

KARADENİZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ * SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI PROGRAMI

RİZE İLİ HALKBİLİM MONOGRAFİSİ

DOKTORA TEZİ

Turgay KABAK

ARALIK - 2015

TRABZON

KARADENİZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ * SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI PROGRAMI

RİZE İLİ HALKBİLİM MONOGRAFİSİ

DOKTORA TEZİ

Turgay KABAK

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Kemal ÜÇÜNCÜ

ARALIK – 2015

TRABZON

ONAY

Turgay KABAK tarafından hazırlanan “Rize İli Halkbilim Monografisi” adlı bu çalışma .../.../..... tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda (oy birliği / oy çokluğu) ile başarılı bulunarak jürimiz tarafından Türk Dili ve Edebiyatı dalında doktora tezi olarak kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Asiye Mevhibe COŞAR

.....

Prof. Dr. Kemal ÜÇÜNCÜ

.....

Doç. Dr. Ahmet KARAÇAVUŞ

.....

Doç. Dr. Mehmet EROL

.....

Prof. Dr. Ülkü ELİUZ (Yedek)

.....

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduklarını onaylarım. .../.../....

Prof. Dr. Ahmet ULUSOY
Enstitü Müdürü

BİLDİRİM

Tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada orijinal olan her türlü kaynağa eksiksiz atıf yapıldığını, aksinin ortaya çıkması durumunda her tür yasal sonucu kabul ettiğimi beyan ederim.

Turgay KABAK

Aralık 2015

ÖN SÖZ

Türk kültür havzası içerisinde kendine has yapısı ile daima öne çıkan Doğu Karadeniz bölgesinin en önemli şehirlerinden birisi olan Rize ili; Doğu Karadeniz’de Arşaklar, Kıpçaklar ve Çepniler gibi Türk boylarının MÖ’ye dayanan yerleşim tarihleri ile Kadim Türk kültürünün yaşatıldığı coğrafyalarımızdan birisidir. Türkler coğrafyayı kimi zaman doğu-batı ekseninde bir geçiş yolu kimi zaman da yerleşim bölgesi olarak kullanagelmışlerdir. Ayrıca Rize, bir taraftan Karadeniz bölgesinde yer alması hasebiyle Karadeniz kültürünün, bir taraftan Erzurum, Bayburt, Gümüşhane ile sınırları bulunması hasebiyle Kuzey Doğu Anadolu kültürü ile bir taraftan da Gürcistan ile olan ticari ve sosyal ilişkileri ile Kafkas kültürünün kesişim noktasında bulunan çok zengin ve renkli bir kültürel yapıya sahip olmuştur. Bütün bu kültürel çeşitlilik, Rizelilik kimliği etrafında ve Türk kültür şemsiyesi altında ortak bir yaşam alanı bulmuştur.

Rize konulu çalışmaların genellikle çok dar kapsamlı olması ve çoğunluğunun yerel araştırmacılar tarafından yapılmış bilimsel metottan yoksun çalışmalar olması bizi Rize kültürüne bir bütün olarak bakıp bilimsel usullerle tespit ve tahlil eden bir monografi çalışması yapmaya itmiştir. Rize ili sözlü kültürünü ve etnografyasını bilimsel usullerle tespit edip analiz eden bu çalışma iki yıllık uzun bir çalışmanın ürünüdür.

Çalışmanın hazırlanması sürecinde ilgi ve desteğini eksik etmeyen, beni monografi gibi zorlu bir çalışmaya girişme konusunda cesaretlendiren saygıdeğer hocam Prof. Dr. Kemal ÜÇÜNCÜ’ye, çalışmanın dil bağlamı bölümlerine kıymetli görüşleri ile katkıda bulunan Prof. Dr. A. Mevhibe COŞAR’a, Dr. Bahadır GÜNEŞ’e, her zaman desteğini aldığım Dr. Mustafa AÇA’ya, araştırmacı sıfatıyla görev aldığım ve bu çalışmada verilerinden yararlandığım 10980 numaralı araştırma projesi münasebetiyle KTÜ BAP yetkililerine ve ELGİNKAN VAKFI’na teşekkürü borç bilirim. Ayrıca alan araştırmaları sürecinde kültürel ve sosyal ortamlarını, bilgi ve tecrübelerini benimle paylaşan Rizelilere ve daha özelde çalışma süresince beni destekleyen aileme şükranlarımı sunarım.

Trabzon 2015

Turgay KABAK

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ.....	IV
İÇİNDEKİLER.....	V
ÖZET.....	XXIII
ABSTRACT	XXIV
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	XXV
KISALTMALAR LİSTESİ.....	XXVII
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

1. ARAŞTIRMA SAHASININ TARİHİ - COĞRAFI VE SOSYO-EKONOMİK ÖZELLİKLERİ.....	6
1. 1. Rize İlinin Tarihi.....	6
1.1.1. Rize Yöresinde Türkler ve Türk Yerleşimi.....	10
1. 2. Yerleşim Yerinin Coğrafi ve İklimsel Özellikleri	14
1. 3. Bölgenin Genel Görünümü ve Nüfus Özellikleri	21
1. 4. Bölgede Faaliyet Gösteren Eğitim Kurumlarının Tarihsel Gelişimi	29
1. 5. Bölge Ekonomisi.....	31

İKİNCİ BÖLÜM

2. SÖZLÜ KÜLTÜR ÜRÜNLERİ.....	36
2.1. Fıkra	37
2.1.1. Rize Yöresinden Derlenen Fıkralar.....	43
2.1.1.1. Tahir Ağa ile Tatarı Hasan	43
2.1.1.2. Ziraat Teknisyeni.....	43
2.1.1.3. Akıllı Memet	43
2.1.1.4. Uçak.....	44
2.1.1.5. Ormancıya Oyun	44

2.1.1.6. Tuz Ekme.....	45
2.1.1.7. Yağ Kurutma	45
2.1.1.8. Dutğeliler	46
2.1.1.9. Lazların Beyni	47
2.1.1.10. Zeytin.....	47
2.1.1.11. Kurtuluş Günü	48
2.1.1.12. Güneşe Çıkan Oflular	48
2.1.1.13. Paraşüt	49
2.1.1.14. Fırtınaya Yakalanan Laz.....	49
2.1.1.15. Ölen Adam.....	49
2.1.1.16. Sahte İmam	50
2.1.1.17. Lazla Yahudi.....	51
2.1.1.18. Kuma	51
2.1.1.19. Korkmayan Adam.....	51
2.1.1.20. Ayı Döven Kadınlar.....	52
2.1.1.21. Kabaran Hindi	52
2.1.1.22. Hoca ile Köylü.....	53
2.1.1.23. 99 İşlemem 100 İşlerim	53
2.1.1.24. Mahkeme	54
2.1.1.25. Hocanın Canı Kadayıf Çekerse	54
2.1.1.26. Misafiri Sevmeyen Adam	55
2.1.1.27. Cehennemde Gülen Hoca	55
2.1.1.28. Tecavüze Uğrayan Kız	56
2.1.1.29. Kemeçeye Dayanamayan Karadenizli.....	56
2.1.1.30. Hoca Olmak İsteyen Adam.....	56
2.1.1.31. Tanrı Misafiri.....	57
2.1.1.32. Koyun Alma Fıkrası	57
2.1.1.33. İlk Defa Küvet Gören İspirli.....	57
2.1.1.34. Dursun'un Mektubu	58
2.1.1.35. Büyük Sözü Dinlemek.....	58
2.1.1.36. Muska ile Evlilik	58
2.1.1.37. Direksiyonu mu Bırakayım Telefonu mu?	59

2.1.1.38. Temel'in Baş Parmağı.....	59
2.1.1.39. Trabzon'un Kurtuluşu	60
2.1.1.40. Bu Ne Biçim İdam?	60
2.1.1.41. Temel Tarih Dersinde.....	60
2.1.1.42. Temelle Trafik Polisi.....	61
2.1.1.43. Temel Morg Bekçisi	61
2.1.1.44. Ölmeyen Adam.....	61
2.1.1.45. Söz Dinlemeyen Kadın.....	61
2.1.1.46. Muska Yazdıran Adam Fıkra	62
2.1.1.47. Böyle Yalancılara Ana Avrat Küfrediyorum.....	63
2.1.1.48. Karadeniz'den Adam Çıkar mı?	64
2.1.1.49. Rizeli İmamlarla Trabzonlu İmamların Maçı	64
2.1.1.50. Rizeliyle Trabzonlu Öbür Dünyada.....	65
2.1.1.51. Ayna Satan Karadenizliler.....	65
2.1.1.52. Mısır	66
2.1.1.53. Ğirsiz	67
2.1.1.54. Kurnaz ile Saf	68
2.1.1.55. Bal Getiren Ayı.....	68
2.1.1.56. Haladi Çekeyi	69
2.1.1.57. Gerdeğe Girmeyen Oflu	69
2.1.1.58. Trabzonlu, Artvinli ve Rizeli.....	70
2.1.1.59. Horozun Hikâyesi	70
2.1.1.60. Cinle İkizdereli	70
2.1.1.61. Rizeli ile Oflu	71
2.1.1.62. Otacı Muharrem Dayı.....	72
2.1.1.63. Deprem	72
2.1.1.64. Haram-Helal	73
2.1.1.65. Bir Düşmanlık Hikâyesi	73
2.1.1.66. Ayı Selamı	73
2.1.1.67. Kadın Döven Ayı.....	74
2.1.1.68. Fare ile Kedinin Hikâyesi	74
2.1.1.69. Martn u Tsin	74

2.1.1.70. Adam ve At.....	75
2.1.1.71. Kupe ta Godrik Açare ta Mortik.....	75
2.1.1.72. Küpü m� Kıralım �k�z� m� Keselim?.....	76
2.1.1.73. Pazar'ı Rezil Etmeyelim	76
2.1.1.74. Koca Uçağı Yaptunuz Da... ..	77
2.1.1.75. Değerlendirme	77
2.2. Masal.....	87
2.2.1. Rize Yoresinden Derlenen Masallar	93
2.2.1.1. Ziputina.....	93
2.2.1.2. Üç Kardeş	96
2.2.1.3. Azrail ile �ocuk.....	99
2.2.1.4. Muradına Nail Olamayan Dilber	101
2.2.1.5. Küçük Kardeş	104
2.2.1.6. Küçük Kız.....	106
2.2.1.7. Akıllı Prens	107
2.2.1.8. Altın Top	108
2.2.1.9. Padişahın Kızıyla Evlenen �ocuk	109
2.2.1.10. Şeytan Eşek Oldu	112
2.2.1.11. Her Şeyi Allahtan İsteyen �ocuk	114
2.2.1.12. Kadının Fendi Erkeği Yendi.....	116
2.2.1.13. Elini İsteyen Kadın	118
2.2.1.14. Anne Bedduası.....	119
2.2.1.15. Yemek Buldun Ye	119
2.2.1.16. Dalli Yusuf'la Tüllü Kızın Aşkı.....	120
2.2.1.17. Oğlunu Zehirleyen Kadın	123
2.2.1.18. Gelin Kaynana Masalı	123
2.2.1.19. İrgatlıkta Sevdaluk.....	124
2.2.1.20. Mezarlıksız Köy	127
2.2.1.21. Kaynana	128
2.2.1.22. Ömür Biçilen Genç	129
2.2.1.23. Şeytanı Bile Korkutan Kadın.....	130
2.2.1.24. Kötü Kadın	132

2.2.1.25. Öksüz Ayşe ile Üvey Kardeşi.....	132
2.2.1.26. Kız Yemeye Çalışan Aslan.....	134
2.2.1.27. Deli Kardeş ile Akıllı Kardeş	135
2.2.1.28. Akıllı Hasan.....	135
2.2.1.29. Cazıdan Kurtulan Ayşe.....	136
2.2.1.30. Kaynanasının Ölüsüne Gülen Gelin Masalı	138
2.2.1.31. Fakir Kızla Fakir Gencin Masalı	139
2.2.1.32. Eşini Aldatan Kadın.....	140
2.2.1.33. Azrail'i Gören Adam	140
2.2.1.34. Sihirli Yüzük	145
2.2.1.35. Uç Kardaş	151
2.2.1.36. Nar Tanesi	153
2.2.1.37. Ayı ile Evlenen Kız	155
2.2.1.38. Fatma ile Uvey Annesi	156
2.2.1.39. Tilki ile Deremenci.....	159
2.2.1.40. Gül ve Giz.....	161
2.2.1.41. Horozla Yaşlı Neneka.....	162
2.2.1.42. İki Kardeş	164
2.2.1.43. Padişah Kızını Alan Mehmet.....	166
2.2.1.44. Henan ile Kenan	171
2.2.1.45. Köse Dayı	172
2.2.1.46. Yaban Adamı.....	174
2.2.1.47. Kçinişi Meseli.....	175
2.2.1.48. Kulak Çocuk.....	177
2.2.1.49. Keçi ile Çoban	178
2.2.1.50. Değirmenci	178
2.2.1.51. Değerlendirme	181
2.3. Efsane.....	202
2.3.1. Rize'den Derlenen Efsaneler	205
2.3.1.1. Çağlayanın Sahibi Kız	205
2.3.1.2. Kaybolan Kadın.....	205
2.3.1.3. Yaban Adamı.....	205

2.3.1.4. Pilav Dağı Efsanesi.....	206
2.3.1.5. Dancim	206
2.3.1.6. Kemeñçe, Tulum, Muhlama ve Viçe Böreğinin Efsanesi	207
2.3.1.7. Sulak Köyü Efsanesi.....	208
2.3.1.8. Hocanın Bedduası.....	209
2.3.1.9. Gelin Kız Efsanesi-I	209
2.3.1.10. Gelin Kız Efsanesi-II	209
2.3.1.11. Cinlerle İlgili Efsane.....	209
2.3.1.12. Bitmeyen Pekmez Efsanesi	210
2.3.1.13. Değirmen Cinleri	211
2.3.1.14. Gelin Kayası Efsanesi.....	212
2.3.1.15. Ağlayan Çocuk Efsanesi.....	212
2.3.1.16. Şehliban Kadın	213
2.3.1.17. Çağrantaş	213
2.3.1.18. Parası Bitmeyen Adam	214
2.3.1.19. Kurbağa Mahkemesi.....	214
2.3.1.20. Yılan Şeklinde Görünen Cin.....	215
2.3.1.21. Cinlerin Düğünü	216
2.3.1.22. Dereden Bağırın Cinler	217
2.3.1.23. Cinlerden Kız Taburu	217
2.3.1.24. Cin Panayırı	218
2.3.1.25. Çeşme Başında Cinler	218
2.3.1.26. Mezardan Çıkan Hayalet	218
2.3.1.27. Rize Adının Kaynağı	219
2.3.1.28. Av Sırasında Yaşanan Cin Olayı.....	220
2.3.1.29. Muharrem Dayı	221
2.3.1.30. Değirmende Cinler	222
2.3.1.31. Tabut Olan Köpekler	223
2.3.1.32. Cin Mahkemesi.....	224
2.3.1.33. Cin Hikâyesi	225
2.3.1.34. Langona ile Yılanın Öyküsü.....	226
2.3.1.35. Oburdan Kurtarılan Cami	227

2.3.1.36. İki Kambur.....	228
2.3.1.37. Değirmen Cinleri	229
2.3.1.38. Sofra İsteyen Kaynana.....	229
2.3.1.39. Cinlere Doğum Yaptıran Ebe	230
2.3.1.40. Činka do Mtřkaši.....	231
2.3.1.41. Yedi Kardeşin Hikâyesi.....	232
2.3.1.42. Cin Efsanesi.....	233
2.3.1.43. Cadı Efsanesi	233
2.3.1.44. Gelin Taşı	234
2.3.1.45. Dilenci	234
2.3.1.46. Hasan Dede Türbesi.....	235
2.3.1.47. Eyuboğlu Dede	236
2.3.1.48. Hz. Musa.....	237
2.3.1.49. Kırım Cazıları	237
2.3.1.50. Cazı.....	238
2.3.1.51. Taş Köprü	239
2.3.1.52. Değerlendirme	240
2.4. Anı/Hatıra	258
2.4.1. Av Hikâyesi.....	258
2.4.2. Aşçıbaşı	259
2.4.3. Aslan Dayı.....	260
2.4.4. Kılıçık Yiyerek Akıllanan Karadenizli.....	261
2.4.5. Atatürk.....	262
2.4.6. Değerlendirme.....	263
2.5. Bilmece	264
2.5.1. Rize İlinden Derlenen Bilmeceler	268
2.5.1.1. Tabiat ve Tabiat Hadiseleriyle İlgili Bilmeceler	268
2.5.1.2. İnsan ve İnsan Uzuvarıyla İlgili Bilmeceler.....	270
2.5.1.3. Besin Maddeleri, Bitkiler ve Onların Mahsulleriyle İlgili Bilmeceler.....	272
2.5.1.4. Hayvanlar ve Onların Mahsulleriyle İlgili Bilmeceler	279
2.5.1.5. Eşyalar ve Araç Gereçlerle İlgili Bilmeceler.....	282
2.5.1.6. Olağanüstü ve Mitolojik Varlıklarla İlgili Bilmeceler	293

2.5.1.7. Özel Günler ve Zamanla İlgili Bilmeceler	293
2.5.1.8. Hava Olayları ve Gök Cisimleri ile İlgili Bilmeceler	294
2.5.1.9. Değerlendirme	295
2.6. Atma Türkü	295
2.6.1. RizeYöresinden Derlenen Atma Türküleri	297
2.6.1.1. İnce Ali ile Mustafa'nın Atışması	297
2.6.1.2. Sevdalıların Atışması.....	298
2.6.1.3. Rize Çay Türküsü	299
2.6.1.4. Kedi ile Farenin Atışması	303
2.6.1.5. Gelin ile Damat Atışması	304
2.6.1.6. Kızla Delikanlının Atışması	305
2.6.1.7. Kantaroğlu Herekli'nin Atışması.....	306
2.6.1.7. İki Sevdalı Gencin Atışması	306
2.6.1.8. Şair Mehmet Efendi'nin Atışması	307
2.6.1.9. Kavalcı Ali ile Gelin Kızın Atışması.....	308
2.6.1.10. Köse Reşit ile Kitoğlu Mehmet Efendinin Atışması	310
2.6.1.11. Kızla Oğlanın Atışması	312
2.6.1.12. Düğünde Damadın Annesine Atılan Türkü.....	315
2.6.1.13. Sevdaluk Atışması	315
2.6.1.14. Atma Türkü	319
2.6.1.15. Atma Türkü	323
2.6.1.16. Atma Türkü	330
2.6.1.17. Atma Türkü	331
2.6.1.18. Kantarune (Atma Türkü)	333
2.6.1.19. Atma Türkü (Müftülük).....	334
2.6.1.20. Herekli ile Çamlıhemşinli Aşığın Karşılaşması	334
2.6.1.21. Kara Ahmet ile Vali Bey'in Atma Türkü Atışması	335
2.6.1.22. Çömoğun Ömer Dayı ile Ahmet Dayı'nın Atışması.....	336
2.6.1.23. Delikanlı ile Ot Biçen Kızın Atışması.....	337
2.6.1.24. Hamsiye Atma Türkü	338
2.6.1.25. Atışma.....	338
2.6.1.26. Ragıp Dede'nin Türküleri	343

2.6.1.27. Zelehe'nin Atma Türküsü	343
2.6.1.28. Atma Türkü	344
2.6.1.29. Karı ile Koca Türküsü	344
2.6.1.30. İmece'de Atma Türkü	345
2.6.1.31. İmece'de Kız Erkek Atışması	347
2.6.1.32. Kızlarla Atışma.....	349
2.6.1.33. İki Grubun İmece Atışması.....	350
2.6.1.34. Atma Türkü	351
2.6.1.35. Atma Türkü	352
2.6.1.36. Atma Türkü	353
2.6.1.37. Atma Türkü	354
2.6.1.38. Atma Türkü	356
2.6.1.39. Karşı Beri Atma Türkü.....	356
2.6.1.40. Atma Türkü	357
2.6.1.41. Hırsızın Atma Türküsü	366
2.6.1.42. Değerlendirme	367
2.7. Türkü.....	367
2.7.1. Rize'den Derlenen Türküler.....	372
2.7.1.1. Evleri Yol Üstüdür.....	372
2.7.1.2. Türkü	373
2.7.1.3. Türkü	374
2.7.1.4. Türkü	374
2.7.1.5. Hayde Gidelum.....	375
2.7.1.6. Türkü	376
2.7.1.7. Yandım Tutuşuyorum.....	377
2.7.1.8. Kerez Çiçek Açayı.....	378
2.7.1.9. Çay Türküsü	379
2.7.1.10. Türkü	380
2.7.1.11. Türkü	381
2.7.1.12. Türkü	382
2.7.1.13. Nasihat Türküsü.....	382
2.7.1.14. Türkü	383

2.7.1.15. Nasihat Türküsü.....	384
2.7.1.16. İndim Dereye	385
2.7.1.17. Asker Mektubu ve Türküsü	386
2.7.1.18. Türkü	388
2.7.1.19. Oyun Havası	392
2.7.1.20. Gurbet Türküsü.....	393
2.7.1.21. Horon Teperken Söylenen Türkü	394
2.7.1.22. Kına Türküsü	399
2.7.1.23. Kına Türküsü-2	399
2.7.1.24. Kına Türküsü-3	400
2.7.1.25. Kına Türküsü-4	400
2.7.1.26. Kına Türküsü-5	401
2.7.1.27. Kına Türküsü-6.....	401
2.7.1.28. Lazca Türkü.....	402
2.7.1.29. Nişan Türküsü	403
2.7.1.30. Yayla Yolunda Söylenen Bir Türkü	403
2.7.1.31. Yayla Yolunda Dinlenirken Söylenen Türkü	407
2.7.1.32. Sevdaluk Türküleri	410
2.7.1.33. Yayla Yolunda Söylenen Türkü	412
2.7.1.34. Yayla Yolu Türküsü	412
2.7.1.35. Aspet Türküsü	413
2.7.1.36. Baba Oğul Türküsü.....	415
2.7.1.37. Ğastağane Yolunda.....	418
2.7.1.38. Askere Mektup	419
2.7.1.39. Türkülü Gurbet Mektupları	419
2.7.1.40. Nişanlı Türküsü	421
2.7.1.41. Türkü	422
2.7.1.42. Türkü	422
2.7.1.43. Türkü	423
2.7.1.44. Türkü	423
2.7.1.45. Türkü	424
2.7.1.46. Değerlendirme	426

2.8 Mani	426
2.8.1. Rize'den Derlenen Maniler	430
2.8.1.1. Kafiye Şeması "aaaa" Şeklinde Olan Maniler.....	430
2.8.1.2. Kafiye Şeması "abbb" Şeklinde Olan Maniler	433
2.8.1.3. Kafiye Şeması "aaba" Şeklinde Olan Maniler	436
2.8.1.4. Kafiye Şeması "abab" Şeklinde Olan Maniler	468
2.8.1.5. Kafiye Şeması "abcb" Şeklinde Olan Maniler	474
2.8.1.6. Değerlendirme	490
2.9. Ağıt	492
2.9.1. Rize Yöresi Ağıtları	494
2.9.1.2. Değerlendirme	503
2.10. Tekerleme	507
2.10.1. Rize'den Derlenen Tekerlemeler	510
2.10.1.1. Bir Avcı Tekerlemesi.....	510
2.10.1.2. Oyun Tekelerlemesi.....	510
2.10.1.3. Tekerleme	511
2.10.1.4. Tekerleme	512
2.10.1.5. Değerlendirme	512
2.11. Rizeli Halk Şairler ve Şiirleri.....	513
2.11.1. Kâhya Salih'ten Melik Hoca'ya Şiir (Muamma)	513
2.11.2. Mehmet Girit'in Hanıma Vasiyet Şiiri.....	516
2.11.3. Ömer Çom'dan Türküler.....	519
2.11.4. Ali Sükas'tan Miras Üzerine Şiir	522
2.11.5. Abdülaziz'in Hasret Adlı Şiiri	526
2.11.6. Değerlendirme.....	528
2.12. Destan	529
2.12.1. Rize Yöresinden Derlenen Destanlar	530
2.12.1.1. Kış Destanı	530
2.12.1.2. Tavli Destanı	532
2.12.1.3. Destan	532
2.12.1.4. Oğula Destan	536
2.12.1.5. Sevdalık Destanı.....	537

2.12.1.6. Boğulan Kıza Söylenen Destan	538
2.12.1.7. Pala Servet'in Destanı	539
2.12.1.8. Şehit Asker Destanı	542
2.12.1.9. Sekiz Satır Bir Destan Eski Destanlardan	545
2.12.1.10. Rus İşgali Destanı	546
2.12.1.11. Ölüm Destanı	548
2.12.1.12. Gurbet Yolu Destanı	559
2.12.1.13. Kız Kaçırma Destanı	561
2.12.1.14. Mafrat Ali Destanı	562
2.12.1.15. Zinnet'un Destanı	562
2.12.1.16. Bizi Kan İçinde Gören Ağlasun	564
2.12.1.17. Osman'un Destanı	566
2.12.1.18. Nurettin'in Destanı	572
2.12.1.19. Bir Gün Göremedum Ona Yanarum	575
2.12.1.20. Elbette Söylersen O Garip Ayşe	576
2.12.1.21. Avcı Destanı	579
2.12.1.22. Dursun Kaptan Destanı	581
2.12.1.23. Değerlendirme	582
2.13. Atasözü ve Deyimler	583
2.13.1. Rize Yöresinden Derlenen Atasözleri ve Deyimler	584
2.13.1.1. Değerlendirme	607
2.14. Rize İli Ağızları	608
2.14.1. Rize Yöresi Ağızlarının Türkiye Türkçesi Ağızları İçindeki Yeri	608
2.14.2. Ses Bilgisi	609
2.14.2.1. Ünlüler	609
2.14.2.2. Ünsüzler	612
2.14.3.2. Biçim Bilgisi	613
2.14.3. Rize Ağızları İçerisinde Lazca	616
2.14.3.1. Değerlendirme	633

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. GÜNDELİK HAYAT VE HALK BİLGİSİ	634
3.1. Törenler	634

3.1.1. Hayatın Geçiş Dönemlerine Ait Törenler	634
3.1.1.1. Doğum	636
3.1.1.2. Evlenme	646
3.1.1.2.3. Değerlendirme	669
3.1.1.3. Ölüm	670
3.1.1.4. Askerlik	680
3.1.2. Kutlama Törenleri	682
3.1.2.1. Bayramlar	682
3.1.2.2. Özel Günler	685
3.2. Oyunlar ve Eğlenceler	691
3.2.1. Rize İlinden Derlenen Oyunlar	694
3.2.1.1. Beş Taş Oyunu	694
3.2.1.2. Saklambaç (Kuku) Oyunu	694
3.2.1.3. Mendil Kapmaca.....	694
3.2.1.4. Yakan Can Oyunu	694
3.2.1.5. Yüzük Oyunu.....	695
3.2.1.6. Adın Ne? Ne Yersin?.....	695
3.2.1.7. Met/Değnek (Çelik çomak) Oyunu	695
3.2.1.8. Beştaş.....	695
3.2.1.9. Kiremit Oyunu (Sek sek oyunu).....	696
3.2.1.10. İp Atlama	696
3.2.1.11. Topaç Oyunu	696
3.2.1.12. Birdir Bir Oyunu.....	696
3.2.1.13. Top Oyunu	696
3.2.1.14. Salıncak	697
3.2.1.15. Bebek Yapmak	697
3.2.1.16. Ara Kesme	697
3.2.1.17. Lapaza.....	697
3.2.1.18. Cüce Oyunu	697
3.2.1.19. Kule Oyunu	698
3.2.1.20. Miras Oyunu	698
3.2.1.21. Üç Taş, Dokuz Taş, On İki Taş Oyunları	698

3.2.1.22. Bey Kamçı Oyunu	698
3.2.1.23. İp Vurmaca	699
3.2.1.24. Kiremit Oyunu veya Aynalı	699
3.2.1.25. Çudi	699
3.2.1.26. Elli Melli.....	700
3.2.1.27. Çilinova (Tahterevalli)	700
3.2.1.28. İsim Oyunu	700
3.2.1.29. Oyuncaklar	701
3.2.1.30. Değerlendirme	702
3.3. Halk İnanışları.....	704
3.3.1. Millilik.....	705
3.3.2. Bağlayıcılık	706
3.3.3. Değişmezlik ve Süreklilik	706
3.3.4. Ortaklık.....	706
3.3.5. Meçhuliyet.....	706
3.3.6. Geçiş Dönemleri ile İlgili Halk İnanışları	715
3.3.6.1. Doğum ile İlgili Halk İnanışları.....	715
3.3.6.2. Evlenme ile İlgili Halk İnanışları	720
3.3.6.2.1. Düğün Öncesi ile İlgili Halk İnanışları.....	720
3.3.6.3. Ölüm ile İlgili Halk İnanışları	723
3.3.7. Günlük Hayat, Tabiat ve Doğa Olayları ile İlgili Halk İnanışları	728
3.3.7.1. Gökyüzü ve Astronomik Olaylarla İlgili Halk İnanışları	728
3.3.8. Zaman ve Günlerle İlgili Halk İnanışları	729
3.3.9. Hayvanlar ile İlgili Halk İnanışları.....	733
3.3.10. Cansız Maddeler, Eşyalar, Aletler ve Besinlerle İlgili Halk İnanışları	737
3.3.11. Bereket, Uğur ve Uğursuzluk ile İlgili Halk İnanışları	739
3.3.12. Dini Günler, Bayramlar ve Törenlerle İlgili Halk İnanışları.....	740
3.3.12.1. Yılbaşı.....	740
3.3.12.2. Hıdrellez Eğrisi.....	740
3.3.12.3. Mart Dokuzu.....	741
3.3.12.4. Çürüklük Ayı	742
3.3.13. Su ile İlgili Halk İnanışları	742

3.3.14. Sağaltma Metotları ve Ocaklarla İlgili Halk İnanışları	743
3.3.15. Nazar ve Nazardan Korunma ile İlgili Halk İnanışları	743
3.3.15.1. Kurşun Dökme.....	745
3.3.16. Büyü ve Sihir ile İlgili Halk İnanışları	745
3.3.17. Kutsal Yerler ve Ziyaret Yerleriyle İlgili Halk İnanışları	748
3.3.18. Cin, Şeytan ve Meleklerle İlgili Halk İnanışları	748
3.3.19. İnsan Cinsiyeti, Vücudu ve Davranışlarıyla İlgili İnanışlar.....	753
3.3.20. Mitolojik Varlıklarla İlgili Halk İnanışları.....	756
3.3.20.1. Oburla İlgili Halk İnanışları	756
3.3.20.2. Karakoncoloz/Karakoncilo ile İlgili Halk İnanışları	759
3.3.20.3. Tavara ile İlgili Halk İnanışları	761
3.3.20.4. Cadı ile İlgili Halk İnanışları	761
3.3.20.5. Hızır-İlyas ile İlgili Halk İnanışları	765
3.3.20.6. Yaban Adamı ile İlgili Halk İnanışları	765
3.3.21. Ağaçlarla İlgili Halk İnanışları.....	766
3.3.22. Değerlendirme	766
3.4. Halk Hukuku.....	771
3.4.1. Halk Hukuku ve Töre İlişkisi	772
3.4.1.1. Başlıca Uygulama Sahaları.....	772
3.5. Geleneksel Mimari.....	796
3.5.1. İkincil Yapılar	807
3.5.1.1. Serender/Nayla	807
3.5.1.2. Maran/Paçęa	808
3.5.1.3. Su Kuyusu	808
3.5.1.4. Su Değirmeni	808
3.5.2. Yapım Tekniği, Strüktür ve Malzeme Özellikleri.....	809
3.5.3. Çatı Özellikleri	813
3.5.4. Değerlendirme	814
3.6. Halk Hekimliği	814
3.6.1. Halk Hekimleri.....	817
3.6.2. Ocak ve Ocaklık Sistemi	817
3.6.2.1. Ocakların Tedavi Yöntemleri	819

3.6.3. Rize Yöresinde Tespit Edilen Halk Hekimliği Uygulamaları.....	820
3.6.3.1. Hekimler, Hastalıklar ve İlaçlar.....	820
3.6.3.2. Hastalıklar ve Tedavi Usulleri.....	822
3.6.3.3. İlaçlar.....	837
3.6.3.4. Nazar ve Tedavi Yöntemleri.....	839
3.6.3.5. Değerlendirme.....	841
3.7. Geleneksel Mutfak ve Beslenme Kültürü.....	842
3.7.1. Beslenme Kültürünün Tarihsel Gelişimi.....	842
3.7.2. Türk Beslenme ve Mutfak Kültürü.....	847
3.7.2.1. Türk Mutfağında Ekmek ve Yapım Teknikleri.....	853
3.7.2.2. Türk Mutfağında Bulgur Tüketimi.....	854
3.7.2.3. Türk Mutfağında Hayvansal Ürünlerin Tüketimi.....	854
3.7.2.4. Sebze ve Meyveler.....	855
3.7.3. Rize Yöresi Mutfak ve Beslenme Kültürü.....	856
3.7.3.1. Çorbalar.....	856
3.7.3.2. Yemekler.....	858
3.7.3.3. Tahıl Ürünleri.....	879
3.7.3.4. Tatlı ve Börekler.....	880
3.7.3.5. Turşular.....	890
3.7.3.6. Ekmek Çeşitleri.....	891
3.7.3.7. Reçeller.....	894
3.7.3.8. Süt ve Süt Ürünleri.....	895
3.7.3.9. Mutfak Düzeni.....	897
3.7.3.10. Mutfakta Kullanılan Araç Gereçler.....	898
3.7.3.11. Gıdaların Muhafaza Edilmesi.....	900
3.7.3.12. Değerlendirme.....	902
3.8. Giyim Kuşam.....	903
3.8.1. Kadın Giyimi.....	903
3.8.2. Erkek Giyimi.....	908
3.8.3. Değerlendirme.....	911
3.9. Halk Takvimi.....	911
3.9.1. Değerlendirme.....	917

3.10. Halk Meteorolojisi	918
3.10.1. Değerlendirme	921
3.11. Geleneksel El Sanatları	922
3.11.1. Bakırcılık	924
3.11.2. Beşikçilik	925
3.11.3. Dokumacılık	927
3.11.3.1. Rize Bölgesinde Kullanılan Dokuma Tezgâhları ve Özellikleri	927
3.11.3.2. Kendir Dokumacılığı (Rize Bezi/Feretiko)	928
3.11.3.3. Çorap Örücülüğü	931
3.11.4. Sepet Örücülüğü	934
3.11.5. Sarmaşık Örücülüğü	936
3.11.6. Mısır Koçanı Örücülüğü	936
3.11.7. Kıl Örücülüğü	937
3.11.8. Kaşıkçılık	938
3.11.9. Taş Ustalığı	939
3.11.10. Sobacılık	944
3.11.11. Tulum Ustalığı	945
3.11.12. Ağaç İşçiliği	947
3.11.12.1. Kadı ve Gerdel Yapımı	948
3.11.12.2. Kayık- Tekne Yapımı	949
3.11.12.3. Tepuri (Sofra)	950
3.11.12.4. Manga (Dibek Taşı Tokmağı)	950
3.11.12.5. Delme Kovan	951
3.11.12.6. Yayık	951
3.11.13. Demircilik	951
3.11.14. Pleki Yapımı	953
3.11.15. Değerlendirme	954
3.12. Yaylacılık ve Hayvancılık Kültürü	955
3.12.1. Değerlendirme	960
3.14. Avcılık	961
3.14.1. Atmaca Avcılığı	961
3.14.1.1. Atmacanın Avlanması	965

3.14.1.2. Atmaca Türleri.....	967
3.14.1.3. Atmaca Eğitimi.....	969
3.14.2. Değerlendirme.....	970
3.15. Halk Oyunları	970
3.15.1. Çayeli'nden Öteye Oyunu.....	971
3.15.2. İki Ayak (Düz Horon)	971
3.15.3. Sallama Oyunu	972
3.15.4. Siya Siya Oyunu.....	973
3.15.5. Atlama Oyunu	973
3.15.6. Karadere Oyunu	973
3.15.7. Sıksaray Oyunu	974
3.15.8. Bıçak Oyunu.....	974
3.15.9. Çarışka Horonu	975
3.15.10. Anzer Horonu	975
3.15.11. Bakoz Horonu	975
3.15.12. Hemşin Horonu	975
3.15.13. Yüksek Hemşin Horonu	976
3.15.14. Değerlendirme.....	976
SONUÇ VE ÖNERİLER.....	977
YARALANILAN KAYNAKLAR.....	989
KAYNAK KİŞİLER.....	1016
EKLER.....	1024
ÖZ GEÇMİŞ.....	1067

ÖZET

Anadolu'da Türk kültür varlığının ilk yayılma alanlarından birisi olup Doğu Karadeniz bölgesinin en kadim yerleşkelerinden birisi olan Rize; barındırdığı çoklu kültürel katmanlarla halk bilim incelemeleri açısından eşsiz özelliklere sahiptir. bu bağlamda Rize ilinin sözlü ve maddi kültürünü incelediğimiz bu çalışma üç bölümden oluşmaktadır.

Birinci bölümde Rize kültürünün tarihi temellerini oluşturan Rize ilinin yerleşim tarihi belgeler ve araştırmalar ışığında incelendi. Rize yöresine hangi Türk boylarının, ne zaman yerleştiği, Türklerin dışında yörede tarihi süreçte hangi kavimlerin yaşadığı ve günümüz kültürüne bu kavimlerin nasıl etki ettiği açıklığa kavuşturulmaya çalışıldı.

İkinci bölümde Rize sözlü kültürünü oluşturan masal, efsane, fıkra, bilmece, türkü, atma türkü, atasözü, deyim gibi nazım ve nesir eserleri hem içerik açısından değerlendirildi hem de Türk kültür havzasının diğer bölgelerinden benzerleri ile karşılaştırılıp incelendi. Aynı bölümde Rize yöresi ağızları Türkçenin içerisindeki genel yeri açısından değerlendirildi.

Üçüncü bölümde Rize yöresi gündelik hayatını oluşturan hayatın geçiş dönemi ritüelleri ile önemli günler ve bu günlerle ilgili ritüeller; Rize yöresi maddi kültürünü oluşturan geleneksel mimari, el sanatları, dokumalar gibi etnografik ürünlerin hem üretim süreçleri hem kullanılan araç gereç ve teknikler, özellikle dokumalarda kullanılan motifler ve mimaride kullanılan planlar; halk takvimi, halk tıbbı, halk veterinerliği, yaylacılık, halk müziği gibi kültürel öğeler Türk kültürünün geneli açısından karşılaştırma yaparak incelendi.

Çalışmanın sonunda yöre kültürü bir bütün içerisinde değerlendirilerek Türk kültür havzası içerisindeki yeri tespit edilmeye çalışılmış; bundan sonra yöre kültürü üzerine yapılabilecek çalışmalar konusunda araştırmacılara çeşitli öneriler sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Doğu Karadeniz, Rize, Monografi, Kültür.

ABSTRACT

One of the most ancient settlements of the Eastern Blacksea Region as well as being one of the first diffusion areas of the Turkish cultural being in Anatolia, the city of Rize has unique qualities for folkloric studies in respect to its multicultural layers. In this context, our study, in which we analyzed the oral and material culture of the city of Rize consists of three sections.

In the first section, the settlement history of the city, which underlies the historical background of the culture, is analyzed under the light of documents and former studies. In addition, the names of the Turkic tribes that settled in the region, the dates they settled, other tribes lived in the region within the course of history, and their contribution to current culture are also revealed.

In the second section, the works such as tales, legends, jokes, riddles, folk songs, song duels of bards, proverbs, idioms, etc., which constitute the oral culture of Rize, are contextually evaluated and analyzed in comparison to their likes from the other regions of Turkish cultural basin. In the same section, the local dialects of Rize are examined in respect to their position and contribution to Turkish language.

In the third section, the interim rituals of life as well as the important days and their rituals that constitute the daily life of Rize province; the production process and the producing tools and techniques of the ethnographic products such as traditional architecture, handicrafts and weavings that constitute the material culture of the city; the motifs used in the weavings and the plans used in the architecture; and cultural components such as folk calendar, folk physic; folk veterinary medicine, transhumance and folk music are comparatively analyzed in respect to the general Turkish culture.

In conclusion, this study aimed at analyzing the local culture of the city of Rize within a holistic approach as well as locating its position in the Turkish cultural basin. It also made some suggestions on the local culture of the city for further studies.

Key Words: Eastern Black Sea, Rize, Monography, Culture.

ŞEKİLLER LİSTESİ

<u>Sekil Nr.</u>	<u>Sekil Adı</u>	<u>Sayfa Nr.</u>
1.	Yerleşim Planı	796
2.	Zemin Kat Planı	796
3.	Kuzey Cephesi	797
4.	Güney Cephesi	797
5.	Doğu Cephesi	798
6.	Batı Cephesi	798
7.	Arazi Eğimine Dik Kesit	798
8.	Zemin Kat Planı Restitüsyonu	800
9.	Giresun, Trabzon ve Rize'den Zemin Kat Planı Örnekleri	801
10.	Artvin Yöresinden Yaygın Olarak Görülen Zemin Kat Planı	802
11.	Yapının Üç Boyutlu Çizimi	805
12.	Göz Dolma Yapım Tekniği Detaylar	806
13.	Göz Dolma Yapım Sistemi İzometri Görünüşü	807
14.	Kukudi Otu	824
15.	Hemşin Yöresi Kadın Giyimi	899
16.	Hemşin Yöresi Erkek Giyimi	904
17.	Örmede Kullanılan Bazı Araçlar	926

18. Kadı ve Gerdel Çeşitleri	943
19. Dibek, Parpanaki, Çamre	945
20. Demircilik Sanatı Ürünleri	946
21. Atmaca Tuzağı.....	957

KISALTMALAR LİSTESİ

AKM	: Atatürk Kültür Merkezi
ASİLSAN	: Ardeşen Silah Sanayi ve Ticaret Anonim Şirketi
bkz.	: Bakınız
C.	: Cilt
Çev.	: Çeviren
Der.	: Derleyen
DTCF	: Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi
HAGEM	: Halk Kültürlerini Araştırma ve Geliştirme Genel Müdürlüğü
HBH	: Halk Bilgisi Haberleri
Hzl.	: Hazırlayan
İTÜ	: İstanbul Teknik Üniversitesi
İÜ	: İstanbul Üniversitesi
KK	: Kaynak Kişi
KOSGEB	: Küçük ve Orta Ölçekli Sanayi Geliştirme ve Destekleme İdaresi Başkanlığı
KTÜ	: Karadeniz Teknik Üniversitesi
MEB	: Millî Eğitim Bakanlığı
MFAD	: Milli Folklor Araştırma Dairesi
MKE	: Makine Kimya Endüstrisi
TDAV	: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı
TDK	: Türk Dil Kurumu
TTK	: Türk Tarih Kurumu
Ter.	: Tercüme

TFA	: Türk Folklor Araştırmaları
TKAE	: Türk Kùltürünü Araştırma Enstitüsü
TTK	: Türk Tarih Kurumu
t.y.	: Tarih yok
vb.	: Ve benzeri
vd.	: Ve diğerleri

GİRİŞ

İnsan davranışlarını etkileyen “çevre, iklim, duyular (algılama), güdüleme (insan güdüleri), çocukluk dönemi, toplumun önem verdiği değer yargıları ve yönlendirme” (Bock: 2001: 25-50) gibi etkenler toplumsal bazda birleşerek bir milletin kültürünü meydana getirir. Başka bir deyişle kültür bir topluluğun bu etkenlere verdiği tepkilerin ve ürettiği davranış, söz ve yapıların toplamıdır. Bundan dolayı bir yörenin kültürü incelenirken bu faktörler asla göz ardı edilemez. Doğu Karadeniz Bölgesi, özeldde Rize ili gerek coğrafi yapısı gerek iklimi ve bitki örtüsü gerekse de coğrafi konumu nedeniyle Türk kültür havzasının en önemli ve özgün parçalarından birisidir. Yöre coğrafyası sağladığı izolasyon durumu ile özgün bir kültürün oluşup günümüze kadar yaşatılmasını sağlarken aynı zamanda ulaşımın zor olması, sürekli yağışların açık hava çalışmalarını zorlaştırması gibi sebeplerle yöre kültürünün günümüze kadar yeterli ölçüde incelenmesini de güçleştirmiştir. Bilindiği gibi Karadeniz çevresi Türklerin Anadolu sahasında ilk yerleşmeye başladıkları (Bu tarih M.Ö. VIII. Yüzyıla kadar gider (Kırzioğlu, 1992: 1-50)) coğrafyalardan birisidir. Bu sebeple Rize ili de mutlaka kültürel açıdan değerlendirilip incelenmesi gereken bir coğrafyamızdır. Çünkü bu coğrafyada en eski Türk kültür kalıntılarından Kafkas kökenli kültürel öğelere kadar çok zengin bir kültürel katmanlaşma oluşmuştur ve bu katmanların hepsi Türk kültür şemsiyesi altında varlığını devam ettirmektedir. Yörede var olan bu zengin ve derin kültürün günümüze kadar modern araştırma usulleri ile derlenip kültürel envanterinin çıkarılmamış olması Türk kültür araştırmaları açısından son derece büyük bir eksiktir. Yapacağımız çalışma bu eksikliği bir nebze de olsa gidermeyi, yöre kültürünün modern bilimsel usullerle derlenip incelenmesi ve literatüre kazandırılması konusunda bir adım daha ilerlemeyi amaçlamaktadır.

Araştırmanın Amacı

Rize ili Doğu Karadeniz Bölgesinin kültürel ve coğrafi açıdan en eski ve köklü yerleşim birimlerinden birisidir. Ancak gerek ulaşım şartlarının zor olması gerekse de saha araştırması yapmanın zor olması gibi sebeplerle yörede günümüze kadar, yöre kültürünü bütün yönleri ile bilimsel bir bakış açısı ve modern bilimsel usullerle araştırıp inceleyen bir çalışma yapılmamıştır. Çalışmamızın amacı Rize kültürünü oluşturan kültürel dinamikleri

ortaya çıkarmak, Rizelilik kimliğine etki eden faktörleri tespit etmek, Rize kültürünün Türk kültür havzası içerisindeki yerini ve önemini ortaya koymak, yörede var ise Türk kültüründen farklı kültürleri ve dilleri tespit edip bunların Türk kültürü ve dili ile olan bağlantılarını, benzer ve farklı yönlerini incelemek ve en nihayetinde Rize kültürünü bütüncül bir açıdan ortaya koyan monografik bir çalışma yaparak bundan sonra yapılacak daha spesifik ve derinlemesine çalışmalara kılavuzluk etmektir.

Araştırmanın Sınırları

Araştırma coğrafi sınırlılık olarak Rize il merkezi ve 11 ilçe (Ardeşen, Çamlıhemşin, Çayeli, Derepaşarı, Fındıklı, Güneysu, Hemşin, İkizdere, İyidere, Kalkandere, Pazar) ile bunlara bağı köy ve belde statülü yerleşim merkezleri ile yaylaları kapsamaktadır.

Konu sınırlılığı olarak ise Rize ili sözlü kültürü, etnografyası ve halk bilgisi ana başlıkları altında sayılabilecek halk biliminin konu kadroları ile sınırlıdır.

Yöntem ve Verilerin Toplanması

Aşağıda ayrıntılı bir şekilde izah edilecek olan araştırma yöntem ve araçları ile iki yıllık bir periyotta gerçekleştirilen alan araştırmaları sırasında toplanan veriler, halk bilimi araştırmalarının kapsamıyla paralel biçimde değerlendirilmeye çalışılmıştır. 3.919 km²lik bir alanda zengin bir örneklem çeşitliliği üzerinde gerçekleştirilen bu araştırmada, yöre kültürü tespit edilip incelenirken, Türk kültür havzasının bütününde var olan kültürel yapı göz önüne alınarak çeşitli değerlendirme ve karşılaştırmalar da yapılmıştır.

Türk folklor çalışmalarının önemli sorunlarından biri olan yöntem sorunuyla monografi çalışmaları yapılırken de karşılaşılmaktadır. Özellikle il bazında yapılan az sayıdaki monografi çalışmasında, kapsamın oldukça sınırlı tutulmasının yanı sıra ilin folklor dağarcığının incelenmesi yolunda işlevsel yöntemlerin geliştirilememiş olması, bu çalışmanın yöntemi itibariyle de özgün değerde olmasında belirleyici olmuştur. Geliştirilmeye müsait yöntem tekliflerinin ortaya konulmamış olması çalışma süresince belirlenen yöntemlerin sıklıkla gözden geçirilmesini zorunlu kılmıştır. Bu bağlamda araştırmanın yöntem ve içeriğine dönük daha önce yapılmış çalışmalara referanslar yapılırken söz konusu araştırmaların yöntem ve yaklaşımları olduğu gibi benimsenmemiş,

Rize kültür coğrafyasının ve yaşayış biçiminin temel özellikleri ile çelişmeyecek şekilde eleştirel bir uyarlamaya tabi tutulmuş ve sürekli yenilikler yapılmıştır. Alan çalışmaları sonrasında, tespit edilen malzemenin yazıya aktarılması ve incelenmesi süreçlerinde çalışmanın içeriği sürekli olarak güncellenmiş; başka illerde yapılacak monografi çalışmalarında da kullanılabilir bir yöntem geliştirilmeye çalışılmıştır.

Araştırma süresince, araştırmanın odağındaki konularla ilgili hem niteliğe hem de niceliğe dönük verilere ulaşılmaya çalışılmıştır. Niteliksel araştırma, insanların ve kültürlerin ayrıntılı, derinlemesine bir tanımını yapmak, insanların gerçekliğe yükledikleri anlamı, olayları, süreçleri, kavrayış ve anlayışlarını ortaya koymayı amaçlar türde bir araştırmadır (Kümbetoğlu, 2012: 47). Araştırmada, sosyal bilimler alanında yapılan çalışmalarda kullanılan niteliksel araştırma yöntemleri bağlamında çevresel verilere, sosyal, kültürel, psikolojik, demografik ve fiziksel özelliklerin yanı sıra araştırma sürecinde karşılaşılan olaylara, ilişkilere, pratiklere ve bunların araştırmaya etkilerine ilişkin verilere ve grup içindeki algılara ilişkin verilere dikkat edilmeye çalışılmıştır (Aça, 2014: 3).

Araştırmalar sürecinde ulaşılan sayısal veriler çalışmanın niteliksel verilerini meydana getirirken niteliğe ve niceliğe yönelik tüm verilere literatür temelli araştırmaların yanı sıra alan araştırması ve elektronik ortam araştırmaları ile ulaşılmıştır.

1) Literatür Araştırmaları: Araştırma konusunun belirlenmesinden sonra ilk olarak Rize ili tarihinin tespit edilmesi, Rize kültüründe geçmiş dönemlerde ve günümüzde var olan kültürel öğelerin tarihi perspektiften de incelenebilmesi için, Rize ve Doğu Karadeniz bölgesi ile ilgili yapılmış olan siyasi tarih, iktisadi tarih, kültür tarihi, kültür coğrafyası, dil ve folklor çalışmaları gibi ilmi kaynaklar taranırken mahalli araştırmacıların yaptığı derleme ve değerlendirme mahiyetli çalışmalar da taranmıştır. Bu süreçte ayrıca Türkiye'nin değişik bölgelerinde yapılmış olan monografi çalışmaları da incelenmiş, halk bilim alanında yapılmış olan temel eser nitelikli çalışmalar gözden geçirilerek fişlenmiştir.

Araştırma sahasının genişliği ve yöre yerleşiminin tarihsel derinliği gibi sebeplerle kapsam itibarıyla oldukça geniş tutulan literatür çalışmalarında elde edilen bulgular ilk önce sistematik bir biçimde tasniflenerek fişlenmiştir. Araştırmanın ilk adımında elde

edilen verilerden alan araştırmalarının planlanması ve gerçekleştirilmesi aşamalarında da etkin bir biçimde yararlanılmıştır.

Literatür araştırmaları içerisinde ikinci önemli kolu yabancı dilli literatürün taranması oluşturmaktadır. Bu safhada Rize ili kùltürü, tarihi ve Rize’de yaşayan veya yaşamış çeşitli etnik yapılar, diller ve kùltürler üzerine yapılmış olan eserler tarafımızdan Türkçeye çevrilerek bilimsel bir eleştiriye tabi tutulup incelenmiştir.

2) Alan Araştırmaları: Rize kùltürü üzerine literatür kaynaklarından tespit edilen sınırlı sayıdaki veriden hariç olarak daha önce ortaya konmayan verileri tespit etmek amacıyla belirtilen coğrafi sınırlar içinde alan araştırmaları gerçekleştirilmiştir. Alan araştırmalarının planlanması sürecinde ulaşılması ön görùlen verilere araştırmacıyı ve kaynak kişiye yönlendirecek mülakat formları hazırlanmıştır. Oluşturulan bu formlar alan araştırması esnasında karşılaşılan yeni durumlara göre sık sık yenilenmiştir. Planlamanın son aşamasında alan araştırmaları sürecinde kaynak kişilerle iletişime geçme, barınma ve ulaşım gibi hususlarda yardımcı olabilecek kılavuz kişilerle gerekli irtibatlar sağlanmış, bu bağlamda ilçelerin Kaymakam, Belediye Başkanı, Halk Eğitim Müdürü gibi mülki ve idari amirleri ile de ön görùřmeler yapılmıştır.

Gerçekleştirilen alan araştırmalarında “katılımlı gözlem” ve “derinlemesine mülakat” gibi iki temel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Ayrıca özellikle katılımlı gözlemler sırasında gerçekleştirilen enformel, sohbet tarzı görùřmelerden elde edilen veriler de dikkate alınmıştır (Aa, 2014: 4). Ayrıca özellikle kahvehane, çay tarlası gibi halkın toplu olarak bir arada bulunduğu kapalı ve açık mekanlarda yapılan derlemeler esnasında katılımcıların gerçekleştirdikleri tartışmalar odak grup¹ tartışmalarının da zemini hazırlanmıştır. Bu tartışmalar, kùltürün çeşitli sosyal, kùltürel ve ekonomik süreçleri ile ilgili algı farklılıklarının ortaya çıkarılmasına önemli derecede katkı sağlamıştır.

Araştırmanın veri toplama sürecinde Rize halkının sosyal ve kùltürel hayatlarına dünden bugüne kaynaklık edecek türde kùltürel boyutu olan fotoğraflar ve videolar da arşivlenmiştir. Bu amaçla kişisel arşivler ve daha önce yayımlanmış eserlerde bulunan fotoğraflar taranmıştır.

¹ Odak grup görùřmeleri, kişilerden belirli bir konuya ait dùřüncelerini açıklamalarına ve bu dùřünceleri grup içinde tartışmalarına imkân tanıyan bir araştırma tekniğidir (Kùmbetoęlu, 2012: 117).

3) Elektronik Ortam Araştırmaları: İnternet erişim ağının son yıllarda hızla yaygınlaşması ile birlikte Türk kültürüne dair araştırmalarda özellikle sosyal paylaşım ortamlarında yer alan, aile, köy, kasaba ve şehir sayfalarına, kişi sel sayfalara eklenen bilgi ve belgelerden de yararlanılır olmuştur. Rize ili kültürü araştırılırken bu kültürün tarihsel ve kültürel unsurlarına dönük yazılar, anılar, fotoğraflar ve arşiv belgeleri de arşivlenerek bunlardan derlemeler esnasında kaynak kişiye konuyu hatırlatma bağlamında faydalanılmıştır.

Verilerin Değerlendirilmesi

Araştırmanın içeriğini oluşturacak verilerin literatür taraması ve alan araştırması ile büyük oranda toplanmasından sonra, ses kayıtlarının dinlenerek kullanışlı bir biçimde metne aktarılması için deşifre işlemine geçilmiştir. Bu aşamada özellikle yöresel ağız farklılığından dolayı bazı kelimelerin anlaşılmasında zorluk geekilmiş bundan dolayı zaman zaman kaynak kişi lere geri dönüşler yapılmıştır. Bu safha aynı anda hem dinleyip hem yazma işleminin bir arada yapıldığı bir safha olduğu için çok zaman almıştır.

Ses kayıtları metne aktarıldıktan sonra tasniflenmiş ve bu aşamada çalışmanın taslak halindeki planı da netlik kazanmaya başlamıştır. Derleme kayıtlarını tasniflenmesi esnasında farklı kaynak kişi lerden derlenen aynı mahiyetteki veriler ayıklanarak olası tekrarların önüne geçilmeye çalışılmıştır.

Mülakat veya gözlem yöntemiyle tespit edilen malzemeler, çalışma içerisinde sistematik bir biçimde değerlendirilmeye çalışılmıştır. Her bir bilgi ve süreç kendi bağlamı içinde değerlendirilmiş; açıklanmaya muhtaç konu ve durumlar ortaya çıktığında gerekli açıklamalar ve genişletmeler yapılmaya çalışılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

1.ARAŞTIRMA SAHASININ TARİHİ - COĞRAFİ VE SOSYO-EKONOMİK ÖZELLİKLERİ

1. 1. Rize İlinin Tarihi

Tarih sahnesine çıkışı M. S. V. yüzyıla rastlayan “Rize” adının nereden geldiğine dair kaynaklarda çeşitli görüşler mevcuttur.

Birinci görüşe göre “I. Justinianos’un yönettiği Bizans İmparatorluğu içerisinde mühim müstahkem mevkiilerden olan il, o çağda Rhisos adını taşımaktadır” (Martin, 1852’den aktaran Sarıkaya, 2000: 1). “Kolonileştirme döneminde, yörede çok miktarda pirinç yetiştiriliyor olmasından dolayı, Rize kasabasının yakınlarından geçen çaya, Rhizios (Latince pirinç) adı verilmiş, daha sonraları kent de adını bu çaydan almıştır (Sarıkaya, 2000: 1). İlin adıyla ilgili bilgi veren kaynaklardan birisi olan Şâkir Şevket de Trabzon Tarihi adlı eserinde Rize kasabasının doğu cephesinde bulunan derenin etrafında pirinç ekimi yapıldığı için bu dereye İriziyos dendiğini, kasabanın da ismini buradan aldığını belirtmektedir (2013: 99).

İkinci görüşe göre Rize’nin adının Rumca “dağ eteği” anlamına gelen Rhiza kelimesinden geldiği savunulmaktadır (Taymaz, 1950: 11-12). Bir görüşe göre yüzyıllar önce bir grup insan yöreye gelmiş, Karadeniz’in hırçın dalgalarına göğüs geren dağların yamacında bir kent kurmuş adına da “Dağ altı” anlamında Rize demişlerdi (Sarıkaya, 2000: 2).

Rize adının, pirinç ve dağ eteği şeklinde açıklayan iki görüşe de katılmayan Fahrettin Kırzioğlu “Rize adı ne pirinçtir, ne de dağ anlamında Yunanca bir kelimedir. M. Ö. 95 yılında Erzincan’ın eski adı Eriza idi. M. S. 301’de ise Erez diye anıldı. Bunun da Rize’nin adı olduğu muhakkaktır” (1986: 2).

Bunların dışında Yurt Ansiklopedisi’nde ilin adının Farsça “asma çubuğu” anlamında “Rez”den kaynaklandığını savunan görüş ile Rize adının nereden geldiğini açıklayan bir efsaneden bahsedilmektedir (1983: 6423). Bu efsane şu şekildedir:

Bir zamanlar buralarda güzelliği, zenginliği ve yardımseverliğiyle halkın sevgisini, beğenisini kazanmış bir kadın yaşamaktadır. Raziye adlı bu kadın, günün birinde sevgilisi Ali Reis'i, Karadeniz'in hırçın dalgalarında yitirir. O günden sonra yamaçtaki ormana yaptırdığı köşke çekilir. Her gün Ali Reis'in yolunu gözlemekte, onun döneceğini ummaktadır. Acısını gözyaşları ile türkülerde dindirmeye çalışmaktadır. Köy de onunla birlikte yastadır. Günün birinde Raziye pencerede görünmez, türküler duyulmaz olur. Köylüler köşke koşar, onu arar ama bir mektup bulurlar. Mektupta bütün mal varlığını yoksullara bıraktığı yazılıdır. Yıllar sonra bu köşkün çevresinde bir kent kurulur. Adına da Raziye ya da Roza denir. Bu ad zamanla Rize'ye dönüşür.

Doğu Karadeniz bölgesindeki ilk yerleşmeler hakkında Prof. Dr. İsmail Kılıç Kökten'in yapmış olduğu çalışmalar ve yüzey araştırmaları önemli bilgiler sunmaktadır (1940: 331-334). Kılıçkökten'in 1944 yılında yayımladığı kazı sonuçlarına göre Ordu'dan Rize'ye kadar olan sahil bölgesinde prehistorik döneme ait bir ize rastlanmadığı belirtilmektedir (1944: 478). Ancak daha sonra yapılan çalışmalarda Doğu Karadeniz bölgesinde birtakım mağara yerleşmeleri olduğu tespit edilmiştir. Kılıçkökten'in Doğu Karadeniz bölgesindeki mağara yerleşmeleriyle ilgili yaptığı araştırmalar bu konuda sahip olduğumuz bilgileri arttırmıştır. Samsun, Ordu, Giresun, Gümüşhane, Trabzon, Bayburt ve Rize'de 105 tane yapma ve doğal mağara tespit edilmiştir (1952: 189-203).

“M. Ö. II. binin başlarında, Rize yöresinde tarım ve hayvancılıkla geçinen, toprağa bağlı topluluklar yaşamaktaydı; ancak bu toplulukların varlığını kanıtlayan, yaşamlarına ilişkin bilgi veren buluntular, doğrudan doğruya Rize yöresinden ziyade komşu Gürcistan Cumhuriyeti topraklarında bulunmuştur. İlk çağlarda yörede Muşkiler (Moskoi/Moskike), Taballiler (Tubal/Tubaren, Kolkhiler (Kuhla) ve Mossinoikoiler yaşıyordu. Bütün bu topluluklar, Kolkhis (Çoruh) Vadisi'nde yaşayanlar ile akraba idi (Yurt Ansiklopedisi, 1983: 6352).

M. Ö. VIII- M. Ö. V. yüzyıllar arasında, Karadeniz'in kuzeyinde yaşayan Kimmerler (Gimirrai), doğudan gelen İskitlerin baskısı ile göç ederek Anadolu'ya yayıldılar (Çandarlıoğlu, 1988'den aktaran Özdoğan, 2004: 3). “Bu göç sonucunda Kimmer'lerin büyük bir kısmı da Rize ve çevresine gelmiştir. Kimmerleri takip eden İskitler'de [de] bölgeye gelmiştir (Karpuz, 1993: 8).

Böylece Kafkasya'da yaşayan İskitler'in kovaladığı Kimmerler, Doğu Anadolu'ya geldiler. Bu istila sırasında yörede yaşayan topluluklardan bazıları zaman zaman güneye indiler. Anadolu içlerinden gelen kimi oymaklar da bölgeye yerleşip yerel halkla kaynaştılar (Yurt Ansiklopedisi, 1983: 6352).

Bugün Rize ili sınırları içinde yer alan, Kimmerler'den hatıra kalma yer isimleri arasında; Kemerköyü, Kemerkaşası ve Kemerburnu sayılabilir (Kırzioğlu, 1990: 86).

Rize yöresi hakkında tarihi döneme ait ilk doğrudan bilgiler, M.Ö VII. yüzyılda Ege'de yaşayan Miletoslu denizcilerin yöreye yaptıkları seferlerle başlamaktadır. Miletoslular, bu dönemde Karadeniz'in doğu kıyılarında Emperion (Pazar yeri) adı verilen, ticari nitelikli yerleşmeler kurmuşlardır (Yurt Ansiklopedisi, 1983: 6352). Bu dönemde Rize'nin küçük bir Pazar yeri haline geldiği söylenebilir (Karpuz, 1993: 8). İskitlerin önünden kaçarak Kafkasya'dan çıkan Kimmerlerin istilasına uğraması ve İskit hakimiyetinin bölgeyi içine alması da aynı yüzyıla rastlar (Bostan, 2008: 147).

Kafkasya'da yaşayan İskitler'in kovaladığı Kimmerler (Gimirrai) Doğu Anadolu'ya indiler. Bu istilanın olduğu dönemde yöre halkından bazıları zaman zaman güneye indiler. Buna karşılık Anadolu içlerinden gelen bazı oymaklar da bölgeye yerleşip yerel halkla kaynaştılar (Yurt Ansiklopedisi, 1983: 6352).

M.Ö. VII. Yüzyıl sonlarında ise Orta-Batı İran'da güçlenen Med Devleti, Kimmer akınlarının Anadolu'yu kargaşaya sürüklemesinden yararlanarak güney ve doğudan Anadolu topraklarını istilaya girişti. Ancak, bölgenin savaşçı oymakları, Medlerin burada sürekli bir üstünlük kurmasını engellediler. Med Krallığı'nı İÖ 550'de yıkarak Anadolu'ya giren Pers Kralı II. Kiros da Rize'de üstünlük kuramadı. Ancak bölgeyi denizden ayıran Skidises Dağlarına kadar sokulabilen Persler, Kolkhis Vadisi'ni aşamadılar. Kolkhis Havzası bu dönemde Pers ülkesi ile Karadeniz kentleri arasındaki ticaret ilişkisinde aracı rolü oynuyordu. Karadenizliler'in Kırım'dan getirdikleri tahıl, Anadolu içlerine buradan gönderiliyordu. Perslerin Kapadokya satrabı, Karadeniz kıyısındaki koloni kentlerinin pek çoğuna egemen olduğu ve bunların Yunanistan'a yapılan deniz seferlerine gemi göndermelerini sağladığı halde Rize yöresi halkına boyun eğdiremedi. Yöre halkının bu sert doğası, onlara Yunan kolonicilerinin gözünde büyük bir saygınlık kazandırdı. Yunan kolonicileri, onları Makron (Kocakafalı) diye anıyorlardı. Yörede Bekhir, Ekehir, Bizer (Koi) adı verilen başka topluluklar da vardı. Bütün bu topluluklar birbirleriyle kaynaşmışlardı. Rize bölgesi halkının ve kültürünün, yabancı istilalardan ve kültürlerden etkilenmeyen bu yapısı, Makedonya kralı İskender'in döneminde de sürdü. İskender'in ölümünden sonra komutanları ve satrapları arasında çıkan egemenlik savaşları sırasında İÖ 301'de Gangra'da (Çankırı) bağımsızlığını ilan eden Mitridates Ktistes, daha sonra Karadeniz kıyısında Sinop dolaylarına doğru genişleyen Pontus devletini kurdu (Yurt Ansiklopedisi, 1983: 6352; Bilgin, 2000: 47-88).

Pontos kralları ilk zamanlarda Anadolu içlerine doğru genişlemekte başarı gösteremeyince, ticaretin canlı olduğu kıyı şeritlerine yönelmişlerdir. Bu dönemde Rize de

işgal edilerek krallığın topraklarına katılmış (Sarıkaya, 2000: 7). Bu dönemde Rize, Trabzon ile birlikte “Sannika” olarak adlandırılmıştır (Ak, 2011: 14). Pontos devleti, Romalılara rakip olabilecek kadar güçlenmesine ve bölge üzerinde geniş çapta hakimiyet kurmuş olmasına rağmen M. Ö. 66 yılında Roma orduları tarafından üç parçaya bölünmüş (Sarıkaya, 2000: 7), M. Ö 63’de de İmparator Pompeinus tarafından ortadan kaldırılmıştır (Karpuz, 1993: 8).

Roma İmparatorluğu’nun M. Ö. 63 yılında Pontos Devleti’ni yıkıp bütün Anadolu’yu istila etmesi üzerine, Rize’nin de içinde bulunduğu Doğu Karadeniz Bölgesi, Romalıların egemenliği altına girmiştir (Goloğlu, 2013: 16). Başlangıçta imparatorluğun doğu sınırı, Roma imparatoru tarafından taç giydirilen küçük krallıklarca yönetilirken, daha sonra bu siyaset değiştirilerek ülke sınırları Roma askeri garnizonları tarafından korunmaya başlanmıştır. Bu dönemde Rize bölgesi de doğrudan doğruya Roma garnizonları tarafından yönetilmiştir (Bilgin, 1997: 22).

İran’daki Sasani Devleti Kralı II. Şahpur’un, Artvin-Kars yörelerini denetimi altına aldığı zamana değin, Rize bölgesi dolaylarında önemli bir askeri ve siyasi gelişme olmadı. Roma İmparatoru Valens, bu dönemde Sasanileri püskürterek imparatorluğunun sınırlarını denetim altına aldıysa da Karadeniz’den İran’a yapılan ticaretin ulaşım yolları üzerinde bulunduğundan, Rize ve Artvin kıyıları siyasal ve ekonomik önemlerini her zaman korudular (Yurt Ansiklopedisi, 1983: 6354).

Roma İmparatorluğu’nun Pontus Polemoniacus Vilayeti içinde yer alan Rize bölgesi, I. Theodosius zamanında Roma İmparatorluğunun doğu ve batı olarak ikiye ayrılması neticesinde, Doğu Roma’nın sınırları içinde kaldı. Bizans’ın bölgedeki güçsüzlüğünü gören Sasani Kralı Hüsrev, 545 de Lazika’ya girdi. Bizans İmparatoru Justiniaus, Sasaniler’i ancak haraç ödeyerek geri çekilmeye razı edebildi. İpek Yolu’nun Doğu Karadeniz Bölgesinde açılması sırasında, Bizanslılar Hazar Türkleriyle ve onların akrabaları olan Sakalar’la ilişki kurdular. Hazar-Saka birlikleri, doğu sınırında Sasanilerin karşısında Bizans’ın yanında yer aldılar (Yurt Ansiklopedisi, 1983: 6354).

Bu tarihlerde, 641’de Hazarlara, 530’da Bizans’a yenilen Bulgarlar Trabzon, Çoruh ve Doğu Karadeniz Bölgesindeki garnizonlara yerleşmişlerdir (Sarıkaya, 2000: 10).

Asya Hunları'nın torunları olan Batı Hunları, M.S. 378'de bir taraftan Tuna ırmağını geçerek Batı Roma ve Bizans topraklarını istila ederken; diğer taraftan da M. S. 515-516 yıllarında Kafkas dağlarını aşan ve Hunlara tabi olan Sabarlar da Anadolu'ya akınlar yapmışlardır (Türkdoğan, 1997: 156).

Halife Osman döneminde (644/656) Habib bin Mesleme komutasındaki Arap ordusu, Kars, Tiflis ve Gence'yi ele geçirerek Bizanslıları buradan kovdu. Aynı dönemde Rize'nin bir bölümü de vergiye bağlandı. 653'te Bizans imparatoru II. Konstans (641/668), Araplara kaptırılan toprakları geri aldı. Bunun üzerine Arap ordusu 653'te Aras boylarını yeniden ele geçirdiyse de Rize yöresi yine Bizanslılarda kaldı. 695-700'de Emevi Halifesi Abdülmelik'in oğlu Abdullah, Kars'ı aldı; fakat Rize ve yöresini ele geçiremedi. Emeviler'in İstanbul'u kuşattıkları dönemde, Bizans'ın bağlaştığı olarak Kafkasları aşan ve Kür ırmağı kıyılarına dek yayılan Hazarlar, 721'de, Arapların saldırısı üzerine Kafkasların kuzeyine çekilirken, Rize-Artvin yöresi halkı da Hazarlarla birlikte Araplara karşı direnmişlerdir. Abbasi halifesi Hişam (724-743), Hazarların üzerine bir ordu göndererek, Rize ve Artvin'i 737'de ele geçirdi. Hazarlar, 746'da Rize ve Artvin'i yeniden aldılarsa da burada uzun süre hâkimiyet sağlayamadılar (Yurt Ansiklopedisi, 1983: 6354).

1.1.1. Rize Yöresinde Türkler ve Türk Yerleşimi

Rize ve yöresinde Türk varlığının Malazgirt Savaşı'ndan binlerce yıl öncesine dayandığı kesindir. Bunun en önemli delili tarihi kaynaklardır. Tarihi kaynakların yanı sıra arkeolojik kazılarda elde edilen buluntular, yer isimleri, Rize ağızlarındaki yaygın söz varlığı ve dil özellikleri, mimari, el sanatları ve dokumalar da önemli birer delildir.

Rize coğrafi konumu itibari ile tarihi süreç içerisinde çok eski dönemlerden bu yana yerleşim yeri olmuş ve pek çok farklı kültürü bünyesinde barındırmış bir coğrafyadır. Tarihi kaynaklardan edindiğimiz bilgilere göre yörenin eski dönemlerinde Hristiyan Kıpçakların varlığı (Kırzioğlu, 1992: 1-6; Aynakulova, 2009: 122; Altinkaynak, 2008: 73; Arıcı, 2008: 32-33), Karadeniz'e olan Got saldırısından sonra Alanlar ile birlikte Karadeniz bölgesine gelen Türklerin (M.S. 275), M.S. 300'lerde Hunların, Perslerin, M.S. 590-610 yıllarında Dambur'u kuran Ayrarat bölgesinde yaşayan Türklerin, Hazar Türklerinin (Arıcı, 2008: 29-33) ve Çepnilerin (Sümer, 1992: 94) varlığı bilinmektedir. Yörede tarihi süreç içerisinde Ermeni olarak tanımlanan kitleler de yaşamıştır; ancak bu kitlelerin çoğunluğunun Haylardan olmadığını, Ermeniler kendilerine "Hay/Hayk"

ülkelerine de “Hayastan” derler (Tezcan, 2012: 216), Oğuzların Saka Türk boyları ile birleşerek oluşturduğu Arşaklar (Partlar) boyundan gelen Türk kökenli boylar olduğunu Fahrettin Kırzioğlu “Ani Şehri Tarihi”(1982: 3) adlı eserinde belirtmektedir. Armenia tabiri başlangıçta Van Gölü’nün güney doğusundaki dağlık bölge ile belki de Dicle Nehri’nin yukarı kaynağı olan Büyük Zap Irmağı yukarısını ifade ediyordu ve etnik bir isimlendirme olmayıp muhtemelen “dağlık ülke”, “yukarı ülke/yukarı el” anlamında B. Piotvorsky’nin tabiriyle “tasviri bir terim”, coğrafi bir isimdi (Tezcan, 2012: 213; Piotvorsky, 1969: 43; Kırzioğlu, 1978: 46; Kırzioğlu, 1985: 133; Özmenli, 2014: 1). Haylardan ayrı olan Arşaklar, Armenia’ya Asya’dan gelip yerleşmiş, bilinen ilk egemen unsurlardır (Özmenli, 2014: 1-2). İran’da M.Ö. kurulan Parth/Arşak Hanedanlığı’na (Tezcan, 2012: 131), tarihçiler Büyük Arşaklılar, Armenia’dakine de “Küçük Arşaklılar” (Özmenli, 2014: 1) demişlerdir. Ateşe tapan İranlılardan kaçan Arşaklılar yeryüzünde Hıristiyanlığı devlet dini olarak kabul eden ilk topluluktur (Özmenli, 2014: 1). Küçük Arşaklıların toprakları Horasan’dan bugünkü Anadolu’nun doğusunu ve Rize’yi de içine alan geniş bir alanı kapsıyordu (Kırzioğlu, 1963: 365; Ak, 2011: 27). Günümüzdeki Hemşinliler de bu Arşakların mensubu olarak 626 yılında bölgeye gelip yerleşenlerdir (Ak, 2011: 27).

Türklerin daha Miladın ilk yıllarında bölgede var olduğunu ve bölge siyasetinde rol oynayabilecek kadar güçlü bir askeri güce sahip olduğunu gösteren başka tarihi kaynaklar da vardır. Gürcü tarihçi Giuli Alasania “Gürcüler ve İslam Öncesi Türkler” (2013) adlı eserinde Türklerin M.S. I. yüzyılda bölgede Araplar ile Roma arasındaki savaşlarda Roma tarafında yer aldığını ve Gürcülerle birlikte Araplara karşı savaştığını, Gürcü yazılı kaynaklarında Bun Türkler (Hunlar)’in var olduğunu belirtmektedir. En önemlisi de bu Türklerin Hıristiyan Türkler olduğunu belirtmektedir. (Alasania, 2013: 1-49). Yine aynı şekilde bu Hıristiyan Türklerin² bugünkü Gürcü (Kartveli) milletinin oluşturan unsurlar içerisinde yer aldığını belirten kaynaklar da vardır (Denizci, 2010: 35).

Rize’nin bilinen en eski tarihi Miletlilerin Doğu Karadeniz kıyılarına deniz yoluyla geldikleri ve ticari amaçlarla Pazar yeri kurdukları M.Ö. VII. yüzyıl başlarına kadar gider.

² Anadolu’ya yerleşen Hıristiyan Türkler konusunda Mehmet Eröz şu bilgileri vermektedir: Türklerin Anadolu’ya adım atışı Sultan Alparslan’dan beş buçuk asır önce olmuştur. İlk gelenler de Bulgar Türkleridir. 530 senesinde Bizans orduları tarafından bozguna uğratılan Bulgar Türklerinin bir kısmı Anadolu’ya geçirilmişler ve Trabzon havalisi ile Çoruh ve Yukarı Fırat bölgelerine yerleştirilmişlerdir (Eröz, 1983: 17).

İskitlerin önünden kaçarak Kafkasya'dan çıkan Kimmerlerin istilasına uğraması ve İskit hâkimiyetinin bölgeyi içine alması da aynı yüzyılda gerçekleşmiştir (Bostan, 1996:147). Kimmerlerle büyük oranda kültür benzerliği olan ve Kimmerleri takip ederek M.Ö. 7. yüzyıllarda Anadolu'ya gelen İskitler, Yunanlılardan önce Anadolu'da Doğu Karadeniz'in de bir kısmını içine alan geniş bir hâkimiyet sahası kurmuşlardır (Köse, 2014: 72).

Kimmerler, Doğu Karadeniz bölgesine yerleşen ve Türklerle akrabalığı olan ilk topluluktur. Bu topluluğun menşei ile ilgili farklı görüşler olsa da Kimmelerin Türk kökenli bir kavim olduklarına dair önemli deliller bulunmaktadır³ (Işık, 2001: 7-8). Kimmerlerin Türklüğünün ispatı olarak gösterilen en kuvvetli delillerden birisi Orta Asya Türk kültüründe bulunan kurgan kültürünün Kimmerlerde de görülmesidir (Tarhan, 1979: 367-368).

Kimmerlerin Karadeniz Bölgesi'ne yayılmaları, Frigya Devleti'ni yıktıktan sonra, Lidya sınırında olan bazı boyların Karadeniz sahillerine ulaşmasıyla olmuştur. Karadeniz sahillerine ulaşan Kimmerler Sinop'u yağmalayarak bölgeye yerleşmeye başlamışlardır. Ardından Ereğli'den Trabzon'un doğusuna kadar olan yerleri ele geçirmişlerdir (Durmuş, 1997: 278). Anadolu'da göç ettikleri her bölge gibi Karadeniz bölgesini de siyasi ve sosyal bakımdan büyük ölçüde etkileyen Kimmerler, Karadeniz'deki hâkimiyetleri boyunca Sinop'tan Trabzon'a kadar tüm Karadeniz bölgesinin kontrolünü ellerinde tutmuşlardır. M. Ö. VII. yüzyıl başlarında Güney Karadeniz kıyılarında Grek kolonilerinin kurulmamış olmasının sebebi de Kimmerlerin sebep olduğu huzursuzluk ve terör ortamıdır (Özsait, 1999, 37).

Prehistorik dönemden sonra Doğu Karadeniz bölgesine yerleşen ilk topluluklar olan Kimmerler ve İskitler tarih sahnesinden çekildikten sonra, bunların hâkim olduğu sahada Türk kavimleri ortaya çıkmıştır.⁴ Gürcistan Tarihi [Kartlis Tshovreba]'ndeki kayıttan varlıkları öğrenilen Bunturki ve Kıpçaklar, bölgedeki yer ve topluluk isimlerinden yöreye yerleştikleri düşünülen Halaçlar, Afşarlar ve Yazgurlar, İskitlerin yurt tuttıkları Sakasen eyaleti sınırları içerisindeki topraklarda hakimiyet kurmuşlardır (Telliöglü, 2004:30).

Doğu Karadeniz bölgesinde Kıpçakların varlığı da çok eski tarihlere dayanmaktadır. Gürcü vakanüvisleri daha İskender zamanında yani M.Ö. 4. asırda Kür

³ İbrahim Telliöglü, Kimmerleri Türklerle akrabalığı olan kavimler arasında saymaktadır (2004: 14-22).

⁴ Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz: (Telliöglü, 2004: 13-38; Yılmaz, 2010: 3-49; Emir, 2011).

Nehri boyunca Bunturki ve Kıpçak isminde iki Türk kavminin gelip yerleştiğine dair rivayetler nakletmişlerdir (Kırzioğlu, 1992: 82).

Doğu Karadeniz bölgesi ve bu bağlamda Rize’de ilkçağlardan itibaren ortaya çıkan Türk varlığı⁵ bölgenin bir Türk yurdu olması sürecini başlatmış ve bu süreç 1461 yılında Trabzon’un Fatih Sultan Mehmet tarafından fethedilmesi ile yeni bir boyut kazanmıştır.

“Trabzon’un fethedilmesiyle birlikte bölgede birtakım idarî ve askerî düzenlemeler yapılmıştır. Bu düzenlemeler esnasında bugünkü Rize vilayetinin sınırları içerisinde bulunan topraklar Rize, Atina (Pazar) ve Lazmağal olmak üzere üç nahiyeye ayrılmıştır. Rize’ye kadı tayin edilmek suretiyle kaza haline getirilmiştir. Ayrıca bölge halkının büyük çoğunluğu Rumeli’ye sürgün edilirken, dışarıdan da pek çok aile sürgün yoluyla veya gönüllü olarak Rumların boşalttığı topraklara yerleştirilmiştir. Bu esnada Çepni ailelerinden, Arnavutlar başta olmak üzere Kosova, Siroz, Yenişehir, Kalkandelen gibi Balkan şehirlerinden (Bilgin, 1997: 30), Amasya, Çorum, Tokat ve Sivas’tan, 1466 yılında Karaman Beyliği’nin ortadan kaldırılmasıyla Maraş, Elbistan ve Karaman’dan getirilen ailelerin bir kısmı Rize ve çevresine yerleştirilerek kendilerine tımar verilmiştir (Karpuz, 1993: 11).

“XVI. yüzyılda Trabzon sancağına bağlı kazalardan biri olan Rize, XVII. yüzyılda da idari olarak bu bağlılığını sürdürmüştür” (Güler, 2007: 42). Bu yüzyıllarda savaş bölgelerinin dışında ve uzağında kalmış bölgede önemli bir karışıklık olmamıştır (Ak, 2011: 112). Ancak XVIII. Yüzyıla gelindiğinde ayanlık sistemine bağlı olarak gerek hükümete başkaldıran, gerekse yaptıkları eşkıyalıklarla bölge halkının huzur ve güvenliğini bozan bazı zümreler ortaya çıkmıştır. Bu zümreler tarafından çıkarılan birçok isyan Osmanlı Devleti’nin bölgedeki otoritesini sarsmıştır (Sarıkaya 2000: 14). “Bu isyanlar içerisinde Osmanlı Devleti’ni en uzun süre uğraştıranı, XIX. yüzyılda yaklaşık 20 yıl süren Tuzcuoğulları isyanıdır” (Güven, 1998: 15). Hopa doğumlu olan Tuzcuoğlu Memiş Ağa, ticaret ve tarımla uğraşmanın yanı sıra çevresinde büyük nüfuz sahibi olan birisidir. Ruslarla yapılan bir savaşta yararlılıklar gösterdiği için Batum Sancağı’na bey olarak atanmıştır ama bir süre sonra Trabzon valisiyle arasında çıkan anlaşmazlıktan dolayı padişah tarafından hakkında ölüm fermanı imzalanmıştır. Bunun üzerine Memiş Ağa, çevresindeki halkı ayaklandırır. İsyân Osmanlı Devleti tarafından güçlkle de olsa bastırılmış ve Memiş Ağa idam ettirilmiştir (İlimiz Rize, t. y. : 17).

⁵ Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. (Kırzioğlu, 1992: 1-6)

“XIX. yüzyılın sonlarına gelindiğinde Osmanlı idarî teşkilatında birtakım düzenlemeler yapılmıştır” (Pehlevan, 2008: 10). Bu amaçla çıkarılan 1867 tarihli Vilayet Nizamnâmesi’yle livalar sancaklara, sancaklar da kaza denilen idarî birimlere ayrılmıştır. Nizamnâmeyle birlikte Trabzon eyaleti, Trabzon Merkez, Canik, Gümüşhane ve Lazistan sancaklarından oluşan bir vilayet durumuna getirilmiş, Rize kazası da Trabzon Merkez Sancağı’na bağlanmıştır (Ak 2011: 140-147).

1914 yılında başlayan I. Dünya Savaşı sırasında işgal edilen illerimizden birisi olan Rize, savaşın ilk aylarında Ruslar tarafından bombalanmış, 1916 yılında işgal edilmiş ve iki yıl işgal altında kalmıştır. 1917 yılında Rusya’da Bolşevik İhtilâli çıkınca Ruslar bütün cephelerden çekilmek zorunda kalmışlar, bunun sonucunda Rize de 2 Mart 1918’de Rus işgalinden kurtulmuştur. Ancak Rus ordusunun Rize’den çekilmesi sırasında orduda bulunan Ermeniler, Rize’deki Orta Camii ile Rize çarşısını ateşe vermişlerdir (Çakar, 1994: 440)

Kurtuluş Savaşı kazanılıp Türkiye Cumhuriyeti kurulduktan sonra yurt genelinde bir takım idari düzenlemeler yapılmıştır. Bu düzenlemeler kapsamında 20 Nisan 1924 tarihli bir kanunla Sancak teşkilatları kaldırılmış, yerine vilayetler kurulmuştur. Bu arada Rize’nin merkezi olduğu Lazistan Sancağı da kaldırılmış, Rize Vilayeti adı altında yeni bir vilayet kurulmuştur. Rize Vilayeti, Lazistan Sancağı’nda olduğu gibi yine Atina ve Hopa kazalarını da içine alıyordu. Bu durum 1933 yılına kadar sürdü. 1933 yılında çıkarılan bir kanunla Rize ile Artvin, Çoruh Vilayeti adı altında birleştirildi. Böylece vilayetin sınırları daha da genişlemiştir (Ak, 2011: 207).

2 Ocak 1936 tarihinde yürürlüğe giren bir kanunla, Erzurum’un Yusufeli ilçesi, Rize’nin Pazar ilçesinden sonraki arazi parseli, ilçe ve bucakları alınmak suretiyle bugünkü Artvin ili, Çoruh adıyla vilayet haline getirilmiştir. Böylece Rize tek ilçesi olan Pazar ile birlikte il olarak varlığını devam ettirmiştir (Eren, 2006: 328).

Günümüzde ise Rize ilinin Merkez, İyidere, Kalkandere, İkizdere, Güneysu, Çayeli, Pazar, Hemşin, Çamlıhemşin, Ardeşen, Fındıklı ve Derepazarı olmak üzere 12 ilçesi bulunmaktadır.

1. 2. Yerleşim Yerinin Coğrafi ve İklimsel Özellikleri

Fiziki coğrafya açısından Rize yöresi ile ilgili olarak çok az çalışma yapılmıştır. Bunların da yarıya yakını Doğu Karadeniz bölümünü içine alan sahanın tamamı ile ilgili

olup içlerinde Rize yöresine de ayrıca değinilmiştir. Bir kısmının tarihleri de oldukça eski olan bu çalışmalar içerisinde jeomorfoloji ile ilgili olanlar çoğunlukta olup bu bilim dalı içinde de Doğu Karadeniz dağlarının üzerinde yer alan buzul (glasiyasyon) şekillerinin incelendiği çalışmalar başta gelmektedir. Beşeri coğrafya alanında yapılan çalışmalar ise esas olarak nüfus, yerleşme ve ekonomik faaliyetleri kapsamaktadır. Ekonomik faaliyetler içerisinde de turizm başta gelmekte, bunu yetiştirilen ürünler ile ulaşım problemleri konusu takip etmektedir⁶. (Yılmaz, 2006: 649).

Hem fiziki hem beşeri coğrafya çalışmaları açısından oldukça ihmal edilmiş olan Rize ili “Doğu Karadeniz bölgesinin en yüksek kesiminde, 40° 21' ve 41° 25' doğu boylamları ile 40° 33' ve 41° 20' kuzey enlemleri arasında kalır. Yüzölçümü 3.920 km² olan il, Türkiye topraklarının % 0.5'ini kaplar” (Yurt Ansiklopedisi, 1983: 6341).

“İl toprakları, doğudan Artvin'in Arhavi, batıdan Trabzon'un Of, güneyden Artvin'in Yusufeli ve Erzurum'un İspir ilçeleri, kuzeyden de Karadeniz ile çevrilidir” (Yurt Ansiklopedisi, 1983: 6341).

Ana hatları ile Rize'nin jeolojik özelliklerini şu şekilde özetleyebiliriz:

Doğu Karadeniz dağlık sistemine dâhil olan Rize arazisi, esas itibarıyla paleozoik (I zaman) bir temel üzerinde ve Kretase'de (III. Zaman ara devresi) başlayan büyük orojenezle (Dağ oluşumu) yüzeye çıkmış Granodiorit ve Kertase flişlerinden ibaret olmakla birlikte, yer yer Neojen depolarına da rastlanılan bir özelliğe sahiptir. Bütün kıyı kesimi yüzeyde bulunan üst Kretase serisi volkanik örtü ve tüflerin fazlalığı ile dikkat çeker. Örneğin Çayeli-Pazar arasındaki tünellerin deniz tarafını oluşturan falezler, andezitlerle ophiolitlerin teşkil ettiği kaba greler ve bunlarla karışık olarak bulunan ince konglomera banklarından oluşmuştur. Kıyıya yakın yamaçlarda ise Kretase sedimanları yaygın olmakla beraber, bu sedimanların üzeri yer yer Eosen fliş serileri tarafından örtülmüştür. Vadi boylarında bu örtülerin altında yer yer alfore olmuş trakit, andezi ve bazalt sütunlarına rastlanır. Yüksek dağlık kesimde ise daha çok mağmatik elemanlar hâkim durumdadır. Aflore olan granit, andezit ve bazalt kütleleri yüksekliği 3000 m'yi aşan her yerde hâkim durumdadır. Yörede alüvyonlara, büyük akarsu vadilerinin denizden itibaren en çok 10 km'ye kadar olan kesimlerinde rastlanır (Rize, 1998: 12).

Doğu Karadeniz bölgesinin doğu kesiminde Fener Burnu'nun doğusunda mahfuz bir kıyı şeridinde kurulmuş olan Rize'nin merkez mahalleleri, değişik yükseltilerin yamaçlarında yer almaktadır. Hemen arka kısımda dağlar yükselmeye başladığı için şehir

⁶ Bu konuda ayrıntılı kaynakçaya ulaşmak için bkz: (Yılmaz, 2006: 649-651).

dar bir kıyı şeridi üzerinde genişlemiştir; ama esas tarihi doku Fener Burnu'ndan doğuya doğru Kale, Çarşı mahallelerini içine almakta ve İslam Paşa mahallesine kadar uzanmaktadır (Karpuz, 1993: 4).

Rize ilinin bulunduğu bölge Türkiye'nin en yüksek dağlarına sahiptir. Denize paralel olarak uzanan ve toplam yüzölçümünün % 78'ini oluşturan Rize dağları doğuda Kafkas Dağları ile birleşerek kapalı bir havza oluştururlar. Buna rağmen il topraklarının % 92'si tarıma elverişli topraklardır. (Karpuz 1993: 4; Yurt Ansiklopedisi, 1983: 6341).

İlde, akarsuların Karadeniz'e döküldüğü kesimlerde bulunan küçük ovacıkların dışında ovalık alan yoktur denilebilir. Bölgede eğimin yüksek olması nedeniyle kısa ama bol sulu, hızlı ve düzensiz akan pek çok akarsu vardır. İl toprakları kıyıda başlayarak güneye doğru birden yükselir. Kimi yerlerde dağlar Karadeniz'e dik olarak inmektedir. Kıyıda 10-15 km güneyde, yükselti 400-500 metreye ulaşır. Daha güneyde ise (30-40 km) dağların yükselteleri 2.500-3.000 metreyi de aşar. Bu dağların kuzey yamaçlarında buzul oluşumları göze çarpar. Bu yüksek dağlar ilin sınırında duvar gibi yükselir. İlin güneyini kaplayan bu yüksek dağlar arasında ekonomik bakımdan önem taşıyan yaylalar vardır. Platoların il içindeki payı % 21'dir. Güneydeki yüksek dağlardan doğan irili ufaklı birçok akarsu, il topraklarında vadiler açmıştır. Bu vadilerin yamaçlarında yetişmiş sık ormanlarda kızılçam, kestane, gürgen, kayın, meşe ve ladin gibi ağaçlar egemendir (Yurt Ansiklopedisi, 1983: 6341).

Bitki Örtüsü

Bol yağış alan ve dengeli bir sıcaklık rejimine sahip olan Rize sık ve gür bir tabii bitki örtüsüne sahiptir.

Kıyıda yaklaşık 750 m yüksekliğe kadar olan saha geniş yapraklı kıyı ormanları ile kaplıdır. Bu sahada yer yer iğne yapraklıların da bazı sırtlar boyunca aşağılara sarktığı görülür. Gür ve sık bir orman formasyonu ile aynı zamanda zengin bir orman altı formasyonundan oluşan bu yükseklik basamağı "Kelşik Flora" adıyla da tanınmaktadır. Bu basamağın hakim türü sakallı kızılçam (Ainus Barbata) olup diğer türler kayın, kestane, ıhlamur türleri, gürgen, karaçam türleri, yabancı Trabzon hurması, yabancı karayemiş, yabancı kiraz, defne, çınar, tesbih ağacı, meşe, dişdubak, ve şimşirdir. Bunlardan sakallı kızılçam ve yabancı karayemiş, akarsu vadileri boyunca orman üst sınırına kadar çıkar. Bu basamağın orman altı bitki örtüsü de çok zengindir. Hakim tür; yörede "Kumar" adıyla bilinen ve yakacak odun olarak istihsal edilen orman gülü (Rhododendron) olup, sayılamayacak kadar çok otsu ve odunsu bitki türü, orman gülü ile orman altı bitki örtüsünü oluşturur. Bu yükseklik basamağı aynı zamanda kültür bitkilerinin de yayılış alanıdır.

Yaklaşık olarak 800-1400 m yükseklikler arasındaki kuşak karışık orman kuşağıdır. Bu katın yaygın türlerini geniş yapraklılardan sakallı kızılgaç, kayın, kestane, gürgen ile iğne yapraklılardan ladin ve çam oluşturur.

Yüksekliğin daha da artmasıyla yavaş yavaş iğne yapraklı türler hâkim duruma geçer. 1500 m'den sonra iğne yapraklıların hâkimiyeti kesinleşir. Hâkim tür doğu ladini (*Picea orientalis*) olup orman üst sınırına yaklaştıkça Kafkas köknarı da yaygın bir şekilde görülür. Orman altı bitki örtüsü bu kuşakta da değişmez.

Rize'de ormanlar yaklaşık olarak 2000-2200m yüksekliklerde sona erer ve yerini alp çayırlarına bırakır. Turuncu ve beyaz renkli küçük dağ zambakları ile papatyalar gibi çeşitli türlerin de yer aldığı bu sahada, çayırların yanında lekeler halinde yer yer kısa boylu, orman gülü çalılıkları da yer almaktadır. Yaylacılık faaliyetlerine sahne olan bu sahada yakacak ihtiyacını karşılamak amacıyla tahrip edilen orman gülü çalılıkları gün geçtikçe azalmaktadır (Rize, 1998: 18-19).

Dağlar

Başta da söylediğimiz gibi Rize ili topraklarının çoğunluğu dağlık olan bir bölgemizdir. Rize'de dağlar kıyıya koşut olarak uzanır ve bu dağlar Doğu Karadeniz kıyı dağlarının devamıdır. Bu dağların yükselteleri il alanında, batıya göre bir hayli artar. Doğu Karadeniz kıyı dağları il alanı içinde kuzeydoğu yönünde bir yay çizer ve daha kütleli bir sıradağ görünümü alır. Batıdan doğuya yükselti artar. Bu dağlarla deniz arasında kalan alan yüksek bir yayla görünümündedir. İl topraklarının büyük bölümünü kaplayan bu dağ sıraları arasında 3. 737 metre yükselti ile en ünlülerinden birisi Kaçkar Dağı'dır. Doğu Karadeniz dağlarının devamı olan Kaçkar Dağı, Karadeniz bölgesinin en yüksek, Türkiye'nin ise 4. Yüksek dağıdır (Yurt Ansiklopedisi, 1983:6341-6342).

Platolar

Büyük kısmı dağlık bir araziden oluşan Rize ilinde birçok yayla vardır. Bu yaylalar ilin güneyini boydan boya çevreleyen dik ve yalçın dağ sıraları ile daha kuzeydeki ormanlar arasındaki geniş alanları kaplamaktadır. İl topraklarının yer şekillerine göre dağılımında % 21'li payla dağlardan sonra ikinci sırada yer alan platoların ortalama yükseltisi 1.500 metre dolaylarındadır. Geniş çayır ve otlaklara sahip olduğu için ekonomik etkinlikler bakımından çok büyük öneme sahip olan yaylaların yaz dönemlerinde nüfusu oldukça artmaktadır. Rize'deki en önemli yaylalar: İkizdere'deki Varda, Gölyayla, Cimil, Ovit; Çayeli'ndeki Hazende; Pazar'daki Ambarlı, Cahperik, Kito, Cürmanuman, Karap; Çamlıhemşin'deki Kale, Varoş, Elevit, Trovit, Palovit, Çiçekli,

Ayder, Başhemşin, Çermişk, Salinov, Dahter ve Kavran yaylarıdır (Yurt Ansiklopedisi, 1983: 6342).

Akarsular

Rize ilinde güneydeki dağlardan kaynaklanan ve kuzeye doğru akıp kısa sürede Karadeniz'e kavuşan çok sayıda akarsu vardır. Bu akarsuların başlıcaları şunlardır:

İyidere (İkizdere)

Doğu Karadeniz dağlarının yükseltisi 2300-3000 metreyi aşan kesimlerinden doğan İyidere, Yeralma yakınlarından Cimil Deresi ile birleşip kuzeydoğuya döner. Rüzgarlı yakınlarında doğudan Karadere'yi de alarak Rize'nin 15 km kadar batısında Kaleli yakınlarında Karadeniz'e dökülür. İyidere'nin bir başka kolu olan Çamlık deresi de Cimil'in 20 km kadar batısındaki Aygır Deresi'nden doğar ve Cimil deresi ile birleşerek İyidere'yi oluşturur. İyidere üzerinde İkizdere Hidroelektrik Santrali de bulunmaktadır (Yurt Ansiklopedisi, 1983: 6342).

Fırtına Deresi

Doğu Karadeniz dağlarının 2300 m yüksekliklerinden doğan akarsu birçok küçük dere ile beslenir. İl topraklarının ortalarında geniş bir yay çizen dere, aşağıda büyük bir kolla daha birleşerek Taşlıdere köyünde Karadeniz'e dökülür (İlimiz Rize, t.y. : 10).

Kıbledağı Deresi

“Kıbledağı Deresi, kaynağını 1.261 m yükselteli dağlık bölgeden almaktadır. Çok sayıda küçük akarsuyun birleşmesiyle oluşan dere, önce kuzeydoğuya akar. Yaşköy yakınlarında doğudan aldığı bir kolla kuzeybatıya yönelir ve Karadeniz'e dökülür” (Yurt Ansiklopedisi, 1983: 6342).

Büyük Dere

Tekfur Tepesi'nin 3350 m yüksekliğinden doğan dere, kuzeydoğu yönüne doğru akıp batıdan gelen bir kolla birleştikten sonra doğudan gelen bir kolla kuzeybatıya doğru akmaya başlar ve Çayeli yakınlarında Karadeniz'e dökülür (İlimiz Rize, t.y. : 10).

Göller

Rize dağlarının 2400 m'yi aşan bölümlerinde buzul aşındırması ve biriktirmesi sonucu oluşmuş 19 adet küçük alanlı göl tespit edilmiştir. Bu göllerin en büyükleri 0.07

km² yüzölçümündeki Ambar Gölü ile Büyük Deniz gölüdür. 2.400-3.000 m yükseklikler arasında yer alan bu göllerin en küçüğü ise 0.01 km² yüzölçümündeki Öküzyatağı Gölü'dür. Bunların bir kısmı buz yalağı, bir kısmı da moren set gölüdür (Doğu Karadeniz Projesi Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı [DOKAP], 2013: 10).

Vadiler ve Ovalar

Rize ili genel olarak engebeli bir coğrafyaya sahip olduğu için çok fazla ova yoktur. Sadece akarsuların denize döküldüğü noktalarda küçük dolgu ovaları oluşmuştur. Bunların da il alanına göre oranı % 1'i geçmez (Yurt Ansiklopedisi, 1983: 6342).

Doğu Karadeniz dağlarının yüksek kesimlerinden kaynaklanan akarsular, il topraklarını çeşitli vadilerle parçalayarak Karadeniz'e ulaşır. Birbirlerine koşut olarak akan çok sayıda akarsuyla yarılmış bu vadiler, çok derin ve dik yamaçlıdır. Vadilerin oluşturduğu bu çok iniş çıkışlı alan, güç geçit veren yerlere dönüşmüştür. Bu nedenle kıyıyı iç kesimlere bağlayan yolların, vadileri birbirinden ayıran yamaçlardan geçirilmesi gerekmiştir. İldeki vadilerin başlıcaları: Çamlık Deresi, İyidere, Cimil Deresi, Büyükdere, Kibledağı Deresi, Çağlayan Deresi ve Ortaköy Deresi gibi akarsuların vadileridir. Doğu Karadeniz dağlarının daha yüksek olduğu doğu kesimlerde yer alan Gölyayla, Şeytan, Cimil, Patos, Hunut, Kaçkar ve Bulut gibi tepeleri birbirinden ayıran vadilerde yer yer buzullaşma görülebilir. Buralarda çok sayıda buz yalağı, buzul merdiveni, buzul gölü ve ortalama 2.250 – 2.500 m yükseltili kesimlerde de buzul taşı görülebilir. Buzultaşı birikimleri, Şeytan Deresi ve Yukarı Çamlık vadilerinde 2.100 metreye kadar inmektedir (Yurt Ansiklopedisi, 1983: 6342-6343).

Yeraltı Zenginlikleri

Rize, yer altı kaynakları bakımından zengin bir il sayılmaz. İlde, pirit, bakır-çinko-kurşun, kil, kaolin ve tuğla, kiremit ham maddesi çıkarılan yataklar vardır. Toplam rezervi 30 milyon ton olan bakır, çinko, kurşun yataklarına Çayeli'ne bağlı Madenköy başta olmak üzere ilin çeşitli bölümlerinde rastlanmaktadır. Ardeşen'in Manganez köyü ve Bakırköy, merkez ilçeye bağlı Kırklartepe köyü ile ilin güneyinde Demir Dağı yöresinde bulunan manganez yatakları da işletilmektedir (Yurt Ansiklopedisi, 1983: 6343).

Ardeşen ilçesinde seramik yapımına çok elverişli ve büyük miktarda rezervi olan kil yatakları işletilmektedir. Ayrıca Fındıklı ilçesinde de fayans ve porselen yapımında

kullanılan kaolin maddesinin çıkarıldığı maden yatakları mevcuttur. Ayrıca Pazar ilçesinin Suçatı, Derinsu, Şentepe ve Ortayol köyleriyle; Çayeli ilçesinde Erenler (Zafer) köyüne dek uzanan geniş bir alanda yoğun kalsiyum damarları vardır. Bu yataklar birbirinden kolayca ayrılabilen yassı demetler şeklindedir. İşlemesinin kolaylığı ve verimli olması sebebiyle bütün ulaşım zorluklarına rağmen bu kalsiyum madenleri işletilmektedir (Yurt Ansiklopedisi, 1983: 6343).

İklim

Rize ilinin en önemli iklimsel özelliği her mevsim yağışlı olmasıdır. Yazlar serin, kışlar ise ılıman geçmektedir. Türkiye'nin en çok yağış alan ili Rize'dir. Rize'de iki farklı iklim tipi görülmektedir. Kıyı kesiminde ılık ve yağışlı bir iklim tipi yaygınken, iç kesimlerde karasal iklim özelliği vardır; ancak diğer illere oranla Rize'de iç kesimlerde büyük ölçüde yağış almaktadır. Kıyı kesimlerde yazlar ılık, kışlar ise serin geçmektedir. Yılın hemen hemen bütün ayları yağışlıdır (DOKAP, 2013: 3).

Türkiye'nin en çok yağış alan ili olan Rize'de yıllık toplam yağış miktarı 2500 mm'nin üzerinde olup yağışların mevsimlere göre dağılımı oldukça orantılıdır. Bu nedenle Rize'de kurak geçen mevsim yoktur. En az yağış alan ilkbahar mevsiminin bile toplam yağış miktarı kuraklık seviyesinin çok üstündedir. Rize'de yağışların büyük miktarı yağmur şeklinde olmakla birlikte kar yağışı da olağandır. Buna bağlı olarak ilkbaharda akarsuların debisi bir hayli yüksektir (Rize, 1998: 15).

Mevsimlere göre farklılık göstermekle birlikte Rize'de nem daima % 75'in üzerindedir. Ortalama bağıl nem oranının en yüksek olduğu aylar ağustos, eylül ve ekim aylarıdır. Yılın ortalama 153,2 günü kapalı, 161,2 günü bulutlu geçmektedir. Açık gün sayısının çok az olması Rize'de güneş enerjisinden yararlanma imkânını da oldukça kısıtlamaktadır (DOKAP, 2013: 5). Rize'de ortalama rüzgâr hızı 0,9 m/sn, egemen rüzgâr yönü de güneydoğudur. İldeki en hızlı rüzgâr güney, güneybatı rüzgârlarıdır. Yazın kuzey rüzgârı egemendir. Su buharı ile yüklü olan bu rüzgâr, Rize'ye bol yağmur getirir. Rize'deki bir başka rüzgâr da deniz ve karanın sıcaklık farkından doğan meltem rüzgârıdır. Yörede mevsimsel olarak kışları genellikle karayel eser ve zaman zaman fırtınalara sebep olur. Sonbaharda ise sıcak ve kuru fön rüzgârları eser (Yurt Ansiklopedisi, 1983: 6345).

1. 3. Bölgenin Genel Görünümü ve Nüfus Özellikleri

Rize ilinin 31 Aralık 2013 tarihli Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi Sonuçlarına göre nüfusu 328. 205'tir. Bu nüfusun % 62, 2'si il ve ilçe merkezlerinde yaşamaktadır (Seçilmiş Göstergelerle Rize, 2013: 12-13).

Günümüzde Rize ili merkez ilçe de dâhil on iki ilçeden oluşmaktadır. Bu ilçeler genel görünüm itibariyle şunlardır:

Merkez İlçe

Rize merkezinde Cumhuriyetle birlikte ilk belediye teşkilatı kurulmuştur. Bu ilçeye bağlı olarak 67 köy, Gündoğdu, Kendirli, Çaykent ve Muradiye olmak üzere 4 belde bulunmaktadır (Rize, 1998: 32).

Rize Merkez ilçenin tarihine yönelik ilk bilgiler M. Ö. VII. yy'da Miletoslu denizcilerin yöreye yaptıkları seferlerle başlamaktadır. Bunların kurduğu "emperion" (Pazar yeri) adlı ticaret kolonilerinin halkı, sonraları Doğu Anadolu'ya göç eden Kimmerlerin önünden kaçan İç Anadolu oymakları ile birleşerek, bölgenin ilk yerleşme merkezlerini oluşturmuşlardır. Daha sonra devam eden tarihi süreçte bölge, Medler, Romalılar, Pontoslar, Hazarlar ve 1461'den sonra da Türkler tarafından iskan edilmiştir (Yurt Ansiklopedisi, 1983: 6364).

Çamlıhemşin ilçesi, sahile 18 km, Rize il merkezine 65 km uzaklıkta bulunmaktadır. 1953 yılında Çamlıca adıyla nahiye, 1960'ta da Çamlıhemşin adıyla ilçe olmuştur. İlk belediye teşkilatı 1957 yılında kurulan ilçenin 6 mahallesi ve 27 köyü mevcuttur. Son nüfus sayımına göre 6. 225 kişilik nüfusu ve sivil mimari, tarihi- turistik yerleri ile Rize ilinin en önemli ilçelerinden birisidir (Rize, 1998: 44).

Çayeli

M. Ö 700'lerde Miletoslularca kurulan yöredeki yerleşme yerinin konumu ulaşılması güç bir yerde olduğu için uzun süre doğudan gelen istilacılardan korunabilmiştir. Önce Roma, sonra da Bizans ve Rum Pontos imparatorluklarının egemenliğine giren Çayeli, 1461'de Trabzon'un fethi ile Osmanlı Devleti'ne katılmıştır. Çayeli 1622'de Abaza korsanları tarafından da yağmalanan (Yurt Ansiklopedisi, 1983: 6364) Çayeli, 1878'de nahiye, 1944'te Çaybaşı adı ile ilçe olmuş, sonradan da adı Çayeli

olarak değiştirilmiştir. İlçe merkezinde 1921 yılından beri belediye bulunmaktadır (Rize, 1998: 49).

Günümüzde Çayeli ilçesi, Rize'nin 19 km doğusunda yer alır. Merkeze bağlı 33 mahallesi ve 53 köyü bulunan Çayeli'nde ikisi belde olmak üzere üç belediye hizmet vermektedir. Şehir nüfusu 41. 250'dir. Çayeli Bakır Madenleri ve Bakır İşletme Tesisleri'nin ilçe sınırları içerisinde bulunması hem ekonomik hem de kültürel canlılık açısından ilçeyi ön plana çıkarmıştır (Rize, 1998: 49).

Çayeli'nin köklü ailelerinin geçmişleri incelendiğinde bu ailelerin çoğunun Kafkasya kökenli oldukları anlaşılmaktadır. Süleyman Kazmaz bu konuda şu bilgileri vermektedir (1994: 67-79):

Çayeli'nin köklü ailelerinden Azmanoğulları'ndan Mustafa ve Ahmet adlı iki kardeş Kafkaslardan gelmişlerdir; Mustafa, Sabuncular köyü ile Şairler köyü arasındaki bölgeye, Ahmet, Yanıkdağ Köyü'ne yerleşmiştir. Azman kelimesi Kafkaslarda beyaz at yetiştiren kişi anlamına gelmektedir.

Bayraktaroğulları, Erzurum'dan Haremtepe köyüne, oradan da Çayeli merkeze gelmişlerdir. Ailenin öteki adı Kasımalemdaroğulları'dır. Bayraktaroğulları, Osmanlı döneminde has ve tımar düzeni içinde besledikleri askerler ile savaşa katılırlardı. Padişahlıkla ilgili oldukları için oturdukları köye de Haremtepe adı verilmiştir.

Cinanoğlu ailesinin öteki adı Kalpaklıoğlu ve Cihangiroğlu'dur. Sipahioğulları'ndan önce Çayeli'ne hakimdiler. Cafer Paşa, Trabzon'u bu arada Rize'yi aldığı zaman Cinanoğulları'nın Çayeli'nde bulunup bulunmadıkları tespit edilememiştir. Cinanoğlu ailesinin en namlı kişisi Ali Efendi'dir (1863-1944). Ondan öncekiler Şakir, Ali, Mehmet Ağa ve Kara Osman Çelebi'dir.

Mehmet Sipahilerle hısımdı. Buna rağmen kasabanın yönetimi konusunda aralarında anlaşmazlık vardı. Sipahiler geldiği zaman, Çayeli'ne Cinanoğulları hakim olduğu için bu durum herhalde iktidarı ele geçirmek istemelerinden kaynaklanmıştır.

Cinanoğlu Osman Çelebi'nin konağı vardı. Derebeylik kalktığı zaman Tuzcuoğulları Rize'den geldi. Hükümet tarafından başka derebeyi olup olmadığı araştırıldı. O sırada Cinanoğlu Kara Osman Çelebi'nin oğlu Mehmet Ağa'nın evi yıkıldı, ufak tahta bir ev yapıldı.

Mehmet Ağa'nın oğlu Ali rençberdi. Onun oğlu Şakir, bu evde büyüdü. Bu ev daha sonra Rus işgali sırasında yakıldı ve eşyaları yağma edildi. Ali Efendi (Ali Cihangiroğlu) Rus istilası ile ilgili olarak şu anısını anlatmaktadır:

- Rus gelmeden şube reisi asker topladı. Ben gençliğimde elime tüfek almadım, ihtiyarlığımda aldım. Bunun nümayiş olduğunu söyledim. Şube reisi güldü. Rus gelince Yaka'ya (Çayeli'nin batısında Büyükcaferpaşa mahallesinden önceki mahalle) vardım. Ruslar burasını merkez yaptılar. Gidecek yer yoktu, her taraf bulaşıktı. Vaktim yoktu, çoluk çocuğu alıp çıkamadım.

Ali Efendi geçmiş dönemlerle ilgili şu bilgileri de vermektedir:

-Derebeylik zamanında rahatlık yoktu; sabaha kadar nöbetçi beklerdi. Seferberlik zamanında Yunan tüfeği kucağımdaydı sabahı sabahlardım; ama evim hiç basılmadı.

Gencalioğulları ya da Gencaloğulları, Kafkas taraflarından Rize'nin dağlık bölgelerinden birine geldiler. Sonra çevreye dağıldılar, Araklı üstüne, oradan da Çayeli'ne geldiler.

Kartaloğulları, Çayeli'ne İspir'in Karahan kasabasından göç etmişlerdir. Karahan'a nereden geldikleri tespit edilememiştir. O tarihlerde Çayeli yöresi ormanlık ve meşelikti. Kartaoğulları buralarda tarla açtılar, sipahi tapusu aldılar ve karşılığında ince para verdiler. (O dönemlerde ince para adı verilen bir para vardı. Daha sonra Sultan Mahmut beşliği, Sultan Mahmut altını çıktı. Bir kese 500 kuruştı, hepsi de para birimi olarak bir paradan meydana gelirdi. Bu paraları saymak için özel bir tahta kullanılırdı.). Kartaoğullarından Çayeli'ne ilk gelen Ahmet'ti; kendisine ovada yani Karahan'da Kart Ahmet denirdi.

Kazmaz ailesinin Çayeli'ne gelişi hakkında çeşitli rivayetler vardır. Dört yüz yılı aşkın bir tarihi olan ailenin Bağdat, Buhara tarafından geldiği söylenmektedir. Hacı Hafız Osman Kazmaz (Süleyman Kazmaz'ın babası)'ın anlattığına göre ailenin en eskisi olarak bilinen Ahmet, gençliğinde sınır boylarında bekçilik yaptığı için yurtluk adı verilen bir çeşit emekli maaşı alırdı. Aynı zamanda tabur imamı, din adamı olan Ahmet, Cafer Paşa ile birlikte yöreye gelmişti. Cafer Paşa, yöreye İslamı yaymak için yaptırdığı camiye Ahmet'i imam tayin etmiş, kendisi ayrıldıktan sonra onu, bu görevde bırakmıştır. Başka bir rivayete göre yurtluk adı verilen maaşı Cafer Paşa bağlatmıştır. Ahmet, Tekne Cami adı verilen cami toprak kayması sonucu yıkılında Çayeli'nin Beyazsu köyüne göç etmiştir.

Başka bir rivayete göre Kazmaz ailesi Buhara'dan gelmiş, Beyazsu köyüne gelmiştir. Köyde o zamanlar kimse olmadığı için Beyazsu köyünü Kazmaz ailesi kurmuştur.

Hacı Mustafa Efendi'nin oğlu Hacı Hafız Osman Kazmaz (1865-1947) Çayeli'nde doğmuş ve yine Çayeli'nde ölmüştür. Küçük yaşta İstanbul'a gitmiş, Divoğlu Hasan Paşa Medresesi'nde öğrenim gördükten sonra, amcası Hacı Ahmet Efendi ile birlikte Medine ve Şam'da bulunmuştur. İstanbul'a döndükten sonra İttihat ve Terakki Partisi'ne, dolayısıyla hürriyet hareketine katılmıştır. Bu yüzden İstanbul'dan uzaklaşmak zorunda kalmıştır. Mihalgazi'de ve Bozöyük'te kadılık (hâkimlik) yaptıktan sonra Çayeli'ne gelmiştir. Çayeli'nde ticaretle uğraşmakla birlikte çeşitli memurluklarda bulunmuştur. I. Dünya Savaşı'ndan sonra Hemşin'de kadılık, Çayeli'nde kadılık ve naiplik, son olarak da 1926 yılında Oltu'da Tapu Tahrir Naipliği (Kadastro Hâkimliği) yapmıştır.

Hacı Hafız Osman Kazmaz, Atatürk'ün İstiklal Savaşı'nda yayımladığı Kuvayi Milliye beyannamesini Çayeli'nde Hacıbaşı Camii'nde okumuştur. Cumhuriyet Bayramı'nı Çayeli'nde bulunan evinin penceresinden dışarıya ateş ederek kutlamıştır.

Çayeli'nin en eski ailesinin Sipahiler olduğu söylenebilir. İbrahim Korkmaz'a göre, kesin şekilde bilinmemekle birlikte Cafer Paşa'dan önce bir söylentiye göre İstanbul'dan, başka bir söylentiye göre de Salarha'dan Çeyeli'ne gelmişlerdir. Her bölgede adamları, taraftarları olan Sipahiler'e ilkin Sancaktar, sonra da Bayraktar denilmiştir. Ellerinin altındaki arazi için tapu keserlerdi. Sipahi tapusu adı verilen bu belgeler yakın zamana kadar kullanılmıştır. Sipahilerden Hüseyin'e, Abdülhamit tarafından paşalık verilmiştir.

Sipahilerden Aziz Ağa'nın kardeşi Genç Ağa, harp zamanında, emir gereği olarak bölgeden asker toplar, cepheye giderdi. Aziz Ağa, Batum harbine katılmış, bir hafta muhasarada kalmıştır. Böylece büyük yararlılıklar gösteren aileye Çayeli verilmiştir. O zamanlarda, orduda sipahilik yapanlara arazi tahsis edilirdi. Sipahiler'e de Çayeli yöresi bağışlandı. Yine o tarihlerde Rize'de Tuzcuoğulları vardı; sınır Askoroz'du. Çayeli'ni, o zamanki adıyla Mapavrı'yı nüfuz altına almak bakımından Sipahiler'le Tuzcuoğulları'nın çatıştıkları olurdu.

Derepazarı

Rize'nin 9 km batısında bulunan Derepaazarı, 1949 yılında nahiye, 1990 yılında ilçe olmuştur. 7 mahallesi ve 11 köyü bulunan ilçenin toplam nüfusu 7. 454, yüz ölçümü ise 9 km²'dir (Rize, 1998: 52).

Fındıklı

Rize ilinin en doğusunda bulunan ilçe, Med ve Pers akınları sırasında kısa süreli işgallere uğradıktan sonra, önce Pontos ardından da Bizans imparatorluğunun egemenliği altına girmiştir. 1071'de Selçuklular tarafından fethedilen Fındıklı, bir süre sonra Trabzon Rum imparatorluğunun hâkimiyetine girmiş; ancak 1509'da Yavuz Sultan Selim tarafından tekrar Osmanlı topraklarına katılmıştır (Yurt Ansiklopedisi, 1983: 6364).

Rize'nin 63 km doğusunda bulunan ve eski adı Viçe olan Fındıklı ilçesinin 8 mahallesi, 22 köyü vardır. 1887 yılında nahiye, 1947 yılında ilçe olan Fındıklı'nın nüfusu son yapılan nüfus sayımına göre nüfusu 15. 959'dur. Önceleri Artvin iline bağlı olan ilçe 1953 yılında Rize'ye bağlanmıştır. Kemer köprüleri ve mimari güzellikleriyle öne çıkan Fındıklı ilçesi tatlı su balıkçılığına yönelik çalışmalarla da gelecek vaat eden ilçelerden birisidir (Rize, 1998: 52).

Güneysu

Güneysu ilçesi, Rize merkezine 14 km uzaklıkta, iç kesimlerde bir ilçedir. 1942 yılında nahiye, 1987 yılında ilçe olan Güneysu'da 1969 yılından bu yana belediye yönetimi bulunmaktadır. 4 mahallesi ve 21 köyü bulunan ilçenin nüfusu 15. 959'dur (Rize, 1998: 55).

Hemşin

Hemşin'in tarihi hakkında en tafsilatlı bilgiyi Fahrettin Kırzıoğlu vermektedir. Kırzıoğlu'nun belirttiğine göre Hemşinlilerin ataları iri gövdeli, dev yapıları ve güçleri ile ün salan, Horasan'dan Arsaklılarla birlikte 2200 yıl önce Amadan (Hemedan) bölgesine gelip yüzlerce yıl bu başkent bölgesinde kalan, sonra da Doğu Anadolu'ya geçen ulu-ilbeğleri soyundan Amad-Uni (Amad/Hemedan Hanedanı) uruğundandır. Amaduni uruğunun Kars'ın doğusundaki Arpaçayı ile Gökçeğöl arasında Arakaz (Elegez) dağı çevresindeki yaylalarda şimdiki Revan/Erivan'ın kuzeyindeki Abaran kesiminde yaşayan kolu, 604'te başlayan son Sasanlı-İran işgali üzerine Bizanslıların elindeki Çoruk boyuna, oradan da 620 yıllarına doğru şimdiki Karadeniz kıyısındaki Hemşenlik bölgesine

gelmişlerdir. Amad-Unili İlbeği Hamam Beğ, Çoruk bölgesinden kuzey batıya geçip yıkılıp yıkılarak bozulan Dampur/Tampur kasabasını yeniden şenlendirdiği için “Hamama Şen Hamam ŞEN” (Hamam’ın şenlendirdiği yer) diye anılıyor. “Hamam-Şen/Hem-Şin” boy ve bölge adıda bundan kısaltma olarak kalıyor. Bu bilgileri biz İslamlıktan önce yazılan iki kaynak ile 788 yılında biten iki kronikten öğreniyoruz.

a). 5. Yüzyıldan kalma “Kolten” (Orta Aras’taki Culfa) bölgesi destanlarına ve milli Saka Arsaklı ananelerine göre yazılan Muş bölgesinden yetişme Khorenli’nin tarihinde Khorenli diyor ki “Bunlar Arikler (Horasan) ülkesinde derece derece rütbelere yükselmiş olup ilk Part Arsaklı hanı Arsak (M.S. 254-256) tarafından Amedan (Amed-an-Hemedan) bölgesine sevk edilmişlerdir.

Küçük Arsaklılardan M.S. 58-120 yılları arasında Kars’ın doğusunda ve Aras boyunda Ağrı Dağı’nın kuzeyindeki başkent Armavir-Sürmeli şehrinde oturan Sanadruk Han oğlu II. Ardaşes tarafından bunlara köyler ve malikaneler verilerek şerefendirilmiş ve yabancı oldukları, Ahmadan/Hamadan’dan geldikleri için Amad-Uni adıyla anılmışlardır.

b). Bu haberleri bu çağda yaşayan Muş-Ahlat bölgesinden yetişme Manikonlu Ohan’ın “Daron (Muş-Ahlat-Bitlis bölgesi) Tarihi’nden öğreniyoruz. Manikonlu diyor ki (Bizans Kayzeri) Harekliyus (623’te gemi ile Trabzon’a çıkıp gemi ile asker toplayarak) İran Şahı Khusrev üzerine gelmeden 820 yıllarında Çoruk bölgesinde Başbuğ olan Taştyan Beğ’in kardeşinin oğlu Hamam Beğ ordusuyla Çoruk ırmağını aştı ve Dampur/Tampur denilen şehri bozulup yıkılmış olarak geri aldı, burasını şenlendirerek canlandırdı. Bu yüzden buraya Hamam-Kalak (=Hamam şehri) denildiği gibi yeniden yaptırının adıyla “Hamam’a şen” (Hamam-abad/Hamam şenliği) de denildi (Kırzıoğlu, 1976: 76-80).

Daha önce Pazar ilçesine bağlı bir nahiye olan Hemşin, 1990 yılında ilçe olmuştur. İlk belediye teşkilatı 1956 yılında kurulan ilçenin toplam nüfusu 2.212’dir. İlçenin dik bir arazi yapısına sahip olması sebebiyle çay ekimine elverişli saha çok azdır, bundan dolayı ilçeden dışarıya büyük oranda göç olmuştur (Rize, 1998: 55).

İkizdere

İkizdere ilçesi, kuzeyde Kalkandere ve Rize Merkez ilçe, doğuda Çayeli ve Çamlıhemşin ilçeleri ile batıda Of, Hayrat, Çaykara (Trabzon), güney ve güneydoğuda ise

Bayburt Merkez ilçe, İspir ve Pazaryolu (Erzurum) ilçeleri ile komşudur. Yaklaşık 954 km² alana sahip olan ilçe, Rize'nin yüzölçümü açısından en büyük ilçesidir (Coşkun, 2009: 1).

1878 yılında Rize'nin sancak merkezi olmasıyla birlikte nahiye olan İkizdere, 1952 yılında ilçe olmuştur. Merkez ve Güneyce olmak üzere iki belediye bulunan ilçenin 12 mahallesi 28 köyü vardır. Toplam nüfusu 5.759 olan ilçenin yüz ölçümü 898 km²'dir . Sahilden 36 km iç kesimde yer alan ilçe, il merkezine 54 km uzaklıktadır. Rize- Erzurum karayolu dik yamaçlar ve doğal güzellikler içerisine kurulmuş olan İkizdere, dünyaca ünlü Anzer balı, hidroelektrik santrali, Çamlık Mesiresi, Ovit ve Anzer yaylaları ile ilin ve bölgenin en önemli ilçelerinden birisidir (Rize, 1998: 56).

İyidere

Rize'nin 15 km batısında, sahil kemsinde yer alan İyidere, 1935 yılında nahiye, 1991 yılında ise ilçe olmuştur. 8 mahallesi, 7 köyü bulunan ilçenin nüfusu 8. 615'dir. İyidere'yi İkizdere'ye bağlayan yol üzerinde birçok fabrika kurulmuştur, bu fabrikalar İyidere havzasını Rize'nin sanayi bölgesi haline getirmektedir (Rize, 1998: 59).

Kalkandere

Rize merkeze 28 km mesafede olup ilin iç-batı kemsinde yer alan Kalkandere, 1886 yılında nahiye, 1957 yılında ise ilçe olmuştur. 20 köyü ve merkeze bağlı 12 mahallesi bulunan ilçenin nüfusu 12.225'dir (Rize, 1998: 59). Sırasıyla Bizans, Selçuklu ve Trabzon Rum imparatorluklarının egemenliği altında kalan ilçe, 1461'de Osmanlı İmparatorluğu'na katılmıştır (Yurt Ansiklopedisi, 1983: 6364).

Nüfus

Nüfus, kıta, ülke, il, köy vb. gibi sınırları kesin olarak belirlenmiş bir yerleşim yerinde, belirli bir zaman diliminde yaşayan insan sayısına denilmektedir (Özgür, 2011: 5). Dinamik bir yapıya sahip olan nüfus kavramı, doğum, ölüm ve göç gibi çeşitli sebeplerle sürekli değişmektedir. Rize ilinin nüfusu da tarihi süreç içerisinde hem sayı hem de nitelik açısından sürekli değişime uğramıştır.

Rize il nüfusunun gelişimini genel olarak iki ayrı zaman diliminde ele almak mümkündür. Bu dönemleri Cumhuriyet öncesi dönem ve Cumhuriyet dönemi şeklinde adlandırabiliriz (Zaman ve Coşkun, 2008: 265). Cumhuriyet öncesi dönemde Rize ilinde, bilinen ilk nüfus sayımı 1486 yılında yapılmıştır. 1486'da 1108 kişiden oluşan Hıristiyan

nüfusun %87.99'u hane, %10.83'ü dul (bive) ve %1.17'si bekâr (mücerred) idi. 31 nefer kale görevlisinden 6 neferin Trabzon sancağının dışındaki sancaklardan geldiği belirtilirken geriye kalan 25 neferin nereden geldikleri konusunda bir bilgi verilmemektedir. 1515 yılında Rize kazası merkezindeki 1422 kişilik Hıristiyan toplumunun %76.30'u haneler, %1.33 mücerredler, %7.59 bivelere, %14.76'sı baştinalar, %0.70'i müsellemler haneler, %0.14'ü müsellemler mücerredler, %0.28'i müsellemler bivelere ve %0.35'i müsellemler baştinalardan oluşuyordu. Hıristiyan nüfus içerisindeki askeri görevlilerin oranı %1.47 idi. 186 kişilik Müslüman topluluğunun %5.37'si yeni Müslüman ve %94.62'si de Müslüman kale görevlilerinden teşekkül ediyordu. (Bostan, 2002: 210).

1554 tarihinde Rize kazası merkezinde 125 hane, 49 mücerred ve 64 baştına Hıristiyana karşılık 1 hane Müslüman yaşamaktaydı. Kaza merkezinin nüfusu 994 Hıristiyan ve 5 Müslümanla birlikte toplam 999 kişiden meydana geliyordu (Bostan, 2002: 211).

1583 yılında Rize kazasının merkezi bir mahalle ve beş hissedenden meydana geliyordu. Mahallenin adı "*Cami'-i Şerif*" olup adı geçen mahallede oturanların tamamı Müslümandı. Bu mahallede oturan Müslümanlar 26 hane olup bunlarla ilgili 43 numaralı Tahrir Defteri'nde "*Salih ve mütedeyyin fukaralar olup şehirlü kayd olunmaları münasib olduğu kadısı i'lam itmeğın devam-ı saltanat-ı padişahiye duaguy olup ehl-i sünnet cemaatinden ...*" oldukları ve "*resm-i ra'iyetden muaf*" oldukları kaydedilmektedir. Cami'-i şerif mahallesinin dışında "*nefs-i Rize*"de 7 hane bennak ve 36 zemin hane Müslüman nüfus daha vardı (Bostan, 2002: 211).

Aradan geçen süreçte Rize'nin idari yapısında bir takım değişiklikler olmasının da etkisi ile 1890'larda merkezi Rize olan Lazistan Sancağı'nın nüfusu 160.000'dir ve bu nüfusun 138.820'si Müslüman, 16.000'i Rum Ortodoks, 5.000'i Ermeni Gregoryan, 100'ü Ermeni Katolik, 40'ı Latin Katolik ve 40'ı Yahudidir (Cuninet 1892'den aktaran Özdoğan, 2004: 38).

1902 Trabzon Vilayet Salnamesi'ne göre ise; Rize kazasında 92.930 Müslüman ve 990 Rum Ortodoks olmak üzere, toplam 93.920 kişi yaşamaktadır. 1885-1914 dönemine ilişkin nüfus verileri, Rize kazasındaki Müslüman nüfusun, 30 yılda yaklaşık olarak 72.740'dan 122.050'ye çıktığını göstermektedir. Müslüman nüfusun 2/3 dolayında olan

artış oranına karşılık, Rum Ortodoks nüfus 640'dan 1.500'e çıkararak % 135 oranında artmıştır (Sarıkaya, 2000: 23).

Cumhuriyet döneminde yapılan ilk nüfus sayımında (1927) 171. 667 olan Rize ili nüfusu 2007 yılı nüfus sayımında yaklaşık 1,8 kat artarak 316. 252'ye ulaşmıştır. Aynı dönemde ülke nüfusu ise yaklaşık 5 kat artmıştır, bu da Rize ili nüfus artış oranının Türkiye ortalamasının bir hayli altında olduğunu göstermektedir. (Zaman ve Coşkun, 2008: 266).

Nüfusun miktarı kadar dağılım şekli de önemli bir faktördür ve yerleşim yerinin coğrafi yapısı ile doğrudan ilişkilidir. Bu sebeple Rize'de de nüfusun dağılımını belirleyen temel faktör yer şekilleridir. Yerleşmeye elverişli düz alanların az bulunması, yerleşim merkezlerinin sahil şeridinde ve akarsu vadilerinde kurulmasını zorunlu kılmıştır. Bu sebeple merkez ilçe de dâhil olmak üzere 12 ilçenin 6 tanesi sahil şeridinde, diğer ilçelerin tamamı ve köylerin önemli bir kısmı da akarsuların taraça düzlüklerinde kurulmuştur. İç kesimlere gittikçe engebenin çok artması sebebiyle iç kesimlerde nüfus seyrekleşmiştir. Öyle ki iç kesimlerde ortalama 86 olan nüfus yoğunluğu sahil kesiminden 100'ü geçmektedir. Bu sayı Türkiye geneli (69) ile karşılaştırıldığında Rize sahili, Türkiye'nin en yoğun nüfusa sahip sahil şeridi olarak görünmektedir. Diğer yandan arazinin çok engebeli olması ve bir takım-sosyoekonomik sebeplerle köy yerleşimleri de "Dağınık Köy Yerleşmesi" şeklindedir. Evler birinden uzak olup her ailenin konutu kendi arazisi içerisinde. İç Anadolu, Akdeniz bölgesi gibi bölgelerde görülen şekilde evlerin bir arada olduğu bir köy meydanına rastlanmaz. Ancak Rize'de çayın getirdiği ekonomik ve sosyal gelişme insanları yol kenarlarına daha iyi konutlar inşa etmeye itmiş, böylece "Yol Boyu Köy Yerleşmeleri" ortaya çıkmıştır. Bu köy yerleşim tipi eski köy yerleşim tipine nazaran daha toplu haldedir. Geleneksel dağınık köy yerleşmelerinde evler tamamen ahşap veya "dolma" adı verilen taş-ahşap karışımı evler iken, yol kenarı köy yerleşim tiplerinde evler genellikle betonarmedir (Rize, 1998: 25).

1. 4. Bölgede Faaliyet Gösteren Eğitim Kurumlarının Tarihsel Gelişimi

Rize ilindeki eğitim ve eğitim kurumları ile ilgili ilk verilere Trabzon Vilayet Salnamelerinde rastlanmaktadır. 1869 tarihli salnameye göre Rize kazasında 173 mektep

ve bu mekteplere devam eden 5481 çocuk bulunmaktadır⁷. Kaza dâhilindeki 8 medreseye de 155 talebe devam etmektedir (Rize 1998: 127). Rize’de ilk rüştiye mektebi 75 öğrenci ile 1876’da kurulmuştur. Bu tarihte rüştiye mektebi yalnız liva merkezleri olan Trabzon, Batum ve Gümüşhane’de bulunmaktadır. 1902 yılına gelindiğinde Rize, Çayeli, Pazar ve Fındıklı ilçelerinde birer rüştiye mektebi açıldığı ve bu mekteplere 236 talebenin devam ettiği bilinmektedir (Rize, 1998: 127).

1878 Trabzon Vilayet Salnamesi’ne göre Rize kazasında 11 medrese, 1 rüştiye ve 19 Müslüman mektebi vardır. Rize’ye bağlı Mapavri Nahiyesi’nde de 1902 yılında bir rüştiye mektebi açılmıştır (Özdoğan, 2004: 85).

1903 Maarif Salnamesi’ne Rize’de 5 medrese ve bu medreselerde eğitim gören toplam 178 öğrenci bulunmaktadır. Bu medreselerin isimleri ve öğrenci sayıları da ayrıntılı bir şekilde kaydedilmiştir. Bu kayıtlara göre Müftü Medresesi’nde 71, Altıkulaç Medresesi’nde 41, Hacı Ahmet Efendi Medresesi’nde 35 öğrenci vardır; Ali Kaptan Efendi Medresesi’nde ise öğrenci bulunmamaktadır (Yurt Ansiklopedisi, 1983: 6360).

1898 Maarif Salnamesi’ne göre Rize’nin tek kütüphanesi olan Altıkulaç Kütüphanesi 1863’te kurulmuştur ve 485 kitap bulunmaktadır (Yurt Ansiklopedisi, 1998: 6360).

Cumhuriyetin ilan edilmesiyle birlikte bütün yurttaki olduğu gibi Rize ilinde de eğitim ve öğretime önem verilmiş ve bu alanda bütün olumsuzluklara rağmen yatırımlar yapıp halkın eğitim seviyesinin yükseltilmesi için yeni okullar açılmaya başlanmıştır. 1923-1927 yılları arasında Rize il genelinde 14 ilkokul mevcuttur. 1932-1933 Eğitim-Öğretim yılında Rize merkez ilçede 3 ilk mektep, köylerinde ise 18 ilkokul bulunmaktadır. Bu dönem il genelinde ise toplam 42 ilk mektep bulunmaktadır (Özdoğan, 2004: 86).

1933-1934 yılında Çoruh Vilayeti’nin merkez kazası durumunda bulunan Rize köylerinde, üç sınıflı 16 ilkokul ve beş sınıflı 3 ilkokul vardır. Bu okulların kütüphanelerinde Latin harfleri ile yazılmış 499, Arap harfleri ile yazılmış 688 Türkçe kitap ve bunların yanı sıra doğu dillerinde yazılmış 71 kitap bulunmaktadır (Özdoğan, 2004: 87). İlde bulunan okul ve öğrenci sayısı takip eden yıllarda sürekli artmıştır ve 1951 yılında ilin ilk lisesi Rize Lisesi adı ile kurulmuştur. 1965’e kadar sadece il merkezinde lise

⁷ Rize ilinde bulunan medreselerin tarihi, eğitim sistemleri ve medrese âlimleri hakkında ayrıntılı bilgi için bkz: (Ak, 1994).

varken 1965'ten sonra her ilçede bir lise açılmaya başlanmıştır (Yurt Ansiklopedisi, 1983: 6402).

Rize ilinde mesleki ve teknik eğitim 1945 yılında merkez ilçede 1 kız enstitüsü (kız meslek lisesi) ve 1 erkek sanat enstitüsü (endüstri meslek lisesi) kurulmasıyla başlamıştır. 1971'de sayıları 7'ye ulaşan mesleki ve teknik okulların 6'sı merkez ilçedeydi. Ortaokul düzeyindeki kimi mesleki ve teknik öğretim kurumlarının kapatılmasıyla, bir ara azalan bu tür okulların sayısı 9'u ortaokul olmak üzere 22'ye ulaşmıştır (Yurt Ansiklopedisi, 1983: 6402).

Rize'de yüksek öğrenimle ilgili ilk kez 1959 yılında açılan ilk kurum Rize Tekniker Okulu'dur. Daha sonra bunu 1975-1976 Eğitim Öğretim Yılında açılan Rize Eğitim Enstitüsü ve Rize Meslek Yüksek Okulu takip etmiştir. 1970 yılında Rize Tekniker Okulu, 1979 yılında ise Rize Eğitim Enstitüsü kapatılmıştır. Rize Meslek Yüksek Okulu ise 1982 yılında Karadeniz Teknik Üniversitesi'ne bağlanarak eğitim öğretime devam etmiştir. 1998-1999 Eğitim Öğretim yılı itibariyle Rize'de Karadeniz Teknik Üniversitesine bağlı olarak 4 fakülte (Rize İlahiyat Fakültesi, Rize Su Ürünleri Fakültesi, Rize Fen-Edebiyat Fakültesi ve Rize Eğitim Fakültesi), 2 meslek yüksek okulu (Rize Meslek Yüksek Okulu ve Fındıklı Meslek Yüksek Okulu) eğitim öğretim vermektedir (Rize, 1998: 147). 17 Mart 2006 tarih ve 26111 sayılı Resmi Gazetede yayınlanarak yürürlüğe giren kanunla Rize Üniversitesi kurulmuş, üniversitenin adı 2012 yılında çıkarılan bir kanun ile Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi olarak değiştirilmiştir (Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, (t. y.): <http://www.rize.edu.tr/>).

1. 5. Bölge Ekonomisi

Tarım

Rize ekonomisi tarıma özellikle çay tarımına dayalı bir ekonomidir. Faal nüfusun büyük kısmı çay tarımında ve bu ürünlerin işlendiği fabrikalarda çalışmaktadır. Çay üretiminin henüz başlamadığı dönemlerde il toprakları yetersiz olduğu için il dışında çalışmak amacıyla yöre insanının büyük bölümü büyük şehirlere göç ediyorlardı. İldeki bu sosyal ve ekonomik bunalımın giderilmesi amacıyla devlet Rize halkına gelir kaynağı bulmak için araştırmalar yapmış, bu kapsamda 1924'te Ziraat Mühendisi Zihni Derin'in öncülüğü ile çay ve turunçgillerin yetiştirilmesine ilişkin bir yasa çıkarılmıştır. Önceleri halk tarafından pek ilgi görmeyen çay, 1950'lerden sonra yörenin neredeyse tek tarım

ürünü haline gelmiştir (İlimiz Rize, t. y.: 22). Günümüzde ilde çayın dışında kayda değer bir tarım ürünü bulunmamaktadır. Mısır, patates, fasulye gibi ürünler az miktarda yetiştirilmektedir.

Rize’de çay tarımı gelişmeden önce mısır, tahıl ekim alanlarının %90’ını kaplamaktaydı. Kalan küçük bölümlerde buğday ve pirinç ekilmekteydi. 1950’lerde 13.000 hektar olan mısır ekim alanları 1960’ların başında 17.500 hektara kadar yükselmiştir. 1960’ların ortasında ise mısırın yerini çay almaya başlamış, gittikçe daralan mısır alanları 1980’lere doğru 7.700 hektara kadar düşmüştür (İlimiz Rize, (t. y.): 30). Günümüzde ise genellikle küçük alanlarda insanlar, kendi tüketimlerini karşılamak için mısır ekmektedirler.

Rize’de tarım ürünleri arasında yer alan baklagillerden sadece fasulye yetiştirilmektedir. Bu ürünün de tıpkı mısır gibi gün geçtikçe üretimi azalmaktadır. 1950’lerde 1500 hektar civarında ekilen fasulye alanları 1972’lere doğru 340 hektara, 1980’e doğru ise 140 hektara düşmüştür. Rize’de en çok ekimi yapılan fasulye türleri beyaz fasulye ile barbunyadır (İlimiz Rize, t. y.: 31).

Rize’de çayın dışında sanayi bitkileri de yetiştirilmektedir. Örneğin geçmiş dönemlerde üretilen puro ve kenevir buna örnek olarak verilebilir. Kenevir ünlü “Rize bezi”nin üretildiği Rize el dokumacılığının hammaddesini oluşturmaktadır. Çayın yaygınlaşmasıyla kenevir ekimi bitme noktasına gelmiştir. Eskiden çok önemli bir yere sahip olan puro tütün ekimi de 1955’te önemini yitirmeye başlamış bazı tedbirler alınsa da 1962’de çok yaygın olan maviküf hastalığının da etkisiyle yok olmuştur (Yurt Ansiklopedisi, 1983: 6374).

Rize ilinde yetiştirilen meyveler çok çeşitli olsa da içlerinde ekonomik açıdan değer taşıyanlarından başlıcaları fındık, mandalina ve elmadır. Çay tarımından önce meyveciliğin il tarımında oldukça önemli bir yeri vardı.

Hayvancılık ve Su Ürünleri

Rize ilinde hayvancılık çay tarımının ile girişinden önceki dönemlerde önemli bir geçim kaynağı iken çay tarımının artması ile hayvancılık sadece halkın kendi ihtiyaçlarını karşılamak için birkaç hayvan beslemesi şeklinde değişim göstermiş, hayvan sayısı oldukça azalmıştır. Bu azalmada ekilebilir sahanın % 92,5’inde çay tarımı yapıldığı için

yem bitkisi (mısır vd.) ekim alanı kalmaması büyük bir etken olmuştur. Ancak son dönemlerde hem devlet tarafından uygun krediler verilerek hayvancılığın teşvik edilmesi hem de çayın ekonomik değerinde meydana gelen düşüşler ilde tekrar hayvancılığın gündeme gelmesini ve işletme bazında hayvancılığın artmasını sağlamıştır. İlde özellikle yüksek kesimlerde yaylacılık yapılmakta, yazın dört ayı hayvan sürüleri ile birlikte yaylalarda geçirilmektedir (Rize, 1998: 98).

Şer'iyye Sicil Defterleri incelendiğinde de Rize ilinde hayvancılığın eski dönemlerden bu yana var olduğu ancak ekonomik açıdan satışa yönelik bir hayvancılıktan ziyade kendi ihtiyaçlarını karşılamak için hayvancılık yapma geleneğinin bulunduğu göze çarpmaktadır. Örneğin 1495 numaralı Şer'iyye Siciline göre Rize halkının geçim kaynaklarından biri de hayvancılıktır. Bazı şahısların inek başta olmak üzere, öküz, dana, tosun, baygır (beygir), kara celeb ineği ve koyun gibi hayvanlara sahip olduğu; ancak pek çok şahsın sahip olduğu hayvan sayısının bir veya iki olduğu görülmektedir. Bu da bu hayvanların gelir elde etmekten ziyade, temel besin ihtiyacının karşılanması veya yük ve taşımacılıkta kullanılması amacı ile beslendiği fikrini uyandırmaktadır (Pehlevan, 2008: 137-138).

1495 numaralı Şer'iyye Sicil Defterine göre Rize ilinde yetiştirilen hayvanlardan elde edilen bal ve iç yağı gibi ürünler halkın besin ihtiyaçlarını karşılamasının yanında ekonomik bir kazanç da sağlamaktaydı. Zira yetiştirilen hayvanların alım satımının yanı sıra peynir gibi bazı hayvansal gıdaların, şem'- i asel (bal mumu) ve revgân-ı semekin (balık yağı) satışı gerçekleştirilmekteydi. Ayrıca hayvansal ürünlerden yapılan döşek, yastık ve şallar, Rize halkının günlük hayatta kullandığı bu sebeple de alım satımının yapıldığı ürünlerdendi. Ayrıca Kalkandere ve İkizdere ilçelerinde üretilen yünden siyah çorap ve şallar Trabzon'a satılmaktaydı (Pehlevan, 2008: 138-139).

Günümüzde de Rize ilinde hayvansal ürünlerin üretimi ve satımından elde edilen gelir düşük olsa da üretim hala devam etmektedir. Bu konuda Rize ilindeki arıcılıktan ve özellikle Anzer balından bahsetmek gerekir.

Rize'de arıcılık faaliyetinin başlama tarihi hakkında kesin veri olmamakla beraber, 1880'li yıllardan sonra ilkel kütük ve sepet kovanlarla arıcılığın yapılmaya başlandığı belirtilmektedir. 1950'li yıllardan sonra gezginci arıcılığın başlamasıyla arıcılık daha modern bir hal almıştır. Bölgede gezginci arıcılığın başlama nedeni; nektar akım döneminin kısa, yağış ve nemin yüksek olmasıdır. büyük bir bölümü dağlık olan bölgenin sahil ve orta

kesim ilçelerinde çaylık alanlar fazladır. Buna karşılık yöre endemik bitki türü (110 adet) bakımından oldukça zengindir. Orman gülü, yaban kestanesi, ıhlamur, akasya, karayemiş, ballıbaba arıların başlıca yararlandıkları nektar kaynaklarıdır. Rize'nin çeşitli yörelerinde üretilen ve özel isimlerle anılan balların başında: Anzer balı, Başhemşin balı, Kama balı, Çahmaz balı gelmektedir. Tarım İl Müdürlüğü 2005 verilerine göre ilde 5015 eski usul, 67850 fenni olmak üzere 72865 koloni mevcuttur. İlde arıcılığın hayvansal ürünler içerisindeki payı 1998'de %4,97 iken 2002 verilerine göre bu pay %26,90 olmuştur. 2004 Rize Master Planına göre ilde hayvansal ürünler içerisinde (su ürünleri hariç) üretim değeri bakımından arıcılığın payı 659 ton bal ve 39 ton bal mumu üretimi ile % 8, 73'tür. Üretilen bal yaklaşık olarak Türkiye bal üretiminin %1'ine eşittir (Kösoğlu, 2006: 524-525).

Rize ili Karadeniz kıyısında bulunduğundan su ürünleri çeşitliliği bakımından zengindir; ancak denizin kirliliği, usulsüz avlanma ve iklim şartlarındaki değişmeye bağlı olarak denizdeki balık stoklarında önemli bir azalma görülmektedir. Bu durum balıkçıları çeşitli alternatiflere yöneltmiş, bu amaçla kafeslerde somon balığı yetiştiriciliğine başlanmıştır. Rize ili sınırları içerisinde 5 adet büyük balıkçı barınağı bulunmaktadır. Bunlar; Pazar Kirazlık Balıkçı Barınağı, İyidere Balıkçı Barınağı, Çayeli Balıkçı Barınağı, Ardeşen Balıkçı Barınağı ve Fındıklı Balıkçı Barınağı'dır bunun dışında ilde pek çok çekek yeri ve iskele bulunmaktadır. Deniz ürünlerinin dışında ilde bulunan akarsu ve göllerde doğal olarak alabalık ve sazan balığı yetişmektedir. Ayrıca son dönemlerde Rize'de alabalık üretim tesisleri kurulmaya başlanmıştır ve bu tesislerin sayısı her yıl artmaktadır (Rize, 1998: 100-101).

Sanayi

Rize genel itibarıyla sanayileşmemiş şehirler kapsamında değerlendirilmekte birlikte az miktarda da olsa sanayi kuruluşu bulunan bir ilimizdir. İlde bulunan sanayi kuruluşlarını kamu tesisleri, kamu-özel ortak tesisler ve özel sektöre ait tesisler olarak üçe ayırabiliriz. İlde bulunan kamu tesislerinin çoğunluğunu çay işleme tesisleri oluşturmaktadır. Bu tesislerden 33 tanesi (32 çay fabrikası, 1 paketleme fabrikası) ÇAYKUR (Çay İşletmeleri Genel Müdürlüğü)'a aittir. Yaş çay işleme fabrikalarının her birinin en az 100 ton/gün yaş çay işleme kapasitesi bulunmaktadır. Teneke ve karton kutu üretimi yapmakta olan Çaysan 250 milyon adet/yıl karton kutu, 15 milyon adet/yıl teneke kutu üretimi ile kurulu olduğu İyidere ilçesinin ekonomisine önemli bir katkı sağlamaktadır (Rize, 1998: 65-66).

Kamu ve özel teşebbüs iştiraki ile kurulan tesisler arasında en büyüğü Ardeşen Silah Sanayi (ASİLSAN)'dır. Bölgede mevcut olan gayri resmi silah yapımını yasal çerçeveye oturtmak ve yöre insanına istihdam sağlamak amacı ile 1990 yılında Ardeşen Silah Sanayi ve Tic. A. Ş. (ASİLSAN), KOSGEB (Küçük ve Orta Ölçekli Sanayi Geliştirme ve Destekleme İdaresi Başkanlığı)'in öncülüğünde 99 ortak ve 2 milyon Türk Lirası sermaye ile kurulmuştur. Nisan 1992'de başlayan fabrika inşaatı kısa sürede tamamlanarak Mayıs 1993'te MKE Kurumu ve KOSGEB ile ilk prototip tabanca sözleşmesi imzalanmıştır. Kurulduğu günden bu yana sürekli üretim kapasitesini arttıran kuruluş yöre ekonomisine büyük bir katkı sağlamaktadır (Rize, 1998: 67).

1984 yılında çıkarılan 3092 sayılı Çay Kanunu'nun yürürlüğe girmesi ile özel sektöre de çay işleme ve pazarlama yetkisi verilmiştir. Bu değişikliğe binaen bölgede irili ufaklı 259 tesis kurulmuştur. Ancak bölgedeki çayın %80'ni ÇAYKUR işlediği için bu tesislerin birçoğu kapasitesinin çok altında çalışmaya devam etmiş bir kısmı da zamanla kapanmıştır. Çay işleme tesislerinin dışında ilde özel sektöre ait Korusan, Karbasan, Risaş, Selçuk Kasa, Üçel gibi pek çok işletme bulunmaktadır (Rize, 1998: 67-69).

İKİNCİ BÖLÜM

2. SÖZLÜ KÜLTÜR ÜRÜNLERİ

Bir milletin hayatında millî kimliği belirleyen kültürün taşıyıcıları, geniş anlamda sözlü ve yazılı ifade gelenekleridir. Bunlardan ikincisi, ilkinin bilgi ve tecrübe birikiminden kaynaklanarak ortaya çıkmıştır. Yapıları ve hususiyetleri farklı olsa da bu iki gelenek birbiriyle sürekli alış veriş içerisinde. Çünkü aralarında kültürü oluşturan maddi ve manevi unsurlar gibi vazgeçilmez bir ilişki vardır. Bu iki gelenek birbirini hem tamamlar hem de yeniden üretir (Yıldırım, 1998: 37).

Sözlü gelenekte yer alan tamamen söz ile kısmen söz ile ve tamamen sözsüz yaratılan; ama sözlü geçiş ve iletişimle fertler arasında dolaşan veya nesilden nesile geçen tüm unsurları, yapı, muhteva, biçim ve fonksiyonları ne olursa olsun sözlü kültürün kapsamı içerisinde (Yıldırım, 1998: 39) saymak gerekir. Bu açıdan bakıldığında halk arasında sözlü olarak üretilen ve yayılan sözlü edebiyat ürünleri de sözlü kültür ürünleridir.

Bütün kültürlerde bulunsa da anlatının birincil sözlü kültürdeki işlevi, öbürlerine oranla pek çok açıdan daha yaygındır. Birincisi Havelock'un da belirttiği gibi birincil sözlü kültürde bilgi, incelikli, az çok bilimsel soyut katagorilerde işlenemez. Sözlü kültürde bu tür kategoriler geliştirilemediği için insanlar bildiklerini saklamak, düzenlemek ve iletmek için insan etkinliğini konu alan öyküleri kullanırlar. Hepsi olmasa bile pek çok sözlü kültürde bugüne dek oldukça önemli ve uzun anlatılar ve anlatı dizileri geliştirilmiştir; örneğin Yunanlıların Truva Savaşları, Amerikan yerlilerinin çakal, Afrika kökenli Beliz ve diğer Karayip halklarının Anansi (örümcek) öyküleri vb. geniş boyutları, karmaşık olay ve eylemleriyle, bu anlatılar sözlü kültürün en geniş bilgi hazinesini oluşturur (Ong, 2012: 165).

Anlatının birincil sözlü kültürde özellikle önemli olmasının ikinci nedeni, anlatı sayesinde geniş bir bilginin oldukça özlü, uzun ve uzun ömürlü biçimler (yani sözlü kültürde tekrara tabi olan biçimler) çerçevesinde birbirine bağlanabilmesidir (Ong, 2012: 165-166). Bu da kültürel bilginin en geniş ve rahat şekilde gelecek kuşaklara anlatılar

yoluyla aktarılmasına olanak vermiştir. Anlatı türlerinin bu işlevini günümüzde yazılı kültür ile sözlü kültürün eş zamanlı olarak yürüdüğü Rize yöresinde de görmekteyiz.

2.1. Fıkra

Eski çağlardan günümüze kadar bir sır ve gizem perdesi altında tarihî yolculuğunu sürdüren gülme, yüzyıllar boyunca doğu ve batıda psikoloji, felsefe, tarih vb alanlarda çalışan pek çok sosyal bilimcinin yanı sıra tıp dünyasının bile ilgisini çekmiş ve çözümlenmeye çalışılmış bir problemdir (Eker, 2003: 64). Gülme ve gülmenin felsefi boyutu üzerinde araştırma yapan düşünür ve yazarlardan Platon, gülmeyi; "Zayıf ve zararsız olmak şartıyla, bir kişinin diğerleri üzerinde üstünlük kurma isteğinin ifadesi"(Türkmen, 1996: 265), Huizinga, "İnsana özgü, ciddi olmayan fizyolojik bir olay (1995: 22); Bergson, "Uyumsuzluğa karşı verilen toplumsal ceza"(1996: 19); Tural, "Kültürün iç dinamiklerinden doğan bir sosyal denetim şekli"(1990:3) diye açıklamışlardır. Görüldüğü gibi gülmenin her araştırmacıya ve düşünüre göre farklı bir tanımı vardır. Tanımı ne kadar çeşitli olsa da gülmenin her toplumda var olduğu ve çeşitli sanat dalları ile kendini açığa çıkardığı bilinen bir gerçektir.

Güldüren sanat türleri içinde komik, espri, ironi, hümor ve satir ayrıntılarındaki ince farklılıklarla birbirlerinden ayrılırlar. Hayatın içindeki aksaklıklar, dargınlıklar, tek düzelikler komiği; ince, parlak, becerili düşünce, Fransızca esprit kelimesinden dilimize geçen espriyi; anlatılmak istenenin aksini söylemek suretiyle alay etme, Yunanlı filozof Sokrates'in çok sık kullanması sebebiyle Sokrates ironisi olarak da bilinen ironiyi; hüküm verirken var olan öfke ve kını gösteren, birine ya da bir şeye karşı alay etmek suretiyle hücumu satir olarak ifade edebiliriz (Göker, 1993: 4-48). Fransızca humour kelimesinden İngilizceye geçen hümor ise, fiziki, kültürel ve psikolojik yönleriyle karmaşık bir varlık olan insanın sosyal ilişkilerinde yüklendiği fonksiyonla önem kazanmaktadır. Eğlendirici karakteriyle dikkat çeken hümorun, en belirgin özelliği, gerçeği olduğu gibi sunmasıdır (Göker, 1993: 31).

Arapçadan dilimize geçen *mizah* (Ayverdi, 2006: 2089) kelimesinin karşılığı olan humour/gülmenin temelinde yatan unsurun ne olduğu Aristoteles'ten Eflatun'a birçok düşünür tarafından sorgulanmıştır. İnsanlar okudukları, seyrettikleri, gördükleri bir eserde ya da olayda neye, kime, neden güler? Yüzey yapıda salt eğlence fonksiyonu yükleyerek

basit bir eylem gibi gördüğümüz gülme, gerçekte çözülmesi zor felsefi anlam taşıyan bir problemdir (Eker, 2003: 68). Gülmenin ne olduğunu anlayabilmemiz için öncelikle onun temel şu niteliklerini bilmemiz gerekir:

a). İnsana Özgü Olması

Gülmenin temel niteliklerinden birisi "İnsana Özgü Olması"dır. Sosyal bir varlık olan insanı ve ait olduğu toplumu, psikolojik, sosyolojik ve kültürel açılarından değerlendirmede, küçük gibi görünen, aslında çok önemli ve ciddiye alınması gereken bir kriter olan; taşıdığı mesaj ve sembollerin anlamlandırılmasında toplumdaki bireyler tarafından kolaylıkla algılanıp değerlendirilebilen gülme, tümüyle insana özgüdür (Eker, 2003: 69).

b). Duygusuzluk

Gülmeyle duygusuzluk arasında bir paralellik bulunmaktadır. Bergson'un (1996: 12) belirttiğine göre gülmenin ön plana çıkması için, acıma ve sevgi duygularının kısa bir süre için de olsa, bastırılması gerekmektedir. İlk anda aykırı gelen bu fikir, sebep-sonuç bağlantısı kurularak düşünüldüğünde doğrulanmaktadır. Örneğin sokakta ayağı takılıp düşen, karşısındaki kapıyı görmeyip çarpan herhangi bir insana güleriz. Düşen ya da çarpan kişi bizim en sevdiğimiz, değer verdiğimiz birisi olsa bile o anlık diğer duygularımızı bastırırız ve gülme duygusu ağır basar (Eker, 2003: 69).

c). İnsan Doğasında Olumsuz Olarak Nitelendirilen Özellikler

Dalgınlık, unutkanlık, dikkatsizlik, beceriksizlik, hantallık ve yavaşlık gülmenin temelinde bulunan doğal faktörlerdir. İnsanoğlu, doğası gereği belki de farkında olmadan tek, benzersiz ve mükemmel yakın derecede hatasız olma düşüncesi içindedir. Çevresinde ve kendinde gördüğü aksaklıklar ve eksiklikler sonucu hayal kırıklığına uğradığında ise bunu gülme ile dışa vurur (Eker, 2003: 69-70).

d). Mekaniklik/Sıradanlık

Mekaniklik ve beraberinde gelen monotonluk, bir anlamda hayatın sıradanlığını sembolize etmektedir (Eker, 2003: 70). Yaşam izlenimini ve açıkça mekanik bir düzen duygusunu birbirlerinin içine geçmiş olarak bize veren her tür edim ve olay komiktir

(Bergson, 1996: 41). Herhangi bir hareket bir kez yapıldığında doğal kabul edilirken mekanikliğin içerisine dâhil edilerek birkaç kez tekrarlandığında, tek olma özelliğini kaybettiği için komik bulunur (Eker, 2003: 70).

e). İnsana Nesne Özelliği Verilmesi

Gülmenin temelini oluşturan en önemli unsurlardan biri de insana nesne özelliği yüklenmesidir. Canlı varlık olan insanın içindeki mekanikliğin ortaya çıkması, tek olma özelliğini kaybedip sıradanlığı beraberinde getirdiği için komiktir (Eker, 2003: 71). Örneğin insanın hiç kıpırdamadan dim dik durması, sopa gibi kullanılması veya herhangi bir araç gibi bir yerden başka bir yere kaldırıp atılması komik bir durum ortaya çıkarır.

Sosyal bir denetim mekanizması olarak incelemeye çalıştığımız gülmeyi, ait olduğu bütünü; yani, toplumun içinde değerlendirdiğimizde, asli bir amaca hizmet ederek yararlılık fonksiyonu (Bergson, 1996: 99) yüklediğini görmekteyiz. Bu fonksiyon Gülin Öğüt Eker tarafından (2003: 73) şu şekilde açıklanmaktadır:

Temel unsurları olan dikkatsizlik, beceriksizlik, unutkanlık, dalgınlık, hareketsizlik, duygusuzluk; bilinçdışı hareket; doğallığı bozan her düşünce ve davranış; insan toplum arasındaki uyumsuzlukla eyleme geçirilen gülme, aslında, insanları düşündürerek kendilerindeki eksik ya da kusurların bilincine varmalarına sebep olur. Toplum, kendisiyle uyum sağlayamayan insanları ya da insan olmanın gereğini bilmeyen, sahip olması gereken asli özelliklerini kaybeden bireylerini, gülme yoluyla utandırır, üzer ve resmî yaptırım gücü olmaksızın en ağır cezaya çarptırır. Toplumdaki insanlar tarafından onay görmeme, kabul edilmeme, alay edilme, dışlanma, sosyal bir varlık olan insana sosyal yaptırım gücüne sahip toplum tarafından verilebilecek en ağır cezadır.

Gülmenin kökeninde barındırdığı unsurlar konusunda birçok farklı teori ortaya atılmıştır. Platon tarafından ortaya atılıp Aristo ve Hobbes tarafından geliştirilen (Türkmen, 1996: 265) "Üstünlük Kuramı"na göre insan, rencide olunan, küçük düşürülen herhangi bir olay ya da davranış karşısında, kendisi aynı gülünç duruma düşmediği için üstünlük ve zafer hissine kapılır. İnsanın sahip olduğu düşünme yeteneği sayesinde üstün varlık olduğunu bilen insanoğlu, bu üstün yeteneğini kullanamadığı için komik/gülünç bir duruma düşen diğer insan/insanlara karşı kendisi aynı duruma düşmediği için bir üstünlük hisseder ve bu duygusunu gülererek dışa vurur (Eker, 2003: 73).

Aristo'nun insanlar üzerinde belli bir beklenti yaratıp sonra beklenmedik başka bir sonuçla karşılaştırmak, onları güldürmüştür düşüncesiyle ortaya atılan; Kant ve Schopenhaur tarafından geliştirilen; James Beattie'nin de çabalarıyla XVIII. Yüzyılın ikinci

yarısında sistemli bir hale getirilen (Türkmen, 1997: 48)"Uyumsuzluk/Aykırılık Kuramı" Fransız filozofu Henri Bergson tarafından da savunulmuştur. Bu kuramın temelinde, herhangi bir olayın akışı sırasında dinleyen/izleyenlerin beklemediği durumların ortaya çıkması, izleyen/dinleyen kişileri şaşırtmakta, hatta şoka sokmaktadır. Böyle bir durumla karşılaşan kişi şaşkınlığını, hayal kırıklığını ve sinirliliğini gülerek ifade etmektedir (Eker, 2003: 75).

Tezli Gülmece Kuramı (Özünü, 1999: 21) olarak da adlandırılan; filozof ve psikoanalist S. Freud tarafından ortaya atılan "Psikonalitik Kuram" (Apte, 1992: 70), aslında 1600'lü yıllarda Descartes'in "Bir kötülüğe karşı kayıtsız olduğumuzda veya ondan bize zarar gelmeyeceğini anladığımızda meydana gelen sevin olarak adlandırdığı Rahatlama Kuramının (Türkmen, 1997: 50) farklı bir ada ve kimliğe bürünmüş şeklidir. Sıkıntıdan kurtularak rahata, huzura kavuşma yönüyle Üstünlük ve Aykırılık Kuramları ile aynı felsefeyi paylaşan bu teori, organizmadaki sıkıştırılmış/bastırılmış enerjinin boşaltılması esasına dayanır (Eker, 2003: 75).

Halk arasında sözlü gelenek içerisinde üretilen ve aktarılan fıkra, Dursun Yıldırım (1999:3) tarafından şu şekilde tanımlanır:

Hikâye çekirdeği hayattan alınmış bir vaka veya tam bir fikrin teşkil ettiği kısa ve yoğun anlatımlı, beşerî kusurlarla içtimai ve gündelik hayatta ortaya çıkan kötü ve gülünç hadiseleri, çarpıklıkları, zıddiyetleri, eski ve yeni arasındaki çatışmaları sağ duyuya dayalı ince bir mizah, hikmetli bir söz, keskin bir istihza yoluyla yansıtan; umumiyetle bir fıkra tipine bağlı olarak nesir diliyle yaratılmış, sözlü edebiyatın müstakil şekillerinden ibaret yaygın epik-dram türündeki realist hikayelerden her birine verilen isimdir.

Fıkra sözlü kültür geleneği içerisinde diğer sözlü kültür ürünlerinden farklı bir kompozisyona sahiptir⁸. Kelimelerin seçimi, tasviri, diyalog yapısı, konu biçimi ve hedef belirlenmesi ona bu farklılığı kazandırır. Türk dilinde yıllar boyu farklı isimlerle kendine yer bulan fıkra türündeki örnekler, toplumdaki içtimai yapının belirginleşmeye ve ayrışmaya başladığı yıllardan itibaren hikâye, masal, kıssa, şaka, nükte vb. adlarla anılmıştır. 19 yy sonlarına doğru modern anlamda fıkra araştırmaları başladığında Batıdaki anectode sözcüğünün karşılığı olarak fıkra kelimesi dilimize geçmiş ve letaif olarak adlandırılan nükteli anlatıların genel adı olmuştur (Yıldırım, 1998: 221; Yıldırım 1999: 1-5).

⁸ Fıkra konusunda ayrıntılı bilgi için bkz: (Sakaoğlu, 1992: 11-114; Gökşen, 2002: 1-150).

Fıkranın konuları üç gruba ayrılabilir:

- 1). İdare edenlerle idare edilenler arasında
- 2). İnançlarla dini adet ve merasimlerle, yasaklara dair davranışlar üzerine
- 3). İçtimâî, iktisadi ve siyasi görüş ayrılıklarından doğan çatışmalar (Elçin, 1986: 566).

Dursun Yıldırım, Türk fıkralarının iki ana grupta tasnif edilebileceğini söyler. Bunlardan birincisi bütün fıkraların temsil ettiği zihniyet ve davranışlara göre fıkraların tasniflenmesi; ikincisi ise fıkra tiplerine göre fıkraların tasniflenmesidir (Yıldırım, 1999: 17).

Pertev Naili Boratav ise Türk fıkralarını:

- a). Kişileri belli halk tipleri olan fıkralar
- b). Belli topluluk tipleri, ortadan insanların güldürücü maceralarını konu edinen fıkralar (Boratav, 1969: 93) şeklinde iki grupta tasnifler.

Dursun Yıldırım, Türk fıkra tiplerini kendi içerisinde şu şekilde tasnifler:

1. Ortak şahsiyeti temsil yeteneği kazanan ferdi tipler (Nasreddin Hoca, Bekri Mustafa, İncili Çavuş vb.)
2. Zümre tipleri (Tahtacı, köylü gibi tipler)
3. Azınlık tipleri (Yahudi, Hıristiyan gibi tipler)
4. Bölge ve yöre tipleri (Kayserili, Karadenizli gibi tipler)
5. Yabancı tipler (Alman, Fransız, Fars gibi tipler)
6. Gündelik tipler (Ana, baba, koca gibi tipler)
7. Moda tipler (Yıldırım, 1999: 24-32).

Fıkranın güldürücü unsuru söz komiği, hareket komiği, karakter komiği ve fikir komiğinden ya da bunların birkaçının birleşiminden ibarettir. Fıkralarda genellikle başvurulan söz komiği fıkranın anlatıldığı dile ve o dilin ifade özelliklerine bağlıdır. Dilin anlattığı ve yarattığı, oluşturduğu komiklik farklıdır. Söz komiği kelime oyunlarına ve çeşitli edebi sanatların kullanımına dayalı olarak oluşturulur. Söz komiğinin dışında fıkralarda kullanılan diğer bir unsur da hareket komiğidir. Bazı fıkralarda bu ikisinin birlikte kullanımına da rastlanır (Türkmen, 1999: 15-16).

Söz ve hareket komiğinin dışında bir de durum komiği vardır. Fıkranın tasvir ettiği, dinleyicilerin zihninde canlandırdığı durum da komiklik unsuru olabilir. Fıkra karakterinin içinde bulunduğu durum bizde gülme hissine sebep olabilir. Durum komiği hareket, söz ve durumun bir arada kullanılması ile ortaya çıkan kompleks bir durumdur. Burada hem anlatıcının hem dinleyicinin zihninde o durumun canlanması gerekir. Bu canlanmanın oluşmasında, fıkra anlatıcısının hal ve hareketleri, taklitleri de etkili olur (Türkmen, 1999: 18).

Fıkroda az ve öz bir anlatım biçimi vardır. Aslında her fıkra bir şekilde dinleyenlere ders vermeyi amaçlar. Fıkralarda kısa ve yoğun bir anlatım tekniği vardır. Bu kısa ve yoğun anlatımın başarısı halk zekâsının keskinliğini yansıtır. Fıkra biterken mesajın çarpıcı olması ve nüktenin bütün gücünü duyurmak için veciz olma özelliği belki de fıkraların en önemli özelliğidir (Boratav, 1978: 86).

Fıkralar çoğunlukla gülmece/komiklik unsuru üzerine kurulmuş kısa ve öz anlatılardır. Bu sebeple bir toplumun mizah anlayışını da en iyi şekilde yansıtan edebî türlerden birisidir. Toplumların mizah anlayışı, o toplumun kültüründen, hayata bakış açısından, değer yargılarından ve kültür sistematığının işleyişinden etkilenecek şekilde ortaya çıktığı için bir toplum için çok komik olan bir fıkra başka bir toplum için hiçbir anlam ifade etmeyebilir. Bu açıdan baktığımızda aynı fıkraları anlatıp gülen toplumların ya kültürel köken olarak aynı kaynaktan geldiğini ya da zaman içerisinde çok güçlü bir kültürel etkileşime girdiklerini ve bir kültürün diğer kültür üzerinde çatı vazifesi görmeye başladığını, o kültürün işleyiş sistematığını değiştirdiğini söyleyebiliriz.

2.1.1. Rize Yöresinden Derlenen Fıkralar

2.1.1.1. Tahir Ağa ile Tatari Hasan

Tahir Ağa ile Tatari Hasan aynı köyde durler. Hasim sahibidurler. Tahir Ağa'nun babasını Tatari Hasan'un babası vurmuşur. İkisi da köy dışında bir düğune davet edilurler. Düğün da tulumlu bir düğün olacaktı. Haberini alıurlar. Yolda bu ikisi karşılaşıurlar. Tam köprünün başına. Tahir Ağa der ki "Tamam şimdi birlikte düğüne gidiyoruz ama saat on ikiye yakın, düğünün dağılma zamanında kaybolacaksın. Seni bu köprüden öteye görmeyeceğim" deyur, anlaşıurler. Düğune gidup birlikte vurha vur tulum oynayıurler. Düğünün dağılma zamanında Tatari Hasan, ortaluktan kaybolıyur (KK: 17).

2.1.1.2. Ziraat Teknisyeni

Çay fabrikamıza doğu illerinden birinden tayin olan ziraat teknisyenine mektup ele geçur ve okunur. Mektupta "Aman oğlum kendine dikkat et, kontrol ediyorum diye çaya sık sık çıkma, düşer ölürsün" yazmaktadır.

Ayrıca yörede uzmanlığın okumakla kazanılamayacağını anlatmak için yine böyle bir çay uzmanına karayemiş filizinin çay diye yutturulduğu halk arasında mizahi bir dille anlatılır (Yazıcı, 1984: 64).

2.1.1.3. Akıllı Memet

Çöyde dallandukleri zaman ona sorarlardı. Bir gün deremen taşını yonttiler, tepenun birine. Taşı mahalleye indurecekler.

- Taş nasıl iner?

- Yuvarlatsak kırilecek, öyle yapsak olmaz, böyle yapsak olmaz.

Gitmişler Akıllı Memet'e demişler ki: "Taşı yonttuk, indurme işi var". Dedi: "O kolay".

- Ee nasıl?

- Benum başımı o taşın başluğine sokacağım. Siz yavaş yavaş yuvarlata yuvarlata indureceksiniz.

Çikmişler. "Hayde tamam". Başını sokmuş yuvarlağa "Yavaş yavaş yuvarlatun" demiş. Bir devir, iki devir, adam eğletiyor taşı. Biraz dik yere geldiler ki taş hizlandı, tutamadiler. Başını kopardı gitti. Bir daha bakmışlar ki Mehmet Ağanun başı yok. "Yohoo, bu adamin başı nereye gitti?". Aradiler aradiler, bulamadiler. Bir tanesi dedi ki: "Yahoo, bir karisine soralum. Belki evden çıkarken yoğ idi". Endiler eve, "Yohoo, Mehmet Ağanun evden çıkarken başı var mi idi?"

Karisi de demiş ki: "Farkinde değilim; ama çenesini oynatıyordu. Herhalde başı vardı."

- Ee şimdi yok başı, dediler.

- Ben bilmeyirum, demiş kadun. İşin içünden çıkmış (KK: 21).

2.1.1.4. Uçak

Temelun biri Türk Hava Yolları'ne telefon açıyor; Trabzon'a gidecek. Bilet fiyatlarını öğrenmek istiyor. Arıyor, buna diyorlar "35 milyon".

Bu sefer İstanbul Hava Yollarını arıyor. Oraya da soruyor: "Biletunuz ne kadardır?"

- 30 milyon, diyorlar.

- Yohoo, demiş. Bu ne biçim iş? Haçan sizun uçaklarınız daha alçaktan mi gideyur acaba? (KK: 21).

2.1.1.5. Ormancıya Oyun

Tunca köyüne sürekli uğrayan ormancılar köylüyü rahatsız eder. Mustafa Dayı, bunlara bir oyun oynamayı kafaya koyar. Ormancıların köye gelmesini bekler. Bir gün yine ormancılar köye gelirler ve bir araziye takip etmeye başlarlar. Mustafa Dayı, bir köylü kadını tepenin arka tarafına yollar ve mermi sesi gelince "Oğlum vuruldu!" diye bağırmasını tembihler. Ormancıların yanına gider, hatırlarını sorar ve sohbe başlarlar. Kadını yolladığı tepenin ön tarafında bulunan bir ağaç hedef tahtası koyar ve ormancıları nişan almaya ikna eder.

Ormancılar hedefe mermi atmaya başlayınca tepenin arkasındaki kadın "Oğlumu vurdular!" diye bağırmağa başlar. Ormancılar önce şaşırırlar. Mustafa Dayı, "Eyvah! Çocuğu vurdunuz, şimdi köylü sizi sağ bırakmaz" deyince ormancılar daha da korkup Mustafa Dayı'ya yardım için yalvarırlar. Mustafa Dayı da ormandan aşağıya kaçmalarını, bir daha köye gelmemelerini tembihler ve onları kaçıır (Rize Kültür Derlemeleri, 2011: 134).

2.1.1.6. Tuz Ekme

Ardeşenliler tuz bulmuşlar bir yerden. Bizum Dutğeliler de sormuşlar: "Bu tuzi nereden buldunuz heee?" Ardeşenliler da "Biz buni bahçeye ekeyuruz, suluyoruz, kendileri boyiyurler".

Dutğelilerun bu iş akillerine yatar. Giderler köye, tuzi ekerler. Beklediler bir ay, bir şey yok, iki ay, üç ay, tuz çıkmıyor.

İndiler Ardeşen'e, dediler ki "Bizum halumuz ne olacak?". Ardeşenliler da dediler ki "Siz beklemiyorsunuz, bir böcek var, onlari yiyor. Siz o böcekleri bekleyun". "Tamam" deyurler Dutğeliler.

İki kardeş, bahçede beklemeye başlayurlar. O tarafa gideyurler, bu tarafa gideyurler, bulamıyorlar böceği. Aradan birkaç zaman geçiyor. Kolinun bir tanesi bekçilerun bir tanesinin alnine konayur. Obür kardeş davraniyur koliyi vurmaya. Kardeşi da koliyi vuruyor ama koli kaçıyur, obür kardeş vuruliyur.

- Eee kardeşum, ben seni vurmuyacaktum, deyi ağlamaya başlayur (KK: 40).

2.1.1.7. Yağ Kurutma

Çekirge avcılığından ders alan köylüler, bunun karşılığında şehirlilere bir oyun oynamayı düşünürler. Yaylalarda biriktirdikleri yağları satmak için şehire inen köylü, yağını sattığı şehirlinin "Bu yağ neden bu kadar sarı oluyor?" diye sorduğu soruya, hemen tuz ekme olayını hatırlayarak "Biz yaği biriktirip ovele denen torbaya koyar ateşin üzerine asıp kuruturuz" der. Ardeşenliler da denemek için tarifleri uygular ve topladığı yağları topladığı yağları torba içine koyup ateşin üzerine asar. Yağ eridikçe ateş büyür, ev tutuşur

ve yanar. Şehirli, soranlara olayı anlatır. Oyuna geldiğini de geç de olsa anlar (Rize Kültür Derlemeleri, 2011: 135).

2.1.1.8. Dutğeliler

On iki kişi tertip ettiler. Dutgeli olmayan bir adama oyun edecekler. Her yüz metrede bir yolda bekliyorlar, gizli. Adam, öküzü aldı, götürüyor.

İlk kişi soruyor adama: “Hemşerum, bu öküzü nerden aldın? E mübarek adam, bu öküz yükli dur, bu öküzü nereye götürüyorsun?”.

“Yahu deli olma be” dedi adam, geçti gitti. Yüz metre aşağıda yire başka bir adam yola çıktı.

- Selamün aleyküm.
- Aleyküm selam.
- Nereye götürüyorsun bu öküzü?
- Aldum Şabani Saligi'den, köye götürüyorum.
- Yaa kardeşim bu öküz çiflenmiş!
- Yahu deli olma, sen ne deyursin!?

Yüz metre aşağıda yine aynı. Adam bezdi. Hepsi öyle deyinca, adam da öküzü geri çevirdi, aldığı adama geri götürdü.

Dedi ki: “Al kaybanani!”

- Neye?
- Yahoo on kişi yoluna çıktı, sizin Dutgelilerden. Bu hayvan çiflenmiş hayvandır dediler bana.
- Ee Allah belanı versun. Sen Dutgelilerin işini bilmeyur misin? Seni çildurtmek için yaptılar. Öküz çifletlenur mi hiç? (Dalbastı, 2001: 60).

2.1.1.9. Lazların Beyni

Bir gün doktorlar beyin ameliyatı sırasında bir hastanın beyninin olmadığını görererek koşa koşa hocalarına giderler.

- Aman hocam! Öyle ilginç bir şey bulduk ki, adamın birinin beynini açtık. Hiç beyni yok, şaşırдық kaldık.

Hocaları der ki:

- Önemli değil, o Lazdır muhakkak, beyni yoktur. Kapatın.

Hastanın kafatasını kapatırlar. Birkaç gün sonra başka bir ameliyat sırasında çift beyinli bir adama rastlarlar. Bu sefer hocaya nefes nefese giderler.

- Hocam! Daha değişik bir şey bulduk. İki beyinli bir insan. Nasıl olur bu?

Hoca der ki:

- Eee bu Lazlar hep böyledir zaten. Olmayanda hiç olmaz, olanda iki tane olur (KK: 46).

2.1.1.10. Zeytin

Oflu Hoca, Kur'an'daki zeytinin methini okur; fakat zeytini görmemiştir, merak etmektedir. Kur'an'da bahsedildiğine göre bu çok eyi bir meyva olmalıdır. Bir bulabilsam da yesam diye düşünür. Bir gün köyden şehre inerken yolda bir ağacın altına oturur. Ağaç da biraz tuhaftır. Ağacı tanıyamaz. İnce yapraklı, üstünde yeşil yeşil meyve gibi şeyler vardır. Bu arada ağacın sahibi gelir. Hoca:

- Buralar sizun midur, ha bu ağacın adi nedir? diye sorar.

Adam:

- Zeytindir, der.

- Eee çok şükür Allahum sana. Bir zeytin demekki buldum. Bundan bana bir tene verir misun?

Ağacın sahibi hayretle sorar:

- Ne yapacaksun şimdi oni?

- Ne olur da bi tanecuk versan?

- Al, bi tane değil, on tane al, der ve merak içinde hocayı izlemeye başlar.

Oflu Hoca bir zeytin koparur ve besmele ile ağzına atar; fakat ağzına almasıyla atması bir olur. Zehir gibi acıdır.

- Hey Allahum! Sen buni yedun da mi metettun, yemedun da mi metettun? (KK: 46).

2.1.1.11. Kurtuluş Günü

Başka yerlerde olduğu gibi Karadeniz'de de kurtuluş günleri kutlanır, hemen hemen bütün kazaların kurtuluş günü vardır; fakat Of'ta bu uygulanmaz. Bir adam bunun nedenini merak ederek Ofluya sorar:

- Her yerin kurtuluş günü var da Of'un niye yok?

Oflu cevap verir:

- Var, nasıl olmaz? der.

- Peki hiç kutlandığını görmedik. Ne zaman kutlanıyor? diye sorar.

- Haaa, o Rusiye'de kutlaniyi. Rusler kutlayi. Ofliden kurtulduk deyi (KK: 46).

2.1.1.12. Güneşe Çıkan Oflular

Deniz kıyısında kayıkla gezen iki Ofluya başka bir kayıkçı rastlar.

- Ne yapıyorsunuz böyle? der.

- Biz güneşe çıkacağız da boyle gezineyuruz.

- Yahu güneşe böyle nasıl çıkılır? Çıkılmaz ki, der öteki

- Ee biz da biliyoruz, çikilmaz. Onun için akşamı bekleyruk. Akşam serunliğında çıkacauk. Gündüz çok sıcak olur da (KK: 46).

2.1.1.13. Paraşüt

Temel'le Dursun paraşütle atlama kursuna giderler. Hocaları bir Alman'dır. Türkçe de bilen bu Alman hoca, onlara paraşütle atlamayı gösterir; fakat bunlar endişelidir.

- Hoca biz bundan korkayırız. Ya açılmasa ne yapacauk?

- Merak etmeyin bunun iki düğmesi vardır. Biri açılmazsa diğeri açılır.

Temel'le Dursun yine tatmin olmazlar.

- Ya ikisi da açılmasa ne yapacauk?

Hıristiyan olan hoca:

- O zaman Meryem Ana'ya dua edersiniz, der.

Önce Dursun atlar. Az sonra yanından hızla geçmekte olan Temel bağırır:

- Ula Tursun, ha o karının adı ne idiii? (KK: 46).

2.1.1.14. Fırtınaya Yakalanan Laz

Lazlar çıkmuşlar hamsiye. Yakalamışlar bi tekne hamsi. O arada sahile gelirken hava bozmuş. Bunlar başladiler kopmaya o bi dene arkadaş der ki bu havadan kurtulursak hamsi kadar eğleneceğuz. Aradan geçiy bi zaman bi hamsi kadar eğleneceğuz. aradan geçiy bi zaman bi hamsi kadar eğleneceğuz. Devamlı böyle bi hamsi kadar eğleneceğuz, bi hamsi kadar eğleneceğuz ha burdan kurtulursak. E bi arkadaş daldi ağzına. Dedi ona ne ediyusun? Havadan kurtulursak sen hamsileri bitirecen biz ne yiyeceğuk? (KK: 52).

2.1.1.15. Ölen Adam

Karadeniz'de bi köy varmış o köyde biri öldüğü zaman karşıdan karşıye bağırılmışler. Köye cenaze geldi diye o yüzden. Adamin birisinin babası ölmüş. Çımış avluya bağiriyo "Üüüüüü, cenaze evi cenaze!". Tabi karşıdan duymışler. Adama bi dane de

kadin demiş ki bağırmış "Ulaaaaa! Kimedir?". Ölen uşağa da ona şimdi cevap verecek. Demiş ki "Uueeeee! Babana da anla işi" (KK: 52).

2.1.1.16. Sahte İmam

Eski devirde köyin birinde adamın biri ölmüş tabi. Ölince adam bunu yıkamak ve canze namazunu kıldurmak için bi hoca lazum olmuş. Neyse yıkıyaca hocayı bulmuşlar de o hocanın işi aceleymiş adam yıkamış gitmiş. Bunu da köy halkı salmışlar, civar köylerden birine söylemişler hocaya haber salmışlar. Hoca elbet gelecek hoca da cenaze namazını kıldırarak. Epey bi süre beklemişler tabi beklemişler beklemişler, ne gelen var ne giden. Hoca görünmez. Epey bi süre daha bekledikten sonra artık demişler gidelum. Ne edeceğik. Birini bulalım kılduralum namazı. Öyle derken karşıdan kafasında sarık olan bi adam görünmüş. Tabi hepsi sevinmiş koşmuşlar bunun yanına. Oooo hoca efendi neresin, ne zamandır seni bekliyoruz niçün bu kadar geç kaldın? O da demiş ona ki ben hoca değilim ki. Olur mu ama kafanda sarık var. E saruğu ben orda yolda buldum demiş. La kandurma bizi hoca sen hocasun hoca. E kardeşim ben hoca değilim. La hocasun hoca bizi kandurma şimdi. Yok kardeşim ben hoca değilim. Adama hocasun değilim hocasun değilim diye diye adamı götürmüşler cenaze namazının kılınacağı yere. Getirmişler onu cemaatin önüne. Namazı kıldur hoca demişler. Adam da bakmış olacak gibi değil ne etsem düşünmüş taşınmış, düşünmüş taşınmış akluna da bi şey gelmez. En sonunda demiş mecburen bu namazu kıldıracağım. Gelmiş akluna bi şey başlamış bunu demeye. Tabi cemaat arkasına dizilmiş orda başlamış namazı kıldırmağa. Demiş:

"Akliya generu, tepesine doruğu, al eruğu ye eruğu, dünden öleceğidin, bugün niçün ölidun pezevenkin doğurduğu".

"Başumdaki saruğu gelirken yolda buldum, sen öldün da kurtuldun, ben ne derde tutuldum" dedi.

Tabi namazı kıldırdı. Bu sırada da arkadan cemaatin içinde başladı hemen fısıldaşmalar tabi dediler ki "Ha oni görüyor musun? Namaz kıldırmayı öyle biliyor ki hemen kıldurdu beş dakka namazı" (KK: 52).

2.1.1.17. Lazla Yahudi

Lazun biri Remazan ayuna gitmiş bir ara bir ara tabi dolaşmış. Güneş de o biçim bi güneş varmış. Öyle kavurmuş ortalığı. Oruçlu olduğu için de çok susamış ama bi damla su içemiş. Böyle dolaşırken bi de bakmış bi köşe başına Yahudi'nin biri almış bi şişe suyi diklemiş burnu üstten aşağıya hem içiy hem üstüne döküy. La imrenmiş bu adama yanaşmış ula demiş "Hemşerim dininün kıymetini bil" (KK: 52).

2.1.1.18. Kuma

Adamin biri elli yaşından sonra karısının üstüne kuma getirmiş. Bu kuması gelmiş eve tabi çok da genç imiş bu. Bu eski karisinlan bu yeni karısı devamlı başlamışlar kavga etmeğe. Kavgalarının konusu da biri diymiş bu akşam ben yatçam onlan. Öbürü diyimmiş bu akşam ben yatçam onla. Bu kavga böyle sürmüş devam etmiş böyle. Adam da artık sonunda dayanamamış demiş ki bunlara ben bi oyun ediyim. Oyun ediyim ama öyle bi oyun olsun ki bunlar yola gelsun. Demiş buna ki hava da soğuk imiş o gün dışarıya buz gibi bi hava var kar da yağmış demiş buna ki ha buraya kapının önüne kim kimile bi akşam beklerse bundan sonra hep onunla yatacağum. Ehtiyar olan ilk karısı demiş ki ben zaten ehtiyarlamışum çıksam dışarı nolur çıkmasam nolur. Genci de tabi hemen atılmış ben nasulsa gencim demiş uyanıkluk etmiş çıkayum dışarı bi akşam bekliyim bundan sonra hep ben yatarum onunla demiş tabi çıkmış dışarıya uyanıkluk edercesine ama dışarıya da öyle bi soğuk varmış ki ölüm. Neyse beklemiş biraz beklemiş biraz başlamış üşümeğe başlamış üşümeğe. Demiş bu sefer bi akşamluk çekulur ondan sonra benumdur bi akşamluk çekulur ondan sonra benumdur başlamış demeye. İçeriye de eski karisinlan oturmuşlar tabi bakmışlar dışarıdan haber gelmiy ne celen vaaar ne ciden. Meğer kız dışarıya bi akşamluk durulur bundan sonra benumdur bi akşamluk durulur bundan sonra benumdur diye diye soğuktan donarak ölmüş bu yaptığığının da cezasunu çekmiş (KK: 52).

2.1.1.19. Korkmayan Adam

Köyin birinde bi adam varmış. Bu adam böyle bi mecliste korgudan söz açıldığı zaman ben hiç korkmam demiş; ama bu mecliste olanların hiçbiri de buna inanmazlarmışlar. Mutlaka korkarsun demişler buğa. Yok demiş ben korkmam. La korkarsun. Korkmam. Neyse bu akşam bu adami bi akşam çıkmışlar gölüne korkutmak

istemişler. Adam korkmamış. Başka şeyler denemişler adam gene korkmamış. En sonunda demişler buna bi oyun oynayalım da bunu iyi bi korkutalım. Tabi çağırmişler onu bi akşam yanlarına oturmuşlar tekrar bu korkudan söz açılmış. Adam tekrar deyince ben hiçbi şeyden korkmam; böyle demişler ki sağa bi şey diyeceğik sen bunu edesin eğer cene korkmazsan biz sana inanacağız. Tabi planlarını anlatıyorlar adama. Adama diyorlar ki bize bi yemek tarifi var sen bu yemeği bize geceleğün mezarluğün ortasına bi ateş yakup pişirecesin bize. Tamam diyelim ben pişiririm onu korkmam. Neyse tabi adam oraya yemeği pişireceği akşam akşamları eve gidiyorlar bu mezarlığa yemek için kazani koyuyorlar oraya. Bi yere ateşini hazırlıyorlar o kazanın yan tarafına da kazaylar bi çukur, hafif derince bi çukur. Bi adam da koyuyorlar oraya adamın ağzuna da böyle bi şey dışardan nefes alacak şekilde gömüyorlar onu. Tabi akşam adam iddaa üzerine celiyo oraya tabi. O yemeğün tarifine göre başlayı yemeği etmeye tabi. Ateşin de altını yakıyor. Yemekleri kaynıyor. Adam her şeyi bitirdikten sonra elinde kepeçelen böyle yemeği başlamış kotarmağa üstten aşağı hem de tadına bakacakmış. Öyle yemeği kotarıırken bu sefer o toprağın altına saklanmış olan adam çıkarmayı elini dışarıya ula diyo kazan doğru başlayı bağırmağa bağa da veeer bağa da ver. Adam tabi hiçbi şeyden korkmayı ya aliy kepeçeyi bu adamın eline vuruy bi dane diyi "Canlılara yetmeyi bi de ölümlere mi vereceğük?" Böylece bu adamın arkadaşları hiç bi şeyden korkmaduğna inanmış oluyorlar (KK: 52).

2.1.1.20. Ayı Döven Kadınlar

Bir gün öküz hastalanmış, ayağı kırılmış. Onun için eve taşınıyorlar. Ertesi günü sahibi gelip öküzü alacakmış. Gece, ayı gelmiş, eve girmiş, öküzü götürmek istemiş. Fakat kadınlar ayıyı döverek öküzü kurtarmışlar (Kazmaz, 1994: 171).

2.1.1.21. Kabaran Hindi

İki kafadar arkadaşın akıllarına bir gün hindi yemek gelmiş. Komşularının da büyük bi hindisi varmış. Komşularına çaktırmadan bu hindiyi yakalamışlar kesmişler güzelce soymuşlar temizlemişler tüyelerini. Bunun pilavını yapacaklar hindili pilav yapacaklar. Tabi atmışlar bunu tencereye başlamışlar pişirmeğe. Bu arada da komşu hindisinin kaybolduğunu anlamış kendi komşularına sormaya çıkmış. Neyse en sonunda bunların da celmiş evlerine çalmış kapılarını tam o sırada da hindi tencerede kabarmış böyle. Hindi kabarıncı bu iki kafadar da birbirlerine adama fark ettirmemek için şöyle söylemişler biri demiş ki "hindillezi kabarıncı" diğeri de demiş ki "kepeçeleri basarur." (KK: 52).

2.1.1.22. Hoca ile Köylü

...

O evun kadini de gider su alur. Niyse kadun bi dedi iki dedi üç dedi bu kadun dayanamadi. Dedi kocasına ki, koca bi daha dedi mi saha gir birune gir bir. Neyse cene gitti kuyudan su aliyi. Gene koce dedi gir bir, demek gir bir, eve gelmek demek. Neysa koca dedi Fadume gir birune gir bir. Oldi bi de akşam, hoca ezani verdi, akşam namazini kildirdi. Bir de bakti ki kadun evde inekleriyle. Kadunun de kocasi kizledur. Bi de bakti ki hoca celdi cüppesini açti, oturdi. Kadunun kocasi haman geldi. Dedi: "Selamun aleyküm." Hoca da boyle sakalli "ve aleyküm selam" dedi: "Hoca, hoca adamsun, alim adamsun şimdi ne edeyim seni atsam olmaz seni kessam olmaz, ne edeyim saha bari ora bi çuval bulgar var onu biza oğut." Neyse oğli sabbaha kadar oğitti oni. Neysa ezan yakin idi dedi "ha şimdi git ezanini ver" dedi. Neysa gitti. Bu hoca bir hafta corunmedi. Hoca hastalandi bir hafta corunmedi. Neysa kadun dedi kocasına corunsena dedi cir bir dedi. Bir hafta sonra ustune citti ki hocanun kapisine güneşleniyi arkasini verdi cuneşe güneşleniyi. Dedi ki kadun dedi ki cir bir yine puhlerum mi dikendi gene ağladı gene ceza vereceğsun baha. İşte oyle bitti (KK: 51).

2.1.1.23. 99 İşlemem 100 İşlerim

Bir kari bi koca varmış ondan sonra evlenmişler çolup çocuğı olmuş. Kızlari beğenmiş kocaya gitmiş. Uşaklari de beğenmiş evlenmişler, ayrılmışler. Orada oturuyiler yalanuz kari koca yalanuz oturuyiler. Neyse kadun dedi kocasına ki: "Ha boyle oturuyik da eskilerden bir şey anlat da." Dedi: "Kari dedi biliy misun? Ben seni aldum" dedi, "Sen kiz değil idin ha." Ovv dedi adam çok oteye gittun dedi beri gel dedi. Bu arada hocanun biri namazini kildi Allah'a dua ediyi. "99 işlemem 100 işlerim, 99 işlemem 100 işlerim." Neyse bi adam etti ha o şaka evin başından atta bacadan atta 99 kuruş aldı saydi bakti 99 kuruş, 99' i veren yuzude verir koydu oni cebine. Oldi sabaha adam celdi dedi ki: "Oni ben attum saha oni baha ver" dedi. "O parayi ben attum saha." Hoca dedi ki: "Ben senden istemedim ki ben Allah'tan istedum" dedi. Neyse bu adam citti verdi oni mahkemeye. Dedi: "Bu adama şaka ettum, para verdum alamayrim paramu." Ben dedi boyle gidemem dedi hoca dedu. Benum ayaklarim ağriyi dedi. Bana goturecesun at dedi boyle kurk dedi. Adam da geturdu kurku hoca sarildi kurke uşudu. Cittiler mahkemeye. Neyse dedi ki: "Hacim

efendi" dedi, "Ha bu adam o kadar yalanci ki" dedi "Ha bu at da benumdur ha bu curc da benumdur" deydi. Dedi: "Hocam oyle değil midur ben ceturdumda ben ceturdum onlari saha." "Cordun mu haçim efendi? Bu adam boyle yalanci" dedi. Neyse hoça haçim, hoçayı hakli duşundi. Neyse dedi çi haçim efendi dedi ben saha bi kuçuk yoğurt edeceğum dedi. Neyse oldi obur gün hoca etti bi kuçuk yoğurt. Altina fiçinin altına etti yoğurt. Ortasine de koydi altmış kişi eletti haçime. Haçim bi de bakti ki araçtan çikti altmış kişi "Hocam bu ne?" dedi. Dedi: "O fuşkiyi dedi sen dunden yedun hem atini hem kurkini hem parasini verdun baha" dedi (KK: 50).

2.1.1.24. Mahkeme

Laz oğretmenun da biri Anzerli. Cidiyeler Anzer'e gezmeya. Çiktiler dahun yarisina o Anzer uzere laz oğretmena ki ha burdan yukari dedi bi laz dedi atla yukari cidiyi dedi. Tam ha u dağun beline çikti dediçi estyozcaz lazum dedi. Az daha çikti yukari dağun ustune. Bir firtina kopti lazun ustune. Bu sefer bu oğretman buladi bu işi baha. Ondan sonra bu oğretman uç gun duşundi. Ben buna ne cevap vereyim. Duşundi dedi ona ki Bayburt ile dedi İspir'in arasinde bir dava var dedi, bu dedi nasıl halledilecek? Dedi Trabzon'dan bir adam bulalum dedi bi şahit bizum işimuzi halletsun. Trabzon'dan olmaz dedi İspirililer dedi ki Rizeli olsun dedi. Bayburtlu da dedi ki Rizeli da seni tutar dedi. O zaman dedi ki zennette Anzer arayalum dedi. Zennette Anzer aradular. Zennette Anzer'i bulamadiler. Bir Laz Muhammet isminde bir adam var idi. Bu Rize'den Erzurum'e at lambalari var. Ykledi atuni İspir'e yağmur yağaydi. Bir ky yarişi vardi ky yarişune gitti. Burda atuni dişari bağladı. Bu da gitti sobanun yanına sindi isiniyur. Orada İspirililer dedi ona ki; buraya bir Mart Dokuzi vardur. Cirdi içeriye herkes kalkti bu kalkmadi. "Sen beni taniy misun?" dedi. "Tanimayrum seni" dedi. Belunde tabancasi vardi. Oni çekti bu Mart Dokuzina bi vurdi bu yatti ayaklarin altına (KK: 50).

2.1.1.25. Hocanın Canı Kadayıf Çekerse

Hocanın biri vaaz yapıyor. Vaazda diyor ki vaaz da tabi aklına kadayıf geliyor yemek tabi. Halka diyor ki: Ey ehali diyor, bu iki vaazi da eyi dinleyin diyor, sonunda diyor ben ne demek istediğimi diyor açıkca söyleyeceğim diyor. "Dinliyoruz" diyorlar. İşte diyor söyleyeceğim şu: "Tkm hep tkm, pilaven lezina zerda ben yağli yuğli kadayıf gider, minen nar" (KK: 50).

2.1.1.26. Misafiri Sevmeyen Adam

Adamun biri gider İspir'e gitti alışveriş edecek ondan sonra minci alacak İspirililer lori der. Çağırur dibinden bağıriyi diyo anasune ki "Ana ana uşak sıçtı lora". Kizum süküttür süküttür üstünü atakta dibini satak deyi, kima satsak oni lazlara lazlara. Hem de yirmi yaşına yirmi beş yaşına çocuklar otiriylar bi ağacın dibine ikisi de tembel. Ee böyle yani konuşmağa hali, yemeğa hali yok. Bi tane ağacın dibine otiriylar, bi danesi dedi ki "Hau armut düşse ağzuma". Armudun dibine otiriylar, dedi oaki hiç üşenmedin mi dedi, o dedi tembel ondan sonra kakti birisi gelmiş meşine vermiş ateşi tikenler yanayi ağaçlar yanarken bi danesi arkasından çeketi kapti, yavaş yavaş etine değey oni çekey yani arkam yanay demiy ki kalkıp kaçayım en sonine kakti geçti karşıya insan doğduğu kuştur uçtum haburiya geldim.

Sonra yüzünü yıkadım misafir gelir ona bişey bulamıyorum kendi kendimi yiyorum desem nefret edersin eve gelince misafir hiç sevmez. Bu sefer bu kapudan kaptuk bavuli öldi o ağladı sızladı gömdi oni. Gene musafiri sevmez akıllanmadı hiç merhamet etmez sevmez musafiri, sevmez gelur müsafir da oyle yedirir işte. Kendini eldi de kendisi eldi de kendisi neyse eldi gömdiler oni bişey yok. Öte tarafa gitti gitti öbür dünyaya, cenette ama cehenneme ama yatıy camların tikenlerun üstüne uşak yatıy karşına iyi yere çacuk ağlamuş ağlamuş demiş bu çocuk, benim anam ne ettiki bu tikenli yerlere yatıy benum anami benim yanuma almak istiyrim benum anami hiç doğri yerde görmiyrim yalvarmış Allaha ama, dedi ananın suçu var dedi bi daha ederse gene oriya yatacak. Kalkmış bu sefer anasini almişlar oğlinin yanına gelmiş gene beş alti misafir gelmiş yani musafir gelmiş demiş u Lailahe illallah altına dünyaya da koymiyler beni üstüne dünyaya da koymiyler beni, altına dünya ya koymiydiler beni, geldiler burda da buldiler beni. Bu sefer gene aldiler oni o tikenli camli yere bu sefer gene büyük gonişti (KK: 50).

2.1.1.27. Cehennemde Gülen Hoca

Biri gitmiş camiye vaiz dinlemeye hoca anlatıy dünya böyle olacak şoyle olacak. şoyle etmayun günahtur, böyle etmeyun günahtur. Buni almiş gülmek, ya demiş hoca: "Ben anlatıyrum dinden sen niçun güliysun, yani ne var anlattuğumda?" Ya hocam bişey geldi aklıma da ondan güliyrim. "Anlat bakayım neye güliysin?" Ben burda dinden bahsediyrim. Demiş ki ilk önce hocaların başi gidecek onin için ben güliyrim. Bir fikrasi

var da oni diyeyim dedi. Ona ki anlat bakayim niye hocalarun başu niye ilk önce şey etcek ondan sonra dedi ki camiye olur mi hoca olur dedi, anlat sen. Hocayı koydiler kazana, hoca kır kır kır güliyi. Diyeler ona "Ya hoca, sen buraya kaynaysun da niçin güliysun?" Dedi ki "Yav alttan hoca efendi, müfti efendi gıdıklayler rahat koymiyler beni" Meğer onlar daha derine gitmiş hoca daha üste kalmış (KK: 51).

2.1.1.28. Tecavüze Uğrayan Kız

Bir kız bir köyün birine tecavüze uğramış, tecavüze uğramış. Bu adami da [öldüren kişiyi] öldürmüş, boğışmışler felan. Adami öldürmüş mahkemeye gelmişler, mahkemeye geldiler hakim dedi "kizum şimdi anlat" anlatamam demiş, çok ayıp şeyler etti bana utanayırım. Anlat kizum burası mahkemedur çekinme benden, en ince ayrıntısın kadar anlat. E kadun da kendini kurtarmak için yani ceza almayayım diye başlamış anlatmaya. O kada heyecanla anlatmaya başlamış ki hakim de heyecandan böyle yerine duramaz olmuş. Anlat kizum, kizun ismi de melehat. Melehat heyecanla anlattukça hakim coşmuş coşmuş, anlat kizum Melehat Melehat (KK: 51).

2.1.1.29. Kemeñçeye Dayanamayan Karadenizli

Köyün birinde adam vurulmuş ama ölmemiş vurani da görmemiş. Arkasına görmüş ama Karadenizli gibi konuştuğunu görmüş ordan geçen şüphelilerin polis hepsini toplamış dizmiş şimdi kimse demiy ben Karadenizliyim herkes şivesini değişturdi şimdi kimse konişmiy demiy suçuni ben ettum diye neyse polisin bitanesi demiş ki durun ben şimdi oni bulurum bulari dizmişler, demişler ki bi kemence geturun kemence çalarsa Karadenizli dayanamaz getudiler bi kemence iyi bi horon havasi çaldiler bu Karadenizli başladı ayak vurmaya tak tak dediler tamam sen çık dışarı sen vurdun oni hakkatten de oymış (KK: 50).

2.1.1.30. Hoca Olmak İsteyen Adam

Biri gitmiş müftiye demiş ki, ben hoca olmak istiyorum demiş. Oaki sen hoca olmak istiysin ama seni bi imtihan etmem lazim. Buni imtihan etmiş bakmış bunun hocalıkla alakasi yok, hiç bişey elinde yok. Demiş ki "Sen hoca olamasun", o da demiş ki, "Oyle olurum ki". Çıkmış gitmiş, gitmiş bi köye yüz atmış haneli bi köye, demiş o köye de kimse hoca olmak istemiy çok uzak olduğu için bu hocayı kabul etmişler. Bilmeyler bu hoca değil camiye komişler oni. Demiş onlara ki, hepinuz verirsiniz bi koyin oyle olurum buraya hoca. Olar da demişler ki, yüz atmış tane koyun ama herkes bitane verceği için

fazla ziyan değil, tamam demişler bu hoca bigün kıldırıy Cuma namazi, bakay hocalar neydiler ne etmiyler, diye bide raslamış bu köye. Bi de bakmış ki, hoca tutiy namaz bi de ben buraya hoca komamışudum biri gelmiş olmuş buray hoca. Girmiş safın arkasına, durmuş namaza hoca da şimdi gireyken bakmış böyle arkasına görmüş muftiyi, demiş "eey ben şimdi napayım, koyunlar gidiy ciddileşelim demuş" o a mufti sesini çıkarma yüz atmış tane koyunun yarisi senin o sira bakmış koyunların yarisini veriy baa hiç sesini çıkarmamış. Yaniş yuniş kılmışler namazi çıkmışler dışari diyo oa ki koyunlerin yarisi benim demiş oaki o namaz kılarken oyle dışarda hocaluk yok (KK: 50).

2.1.1.31. Tanrı Misafiri

Bu köyin ismi Ğere diye bi köy, Ardeşen taraflarina yukarlara bi yerde bi adam bigün yolini kaybetmiş, düşmüş bu köye. Gitmiş bi kapiyi çalmış demiş kimo? Demiş ben Tanrı misafiri, açmış kapiyi adam demiş burasi neresi, ben nereye geldim böyle? Ben yolimi kaybettim. Demiş ki burasi Ğere, bu adamlarun evinin altina da bitane böyle dere geçiy demiş su istersen aha dere yatmak istersen yat yere, yemek istersen de dedi Allah vere deyip misafiri kabul etmediler köye kovdiler oni yola misafir gitti (KK: 51).

2.1.1.32. Koyun Alma Fıkrası

Köyden bi adam şehirdeki arkadaşına mektup yazmış, gelmiş bi de para koymış zarfın içine. Bena ordan sen koyun al köye gönder ama yalnız alaca olmasun, beyazca olmasun, kulağı olmasun, kıvırcıkta olmasun, şişman olmasun, zayuf olmasun, boynuzlu olmasun da nası olursa olsun. Bulardan al. Adam mektubi almış, bakmış ki gitmiş koyun almağa alaca olmasun, o olmaz bu olmasun bitün özellikleri var. Ben şimdi naşı bi koyun bulayim da göndereyim demiş. Adam cevap yazmamış, adam bi hafta üstüne bi mektup daha yazmış. Aldun mi koyinlari, ben geliyrum olari almağa, adam düşünmüş düşünmüş ben şimdi bua ne yazayım o yok bu yok bitane bulamamış koyun onun istediğünden. O da yazmış ona ki pazartesi gelme ballanur, sali gelme sallanur, çarşamba gelme çalkalanur, perşembe gelme patlanur, cuma gelme çullanur, cumartesi pazar benum işlerim var daha diğer günlerde ne zaman gelursen gel (KK: 50).

2.1.1.33. İlk Defa Küvet Gören İspirli

İspiriden iki arkadaş gelmişler Rize'ye, ev almışlar. Birinin biraz çok parasi varmış, o lüks daire almış, ebiri normal bi daire almış. Neyse bu adamun en çok ilgisini banyo

çekmiş eve küvet varmış onda banyo etmiş gitmiş kaveye, kaveye ebir arkadaş ta gelmiş olan beraber olan da gelmiş. Demiş oaki küvet varmi? Demiş oaki küvette ney ula dušta yok mi da tilifon gibi da o yok mi? O da ney eey sen hiç kendini bilmirsen, ben bir banyoya girirem hele o kivetini bir su doldirirem tilifoni alirem elime arkaya çakırsen önime çakirem her tarafı yıhır ondan sora yatirem o suyini içine ele soğola moğola gevşir gevşir (KK: 50).

2.1.1.34. Dursun'un Mektubu

Dursun bizim köyde bi Dursun var, bu evlendi askere gitti, askere bi aylık evliydi askere gitti. Haber beklüy ki benim karim hamile midur, değil midur? çok merak ediy. Bigün düşünmüş taşınmış, yazmış bi mektup. Mektubuna da şiir yazmış, mektuba ki "Yüri mektubum yüri, köyden haber al da gel bir olur iki olur soldan gel". Tabi demek Dursun'un babasi bunu okudu okuyunca çok hoşuna gitti bu mektubu o da, baba da cevap yazdı ona, doğru mektup, iyi mektup, böyle mektup gene yaz oğlumuz çürük çıktı seneye geldi kız (KK: 50).

2.1.1.35. Büyük Sözü Dinlemek

Kadunun biri gidecek yaylaya. Her şeyi hazırladı, yükünü hazırladı. Arkasına koydu, kazani kazani malların arkasına götürecekti. Dediler oaki gitme, yaylaya seni eldirir kar yağışı var kötü havası var. Çıktı gitti, gideceğim dedi. Ondan sora kadun girdi yola kazani bağladı sırtına. Oyle bi hava geldi ki yaylaci kadun girdi kazanın dibine, kazanın dibinden elir dediler. Sen böyle demişudun, çıktı gitti yola. Gideysun onun için bu millet büyüklerin sözünü dinlemeli işte kadun oraya eldi (KK: 50).

2.1.1.36. Muska ile Evlilik

Adamın biri köyden bi kızı sevey. Olmadı kız buni sevmey, bu sefer neydiyim nere başvurayım? Kakmış gitmiş hocaya. Hocaya demiş ki baa öyle bi muska et ki, bu kızı ben çok yanıgum peşine beni sevmey, bu a bi şey et ki ben buni alayım. Neyse gitmiş gelmiş, gitmiş gelmiş, ondan sora dört gün sora bu muskayı edivermiş oa. Demiş ki bu muskanın yolları var nedir onlar? Ateş yandığı zaman ateşin sonuna kül kalır, külin içine sok çıkar. Adam da külini içine sokti çıkardı, sokti çıkardı. Ondan sora dedi oa, böyle böyle bu muskayı dereye atacasun, ondan ateşlenecek ondan, sora su gibi akıp gelecek saa. Bu sefer

demiş adam ki bi açayım oni, bu nasi muska ki atacağum oni suya kız gelecek bana. Adam açmış muskayı bakmış ki yazay:

Sari kurdalemi sari dağlara sardum

Yârim dağlar kurban olayım sen yol et baa

Yârdim et gönder baa yâri yâri.

Ondan sora bu sefer gene sardi oni sarmaladı, atti oni gene dereye. Bu sefer adam gidiy köyüne, bi de kız çıkay yolına, ne olur beni al, ne olur beni al. Ben çok fena saa aşuk oldum, yandum tutuştum, beni al. Bu sefer adam diyi ki oov muska işe yaradı. Habu ne eyi bi muskayidi, tabi diyi ben de seviyim seni, adam ilen kız kaçtiler. Bu sefer kaçtiler, düğünleri oldi işte çoluk çocuk sahibi oldiler güzel mutlu otiriyler (KK: 50).

2.1.1.37. Direksiyonu mu Bırakayım Telefonu mu?

Bundan bir sene önce bizum enişte otobandan cideyi, telefonunda zili çalayı, cep telefonin. Telefonu açayı, "alo" diyi işte arkadaşı Mustafa:

- Yav Harun, hani bi adres sormuştun ba ya, onu sana yazdurcam diyi hemen yaz onu diyi. Bizim enişte de:

- Yav şu an da otobandan cideyrum, sürat 150-160. Akşama arayı yazdursan veya akşam ben seni ararum yazdurursun oni. Olmaz hemen yazman lazım de demiş:

- Muhterem iyi deyusunda direksiyonu mu pırakayım, yoksa telefonu mu? (KK: 62).

2.1.1.38. Temel'in Baş Parmağı

Karadenizlinin bi tanesi, bi cün arkadaşına demiş ki:

- Ula Temel ha bu baş parmağuma Amerikalılar neye kullanmaz? Arkadaşı da sorudan bir şey anlamaz.

– Ne bileyin niye kullanmaz. Niye kullanmaz?

– Benim olduğu için kullanmaz tabi (KK: 62).

2.1.1.39. Trabzon'un Kurtuluşu

Trabzon'un kurtuluşu kutlanayı. Böyle bi yaşlı gaziyi çağırmişlar. Demişler:

- Gel bakalum bi dayı, bize eski savaş anılarından biraz anlat bakalum.

U da çıkayı kürsüye böyle gözleri yaşlı yaşlı, anlati:

- Ey gidi gençler haçan gördük, Rus çehreleri ha oradan celiyi. Biz öyle kaçayruk öyle kaçayruk ki sorma (KK: 62).

2.1.1.40. Bu Ne Biçim İdam?

Bir gün Lazun bi tanesi radyoda, haberlerde duyayı. İşte filancı idam edildi, on kişi idam edildi, beş kişi idam edildi, işte şunlar idam edilmek üzere falan diyi ki:

- Bu idam edilmek olayı galiba çok iyi bi şey, ben da gideyim bi idam olayım. Diyi işte bi komutanın yanına işte bi karakol komutanına diye ki işte ben idam olacağum. Bakayu komutan ki bu salağın teki:

- Ya evladım etme eyleme sen delilendün mü nedür, falan. Yok adam tutturmuş illa idam olacağum. Demüşler ki şunla bi dalga geçelum. Tutmuş bunu dar ağacına çekmişler. Böyle başlamış bacak sallamaya falan, böyle el işaretleri falan. Demüşler, indirelüm bakalım ne diyecek. Demiş:

- Ula bu ne biçim idamdur, az daha boğuluyodum (KK: 62).

2.1.1.41. Temel Tarih Dersinde

Bir gün tarih dersinde öğretmen Temel'e sormuş:

- Oğlum kalk bakayım demiş. Fatih İstanbul'u kaç tarihinde aldı?

Temel de düşünmüş düşünmüş.

- 1553 öğretmenim, demiş.

Öğretmen de demiş:

- Oğlum bilemedin 1453 diyecektin, otur sana 0 veriyorum, demiş.

Tabi Temel de 0 almış üzüntülü üzüntülü:

Ama öğretmenim son iki rakamını bildim hiç olmazsa amortisini ver demiş (KK: 62).

2.1.1.42. Temelle Trafik Polisi

Trafik polisi sağa dönülmez işaretine rağmen sağa dönen arabayı durdurur. İçerisinde de bizim Temel. Temel'e yaklaşur. "Beyefendi levhayı görmediniz mi?" diye sorar. Bizim Temel de böyle masum masum bakar. "Levhayı gördüm de sizi görmedim polis bey" der (KK: 62).

2.1.1.43. Temel Morg Bekçisi

Hastanede gece bekçiliği yapan Temel morgun bulunmuş olduğu yerde dolaşur. O arada ölülerden bi tanesinin sesini duyar: "Neredeyim ben, burası çok soğuk, çıkarın beni buradan!!". Temel ölünün hortladığını zannederek: "Hemşerum sen öldün doktor öyle dedi". Zavallı adam ısrarla ölmediğini yoksa konuşamayacağını söylese de bizim Temel'i bi türlü ikna edemiyor. Temel yine ona cevap vererek: "Kardaşum niçin anlamayasun sen öldün, aha da doktor raporin, biraz daha bağaracasan korkutacasan beni zor kullanacağum". Adama yalvarır ama boşına. Bizim Temel bi sopa alur, adamın kafasına hem vurur hem de şöyle der: "Eldun hemşerum eldun, eldun deyim sen doktordan daha mı iyi bileysun bu işi?" (KK: 62).

2.1.1.44. Ölmeyen Adam

Bi zamanda bi Haydar emicemiz var. Bide yaşlı bi Osman emice var gene bu Osman emice ölüm döşeginde, ölmek üzere böyle her gece bekliyler işte böyle ha öldi ha öliy diye. Haydar amca da bıktı bezdi. Dedi: "Bu akşam gideyim eve bunun öleceği yok. Gideyim eve yarın akşam celirum bu akşam başkası beklesin. Oda der: "Aman hele gitme bana Yasin okuyacaksun. Ben bu gece ölürüm ben rüyasını görmüşüm falan filan derken. Peder de kalkmış tam paltoyu giyecek tekrar paltoyu çıkarmış asmış. Demiş ki: "Bu gece de bekletecen ölmeden anamu ağlatacasun sen benim demiş (KK: 63).

2.1.1.45. Söz Dinlemeyen Kadın

Kadının biri gidecek yaylaya ineklerini hazırladı, yükünü hazırladı, arkasına kodi

kazani. Kazani bağladı arkasına yoğurt edecek, gidey yaylaya. Dediler oğaki gitma yaylaya, yaylaya çok kar yağay seni eldurır. Kalasi var, kar yağış var tık tık etti. Olağum dedü gideceğum dedi. Ondan sonra kadın girdi yola. Kazani bağladı arkasına, ineklerle girdi yola. Oyle bi havasi yağdı ki bu kadın, yaylacı kadın, girdi kazanin dibine. Kazanin dibinden, araluğundan, deliklerinden bu kadını oraya eldırdı. Haa sen boyle demişıdın tık tık etti olağum girdin yola, gideysun onun için boyle böyiklerin sozünü dinlemeli. Orda öldi (KK: 65).

2.1.1.46. Muska Yazdıran Adam Fıkra

Adamın biri köyden bi kızı seveyi. Olmadı bu kız bunu sevmeyi, almayı. Bu sefer ne ediyim nere başvurayım? Kalkmış gitmiş hocaya. Hocaya demiş ki nolur bağa bi nuska eyleki, bu kızı ben çok yanıp düşürüm peşine beni sevmeyi, buğa bişe eyle ki ben buni alayım. Demiş dur getmiş gelmiş, getmiş gelmiş üç gün sora, dört gün sora bu nuskayı edup vermiş oğa. Demiş ki bu nuskanun yollari var nedir yollari ? Ateş yandığu zaman, ateş sıcak kül kalur. O küle uç defa sok, çok sıcak etma yanı bişer, sokti çıkardı sokti çıkardı. Ondan sonra dedi oğa boyle boyle dedi, gidip bu nuskayı dereye atacasun. Ondan ateşlenecek sirkele sonradan su gibi akı gelecek sağa. Bu sefer demiş adam ki yav bu nasi nuska ben bi açıp bakayım oni bakayım bu naasi bi nuskadı ki boyle edeceğum da kız gelecek peşuma adam huylanmış. Açmuş nuskayı bakmış ki yazay onda.

"Sari kordelam sari

Dağlara sardum yari

Dala kurban olayım

Sen yol at bağa yari

Tez yol at bağa yari

Ondan sonra bu sefer gene sardı yine sarmaladı oni. Atti gine dereye bu sefer adam gidey köyine. Bi da kız cıkar yoline "Nolu beni al, nolu beni al, ben çok fena sağa aşık oldum, yandım tutuştum beni al" demiş. İçinden ki adam oooyyy bu nuska işe yaradı. Bu ne iyi bi nuskaydı. Tabii dedi ben da sevirim seni dedi. Adamlan kız kaçtiler. Bu sefer kaçtiler, düğunleri oldi işte çoluk çocuk sahibi oldiler güzel mutlu otiriler (KK: 65).

2.1.1.47. Böyle Yalancılara Ana Avrat Küfrediyorum

Üç tane Karadenizli bir gün İstanbul'da iş arıyorlar. Ee zaman içerisinde tabi bunlar İstanbul'da iş bulmak kolay değil. Eee iş verecek insan da bulamıyorlar. En sonunda tekrar bir Karadenizliye rastlıyorlar. Ya diyor hemşerim diyor bize bir iş bulabilir misiniz? diyor. Ya diyor benim diyor iş yerim yok; ama sizi diyo bi Karadenizli arkadaşım var gemicilik yapar ona yollayayım diyor. O sizi işe alır. İşte diyo gidin Zeytinburnu iskelesinde Temel kaptan diye bir vatandaş var, ona söyleyin benim selamımı söyleyin, o sizi işe alır diyor. Bu üç kafadar tabi Zeytinburnu iskelesine gidiyorlar. Etrafa soruyorlar tabi. Ya Temel kaptan diye bir vatandaş var işte onu arıyoruz. Bunun üzerine gösteriyorlar Temel kaptan işte diyo ee falan geminin kaptanıdır diyorlar. Üç kadar gidiyo Temel kaptan siz misinizdir diyo? Tabii diyor evet benim diyor. E sende Karadenizlisin, sen de Rizelisin biz de Rizeliyiz. Aynı bir tavanın balıkları gibiyiz. Biz iş arıyoruz, bize bir iş verebilir misin? Ya diyor, size iş veririm; ama diyor sizin bir kaptan ya gemicilik hakkında bir bilginiz var mı? Yok, ama diyor idare edersin artık diyor. Bir yeteneğiniz var mı diyor. Bunun üzerine kaptan soruyor. E diyor ben diyor şöyle sisli bir havada diyor elimi alnıma koduğum anda burdan Ankara'da ne olup bittiğini görebilirim diyor. Yok ya diyor. Ciddi mi söylüyorsun? Tabii diyor. Tamam diyor. Sen geç gemiye. Öbürüne soruyor peki diyor siz ne yaparsınız? Bak diyo hemşerim diyo, şöyle gürültülü bir günde diyo Bursa'da yere iğne düşse onun sesini duyabilirim. Allah Allah diyor ya böyle şey olur mu bu günde diyor. Peki diyor sen de geç diyor. Geliyo üçüncüsüne ee diyor senin marifetin ne? Ben de diyor sabahtan akşama kadar ana avrat küfredirim. Ya kardeşim diyor sen diyor yaramazsın. Beni de sen söversin yeri geldiği zaman seni diyor işe almam diyor. Bunun üzerine iki arkadaşı diyor ki. Ya o gelmezse biz de gelmicez diyor. Ona da bir iş ver, idare et diyor. Tamam diyor, peki diyor sen de geç diyor gemiye diyor. Gemi tabi Zeytinburnu iskelesinden Malanın bogazına açılıyor. Malanın boğazında işte Zonguldak Ereğli açıklarına geliyor. O arada kaptan diyor. Gel bakim diyi iyi gören hemşerim diyor. Şöyle bir bak bakim Rize-Batum sahillerinde ne oluyor? Herif diyo geçiyor geminin baş tarafına elini şöyle kaşına bir atıyor. Böyle bir bakıyor, bi bakıyor, bi bakıyor ee diyor kaptanım diyor. Ne oldu diyor. Rize-Batum sahilinde bi teyze ceketi almış diyor, ee ceketi almış düşmanın iliğinden geçirecek diyor. Yok ya diyor. Ciddi mi söylüyorsun? Evet diyor. Yemin ederim diyor. Tamam diyor geç diyor. O arada ikinci kaptanım diyor, iğneyi düşürdü sesini duydum. Allah Allah diyor ya böyle şey olur mu diyor. Üçüncüsü bunun

üzerine atlıyor ya kaptanım ben böyle yalancıları sabahtan akşama kadar ana avrat sövüyorum da haksız mıyım (KK: 72).

2.1.1.48. Karadeniz'den Adam Çıkar mı?

Bir gün Temel takasıyla denize açılmadan önce bir arkadaşına geliyo, bir vatandaş söylüyo işte ben iş arıyorum diyo, bana bir iş verebilir misiniz? diyor. Ee diyir ben sana iş veremem; ama diyor benim Temel diye bir kaptanım var, çok değerli bir arkadaşımızdır, ona diyor söyleyim diyor bi rica edeyim belki seni işe alır. Gidiyolar Temel kaptanın yanına. Ya Temel diyor bu arkadaş diyor mağdur işe ihtiyacı var, ona diyor bir iş verebilir misin? Ya peki diyor ne yapabilir? Ya güverteyi falan siler idare et işte diyor. Bunun üzerine tabii kaptan diyor tamam diyor geç diyor gemiye. Gemi açılıyor tabii baya ee karadan uzaklaşıyo. Ee bunun üzerine ufak bir fırtına çıkıyor. Ve güverteyi silerken tabii vatandaş acemi düşüyor denize. Düşerken başka bir gemide çalışan görevli görüyor bunu, koşuyor kaptanın yanına. Kaptanım diyor yeni gelen arkadaşımız düştü denize. Temel hiç istifini bozmuyor. Hiç kalkmıyor yerinden. Allah Allah diyor vatandaş. Ya diyor kaptan diyor, adam düştü diyor boğuluyor diyor. Temel yine hiç istifini bozmuyor. Ee kaptanım diyor adam boğuluyor diyor gidiyor bir can simidi falan atalım ona diyor, ölecek böyle diyor. Tamam mı. Lan diyor boş ver diyor, tamam mı bu. Ya kaptanım diyor olur mu böyle şey diyor adam ha gitti gidecek diyor baksana diyor. Ya diyor no önemli diyor tamam mı? Allah Allah adam şaşırıyor en son tabii kaptanım diyor adam boğuldu boğulacak artık ne yapacaksak yapalım. Ee diyor oğlum diyor merak etme diyor. Peki diyor kaptanım niye? Bakacam diyor Karadeniz'den adam çıkacak mı? (KK: 72).

2.1.1.49. Rizeli İmamlarla Trabzonlu İmamların Maçı

Karadeniz'de imamlar arasında bir musabaka düzenlenecek, turnuva. Trabzon imamları Rize imamları eşleşmişler. Tabii futbol musabakası yaklaştığı tarihlerde Trabzon da imamlar tabii bi oynaklık bir kurnazlık peşindeymişler. Ne yapalım? Trabzonspor'un Abdullah ile Hamiyi alalım demişler. Bunları yeneriz biz garanti yeneriz bunları, demişler. Bunun üzerine tabii demişler ama bu Abdullah'la Hami'yi tanımaz mı bunlar? Abdullah İle Hami'yi tanımazlar mı diye birbirlerine sorarlarken demişler ya boş ver demiş bak Trabzonspor'u tutmazlar. Trabzonspor'un oyuncularını tanımazlar. Tanımazlar bunlar demiş. Abdullah hocayla Hami hoca deriz onlar yer demişler. Bunun üzerine tabii futbol musabakasının tarihi geldiği zaman gelmişler sahaya çıkmışlar. Başlamışlar top oynamaya

tabii ma bittiği zaman bir bakmışlar sonuca Rize işte 10 Rize imamları, Trabzon imamları 0. Ya isyan etmek iten bile değil tabii. Bunun üzerine Trabzon müftüsü gelmiş hemem soyunma odasına ya demiş bu nasıl oluyor. Ya biz demiş Trabzonspor’dan Abdullah ve Hamiyi aldık. Abdullah hocayla Hami hocamız var biz bunları takviye ettik nasıl takviye edebiliriz. Bunun üzerine tabii Trabzonlu imamlardan bir tanesi. Ya doğru diyorsun aslında da bizim Abdullah hocayla Hami hoca vardı; ama onlar da bir grup hocayla falan madan önce vardı bizi dağıttı onlar (KK: 72).

2.1.1.50. Rizeliyle Trabzonlu br Dünyada

Bir Trabzonlu ile Rizeli gitmişler. Cehennemden cennete gidecekler şimdi. Orda bulunan nbetci cennet cehennem arasındaki sırat köprüsündeki demiş, artuk son vaziyetinizi edin ben edemeyecek olduğum şeyse cennete gidecesunuz, cehenneme ebuleb kalacasınız. Demiş oda peki. şimdi benim o yayladaki evim kada bi altın olsa da ben de görsem. Habule iki kere vurmuş çıkmış onun dedigunun üç katı kadar altın göstermiş ona. O cehennemluk kalmış. Gelmiş tabi diğerine bu da işte benim işte altından ayakkabım, altından kemerim olsa, başumda fesim olsa, gümüşden şunlar olsa iki defa da o ırpımış aynı şeyleri yapmış o da cehennemluk kalmış. Bizim Rizeli de korkudan titreyerek titreyince bu korkusundan bu yelleniyor. Korkusundan yellenince bi toparlanıyor diyor ordan nöbetçi, buyur diyor bunu yeşile boya. Yeşile boya diyor. Diyor sen geç, sen cennetliksin bu yellenme rengi boyaması yeşile o davayı kazanıyor yani. İşi yle ettin arasına nc bir Rizeli buna çıkıyor yani (KK: 72).

2.1.1.51. Ayna Satan Karadenizliler

Bir da çok yakinde olan bir olay anlatmak istiyorum. 1943 senelerinde vatandaşun biri İstanbul’a gitmiş. Orda 5-6 ay ayna fabrikasına girmiş. 5-6 ay çalıştı, köye geldi. 2-3 arkadaşa dedi ki “Arkadaşlar ben bu sene ayna fabrikasında alıştum. Patrona söyleyeyim, gelun sizi fabrikaya aldurtayım”. Bu 3 arkadaşla beraber 4 kişi İstanbul’a hareket ettiler. Orda bilet yok, vapurla gidiliyor. O zaman bilet 10 lira 30 kuruş idi. Belediye başkanı vasitesiyle iki tane bilet alındı. Yani 4 kişi 2 tane biletle vapurla gidiyor. Gittiler İstanbul’a ayna fabrikasına. Bu adam fabrikatre diyor ki “Efendim, ben 3 tane işçi geturdum ayna fabrikasına işe aldurteceğim” diye. Bu patron diyor ki “Osman Efendi, sen işçiyi geturdun da ben işçiyi aldum. İşçi falan luzumu yok”. “Ben ne yapacağım şimdi?” diye mırıldanıyor bu adam. Ordan ayrılıyorlar bunlar. İstanbul’da o zamanlar kıt zamanlardaydı ha. Bu

Osman dediğimiz adam diyor ki “İstanbul’da ekmek parasını çıkarmak için ne yapalım arkadaşlar? O patrondan ayna alalım, seyyar satıcılık yapalım.” Arkadaşlar da razı oldular. Gidiyorlar ayna fabrikasına. Osman diyor ki “Efendim, madem öyle ekmek paramızı çıkarmamız için bize ayna ver. Aynayı satalım parasını geturelum, satalım geturelum. Böyleluglan bi’ şey çıkaralım”. Adam razı oldu. Aynaları Osman dediğimiz adam alıyor, götürüyorlar İstanbul’un bir pazar yerinde satıcılık yapıyorlar 4 kişi. Hepsi birlikte değiller tabi. Birisi bi’ tarafa gitti, birisi bi tarafa gitti. Sattuklerinin başında iki kişi kaldı “Osman ile bir arkadaşı. Osman o arkadaşına dedi ki “Sen burda bekle ben gideyim birkaç tane ayna alacağım. Arkadaşlara da alıp vereceğim”. Böylelikle sevkiyat fazla olsun diye düşünüyor. Osman’ın getirdikleri aynaları sattılar. Sonra Osman diyor ki arkadaşlarına “Biraz da siz gidin de getirin. Belki biraz daha aynayı satabiliriz”. Bu arkadaşlar gidiyorlar fakat hiçbirisi ayna getiremedi. Osman soruyor

“Aynalar hanidu?”

“E geturemeduk Osman ne yapalım?” diye mırıldandı arkadaş.

“Keşke seni göndermesaydum” dedi Osman.

“Niye?” diye soruyor arkadaş.

“Buraya kravatlı, efendi bir adam geldi. Bana diyor ki Arkadaş şu ayna kaç para, şu ayna kaç para? Meğer parmak uzattığı, baktığı aynayı çantasına atıyor. Adam bir ayna parası veriyor gidiyor. Ben de farketdiğimde onu bulmak için peşine gittim, gelene kadar olan aynalarda çalındı” (KK: 65).

2.1.1.52. Mısır

İki kişi komşunun tarlasından mısır almak için sözleşirler. Biri ötekinin sırtına biner. Üstteki mısırları koparır, alttakine verir. O da arkasındaki sepete atar. Sabahleyin tarla sahibi durumu fark eder, ayak izlerinden yürüyerek adamları bulur. Fakat ikisi de yemin ederek işin içinden sıyrılır.

Sırtta olan şöyle yemin eder:

Senin çayırına, bahçene ayak bastıysam ayağım kırılsın senin çayırına ayak basmış değilim

Altta olan, yani sepeti taşıyanın yemini de şöyledir:

Eğer ben senin bir dane mısırını koparmışsam elim kırılsın; Allah belamı versin. Aklına gelen yemini ediyorum (Kazmaz, 1994: 169).

2.1.1.53. Ğirsiz

Bi adamun bi duçani var idi. Akşama gadar duçanda oturiyur. Akşam olinca çitledi duçani. Sabağ ta duçan sahibi gidinca duçan açik. "Halla Hallaa! Ne oldi bu duçan? Bi bakayim ne aldiler bu duçandan?" girinca bir iki çuval misiri cigarttiler. Misiri cigartince adam dedi çi "O anasini" dedi. "Bu akşam" dedi "Çim cigartti duçandan misiri?" dedi. Duçan da cçopri yanundedur. Ded çi "Halla halla, ne oldi? Buni araştırma yapacağum; ama bakalum kim çıkacak?" duçan sahibi çoye celdi. Çoyde araştırma yapıyur. Birisine dedi çi "Benum bu gadar misurumi çaldiler. Ujisini⁹, bir şeyini cordunuz mi?"

"He he" dedi, "Corduk" dedi.

"Ne yaptiler misirumi?"

"Burada" dedi, "Adam çilo çilo, 15 çilo, 20 çilo satti" dedi.

"Hangi adam idi?"

"Felanci adam satti" dedi.

"Ben da aldim, o da aldi, beş on cişiye misir satti" dedi.

"Halla halla! Benum misir duçanda satmadi da burada niye satti?" dedi.

"Fugara adam idi" dedi. "Aç galdi, çocuklari yedireceğum deyine çaldi" dedi. O adami, çalan adami tuttiler.

"Sen niye benum misirimi satiyursun?"

⁹ Bir yerden bir şey duymak anlamında bir deyim.

"Ne yapayım" dedi. "Senun" dedi, "Duçanun var, meçanun var, zenginsin, paran var. Benum beş tane oğlum var, beş tane açtan giriliyurler" dedi. "çaldum" dedi. "Sattum, haşluk yaptum."

"Sen da çalışsan da benum cibi ol" soyledi.

"Ben çalışemeyurum" dedi. "Sen zengin adamsin" dedi. "Çocuklarumi besliyorum" dedi. "Hayde" dedi. "Defol başimden" soyledi.

"E Alla belanı vermesun senun" dedi. "Ne yaptun? Oyle oyle olur mi? Ben çalışiyurum, sen da çalışsan benum gibi olmaz mi?"

"Ben çalışemiyurum. Çocukler aç galdiler, onalıçun çaldum. Sana ne!" dedi (KK: 105).

2.1.1.54. Kurnaz ile Saf

Şimdi iki adam var. Bunların bir arazileri var, buni paylaşamayiler. Biri deyi benumdu, biri deyi benumdu. Bi tane adam dedi oburune ki (Bi tanesi sansar, oburi normal, ağırbaşı biri), o ağır başlı kişi dedi oburune ki "Sen" dedi, "Ha bu toprağın ustunde yemin et. Ha bu toprağı sana vereceğüm."

"Tamam" dedi. ". "arun ha bunun üstinde yemin etçeğüm."

Gitmiş kendi öz toprağinden uzeerine zimmetli toprağinden doldurmuş ayakkabilaruni.

"Bismillahi, vallahi ha bu toprak benumdur." Tabi ebur adam da "Öyle yemin ettiysan senun olsun" demiş.

Adam alıp gitmiş toprağı (KK: 108).

2.1.1.55. Bal Getiren Ayı

Gitti değz. Yarun gelecek kater ile. Bi de bakti ki ke uuu tapiye, "Kat kat kat!" bişe vurdi. Meğer ayu gelmiş, eline bi tiken batmış. Ayunun eline. Tikenı çeker deena boooyle göstermiş. Herif te onon eline yıkamış, yıkamış, yıkamış tikenı çikemiş. Salıvermiş gitmiş. Sabahtan bir de bakmış ki kat deene, bişe bişe kapiye vurmuş. Bi de başka bi boyuk bi ayu

geturmuş kapiye dayatmış. İçi bal ile doli. Evet, meğer o kovukte bal etmiş arule, bal etmiş. Ayu ettüğü eduk için ayu geturmuş iki teneke bal sağmış (KK: 116).

2.1.1.56. Haladi Çekeyi

(Rize yöresinde yaygın olan ikindiden sonra mezarlıkların yanından geçmek tehlikeli olur inancı ile ilgili bir fıkra).

Bir adam, çok fena korkakmış. Demişler ki adama "Mahmutoğlu'nda bir mahallede halad var, meşe haladi." Eskiden yuvarlak kavranlar olurdi. Onlari haladla ağaçlara çekerlerdi. "Git haladi al gel de meşeye gitcez" demişler. Adamı da "Şimdi ikindidir Camekapi'den geçemem, korkarım" demiş. Diğerleri "Nasıl korkarsen, gidemezsen, koca adamse git bakeyim" demişler. Neyse, adam gideyi, gideyi haladi alayı, geleyi geri. Haladun ucune bişey bağlarlardı eskiden, geri bozulmasun diye mi, niye tam bilmiyom. Adam gideyi, haladi alayı geleyi. Haladun, dedum ya, ip bağlarlardı ucune, o meğer düşmüş düze, geriden "heş heş heş" geleyi. Ondan sonra adam geri bakamaz, korkudan. "Gelma bak, vururum" der; ama hala korkudan geri bakamaz. Geleyi derenun üstüne, kapali bir tahta köprüden geçeyi. Köprunun da boyle tahtası kırılmış da araluk var. Yerden gelen haladun ucundaki şey düşeyi, köprünün araluğundan aşağı. Unden sonra aleyi, aseleyi, berak deyi, tabancam var vururam deyi. Zannediy ki haladi biri tutmuş ha. Neyise, geri gene bakameyi. Berak vururam, berak vururam deyi ki gelmez. Halad, çıkar mi ordan ki gelsun. Tabii, haladi korkuden ateyi aşağı, evedi evedi gideyi. Deyiler ki "Ola niçun haladi almadun?" Deyi "Ya, arkamden biri haladi tutti, berakmadi ki alup geleyidum." Geleyiler ki düşmüş köprunun arasinden aşağı. İşte böyle bişe (KK: 119).

2.1.1.57. Gerdeğe Girmeyen Oflu

Oflunun birini evlendiriyolar. Adet üzere şimdi o damat, ayri bir odaya muhafaza edilir. Gerdek akşamı delikanlılar toplanilar, bi odaya eğlenürler. Kapak pişiriyiler. Buni unutmuşler oraya. Tabi kabak pelişini herkes pişirdi, yedi. Şimdi bunu gerdeğe atacaklar. Demişler ona "Haydi bakalım gerdeğe." Oflu da demiş ki:

"Kabağı yiyen varsın" demiş. "Kabağı yiyen gitsin, bağa kabak verdin mi ki gitcem?" (KK: 127).

2.1.1.58. Trabzonlu, Artvinli ve Rizeli

Bi Trabzonlu, bi Artvinli bi Rizeli gitmişler, fıkra ya bu cehennemden cennete geçecekler. Şimdi orada bulunan nöbetçi, cennet cehennem arasındaki Sırat köprüsünde ki zat demiş:

"Artık son vasiyetinizi edin. Ben edemeyecek olduğum şeyse cennete girceksiniz. Cehenneme ebiler kalcaklar" demiş. Ordan "Eeov" demiş. "Şimdi benim o yayladaki evum kadar bi altun olsa da bi cörsem den de saa."

Böyle ikiye vurmuş, çırpılmış elini. Hemen bunun dedüğünün üç katı kadar altun göstermiş ona. O cehennemlik kalmış. Celmiş tabi diğerine. O da dedi:

"İşte benim altundan ayakkabum, altundan kemerim olsa, başımda işte fesim olsa, cümüştən şular olsa..."

İki defa daha çırpılmış elini, aynı şeyleri yapmış. O da cehennemlik kalmış. Bizim Rizeli da korkudan titriyo. Titreyince bu, korkisinden fıkra ya yelleniyor korkisinden. Yellenince bi taparlıyor diyor. Orda nöbetçiye "Buyur" diyor, "Bunu yeşile boya" diyor. Nöbetçi "Sen geç, sen cennetliksin" diyor (KK: 129).

2.1.1.59. Horozun Hikâyesi

Horoza sormuşlar: "Sabahleyin niçin erken erken ötersin de milleti rahatsız edersin?". Horoz şöyle karşılık vermiş: "Ötüyorum ki gelin uyanınsın, kalksın, işe başlasın". Kişi: "Görüyorsun ki gelin uyanıyor ama kalkmıyor". Horoz şöyle cevap vermiş: "Ha, o benim işim değil. Ben öterim, gelini uyandırırım. Gelin ister kalkar ister kalkmaz, ona karışmam" demiş (Kazmaz, 1994: 172).

2.1.1.60. Cinle İkizdereli

Şeytanla bi Kurayzebeli, İkizdereli yani, bi arkadaşlık kurmuşlar. Şeytan demiş ona ki, pardon cin, cinlen arkadaşlık etmiş. "Biz gel gidelim. Ovit dağından yukarıya çıkalım. Ama demiş şeytan, cin demiş ona ki "Çıkaruk; ama yoruluruk." Dedi ki:

"Sen onu düşünme, biz birbirimize, sen benim sırtıma binersin, ben seni götürürüm. Sen yorulursun, inersin, ben seni götürürüm."

"Peki" demiş ona bu. "Kurayzebeli, e nasıl olacak?" demiş, "Onu sen karar ver."

Dedi ki:

"Hava budu liddudu, hava budu liddudu diye diye gitceğiz. Fakat sen alcaksun beni arkdana, ben yukarı diyceğum. Ne zaman ağuzum yorulursa o zaman ben ineceğum, sen bineceksun. Sen de aynen devam etceksun."

"E peki" demiş. "Evvel o zaman sen başla" demiş, cin demiş.

Kurayzebeli, İkizdereli, İkizdereli de binmiş sirtina, "Hava budu liddu du, hava budu liddudu, hava budu liddudu du" demiş, devam etmiş. Cidecek oldukları yere citmiş. Demiş:

"İindir beni"

"Yoruldun mi?"

"Yok" dedi. "Celduk deyi buraya kadar."

"Hani sıra bana gelmedi." Dedi:

"Hava budu liddudu, hava budu liddudu, ondan sonra daha bunun sonu ne idi, onu demeye başlasak biz bi o kadar daha yol gidecektik yani." (KK: 129).

2.1.1.61. Rizeli ile Oflu

Oflu ile Rizeli, ikisi suç işlemişler. Bu suç ta büyük bir suç heralde, idam cezasına mahkum edilmişler. Son sözünü hakim, Rizeliye sormuş. Demiş ki Rizeli:

"Beni babamın yanına gömsünler."

"Tamam" demiş hakim. Yazmış zabıta. Ofluya sormuş hakim:

"Senin son sözün nedir?" Oflu:

"Beni da kardeşimin yanına kömsünler."

Hakim, kardaşını daniyidi. Dedi:

"Senin kardeşin ölmemiş ki, sağdur." Oflu:

"Ben peklerum oni" demiş (KK: 127).

2.1.1.62. Otacı Muharrem Dayı

Babası Muharrem dayı, onun yaşadıkları var. Bu şeytan sokağında Orta Cami'nin yukarısında bakkal dükkanı vardı. Dükkançılık yapardı. Köyden kadınlar da bunu Muharrem Dayı diye bilirdilerdi.

Hayvanlara ilaç yaparmış da bilmem ne yapmış da bit pire olmazmış onlara diye, gelmiş ona köyden bir kadın:

"Muharrem Dayı, benim sığırımı pireden kurtaramayırım.. ahurumu pire sardı."

Muharrem Dayı:

"Kızım, o kolay" demiş.

Ne almış eline, 250 gr. Bi ufak şişe komiş ona gaz, biraz da ince kül koymuş, çalkalamış, çalkalamış. Demiş:

"Al bunu kızum. Bi beze tük, hayvanın arkasından üstüne doğru, her tarafına sür, sol ayağının dibinden kibrit ver. Hiç bi şeyi kalmaz kızum."

Yaşanmış bi olaydır bu. Ahırda hayvanı yakıyor tabi. Bu kadıncağız bunu yapıyor. Sığır ölüyor tabi. Ertesi gün geliyor Muharrem Dayı'ya bindiriyor.

"Sen bana böyle ettin."

Neyse ordaki komşuları kalktılar, o zaman 12,5 lira para topladılar, hayvanın parasını verdiler (KK: 129).

2.1.1.63. Deprem

Hocaya sormuşlar:

Deprem olurken dünyanın bir tarafı sallanıyor da öteki tarafı niçin sallanmıyor?

Hoca, ayağa kalkar, dimdik durur ve şöyle cevap verir:

Bakın elimin birini sallıyorum. Vücudumun öteki tarafı sallanmıyor (Kazmaz, 1994: 168).

2.1.1.64. Haram-Helal

Adamın birinin altınları varmış, ölmeden önce arkadaşını çağırır.

Benim altınlarım var. Ben öldükten sonra gel, onları al, demiş.

Adam ölünce soru melekleri ilkin:

Sen ne saklıyorsun? Sonra da

Emeğin mi karıştı yoksa balta ile mi aldın? Diye sormuşlar.

Böylece altınların haram mı yoksa helal mi olduğunu öğrenmek istemişler. Adam:

Balta da sizin olsun haram da, karşılığını vererek kaçmış. Böylece haramı helali karıştırmamış.

2.1.1.65. Bir Düşmanlık Hikâyesi

Eşkîyalık döneminde hasım sahibi olan bir kişi gece evinin banyosunda yıkanyormuş. O sırada karısı şöyle bir düşünce ortaya atmış: “Hasmın seni burada vursa ne yaparsın?”. Adam şu karşılığı vermiş: “Benim düşmanım erkek adamdır. Banyoda yıkanırken beni vurmaz”. Meğer o sırada, adamın düşmanı dışarıdaymış ve bu konuşmayı duymuş. Yıkanma bitince, düşmanı adamın kapısını çalmış, tüfeğin mekanizmasını çıkarmış, karşısındakine vermiş. Arkasından da namluyu kendine çevirerek “Artık barışalım” demiş. Kucaklaşmışlar, barışmışlar. Böylece aralarındaki husumet ortadan kalkmış (Kazmaz, 1994: 170).

2.1.1.66. Ayı Selamı

Yörede ayıların sadece insanlara saldırmadığı, iyi yönlerinin de olduğunu belirtmek için şu fıkra anlatılır:

Ava giden adam yolda iki kurdun bir ayıya daldığını ve nerdeyse ayıyı yemek üzere olduklarını görür. Ayı tam yorgun düşmüş bir haldedir; ancak avcıyı gören kurtlar kaçar ve ayı da ölmekten kurtulur. Bunun üzerine ayı adama selam verir (Kazmaz, 1994: 170-171).

2.1.1.67. Kadın Döven Ayı

Yeni Köyü'nün mezrasında, Goralı mevkiinde ayı, yaşlı kadını döver. Kadın yere yatar, kendine ölü süsü verir; nefes almaz. Ayı bir süre başında bekledikten sonra kadını öldü zannedip gider (Kazmaz, 1994: 171).

2.1.1.68. Fare ile Kedinin Hikâyesi

Bir gün fare ile kedi karşı karşıya gelirler. Fare "Oturursun küllüğe, bıyıkların küllenir" diye kediye takılır. Kedi, farenin türkü ile yaptığı iğnelemeye yine türkü ile şu şekilde karşılık verir: "Bir kalkarsam ayağa, bucaklar gar gur olur" der ve bu atışma şöyle devam eder. Fare: "Girerim dolabına, peynirin köfte olur". Kedi: "Bir eserim peşine, kuyruğun demir olur" der (Kazmaz, 1994: 171-172).

2.1.1.69. Martn u Tsin

1- Martun mege çolin gorsevi gu. 2- istus kala gu istus kala gu. 3- şad dzarvena gu 4- şidag hokin ellele birayi dun me desnu gu 5- açvenoun hus ku ka. 6- terçelov birayi dun mednu gu. 7- garson "çur me bira me du!" 8- "hokis kella, paa al çunim", gasa. 9- garstone "paa çunis taa oç çur oç a bira xemel gaes" gasa. 10- marte xelerelov "put aa ala inat tsin bila bira xema gu inç gases?" 11- garstone "hı" gasa "tsin im engers a, xeme gaa" gasa. 12- marte tama gu put aa "emmen şe genim paasuz birayi me hama" 13- "inç ases na" 14- garstone "hemi ağav" 15- "eer im tsiun dzidzağetsene garnas na biran xemes gu" gasa. 16. marte "hı, ad tejvar ça" gasa. 17- gerta tsiun onguçnuuz inçi mertk me gasa. 18- tsin dzidzaği gu, xexenca gu, ali dzidzaği gu. 19- garstone "ağav at, helal elli" gasa. 20- marte xema gu, gerta. 21- daime hedev, marte ali yet ku ka, birayin dunin dağe kida 22- xelok mednu gu. 23- garsonin ali gasa "kides paa çunim" 24- inç ases na ali genim 25- inç gelli, bira m edu xemim" gasa. 26. "as compi paa çunes, bira xemuşi hama im tsiun latsenuşet bidi. 27- as a elli a na" gasa garstone "biran xemetser" 28- martn al "ha" gasa, "ama mek dakika me tus hone gaim ta?" 29- garstone "ha" gasa 30- mart etsin gamu tus kella. 31- mek dakika me hedev tsiovve yet ku kon. 32- tsin ku la ku la ardatsukniye taptepa gu. 33- hemi kidek ta as mart es dzidzağetsenuşi hama inç asats? 34- latsenuşi hama inçasats? 34- dzidzağetsenuşi hama ime kunat medza asats. Lat senuşi ama al destsuts. Şidag gaser (Martn u tsin, (t.y), <http://hamshentsi.blogspot.com.tr/2010/02/hemsinliler.html>).

2.1.1.70. Adam ve At

1- adamın biri çölde kaybolur. 2- o tarafa yürür bu tarafa yürür. 3- çok susar. 4- tam canı çıkacakken bir birahane görür 5- gözlerine ışık gelir. 6- koşarak birahaneye girer. 7- garson, "bi su bi bira ver!" 8- "canım çıkıyor param da yok" diyor. 9- garson "Paran yoksa ne su ne de bira içebilirsin" der 10- adam delirerek "baksana şu at bile bira içiyor sen ne diyorsun?" der. 11- garson "hıı" der, "at benim arkadaşım içebilir" der. 12- adam döner, "bak her şeyi yaparım parasız bir bira için 13- ne dersen" 14- garson: "şimdi oldu" 15- "eğer benim atı güldürebilirsen birayı içersin" der. 16- adam "hı o zor değil" der 17- gider atın kulağına bir şeyler söyler 18- at güler, güler, kişner, yine güler. 19- garson: "oldu, helal olsun" der. 20- adam içer, gider. 21- bir yıl sonra, adam geri gelir, birahanenin yerini biliyordur. 22- hemen girer 23- garsona yine der, "biliyorsun param yok. 24- ne istersen yine yaparım 25- ne olur, bir bira ver içeyim" der. 26- "bu defa paran yoksa bira içmek için benim atı ağlatman lazım 27- bu da olursa" der garson, "birayı içtin" der 28- adam da "evet" der "ama bir dakika dışarı çıkabilir miyim? 29- garson "evet" der. 30- adam atı alır, dışarı çıkar. 31- bir dakika sonra atla geri gelirler. 32- at ağlar, ağlar, gözyaşlarını sallandırır (döker). 33- şimdi biliyor musunuz bu adam güldürmek için ne dedi? 34- ağlatmak için ne dedi? 34- Güldürmek için benimki seninkinden büyüktür diyordu. Ağlatmak için de gösterdi, doğru diyordu. (Martn u tsin, (t.y), <http://hamshentsi.blogspot.com.tr/2010/02/hemsinliler.html>).

2.1.1.71. Kupe ta Godrik Açare ta Mortik

Ergu Ardeletsets martu meçvenun ontsadz a. Mag açar me keloxe kupniva xotats uni. İsa martikes açarone keloxe kupin meçnan hone çigain.

"İnç bes honik?" dei düşünmüş gelin.

Kupe ta godrik? Açare ta mortik?

Mege gasa ta:

"Açarones keloxe gedrik, andi hedev honik gu"

Megaln a:

"Şidag gases" gasa.

Xelog mek tengov açarone keloxe gedrin gu. Ali hone çigain. Megaln a gasa ta:

"Kupes godrik"

Kupn al godrin gu. Tevoun inçik mena çi.

"As al bidir megizi!" aselov kelxenin ive gorçin gu (Kupe da Godrik Açare ta Mortik, (t.y), <http://hamshentsi.blogspot.com.tr/2010/02/hemsinliler.html>).

2.1.1.72. Küpü m  Kıralım  k z  m  Keselim?

İki Ardalallı adam arasında geçmiş. Bir  k z kafasını küpün içine sokmuş. Bu adamlar öküzün kafasını küpün içinden ıkaramıyorlar.

"Nasıl çıkaralım?" diye düşünüyorlar.

Küpü m  kıralım?  k z  m  keselim?

Biri diyor ki:

" k z n kafasını keselim, sonra çıkarırız"

Diğeri de:

"Doğru söylüyorsun" der.

Hemen bir bıçakla öküzün kafasını kesiyorlar. Yine ıkaramıyorlar. Diğeri de diyor ki:

"Küpü kıralım"

Küpü de kırıyorlar. Elllerinde hiçbir Şey kalmıyor.

"Bu da bize lazımdı!" diyerek başlarından yukarı bağırıyorlar (Kupe da Godrik Açare ta Mortik, (t.y), <http://hamshentsi.blogspot.com.tr/2010/02/hemsinliler.html>).

2.1.1.73. Pazar'ı Rezil Etmeyelim

Pazar'ın meşhur delisi amlı Hakkı'yı bütün Pazarlılar tanır. Hakkı, nasıl olduysa bir gün Ankara'ya gider. Sokakta yatarken onu gören bir Pazarlı:

"Hakkı sen burada ne yapıyorsun?" der ve para vermeye kalkar.

Hakkı, başını kaldırır ve kendisini tanıdığını belli etmemesini isteyerek:

"Sus" der, "Pazar'i rezil etmeyelum" (Kar, 2007: 13).

2.1.1.74. Koca Uçağı Yaptunuz Da...

Bir hemşerimiz elbise kılıfına koyduğu ceketini hostese uzatıyor: "Al ha buni gardiroba as" diyor. Hostes, "Uçakta öyle bir sistem yok, lütfen ceketinizi başınızın üstündeki el bagajlarının konulduğu yere koyar mısınız?" deyince, hemşerimiz soruyor: "Koskoca uçağı yapmağı bildunuz da da bi gardirop yapamadunuz mi?" (Kar, 2014: 228).

2.1.1.75. Değerlendirme

Türk kültürünün oluşumunda ve gelişiminde çok büyük bir yere sahip olan sözlü kültür ürünleri içerisinde en yaygın olarak kullanılan türlerden birisi olan fıkralar, sadece eğlenme amaçlı anlatılan bir tür değil; aynı zamanda kültürün genetik kodlarını taşıyan, halkın hayata, devlet yönetimine, toplumsal kurumlara, dine, din adamlarına ve bireyler arası ilişkilere bakış açısını, hayat algısını yansıtan ve geçmişte yaşadıklarını hikâyeleştiren önemli bir türdür. Bu bağlamda fıkraları incelerken bu kodları ve bakış açısını yakalamakta fıkraları ona göre değerlendirmekte fayda vardır. Rize ilinden derlenmiş fıkralar da bu açıdan son derece zengin materyal sunmaktadır.

Rize ili fıkraları, Dursun Yıldırım'ın Bektaşî fıkralarını incelerken kullandığı tahlil yöntemi esas alınarak şu şekilde tasnif edilebilir:

a). Rize fıkralarının mevzuları, tasnif ve tahlili

Tahir Ağa ile Tatari Hasan adlı fıkroda bu iki fıkra kahramanı birbiriyle hasımdır ve köylerinde asla yan yana bile gelmemektedir. Ancak bu iki hasım kişi başka bir köye giderken yolda anlaşır ve orada birlikte horon oynarlar. Bu da gösteriyor ki birincisi yöre halkı birbiriyle çeşitli sebeplerle hasım olsa da aradaki bağları tamamen koparmamakta; her şeye rağmen bir horon etrafında birleşebilmektedir. İkincisi ise kendi yaşadıkları yerden başka bir yere gittiklerinde, bu yan köy bile olsa, bütün kırgınlıkları unutup orada birlik ve beraberlik içerisinde olabilmektedirler.

Ziraat Teknisyeni adlı fıkrada halk, ziraat teknisyeninin bilgisi ile alay etmektedir. Bu fıkra aslında halkın kendi geleneksel bilgisine, okumuş teknisyenlerin bilgisinden daha çok güvendiğini göstermektedir. Bu kanının oluşmasında geçmişte yaşanmış olayların ve tecrübelerin de etkili olduğu muhakkaktır. Halk diplomalı, okumuş gibi tabirler kullandığı teknisyenlerin bilgisine çok da itibar etmemekte, kendi geleneksel bilgisine daha çok güvenmektedir. Bu durum zamanla yaygınlık kazanmış olacak ki bir fıkraya da konu olabilmış.

Akıllı Memet adlı fıkrada, köye değirmen taşı indirmeye çalışırken Mehmet'in kafası kopuyor ve köylü, Mehmet'in kafası var mıydı, yok muydu? diye karısına sormaya gidiyor. Bu fikranın motif olarak hemen hemen aynı Akdeniz bölgesinde, çok yaygın bir fıkra tipi olan Karakayalı fıkra tipi için de anlatılmaktadır. Karakayalı köye taş yuvarlarken kafasını kopartır ve karısına sorarlar: "Senin kocanın kafası var mıydı diye? O da sakalı töm töm ediyordu ama başı da var mıydı bilmem"(KK: 173) der. Görüldüğü gibi yöreler değişse de fıkralardaki mizah mantığı ve kültürel doku değişmemektedir.

"Ormancıya Oyun" fıkrasında ormancılar, köylü tarafından pek de hoşlanılmayan tipler olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu durum Anadolu'nun diğer bölgelerinde anlatılan fıkralarda da karşımıza çıkmaktadır. Örneğin; kaymakam olan oğluna "Oğlum az daha okusaydın da kaymakam olacağına ormancı olsaydın" diyen annenin fıkrası değişik varyantları ile hemen her bölgemizde anlatılmaktadır. Bu fıkrada da ormancıların köylü tarafından pek sevilmeyen, istenmeyen tipler olarak karşımıza çıkması bize Rize halkının da hem ormancılar ile yaşadıklarının hem de ormancılara bakış açılarının diğer yöre insanlarından çok da farklı olmadığını göstermektedir.

"Tuz Ekme fıkrası" da Anadolu'nun diğer coğrafyalarında da bilinen bir fikranın varyantıdır. Mersin Silifke ilçesinde aynı fıkra çok küçük değişikliklerle anlatılmaktadır. O fıkrada da tarlaya tuz eken köylü tuzun çıkmadığını görünce şehirliye danışır. Şehirli de sinek yiyordur sizin tuzları der. O da tuzu beklerken kardeşinin alınına konan sineği vurur ve gururla "Bi sizden bi bizden" der. Görüldüğü gibi fikranın temel güldürme sistematığı ve motif yapısı hemen hemen aynıdır. Bu fıkraların özünde köylü ile şehirli arasındaki kim daha zeki, kim daha saf yarışı da vardır. Bu fıkrada şehirli köylüleri kandırmaktadır; ancak aynı mihvaldeki "Yağ Kurutma" fıkrasında köylü tipi şehirli tipini yağ eritme

konusunda kandırarak köylülerin daha zeki olduğunu gösterir ve bir anlamda intikamını da alır.

Türk fıkra geleneğinde birbiri ile aralarında çekişme olan zümreler, köyler veya şehirler hakkında bir gruba mensup olanların diğer grup hakkında anlattıkları kendilerini daha üstün, onları ise daha aşağı gösteren fıkralar oldukça çoktur. "Dutğe"liler fıkrası bu fıkra türüne örnek gösterilebilecek bir fıkradır. Ayrıca Dutğeliler Dursun Yıldırım'ın (1999: 24-32) yaptığı fıkra tipleri tasnifinde yer alan zümre fıkra tipine yöreden örnek olarak gösterilebilecek fıkralardan birisidir. Aynı mihvalde "Lazların Beyni" adlı fıkra da zümre fıkra tiplerine örnek gösterilebilir. Fıkroda Lazların ya çok anlayışsız olduğuna ya da zeki olanların tam zeki olduğuna bir gönderme yapılmakta; toplumun Lazlar hakkındaki yargısı yansıtılmaktadır. Ofun düşman işgalinden kurtuluşunun konu edildiği "Kurtuluş Günü" adlı fıkrada Rizelilerin, Oflulara bakış açılarının ip uçlarını bulabilmekteyiz. Burada Rusların Oflulardan kurtuldukları için kutlama yapmalarının mizahi bir dille anlatılması Rizelilerin Oflulara nasıl baktıklarını yansıtmaktadır.

Trabzon ile Rize illeri arasında geçmişten günümüze siyasi, sosyal ve ekonomik sebeplerle tatlı bir rekabet ve çekişme olduğu yöre halkı tarafından sürekli anlatılan bir durumdur. Bu çekişmeden dolayı iki ilin halkının birbiri hakkında anlattığı pek çok fıkra vardır. Bu fıkralarda, fıkrayı anlatan ilin halkı diğer ilin halkından kendini daha üstün gösteren bir tutum sergilerler. "Trabzon'un Kurtuluşu" fıkrasında da Rizelilerin, Trabzonlulara bakış açısını yansıtan bir durum vardır. Aslında fıkrada Trabzonluların, Rumlarla savaşmadığı, onlardan kaçtığı mizahi bir dille anlatılmaktadır. Aynı şekilde "Rizeli İmamlarla Trabzonlu İmamların Maçı" fıkrası ile "Rizeli ile Trabzonlu Öbür Dünyada" adlı fıkralar da bu iki il arasındaki çekişmeyi ve rekabeti yansıtan fıkralardır. Burada sorgulanması gereken bu anlatılanların doğru mu yanlış mı olduğu değil; iki yöre insanının birbirine nasıl baktığı, mizah dilini kullanarak kendini nasıl üstün çıkardığı, siyasi, sosyal ve ekonomik alandaki rekabetlerini nasıl edebi sahaya taşıdıklarıdır.

Karadeniz insanının kendine has bir zekâ işleyişi ve buna bağlı olarak hazır cevaplılığı vardır. Burada hem saf, basit bir düşüncenin izlerini hem de hayatla dalgasını da geçen derin bir felsefi bakışın izlerini görebiliriz. "Güneşe Çıkan Oflular" fıkrası bu kıvrak zekânın ve ince felsefi düşüncenin dışı vurulduğu bir fıkradır. Güneşe nasıl çıkacaksınız?

sorusuna "Akşam çıkacağız, sıcakta güneşe mi çıkılır" cevabı iki düşünceyi barındırmaktadır. Birincisi ve görüneni gündüz hava sıcak olduğu için tırmanmak zordur; ancak gece serinliğinde iyi yol alınır. İkincisi de gündüz çok yukarda olan güneş, akşam ufuk çizgisine iner yani yere iner, bu da güneşe ulaşımı kolaylaştırır. Burada aslında halkın, kozmoloji bilgisinin ipuçları da yatmaktadır.

Türk fıkra geleneğinde en ciddi konularda bile ince bir üslupla kırıcı, alay edici olmadan mizah yapılabilir. İnsanların en hassas gösterdiği konulardan birisi olan din ve din adamları konusunda fıkra geleneğimizde birçok fıkra yer almaktadır. Bu konuda Bektaşî, Oflu Hoca gibi fıkra tipleri dini konuları ve din adamlarını mizahi bir üslupla ele alan ve zaman zaman toplumun eleştirilerine sözcülük eden fıkra tipleridir. Oflu Hoca'nın mekânı olan Of ilçesinin Rize iline çok yakın olması sebebi ile ilde Oflu Hoca ile ilgili pek çok fıkra anlatılmaktadır. Zeytin fıkrasının bir varyantı da Bektaşî fıkra geleneği içerisinde anlatılmaktadır. "Bektaşî'nin biri hiç zeytin ağacını görmemiş. Birgün zeytin ağacı olan bir memlekete gelmiş ve üzerinde zeytin bulunan bir ağacın yanına gelerek bir zeytin koparmış. Yemek için ağzına almış ki çok acı. O zaman Bektaşî: 'Hey Allahım, bunu Kur'an'da medhedmişsin ya, tadına bakmamışsın' demiş"(Yıldırım, 1999: 80). Görüldüğü gibi aslında Bektaşî ile Oflu Hoca'nın dini konulara bakış açısı arasında çok bir fark yoktur. Fıkraların toplumun düşünce dünyasının bir yansıması olduğunu düşünürsek Oflu Hoca'yı yaratan Karadeniz insanı ile Bektaşî tipini yaratan insanlarımızın bakış açılarının birbirine benzer olduğunu, aynı kültürel kodları taşıdığını söyleyebiliriz. Burada Oflu Hoca'nın olayı Bektaşî ile aynı üslupla değerlendirmesinin altında Doğu Karadeniz bölgesinin geçmişinde yoğun bir Alevi-Çepni kültürünün varlığının etkisi olduğunu da söyleyebiliriz. Halk görünüş itibari ile Sünnileşmiş olsa da Alevi-Bektaşî geleneğinin düşünce dünyası hala etkisini göstermektedir. Fıkroda Oflu Hoca'nın zeytini Kur'an okumasına rağmen henüz onun nasıl bir meyve olduğunu bilmemesi ve yerken komik bir duruma düşmesi gülme konusundaki "durum komiğine" de örnek verilebilecek bir durumdur. Giriş kısmında bahsettiğimiz gibi fıkralarda güldürü ya söz, ya hareket ya da durum komiği ile sağlanır. Bu fıkroda durum komiği en iyi şekliyle temsil edilmektedir. "Paraşüt" fıkrasında da Türk fıkra geleneğinin dini konulara nasıl mizahi bir açıdan yaklaşabildiğini görmekteyiz. Temel'in iniş esnasında Dursun'a "Ula Tursun, ha o karının adı neydi?" diye Meryem Ana'nın adını sorması Bektaşî tipine uygun bir bakış açısını yansıtmaktadır. Ayrıca fıkra söz komiğine de güzel bir örnektir.

"Lazla Yahudi" fıkrasında Ramazan ayında su içen Yahudiye imrenerek "Ula hemşerim dininin kıymetini bil" diyen Lazın, Ramazana bakış açısı ile "Bir Ye De Bin Şükret" fıkrasında Ramazanda karpuz yediğini gördüğü karpuzcunun Yahudi olduğunu öğrenince "Yaaa. Eh öyleyse, bir ye de bin şükreyle"(Yıldırım, 1999: 139) diyen Bektaşî'nin bakış açısı arasında hiçbir fark yoktur.

"Hocanın Canı Kadayıf Çekerse" adlı fıkrada en nihayetinde insan olan hocaların da diğer insanlar gibi güzel yemeklerden, tatlılardan yemek istediğı ve bunu belirtmek için bazen dini törenleri de kullanabildiğini görebilmekteyiz. Anadolu'nun değişik yerlerinde bu olayın benzerlerini anlatan birçok fıkra mevcuttur.

Toplumun dini konulardaki düşüncelerini ve eleştirilerini dile getirdiğı fıkra türlerinden birisi de kahramanı sahte hocalar olan fıkralardır. Türkiye'nin hemen her yerinde sahte hocalarla ilgili birçok fıkra anlatılır. Rize ilinde de bu tür fıkralara çokça rastlanır. "Sahte İmam" fıkrası da bu gelenekten gelen bir fıkradır. "99 İşlemem 100 İşlerim" adlı fıkra da kahramanı sahtekar, uyanık hoca tipi olan bir fıkradır. Aslında bu fıkralardan halkın hocalara saygı duymasına rağmen içlerinden kötü işler yapanları da tasvip etmediğini, eleştirdiğini ve bunu edebi bir tür olan fıkra ile yaptığını görebiliriz.

"Hoca Olmak İsteyen Adam" fıkrasında aslında hoca olmayan; ama koyun alma karşılığında köylüyü kandırarak hocalık yapan kişi ile buna koyunların yarısını alma karşılığında göz yuman müftünün durumu mizahi bir şekilde eleştirilerek anlatılmaktadır. Bu da yöre insanının rüşvete karşı tepkisini, bunu din adamları bile yapsa hoş karşılamayacağını anlatıyor.

"Kuma" fıkrasında eski karısı ile yeni karısı arasında rekabetten dolayı sıkıntı çeken Rizelinin durumu meşhur Silifke Yöresi Türküsü Ham Çökelek'teki Ger Ali'nin durumunu çağrıştırmaktadır. O da büyük karısı ile küçük karısı arasındaki çekişmeden bîzar olmuş birisidir. Buradan coğrafyalar farklı olsa da Türk kadınının kuma konusunda her yerde aynı tepkiyi verdiğini söyleyebiliriz. Her ne kadar büyük kadın, üstüne gelen kumayı kabullense de içten içe rekabet ve huzursuzluk devam etmektedir.

Karadeniz, özellikle de Doğu Karadeniz bölgesinde yerleşim vadi tabanlı olduğu için köyler karşılıklı yamaçlara kurulmuştur. Birbirine bağırarak sesin duyurulabileceğı

kadar çok yakın gibi gözükse de bu köyler, aralarındaki yolların engebeli, dar ve çok virajlı olması sebebiyle aslında birbirine ulaşımın pek de kolay olmadığı yerlerdir. Hatta bazı yerlerde bir evden bir eve ulaşım bile çok zordur. Onun için özellikle ulaşım araçlarının ve yolların günümüzdeki kadar gelişmediği dönemlerde köylüler birbirlerine bağırarak iletişim kurma yolunu kullanmışlardır. Bu fıkrada, ölüm olayının karşı köye bağırma yoluyla duyurulması da bu dönemlerin izini taşımaktadır. Görüldüğü gibi fıkra aslında halkın günlük hayatından ve hayat şartlarından kopuk değil; aksine bu yaşam şartlarının izlerini taşıyan bir fıkradır. Aynı şekilde Rizelilerin yaşam şartlarını ve gerçeklerini yansıtan fıkralardan birisi de "Ayı Döven Kadınlar" fıkrasıdır. Bu fıkrada dikkat çeken iki husus vardır. Birincisi fıkrada ayının insanlara yaklaşması son derece normal bir olay olarak karşılanmakta ve hiç yadırganmamaktadır. Bu da Rize insanının yaşam şartlarından kaynaklanan bir durumdur. İlin coğrafi yapısı gereği Rize'nin dağlık köylerinde yaşayan birisi için bir ayı ile karşılaşmak, arılarını veya bahçesini korumak için ayı ile mücadele etmek son derece doğal bir olaydır. Bu fıkrada da fıkranın şaşırtıcı yanı ayının insanlarla yan yana gelmesi değil; kadınların ayıyı dövmüş olmasıdır. Bu da ekonomik zorluklar sebebiyle erkekleri gurbete gittiği için evin her işini üstlenen, hem anne hem baba olan Karadeniz kadının cesaretini ve gücünü gösteren bir örnektir.

Türk kültür geleneğinde misafire çok büyük önem verilir ve onun en iyi şekilde ağırlanması için insanlar elinden gelen her şeyi yapar. Misafirini layığı ile ağırlamayanlar ayıplanır. Misafirin bereketi arttırdığı, misafirin kısmetiyle birlikte geldiği gibi birçok inanç vardır. Anadolu'da misafirini iyi ağırlamayanlar ayıplanır. "Misafir Sevmeyen Kadın" fıkrasındaki kadın tipi, Türklerin misafirle ilgili inanç ve geleneklerine uymayan bir tiptir; onun için de fıkranın sonunda cehenneme giderek cezalandırılmıştır. Masal, efsane, fıkra gibi sözlü kültür ürünlerinde adetlere, geleneklere aykırı davranışların cezalandırılması çokça görülen bir durumdur. Bu fıkrada da misafiri sevmeyerek geleneklere ters davranan kadın cehennemle cezalandırılmıştır. Tanrı misafiri kavramı Türk kültür coğrafyasının her yerinde olan ve büyük saygı duyulan bir gelenektir. Örneğin Kazak Türkü için misafir karşılama ve onu evinde ağırlama hayati önem taşır. Bu nedenle Tanrı misafiri olarak eve gelen yabancıya güler yüzle karşılanması gerekir; çünkü Kazak kültüründe eve gelen her misafire saygı ve hürmet göstermek Kazak Türkünün başta gelen görevlerinden biridir (Argunbayev, 1996: 86).

Türkler gibi hem konar göçer bir hayat sürdüğü için hem hayvanlarla uğraşan, hem doğa şartları ile uğraşan hem de bir taraftan tarım yapan toplumlarda pratik zeka çok önemlidir; çünkü kişi karşısına çıkan soruna o an, orada çözüm bulmak zorundadır, durup uzun uzun düşünmeye zamanı yoktur. Çok hızlı olan hayat şartları buna el vermez. Bundan dolayı Türk toplumu içerisinde sorunlara hemen çözüm bulan pratik zekâlı insanlar sevilir ve sayılır. "Koyun Alma" fıkrasında da iki kişinin pratik zekâlarını yarıştırdığı görülmektedir. Birinci kişinin imkânsız koyun isteğine karşı ikinci kişi de imkansız günü teklif etmiş böylece onu alt etmeyi başarmıştır.

İnsanlar daha önce görmedikleri bir şeyle karşılaştıklarında şaşırırlar ve bazen de komik duruma düşerler. Bu durum zamanla fıkralara da konu olmuştur. "İlk Defa Küvet Gören İspirli" fıkrası bu durumu anlatan bir fıkradır. İspirli daha önce hiç küvet görmemiştir, ilk defa gördüğünde şaşırır ve komik bir duruma düşer. Fıkra aynı zamanda durum komedisine güzel bir örnektir.

Görmüş geçirmiş diye tabir edilen büyüklerin sözlerini dinlemek, onlardan nasihat almak, tecrübelerinden faydalanmak Türk örf ve adetlerinde olan çok önemli bir husustur. Bu yönden sözlü kültürümüzde büyük sözü dinlemeyi nasihat eden pek çok atasözü ve deyim vardır. "Büyük Sözü Dinlemek" adlı fıkroda da büyüklerin nasihatlerini dikkate almayan bir kadının başından geçen olay anlatılmaktadır. Kadının, çevrede yaşayanların tecrübelerine değer vermediği, sözünü dinlemediği için başına kötü olaylar gelmiştir. Bu fıkradan, bazı fıkraların, halka nasihat vermek, gelenek göreneklerini; örf adetlerini hatırlatmak gibi bir işlev de üstlendiğini görüyoruz.

Türk halk inanışları içerisinde muska ve muska yazdırmakla ilgili pek çok inanış ve uygulama bulunmaktadır Turgay Kabak (2011)'in yapmış olduğu halk inanışları konulu yüksek lisans tezinde Türk halkı arasında muska ile ilgili inanış ve uygulamaların çok yaygın olduğu; muskanın iyi işler için yapılabildiği gibi kötülük içinde yapılabildiği; genel olarak halkın muskaya inandığı görülmektedir. Halkın muskaya olan inancı bazen sahte hocaların ve kötü niyetli kişilerin bu inancı kullanmasına yol açmakta bu da komik durumların ortaya çıkmasına sebep olmaktadır. "Muska ile Evlilik" fıkrası da böyle bir durumu yansıtmaktadır.

Giriş kısmında Pertev Naili Boratav (1978: 86)'dan da aktardığımız gibi fıkraların en büyük özelliklerinden birisi veciz sözlerin sona saklanmasıdır. "Direksiyonu mu Bırakayım Telefonu mu?" fıkrasında da Temel'in fıkranın sonunda söylediği "Direksiyonu mu bırakayım telefonu mu?" sözü fıkraların bu özelliğini çok iyi yansıtmaktadır.

"Karadeniz'den Adam Çıkar mı?" fıkrası "... adam çıkmak/çıkılmaz" deyiminin yanlış anlaşılması sonucu ortaya çıkan ve söz komiğini yansıtan bir fıkradır. Bu fıkrada Temel " Bakacam diyor Karadeniz'den adam çıkacak mı?" diyerek söz komiği ile yoluyla güldürmektedir.

"99 İşlemem 100 İşlerim" adlı fıkra ile Nasreddin Hoca'nın "Hoca ve Tüccar" adı ile bilinen fıkrası karşılaştırılabilir. Nasreddin Hoca, hergün sabah kalkıp Allah'a "Allah'ım bana bin altın ver, dokuz yüz doksan dokuz olsa kabul etmem" diye dua eder ve Hoca'yı, bu duayı duyan komşusu tüccar birgün bacadan bir kese altın atarak işletir. Daha sonra hocadan altınlarını isteyen tüccar, Hoca'nın altınları vermeyeceğini anlayınca mahkemelik olurlar ve kadı huzuruna çıkarlar. Olaylar bu şekilde devam edip gider ve kadının tüccarı haksız bulup huzurundan kovmasıyla mahkeme biter (Özkan, 1999: 73-75). Görüldüğü gibi bizim Rize ilinden derlediğimiz fıkra ile Tataristan ve Türkmenistan'dan derlenen Nasreddin Hoca fıkralarının Türkiye Türkçesine aktarılarak yayınlandığı "Ependi Şorta Sözler Yomaklar (Nasreddin Hoca Fıkraları)" (1999: 73-75) adlı eserde yer alan "Nasreddin Hoca ile Tüccar" adlı fıkra aynı motif ve tip yapısına sahiptir.

Fıkra kahramanları genelde insanlardır; ancak kahramanı insan dışı varlıklar veya cin, peri gibi doğüstü varlıklar olan fıkralar da vardır. "Horozun Hikâyesi", kahramanı hayvan olan bir fıkralara; "Cinle İkizdereli" fıkrası ise kahramanı doğüstü bir varlık (Cin) olan fıkralara bir örnektir.

Türkçe başlığı "Adam ve At" olan Hemşin yöresinde konuşulan Lazca ile anlatılmış olan *Martn u Tsın* isimli fıkranın metin dokusuna bakıldığında Türk fıkra geleneğiyle uyumlu olduğu görülecektir. Öncelikle Türk fıkralarında P. Naili'nin de belirttiği gibi nükte/veciz söz sondadır (1978: 86). Bu fıkranın da can alıcı sözü ve gülmeyi sağlayan nüktesi son cümlesidir (Güldürmek için ata benimki seninkinden büyük demesi, ağlatmak için de göstermesi). Burada hem söz komiği (benimki seninkinden büyük demesi) hem de hareket komiği (atın, bir insanın kendisinden daha büyük bir alete sahip olduğunu görmesi

karşısında uğradığı şok hali) vardır ve bu iki komik durum da son cümleye saklanmıştır. Bu durum bahsi geçen fikranın Türk fıkra geleneği içerisinde oluştuğunu göstermektedir.

Türkçe ismi "Küpü mü Kırılım Öküzü mü Keselim?" olan *Kupe ta Godrik Açare ta Mortik* adlı fıkroda iki kişinin, kafası küpe sıkışan bir öküzü nasıl kurtarabilecekleri konusunda ortaya attıkları fikirleri ve yaptıkları işleri anlatan bir fıkradır. Bu fikranın benzer versiyonu Türkiye'nin değişik bölgelerinde Temel fıkrası olarak anlatılmakta; hatta ulusal basında bile yer almaktadır. O fıkra şu şekildedir:

Köyde ineğin biri, su içmek için kafasını küpün içine sokmuş. Ama sonra kafasını çıkaramamış. Köylü ne yapsak ne etsek derken Temel oradan geçiyormuş. Demiş ki: "İneği kesin". İnek kesilmiş; fakat ineğin kafası hala küpün içinde. Herkes Temel'e bakmış; "Şimdi ne yapalım?" diye. Temel yine akıl vermiş: "Küpü kırın" (Günün fıkrası, 2015: <http://www.sabah.com.tr/yazarlar/donat/2015/01/28/gunun-fikrasi>).

Görüldüğü gibi Temel fıkrasındaki küpü kırma olayı ile Hemşin'den derlenmiş olan fıkra olay örgüsü, tip ve motif yapısı açısından aynıdır. Sadece Hemşin'den derlenen fıkroda tipler Ardalalılar olarak belirtilmekte, Temel fıkrasında ise Temel fıkra tipi üzerinden olay anlatılmaktadır.

b). Rize yöresi fıkralarının yapı ve kompozisyon özellikleri

Rize yöresi fıkraları şekil, kuruluş ve yapı bakımından fıkra türünün bütün özelliklerini taşımaktadır. Genellikle her fıkra tek bir vak'a üzerine kuruludur. Fıkralarda yer alan vak'anın sergilenişi, hikâyeden ziyade dram karakteri taşımaktadır. Hikâye türüne yaklaşan özelliği ise fıkraların çoğunda bir giriş, gelişme ve sonuç bölümünün bulunmasıdır. Vak'anın sergilenişinde kullanılan üslup içinde yer alan tasvir, tanıma unsurları, davranış ve hareketler tamamıyla konuşma üslubu ile ifade edilir ve bu durum vak'a içinde yer alan şahısların karşılıklı konuşmalarıyla gerçekleşir (Yıldırım, 1999: 55). Rize yöresi fıkralarında karşılıklı konuşma esastır. Doğu Karadeniz gündelik konuşma canlılığının ve ağız özelliğinin yansıtıldığı bu fıkra geleneğinde konuşmanın olmadığı bir fıkra düşünmek imkânsızdır. Durum komiğinin esas sayıldığı fıkralarda bile karşılıklı konuşmanın bulunduğunu görmekteyiz.

Rize yöresi fıkralarında yer alan olaylar gerçekçidir. Gündelik hayatta yaşanmış veya her an yaşanabilecek olaylar anlatılmaktadır. Yöre fıkralarındaki renk, zihniyet, davranış ve hareketler geleneksel Türk toplum yapısı içerisinde cereyan etmiş olayları anlatır.

Rize yöresi fıkralarında kompozisyon şu şekildedir: Vak'a, vak'a içinde yer alan şahıs, zaman ve mekân kategorileri; tezin ortaya çıkmasına yardımcı diğer unsurlar. Bütün bu unsurlar birbirini tamamlamak suretiyle fikranın kompozisyonunu teşkil eder. Hiçbiri değiştirilemez ve fikradan çıkarılamaz. Aksi halde fikranın mahiyeti değişir, tez ortadan kalkar veya başka bir şekle dönüşür. Rize yöresi fıkraları gerçek vak'alara ve canlılığı olan insanlara dayanır. Bunların yanında maksada daha etkili bir şekilde ulaşabilmek için rüyalardan ve olağanüstü varlıklardan da istifade edilir (Yıldırım, 1999: 57). Fıkralarda rastlanılan başlıca olağanüstü varlıklar cin, peri, Azrail gibi varlıklardır.

c). Rize yöresi fıkralarında dil ve üslup

Rize yöresi fıkraları halkın ortak yaratma gücünden doğan estetik şekillerdir. Dolayısıyla yöre fıkraları halkın konuşma dilinin bütün inceliklerini barındırır. Fıkralarda kullanılan kelime hazinesi halkın gündelik hayatta kullandığı kelimelerden oluşmaktadır. Anlatımdaki açıklık, anlaşılabilirlik, canlılık, işlevlik, gerçekçilik ve özgülük bölge fıkralarının dil bakımından gösterdiği belli başlı özelliklerdir. Doğu Karadeniz bölgesinin genelinde olduğu gibi Rize yöresi insanı da canlı, hareketli insanlardır. Bu canlılık ve hızlilik hem konuşma diline hem de buradan fıkralara yansımıştır. Yöreden derlenen fıkralarda hızlı, akıcı bir anlatım vardır. Bu da genelde kısa, sade ve akıcı cümlelerle sağlanmaktadır.

Fıkralardaki kahramanlar genelde yöresel ağızla konuşurlar. Böylece kahramanın konuşma tarzından, kullandığı kelimelerden hareketle nasıl bir şahsiyet olduğunu anlayabiliriz. Kahramanlar daima yöre gerçeklerine ve yöre insanının mantığına uygun olarak konuşurlar.

d). Rize fıkralarında şahıslar

Rize yöresi fıkralarında geçen şahısların hemen hepsi gerçek ve Karadeniz yöresinin insanlarıdır. Kahramanların çoğunluğu Rizeli kişiler olmakla birlikte Rize'ye komşu olması hasebiyle Of, Çaykaralı, Trabzonlu kahramanlara da rastlanmaktadır.

e). Rize yöresi fıkralarında mekân

Rize yöresi fıkralarında mekân genellikle Rize ili ve ilçeleridir. Bunun yanında Of, Çaykara, Trabzon gibi çevre ilçe ve illerden mekânların da zikredildiği olmaktadır. Fıkralar genelde çarşı, Pazar, tarla gibi açık alanlarda geçmekle birlikte çok az da olsa evler gibi kapalı mekânlarda geçenleri de vardır.

Sonuç olarak denilebilir ki; Rize yöresinden derlenen fıkralar halkın geçim kaynakları, sosyal ilişkileri, yöre coğrafyasının halk hayatına etkileri, halkın inanç dünyası, çevre yörelerle ilişkileri gibi birçok sosyo-ekonomik ve toplumsal durumdan etkilenerek ortaya çıkmıştır. Doğal olarak fıkralar yöreye has motifler taşıdığı gibi Türk fıkra geleneğinin genel özelliklerini de taşımaktadır. Bektaşî fıkraları ile benzerliklerde görüldüğü gibi fıkralar, Türkiye'nin diğer bölgelerinde anlatılan fıkralarla pek çok benzerlikler taşımaktadır. Bu da Rize yöresi fıkra geleneğinin tek başına değerlendirilemeyeceğini, onun Türk fıkra geleneğinin bir parçası olduğunu; bütün içerisinde bir parçayı temsil ettiğini; bu fıkraların ortak kolektif şuurun izlerini taşıdığını göstermektedir.

2.2. Masal

Sözlü kültür geleneğinin en önemli türlerinden birisi olan masal kelimesi Türkçe Sözlükte "*is. Ar. Mesel* 1. Genellikle halkın yarattığı, ağızdan ağza, kuşaktan kuşağa sürüp gelen, çoğunlukla insanların veya tanrıların başından geçen, olağan dışı olayları anlatan hikaye. 2. Öğüt verici, ahlak dersi veren alegorik eser. 3. mec. Boş ve yalan söz"(1988: 992) şeklinde açıklanan masalın araştırmacılar tarafından birçok tanımı yapılmıştır.

Saim Sakaoğlu masalı "Kahramanlarından bazıları hayvanlar ve tabiatüstü varlıklar olan, olayları masal ülkesinde cereyan eden, hayal mahsulü olduğu halde, dinleyicileri inandırabilen bir sözlü anlatım türüdür"(1973: 5) diye tanımlar. Pertev Naili Boratav ise "Nesirle söylenmiş, dinlik ve büyüklük inanışlarından ve törenlerden bağımsız, tamamiyle

hayal ürünü, gerçekte ilgisiz ve anlattıklarına inandırmak iddiası olmayan kısa bir anlatı" (1978: 75) şeklinde tanımlar.

Şükrü Elçin de masalın tanımını yapan araştırmacılar arasındadır. O masalı şöyle tanımlar: "... İşte, böyle bir zaman içinde, köklü geleneğe bağlı, kolektif karakter taşıyan, 'hayâlî-gerçek', 'mücerret-mişahhas', 'maddî-manevî' bir takım konu, mâcera, vak'a, problem, motif ve unsurlar, nesir dili ile, vakit geçirmek, insanları eğlendirirken terbiye etmek düşüncesinden hareketle, husûsî bir üslupla anlatılır ve yazılırlar" (2014: 369).

Bilge Seyidoğlu Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi'nde yazmış olduğu masal maddesinde masalı şöyle tanımlar (1986: 149-153):

Masal kelimesi ile halk arasında, yüzyıllardan beri anlatılmakta olan ve içinde olağanüstü olayların bulunduğu, 'bir varmış bir yokmuş' gibi klişe bir anlatımla başlayan, belli bir uzunluğu olan, sonunda 'yedi içti, muratlarına erdiler' yahut 'onlar erdi muratlarına, biz çıkalım kerevetine, gökten üç elma düştü, biri anlatana, biri dinleyene, biri de bana' gibi belirli sözlerle sona eren, zaman ve mekân kavramlarıyla kayıtlı olmayan, bir sözlü anlatım türü kastedilmektedir.

Bu tanımların hepsini sırladıktan sonra Esmâ Şimşek masalı "Genellikle özel kişiler tarafından, kendine mahsus (olağanüstü) zaman, mekan ve şahıs kadrosu içerisinde, yaşanan hayat ile hayal edilen hayatın sistemli bir şekilde ifade edildiği; klişe sözlerle başlayıp yine klişe sözlerle biten hayal mahsulü sözlü anlatım türüdür"(Şimşek, 2001: 3) diye tanımlamaktadır¹⁰ Görüldüğü gibi masal hakkında araştırmacılar tarafından birçok tanım yapılmıştır.

¹⁰ Yapılan tasniflerin hepsi masalın belli özelliklerine dikkat çeken ve doğru olan tasniflerdir; ancak bu tasniflerin bazı eksikleri olduğu da bir gerçektir. Örneğin Esmâ Şimşek tarafından yapılan tasnifte masalın özel kişiler tarafından anlatıldığı ifade edilmektedir; ancak bizim de kabul ettiğimiz genel kanıya göre masalların Âşıklık geleneğinde olduğu gibi, ozana aşığa benzer bir özel icracısı yoktur; masalı bilen herkes anlatabilir. Saim Sakaoğlu tarafından yapılan tanımda masalın dinleyicileri inandırabilen bir özelliğe sahip olduğunu ifade etmektedir. Ancak Performans Teoride de belirtildiği gibi inandırıcılık anlatan kişiye, dinleyiciye ve anlatılan yere/zamana göre değişebilmektedir. Bilge Seyidoğlu tarafından yapılan tasnifte ise masalın yüzyıllar boyunca anlatıldığından bahsedilmektedir. Masallar sözlü kültür ürünleri oldukları için ne zaman ortaya çıktığını, bir masalın kaç yıldır anlatıldığını kesin olarak tespit etmek imkânsızdır. Bu sebeple bir anlatının masal olarak sayılabilmesi için belirli bir zaman sınırı koymanın sağlıklı bir yaklaşım olmadığı kanısındayız.

Sözlü edebiyat ürünlerinin en önemli türlerinden birisi olan masalın özellikleri şekil özellikleri ve muhteva özellikleri diye iki gruba ayrılabilir. Bunlardan şekil özellikleri şunlardır:

a). Masallar (hayvan masalları hariç), destan ve halk hikayeleri kadar olmasa da uzun metinlerdir. Anlatılması birkaç gün süren masallar vardır.

b). Masallar genelde mensur ürünlerdir; ancak az da olsa içerisinde manzum kısımların da olduğu masallar vardır.

c). Masalların belirli yerlerinde belirli vazifeler (geçiş hızlandırmak, dinleyicinin dikkatini çekmek gibi) için kullanılan kalıplaşmış sözler, formeller vardır.

ç). Birkaç tip birleştirilerek, bir metinmiş gibi anlatılan masallar vardır.

d). Bütün masallar halka hitap ettiği için sade ve anlaşılır bir dili vardır.

e). Masal metinleri içerisinde, halk edebiyatının diğer türlerinden örneklere (atasözü, deyim, dua, beddua, fıkra, efsane vs) rastlanabilir (Şimşek, 2001: 3-4).

Muhteva özellikleri ise şu şekildedir:

a). Masallar, olağanüstü kahramanlar, yerler ve hadiselerle doludur. Masallarda dev, peri kızı, cin, konuşan hayvanlar gibi doğaüstü varlıklara; Kaf Dağı, Devler Ülkesi gibi olağanüstü yerlere, cinsiyet değiştirme, görünmez olma gibi olağanüstü olaylara çokça rastlanır.

b). Masalların hemen hemen hepsinde iyiler mükafatlandırılır, kötüler ise cezalandırılır.

c). Her masalın bir eğiticiliği, ders verme özelliği vardır. Bu husus özellikle hayvan masallarında göze çarpar.

ç). Her masal dinleyicilerini iyilik yapmaya teşvik eder. Zira her masalda iyilik yapanlar fazlasıyla mükâfatlandırılmıştır.

d). Masallarda sosyal hayattan izler bulunur. Her masalda az çok, anlatıcının kültüründen, yaşayışından, hayat tarzından izler bulmak mümkündür.

e). Masallarda genellikle, kahramanların duaları ve bedduaları gerçekleşir.

f). Masallarda bazı tipler, bazı karakteristik özellikleri sembolize eder (Keloğlan: Şans, akıllılık; Köse: İkiyüzlülük; Üvey ana: Kötülük, zulüm; Üvey kardeş: Kıskançlık gibi).

g). Kahramanlar olağanüstü bir şekilde tedavi edilir (Gözleri görmeyen padişahın, atının ayağının basmadığı yerden toprak alıp gözlerine sürdüğü zaman gözlerinin görmesi gibi).

h). Kahramanların olağanüstü yardımcıları vardır (Sihirli yüzükler, konuşan atlar, sihirli sopalar gibi).

I). Masal kahramanları zekalarını kullanarak zor durumdan kurtulurlar (Şimşek, 2001: 4-7).

Masallarla ilgili önemli çalışma konularından birisi de masalların tasniflenmesi meselesidir. Dünya masallarının tasniflenmesi üzerine Antti Aarne, Stith Thompson gibi araştırmacılar tarafından tasnif çalışmaları yapılmıştır¹¹.

Antti Aarne, masalları üç grupta ele almıştır:

a). Hayvan masalları

b). Asıl halk masalları

c). Fıkralar

Ayrıca bu grupları da kendi aralarında çeşitli bölümlere ayırmıştır. Bu eserden 20 yıl kadar sonra Stith Thompson, aynı tasnifi genişleterek "The Types of the Folktale" (TTF) adlı eserinde masalları beş ana başlık altında sınıflandırmıştır:

¹¹ Dünya masalları üzerine yapılan tasnif çalışmaları için bkz: (Oğuz ve diğerleri, 2013: 71-75; Seyidoğlu, 1975: XI-XXV; Günay, 2011: 21-27; Propp, 1987: 9-34).

- a). Hayvan masalları
- b). Asıl halk masalları
- c). Fıkralar
- ç). Zincirlemeli masallar
- d). Sınıflamaya girmeyen masallar (Şimşek, 2001: 71).

Türk masalları üzerine ilk tasnif çalışmasını W. Eberhard ve P. Naili Boratav yapmışlar ve çalışmalarını "Typen Türkischer Volksmarchen" adıyla yayınlamışlardır. Türk masallarını konularına göre belli "tip" başlıkları halinde sınıflandıran Eberhard-Boratav, içinde 378 masal tipinin bulunduğu bu çalışmalarının sonunda Sitith Thompson'un Motif İndeksini kaynak olarak kullanıp bir motif listesi de vermişlerdir. Türk masal katalogunda tespit edilen masal tipleri 23 başlık altında toplanmıştır:

- a). Hayvan masalları
- b). Hayvan ve insan
- c). Hayvan veya bir ruh insana yardım eder
- d). Tabiatüstü bir ruh veya hayvanla evlenme

.....

w). Akıllı, hilekâr veya cimri erkek ve kadınlar (Eberhard ve Boratav, 1953'ten aktaran Oğuz ve diğerleri, 2013: 152).

Türk masallarını buna benzer bir şekilde Warren S. Walker ile A. Edip Uysal da tasnif etmişlerdir. İkili "More Tales Alive in Turkey" adıyla yayınladıkları eserlerinde Eberhard ile P. Naili Boratav'ın tasnifindeki 23 başlığı 7'ye indirmişleridir. Bu başlıklar şunlardır:

1. Tabiatüstü masallar
2. Şaşırtıcı ve hünerli istidlâlli masallar

3. Mizahî masallar
4. Ahlâkî masallar
5. Köroğlu
6. Dini küçük düşürücü masallar
7. Fıkralar (Oğuz ve diğerleri, 2013: 153).

Türk masalları üzerine günümüze kadar birçok çalışma yapılmıştır. Tahminlere göre Türkiye'de halk ağzından toplanmış en eski masal kitabı Billur Köşk'tür. Kitabın ilk baskısının ne zaman yayınlandığı bilinmemekle birlikte son baskısı Tahir Alangu tarafından yapılmıştır. Elimizde bulunan en eski tarihli ikinci masal kitabı "Türk Masalları" (1912-1913) adıyla K.D. isimli bir bayan tarafından neşredilen eserdir.

Türk masalları üzerine yabancı araştırmacılar da derleme çalışmalarında bulunmuştur. İlk olarak Radloff 1866-1907 yılları arasında Türk diyalektiklerinden örnekler vermek için Asya Türklerinden birçok anlatı ve diğer kültürel unsurları derlemiştir. Bu derlemeler arasında masallar da vardır. Radloff'tan sonra Macar bilgin İnacız Kunoş, Rumeli, İstanbul ve Anadolu'yu gezerek buralardan Türk edebiyatı ürünleri toplamış ve ülkesine döndükten sonra Türk Halk Masallarını yayınlamıştır.

Kunoştan sonra Türk masallarını derleyen yabancı araştırmacılar arasında Albert Wesselski, George Jacob, Theodor Menzel ve Friedrich Giese gibi isimler de vardır (Seyidoğlu, 1975: 6-7).

1912 yılından sonra Türk halk edebiyatına karşı büyük bir ilgi duyan Ziya Gökalp, Türk halk masallarından derlediği masal örneklerini yayınlamaya başlamıştır. Gökalp Küçük mecmua'da neşrettiği "Masalları Nasıl Toplamalı" isimli makalesinde masal derleme usulleri hakkında bilgi vermiştir. Türkçülüğün Esasları adlı eserinde de masalların yayılışı, değeri ve eğitimdeki yeri hakkında fikirlerini açıklamıştır. Cumhuriyetin ilanından sonra dil incelemeleri için malzeme toplayan Ahmet Caferoğlu gibi birçok araştırmacı sahadan masal metinleri derlemişlerdir.

Cumhuriyetin ilanından sonra Halk edebiyatı alanında ilmi çalışmaların başlamasıyla birlikte Pertev Naili Boratav başta olmak üzere birçok bilim insanı Türk masalları üzerinde çalışmalar yapmaya başlamışlardır. Bu çalışmalar günümüze kadar artarak devam etmiş ve Türk masalları üzerine zengin bir ilmi literatür oluşmuştur¹².

2.2.1. Rize Yöresinden Derlenen Masallar

Germakoçi, Rize yöresinde dağ adamı, yaban adamı demektir ve germakoçi ile ilgili şu masal anlatılmaktadır:

2.2.1.1. Ziputina

Bir Ziputina vardı. Onun ne evi vardı, ne de toprağı ve başka bir şeyi. Milletın ağaçlarına tırmanıp karnını doyuruyordu. Bir gün birisinin armut ağacının tepesindeyken dağ adamı onu gördü. Çocuğı yemeyi kafasına koyduktan sonra armuda yanaştı.

- Hey senin adın nedir? diye çocuğa seslendi. O da:
- Benim adım Ziputina'dır diye cevap verdi.

Dağ adamı;

- Ziputinacığım. Kuru dala çık, yaş dalı tut bana bir armut at dedi.

Ziputina kuru dala ayağını basınca, dal kırıldı ve yere düştü. Dağ adamı Ziputina'yı yakaladı ve onu sepete koyduktan sonra sepeti yükledi ve evinin yolunu tuttu. Yolda sıkışınca sepeti çıkarıp Ziputina'ya;

- Ziputinacığım ben çok sıkıştım da çalığa gidiyorum. Sen sepetten sakın çıkmayasın diye tembih etti.

Sonra da Ziputina'ya yaprakları örtüp çalığa daldı. Dağ adamı çalığa gittikten sonra Ziputina, sepetten çıkıp diken ve çalılarla doldurdu. Üstünü de yapraklarla örttü. Ondan sonra kendisi de gidip yine armut ağacına çıktı. (Niye tekrar ağaca gidiyor çünkü evi orası) Dağ adamı gelip de sepeti yüklenince dikenler sırtına saplandı.

¹² Türk halk masalları üzerine yapılan çalışmalarından başlıcaları için bkz. Sakaoğlu (1973), Günay (2011), Güney (1957), Alangu (2006), Tezel (2008), Boratav (2007), Boratav (2007b), Bakırcı (2010).

- Ziputinacığım neden gıdıklıyorsun, niçin uslu durmuyorsun? diyerek eve vardı. Evde Ziputina'yı göremeyince yine armuda geri döndü. Bakınca Ziputina yine armutta duruyor.

Dağ adamı yine:

- Ziputina, yaş dala bas, kuru dalı tut da bana bir armut atıver dedi.

Ziputina kuru dalı tutunca dal kırıldı ve yere düştü. Dağ adamı yine onu alıp sepete koydu. Eve giderken yine sıkıştı. Sepeti çıkarıp kenara koyduktan sonra yine tembih etti:

- Ziputinacığım ben yine sıkıştım. Sen sepette çıkmayasın, diye tembih ettikten sonra yine çalılıklara daldı.

Ziputina yine sepette çıktı ve taş doldurduktan sonra üstünü de yapraklarla kapatıp kaçtı. Dağ adamı gelip sepette yüklenince:

- Ziputinacığım, böyle niye ağırlaştın, sana ne oldu? diye çocuğa seslendi. cevap alamayınca da inleye inleye eve gitti. Evde sepette bakınca bir de ne görsün? Ziputina yine yok. Vay Zipu vay, yine kaçtın ha! Diyerek armuda geri döndü.

Dağ adamı ne dediyse Ziputina, onu dinlemedi ve ağaçtan inmedi. Dağ adamı da gidip biraz ilerde saklandı. Ziputina, dağ adamının gittiğini zannedip ağaçtan inince, dağ adamı üstüne atlayıp onu yakaladı ve yine sepette koyduktan sonra;

- İster çişim gelsin ister öteki, bir daha durmam dedi ve ne kadar sıkıştıysa da durmaksızın eve gitti. Ziputina'yı bir odaya kapattıktan sonra karısını çağırdı ve;

- Fatmacığım, ben bir çocuk yakalayıp odaya kilitledim. Sen onu iyice pişir de akşam eve gelince yemek için hazırla dedi ve işe gitti. Ziputina her şeyi duyduysa da sesini çıkartmadı.

Kadın, çok büyük bir ateş yaktı ve su dolu büyük kazanı üstüne koydu. Su iyice ısınınca, çocuğu kolundan tuttu ve kazanın yanına getirdi. Sonra da;

- Çocuğum bu kazanın içinde ne güzel şeyler var, hele bir bak hangisini beğeneceksin? Deyince Ziputina:

- Hele nerede duruyor? Bana bir gösteriver diye cevap verdi. Kadın, “İşte burada!” diyerek kafasını kazana sokunca, Ziputina onu itip kazana atıverdi. Sonra da onu iyice pişirip parçaladıktan sonra tavana yerleşti.

Akşamleyin dağ adamı geldi ve

- Mmmmm... Ne kadar lezzetli insan kokusu kokuyor deyip kazana çullandı ve bir butu çıkardıktan sonra;

- Bu kimin butudur, lezzetli diyerek ağzına tıkınca, Ziputina tavandan;

- Fatma'nın butudur diye seslendi. dağ adamı bir şey anlamadı ve;

- Aahh Ziputina'nın butudur, diye cevap verdikten sonra butu ağzına atıverdi.
Ziputina yine;

- Bilemedin Fatma'nın butudur, diye seslendi.

Dağ adamı yukarıya bakınca tavanda oturan Ziputina'yı görünce aklı başından gitti.
Sonra da;

- Ziputinacığım sen oraya nasıl çıktın? diye sorunca Zipu:

- İğnenin üstüne iğne koydum. Ben de üstlerine basıp öyle çıktım dedi.

Dağ adamı iğneleri getirdi ve bir bir üstüne koydu. Kendi de üstüne basınca iğneler saplandı. Dağ adamı kuvvetli bir nara attıktan sonra;

- Zipucuğum doğru söyle ne olur, sen oraya nasıl çıktın? Deyince, Zipu;

- Grastayı iyice kızdırdım. Beri de üstüne oturup öyle çıktım. Dağ adamı grastayı iyice kızdırıp üstüne oturunca kıcı yandığı gibi “Vay anacığım şimdi ne yapayım?” diye bağırdıktan sonra yine döndü ve;

- Ulan doğru söyle, sen oraya nereden çıktın? Diye seslenince Zipu;

- Sabun üstüne sabun koydum, ben de üstlerine basıp öyle çıktım, dedi.

Dağ adamı sabunları birbiri üzerine dizip kendi de üzerine çıkınca, sabunlar kaydı ve dağ adamı yere düştü. Yere düşünce neredeyse döküş kemiği kırılıyordu. O, yine;

- Vay anacığım! Dedikten sonra yine dönüp;
- Zipucuğum ne olur bana söyle, sen oraya nasıl çıktın diye sorunca, Zipu;
- Evin orta göbeğine bir teneke kül döktüm. Üstüne gazyağı döktükten sonra çarşaf örttüm ve ben de öyle çıktım dedi.

Dağ adamı bir teneke külü evin orta göbeğine döktü. Bir teneke gazyağı da onun üstüne döküp çarşafı kapattı. Kendisi de üstüne oturduktan sonra kibriti çakıp tutuşturması ile beraber vücudunu ateş sardı. Debelene debelene yandı, kül oldu. Ziputina ondan sonra tavandan indi. Evi temizleyip içine yerleşti. Dağ adamının her şeyi ona kaldı (Öztürk, 2005: 416-418).

1 Numaralı Masalın Motif Yapısı

1. Germakoçi/Grasta (İnsanlara kötülük yapan dağ adamı)
2. Ziputina (Ağaçta yaşayan çocuk)

2.2.1.2. Üç Kardeş

Hangi tarihlerde bilmem üç kardeş varmış. Bunlar ayri olmak isterlermiş. Ayri olmak isterlermiş ama mal taksimi yapamazlarmış. Altunleri var, ev eşyalari var, bi da ev var.

Bunlar dediler ki; "Altun bi pay edelum, ev bi pay edelum, eşyalari bi pay edelum". Bunlar birbirlerine ikna olmadiler.

"Eee ne yapalum?"

"Padişaha gidelum". Bunlar yole koyuldiler. O devrin padişahına gitmek için çok uzun bir yol var. Gittiler, padişahun kapisine dayandiler. Padişahun veziri gitti padişahun yanine.

"Padişahum kapide üç kişi var" dedi.

Padişah "İçeri alun" deyi buyur etmiş, içeri almışler. Eee bunlar yemek verecek, padişah "Bunlara yemek verun" demiş vezirine.

Sofra hazırlendikten sonra yemekler gelmiş sofraya. Vezir sofranın arkasında gizliden bekliyor. Sofraya önce et geliyor. Çocuklerden en büyüğü olan diyor ki; "Bu et çobek sudi ile emzurilmiş hayvanun etidir".

Daha sonra sofraya pekmez koymışler. Ortancası da deyur ki; "Bu pekmez mezaristanda toplanmış üzümünden yapılmışdur".

En küçüğü da demiş ki; "Bu padişah piçtur".

Bu üç kardeş böyle sıralı bir kelimeler söylemişler. Sofranın arkasında dinleyen vezir, duyduklarını hemen padişaha anlatmış.

Padişah "Ne dediler?" diye sormuş vezirine.

"Verduğumuz et, köpek sudi ile boyutılmış bir hayvanun etidir" dediler. Padişah sinirlenmiş "Çağırın buraya"; "Nasıl böyle bir şey deyursin?" diye sormuş padişah.

"Eee senin çobanın boyitti, çobanune sor" demiş.

Çobanı çağırılmışler. Padişah, çobana sormuş. "Burda böyle bir şey deyurler, doru midur?"

Çoban da; "Eee doğrudur. Bunun annesi elmişti. Bir çopeğun altına verdum. Emzurdi, o boyitti".

Padişah sormuş, büyük olan kardeşe, "Sen nereden anladun?".

"Çopek sudi ile boyindugu için ineğun sütünün yağı dibine oturdi, oradan anladum".

Bu sefer bi ufağıne sormuş. "Sen bu pekmezün uzumini mezaristanda toplandığını nereden biliyorsun?"

"Anladum, çünkü benim hararetum var idi. Hararetumi söndürmek için şerbet yaptum, içtum. Hararetumi söndürmedi, arturdi ki; anladum, mezaristandan toplandığını buradan anladum" demiş.

Padişah, "Olmaz böyle bi şey. Eee kim yaptı bu pekmezi, onları çağırın".

Çağırılmışlar. "Evet padişahum mezaristanda toplandı" demişler. Bu da kanıtlandı. Bu sefer en ufagini çağirdiler.

"İpe asarum sizi, her şeyi olduğu gibi söyleyeceksiniz" demiş padişah.

"Benim için, sen piçtur dedun, neden öyle söyledun?".

Dedi ki; "Padişahum, biz misafir geldük. Misafirun sorasında hane sahibi oturmazsa o kişi piç olur" dedi.

"Ondan midur?" diye sordu padişah. "Evet ondandır, biz misafir gelmişük, soframuz gelup oturmedun".

"Nereden anladunuz?" deyi tekrar sordı padişah. "Anneñe sor" dediler.

"Benim için böyle söylüyorlar anne, bu nasıl şeydur?" dedi.

"Aman oğlum, senun baban ordu komutani idi. Baban ordugahtan ordugaha dolaşıyurdi. Ben da onun peşinden, onun yemeğini yapıyordum. Sen bizzat babanun çocuğisin, öyle piçluk miçluk öyle bi şey yok" dedi annesi.

Padişah gitmiş "Annem böyle böyle söylüyor" demiş. "Annene bir daha sor".

Padişah, annesine bir daha sormuş. Annesi söylememiş. Bu sefer annesini furune koymuşlar. Kızgun furune.

"Aman oğlum, beni buradan çıkar" deyi yalvardı annesi, çıkardiler.

"Nasıl oldu, ben kimin çocuğiyim?".

"Evladum, sen babanun çocuğisin. Beni yaksan da babanun çocuğisin. Bir tek şey anlatayım. Baban Rus askerlerini esir almış idi. O gün, o askerleri katledeceklermiş. Odun

kesturiyurlerdi. Babana dedum ki; bu güzelim insanlari kurşune dizeceksin. Bak o genç çocuge yazuk degil mi? Olsa olsa budur benim yanlişum, bundan başka bir suçum yoktur. O asker öyle odun kesiyurdi. Babana bu kelimeyi söylemişim. O zaman da sen benim karnumde idun" demiş annesi. Geldiler gene "Kabul değil" dediler.

"O zaman ne yapalum?". "Hocaya soralum" dediler. Hoca "evet" doğrudur dedi.

"Sen puç oldun. O katliamda, o genç çocuge duygulandi. Duygulanduginden sen piç oldun" dedi. Olay çözüliyor.

"Tamam, kurtuldunuz. Hepinuzi burada asacaktum, kurtuldunuz, şimdi söyleyun derdunuz nedir?"

"Biz, mal pay edemeduk".

"Ne malunuz var?"

"İşte, altun, hali, ev var".

"Yarune kadar bana musaade verun, burada kalun" dedi padişah. Sabah oldi. Allaha nida etmiş, padişah rüyada görmüş. Bi pay hali, bi pay ev, bi pay altun yap" demiş. Zaten kardeşler de öyle taksim etmişlerdi. Payi kendileri yaptıgi gibi padişah da tasdik etmiş. Oradan ayrılmışler. Bu şekil bir masal burada bitmiş (KK: 5).

2. Numaralı Masalın Motif Yapısı

1. Mezaristandan toplanmış üzümler

2. Her şeyi bilen üç kardeş

3. Padişahın mal paylaşırma rüyası

2.2.1.3. Azrail ile Çocuk

Bir delikanlı dışarıya bir yere gidiyor. Gitmekte iken bir atlı adam yol arkadaşı oliyur delikanlıya. Bu atli adam ile delikanlı yolculuklarini yapıyorlar. Uzun uzun gittikten sonra bir köye varıyorlar. Köye gittuklerinde adam atından iniyor. Çocuğa tembih ediyor "Sakın bu ata binme" diye.

Adam gittikten sonra, çocuk ata biniyor. Çocuk ata bindiği zaman bütün dünya çocuğun avucunun içine geliyor. Yol arkadaşı adamun orada bir çocuğu, adamları öldürdüğünü görüyor. Adamları öldürdükten sonra geri dönüyor. Çocuğa ata binip binmediğini soruyor. Çocuk ata binmediğini söylüyor; ama zorlayınca ata bindiğini kabul ediyor. Adam (Azrail) soruyor, "Ata bindin ama ne gördün?".

Çocuk da cevap veriyor, "Sen bir yaşlı adamı öldürüyordun. Bir da çocuğu öldürdün, ama yaşlı adama fazla pençe atayidin". Çocuk "Sen bir Azrailsin, anladım" diyor. "O zaman benim ne zaman evleneceğimi biliyorsun. Ben ne zaman evleneceğim?" diye soruyor.

Azrail, "Sen evleneceksin; ama düğün akşamı senun canuni kabz edeceğim. Fakat evlenmezsan bi şey olmayacak" diyor. Çocuk dönüyor, evine geliyor. Çocuğun annesi "Oğlum seni evlendireceğim" diyor. Fakat çocuk istemiyor. Sonunda durumunu annesine anlatıyor. Annesi, "Senun yerune canumi ben vereceğim" deyip çocuği ikna ediyor. Delikanlı evleniyor. Gelin eve geliyor. Düğünün birinci akşamı çocuk, Azrail'i bekliyor ama Azrail gelmiyor. İkinci akşam Azrail sümüklü, pis bir şekilde geliyor. Gelin, o haline bakmadan gelen adama hizmet ediyor. Misafirdur deyi ilgileniyor. Üçüncü akşam da geliyor. Daha değuşik bir şekilde geliyor. Dördüncü akşam ise tam Azrail şekliyle geliyor. Delikanli, Azrail'i tanıyıp başını eğiyor. Delikanlinin morali bozuluyor.

Azrail soruyor, "Ben sana söylemişim, canını kabz edeceğimi. Niye bile bile evlendun?" diye soruyor. Çocuk, annesine sesleniyor.

"Anne anne ben evlenmiyordum. Beni sen evlendurdun.benun yerune canunu verecektun. O zaman ver canunu".

Annesi, "O kolay oğlum, canumi ben vereceğim".

Azrail, kadına "Haydi yat, canını kabz edeceğim" diyor. Azrail, pençeyi fazla vuruyor. Kadın dayanamıyor, "Canumi ben veremem" deyup kalkıyor. Delikanli yatıyor canuni vermeye. Bu sefer annesi dayanamıyor, tekrar "Canumi vereceğim" diyor. Anne tekrar yatıyor, gene dayanamıyor, kalkıyor. Delikanlı tekrar yatıyor. Bu sefer gelin durduriyor.

"Kocamun canini alma, onun yerine ben vereceğim" diyor. Gelin yatıyor. Geline 3-4 defa hızlı pençe vuruyor; ama canı çıkmıyor. Dayanamadığı zaman "Daha hızlı pençe vur, canımı çabuk al" diyor gelin.

Azrail, gelin ile delikanlının canını bağışlıyor. Ömürlerine 40'ar sene daha ekliyor. Onlar eriyorlar muradlarına (KK: 34).

3. Numaralı Masalın Motif Yapısı

1. Üzerine binince bütün dünyanın görüldüğü sihirli at
2. Çocuğun ata binince bütün dünyanın avucuna gelmesi
3. Adam (Azrail)
4. Azrail'in pençelerine rağmen ölmeyen gelin
5. Azrail'in ömürlerine ömür eklemesi

2.2.1.4. Muradına Nail Olamayan Dilber

Bir adamın çok güzel bir karısı var imiş. Ne yazık ki hiç çocukları olmamış. Bir zaman soğra, çocuk sahibi olmak için ikinci bir kari almış. Nasıl oldu ise iki karısı da hamile kalmış. İlk karısı çok güzel bir kız çocuğu dünyaya getirmiş; ama ne yazık ki doğum sırasında elmiş [annesini].

O zaman, evliyalardan biri gelerek bu kize "Muradına nail olamayan dilber" adını vermiş. Boynuna da bir hamayıl takmış. Bunu boynundan hiçbir zaman çıkarmalarını, eğer çıkarılacak olursa kızın heman eleceğini söylemiş.

Bu arada ikinci kari da bir kız çocuğu dünyaya getirmiş; ama bu kız hiç de güzel değilmiş. Seneler geçmiş, bu iki kız büyümüşler.

Güzel kız hamama girince, yıkanırken üstünden akan sular altın olurmuş. Güldüğü zaman güller açarmış. Ağladığı zaman göz yaşları incu olup inermiş. Kız yıkanırken dokülen altınları çuvallelere doldururlarmış.

Gel zaman, git zaman bu vaziyeti padişahun oğli duymış. Bu kizi çok merak etmiş. Annesine rica etmiş, gidup oni görmesini istemiş. Yaşli anasi kalkup gitmiş, kizun bulunduğu köye varmış. İnek almak için geldiğini soylemiş. Kizun evine gelerek demiş ki: "Ben inek müşterisiyim, çok uzaktan geldum, gidecek bir yerum yok. Bu akşam misafir eder misunuz?" demiş. Gece kizun odasında yatmak istemiş; lakin kizun ovey anasi buna razi olmamış. Sabah olunca yaşli kadun, hasta olduğini behane ederek yataktan kalkmamış. Ovey ana ile kizkardeşi erkenden çarşıye gitmişler. Onlar yoğiken kadun yikanmak istemiş. Kizun da kendisi ile yikanmasını istemiş. Kiz da yaşlu kadunun kalbini kırmamak için yikanmaya başlamış. Üstinden akan su, altun olup dokülmüş. Gülerken güller açmış, ağlayınca gözünden incu dokülmüş.

Yaşli kadun kize kim olduğini, neden geldiğini, velhasıl her şeyi anlatmış. Padişahun annesi olduğini soylemiş ve kize bir yüzük takmış. Soğra, altunleri çuvallara koyup saklamışler. Akşam olinca kizi ovey anasinden istemiş. Ovey ana kizi vermeye söz vermiş; lakin beş sene kendi yanında kalması şarti ile. Kadun da buna razi olmuş.

Beş sene soğra, yayan olarak saraya gitmek üzere yole çıkmışler. Yolda ovey anasi kize zorle iki kilo tuz yedürmüş. Kiz susayup "Su, su" diye ağlamaya başlayınca ovey anasi, bir gözünü çıkarup verurse su vereceğini söylemiş. Susuzluğa dayanamayan kiz, bir gözünü çıkarup ona vermeye mecbur kalmış. Bir dağa varmışler. Kiz tekrar susamış. Ovey ana su mukabilinde obir gözi da istemiş. Böylece kiz tamamen kör olmuş. Ovey ana, bu sefer kizun parmağinden yüzüği çıkartmış ve kendi kizinun parmağine geçürmüş. Soğra zavalli kör kizi dağda yalanuz bırağarak saraya gitmişler.

Padişahun anasi, güzel kizun yerine çirkin ovey kizkardeşini görünca çok hayret etmiş. Eskiden çok güzel olduği halda şimdi neden boyle olduğini sorunca, ovey ana kizun boyudukça bu hala geldiğini iddia etmiş. Nihayet padişah ile ovey kizkardeş evlenmişler.

Bu arada dağda tek başine kalan kör kiz oturup ağlarmış. Güzlerinden boşalan incu daneleriyle koca bir tepe meydana gelmiş. Bir ara at üstünde biri oradan geçmekte imiş. Lakin at, incuden tepe önünde durmuş. Bir mümkün ilerlememiş. Suvari, etrafa bakmış, incu ile doli bir tepe ve üstünde oturan çok güzel bir kör kizun ağladığını görmüş. Kize, "İn misun cin misun? Burda neden oturup ağlarsin?" deyi sorunca, kiz, "Ne inim ne cinim. Ben de senun gibi bir insanım" demiş. Padişahun nişanlisi olduğini, ovey anasının ona tuz

yedurup nasıl kör ettiğini, velhasıl her şeyi anlatmış. Atlı oni büyük anasına götürmeyi teklif etmiş ve evine götürmüş. Büyük anasına demiş ki: Sana güzel bir arkadaş getirdüm" demiş. O da çok sevinmiş. Yemek yedikten sonra kız, büyük ana ile beraber yatmış. Sabah olunca kız, atlı ile büyük ananın çok fakir olduklarını hissetmiş ve bu iyilik sever insanlara yardım edip zengin etmek için, yikanmaya gitmiş. Üç çuval altın doldurmuş. Büyük ana, altınları görünce çok sevinmiş. Hep birlikte kocaman bir bina yapturup altınları da içine koymışlar.

Bu arada, padişah karisinden gülerek kendisine bir gül vermesini istemekte imiş; ancak ovey ana, bugün yarın deyerek padişayı oyalamakta imiş. Güzel kız, atlıye pazara giderek "İki göze iki gül satayurum" deyip bağırmasını rica etmiş ve ona iki gül vermiş. Böylece, pazarda atlınin sözlerini duyan ovey ana kızın gözlerini verip ondan iki gül alarak "İşte bugün güller açtı" deyip padişaha vermiş. Güzel kız ise atliden aldığı gözlerini yerine koyarak tekrar görmeye başlamış. Bu arada padişah da ovey anadan gelen gülleri koklamakta imiş. Güzel kız, Allahın hikmetiyle padişahın gülleri koklamasından hamile kalmış. Ovey ana bir yol ile durumu öğrenmiş ve atlıyi takip etturerek kızın evini bulmuş. Eve bir cazı, bir böcek kıyafetinde girerek uyumekte olan kızın boynundan hamayili çıkarmış. Bunun üzerine kız elmiş. Atlı ormanda büyük bir türbe yapturmuş. Türbenin kapısı "Muradine nail olmayan dilber" deyip açılıp kapanurmuş.

Bir gün padişah ormana ava çıkmış. Ormanda gezerken karisinin ismini duyica o tarafa doğru gitmiş. Türbenin içine girince, çok güzel bir kızın uyduğunu ve küçük bir oğlan çocuğun süt emduğunu görmüş. Kızı uyandıramayınca, bu sefer çocuğu alıp saraya götürmüş.

Çocuk sarayda oynarken bir sanduğun içinde anasının hamayilini bulmuş. Hamayili çocuğun elinde gören ovey ana, onu elinden almak istemiş; fakat çocuğu susturmak mümkün olmamış. Padişah çocuğu alarak tekrar türbeye götürmüş. Çocuk elindeki hamayille anasına dokununca kız tekrar canlanmış. Padişaha o ane kadar başından geçenleri bir bir anlatmış. Padişah da ovey ana ile kızını idam etturerek cezalandurmuş. Artık bundan sonraki ömürleri çok mesut ve bahtiyar olarak geçmiş (KK: 45).

4. Numaralı Masalın Motif Yapısı

1. Önce çocuğu olmayan, daha sonra hamile kalan kadın
2. İsim veren evliya
3. Sihirli nesne hamayıl
4. Kız yıkanırken altınların dökülmesi
5. İnci olan gözyaşları
6. Kötü üvey ana
7. Sökülüp takılan gözler
8. Kızın gülleri koklayarak hamile kalması
9. Böceğe dönüşen cazı
10. Ölen kadından doğan erkek çocuğu (olağanüstü doğum)
11. Hamayil ile dokununca kızın canlanması

2.2.1.5. Küçük Kardeş

Çok fakir olan üç kardeş varmış. Bir gün, bu fakirlikten kurtulmek, çalışıp para kazanmak için yole çıkmışler. Yolde, akşam olup karanlık basınca, bir değirmende konaklamaya karar vermişler.

En büyüği olan kardeş, Allaha: "Bana bir bohça para ver" deyerek yalvarmaya başlamış. Ortanca kardeş da ona uyararak aynı şekilde yalvarmış. En küçükleri ise "Helal süttten bir eş" dilemiş.

Bir müddet soğra değirmene evliyadan ehtiyar bir adam gelmiş. Kardeşlara ne istediklerini sormış. İkiisi birer bohça para isteyince, onların isteklerini yerine getürmüş. Küçük kardeşun isteğini öğrenince, oni yanine alup uzakta bir eve götürmüş. Bu evde çok güzel bir kız var imiş. İhtiyar adam kızı babasinden istemiş, delikanli gencun dürüst bir gişi olduğunu söylemiş.

Kız ile oğlan evlendikten soğra küçük kardaş yeniden köyine dönmiş. Orda kümes gibi, çatısı yapraklar ile örtülü bir kulube yapmışlar. Bir zaman soğra da bir oğlan çocukleri dünyaya gelmiş.

Gecenun birinde ihtiyar bir adam Tangri musafiri olduğunu söyleyerek kapiyi çalmış. Küçük kardaş, karisine, "Ehtiyari eve alalum mi?" deyi sorınca, karisi, "Bu fakir halumuzi görüp da gelmek istediğine göre oni içeri almaliyuz" deyu cuğap vermiş. Odanın ortasına bir çarçaf germişler. Bir tarafta ehtiyar adamla ev sahibi, diğer tarafta ise gelince çocuğı uyumeye başlamışlar. Biraz zaman geçmeden ehtiyar adam "Ben aciktum" demiş. Ev sahibi, evde yenecek bir şey olmaduğunu söyleyinca ehtiyar, oğlan çocuğun pişurulmesini istemiş. Adam durumi karisine bildurınca "Madem üyle isteyur, mecburen pişureceğuz" demiş. Çocuğı büyük bir tencereye koymışlar. Kapağını kaptup ateşte pişurmeye başlamış. Ehtiyar eyica pişurmelerini istemiş. Onlar da ateşi artturup bir yandan ehtiyar ile konuşmaya başlamışlar; fakat çok üzgün imişler. Ehtiyar, tencereyi ateşten indurmelerini; fakat eyica soğumeden açmamak lazım gelduğunu söylemiş. Konuşmaya devam etmişler. Tencere tamam soğuyınca kapağı açüp bakmışlar ki ne görsünler? Çocuk altunler üzerine oturmuş, altunlerle oynamakta imiş. Meğerse ehtiyar adam evliyadan biri imiş. "İşte helal süt böyle yapar, seni zenginleştirür" demiş.

Sabah olinca, evliyadan olan ehtiyar bunlara çok büyük bir köşk yapmış. "yarun kardaşlarun gelinca onlara yalanuz on kuruş vereceksun" demiş ve odaların hepsini oner kuruş ile doldurmuş. Kardaşlari gelinca kapide "Para, para!" diye bağirmeye başlamışlar. O da, kardaşlara oner kuruş vermiş. Bundan soğra her gün gelüp oner kuruş alarak giderlermiş.

Bir gece kendisi büyük kardaşun kapisini çalmış. O ise kendisini eve almamış. O da artuk evine dönmüş.

Ertesi gün kapiye gelüp "Para para!" deyi bağirmeye başlamışlar; fakat artuk onlara hiç para vermemiş. Bir zaman soğra tamamen fakir düşmüşler. Küçük kardaş ise karisi ve çocuğı ile bahtiyar bir hayat sürmüş (KK: 45).

5. Numaraları Masalın Motif Yapısı

1. İhtiyar evliya

2. Yaşlı misafir (evliya)
3. Çocuğun pişirilmesi
4. Pişen çocuğun altınların üzerinde oynaması

2.2.1.6. Küçük Kız

Bir karı koca ve bir kızları varmış. Çocuğun annesi ölmüş ve babası bir üvey anne getirmiş. Üvey anne çocuğu istememiş, kocasına çocuğu evden götürmesini söylemiş. Babası kadına karşı koymaya çalışmışsa da sonunda çocuğu bir kuyuya atmaya karar vermiş. Dağa gidip bir elma ağacının altına kuyu kazarak üstünü muşamba gibi şeylerle örtmüş ve sonra elma ağacını silkeleyerek üzerine dökmüş. Daha sonra kızını elma toplamaya götürmüş.

Kız, yerdeki elmaları görünce sevinçle koşmuş ve kuyunun içine düşmüş. Babasından kendisini kuyudan çıkarmasını istemiş. Babası odun kestikten sonra gelip onu çıkaracağını söyleyerek ağacın dalına bir su kabağı asmış. Rüzgar estikçe kabaktan tık tık! Diye sesler çıkıyormuş. Kızcağz bu seslerin babasının baltasından geldiğini sanıyormuş. Gece olmuş, babası gelmemiş. Sabah olup da güneş doğunca su kabağını görmüş ve babasının kendisini aldattığını anlamış ve

Tık tık kabakcık

Beni aldattın babacık demiş.

Birkaç gün kuyunun içinde aç susuz kalmış. Bulduğu bir çöple kuyunun duvarını eşelemeye başlamış. Duvarda pencere gibi bir yer açılmış. Bu pencereden bakınca kocaman bir ev görmüş. Akşama kadar beklemiş. Akşam olunca bir davar sürüsü ile bir kıllı kız gelmiş. Davarı bir yere oturtmuş, ocağı yakmış. Kendi kendine:

Kızllı kız ne yesin?

Kıllı kız ne yesin?

Kıllı kız ne yesin?

Papa yesin

Bir dürüm alsın yesin

Kıvrılsın yatsın postun içine diyormuş.

Sabah olup Kıllı Kız, davarla evden çıktıktan sonra bizim kız pencereden eve girip karnını doyurmuş, etrafı temizleyip tekrar kuyuya dönmüş. Kıllı Kız davarı getirdiği zaman etrafı temizlenmiş, ateşi yakılmış olarak bulmuş, bir anlam verememiş. Böylece uzun bir müddet yaşamışlar. Sonunda bizim kız bu duruma bir çare düşünmüş. Bir küpün içinde davar uyuz olunca sürmek için katran varmış. Katranı Kıllı Kız'ın yatacağı postun üstüne sürmüş. Akşam olunca Kıllı Kız gelmiş, davarı oturtmuş.

Kıllı kız ne yesin?

Kıllı kız ne yesin?

Papa yesin

Bir dürüm alsın yesin

Kıvrılsın yatsın postun içine demiş.

Karnını doyurduktan sonra uyumuş. Sabah olunca davarı sürmek için kalkmak istemiş. Posta yapıştığı için: "Kıllı Kız kalkamıyor, Kıllı Kız kalkamıyor!" diye çırpırırken ateşe düşmüş ve yanarak ölmüş. Evdeki her şey ve davar sürüsü bizim kıza kalmış. Bundan sonra böylece yaşayıp gitmiş (KK: 38).

6 Numaralı Masalın Motif Yapısı

1. Üvey ana
2. Sürü sahibi kıllı kız
3. Yer altındaki ev

2.2.1.7. Akıllı Prens

Ülkenin birinde bir padişah varmış. Bir gün vezirini ve oğlunu alıp seyahate çıkmaya karar vermiş. Uzun müddet gezip dolaştıktan sonra ülkelerine dönerken

yoruldukları için bir tepenin üstünde konaklamış ve "Sabah olunca yola çıkarız" demiş. Etrafta hiç ev yokmuş. Çok uzakta bir ışık görmüşler. Gidip orda kalmaya karar vermişler. Oraya varınca, kocaman bir evde hiç kimsenin olmadığını görmüşler. İçeri girip karınlarını doyurmuşlar. Büyük gürültülerle bir şeyin geldiğini duymuşlar. Bakmışlar ki bir dev adam, önüne davarı katmış, getiriyormuş. Alnının üstünde kocaman tek bir gözü varmış. Evin kocaman, taştan kapısını açmış, içerdekileri görünce sevinerek kapıyı kapatmış. Bizimkiler de dev bizi misafir edecek diye düşünmüşler. Dev, ateşi yakarak avladığı hayvanı koca bir şişe geçirerek ateşte kızartıp yemiş ve uyumuş.

Uyandığı zaman bir av daha kızartmış yemiş; fakat doymamış. Bu sefer padişahı şişe geçirerek kızartmış ve yemiş. Vezirle şehzade çok korkmuşlar.

Sabah olunca dev, davarı alıp gitmiş. Kapı çok ağır olduğu için açamamışlar. Akşam olunca dev, davarla gelmiş, bu sefer veziri yemiş. Şehzade sıranın kendisine geldiğini düşünerek bir çare düşünmüş. Şişi ateşte kızdırmış ve dev uyurken gözüne çevire çevire batırmış. Kör olan dev, oğlanı yakalamak istemiş; görememiş. Devın parmağında tılsımlı bir yüzük varmış. Yüzük, oğlanın nerede olduğunu deve bildiriyormuş; fakat dev göremediği için ele geçirememiş. Bu şekilde onu yakalayamayacağını anlayan dev, kapıyı açıp davarı tek tek dışarı çıkarmaya başlamış. Davarlar azalınca oğlan bir koçun altına saklanarak dışarıya çıkmış. Atına atlayarak ülkesine dönmüş ve başlarına geleni annesine tek tek anlatmış. Annesi kocasının öldüğüne üzülmüş, oğlunun sağ olduğuna sevinmiş (KK: 38).

7. Numaralı Masalın Motif Yapısı

1. Alnının ortasında tek gözü olan dev (tepegöz)

2. Tılsımlı yüzük

2.2.1.8. Altın Top

Bir memlekette çok zengin ve yaşlı bir adamla karısı yaşıyorlarmış. Bunların genç; fakat çok fakir bir karı koca komşuları varmış. Akşam olunca genç beyle karısı gülüp oynuyorlarmış. Yaşlı adam, karısına: "Git sor, onlar oynuyorlar, gülüyorlar. Ne yapıyorlarsa öğrenelim de biz de aynısını yapıp eğlenelim, gülelim" demiş.

Yaşlı kadın gidip sormuş. Genç kadın: "Bizim bir altın topumuz var. Ben beye atıyorum o gülüyor, bey bana atıyor ben gülüyorum" demiş.

Yaşlı kadın duyduklarını kocasına anlatmış. Yaşlı adam demiş ki: "O zaman biz de bir altın top yaptıralım, biz de oynayıp gülelim" demiş. Sonra kocaman altından bir top yaptırmış. Akşam olunca oynamaya başlamışlar. Kadın, altın topu kocasına atınca "Aman! Beni öldürdün!" diye bağırmış. Kendisi topu atınca da karısı: "Aman! Beni öldürdün!" diye bağırmış. Sabaha kadar böyle oynamışlar, her tarafları çürük içinde kalmış. Sonunda adam: "Hanım bu böyle olmaz, git sor bu altın top ne imiş" demiş.

Yaşlı kadın gidip sorunca, genç komşusu gülerek "Teyze bizim altın topumuz bu" diyerek bir küçük çocuk göstermiş. Kadın geri dönüp durumu anlatmış. Bunun üzerine altın topu kuyumcuya götürüp satmışlar. Bir çuval para almışlar; fakat yine de mutlu olamamışlar (KK: 38).

2.2.1.9. Padişahın Kızıyla Evlenen Çocuk

Burda bir padişah vardı. Padişah evalisiyle beraber ava çıktı. Giderken bir müddet gittikten sonra baktılar ki ilk derenin kenarında ihtiyar birisi çöpleri kırıyor birbirine çatıyor dereye atıyor. Neyse yaklaştılar yaklaştılar "selamun aleyküm, aleyküm selam". Ne yapıyorsunuz? dediler buna. Padişah soruyo tabi, adam padişah. Demiş "çöp çatıyorum". Ne demek demiş çöp çatıyorsunuz çöp çatmak ne demektir ? Dedi ki: "Doğan çocukları kız erkek, doğan çocukların nikâhlarını kıyıyorum". Onları birbirine nikâhlıyorum. Padişahın da aşağı yukarı 10 gün 15 gün evvel bi kız çocuğu doğmuş. Dışarı benim dedi kızım oldu dedi sen o benim onun, onun da nikahını kıydın mı ? Tabi onu kıydım nikahını kıydım. Kime? Falan beldedeki bi çobanın oğluna. Nası olur benim kızım çobanın oğluna nikahını kıydın ? Der demez padişah evalisini toplayıp doğru avından vazgeçerek doğru saraya. Sarayda topluyor bi kaç tane muhafızını kendisine mahsus da bi de bi hançeri var, hançeri de veriyor o muhafızlara. Diyor ki gidin bu beldede bu çobanın oğlunu bulun öldürün. Benim kızım... Ben ona kızımı vermem. Neyse bunlar geliyolar, hazırlıklarını yapıyolar, çıkıyolar yola. Gidiyolar o beldede arıyolar, buluyolar bu çobanın oğlunu. Ordan kaçıyolar, getiriyolar başka bi beldeye, bir ormanın içerisinde o hançeri bunun göğsüne saphıyolar, bırakıyolar onu oraya. Hançer de ona kalıyo gidiyolar. O çoban sürü sürü akşam olunca getirirken bakıyolar ki sürünün içerisinde bi koyun, ormanın içerisine dalıyor. Allah

Allah bu koyun böyle nereye dalıyor, bir iki dikkatini çekiyor bunu takip ediyor. Gidiyor bakıyor ki orda bi aslan gibi bebek, çocuk hançer göğsüne saplanmış bu koyun o çocuğu orda emziriyor, süt veriyor ona. Hemen bu çocuğu ordan alıyor hançerini mançerini çekiyo göğsünden, yarasını dağlıyor, sarıyor, ediyor, yapıyor. Bu çocuğu büyötmeye başlıyor. Çocuk büyöyedursun 3 yaşına 5 yaşına 10 yaşına derken bu çöban, çöban ama o devrin bütün şipor oyunlarını da biliyor. Dere var güreşi biliyor, mızrak atmayı biliyor, kılıç kalkan kullanmasını biliyor, efendime söyliyim göğüs atmasını biliyor, at binmesini biliyor, her şeyi biliyor. Spora çok meraklı. Bu çocuğu 5-6 yaşından itibaren böyle şipora alıştırıyo, adam akıllı yetiştiriyor. Fakat çocuğa işte diyor ki sen ben seni burda buldum veyahutta bilmem ne. Çocuk onun oğluymuş gibi o da benim babam bu şekilde büyöyor çocuk. Neyse çocuk büyöyedursun aşağı yukarı 17 -18 yaşlarına delikanlı çağına geliyor. Padişah bi ferman çıkarıyor. Diyor ki bugün sarayda tüm ülkeden sporcular, pehlivanlar oyun yapacaklar, herkesi seyredicez. Bu oyunların içinde muvaffak olan yani kazananı da saraya kendime asker alacam. Muhafız askeri olarak alacam. Çöban bunu duyuyor. Bu sefer diyor çağırıyor oğlunu, diyor gel oğlum senin zamanın geldi diyor. Sen şimdi gidiyorsun bugün diyor saraya diyor, sarayda oyunlar var sen o oyunların hepsini iyice biliyorsun bu oyunları oynayacaksın. Ola ki padişah seni kendine muhafız askeri olarak saraya aldı. Bu hançeri de al koy beline diyor; fakat bu hiç yani öyle zamansız yerde kullanılmaz çok başın zorda kalırsa kullanırsın. Bu da belinde dursun. Çocuk tabi koyuluyo yola, gidiyor. Gidiyor meydan kurulmuş şiporcular atçılar matçılar hepsi orda. Velhasıl bu çocuk tüm oyunlara giriyor hepsini birincilikle bitiriyor, başarıyor. Tabi padişahın kızı da orda. Padişahın kızı da babasının yanında oturuyor, bu çocuğu seyrediyor. Zaten çocuğu görür görmez o aşık oluyor ona, zaten çöpleri çatılmış ya aşık oluyor ona. Bu sefer padişah bakıyor ki bir babayiğit bu oyunların hepsini kazandı, birinci oldi. Çağırın diyor onu bana diyor. Neyse çağırıyorlar onu. Diyor, sen işte nerden geldin, kimsin, şusun busun ben şuydum, şurdan geldim falan filan derken biraz daha dikkatli bakınca kendi hançerini belinde gördü. Kendi hançerini belinde görünce padişah işi çakıyor. Ula bu hançer benim hançerdür. Ben bu hançerlen benim askerlerimi göndermişdüm bu çocuğu vurup öldürmek için. Bu çocuk sağ mıdur yaşıyo mıdur ki benim hançerim bundadır? Hemen çağırıyor ordan, çocuğa diyor ki sen diyor al şu nameyi bi name yazıyor, diyor başvezirine yazıyor ki bu çocuğu alın burdan kaçırın, boynunu vurun. Çocuğa da diyor ki al bu kağıdı diyor benim başvezire ver, sana diyor elbise melbise hamam gösterecekler, elbiselerini

değiştirecekler, seni tebdil-i kıyafet yapacaklar. Sen benim sarayıma, ben seni sarayına alacam diyor. Kız tabi bunu hemen ordan görüyor, çocuk tabi okuma yazma bilmiyor ama çocuk hummi çocuk. Çocukun okuma yazma bilmeyince kız hemen gidiyor, alıyor o kağıdı, yazıyor ona ki benim kızımı bu çocukla evlendirmek üzere kırk gün kırk gece düğün başlasun. Hemen veriyor çocuğun eline, ötekini yırtıyo atıyor. Tabi gidiyor çocuk da arıyor başveziri nerededir diye soruyo, buluyo veriyö ona o kağıdı. Bakayı ki benim kızımı bu çocuklan beraber evlendirip 40 gün 40 gece düğün yapılmak üzere merasimler başlasun, hazırluklar başlasun. Neyse diyo bütün saray personeli saray şeyleri bu düğün hazırlukların devam ediyor, padişahın bi şeyden haberi yok tabi. Tam düğün olacağı zaman padişah bakayı ki ya bi bi şenlik, davullar, zurnalar falan filan nedür diye soruyor. E padişahım siz emir verdiniz ya benim kızım işte felan filan evlenecek. Ben öyle bi emir vermedim diyor. Evet böyle emir verdiniz işte fermanınız, padişahın buyruğu da onda. Haaa ! padişah anlayi ki daha bi şey diyemiy, bu iş böyle olmuyor. Peki diyor, bu sabah - yarın düğün olacak- bu sabahleyin çocuğu bana gönderin de diyor, ben damadıyla beraber bi kahvaltı yapayım. Tüm dışardaki fırınculara da el altı haber gönderiyor sabah erkenden sokağa kim gelip çıkıp da sizden ekmek isterse hemen onu ocağa atın, yakun. Bütün fırıncılara emir veriyor. Bu sefer görüyo, çağrıyo çocuğu götürüyor padişahlan beraber bi masaya oturuyorlar. Diyor padişah çocuğa ki olum git diyor bi taze ekmek al da beraber taze ekmeklen beraber kahvaltı yapalum. Hayhay diyor. Çocuk ordan kalkar kalkmaz padişahun jetonu düşüyor. Padişah diyor ki ulan demek ki gene bu Allah'un taktiği bozulmaz. Ben buna bu kadar işler yaptım, bunun peşine bu kadar düştüm, bu tam benim kızım evlenecek güne kadar geldi. Buna ben niye mani oluyorum derken bu sefer padişah kendi kalktı fırladı gitti doğru sokağa. Gitti sokağa bu sefer çocuğu koşmaklan geçti hemen gitti fırına buraya kimse geldi mi dedi, dediler ona ki yok. Haa ! Sen geldin buraya, dur bi de padişahı bu sefer doğru fırının içine. Padişah oraya sersem sersem geldi pacadan çıktı, o çocuk da aldı o kızı, onlan evlendi. O ülkenin padişahıdır. Demek ki bundan görülüyor ki Allah'ın takdiri bozulmaz. Allah ne yazmışsa o çıkacaktır (KK: 52).

9. Numaralı Masalın Motif Yapısı

1. Dere kenarındaki ihtiyar
2. Çocuğu emziren koyun

3. İlk görüşte aşk

2.2.1.10. Şeytan Eşek Oldu

Bi gün bir kadı efendi var. Kadı efendinin o zamanki devirde bir de topal eşeği var. Bineği olarak bi de topal eşeği var. Tabi bi de odacısı var. Ona ekmek atıyor, odacısı var. Bu odacının birkaç kuruş da ondan alacağı var kadı efendüden. Köye de gitmek icab etdi. Bu sefer kadı efendiye gitti dedi ki kadı efendi ben bana birkaç izin ver de, birkaç kuruş senden alacağım var, o parayı da ver de ben çocuklarımın yanına gideyim. Kadı Efendi tabi bu teklifinin bu kadarını kabul etmedi. Şimdi gidemezsun, biraz daha sonra gidersun . E mecburi tabi odacı bi şey diyemedi, kabul etdi. O ara da masasının üzerinde bütün dosyalar yayılmış sağa sola. Odacısından bir kave istedi. "Bi kave yapar misun bana?" dedi. Hayhay. Gitti odacı kavesini yaptı kapiyi çaldı içeri girdi. Kaveyi koyarken bakti ki masanın üzeri derli toplu değil. Dosyalar dağılmış. Dedi ki masayı bi toparlıyayım da ondan sonra kaveni buraya koyayım. Bu şekilde çalışırsan kaveni dökersun çarparsun buraya dökülür. Dedi ki sen kavemi koy oraya, ben niye dökecem onu, ben şimdi çalışıyorum dosyaları karışturma. Kaveyi koydu tabi odadan dışarıya çıktı. O arada Kadı Efendi kavesinden artık bi yudum mu çekti iki yudum mu çekti neyse hoop hadi bakalım kaveyi dökti. Orda berbat oldu, dosya mosya karişti birbirine. Hay aksi şeytan dedi, nalet şeytan geldin buraya işimize kariştın, döktirdin bize kaveyi buraya, falan filan derken çağırdı odacıyı, bu sefer odacı girdi içeriye, şeytanun işine bak dedi, bu şeytan gene bizim işimize karişti. Bu sefer odacı dedi ki Kadı Efendi bunda şeytanın bi kabahati yok, ben size bu kaveyi sizin dökeceğinizi ben anladum, dökeceksiniz dedi. Bu masanızu ben düzeltereyim ondan sonra kavenizi içersiniz dedüm. Şeytan buraya hiçbi şey yapmadı, kabahat bu hata sizdedür, şeytanun hiç kabahati yok. Çek dedi al fincanı mincanı çek e git dedi, benim kafama girme, odacıyı da bir azarladi. Tabi odacı aldı fincanı ocağa gitdi. Ocağı yıkarken şeytan geldi bunun yanına. Dedi o ki "Eyy ademoğlu ! Ben dünyaya gelenden beri beni kimse ne meth etti ne de müdafaa etti. Sen beni bu adama karşı meth ettin, müdafaa ettün. Sen dile benden ne dilersen. Ben buna odacı mü haklıdur, Kadi mü haklıdur? Ben bunu buna bi göstereyüm bu Kadı'ya. Dedi peki, tamam ama ne olacak ? Sen dile benden. Peki, diliyorum. Haa şimdi ben dedi güzel bi eşek kıyafetine girecem. Tasmalar masmalar, boncuklar, çingiraklar süslü püslü gelecem karşısuna beyefendinin kapisunun ibinden kafamı çıkartacam ona doğru. Sen de diceksin ki bak Kadı Efendi sen bana kendi topal

eşeguni vermedin ama bana biri eşek hediye etti. İstersen bi gör dek bak nası eşek. Neyse tamam kabul etti o da. Biraz sonra bi de baktı ki odacı da şaşırđı, bi eşek çıktı yanına ki o da kendisi de şaşırđı. Şeytan oldi hemen bi eşek, eşşoğlu eşek geldi yanına. "Kadı Efendi bi dakika bakar mısun ? Bak sen bana senin kendi total eşegini vermedin ama benim patronum bana ne kadar güzel bi eşek hediye etdi. Görüyo musun bak?" Kadı Efendi bi baktı ki ooo, bu ne kadar güzel bi hayvan! Çok güzel bi hayvan hakkaten. Bu tam bana layık. Sen bunu bana sat. Yok, tövbe bunu satmam. Satarsun, satmazsun, satarsun, satmazsun... Neyse Kadı Efendi odacısı ne etsin? Bu tabi zorlayıdı onu, satmaya mecbur kaldı. O zamanun devrinde yüksek bi paraylan beraber eşegi Kadı Efendi'ye odacı sattı. Aldi ordan parasını. O kendi total eşegini de ona verdi. Bindi o total eşegine, o köye gitti, bu köye gitti. Gidedursun bizimki ne yapıyor? Kadı Efendi tabi saat beşde paydos etdi , bindi eşegine doğru gitdi eve. Eve gidince baktı evin ailesi, hanımı manımı Kadı Efendi bu sefer total eşek değil de çok güzel bi eşeklen geldi. Süslü püslü, güzel, babayiğit, büyük bi eşek... Neyse aldılar, bağladılar bunu ha buraya. Yattı mattı, sabahleyin kalktı. Saat... İşine giderken yine bindi o eşege, geldi daireye. Bağladı onu yerine. Oldi akşam, bindi gene gitdi eve. Sabah oldu gene bindi, geldi. Üçüncü günü eşege bindi gidiyor. Giderken tabi gitti gitti, epey gitdikden sonra yolun üzerine bi büyük bi çeşme var. Çeşmeninde bi musluğu var. Şarıdan yapılmış biraz büyükçe bi musluk. Ama tabi eşek sıkmadı onu. Neyse biraz musluğa yanaşmadan daha bi de bakıyor ki Kadı Efendi, eşek ufalmaya başladı. La eşek noliy, eşek küçölüyor, eşek kayboluyor, tutıdı vurıdı, yularından tutar. O çeşmenin yanına gelir gelmez baktı ki ayaklarını vurdu yere. Bir iki adım daha eşek hemen çıktı ayaklarının altından doğru o çeşmenin musluğundan içeriye girdi. Kadı Efendi bakayı ona şaşırđı. La bu eşek benim eşegi tutunaydım da bu eşek burdan nereye gitti? Gitti girdi musluğun içine. Yalvardı yakardı, çağırđı, ordan çıkardı kafasını. Kulaklarını sallay sallay, geri çekiliy musluğun içine. La etme eşek. Sen oraya nerden girdin? Sen neyn nesisin? Gel bakalım. Gelmezsün velhasıl epey bi mücadele etdikden sonra baktı ki eşek çıkmayı ordan. Yayan, doğru gitdi eve. Eve gidince bakdı evin milleti baktı ki bu Kadı Efendi yayan geldi. Hani bunun eşegi noldi? Kadı Efendi hayrola noldi? Dedi; bi şey olmadı. Eşek dedi musluğun içine girdi. Allah Allah! Hele ya içeri gir bi bakalım Kadı Efendi, sen şaşırđın mı? Koskocaman eşek çeşmenin musuluğundan içeri girer mi? Sığmaz ordan. Oraya sığar mı? Hee! Çeşmenin musluğunun içine girdi. Ordadur. Etme Kadı Efendi. Olur idi. Olmaz idi. Çoluk çocuk kalkıyo bunun başına. Eyvah dediler. Bizim babamız atlattı, üşüttü. Aklını

üşütti. Tutidi vuridi bu sefer patirti gürültü derken kavga dövüş hadi bakalım doğru karakola. Neyse karakolda noldi Kadı Efendi? E benim bi eşeğim vardı. İşte musluğun içine girdi. Çeşmenin musluğuna girdi. Kadı Efendi musluğa girmez eşek. Oraya girer mi? Sığar mi? Sıgmaz mi? Filan falan derken buna bi rapor eklediler, doğru tımarhaneye. Tabi gitti tımarhaneye. Bunu aldılar şimdi oraya. Noldi, sen niye geldin buraya? İşte eşek musluğa girdi. Eşek musluğa girer mi? Buğa vur babam vur. Kakayiler oni. Kadı Efendi noldi? eşek musluğa girdi. Gene vur babam vur. Kakayiler oni. Kadı Efendi noldi? Eşek musluğa girdi. Vur babam vur. Buna beş on gün böyle boyna sopa vurdiler. Gardiyan da dedi ona ki insan dövülmekten bezmez mi? Biz seni böyle hep döverük. Bize bi şey olmaz ama sen bu eşek musluğa girdi sevdasından vazgeç de, de ki eşek musluğa girmez. Sıgmaz oraya de, seni bırakalım da geç de git. Yoksa senün kemiklerini dökeceuk buraya. Tamam ben de biliyrim eşek orayadur ama ne edeyim madem ben de sizin gibi diyim. Neyse evet eşek musluğa sığmaz. Yani ben öyle dedim, şuydu buydu. Ben hayal gördüm falan derken çıkarttiler oni. Geldi eve. Oturdi aşağı. Bi gün, üç gün, beş gün derken hanımılan beraber pazara gitmek icab etdi. Bu sefer o hangi musluğa girmiş ise o yoldan geçmek icab eddi. O yoldan geçerken geldiler o çeşmenin önüne. Bu sefer o eşek ordan çıkardı kafasını. Başladı ha kulaklarını sallatmaya. Bu sefer o hem bakamayir ona yanlaniy manlaniy derken ben ne ediyim sen orayasun ama ben seni oraya biliyrim ama bana kimse inanmay ki ne yabayım dedi oraya kıvrılıverdi, oraya döndi gitti (KK: 52).

10 Numaralı Masalın Motif Yapısı

1. Şeytan
2. Değişme motifi (Şeytanın eşeğe dönüşmesi)
3. Eşeği içine alan sihirli çeşme
4. Çeşmeye giren eşek

2.2.1.11. Her Şeyi Allaktan İsteyen Çocuk

Zamanında padişah birkaç kişiyle beraber bir beldeye ava çıkar. Gezerler, dolaşırlar, avlarlar, avlanırlar. Dönüşlerinde kır bi yerde bi ev rastlarlar. Şu eve bi uğrayalım derler. Giderler, selamun aleyküm, aleyküm selam. Bunları sekiz on yaşlarında

bi erkek çocuk karşılar. Buyrun der, buyur eder. Sandalye, minder neyse bunları oturtur. Ondan sonra gider, bahçede annesine haber eder. Anne bize tanı misafiri geldi. Ben onları oturttum. Oturup beklerler. Heralde bunlara bi şey ikram etmemiz icab eder. Evet oğlum der ama hiçbi şeyimiz yok bizim bunlara verebilmemiz için. Bunlara bizim bi şey ikram edebilmemiz için halihazırda hiçbi şey yok. Yalnız koyunumuz var. O koyunu sağalım ve onun sütünü bunlara ikram edelim. Git onlara otursunlar ve böyle söyle. Çocuk da gelür, biraz oturur, şimdi annem koyunu sağıacak ve onun sütünden size süt ikram edecek der. Bunlar da oturur. Tabi kadın daha misafirleri görmedi. O çocuk da bunların kim olduğunu, padişah mıdır nedir hiç haberi yok. Biraz sonra annesi koyunu sağıar, artık koyundan ne kadar süt almışsa, bir koyun ne kadar süt verirse, onu kaynatmış, pişirmiş, getirmiş, ikram etmiş. Onlar da sütü az çok kana kana içmişler. Biraz daha oturduktan sonra gidelim diye mücade istemişler. Bu sefer kadın oğluna söyledi ki hayır gitmelerine mücade etmiyoruz. O koyunu da biz bunlara kesip pişirip ikram edeceğiz. Biz misafirlerimizi böyle bi sütle beraber yola koyamayız. Bunlar şimdi hem bu kadının hiçbi şeysi yok, bir tek koyunu vardı, onu da süt sağdı, bize verdi. Başka hiçbi şeysi olmaduğna göre bu koyunu da kesecek bize ikram edecek. Allah Allah! Ne büyük bir lütuf, ne büyük bir insan bu, ne kadar misafirperver bi insan, bi kadın? Neyse beklediler. Tabi, misafir ev sahibinin emrine itaat etmesi gerekir, misafirlik böyledir. Misafir ev sahibi kalk derse kalkacak, misafir diyecek ona git derse gidecek, bu şekilde. O, bu şekilde riayet ediyor ona. Koyun kesildi, pişti, geldi koydu ortaya. Güzel şekilde karnını doyurdu. Bu sefer kalkup gelürken padişah çocuğu çağırıyor. Diyor ki oğlum çarşıya gider gelürsun, şehire geldiğin zaman şu kağıdı al, bu kağıtlan beraber bize bi uğra. Tabi kağıda kendi padişahın bi emaresini koyuyor. Yani imzasını atıyor ya mührünü basıyor. Padişahın tarafından verildiği belli oluyor. Aradan bi zaman geçiyor. Epey bi zaman geçdikden sonra çocuk da biraz daha büyümüş oluyor. Şehire inmesi icab ediyor. Bu sefer annesi ona diyor ki oğlum bize misafir gelmişdi, misafirler gelmişdi, bunlar bize böyle bi kağıt vermişlerdi, sen şimdi çarşıya gidiyorsun, bunlara uğramazsan adab-ı muaşerete uygun olmaz, bunlar der ki bize tenezzül etmedi, gelmedi, onlara da bi uğrayıver. O kağıdı arayı buluyo çocuğun eline veriyö. Tabi çocuk da gidiyor, şehre geliyor, şehre geldikden sonra bu kağıdı gösteriyor. Diyor ki şu adrese ben gitmek istiyorum. Bakıyolar ki padişahın sarayı. Padişahın sarayından verilmiş bi kağıt bu. Bu padişahın sarayından çağrılıyo, padişahın imzasıdır diyorlar. Sen padişahı nerde buldun, nerde gördün? Ben bilmiyorum, padişah madişah tanımıyorum, yalnız bu adresi bana

verdiler, beni oraya götürün. Neyse birkaç kişiye soruyor, soruyo soruşturuyo, tutuyolar padişahın sarayına bunu götürüyolar. Padişahın sarayına götürüyolar, oturuyolar, padişah da namaz kılmaya doğrulmuş, namaz kılıyor. Çocuk heralde tabi namaz kılmak şu bu falan İslamiyet'i pek iyi bilmiyor. Öğretmiyolar çocuğa, kısa bir dönem büyümüş yetişmiş. Soruyor çocuk; ne yapıyor bu padişah, ne, padişah değil mi bu, ne yapıyor bu? Diyorlar işte namaz kılıyor, Allah'a karşı kulluk görevini yerine getiriyor. Biraz sonra namazı bitirince tesbih çekmeye başlıyor. Şimdi napıyor diyor. Şimdi de Allah'ı zikrediyor, tesbih çekiyor, Allah'ı zikrediyor. Bu sefer o da bitiyor. Bu sefer ellerini açıp kaldırıp bi şeyler diyor. E şimdi napıyor diyor. E şimdi de dua ediyor, yaratandan Allah'tan bi şeyler istiyor. "Yaaa, oooo! Bu da dilenci" diyor. "Bu da başka yerden istiyor, ben bundan ne isterim" diyor. "Bu bana ne verir ki, bunun nesi var ki bana verecek, bu da başka yerden istiyor, ben o istenen yerden isterim" diyor, hemen ordan ayrılıyor, daha padişahın hiçbi şeysine bakmadan koyulup yola gidiyor. Demek ki bu da gösteriyor ki isteyecek yer Allah'dan başka değil. Allah'dan isteriz (KK: 52).

2.2.1.12. Kadının Fendi Erkeği Yendi

Hindi kadın, kocasıyla bi iddaya tutuluyor. Diyor kocasına ki kadının fendi erkeği yendi. Kocas da diyor ona ki sen ne fendin var ki beni yeneceksin. Sen hiçbi şey yapamazsun. Yaparsun yapamazsun derken iddaya tutuştular. Tabi erkek buni unuttu ama kadın bunu unutmuyor. Günün birinde öküzleriyle beraber çift sürmek üzere tarlaya giderken daha evvel kadın çarşıdan iki dane tamtaze palamut balığı alıyor, gidiyor oraya başlayacağı yerden, yerin birinci ikici sırasında, yerin biraz yukarıya, oraya tarlaya balıkları gömüyor. Tabi adamın haberi yok bu işten. Adam da başlıyo çift sürmeye. Hadi bakalım bi sıra tutuyor. Dönüyo o taraftan bida geliyor. Üçüncüsünde sıradan giderken birkaç metre gidiyor, hoop! Bi de bakıyor ki iki dene balık, hemen çıktı oraya toprağın içersinden. Ulan bu balıklar ney, nerden geldi falan derken bakıyor ki balıklar daha tamtaze, hiç kokmamış balık. Allah Allaah! Bu nası bi şey? Tarlaya da balık. Öyle ya belki tarlaya da balık olur ha! Oluridi olmazidi... Neyse bunlar baluktur e tarlanın içinden çıkdiler, daha buna bi şey diyemiyor. Biraz sonra ordan bi köylü geçerken diyor ki oğlum ha bu balıkları al da bizim eve götür. Hanıma da söyle ki öylen buraya bana yemek getirirken bunları da kızartsun bana getirsün. Tabi adam gene çift sürmesine devam ediyor. Öylen oluyor tabi, kadın bu sefer yemek de getirmiy buna, bakayi gelen yok giden yok.

Akşama doğru akşam olmak üzere, kumluğunu, sapanını katıyor önüne, hadi bakalım geliyor eve. Geliyor eve hayvanlarını bi tarafa bağlıyor mağlıyor, siliyo, temizliyor, çikiyo eve, fazlasını, ceketini, nesi varsa atıyor. Oturuyor, hadi bakalım hanım bana çorba ver. Balıkları göndermişdim sana, balıkları yaptın mı, pişirdin mi falan işte öğlenlen bana balık getirmedi. Ben dedim ki böyle böyle öğlenlen bana balık getir. Sen... "Ne balığı? Ben balık falan bi şey almadım". "Ben bugün sana balık getirdim". "Sen nerdeydin ki bana bana balık getirdin?" "E ben çift sürüyodum". "Çift sürerken sen balukları, nerden buldun?" "Tarlunun içinden buldum baluğu". "E be adam tarlanun içinde baluk olur mu?" "Sen aklını mı üşüttün? Kafayı mı oynattın sen? Baluk tarlada olmaz". "Evet hanım, ben tarladan iki dene baluk çıkarttım tamtaza baluk". "Adam sen de tarladan baluk çıkmaz. Baluk suda olur, denizde olur, derede olur, tarlada toprakda baluk olmaz". "Ya kadun ben bunları tarladan çıkarttım, toprakdan çıkarttım". Çıkıyordu çıkmıyordu hadi bakalım münakaşa başladı. Münakaşa büyüdü, kavgaya dönüştü, kavgadan hadi bakalım karakolda soluğu aldiler. Şimdi soruyorlar adama ki noldi sen? "Ya ben bugün tarlada çift sürerken tarladan iki tane tamtaze palamut balığı buldum, çıkarttım, hanıma gönderttim, pişir bunları hazırla dedim. Geldim eve ki baluk maluk bi şey yapmamış, göndermedin diyi". "Ya ama sen şimdi nasıl konuşuyorsun, tarlada baluk olur mu?" "Ben tarladan buldum onları". Tarlada olur, tarlada olmaz derken hadi bakalım doğru hastaneye, tımarhaneye. Soruyorlar ona ki "Çiftçi efendi baluklar nerededir?" "Tarlayadır". "Tuuu..." Yatur aşağı vur babam vur. Neyse peste kaldırıyler. "Nerededir baluklar?" "Tarlayadır". Gene basaylar. Velhasıl uzatmayalım adam akıllı bunu on gün, on beş gün bi adam akıllı döviyler. Derler ona en nihayetinde ki "Sen bu sevdadan vazgeç, tarlada baluk olmaz. Sen öyle deme de balukları denizde buldum veyahut da derede buldum de, de denizde olur, tarlada baluk olmaz de de bırakalım seni. Yoksa seni dövmekten mecburuz biz, bizim görevimiz bu". Neyse doğru diysin diyi. Bırakiyler onu, geliyor eve. Tabi hanım daha evvel eve gelmeden odanın bi köşesinde bi ayna koyuyor. Aynanın da tam arkasına gene iki dene baluk asayı oraya. Sofrayı da tam o aynanın, aynayı da görecektir şekilde kuruyor. Adam yemek yiyor hoşbeş ettikten sonra. Hem anlatıyor işte şöyle oldu böyle oldu başuma şunlar geldi da şöyle oldu böyle oldu derken hem çorbayı yerken bi de bakıyor kafasını bi kaldırıyor aynaya bakayı ki gene oraya iki dene baluk arkasında görünüyor. Hııı, ediy hemen! Öğüriy, gene çorba yiy. Biraz daha duruy ben mi yanlış gördüm diye tekrar gene kafasını kaldırıyor bakayı gene iki dene balık aşağı üstü görüy. "Hııı" ediy! Gene kafasını indiriy. Velhası böyle devam ederken

karı dedi ona ki "La noliy sana be adam, sen rahat rahat çorbanı içsene!" Dedi ki "Hanım bana gene baluk göriniyi. Heralde ben aklimi gene oynatırım kafami. Ha burdan bu sofrayı al da başka bi tarafa koy. Yoksa ben mafolacaum". İşte o zaman kadın diyor ona ki "Gördin mü, kadunun fendi erkeği yendi. Ben sana söylemişdüm. İşte bu hadiseleri senun başuna geturen hep benim. Tabi ki tarlada baluk olmaz, ben daha evvel gittum oraya o balukları gömdim ve bunları da senun başuna bu çorabu ördim" (KK: 52).

2.2.1.13. Elini İsteyen Kadın

Çıkmış çarşıya alışveriş etmeğa. Alışveriş ederken tabi hırsızın biri bunun kolındaki bilezikleri görmüş. Bakmış buna bissürü bilezik. "Ula demiş ben bu bilezikleri nasu alırım?" Düşünmüş düşünmüş düşünmüş, demiş en sonunda bari ben bu karıyı takib edeyim de evi nerededir bulayım. Karı işini bitirdikten sonra döniymiş eve. Bu hırsız da peşinden bunu takib etmiş. Gitmiş evine tabi. Evun yeruni öğrenmiş. Bi akşam kari yatarken gece yarisina doğru hırsız gelmiş usulca girmiş içeriye karının odasına girmiş kesmiş karının kolini, almış bilezikleri elinden. Çıkmış evden kaçmış. Aradan tabi epey bi zaman geçmiş. Bu kadın hastalanmış ve ölmüş. Gömmüşler kadını.

Daha sonra yine aradan epey bi zaman geçtikten sonra, bu hırsız gece yarısı mezarlığın önünden geçerken mezarlıktan bi ses "Elumu veer, elumu veer" diye buna bağırır. Adam hemen korkmuş. Kaça kaç gitmiş ordan uzaklaşmış. Aradan bir müddet geçtikten sonra tekrar adamun işi olmuş o mezarlığın önünden geçmiş yine. Yine o mezarlıktan geçerken elumu ver elumu ver diye bi ses adama bağırır. Tabi adam korkmuş dönmüş eve tekrar kaçmış gitmiş. Gitmiş ama bi yandan da düşünüyormuş. Demiş ki bu kadun, bu karı sesi acaba kimdir. Belçi de ben bi kadının elini kesmiştim belki de odur, heralde odur demiş. Çendi çendine kanaat geturmuş. Neyse aradan uzun bi zaman daha geçmiş. Bi gece tekrar bu mezarlığın önünden geçerken kari tekrar başlamuş bağırmağa elumi veer elumi ver. Adam da bakmış olacak cibi değil kesmiş kolini atmış al elini demiş (KK: 52).

13. Numaralı Masalın Motif Yapısı

1. Mezarlıktan seslenen ses

2.2.1.14. Anne Bedduası

Çok eski devirde ihtiyar bir kadın vardır. Bu kadın gençliğinde hamileyken kocasını kaybetmiş. Kocasi ölünce tabi aradan bi müddet geçtikten sonra doğum yapıyor. Çocuğunu epeyce bir müddet büyütmüş. Delikanlılık çağına gelmiş çocuk. Neyse evlenme çağına gelmiş çocuğunu evlendirmiş. Çocuğunu evlendirdikten sonra da oturdukları ev biraz eskiymiş yeni bi ev yapmak istemişler, oğluyla beraber işte evi yapmışlar. Ev olup bitdikten sonra, oğlu demiş ki bu evde ilk gece de ben karumla birlikte kalacağım, sen gelmeyesun eve demiş annesine. Annesi de demiş öyle olur mu oğlum ben de geleyim niye gelmeyeyim? Olmaz demiş ben karımla birlikte kalacağım evde demiş. Neyse tabi yeni eve gitmişler karisiyla birlikte annelerini de bırakmışlar eski evde. Bu çocuğun eşi de o sıralar hamileymiş. Bu annesi işte evde kalmış onlar da yeni evde kalmışlar. Neyse ertesi gün olmuş. Ertesi gün çocuk gitmiş eski eve annesini kaldırmaya tabi iyice bi bakınca annesini ölü olarak görmüş. Tutup kaldurmak istemiş. Tutunca annesini elleri yapışmış annesine. Ne kadar uğraşırsa ellerini koparamamış. En sonunda çocuk yaptığı hatanın farkına varmış ama iş işten geçmiş tabi. Meğer kadın ölmeden önce o gece yapmış olduğu hareketden dolayı oğluna beddua etmiş. Aradan birkaç gün geçmiş ölen kadın kokmaya başlamış. Kokmaya başlayınca bir an evvel bunu yıkayıp gömelim demişler. Oğlunun elleri annesine yapışmış halde yıkamışlar ölüyü. Sıra ölüyü gömmeye gelmiş. Çocuk toprağın üzerinde kalacak şekilde ölüyü gömmüşler. Aradan bir müddet geçtikten sonra çocuğun ellerinin çürüyen cesetten ayrılacağını zannetmişler. Fakat kadının bedduası tutmuş ve toprağın üzerindeki oğlunu çekip mezarın içerisine almış. Karısı da aynı annesinin akıbetine uğrayarak hem dul hem de hamile olarak geride kalmış (KK: 52).

14. Numaralı Masalın Motif Yapısı

1. Babasız büyüyen çocuk
2. Beddua
3. Çocuğun, annesine elinin yapışması

2.2.1.15. Yemek Buldun Ye

Eskiden karının biri İstanbul'dan Rize'ya misafirliğe gelmiş. Rize'ye da misafirliğe geldiği yere iki dane ev varmış. Birisi köyin aşağı tarafına diğeri köyin yukarı tarafına

imiş. Tabi gelmiş İstanbul'dan aşağı taraftaki eve uğramış ilk önce. Evde epey bir süre oturmuş hoşbeş etmişler sohbet muhabbet derken sofraya kurulmuş. Sofraya buyur etmişler çağırılmışlar kadını. Kadın demiş ki "Afiyet olsun size ben yolda yedim aç değilim". İyi demişler sen bilirsun. Kadun oraya yemek yememiş tabi bir müddet oturduktan sonra kalkmış oradan. Demiş ben bi de yukarıki eve gideyim onları da bi göreyim demiş sonra tekrar gelurum buraya. Kadun çıkmış evden gitmiş yukarıki eve. Oraya da oturmuşlar. Tabi hoşbeş etmişler, muhabbet etmişler, olmuş akşam. Tabi akşam yemek yenecek sofraya kurulmuş tekrar. Bunu işte tekrar davet etmişler sofraya buyur etmişler. Kadın bu sefer demiş ki "Ben eşağı eve yemek yedim aç değilim, siz yiyin. İyi demişler. Tabi kadun yemeği yememiş oraya da. O gece kalmış oraya. Sabahleyin erkenden kalkmış demiş ben aşağıki eve bi iniyim. İnmiş tabi aşağıki eve, oturmuşlar tabi oraya. Oraya da henüz yeni kalkmışlar sofraya kurulmuş tekrar yemek yenecek. Demişler kadına ki cel de ye artık da niçün yemeyisin? Bu sefer demiş ben yukarıki eve yedim demiş. Biz erken kalktuk sabah kahvaltısını ettuk ben oraya indum aşağı biraz da oraya oturayım dedim. Tabi bunlar da inanmışlar bu kadına, kendileri yemek yemişler bu kadın yememiş. Neyse bu böyle iki üç gün boyunca devam etmiş. Kadun da çok utangaç bi kadın imiş. Bu sebeple bi türlü karnum acuktu da yemek yiyeceğim diyememiş. İneymiş aşağı diyeymiş yukarıya yedum, çıkaymış yukarıya diyeymiş aşağıya yedum. Aradan üç gün geçmiş kadunun karnuna bi lokma yemek gitmedi. En sonunda kadun dayanamamış öyle dönmüş geriye aç karnına gitmiş İstanbul'a (KK: 52).

2.2.1.16. Dalli Yusuf'la Tüllü Kızın Aşkı

Çok eski bir devirde Dalli Yusuf denilen bi adam varmış. Bu adam evlenme çağına geldiği halde herhangi bi kızı sevup da onunla evlenememiş; ama harıl harıl da evlenecek güzel bi kız arıyormuş. Günün birinde karlı bir havada iki ihtiyar yolda yürüyorlarmış. Bunların arkasından da Tüylüce adı verilen bir kız yürüyormuş. Bu kız son derece paspal görünüşlü ve yoksul bir kızmış. Üzerindeki elbisenin tamamı çeşit çeşit tüylerle kaplı olduğu için bu kıza Tüylüce diyorlarmış. Bu iki ihtiyar adam yolda yürürlerken karın üzerinde kan izleri görmüşler. Bu kan izlerini görünce bunları Dalli Yusuf'un şekline benzetmişler. Arkalarından gelen bu Tüylüce adlı kız da bunların konuşmalarını duymuş ve onların bu sözlerinden etkilenerek Dalli Yusuf'un şekline aşuk olmuş. Aşuk olunca ona bu sefer gece gündüz onu aramaya koyulmuş. Gezmediği yer görmediği şehir sormadığı

insan kalmamış. Tam üç ayluk bi aramadan sonra sonunda Dalli Yusuf'un arada bir uğradığı kız kardeşinin yerini öğrenir. Üzerinde o tüylü elbisesi olduğu halde Dalli Yusuf'un kız kardeşinin evine gider. Kapiyi çalar üzerinde de o tüylü elbisesi vardır. Dalli Yusuf'un kız kardeşi kapıyı açar. Önce bu kız dilenci zanneder ve tersler; ama kız dilenci olmadığını söyleyince ayaküstü biraz konuşurlar. Dalli Yusuf'un kız kardeşi Tüylüce'nin üstüne şöyle bir bakar. Bakar ki tüylerle kaplı önce biraz tiksindir. Tiksindir ama sonra bu tiksintisini üzerinden atar. Tüylüce'yi içeriye alır; ama hiçbir yere oturtmaz çünkü tüylerini döküp ortalığı tolaştıracığını zanneder. Sen şu köşeye geç de ayakta bekle der. Tüylüce bi köşeye geçip beklemeye başlar. Öyle beklerken Tüylüce olan biteni Dalli Yusuf'un kız kardeşine anlatır. Ona abisine aşık olduğunu aylardır onu bulmak için dönüp dolaştığını söyler. Dalli Yusuf'un kız kardeşini bu kızın bu içli hali etkiler tabi ona karşı bi sevgi besler; ama der ki benim abim senelerdir evlenecek bi kız arayıp duruyor bir tane bulamadı. Acaba senin gibi bir kızlan evlenir mi der. Tüylüce işinin orasını kendisine bırakmasını söyler. Aradan bir müddet geçtikten sonra Dalli Yusuf arada bir kız kardeşinin ziyaret ettiği evine gider. Kız kardeşi abisini karşılar ve içeri alır. Oturur konuşurlar, muhabbet ederler. Kız kardeşi ilk başta Tüylüce'yi abisine göstermek istemez. İstemez ama bir ara mutfaktan bir şey almak için içeri girince Tüylüce ona yalvarır ve ne götüreceksen ben götüreyim ve ben de abinin yüzünü bir görmüş olurum der. Dalli Yusuf'un kız kardeşi her ne kadar yok dediyse de sonunda Tüylüce'yi kıramadı. Abisine götüreceği şeyi ona verdi ve içeriye yolladı. Tüylüce içeriye girince Dalli Yusuf şaşırды tabi kız kardeşinin bu paspal görünüşlü kızını nerden bulduğunu merak etti ama ona bi şey söylemedi. Kız kardeşi içeri girip Tüylüce çıktıktan sonra kız kardeşine bu kızın kim olduğunu sordu. Kız kardeşi fakir ve muhtaç bir kız olduğunu içeriye alıp yemek yedirip doyurduğunu birazdan dışarı atacağını söyler. Dalli Yusuf Tüylüce'yi dışarı atmamasını ona da bakmasını söyler. Ben sana yardım ederim der. Meğer Dalli Yusuf da o eski püskü kıyafetlerin altındaki Tüylüce'nin güzelliğini fark etmiştir. Dalli Yusuf o gün ordan istemeye istemeye ayrılır ama o kız kardeşine ayda bir uğrayan adam Tüylüce'yi görmek için sık sık uğramaya başlar. Aradan bir müddet geçtikten sonra köyde bir düğün olur. Dalli Yusuf da düğüne gelir tabi kız kardeşi de düğüne gider; ama Tüylüce düğüne gitmemiştir. Daha sonra Tüylüce üzerindeki o tüylü elbiseyi çıkarmış. Meğer o elbisenin altında Tüylüce'yi ay parçası gibi gösteren bir kıyafet varmış. Tüylüce o kıyafetiyle birlikte düğüne gider. Düğünde Dalli Yusuf bu kızını görünce hemen yanına sokulur. Onunla ilgilenmeye başlar. O

gece, gece boyunca beraber olurlar. Dalli Yusuf kızın parmağına bir yüzük takar. Kız o gece ansızın ordan kaçar ve eve gelir. Dalli Yusuf onu ne kadar ararsa da bulamaz. Sonunda düğün dağılır, herkes evine gider. Dalli Yusuf o kızın mutlaka bir köyden bu köyden bir kız olduğunu düşünür. Köydeki tüm evleri dolaşır genç kızların elinden bir tas çorba içer; ama bir kız o güzel yüzük taktığı eli bulamaz. Sonunda tekrar eve gider. Aradan günler geçmiştir. Bir gün evde çorba içerken çorbanun dibinde bir yüzük bulur. Kendi yüzüğü olduğunu hemen anlar. Çorbayı kimin yaptığını sorar kız kardeşine. Kız kardeşi ben yaptım der. Peki sofraya kim getirdi der. Bu sefer kız kardeşi Tüylüce'nin getirdiğini söyler. Dalli Yusuf o kızın Tüylüce olacağına hiç ihtimal vermez; ama düşünmeden de edemez tabi. Bir müddet oturduktan sonra kalkar ve gider. Aradan birkaç hafta geçtikten sonra tekrar kız kardeşine gelir Tüylüce'yi sorar. Kız kardeşi Tüylüce'nin hasta olduğunu sallandıkça kemiklerinin çatırdadığını söyler. Meğer önceden kız kardeşi Tüylüce'yi içerde yatağa yatırmış altına da bikaç tane yufka koymuştur. Tüylüce kıpırdanırken yufkalar kırılmaktadır, kemikleri kırılıyor gibi bi ses çıkarmaktadır. Dalli Yusuf Tüylüce'nin hasta olduğunu öğrenince üzülür. Odasına girer bakar ki kız sallandıkça her tarafından kemik sesleri geliyor. Bu duruma çok üzülür, çaresini arar, kız kardeşine sorar. Kız kardeşi aşık olduğunu aşık olduğu erkekle evlenmazse ömür boyu böyle ızdırap çekeceğini söyler. Peki der Dalli Yusuf. Kimmiş bu aşık olduğu adam deyince kız kardeşi sensin demiş; ama der nasıl olur ben geçende düğünde bi kız gördüm onu seviyorum, onu arıyorum der. Kız kardeşi bu işi vicdanına bıraktığını söyler. Dalli Yusuf düşünür taşınur der ki ulan Yusuf, bunca güzellerden bir tane beğenip de evlenemedin, şimdi şurda bi gariban senin sevgine muhtaç, sen mutlu olamadın ama bari o mutlu olsun da ızdıraplarından kurtulsun der ve onunla evlenmeye karar verir. Tüylüce'nin odasına girip durumu ona anlatınca bu sefer Tüylüce ayağa kalkar ve üzerindeki o tüylü elbiseyi çıkarır. Dalli Yusuf ne görsün, o düğünde gördüğü parmağına yüzüğü taktığı kız karşısında duruyor mu? Tabi çok sevinmiş, mutlu olmuş. Sonra kırk gün kırk gece düğün yapmışlar ve ömürleri boyunca mutlu olmuşlar (KK: 52).

16 Numaralı Masalın Motif Yapısı

1. Dalli Yusuf'un şekline âşık olmak
2. Tüylü kıyafetin altındaki ay gibi güzel kız

3. Tüylü kızın tanınmasını sağlayan yüzük

2.2.1.17. Oğlunu Zehirleyen Kadın

Mahallede bir deli varmış. Bu deli ne yaparsan kendine yine kendune endururmuş. Oyle bi olmuş ki mahalleli bu adamdan bikmiş. Kadunun biri demiş ki ben demiş, buni demiş öldüreceğim demiş. Tabi kendi kendune diyor ben bunu eldureceğim diyor. Sonunda bir güzel misir ekmeği yapıyor. Misir ekmeğünün içinee zehir koyarak yapıyor tabi. Güzelcene da bir yoğurt mayalıyor tabi. Yoğurtla beraber hazırlıyor. Akabinde gidiyor bu adam diyor ki bak diyo sana güzelcene misir ekmeği hazırladum yoğurt yaptum diyor gel diyor, bunu diyor, ye diyor. Olur diyor, geliyim diyor, tamam diyor. Onunla beraber gelirken hemen kadunun oğlu geliyor askerden. O kadar acıkmış ki bunlar daha eve varmadan kadının oğlu geliyor bunları yiyor. Yedikten sonra tabi zehirli ekmek olduğu için yoğurtla beraber çok hoşuna gidiyo tabi bi uykuya dalıyo ve ölüyo. Adam yine geliyor içeri geldiğinde eve geldiğinde diyor ki ne yaparsan kendine yine kendin kendine. Bu sefer kadun başlıyor ağlamaya. Yav diyor ben diyor seni öldürmek istedim; ama diyor oğlum oldi diyor. Oğlumi da ben oldurdum diyor, ben oğlumun katili oldum diyor, sen diyon bu lafi diyon ne yaparsan kendine yine kendin kendine (KK: 50).

2.2.1.18. Gelin Kaynana Masalı

Etmış bi gelin kadun hastalanmış yatağa yatmış kadun elme elmiş, gözlerinden kan gelmiş. Kadun hastalandi işte yatıy gelun hizmetini ediy oni veriy bunu veriy bigun canından bezmiş, demiş oa ki gelin akluma it geldi sabah olsa da sabaha o neydi gitmiş ben ona böyle bakti gelin üç tane kurbağa tutmuş gelmiş. Ateşe kızartmış vermiş köpeğe atmış, gelin ye ye ye diyki gelin o kada sert ki köpeğe tekliy ula, yedi buldun da bunadun senun ha şuraya ne işun var halbu kabu ye tabi köpek taniy kadını. Al şu kabu ye ondan sonra bu sefer yemiş sonra demiş çok kötü davrandi baa. Kocasi da biliy ki anasına çok iyi bakay gözi görmey kadunun bir an olsun karısına söyliy yav anamu çok güzel baktun para vereyim çok iyi baktun oni kaynana da diy ki her istediğumi yedurdun baa hele abu et ne kada iyiydi sen varya sevabuni aldun sonra kaynana eldi oni gömdiler.

Çocuklari vardi iki üç tane çociği vardi. Ona buldular beğendiler ona bi gelin. Bu sefer gelin oldi kaynana, kaynana olduğunda bu sefer yani şey yaptı o da demiş gene hastalandi demiş et eder misin bana? Gelin demiş ederum, gitmiş et almış kızartmış et

olmuş kurbağa demiş ana bular kızartıyrum oliyler kurbağa kaynana demiş getir getir o benum suçumdur getuur (KK: 50).

18. Makalenin Motif Yapısı

1. Kurbağaya dönüşen etler

2.2.1.19. Irgathıkta Sevdaluk

Eskiden, eskiden evleri yapmak için ırgat çağururduk. Kimun kizi var isa, kimun yetişmiş kizi var isa, kimun yani yardima kim koşarsa oni çağururdi. Vardi dağın başına çayumuz var, çayluğun içine bir ev yapacağuduk çağirdi milleti, o kızlar da mahalleye bir deli kanli var mizika çalar, türki söyler, ondan sonra bi dane de şair var, oni alursa kızlar şey eder razi olurmuş. Sepetlan keremit taşımağa, uç saatlik yola keremite giderler, o köye. Keremit olur, keremiti yakarler, ordan paraylan alacaksun getureceksun evun üzerine dizecekler, bu sefer o çocuğun babasına raki verurler, oyle verur çocuğı. Mızıka çalmaya bir şişe raki alur, oa o ev sahibi keremitleri taşıacak. Ondan sonra bu sefer ebi şairi da paralan tutar gösterur oa o da fakiridi. Ondan sonra katulirler katulirler kız sürüsüne, sonra kadun kiz yani karuşuk, iki tane oğlan içine biri şair, biri mızıka çalar. Bi de erkek olarak ev sahibi bi de evi yapturan adam bu sefer uç saatlik yola giderler. Sabahtan girerler yola uç saat gezerler ondan sora tabi yükler ağır olduğı için, alti saat sürer gezmek, alti saata olar geceye kalurlar. Ay ışığılan böyle köleler gibi gezerler, küçük patika yoli, yol da yok, araba yoli yok böyle dar böyle elli santim yok. Ordan geçeceksun elli santim kadar genişliğı patika yolun elli atmış işte olar keremitlar sepetlere dolar, bi de atin ustune mizika çalar çocuk on on beş yaşlarına ebiri de on beş on alti yaşlarına, şair ondan sonra gelir kızların yanuna. Yukarıya bi horon ederler, oraya bu sefer horon dönerler, bu sefer bu mizikaci çocuk dedi bi kiza ki; bişe desem saa darulacak misin darulursan demiyim oni, darulmasan diyim. Kiz da söyledi ki darulmicam söyle bakalum nedur dedi. Nerden geldi buraya Seyfullah'un delisi, babasının ismi Seyfullah, ondan sonra bu kiz darulmicam ama bu çocuğun peşine düştü sora sen baa böyle turkiyi nası dedun dedi eyi türki diyim saa bida demicem oni saa. Başka türki söyliyim e söyle dedi bakayim hadi dedi

Mazakanin dilleri sedeftendur sedeften

Alun bir birini, kurtaralum bu dertten

Sora o çocuk mizika çalan çocuk, o kizi başladı sevmağa. Tutti oni sevdaa, aldı köye keremita gittiler sevduğu da şair uşakti, dedi oa ki türki atti, oa ki kiz uşak türki atti, oa ki:

Karamişun dalini ben eğerum eğerum

Temelli sevdam yok ben alduğumi severum

Ondan sonra karşı dağdan atti oa türki terefon mahallenin adi,

Terefon yollarina deli olmuşsun deli

Kanduracakler seni geç oni al beni

O da dedi oa, ondan sonra gel gelelum mizikaci çecuğa, oda dedi kiza bi eyi türki atayim sana bak ne güzel şarki atacağum saa.

Köprüden geçerken başum aldı saclara

Baba evlandur beni aklum kaldı kizlara

dedi oa. Bu sefer bu kızlan durdi danışmağa oldi dereye ağzini doldirdi, su ufurdi o kiza. O kiz da ağzuni doldirdi, su geldi ofirdi uşağun suratina. Bular başladiler sevdaluk etmeğa. Bu sefer sevdaluk, sevdaluk, sevdaluk, neysa kiz da on beş yaşına uşakta on beş yaşına. Bu sefer ne yapalım bu kizi, sevdi evli adam, evli adamun mali çok var, kizun anasi da anasinun mali yok kocasi da işsuz, raki içer, eve bakmaz. Demiş ki kizumi vereyim oni evli adama, mali var, ati var, işi var yani mal zengunliği var. He sonra bizde mallarundan geçunuruk bize de bişey edeler. Bu kizi on beş yaşına kizi verecek otuz beş yaşına adama, bu adamin da karisi var, çocuği olmay, çocuği olursa kariyi boşatcağum demiş. Bu sefer bu kiz ne edeyim gitmiş, inek beklemēğa. Bi yaşli kadun demuş oa ki, kizum seni anan verecek o evli adama, ya gel seni vereyim şeye, o uşak sevey seni, ben senun işini yaparım. Vereyim seni oa kiz utanmış, diyememiş oa bişey, ancak soradan demiş ki, o yaşli kadina, dedirmiş ki benum işimi etsun. Neyse Fatma ismine bi kiz gitmiş, demiş ki Rukiye abla böyle böyle saa utandi demeğa sen bu işi et, hani demiştun ya. Olsun olsun, giderum derum, kadun girmiş yola gitmiş karenaya, uşağun anasina demiş ki böyle böyle, kızlan uşak bir birini seveyler bunu anasi verecek bi yaşli adama, ondan sora bakayim çocuği

olacak mi bu kizin, sevdasi var ge buni senun uşaga verelum. O uşagun anasi da demiş ki "Ben kocamlan akşamdan konişayım şimdi ben sana ne diyeyim, kocama bi sorayım da sen yârin gene gel, ben sana yarun derum". Akşam uşagun babasi gelmiş, demiş oa ki böyle böyle, bu kiz uşak böyle sevey bir birini, ne deysun uşagun babasi da içkili bi adam, içmiş içmiş gelmiş uşaguni kaldirmiş uykidan yataktan sen hala kizu seveymisun demiş oaki, he seviyorum, anasi demiş oa oy uşagum sen utanmadinmi da babana karşı diysun babani seveyrum sen bunu nasu dedun? O da demiş o a uşagi ki ben sana demesam oni sabaha kadar konuşup durursun, sevey misun sevmey misun birden ışığı kapat, ben yatiryum demiş, ondan sora ebi kadun gelmiş uşagun anasi konuşmuş kocasunlan. Demiş ki uç ay, uç ay bu kiz bekleyemez mi? O da yok nereye yaturayım birine anam yatay birine ben, nere alcauk oni neydeceuk? O kadun gitmiş, baştan demiş ne oldi ne dedi saa? Kocan ne dedi saa? Demiş ki uç ay beklesun bu kiz demiş, orasi oyle ama bende bi kiza sorayım. Gitmiş kiza sormiş, demiş ki "Annem benim sozimi verdi beni çecekler alacaklar ben uç ay nası beklerum?" Uç ay bekliyemem, gene o kadun gitmiş uşagun anasina demiş ki böyle böyle uşagun oni bi hal etsun bu yere alurlar oni, bu kiz böyle değil uç aya biri beni alacak, bilmem neydecek dedi. Onun anasi kötü dedi, beni şey etsun kendi başuna gelun gelirse buraya olur ondan sora kiza geldi dedi, oyle kiza demiş idi anasi ki sen onu alursan o on beş yaşuna uşagi alursan, eşyan neyun varsa uç yolun ortasuna yakacağum! Bu kiz da neydiyi bi guni demiş ona anasi ki kizum bugün ne yeyilurdi, çarşıya bi dolaş bakraci al da bi yoğurt al. Almış bakraci, o kiz buni kollamış bi yol var yolun başına horozlar yokuşun başi derler oriya ordan doğrildi, bu kiz duşti sanduğa, bütün eşyasini o karinin evine gizledi, taşıdi taşıdi. Dediler oaki nere gideysun? Gideyrum kütük taşımağa. Nereye gideysun? Gideyrum kütük taşımağa. Ondan sora neyse o eşyayi şey etti, taşıdi oraya, biturdi gizledi geyindi bi dereye söz vermişti, dereye uşagun teyzesiyle buluştiler. Derelerden yukari buni irak bi yerdi ters yollarda buni bu şey uşagun evine düşirdi. Bu sefer kaynanasi aldı oni, içeri kitledi oni, odaya ondan sora uşagun babasi da uşaga dedi ki babasi terziydi tükanlari varidi, sen bi ters yoldan git eve. Neyse haber verdiler ki böyle böyle anasi geldi, çşıdan bi de bakar ki ne araysun, ne sanduk eşyasi var, sanduğın kapisi açık. Köşeye, elbiseluklerine, sanduğa hiç elbise yok, hiç bişe pirakmamış kiz. Bu sefer basmış bağurmuş, ağlamış, uuu vururum, keserum, asaruum, alacağum oni bulari yakarım. Bu sefer geldi demi öteki söz verduğu adam haçan karisi var, şeyi var, evlenecek edecek mali mülki var. O geldi mi alicağum eşyalarını, yakacağum, bulacağum olari. Kiyameti

kopariy, soradan bu kizun güzel elbisesini kestiler ondan sora ban bişey demedi. Babasi sen ettun beki de, sen verdun dedi kizun babasına, ondan sora bu sefer diğün etti. Tabi elbisesini kesti, bi da dediler Semir abla, geliy kizunun düğününe, geldi bi kari ki senun bi tek kizun var, muradini niye görmeysun milelte, ne bakaysun, olay bitti, iş işden geçti. Bunu kandurdi, geturdi kizunun diğününe geturdi oni, düğüne güzel hoş beş keşani geyindi geldi. Ondan sora bu sefer çok mutli yaşadiler olar, yani çok mutli yaşadiler, alti dene çecuk etti. Dördi kiz, ikisi oğlan. Onlar kizlerini verdi uşaklarını evlendurdi. Çok iyi yani iyi has kadun çocuklarını evlendirdi. Kizlarını verdi, oldi kanser göğsini aldiler. Bu kocasi çok uğraştı doktorlara düşirdi oni, ameliyat etturdi onu güzel şimdi çok mutli yaşayler (KK: 50).

2.2.1.20. Mezarlıksız Köy

Bi adam evlendi aldı bi kadun. Demiş oa ki ben seni alurum; ama bir mezarlıksuz eve götürecesun beni. Ben mezarlık olan köye durmam. Adam da neydecek bütün araşturdi, sordi soruşturdi, köy kalmadı. Neyse bulmuş bi köy, oraya mezarlık yok, bu sefer kariyi almış götürmüş oriya. Kiralamış, güzel yerleşiyler ondan sora mezarlık yok. Bişey de sormay ki mezarlık edenleri nere gömiyeler? Oni da demiy yani hiç mezarlık yok ortada. Meğer o memleketun adeti biraz hasta oldin mi seni hemen kesi, yerler. Adetleri oyle, gömmek yok bu sefer kadun yerleşiy yerleşiy, senun kaduni bi görelum da yeni geldi buriya, bi bakalum nasi bişey geldi. Kadun açmış kapıyı, demiş ki ben hastayım ben gelemem hemen bi toplantı ettiler ki kadin hasta neren hasta hemen kesecekler, kadun bilmey oni. Bu sefer gene vuriyeler kapısını, e ben hastayım dedum size de ban gelmem, ben hastayım, bişey edemem sizi kabul edemem. Bu sefer uçunciye yine gittiler, kapısını. Demiş ki olara başım ağriy, çok kötü ağriy başum, karar aldiler dediler ki bunu şimdi kesecek. Kararımız odur kim hasta olursa oni kesecekler. Bu sefer geldiler kaduni tuttılar, tutukladiler. E ne oldi kollarını, ellerini bağladiler. Hadi sen hastasun buranın usuli budur kesilecesun. Bu koca millet yicek seni. Buranın adeti odur; ama elduğun zaman, kendi kendine elduğun zaman yiyilmez, yemezler. O eti canlı kesecekler, bu sefer kocasi ağlar sızlar bu ne adeti beni nerelere geturdi bu kari? Dedüğünü bak nerelere geturdi, bak oni. Neyse kaduni kestiler, kavurma ettiler, ondan sora gözlerini de keser ayriyetten onları yicek kocasi, sora bi de tarhana çorbasi da ederler ortaya körler ona da etlerden. Körler toplandı 30-40 kişi adam hem onun gözlerinden yiyiy diyi ki ararsan mezarlıksuz

yer. Bak ne oldi senun etun, çorba da oldi kavurma da oldi. Ben neyidi dertli başuma, geldum buralara adam diyiy kendi kendine ağlay. Biri dönmiş ona ki sen buraya dur gör hasta olani keseceğuk biz hasta olani yok etmişik böyledir adetumuz töremiz bunu şindi sen mi geri çevirecesun. O kada işte (KK: 50).

20 Numaralı Masalın Motif Yapısı

1. Mezarlıksız köy
2. Hastalanan insanı kesip yemeleri

2.2.1.21. Kaynana

Adamın biri az maaş aliy, bu mauşlan beraber çoluğu çocuğu yiyiy, geturiy, aliy öteberiyi aliy, kumanyasini her şeyini bu paradan aliy, gene artay. Demiş ki Allah Allah bu kadar aliyrum, yiyiyrum veriyrum, millete yeduriy içuriy maaşundan, gene artay. Demiş adam ki ben halimi çekeyim, bi defter bi kalem, ben alduğumi bu deftere yazacağum bakacağum ki bu ne kadar para kullaniyim ki bu paradan gene artay. Yazmış çizmiş, bakmış ki maaşumun parasi uç kati oliy. Demiş adam bu niye böyle oliy? Sonra akluni toplamiş başına, demiş ki Allahum ya Rabbi Allah, veriy bana rıski, Allahun işune karişiyrum. Abu kalem defteri ya bi atayim kalemi defteri sallamiş bi inşaata.

Kadun eşi de o kada cimri o kada cimri, biton dünyayi dolaştı, köy köy dolaştı, olmadı. Bi akrabasuz yer bulamay, o kadar kızar ki yani hiç bişe vermez. Ondan sonra gezdi gezdi gezdi, bir tek oğlı var, gelin bulacak, hiç kimsesi olmicak. Hiç kimsesi olmicak demek olara hiç kimse yemek vermicek demek, hiç bişey vermiyacak. Neyse gezdi, gezdi, gezdi bi taşun ustune bi kiz otirmiş. Demiş "Kizum sen nerdensun?" Demiş "Kimsen varmi, anan varmi baban varmi?" Sormiş. Demiş "Benum hiç kimsem yok", eee ben de diy böyle geziyrum kimsem yoktur. Demiş, "Seni ben oğlima versam alur musun oni, tek oğlim var". Demiş ki düşünuruk, bakaruk. Dedi evleniruk dedi. Neyse bu kizi götürdi evine, bu kizi güzel geydurdı, etti bunu hazirladi. Diğunini etti hazirladi verdi oni oğluna. Neyse güzel bu kaynanayı yikadi pakladı, her şeyini gelin kimin gelin yok ondan sora, uç çecuk etti. Uç tane de oğlı oldi. Kaynana bi gunin biri oldi, hasta hasta oldi, kalktı, bunu yıkayup koydı oni tabutina. Kocasuna tabut etturdi, kadun eldi yani kodirdi tabutina. Geldi cemaat bunu götüriy, götürürken bu gelini bir gülmek aldı bir gülmek aldı, güldi güldi

güldi, adam utandini. Anam ben ağlayrum da sen niçin güleysun? Güldi güldi güldi, adam gitti gömdi anasını. Geldi dedü ki sen bu gülmeğunun manasını sen bağa anlatacasun, bu gülmek neden çıktı. Bu gülmek niye oldi? Anamu bu kada iyi baktun, hizmetledun anamu, şey ettun da sen niçun böyle ediyusun? Güldun de beni rezil ettun cemaata karşı. Dedi ki "diyemem, niye güldüm diyemem", "niye diyemicesun, ne oldi?" Eğer dersem sen beni bulamasun, illa diyecesun dedi. Bulsun bulmasun ben buni öğrenmeden seni rahat pırakmicağum, gülmeğun hadisesini baaa anlatacasun. Ey dedi anlatayım, anan dedi dünya yüzüne dedi bir eski süpürke yola atmış, oni bi fakir almış, bunlan evini uç dört defa süpürmüş, o sevabi kazanmış. Bi de dünya yüzüne bir soğan bir fakire vermiş, tek soğan, onun için o süpürke kapu vuriy tabutun aşağı tarafına. Soğan da vuriy baş tarafına, supurke ordan vuriy soğan baştan vuriy, onun için olari gördüğüm için güldüm dedi bu sefer kadun gitti (KK: 50).

21 Numaralı Masalın Motif Yapısı

1. Harcandığı halde bitmeyen para
2. Tabuta vuran süpürge ve soğan
3. Gelinin öbür dünyayı görmesi

2.2.1.22. Ömür Biçilen Genç

Bir köyde bir genç çocuk varmış. Bu genç çocuk, bir gece rüyasında görüyo ki evleniceksin ve gerdek gecesi senin canını alacağız. Azrail öyle haber vermiş rüyasında. Oyle söyliy ona, ondan sonra bu da tek oğlan olduğu için askere gidiyo, geliyor, askerliğini yapıyo. Annesinin tek çocuğu, annesi diy ona ki bir tek çocuksun, ölmeden senin de mürüvvetini göreyim. Annesine de diyemiy ki anne ben öleceğüm, ben rüya gördüm; ama çocuk ta öyle inaniyo her an ibadete geçiyo, namaz kılmak, Kur'an okumak, hocalara gitmek, hacılara gitmek. Artık bu çocuk her gün namaz kılıyo. Başka bi iş yaptığı yok annesi diy oğlum tamam diy, seni ben evlendiriyim. Alduğun kız da haci hoca olur. Yok diy, anne ben evlenmek istemiyim. Neyse yalvarıyo yakarıyo ona diy en son anneye gınaya geliy, sana öyle bir beddua edeceğüm ki ben ölmeden mürüvvetini görmiyeyeceğüm. Tabi bu çocuk annenin laflarına üzülünce gidiy hocaya soruyo "Hoca efendi ben bir gecede öyle bir rüya gördüm ki bana Azrail geldi dedi ki, sen dedi evleniceksin; ama sen dedi

ölümün dedi benim elimden olacak. Sen dedi gerdek gecesinde sen dedi öleceksin dedi, senin canını ben alacağım dedi. Tabi bundan sebep ben de evlenmek istemiyım; ama dedi annem de zorliy beni illa evleneceksin". Hoca da demiş ona ki "Annenin ahını alma" dedi, "evlen" dedi. "Günahı yoktur" dedi. Annen dedi "O ki mürüvvetini görmek istiy, evlen" dedi, annesine geliy oğlan, diyi ki bul bana bir kız evleneceğim dedi. Annesi de seviniyo tabi, arıyo epey yapıyo sonra bu evleniyo. Sora bu oğlana uç gün düğün ediyler, neyse uçuncu gün gelin eve geliyor. Gelin eve geliyor ama artık oğlan diyo ki benim günüm geldi. Ben öleceğim diyo, gelin tarafı gidiyo oğlan namaz kılay, diy ki ben namaz kılayım. Neyse ondan sonra düğün bitti herkes gitti eve gitti, gece öyle yağmur yağay, öyle yağmur yağay, kıyamet kopay. Bular tam yatacağı zaman kapı sesi duyayler. Adam gidiy hem korkiy yani öleceğini bildüğü için kapidaki şıprıtı seslerinden korkuyo. En sonunda gitti kapiyi açti, bi açti kapiyi, bi yaşli teyze var kapıda. Napiyim aliyim mi? Al dedi oni, aldiler teyzeyi. Teyzeyi yedurdiler, namazını kıldı. Ondan sonra yatur onu yatsun bu gece. Eve neyse teyzeyi yaturdiler. Dedi sen dedi uyu dedi, ben bu gece yatmiyacağım. Adam iki de bir namaz kıliy, namaz kıliy, oldu sabah. Kakti bakti ki yaşıyo. Bakti ki o arada böyle uyur gibi oldi. Azrail geldi dedi ona ki ölüm dedi benim elimde, bana öyle emir geldi. Dedi ki bu genç oğlan gerçekten teslim olunca canı alınacak; ama dedi biz sana bir ermiş kadın gönderdik, buni sen dedi, kapından içeri almasaydin dedi, atsaydin dedi ölmüşudun dedi, ama dedi sen buni aldun dedi, bunun yemeğini verdun namazını kıldirdüğün için dedi, sana dedi, bin yıl verdiler dedi yaşaman için bin yıl da benden iki bin yıl yaşayabildiğin kadar yaşa (KK: 50).

22 Numaralı Masalın Motif Yapısı

1. Rüyasında Azrail'i görme ve gelecekte haber alma
2. Ermiş kadın
3. Bin yıl ömür verme

2.2.1.23. Şeytanı Bile Korkutan Kadın

Bu köyde bir şeytan varmış. Bu şeytan bu köyü bir türlü çarpamıyor çarpamak için de elinden geleni yaptı. Bi türlü çarpamadı. En son bi kaduni görmüş, demiş ona ki "Eğer sen bu köydeki insanları çarparsan ben sana bir çift ayakkabı alacam". Kadun da tamam

demiş. Neyse bu yaşli kadun gitti bir dükkana girdi, yaşli teyze atmış yaşlarında. Demiş adama ki "Ben çok yorulduğum su istiyorum, namaz kılacağım, karnum aç, bana yemek verebilir musun?" Adam da demiş ona ki "Teyze sen çok iyi teyzesun, benim evim üst katta, benim hanım seni yedirir" dedi. Ne iyi insansın dedi, sizin gibi Müslüman insanlar daha nerde bulunur dedi. Adam da dedi ki "Bizim bu köyün halkı hep böyledir teyze", diyince benim evim üst katta çık hanıma söyle hanım sana verir dedi. En son kadın tabi şeytanlan anlaşmış, yani o köyü bir birine koymak için gitmiş ellerini sürmüş ayakkabı boyasına, gelmiş çıkmış kadının evine basmış zile, basınca zile dedi ki böyle böyle kızum dedi. Beni dedi senin beyin gönderdi dedi, benim karnum aç dedi, namazımı kılıp gideceğim dedi. Tabi teyze dedi, ne demek kadını eve alınca kadın sarıldı ona, tabi kadın aşağıda ayakkabı boyasına sürdü ellerini kadına sürünce kadının her tarafı, arkaları hep boya oldu. Tabi kadın nene yedi yemeğini, namazını kıldı, indi şimdi giderken uğradı kocasına. Oooh oooh yavri sen nasıl insansın senin karın bunu sana nasıl yapabilir? Ne oldu kariya dedi adam. Öldü mü? Yok ölmedi dedi, ölse daha iyi dedi, öyle bişey etti ki ağzıma alıp ta diyemiyorum onu. Ondan sonra ne oldu dedi adam, çabuk çabuk çıktı eve. Dedi ki senin altına bi ayakkabı boyacısı var, senin hanım onları sarmaş dolaştı, çok morelim bozuldu. Senin gibi Müslüman adama bunu nasıl yaptı? Öyle mi teyze. Adam da aldı tabancasını, çıktı yukarı. Baktı ki karısının arkaları hep boya, ayakkabı boyası. Oriya karısını öldürdü. Karısını ki öldürünce dinimizde insan öldürmek günahdır, günah olduğu için de onu hapse attılar. Yani Müslümanlıktan o çıkmış dediler. Hocalar öyle söyledi. Bu kadın da şeytanlan iddaya girdiği için şeytana gitti dedi ki ben iddayı kazandım. Ordaki Müslümanları kattım bir birine. Sen şimdi benim ayakkabılarımı verceksin. Şeytan da o kadar korktu ki kadından, yaşli teyzeden, uzun bir hançer aldı. O hançerin ucuna takti ayakabilari, al teyze al dedi sen dedi benden betersin dedi. Sen beni de çarparsın dedi (KK: 50).

23 Numaralı Masalın Motif Yapısı

1. Köyü çarpmak isteyen şeytan
2. Kadının şeytanla işbirliği yapması

2.2.1.24. Kötü Kadın

Var idi bir karılan bi koca. Var idi bir Kel Alilari var idi. Kel Alilarin ağa babasi gitti para çekmeye gitti, bu Kel Ali geldi eve. Bi de baktı ki yengesiyle karşılıklı bi adam içiyler. Neysa şey etti, baktı çilesi vardı ben sana desem ki yemek getiririm sana. Dedi oyle portakali soya soya gitti, giderum sen onun yerune gelursun hama soydi. Kendi tarafına doğru gitti gitti bi de baktı ki kadın ötiye hasta bi de bakti götürdi oa yemeği. Dedi yenge sen niye geldin içeri Kel Ali dedi. Oağa ki geldiler eve geldiler, yemeği yediler. O da geldi eve, bi de bakti ki Recep Ağa yumurta kıracak. Oa yağ koydı, üstüne yağ tavaya yağdı. Kari da çıktı ilerde yayla vardı. Yaylaya Kel Ali baktı ki adam da yatay dayımın yatağına. Tam o yağı tokti onun kucağına. Bu eldi, kadun da geldi ki kırdı geturdi yumurtayı, yanına ki "Hey şiişt hemşeri ye da hey şışt hemşeri ye da". Baktı ki eldi. Kari diy ki oo dayımın yatağına bi gavur oğli gavur eldi, ondan sonra hema Kel Ali geldi, dedi ki ne oldi saaa yenge dedi. Dedi ki dayinin yatağına bi gavur oğli gavur eldi dedi. Dedi ki hemen bu şeyi kaybedelim dedi. Ağlama ben oni kaybederim. Onu Kel Ali vurdi ineklerin şeyine. Neyse ineklerin yanına pıraktılar oni, Ali gitti karisinin penceresine. Dedi oa ki aç kapiyi da geliyim içeri dedi yok. Gitti anasının penceresine dedi ki aç kapiyi da geliyim içeri. Dedi ki yok ne yediysan oraya git, düşerum ellere düşersen duş. Neyse atti oni evin bacasından aşağı. Girdi evin içine, düştü, bi de bakti ki adam düştü; ama baktılar ki meğerssem elmiş adam, ondan sora polis felan geldiler hep mahalle toplandı. O Kel Ali'nin yengesi de geldi, dedi ki habu kapıları dedi, Kel Ali dedi, kapatın dedi. Neyse kapıları kapattılar. Yengesi diy ki neyse ben gidiyim yok dedi canlı kimse çıkamaz dışarı dedi. Neyse hepisini aradı baktı ki o kadın yağ var, hama oni da eldirdiler onu da eldirdiler, ikisini bir gömdiler öyle bitti (KK: 50).

2.2.1.25. Öksüz Ayşe ile Üvey Kardeşi

Bir adam varmış, karisi ölmüş. Ondan sora almış bi kadun. Neyse bu karisi ölenun var bir kızı, çok Ayşe çok güzel bir kızmış. Ondan sonra o kadunun da bitane Fatma kızı var kendunun kızı, öz kızı. Bu gelmiş Ayşe'yi hiç sevmemiş, güzel olduğu için. Kendisi kötü, kara mara bi şey; ama bu Ayşe çok güzel, sora kötülük ediymiş. Bir gün vermiş oa tuzlu bir pide. Bunu ye demiş, bi şey diyemiy annesine, üvey annesi. Gitmiş duvarın dibine bunu yemiş ama susanmış, su da vermiy ona. Ordan geçen bi yaşlı bir sihirli bi kadın demiş oa ki kızum niçun ağlaysun? Demiş annem a buni verdi baa da ben şimdi bunu

yedum ama çok ta susandım. Eve de korkayım gitmeye, şimdi o su da vermez baa. Şimdi demiş gel peşime gitmiş onun peşine gitmiş, götürmüş oni evine. Demiş oa ki sen demiş, ben ineyim çarşıya sen bu evi sil süpür, aşağıda inekler var, olari da yapacasun, geldi mi ben seni mükâfatlandırırım. İyi demiş, bu kadun gitmiş evi buldi bu evi silmiş, süpürmüş yemek etmiş. O boğazına olan boncuklari bile ineğe takmış. O kada iyi temuzluk etmiş eve. Yaşlı kadun gelmiş eve, bakmış ki ooo ev tertemiz, yemekler olmuş, ineklere bile boncuk takmış. Bu çok hoşuna gitmiş kadunun. Bu kadunun da evine sihir var, sihirli bir kadun. Neyse o kadun götürdi oni. Dedi gel peşime, şimdi neyse indiler dereye, kara akarsa uyandırma beni, eğer yeşil akarsa uyandırma beni, sari akarsa uyandır beni demiş. Kara akmış uyandırmamış, yeşil akmış uyandırmamış, sarı akmış demiş kalk teyze, bak sarı aktı demiş. İyi demiş, bi de atlari varmış peşine bularin, ikisini atmış dereye, bular dereye atti; ama bular çıktı, bütün her tarafı alt üst etti. Atlari ışıl ışıl oldi, her tarafı sari oldi, güzel, at güzeldi iyice güzelleşti. Demiş ki şimdi git eve, o ata binmiş kız, saçlari sari ata bindi, bir sürü de çuvallari altin doli. Neyse geliy buni Fatma görmüş. Demiş ki annee Ayeşe'ye bi bak. Ayşe ne olmuş ne olmuş oa demiş. O kaldı o kada güzellukta altun bulmuş ta hep te veriyler oa. Kız sen böyle nere oldun? Hiç sen verdun baa pide, ya susandum da ondan sora o nine de geçiydi ordan. O götürdü beni bulari verdi baa. Demiş ki çabuk baa da ver ben de gidiyum otirayım oriya da baa da versun altun. Almış pideyi, gitmiş otirmiş aynı duvarin dibi. Gene o kadun ordan geçeyi ya, sen niye böyle ağlaysun diye? Demiş ki ba demiş verdiler bi tuzlu pide de susandum demiş. Gel peşime almış bu üvey kizi, o duvarin dibinden gitmiş eveee. Demiş o bak kızum bu ev saa teslim, inekleri yap, yemekleri yap, evi temizle. Ben gelceum. İyi demiş, sen cit cit. Bu Ayşe gibi uysal değil, daha dik kafali, şimarik. Annesi şey etmiş oni, bi tencerelere bakti dedi eee daha işimi di su doldurmuş oni. Evi hiç supurmemiş, gitmiş inekleri hiç bakmamış, su vermemiş olara. İnekler bağırmağa başlamış, hiç bakmamış olara. Evin içi berbat, nere kaldun demiş gel buraya da ver baa da altun. Ebirine verdun o kadar altunlari da bana da ver. Kalk dedi gidelum dedi Ayşe. Gitmuş oa ya biliy onlari. Neyse indiler dereye. Yine at aldiler peşlerine gidiyler. Dedi oa ki ben dedi uyiayım buriya. Sen sari akarsa uyandırma beni, yeşil akarsa uyandırma beni, siyah akti mi beni uyandır sen. Akmış yeşil uyandırmamış, akmış sari uyandırmamış, siyah akmış demiş. Hadi hadi ahaa siyah akti, kak uyan, kakti ondan sora dedi oa ki gel dedi, atlara sarıl, hep dedi altun olcasun. Şimdi atti oni suya, meğerssem körmirimiş zaten, kap karaydi, hepten oldi üstten aşağı kaaap kara. Ondan sora at olmuş

kap kara kömir, dolmuş torbalari. Neyse bu çıktı ordan, diy oa ki sen hep altun oldun, öyle göriniysun koydi ata yollatdi oni evine. Bunu şeyde de bekleyler, beklelyer. Fatma gelecek, altın gibi. Fatma geldi ondan sora bu öyle gitti. Bi de bakay anasi ki uuuv kap kara bi şey geldi, zaten karaydi şeydi, atlar olmiş berbat. Her yer kömir, bissüri kari bayildi, Ayşe'ye de o arada çıktı bi iyi kismet, çok zengin bi yerden geldi. Sevdiler oni. Geldi Ayşe'yi annesinden kurtardiler. Annesi de o kara kömürlerle beraber böylede masal bitti (KK: 50)

25 Numaralı Masalın Motif Yapısı

1. Sihirli güçleri olan kadın
2. Kara, sarı ve yeşil akan su
3. Sihirli at

2.2.1.26. Kız Yemeye Çalışan Aslan

Aslan gitti bi yere misafurluğa. Baktiler ki orda uç tane kız var. Olari gözüne kesturdi. Dedi ki ninem bulari demiş, ben bulari yerum iyiyiyi, ağlar ağlar ağlar, ne isteysun baa edun yemek yedurun da yaturun. Yedurdular oa. Ondan sora kakti iyiyiyi, ondan sora baa dereden su getururdi da içerdum da, uyurdum şindi. Bu adam bunu şindi olmadı bunu yaturamay. Ondan sora bu sefer adam gitti su geturmağa. Oa dedi ki kızların sirasi ayri. Gitti kesti uç tane ağaç teli, geldi kodi oni yataklarına. Yorğani çekti üzerine, adam kaçti gitti kızlarınan birakip oyanki kapidan kaçti. Biraz vakti geldi baktum ben de kızlarını yerum. Açti bakti ağaç, açti bakti ağaç, odun dali kibi. Ondan sora dedi ki ben seni bulacağum. Gene bakayım nere kaçtun? Gitti gezdi gezdi, adami buldi. Gene bi yere dedi ki sen misun, gene he demiş ki bu aslan, git getur baa bi şey demiş, simarlamış oa. Sen kaçarsun ben bida bu işe etmem. Kakti dedi ki ko beni çuvala da as beni duvara. Kodiler adami çuvala, astiler oni duvara. Ordan işine gitti, ondan sora adam geldi, çuvalın içini buzağı asti oni duvara. Gene kaçti uuv geldi aslan, vuriy vuriy buzağın kuyriği çıktı dışari. Demiş ki ben böyle yaniliyrim ben bu işide yapmicağum (KK: 50).

26 Numaralı Masalın Motif Yapısı

1. Misafirliğe giden aslan

2.2.1.27. Deli Kardeş ile Akıllı Kardeş

Bir kardaşlan bir deli karadaş varmış. Bu akıllı kardaş demiş deli kardaşa ki bak demiş kardaşum ben iniyrum çarşıya, sen annemi yıka, koyunlari yedur, ben geldim mi hepsini olmiş bulacağum. Bu deli ya deli ya öğretti akil bu deli kaydattı bi kazan su, ondan sora koydi anasini leğene, anasi yaşli kadun, kodi oni kaynamış suyu tökiy, oni başından aşağı kadun birden haşlandı, kendini sıktı, dişleri çıktı dişeri. Sandi ki anasi güliy. Deli diy ki anama bak anama, hoşuna gitti dişleri kaldı dışarda. Kadun oyle kadun yandı kaldı, daha hiç ağzuni kapatamadı, oyle dişleriyle yandı kaldı. Oni haşladı haşladı aldı, koydi oni yatağa. Kaduna edecek yemek aldı yemeği sokiy ağzuna, kadun açamay dişlerini, yanmuş, elmiş. Koyi oni ağzına aliy yiyiy kendi. Oh bi tava mıhlamayı da yedi kendi. Sıra geldi şindi koyinlara. İndi ahıra. Aldi koyinlari dışariya götürdi olari değirmenin dibine. Diy koyinlarki koyinlar ben şimdi çıkacağum ağaca, elmayı sileceğum, eğer siz baa bi tane ayurmazsunuz topinizi keserum. Çıktı ağaca, koyin ne anlar elmayı ayirmasini, bissürü on, on beş, yirmi tane bu ağaci sildi, sildi, sildi. Uç tane koyinin boynuzuna geçti elma. Ebileri hep hap hap yiyiler. Neyse deli indi bakti ki bi tane elma yok, uç tane elma uç koyunun boynuzina. Olari ayirdi bi kenra, ebirlerini hep tutti, kesti. Neyse aldı uç koyini çıktı geldi eve. Olari kodi şeye, siz bana ayurdunuz olar benum dedüğumi dinlemediler. Geldi akıllı kardaş, kardaşum ettun mi? Oov anami bi yikadum, halen da güliy, dişleri kalmış dişari, bi tava mıhlamavi bayıla bayıla yedi; ama dedi koyunlar, çok kizdurdiler beni. Elma saklamadiler bana. Olari kestum dedi. Uç tanesi de ahuradur, git bak olara. Ola sen ne ettun dedi, anam yanmış, koyinlari da kestun, doğradun. Elamanun dibine uç tane koyun sakladun, suri gitti. Bi deliyi geri pirakti deli ortalığı düzledi. Neyse bu dediler ki bu anami koyalum bi sepete de bu acayip bi yere otiriy, koyalum oni yukari da edelum ona bi mezarluk ta gömelum oni. O dedi, dur ben anami taşurum. Kodi oni sepete, sepetin dibi de çürük, anasini aldı, çıktı yukari. Çıkaraken sepetin alti kopty, anasi vurdi altina. Demiy ki bu deli da bu nasi yapacak. Neyse gittiler yukari, bakayler ki ne ana da ne bişey. Başladı döndiler geriye, almişler, komişler oni tabuta. Kariyi da gömmişler (KK: 50).

2.2.1.28. Akıllı Hasan

Bir çocuğun biri Hasan isminde. Çıkmiş bi ağaca, elma toplaymış. Alttan da cadı karisi geçiymiş. Kari geçerken bakmış ki, o cadı karisi çocuklari götürür, keser yermiş. Neyse demiş oa ki uşağum adun ne? "Hasan". Hasan bi elma at baa da yiyim da. Atiy

bilerek tutmay oni ki düşsün. Bi dal daha aşığı in da bi elma daha at ta yiyeyim, oni tutamadum oni da düşti aşığı. Gene iniy bi dal daha aşığı, gene tutamadum oni da düşti, iniy bi dal daha aşığı. Gene tutamadum oni diy. Diy ki in aşığı da, ver oni elima da, ben ehtiyarım, tutamayım ben oni. Neyse çocuk ta inmiş, taa yaklaşmış oa, tam yaklaşmış, elmayı verirken bu çocuğı kapmış, koymış oni sepetine. Götürmüş oni evine. Neyse bu cadı kazi da ver eve, bi kizi bi Ayşe'si var. Eve bu Ayşe yakmışler, büyük bir ateş yakmışler. Şimdi bu Hasan'ı pişirecek te yiyecek. Neyse o kazan kaynarken gitmiş, biraz daha odun almağa cadı karısı. Bu Hasan bu Ayşe'yi soydı attı suyun içine. Kendi de çıktı tavana, çıktı tavandan kollay. Bakayım şimdi bu cadı ne edecek. Geldi cadı karısı, uuv Hasan dedi kendi kendine, atladın dedi suya. Neyi oldı dedi hazır yemek. Ben işte atmadım seni. Ondan sora o ordan şey diy, bu aldı siniy kürdi, bu aldı şeyin içinden aldı oni, bu hoş kendi kizi sininin ortasına bunu yiyiy. Hırt ediy, oni uu ne tatlıdur butları. O da usten aşığı bağırdı Ayşe'mun etleri ne tatlıdu, butları uuuuvv! Ben Ayşe'yi yedum, kari bastı sen buni nasi ettun, sen oraya şimdi nasi çıktun? de baa da ben geliyim oriya. Bu da şini düşündi, bi şeytanlık dedi ki ben şimdi dedi, iskemileri düzdüm, üst üste çıktım, olara da geldim, buriya. Şimdi kariya ihtiyar dizdi iskemileri, çıktı, düşti vurdi, kırdı bacaklarını. Nasi çıktun? de baa. İğneleri dizdim, yere bastım, çıktım yukarı. İğneleri diziy, ayağı oldı hep iğne. Oğlum doğrisini de baa. Dedi oa ki o şiş var ya oni kizdurdum kizdurdum, soktum oni kenduma, o beni fırlattı buriya. O da aldı şişi, kizdurdu kizdurdi, soktı oni kendine, yandı oriya eldi (KK: 50).

28 Numaralı Masalın Motif Yapısı

1. Cadı karısı

2. İnsan yeme

2.2.1.29. Cazıdan Kurtulan Ayşe

Var idi yoğ idi bir Ayşe var idi. Ayşe çıkmış elmaya, altına da gelmiş bir cazı karısı. “Uuu Ayşe oraya ne arayısun?”

“Elma yiyirim.”

“At bağa bi elma.”

Atar oğa bi elma

“O gitti boy aşa. At bağa bi da.”

Attı oğa bi dağa

“O yaralandı at bağa bi da.”

Attı oğa bi daha

“O da gitti bayişğa. Goy eteğune de getur bağa.”

Ayşe koy eteğine elmaları eletür ağa.

Cazi karisi Ayşe’yi yokday gor torbasına, alur gider eve. Ayşe’yi kitler odaya. Cazi karisi evden giderken kızını Fadime’ye:

“Kazanı at üstüne Ayşe’yi de içine pişür, koy dolaba. Akşam geldum mu yeruk” der. Ayşe bunu duyar. Fadime attı kazanı üstüne, Ayşe’yi atacak içine.

“Ayşe gel bak, kazanın içinde ne var, boncuk girdi içine.”

Ayşe işi bilir, uzaktan bakar içine. Fadime ittirur; ama fayda etmez. Ayşe der Fadime’ye:

“Fadime sen bi bak ben göremedim boncukları.” Fadime bakarken Ayşe bi sarulur, Fadime’yi atar kazanun içine, pişirur oni, eder kavurma, koyar tabaklara, yerleştirur tereklere...

Gelür Cazi karisi, bakar etler tereğe başlar yemeğe. Yerken de:

“Aişe’mun etleri, cimi cimi butleri.”

Yaşıyanlar damdan Ayşe’yi indirmeye çalışurlar.

“Uuu Ayşe sen oraya nasıl çıktun?”

“Eterin üstüne etleri koydum da öyle çıktım.”

“Uuu Ayşe sen oraya nasıl çıktun?”

“Yığma yığmanın üstüne koydum öyle çıktım.”

Koydu yığma yığmanın üstüne koydu, çıkamadı yığmalar gitti.

“Uuu Ayşe sen oraya nasu çıktun?”

“Pırpırdım kuş hissettum kendimi attu beni buraya.”

Cazi karisi pirpirdi, attu kendini oracıkta can verür (KK: 61).

29 Numaralı Masalın Motif Yapısı

1. Ayşe'yi yemeye çalışan cadı karısı

2.2.1.30. Kaynanasının Ölüsüne Gülen Gelin Masalı

Kadun eskiden o kada cimri o kada cimri bitun dünyayı dolaştı köy köy dolaştı. Olmadi bi ekrahasuz gelin bulamay. O kadar kızar ki yani hiç bişe vermez. Ondan sora gezdi, gezdi, gezdi bi tek oğli var gelin bulacak. Hiç kimsesi olmicak, onlara hiç kimse yemek vermicek demek. Hiç bişe vermiyecek. Neyse gezdi gezdi gezdi bi tane taşın üstüne bi kız oturur. Demiş kızum sen nerdensun, kimin kimsen var mi, anan var mi, baban var mi? Sormiş. Demiş benim hiç kimsem yok. Eee ben dedi boyle dedi, gezirum dedi. Kimsem yoktur. Demiş seni ben oğlima versem alirmisun oni? Benum da bi tek oğlim var, ondan sora demiş ki "E düşünürük" dedi. "Bakaruk" dedi. "Evleniruk" dedi. Neysa bu kızı götürdu evine. Bu kizi güzel geydurdy etti. Buni hazırladi, düğünini etti, yaptı verdi buni oğlina. Neyse güzel bu kaynanayı yikadi pakladi hizmetini etti, her bişeyini. Gelin kibi gelin yok. Ondan sora uç çocuk etti. Uç tane de oğli oldi, dedi ki. Kaynana bi günün biri oldi hasta. Hasta oldi kalkti, buni yikiyan yok dedi . Dedi ki beni ikarmayin dedi, ikardi koydi tabutuna. Kocasına tabut etturdi, götürdu kadın eldi yani. Kodi bi tabutuna geldi cemaat buni götürüriyi. Götürürken bu gelini bi gülmek aldı, bi gülmek aldı. Güldi, güldi, güldi. Adam utandi e anam ben ağlayrim da sen niçin gülisin? Güldi, güldi, güldi, güldi. Adam gitti gömdü anasını geldi. Dedi ki sen bu gülmeğunun manasını bağa anlatacasun. Bu gülmek nerden çıktı. Bu gülmek niye oldi. Anama bu kaa eyi baktun hizmetledun anami, şeyettun da sen niçun boyle yani edisun. Güldun da beni rezil ettin cemaate karşı.

Dedi ki diyemem dedi niye güldüm. Niye diyemicesun noldi dersam sen beni bulamazsun illa dicesun dedi. Bulsun bulmasun bu gunun şeyini ben seni rahat bırakmicam gülmeğün hadisesini bağa anlatcasun. Eyi dedi anlatayim dedi. Anan dedi dünya yuzune dedi, bi eş putra supürgeyi yola atmış oni dedi bi fakir almış dedi. Evini uç dort defa supürmüş onlan dedi. O sebabi tabi kazanmış. Bi da dedi dünya yuzune dedi bir soğan bi fakire vermiş. Tek soğan onun için dedi o supürke dedi "kaku vuri kaku vuri" tabutun aşā tarafına bacak tarafına. Soğan da dedi vuriyi dedi baş tarafına dedi. Supurke ordan vuri soğan baştan vuriyi. Onun için dedi olari gördüğüm için dedi güldüm dedi. Bu sefer daha kaduni kadun gitti (KK: 65).

30 Numaralı Masalın Motif Yapısı

1. Gerçeği söyleyince kaybolan gelin

2.2.1.31. Fakir Kızla Fakir Gencin Masalı

Bi köye varmış bi kızlan bi oğlan. Birbirlerini çok sevmişler sevdaluk edimişler. Neyse bular sevdaluk etmişler ikisi de fakir. Bu kizun babası hastalanmış, çok ağır hasta olmuş. Bulara para lazum. Demiş kizun sen o fakirdu bize yardım edemez seni da bi zengin bi yere verelum da. Yani hem bizi kurtarsun yani babasının haturından yedi yillik sevdasundan ayrılmış kiz almamış oni. Bu neyse oğlanun da annesi sevdasının annesi şey etmiş gölini evlendirmiş. Vermiş oğa bu kizun arkadaşını. Tabi bu düğün olmuş şey etmiş bu kizi da çağırmişlar düğune. Bu da tabi mecbur kalmış gitmeğa. Komşi ya hem de arkadaş, arkadaşından hatirından gitmiş düğune bakayim nasi bişey diye. Ondan sora bu düğün oldi horon dönüyi, orıya kiz girdi horona gelin horon ediyi zaten bu kiz da oğlan damatun sevdasu da girdi horona dedi oğa kiz ki gelin ki "Geldi girdi horona etekleri dübeli. Yedi yillik sevdani sen nasi verdin ele". Bu kiz sinirlenmiş tabi fedakarlık ederek verdi oni. O da dedi oğa ki karşuluğunda "Yedi yilluk sevdami sen aldun oy vay bana. Hele bi sabah olsun bak ne ederum sağa". Oldi sabah bu babasını dinlemedi kina geceydi oğlana dedi ki "Ben babamdan sebep senden vazgectum, ben seni gene sevirum" aldı bu uşağı kaçtı. Bu kiz da kaldı tel duvakli. Kaldı tel duvakli. Orıya uu biz nedceğuk köye oldik rezil. Orıya da bi balıkçı adam tutay balık. Gittiler adama dediler ki "Sen bekarmisun?" dedi. "He" dediler. Ha buraya bi gelin var boyle boyle bi hal geldi başuna buni versek sağa alimisun oni. Dedi baylurum param yok ama dedi oyle verirsenuz oni

bağa alırım oni. Dediler a olsun eşyazu meşyasu vardur buni da verdiler balıkçıya girdi oturdu balıkçının evine. Burda da bitti (KK: 50, 65).

2.2.1.32. Eşini Aldatan Kadın

Var hasta bi kari. Kocasilen beraber. Bi kari bi koca. Kari her gün hasta her gün hasta. Neysa bu kari diy kocasına ki bağa gidup Gülbeşeri'den üzüm alacasun. Ben iy olamam. Kocasi da di oğa ki ben nerdan bulayım Gülbeşeri benum param yok. Karisi da diy oğa ki köpekleru satacasun, köpekleru git sat bağa üzüm al. O da neysa köpeklere bagladu bi ip, aldi peşina gidiy. Giderken diyi "Alcasi atmişa bulacasi yetmişe gülbeşere gülbeşere..." diye diye gidiy. Giderken çatti bi adama. Adam dedi oğa ki nere gidisun? Dedi ki hiç sorma dedi benum bi kari var hastadur dedi. Gidirim oğa dedi Gülbeşer'den üzüm almağa dedi. Etma eylema dedi. Gülbeşer, Gülbeşer'de üzüm yok, o kari senu kaybedecek dedi. Onun belki da sevdasu vardur. Yok dedu benum kari oyle kari değuldur. Etma eylema dedi dön geruya dirum sağa dedi, o kari senu kaybedecek. Dedi ki yok dedi neysa o adam aldi cevirdi oni geriye. Dedi oğa ki eve yakin dedi sen bağa evi göster dedi. O ki ev yakinlandi bağa göster dedi. Neysa ev yakinlandi. O adam adami kodi sepetun içine aldi arkasina gitti evun kapisina davulcu. "Ey hane sahibi hane sahibi" olar baktılar ki eve var bi adam. Sevdasu. Dedi ne oldi dedi. Dedi ki "Benu dedi bi Tanrı misafiri eder misunuz?" dedi. Bi yerum yok dedu ahşama kaldum. Yok yok dedi. Sonra deduler gel ha gel dedi geldi. Kodiler oni ateşun kiyina ateş yanay. Ateşun yanuna oturdi. Olar gene gittiler içeriye sevdasulan beraber oynayler şeydiler. Ondan sora oldi şey adam diy ki "Gamzeludi soz verulmez carkazalen göz verilmez" diy. "Sepettekine dönidum sozüm ilen şindi gör gözunu gözun ilen". Kari yalandan hertlağı indirdi sağa. Şindi bak sevdası var sevdasılan oynası. Neysa gena dedi oğa kari herufe ki nefusada benu sevi soyle soyle nefusada benu seviyi. Oldi yari gece bular da baktılar ki kiyamet kopay, herif çıktı sepetten aldi baltayi yardi kapiyi girdi içeri ikisinin da başuni da kesti. Ondan sonra ikisini koydılar bi tabuta, gömduler. Oyle ben da geldum (KK: 65).

2.2.1.33. Azrail'i Gören Adam

Eskiden bir fekir vatandaş, tabi bunun 5-6 tane çocuğu var. Çok züğürt durumda birisi. Çocuklarını besleyip muafaza etmeğe gücü kalmamış. E bu fekir düşünüyor, "Ya Rabb ben ne yapacağım?" diye düşünürken bir tane bir şey düşünebildi "Ben gideyim gurbet ellere belki bir şey yapabilirum, bir şey kazanabilirum." diye. Yola revan olmuş,

dolaşmış molaşmış, gezmiş, yırtınmış, giderken baktı ki uzaktan bir derviş ehtiyar görmüş.
Yanaşıyor:

“Selâmün aleyküm”.

“Ve aleyküm selâm delikanlı, dedi ehtiyar.

“Nereye boyle nereye gidiyorsun?”

Dedi ki:

“Derviş Baba, sorma sen benim halumi. Benim oyleçen böyle durumum var çok fikir kaldum. Çocuklarımı beslemeğe, büyütmeğe gücüm kalmadı. Gurbet ele düştüm, belki bir yerde çalışabilirim diye”.

Ehtiyar dedi ki:

“Oğlum, sana bir şey söyleyim, sözünü tutarsen?”

“Peki da söyle Derviş Baba” dedi.

“Ben sana bir yüzük vereceğim. Gideceksin bir köye veya bir kasabaya, orda doktorluk yapacaksın”.

“Ama derviş baba, ben doktorluktan bir şey anlamıyorum”.

“Sen bu yüzüğü al, git bir köye yahut kasabaya. Sana gelecekler, doktor bey benim çocuğum hasta oldu yahut anam hasta oldu, babam hasta oldu felan diye söyleyecekler. Sen ya hastaya gideceksin yahut hastayı getirecekler sana. Sen güzel bir muayene edeceksin. Hastanun başucunda gördün mü beni hasta iyileşecek, öyle anla sen. Eğer beni ayak tarafında görürsen hasta ulecek. Ona göre hasta sahiplerine söylersin ulecek yahut da tedavi görecektir diye. Boyleluglen doktorluk yap para kazanırsın”.

“Pekâlâ, ben doktorluk yapacağım ama benim bir dairem yok, bi’ şem yok, ne yapacağım?”

“Sen git bir yerde bir oda bul. Orda yavaş yavaş ilan etturursun doktorluğunu”.

Bu çocuk istemeyerek yüzüğü alıyor, gidiyor, dolaşiyor. Bir köyde konuk oluyor, bir oda buluyor. Tabi köylü soruyor:

“Sen kimsin?”

“Ben doktorum”.

“Aa, doktor musun?”

“Evet”

O ara adamın birinin bir hastası oluyor. Bu adamın biri düşünüyor ki buraya bir doktor gelmiş, bi hau doktori geturun bu hastaya. Doktoru getiriyorlar.

“Doktor bey benim bir hastam var bir bak”.

Bu gizlice yüzüğü cebinden alıyor, parmağına takıyor. Baktı ki o Derviş Baba hastanın başucunda oturuyor. Bu doktor -ölecek durumda olan- hastayı güzel bi muayene ediyor. Doktor hasta sahibine dedi ki:

“Bu hasta tedavi olacak”.

“Doktor Bey, hasta ölüyor”.

“Yaa, bu hasta tedavi olacak. İster şunu şunu yapın, şunu yedin, bunu yedin, diye bir şeyler bir şeyler söylemiş”.

Doktor hastayı muayene ettikten sonra geliyor odasına. Hasta hakikaten tedavi oluyor. Millet birbirine konuşma yapıyor: “Ne eyi doktor yav, ne anlayışlı doktor, bu çok eyi doktordur.” falan diye. Bu doktor tutuluyor bu köyde. Ne uzatalum, birkaç zaman sonra bir adam geliyor bu doktora.

“Doktor Bey, benim bir hastam var. Bir muayene et”.

“Tamam” dedi.

Gidiyor hastaya. Hasta nezle hastası, öyle bir kötü durumu yok. Yine cebinden yüzüğü çıkarıyor, parmağına takıyor. Baktı ki ehtiyar ayak tarafında oturuyor. Doktor şaşı,

gizlice kendi kendine söylüyor: “Ya, bu adam iyi adam ama dervişi ayak tarafında gördüm.” diye kendi kendine mırıldanıyor. Ne uzatalum, bunu bi muayene ediyor. Sahibine diyor ki:

“Efendi, bu hastan sizlere ömür, fevat edecek, ulecek”.

Adam mırıldanmaya başladı:

“Doktor bunun bir hastası var idi. O da ulecek durumdaydı, muayene ettun tedavi olacak soyledun. E bu iyi hasta olecek” diyorsun.

“Bu nedir canım?! Ben doktor isam sana söylüyorum, ulecek bunun tedavisi güç”.

“Anladım, tamam”.

Ondan da birkaç lira alıyor, biraz para biriktiriyor tabi bu. Geliyor odasına, bu sefer git zaman gel zaman doktor kendisi hasta oluyor. Uzandı yatağına, “Bi’ parmağı takayım, ehthiyar gelecek mi?” dedi. Çekinerek parmağı takıyor. “Eğer ayak tarafımda oturursa ben ne yapacağım?” diye düşünüyor, korkuyor. Yüzüğü çıkardı, parmağına taktı. Baktı ki ehthiyar ayak tarafına oturmuş.

“Derviş Baba, ben ulecek miyim?”

“Uleceksin”.

“Derviş Baba, bir çare yap, ben ulmeyim”.

“Uleceksin, uleceksin”.

“Sen nesin, kimsin?”

“Ben Azrail’im. Ben Azrail aleyhisselam”.

“Azrail aleyhisselam, bana bir zaman ver da ulmeyim”.

“Çare yok, uleceksin”.

“Benim çocuklarım aç kalacaklar, yetim kalacaklar. Ben ne yapayım şimdi? Günahtır, bi merhamet et ne olur da ölmeyim. Bana 5, 10, 20 sene daha müsade ver”.

“Yok”.

“Hiç olmasa 10 sene müsade ver, diye yalvardı, rica etti”.

“Tamam, on sene müsade verdim. 10 senede uleceksin”.

“Peki”.

10 sene doluyor. Bir daha hasta oluyor burda fakat bu sefer daha ağır durumda. Bi daha cebinden çıkarıyor yüzüğü, takıyor. O Derviş Baba yine ayak tarafında oturuyor.

“Hayde bakalum, şimdi uleceksin”.

“Ne olur Azrail aleyhisselam, 10 sene daha müsade ver”.

“Şimdi musade yok, uleceksin. Şimdi canuni alacağım”.

Bu adam şöyle yalvardı böyle yalvardı olmadı.

“Canuni alacağım”.

“Peki alacaksın, alacaksın. Hiç olmazsa bi’ Fâtiha-i Şerîf okuyayım da ondan sonra canumi al” dedi.

“Tamam oku, ona müsade ederum” dedi.

Bu adam Fâtiha’yı kaldırdı, yarıya gitmeden Fâtiha’yı kesti. Bu sefer Azrail canını alamıyor çünkü Azrail söz verdi “Fâtiha’yı tamam edeceksin öyle canuni alacağım.” diye. Fâtiha’yı tamam etmedi adam, Azrail de canı alamadı. Boyleluglan kalıyor. Bir zaman gel zaman adam Cuma namazına gidiyor. Cuma namazına gittiği zaman da Hoca Fâtiha-i Şerîf’i emretti okuyun diye. Cemaat okumaya başladı, bu da okumağa devam etti. Bu unutmış tamam etmeyeceğini ama tamam etmiş. O zaman orda Azrail aleyhisselam canını alıyor. Tabii cemaat, sağ adam namaz kılarken vefat etti diye birbirine karışmış. Falan dolan cesedi camiiden çıkarıyorlar, adamı defnediyorlar (KK: 65).

33 Numaralı Masalın Motif Yapısı

1. Derviş

2. Sihirli yüzük

3. Azrail'in derviş kılığında gözükməsi (Don değiştirme)

2.2.1.34. Sihirli Yüzük

Zamanla bir kadinun bir tek oğli var idi. Bilmem hangi ilde yahud ilçede yahud kasabada yahud köyde nese galiba köyde olacak. Çoook fikir bi hane kadun geçim için ne yapıyor. Yani eskiden bir şal dokiyurlardi. Yünden şal, şal dokiyor. Oğlu şali olup çarşıya götürür, satıyor. Bir ekmek parasını getirür. Eve öyle öyle idare ederlerken kadun bi defa daha şal dokumuş. Oğlina vermiş. “Oğlim al yiyecek getir” diye.

Bu oğlan şali olup çarşıya giderken baktı ki ileruda bi doplum var. Dopluma;

“Selamunaleykum, aleykimuselah”.

Bu delikani baktı ki bi köpek asiurler. Bu delikani acidi köpeği dedi ki “Ah bu köpeği asmayin, bana satın.”

“Ee kaçę maçe?”

Ona dediler ki

“şu şali verursin bize köpeği veruruz size” demiş.

Onlar demişler

“Köpeği veuruz size” demiş. Onlar demiş.

Bu çocuk kabul ediyor. Bu delikani şali veriyor. Onlara köpeği aliyor. Bu çocuk köpeği aldı eve getürdi. Eve getürdüği zaman anesi baırdı.

“Oğlum sen neyaptın?”

“Ane” dedi. “Ha bu zavallı köpek asiurlerdi. Acidim şali verdim. Köpeği aldım. Canini kurtardumdı evelallah.”

“Ee peki oğlim; fakat biz şimdi ozad edeceğuz ne yapacağız.”

“Allah senundur ane bağırma. Günahtir. Bana akaret edirsun; fakat köpeğe de akaret geliyir gibidir günah.”

“Ee peki oğlum haydi.”

Kadun bi şal günde bi daha sol dokiyor. Bu şali de bu çocuğa veriyor. Tabi çarşıya götürür satacağız diye. Yine bir doplum görüyor giderken. Diyir ki:

“Selamunaleykum selam.”

Bakdi ki kediyi asirler şindi.

“Abu kediyi asmağın ha bu kediyi bana verin. Ne vereyum size?”

“A şallari verursun kediyi veruruz” demişler ona.

Bu çocuk yine razı oluyor. O şali veriyor. Kediye alıyor. Eve getiriyor. Annesi yine tabi hakaret etti, çociye ettisi da.

“Ane” dedi. “Bu kediyi zavallı kediyi asiyorlar” dedi. “Bunu adlim” dedi. “Allah için al da terbiye edeceğum.”

Bir çalman gel zaman aa bu çocuk evlenme çağına gelmiş. Babasi yok, ane bir evlat ikisidirler. Kadın dedi ki:

“Olum seni evlendüreyim hayatimda bir belki rorinumı görürüm” diye çocuğa yalvarıyor.

Çocuk yapmıyor. Ee yapmadiysa da anasinun yalva yalvarişi ne dayanayıp

“Ee ane peki hayde olsun” dedi.

“Oğul kimi istiyırsin.

“Balam ağanın kizi istiyırum. Yorum o kiz bize nereli olursa evlenurum” dedi.

“Eee pekei olum.”

Kadin üzümlerek:

“Ee bir gideyim isteyim” dedi.

Bir akşam kadin ağanın evine gidiyor. Ağa soruyor:

“Peki ya hatun ziyaretun ne, ne idi?” diye. “Bir mazahatin var mi?” diye soruyor adam.

Ee kadin dedi ki:

“Ağa benim bir tek olum var. Evlenme çağına geldi geçti de bile” dedi. “Allahın emriyle sevgili peygamberimizin zengin suneetiylen kizunizi oluma istiurum” dedi.

Ağa büyük alti gülerek:

“Hehehe... adam.... Ee bu kadın bir ağanın huzuruna gelup da bir ağanın kızını isteyecek bir belki zavallı kadın” aganun hoşuna gitti. “Peki” dedi. “Fakat benim bir teklifum var ha” dedi “Aaa” diyor. “Mesila” dedi. Dedi ki “Yirmi dört saatte benim saray gibi saray yaptursun verecegum” dedi.

“Ee pekihh eyi geceler” diye kadin kalkıyor giduyor evine.

“Noldu ane?”

Bak şimdi aa o kedi ulen köpek biluirlir. Bunlarun konuş ana oğulun konuşmasını.

“Noldu ane?”

“İşte olum. O ağa dedi ki “Yirmi dört saatte benim saray gibi saray yaparsa kizumi verdum söylemiş” dedi. “Ne yapacaguz?” dedü şimdi dedü.

“ Sabahlar ola, hayri hayri yola” dedi.

Ha bunlar gece yatuyurler tabi. Aaa asilecek kediyi dinledi. Haa kediyi ağanın sarayına gidiyor. Pencerede giyup gizde bir yüzük var. Sihir yüzük, zehirli yüzük yani. Hiç kimse göstermeyip yatarken yüzüğü agzina diyor agzinda saklayur gece. Bu kedi pencereden giruyur kizin odala. Pencereden giriyur. Kuyrigini kizun ağzine sürür. Kız

agzini açamirdi. Açabildiği zaman da yüzüğü gabdi; ama bu delikalına geturmuş. Saibine geturmuş. Geturmuş efendum gece yanına koymış. Sabah kaldı bakti ki bir altın yüzüğü var. Bu delikali bakti bir altın yüzüğü var. Ha o yüzük aldı parmağına dakti. Arap çıktı karşına bir Arap çıktı. Bu çocuk dedi ki “Ağanın sarayı gibi bana da derhal saray yap” dio, araba söylüyor. Ertesi sabah baktiler ki aynı o ağanın sarayı gibi saray yapmış duruyor şimdi orada. Yirmi dört saat içinde sarayı yapmış. Bu kadın şimdi sevine sevine ağa gidiyor.

“Ağam saraa yaptık işte kizi vereceksun.”

“Aaa ülemi evet şimdi benim sarayimlen sizun sarayunuz arasunda altundan mermer yaptirsun tamam, verdum” dedi.

Bi aladı Arapa köline işte falan adamın saray ile benim sarayımın arasında altında merdiven.” Tekrar merdiven dayatılmış. Kadın gidiyor.

“Ağam tamam merdiven dayatılmış gizum verecek.”

“Tamam verecem. Verdim kızımı. Verdum kızımı.”

Kızı veriyor. Bir düğün yapıyorlar. Girk gün girk gece düğün yaptiler. Efenum şanlık yamek. Gizi getimüşler. Ee tabi arada zaman geçti felan. Bi kaç gün de geçiyor. Bunlar kizinin oğlani gazere koyuyorlar. Ee şimdi kari koca arasında konuşma başladı tabi. Dedi ki:

“Ne kadar zengindir ki babamun sarayı kadar saray yapturdun ve babamun sarayiylen sizin saray arasında altından merduven yapturdun. Ne kada vardı idi altun idi sende?”

“İşte yapturdum” dedi. Demiyor.

Oğlan yüzüğü parmağında. O kız bir ara dedi ki:

“Kocacığım a yüzük ne güzel yüzük aa yüzüğü bana ver” dedi.

“Ee ne yacasın ben sana alurum başka.”

“Yok o yüzüğü ver bana” dedi.

Ee tabi bu oğlan kizin yalvarısına dayanamayup yüzüğü veriyor. Yüzüğü veriyor. Kız yüzüğü alıyor. Haman yüzüğü bi yalayum. Yaladüğü anda bi Arap çıkıyor. Araba diyor ki:

“Bu delikanli şu guyuya ad.”

O delikanliyi kuyuya atıyor. Bu kizun bir sevgilisi var idi zamanla babasi veriyordu ona. şimdi kız o delikanli ilen bu sarayi beni denuzin ortasine goy. Haman tabi efendum aniden eski sevgilisile beraber ou saray denuzin ortasina konmuş. O arda dursun.

şu kuyuda kalan delikanli o kediylen köpek kuyun ağzına gelmişler. Vivu yanyu, vivu yanyu asili adam çıkmal. Bu kurnaz kedi anlıyor. Bu saray nereye gidduguni, kız nereye gittiguni bu kedi anlıyor. Köpeğe dedi ki:

Köpek gardeş. Bu saray denizun ortasindedur. Oraa yüzerek beraber gideceguz. Sen dışarda beklersin. Yüzüğü çıkarmak bana ait.” Kedi söylüyor.

Ne uzatalım yüze yüze, yüze yüze saraya varmişler. Köpek dışarda bekliyor. Kiz saraun penceresinenden girup kizun odasini girmiş. Giz yine yüzüğü eskide eski kibi ağzinde sakliyor. Kedi yine kuyruği burnune bir sürtmüş ağzini açabildi. Yüzüğü düşümüş. Kedi gapiyu haman dışari atiliyor kedi.

“Hani köpek gardeş yüzüğü aldım.”

Köpek diyir ki:

Yüzüğü bana vereceksun. Yüzüğü ben götüreceğim.”

“Ee köpek gardeş sen götüricisin; fakat sen giderken denizde yüzerken bakarsın ki bir av raslarsın ana havlayım dersen yüzüğü düşürürsün.”

“Yok havlamacagım. Yüzüğü bana vereceğin.”

Kedi tapi köpekten korkiyor. Yüzüğü veriyor köpeğe. Bunlar yüze yüze, anha manha geliyorler. Gelurken denizde birkaç tane ördekler yüzüyurler. Köpek dayanabilir mi? Oom deyu üzerine giderken ördeğin üzerine giderken yüzüğü düşürüyor. Denizin dibini buluyor. Bu yüzük taa bir baluk yutiyor. Bunlar kediylen köpek çıktiler karaa.

“Ya ben sana demedum ki düşürürsun. Sindi ne yapacağız?”

“Eil dur sabremedum” dedi. “Au gördüğüm zaman havlayumbildim” dedi.

Eee kimurdanmağa başladı köpek. Bu kedi deniz kenarini bırakmıyor. Meraklandı. Ne düşünüyor. Belki baluk avcileri olur da belki ao baluğa raslarlar. Hakuketen baluk avcileri efendum baluğu aliyurler. Bu kedi baluklari bırakmıyor. Miyav miyav miyav miyav miyavvv akşama kada bu kedi yedi dedi yani bitane baluk atiyurler. Kedi bi koklayu baluğu yemiyor. Çünkü yüzük yok orda. Dolasıyur molasıyur başka avcileri buluyor. Aynı öyle efendum. Miyav miyav bağıryur atiyurler yemiyor. Ha sindi ne uzatalum. Bi iki üç beş ne ise gün sonra baluk avlurler balukçiler. Bu kedi niyav niyav niyav bağırur. Yav bu kedi bizi yediydi bi baluk atiyurler buna. Kedi baluğu kapiyor, baluğu kapiyur efendum. İrkti mirkti yedi medi yüzüğü çıkariyorlar. Sevine sevine kuyu ağzine geldiler. Kuyu ağzine geldiler yüzüğü guyuya oğul delikanli attiler düşürdüler oraya kuyunun içine. Delikanli aldı yüzüğü. O pi yalayu Arap çikiyur.

“Beni kuyu ağzına çıkar.”

Kuyu ağzına çıktı. Dedi ki:

“Aa denizin ortasında olan sarayı aa delikankiyi denize at, saray kız ile beraber aynı benim ocağına kondur.”

Aynı ocağına kondi. Kızı de aldı. Al delikanli bol bir oraya bende ha bu daraga geldum (KK: 74).

34 Numaralı Masalın Motif Yapısı

1. Konuşan hayvanlar (kedi ve köpek)
2. Sihirli yüzük
3. Arap
4. Kuyu
5. Yüzüğün balığın karnına girmesi

2.2.1.35. Uç Kardaş

Vakti zamaninde zengin bir adamın uç tane oğli va idi. Adam eyice yaşlanince çocuklerine yanine çağırıp nasiyet etmeğe başlamış. Demiş ki “Bakun çocuklerum, sizlere altu bin altun lira bırağayırım. Bunun ile iş yaparsunuz. Yalanuz katiyen köselerle iş yapmayın” demiş. Bir zaman sonra adam elmiş. Daha sonra uç kardaştan en boyuği mirastan kalan altunlerden bin altun alarak boğday geturmek uzere uzak bir yere yolculuğe çıkmış. Gide gide bir yere varmış. Karşisine bir köse çıkmış. Köse boyuk kardaşa seslenmiş: “Selam, boyle nereye gideyorsin?” Boyuk kardaş cevap vermiş: “Git işune! Ben köselerle iş yapmam. Babamdan nasiyerliyim.”

Köse kiluk değiştirup daha oteda bir yerde tekrar karşisine çıkmış ve buna ayni şeyleri soylemiş. Boyuk kardeş yine ayni cevabi vermiş. Köse üçüncü defa kiluk değiştirup daha tekrar karşisine çıkmış. Aynı şeyleri soylemiş. Boyuk kardaş yine ayni cevabi vermiş. Köse üçüncü defa kiluk değiştirup daha oteda tekrar karşisine çıkmış. Aynı şeyleri soylemiş. Boyuk kardeş onu tekrar reddedince Köse, demiş ki “Gördüğün gibi bundan ötesi hep Köse, Köse’den başka hiç kimse yok. Hele sen derduni anlat. Bir çaresini buluruz” demiş.

Boyuk kardeş “Bin altunluk boğday almağa geldum” demiş. Köse, “Bizim ambarlar boğday doli, isteduğün kadar veriruz, hele gel bizum eve” demiş. Beriki razi olmuş. Köse’nin evine gitmişler. Akşam koni komşu toplanmış. Köse şöyle bir teklif ortaya atmış. Demiş ki “İkimuz da birer yalan söyleyelum. En boyuk yalani kim soylerse o kazansun. Sen soylersan bin altunluk boğdayi bedava verurum. Ben kazanurse bin altununi aluru. Kabul mi?” Boyuk kardeş buna razi olmuş. Köse başlamış yalanini soylemeğe

“Benum bi oğlum va idi. Padişahun kikişni istediği, padişah da bu işe bir şart ile razi oldi. Kirk köyden kirk sepet yumurta toplayın, bunun ile kirk katli bir saray yapun. İçinde kirk gun, kirk gece duğün dernek çalup oynayun. Bir yemurta bile kirilmasun. O zaman kizumi verirum demiş. Ben de bu şekilde yemurta topladum. Kirk katli sarayi yapturdum. İçinde kirk gun, kirk gece duğün dernek yapup oynattum. Bir yemurta bile kirilmedi.”

Boyuk kardaş bundan daha boyuk bir yalan bulamayacağını anlamış ve bin altuni Köse’ye vererek geri dönmüş. Kardaşlarune parayi yolde kaybettüğünü soylemiş. Bu sefer ortanca kardaş yanine iki bin altun alup yole çıkmış. Fakat ayni yerde karşisine dikilmiş,

boyuk kardaş ile olan işler bu sefer iki bin altun zarar ile bitmiş. Aynı yalanlar soylene, ortanca kardaş da üzgun bir şekilde dönüp parayı yolda kaybettüğünü söylemiş. Nihayet en ufak kardaş, geriye kalan uç bin altun alarak boğday getirmek üzere yola çıkmış. Köse yine aynı yerde karşısına dikilmiş. Aynı yalanı anlatmak üzere buni evüne getirmiş. Fakat ufak kardaş şartta bir değişiklik yapmış, demiş ki “Ben kaybedersem yalnız uç bin altun verurum. Fakat kazanursem uç bin altunlukla boğday isterum.”

Köse, kendinden emin olarak bu şartı kabul etmiş. Sıra gelmiş yalan anlatmağa. Tabi Köse diğerlerine anlattığı kirk katli yemurta yalanını buna da anlatmış. Obiturınca küçük kardaş başlamış yalanını anlatmağa. Herkes merakla dinlemeye başlamış.

“Benum dedemün dedesinden kalma bir arı kovanım va idi. Her akşam arileri tek tek sayardım. Fakat bir gün baktım ki arının biri yok. Aldum dedemün dedesinden kalma durbini, bir sağa baktım, bir sola baktım. Bir da ne göreyim. Benum ariyi Amerika’da bir çiftçi öküzüne eş yapmış çift süreyur.

Atladum bir arının siritne, uçarak gittum Amerika’ya. Dedum “Be adam, benum ariyi neye öküzüne eş koştun, çabuk geri ver.” Adam dedi ki “Ne yapsam öküzümün biri geberdi, mecbur oldum” dedi ve arımı bana geri verdi. Aldum, geturdum eve. Baktım ki arının boynunde saban çekmekten yara olmuş. Bu yaraya ceviz yağı sürdum, eyileşsun deydi. Baktım ki arının boyniden bir ceviz ağacı çıktı. Birden boyidi, kocaman bir ağaç oldi. Ustunde çok ceviz var idi. Bir avuç toprak aldum, ceviz ağacüne attum. Toprak, ağacün üzerinde oldi kocaman bir tarla. Bu sefer tarlayı surmeğe başladum. Once boğday ektum. Feket oradan geçen bir çiftçi buraya boğday ekilmez, susam ekilur dedi. Bütün boğdayları topladum, hepsi tamam geldi. Susam ektum. Başka bir çiftçi susam olmaz; kavun, karpuz ekmeliydun dedi. Bu sefer susamları topladum. Baktım ki bir susam eksuk. Sağa sola baktım. Bir da ne göreyim; karincanun biri susami yuvasine taşıyur.

Ben tuttum susamun bir ucunden karınca da bir ucunden. O çeker, ben çekerum. Sonında susam tanesi ikiye ayrıldı. Yarısı yuvaya gitti. Elumde kalan yarum susam tanesinden yağ yaptum. Yedi batman yağ çıktı. Soğra kavun, karpuz ektum. Ben ekerken bir yandan karpuzlar yetişiyur. Çocuk geldi ve baba musafir var dedi. Biçağımı en boyuk karpuzlerden birine attum. Biçak içinde kayboldi. Biçağı aramak için karpuzun içüne gidum. Baktım ki koca bir şehir.

Kasabun biri almış benum bıçağı et kesiyor. Dedum ki “Ey kasap, nereye benum bıçağı aldun?” “Bu daha keskin ondan aldum, boyur” diyerek bıçağı geri verdi. Aldum bıçağı çıktum karpuzden dışarı. En küçük karpuzlerden biruni kestum, yedum, Elhamdulillah doydum” diye yalanuni bitürmüş.

Seyirciler, hep birden işte bundan boyuk yalan olmaz. Köse, sen bu bahsi kaybettun demişler. Köse, mecburen önceden aldığı uç bin altuni geri verdiği gibi uç bin altunluk da buğday vermek zorunda kalmış. Küçük kardeş böylece evune dönmüş (KK: 88).

35 Numaralı Masalın Motif Yapısı

1. Yalan söyleyen köse
2. Arının sırtında seyahat etme
3. Arının boynundan ceviz ağacı çıkması
4. Buğdayları bir tamam yerden toplaması
5. Susam tanesini iki tarafından çekmeleri
6. Yarım susam tanesinden 7 batman yağ çıkması

2.2.1.36. Nar Tanesi

Vakti zamaninde bi padişahın oğli, başka bir padişahun kizi ile evlenmeğe karar vermiş. Soninde bir kervan ile birlukte kizi ve çeyizleri alup memleketine dönmek üzere yoloe çıkmış. Bir yerden geçerken oğlan yerde bir nar tanesi görmüş. Atinden enerek bu nar tanesini alup yemiş. Buni gören kız, yerde bulduğu bir nar tanesini alup yemiş. Buni gören kız, yerde bulduğu bir nar tanesini yemeğe tenezul eden bir adam ile evlenmeği kendine layik görmemiş. Evliliği bozmuş ve yurdine geri donmuş.

Bunun üzerine oğlan bir zaman soğra basit elbiseler geyerek ve başine bir işkembe geçirerek Keloğlan kiluğine girmiş ve kizun memleketine gitmiş.

Ordaki eşrafa danişup sarayda ne gibi işlere ihtiyac olduğunu sormuş. Bir bahçevan lazim olduğunu öğrenerek kendini bahçevan olarak saraya aldurmuş. Bahçenun bir

köşesindeki bi kulubede yaşamaya başlamış. Kız birgün bahçede dolaşırken ona en çok hangi çiçeği sevdiğini sormuş. Kız, en çok güli sevdiğini söylemiş.

Ertesi sabah kız uyanınca bahçenin bir köşesinin tamamen beyaz güller ile doli olduğunu görmüş. Ertesi gün diğer bir köşede kırmızı güller görmüş. Böylece sarı güller, pembe güller, siyah, mor ve diğer renklerde güller birbirini takip etmiş. Bahçe çok güzel bir gül bahçesine donmuş. Bundan hoşlanan kız, bu oğlana gönül vermiş.

Birlikte kaçıp oğlanın memleketine doğru yole koyulmuşler. Yolde, bir su kenarından geçerken kırık bir su testisi, kırık bir tarak ve eski, kirli bir peştamal görmüşler. Oğlan, bunları alıp bohçasına koymasını söylemiş. Kız, istemeyerek bunları almış. Soğra oğlanın memleketinde saraya yakın bir yerde, eski, köhne bir kulubede yaşamağa başlamışler.

Bu arada tellal okunmuş, "Padişahın oğli evlenecek. Duyduk duymaduk demeyun, memlekette ne kadar kadun, kız var ise hepsi saraya gelecek, pirinç ayıklayacaklar" demiş.

Oğlan, kızı gönderirken, bir avuç pirinci saklamasını söylemiş. Kız, pirinç ayıklarken bir avuç pirinci söylemiş. Feket görevliler, kerkesi aramışler ve kızın pirinç çaldığı ortaya çıkmış. Az bir pirinç için ceza vermemişler.

Ertesi gün kumaş biçilecekmiş. Oğlan, bir parça kumaşı koyninde saklamasını istemiş. Kız, kumaşı saklamış; feket gene görevliler gelup arama yapmış. Kumaş parçası da ortaya çıkmış. Ufak bir parça için ceza verilmemiş. Üçüncü gün altın sayılabilecekmiş. Oğlan gene kızdan bir altın çalup saklamış. Görevliler gelince ağzını açturmuşler. Bir altın ortaya çıkmış. Bir altın için ceza verilmemiş. Ertesi gün hamama gidilecekmiş. Kız, güzel eşyaları olmadığı için gitmek istememiş. Oğlan ise yolde buldukları kırık tarak ve eski, kirli ve yırtuk peştamal ile gitmesini istemiş. Kız, mecburen gitmiş hamama. Orda herkes bir bilmece sorulmuş. Feket bu dilenciye benzeyen kize sormamışlar. Hamamdakiler bilmeceye cevap verememişler. Padişahın oğli, "Herkes sordunuz mi?" demiş. "Yok" demişler, "Dilenci gibi bir kız vardı, ona sormaduk" demişler. "Çabuk gidun, ona da sorun" diye emir vermiş.

Gelmişler yaniden ve kize sormuşlar bilmeceyi. "Bir kavanozun içinde toprak varmış. Toprağın üzerinde bir gül ve altında kuru bir gül daha var imiş. Bu neyi temsil eder?" demişler.

Kız demiş ki "Topraktan geluruz taze bir gül gibi. Gene toprağa doneruz kuru bir gül gibi.." deyerek doğru cevabi vermiş. Kizi alup padişahun oğline götürmüşler. O da bilmeceyi bilen bu kız ile evlenmek istemiş.

Kız ise Keloğlan ile evli olduğunu söyleyerek bu işe karşı çıkmış. Padişahun oğlu bu sefer, başına bir işkembe geçirerek sormuş: "Senun keloğlan'un bu mi idi?" deyi sormuş. Kız onu tanımış ve çok şaşurmuş. Sonra ilk evlenmelerinde, yolda gördüğü tek nari neden yedüğünü sormuş. Oğlan: "Nar cennet meyvesidir, biri boşup ezmesun ve günah olmasun deyi böyle bir nimete hürmeten o nar tanesini yedüğünü söylemiş. Böylece her şey düzelmiş ve birlikte mutli bir hayat surmuşler (KK: 88).

36 Numaralı Masalın Motif Yapısı

1. Prensın Keloğlan kılığına girmesi

2.2.1.37. Ayı ile Evlenen Kız

Bir defa var idi bir kız. Köyden kayıp oldi. Olmadi, buni bulamadiler. Kayıp oldi gitti. Aradile aradile, buni bi yere bulamadiler. Bi da yirimi sene ustine ayi gece geldi, vurdi kapıya. Çiktiler kapıya. Ayi dedi "Çikun dışari bakum" dedi.

"Yirimi seneden sora geturdi kizunuzi

Çikun dışari bakun tuyli eniştenuzi

Yari geceden sora biçer çayirunuzi."

Kizi geturdi. Kizi babasi alacak, kız olmadi, babasına gitmiyi. Deyi "Ben yirimi sene onlan durdumi gene onlan duracağum. O çıkar yemişe toplar geturur bağa her şey. Çayirlari biçti, gece geturdi bağa. Biz koliva etuk yeduk. Biz onlan o kada gezduk, dağlari dolaştuk. O hep beni kolladi. Yollari açti, ben onlan bile gittum. Hiç bağa zağmet vermedi." Kizun babasi da deyi ki "Oğa gitmiycesun, bize gelecesun."

Kiz dedi ki “Ayi idi dayi idi. Gene benim kocam idi.” Kiz gitti ayilan bile. Ayi, buni gene yolatti geri. Ayi bakti ki ben hastalandum hem da yaşlandum, buni bakamam. Dedi oğa “Ben çok zağmet çekiyirum, sen da çekersun” dedi. “Sen git evune.” Kiz da gitti evine. Ayi da kısa bi zaman sora eldi (KK: 94).

37 Numaralı Masalın Motif Yapısı

1. Ayının konuşması

2. Ayı ile kızın evlenmesi

2.2.1.38. Fatma ile Uvey Annesi

Bir giz, bir annesi, bir de babasi var idi. Annesi eldi. Annesi elinca babasi evlendi. Uvey anne certurdi. Uvey anne ceturinca bu uvey anne iki tane giz çocuği oldi. Bu uvey annesi yetim giza çok çoti davraniyor.

“Anne”, dedi “Bir yerde duğun yapiliyor, anne ben de dugune celeceğim” deyine ağladı, ağlayınca dedi çi “Yok gizum” dedi, “Sen niye celeceksin?” dedi. “Sen celemezsın, ben gizumi alup cideceğim. Dugune cideceğim.” Giz dedi çi “Anne ben da celeyim ne olur?” deyi uvey annesine ağliyor giz.

“Yok gizum” dedi. “Sen celemezsın. Ben gizumle beraber dugune cideceğim. Sen evde gal. Ev temizluği yapacaksın.” Dört çilo mercumek tokti. “Gizum, bunlari topla da sen celursın dugune” dedi.

“Anne” dedi. “Oni nasıl topliyayım. Dort çilo mercumek toplamağilen baş oplur mi? Dedi. Anne dedi. “Dopla, dopla” dedi. “Dopla da celursun gizum dugune” dedi.

Akşam oldi. Akşam olinca giz, ağire endi. Siğire ot verecek. Giz ağliyor, ağliyor. Siğir ses ceturdi “Fatma” dedi “Niçun ağliyursın?” dedi. “O gadar neye ağliyursın” dedi. “Ne ağlamayım” dedi. “Uvey anne dugune citti da boyle içen boyle oldi.” “Ağlama, Fatma, ağlama” dedi. “Ben sana bir şey soyleyeceğim” dedi. “Ne diyeceksin?”.

“Sen baba dinle” dedi. Siğir gonusiyor “Sen” dedi, “Girmizi bir horoz tut. Boğazini ip ile bağla. Oni eve cotur. O mercumeği beş tegigede toplayacak.” Aynisini, deduği gibi boğazini ip ile bağladı horozu. Heman beş tegigede topladi, tepsiye goydi mercumeği.

Akşami giz dugune cideyur. Heman çabuk çabuk eşyalari ceyindi. Dugune citti, uvey annesinin yanine. Uvey annesine dedi çi "Anne dedi heman topladum."

"Kiz" dedi, "Ne çabuk çabuk o mercumeği nasıl topladun da dugune celdun?" "Be işte topladum anne dedi. Annesi da "E tamam" dedi.

O akşami dugunda eğlence meğlence yaptı giz. Akşam olunca celdiler eve. Eve celinca bi daha oteçi cun dugune gidecek anne yine. Giz "Anne" dedi "Ben da celeyim." "Yok gizum" dedi, "Sen ne celeceksin?" dedi. "Dugunde ne işin var? Ben gizum ile beraber gideceğim dugune" söyleyur.

"Ne olur anne" dedi, "Ben da celeyim."

"Yok" dedi, "Celemeyceksin. Sen, bi cuvalmisiri al da" dedi, "Ceremene cit, un okuteceksin. O uni okut, cetur, ondan songra dugune cel" dedi.

Sabah oldi. Giz bi cuval un cotirdi deremene. Deremende oturiyur. Un okutiyyur, ağliyyur. "Ben ne yapacağım" dedi. "Bu cece de periler de cecekler. Burada beni cinler mi yeyecek periler mi yeyecek bilmeyurum, gorgiyurum." Deremende ağliyyur, oturiyyur.

Cece oldi. Akşam om bir oldi, saat om bir oldi, cinler celdiler. Gatir ilen, uç tane gatir celdi, kapiye dayandiler.

"Fatma, ne yapıyorsun?"

"Ne yapayım?" dedi, "Un okutiyyurum deremende" dedi. "Uvey anne conderdi, un okutiyyurum."

"Fatma" dedi, "Senun için celduk, at ta geturduk" dedi. "Seni cotureceğuz Fatma" dedi. "Ben nasıl geleyim?" dedi. "Ayağumde curap yok, bi şey yok, ne ilen celeyim?" dedi.

"Fatma" dedi, "Ayağunde çabule cetureceğuz biz" dedi.

"Çabula bi cetur" dedi. Çabula ceturdiler, ceyindi.

"Hayde Fatma" dedi. "Ata bin" dedi. "At bekleyur" dedi.

"Yok" dedi. "Celemam" dedi. "Eteğum yok" dedi. Etek ceturdiler, geyindi.

"Hayde" dedi. "Ata bin" dedi.

"Yok" dedi. "Ben bilezuk milezuk isteyurum. Bana bilezuk ceturun" dedi. Bilezuk ceturdiler.

"Hayde bin Fatma" dedi.

"Yok" dedi. "Ben celemem" dedi. "Başumda çemberim yok" dedi. Çember ceturdi.

"Hayde Fatma" dedi. "Bismillahi ya Allah, bin ata. Dedi çi "Cidemeyurum, ben celemiyurum. Bi beş dagiga daha bekleyin" dedi. Kiz bagiriyur. Beş dagiga oldi olmadı "gugulugu" horoz otti. Horoz otınca cin, peri miydi ne idi, biz da ne bilelum; ama darmadağın oldiler. At bekleyur deremenun kapisinde tamam, onlar geçtiler gittiler, sabah oldi, geçtiler cittiler. Fatma da bi çuval un okutti, deremende çuvala un dokti, çuval un doldi, uni ata goydi. Çendisi da ata bindi, uni da ata bindurdi. Beyaz at ile gapiya celdi. Beyaz at ile gapiya celdi. Saba namazinde gapiya celdi. Rap rap rap celdi.

"Anne" dedi, "Ben celdum" dedi.

"Neredeydun sen?" dedi.

"Ben" dedi, "Deremene endum" dedi.

"Yok" dedi, "Olmaz" dedi. "Neye, deremene" dedi "At ile mi gittun?" dedi. "Bu atı nerde buldun Fatma sen?" dedi.

"Bu atı anne" dedi, "Deremene enınca at veriyurlar" dedi.

"Oy gizum" dedi, "yarun akşam benim gizi condereceğim oraya, at verecekle, bilezuk, kulak altun, giz donanmış celemek at ilen."

"Gizum" dedi, "Sen nasıl ettun" dedi. "Boyle içen böyle ettum" dedi. "Hiç bişey demeyeceksin." "Citsun deremene" dedi. "Senun da gizun at verecekler, eşya verecekler" dedi.

"Ben yarun akşam condereceğum gizumi" dedi. Gizi conderdi. Bekleyur, sabğ ta olacak ta gizum da at ilen celemek bekleyur. Bekle bekle bekle... sabah oldi celmedi, oyle oldi celmedi.

"Ben bi cideyin gizum niye celemdi?" Annesi deremene cidunca gizi parça parça ettiler. Carginun peşinde darmadağan ettiler. Perişan vaziyet ettiler. Annesi coturdi. Cesedi topladi sonra eve celdi (KK: 105).

38 Numaralı Masalın Motif Yapısı

1. Üvey anne
2. Konuşan sığır
3. Mercimek toplayan horoz
4. Cinli, perili değirmen
5. Kıza yardım eden cinler

2.2.1.39. Tilki ile Deremenci

Benum buyuk annem bi masal anlaturdi. Buyuk annemun dediğina core bir deremenci var idi, deremenci deremende siliyur tabi, gundeluğuni aliyur tabi. Bi cun, iki cun citti celdi. Bir tilki gidiyur oraya, tilkiyle arkadaş oliyur.

"Ne oldi, niye fugarasin?" diye soruyur tilki. Deremenci "Fugarayim, deremenciluk yapıyurum"

"Ben seni kurtaracağum"

"Nasil?"

"Ben seni kurtaracağim; ama çimseye sir vermeyeceksin. Bi cakmak vereceğim. Çakmak çagacaksin. Yakayim mi, yıkayim mi? diyeceksin. İki Arap çigacak, ne yakmak ne yıkmak, zengin padişahi atacaksin dışari. Sarayıylen birlukte benum yanime cetureceksin diyeceksin."

"Tamam". Aynisini yaptı. Padişahi atturdi. Sarayıyla beraber geldi. Bu zenginleşince bi ara tilki geberiyur.

Bu kogiyyur, "Bunu atun dışarı." Tilkiyi atturdi. Yemek hazır geliyyur bigun, ikinci gun. Garisi sorıyyur "Bu yemek nerden geliyyur? Bu yemek nerden geldi?"

"Sorma sen ye." Bir cun, iki cun, dayanamadı.

"İlle de diyeceksin" dedi.

"Madem oyledur, çimseye soylema, koltuğumun altında çakmak var, sakliyyurum, bağlamışım. Her şeyi çakmağilen yapıyyurum." Onun ilen bu da gece yattığı zaman, kadun oni çaliyyur. Çagiyyur çakmağı. İki Arap çikiyyur. "Yakayım mı, yıkayım mı?" "Ne yakmak ne yıkamak, kocamı dışarı, beni da babamun yanına sarayı cotur."

Adam dışarda fakir kalıyyur. Deremencilüğe devam edıyyur. Tekrar deremencilüğe devam edinca, tilki geliyyur gene.

"Yau, sana ne oldı? Ben sana zengin ettum."

"Yau ben sırrımı verebildum gariye, böylece böyle duruma duştum."

"Yau, sen zaten eyiluk anlamazsin. Zengin olinca tilki gebermiş ta demedun ki bana eyiluk yapan tilki midur demeden, oni bir yere atturdun; ama ben sana bir eyiluk yapayım. Nasıl yapayım? Bi çopeğ ilen bi kedi bul. Ben senun işını yaparum."

O da buldı geturdi.

"Fılan yerdeki eve gideceksiz, deniz aşırı tabi, kedi kopeğın arkasına binecek. Denizden yüzerek geçeceksin. Çopek dışarda kalacak kedi eve girecek. Kadun nerde dolaşurse peşune gidecek. Kadun, o yani, bu yani gitmekte iken odasına gitti mi, sanduk açtı mı, orda bi çakmak var, onu kapacak."

"Tamam."

Onlar gittiler aynisini yaptılar. Kedi giriyyur eve, kadun ile dolaşmakta. Kadun sanduğı açınca kedi çakmağı alıyyur, kaçıyyur. Gaçınca da kadun kovalıyyorsa da yetişemıyyur.

Çopek ile kedi çakmağı ben cotureceğim, ben cotureceğim diye birbirine tartıştiler. Çopeğun sozi yerine celdi. Kedi "Yau sen afkureceksin deniz ortasiinde duşureceksin çakmağı." Bi gişi gormekte iken çopek havliyor. Çopek, ağzındaki çakmağı duşuriyor. Çakmağı bi baluk buliyor. Bunlar dişari çikiyurlar, balukçinin teknesine. Balukçiyilen dolaştiler, dolaştiler, balukçi baluk tutunca başini çapeğe, işkembesini da kediye veriyor. - İşkembedeydi çakmak- kedi buliyor. Kedi ben cotureyim. Ben miyavlarum o çakmağı, ben ağzumden duşurmem. Onlar goturdiler, tabi deniz aşuri gettiler. Çakmağı tilkiye teslim ettiler. Çakmağı çaktiler, ayni Araplar "Yakayim mi, yikayim mi?" demekte. Ne yakmak, ne yikmak, padişahi dişariya, sarayi ayni yerune cotur." Geturdiler. Tilki de deremene devam etti (KK: 107).

39 Numaralı Masalın Motif Yapısı

1. Konuşan tilki
2. Sihirli çakmak
3. Arap
4. Konuşan kedi ile köpek
5. Çakmağın balığın karnına kaçması

2.2.1.40. Gül ve Giz

Bir giz var imiş. E bu giz bi çocuğı seviyomiş (Erkek çocuğı). Erkek ta oni tam sevmiyomiş. Hoşlaniyimiş ondan daha doğrusi. Şimdi çocuklar nankör (İnsan nankör ya). Kizi tam sevmiyimiş, hoşlaniyimiş ondan. Tabi memleketten çikmiş, yurt dişina gitmiş. E burada güzel kızlar bulurum hesabına. Onlarla gezerum, tozarum hesabına gitmiş; ama umduğunu bulamamış. Belli bir süre sonra ülkesine geri gelmiş. Geri dönmiş. Tabi gelmiş, kizun yanına. Tabi pişman olmuş, gelmiş kizun yanına. Kiz demiş ona ki "Dur bi dakika, sana bi şey diyeceğum, oni yapacaksun."

"Tamam."

Kizi almış, geçmişler şeye. "Bak şu gördüğün bahçe."

“Ee...”

“Şunun ortasından yol geçeyi”

“He”

“Ona gitcesun. O gül bahçesinin en güzel çiçeğini alup gelecesun bağa.”

Erkek “Tamam” demiş. Gitmiş, gül bahçesine girmiş. Gittiği andan itibaren bi onune bakmış, bi güzel çiçek. “Aa şu daha güzel, bu daha güzel.”

Bu şekilde diye diye bahçenin sonuna gelmiş. Bakmış ki geriye donuş yok. Geriye donuş olmaduğinden dolayı bahçenin en sonunda bulunan solgun, ciliz gul çiçeğini almış, gelmiş kiza vermiş. Demiş “Bahçenin en güzel çiçeği budur.”

Kiz da demiş ona ki “Ya, mecbur kalduğun zaman en çirkin, en kötü şeyleri en güzel olarak kabul etmek zorunda kaliyusun.” (KK: 108).

2.2.1.41. Horozla Yaşlı Neneka

Bir neneka varmış. Bi köpeğınlen bi de horozu var. Horoz demiş “Bu sahibime niye kısmet sayayki. Ben gideyim gurbete, para kazanayım. Bana bi hamsikoli pişir de gideliyim.” O da bi hamsikoli pişirip vermiş omizina. Gitmiş gurbete. Giderken, giderken rastlamış bi çakala, çakaldan korktu tabi. Şimdi horoz, “Yiyecek beni, ne yapayım? Açıl karnim açıl, kutru al içeri” demiş. Almış oni karnina. Bu sefer gitmiş, gitmiş çarpmış bir kutra. Gene korkmuş. “Açıl karnim açıl. O kurdi al içeriye” demiş. Kurdi de almış içeriye. Gitmiş şindi, bi dereye rastlamış. Dereden geçemeyi... “Açıl karnim açıl, dereyi al içeri.” Oni da almış içeriye. Gitmiş, gitmiş bir ağanın kapisina. Şindi bakıyi bi beyük konak ağanın kapisı, buraya şindi gurbet burası. Buraya şindi başlamış, hatyalukları hatalamaya. Hapalayı, hapalayı “Di di li diii, buldim beş para d idi li diii buldim on para” diyo. Hat hayta çubuklarından toplayı. Bu ağa kızmış “Bu ne geveze horoz idi. Bunu ya atun şeye, koyunların ahurına.” Atmışler oni koyunların ahirına. “Açıl karnim açıl, kurdu at dışarı” demiş. Kurdu atmış dışarı. Koyunları yemiş, parçalamış. “Ya ulan koyun oni komış atların ahirına” demiş. Komışler oni atların ahirına. Çene demiş “Açıl karnim açıl, tilki at dışarı.” Tilki attı gene. O da atları parçalamış. “Bu sefer koyun oni kümese” dediler.koydiler oni

küme. Gene “Açıl karnim açıl, çakalı at dışarı” dedi. Çakalı attı. Çakal tavukları hep yedi.

Ağa bunlardan bezdi, ne edecek buni? “Gelin buni yakalum” demiş. Komişler oni fırına “Yakalim onu” demişler. Fırına kork omaz “Açıl karnim açıl, dereyi at dışarı.” Almıştı ya celirken. Dereyi “Şarr!” döktü, fırının içine soğutti, kendini gene kurtardı oradan açıkgöz horoz. Ondan sonra oradan da kurtardı postini şindi. “Ne edelim şindi buni?” demiş. “Çeselum” demişler. “E çeselum” demişler. Başlamış bıçaklan çeseyler oni. “Didi bu ne çeksın bıçak idi” bağiriyi hem çesiliyi ha. Çesip koydiler oni kazana. “D idi l idi bu ne buz meydan idi?” “Allah yani, Allah, bunun ölisi de konişiye, dirisi de konişiye, buni ne edelim?” demiş. “E yiyelüm bakalım” demiş. Ağa başlamış yemeye. Yerken boğazında gitti şindi. “D idi li di, bu ne dar boğaz idi” demiş. İndi karnina. “D idi li dii, bu ne bokli hamam idi.”

Ondan sonra ağa demiş ki “Ben gitçem tuvalete”, hizmetçilerine de “Ha bu baltayı alun elinize bunu kollayın, dışarı çıktığında buna bi balta vurun. Buni gebertun, bakalum nasıl bişeydir?” ağa böyle şeyedeyi hizmetçiler bekliyi, böyle balta eline o çıktı dışarı. Bu çıkar çıkmaz, buğa bi tane bi balta kodiler. “Ağa götün yırtıldı. Şükür canım kurtuldi” diye diye horoz gidey. Gitti, gitti. Dereyi nerden almıştı. “Açıl dere açıl” Haa! Bunu hazine odasına koydi. Orayı unuttum. Bunu atiler hazine odasına. “Açıl karnim açıl, hazineyi al içeriye” dedi. Doldurdi içerisine hazinelerle doli.

Şindi döndi gideyi nenesine. Geldi dereye “Açıl karnim” onu pıraktı. Kurdi pıraktı, çakalı pıraktı. Celdi şindi nenesine dedi ki “As beni zincire vur, götüme kıtı kıtı vur. Hazineler dökülsün.” Neyse asmış oni zincire, “Kata kat, kat, kat” vurdukça altınlar tökülmiş, tökülmiş. Halıma böyle yığılmış idi.

Köpek te kapıdan böyle bakayı şindi. Bu da kiskaniyi, şindi böyle. Ula ne edeyim, neneye diyeyim ki “Bağa da ede bi hamsikoli, ben de gideyim” dedi. “Sen gör kazanacağım.” Etmiş ona da hamsikoliyi, köpek yedi. Geldi bu sefer, nenesine dedi ki “As beni zincire, vur götüme kıtı kıtı.” Asti oni, kıtı kıtı vurdukça, afedersiniz pislik boşandı, o altınların üstüne tökmeye. “Ey gavurun gavuru, berbat ettin altınlarımı” dedi. Köpeğe bi sopa, nene oni kovdi yerinden oradan. Horozu etti mükemmel bi horoz. O da davayı kazandı hem de geldi (KK: 127).

41 Numaralı Masalın Motif Yapısı

1. Konuşan horoz
2. Horozun kurdu karnına alması
3. Horozun dereyi içmesi
4. Horozun tilkiyi yemesi
5. Sihirli sözler (D idi li di, bu ne dar boğaz idi)

2.2.1.42. İki Kardeş

İki kardeş, iki kardeş eve dururken gitmişler tarlaya çalışıyorlar. Çalışırken tarlanın kıyısında değirmen var. Şimdi bi kari dedi "Akşam oldu." Bi kari da dedi oa ki "Haydi akşam oldu gidelüm." "Sen git te ben biraz sonra gelirüm" dedi, gitti.

Giderken dete bi de gitti eve. Öteki de gitti, giderken kaldı afaka. Baktı gece oldu. Baktı değirmeden bir kravat var. Sardını, sardını sarılıyor. Bu değirmene ne var, bu değirmene bu saatın ne var? Bi bakiyim ne var? O gün de perşembe günü. Gitti değirmene. Baktı, ayaklar tersine, bunlar cin, anladı onlari. Başladı korkmaya.

"O kara cel bakayım" dedi. "Davetimize buyur gel. Sen bize bi türkü diyeceksin" dedi. "Anlarsak sana altın vereceğiz."

Çocuk şaşurdi. İçinden "Bi bakayum bu işe ne var?" dedi.

Perşembe günü ya. Türkü bilmedi. Bilmiyi tabi türkü. Şimdi öyle bi kere akşam eve gidemedi. Cinler oni sardi ya "Bi türki de bakiyim" dedi onlar da.

"Bakiyim. Perşembedir perşembe

Perşembedir perşembe

Perşembedir perşembe

Lidüdüdü, dududdu perşembedur."

Sabah, sabah ezanı açaçen buna verdiler, atınlar. "Ha de sen yolına, biz yolımıza" dediler.

Aldı altınları gideyi eve. Kardeşi "Ula sen onları şimdi gidip kefene mi, kefene mi?" dedi. "Ula kari sen bunları nereye buldun?"

"Ula sen hiç sorma" dedi. "Sabah başıma böyle böyle iş geldi" dedi. "Ben türkü bilmem. Perşembedir perşembe dedim, daima onu dedim."

"Ula deme. Ben de ya gideyim oraya" dedi.

"Ama git, ama" dedi. "Şöyle etçeksın. Onun bir saati vardır. Saati olduğu zaman gitçeksın oraya."

Neyse oldu ebir gün. Ebir gün de cuma idi ya, gitti oraya. Akşama kaldı. Bakti oraya, kemeçeler kopayı tabi. Gene gitti oraya.

"Vo kardeş, gel bakayım ya" dedi. "Nerden geçtin sen buriya" dedi oa.

"Sen bi türki söyleceksın bize. Altın vereceğiz saa."

O da başladı:

"Perşembedir perşembe" demeye.

"Ula cel bakıyım böyle. Bugün perşembedir."

Bua benden sana, benden sana. Az mı yersin, çok mu yersin. Az mı yersin, çok mu yersin? Sabaha kada ettiler bunu. Şimdi ha böyle götünü çekemeyi.

"Ula n'oooldi?"

"Ulan" dedi, "Sen anamı, anamı..." dedi, "Öldi. Burnumdan geldi" dedi. "Sen ne maariydın ya?" dedi. "Beni eldurdiler" dedi.

"Ula ne dedin kariya?"

"Perşembedir" dedim.

"Bugün perşembe değil; bugün cuma idi. Cuma niye demedun ona la? O yüzden sopaları yedun." (KK: 134).

42 Numaralı Masalın Motif Yapısı

1. Kravat (Sihirli nesne)

2. Ayağı ters cinler

3. Cinli değirmen

2.2.1.43. Padişah Kızını Alan Mehmet

Bir ehtiyar kadının yanına bir ufak çocuk kalmış. Bi sanat öğrenmesi için bi yere vermek istemiş. Önce gitmiş bi çömlekçiye çocuğunu vermek istemiş. Demiş çömlekçiye ki:

"Bunu alır mısın? Para filan istemiyorum" demiş. "Yeter ki bir şeyler öğrensin". Kabul etmiş. Çocuğun adı Mehmet'miş; fakat çocuğun isimin çömlekçi sormamış. Bu ehtiyar koca karı gittikten sonra demiş ona ki ustası:

"Senin ismun nedir?"

Demiş:

"Kırdök". Akşam olmuş. Demiş ona:

"Kırdök, tukanı temizle, anahtarını getir bana. O da bütün çömlekleri kırmış, dökmüş, temizlemiş. Anahtarını getirmiş ustasına. Sabahleyin ustası gelmiş. Bakmış ki bi tane çömlek sağlam kalmamış. Hepsini kırmış.

"Yavrum niye kırdın bunları?"

"Bana kırdök dedin ya".

"Oğlum senun ismun Kırdök değil mi?"

"Hayır" dedi. Benum ismim Mehmet. Ordan kovmuş oni tabi. Hitmiş evine. Yine ehtiyar kadın almış onu, getirmiş başka birisine. Terziye vermiş oni. Terzinin yanına çalışsın diye. Terzi demiş ona:

"İsmin nedir?"

"Kesbiç"

"Peki" demiş ona.

"Kesbiç, tükkanı temizle gel".

O da gitmiş. Bütün kumaşları kesmiş, biçmiş, tükkanı temizlemiş, anahtarı getirmiş ustasına. Sabahleyin ustası gelmiş, bakmış ki bi tane sağlam yok. Hepsini kesmiş, biçmiş, atmış çöpe.

"Niye böyle yaptun yavrum?". Dedi:

"Ya sen bana demedin mi kes, biç?"

"Oğlum senin ismin Kesbiç değil mi?"

"Hayır" demiş. "benim ismim Mehmet".

Ordan kovmuş oni tabii. Orada duramamış, çıkmış evune. İhtiyar kadın, bir kahveci varmış, kahve pişiriyormuş. Demiş ona:

"Para filan istemiyorum. Şunu al, bir şeyler öğret. Bi meslek öğrensin".

"Tamam" demiş ona.

Gitmiş, bakmış. Cuma günlerinde ustası bir torbaya biraz kül dolduruyor. Külü alıp gidiyor. Diyor ona "Sen dur" öğle vaktinde filan. Bu da ustasının peşinden bir torba kıl koyuyor. Ustasının peşinden dükkânı kapatıyor. Onu takib ediyö. Gidiyo, bakıyo ki ustası camiden çıkan cemaatten zengin görünen kimseleri, cüzdanı şişkin olanları hemen bir köşe başında bekliyor. Oradan gelirken külü atıyor, bunu suratına. Gözleri kör oluyor. Cüzdanı kapıyo. Patronini gören çocuk, onu bir sokak geride bekliyor. Elindeki külü atıyor bunun suratına, kaptığı cüzdanı bunda alıyor. Dükkâna geldiğinde çocuk soruyor:

"Ustam hayrola işler nasıl?"

"Hiç sorma! İyi bir vurgun yapmışım. Biri geldi, aynı numarayı bana yaptı. Hasılatımı aldı".

"Ustam şunlar mıydı?" diyor.

O çalmış olduğu cüzdanı, o çocuk veriyor ona". Diyor ona:

"Sen ne acayip bir şeysin? Senlan biz ortakçılık yapalım. Ve böyle başlıyor. Bu iş bunları aşmıyor. Diyorlar ki "Gidelim, padişahın hazinesinden altınları çalalım".

"Nasıl çalacağız?" diyor.

Çocuk, patronuna diyor ki:

"Sen bana demir çivi ver".

Saray tahta. Gelmiş, bekçilerin olmadığı yerde demir çivileri çaka çaka çıkıyor, hazineden altınları alıyor. Oyle çok zaman devam etti. Sayım yaptıkları zaman da altınları bir iki yüz kilo eksik olduğunun farkına varıyorlar. Padişah emir veriyor:

"Bu hırsızı yakalayın!".

Ariyorlar, tarıyorlar, hırsızı bulamıyorlar. Ne yapalım? Diyorlar. Biri diyor ki "En iyisi biz bir kaynar kazan koyalım, o hırsız gelsin, düşün içine, yansın".

Her gün çocuk çıkıyordu. O gün ustasına dedi ki:

"Ustam, sen çık".

Ustası çıkmış, pişmiş yağ kazanına yanmış. Demiş:

"Buni tanirseler dickerler ki bu da onun yanına çalışıyordu, çirak". Adamın başını kesib almış. Cesedini bırakmış, ordu ve padişah da gelmiş. Hırsızı da yakalamışlar, başı yok. Bu hırsızı bulmak için aramışlar, taramışlar, bırakmışlar, bulamamışlar. Bu hırsızı getirmişler, atmışlar köye, orya asmışlar.

Asmış oldukları cesedin kimin isa buni alacak demişler. Burada ocuk gidiyor, patronu diyor ki:

"Sen iyi elbiselerini giy, git şu askerleri oyala. Ben ustamın cesedini oradan alacağum".

O gidiyor, orya onları oyalamaya. Ustanın cesedini çalıyor ordan. Bu sefer bakıyorlar ki yine hırsız ı yakaliamaduk. Ne yapalum filan? Altınları serelum sokağa. Sokakta illaki bu hırsız çalmak istiycek, o zaman bunu yakalarız. Sokağa sermiş oldukları altınları görüyor bu ocuk. Hemen gidiyor, patronun karısına diyor ki:

"Ustamın eski çizmeleri var mi?"

"Var" diyor.

Gelip bunları katrana batırıyor. Bi de bir güvercin alıyor, yakalıyor. "Gvercinim uçtu" feryad ediyor.

Altınların zerine aşağı yukarı kaçıyor. Katranlı olduğu için çizmeleri ordan yine altınlardan iki kilo yapışıyor. Altınları tartıyorlar, yine iki kilo eksik. Hırsız ı yine yakalayamıyorlar. Bu sefer diyiler ki:

"Yakalamak iun padişahın vezirleri toplanıyorlar. Devenun her tuyune bir altın bağlamışlar, bir köye getirmişler. Bu hırsız gelur bunu yakalarsa, biz bunu yakalarız. Ve ocuk gidiyor, deveyi görüyor. Diyor ona:

"Ya sen burda ne bekliyorsun? Gitmiyosun. Hırsız ı yakalamışlar". Devenin sahibine demiş.

"Ben bu deveyi kime teslim edecem?"

"E, bırak burya" diyo.

"Sen bunu çalarsın".

şu binanın kapısına koy. İşaret bırakıyor. Tebeşirlan binanın kapısına yazıyo. Orda bırakıyor. Gidiyor padişahın sarayına bakıyor ki; "Ne yaptın deveyi?" diyorlar ona.

"Yav, hırsız yakalandı dediler bana".

"Ne yakalanması" filan.

Deve de gidiyor. Bu sefer padişah emir veriyor: "Hırsız kim ise gelsin, ben buna bir şey diyecek değilim". Bu çocuk geliyor. Bunun hırsız olduğuna inanmıyorlar. "Bunu ispat etmen lazım". Peki diyor. Ne istiyorsun benden. Diyor ona:

"Sen git, Hint padişahının kedisiylen köpeğini getir".

"Peki" diyor ona.

Bu da gidiyor. Hint padişahını sandığa koyuyor. Diyo ki: "Pisi pisi dedüğümde miyav edeceksin, kuçu kuçu dediğim zaman da hav hav edeceksin". Getiriyor padişahın yanına. Padişah açıyor sandığı. Açar, bakar ki Hint padişahı. Demiş ona "Ben senden padişahın kedisiylen köpeğini istedim".

Bu sefer diyor; bu kırk tavşanı ona veriyor. Diyor "Bunları kırk gün sonra kırk tane olarak geri getireceksin". Bu, tavşanları yakalamıyor. Bu sefer bir yangın çıkıyor. Bir tane yılan ağacın tepesinde feryad ediyor "Beni kurtar" diyor.

Yılanı kurtarmayo; çünkü iki gün kalmış. Vazgeçmiş, sonra da pişman olmuş. Şapkasını uzatmış ağaca, sonra da yılan girmiş şapkaya. Demiş:

"Dile benden ne dilersen".

Demiş ona boyle boyle. "Ben kırk tane tavşanı ona götüreceğim. Benim iki günlük ömrüm kalmış". Demiş yılan:

"Şap dedüğüm zaman tavşanlar duracak, seker dedüğüm zaman canlanacak".

Hepsini toplamış, bir yere getirmiş, padişaha. Padişah, bu sefer hakkaten inanmış, tutmuş kızını buna vaat etmiş. Kızını buna vermemiş. Kızı başka bir tarafa veriyor. Tabii gitmiş oraya "Şap" demiş. Padişah orda olduğu gibi kalmış. Yalvarmış işte ona:

"Beni bırak, serbest kalayım".

Demiş:

"Kızımı bana verirsen serbest bırakırım". Sonra da kızını vermeye razı olmuş (KK: 171).

43 Numaralı Masalın Motif Yapısı

1. Devenin her tüyüne bir altın bağlamak
2. "Dile benden ne dilersen" diyen yılan

2.2.1.44. Henan ile Kenan

Bir varmış bir yokmuş, bir adamın iki çocuğu varmış. Biri Henan, öteki Kenan. Karısı ölünce adam iki kez evlenir.

Bir yıl büyük kıtlık olur, ekmek bulunamaz. Kadın kocasına "Çocuklara bakamayız. Onları al, derin bir ormana bırak. Vahşi hayvanlar yesin, biz de kurtulalım" der.

Adam ilkin: "Ben çocukları bırakamam" diye karşı çıkar. Fakat sonunda dayanamaz. Bir sabah çocukların eline ekmek verir; ormana doğru yola çıkarlar. Kenan, evin arkasındaki samanlıktan gizlice cebine doldurduğu samanı yola döke döke gider. Ormana vardıkları zaman, adam: "Siz burada durun, ben dışarıdan odun kesip getireyim" der ve ayrılır. Fakat gidiş o gidiş, bir daha geri dönmez. Bu arada uyuyan çocuklar uyandıklarında ortalığın karardığını görürler. Henan ağlamaya başlar. Kenan kardeşine kurtuluş yolunu gösterir. "Ağlama ağlama ben seni eve götürürüm" der ve ay ışığında parlayan samanları izleyerek eve varırlar. Çocukları karşısında gören üvey ana, kocasına çıkışır "Bunları nerde bıraktın ki geldiler? Yarın götür bunları" der.

Sabah olunca adam çocukları, ellerine ekmek vererek daha derin bir ormana bırakır. "Ben gideyim şuradan odun keseyim" diyerek kaçar. Çocuklar uyanınca ortalığın zifiri karanlık olduğunu görürler. Henan yine ağlamaya başlar. Kenan, kardeşini avutmaya çalışır "Ağlama, seni eve götürürüm" der. Birlikte yola çıkarlar, meşeliklerden geçerler, bir kulübenin önüne varırlar. İçerde kör bir kadın oturmaktadır. Çok zengin olan bu kocakarı, çocukları bir kafesin içinde büyütür.

Kadın bir gün çocukları satmak için çarşıya götürür, ekmekle karınlarını doyurur. Sonra Henan'a bir kemik uzatır. "Tut bakayım, semirdin mi seni satacağım" der. Kardeşinin satılacağını duyan Kenan, ağlamaya başlar. Fakat bu sırada ekmek çıkarmaya giden kocakarıyı fırına kapatır. Kadın orada yanar, kül olur.

Artık kurtulmuşlardır. Kenan, kardeşini kafesten çıkarır, unları ekmek yapar, yerler. Ekmek bitince büyürler, kocakarının bütün paralarını alarak eve dönerler. Üvey ana "Siz bunları nereden bulup aldınız?" diyerek paraları kapar. Mesel bizde, sağlık sizde (Kazmaz, 1994: 173-174).

44 Numaralı Masalın Motif Yapısı

1. Çocukları hayvanlara atarak öldürmeye çalışan üvey ana

2.2.1.45. Köse Dayı

Tembel bir Köse Dayı varmış. Bir gün karısı ona: "Gökten ekmek yağıyor" demiş. Köse Dayı dışarı çıkınca, karısı şu sözlerle kapıyı üstüne kapatmış: "Hadi git, sana bakacak değilim ya...". Köse Dayı yola çıkmış, ikinci günün akşamı bir evde konaklamış. Sabahleyin kalkınca karşısına dikilen devlerin: "Şu dağarcıkları su dolduracağız, sonra içeceğiz. İçmeyenleri yiyeceğiz" yollu tehditlerinden korkmuş. Çünkü dağarcığı ancak boş olarak taşıyabiliyormuş.

Devler dağarcıklarını su doldurdular ve içtiler. Köse Dayı da kendisinininkine bir bardak su koydu ve içmeğe başladı. Bunun üzerine devler şunları söyledi: "Bir taş alacağız, sıkıp suyunu çıkartmayı içeceğiz". Köse Dayı bir yumurta alır ve sıkar. "Su böyle çıkartılır" der. Oysaki devler ancak bir damla su akıtabilmişlerdi. Bu başarısızlık karşısında devler başka yola başvurdular.

"Bir taş atacağız, yedi dere aşırmanın yiyeceğiz". Köse Dayı, sakladığı karatavuk yavrusunu taş yerine koyar ve atar. Kuş yavrusu yedi dere değil yetmiş dere aşar.

Dağa odun yapmaya giden devler, kurnazlığından korktukları için, Köse Dayı'ya bir parça verirler. Fakat Köse Dayı, yüksekten atar: "Buna tenezzül etmem. Bana dağı yük edin" der. Köse Dayı, devin kuvvetiyle havaya fırlar, sonra da göle düşer. Bunun üzerine devlerle Köse Dayı arasında şu konuşma geçer:

Devler: “Havada nereye gitmiştin?”

Köse Dayı: “Turna sürüsünü yakalamak için uçtum. İşte turnanın tüyü. Sonra dereye balık tuttum.

Devler: “Sana iki çuval altın verelim de git”

Köse Dayı: “İstemem”

Devler yalvarırlar: “Yapma, etme”. Köse Dayı direnir “Siz bu altını götürürseniz, ben giderim”.

Devler altını almadan bıraksalardı Köse Dayı bayılacaktı. Altını kaldıramadığı için devlere “Siz götürün” der. Devler, altını götürürken bir dereye gelirler. O sırada dere taşmış durumda. Köse Dayı gitmekten vazgeçer. Bunun üzerine aralarında şu konuşma geçer.

Köse Dayı: “Ben geri dönüyorum”

Devler: “Niçin?”

Köse Dayı: “Bu kadicık dereye ayak çıkarıp geçemem”

Devler: “Seni arkamıza alırız”. Devler öyle yaparlar. Sonra aralarında şu konuşma geçer:

Devler: “Sen ne kadar yenliksin!”

Köse Dayı: “Elimi göğe tutuyorum”

Devler: “Elini bırak bakalım”

Köse Dayı, pizi devin arkasına saplar. Dev “Aman... Aman... Elini göğe tut... Böyle ne kadar ağırsın”. Dereyi geçtikten sonra Köse Dayı altınları evin kapısına bırakır ve devlere: “Haydi gidin!” der. Yolda karşılaştıkları adam, devlere Köse Dayı için şunları anlatır: “O adam korkaktı, sizi kandırıp altınları aldı, gidip onları alın”. Devler “Yalan söylemiyorsan şu ipi beline bağlayalım” derler. Öyle yaparlar ve hep birlikte Köse Dayı’nın evine gelirler. “Ne oldu?” diye sorarlar. Köse dayı “Çocuklarım tavana asılı

duran eski tüfeği alacak ve sizi vuracak!” şeklinde karşılık verir ve devleri korkutup kaçıtır. İple bağlı olan adam da taşlara, ağaçlara çarpa çarpa parçalanır. Köse Dayı kurnazlığı sayesinde altınlara sahip olur (Kazmaz, 1994: 175-176).

45 Numaralı Masalın Motif Yapısı

1. Kurnaz Köse

2. Devler

2.2.1.46. Yaban Adamı

Bir varmış bir yokmuş. Evvel zaman içinde, kalbur saman içinde. Develer tellal, pireler berber iken, ben nenemun beşiğini tingir mingir sallarken düşürdim oni ateşe... var imiş var imiş, bir yaban adamı var imiş... Tüylü mi tüyli tüyli, boyli mi boyli imiş. Herkes ondan korkarmış, tarlaya gidemezmiş. Ama adamın biri ekinini kaldurmak için tarlaya gitmek zorunda kalmış.

Tarlaya gitmiş, ekinini kaldurmış, çerini çöpini kaldurup yaktığı ateşe atmaya başlamış. Bir yandan da “Yaban adamı gelup beni yerse” diye korkayımış. Çok yorulmuş, kalefine gidip oturmak istemiş. O sırada yaban adamı gelmesun mi? Ödi kopmuş, ne yapacağını şaşurmuş. Adum atacak olmuş, yaban adamı da adumini atmış. Ellerini kaldurmış, yaban adamı da ellerini kaldurmış. Adamcağız ne yaparsa yaban adamı da aynisini yapayımış. Aklına bir fikir gelmiş. Ateşten yanmakta olan bir odunu kaldurmış, kendine yaklaşturmuş. Yaban adamı da odunu alup kendine yaklaşturmuş ki, olan olmuş. Çok tüyli olduğu için vücudi alev içinde kalmış. Bütün vücudu yanmaya başlamış. Yaban adamı çığlık atarak dereye doğru koşmaya başlamış (Kesici, 2013: 482).

46 Numaralı Masalın Epizot Yapısı

1. Yaban adamı

2. Yaban adamının çiftçiyi taklit etmesi

2.2.1.47. Kçinişi Meseli

Otxeneçidovit žana mealaperi ar kçini kort'u. Ŗat'a ndğaz "zabuni bore" ya do çirinaŋt'u. Ar ndğaz, skiri muřik Ŗalatiz doloxunu, Ŗaphulaz eķiķidu do noğaře, doxtoriřa iyonams. Gzas ar xoca konagu do biçiz ķithu;

"çe bere so ulur?"

"Noğaşa"

"Ŗaphulaz mo mogobun?"

"Ŗalati"

"Doloxe mu dologixen?"

"Nana çikimi"

"So iyonam?"

"Doxtorişa"

Mu omçun?"

"Dido zabuni ren"

"Si heya doxtorişa mot iyonam"

"So biyona?"

"Oxorişa mendiyoni do komoci"

Biçiz guri muxtu do, "Çkar hemu diven-i e xoca çkimi? Nana çkimis otxeneçidovit žana meulu. P içis ar ķbri gedgin do arti zabuni miyonun. Muři okomocu do muři komoci? Ya biçik.

Hemindoraz kçinik Ŗalatiřen ti gamiğu do biçimuşiz;

"če bere si xocašen ħai giçkin-i?, jur ħibri ti doloxe na gemidgin var giçkini?
Ķaphineri goyikti do oxoriša mendemioni" ya uđu biçimuşiz¹³ (Abaşıti, 2005: 73).

47. *Nenenin Masalı*¹⁴

Doksan yaşında bir nine her gün hastalıklarından şikayet edermiş. Bir gün oğlu, annesini sepete koyup doktora götürüyormuş. Yolda bir hoca ile karşılaşmışlar. Hoca merak etmiş ve sormuş:

"Delikanlı nereye?"

"Doktora"

"Arkandaki nedir?"

"Sepet"

"İçinde ne var?"

"Annem"

"Nereye götürüyorsun?"

"Doktora"

"Nesi var?"

"Bilmem, bilsem doktora götürmezdim"

"Ama ben biliyorum annenin hastalığını"

"Ne imiş?"

"Evlendir onu, evlendir?"

¹³ Daha fazla Lazca masal için bkz. (Özkan, 2014: 8-201).

¹⁴ Anlatı, eserde her ne kadar "Nenenin Masalı" ismi ile masal türüne dâhil edilmiş olsa da aslında bir fıkradır. Ancak; eserde masal olarak yazıldığı ve Eberhard ve Boratav gibi bazı araştırmacıların yaptığı tasniflerde fıkralar da yer aldığı için (Oğuz ve diğerleri, 2013: 153) masal başlığı altında incelenecektir.

"Canım olur mu hiç, anam doksan yaşında. Ağzında bir tane dişi kalmış ne evlenmesi?"

Bunu duyan nine sepetten başını uzatarak "Şu arkada iki tane daha dişim var. Hem sen hocadan daha mı iyi biliyorsun" deyip oğlunun başına şaplağı indirmiş (Abaşişi, 2005: 74).

2.2.1.48. Kulak Çocuk¹⁵

Köyün birinde güzel mi güzel bir gelin vardı. Tek kusuru yıllarca bir bebeği olmamasıydı. Çok üzüyor, her gün "Allahım bir bebeğim olsa da kulak kadar olsa" der dururdu. Gerçekten de kulak kadar bir bebeği oldu. Ne kadar büyüse, kulaktan çok büyüyemedi. Herkes ona "Kulak Çocuk" diye çağırırdı. Kulak çocuk bir gün inek otlatmaya gitti. Gitti ama ineğin arkasına fazla yaklaşmış olmalı ki üzerine pisledi ve altında kaldı. Ne yaptıysa kurtulamadı. Bu arada oradan bir ayı geçiyordu. Ayı baktı ki kemrenin içinde bir şey kımlıyor, hemen alıp ağzına attı. Çiğnemedi yuttu. Kulak çocuk ayının midesine inince çok korktu, tırmalamaya başladı. Bir yandan da tepiniyor, "Beni buradan çıkarın!" diye bağıırıyordu. Ayı, baktı ki midesinde bir şeyler oluyor, aksırıp öksürdü, Kulak Çocuk'u ağzından attı. Korkup kaçtı.

Kulak çocuk eve gelince annesi ona kızdı. Yine de ona muhallebi hazırlamak için tavayı ateşe koyup kendisi de ahıra gitti. Kulak Çocuk, muhallebinin pişmesini sabırsızlıkla bekliyordu. Muhallebi fokur fokur kaynamaya başladı. Kaynarken "lap lap" diye sesler çıkarıyordu. Kulak çocuk bu seslere fena halde kızmaya başlamış. İkide bir "lap lap yapma içine düşerim ha..." diye muhallebiyi tehdit ediyordu. Sonunda Kulak Çocuk öylesine kızdı ki zıpladığı gibi içine düştü ve masal da burada bitmiş.

Kazan da boşladı

Masal da bitti (Abaşişi, 2005: 103-104).

¹⁵ Masalın Lazca metni için bkz. (Abaşişi, 2005: 101-103).

2.2.1.49. Keçi ile Çoban¹⁶

Bir çobanın yüz keçisi varmış. Dağda bayırda kimse olmadığı için keçilerle konuşmuş. Zamanla birbirlerini anlamaya başlamışlar. Çoban ne dese keçiler onun sözünden çıkmazmış. Öyle ki çoban keçilere "Dereden geçerken su içmeyeceksiniz" dese bir damla su içmezlermiş. Dinlemeyeni de ağır şekilde cezalandırmış zaten.

Bir gün keçilerle giderken yolda bir elma ağacı görmüş. Keçilere "Ben ağaca çıkıp onu sallayacağım. Bana da elma saklayın. Yerseniz hepinizi keserim, bilmiş olun" deyip ağaca çıkmış. Tüm elmaları silkelemiş. Yere inince bir tek elma görememiş, keçiler hepsini yemişler. Çok kızmış çoban. Bir tek koca tekeye dokunmamış; çünkü boynuzuna saplanmış bir elma varmış. "Seni affettim, sen bana elma saklamışsın, aferin sana" deyip bir teke ile eve gelmiş. Diğer keçilerin hepsini kesip bir güzel kavurma yapmış (Abaşisi, 2005: 146).

2.2.1.50. Değirmenci¹⁷

Köye nereden geldiği, kim olduğu bilinmeyen bir değirmenci carmış. Getirdikleri mısırları öğütüyor, değirmende yatıp kalkıyormuş. İyi bir değirmen ustası olduğu için köylüler ona bakıyormuş, kimi kimsesi yokmuş. Köylülerin getirdiği yiyecekleri yiyor, yiyemediklerini de dolapta saklıyormuş; ama nedense son günlerde dolaba bir hırsız dadanıp koyduğu yiyecekleri alıyormuş. Bir gün bir köşede saklanıp beklemeye başlamış. Biraz sonra bir tilki sağa sola bakınıp bakınıp değirmene girmiş. Tam ekmeği alıp yiyecekken değirmenci kapıyı kapatmış, tilkiyi içeride hapsetmiş. Tam yakalayıp boğazını sıkacakken tilki "Ne olur beni öldürme seninle arkadaş olalım, sana çok iyiliklerim olur" demiş. Değirmenci, "Ben hırsızlarla arkadaşlık etmem" deyince tilki, "beni öldürmezsen seni çok zengin ederim" demiş.

"Nasıl olacak bu iş?"

"Sen yine işine bak ama canımı bağışlarsan ne bulursam sana getireceğim, söz veriyorum" deyince adam canını bağışlamış. Ama tilki de sözünü tutmuş. O günden sonra arkadaş olmuşlar. Gerçekten ne bulursa getirip tilkiye veriyormuş.

¹⁶ Masalın Lazca metni için bkz. (Abaşisi, 2005: 146).

¹⁷ Masalın Lazca metni için bkz. (Abaşisi, 2005: 272-273).

Böyle epey bir zaman geçmiş. Bir gün Tilki "E değirmenci artık epey paramız oldu, seni evlendirmek istiyorum" demiş. Adam "Ben kim, evlilik kim?" deyip gülmüş; ama tilki ille de "Seni dünyanın en zengin ve güzel kızı ile evlendireceğim" diye tutturunca "Ne yaparsan yap" deyip serbest bırakmış.

Tilki gezmiş gezmiş bir padişahın sarayına varmış. Niçin geldiklerini sorduklarında "Ağamın ölçeğe ihtiyacı var, çok altını var da altınlarını ölçecek" demiş. Padişah "Verin bakalım" demiş, vermişler. Birkaç gün sonra ölçeği geri getirmiş; ama dibine de bir iki altın lira sıkıştırmışmış. Padişah, altınları görünce şaşırıp kalmış. Tilki de "Olsun bizde bunlardan çok var, bir iki altınla ne olur ki" demiş.

Tilki yine birkaç gün sonra saraya gidip ölçeği istemiş "Altın ölçeceğiz" deyince, padişah "Bu kadar altını sen nereden buluyorsun?" diye sormuş. O da "Benim ağam çok zengindir, onun kadar zengin hangi padişah var ki" demiş. Padişah üsteleyince "Bu adam senin damadın olmak istiyor, beni onun için gönderdi" deyip kızını istemiş. Padişah düşünüp "Böyle zengin adam bulamam" deyip kabul etmiş, söz bırakmışlar.

Tilki gelip durumu anlatınca bir düşüncedir almış değirmenciye; ama yine tilki "Sen hiç merak etme ben her şeyi ayarlayacağım" deyip rahatlatmış değirmenciye. İkisi birlikte sarayın yanına kadar varmışlar. Tilki "Beni burada bekle" deyip saraya gitmiş. Padişaha demiş ki "Damadınla gelirken bizi eşkıyalar soydu, bana yeni elbiseler verin ki ağama götüreyim" demiş. Değirmenciye tepeden tırnağa giyecek yeni elbiseler, ayakkabılar alıp gelmiş. Değirmenciye bir güzel donatıp doğruca saraya gitmişler.

Padişah, damadım geldi diye kurbanlar kesip ziyafetler vermiş. Değirmenci böyle bir ziyafeti nereden görsün; ama tilkinin dediğine uyup sesini çıkarmamış. Padişah, tilkiye "Senin ağam neden böyle şaşkın şaşkın bakınıyor?" deyince "Ağam sarayımı hiç beğenmedi, ağamın sarayını görsen şaşar kalırsın" demiş. Öylece nikah kıyılıp dönmüşler.

On gün sonra gelin almaya gitmişler. Beş yüz kişilik kabile yola çıkmışlar. Yolun yarısında bir koyun sürüsüne rast gelmişler. Binlerce koyun yolları tıkamışmış. Tilki, koşa koşa çobanın yanına gidip "Padişah sorarsa sürü Değirmencizade Hakkı Efendi'nindir dersen sana yüz altın veririm" demiş. Çoban da "Nasılsa dilde kemik yoktur" deyip kabul etmiş. Padişah, sürünün damadına ait olduğunu duyunca hem şaşırmış hem çok sevinmiş.

Tilki, kafilenin önünden gidip bir saraya rastlamış. Bu öyle bir saraymış ki padişah sarayından kat kat büyük ve güzelmiş. İçi dışı altınmış. Ama orada bir ejderha yaşıyormuş ve tilkiyi görünce av geldi diye başını kaldırmış. Tilki, "Saklan, seni öldürmeye çok kalabalık insanlar geliyor" deyince zaten hasta ve çok yaşlı olan ejderha korkmuş, "Beni nereye saklayacaksın?" demiş. Tilki, ejderhanın beline ip bağlayıp oradaki kuyunun içine yavaş yavaş indirirken ipi kesip ejderhayı kuyunun içine atmış. Biraz sonra düğün kafilesi gelince herkes sarayın görkemine hayran kalmış. Üç gün üç gece düğün yapıp kabile geri dönmüş. Değirmenci ile karısı orada yaşamışlar.

O düğünde ben de vardım. Düğüncü kafilesi ile birlikte evime geldim. Yıllar sonra ordan geçerken sarayın kapısında bir adam gördüm. Değirmenci ile karısını sordum, "Evde olduklarını, akşama geleceklerini" söyledi". "Ben bunların düğünlerinde horon oynamışım. Nasıl durumları iyi midir?" deyip hal hatırlarını sorunca benden sonra olanları anlattı.

Meğer tilki, bir gün "Bu adama benim bunca iyiliklerim oldu, acaba değirmenci bu yaptıklarımı biliyor mu?" deyip bir oyun düşünmüş. Bir gün hasta numarası yapıp yere uzanmış. Değirmenci ile karısı gelip bakmışlar, ilgilenmeyip eve girmişler, kapıyı da kapatmışlar. Ertesi gün tilki yine ölü gibi yatıyormuş. Değirmenci, tilkinin ölüsünü götürüp bir dikenliğin içine atmış. Tilki, arkasından yetişip değirmenciye demediğini bırakmamış, "Ben de ejderhanın kardeşlerine gidip senin yaptıklarını anlatacağım, bakalım o zaman ne yapacaksın?" deyince, değirmenci, tilkinin eline ayağına düşmüş "Ben ettim sen etme" diye yalvarmış. Tilki yine dayanamayıp "Madem öyle, benim canımı bağışlamıştın, ben de sana kötülük yapmayacağım" demiş. Bunları duyan değirmencinin karısı "Demek siz babamı kandırdınız, beni kandırdınız. Ben de gidip babama her şeyi anlatacağım" demiş. Tilki, gülüp değirmenciye bir göz atmış. "Bugün nisanın biri olduğunu biliyor musun, ben size şaka yaptım" deyip meseleyi kapatmış.

Birkaç ay sonra tilki gerçekten ölmüş; ama ne değirmenci ne de karısı inanmamışlar. Yine numara yapıyor sanmışlar. Ölüsünün üzerine bir çadır kurmuş, günlerce bekleyip ağlamışlar. Sonra gerçekten öldüğünü anlamışlar; ama ne olur ne olmaz, bu yine canlanır" deyip bir türbe yaptırmışlar.

Sarayın önündeki adam bana bunları anlattı. Ben de daha fazla beklemedim. Benden sonra neler oldu bilmiyorum (Abaşişi, 2005: 272-274).

2.2.1.51. Değerlendirme

Rize yöresinde yapılan derleme çalışması sonucu elde edilen masalların, masal türünün genel özellikleri düşünüldüğünde şekil, içerik ve bağlam olarak kendine has bazı özellikler taşıdığı tespit edilmiştir. Bu özellikler şu şekilde sıralanabilir:

1. Şekil Özellikleri

a). Masalların büyük çoğunluğunun metin olarak kısaldığı görülmektedir. Özellikle köylerde elektrik ve buna bağlı olarak radyo, televizyon gibi iletişim araçlarının bulunmadığı dönemlerde insanların akşamları zaman geçirmek için birbirlerine anlattıkları masallar görece uzun iken; zamanın getirdiği şartların değişmesi ile (Elektriğin gelmesi, televizyon, radyo hatta internet gibi iletişim araçlarının her eve girmesi, insanların geçim kaynaklarının tarım ve hayvancılıktan sanayi ve ticarete kayması ile kendilerine ayırdıkları zamanın, boş zamanlarının da azalması vb) masal metinleri de kısaltmaya; hatta bazıları masaldan fıkraya doğru bir dönüşüm geçirmeye başlamıştır. Derlenen fıkralardan 21, 25 ve 26 numaralı masallar, masaldan fıkraya dönüşüm sürecinde olan metinlere örnek olarak verilebilir.

b). Masalların kısaltmaya başlaması ile birlikte formeller de terk edilmeye başlanmıştır. Derlenen masallardan sadece, 44 numaralı masal (Bir varmış bir yokmuş formeli) ile 46 numaralı masal (Bir varmış bir yokmuş. Evvel zaman içinde, kalbur saman içinde. Develer tellal, pireler berber iken, ben nenemun beşiğini tingir mingir sallarken düşürdim oni ateşe...)'da giriş formeli bulunmaktadır. 33 numaralı masalda ise geçiş formeli olarak "Ne uzatalım?" sözü kullanılmaktadır. Masalların sonunda bitiş formeli bulunmamakta; bazıları 31 numaralı masalda olduğu gibi "Burda bitti" gibi sözlerle ansızın kesilmektedir.

c). 32 numaralı masal "Ben de ha buraya geldim" diyerek bitirilmektedir. Bitiş formeli gibi kullanılan bu sözde dikkat çeken husus masal anlatıcısının, kendisini de sanki masalın içindeymiş, masalda anlatılan olayları yaşamış gibi yansıtmasıdır.

d). Kültür tarihi incelendiği zaman, ilk anlatılar olan "mit"lerden romanlara (hatta son zamanlarda ortaya çıkan küçürek öykü gibi türler de sayılabilir) uzanan edebi serüvende, insanlığın bilimsel ve teknolojik gelişimi ile paralel olarak anlatılardaki

olağanüstülüklerin de azaldığı gözlenmektedir. İnsanların bilgisi ne kadar azsa, olağanüstü güçlere ve olaylara olan inancı o kadar artmaktadır. Efsane temelli bilgiden bilimsel bilgiye geçiş sürecinde anlatılar da bu değişimden nasibini almış ve halk anlatılarındaki olağanüstü motifler azalmaya başlamıştır. Rize yöresinde tespit edilen masalların da büyük çoğunluğunda olağanüstü motiflerin yok olduğu, bunların yerini sıradan, normal olay ve kişilerin aldığı görülmektedir. Bu da toplum içerisinde bilgi seviyesinin yükselmesinin, efsane temelli bilginin yerini realist, bilimsel bilgiye bırakmaya başlamasının halk anlatılarına bir yansıması olarak yorumlanabilir.

e). Masallar tamamen nesir haline dönüşmüş, içlerinde manzum kısımlar varsa bile zamanla geleneğin zayıflaması ile birlikte unutulmuştur.

e). Masal metinlerinde yörenin ağız özellikleri korunmaktadır.

2. Muhtevâ Özellikleri

a). Kaf dağı, Periler ülkesi gibi hayali masal mekânlarının yerine masalların çoğunda masal mekânı olarak Rize ve çevresi yer almaktadır. 35 numaralı masalda masalda olayların geçtiği yerlerden birisi olarak "Amerika"nın söylenmesi çok ilginç bir husustur. Burada hem hayali olan masal mekânlarının reelleşmeye başladığı hem de halkın sonradan duyduğu, öğrendiği yerleri masallara eklemeye başladığı görülmektedir.

b). Masallarda yöre halkının hayatından izlere de rastlamak mümkündür. Bu bağlamda masallarda Rize yöresi halkının köylerde sıkça karşılaştığı ayının masallarda yer alması, imece ile ev yapımının anlatılması, Rize halk inanışlarında rastlanılan dağ adamının masal kahramanı olarak ortaya çıkması (1 numaralı masal, 46 numaralı masal gibi), geçmiş dönemlerde yöre insanının en büyük besin kaynaklarından birisi mısır ununun, mısır öğütme işinin birçok masalda yer alması örnek olarak gösterilebilir.

c). Gelişmekte olan toplumsal şartlara bağlı olarak hayatımıza giren yeni ürünlere de masallarda rastlanmaktadır. Örneğin 42 numaralı masalda "kravat" vardır. Kravatın halk hayatına çok sonraları girdiği, Rize yöresi geleneksel giyim kuşamında olmadığı bilindiğine göre bunun, masala sonradan eklenmiş bir unsur olduğu açıktır.

d). Masal türünün özellikleri sayılırken, en çok vurgu yapılan noktalardan birisi masalların sonunun mutlu bitmesidir (Şimşek, 2001: 5), kötüler cezalandırılır, iyiler mükâfatlandırılır ve masal biter; ancak Rize masallarında sonu kötü biten masallara da rastlanmaktadır. Örneğin 6 numaralı masalda "Kıllı kız" hiçbir kötülük yapmadığı halde masalın sonunda yakılarak öldürülmüştür. 27 numaralı masalın sonunda sevinen, mutlu olan hiç kimse yoktur ve masal ölümle biter. 44 numaralı masalda üvey ana paraları alır ve masal biter, yani masalda kötülük yapan üvey ana cezalandırılmaz ve masal kötü bir olayla, üvey ananın paraları da alması ile biter. 48 numaralı masalda da masalın kahramanı olan Parmak Çocuk yağa düşüp ölür ve masal biter. Rize masallarında görülen bu özellik masal geleneğimizde sık rastlanmayan bir durumdur.

f). Masallar her ne kadar gerçekliğine inanılmayan, eğlendirme amaçlı anlatılar olsa da öğüt verme, gelenek görenekleri öğretme (Şimşek, 2001: 5) işlevi de olan anlatılardır. Rize masalları içerisinde de dinleyenlere ders vermeyi, onları eğitmeyi amaçlayan masallar vardır. Örneğin 40 ve 50 numaralı masalarda nankörlük etmenin kötü bir şey olduğu, nankörlük etmemek gerektiği, elde olan iyi şeylerin kıymetini bilmek gerektiği, iyilik edilirse karşılığında iyilik bulunacağı anlatılmaktadır.

g). Masalların gerçekliğine inanılmasa da Rize masallarında gerçekmiş hissi veren unsurlara rastlamak mümkündür. Örneğin 32 numaralı masalda yer alan "... ben de buraya geldim" sözü ve 50 numaralı masalda "O düğünde ben de vardım... horon teptim... kapıdaki adama değirmenciyle karısını sordum..." gibi sözler, anlatılan olaya sanki anlatıcı katılmış ve bunlar gerçekten yaşanmış izlenimi vermektedir.

h). 49 numaralı (Keçi ile Çoban) masal, 27 numaralı masal (Deli Kardeş ile Akıllı Kardeş masalı)'ın varyantıdır. Masalların epizotlarına baktığımız zaman Keçi ile Çoban masalında Deli Kardeş ile Akıllı Kardeş masalında bulunan "Ağaca çıkıp elma silkeleme, elmalardan bana da ayırın deme, sadece boynuzuna elma takılan hayvanı sağ bırakma, diğerlerini öldürme" epizotlarının hepsi vardır. Masal, sahadan Lazca derlenmiş ve eserde Laz masalı olarak kaydedilmiş olsa da Türkçe derlenen masal ile aynı epizot ve motiflere sahiptir.

ı). 47 numaralı masal (aslında masaldan ziyade fıkradır; ancak dipnotta da belirttiğimiz sebeplerle masal olarak ele alındı) Laz Halk Masalları (2005: 73-77) adlı

eserde Laz masalı olarak takdim edilmiştir; ancak masalın aynı motif ve epizot yapısına sahip bir varyantı Mersin ili Silifke ilçesinde tarafımızdan derlenmiş ve karşılaştırma yapılabilmesi açısından çalışmamızda yer verilmiştir. Ayrıca bir Laz masalında "Hoca" tipinin bulunması son derece ilgi çekicidir.

j). 50 numaralı masal (Değirmenci), Laz Halk Masalları (2005) adlı eserde Lazcası ile birlikte verilmiş ve Laz masalı olduğu belirtilmiştir; çalışmadan da görüleceği gibi masalın, Çayeli ilçesinden şahsımız tarafından derlenen bir varyantı (39 numaralı masal) olduğu gibi Kars (Değirmançıynan Tülkü), Elazığ (Keloğlan Sarmısaki Beyoğlu), Isparta ili Yalvaç ilçesi (Tilki ile Değirmenci) ve Kırgızistan (Tülkünün Cuuçu Boluşu)'dan derlenmiş varyantları da bulunmaktadır. Bu varyantların epizotları ve motif yapısı karşılaştırıldığında masalların aynı kültürel yapının ürünü olduğu, sadece masalın anlatıldığı yerin sosyo-ekonomik ve coğrafi yapısına göre çok az değişiklikler meydana geldiği; ancak masalı oluşturan kültürel aklın aynı olduğu açık bir şekilde görülmektedir. Buradan da anlaşılacağı gibi bir masalın hangi dilde anlatıldığından ziyade hangi kültürel aklın ürünü olduğu daha önemli ve belirleyicidir.

k). Türk kültüründe "Tepegöz"¹⁸, klasik Yunan mitolojisinde "Kyklop" adı verilen tek gözlü devin (yaratığın) kahramanı olduğu anlatılar Avrasya milletlerinin sözlü kültürlerinde oldukça geniş bir yayılım sahasına sahiptir. 19 ve 20. yüzyıllarda Avrupa'da ağırlıklı olarak özellikle Grimm, Frazer, Osca Hackman gibi karşılaştırmalı folklor araştırmacıları masalın birçok varyantını derlemişlerdir (Üçüncü, 2001: 53). Bu derlemelerin ortaya çıkardığı koleksiyon tek gözlü dev motifinin Avrupa ile sınırlı olmadığı kanaatini uyandırmıştır. (Conrad, 1997: 139). Tam aksine, Haluk Köroğlu, tepegöz motifinin Avrupa'ya Karadeniz İskitlerinden geçtiğini söyler (Köroğlu, 1998: 39).

Oğuz sahasında, Türk destan geleneği içinde olumsuz dev tipi dendiğinde, akla ilk olarak Dede Korkut boylarından "Basat'ın Tepegöz'ü Öldürdüğü Boy"da yer alan "Tepegöz" gelir. Bu tipin ağız ve lehçelerde *Kellegöz/Yekegöz/Yekçeşme/Calgızköz* olarak adlandırılan benzerleri de vardır (Yıldız, 2010: 42). Ancak Türk anlatı geleneği içerisinde Tepegöz, sadece Dede Korkut'ta ve destanlarda yer almaz, "Ala Geyik, Azrail ile Arkadaş Olan Çoban masallarında ve Güney Sibiryaya Masallarında (Üçüncü, 2001: 53) da görülen

¹⁸ Tepegöz motifi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. (Conrad, 1997: 139-160; Üçüncü, 2001: 53-58; Yıldız, 2010: 41-51; Korkmaz, 2009: 65-78).

bir motiftir. Rize masalları içerisinde de 7 numaralı masal (Akıllı Prens)'da "alnının ortasında tek gözü olan bir dev" vardır. Bu dev bizim Türk anlatı geleneğinde (Destanlarda ve masalarda) çok kez karşılaştığımız Tepegöz'ün özelliklerine uymaktadır. Dede Korkut boylarından "Basat'ın Tepegöz'ü Öldürdüğü" boyda, Tepegöz, Oğuzdan hergün iki insan yiyen bir varlıktır. Akıllı Prens masalındaki tek gözlü dev de evine getirdiği hayvanları ve yakaladığı insanları yiyen bir varlıktır. Ramazan Korkmaz (2009) tarafından, sınırları ihlal edilen doğanın insanlardan aldığı intikam olarak görülen Tepegöz, Türk anlatı geleneğinde hep insanlara kötülük yapan, onları yiyen bir varlık olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu motif Conrad tarafından yapılan tablodan (Conrad, 1997: 151-153) da anlaşılacağı gibi Avrupa halk anlatılarında da aynı özelliği göstermektedir. Motif, Akıllı Prens masalında da bu geleneksel özelliği ile ortaya çıkmaktadır.

3. Bağlam Özellikleri

a). Rize yöresinde geçmiş dönemlerde çok güçlü bir masal anlatma geleneği bulunmaktadır. Masalların özel anlatıcıları bulunmamakla birlikte özellikle yaşlı nineler tarafından torunlarına masallar anlatılmaktadır. Geçmiş dönem çocukları bu masalları biraz da inanarak dinlerken günümüz çocukları televizyon ve internetin de etkisi ile masal dinlemeyi tercih etmemekte; anlatılan masallara da inanmamaktadır.

b). Rize yöresinde masalların icra ortamı genelde evlerdir. Geçmiş dönemlerde geniş aile tipi yaygınken günümüzde çekirdek aile tipi daha yaygındır; bu sebeple artık nineler ve dedeler farklı evde, torunlar farklı evlerde yaşamaktadır. Bu da masal anlatma geleneğinin zayıflamasına, zamanla yok olmaya yüz tutmasına sebep olmuştur.

4. Rize Masallarının Varyantları:

6 Numaralı Masalın Varyantları

1. Masalın Adı: Bacı Bacı Can Bacı

2. Masalın Derlendiği Yer: Elazığ

Masalın Epizotları:

1. Adamın karısı ölür ve iki çocuğuna bir üvey ana getirir

2. Kadın çocukları istemez ve babaları odun kesme bahanesiyle çocukları ormana götürür

3. Adam çocukları yanıltmak için ağaca bir kabak asar. Kabağın "tık tık" sesine aldanan çocuklar babalarını beklerler; ancak adam kaçmıştır.

4. Geyik izi olan sudan içen erkek kardeş geyik oluyor. Kız kardeşi de bir kavak ağacına eğilmesini söyleyip üstüne çıkıyor. Bu şekilde kardeşini besliyor.

5. Su içmek için gelen padişahın atı, bu kızdaki ürküyor. Buna kızın padişah geliyor ve kızın güzelliğini görüyor.

6. Kızı kavaktan indiremeyen padişah bir cadı buluyor. Cadı kızı ağaçtan indirmek için oyun ediyor. Bu oyunla kızı ve kardeşini yakalayıp saraya getiriyor ve onu çok seviyor.

7. Padişahın karısını kandıran gurbet kızı onu göle atıyor ve yerine geçiyor.

8. Kızın kardeşini yemeye çalışan gurbet kızının yalanı ortaya çıkıyor

9. Kızla padişah yeniden düğün yapıyorlar ve mutlu oluyorlar (Günay, 2011: 142-145).

9 Numaralı Masalın Varyantları

1. Masalın Adı: Muradına Ermeyen Dilber

2. Derlendiği Yer: Erzurum

Masalın Epizotları:

1. Padişah üç kızına da kendisini ne kadar sevdiklerini sorar.

2. Küçük kız, babasını tuz kadar sevdiğini söyleyince padişah onu sokağa atar.

3. Sokakta bir hamal kızı kurtarır, onunla evlenir.

4. Hamamda doğum yaparken fakir prensese periler gelip yardım ederler. Doğan kıza her biri hediye verir.

5. Teyzeleri çocuğu kıskanır, kız büyüyüp padişahın oğluna gelin giderken yanına bir cadı nine katarlar.

6. Cadı, kızın gözlerini çıkararak ormana atar, onun yerine kendi kızını götürür.

7. Süpürgeci, kızını ormanda bulur, evine getirir. Kız gülünce açan gülleri götürür, buna karşılık saraydan kızın gözlerini getirir.

8. Kızın gözlerinin gördüğünü haber alan cadı gelir, kızın yüzüğünü çalar. Kız ölü gibi olur.

9. Süpürgeci, kıza kapakları açılıp örtülürken "Muradına ermeyen dilber" diyen bir mezar yaptırır.

10. Padişahın oğlu bu kızını ziyaret eder, kızın bir çocuğu dünyaya gelir.

11. Çocuk saraya gelince annesinin yüzüğünü ele geçirir, bırakmaz.

12. Yüzük, kızın parmağına girince kız dirilir, kötüler cezalandırılır (Seyidoğlu, 1975: 48).

12 Numaralı Masalın Varyantları

1. Masalın Adı: Karı Şerri

2. Masalın Derlendiği Yer: Erzurum

Masalın Epizotları:

1. Karı koca kavga ederler. Kadın kocasına, kadın şerrinden korkmasını söyler. Adam karısıyla alay eder.

2. Kadın, kocasının getirdiği balıkları gizlice tarlaya serper.

3. Adam balıkları toplar ve getirir. Komşuların yanında balıkları tarladan topladığını söyleyince adamı delirdi diye tımarhaneye koyarlar.

4. Uzun zaman tımarhanede kalan adamı karısı ziyarete gelir. Adam, karısına kendisini kurtarması için yalvarır.

5. Kadın, "tarlada balık olmaz" demesini kocasına tembih eder, adam kurtulur.

6. Adam evine gelir, artık kadın şerrine inanmıştır (Seyidoğlu, 1975: 71).

24 Numaralı Masalın Varyantları

1. Masalın Adı: Keloğlanan Dayısı

2. Derlendiği Yer: Ardahan/Çıldır

Masalın Epizotları:

1. Keloğlan, dayısının karısının zina yaptığını öğrenir ve ondan intikam almaya karar verir.

2. Dayısının karısı, oynaşına yemek götürecektir, yeğeni bazı oyunlar oynar ve kadın, yemeği oynaşı yerine kocasına götürür.

3. Oynaşı, kadına bir ziyarete gitmesini ve Keloğlan ile dayısının ölmelerini dilemesini ister. Bunu, Keloğlan duyar ve gidip ziyarete girer. "Öküzü kesip yemek yap, kocanla Keloğlan, ondan yiyp ölecekler" der.

4. Bunlar eti yedikten sonra yalandan "Öldüm" diyerek sağa sola devrilirler. Kadının oynaşı gelir, Keloğlan, onun ağzına kızgın yağ dökerek öldürür.

5. Keloğlan'ın dayısı, karısını öldürür ve yeğeni ile birlikte yaşarlar (Arslan, 1998: 95).

25 Numaralı Masalın Varyantları

1. Masalın Adı: Eğri Gardaşnan Düz Gardaş

2. Derlendiği Yer: Ardahan/Çıldır

Masalın Epizotları:

1. Fakir adamın biri bir tepenin başında eski bir klübede geceler

2. İçeriye bir tilki, bir şeytan ve bir tane de cin girer. Bunlar, kendi aralarında bir yerde altın gömülü olduğunu, bir padişahın kızının nasıl tedavi edileceğini ve padişahın yaptırmakta olduğu köprünün temelini nasıl tutacağını konuşurlar. Bunları bu adam duyar.

3. Adam söylenenleri yapar ve zengin olarak padişahın kızıyla evlenir.

4. Hain kardeş aynı şeyleri denemek ister. Tilki, şeytan ve cin tarafından parçalanarak öldürülür (Arslan, 1998: 80).

32 Numaralı Masalın Varyantları

1. Masalın Adı: Bambılın Pilyo

2. Derlendiği Yer: Kars

Masalın Epizotları:

1. Oynaşı olan bir kadın, kocasını Şerbeşer'e gönderir. Güya, Şerbeşer'de it çok para ediyormuş. Adam bir sürü it toplar ve yola koyulur.

2. Yolda bu adama biri rastgelir. Mesleyi öğrendikten sonra bu adamın karısının oynaşı olduğunu söyler.

3. Yolda rastladığı adam, bu it götüren adamı bir keçeye sarar ve adamın evine gelir. Kadının kocası keçenin deliğinden olup bitenleri görmektedir.

4. Sonunda adam keçenin içinden çıkar, kadının oynaşını öldürür ve rast geldiği adamla oradan uzaklaşır giderler (Arslan, 1998: 88).

34 Numaralı Masalın Varyantları

1. Masalın Adı: Şah Meran'ın Yüzüğü

2. Delendiği Yer: Elazığ

Masalın Epizotları:

1. Annesine sattığı odunların parası ile aldığı bir ekmekle bakan fakir oğlan, birgün dağdan dönerken yolda bir yılan öldüren çocukları görür ve kazandığı tüm parayı onlara verip yılanı kurtarır.

2. İkinci gün yine odunlarını satıp ekmek almaya giderken, öldürülmek üzere olan bir köpek yavrusunu, tüm parasını verip kurtarır.

3. Üçüncü gün aynı şekilde, öldürülmek üzere olan bir kedi yavrusunu, bütün kazandığı parayı verip kurtarıyor.

4. Yavrular büyüyünce yılan dile geliyor ve Şhmeran'ın oğlu olduğunu söyleyip babamdan dünyalığını al diyor. Yılanla Şahmeran'ın olduğu kuyuya gidiyorlar ve oğlan, yılanın da tavsiyesiyle Şahmeran'ın yüzüğünü alıyor.

5. Yüzükten çıkan iki Arap, çocuğun evini yiyeceklerle dolduruyor.

6. Oğlan, anasını padişahın kızını istemeye gönderiyor. Önce kadını dilenci zannedip gönderiyorlar. Üçüncüde ancak, kadın padişahın huzuruna çıkıp kızını isteyebiliyor. Padişah, bir gecede konağının karşısına daha büyük bir konak yapılması şartıyla kızını vermeye razı oluyor.

7. Bir gecede Araplar, padişahın konağından daha büyük bir konağı diyor ve padişahın kızını alıyorlar.

8. Kızın eski sevgilisi Arap, kızıdan oğlanın sırrını öğrenmesini istiyor. Sırrı öğrenince yüzüğü alıyor ve yalayıp Araplar çıkınca oğlanı eski kulübesine göndermelerini, konağı da bir denizin ortasına taşımalarını istiyor.

9. Kedi, köpek ve onlara yardım eden bir fare, konağa gidip Araptan yüzüğü alıyorlar.

10. Yüzüğü oğlana getirirken, köpek bir balık görüp havlıyor ve ağzındaki yüzüğü balık yutuyor.

11. Sıçan, balıkçıların arasında dolaşırken yüzüğü yutan balığı bulup karnında yüzüğü alıyor ve oğlana veriyor.

12. Tekrar oğlanın kontrolüne giren Araplar, konağı eski yerine getiriyorlar. Kızının uygunsuz halini gören padişah, kızını öldürüyor ve oğlana küçük kızını veriyor (Günay, 2011: 331-336).

35 Numaralı Masalın Varyantları

1. Masalın Adı: Keloğlan'ın Köse'ye Masalı¹⁹

38 Numaralı Masalın Varyantları

1. Masalın Adı: Öksüz Kız

2. Masalın Derlendiği Yer: Elazığ

Masalın Epizotları:

1. Anne ölür ve yerine üvey ana gelir. Bu üvey ana kıza kötülük yapmak için her gün eline arpa ekmeği verir ve onu inek gütmesi için kıra gönderir.

2. Kızın perişan durumunu gören inek ona yardım eder.

3. Üvey ana kızın güzelleştiğini, kilo aldığını görünce durumdan şüphelenir ve öz kızını onun yerine göndermeye başlar; ama inek yardım etmediği için öz kızı hiçbir şeyi başaramaz.

4. İnekten şüphelenen üvey ana onu, kocasına kestirir.

5. Kıza yeni görevler veren üvey anası, öz kızıyla padişahın düğününe gider ve onu götürmez.

6. Bu görevlerinde kıza, tuzcu ve iyilik ettiği, kalbur satan gurbetler yardım ediyor.

7. Altın elbiselere dönüşen ineğin kemiklerini giyen kız, düğüne gider, orada herkes, kızını padişahın kızı zanneder ve çok iyi ağırlarlar.

¹⁹ Keloğlan'ın Köse'ye Masalı adlı masal Naki Tezel tarafından yayınlanan "Türk Masalları" (2008: 488-491) adlı eserde yer alan bir masaldır. Masal, epizotları Uç Kardeş adlı Rize'den derlenen masalın bir varyantıdır; ancak eserde masalın nerede derlendiği, kimden derlendiği gibi hayati öneme sahip bilgiler yer almadığı için, bu masala ihtiyatla yaklaşılması gerekmektedir.

8. Analığının gitme zamanına yakın yola çıkan kız ayakkabısının tekini çeşmede düşürür.

9. Ayakkabıyı bulan padişahın oğlu, "Bu ayakkabı kiminse onunla evleneceğim" der. Bütün şehri araştırırlar ve ayakkabı bir tek bu kızın ayağına olur. Padişah oğluyula evlenen kız, mutlu mesut yaşar (Günay, 2011: 256-258).

39 Numaralı Masalın Varyantları

1. Masalın Adı: Değirmançıynan Tülkü

2. Derlendiği Yer: Kars

Masalın Epizotları:

1. Bir tilki bir değirmencinin yemeğini çalar, sonunda yakalanır; fakat değirmenciye iyilik edeceğine dair söz verir.

2. Tilki, padişaha giderek adının Tozkoparan Ağa olduğunu söyler. Padişahın kızını kardeşine istemeye geldiğini beyan eder.

3. Tilki padişahın altın ölçmek için "god"u ister. Dibine bir altın yapıştırır, geri getirir. Altını gören padişah, bunların çok zengin olduğunu zanneder.

4. Tilki ve değirmenci, padişaha soyulduklarını söyler. Çırılçıplak ortada kalan değirmenciye, padişah iyi bir kat elbise gönderir. Değirmenci onu giyer ve huzura gelir.

5. Gelin alayı kurulup oğlanın evine doğru giderken tilki, bütün çobanlara "Eğer padişah bunların kime ait olduğunu sorarsa, bütün bu hayvanların Tozkoparan Ağa'ya ait olduğunu söyleyin" diye tenbih eder.

6. Tilki, haramilerin oturduğu saraya giderek padişahın kendilerini öldürmeye geldiğini söyler. Bunlar kaçarlar, saray tilki ve efendisine kalır. Efendisi orada padişahın kızıyla mesutça yaşar (Arslan, 1998: 76-77).

1. Masalın Adı: Keloğlan Sarmısaki Beyoğlu

2. Derlendiği Yer: Elazığ

Masalın Epizotları:

1. Tilki, çobanlık eden Keloğlan'a kendisini arkadaş olarak kabul etmesi için yalvarır ve karşılığında onu zengin etmeyi vaat eder.

2. Tilki padişaha giderek ağasının altınlarını ölçmek için urublarını ister. İçine bir altın sokarak padişaha geri teslim eder. Benim bile bu kadar çok altınım yok diye düşünen padişah bu duruma şaşırır.

3. Tilki padişahın kızını Keloğlan için ister. Düğün zamanı gelince tilki, Keloğlan'a elbiselerini dereye atmasını söyler ve koşarak padişaha gidip ağası Sarmisâki Beyoğlu'nun askerlerinin, kıyafetlerinin, her şeyinin dereye gittiğini anlatıyor. Padişah, kızını mahcup etmemek için her şeylerini karşılayarak düğünlerini yapıyor.

4. Yolda giderken tilki gördüğü çobanlara bu koyun sürülerinin Sarmisâki Beyoğlu'nun koyun sürüleri olduğunu söylemelerini tembih ediyor.

5. Tilki düğünden sonra dev konağına gidip padişahın ordusunun onu yok etmek için geldiğini söylüyor ve devı korkutup konaktan kaçırıyor. Onlar da konakta mutlu mesut yaşıyorlar (Günay, 2011: 63-65).

1. Masalın Adı: Tilki ile Değirmenci

2. Derlendiği Yer: Isparta/Yalvaç

Masalın Epizotları:

1. Değirmencinin tavuklarını çalarken yakalanan tilki, canını bağışlaması şartıyla onu vereceğini söyler.

2. Tilki, padişahın huzuruna çıkar ve para bölüşmek için bir şinilik ister.

3. Padişah, şiniğin altına katran sürer, tilkiye verir. Tilki de yoldan bulduğu on parayı şiniğin altına yapıştırıp iade eder.

4. Padişahın kızına, değirmenci için dünürcü gider. Padişah: "Gelsin de göreyim" deyince yolda arkadaşının suya düştüğünü, hiç elbisesinin kalmadığını söyleyerek padişahın elbiselerinden alır, değirmenciye giydirir, padişahın huzuruna çıkarır.

5. Padişah kızı verir. Düğün yaparlar, gelini alıp giderler.

6. Tilki, zengin bir Yahudiyi hile ile öldürür.

7. Padişahın kızıyla değirmenciye Yahudinin evine sokar.

8. Tilki, birgün kapının önünde ölü numarası yapar. Gelin onu tuvalete atar. Tilki, tuvalete giren değirmencinin paçasından yakalayıp "İyiliğimin karşılığı bu muydu?" der.

9. Değirmenci özür diler ve üçü birlikte yaşarlar (Göde, 2010: 41-42).

1. Masalın Adı: Tülkünün Cuuçu Boluşu²⁰ (Tilkinin Dünürcü Oluşu)

2. Masalın Derlendiği Yer: Kırgızistan

Masalın Epizotları:

1. Tuzağa düşürdüğü hayvanları satarafak geçimini sağlayan fakir adamın tuzağına tilki düşer ve konuşmaya başlar.

2. Tilki, fakir adamın kendisini tavukla beslemesi karşılığında adamın adını Batbayır olarak değiştirir ve onu zengin yapıp hanın kızıyla evlendirme sözü verir.

3. Tilki, kurt sürüsünü, tilki sürüsünü ve vaşak sürüsünü kandırıp hana götürerek bunların efendisi Batbayır'ın hediyesi olduğunu söyler.

4. Batbayır'ın altın ölçmek için kovasını istediğini söyleyen tilki, kovayı parlatıp geri vererek hanı, ağasının çok zengin olduğuna inandırır ve han kızını vermeye razı olur.

5. Kız istemeye giderken tilki, köprüyü yıkar ve hana gidip eniştesinin suya düştüğünü, elbiseye ihtiyacı olduğunu söyler. Hanın gönderdiği elbiseleri giyen fakir adam kız istemeye çok güzel elbiselerle çıkar.

²⁰ Masalın orijinal metni için bkz. (Karadavut, 2006: 148-151).

6. Düğün alayından önce yola çıkan tilki, yolda gördüğü at, koyun vsiğir çobanlarını, sürülerinin Batbayır'a ait olduğunu söylemeleri konusunda ikna eder.

7. Yılan padişahını, hanın askerleri ile kendisi için geldiğine inandıran tilki, yılan padişahının evini Batbayır'ın evi olarak gösterir.

8. Büyük evi, nefis yiyecekleri gören han ile hatunu kızlarını iyi yere verdiklerini düşünerek mutlu bir şekilde evlerine giderler (Karadavut, 2006: 148-151).

43 Numaralı Masalın Varyantları

1. Masalın Adı: Oğru Memmed

2. Derlendiği Yer: Kars/Arpaçay

Masalın Epizotları:

1. Oğru Memmed padişahın hazinesini soyar

2. Padişah, hazinenin yolu üzerine katran kazanları koydurur, Oğru Memmed yardımcısını bunun içine sokar, üstüne basar, atlar, geriye dönüşte bunun başını keser, orada bırakır. Böylece tanınmaktan kurtulur.

3. Padişah bunu yapanı affedeceğini söyler ve affeder. Bu sefer padişah, Oğru Memmed'i hasmı olan bir padişahı çalıp getirmekle görevlendirir.

4. Oğru Memmed, her kılında bir zil olan iri bir kürk giyerek hasım padişahın yatak odasına gider, Azrail rolü oynar ve padişahı bir tabuta koyarak kendi padişahına getirir ve başarısından dolayı mükafatlandırılır (Arslan, 1998: 85-86).

47 Numaralı Masalın Varyantları

1. Masalın Adı: Dokuz Goz²¹

2. Derlendiği Yer: Mersin/Silifke

²¹ Masal, tarafımızdan Mersin ili Silifke ilçesinde 2009 yılında derlenmiş olup kişisel arşivimizde bulunmaktadır.

Masalın Epizotları:

1. Yaşlı bir kadının kocası ölür.
2. Annesinin tekrar evlenmek isteyip istemediğini denemek isteyen oğlu, annesine on goz (ceviz) verir ve "Bunları kırarsan sana bir koca alıvereceğim" der.
3. Yaşlı karı cevizleri kırmak için uğraşmaya başlar. Zaten ağzında iki dişi kalmış olduğu için ağzı yüzü kan içinde kalır.
4. Durumu gören oğlu "Ana bu halin ne?" der.
5. Anası "Ağzımdakini de kırarsam dokuz gozum kalacak" der (KK: 173).

6. Rize Masallarının Motif İndex'e Göre Tasnifi

Motif kelimesi, musikide, resimde ve edebiyatta sık sık kullanılan bir tabirdir. Masal araştırmacıları tarafından da motifin tarifleri yapılmıştır. Bunlardan Max Luthi'ye göre motif hikâye etmenin en küçük unsurudur. Bu unsurun geleneksel olarak hikâye etme şeklinde muhafaza edilen bir gücü mevcuttur (Seyidoğlu, 1975: 83).

Vesselovskij'in yaptığı tanıma göre motif, hikâyenin parçalanamayan en küçük parçasıdır (Propp, 1987: 26). Stith Thompson motifi şu şekilde tarif eder (1946: 415-416):

Motif masalın gelenekte ısrar edici güce sahip en küçük unsurudur. Bu gücün yanı sıra alışılmamış ve çarpıcı oluşuyla da dikkati çeker. Motiflerin çoğu üç grupta toplanabilir.

1. Masalların aktörleri (Tanrılar, alışılmamış hayvanlar, cadılar, devler vb)
2. Hareketlerin arasındaki bazı konular (Sihirli objeler, alışılmamış adetler, acayip inanışlar vb).
3. Bir tek olaydan ibaret olan ve motiflerin büyük bir çoğunluğunu içine alan motif grubu.

Stith Thomps tarafından hazırlanan Motif İndex of Folk Literatüre (1955)'e göre Rize masallarının motif indexi şu şekildedir:

B 421 Yardımcı Köpek

34 numaralı masal (Köpek yüzüğün saraydan çalınıp getirilmesinde yardım eder)

39 numaralı masal (Köpek çakmağın çalınıp getirilmesinde yardım eder)

Varyant: Yedi Kancık Babası adlı masalda sahibesini müşkül durumlara düşmekten kurtarıp onu mücevher yutarak zengin eden köpek (Seyidoğlu, 1975: 85).

B 211.1.7 Konuşan Köpek

B. 211.1.8. Konuşan Kedi

34 numaralı masal (Köpek, yüzüğü kurtarmaya gidip gelirken kedi ile konuşur)

39 numaralı masal (Köpek, çakmağı kurtarmaya gidip gelirken kedi ile konuşur).

B 175 Sihirli Balık (Bilge Balık)

34 numaralı masal (Balık, yüzüğü yutar)

39 numaralı masal (Balık, çakmağı yutar)

Varyant: Sırma Saç adlı masalda kahramana tavsiyede bulunan balıklar (Seyidoğlu, 1975: 85).

B 435.1 Yardımcı Tilki

39 numaralı masal (Değirmenciyi zengin eden tilki)

Varyant: Kamçı adlı masalda ölüm kuyusunda adama yol gösteren tilki (Seyidoğlu, 1975: 85).

B 422 Yardımcı Kedi

34 numaralı masal (Yüzüğü almada yardımcı olan kedi)

39 numaralı masal (Çakmağı almada yardımcı olan kedi)

Varyant: Padişahın Üç Kızı adlı masalda adamın merkep şeklinden insan haline dönmesine yardımcı olan kedi (Seyidoğlu, 1975: 85).

B 412 Yardımcı Koyun

9 numaralı masal (Çocuğu emziren koyun)

Varyant: Kesik Kafa adlı masalda mağaranın içine giren beyaz koyun, prensesi üstüne alır, yer altına götürüp kocasına kavuşturur (Seyidoğlu, 1974: 86).

B 211.6.1 Konuşan Yılan

43 numaralı masal ("Dile benden ne dilersem" diyen yılan)

Varyant: Padişahın Üç Kızı adlı masalda konuşan ejderha (yılan) (Seyidoğlu, 1974: 87)

B 184. 1 Sihirli At

25 numaralı masal (Dereden çıkan renk renk sihirli atlar)

3 numaralı masal (Üzerine binince bütün dünyanın görüldüğü sihirli at)

Varyant: Kuşlar padişahının kızı adlı masalda sihirli at, padişahın oğluna, babasını iyileştirmesinde ve sevdiği kızı almasında yardımcı olur (Şimşek, 2001: 101).

B 171 Sihirli Tavuk (Horoz)

41 numaralı masal (Dereyi, kurdu, tilkiyi vb yutabilen sihirli horoz)

Varyant: Yılan Damat adlı masalda Yılanın kayınbabasına hediye ettiği horoz, her gün altın yumurtlar (Şimşek, 2001: 121).

B 211. 2. 3 Konuşan Ayı

37 numaralı masal (20 sene sonra eşini geitren ayı ev halkı ile konuşur ve kızlarını almalarını ister)

Varyant: Ayı adlı masalda ayı evlendiği kız ile konuşur (Şimşek, 2001: 92).

D 1279. Sihirli Ses

13 numaralı masal (Mezarlıktan yükselen kadının sesi)

Varyant: İki Yılanla Evlenen Kız adlı masalda yılanla evlenen kadının kulağına gapten sesler gelir (Şimşek, 2001: 110).

C 750 Zaman Tabusu

34 numaralı masal (masalda evlilik şartı olarak yirmi dört saatte saray yaptırma şartı vardır)

Varyant: Uyuyan Delikanlı adlı masalda tüccarın kızına, bir ölünün başında kırk gün bekleyeceği haber verilir (Seyidoğlu, 1974: 88).

D 699 Dönüşüm

10 numaralı masal (Eşeğin şeytana dönüşmesi)

33 numaralı masal (Azrail'in dervişe dönüşmesi)

18 numaralı masal (Kurbağaya dönüşen etler)

Varyant: Üç Turunçlar adlı masalda çuvaldızın peri kızı olması.

D 925 Sihirli Çeşme

10 numaralı masal (Eşeği içine alan çeşme)

Varyant: Ölü Yiyen Derviş adlı masalda sihirli çeşme deliğinin altında saray gizlidir (Seyidoğlu, 1975: 93).

D 1076 Sihirli Yüzük

7 numaralı masal (Sihirli yüzük)

Varyant: Nartanesi masalında sihirli yüzüğü parmağına takınca kız ölür (Seyidoğlu, 1974: 93).

D 1454. 4. 2 Gözyaşlarından Meydana Gelen Mücevher

4 numaralı masal (Kızın gözyaşlarının inci olması)

Varyant: Muradına Ermeyen Dilber masalında kızın gözyaşları inci mercan olur (Seyidoğlu, 1975: 100).

N 810 Tabiatüstü Yardımcılar

38 numaralı masal (Değirmende kıza yardım eden cinler)

Varyant: Muradına Ermeyen Dilber masalında üç peri, fakir kadına hamamda doğururken yardım eder (Seyidoğlu, 1975: 103).

J 152. 2 Dervişin Nasihati

33 numaralı masal (Adama bir köye gidip doktorluk yapmasını nasihat eden derviş)

Varyant: Serencam adlı masalda nasihat eden, yol gösteren derviş (Seyidoğlu, 1974: 102).

F 1068 Realist Rüya

2 numaralı masal (Padişahın mal bölüştürme rüyası)

22 numaralı masal (Rüyasında Azrail'i görme ve gelecekte olanlardan haberdar olma)

Varyant: Sırma Saç masalında padişah rüyasında evleneceği kızı görür (Seyidoğlu, 1974: 104).

G 10 Yamyamlık

20 numaralı masalda köylülerin hastalanan insanları yemesi

28 numaralı masalda insan eti yenmesi

Varyant: Dev Karısı adlı masalda dev karısının köylüleri tek tek yemesi (Şimşek, 2001: 114).

G 224- G 299 Cadılar

29 numaralı masal (Ayşe'yi yemeye çalışan cadı karısı)

Varyant: Nartanesi masalında cadı üvey ana küpe biner, yılanı kamçı eder, nartanesini aramaya çıkar (Seyidoğlu, 1975: 105).

H 94 Yüzükle Tanıma

16 numaralı masal (Dalli Yusuf, Tülü Kız'ı, yüzükten tanır)

Varyant: Altın Şamdan masalında yoğurtta çıkan yüzükle şehzade sevgilisini tanır (Seyidoğlu, 1975: 110).

D 985 Sihirli Ceviz

35 numaralı masal (Arının boynundan çıkan sihirli ceviz)

Varyant: Leylek masalında üç fındık, bir ceviz. İçinde harkulade güzel elbiseler gizli olan sihirli meyvelerdir (Seyidoğlu, 1975: 94).

J 120 Çocuktan Öğrenilen Akıl

2 numaralı masal (Padişaha akıl veren çocuklar)

P 272 Üvey Ana

44 numaralı masal (Çocukları hayvanlara atarak öldürmeye çalışan üvey ana)

Varyant: Gülenber Hanım masalında çocukları öldürmeyi çalışan üvey ana (Seyidoğlu, 1975: 143).

F 531. 1. 1 Devlin Gözü

7 numaralı masal (İnsanları ve hayvanları yiyen tek gözlü dev)

Z 10.1 Bitirme Formülü

32 numaralı masal (Ben de ha buraya geldim).

Q 241 Zina Cezalandırılır

24 numaralı masal (Kocasını aldatan kadın yağda yakılarak öldürülür)

Q 414. 1 Yağda Yakma

24 numaralı masal (Kadın ve aşığı yağda yakılarak öldürülür)

K 2213 Hain Eş (Karı)

24 numaralı masal (Kadın kocasını aldatmaktadır).

7. Rize Masallarının Dil, Üslup ve Zaman, Mekân Açısından Değerlendirilmesi

Rize masallarında kullanılan dil son derece sadece ve akıcı bir dildir. Masal metinlerinde yöre ağzının bütün özellikleri görülebilmektedir.

Masalarda mekânlar genellikle hayalî mekânlar değil; Rize ve çevresi olmasına rağmen bazen Amerika gibi Rize yöresine çok uzak olan bir yer de olabilmektedir. Masalların bazılarında hayali mekânlara rastlansa da masalların çoğunluğunda mekânlar gerçek mekânlardır.

Masalarda geçen zaman genelde duyulan geçmiş zaman (–mişli)’dir.

2.3. Efsane

Sözlü kültür geleneği içerisinde yaratılan ve sözlü olarak kişiden kişiye, nesilden nesle aktarılan ve sözlükte "(Fars. *Efsâne*) 1. Asılsız hayal mahsulü hikâyeye, masal, fesâne. 2. Halkın hayal gücünden doğan ve dilden dile söylenirken bu hayal gücüyle şekil değiştirerek olağanüstü nitelikler kazanan hikâyeye" (Ayverdi, 2006: 808) şeklinde açıklanan efsane üzerine 19. yüzyıldan itibaren üzerine birçok çalışma yapılan efsane hakkında yapılan ve genel kabul gören tanım Grimm kardeşler tarafından yapılan tanımdır. Grimm kardeşler efsaneyi "Gerçek veya hayali muhayyen şahıs, hadise veya yer hakkında anlatılan bir hikâyedir" (Sakaoğlu, 2013: 21) diye tanımlar. Bu tarif üç ana unsuru içine almaktadır:

1. Efsane, anlatıcının tarihî zaman kavramı içinde uygundur. Şöyle ki:

a). Efsane, muayyen bir tarihî (gerçek veya hayalî) hâdiselerle birleştirilmiştir.

b). Efsane, muayyen bir şahısla, yani bir ad verilen tarihî (gerçek veya hayalî) bir şahsiyetle birleştirilmiştir.

2. Efsane, anlatanın coğrafi alan kavramına uygundur; yani o belirli bir yerle birleştirilmiştir.

3. Efsane hakikî bir hikâyedir. Gerçi o, tabiatüstü hâdiselerle iş görür, ama anlatıcıları tarafından ona inanılır. Onu anlatanın ve dinleyenin hakikî dünyasına mahsusmuş gibi itibar edilir. Bu hususu masalla mukayese edersek şöyle diyebiliriz: Peri masalları da tabiatüstü hâdiselerle iş görür, fakat anlatıcıları ona inanmazlar (Sakaoğlu, 2013: 21-22).

Bu tanımları baz alarak daha sonra pekçok tanım yapılmıştır. Max Lüthi'ye göre yeni bir kavram olan efsane (sage) aslında gerçekte vukua gelmiş hadiselere hikâye eder. Fakat o gerçekten iki şekilde uzaklaştırılmaktadır. Ağızdan ağıza nakledilirken değişikliğe uğramasının yanında şairler tarafından edebî olarak işlenmeleri de başlıca değişme sebebi olmaktadır. Efsane için "Gerçek veya olması muhtemel inançlarla sarılmış şahıslar, yerler ve hâdiseler hakkında hikâyelerdir" diyen Kenneth W.-Mary W. Clarke (Clarke, 1963: 24) aslında aynı şeyleri söylemektedirler. Efsaneyi daha değişik bir şekilde tarif etmek isteyenlerin başında Robert A. Georges gelmektedir. Ona göre "Bir efsane yakın veya tarihî geçmişe dayandırılan, anlatan ve dinleyenle ilgili, onlar tarafından doğru olduğuna inanılan bir hikaye veya anlatmadır" (Georges, 1971: 1-19).

Efsane 1962'de toplanan Beynelmillel Halk Narratiflerini Araştırma Enstitüsü tarafından (Hand, 1964: 439-446) dört grupta toplanmıştır:

1. Yaradılış ve dünyanın sonu ile ilgili efsaneler: Mahşer, kıyamet günü ve evrenin sonu anlatılır.

2. Tarihi efsaneler ve medeniyet tarihi ile ilgili efsaneler: Medeniyetin doğuşunu, ilk çağları, savaşları, isyanları ve felaketleri, önemli şahsiyetleri anlatan efsaneler bu başlık altında incelenir. Tarihi efsanelere menkıbe de denir. Bunlara örnek olarak IV. Murad'ın Bağdat seferinde kahramanlık göstermiş Genç Osman isimli bir asker üzerine anlatılan

menkıbeyi örnek verebiliriz. Tarihlik efsanelerin büyük bir bölümü ermiş, evliya kişiler üzerinden anlatılır. Örneğin; Derviş Mehmed Hikâyesi.

3. Olağanüstü kişiler, varlıklar ve güçler üzerine efsaneler: Kaderi, ölümü, perili hikâyeleri, olağanüstü yaratıkları, hayaletleri, şekil değiştiren, olağanüstü güçleri olan yaratıkları, mitolojik hayvan ve bitkileri anlatan efsaneler bu başlık altında incelenir. Albastı ve Adamotu efsaneleri bu konuda örnek olarak gösterilebilir.

4. Dini efsaneler: Hallac Mansur hakkında anlatılan efsaneler ve Ömer Seyfettin'in bir hikâyesine de konu olan Ali Yoz'un Kavağı efsaneleri bu tür efsanelere örnek teşkil eder.

Bu sınıflandırmadan yola çıkarak Saim Sakaoğlu (2013: 23) efsanelerin özelliklerini şu şekilde tespit etmiştir:

- a). Şahıs, yer ve hadiseler hakkında anlatılırlar.
- b). Anlatıların inandırıcılık vasfı vardır.
- c). Umumiyetle şahıs ve hadiselerde tabiatüstü olma vasfı görülür.
- d). Efsanelerin belirli bir şekli yoktur; kısa ve konuşma diline yer veren bir anlatıdır.

Pertev Naili Boratav Türk efsanelerini şu başlıklar altında sınıflandırmıştır:

1. Dünyanın yaratılışı ve sonu ile ilgili efsaneler
2. Tarihi efsaneler
3. Tabiatüstü şahıslar ve varlıklar üzerine efsaneler
4. Dini efsaneler (Sakaoğlu, 2013: 35-36).

Yapılan tanımlardan ve tasniflerden de anlaşılacağı üzere halkın dini bilgilerini, yaşayışını, inançlarını ve tarihi bilgisini yansıtan önemli anlatı türlerinden birisi olan efsane Rize ilinde de çok yaygın bir anlatı türüdür.

2.3.1. Rize'den Derlenen Efsaneler

2.3.1.1. Çağlayanın Sahibi Kız

Çayeli ilçesi Eskipazar mahallesinde bulunan küçük çağlayanla ilgili bir olayı mahalle sakini bir kişi şu şekilde anlatmaktadır: “Bir gece pazardan geliyordum. Baktım, orada, suyun altında bir kız var, çok güzel. Saçlarını yıkıyor. Yanına yanaştım hiç kaçmıyor. Elimi sürdüm bir şey demedi. Sonra eve gelirken bana öyle bir tokat vurdular ki” Aynı kişi sözlerine şöyle devam etti: “Bu yollarda eskiden çok taş atılırdı. Buralar sahiptiydi. Gece giden iki kişiyi taşa tuttular. Korkarsan taş olur, korkmazsan bir şey olmaz” (Kazmaz, 1994: 166).

1. Numaralı Efsanenin Motif Yapısı

1. Suyun sahibi olan ve insanlara tokat, taş atan kız
2. Korkunca taş olmak

2.3.1.2. Kaybolan Kadın

Kazmaz Harun Efendi'nin Molikes adlı bir köpeği vardır. Harun Efendi bir akşam dağdan geliyormuş. Birden arkasında bir kadın peydah olmuş. Kadın bir şeyler söylemiş, ama Harun Efendi korkudan dönüp bakamazmış. O sırada köpek, efendisinin canının daraldığını hissetmiş, kokusunu alarak koşup gelmiş ve ayaklarının arasına sokulmuş. Bu sırada kadın da ortadan kaybolmuş (Kazmaz, 1994: 177).

2 Numaralı Efsanenin Motif Yapısı

1. Yolda bir anda kaybolan kadın

2.3.1.3. Yaban Adamı

İnanışa göre yaban adamı, insana benzer bir varlıktır. Ancak çok tüylüdür, dağlarda, ormanlarda dolaşmıştır. Süleyman Kazmaz bu dağ adamları ile ilgili şöyle bir efsane nakletmektedir (1994: 170):

Adam Gültepe Köyü'nün İncearap Mahallesi'nde kalif içinde ayı beklerken kendir soyuyormuş. Bir aralık yaban adamı gelmiş, kalif bekçisini taklit etmeye başlamış. Kalif bekçisi kibrit çakmış, ayağındaki tüyleri yakmış. Yaban adamı da aynı hareketi yakmış.

Fakat çok tüylü olan yaban adamının bütün vücudunu alev sarmış. Bunun üzerine yaban adamı bağıra bağıra dereye doğru gitmiş. Yolda “Ben kendim ettim!” dermiş

3 Numaralı Efsanenin Motif Yapısı

1. İnsanları taklit eden yaban adamı

2.3.1.4. Pilav Dağı Efsanesi

Haremtepe Köyü'nün Madenli'ye bakan tarafında yer alan Pilav Dağı ile ilgili şu efsane anlatılmaktadır (Kazmaz, 1994: 181):

İstanbul Boğazı açılmadan önce çevre denizle kaplı imiş. Sular, Büyükdere yönünden Haremtepe eteklerine kadar gider, yerden 150 metre kadar yükseklerde bulunan kayalara çıkarmış. O zamanlarda gemiler buralara gelir, Palamar adı verilen kayalıklardaki demir halkalara bağlanırmış. İstanbul Boğazı açılınca sular çekilmiş, demir halkalar da görünmez olmuş. Bu halkaların bulunduğu yerde Kataraklı ya da Katarahlı deresinin yatağı varmış.

Pilav Dağı'nın isminin nerden geldiği ile ilgili de çeşitli efsaneler vardır. Süleyman Kazmaz bu efsaneleri derleme yaptığı sözlü kaynaklardan şu şekilde aktarmaktadır (1994: 182-183):

Çayeli'nin Yenipazar mahallesinde, Pazarbaşı'ndan yukarıya doğru dik olarak çıkılan yolun üzerindeki tepeye Dancim Tepesi denir. Burada oturan Dancim, Cinanoğlu Ali Efendi'nin kardeşi ya da amcasının oğlu imiş. Dancim'in şeyh ya da erenlerden olduğu söylenir.

Dancim, Pilav Dağı'na çıkar, pilav pişirmiş. Dağın adı oradan kalmış.

4 Numaralı Efsanenin Motif Yapısı

1. Pilav dağında pilav pişiren ermiş zat Dancim

2.3.1.5. Dancim

Dancim ile ilgili başka bir efsane de şu şekildedir (Kazmaz, 1994: 182):

Dancim'in büyük bir değeneği varmış. Dancim bu değenekle açık havada daire çizer, sonra ortasına geçer:

- Allah... hu...

Diye “Hu...” çeker, arkasından değenekle çizdiği dairenin ortasında oturmuş. Yağmur yağdığı zaman onun çizdiği dairenin içine su düşmezmiş.

5 Numaralı Efsanenin Motif Yapısı

1. Dairenin içine yağmur yağmaması

2.3.1.6. Kemeñçe, Tulum, Muhlama ve Viçe Böreğinin Efsanesi

Karadeniz'in sahil kesiminde oturanlar zaman zaman korsan baskınlarından kaçmak için dağ eteklerine çekilirlerdi. Bu şekilde de sahille iç kesimlerde oturanlar arasında sıkı münasebetler kurulurdu. Sahil ve iç kesimde oturanlar arasındaki bu sıkı münasebet devam ederken sahilli A/Lazan isimli şahsın yakışıklı torunu iç kesimdeki Ham/Şin isimli şahsın güzel torununa âşık olur. Aşk ateşi iyice gençleri sarınca aile büyükleri aracılığıyla kız istenir; ama vermezler. Sonunda gençler kaçır ve civardaki bir ormana saklanırlar; ama kızın yakınları peşlerini bırakmaz. Yakalanacaklarını anlayan iki genç derin bir Ah! çekerek

- Dal olup özleşelim, saz olup sözleşelim diye inlemeye başlarlar. Tam bu sırada civarda otlayan bir oğlak ile yanlarında bulunan ardıç ağacı dile gelirler. Ardıç, oğlana "Beni kes, vücudumdan saz, dalımdan yay yap" diyerek bugünkü kemeñçenin tarifini yapar. Oğlak da kıza hitaben "Beni soy, derime üfür" diyerek tulumu tarif eder.

Yeni çalgıları ile başlarlar dağları taşları inletmeğe... Bu hüznü seslerin etkisinde kalan kızın yakınları "Burada bir iş var, daha fazla üstlerine varmayalım, varsınlar birlikte yaşasınlar" diyerek geri dönerler. Aradan yıllar geçer, iki ailenin barışı araya girenlerce sağlanır. Artık karşılıklı gidip gelmeler başlar.

Oğlan tarafı kızın ailesini ilk ziyaretinde barışa olan sevincini dile getirmek için, o zamana kadar kimsenin bilmediği bir tatlı ile gitmek ister. Uzun araştırmalar sonucu böyle bir tatlıyı yapacak kadının Viçe'de oturduğu anlaşılır. Kadını bulurlar ve gerçekten de nefis bir börek yaptırarak ziyarete giderler. Sonraları bu tatlıyı kimin yaptığı günün konusu olur. Viçeli bir kadının yaptığı anlaşılınca bu ada izafeten tatlının adı "Viçe Böreği" kalır.

Muhlamaya gelince nefis Viçe böreğini yiyen kızın tarafı kendileri de o güne kadar bilinmeyen bir yemekle eniştelelerini ziyarete gitmek isterler. Araştırırlar soruştururlar ve dağ eteklerinde yaşayan yaşlı kadınlardan Muhla isimli kadının böyle bir yemek yapabileceğini öğrenirler. Halis tereyağı ve peynirden yapılmış Muhla'nın yemeğiyle ziyaretlerini tamamlarlar. Burada da araştırma sonucu bu yemeği Muhla isimli kadının yaptığı öğrenilir ve yemeğin adı zamanla "Muhlama" olarak kalır (Yazıcı, 1984: 57).

6 Numaralı Efsanenin Motif Yapısı

1. Beni kes diye dile gelen ardıç ağacı
2. Beni kes, derime üfle diye dile gelen oğlak

2.3.1.7. Sulak Köyü Efsanesi

Sulak köyünün ilkokulunun 50 metre kadar uzağında bir şehit mezarı varmış. Köyün girişinde bir yılan girişi tutmuş ve halkı mahsur durumda bırakmış. O sıralarda görevini Trabzon'da yapmakta olan Fındıklılı bir yüzbaşı, bir söylentiye göre bunu haber almış, başka bir söylentiye göre de yılanı rüyasında görmüş. Yüzbaşı komutanının karşısına çıkarak durumu ona izah etmiş. Komutan, yüzbaşıya bir at, bir de kılıç hediye ederek onu Fındıklı'ya göndermiş. Fındıklı'ya gelen yüzbaşı, Sulak köyü girişindeki yılanla dövüşmüş ve onu gebertmiş. Ancak kendisi de şehit düşmüş.

Yüzbaşının atı, sahibinin şehit düştüğünü görünce köye doğru koşuyarak girmiş ve köylüleri şehidin yanına getirmiş; ama o sırada kendisi de can vermiş. Her ikisi de aynı yere defnedilmiş.

Sulak köylüleri, yolu kesen yılanın (ejderhanın) başı aşağıda olmak üzere bir kayada barındığını; hala o kayada beyaz bir iz bulunduğunu, yüzbaşının atının yılanla boğuşma sırasında üstündekini düşürmemek için yere çok kuvvetli bastığını ve nal izinin bir taşta yer ettiğini söylerler (Yazıcı, 1984: 60).

7 Numaralı Efsanenin Motif Yapısı

1. Köyün girişini tutan yılan (ejderha)
2. Komutanın yılanı rüyasında görmesi
3. Köylüye haber veren yüzbaşının atı
4. Yüzbaşının atının taşta kalan ayak izi

2.3.1.8. Hocanın Bedduası

Kotiloğlu Mehmet Efendi ile Külünkoğlu Hasan Efendi hocalar Demirciler Mahallesi'ndeki camide ocuk okuturlarken bunları mahalle halkından biri – o zaman Kuran okutmak yasak olduğundan- jandarmaya Şikayet eder ve bunları jandarma çağırır. Nihayet savcının huzuruna çıkarırlar. Hocalardan birisi mahkeme huzurunda bu olanlara dayanamaz ve ellerini açarak Őoyle der: “Ya Rabbi! Darılıyorum sana, böyle ağızları niçin ektirmiyorsun ?” ... Kısa zaman sonra bu kişi hastalıktan ölür (İmdat, 2013: 289).

8 Numaralı Efsanenin Motif Yapısı

1. Hocanın bedduası ile h kimin ölmesi

2.3.1.9. Gelin Kız Efsanesi-I

Bir gelini suya gönderdiler. Gelin gitmiş, gelmemiş. Eskiden kaynanalar biraz cazı idi. Bu kaynana olan gelinden çok kizdi niye geç geldin diye. Kadın, gelinine beddua etmiş. "Ena gelemeyesun hemi olduğun yerde taş kesilesun" demiş. Gelin de dağda su doldurmuş evine d n yomuŐ. Kadun beddua ettuğ zaman gelin bedduaya tutulmiŐ. Durduği yerde taş kesilmiş (Manganze köyünde büyük bir kayalıkta omzunda su testisi olan bir gelin görülmektedir) (KK: 18).

9 Numaralı Efsanenin Motif Yapısı

1. Kaynananın bedduası ile gelinin taş kesilmesi

2.3.1.10. Gelin Kız Efsanesi-II

Bizum köyün aŐađi kısmında akuli avlada, zurgide adamun biri bir define koymiŐ. KarŐi tarafa da su testisi omuzunda gelini, işaret olarak koyayurler. Taşun  zerindeki Şekiller o defineyi işaret edeyur. Harita yapmamış adam. Defineyi o iŐaretli yerde aradiler, bulamadiler (KK: 21).

2.3.1.11. Cinlerle İlgili Efsane

Ayten diye bir kadın varmış evlenmiş. Olarda değirmenleri varmış, her gün un öğütmeye gidermiş. Bir gün vermiş buna bir mısır, inmişler değirmene, değirmenin önünde beklerken bir kuş gelmiş, "Ayten Ayten Ayten!" sesleniyormuŐ. Bu da zannetmiŐ ki

Hamit'in kızları var, arka mahalleye o da diyo "hoşt Hamid'in kızları, noliy size. Benum işim var." "Aytan Aytan" gene bakmış kimse yok. Demış ki Allah Allah kuş kaçmış gitmiş sonra gelmiş eve. Bu sefer eve gece, ayaklari geride kısa kısa boyli bişeyler, cinler demışler gel sana altın verelim gel seni gütürelim demış, ondan sonra bu gitmemiş. Demış ki bular bana bişe edecekler ben buların peşine gitmeyeyim sora gene gelmiş en sonunda bi sabah buni kandirmışler. Sen gel bizle bak biz saa neler verecez bunu böyle peşine takmışler, gitmiş cinler beraber bunu gütürmüş ormana böyle büyük bişeyin yanına. İçi sari altın doli ama boğazı küçük bi baş sığacak kadar boşluk var, oraya diyor kafani sok ordan içeriye o altınlar hep senin olacak. Düşinmiş, demış ki ben sokarsam kafami ordan içeri, o kafami koparırlar kim bilir ne etcekler ben oraya şey etmiyim, cinlere inanmamış. Demış yok ben altın istemem altınlar sizin olsun, ben oraya başımı sokamam orası çok dar. Kalkmış gelmiş eve, gece neyse bir gün gene kocasi almış gitmiş oni üzüm toplamağa. Kocasi ağaca çıkmış bi de kütükler var dereye olar çıkacaklar yola. Neyse bular gitmişler oraya adam üzüm toplarken bu da altında bekliy, gene cinler gelmişler gel biz saa yardım edelim gel bizle beraber altın vercem saa neyse bu demış, iyi gitmişler o kütüklere cinler yardım etmiş olan kütük çıkmış yolun kenarina adam şimdi inmiş aşağı bakmış ki ne Aytan var ne kütükler var bular ne oldiler ya. Demış ki ben taşudum onlari hiç de demey yani cinleri de haber vermey olar şey etti onlari ben taşudum, olari diyiy adam anliy onlara bişey etti. Neyse cinler Aytan'in deduğini ettiler taşidiler; ama bu olarin peşine hiç gitmek istemedi bu sefer kötü etmeye başladiler. Gece sıkıntı verdiler oa sora bunu kocasi anladi, gütürdiler bunu hocalara cinlerini kestiler şimdi iyleşmiş (KK: 50).

11 Numaralı Efsanenin Motif Yapısı

1. "Aytan Aytan" diye seslenen kuş
2. Eve gelen, Aytan'e yardım eden ayağı ters cinler

2.3.1.12. Bitmeyen Pekmez Efsanesi

Bi kadunun bi kap pekmez gütürmiş, eve gütürmiş. Eve demış ki bunu ancak yeruk demış. Neyse adam yiyiy yiyiy, pekmez hiç bitmey, yani diyi ki oldi iki sene o pekmezden yiyiruk diy, oaki e ne bileyim azar azar koyayrim bitmey demış. Olmuş otuz uç sene gene hale da yiyiler. Eve pekmez gene pekmez bitmemiş, e demış kariya ki bunda bi iş var. Ben bunu bi sınav ediyim, bakayim ki biz yiyuruk ta biz bu kadar sene bundan yeduk, bu niye

böyle doli? Gene demiş oa ki çok ta zorladun beni. Diyim saa buriye gelmişti bi sakalli dede heralde açidi, ben oni yedurdum bu pekmezden o günden sora ben bu pekmezden aliyrim gene dolay, aliyrim gene dolay, oldi ebrı gün. Dedi ki git getir bi tas daha pekmez, kadun gitti aldı bi tas pekmez. Bakti ki gelmiş dibine, yani böyle şeyler atma bişey oldi mi böyle şeyler diyilmez, diyildi mi bular bozular, pekmez de aole dibine iner (KK: 50).

12 Numaralı Efsanenin Motif Yapısı

1. Yedikçe bitmeyen pekmez
2. Pekmezin bitmemesini sağlayan Aksakallı

2.3.1.13. Değirmen Cinleri

Şunu da söyleyeyim çok eski geleneklerden biri bizde su değirmenleri var ırmak içinde. Tabi ırmak içinde oluyor bunlar, biraz korkunç oluyor tabiki. Oraya önem bazı insanları değirmene gece giderlerdi. Etrafı cinler hemen sarıyii, tabii bunları orda uzun boylı sarduktan sonra, tabi adam da şaşırıyor. Cin olduğunu bilmiyor tabi ama güzel güzel bayanlar görüyor, güzel güzel adamlar görüyor. Hadi gidelum eğlenelum nerde eğlenelum? Eğlenelum da rüya gibi bir şey. Gidiyorlar eğleniyorlar, taaa imanun dibine Allahun imamuni ettururler orda sabaha kadar oyun oynaturler. O da sanuyor ki ben davetteyim davette oynuyorum bilmiyor ki kendisi. Bir daha saba öyle derler horoz ottü mi cinler dahil olmuş eskiden horoz ottü mi cin bitermiş. O zaman adam cin gitti mi uyanur bi daha taa imanun taş üstüne o zamana kadar otoruyi. Zanediyi ki ben duslıkta oyun oynuyorum. Ben kendimu cinler çok benum arkadaşum vardı. Eskerlikte çarpılmıştı. O evde yataydı bu öyle fıkra değul olay devamlı baka baka şimdi tavana kuvvetli baktığı yere var arkadaşlar dışardan gelen var hepsinin elinde tüfek tavana basa basa mermiyi. O zaman ağlayı o ağlardı dedi ki karşısı ordadaki cini gördün mü vuruldi mi anlıyormuş o. O zaman da o kendi arkadaşı oluyo o yüzden ağlarmış öyle duyduk; ama hakkakan da bu adama öyle oldi oldi oldi, o şekilde tüfek attiler kimi okutiler kimi attiler ne yaptuler en sonunda vefat etti (KK: 53).

13 Numaralı Efsanenin Motif yapısı

1. Cinli Değirmen

2. Değirmeni saran cinler

3. Vurulunca ağlayan cin

4. Cin düğünü

2.3.1.14. Gelin Kayası Efsanesi

Vaktiyle çok yaşlı bir kadın uzak bir köyden gelin getirir. Gelin çok huysuz ve uyumsuz birisidir. Kendisi at sırtında büyük abisiyle birlikte gelirken köye yaklaştıklarında kaynanasına haberci göndererek, evin anahtarını kendisine gönderip teslim etmesini ister. Gelinin bu davranışına son derece üzülen yaşlı kayınvalide ellerini açarak: “Ya Rabbi bu kötü gelin ile beraberindekileri olduğu yerde taş eyle” diye beddua eder. Yaşlı kadının bedduası anında tutar ve gelin at üstünde olduğu halde ve beraberindekilerle birlikte olduğu yerde taş kesilirler (KK: 57).

14 Numaralı Efsanenin Motif Yapısı

1. Kaynananın bedduası ile gelinin ve yanındakilerin taş kesilmesi

2.3.1.15. Ağlayan Çocuk Efsanesi

Ben cini ben cördüm. Ufak çocuktum, çok ta ufak değuldüm. Kayırın, atın peşine gidebileydüm. Babam kaçak kömür beygürün sırtına yükleyerek verdi bana ben şehre götürüyodum. Eşik olmaduğundan, lamba da olmadığundan benim şahadet parmağımı babam beygirin kuyruğuna bi iplikle bağladı. Sebep önimi görebileyim. Atın bastığı yere beygirin bastığı yere ben de basabileyim. Yolumu yani sağlam olduğuna beygir sağlam yoldan gider diyerekten. Ama bu aşşa yukarı 45 sene evvel bu olay benim başıma gelmiştir. Lapazalar dediğümüz muite gidince yoldan üzerine mezaristanlık vardı. Ordan gidince mezarlığın kible tarafında bir çocuk ağlar. Tabî ki gecenun gece yarisudur. Gece yarısında da yolculuk etmemuzun sebebi beygiri yüklemiş olduğumuz kömür kanunen yasakmış, gece yarısı götüreceğük onu Rize’ye. Made’ye şehrin içine de değil; Made’ye. Kara borsa satacağuk onu çünkü devlet memurları yakalayı bizi atımızı aliyler. Katırımızı da aliyler. Ve ben bu çocuğu ağlarken orda görünce gecenin bu saatinde bu çocuk burada ne arıyor, veya kayıp mı olmuş veya o anda çocuğa yanaşma ihtiyacını duyunca yanaşınca çocuk gerilemeye başladı. Benim şahadet parmağım beykirin kuyruğuna bağlıdır. Eğer ben

çocuğa Bekir dur lan yakalicam, ama beygirin kuyruğu benim parmağımı bırakmıyor, bağlıdır. Efendum ben çocuğa yaklaşınca gerilemeye devam etmeye başlayınca katırcı arkadaşım yani evi atı olan arkadaşım beni yetiştirdi. "Ne yapayasan dedi aptal mısın? O cindir. Efendim çarpar seni gitme" ve aniden cin yani çocuk orda kayıboldu. Yani aramızda bi kavıslama viraj yok. Ee bi çay tarlası idi. Efendim bu cin olduğunu nerden tespit etduk. Aniden yok olduğundan anladuk ki bu cindir (KK: 63).

15 Numaralı Efsanenin Motif Yapısı

1. Mezarlıkta geceleri ağlayan çocuk (cin)

2.3.1.16. Şehliban Kadın

Şimdi bu Şehliban dedükleri, Şehliban çok iyi bi kadındı. 30-35 yaşındaydı. Ben bunu öyle tanıdım. O zamanlara beyaz ekmek yani buğday ekmeği yok idi. Sadece mısır ekmeği vardı. Eskiden pastal boyu plaki derduk. Plakiye ekmek mısır unuyla hamur eder koyardılar, üzerine saç koyardılar, ekmek saç üzerinde yakardılar. Ekmeği taşla alttan taşla pişürürdi. O plaki dedüğümüz usta ateş pişürürdi ve o ekmeği biz beklerdik çocukluk ya ekmek pişince herkese bi parça verilirdi. Bu Şehliban çok iyi bi kadın idi. Allah rahmet eylesin. Efendum hiç bi çocuğa, hiç bi kimseye bi kötüye ağır ve kelimesi olmazdı. Herkese mısır verirdi sac üzerine ateşe mısır patlatırdık yani paspalika deriz ona biz pasmalika ederdü. Efendum bunun kucağına Şehleke böyle tanınurdu şimdiki Şehleke böyle değil. Efendum üç kürek veya dört kürek köz yani ateş koydiler, peştemali yanmadı. Efendum bu böyle bi Şehleke idi (KK: 63).

16 Numaralı Efsanenin Motif Yapısı

1. Şehleke'nin ateşte yanmayan peştemali

2.3.1.17. Çağrantaş

Şimdi biz cidirdük yaylaya saatimiz yok herhangi bir şeyimiz yok. Yolculuk esnasında gecenin bi vaktinde kalkar yaylalara giderken "Çağrantaş", çıkarduk ve çağrantaş bağırdırdık efendum "çağrantaş çağrantaş" oda bize bağırdı "çağarantaş çağarantaş" çağarursan herhangi bi cevap alamazdım. Çünkü karşısına karşısına geçtiğimiz zaman bize cevap verirdi. Cevap alırdık. Üzerine ne zaman çıkartusak

bağırurduk çağarantaş çağarantaş mudur diye yaklaştığımız zaman bağırurduk o mu diye. Çünkü bi yol ayarlaması bir gece ise saatin kaç olduğunu öğrenmek yolumuzun ne kadar daha kaldığını öğrenmek çağrantaşa yanaşmadan bağırurduk ki yalnız bi ses alamazduk ve 100 m daha gidince çünkü o zaman fakirdik eşik yokti bir şey yokti. Efendum veya çira yakarduk çiranun eşığından giderduk ne zaman seslendiğimiz zaman cevap gelur ise bize o zaman derduk ki bizim yaylaya varmamıza 8 saatimiz kaldı. Çünkü 8 saatlik yol daha kaldı. O bir uydurmaydı aramızda. Ee bu zaman gibi saat veya eşik veya elektrik lambası böyle bir şey o zaman yok idi (KK: 63).

17 Numaralı Masalın Motif Yapısı

1. Sese karşılık veren çağrantaş

2.3.1.18. Parası Bitmeyen Adam

Adamin biri az mağış aliyi. Bu mağışlan beraber çoluğu çocuğu var. Yerudi aliyi öte beriyi, aliyi kumanyasini her şeyini bu paradan gene artay demiş ki "Allah Allah bu kadar ben alirum, edirum, yapayrum,, yerirum verirum milleti yediriye içiriye gene haşluğundan mağışından artay. Demiş adam ki ben kaleme çekeyim alayum bi defter bi kalem. Ben alduğımı bu deftere kaleme yazacağum bakacağum ki bu ne kada para kullanirum ki gene artay. Yazmış çizmiş bakmış ki mağuşumin parasi uç kati oli demiş. Adam durdi delilanmağa, şey etmağa akli gitti nedecağum bu niye boyle oliyi sora aklini toplamiş başina demiş ki "Allahum yarebbim, Allah bağa veri rıksi. Allahun işine karişirum, habu kalem defteri ya bi atayim". Kalemi defteri sallamış beyişğa (KK: 65).

18 Numaralı Efsanenin Motif Yapısı

1. Harcandıkça bitmeyen maaş

2.3.1.19. Kurbağa Mahkemesi

... Eee kurbağa görmüş bir taş atmış vurmuş kurbağaya, kurbağa ayağından kırılmış artık daha direktmemiş, gitmiş eve yatmış. Gece kapı tak tak tak! vurmuş açmış bakmış ki iki tane jandarma ... "Hayden karakola gidicez". "Ya ne karakolu benim ne işim var?" "Hayde karakola gidicez". Neyse adam onları alıyo ordan karakola gidiyolar. Hesapta halbusun ablahta adam diyi ki Allah Allah, diyi ki karakola gidiyik; ama karakol

orda yok diyi kayalıklara doğru gidiyik dedi. Bi kayaluklara doğru gidiyik dedi kayaluklardan girdik içeri diyi. Orda diyi baktık hâkimler kurulmuş mahkeme. Efenim orda kurulmuş mahkeme, ne oldu eee ne oldu? “Eee sen vatandaşın ayağını kırmışsın? ya ne ayağa kırması ya ya kırmışsın derkene orda ceza vercekler buna yav ben öyle bir şey yapmadım, yok kırmışsın vatandaşın ayağını. Bir de baktım ki adamların ayakları hep ters ters ya da ayakların topukları önde ayak parmakları arkada. Sora düşünmüş ki hee ben kurbağaya taş attım kurbağayı öldüreyim diye. Taş vurmuş kurbaya, kurbağanın ayaklarını kırmış onun mahlemesiymiş, bitti (KK: 72).

19 Numaralı Efsanenin Motif Yapısı

1. Kaya içinde kurulan mahkeme

2. Ayakları ters adamlar

2.3.1.20. Yılan Şeklinde Görünen Cin

Fabrikada çalışıyor sekiz-on iki vardiyası. Halkta dilinde çavuş vardiyası olarak bilinen vardiyadan çıkıyor, evine doğru giderken saat bir suları. Evi de تنها bi yerde bir patika yoldan gidiyosun ırmaktan falan geçiyo. Oraya doğru geçerken ırmağa da yaklaştığı anda karşısına bi yılan çıkıyo. Adam yılan bi korkuyo tabi bi irkiliyo. Ne yapıyorum diye yerden bi taş alıyo yılanı doğru atıyo ve yılanı vuruyo. Yılan kaçıyor ve adam güzelce evine gidiyo. Neyse yatıyor saat üç civarı iki tane atlı süvari geliyo adamın kapısını çalıyolar. Adam kalkıyo tabi telaş içerisinde bu satte kim bunlar dercesine pencereden bakıyo “Ne oldu diyo kimi aradınız?” “Seni aradık” diyo. “Beni aradınız da ben ne yaptım beni niye arıyorsunuz diyor?”. “Haçen diyo sen birine taş atmışsın ondan sebep yargılanacaksın”. Ee diyo bunun üzerine karısı camdan bakarken bu gelen atlı süvarilerin ayaklarının ters olduğunu farkediyö. Kocasına dönüp diyo ki “Bunlar cindir” diyo, bunlar seni alıp götürecekler; ama bunlar sana ne yaparlar belli değil diyo. Sen bunlarla gitme. Adam diyo be kimseye bi şey yaptığım yok, benden cinler ne istiyo diyo, açıyo kapıyı. Süvariler bunu alıyolar başlıyolar gitmeye. Tabi bir ırmağın kenarında böyle bir kayalıkta geliyolar o kayalık sanki ıı bir kapı dercesine açılıyor ve karşılına çok güzel bir şehir yani günümüz şehirlerine benzer bir şehir çıkıyor. İşte alıyolar bu süvarilerin bunu yürütüyorlar bir mahkeme salonuna. Mahkeme salonunda bunu sanık sandalyesine oturtuyorlar. O da hâkim olan cin adam soruyo “Sen diyo burda başı yaralı halde duran

cinin başını niye yardım?”. E diyo “Adam ben kimsenin başını yarmadım” diyo. Bunun üzerine “Evet” diyo “Yarmışsın” diyor, “Belli olmuyo mu kanıyo başı”. “Yok” diyo “Efendim” diyo “Benim kimsenin başını yardığım yok” diyo. E diyo bugün yani diyo sen diyo “Hiç kimseye taş tamadın mı?”. Adam böyle bi hafızasını bi yokluyo e diyo “Ben” diyo “İşten çıkıp eve doğru giderken karşıma bi yılan çıkmıştı, ıı ben insan sıfatına insana benzeyen hiç bir şeye taş atmadım” diyo. Peki diyo hakim bey, “Adamı salınverin” diyo. Alıyolar adamı eve kalkıp götürüyolar altı sularında. Bu arada, bu arada hakim olan cin başı yaralı olanın cine diyo ki “Ben size demedim mi insanların karşısına korkutucu hayvan olarak çıkmıycaksınız diye”. Ee bunun üzerine başı yaralı olan cini cezalandırıyolar ve adamı serbest bırakıyolar (KK: 72).

20 Numaralı Efsanenin Motif Yapısı

1. Gece kapıyı çalan ayakları ters iki süvari
2. Gece kurulan mahkeme
3. Yılan şekline giren cin

2.3.1.21. Cinlerin Düğünü

[Cinler] Cemaatla horona, çok kemane çalmayı sever bir de horoni. ... Ben de geldim dedi yattım aşağı karamişler oraya var kapıda bir sürü karamişler. Bi de geldi dedi baktım ki çom samimi arkadaşı var o kapıya vur onun kılığına gireyi tabi. Tefil tefil tepil ne oldu deim gel dedi düüne gidelim. Ya dur üstümü başımı geyeyim ya hele geyersin ben don gömlekle çıktım kapıya ki karamişe bi bembeyaz at bağlamış. O biçim at. Hade bin bunda, lan beni düşürür bu at, ulan gidemezük. La bin dedi. Bindik ona, o da bindi biz dedi atla tıkıdık tıkıdık gideyruk. Dikenluk, kafuluk bişey bilmeyruk ki dağdan tepeden uça uça geldik. Taaa ayenin altına bi düğün ki kıyamet kopayı. Bir horon döneyi içine bir çıktı daha döneyi içine bi daha. Ben girdim horon edeceğük güzel güzel kızlar türkü deyiyle. La horon ederken bi baktım ki kızın ayakları tersine. Dedim bir arkadaşına ki hane bu bizim kari ayakları tersine. Dedi ki sen aldanma horona devam et. Ya bi ebirlerine baktım hepsinin tersine bi benimki doğru.Ya biz çarpıldı mı buraya nereden geldik? Bi de dedi beni aldılar böyle attı bıraktılar oraya. Bu tihenlerden Kadirdoğan’ın oralardan aşağı geliyrik. Dedi göturdüler beni büyük bir taş varmış oradan aşağı, su akar da düşer yere

şelale gibi. Sabah ezanı okuniyi bi baktim dedi don gömlek duruyrim onun tepesine (KK: 72).

21 Numaralı Efsanenin Motif Yapısı

1. İnsan kılığına giren cin
2. Uça uça giden beyaz at
3. Cin düğünü
4. Ayağı ters kızlar ve erkekler

2.3.1.22. Dereden Bağırın Cinler

Benim abimin oğlu... gündüz akşam saatlerinde bizde öyle bi ortam ki yani iki köy arası çok tenha, iki bi köyden bi köye geçmemiz gerekiyo, çay zamani. Yatsi okunmuştu biz köyden çıktığımızda. Ben biraz daha tabi... abim, biraz daha büyük on altı yaşında işte. Biz vurduk ordan yukariye tam dereye indik... Bize resmen bağrıyo, aynen derenin derininden bağriyiler böyle. Hem de gür ses, kalabalık sesler bağrıyo. Abimle bi de aynen tahmin ettiğimiz arkadaşların ismini. Diyiz ya bu saatte burda ne arayiler, felan aynı onların sesi. Bize aynı kendi isimlerinde ama bize sesleniyolar. ... Tabi biraz daha ilerledik tabi rampaya doğru çıkarken baktık... sesi bi... beraber too dereden aşağı kaydı yani bu istikamette gidiyoruz bu istikamette ses geliyor bize. Bize o tarafa doğru bağrıyo... Bağırdı, isimlerimizi bağırdı. Biz devam ediyoruz gine, sonradan bu tarafa doğru ... yani ... arkamıza doğru (KK: 72).

22 Numaralı Efsanenin Motif Yapısı

1. Derenin dibinden gelen sesler

2.3.1.23. Cinlerden Kız Taburu

[Eskilerden bir adam] Bir ırmak kenarında namaz kılıyormuş. O arada bakmış ki namaz kılarken, namazın içinde böyle asker taburu gibi böyle kızlar, güzel güzel kızlar, "bıdı bıdı bıdı bıdı" ede ede, tek sıra gidiyorlarmış, gidiyor. Allah Allah namazın içinde böyle gözi ilişmiş, bakmış ulan bu güzel kızlar nereye gidiyo acaba, talim yapar gibi böyle

gidiyorlar. Bi de bakmış ki ayakları geride, ayak şeyleri. Hiç ses etmemiş, namazı bozmamış böyle o da ... Kızlar yani hakiki olsaydı nereye gidiyor diye sorcağı, konuşcağı onlarla (KK: 72).

23 Numaralı Efsanenin Motif Yapısı

1. Ayakları ters kızlar

2.3.1.24. Cin Panayırı

... beni gece kaldırdılar... götirdiler, dediler ... bi kaya vardı... Kay dedi, böyle gideyi dedi Rusya'ya doğru... Bi dağın dibine geldi ordan çıkarken... Oo dedi gelinler, kızlar, horon... Bir panayir yeri dedi, kiyamet kopayı dediler... Ondan sonra dedi kötürdüler oyun yerine. Şaşıklen beraber... Mokundu dedi zor kurtardım dedi... Şimdi yok öyle... Noldi ne bilmiyorum ki ... cazi mi oldu? (KK: 72).

24 Numaralı Efsanenin Motif Yapısı

1. Cin düğünü

2.3.1.25. Çeşme Başında Cinler

... var ya yukarisinda az aşasında orda su var, çeşme var. Orda inipte su içeyim dedim saat gece bir, bir buçuk arası mi bilmiyorum. Bi de baktım bi kadın... Elinde bişey bişey ... "Ula ne edeyisin bu saatte buraya?" "Sağane sağane" dedi. Ayaklarına baktım ayakları ters. Dur dedim su içeyim sora konuşuruz. Ha böyle tam sarılacağım ona ki nasi kaçayı bili misin? Ben peşine o... onu kaybettim. Bir de baktım bembeyaz bi at... Dere boyu tam bizim oraya çıkmış... Düşdüm peşine ... [Peşine düşmüş; ama bulamamış] (KK: 72).

25 Numaralı Efsanenin Motif Yapısı

1. Ayakları ters kadın

2. Bir anda ortaya çıkan bembeyaz at

2.3.1.26. Mezardan Çıkan Hayalet

Orda arkadaşlardan, ordan, orda akşamdan o burdan bahsedeyi... Oranın hocası onu taniyen anlattı dedi ki bu Seyfi'den eşittüğüm dedi... Bu Seyfi'nin babası da Hacı Safet

Efendi var idi. Ben dedi babamlan beraber dedi bi köyde cameye imamlık ederke. Biliyirum dedi babam o camenin imamı dedi.O gün dedi birisi eldi geldi dedi tam böyle camenin dibine dedi gömecekler oni, mezarlık kazayiler. Babam dedi onlara ki yav bu kada yakine gömmeyelim uzağa bi yere koyalım ha buni.Yok, iddia ettiler ne ise oreye gömdiler oni dedi. Gece oldi dedi geldi "tak tuk tak tuk" böyle bi narin ses ilen beraber merdivenden yukari bişe çıkayi. Ben de dedi yatağa girmişim böyle uyumamışım, babami bekleyim. O namazini kildi dedi dersini yaptı dedi gelecek yatmaya dedi. Kapı tak tuk ederke babam da dedi... O zaman da eşkiyalar var hocalari soyayiler, eşkiyalar var. Babam da öyle zamanda tabancayı çekti... Kapiye doğru gitti böyle kapinin dibine böyle açar açmaz bakti ki sap sararmış bi adam çıktı karşısına, çıkar çıkmaz korkuyla buna basti kurşini. Tekrar takayi dedi... O iki de bi babama dalayi, babam ona dedi böyle çarpişiyiler... Kalktı, gitti.

Sabahtan camiye geldi cemeat, nemez kilmaya dedi. Babam dedi oğa ki ha bu son nemazi kildirayim size ben daha sizin köyde durcak değilim. Kitaplari mitaplari topladi, bohçe etti. Niçin? Ben size dedim ki bu adami bureya koymayin. Ben sabaha bunlan doğuştum... Ben bu şekilde dedi babam topladi puşisini dedi, gittik dedi, ordan dedi. Bu başuma gelmişti dedi (KK: 72).

26 Numaralı Efsanenin Motif Yapısı

1. Mezardan çıkıp imamla dövüşen ölü

2.3.1.27. Rize Adının Kaynağı

Bir zamanlar Karadeniz'in haşin dalgalarına göğüs geren dağların yamaçlarında sevgilisi Ali Reis'i Karadeniz'in hırçın fırtınalarından birinde kaybeden ve bu yüzden bu yamaçlardaki ormanlar arasında yaptığı sarayında yapayalnız oturan Razi adında, güzellikte eşsiz bir kadın varmış. Yalnız güzelliği ile değil; zenginliği ve iyi kalpliliği ile de tanınır, sayılmış.

Kadın her gün, her gece denize açılan penceresinin önünde oturur, sevgilisini bekler, umutsuz aşkını türküleriyle dile getirir, yanık bağırını gözyaşıyla serinletirmiş. Zaman böyle geçmiş ve bir gün ne pencereden görünür ne de sesi duyulur olmuş. Bir de gelip görseler ki koca saray bomboş, kimsecikler yok. Yalnız iki satır yazı: "Hazinelerimi

fakir fukaraya dağıtın, gelip ev bark kursunlar ve beni aralarında bulsunlar.” Kısa zamanda bir şehir kurulmuş, adını Raziye vermişler. Bu zamanla “Rize” olmuş. Rize’nin ardı arkası kesilmeyen yağmurları onun gözyaşlarıymış. Rize’nin kemeçesinde, türkülerinde onun yanık yüreğinden sesler varmış. Her güzellikte ondan bir parça arayan Rizeliler, bunun için cömert, iyi kalpli ve içli insanlarmış (KK: 163).

2.3.1.28. Av Sırasında Yaşanan Cin Olayı

Şimdi cin hikayeleri biliyosun meşhurdur bizum, yani eskiden beri cin hikayesi çok olur yani. Bunlardan birisine amcam rahmetli Lokman amcam, amcam işte, Kasar Nihat, bi de dayım işte bunlar meşhur avcı işte. Yani hiç kaçmaz yani. 1000 metreye maziveziri indirur yani, hiç bırakmaz yani. Bunlar gidiyorlar ısırlığa, ava gidiyorlar. Dağ keçi evine gidiyorlar. Teke, taşın üstünde duruyor. Lokman amca diyo ki “Çok güzel teke” diyo, “Onu kaçırmayalım. Hep beraber ateş edelim ona, üçümüz beraber ateş edelum diyo.” “Yatalum sipere taşun arkasune, ayaklarımız birbirine birleşsin, bastuğumuz zaman hep beraber ateş edelum” diyo. Üç tane mavize düşün, kaçır mı ordan? 300 metreden tam nişan alıyolar, kardeşim ateş bi basıyo, bom bom bom! Teke hiç sesmiyo, yerinde duruyo. Teke ha böyle bakıyor, sağa sola, bi daha ses yok. Şimdi bunlar da ses çıkarmiyolar, şimdi taka kaçmasun diye. Ola deyile bi daha, bi daha, bi daha, ulan bak ulan beşli mavizer. Arka arkaya pat küt, pat küt, daha yani ayağa basmak bile yok. Yani normal ateşe geçiyolar bunlar yani. Hiç teke sesmiyo yani. Ulan neysa kardaşum, en son şe yapıyok, dayım mi bi tanesi mi, işte yalan olmasun, bi çakıyo tabii, abi tüfeğün namlusi bile uçuyo. Namlusu uçuyo tüfeğünün bak yani. Ola onun üzerune ne yapalum, kardaşum ola bunu vuramiyecekler. Tekrar şeyleri dolduruyolar, arkadaş bi bakıyolar ki bir idi iki oldi, iki idi üç oldi ya. İslık çalmak, kiyamet. Bu bakeyi arkadan arkadaş, sürü sürü geleyi, nasıl biliyo musun? Deyi. İşte kiyamet kopty arkadaş deydi. Ne edeceğumuzi şaşirduk deydi, arkadaş deydi. Tüfek müfek beraktuk deydi. Doğri ağaca. Anladun mi deydi, zor kendumuzi ağaca attuk deydi. Ordan aşağı bir sürü geçti deydi, bir sürü geldi geçti deydi. Bir sürü geldi deydi, arkası kesilmedi deydi kardaşum. Böyle kalduk deydi, çarpilduk mi ne oldi, hiç deydi öyle. O olay öyle. Hatta deydi Kaptan Nihat mi ne, biri öyle avculuğu bırakmış onlardan bir tanesi (KK: 123).

28 Numaralı Efsanenin Motif Yapısı

1. Kurşun atıldığı halde vurulmayan teke

2. Tekelerin bir anda çoğalması

2.3.1.29. Muharrem Dayı

Muharrem Dayı'ya dediler ki “Allah rahmet eylesuni yav sen ölürsen biz ne yapacağız?”

Demiş:

“Siz onda hiç düşünmeyin. Ben elena kadar sizlen konuşacağım. Yalnız, benim dediklerimi yapacaksınız” demiş.

Öyle olmuş ki hocaya haber etmiş:

“Gel” demiş ona. “Hoca, akşamdan gel, yalnız saba ezanına bi saat kala lazımsun, geleceksin.”

Hoca gerçekten de geliyor. Diyor ona:

“Hoca, benim bi selamı ver” diyor. Tutup diyor “Saat kaç?”

“İşte 5 dakika sonra ezan okunacak.” Muharrem dayı:

“Git, ezan okunduktan sonra benim selamı ver” demiş. “Vermezsen mahşerde elim yakanda olsun.”

Hoca çıkıyor, sabah ezanını verirken “Esselâtu hayrun minen nevm.” Dedikten sonra Muharrem Dayı ruhunu teslim ediyor.

Adam boş adam değildi. Hoca ezanı verdikten sonra hocaya bağıyorlar “tu hayrun minen nevm.” Dedikten sonra Muharrem Dayı ruhunu teslim ediyor.

Adam boş adam değildi. Hoca ezanı verdikten sonra hocaya bağıyorlar “Yav hoca, salayı ver de gel. Muharrem Dayı öldü.” (KK: 129).

29 Numaralı Efsanenin Motif Yapısı

1. Muharrem Dayı'nın öleceği zamanı bilmesi

2.3.1.30. Değirmende Cinler

Eskiden bir evde iki çocuk varmış. Bir tanesi öz, bir tanesi üvey. İkisinin de hanımı var. Üvey olanının hanımını kaynanası tutup değirmene yolluyor. “İşte git değirmen, değirmenden unu al gel.”

Orda bir ayrımcılık yapıyo, öz oğlunun hanımını evde bırakıyor. Ona iş vermeye, zahmet vermeye, üvey oğlunun hanımını yolluyo değirmene. Kız da hiç itiraz etmeden değirmene gidiyi. Değirmenin kapısına geldiği zaman, düğündeymiş gibi sesler geliyo içerden. Şenlik var, horon var. Değirmenin kapısını açıyor. İçerde insanlar horon ediyö. Şaşırıyor ilk önce “Ya, değirmenin içine bu insanlar niye horon ediyorlar?” falan. Daha ne olup olmadığını anlamadan bunlar diyo “Gel, horona gir” diyorlar. Bu da “Ben horon etmem.” “Gel, gir horona” diyorlar. Tutup bunun koluna zorla horona çekiyorlar. Başlıyorlar horon etmeye. Horon ederken bi bakıyorlar horon edenlerin hepsinin ayağı ters. O arada jetonu düşüyor. “Bunlar cin, acaba bana ne yapacaklar?”

Bi epey horon ettikten sonra cinler horonu bırakıyorlar. Geline de mükâfat olarak zinet eşyasi, işte altın bilezik, yuzuk veriyorlar. Kız sevinç içerisinde koşuyor evine. Kaynanasına gelip diyor ki “Bak anne. Ben değirmene gittim, cinler bana bu kadar zinet eşyasi taktılar.” Kaynanası sinirden köpürüyor. “Keşke öz oğlumun karısını yollasaydım. Bu zinet eşyalarını ona takacaklardı işte. Nasıl yollamadım?” falan. Derken öbür akşam oluyor. Bu sefer kaynana diyor ki “Bu sefer öz oğlumun karısını yoluyayım ki ona da altınlar taksınlar” falan. Ömür akşam gecenin bir vaktinde öz oğlunun hanımına diyor ki “Sen de git, değirmende un var. Onu al gel.”

Öz oğlunun hanımı tabi diyor, değirmene. Değirmenin kapısına geldiğinde yine şenlik sesleri, düğün gibi bir şenlik sesi var. O da tabi seviniyor. Sevinç içerisinde içeriye dalıyor. “Ben de horon edeyim de bana da altın falan versinler.” Başlıyor horon etmeye, sabah namazına doğru horon dağılıyor. Gelin bir kenarda bekliyor. Bana da altın takacaklar diye bekliyor. Altın yerine cinler, gelini şişliyorlar. Cinler gelini öldürüyorlar. Sabah olduğunda kaynanası gelini merak ediyor. “Gidip bir değirmene bakayım” diyor. “Başına ne geldi?” kaynana bir gidiyor, değirmene bakıyor ki gelini öldürmüşler, şişlemişler.

Orda düşünüyor kaynana “Bu bana Allahın bir cezası. Ben öz ve üvey ayırımı yaptığım için Allah cezalandırdı beni” diye düşünüyor. Aklı başına geliyor (KK: 130).

30 Numaralı Efsanenin Motif Yapısı

1. Değirmende düğün yapan cinler

2.3.1.31. Tabut Olan Köpekler

Adamin biri bir gece evine gidiyorken ıssız bir yerden geçiyor. Issız yerden geçerken yolun kenarında beş tane köpek yavrusu görüyor. Köpek yavruları bayağı sevimli oldukları için adam bunları acıyor, alıp bunları evine götürüyor.

Adam evinin bodrumuna ya da ahırına bu beş köpek yavrusini bıkrakiye. Kendisi gidip yatiyi.

Sabah namazına kalkıyor, daha ezan okunmamış. Köpek yavrularını merak ediyor. “Gidip bi bakıyım, ne yapıyım, belki acıkmışlardır.”

Vatandaş ahıra indiği zaman bakıyor ki beş tane tabut, ahırda sıralanmış duruyor. Adam korku içerisinde demek, caminin imamına koşuyor. Kan revan içerisinde hocanın kapisini çalıyor.

“Hoca, bir olay oldu, bunu bana açıkla.” Hoca diyor:

“Hayrola? Sabah ezanı daha okunmamış, hayırdır?” der. Diyo:

“İşte hocam ben dün gece eve gelirken ıssız bir yerde beş tane köpek yavrusi buldum, acıdım. Onları eve götürdüm. Az önce onları görmeye gittim. Ahırda beş tane tabut buldum. Çok korktum. Hocam bu nasıl olacak?” demiş. “Nasıl bi olay?” Hoca da demiş:

“Fazla korkmana gerek yok. Sabah ezanı okunduğunda onlar yine aynı köpek yavrusu haline gelecekler. Tekrar, onları bulduğun yere götür, bırak.”(KK: 130).

31 Numaralı Efsanenin Motif Yapısı

1. Köpeklerin tabut şekline dönüşmesi

2.3.1.32. Cin Mahkemesi

Adamın biri fabrikada çalışıyor. 8-12 vardiyası, yani halk dilinde sarhoş vardiyası olarak geçen vardiyadan çıkıyor. Evine doğru giderken saat bir sulari. Evi de تنها bir yerde. Bi patika yoldan gidiyo. İrmaktan falan geçiyor.

Evine doğru geçerken ırmağa da yaklaştığı anda karşına bir yılan çıkıyo. Adam yılanlardan korkuyo tabi, böyle bir irkiliyor.

“Ee ne yapayım” diyo. Yerden bi taş alıyo, yılanı atıyo ve yılanı vuruyor. Yılan kaçıyor, adam da güzelce evine gidiyor. Neyse, yatıyor.

Saat üç civarı, iki tane atlı süvari geliyor, adamın kapısını çalıyorlar. Adam kalkıyo. Tabi telaş içerisinde bu saatte kim bunlar dercesine pencereden bakıyor.

“Ne oldu?” diyor. “Kimi aradınız?”

“Seni aradık” diyor.

“Ee beni aradınız da ben ne yaptım?” diyo. “Beni niye arıyorsunuz?” diyo.

“Efendim” diyo. “İşte sen birisine taş atmışsın da ondan sebep yargılanacaksın” e diyo.

Bunun üzerine karısı camdan bakarken bu gelen atlı süvarilerin ayaklarının ters olduğunu fark ediyor. Kocasına dönüp diyo ki “Bunlar cindir” diyo. “Bunlar gelip seni almaya geldiler. Alıp götürcekler; ama bunlar ne yapar belli değil” diyor. “Sen bunlarla gitme” diyor. Adam diyo “Benim kimseye bi şey yaptığım yok. Benden cinler ne istiyö?”

Açıyo kapıyı. Süvariler bunu alıyorlar. Başlıyorlar gitmeye tabi. Bi ırmağın kenarında böyle kayalığa geliyorlar. O kayalık sanki bir kapı dercesine açılıyo ve içeri giriyorlar. Karşısına çok güzel bi şehir, günümüz şehirlerine benzeyen bi şehir çıkıyo. İşte bu süvariler bunu eletiyolar mahkeme salonuna. Mahkeme salonunda bunu sanık sandalyesine oturtuyolar. Orda hâkim olan cin, adama soruyo:

“Sen” diyo, “Burda” diyo. “Bu yaralı halde duran cinin başını niye yarıdın?” diyor. E diyo “Ben kimsenin başını yarmadım” diyo. Adam, bunun üstüne

“Evet, yarmışın” diyo. “Belli olmuyor mu? Başını yarmışsın” diyor. “Kanıyo başı.”

“Yok” diyo. “Efendim, benim kimsenin başını yardığım yok” diyo.

“Bugün” diyo, “Sen hiç kimseye taş atmadın mı?”

Adam, böyle hafızasını bi yokluyo. E diyo “Ben” diyo, “İşten çıkıp eve gelirken karşıma bi yılan çıkmıştı. Ona taş attım” diyo. “Ben insan sıfatına, insana benzeyen hiçbir şeye taş atmadım” diyo.

“Peki” diyo, Hakim Bey, “Adamı salıverin” diyo. Alıyolar adamı tabi evine kadar götürüyolar, tekrar atlı süvariler. Bu arada, hakim olan cin, başı yaralı olan cine söylüyo ki “Ya, ben size demedim mi? İnsanların karşısına korkutucu hayvan şeklinde çıkmıcaksınız diye?”

Bunun üzerine o, başı yaralı olan cini cezalandırıyorlar. Bu adamı serbest bırakıyorlar (KK: 130).

32 Numaralı Efsanenin Motif Yapısı

1. Kayanın içinde şehir çıkması
2. Cinden hâkim olması
3. Cinin yılan şekline dönüşmesi

2.3.1.33. Cin Hikâyesi

Tevfik, şimdi kemenceyle oynamayı çok sever. Gece gittim dedi. Yattım aşağıya, karam işlerin oraya kapıda bi sürü karamişler var. Bi de gece dedi "Baktım ki samimi arkadaşı var." O kapıya vurdu. Onun kılığına gireyi tabi.

"Tevfik, Tevfik, Tevfik!"

"Ne oldi?"

"Gel" dedi "Düğüne gidelim."

"E dur, üstümü başımı giyiyim."

"Yav gel, öyle gidersin."

Don, gömlek çıktım kapiya ki, baktım karamiše bi bembeyaz at bağlamış. O biçim at.,

"Hade bin buna."

"Ula beni düşürür bu at. Bula gidemezük."

"La bin" dedi. Bindim ona, o da bindi. Biz dedi "Atla taka dak taka dak gideyruk, tikenluk havf olur", bişe bilmeyruk dedi. Dağdan, tepeden uça uça geldik, ta ayinlerin altina. Kıyamet kopayı. Bi horan döneyi, içine bi tane daha döneyi, içine bi daha. La ben de girdim horana dedi. Güzel güzel kızlar türkü diyiyler. La horon ederken bi baktım dedi, kizin ayağıne ayakları tersine. Dedim diyor arkadaşşıma "Ha bu nasıl karıdır? Ayakları tersine."

Dedi ki "Sen ona bakma, horana devam et." Ulan ebilerine bakayrım hepsi tersine, bi benimki doğri. Ula biz çarpılduk mi? Nerden geldik? Bir de beni aldiler, boyle. Altı bıraktık oraya, bu tikenlerden Hetip dayının oralardan aşağıya geliyoruz. Götürdüler beni, büyük bir taş varmış. Ordan aşağıya su düşermiş şelale gibi. Sabah ezanı baktım diyo, don gömlek duruyorum, o kayanın tepesine (KK: 131).

33 Numaralı Efsanenin Motif Yapısı

1. Cinin insan şekline girmesi
2. Dağdaki cin düğünü
3. Ayağı ters horon çeken kızlar

2.3.1.34. Langona ile Yılanın Öyküsü

Eskiden yılanla langona çok iyi arkadaşmışlar. Beraber gezermişler. Bi gün yılan gelip langonaya demiş ki "Bu insanlarla hiç uğraşmıyoruz, gel bu insanları sokup zehirliyelim" demiş. Bunun üstüne langona "Bana insanlar bi şey yapmadı, ben onlara ne yapayım? Zaten benim zehirim yok." Bunun üzerine yılanla langona tartışmışlar. Bi epey kavgadan sonra yılan langonanın kuyruğunu ısırılmış ve koparmış. Ondan sonraki langona

neslinin kuyruğu kısa kalmıştır (KK: 128).

34 Numaralı Efsanenin Motif Yapısı

1. Yılanın ve Langonanın konuşması

2.3.1.35. Oburdan Kurtarılan Cami

Benum Cimili bi tane ninem var idi. Onun babasının başundan geçen bir olayı bize anlatmıştı. Ben o olayı anlatıyorum. Ninemün babası cami cami dolaşırdı. Bütün camilere misafir olurdu. Bir gün bi köye gelmiş. Burdaki camide kalamıyormuş. Bütün kim kalıyorsa orda sabahtan ölü bulunuyo. O camiye gitmiş demiş:

"Ben bu akşam burda kalacam".

Demişler ona:

"Sen burda kalamazsın".

Demiş "Ben kalırım".

Kalamazsın falan demişler. Demiş:

"Beni bırakun ölürsem beni öldürsün, kim İsa gelsin".

Ve yatsıyı kılmışlar, cemaat dağılmış gitmiş. Camide yalnız başına kalmış. Biri bağırması buna:

"Mahmud ağa geliyim mi, Mahmud ağa geliyim mi?".

Bir iki sefer ses vermemiş, üçüncüye demiş ona:

"Gel! Geleceğin varsa da göreceğin de var".

Gelib içeri girmiş, beraber döğüşmeye başlamışlar. Sabah ezanı okunana kadar döğüşmüşler. Sabah ezanı okunmadan, o obur denen çıkmış gitmiş. Bu da onun peşine gitmiş. Bunu kovalamış ve gitmiş bir kabristanlığa, mezarlığa girmiş. Bu da orda beklemiş. Sabahleyin köylü bunun ölüsünü almak için camiye gelmişler. Bakıyorlar ki camide ölüsü falan yok, gitmişler bunu aramaya. Gitmişler, aramışlar, bir kabristanlığın başuna duruyor.

Köylüye demiş ki:

"Bana bi tane pelit kazığı yapın".

İstediği kazığı yapmışlar ve o oburun girduğu deliğe pelit direği çakmışlar ve o obur "Iıııı..." diye bir ses çıkarmış. Böylece camiye kurtarmış (KK: 170).

35 Numaralı Efsanenin Motif Yapısı

1. Camide yatan herkesin ölmesi
2. Gaipten "Mahmut Ağa geleyim mi?" diye sesler gelmesi
3. Mahmut Ağa ile dövüşen obur

2.3.1.36. İki Kambur

Bu hikayeyi eskilerumden duymuşim. Bir köyde bir kambur varmış. Gece değirmene gitmiş. Gittiği zaman da gece tarilarına doğru bir topluluk değirmene gelmiş. Bunlar başlamışler burda horon oynamaya. Bu da girmiş onların arasına, başlamış horon oynamaya; fakat bunlarla hiç konuşmamış. Bunlar demiş ki:

"Bu acikti, bizle konuşmuyor, buna bi yemek yapalım". Ellerine bi tava almışlar. Boş tava "Bismillah demeyen için, Bismillah demeyenler için" tava yemekle dolmuş. Oturmuş yemeği yemişler. Bu da onlarla yemiş; fakat yine konuşmamış. Sabahleyin olunca bular çıkmak istemişler. Gidiyorlar, diyorlar buna bir iyilik yapalım. Ne yapalım? Demişler. Bi tanesi demiş ki "Sırtındaki kamburu alalım". Sırtındaki kamburu almışlar. Demişler ki "Sen bunu kimseye demiyeceksin" ve köye dönüyor. Köyde başka bir kambur varmış. O kambur bunu görünce:

"Yav sen ne yaptun da kamburu düzelttun? Bunu bana söyle, ben de kamburumu düzelteyim" filan. Söylememiş. Çok ısrar edip dayanamayınca söylemiş, demiş:

"İşte ben, boyle boyle yaptum. Değirmene gittum. Değirmende böyle hadise oldu". O da aynisini yapıyor. Değirmende öteki adamın yaptığını, onlarla beraber horon oynuyor, onlarla yemek yiyor. Onlar giderken demuş, buna ne iyilik yapalım? Bi tanesi demiş ki:

"Ötekisinden aldığımız kamburu bunun sirtına yükleyelum. Ötekinin de kamburunu

onun sirtina yüklemişler. Zor bela eve gelmiş. Arkadaşını görmüş, demiş:

"Beni ne yaptın, beni yıktın".

"Ne yaptım sana?" demiş ona.

"Senin kamburunu bana yüklediler. Şimdi ben bunu nasıl taşıyacam?" (KK: 170).

36 Numaralı Efsanenin Motif Yapısı

1. Değirmende cinlerin horon tepmesi
2. "Bismillah demeyen için" sözünden sonra tavanın yemekle dolması
3. Cinlerin adamın sırtındaki kamburu alması ve diğer kambura yüklemesi

2.3.1.37. Değirmen Cinleri

Başımdan geçen bir hadiseyi anlatayım. Ben ufak çocuktum. Annemler beraber değirmene gittuk. Bizim ordan oturmuş olduğumuz mahallede iki tane değirmen vardı. Bi tanesi yol üzerineydi, bi tanesi ormanın içindeydi. Ormanın içinde olan değirmen issuz olduğu için ona kimse gitmezdi. Annem, yukarki değirmende sıra olmadığı için aşağıki değirmene gitme mecburiyetinde kaliydi. Onlar beraber değirmene unu salduk. Değirmen güzel dönüydi. Birden durdi. Değirmen penceresinde kapak vardı. Kapak açilip kapandı. Rüzgar esmiyo. Ennem bişeyler okuyo. Ben bilmiyom ne olduğunu. Değirmen dönüyordu. Ondan sonra yine duruyordu. Değirmenin başına bakıyordu ki suyu da kesilmemiş. Velakik annem korktu. Dayanamdı, yarısı oğulmuş, yarısı oğulmamış kattuk, eve gelduk. Ne olduğunu anlayamaduk. Enneme sordum. Annem dedi ki: "Cinler". (Unlar da karkata olmuş idi) (KK: 169).

37 Numaralı Efsanenin Motif Yapısı

1. Değirmenin kendi başına durup çalışması

2.3.1.38. Sofra İsteyen Kaynana

Nenemden öğrenmişum. Bi kari var idi eldi. Oğlunun da bi bahçesi var idi. Bahçeye devamlı geleyi, lahanayi yiye. Oğli sordı, olmadı. Tikenli tel sordı, olmadı. Bi

akşam ded "ben bunu beklicem" dedi. Bunu bekleçen, baktı çi tikenli tellerin usttinde bi el uzandı. Hemen tetiği çekti. Vuracağıdi. Dedi:

"Oğlum, vurma!"

"Annemsin de buraya ne ararsın?"

"Senun hanımırın kırk tane sofrası var. Ben bu dünyada hiçbir şey vermemuştum. Bir dilim ekmeklan soğan vermuştun. Onlara niye verdi? De ona, bana bir sofraya versun".

Oğli karısına dedi "Boyle boyle". Karisi dedi çi "Ona verurum, yeter ki bahçemu bıraksun" (KK: 171).

38 Numaralı Efsanenin Motif Yapısı

1. Ölen annenin gelip sofraya istemesi

2.3.1.39. Cinlere Doğum Yaptıran Ebe

Bu hikâyeyi ben ninemden dinledum. Esciden köy ebeleri var idi. Bu ebelerden bi tanesinin gece kapisini çalıyorlar. Kapiyi açıyor. Bi kadın diyor ona ki doğum yapıyor. Doğuma gidiyoruz. Gelip alıyor onu, gidiyorlar. Boyle kayalardan yukarı çıkıyorlar. Gidip bir mağaraya giriyorlar. Nasıl çıktuğunun farkına kendisi de varamıyor. Ebe kadın gidiyor. Diyorlar ona ki gelin doğum yapacak. Kız olursa "vici vici", erkek olursa "rici rici", onların deyişiyile bizim deyişimizle bunun manası kız olursa vay başına gelenler, erkek olursa ne mutlu sana ve doğum yapılıyor. Kadın, doğum yapıyor. Erkek oluyor. Bir torba ona kömür veriyorlar. Ve bakıyor kömür. Alıp ne yapım. Ve onlardan iki tane kuşağına koyuyor. Kadın eve geldiği zaman kömüre bakıyor altın, bu sefer pişman oluyor. Dönüyor geriye, gidip onları almaya. O kömürleri, onları bulamıyor. Geri cinler gelip o kömürü alıyor (KK: 169).

39 Numaralı Efsanenin Motif Yapısı

1. Cinlerin ebeyi götürmesi

2. Kömürün altına dönüşmesi

2.3.1.40. Činĳa do Mt'kaŝi

Činĳapeŝi mapas dido mskvalina ar bozo kuonuťu . tolepe uĳuťu. Źopxeri pici uĳuťu. Gunže skit'a tomalepete ĳanĳureri gulut'u ĳkva heŝo babamuŝiŝ sarayiŝ avlas.

Ar ndĳas ĳaliŝa kogehtu. Dido t'uzat' do upi geĳu dort'un. Dolokunupe moiĳĳku do t'ent'eli t'obas kodoloxtu. Źĳkarite isteru do isteru, imĳviru, imĳviru do imĳviru. Meĳirdu ŝkule t'obaŝen keŝaxtu do raĳanis kogelaxedu, imjort'u. Ti geiĳĳku do xes kodikaĳu. ozxecite gunže tomalepe muŝi izxont'u. Ar ĳele izxont'u do ar ĳele-ti t'raĳomt'u (ibirt'u).

Ar ĳkva ixi elabaru do ĳinĳaŝi bozos ti xeŝen nulu. Tiĳale, ĳali ĳele angrinu. Činĳaŝi bozos guriz rufi uĳapu "Ti mangrinu" ya do urer ureri ĳapula ĳele geĳiŝu. Ti, dido zelbi ingrinet'u, ĳinĳa bozos var gyaĳiŝinu. Goĳit'koĳu do obgarinus kogyoĳĳku.

Činĳa bozoŝi ti ingrinu ingrinu do mt'ĳalepunas koniĳkidu. Činĳaŝi bozok xelobate eĳalu dantxu. Dido ĳai daĳonu. Geluĳapu, ti muŝi mt'ĳaŝen meĳĳkudo kogeidginu. Ar ĳele ixelen, ar ĳeleti, "Enna oŝi ųaneri ivare mt'ĳa ĳkimi, si var ĳopiĳkon ti ĳkimi ĳaliŝa ingrinat'u do ųĳarik iĳat'u" ya. "ŝilya (vit'oŝi) do ŝilya exta do na imbralare" ya do uxvamu mt'ĳas.

Hemindro ŝkule mt'ĳa naĳo ųĳkare ųĳki xolo kyulun. Kyoĳi var maĳĳken (var moiĳkvaten). Var iĳoden (var eĳĳodun), imbralen do imbralen. Čkva ĳinĳa bozoŝi xvameri ren (Melahat Yıldırımĳaya, Yücel Yıldırımĳaya) (Abaŝiŝi, 2005: 29-30).

40. Böĳürtlen Dikeni Masalı

Periler padişahının ĳok ĳüzel bir kızı varmış. Sıcak bir havada ĳöle girip uzun uzun yüzmüŝ. Sonra dışarı ĳıkıp bir kayaya oturmuş. Başını yerinden söküp eline almış. Saĳlarını taramaya başlamış. Bu arada hızlı bir rüzgar esip başı elinden düŝmemiŝ mi! Peri kızının başı uĳurumdan aŝaĳı yuvarlanmaya başlamış.

Peri kızı, "Başım ırmaĳa düşüp su götüreceĳ, baŝsız kalacaĳım" diye ĳok korkmuş hüngür hüngür aĳlamaya başlamış. Ama peri kızının başı tam ırmaĳa düŝeceĳi sırada böĳürtlen dikenlerine takılmamıŝ mı! Peri kızı buna ĳok sevinmiş. Gidip başını alıp yerine takarken böĳürtlen dikenine uzun uzun dualar etmiş, "Ey böĳürtlen dikenini başım yere düŝecekken sen yakaladın. Ömrün uzun olsun, binlerce yıl soyun kurumasın" diye dualar etmiş.

İşte onun için Lazona'da insanlar, bunca uğraşır, böğürtlen dikeninin soyunu kurutamazlar. Hiç olmadık yerde ortaya çıkar, yine soyunu sürdürür. Bütün bunlar bir Peri kızının duasındanmış (Abaşisi, 2005: 30).

40 Numaralı Efsanenin Motif Yapısı

1. Peri kızının başının çıkması
2. Peri kızının duasından dolayı böğürtlenin soyunun tüketilemez hale gelmesi

2.3.1.41. Yedi Kardeşin Hikâyesi²²

Zaman kavramının yeni yeni başladığı, adaletin bilek zoru ile dağıtıldığı bir dünya evresinde Tanrı kullarına acımış, "Birbirlerini toprak için öldürmesinler deyip" her millete yeteceği kadar toprak dağıtmış. Ama bir yedi kardeş varmış ki, o savaş senin bu savaş benim, cepheden cepheye koşup insanlara kılıç zoru ile adalet dağıtıyorlarmış. Tanrının toprak dağıtımında bu yedi kardeş yine cephede savaşıyorlarmış ve Tanrı da nedense bu yedi kardeşi unutuvermiş. Savaşların bitip dünyaya barışın geldiği o günlerde yedi kardeş de kılıçlarını bırakmışlar. Geldiklerinde herkes tarlasında tapanında çalışıyor, barış içinde yaşıyor. Tanrının onlara toprak ayırmadığını öğrenince çok üzölmüşler. Huzura gidip dert yanmışlar.

Tanrı buna üzölmüş ve demiş ki onlara "Madem siz bunca savaşlar yaptınız, haklıyı haksızı birbirinden ayırdınız. Bunca zaman dünya üzerinde adalet dağıttınız, ben de size kendime ayırdığım toprakları veriyorum. Orası öyle bir yer ki Cennet ve Cehennem iç içedir. Ona değer verirsiniz, onun güzelliklerini korursanız size Cennet; eğer hoyratça kullanır, topraklarımı tahrip ederseniz size Cehennem olur. Bu topraklar size benden bağış, çocuklarınızdan emanet olsun" demiş.

İşte bu topraklar Lazona imiş ve yedi kardeş de Lazların ataları olurmuş yaaa (Abaşisi, 2005: 59).

41 Numaralı Efsanenin Motif Yapısı

1. Tanrının insanlara acıması

²² Efsanenin Lazca metni için bkz. (Abaşisi, 2005: 55-58).

2. yedi kardeşin Tanrının huzuruna çıkması ve Tanrı ile konuşması

3. Tanrının kendine ayırdığı toprakları bu yedi kardeşe vermesi

2.3.1.42. Cin Efsanesi

Ben sindi bazi giderum siton siton yavrileri pesume ha boyle atlayiler oyle cöruniyir da siton yavrileri pesume haba... ha boyle yole oynayiler geton seneme oteden yurudum teyir teyirlere o harkun ustlerine moy bi seyler edeyurdum da atom da deyildi geldum domenun kapisine daa zamon otururdum. O liligun mezarluunun o duvare hiç oturmudum, bizum gelun Soniye bizum otluk tomonluumuz var idi uriye tikine yuk etmiş othuyi. Peşume geliyir, ben de yureume bişe olmuş ha boyle geri bakamayirum , evi arzetmişim ki bi eve duşsom. Ey bizum uşak şindi ha boyle ola da idi, geldum geldum, ben girdum eve, hit geri bakmadum. Ha gelişte otluk yukiylen geliyi. Gelun kapiye gelmadi, Hadideye dedum ki Hadide Soniye dedum otluk getiriyidi bize dedum, otluk yukinlen. Nere otluk yukini kodi? Hadide oñladi, afaladu mi dondum. Demişim ki Hadide, ben bugün nereydum, ne gittum, oyle afallamışim. Artuk savdi da eveydi, savidi hemen okudi. Zaman sora aklum geldi, bi da bi muska yazdi. Temberuna dedi baliyed eksen komiyed eksen aşaa oyle iturdum. O nuskayi a o nuskayi iturdum. Ey ne kadae insona afallayur şaşiriysen edezek olduuni (Abadoğlu, 2005: 91-92).

42 Numaralı Efsanenin Motif Yapısı

1. Cinin ot taşıyan kadın şekline girmesi

2. Cinden korunmak için yazılan muska

2.3.1.43. Cadı Efsanesi

Rametli kaynatam anlaturdi. İlle ahere gelurmuş cazi, hayvani bomaya gelurmuş. Unda da başına file geçirezekmişsen file. İki tane cadı dayimun biri on sekiz ayluk biri on beş gunluk şey biri on sekiz ayluk biri iki buçuk yaşine [inek] on beş gun arayle ikisi da elmiş. Kaynatam rahmetli şewyden kollamış eve gece o fileyi geturmuş başine yani kaynatam anlaturdi. Fileyi geturmuş başine kollamış bi da bakmış ki bi kari zincir bildun mi zinciri eski zamanda. Gelemburlere kazoni takardiler de güğümler kaynatuludi, çorba kazonleri kayna... bakmış o gelemburden aşaa eneyi cazi, dayim hemen kapmış

arkasinden, insan olarak ama, insan kendi bilemeyi, insanun ruhi ama insan olarak cözüniyi. Gene dayim kapmış, nere gideyisen demiş. Demiş ki "Uşahlerini baoymaa geliyorum" demiş. Ben boayrum, dayima demiş ki "Gel cidelum mezarlua" demiş anlatayim saa. Dayim da peşine enmemiş mezarlua. Demiş ki mezarlua geliyim ki demiş, ustumi ortesen, enmemiş mezarlua. Ama o ahşam eteinden parça koparmış. Sabah kadar ki gisiyi bilmiş kim olduuni. Demiş aba beni kimseye dema demiş kari. Yani o şekil caziyi da duymışim yani (Abadoğlu, 2005: 69).

43 Numaralı Efsanenin Motif Yapısı

1. Cadının insan şeklinde görülmesi
2. Cadının hayvanları boğması
3. Cadının konuşması

2.3.1.44. Gelin Taşı

Komşu köyden Ardeşen'in Duygulu köyüne gelin gelecektir. Erkek evindeki aşçılar büyük kazanlarla yemek yapmaktadırlar. Zaman ilerlemiş olmasına rağmen gelin alayı hâlâ gelmemiştir. Neden sonra karşı yamaçta ağır ağır ilerleyen düğün alayı görülür. Saatler önce yaptığı yemekler soğuyan aşçı kadın da sinirli sinirli ortalıkta dolaşmaktadır. Düğün alayının yaklaştığını duyunca telaşla o yöne doğru koşarken olanlar olur. Ayağı kayan yaşlı kadının ayağına ateşteki yemek dolu kazan devrliverir. "Neredesiniz bu saate kadar, sizin yüzünüzden ayağım yandı . taş üstünde taş kalasınız inşallah!" diye beddua eder.

Kadının bedduası üzerine gelin ve düğün alayı taş kesilir. Taş kesilen gelin ve düğün alayının bulunduğu bölgeye yörede "Gelin taşı" denilmektedir (Işık, 1998: 34).

44 Numaralı Efsanenin Motif Yapısı

1. Aşçının düğün alayına beddua etmesi
2. Beddua ile düğün alayının taş kesilmesi

2.3.1.45. Dilenci

Çamlıhemşinli bir adam, evini yaptırmak için usta aramaya başlamış. Bir

arkadaşının tavsiyesiyle bir ustanın yanına gitmiş. Usta, adama "Evini yaparım ama bana veli gösterirsen" demiş.

Adam da ustanın bu isteğini kabul etmiş, birlikte konak sahibinin evine gitmişler. Usta evi yapmaya başlamış. Bir gün usta ve konak sahibi yemek yerken bir dilenci gelmiş. Aç olduğunu söyleyince konak sahibi onu sofraya davet etmiş. Dilenciyi, ustanın yanına oturtunca, adam yanına oturan dilenciden hoşnut olmamış ve kalkmış.

Evin yapımı bitmiş. Usta kendisine verilen sözü tutmamış olacak ki, konak sahibine dönerek; "Hani bana veliyi gösterecektin?" demiş.

O da; "Sana veliyi gösterdim, üstelik yanına oturttum" deyince, usta yaptığı büyük hatayı anlamış (Işık, 1998: 45).

45 Numaralı Efsanenin Motif Yapısı

1. Velinin dilenci kılığında görünmesi

2.3.1.46. Hasan Dede Türbesi

Ardeşen'in Seslikaya köyünde yaşamış olan Hasan Dede'nin hayatta iken veli olduğu bilinmemiştir.

Hasan Dede, ölmeden önce kendi mezarını kazdırmaya karar verir. Bu görevi yeğeni Ömer Bayraktar'a verir. Mezarı kazmaya başladığı sırada yeğenin aklından yaylaya çıkıp oradaki soğuk sulardan içmek geçer. Bu sırada Hasan Dede yeğenine dönerek mezarı kazmayı bırakıp yaylaya gidebileceğini söyler. Bu durum karşısında çok şaşırarak yeğeni kendisinin hiçbir şey söylemediği halde aklından geçenleri nasıl anladığını sorunca Hasan Dede cevap vermez. Yeğeni yaylaya gideri dönünce mezarı kazmayı tamamlar.

Bir gün Hasan Dede çocuklarını çevresine toplayarak, şöyle der: "Ben ölünce, beni bu mezara gömün, dört sene sonra mezarımı açın; eğer cansız vücudum çürüyüp toprak olmuşsa mezarı tekrar kapatırsınız. Ama vücudum çürümemişse o zaman türbemi yaparsınız".

Hasan Dede ölünce onu daha önceden açılan mezara gömerler. Aradan beş, altı

sene geçer. Çocukları babalarının vasiyetini unutunca babalarını rüyalarında görürler. Bunun üzerine Hasan Dede'nin çocukları, din adamlarına danışırlar. Din adamları, hocanın mezarının açılıp açılmaması konusunda ortak bir fikre varamazlar. O akşam, din adamlarından biri rüyasında Hasan Dede'nin mezarının açılması gerektiğinin işaretlerini alır. Ertesi gün hocanın mezarını açarlar. Hasan Dede'nin çürümemiş olduğu görülünce adına türbe yaptırılır.

Hasan Dede'nin Hüseyin adında bir ikizi vardır. Hüseyin dede, veli olmadığı halde onun mezarı da türbenin yanına yaptırılır. Hasan Dede, bir sebepten dolayı seksen yaşında evlenmiş, bu evliliğinden Süleyman adında bir oğlu olmuştur. Süleyman Dede'nin mezarı da türbenin yanındadır. Hasan Dede'nin türbesi ziyaret yeridir. Burayı çocuğu olmayanlar, hastalar ziyaret etmektedir. İnsanlar şifalı olduğuna inandıkları için mezardan aldıkları toprağın suyunu içerler (Işık, 1998: 48-49).

46 Numaralı Efsanenin Motif Yapısı

1. Hasan Dede'nin ne zaman öleceğini bilmesi
2. Hasan Dede'nin yeğenin zihninden geçenleri okuyabilmesi
3. Hasan Dede'nin çocuklarının rüyasına girerek vasiyetini hatırlatması
4. Hasan Dede'nin din aliminin rüyasına girmesi ve mezarın açılması yönünde işaret vermesi
5. Hasan Dede'nin cesedinin çürümemesi
6. Hasan Dede'nin seksen yaşında çocuk sahibi olması

2.3.1.47. Eyuboğlu Dede

Ardeşen'in Yenyol köyünde Eyuboğlu Dede isimli kişinin veli olduğuna inanılmaktadır. Eyuboğlu Dede'nin yaşadığı yıllarda aynı anda iki ayrı yerde görüldüğü söylenir. Köyün camisinde Kırklarla namaz kıldığını inanılmaktadır.

Dedenin ölümünden yıllar sonra meydana gelen olay oldukça ilgi çekicidir. İki balıkçı, fırtınalı bir havada Eyuboğlu Dede'nin yön göstermesi sayesinde karaya çıkar.

Sahile çıktıklarında ise dede, ortadan kaybolmuştur (Işık, 1998: 52).

47 Numaralı Efsanenin Motif Yapısı

1. Eyuboğlu Dede'nin aynı anda iki ayrı yerde görülmesi
2. Köyün camisinde Kırklarla namaz kılması
3. Eyuboğlu Dede'nin öldükten sonra balıkçılara yol göstermesi

2.3.1.48. Hz. Musa

Ardeşen'in Yenyol köyünde iki vadi arasında kalan düzlükte ayak izi vardır. İnsanlar bu izin Hz. Musa peygambere ait olduğuna inandığından buraya ellerini sürmeden geçmezler. Bu izin bulunduğu yere "Mosorut" yani Musa'nın yolu derler. Buradaki ağaca çaput bağlar, dilek dilerler (Işık, 1998: 70).

48 Numaralı Efsanenin Motif Yapısı

1. Hz. Musa'ya ait olduğuna inanılan iz
2. İnsanların ize el sürmeleri
3. İnsanların ağaca çaput bağlayıp dilek dilemesi

2.3.1.49. Kırım Cazıları

Kırım cazıları, Kırım'a gider, insanların yüreklerini koparır, kavanoza koyup getirirler. Daha sonra çoluk çocuk toplanıp yerler. Kırım cazılarından bir kız, insanoğluyla evlenir. Bir süre sonra bu kız, yemek yememeğe başlar, canı yürek yemek ister.

"Ey gidi annemin yemekleri, ey gidi annemin yemekleri" der.

Eşi de dayanamaz karısını alarak annesine götürür. Adam:

"Bakalım annenin yemekleri nasıldır?" der.

Yerler, içerler, adam uyuduktan sonra, kız ile annesi evin gizli bölmesine girerler. Fakat adam onları izlemektedir. Bir de bakar ki anne ve kız, kavanozun içerisinden et parçalarını çıkarıp yemekteler. Bir süre sonra ışıkları söndürürler. Kapıya yöneldiklerinde:

"Püsdi handa" derler.

Aniden ikisi de kaybolur. Adam, onları arar bulamaz. Gizli bölmeye girdiğinde, kavanozdaki et parçalarının insan yüreği olduğunu görür. Odadan çıkar, eşinin dönmesini bekler. Kadın, sabaha yakın gelir. Eşine her şeyi gördüğünü, bunların ne anlama geldiğini sorar. Kadın da kendisinin Kırım cazısı olduğunu, akşam olduğu zaman, deniz kıyısına çekilmiş olan kayıklara binip "Püsdi handa" diyerek Kırım'a gittiklerini söyler. Orada, insanların yüreklerini toplayıp geri döndüklerini anlatır. Adam, tüm bu olanlar karşısında hayrete düşer, bir süre sonra eşinden boşanır. Evine gelip ailesine başından geçenleri anlatır (Işık, 1998: 88).

49 Numaralı Efsanenin Motif Yapısı

1. Kırım cazısının insanoğlu ile evlenmesi
2. Kırım cazılarının insan yüreği yemesi
3. Cazıların "Püsdi handa" sözü ile yok olmaları

2.3.1.50. Cazı

İkizdere-Güneyce'de adamın biri karşılaştığı güzel bir kadına tutulur; ancak gördüğü kadın insan kılığına girmiş bir cazıdır. Adam, bu kadına evlenme teklif eder. Kadın teklifi üç şartla kabul eder; "Tavuğa pişt demeyeceksin kediye pist demeyeceksin, ekmeği yoğuracaksın; fakat ekmeği yoğurduğun tekneyi yıkamayacaksın" der.

Adam şartları kabul eder ve evlenirler. Adam bir gün hamur yoğurduktan sonra eşine verdiği sözü unutarak hamur yoğurduğu tekneyi yıkar. Kadın bu durumu görür görmez ortalıktan kaybolur. Tüm köy halkının aramalarına rağmen kadının izine rastlanmaz. Adam, cazı kadının şartını yerine getirmediği için kadın ortadan kaybolmuştur (Işık, 1998: 90).

50 Numaralı Efsanenin Motif Yapısı

1. Cadının insan kılığına girmesi
2. İnsan ile cadının evlenmesi

3. Cadının şartları

4. Cadının ortadan yok olması

2.3.1.51. Taş Köprü

Çamlıhemşin'in Koçdüzü yaylasındaki taş köprüyle ilgili yörede şöyle bir efsane anlatılır:

Yıllar önce burada bulunan küçük derenin üzerindeki tahta köprüyü sel suları alıp götürür. Halk, işbirliğiyle tahta köprüyü yenilemiş; ancak sürekli yağan yağmurlar bu köprüyü de yerle bir etmiş. Bunun üzerine köylüler, bir taş köprü yapmaya karar vermişler. Köprü'nün sağlam olması için büyük taşlar bulunmuş. Taşlar o kadar büyükmüş ki kalaslar olmadan yerinden kıvıldatmak imkânsızmış. Köy halkı el birliğiyle bu taşı kaldırıp dereye götürmeye çalışmışsa da başarılı olamamış.

Günün birinde tulum çalmasıyla ünlü olan çoban çıkagelmiş. Çoban, köylülere kendisine yardım ederlerse bu taşı kaldırabileceğini söylemiş. Ancak köylüler bu söze inanmamışlar. İçlerinden birkaçı çobana yardım etmeye karar vermiş.

Çoban ve ona yardım etmek isteyenler, taşların yanına gitmişler. Köylüler kalasların ucundan tutmuş, çoban da onların yanına giderek tulumuyla yanık havalar çalmaya başlamış. Köylüler, müzik başlar başlamaz günlerdir yerinden kıpırdatılamayan taşları kolayca derenin kenarına götürmüşler.

Çoban hiç durmadan tulum çalıyor, köylüler de güzel nağmeler eşliğinde taşları derenin kenarına taşıyorlarmış.

Çevredekiler bu durumu hayret içerisinde izlerken köprü de kısa sürede bitivermiş. Köprü'nün birkaç günde bittiğini gören köylüler, tulumcu çobanın nağmelerine kendilerini kaptırarak horon oynamaya başlamışlar. Şenlik gece geç saatlere kadar sürmüş. Bu olayın üzerinden yıllar geçmesine rağmen bugün hala, o köprü'nün üzerinde zaman zaman şenlikler düzenlenir (Işık, 1998: 144).

51 Numaralı Efsanenin Motif Yapısı

1. Horon sesini duyunca taşların hareket etmesi

2.3.1.52. Değerlendirme

1. Şekil Açısından Değerlendirme

1. Efsanelerin özellikleri üzerine çalışma yapan araştırmacıların da belirttiği gibi efsaneler dili sade ve anlaşılır olan anlatılardır (Sakaoğlu, 2013: 35-36). Rize efsanelerinin de dili son derece sadedir ve saha araştırmaları esnasında derlenen efsanelerden de görüldüğü gibi yöre ağzını yansıtan anlatılardır.

2. Efsaneler genellikle nesir anlatılardır. İçinde manzum kısımlar ya çok az bulunur ya da hiç bulunmaz. Rize efsaneleri de nesir anlatılardır; derlenen ve kaynaklardan taranan efsanelerde manzum kısımlar bulunmamaktadır.

3. Efsaneler masal, destan gibi anlatı türlerine oranla kısa; fıkra türüne oranla uzun anlatılardır. Rize efsaneleri de görüldüğü gibi fıkralara göre uzun; masal ve destanlara göre kısa anlatılardır.

2. Bağlam Özellikleri

1. Rize yöresinde efsanelerin özel anlatıcıları, anlatma zamanı ve mekânı bulunmamaktadır. Fıkra gibi günlük hayat içerisinde yeri geldiğinde her zaman ve mekânda herkes tarafından efsane anlatılabilmektedir.

2. Her ne kadar bilim ve teknolojinin ilerlemesi ile toplumumuzda olağanüstü olaylara ve varlıklara olan inanç azalsa da anlatan ve dinleyenlerin çoğunluğu efsanelerin gerçekliğine inanmaktadır. Bu inanma evliya, veli gibi dini kimlik taşıyan kişilerle ilgili efsanelerde daha da artmaktadır. Yerler ve tarihi olaylarla ilgili efsanelerin gerçekliği zaman zaman sorgulansa da dini kimlikli kişilerde bu sorgulama ortadan kalkmaktadır.

3. İçerik Özellikleri

1. Rize yöresi efsaneleri genel itibari ile

a). Olağanüstü varlıklarla ilgili efsaneler (Cinler, cadılar vb)

b). Dini kimlik taşıyan kişilerle ilgili efsaneler (Hz. Ali, Hz. Musa, evliyalar vb)

c). Yerler ve yapılarla ilgili efsaneler (Taş köprüler, Rize, türbeler vb)

diye üç grupta tasniflenebilir.

2. Rize yöresi efsanelerinde geleneksel halk hayatının ve günlük uğraşların izlerini görmek mümkündür. Örneğin 15 numaralı efsaneden geçmiş dönemlerde, halkın geçimini sağlamak için nasıl kömür kaçakçılığı yaptığı öğrenilebiliyor. Kaçakçılık yasa dışı bir faaliyet olsa da yöre insanının siyasi ve ekonomik (savaşlar, kıtlık, yoksulluk vb) sebeplerle kaçakçılığa başvurduğu görülmektedir; ancak burada şu gerçeği de gözden kaçırmamak gerekir ki yöre insanının kaçakçılığını yaptığı şeyler kömür, gaz yağı, gıda maddeleri gibi günlük tüketim malzemelerini, temel ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik bir kaçakçılıktır. 22 numaralı efsanede de yöre halkının en büyük geçim kaynağı olan ve yöre ekonomisini ayakta tutan çaycılığın izleri görülmektedir.

3. Rize efsanelerinin büyük çoğunluğunda olağanüstü varlık olarak cinler vardır. Bu cinler çoğunlukla değirmenlerde, dere kenarlarında, ıssız ormanlarda insanların karşısına çıkmaktadır. Bu da bize eski Türk inançlarında bulunan ve ıssız ormanların, akar suların sahibi olan koruyucu iyelerle (Kalafat, 2010: 183-183) ilgili inanışları hatırlatmaktadır. Koruyucu iyelerin görevi buldukları yerleri, kötülüklerle karşı korumaktır. Bu sebeple zaman zaman, insanlara zarar da verebildiklerine inanılırdı. Bu iyelerin yerini İslamiyet'in etkisi ile cinlerin aldığını söyleyebiliriz (Kabak, 2011: 156). Efsanelerde görülen cinlerin de iyi kahramanlara yardımcı olduğu gibi kötülere zarar verdiği hatta onları öldürdüğü bile görülmektedir. Ayrıca cinlerin, efsanelerde bu kadar çok rastlanan bir motif olması, yöre inançlarında cin ile ilgili inançların çok büyük bir yer tuttuğunu da göstermektedir.

4. "Evrenin nasıl yaratıldığını dikronik (tarihsel olmayan) bir şekilde tasvir eden"(Taş, 2002: 11) kozmogoni mitleri masal, efsane, destan gibi anlatılar içerisinde günümüze kadar gelmiştir. 41 numaralı efsanede "Zaman kavramının yeni yeni başladığı..." cümlesi evrenin yaratıldığı dönemi anlatmaktadır. Mitolojik anlatılarda tanrılar; kızmak, unutmak, hata yapmak gibi insani özellikler göstermektedir (Emiroğlu Aydın, 2003: 59) bunun sebebi ilk insanın bir anlamda tanrısal özü taşıyor olmasıdır (Eliade, 2003: 81). Bu efsanede tanrının yedi kardeşe toprak vermeyi unutmaması da bu tanrıların antropomorfoz özelliğine bir örnektir. Sonuç olarak söylemek gerekirse 41

numaralı efsane, içinde birçok mitolojik öge barındıran; yöre insanının kozmogoni bilgisinden küçük parçalar taşıyan bir efsanedir.

5. Malinowski efsanelerin amaçlarını ve işlevlerini değerlendirirken efsanelerin insanın olağandışı bir gerçeklikle yüz yüze gelmesinden doğduğunu (1990: 93-94) belirtir. Rize yöresi efsanelerinde de olağandışı olayların çokça yaşandığı görülmektedir. Örneğin 46 ve 47 numaralı efsanelerde insanlarda görülmeyen sıra dışı özelliklere sahip olan evliya tipinin gösterdiği kerametler anlatılmaktadır. Normal biyolojik şartlarda bir insanın seksen yaşında çocuğunun olması imkânsızdır; ama olduğu görülürse 46 numaralı efsanede olduğu gibi bu bir efsane konusu haline gelir.

6. İlkel insan nesnelere veya olayların kökenini bildiği zaman ona hükmedebileceğini (Eliade, 2001: 49-53) düşünmüş; bu düşüncenin ürünü olarak da nesnelere veya olayların kökenini açıklayarak insanoğluna hükmetme gücünü veren "köken mitleri" dediğimiz mitler ortaya çıkmıştır. Daha sonra köken mitlerinin fonksiyonunu efsaneler üstlenmiştir. Günümüzde anlatılan efsanelerin en büyük işlevlerinden birisi de olayların veya varlıkların kökenini, ortaya çıkış sebebini açıklamaktır. Örneğin 5 numaralı efsanede tulum, mıhlama ve vice böreğinin nasıl ortaya çıktığı; 27 numaralı efsanede Rize adının nereden geldiği; 40 numaralı efsanede ise böğürtlenin niçin kökünün kurutulamadığı izah edilmektedir.

7. Fuat Köprülü, Anadolu'ya gelen Türk boyları arasında eski Türk inanışlarının, özellikle Alevi, Batınî gruplarda etkili olduğunu belirtir. Eski Türklerdeki Kam ve Ozan'ın yerini, onları hatırlatan ve Batınî inançlara sahip Babaların aldığını yazar. Özellikle Kam, Baksı gibi şahısların gösterdikleri halkın gözünde efsanevi bir mahiyet alan kerametlerin de mutasavvıflara yüklendiğini belirtir. Bu sebeple efsanelerimizdeki evliya kültürünün temelinde İslamiyet öncesi Türk inanışlarının büyük etkisi vardır (Kaya, 2007: 81).

Şamanların gösterdiği; ateşte yanmama, kurda, kuşa, ayıya dönüşme, suyun üstünde yürüme, öldükten sonra kendi kavmini koruma, ölmüş bir insanı veya hayvanı diriltme, ölüp dirilme, gökyüzüne çıkma, yer altına inme, uçarak gitme gibi birçok olağanüstülük daha sonra velilerin gösterdiği kerametler olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu olağanüstülüklerle ilgili efsanelerde yer alan motifler, efsanelerde gördüğümüz velilerle ilgili kerametlerin mitolojik bağlantılarının kurulmasını kolaylaştırır. Yatır, ocak, ziyaret

yeri gibi yerlerde yatan ulu şahısların ruhlarıyla, yaşarken gösterdikleri kerametlerde dini olduğu kadar mitolojik unsurlar da vardır (Kaya, 2007: 83-84). Bu mitolojik motifler Anadolu'da anlatılan efsanelerde yaygın olarak bulunduğu gibi Rize efsanelerinde de bulunmaktadır²³. Örneğin 46 numaralı efsanede Hasan Dede, ne zaman öleceğini bilmek, yeğeninini zihnini okuyabilmek, çocuklarının rüyasına girip vasiyetini hatırlatmak, cesedi çürümek, seksen yaşından sonra çocuk sahibi olmak gibi kerametler gösteren bir velidir. 47 numaralı efsanede yer alan Eyuboğlu Dede ise aynı anda iki yerde görünme (mekândan münezzeh olma), öldükten sonra balıkçılara yol gösterme, kırklarla namaz kılma gibi kerametler gösteren bir velidir. Hem Hasan Dede hem de Eyuboğlu Dede'nin gösterdiği kerametler Türk efsane/menkibe geleneğinde bolca karşılaşılan kerametlerdir ve Türklerdeki ata, evliya kültürünün birer yansımasıdır.

Burada bir hususa daha dikkat çekmek gerekir ki; o da iki velinin de isminde bulunan "Dede" ünvanıdır. Bilindiği gibi Dedelik, Alevi-Bektaşî geleneğinde "Mürşitlik aşamasına gelmiş babagan kolunda baba, çelebiyan kolunda çelebi adıyla anılan ve cemdeki on iki hizmet sıralamasında ilk sırada gösterilen cemi yönetme hizmetinin sahibi durumunda bulunan dini-ruhani önder (Korkmaz, 2005:180) anlamına gelir ve çok önemli bir mevkidir. Bu ünvanın iki velide de bulunması dikkat çekicidir.

5. Şekil değiştirme, efsanelerde en çok görülen motiftir. Efsane dünyasının en yaygın motiflerinden olan şekil değiştirme bir kayanın, taşın, ağacın, dağın, gölün veya bir hayvanın menşeyini izah eden anlatılarda görülen bir motiftir. Bu motife yer veren efsaneler, daha ziyade bir şeyin sebebini, teşekkülünü, menşeyini izah ederler. Yani "açıklama", "bildirme" fonksiyonundadırlar (Ergun, 1997: 167).

Bu bağlamda taş kesilme, şekil değiştirme motifine yer veren efsaneler arasında en çok görülen efsane türüdür. Sadece Türkiye sahası efsanelerinde değil; Türk dünyası efsanelerinde de taş kesilme motifine çok sık rastlanır. Taş kesilme, Müslüman Türk boylarında genellikle dua neticesinde gerçekleşir. Müslüman olmayanlarda ise dua sözü konusu değildir. Sadece bazı efsanelerde taş kesilmeyi dilemek vardır. Kahramanlar kendiliklerinden taşa dönerler. Kataloglardan da anlaşılacağı gibi bütün Türk dünyasında şekil değiştirme ile ilgili olan efsaneler arasında büyük bir benzerlik, yakınlık vardır

²³ Bu motiflerin bulunduğu efsanelerle ilgili geniş çaplı örnekler için bkz. (Kaya, 2001: 81-90).

(Ergun, 1997: 175-176). Taş kesilmenin sebeplerini bu kataloglara bakarak Hikmet Tanyu şu şekilde sıralamıştır:

a. Beddualarla taş kesilenler, lanetlenenleri yılan sokar veya beddua ile taş kesilirler.

b. Günah işleyenler, Tanrının gazabına uğrayarak taş kesilirler.

c. Dilekleri sonunda taş kesilenler. Sevgililerine kavuşamayan güzeller, iffet sahibi talihsiz güzel kızlar, bir hücum sırasında iffetin ve sevgisinin lekelenmemesi için taş olmayı tercih edenlerin dilekleri taş kesilmenin sebebidir.

d. Kahramanlaşmış, efsaneleşmiş kimselerin izleri, hatıraları dolayısıyla taşın yeni bir keyfiyet kazanması. Hz. Ali, Battal Gazi, Köroğlu vs.nin izleri, hatta atlarının taş ve yalak üzerindeki izleri ile taşlar, hususi bir hüviyet kazanırlar (Tanyu, 1987: 184-185).

Bütün Türk dünyasında olduğu gibi Rize yöresinde de taş kesilme motifini ihtiva eden birçok efsane mevcuttur. Örneğin; 1 numaralı efsane (korkan kişilerin taşa dönüşmesi), 9 numaralı efsane (gelinin, kaynanasının bedduası ile taşa dönüşmesi), 14 numaralı efsane (kaynananın bedduası ile gelinin ve yanındakilerin taşa dönüşmesi), 44 numaralı efsane (aşçının bedduası üzerine gelin alayının taşa dönüşmesi), 48 numaralı efsane (insanların Hz. Musa'ya ait olduğuna inandıkları iz) bu motifin bulunduğu efsanelerdir.

Efsanelerde taşa dönüşme motifinden sonra en yaygın motif hayvana dönüşme motifidir. Türk boylarındaki efsanelerde bu motif (özellikle kuşa dönüşme) çok yaygındır (Ergun, 1997: 177-178).

Rize efsaneleri içerisinde de hayvana dönüşme motifi bulunmaktadır. Örneğin 30 numaralı efsane (tabutların sabah ezanı okununca köpeğe dönüşmesi), 32 numaralı efsane (cinin yılan şeklinde görülmesi), bu motifi muhteva eden efsanelerdir.

Türk dünyası efsaneleri içerisinde "insana dönme" motifi az rastlanan bir motif olmakla birlikte bu motifin ana unsurunu taşın insana dönüşmesi yani taş bebek motifi oluşturur. Taşın insana dönmesini anlatan efsanelerin yanında perilerin, atların, kurtların ve güvercinlerin insana dönmesini anlatan efsaneler de vardır (Ergun, 1997: 183). Rize

efsaneleri içerisinde taşın insana dönüşmesi motifine rastlanılmamaktadır; ancak cinlerin insana dönüşmesi (13 numaralı efsane, 19 numaralı efsane, 20 numaralı efsane, 21 numaralı efsane, 23 numaralı efsane, 24 numaralı efsane, 32 numaralı efsane, 42 numaralı efsane vd.) motifi oldukça sık rastlanılan bir motiftir. Cadının insan şekline dönüşmesine ise sadece 43, 49 ve 50 numaralı efsanelerde rastlanmaktadır.

4. Rize Efsanelerinin Motif İndex'e Göre Motif Yapısı

Efsaneler üzerinde ilk motif çalışmasını Saim Sakaoğlu yapmıştır. Sakaoğlu "Anadolu Türk Efsanelerinde Taş Kesilme Motifi ve Bu Efsanelerin Tip Kataloğu" adlı eserinde, taş kesilme motifini konu alan efsaneler üzerinde durarak bunların tip kataloğunu hazırlamıştır. Bilge Seyidoğlu da "Erzurum Efsaneleri" adlı eserinde bazı efsaneleri incelerken bunları masal motifleri ile karşılaştırmıştır (Şimşek, 2001: 163).

İsmail Görkem'in Elazığ, Muhsine Helimoğlu Yavuz'un Diyarbakır, ve Ali Duymaz'ın Bingöl efsaneleri üzerine yapmış olduğu çalışmalarda da efsanelerin motifleri araştırılmış ve karşılıkları Motif İndex'te tespit edilmiştir (Şimşek, 2001: 163).

Rize efsaneleri üzerinde günümüze kadar bir motif çalışması yapılmamış olup ilk defa çalışmamızda yapılacaktır.

A 463.1 Kader

29 numaralı efsanede Muharrem Dayı'nın öleceği zamanı bilmesi

46 numaralı efsanede Hasan Dede'nin ne zaman öleceğini bilmesi

B 176.1 Sihirli Yılan

7 numaralı efsanede köyün girişini tutan yılan

34 numaralı efsanede langona ile konuşan yılan

B 182.1 Sihirli Köpek

31 numaralı efsanede tabut şekline dönüşen köpekler

B 184.1 Sihirli At

7 numaralı efsanede köylüye haber veren yüzbaşının atı

21 numaralı efsanede uça uça giden beyaz at

25 numaralı efsanede bir anda ortaya çıkan bembeyaz at

B 211.1.2 Konuşan Keçi

6 numaralı efsanede "Beni kes, derime üfle" diye dile gelen oğlak

B 211.3 Konuşan Kuş

11 numaralı efsanede "Ayten Ayten" diye seslenen kuş

C 420 Sırları Açıklama Yasağı

36 numaralı efsanede cinlerin kambura olanları anlatmasını yasaklaması

D 231 İnsanın Taşa Dönüşmesi

1 numaralı efsanede korkunca taşa dönüşme

9 numaralı efsanede kaynanasının bedduası ile gelinin taşa dönüşmesi

14 numaralı efsanede kaynananın bedduası ile gelinin ve yanındakilerin taşa dönüşmesi

44 numaralı efsanede beddua ile düğün alayının taşa dönüşmesi

D 926 Sihirli Kuyu

19 numaralı efsanede içinde cin mahkemesi kurulan kuyu

D 950 Sihirli Ağaç

48 numaralı efsanede insanların şifa için çaput bağladığı, türbe yanındaki ağaç

D 931 Sihir Kaya (Taş)

17 numaralı efsanede sese karşılık veren çağrantaş

32 numaralı efsanede içinden şehir çıkan kaya

51 numaralı efsanede horonun sesini duyunca yerinden hareket eden taşlar

D 1040 Sihirli İçecekler

12 numaralı efsanede yedikçe bitmeyen pekmez

D 1242.1 Sihirli Su

22 numaralı efsanede dibinden sesler gelen dere

D 1279 Sihirli Ses

15 numaralı efsanede geceleri mezarlıkta duyulan çocuk ağlama sesi

22 numaralı efsanede derenin dibinden gelen sesler

D 1610.2 Konuşan Ağaç

6 numaralı efsanede "Beni kes" diye dile gelen ardıç ağacı

E 545 Ölünün Konuşması

35 numaralı efsanede oburun "Mahmut Ağa geleyim mi?" diye soru sorması

38 numaralı efsanede ölen annenin gelip sofraya istemesi

E 671 Dönüşüm

31 numaralı efsanede köpeklerin tabuta dönüşmesi

32 numaralı efsanede cinin yılanına dönüşmesi

F 91 Alt Dünyaya Açılan Kapı

32 numaralı efsanede kayanın içinden bir yer altı şehrine kapı açılır

F 764 Yeraltında Şehir

32 numaralı efsanede kayanın içinden bir yer altı şehri çıkar

F 900 Olağanüstü Hadiseler

8 numaralı efsanede hocanın bedduası ile hakim ölür

35 numaralı efsanede camide yatan herkesin ölmesi

37 numaralı efsanede değirmenin kendi başına durup çalışması

40 numaralı efsanede peri kızının duasından dolayı böğürtlenin kökünün kurutulamaz hale gelmesi

40 numaralı efsanede peri kızının başının çıkması

41 numaralı efsanede Tanrının huzuruna çıkan yedi kardeş ile konuşması

41 numaralı efsanede Tanrının insanlara acıması ve kendine ayırdığı toprakları yedi kardeşe vermesi

47 numaralı efsanede Eyuboğlu Dede'nin aynı anda iki ayrı yerde görülmesi

47 numaralı efsanede Eyuboğlu Dede'nin köyün camisinde Kırklarla namaz kılması

47 numaralı efsanede Eyuboğlu Dede'nin öldükten bir süre sonra balıkçılara yol göstermesi

49 ve 50 numaralı efsanelerde cadının insan ile evlenmesi

F 1068 Realist Rüya

7 numaralı efsanede komutanın, yüzbaşıyı öldüren yılanı rüyasında görmesi

46 numaralı efsanede Hasan Dede'nin çocuklarının rüyasına girerek vasiyetini hatırlatması

Varyant: Nurullah Baba efsanesi (Şehit, kabrinin yerini rüyada bildirir) (Seyidoğlu, 1985: 27)

Abdurrahman Gazi-I efsanesi (Halktan birisinin rüyasına giren Abdurrahman Gazi'nin kardeşi Abdurrahman Gazi'nin türbesinin yapılmasını ve ziyaret edilmesini ister) (Seyidoğlu, 1985: 41)

G 200 Büyücü (Cadı)

43 numaralı efsanede insan kılığına giren ve konuşan cadı

49 numaralı efsanede insanoğlu ile evlenen Kırım cazısı

50 numaralı efsanede insan kılığına giren cadı

G 302 Cinler

13 numaralı efsanede değirmenin etrafını saran cinler

15 numaralı efsanede geceleri mezarlıkta çocuk gibi ağlayan cin

20 numaralı efsanede yılan şekline giren cin

21 numaralı efsanede insan şekline giren ve düğün yapan cinler

24 numaralı efsanede düğün yapan cinler

30 numaralı efsanede değirmende düğün yapan cinler

32 numaralı efsanede hâkim kılığına giren cin

32 numaralı efsanede yılan şekline giren cin

33 numaralı efsanede insan şekline giren ve dağda düğün yapan cinler

33 numaralı efsanede ayağı ters, horon tepen kızlar (cinler)

36 numaralı efsanede değirmende horon tepen cinler

39 numaralı efsanede ebeyi doğum için götüren cinler

42 numaralı efsanede ot taşıyan kadın kılığına giren cin

J 2461 Ne Söylediyse (Yaptıysan) Tekrarlanması

3 numaralı efsanede dağ adamının insanların yaptığı her şeyi tekrarlaması

P 160 Dilenciler

45 numaralı efsanede veli, dilenci gibi görünür

Q 551.3.4 Taşa Çevirerek Cezalandırma

9 numaralı efsanede kaynananın bedduası ile gelin taş kesilir

5. Rize Efsanelerinin Motiflerinin Varyantları

2 Numaralı Efsane

1. Yolda bir anda kaybolan kadın

Varyant: Pehlivanlı Ocağı Efsanesi (Erzurum)

Olağanüstü ihtiyar, evin kaybolan koyunlarını getirir ve aniden ortadan kaybolur (Seyidoğlu, 1985: 36).

8 Numaralı Efsane

1. Hocanın bedduası ile hakimin ölmesi

Varyant: Tokatlı Şeyh İsmail Efendi Efsanesi (Erzurum)

Şeyh şamdanın boynunu kırar, kendisiyle alay eden yüzbaşının gözü kör olur (Seyidoğlu, 1985: 38).

Varyant: Pabuççu Baba Efsanesi (Erzurum)

Pabuççu Baba'nın bedduası ile zelzele meydana gelir (Seyidoğlu, 1985: 72).

9 Numaralı Efsane

1. Kaynananın bedduası ile gelinin taş kesilmesi

Varyant: Gelin Kayası Efsanesi (Azerbaycan)

Yabancı birinin kendisini izlediğini farkedene gelin bundan utanır ve taşa dönüşür (Sakaoğlu, 2004:91-92).

11 Numaralı Efsane

1. "Ayten Ayten" diye seslenen kuş

Varyant: Yusufçuk Kuşu

"Yusuuf, gel iç... Yusuuf, gel iç" diyen anne kuş (Sakaoğlu, 2004: 183-184).

14 Numaralı Efsane

1. Kaynananın bedduası ile gelinin ve yanındakilerin taş kesilmesi

Varyant: Kızkanlı Efsanesi (Erzurum)

Evlenmeye razı olan genç kız Allaha dua eder, duası kabul olur. Amcası ve ot yığını taş kesilir (Seyidoğlu, 1985: 142).

16 Numaralı Efsane

1. Şehleke'nin ateşte yanmayan peştemali

Varyant: Rabia Hatun Efsanesi (Erzurum)

Rabia Hatun'un yemeği kendiliğinden pişer (Seyidoğlu, 1985: 80).

18 Numaralı Efsane

1. Harcandıkça bitmeyen maaş

Varyant: Habib Baba I Efsanesi (Erzurum)

Habib Baba'nın verdiği para hiç bitmez (Seyidoğlu, 1985: 54).

21 Numaralı Efsane

1. Ayağı ters kızlar ve erkekler

Varyant: Hamam Efsanesi (Erzurum)

Hamamlarda görülen cin taifesinden varlıkların ayakları terstir (Seyidoğlu, 1985: 122).

Varyant: Cin-5 Efsanesi (Erzurum)

Cinler, ayakları ters takılmış insanlar olarak gelirler (Seyidoğlu, 1985: 155).

22 Numaralı Efsane

1. Derenin dibinden gelen sesler

Varyant: Tekin Olmayan Ev Efsanesi (Erzurum)

Evin içinden inilteler duyulur (Seyidoğlu, 1985: 119).

23 Numaralı Efsane

1. Ayakları ters kızlar

Varyant: Cin-5 Efsanesi (Erzurum)

Cinler, ayakları ters takılmış insanlar olarak gelirler (Seyidoğlu, 1985: 155).

25 Numaralı Efsane

1. Ayakları ters kadın

Varyant: Cin-5 Efsanesi (Erzurum)

Cinler, ayakları ters takılmış insanlar olarak gelirler (Seyidoğlu, 1985: 155).

29 Numaralı Efsane

1. Muharrem Dayı'nın öleceği zamanı bilmesi

Varyant: İbrahim Hakkı ve Nazlı Baba I Efsanesi (Erzurum)

Keşif öleceği günü bildirir (Seyidoğlu, 1985: 58).

32 Numaralı Efsane

1. Kayanın içinde şehir çıkması

Varyant: Pervizoğlu Cami Efsanesi (Erzurum)

(Kuyunun dibindeki yer altı dünyası) (Seyidoğlu, 1985: 17)

2. Cinden hakim olması

Varyant: Alkasırı Efsanesi (Erzurum)

Şekil değiştiren yaratık yumak, kefenli insan şekline girer (Seyidoğlu, 1985: 95).

33 Numaralı Efsane

1. Cinin insan şekline girmesi

Varyant: Alkasırı Efsanesi (Erzurum)

Şekil değiştiren yaratık yumak, kefenli insan şekline girer (Seyidoğlu, 1985: 95).

35 Numaralı Efsane

1. Gaipten "Mahmut Ağa geleyim mi?" diye sesler gelmesi

Varyant: Tortum Gölü Efsanesi (Erzurum)

Olağanüstü ses "Geliyorum" diye çobana seslenir (Seyidoğlu, 1985: 175).

36 Numaralı Efsane

1. Cinlerin adamın sırtındaki kamburu alması ve diğer kambura yüklemesi

Varyant: Hamam Efsanesi (Erzurum)

Olağanüstü yaratıklar, hoşlandıkları adamın sırtından kamburunu alırlar, sevmedikleri adamın kamburunun üstüne kambur koyarlar (Seyidoğlu, 1985: 121).

38 Numaralı Efsane

1. Ölen annenin gelip sofraya istemesi

Varyant: Hazal Ziyareti Efsanesi (Erzurum)

Kadının öldüğü tepede elinde ışıkla ruhunun dolaşması (Seyidoğlu, 1985: 25).

39 Numaralı Efsane

1. Cinlerin ebeyi götürmesi

Varyant: Cin-9 Efsanesi (Erzurum)

Ebe, cinlere doğum yaptırır (Seyidoğlu, 1985: 157).

2. Kömürün altına dönüşmesi

Varyant: Cin-9 Efsanesi (Erzurum)

Cinlerin verdiği soğan kabukları, gün ışyınca altına dönüşür (Seyidoğlu, 1985: 157).

40 Numaralı Efsane

1. Peri kızının başının çıkması

Varyant: Hasan Dede Efsanesi (Erzurum)

Başını koltuğunun altına alıp savaşıyan yiğit (Seyidoğlu, 1985: 22).

2. Peri kızının duasından dolayı böğürtlenin soyunun tüketilemez hale gelmesi

Varyant: Pirlere Efsanesi (Konya)

Pirlere hayır duasından sonra çam ağaçlarının dalları kesilse de (diğer yerlerde kurumasına rağmen) ağaçlar kurumaz olur (Sakaoğlu, 2004b: 203-204).

41 Numaralı Efsane

1. Tanrının kendine ayırdığı toprakları bu yedi kardeşe vermesi

Varyant: Nizam Terazisi Efsanesi (Erzurum)

Tarlada çalışan iki kardeşin birbirlerini düşünmesi Tanrının hoşuna gider, Nizam Terazisi'ni onların bahçesine kurmaya karar verir (Seyidoğlu, 1985: 164).

42 Numaralı Efsane

1. Cinin ot taşıyan kadın şekline girmesi

Varyant: Alkasırı Efsanesi (Erzurum)

Şekil değiştiren yaratık yumak, kefenli insan şekline girer (Seyidoğlu, 1985: 95).

43 Numaralı Efsane

1. Cadının insan şeklinde görülmesi

Varyant: Alkasırı Efsanesi (Erzurum)

Şekil değiştiren yaratık yumak, kefenli insan şekline girer (Seyidoğlu, 1985: 95).

44 Numaralı Efsane

1. Beddua ile düğün alayının taş kesilmesi

Varyant: Tanrı, insanların duasını kabul eder, onları tehdit eden canavarı taş keser (Seyidoğlu, 1985: 148).

Varyant: Dikme Taş Efsanesi (Erzurum)

Ermeninin taş kesilmesi için dua eden kızın duasını Allah kabul eder ve Ermeni ile ot yığını taş kesilir (Seyidoğlu, 1985: 183).

Varyant: Gelin Kayası Efsanesi (Azerbaycan)

Yabancı birinin kendisini izlediğini farkedene gelin bundan utanır ve taşa dönüşür (Sakaoğlu, 2004:91-92).

Varyant: Çocuk Taşı Efsanesi (Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti)

Anne ve çocuğu taş kesilir (Sakaoğlu, 2004a:142-143).

45 Numaralı Efsane

1. Velinin dilenci kılığında görünmesi

Varyant: Keramet Sahipleri-2 Efsanesi (Erzurum)

Pejmürde kılıklı mecnun adam, keramet sahibidir (Seyidoğlu, 1985: 129).

46 Numaralı Efsane

1. Hasan Dede'nin ne zaman öleceğini bilmesi

Varyant: İbrahim Hakkı ve Nazlı Baba I Efsanesi (Erzurum)

Keşif öleceği günü bildirir (Seyidoğlu, 1985: 58).

2. Hasan Dede'nin yeğeninin zihninden geçenleri okuyabilmesi

Varyant: Hacı Mevlüt Baba Efsanesi (Erzurum)

Hacı Mevlüt Baba, uzakta kendisi hakkında konuşulanları bilir (Seyidoğlu, 1985: 35).

3. Hasan Dede'nin çocuklarının rüyasına girerek vasiyetini hatırlatması

Varyant: Nurullah Baba Efsanesi (Erzurum)

Evliya sayılan şehidin rüyada kabrinin yerini bildirmesi (Seyidoğlu, 1985: 27).

4. Hasan Dede'nin din âliminin rüyasına girmesi ve mezarın açılması yönünde işaret vermesi

Varyant: Şehit Efsanesi (Erzurum)

Şehit, yüzbaşından rüyada kabrinin yaptırılmasını ister (Seyidoğlu, 1985: 31).

Varyant: Abdurrahman Gazi Efsanesi (Erzurum)

Halktan birisinin rüyasına giren Abdurrahman Gazi, kardeşi Abdurrahman Gazi'nin türbesinin yapılmasını ve ziyaret edilmesini ister (Seyidoğlu, 1985: 41).

47 Numaralı Efsane

1. Eyuboğlu Dede'nin aynı anda iki ayrı yerde görülmesi

Varyant: İbrahim Hakkı ve Nazlı Baba I Efsanesi (Erzurum)

Keşiş tayy-i mekânın sırrına erer (Seyidoğlu, 1985: 58).

2. Köyün camisinde Kırklarla namaz kılması

Varyant: Ellez Dede Efsanesi (Erzurum)

Ellez Dede, cuma ve bayram namazlarını Mekke'de kılar (Seyidoğlu, 1985: 51).

48 Numaralı Efsane

1. İnsanların türbedeki ağaca çaput bağlayıp dilek dilemesi

Varyant: Evliya Kontuş Efsanesi (Polonya)

Pontuş'un mezarının etrafı çamlarla çevrilidir. Mezarını ziyaret eden hastaların şifa bulduğuna inanılır (Sakaoğlu, 2004:107-108).

49 Numaralı Efsane

1. Kırım cazısının insanoğlu ile evlenmesi

Varyant: Peri Kızı Efsanesi (Erzurum)

Peri kızı, ahırda insanoğlu ile evlenir (Seyidoğlu, 1985: 102).

2. Kırım cazılarının insan yüreği yemesi

Varyant: Alkarısı Efsanesi (Erzurum)

Alkarısı çocukların ve loğusa kadınların ciğerini yer (Seyidoğlu, 1985: 100).

2.4. Anı/Hatıra

"Yaşananlardan hatırda kalan, hatıra" (Doğan, 2009: 78) şeklinde açıklanan anı insanların geçmişte yaşadıklarından aklında kalanlardır. Bu bölümde Rizelilerin geçmişte yaşadığı ve bugün anlattığı olaylara yer verilecektir. Bu anılar, zaman içerisinde fıkra türüne dönüşme eğilimi göstermeleri açısından önemlidir ve kayda alınmaları gerekir.

2.4.1. Av Hikâyesi²⁴

Gedik ayagumde. Eyi da bi gedikti, batmiyordu, 10 kişi varduk. Yeşil tepe köyi sirtinde Kirabroğli mahallenun üst tarafı, orda da 5-6 kariş kar var. Şimdi dedilerçi "Burdan av geçti, iz var". Şimdi benum gediğum ayakkabi gibi batmiyor. Elumde da bir kopli var, bir de lagan tabancam var.

"Av ne tarafa gitti?"

"Bu tarafa". Ben yürüdüm avun gittiği yere. Baktum iz gidiyor. Av yatti, böyle karun içine. Kulaklarını görüyorum. Av orada yattıyor. Ben buraya kadar geldum. Yani daha doğri 2 metre. Kopliyi sallayacağım, bir metre var. Kopli ile zaten kafasını atarum dedum. Silahum var. Hemen vurabilurum; ama o zaman mermi çok kitluk idi. Bir mermi bulmak için dolaşacaktun, mümkün değil. Bir atladum kopliyi indurdum. Gittum, baktum kopli beriye oldi, av kaçti. Aşağı doğru atladi. Nokaraveni denilen bir yer var, oraya doğru atladi. Ben da peşine düştüm. O kaçayur, ben kovaliyorum. O kaçayur, ben kovaliyorum. Arkadaşarum da uzaktan bana bakayurler. Ben tek başume. Bu mübarek bir kumar ağacunun dibine. Bir kestene kökü var. Altine saplandi. Gördüm onı, o yani da kaçamayur. Böyle bakayur. Kumar dalları var, kaçamayur. Ben buni yakalarum, canlı canlı yakalarum. Kopliyi bıraktum. Silah milah kullanmiyorum. Yanaştum, öyle yanaştum. Arka bacaginden tutmak istiyorum. Bir atladum, belinden sarıldum, yakaladum. Zor bağirdi. At gibi kişnedi. At gibi bağiriyor. Onı çıkariyorum ordan. Orda bir hendek var idi. Çiğ, kar indi. Av, ben olduğumuz gibi yuvarlanduk aşağıya. Cebumde bir ip var. O ipi ne için sakliyardum? O ip, bunaya gidip çiraklıların mali var idi. Onlardan bir tane alup eve götürecektum. Ben onlara yolda katıldum.

²⁴ Anlatı asıl itibariyle yalanlamalı masal türüne girmesine rağmen, anlatıcı anısı olarak anlattığı için bu başlık altında yer verildi.

Bu sefer bu avi yakaliyorum. Ayağını bağliyorum. Arka ayağını omuzuma alıyorum. O kayadan çıkartıyorum. Bağırdum "Yardım edun!" deyi. Kimse gelemeyur. Cendum tek başıme o tepeye çıkardım. O Amedi merzeye çıkarttım. Orada Helil var idi. Çıraklı, o da ordaydı. Bi de ıbaroğlı Mustafa var idi. Dedum ki; "Buni canlı mahalleye gtreceğuz".

Yahoo mahalleye gtrmeyelum. Hem hayvan kokar, herkes et isteyecek. Burda keselum. Orada kesiyuruz, merzenun arkasında. Post davası ıktı. Yağlı adam diyor ki, "Posti bana vereceksunuz".

"Bunu yakalayan benim" dedum "Ben babama gtreceğum".

"Yohoo, ne olursın, posti bana ver. En yağlı benim". Vermeduk.

Üç kişi orda etleri paylaştuk (KK: 5).

2.4.2. Aşıbaşi

Eskiden bir devlet başkani gelmiş. Bizum padişah ona bir yemek hazırlatmış. Aşısine demiş ki; "En iyi yemek kuracaksın" demiş. Aşıbaşi da tutmış hayvanun pişmiş dilini doğramış, büyük, kayak bir tabak ile ortaya koymış. Bir bakti padişah, "En iyi yemek bu miydi?" diye kızmış. Neyse misafirler gelmiş, oturmuşler, yemişler yemekleri.

Aşıbaşiine, "Yaho en iyi yemek bu miydi aşıbaşi, dil koydun sofraya" demiş.

Aşıbaşi da "En iyi o idi" demiş.

"Allah Allah, şimdi ben bir şey demeyirum" demiş; ama kızmış.

Yine misafirler gelecekmiş dışardan, sofraya verecekmiş. Aşıbaşiye "En iyi yemek koyacaksın" demiş. "Geçen seferki gibi yapma" demiş.

Bu aşı tutuyor, gene aynisini koymasun mi!? Gene padişah geldi, bakti ki; aynisini koydı. "Bu aşıyı asacağum" demiş. Geldiler, yediler, içtiler, onlar gitti. Aşıyı ağırdı. Dedi ki; "Geçen sefer öyle yaptun, bi şey demedum. Ben sana daha iyisini yap dedum, yapmadun, sen yine aynisini koydun".

Ee müsade edersen padişahum söyleyeyim. "Dünya üzeride dil kadar kıymetli hiçbir şey yoktur. Bu dilde zehir var, bu dilde bal var. İşte onun için birincide da dil koydum, ikincide da dil koydum. Dil hem eyudur, hem kötüdür. Bir dil ile memleketi satarsın, bir dil ile memleketi satun alursın. Bunun için dil koydum" demiş. Padişah, aşçıbaşıye "Ben eldum mi padişah sensin" demiş (KK: 5).

2.4.3. Aslan Dayı

Aslan Dayı fakir bir adam. Altı yedi tane çocuğı var. Tunca'da lahana idi, çorba idi boyle yeyup içeyurler. Çocukler boyundiler tabii. Tunca'dan birkaç tane adam İstanbul'e gittiler. Para kazanmak için. Üç sene kalıyurler İstanbul'da. Orada İstanbul Türkçesi konuşuyurler. Bunlari dönince köyde anlatuyirler. İstanbul'e giden adamlar zengin olmuşler.

Aslan Dayının çocukleri deyurler ki "Ayağumuzde çaruk, ustumuzde pontul yok. İstanbul'e biz da gidelum, biz da kazanalum." Çocukler karar verdiler. Babalarine dediler ki "Baba, biz İstanbul'e gideyuruz."

- Ne yapacaksınız?

- Para kazanacağız

- Olur mi? İstanbul'da kaç millet var, siz orda acemi, konuşme bilmezsiniz. Sizi çarparlar, kayıp ederler.

- Biz uyanuğuz, hem iki kardeşiz baba derler.

- Olmaz! Benim bir adamım yok ki sizi korusun, size iş versun. Ben sizi nasıl bırakayım. Çocukler hazırlendiler, sabah kalktiler.

- Baba, biz gideyuruz.

- Ee, Allah selamet versun.

Kaldurumdan endiler. Adam geldi, kapiye çağirdi.

- Osman!

- Ne var baba?

- Ben sizi men edemedum, kafaya koydunuz, gideceksunuz. Ben size bir nasihat edeyum da bare bu sözümü tutun, unutmayun.

- E söyle baba.

- Ben sizi unlenmemiş termoni ile beyittum. Ben daha da onu yeyurum. Orasi İstanbul'dur. Her çeşit eğlence yeri var, şu var, bu var. Nereye gidersenuz gidun Çirina Aslan'un çocukları olduğunuzi unutmayun. Buni kafanuza koyun. Başka yapacak bir şeyum yok.

Gittler, bir ay, iki ay, üç ay biraz para kazandiler. Elbise felan aldiler. Akşam, sabah gezmeye çıktiler. Bakayiler meyhaneye gideyurler. Baktiler, baktiler "Biz da bir girelum, onlar da insan onlar yeyurler, içeyurler. Biz da insaniz, biz da yiyelum, içelum ne olacak para ise var" dediler.

Bir tanesi içeri girerken öbürü arkasinden bağirdi:

- Babamuzin dedüğünü unuttun mi? Babamuz unsuz termoni yeyur da biz buraya girup da raki mi içeceğuz? (KK: 21).

2.4.4. Kılçık Yiyerek Akıllanan Karadenizli

Bi gün Rizeli bi vatandaş gideyi, pazardan iki kilo hamsi alıyor. Bunların başlarını kesip, içlerini temizledikten sonra güzelce pişirip yemişler. Yedikten sonra, yediği ve ayırdığı kılçıkları, pazardan tekrar satmaya cidiyor. Tabi bunları bunları, pazara satmaya gittiği zaman bunlara herkes bakıyi. Diyor "Bu salak midir, aptal midir, bunu satmaya çalışıyor?" o arada gelen gülüp geçeyi. O arada bi vatandaş gelip bi bakıyi, bütün ilgisini o başlara odaklıyor. "Yav kardeşim ne yapmaya çalışıyorsun?" diye "Neyin peşindesin?" diyor. "Ee bunları ben satıyorum" diyor. "Yav iyi, güzel de hamsileri yemişsin, başlarıyla, kılçıklarını satmaya çalışıyorsun" demiş. "Yok kardeşim, yanlış düşünüyorsun" demiş. "Nasıl yanlış düşünüyorum efendi?" demiş. "Bunları yiyen çok güzel akıllani" demiş. "Ya kardeşim git işine, benimle dalga mı geçiyorsun?" demiş. "Yok, bunu yiyen gerçekten akıllanıyo" demiş. "Ya nasıl olur, nasıl olmaz?" derken adam "Peki" diyor. "Ne kadar kilosuz?" demiş. Tabi Rizeli bunların kilosunu 100.000 liraya almıştır. "E kılçıklar 500.000

lira” diyor. “Çok fiyat be abi” diyor. “Ama akıllanacaksın” diyor. “Peki” diyor vatandaş. 500.000 lirayı çıkarıp veriyö Rizeliye.

Başlıyor kılçıkları yemeye. Kılçıkları afiyetle yiyo da, akıl yine aynı akıl, artış gözükümüyo akılda. Dönüyo, Rizeliye söylüo ki “Ya kardeşim bi güzel kılçıkları yedik, parasını da verdik; ama benim aklımda bi ilerleme yok” demiş. “Demek seninki ilerlemiş. Sen şu başlarını da ye, o zaman aklın tam yerine gelecek” demiş. “Ya kardeşim, ya doğru mu söylüyorsun” demiş. “Doğru söylüyom, bi ye bakiyim” demiş. “Peki, ne kadar başlar?” demiş. Dedi “Başlar biraz daha pahalı fiyatı.” “Ne kadar?” dedi. “1 milyon” dedi. “1 milyon mu?” demiş. “Ya çok fiyatlı” demiş. “Ya bak akıllanacaksın” demiş. “Akıllanmak ne demek? İnsan akıllanmak için 1 milyon vermez mi?” demiş. “Peki” diyor. Çıkariyor, 1 milyonu veriyor.

Başlıyor başları teker teker yemeyi. Afiyetle başları yerken, hatta epey yerken, yarısına gelmişken beynine donk ediyor. Dönüyo Karadenizliye “Bak kardeşim, ya iyi güzel de parayı da verdik. Kılçıkları yedik, başları da yemeye çalışıyoruz. Galiba sen beni kandırıyorsun?” demiş. Bunun üzerine Rizeli demiş ki “Bak hemşerim, nasıl akıllandın?” demiş (KK: 128).

2.4.5. Atatürk

Çamlıhemşin ilçesinden Dursun Ali Ferah, Ankara Palas Otel'de çalıştığı yıllardan Atatürk'le ilgili anılarını şu şekilde anlatıyor:

Mataracı Ali efendi var idi. Ali efendi Ankara'da. İstanbul Palas oteli var idi onun. İstanbul Palas'ta saloni var idi, eski heykelün arkasında. Heykelün arkasında kezilirmak keratanesi vari di. Ankara oteli var idi. Orden emekli oldum. [Atatürk] çok içerde. Mezese leblebiydi. Başka yemak yemezdi, leblebiyle içki içerde. Feket etrafı sefkediyordi uni. Şükri Kaya, Recep Peker... bilmem neler neler, onler. Onler sefkediyorler içkiye o adami. Frensis sefirini çağerde masaya. Frensisçe konuştu, konuştu, konuştu birden kalkti ayaea. Sefir bakıyo boyle nolur diye. Türk milleti size hitap ediyorum dedi. Ankara Palas'ın yedi tane saloni var, hepsi agzina kadar dolu, yedisi de agzına kadar dolu. Millet susti. "Fransa'den isteduğüniz nedir?" dedi. "Antakya, İskenderun, Antakya, İskenderun" bağırdi millet. "Vermiyorler ne yapeceğiz?" dedi. "Kanumuzi, canumuzi verip de aleceğiz" dedi millet. "Yaşayın evlatlerim ben de sizünlenim" dedi. İtalya sefirini çağırdı masaya. İtalyan

sefina dedi ki "Musolyni'ya söyle" dedi, Artık neyi var ise bilemiyorum. Bi reis-i cumhur buni boyle hakaret yoli değme insan Şe edebilür mi ya? Őimdikiler otuz bin gişinin katilini besliyular, korkudan. Atatürk bulunmez bi nimetti. Allahın nurinde yatsın, yeri cennet olsun. Ben çok sevmişüm ha o adamı. Sevmişüm ha o adamı.

[Atatürk ile aranda bir konuşma geçti mi? Sorusuna cevabı]

Evet. Çünkü biraz karpiçte çalıştım. Sabahten o giderken karpiçe oğrardi, bize rakı içürürdi rakı, zorle içürürdi rakı. Arkadaşlar derdi "Alla ısmarladuk" derdi. "Haydi kadehler şerefe" derdi. Ben içmezdim, çocuğım de ya... tabi Dursun Ali demezdi de "Ali Dursun" derdi. Askeri başkani şey var idi Fevzi Çakmak. Gordum, Fevzi Çakmak ne içki içer, ne sigara içer. Beş vakit namazini kiler. Cepenin arkasinde namaz kiliu. Bi albay gelmiş, emir getürmiş, verecek, namaz kiliu. "Şuna bak" demiş albay, "Millet eliyo, namaz kiliyu, bu burede namaz kılıyu" demiş ki, selamlamış, çekmiş tabancayı tak gebertmiş oni. Telefon etmiş ki, "Gel bir köpek geberttüm, gelün götürün" demiş.

İsmet İnöni'yi tanıyorum. İsmet İnönü lanet ya, lanet ya. O geldi, "Geldi İsmet, kesildi kısmet" deyile, millet şeyapiyudu ya. İsmet Paşa, Atatürk karısını berakti. Bin bilmem kaç yüz senesinde, otuz sekiz, otuz altı senesinde, karısını berakti, berakti ki malum Türk milletine hibe olsun dedi. Anladın mi? İsmet İnöni, İsmet İnöni'nin bir suri mali var idi, şeyde, rüzgarlı sokak olduği kibi onundi, sattı, kardeşleri, oğullari sattiler, yeri. Onun bi kuruş parası kalmadı, Őetmedi, hepsini helal etti millete. Bu bulunmez bi nimetti, bulunmez bi nimetti yavrim, bi kuruş Turk milletinin yeduği, Őettuęi yok (Kuyumcu, 2006: 243-245).

2.4.6. Değerlendirme

Yukarıda yer verilen hatıralar hem yöre insanının geçmiş dönemdeki gündelik hayatını yansıtmaması hem geçmişe ışık tutan birer belge olması hem de fıkralaşma yolunda ilerlemesi açısından son derece önemli anlatılardır. Bu anlatılarda masal ve fıkra türünün özelliklerini de görmek mümkündür. Bu da zamanla türler arası geçiş olduğunu ve bu anlatıların tür değiştirmeye başladığını göstermektedir.

Atatürk ile ilgili anlatıda Fevzi Çakmak'tan içki içmeyen bir kişi olarak bahsedilmektedir. Kendisinin halk tahayyülünde böyle bir imajı olmasına rağmen içki içtiği bazı tarihi kaynaklarca söylenmektedir.

2.5. Bilmece

Sözlük anlamı "Bir şeyin sadece bir takım özelliklerinden bahsedilerek isminin bulunmasını isteme şeklinde oynanan bir oyun, yazılı ve sözlü eğlence"(Doğan, 2009: 170) olan bilmece Şükrü Elçin tarafından "Tabiat unsurları ile bu unsurlara bağlı hadiseleri; insan, hayvan ve bitki gibi canlıları; eşyayı; akıl, zeka veya güzellik nevinden mücerred kavramlarla dini konu ve motifleri vb. kapalı bir şekilde yakın-uzak münasebetler ve çağrışımlarla düşünce, muhâkeme ve dikkatimize aksettirerek bulmayı hedef tutan kalıplaşmış sözler" olarak tanımlar (Elçin, 2014: 607).

Sözlü halk kültürünün önemli bir unsuru olup en az iki kişi tarafından oynanan bilmece hakkında Dîvânü Lûgat'it-Türk'te tabuzgu, tabuzguk, tabzug, tabızmak vb. terimler kullanılırken Anadolu sahasında genellikle bil- ve tap- kökünden gelen sözcükler kullanılmaktadır (Şimşek, 2003: 222, Türkyılmaz, 2007: 23).

Bilmece ilk başta bir "oyun" türü sanılsa da bilmeceyi oyundan ayıran özelliği bir soru bölümünü barındırmasıdır. Bu sorunun cevabı ise bellidir. Tüm nazımlı bilmece çoğu kez 7-8'li hece dizelerinden meydana gelirler. Bilmecenin kelime sayısı arttıkça, ölçü, uyak gibi ögeler de bilmecenin içine girer.

Bilmece hakkında araştırmacılar tarafından çeşitli tasnifler yapılmıştır. L. Sami Akalın "Erzurum Bilmece" (1954) adlı çalışmada yaptığı bilmece tasnifinde bilmeceyi mani, mısra, beyit ve kıtadan uzun bilmece olarak dört ana başlık altında toplamıştır. Ancak yapılan bu tasnifte tüm bilmece manzum olarak düşünülmüş ve mensur bilmece değerlendirilmemiştir (Şimşek, 2003: 229). Şükrü Elçin tarafından yapılan tasnifte bilmece şöyle sınıflandırılmıştır:

- a). Tabiat ve tabiat hadiseleri ile ilgili bilmece
- b). Bitkiler ve onların mahsulleri ile ilgili bilmece
- c). Hayvanlar ve onların mahsulleri ile ilgili bilmece

d). Manevi, dini unsurlarla ve diğer kavramlarla ilgili bilmeceler (Elçin, 1970: 81-88).

Pertev Naili Boratav, (1978: 109) bilmeceleri, anlatı/söyleyiş özelliklerine göre şu şekilde gruplandırır:

1). Başlangıçları kalıplaşmış olanlar:

a). "metel metel", "mesel mesel", "bilmece bildirmece" gibi türün adı anılarak başlayanlar

b). "Benim bir oğlum var, benim bir kızım var" vb. sözleriyle başlayanlar (Oğul veya kız bulunması gereken nesneye işarettir)

c). "Bir acayip nesne gördüm" diye başlayanlar (Burada bilmeceyi soran, herkesçe bilinen bir nesnenin bilmece metninde olağanüstü, garip, acayip niteliklerle tanımlanacağını haber vermek ister)

d). "Ol nedir kim?" sorusu ile başlayanlar

2). Soruları ses taklidine dayanan bilmeceler: "Tiren gelir is diye, makinist vurur tan diye, kömürcü anahtarı kaybetmiş, kondüktör bağırır bul diye (İstanbul)" (Boratav, 1978: 110-111).

Pertev Naili Boratav, bilmeceleri içeriklerine göre şu şekilde gruplandırır (Boratav, 1978: 112-113):

1). Alfabenin belli harflerinin ya da işaretlerinin bulunmasını isteyen bilmeceler: "İstanbul'da bir tane, İzmir'de iki tane, Sivrihisar'da pek çok, Almanya'da hiç yok" (i harfi)

2). Bir bilmecede birkaç nesneye değgin soru bulduran tipler: "Tarlası beyaz, tohumu siyah, elle dikilir, dille biçilir" (Kâğıt, mürekkep, yazı, okuma)

3). İnsan vücudunun çeşitli yerleri, çözümün bulunmasını güçleştirmek için, karikatürümsü bir anlatımla tanımlanır: "Yedi delikli tokmak. Bunu bilmeyen ahmak" (Baş)

4). Soyut bir kavramı tanımlayan bilmeceler: "Şıpıl şıpıl sudan geçtim, şıpırtısını duymadım. Yeşil çimen üstünde kumaş biçtim, kırpıntısını bulmadım" (Rüya)

Bilmeceler hakkında yapılan diğer bir tasnif çalışması da Âmil Çelebioğlu ve Yusuf Ziya Öksüz'e aittir. Tasnifler arasında taşıdığı ana ve alt başlıklarında maddi ve manevi pek çok unsura yer vermesi ve halk bilimi derleme kılavuzu düzeninde hazırlanmış olması bakımından yapılan tasnif, ayrıntılı yapısıyla dikkat çekmektedir. Bu tasnif çalışmasına göre bilmeceler ana başlıklarıyla şu şekilde tasniflenmiştir:

- Dini, kutsi ve bazı manevi hususiyetlerle ilgili bilmeceler
- Gökyüzü, yeryüzü ve madenlerle ilgili bilmeceler
- Bitkilerle ilgili bilmeceler
- Hayvanlarla ilgili bilmeceler
- İnsanlarla ilgili bilmeceler
- Giyim kuşam ve süsle ilgili bilmeceler
- Yiyecek ve içeceklerle ilgili bilmeceler
- Yakacak ve aydınlanmayla ilgili bilmeceler
- İnşai hususiyet ve aydınlatmayla ilgili bilmeceler
- Ev içi eşyasıyla ilgili bilmeceler
- Alet ve edevatla ilgili bilmeceler
- Çeşitli bilmeceler (Çelebioğlu ve Öksüz, 1979: 337-339).

İlhan Başgöz, Türk Bilmeceleri adlı çalışmasında farklı bir tasnif yoluna giderek aynı anda bilmeceleri alt ve ana başlıklarda hem yapı ve söz dizimi hem de fonksiyonlarına göre sıralama yoluna gitmiştir. Başgöz'ün bilmeceler hakkında yaptığı tasnif ana başlıklarıyla şu şekildedir:

- Tek karşılığı olan bilmeceler

- Karşılıkları birden çok olan bilmeceler
- Bilgi ölçen bilmeceler
- Sözcüğün parçası üzerine kurulan bilmeceler
- Şaka alay bilmeceleri (Başgöz, 1993: 7-8).

Sözlü kültür ürünlerinin hepsinde olduğu gibi bilmecelerin de ilk yaratıcılarının kim olduğu bilinmemektedir. Ancak, Kars'ta ünlü âşık Çıldırılı Âşık Şenlik'in torunu Yılmaz Şenlik'in bir bilmecesi bulunmaktadır: "Bugün ben bir nesne gördüm; bak etrafı kırmızı nefesi var, canı yoktur, akar kanı kırmızı, (Çay)" (Boratav, 1978: 116). Âşık fasıllarında asılan manzum muammalar dışında bilmeceler anonimdir ve tüm sözlü kültür ürünleri gibi ağızdan ağza dolaşarak günümüze kadar aktarılmışlardır. Ancak günümüzde teknolojik gelişmelerin bir getirisi olarak diğer tüm edebi ürünler gibi yazıya aktarılmış; hatta dijital ortamda paylaşılır olmuştur.

Bilmeceler şekil özellikleri bakımından manzum ve mensur olmak üzere iki şekilde de görülebilmektedir. Mensur cümlelerden oluşan bilmeceler bir veya birden fazla cümleden oluşabilmekte, bazı mensur cümleler konuşma şeklinde diyalog halinde olabilmektedir. Manzum bilmeceler ise genellikle dörtlük formunda olmalarına karşın beyitler halinde kurulu bilmeceler de bulunmaktadır. Ölçü bakımından genellikle yedili hece ölçüsüne sahip olmalarına karşın üçle on birli hece ölçüsü arasında değişen yapıları vardır. Bilmecelerin dili sadedir ve toplumun her kesiminden her yaşta insan bilmecelerde yer alan sözcüklerin anlamını bilir. Bilmecelerde tıpkı manilerde olduğu gibi kafiyeyi yakalayabilmek adına doldurma kelimeler, dizeler bulunabilmektedir. Kelime oyunlarına yer verilip bilmecenin cevabı sorunun içerisine gizlenebilir. Bazı bilmecelerde önceki mısraın son kelimesi bir sonraki mısraın ilk kelimesiyle aynı olup zincirleme adı verilen bilmece türünü oluşturur (Şimşek, 2003: 237-240; Türkyılmaz, 2007: 185-189).

Bilmeceler yüklendikleri oyun işlevleri sayesinde toplumun zihin gelişimlerinde büyük öneme sahiptirler. Cevap sürelerinin sınırlı olması insanları düşünmeye sevk etmektedir. Cevabın bilinmemesi halinde soru ögesi olan şeyin canlı mı cansız mı, yenen bir şey mi yoksa cansız bir nesne mi olduğu ipuçlarıyla verilir. Bilmeceyi bilen kişiler önceden belirlenen ödülle mükafatlandırılır. Bu bağlam göz önüne alındığında Türk

Dünyasının kültürel belleğinde pek çok ortak bilmecenin yer aldığı bilinmektedir (Ersoy, 2002: 60-64).

Dilek Türkyılmaz, bilmecelerin sosyal oturma alanları olduklarını ve en az iki kişi arasında geçiyor olmaları nedeniyle bir verici ve bir alıcı arasında gerçekleşen iletişimsel bir sürece sahip olduklarını belirtir. Türkyılmaz'a göre bir bilmece için oluşturulacak iletişim modelinde şunların bulunması gereklidir:

- Bilmeceyi soran (verici)
- Bilmeceyi cevaplayan (alıcı)
- Bilmeceyi soran ile cevaplayan arasında bilmece metninde yapısal ve işlevsel olanla kalıplaşmış iletişimsel ilişkiler
- Bilmeceyi soracak kişinin tekerlemeyle alıcıların dikkatini bir noktaya toplaması
- Alıcının ipuçları istemesi
- Vericinin ipuçlarını iletmesi
- Bilmecenin cevaplanması
- İletişim için kullanılan araçlar ve yollar (mendil, ip, sopa, kibrit vb. aksesuarlar)
- Bilmeceyi bilemeyeceye söz ve fiilen ceza uygulanması (Türkyılmaz, 2007: 230).

2.5.1. Rize İlinden Derlenen Bilmeceler

2.5.1.1. Tabiat ve Tabiat Hadiseleriyle İlgili Bilmeceler

Ateşe gider yanmaz, suya gider ıslanmaz

Cevap: Güneş (KK: 3).

Gece gündüz yufka açar

Cevap: Dalga (KK: 18).

Biz biz idik, milyonlarca kız idik

Sabah oldu silindik, akşam oldu dizildik

Cevap: Yıldız (KK: 18).

Ben giderim o gider, yanımda tin tin eder

Cevap: Gölge (KK: 29).

Men hem ketip baramen, U hem ketip baradi (Afgan)

Ben ciderim o cider, Arkama bi ız cider (Makedonya-Kosova) (Türkyılmaz, 2007: 691-692)

Bir yorganım var dünyayı örter, denizi örtmez

Cevap: Kar (KK: 41).

Al el, vur yere

Allah derdini vere

Cevap: Su.

Gepe do kuçge var ugun, gza koziriyi ulun (El ile ayağı yok, yol gördü mü gider)

Cevap: Su (KK: 29).

Öte kapıdan attım, beri kapıdan kaptım

Cevap: Ses (KK: 33).

Ankara'nın iki taş dışı taş, dön dolaş Dolmabahçe Beşiktaş

Cevap: Minare (KK: 52).

Nenemin etekleri süpürür hendekleri

Cevap: Rüzgar (KK: 57, 58).

Dağdan gelir, taştan gelir, bir kudurmuş aslan gelir

Cevap: Sel (KK: 136).

Karşıya kayalar

Beriye mayalar

Cevap: Deniz (Kazmaz, 1994: 178).

2.5.1.2. İnsan ve İnsan Uzuvarıyla İlgili Bilmeceler

Kçe çatma gağoberi Mçita reni golukkapay, molukkapay (Beyaz çit ile çevrilmiş kırmızı inek, o tarafa koşuyor, bu tarafa koşuyor)

Cevap: Dil (KK: 42).

Altı tavan üstü tavan, içinde bir kızıl yılan

Cevap: Dil (KK: 66).

Altı mermer üstü mermer, içinde bülbül oynar

Cevap: Dil (KK: 18).

Su içinde yorgancı, ne kurur ne çürür

Cevap: Dil (KK: 136).

Altı dar dar, üstü dar dar, içinde dilber oynar

Cevap: Dil (KK: 161).

O yani mermer bu yani mermer, içinde Deli Ömer

Cevap: Ağız (KK: 18).

İki kaşık divara yapışık

Cevap: Kulak (KK: 3).

Bir numara bir duvara, iki tekne

Cevap: Kulak (KK: 57).

Etten kantar, altun tartar

Cevap: Kulak (KK: 160).

İki ırmak sel gelur

Cevap: Sümük (KK: 161).

Pencerem var kapakli, kiyileri saçakli

Cevap: Göz (KK: 42).

Kendi küçük sır tası, dolanur dağı taşı

Cevap: Göz (KK: 41).

Sandığımı kilitledim, püskülleri dışarı

Cevap: Göz (KK: 57, 58).

Benim bir çift öküzüm var

Dünyayı koşar, evinin arkasını koşamaz

Cevap: Göz (Kazmaz, 1994: 178).

Bir bayırda iki kenef

Cevap: Burun (KK: 57).

Bir bayırda iki çene.

Cevap: Burun (KK: 58).

İki ırmak bir gelur, beş kardeş karşi gelur

Cevap: Burun (KK: 160).

Bir komanun üstünde bir bağ otluk

Cevap: Bıyık (KK: 161).

Bir komiya iki bağ isir

Cevap: Kaş (KK: 160).

Sanduğumi kitledum, puskulleri dışarı

Cevap: Kirpik (KK: 161).

Dereyi geçer ıslanmaz

Cevap: Gölge (KK: 160).

Yedi delukli tokmak, buni bilmeyen ahmak

Cevap: Baş (KK: 160).

Bir tokmagım bar, yedi delikli (Dobruca)

Edi delikli susak, onu bilmeen ahmak (Gagavuz)

Bir tobıkta ceti cirtın (Kazak)

Yeddi deligli tohmag, onu tapmayan ahmag (Azerbaycan)

Yeddi dellüklü tohmah, bunu bilmeyen ahmak (Kerkük) (Türkyılmaz, 2007: 458-459).

Keser sapi, kel kitabı, beş dali var, beş çiçeği

Cevap: El (KK: 161).

2.5.1.3. Besin Maddeleri, Bitkiler ve Onların Mahsulleriyle İlgili Bilmeceler

Altı kara üstü kara, içinde beyaz para

Cevap: Kestane (KK: 41).

Altı gösti, üstü gosti içine gırtlak dostı.

Cevap: Kestane (KK: 57, 58).

Yer altında sakallı dede

Cevap: Ispanak (KK: 136).

Canı var kanı yok

Cevap: Şepidi (KK: 136).

Yazın yersin yaşını kışın yersin başını

Cevap: Soğan (KK: 18).

İçi kara dışı kara, bunu bilmeyen maskara

Cevap: Zeytin (KK: 18).

İp gibi gider, küp gibi döner

Cider cider ip cibi, ceri bakar top cibi

Cevap: Kabak teveği (KK: 3).

Attım ipleri, tuttım küpler (Başgöz, 1993: 423)

Uzun uzun atlar, ucunda beyaz atlar

Cevap: Kabak (KK: 161).

Allah yapar yapısını

Demir açar kapisını

Cevap: Kabak (KK: 52).

Cüneş açar yuvasını, Biçak açar kapisını (Makedonya-Kosova)

Alla yapa yapısını, Demi kilit açar kapisını (Deliorman)

Alla yabar yapkıçın, Pıçak acar kapkasın (Tatar)

Alla yapar yapısını, Demir açer kapısın (Romanya-Bulgaristan)

Alma yapar yapusun, Pıçak açar kapusun (Kırım-Tatar) (Türkyılmaz, 2007: 418-419).

Kestum kuruttum

Tiktum yürüttüm

Cevap: Kabak iliği (Kazmaz, 1994: 178).

Buradan atıldı, karşıdan yumurtladı

Cevap: Kabak (KK: 55).

Uzun uzun ip yatur dibine bir tüp yatur.

Cevabı: Kabak (KK: 57, 58).

Kırmızı kazanopo kapağında asılır

Cevap: Hurma (KK: 161).

Ay neredür neredür

Dişli sedef neredür

Ol iki medresenün

İlk kapisu neredür

Cevap: Nar (KK: 52).

Alçacak boylu

Kadife donlu

Cevap: Bu da patlican (KK: 52).

Yerden çıkar bir sokut

Belinde var piş nohut (piştöfi)

Cevap: Bu da misur (KK: 52, 78).

Yerden çıkar bir sufi

Kol görünür pis sofi

Cevap: Mısır (KK: 57).

Yerden çıkar düşbeki

Toz beline pişteki.

Cevap: Mısır (KK: 58).

Düze oynar çocuklar, beline puştacıklar

Cevap: Mısır (KK: 160).

Bir değneğin tepesinde sakallı dayi oturur

Cevap: Mısır (KK: 161).

Dört köşedur beş değil, başi sudan hoş değil

Cevap: Şeker (KK: 159).

Yol ustine keşişler, ağzi yok adam dişler

Cevap: Isırgan (KK: 160).

Avuca siğar ambara siğmaz

Cevap: Harcı (KK: 67).

Tunca siğar ambara siğmaz.

Cevap: Tarçın (KK: 58).

Üstü kova altı kova, ortasında sarı maya

Cevap: Yumurta (KK: 62).

Altı mermer, üstü mermer, içerisinde sarı dilber

Cevap: Yumurta (KK: 20).

Dört yanı kaya, ortası maya

Cevap: Yumurta (KK: 32).

Pişürürsen aş olur, pişürmezsen kuş olur

Cevap: Yumurta (KK: 159).

Anasi yayman yayık

Babasi beli bükük

Kızı güzellere güzel

Oğli sohbetlerde gezer

Cevap: Üzüm (KK: 160).

Yeni gelinin küpesi

Alucudur nefesi

Cevap: Kırmızı biber (KK: 52).

Bi küçük kuti

İçindeki korkoti

Cevap: Biber (Kazmaz, 1994: 177).

Bir küçücük kutu

İçi dolu korkutu (Başgöz, 1993: 171)

Karakazan kalpağının kazuhu yapahından ozuhumaz

Altı genen üsti genen içine de kırık nenen

Cevap: Ekmek (KK: 52).

Altı hoski üstü hoski

İçinde yurek dosti

Cevap: Ekmek (KK: 161).

Altı kül üstü kül, içine bir sarı gül

Cevap: Pilekide ekmek (KK: 57).

Altı kül üstü tül. İçine bir sarı gül.

Cevap: Kürekte mısır ekmeği (KK: 52).

Altı kara üstü kara

İçine peynir para

Cevap: Kestane (Kazmaz, 1994: 179).

Başı tarak gibi götü srak gibi

Cevap: Kiraz (Kazmaz, 1994: 179).

Elemez elemez ateşi yenmez yanup da geri dönemez.

Cevap: Yağ (KK: 52).

Elenmez bellenez, Ateş kenarı gelemez

Gelse de duramaz, Eski halinde kalamaz (Makedonya-Kosova)

Şaybır-şaybur borkoldoy baatur

Taşka koysan erip ketet

Suuga salsan tonup kalat (Kırgız)

Sarığ-ku altın emes, Erir birok kar emes (Özbek) (Türkyılmaz, 2007: 548)

Elemez melemez, ateş altına gelemes

Cevap: Yağ (KK: 161).

Derisi var kanı yok, nefesi var canı yok.

Cevap: Kabuk (KK: 58).

İçi peynir mayası, dışı kazan karası

Cevap: Kestane (KK: 160).

Dal üstünde kilitli sanduk

Cevap: Ceviz (KK: 159).

Terek üstünde kilitli sandık (Kırım)

Ağaç üstünde, kilimli gasa (Kıbrıs)

Dal üstünde kilitli sandık (Dobruca)

Kazık üstünde kilitli sandık (Batı Trakya) (Türkyılmaz, 2007: 405)

Çeşme, çeşme yukarı

Su çeşmeden yukarı

Kuşlardan bir kuş vardır

Gözleri başukarı

Cevap: Çekirdek (Kazmaz, 1994: 178).

Yer dibinde saçlı dede

Cevap: Pırasa (KK: 160).

2.5.1.4. Hayvanlar ve Onların Mahsulleriyle İlgili Bilmeceler

Dağdan gelir tayına

Ben onu tutayına

İki taşın arasına

Ben onu ezeyina

Cevap: Bit (KK: 18).

Dağdan gelir Tatayına

Ben onu tutarina

Kıskaçla kıstırına

Baskıçla bastırına (Başgöz, 1993: 172)

Lingir lingir tepelere

Lingir lingir derelere

Lingir lingir iliksiz

Lingir lingir kemiksiz

Cevap: Kelebek (KK: 136).

İki direk üzerine serender, üzerinde kiremitler

Cevap: Tavuk (KK: 42).

İki direk bir nayla

Cevap: Tavuk (KK: 57, 58).

Dağdan gelir çıtatıt, uzun gömlek kış açık

Cevap: Keçi (KK: 30).

Pimpili uğun koği varon (Sakalı var adam değil)

Cevap: Keçi (KK: 18).

Usta gider işine

Kızı gider peşine

Cevap: Fare (KK: 52).

Ateş yakar ısı vermez, bir görülür bir görülmez

Gece olur gündüz olmaz, kışın ararsan bulunmaz

Cevap: ilipuli (KK: 136).

Dordi amur yoğurur

Biri yelken savurur

Cevap: İneğin bacakları (KK: 160).

Krpiyi tersine geçer

Cevap: Karınca (KK: 161).

Gündüz ağa, gece hamal

Cevap: Köpek (KK: 159).

Kaybana dört bacaklı

Yerin altına saklı

Kaybananun sesleri

ıngıraklıdır ıngıraklı

Cevap: akal (Kazmaz, 1994: 178).

Altı puar içilir, üstü imen, biçilir

Cevap: Koyun (KK: 161).

Altı bulag içerler, Üstü zemi biçerler (Azerbaycan)

Üstü örtü biçili, Altı şattu içili (Kerkük) (Türkyılmaz, 2007: 328)

Usti çimen biçilir

Altı puğar içilir

Cevap: Koyun (Kazmaz, 1994: 179).

Suda ayılır, karada bayılır

Cevap: Balık (KK: 160).

Suda yayılır, karada bayılır (Başgöz, 1993: 156)

Cık cık kuşlar, camiş taşlar, kendisi çalışır, ele bağışlar

Cevap: Arı (KK: 159).

Dağdan gelir hora hora

Ayağına zilli tora

Cevap: Arı (Kazmaz, 1994: 177).

Dağdan gelir viz vize, ayakları kukalize (Başgöz, 1993: 119)

Ha bu karşıya gün doğdı

Kızımın kızı oldı

Cevap: Arı peteği (Kazmaz, 1994: 177).

Göge asili bir taş, içinde yüz elli baş

Cevap: Arı peteği (KK: 160).

Ezan okur namaz kılmaz, kari alur nikah kıymaz

Cevap: Horoz (KK: 161).

Ezan okur, sabah kılmaz, Kadı olur, nikah kıymaz (Makedonya-Kosova)

Ezan ohur namaz kılmaz, Arvad alar kebin kurmaz (Güney Azerbaycan)

Ezan okur namaz gılmaz, Gadın alır nikah kıymaz (Kıbrıs)

Ezan ohur namaz kılmaz, Arvad alı nikah kıymaz (Kerkük) (Türkyılmaz, 2007: 388).

Yer dibinde yuvası

Kaybana dört bacaklı

Kaybananun sesleri

Çingiraklıdur çingiraklı

Cevap: Çakal (KK: 160).

2.5.1.5. Eşyalar ve Araç Gereçlerle İlgili Bilmeceler

Çözdüm durur, bağladım yürür

Cevap: Ayakkabı (KK: 60).

Bağlarım yürür, çözerim durur (Erzurum) (Başgöz, 1993: 137)

Bir mezar, dünyayı gezer

Cevap: Ayakkabı (KK: 66).

Bir oğlum var evden eve gezer

Küçücük mezar dünyayı gezer (Aydın-Amasya)

Alçacık mezar, dünyayı gezer (Antakya-Afyon) (Başgöz, 199: 136)

Bağlarım onu gider, çözerim onu durur

Cevap: arık (KK: 136).

Kara koyin bacağı, yıkar evi ocağı

Cevap: Tabanca (KK: 160).

Pasli taş, yatur kupas

Cevap: Pelki (KK: 161).

Günilan barişağa akşamdan arçiri

Cevap: Kapının demiri (KK: 161).

Bir kuçukçe tırnana, adam oğa inana

Cevap: Anahtar (KK: 160).

Alçacık damdan kar yağar

Cevap: Elek (KK: 25).

Bir vururum bin döker

Cevap: Elek (KK: 136).

Derisi var kanı yok, nefesi var dönü yok

Cevap: Körük (KK: 57).

Bir duvara iki tekme.

Cevap: Kupa (KK: 58).

Elek elek gözi var, ağalara sözi var

Cevap: Kur'an (KK: 159).

İki dağın arası, bir karınca yuvası

Cevap: Kitap (KK: 57, 58).

Çiğ koydum pişmiş çıktı, bu ne biçim keramet?

Cevap: Fırın (KK: 42).

Ağzı açık alamet, içi kızıl kıyamet

Cevap: Fırın (KK: 3).

Yer altında bulgur kaynar, yeşil ektüm al çıktı

Cevap: Kına (KK: 160).

Dağa varur seslenur, eve gelur yaslanur

Cevap: Balta (KK: 161).

Yol üstünde kilitli sanduk

Cevap: Mezarlık (KK: 161).

Dağdan gelir hüre hüre, domuzları süre süre

Cevap: Tarak (KK: 160).

Yurunur tükenmez

Çiğnenur yenmez

Bize çok faydalidir

Ona zararlı denmez

Cevap: Yol (KK: 160).

Gelenun gidenun elini öper

Cevap: Kapı (KK: 161).

Bir kuyu var, kuyunun içinde su var, suyun içinde yılan var, yılanın ağzında ateş

var

Cevap: Gaz lambası (KK: 67).

Ağaç oydum içine dünyayı koydum

Cevap: Radyo (KK: 28).

Dil vurur, damak keser

Cevap: Düdük (KK: 52).

Dağa gelir seslenir, eve gelir yaslanır

Cevap: Balta (KK: 66).

Benim bir annem var, sabah akşam yufka açar

Cevap: Dalga (KK: 67).

Nasiplerum çokdur ama

Bir lokma yemek yemem

Söyleyin adımı

Dilim yok söyleyemem

Cevap: Bu da tarak (KK: 52).

Kuyu, kuyunun içinde suyu

Suyun içinde yılan

Yılanın ağzında mercan

Cevap: Bu da gaz lambası (KK: 52).

Dört bucak

İçi sıcak

Cevap: Fener (Kazmaz, 1994: 178).

İneği koydum ahıra

Kuyruğun kaldı dışarıda

Cevap: Kaşık (KK: 52).

Eşeği yükledim, değirmene yolladım

Ağzı içerde, kuyruğu dışarda

Cevap: Kaşık (KK: 18).

Bir eşşeğe yükledim zahrayı, yolladım değirmana. Hepsi girdi, guryuğu girmede (Başgöz, 1993: 392)

Bir küçücük bir

Eksesinde dil

Arapça konişur

Onu da bil

Cevap: Saat (KK: 52).

Bi bahçeye bir koyun

Hortlar hortlart hortlar

Kırar bacaklaruni yatar aşağı

Cevap: Ustura (KK: 18).

Nar tanesi nur tanesi

Dört köşenin bir tanesi

Cevap: Ampul (KK: 42).

Dışarda arşı pazar, içerde damba dumba

Cevap: Yayık (KK: 20).

Ben giderim o gider, yanımda tin tin eder

Cevap: Baston (KK: 41).

Ben giderim o gider, para para iz eder (Makedonya, Kosova, Batı Trakya)
(Türkyılmaz, 2007: 512-513).

Çarşıdan aldım kapkara eve geldim maskara

Cevap: Kömür (KK: 21).

Dedem deve, girmez eve

Kes başını girsin eve

Cevap: Şemsiye (KK: 3).

Dedem deve başını kesmemiş girmez eve

Cevap: Şemsiye (KK: 57, 58).

Bir kuş tuttum alaca

Bağladım dört ağaca

Mevlam bir yapı yaptı

Ne kapi var ne baca

Cevap: Mezar (KK: 52).

Yol üstünde cansız eşek

Cevap: Köprü (KK: 18).

Dışkı kazan karası içi un helvası

Cevap: Soba (KK: 41).

Kara tavuk, karnı yarık

Cevap: Soba (KK: 161).

Altı pati, usti pati, kuyruğını uzatti

Cevap: Kuzine soba (KK: 160).

Uzun kutu

Savurur sütün

Cevap: Değirmen oluğu (Kazmaz, 1994: 178).

Elden ele su verir

Cevap: Kiremit (KK: 159).

Kara kuğzun kuyruğu kendinden uzun

Cevap: Gűgűm (KK: 161).

El eleme

Cevap: Elek (KK: 161).

Ay Huriye Huriye

Uzun kervan yűrűye

Bu ne sefil kuş idi

Arka usti yűrűye

Cevap: Cenaze (Kazmaz, 1994: 178).

Her heriye heriye

Asker dizilmiş geriye

İnsanoğlu var mıdır

Arka üstü yürüye (Amasya-Trabzon) (Başgöz, 1993: 188)

Abdest almaz, namaz kılmaz. Cemaatten geri kalmaz

Cevap: Cenaze (KK: 18).

Abdest alır namaz kılmaz, cemaatten geri kalmaz (Kars, Malatya) (Başgöz, 1993: 190)

Ndgaleri lalum, seri neas (Gündüz havlıyor, gece uyuyor)

Cevap: Balta (KK: 29).

Dört yaşına dert başına

Cevap: İskemle (KK: 29).

Dört yaşına deh başına.

Cevap: İskemle (KK: 58).

Gelirsen bizim evew, koyarım onu dibine

Cevap: İskemle (KK: 161).

Don dolama

Cevap: Dolap (KK: 160).

Sarı sandula

Cevap: Sandık (KK: 160).

Oturum önüne, uydururum deliğine

Cevap: Sandık (KK: 160).

Ayıkır yatır, boyu yoldadır

Cevap: Asma köprü (KK: 29).

İngos ingos var icgen, cari var meçasi goruy (Yiyor yiyor doymuyor, ekmek vermeyince de ister)

Cevap: Ateş (KK: 29).

Yir yir doymaz, seni uyutmadan uyumaz (Başgöz, 1993: 129)

Kırmızı pandula

Cevap: Ateş (KK: 160).

Günlaç viç viça

Gece kumbiliça

Cevap: Ateş (Kazmaz, 1994: 177).

Mimim ayaklı

Mintan kulaklı

Puğurce gözlü

Doğan tırnaklı

Cevap: Kantar (Kazmaz, 1994: 178).

Karatavuk karnu yaruk katlanamaz.

Cevap: Makas (KK: 52).

Mesel mesel mendil keser, dil atar, damak keser

Cevap: Makas (KK: 160).

Mesel mesel mendil keser, dil atar damak keser

Mesel mesel mali mesel, dil oynar damak keser (Başgöz, 1993: 470)

Fırında pişer, avluya işer

Cevap: Kiremit (KK: 136).

Elde konuşur yerde susar

Cevap: Kalem (KK: 136).

İstanbul'da süt pişer

Kokusu buraya düşer

Cevap: Mektup (Kazmaz, 1994: 179).

Başka memlekette pişer kokusu buraya düşer (Makedonya)

İstambulda kaz pişe, Kokusu manga yetiše (Dobruca) (Türkyılmaz, 2007:

671)

Nenenin eli ensesine

Cevap: Güğüm (Kazmaz, 1994: 178).

Gider gider izi yok, geri baksa gözü yok

Aleme düzen verir, kendinin düzeni yok

Cevap: Gemi (KK: 136).

Gider gider izi yok, geri döner tozu yok

Dünya kadar mal götürür, zerre kadar canı yok (Başgöz, 1993: 292)

Fit öteye, fit beriye, fit kapının arkasına

Cevap: Süpürge (KK: 136).

Fışüte fışberi, Kapı arkasındadır yeri (Makedonya-Kosova) (Türkyılmaz, 2007: 589)

Eğri keçi bacağı

Yıkar evi ocağı

Cevap: Tabanca (Kazmaz, 1994: 179).

Çimçir çivardak mısın?

Hakmak yumurta mısın?

Kızıncık nerden geldin?

Daha burada mısın

Cevap: Tabanca (Kazmaz, 1994: 179).

Bir tepeye tas durur

Biri kalkar biri oturur

Cevap: Terazi (Kazmaz, 1994: 179).

Bir yerini ellerim bir yeri kalkar

Elledum gıyruğuni gakdi (Başgöz, 1993: 613)

Altı sulak üstü sulak, bir kafaya kırk kulak

Cevap: Değirmen (KK: 136).

Altı taş üstü taş, ha dolaş ha dolaş (Başgöz, 1993: 237)

Acidu macidu hanumların harcidu

Cevap: Sabun (KK: 160).

Acıyım acıyım

Hatunların harcıyım

Cevap: Sabun (Kazmaz, 1994: 179).

Kırk yuvarlak iki bacak

Cevap: Zincir (KK: 161).

Dört bucağı biri sıcak

Cevap: Fener (KK: 160).

Kırmızıdır kan değil

Okudum Kur'an değil

Cevap: Lira (Kazmaz, 1994: 179).

Canlı biner cansuz, cansuz biner canlı

Cevap: Semer (KK: 161).

2.5.1.6. Olağanüstü ve Mitolojik Varlıklarla İlgili Bilmeceler

Mesle mesle mel keser

Adamı yerden keser

Cevap: Azrail (KK: 57).

Mesle mesle ner keser

Adamı yerden keser.

Cevap: Azrail (KK: 58).

Oturun yettun onu lakabey.

Cevap: Asma kesme (KK: 58).

2.5.1.7. Özel Günler ve Zamanla İlgili Bilmeceler

Yere vurdum yumruğu

Tanrının buyruğu

Otuz okka gövdesi

Altı okka kuyruğu

Cevap: Ramazan (KK: 76).

2.5.1.8. Hava Olayları ve Gök Cisimleri ile İlgili Bilmeceler

Burdan attum kilici, Misir'dan çıktı uci

Cevap: Şimşek (KK: 160).

Ateşi girer yanmaz, suya girer islanmaz

Cevap: Güneş (KK: 161).

Ninemun etekleri süpürür hendekleri

Cevap: Rüzgar (KK: 160).

Attum atana

Deydi kotana

Suda baluğa

Düzde ceylana

Cevap: Yıldırım (KK: 160).

Dağdan gelur dağ gibi

Kollari budak gibi

Eğilur su içmeye

Bağurur oğlak gibi

Cevap: Çığ (KK: 161).

Benum bir yorganım var, her yeri örter, denizi örtmez

Cevap: Kar (KK: 160).

2.5.1.9. Değerlendirme

Sözlü kültür geleneğinin önemli bir kolu olan bilmeceler hem eğlendirici hem de eğitici işlevi olan ürünlerdir. Bilmeceler insanların bir araya geldiği zamanlarda birbirlerine soru sorup hoşça vakit geçirmelerini sağlarken aynı zamanda insanları pratik düşünmeye teşvik etme, geleneksel bilgiyi gelecek kuşaklara aktarma gibi yönlerden eğiticilik ve öğreticilik işlevi de üstlenirler. Ayrıca bilmecelerdeki soru sorma, cevabı saklama, dinleyiciyi yanıltmak için kullanılan yöntemler açısından bilmecelerin bir milletin düşünce tarzını, zihin işleyişini ve mantık yürütüme yöntemlerini yansıttığı da söylenebilir. Bu bağlamda Rize bilmecelerine bakıldığı zaman bu bilmecelerde Türk insanının düşünce pratiklerinin ve akıl yürütme yöntemlerinin izinin görüldüğü muhakkaktır. Bunu tespit edilen bilmecelerin varyantlarının Türklerin yaşadığı çok farklı coğrafyalardan çıkıyor olması açık bir şekilde göstermektedir.

2.6. Atma Türkü

Türk şiir geleneği içersinde karşılıklı şiir söyleme geleneği çok eskilere dayanır. İlk örneklerini Divanü Ligati't Türk'te gördüğümüz kış-yaz tartışması bunlardan biridir (Tekin, 1989: 104-105).

Karşılıklı türküler, iki veya daha çok kişinin birbirlerini muhatap alarak söyledikleri türkülerdir. En fazla halk hikâyelerinde rastlanır. Bu durumda konuları hikâyedeki sahneye göredir. Ekseriya, hikâye kahramanı olan kız ile erkek arasında sevginin ön planda tutulduğu manzum konuşma şeklinde karşımıza çıkar²⁵.

Karşılıklı türkülerin bir çeşidi de atma türkü ya da atışma türkülerdir. Doğu Karadeniz bölgesinde karşımıza çıkan ve yörelere göre "kesme türkü", "karşı-beri", "karşılama" ve "kovalama" gibi adlarla da bilinen atma türküler özellikle düğün, yedi (düğün ertesi), ternek/vartivor (yayla eğlenceleri), bayramlar, şenlikler, imeceler veya uzun yayla yolculukları sırasında söylenir (Kaya, 1999: 172). İki grup veya iki kişi tarafından ortaya konulur. Önce yedi heceli manzum söz söylenir. Bu manzum parça, genellikle iki mısra olmakla beraber üçlük, dörtlük hatta bent şeklinde de olabilir. Karşı taraf, ilk şekle

²⁵ Doğu Karadeniz Bölgesi atma türkülerini hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. (Şenel, 1994: 3-125; Kazmaz, 1993: 344-364; Ak, 1994: 33-80; Balaşoğlu, 1946: 9-111)

uygun tarzda cevap vermek zorundadır. Şairlerden biri cevapsız kalıncaya kadar türküye devam edilir. Cevap veremeyen "tutulmuş" (mat olmuş) sayılır. Karşılaşma çok uzun sürer "ayak"ta daralma olursa, buna "Türkü çıkmaz yola düştü" denir (Kazmaz, 1976: 17). Bu durumda şairlerden birisi ayağı değiştirir ve türküye devam edilir.

Atma türküler yapılarına göre iki, üç, dört ve diyalog şeklinde olmak üzere dörde ayrılır. Atma türkülerin bir kısmı ikiliklerle başlayıp üçlüklerle, dörlüklerle başlayıp ikiliklerle devam eder, bir kısmı da altılıklarla kuruludur (Doğan, 1999: 173).

Doğu Karadeniz yöresine özgü olan atma türküler Kowalski'nin en eski maniler "b a c a (x a x a)" şeklinde olanlardır şeklindeki görüşünü doğrular niteliktedir. Atma türküler, biçim olarak Kowalski'nin en eski kabul ettiği "b a c a" şeklindeki mani katarlarından meydana gelmektedir. Anadolu'nun her yöresinde türkü söylemek, türkü yakmak vb. ifadeleri kullanırken Doğu Karadeniz'de türkü atmak denmesi Ali Çelik'e göre tesadüf değildir. Çelik, bu isimlendirmenin sebebini atma türkünün hem şekil hem de içerik yönünden diğer yörelerde söylenen türkülerden farklı olmasına bağlayarak atma türkünün muhtevasını açıklarken Anadolu'da söylenen çoğu yanık ve hüznü türkülerin aksine bu tür neşelidir; bunlarda amaç, çoğunlukla karşıdakini kızdırmak, açık aramak, yermek, söylemek istemediği şeyleri söyletmek, alay etmek veya eğlenmek, kendi üstünlüğünü rakibine kabul ettirmek, çeşitli engeller yüzünden açıkça ifade edemediği düşünceleri bazen açık, bazen kinayeli bir şekilde söylemek suretiyle şakalaşmaktır ifadesini kullanmaktadır (Çelik, 2005: 55).

Ali Çelik, atma türkünün içerik özellikleri dikkate alındığında, onun Türk şiirinin ilk örneklerinden olduğu kabul edilen takmak ile aralarında bir yakınlık kurulabileceğini belirtmektedir (Çelik, 2005: 56). Reşit Rahmeti Arat'ın verdiği bilgilere takmak, bugün çeşitli Türk şivelerinde bulmaca, atalar sözü, türkü ve bundan takmakla-, takmakçı; bir de; takpak (Altay), şaka, nükte, türkü yarışı, şaka türküsü; masal, bulmaca ve bundan takpakta-takpakçı (Altay) şarkıcı, şakacı, takpakşı ve takpakşıl (Kazak); takpak vb. anlamlarında kullanılmaktadır (Arat, 1991: 14). Bütün bunlar göz önüne alındığında bu yakınlık daha net görülebilmektedir. Buna, bölgedeki şairlerin atışmak istedikleri kişileri yarışmaya davet ederken söyledikleri "Hadi takul baa dedum takildi", "Dedum hau Ayşe nene'ye bi takilayum" gibi sözlerde kullanılan ve takmak'la aşağı yukarı aynı manaları taşıyan

takılmak fiilini de ekleyince atma türkülerle takmak arasındaki ilişki daha da belirginleşmekte ve atma türkülerin, en eski Türk şiiri türü olduğu varsayılan "takmak"ın günümüzdeki versiyonları olabileceği şeklindeki kanaat daha da kuvvetlenmektedir (Çelik, 2005: 56-57).

Atma türkü geleneği Karadeniz bölgesinin her kesiminde olduğu gibi Rize'de de gündelik hayatın ve eğlence hayatının her noktasına sirayet etmiştir. Düğünlerden yaylaya çıkışlara, asker uğurlama şenliklerinden imecelere kadar hemen her ortam ve şartta atma türküler birer iletişim aracı olarak karşımıza çıkmaktadır. Turgut Günay, atma türkü icra geleneğinin gelişmesindeki etkenlerden bahsederken âşık edebiyatına benzer bir usta çırak ilişkisine gerek olmadığını ve çocukluk çağlarından itibaren geleneğin içinde izleyici, dinleyici olarak yetişen her kişinin bu söz ustalığına az çok mazhar olduğunu belirtir. Zaman içinde eğlence ortamlarında fırsat bulunduğu kendini gösteren icracı ise bu şekilde geleneğe dahil olmayı başarır (Günay, 1976: 73-83).

2.6.1. RizeYöresinden Derlenen Atma Türküleri

2.6.1.1. İnce Ali ile Mustafa'nın Atışması

İnce Ali:

Adum Ali'dur Ali

İnce giderum ince

Mustafa:

Remezana dağmışım

Yirmi yedinci gece

İnce Ali:

Ne tatlı yemek olur

Suti katınca pirince

Mustafa:

Derler sırlar sırat köprisi

Kıldan incedur ince

İnce Ali:

Ne suval verecesun

O sıratı geçince (Dalbastı, 2001: 20-21).

2.6.1.2. Sevdalıların Atışması

Bir delikanlı beraber yaylaya gittikleri kızlardan birisine âşıktır ve aralarında şöyle bir atışma geçiyor:

Delikanlı:

Yaylanun yollarında

Sovuk sulari içtüm

E kız seni almassam

Hayatumdan vazgeçtüm

Kız:

Yaylanun yollarında

Ben de içtüm sulari

Boşunadur boşuna

Uşak sevdalukların

Delikanlı:

Yaylaların arkası

Balıklıdır yaylası

Kizum laf atma bana

Yersin bıçak yarasi

Kız:

Yaylanun yapısına

Gün doğar kapısına

Ben seni almıyorum

Haydi git başkasına (KK: 3).

2.6.1.3. Rize Çay Türküsü

Erkek:

Başında yeşil yaprak

Koynunda bir demet gül

Görünce aşık oldu

Sana bu deli gönül

Kız:

Benim adıma derler

Al bayrağın yıldızı

Şöhretimi sorarsan

Yurdun en güzel kızı

Erkek:

İnce kalem kaşların

Kemençe yayı gibi

Kırmızı dudakların

Rize'nin çayı gibi

Kız:

Yanağımın yanında

Gül bile sönük kalır

İçtiğin çay rengini

Dudaklarımdan alır

Erkek:

Tepemde esen rüzgar

Taze yeşil çay kokar

Āb-ı hayat dediğin

Geçmelerimden akar

Kız:

Elmamın çileğimin

Yanağım gibi alı

Dilim gibi tatlıdır

Çileklerimin balı

Erkek:

Bir başka musikidir

Bülbülümün feryadı

Şekerde bile yoktur

Meyvelerimin tadı

Kız:

Yola bakan gözlerim

Sularım kadar berrak

Gecelerimden siyah

Yıldızlarımdan parlak

Erkek:

Tatlısın hülya gibi

Söyle sen nerelisin

Gül kokuyor her yanın

Sanki bahar yelisin

Kız:

Rize'dir benim yurdum

Bahara benzer kışım

Hind bahçeleri gibi

Çay kokar içim dışım

Erkek:

Ağzına kadar doldur

Bardağı kana kana

İç çayı soğutmadan

Dudağın yana yana

Erkek:

Dudağım gibi derler

Kirazımın rengini

Bir yerde bulamazsın

Armudumun dengini

Erkek:

Başım gibi dumanlı

Göklerim denizlerim

Yeşil bahçelerimde

Bilsen neler gizlerim

Kız:

Plajlarımı benzer

Sentimizin yalısı

Yanağımdan tatlıdır

Bahçemin şeftalisi

Erkek:

Dutlarım parmak parmak

Yeşil can eriklerim

Gelsin de yesin seni

Sevgilimi beklerim

Kız:

Beğendinse Rize'yi

Gel bizde misafir kal

İkram edeyim sana

Mandalina portakal

Birlikte:

Kaynasın semaverler

Bardaklara dolsun çay

Halka olun uşaklar

Çevirelim sık saray (Dalbastı, 2001: 21-24).

2.6.1.4. Kedi ile Farenin Atışması

Fare:

Ocakta oturursen

Buyuklerin kül olur

Hamburune girerum

Etlerin mekruh olur

Kedi:

Sen nerden gireceksin

Hambarun kitli olur

Fare:

Hambarun kitli olsun

Dişlerum hizar olur

Kedi:

Seni öyle tutarum

Yemek siçmak bir olur (KK: 3).

2.6.1.5. Gelin ile Damat Atışması

Bir kız yabancu bir köye gelin etmişler. Kız evleneceğı adamı tanımıyormuş. Kızın düğünü olmuş. Düğün gecesi gençler bir odada eğleniyorlarmış. Gelin kız merak etmiş damat hangisi diye ama damadı çıkaramamış. Düğün bitmiş, herkes dağılmış, gelin kız odaya göz ucuyla bir daha bakmış. Odada yaşlı bir adam oturuyor. Gelini odasına götürmüşler ki odada gördüğü ihtiyar onu beklemekte:

Gelin kız:

Sen dedesin dedesin

Sen git de oğlun gelsin

Yaşlı damat:

Dede senin gülündür

Sen de dede gülüsün

Sar dedenin boynuna

Gir dedenin koynuna

Gelin kız:

Yedi aştığım

Beş kardeşi geçtiğim

Sen misin benim gülüm

Sakalına sıçtığım (KK: 3).

2.6.1.6. Kızla Delikanlının Atışması

Mahallenin birinde çok güzel bir kız vardı. Mahallenin delikanlıları bu kıza âşıktı. Kız bahçe kazarken gençler de ağaç taşıyorlardı.

Delikanlılar:

E bozo bayiskani (E kız senun boyun)

Mışani on mişani (Güzel mi güzel)

Na dologonkuy porça (Giydiğin elbise)

Kiraktişişoni (İpekten)

Kız:

Na mogozin şalvari (Giydiğin şalvar)

Takar puçenişani (Ne biçim şalvar giyiyorsun?) (KK: 24).

Bir gelin kaynana atışması

Kaynana:

Bu kadar emek emek

Eve saktuk inlemek

Gelin:

İnsan hasta olmaz mi?

Ne demektur ne demek

Kaynana:

Tavayı koy ateşe

Ed bağa bi yemek

Gelin:

O kadar beceresun

İstemezsun söylemek (Cumhuriyetimizin 75. Yılında Rize, 1998: 189).

2.6.1.7. Kantaroğlu Herekli'nin Atışması

Kantaroğlu Herekli adında bir şair, kendi gibi ünlü bir şairi görmek için yola çıkar. Öteki bunun adını duymuş olmasına rağmen kendisini tanımamaktadır. Herekli şöyle seslenir:

Maşallah evunuze otuz iki direkli

Bu yapıyı yapturan yureklidur yurekli

İnşallah sofrı çıkar baklavalı borekli

Öteki şöyle karşılık verir:

- Evumde hasta vardur dert ustine dert ekli

Herekli:

- Hastanız şıfa bulur, ayağum mubarekli

Öteki:

- Sakin sen olmayasun Kantaroğli Herekli

Böylece iki şair tanışmış olurlar.

2.6.1.7. İki Sevdalı Gencin Atışması

İki sevdalı genç evlenmek istemektedir. Ancak kızın ailesi bir şart koşar. Atışma yapacağız. Şayet kazanabilirseniz kızını veririz, yoksa vermeyiz derler. Oğlan tarafı adamlarını toplar, kızın evine giderler ve atışmaya başlarlar.

Erkek:

- Eliften başlayalım okuyalım Kur'an'ı

Kız:

- Neyle okuyacaksın, kitabın hani?

Erkek:

- Oyle uzaktan olmaz, oturalım yan yanı

Kız:

- Haman oturmak olmaz, birazcuk beni tanı

Erkek:

- Gel beraber bakalım biz, Rusiye'den yanı

Kız:

- Komar yaprağı ile donattın mı odanı?

Erkek:

İnşallah sen asarsın o odada forkanı

Bu söz üzerine atışmayı erkek kazanmış kabul edilir.

2.6.1.8. Şair Mehmet Efendi'nin Atışması

Mehmet Efendi yörenin ünlü bir şairidir. Kendisine güveni vardır. Bir gün karşısına rasgele bir insan çıkar ve ona şöyle seslenir:

- Merhaba Mehmet Efendi, şu sepetinde ne var?

Mehmet Efendi:

- İki kaşuk, bir kepçe, yarım okka yağ da var.

Öbürü:

- Sen okumuş ben cahil, aramızda dağ da var.

Rasgele bir insanın bu cevabı karşısında Mehmet Efendi:

- Sen benden çok daha güzel türki attun, beni yendün, der.

Atmaca meraklısı Mehmet, dağa çıkar ve bir atmaca yakalamak için günlerce bekler. Aç susuz öyle beklemekte, atmacayı kollamaktadır. Nihayet bir gün atmaca havada görünür. Elindeki atmaca kuşu ile atmacayı kendisine doğru çekerek ağı ile yakalar ve daha önce hazırlamış olduğu tüneğe bağlar. Başka bir atmaca yakalamak için ağını gerer; fakat dağda yalnızdır, canı sıkılmaktadır. Atmacaya şöyle seslenir:

- Sana bir türki atacayım. Yeterli cevabi verebilursen seni serbes birakacayım.

- Atmacam tuttum seni şimdi skencede düşün

Atmaca söylüyormuş gibi yine kendisi cevap verir:

- Ben tutulmezdim; ama eyi oynadi kuşun

Bu cevap karşısında atmacayı çözer ve günlerce beklediği halde onu serbest bırakır (KK: 46).

2.6.1.9. Kavalcı Ali ile Gelin Kızın Atışması

Beydere köyünden Kavalcı Ali'nin sonradan Kayınpederi olan biriyle ve onun kızıyla atışması.

Ali:

- Eliften başlayalum, biturelun Kur'an'i

Kayınpeder:

- Latinca yazi yazsam var midur okuyani?

Ali:

- Yazı yazardum amma posta gitmez o yani

Kayınpeder:

- Sana kavalci derler hele çal kavaluni

Ali:

- Ben kavali çalarsen titreturum tavani

Kayınpeder:

- Komar çubuğı ile donatsana odani

Ali (Kıza dönerek):

- İnşallah asacaksın o odada forkani

Kız: (Cevap vermez)

Ali:

- Alup seni kaçarsam Rusiye'den o yani

Kız:

- Kordonler kapalıdır geçemezsen o yani

Ali:

- Abu bahçelerinde sureceğüm sapani

Kayınpeder:

- Ağalara çalışma, düşürürler tapani

Ali:

- Alaca bulacalı dikerum çağulani

Kız:

- Ben çapula istemem sevindir abulani

Elçiliğe giden birine:

- Selamun aleyküm ne demektür? Deyince
- Selam vermek vaciptür, mümin kulu görünce
- Ne cevap vereceksun ahirete gidince?
- Cevap vermek kolaydur, Allahı bilince (KK: 47).

2.6.1.10. Köse Reşit ile Kitoğlı Mehmet Efendinin Atışması

Kitoğlı Mehmet Efendi'nin Köse Reşit'i Ağır Ceza Reisi ile tanıştırması bir atışma ile başlamaktadır. Köse Reşit, bir müddet sonra yanlarına gider.

Köse Reşit:

- Selamun aleyküm, musafirler yabancı

Mehmet Efendi:

- Ve aleyküm selam, üç hakimle bir savcı

Hakim:

- İyi ki yolun düştü, neden başladı sancı?

Köse Reşit:

- Dayma yolumuz düşer, biz yolci, bunlar hanci

Mehmet Efendi:

- Teşhisi koydiler mi, verdiler mi ilaci?

Köse Reşit:

- Teşhisleri güzeldur, bana geliyur aci

Atatürk'ün öldüğü yıllarda, Macit ile bir komşusu arasındaki atışma.:

Komşu:

- Macit ehtiyarladun, küle oturdun küle

Macit:

- Belki eyi oturdum, bir pençe vursam küle

Komşu:

- Seni evlendureyim, geçer mi idi makbule?

Macit:

- Ocağumi vereyim, gel oturelim bile

Komşu:

- (Ne diyeceğini düşünmektedir)

Macit:

- Oyle bir şey olsun ki, benzer olsun bülbüle

Komşu:

- Yerden kalkmayısun, asilasun kemule

Macit:

- Allaha dua ettum, sakalum da kararsun

Komşu:

- Sana dua istemez, seni çelik tarasun

Macit:

- Seni tarardi ama berberi kim arasun?

Komşu:

- Verurisen parani berber seni arasun

Macit:

- Geçen gelmişdum sana, halan beni arasun

Bu yazduğun destan millete da yarasun

Komşu:

- Anladuğuma göre ülke oynamaktadır

Macit:

- Eldi Gazi Babamuz, millet ağlamaktadır

Komşu:

- Ademden töremeyiz, baltam eski baltadır

Macit:

- Bir elum yar koynında, bir elum çakmaktadır

Komşu:

- Koyarlar teneşüre, altun iki tahtadır (KK: 47).

2.6.1.11. Kızla Oğlanın Atışması

Bizum şimdi Çahçor adli bir yeyle var. Orade çobonim, 15-16 tone siğir var. Hanim da yeyleci. Her akşam siğirleri vaneke [ahır] getiriyoruz. Yani köye girdikten sonra, sakize gidiyorum. Siyah çamluk ya bi pantolon var ki uç şalvar. Bi şalvar var. Şalvar deyelum, rengi belli değil. İpronmiş ormonde, dikilmiş. İpronmiş dikilmiş. Ruhi adli bir arkadaşilen gittuk sakize. Sakiz çıkarduk, enduk deriye. Oturduk dereye çi; 20 yaşlarında bir kız. 7-8 yaşlarında de küçük bir kız elinde, biz moğ diyoruz, bi yuk da moğ, siğirlere ot da aslında moğ diyoruz biz, bir yük moğ de arkasında. Sekiz tone seğer oğinde yukardeşağa celdi, celince ben bi turçi dedum. Oldukça şairim tabii. Dedum çi:

- Toplanur ufak suler, olur bi beyuk yirmak.

Alsinde kize demedum da kiz beni cevaplondurdi çi:

- Durdum turçi demağa, bilur misen söylemak?

Dedum çi:

- Ne kadar da hoş olur, duman alti çağermak.

Kiz dedi bağa çi:

- Sensiz haromdur bağa, bu dünyade yaşomak.

Dedum:

- Ne da cuzel bişesen, bal misen yoksa parmak?

Dedi:

- Her tarafum açıktur, serbestur parmak almak.

Dedum:

- Parmağilen iş bitmez, isterom senden doymak.

Dedi:

- Senunle yatane hiç gelur mi uyumak?

Eee tabi bileysen benum sol kolum sakat. Dedum:

- Kaybolana kol da yok çi, ince bele sarılmak.

Dedi:

- Ne olursa olsun imçoni yoktur ayrılmak.

Dedum:

- Zaten zor olur culum, içi kole dayanmak. Bende da bi şalvar var çi, rengi belli değil. İpronmiş. Yama vurmuşim ipranmiş.

Dedi:

- Senun yeylecin kimdur, bilmez mi tikiş etmek?

Dedum:

- Yeyleci lazim bana, bilur misen sut etmek?

Dedi çi:

- Onom iyi öğretmiş, çok bilurom heh etmek.

(O heh var ya, o hehi kaymağile pişurson yemakten doymasen).

Dedum:

- Her işi bilecesen, bi iş değil evlenmak

Dedi:

- İsterom bu dunyada senunle yaşamak.

Ben da dedum:

- Tabii vaktun geçmiş, lazim sağa evlenmak.

Dedi:

- Huçumet yasak etmiş, uyma kiz alup citmak.

Dedum:

- Bilmez misen sevdiğum, çom altinde yaşamak.

(Artuk seğerleri hepeyi uzaklaşmış, kiz artuk pes dedi) dedi:

- Siğirlerum yurudi, lazim da bana acımak.

Dedum:

Cel biraz daha otur, çok sareyi soylemak.

(Artık bunden sonrasini ben diyorum)

- Sağa mi kalmış idi benumle turki demak

Tak celeyim yeyliye, yukun var mi soturmak?

Umarom ki kolaydur, ononden izin almak (KK: 48).

2.6.1.12. Düğünde Damadın Annesine Atılan Türkü

Bi duğune cittum, enişteye turçi atariken annesi celdi, cirdi horone. Bun da kaynoniye turçi dedum, enişteyle beraber. Karşumda çimsa yok.

- Karşuya Cuneli'ye, cuneş endi terliye

Celmiş da horon oynar, maşallah kaynoniye

Çok duğune citmişum, çatmomiştum boyliye

Enište ince uzun, bayiliyurum oyliye

Daha de dun vururdun kaşuğile çediye

Al eluni beluna, soğra kaldur haviye

Tavone tut tavone, çevirma penceriye

Karşuma çimsa demeyinca ben da daha demedum, vaz celdum (Alemdar, 2006: 10-11).

2.6.1.13. Sevdaluk Atışması

Delikanlı:

- Karşuye koyun kuzi, verun koyune tuzi

Ağlatmayun uşağı, verun sevduğı kizi

Kız:

- Karşuyeye kayaluğa, ayna misen con misen?

Gezeyisen yollara, benden sevdali misen?

Delikanlı:

- Yeylenun çimenine, bi ben idum ben idum

Ben böyle değil idum, sevdaluktan kurudum

Kız:

- Yeylenun çimenini, biçene bak biçene

Babam beni verur mu, raki, şarap içene?

Delikanlı:

- Kizil ağaç fidoni, budayiler mi seni?

Kaçsan gelmez mi yavrum, tutayiler mi seni?

Kız:

- Karşulerden gelsena, beyaz comlek giysena

Madem ki seviyisen, anneni göndersene

Delikanlı:

- Çiçekli kayalardan geçme culum kayarsun

Bensiz geçen omuri, omurden mi sayarsun?

Kız:

- Kapi başi yuksektur, ulaşabilur misen?

Babam iki bin ister yanaşabilur misen?

Delikanlı:

- Cokden bi damla duşti, saatumun ustine

Ben sevda eder miyim sevduğumun ustine?

Kız:

- Heyledum koyunleri, sabahun çisesine

Uyon da cel sevduğum, çernaklerun sesine

Delikanlı:

- Eğreltiye cul olmaz, bunda konar mi yari?

Nasil seveyim seni, her cun ceyersin sari

Kız:

- Beyazli mintonuni kerdum, koydum kutiye

Yollasan bana uni, versem uni utiye

Delikanlı:

- Karşuden gel karşuden, bizum evin başinden

Vurur alurdum seni, korkarum kardaşundan

Kız:

- Karşuye lahanasi, geldi gurbet havasi

Ecebe cebine var midur evlenecek parasi?

Delikanlı:

- Çekmecemun kilidi, ustune cul kurudi

Sanan sevda olali, hayli omrum çurudi

Kız:

- Çeyire arpaluğu, çeşmeden çıktı duze

Bi celmağile olmaz, bi daha celun bize

Delikanlı:

- Dumanım yayılamam, ben senden ayrılammam

Ben senden ayrılırsam, halum yamandır yaman

Kız:

- Dumon deredekari, semeredur semere

Sevduğum kodun beni yedi türlü vereme

Delikanlı:

- Habu yaşumden sonra sevdaluk edeceğum

Kari deyi koynuma seni mi alacağum?

Kız:

- Nihayet en sonunda şairluğu öğrendun

Beni bulane kadar çim bilir neler çektin?

Delikanlı:

- Sevdaluk edeceksun sevda bilenler ile

Başum cirmiş beliye, çoyun cüzelleriyle

Kız:

- Karşuye komar foli, doli vurayi doli

Bilsom yarum gelurdi, ener beklerdum yoli

Delikanlı:

- Oy, sevdaluk çeke çeke yand, yureklerimiz

Kız:

- Oyy, ikimizi bi vurun, karışsun kanlarımız

Delikanlı:

- Oyy kapiye cul fidoni, biri evdiyoni

Oyy eğil bil cul olayim, yine eğil o yani (KK: 49).

2.6.1.14. Atma Türkü

İstanbul'un içinde gezer bu politan

İstanbul'un içinde gezer bu politan

Ayriyeler bizi oynasin ayrılacağum

Ayriyeler bizi oynasun ayrılacağum

Bir babanun evine eletisun eleti

Bir babanun evine eletisun eleti

Hadi gül babasına oy çok uni da caratti

Hadi gül babasına oy çok uni da caratti

Akayi taşli dere vura vura taşlara

Akayi taşli dere vura vura taşlara

Kesineyin o yar oy oy gözleri kapkara

Kesineyin o yar oy oy gözleri kapkara

Sen karşidan pembeli atma diyorum atma

Sen karşidan pembeli atma diyorum atma

O senun türkülerin oy atma doyamam atma

O senun türküleri oy atma doyamam atma

Çayurumun dibinde uacağum lumba

Çayurumun dibinde uacağum lumba

Yara içinde çarık uuğunda gözüm var

Denize dalayim mi bir dolu dalayim mi

Denize dalayim mi bir dolu dalayim mi

Ay doğdu güneş batti oy daha yalvarayim mi

Ay doğdu güneş batti oy daha yalvarayim mi

Yüksek dağın başına senunle konacağum

Yüksek dağın başına senunle konacağum

İste beni babamdan vermezse kaçacağum

İste beni babamdan vermezse kaçacağum

En dereden aşağı ver poncukli kolini

En dereden aşağı ver poncukli kolini

Nereye gidiyorsun bekliyorum yolini

Nereye gidiyorsun bekliyorum yolini

Yari koydum denize atin beni gitidur

Yari koydum gemiye atin beni gitidur

Mevlam sen kayir oni bir tutacak dali yok

Mevlam sen kayir oni bir tutacak dali yok

Yazi yazarum yazi derelerin taşına

Yazi yazarum yazi derelerin taşına

Ben sevduğumun yandum gözlerine kaşına

Ben sevduğumun yandum gözlerine kaşına

Derelerun derini ırmaklarun serini

Derlerin derini ırmaklarun serini

Salla da görsün bana mendulini selini

Salla da görsün bana mendulini selini

Çıkalum çıkalum dağlara senle omuz

Gel çıkalum çıkalum dağlara senle omuz

Ekonudur yaprak olsun keremle domuz

Ekonudur yaprak olsun keremle domuz

Ben dertliyim dertliyim senin de derdin var mı?

Ben dertliyim dertliyim senin de derdin var mı?

Yazayum dertlerine defterunde yer var mı?

Yazayum dertlerine defterunde yer var mı?

Karadenizin öni asker ettiler beni

Karadenizin öni asker ettiler beni

Köfteciler değulsun hile yakayi beni

Köfteciler değulsun hile yakayi beni

Su akayi akayi taşlardan yamaçlardan

Su akayi akayi taşlardan yamaçlardan

Ver bana saklayayum oy o sirmali saçlardan

Ver bana sakliyamim o sirmali saçlardan

Dağun başuna enam karuna verdim anam

Dağun başuna enam karuna verdim anam

Gelini kiskanmişum kızlara benden selam

Gelin kiskanmişum kızlara benden selam (KK: 52).

2.6.1.15. Atma Türkü

Açıl göğün kapisi bi şey söyleyeceğum

Açıl göğin kapisi bi şey söyleyeceğum

Herkese gerdan indi da ben de deneneceğüm

Herkese gerdan indi da ben de deneneceğüm

Şu dağlar karli dağlar üsti boyali dağlar

Şu dağlar karli dağlar üsti boyali dağlar

Ben söylesem derdimi ay durir güneş ağlar

Ben söylesem derdimi ay durir güneş ağlar

Ben ağlarum derdim var senin nerene kaldı

Ben ağlarum derdim var senin nerene kaldı

Elüm var öleceuk da dünya bize mi kaldı

Elüm var öleceuk da dünya bize mi kaldı

Soğuk suyun altına oturdum iki saat

Soğuk suyun altına oturdum iki saat

Dünyaya hele hele ahrete olsa kaat

Dünyaya hele hele ahrete olsa kaat

Ereltide durılmaz bende dertlik bulunmaz

Erelitide durulmaz bende dertlik bulunmaz

Hepisini söylesem bana da bi şey kalmaz

Hepisini söylesem bana da bi şey kalmaz

Yol üstüne el etti yollari serinletti

Yol üstüne el etti yollari serinletti

Analar evlatlarından en dertli beni etti

Analar evlatlarından en dertli beni etti

Sabah olur gezeli çağur mektup yazali

Sabah olur gezeli çağur mektup yazali

Yarabbi sen kavuştur hasret ile olani

Yarabbi sen kavuştur hasret ile olani

Yükseklerden aşağı kar yağar meni meni

Yükseklerden aşağı kar yağar meni meni

Yerler kabul eder mi ah kara gözyaşları

Yerler kabul eder mi ah kara gözyaşları

Kaşlarınun karası iki parmak arası

Kaşlarınun karası iki parmak arası

Daha yüreğimedur laflarunun yarası

Daha yüreğimedur laflarunun yarası

Gözlerin kara kara kaşların daha kara

Gözlerin kara kara kaşların daha kara

Senin kara gözlerin açtı kalbime yara

Senin kara gözlerin açtı kalbime yara

Yar aşkun neler etti aşkun canuma yetti

Yar aşkun neler etti aşkun canuma yetti

Ağlamaktan gözyaşı suratuma yer etti

Ağlamaktan gözyaşı suratuma yer etti

Yağmur yağar yerlere ben gezerim dillere

Yağmur yağar yerlere ben gezerim dillere

Her kim ne derse desun vermem seni ellere

Her kim ne derse desun vermem seni ellere

Yağmur yağar yer için kız neyin öre niçün

Yağmur yağar yer için kız neyin öre niçün

Kuyumci altun eder de deli karular için

Kuyumci altun eder de deli kalılar için

Deremenin suyuni baştan kestiler baştan

Deremenin suyuni baştan kestiler baştan

Ne anam var ne babam da taştan doğmuşim taştan

Ne anam var ne babam da taştan doğmuşim taştan

Deremenun suyini kestum verdum taprağa

Deremenin suyuni kestim verdim toprağa

Ne anam var ne babam da hasretim konuşmağa

Ne anam var ne babam da hasretim konuşmağa

O deremen deremen insun dere durulsun

O deremen deremen insun dere durulsun

Ne mutli olcaz dere de ne güzeller görulsun

Ne mutli olcaz dere de ne güzeller görulsun

Deremenun fendine döner kendi kendine

Deremenun fendine döner kendi kendine

Ben yaruma gel demem de gelur kendi kendine

Ben yaruma gel demem de gelur kendi kendine

Kale dibi sazunu güller açar yazunu

Kale dibi sazunu güller açar yazunu

Ben yarime gül demem de güldü mü de yaz olur

Ben yarime gül demem de güldü mi de yaz our

Deniz oldu bi birer kalkar cemiler gider

Deniz oldu bi birer kalkar cemuler gider

Ne hakikatsuz yastur ne mektup gele gider

Ne hakikatsuz yastur da ne mektup gele gider

Denizi vermiş durur geleni savuşturur

Denizi vermiş durur geleni savuşturur

Üstü peygamber gibi da hak bizi kavuşturur

Üstü peygamber gibi da hak bizi kavuşturur

Denizin dibi derin yeşil seccade serin

Denizin dibi derin yeşil seccade serin

Ya Ali ya Muhammed de bana yarimi verun

Ya Ali ya Muhammed de bana yarimi verun

Dere içi kuti biri evi bulutti

Dere içi kuti biri evi bulutti

Güzeller şeker yese de çirkinler siçan oldi

Güzeller şeker yese de çirkinler siçan oldi (KK: 52).

2.6.1.16. Atma Türkü

Anaa bak başuma gelene bak başuma gelene

Annem beni verecek kıymetumi bilene kuymetuni bilene

Dereye o baluklar kalukturlar kaluk o vakaluktur vakaluktur

O uşak sana yanuktur sopaluktur sopaluk

Haburadan aşağı engine gel engine

Bir itibar vardur güzelinan zengina zengina

Beni beyitti annem beyitti el aciya aciya

Annem beni verur mi sen kibi kiracıya sen kibi kiracıya

Çay topliya topliya belum oldi kukari belum oldi kukari

Göre beni taşur mi ehtiyar kocakari ehtiyar koca kari

Bu derenun taşlari derinedur derine derinedur derine

Ben sana yanar miyim sensun babam yerine sensun babam yerine

Zaman zaman üstüne giderim kira kira

Kiz ben sana demedum mi o huylaruni pirak

Kar yağayi yağayi tozundandur tozindan

Hiç adam darulur mi sevduğunun sozina sevduğunun sözindan

Kal ağaçlari çiçek açar başlari çiçek açar başlari

Yakti beni sevduğumun kaşlari sevduğumun kaşlari

Bu değirmenin suyuni kestun verdun toprağa, kestun verdun toprağa

Sevduğumun anasi sevduğumun anasi gelecek beni bakmağa gelecek beni bakmağa
(KK: 50).

2.6.1.17. Atma Türkü

Değirmenin olığı dikinedi dikine

Değirmenin olığı dikinedi dikine

Uşak açma ağzuni fare kaçar içine

Uşak açma ağzuni fare kaçar içine

Ahir kapi yanmasa usti beyaz olmasa

Ahir kapi yanmasa usti beyaz olmasa

Turkilerin güzeldur ağzun çaruk olmasa

Turkilerin güzeldur ağzun çaruk olmasa

Turkilerin güzeldur ağzun çaruk olmasa

Turkilerin güzeldur ağzun çaruk olmasa

Bi bak kimun kiziyim adami parçalarum

Bi bak kimun kiziyim adami parçalarum

Kazma kürek eluma karuştirdum furini

Kazma kürek eluma karuştirdum furini

Bulik açma ağzuni kırarum muncirini

Bulik açma ağzuni kırarum muncirini

O uşak senun gibi yaparum tenekeden

O uşak senun gibi yaparum tenekeden

Kızlar bakmayi diye patlayisun uc yerden

Kızlar bakmayi diye patlayisun uc yerden (KK: 50).

2.6.1.18. Kantarune (Atma Türkü)

Şimdi babam durduğu zaman bir mevzu açıldı da dedi ki 80-90 sene arası olması lazım. Harp ayaklandı, o zaman yazıldı bu destan. 100 yaşına idi babam geldiği zaman. Ben şimdi Ahmetoğlu Ziya 1948-50 doğumliyim. 90 sene oldu bu destan yazılalı. Şimdi eskiden tabii memlekette iş yok idi. İş için enerduk ta Ardeşen'e. Çimşir toplarduk. Ta bir daha gelurduk Ardeşen'e. Yokluk zamaniydi. Hükümet çabalaydı iş vermek için ama köy sağlam değil idi çıkup rahat rahat dolaşmak için. Harp zamaniydi kolay değildi hiçbir şey.

Ben işte böyle bilmişim. Allah rahmet eylesin Süleyman vardı. Endiler Ardeşen'e dediler ki bir topluluk orada türki söyleyecek. İnelum Ardeşen'e. Süleyman, Allah rahmet eylesun kemikleri sayılıy ayakta. O gitmedi ebirleri gitti. Dediler ki orda büyük bir şair var yetenekli. Çoğu dedi ki ya bize karşılık verirse. Diğerleri de dedi ki oturur bizde karşılık veririz. Beni tuttılar kolumdan götürdiler duğune. Orada adam dedi ki:

"Akşam yabani var idi nereden geldi" diye.

Emicem Süleyman da deyi:

"Yazdıklarına olsun tanımadaın babani"

Tekrar kantarune:

"Tuzağa düşürüldük bu saati kapani"

Emicem Süleyman:

"Koşa koşa görürdük donundaki sapani"

Tekrar kantarune deyu:

"Sıçayum o ağıze bu dağı yakani"

Bu da demiş ki rağmetli emicem de

"Sikerum oyle götü bir akli tutani".

Adam demiş ki:

"Tamam sen beni yenersun". Eskiden böyle idi vardi kantarune (KK: 56).

2.6.1.19. Atma Türkü (Müftülük)

Ee 1990 yılında babam 3 milyon para verdi. Beni Mısır'a okumaya gönderdi. Tabi bizde oranın acemisi olmamız hesabıyla paraları yeduk. Şimdi babama para isteyeceğim ama bi türlü isteyemeyim. Neyse yazdum bi mektup, mektupta bi Türki yazdum. Dedim: Baba utaniyum bilmem ki nasıl desem

Paraları biturdum. Biraz para yollasan.

Tabi aradan bi kaç ay geçti. Baktım babamdan bi mektup. Açtım böyle hızlı hızlı yazmıştır ki bana ki:

Okudum mektubini, açtun kalbime yara.

3 milyonu biturdun gene istersun para.

Tabi biz de hemen karşuluğunda bir şey yazmamuz lazım. Dedum: "Kelime bulamadum sağa cevap olacak. 3 milyona mı oğlun yarın mufti olacak?" Tabi tekrar babam yazdı bana bi mektup. Baktım türkü:

Bu yokiş çikilir mi aç karnına yememiş

Allah canumi alma mufti beyi görmemiş

Tabi bundan sonra daha bi şey yazamaduk. Bu atma turki burada böyle sona erdi (KK: 62).

2.6.1.20. Herekli ile Çamlıhemşinli Aşığın Karşılışması

Sayın dinleyiciler, arzu edersiniz ki eski tarihlerdeki kimi düğün merasiminde yahut da büyük topluluklarda karşılıklı türkü söylerlerdi, yani şaircilik yaparlardı. O eski zamanlarda Erzurum'un Yusufeli kazasına bağlı bir köy, Herek derdiler. Ordan bir şair var idi, Kantarcıoğlu isminde bir şair. Ama şair ha! Bir da Çamlıhemşin'den bir şair var idi. O da ona karşı şair ha! Bir gün Herekli olan Kantarcıoğlu şair "Ben Çamlıhemşin'deki şairle görüşeceğim. Siz bana evi doğru söyleyin." dedi da hareket etti. Adam ordan geldi Çamlıhemşin'e. Orda bu şairin evini sordu, tarif ettiler. Eve geldi fakat girmeden dışarıda

bir türkü atıyor bu Kantarcıoğli. Diyor ki “Uu, konaklı konak, otuz iki direkli”. Çamlıhemşinli evde oturuyor, o da içerden dışarı çıkmadan diyor ki “Bu konağı yapturen, yureklidir yurekli”. Bu sefer Kantarcıoğli tekrar, eve girmeden dışarıdan yani bu Çamlıhemşinlinin duyacağı bir yerden diyor ki “Uzak yoldan gelmişem, sofraya görsem börekli”. Bu Çamlıhemşinlinin ailesi lohusa halindedir. Daha doğum yapmamış, ailesi hasta. Çamlıhemşinli ev sahibi içeriden diyor ki “Evimde hasta vardır merakliyim merakli”. Bu sırada Kantarcıoğli işi anladı, dışarıdan yine türkü atıyor, diyor ki “İnşallah oğlan olur, gelurum oğul ayakli”. Bu Çamlıhemşinli düşünöü “Olmasun ki habu adam Herekli şair?”

“Dedukleri sen misan?” dedi Çamlıhemşinli.

“Evet” dedi, Kantarcıoğli.

Çamlıhemşinli dışarı çıktı. Orda tokalaştılar, görüştüler. Tabii Herekli eve girdi. Bu Çamlıhemşinli iyi bi’ öküz kesiyor. Köy arkadaşlarını, akrabasını çağırıyor. Orda sohbetler ediliyor, yemekler yiyiliyor. Çamlıhemşinli şairin ailesi da o akşam doğum yapıyor, bir erkek çocuk meydana getiriyor (KK: 65).

2.6.1.21. Kara Ahmet ile Vali Bey'in Atma Türkü Atışması

Vaktun zamanında Rize vilayetine bir vali tayin edildi. Bu Vali sordu Rize halkına halk şairi, edebiyatçı yörede bulunmu mu ?

Dediler ona ki "Rize de yok; ama Çayeli'nin Yamaç Köyü'ne bi tane var. Kara Ahmet derler ona. Dedi ki vali "Oni bana bi götürün" dedi. Dediler ona ki "Vali Bey pek piyasıya çıkmaz; çok fakirdi milletun naylasını basayı, misirini alıyı." Dedi "Daha iyi öylesi lazım bağa..." Yolattılar iki jandarma Kara Ahmet'i aldurdiler. Dediler ona ki "Vali seni makamda istiyor."

Kara Ahmetun da her yerde suçı var, naylaları basmış başladı titremağa korkudan. Vali beni mapus mu edecek, ne edecek anlamdu mu? Fakat gitmemiş edemedi gitti. Çaldiler kapıyı ...

Dediler "Vali Bey emretmiş olduğun adamı götürdük."

Vali "Derhal içeri alın" dedi. Aldiler içeri, valiye demişer ya naylaları basayı. Vali, hemen sordı ona. Dedi ki "Oni sağa sorayım nayla nasıl basılır?"

Dedi ki "Vali Bey torban olmasun deluk" dedi "Gideyiken tokulur."

"Ha oni sağa sorayım" dedi. "Nayla nasıl sokulur?"

Dedi, (Kara Ahmet serbesledi anladı Türki işidu) "Vali Bey torban olmasun deluk gideyiken tokulur."

(Taneğen(tohum) üzerine gelur bulurler senı)

Dedi ona "Vali ki bu vali makamıdu, kulakların çekilur."

Dedi Kara Ahmet kı "Vali Bey, valiluk makamından üst kata da çıkulur iç işlerine bağlı değil misen sen, haksuz bir iş edersen şikayet ederim senı demek istedi ona." O da o aradan ayrıldı geldi... (KK: 91).

2.6.1.22. Çömoğun Ömer Dayı ile Ahmet Dayı'nın Atışması

İki tane arkadaş arasında gecen bir takiben yüz on, yüz yirmi yıl önce yapılan bir anıyı sizlere aktarmaya çalışıyorum. Bizim bu yöremizde atmacacılık halk arasında meşhurdur. Atmacacılık olmasa olmaz gibi bir şeydir; tabi yapanlar arasında. Bundan takiben yüz yıl önce Çömoğun Ömer Dayı'nın atmacası kaçır yalı mahallesinden dolanıp dolanıp dolanıp Yanıkdağ bölgesine düşer. Atmaca gelir oraya bir ağaca ipiyle beraber elişir ve karanlık Osman Dayı, atmacayı tutar atmaca çok güzel atmaca, beyaz atamaca bunu çıra dumanına tutar ki atmaca tanınmasın diye, siyahlınsında sahibi bunu tanımasın diye. Atmacasını kaçırın adam da her tarafa haber salmış arıyor. O zaman Çayeli'nde yüksek kahve diye bir kahve vardı atmacacıların hepsi orda otururdu. Çıra dumanına tutulan atmaca da beyazlığını kaybetti orjinalliğini. Tutan adam Ahmet dayı Çayeli'ne kahveye inmişler atmaca serenini atmıs atmacasını kaybeden adam da böyle atmacalara bakarken kendi atmacasının çıra dumanına tutulduğunu fark etmiş; ama kim tutmuş atmacayı kim buraya bağlamış haberi yokken şöyle demiş:

O beyaz atmacami niçun tuttun dumana

Hemen karşı taraftan cevap geldi:

Nasil tutmasayidum dedi, geldi bizum limana

Ömer Dayi da cevap verdi:

Sizin köy came olsa sen gelmezsen imana

Karşı taraf:

Oni dedi nasıl deyisen ben gibi müslimana

Daha niçun duriyisen atmacanı alsana

Ve iyi bir halk arasında o zaman atma türkiyle atmacasının ve atmacanın onun olduğunu ve çira dumanına tutulduğunu türkiyle anlatmış, iyi bir ahenkle atmacasını sahibibe teslim etmiş. Böyle bir olay geçmiş (KK: 92).

2.6.1.23. Delikanlı ile Ot Biçen Kızın Atışması

İki arkadaş gidiyiler, Cimil yaylasına giderken tabi bunların hikayesi tabi çok eskiye dayanıyor. Bunlar giderken yolda bir kıza raslıyolar. Giderken havada sıcak yaz günü, delikanlının biri kazağını çıkarmış bağlamış beline. Oyle giderken bu kıızı gördüler. Derenin karşısında baktiler ki kız burada tırpanlan ot biçiyor. Dediler, buna bir türki atalım bakalım yanıt verir mi vermez mi? Bunlar dediler ona bir türki

Dediler ki:

"Cimil uç para köydür, bir demir dağı vardır."

Kız da ordan bi baktı. Karşıya doğru ki bi daha baktı iki tane delikanlı gideyiler. Bu iki delikanlı giderken bana türki attiler, o da ot biçmeyi bıraktı yaslandı tırpanının sapına. Bi cevapta o verdi onlara. Dedi delikanlıya ki:

"Giyemedun corağı heralda koli dardu"

Delikanlı da kazagi çıkarmış beline bağlamış ya; bu sefer delikanlı bakti ne diyim, ne demeyim evliymiş megersan. Dedi ona ki :

"Gel götüreyim seni eve, bir daha vardır."

Kiz da bu sefer baktı ki evli adam bana türki atıyor. Bu da verdi yanıtını. Dedi ona ki

"Bir sen misen kocası yoksa ortağın vardır."

Böyle deyince tabı delıkanlılar mahcup oldiler daha cevap veremediler. Koydiler yola, çıktılar yola. Bu böyle bir hikâye, çok eskide yaşanmış tabi (KK: 93).

2.6.1.24. Hamsiye Atma Türkü

Eskiden bir Fatma Teyze var idi. Çoylere yol yoğ idi. Araba yolu yoğ idi. Çarşıye eneyurlerdi hamsi almağa Fatma Teyze dediler, hamsiye türkü at. Obirleri utandiler. Turki atamadiler. Hamsinun sahibi de ona bi yuk bedavadan hamsi vereceğim dedi. Hamsiye bi tuki at. O da turkiyi attı:

Hamsi gurban o göze

Evun var mi denizde?

Atarlar sana saçma

Çıkariyurler duze

Başuni koparup ta

Karşı verurler çoze

Ey geminun reisi

Şimdi hamsi ver bize.

O da Fatma Teyze'ye bi yuk hamsi bedava verdi. Obileri giskandiler; ama mani atamadiler hamsiye. Fatma Teyze bedavadan hamsiyi aldı, çöyune celdi (KK: 106).

2.6.1.25. Atışma

Çok eskiden Rize'ye duğunler olirmiş. Uşaklarilen paçiler bir birleriyle atışiyimşler. Onlardan bi tane deyim, anlatayim şimdi.

Uşak:

Çakal geldi avliya

Çok bet kuyis edeyi

Nenen için komşılar

Uyuzli kari deyi

Paçi:

Nenema oyle dema

Gözuni patlaturum

Peştemalsuz gezerum

Uşaklar çatlaturum

Uşak:

İçumden deyurum ki

Ha bu paçi bi elsa

Başka paçi istemem

Nenesi benlan gelsa

Paçi:

Tam beynunden atardum

Tabancam bağa olsa

Dünyalari verurdum

Babam anani alsa

Uşak:

Vurulmakluk olsaydum

Benzer idum babana

O beyuk kopelidur

Atmam oni yabana

Paçi:

Attuğum kabuklari

Ne çabuk yer durursun?

Afku, afku a uşak

İnşallah kudurursun

Uşak:

Kudurursam sağa ne?

Seni mi kapacağum?

O paçi seni alup

Yan gelup yatacağum

Paçi:

Boğazumi kessalar

Uşak ben sağa varmam

Ha bu güzel kollari

O bet boynuna sarmam

Uşak:

Paçi oyle afkurma

Ağuzun kapanacak

Sen bağa varacaksun

Düğünümüz olacak

Paçi:

Senun kotoş burnuna

Çamurlar atacağum

Patla çatla o uşak

Sağa varmiyacağum

Uşak:

Çıkardum sığırları

Çayırdı otlatırum

Babani meşelukte

At gibi oynaturum

Paçi:

Söyleduğum sözlere

Kudur a uşak kudur

Benum babam at ise

Senun ki eşek midur?

Uşak:

Çabulamun altına

Çiviler çakacağum

Baĝa bakan paiyi

Yürekten yakacaĝum

Pai:

Senun gibi uřaĝa

Kim kalbini veriyi?

Elumi bi sallasam

Elli uşak geliyi

Uşak:

Moroslamış yüzüne

Hangi uşak bakayi?

Ne pis pai olmişsun

Burnundan su akayi

Pai:

Belune çok yakişur

Tabancanun kuřaĝı

Gübreluĝe gömmişum

Senun gibi uřaĝı

Uşak:

Deĝirmene giderken

aruĝumi yiturdum

Ne geveze paisun

Yedun beni biturdun

Paçi:

Benlan atışamazsun

Al akluni başuna

Daha fazla zirlarsan

Yumruk gelur başına (KK: 108).

2.6.1.26. Ragıp Dede'nin Türküleri

Ragıp Dede, girmiş, esum doşegine, yetmiş. Unden Muciver de herleeni ede gide işa. Çeere gide. Koca kerine aherleeni, ede gide, ehtiyari rahatlatu, gide çalışmaz. Geluki gene yatmış. Bi de ki gelurse baka, oencereden böyle baka.

Der ki:

"Ne çok yattun de yattun damadun yende yana"

Der Ragıp Dede:

Evvelin bir serada canı katarduk cana

Der ki (kadın):

"Söylersen olur olmaz, şimdi ne deyim sana"

Ragıp Dede:

"Yolciyim, gideceğüm çok eyu bakun bana" (KK: 111).

2.6.1.27. Zelehe'nin Atma Türküsü

Zelehe Viciye evlenmiş. Bu sefer Hasan Dedem ile sevdalı imişle. Unden der ki Hasan Dedem de katerile pide pazara ulerde kocasi ile çeerluğa giderle. Yolda rastlarla der ki:

"Gittin endun, Viciya Zelehe, ey gumensuz"

Zelehe de der ki:

"Oturur sufriye de lokma yütemem sensuz"

Hama boceninun yenide o de deelur mi?

"Evvelin bir sorada gunun yorgidi bensuz"

Dedem bir de silah ata gide. Der ki "U kim idiki saa turki atti?" kocasi. Der ki "U benum eski sevduum idi." Unden doğa kocasi. Der ki (Zelehe), "İpuñ senun çuhañ benum." Çuhesini alu, yallah eve. Görümcesi der ki "Nee geldun?" Der ki "Kardeşuñ doğdi" der. "Sevdalियima turku attun, yolda rastladi. Ben de döndüm geldum." (KK: 113).

2.6.1.28. Atma Türkü

Yatma yeşil çimene

Uyur uyanamazsun

Verma beni ellere

Görur dayanamazsun

Gökte uçan teyyare

Elle tutulur mi?

Can çıktı boğazuma

Aşağı yutulur mi? (KK: 122).

2.6.1.29. Karı ile Koca Türküsü

Ramazanın ilk günü koca, mısır tarlalarındaki çimenleri biçmek için yaylaya gidecektir. Karı koca bu türkü ile vedalaşırlar.

Erkek:

Gezin ha bu dağlara

Soğuk sulardan için

Kadın:

Biz de gzn geliriz

Siz imenleri biin

Erkek:

Sahura niyet ettik

Bugün Ramazan ettik

Kadın:

İstersen ramazanı

Feda et benim için

Erkek:

Dini bütün adamın

Ben edemem o biçim

Kadın:

Hayatta bir kefarete

Farzdır Müslüman için (KK: 136)

2.6.1.30. İmecede Atma Türkü

Erkek:

Giyerum ayakkabumi ustune fircalarum

Almasam sevdugumi kendumi parçalarum

Kız:

Giydugun çaruklarun ipleri hep boyali

Yakinda gorur musun ellerumi kinali

Erkek:

Goreyim elleruni hep kinali kinali

Feda olsun sana yalan dunyanun mali

Kız:

Gordugun kinayi kim yakti sanayisun

Verdiler beni ele bise demeyi misun?

Erkek:

Giydugun peştemalun solsun kollari solsun

Alur kacarum seni her ne olursa olsun

Kız:

Kestum siyah danayi etine bak etine

Alu kaciramassun kendi memeleketine

Erkek:

Sut vermeyen sigiri bizum orda keserler

Sevdasiyla gitmeyenun kafasini ezerler

Kız:

Sevdaluktan elene hiç denur mi şehit

Vermezlerse sevdani tut kolundan al da git

Erkek:

Giydum caruklarumi gel bagla baglaruni

Senun için yakarum Holunun daglaruni

Kız:

Giydugun caruklan kenduni ne sanursun

Ateş olsan ne olu cumrun kadar yakarsun

Kız:

Sevdali kızlar yan basar ayaguni

Anam da bilmeyi kizinun merakuni

Erkek:

Bu merak sana fazla ortagum yarisina

Hakkum da helal olsun babanun karisina (Çiçekoğlu, 2009: 17).

2.6.1.31. İmecede Kız Erkek Atışması

Erkek:

Dag dagun aynasidu

Duman dagun yasidu

Zaimlerin guzeli

Başımın belasidu

Kız:

Leyla'nun Mecnun'i var

Asli'nun da Kerem'i

Sana sevda olali

Oldum yürek veremi

Erkek:

Bir dumana karişdum

Arpali yaylasina

Görür m beni yarum

Acaba ryasina?

Kız:

Tahta ilan cekuci

Birbirune dayama

Uc gun tuzlu da yesam

Grmem seni ryama

Erkek:

Yedugum tuzlarun

Ucu yok, bucagi yok

Ha bu deli gonlumun

Senden gececegi yok

Kız:

Yedugun tuzlar

Hararet yapmadi mi

Sevdun da alamadun

Yuregun yanmadi mi

Erkek:

Yandi yuregum yandi

Oldi kömür karasi

Gaybana sevdalugun

Eyileşmez yarasi (Çiçekoğlu, 2009: 17-18).

2.6.1.32. Kızlarla Atışma

Bi gün halama gidiyorum. Kızlar bahçe belliyor, turku söylüyorlar. Beni gördüler, hemen laf attılar:

Sin coho mu gegozin

Mipeşiyen mipeşi?

[*Senin adın nedir, kimlerdensin kimlerden*] dediler.Ki,

Ma Mustafa gemozin, yalanuzoğlepeşi

[*Benim adım Mustafa, Yalnızoğlulardanım*]

Ki, gülmeye başladiler, ses kestiler. Ben da

Arteyt komohtida

Eşi domayid eşi

[*Biriniz gelin de eş olun eş*] dedum. Ki, yine ses yok. Orda oturdum.

Bozopete dimskfanu

Komohtu April beşi

Eko bozo sotziyit

Hek diyu doğan leşi

Dedim. Hiç ses yok (Çiçekoğlu, 2009: 19).

2.6.1.33. İki Grubun İmece Atışması

1. grup:

Dido kayi tit doren, dido kayi megere

[*Siz çok iyiymişsiniz, meğer çok iyi*]

2. grup:

Kaoba tangris uçkin kayi, pati kobore

[*İyiliği Allah bilir, iyi kötü varız işte*]

1. grup:

Sumlanoğa moylaşi, Viçez hekole Gere

[*Sümle'yi aştın mı Viçe ve daha ötede Gere var*]

2. grup:

Ma beropaşendoni goğhtimuşe var bore

[*Ben çocukluğumdan beri gezmeye yokum*]

1. grup:

Doğhunu doğhunuten kikili keliğare

[*Oturarak, oturaraktan filiz çıkarabilirsin*]

2. grup:

Goykten do skande mulun pati nena na tkvare

[*Ters laf söylersen döner ve tekrar sana gelir*]

1. grup:

Vaşa sot gemigondi mupare so bidare

[*Olmaya gücenmeyesin ben ne yapıp nereye gideyim?*]

2. grup:

Haşo kayi tkvaşkule kayi nenaz gegare

[*Böyle iyi söyleyince iyiliklere alışacaksın*]

1. grup:

Elakteyi matkuna mizçvi boduzanare

[*Eğri söyledimse söyle düzelteyim*]

2. grup:

Vaşa oncğore gavasız gfala taşı giçvare

[*Belki utanırsın diye ayıbını yalnızken söyleyeceğim*] (Özgün, 2000: 173).

2.6.1.34. Atma Türkü

Bizum köyün yoluna da diken var idi diken

Çektim de alamadım yoldun dizimi diken

Çalarum kemençemi da hem yay ilen hem tığ ilen

O ne kadar güzellük belami buldum senden

Sevdaluk ede ede da ettiler beni keder

Nasıl Allah yarattı ikimizi de yetim

Gemi geliyor da yelkenleri kumaştan

O ne kadar güzellük çıkardun beni baştan

Derin derin göllere da soyunup da dalsana

Aldun aklumi baştan canimi da alsana

Kemençeci Hızır da türküler söyleyi

Yarın küllük başına da oturdu da söyleyi

Dema a Hızır dema da la bu kada sözleri

Bi sepet geç kaldım ne göreslendin beni

Hakiki benim Rize'm da nasıl ayrıldum sendan?

Ne edelum güzelum intikam oldun benden (KK: 137).

2.6.1.35. Atma Türkü

Bir gün var on kuruşum dedum çıkayım işe

Saat oldi on iki ne iş buldum ne bişe

Dedum karnim aç oldi, gittim bir lokantaya

Güzel güzel masalar, dizilmiş sıra sıra

Aldum sandalyemi, oturdum bir masaya

Dedum garson efendi ne yemeklerin vardır?

Bişeler saydı bana kocakari gerdani

Kuşluk ezani geldun, nasıl yedun kazani?

Dedum garson efendi benim borcum ne etti?

Garson da dedi iki yüz elli etti

Ne ettun ula serseri garson, cebime daldı

Patron da dedi para almiyayım sendan hiç

Ben de söyledim ona yoksulluk ne kötü (KK: 137).

2.6.1.36. Atma Türkü

Silkelema sevdiceğim silkelema elbisenin tozini

Biraktum gittum dinlemedum sözünü (2 kez)

Bildiğim lafı de ona geliyor yara yara

Dilerum Allahumdan muhtaç olursun bana (2 kez)

İki koyun bir kuzi, sinen keçi boynuzi

Biraz öteye eğil, çıkarttun gözi mözi (2 kez)

Bu kemeçem ötmeyi belimden dökeni da

Boşan alayum seni o kocanın elinden (2 kez)

Dereye baluklarum taş dibine yuvası

Kalkun horon edelum işte Rize havası (2 kez)

Ah Salaha deresi, kara yosun bağlayi

Suyu da ya kurudi baluklari ağlayi (2 kez)

Meyveluğun saçağuna ettum bir çift saluncak

Çalmasam kemeçemi seni kim sallayacak (2 kez) (KK: 137).

2.6.1.37. Atma Türkü

Ha buradan yukarı dağa gidelum dağa

Ha buradan yukari dağa dağa çıkarum (2 kez)

Ne korkuyorsun güzelim, bağa hiç bakmiyosun bağa

Hiç bakmiyosun bağa (2 kez)

Güzelum sepetune kuri kuri çiralar (2 kez)

Alur kaçaram seni, değil eski sıralar (2 kez)

Parmağuna yüzuğum taşı olayum taşı (2 kez)

Sana sevda olanın başı dertten kurtulmaz (2 kez)

Ah benim nazli yarim giyer ipek işi (2 kez)

Nasıl eyledin bana bu kadar puşluğı (2 kez)

Yürü güzel yar düze inelum düze

Gel de yine kaçalum kim ne diyecek bize (2 kez)

Gel inelum bizum köyun düzune (2 kez)

Kurban olurum senin ela gözüne (2 kez)

Geldi oturdi sofraya soydi yedi yumurta (2 kez)

Konişturdunuz oni dedi bendan size ne (2 kez)

Ha bu Rize'nun kimdur ismini yazan? (2 kez)

Öyle bağlandum ona yoktur bozan kalbimi (KK: 137).

2.6.1.38. Atma Türkü

Meyhane köşesinde kırıldı kaldı şişem

Niye aldattın beni kara gözli Ayşe'm

Yayla çimeni gibi sıh yuvarlan da gel bana

Gilin misin kız mısın da sarılacağıum oy sana

Gitti yarum alana hava yağdı ıslandı

Söyle yarım ağaçlarda hangimize yaslandı?

Açtı yeşil yapraklar eyle güzelim eyle

Ben alacağım seni, babana söyle söyle (KK: 137).

2.6.1.39. Karşı Beri Atma Türkü

Erkek:

Kız kara kaşlarına kalem oynayı kalem (2 kez)

Denin sevdalıkların etti beni bir alem (2 kez)

Kız:

Uşak ne isteyisen benum kara kaşumdan (2 kez)

Sen bana sevdalısın belli bakışlarından (2 kez)

Erkek:

Küçük yaşımdan beri geziyirum gurbeti (2 kez)

Anamın yemini var al arkana sepeti (2 kez)

Kız:

Uşak senin ananı tanımak istiyorum (2 kez)

Ona gelin olamam huyunu bilmeyirum (2 kez)

Erkek:

Bize gelin olursan göreceksin o zaman (2 kez)

Çoğu kaynanalardan eyidur benum anam (2 kez)

Kız:

Beni kandırıyorsun çok yamansın çok yaman (2 kez)

Uşak benu alursan o değışur o zaman (2 kez)

Erkek:

Rize'nin maçlarına duman sarayı duman (2 kez)

Öyle değışenlerden değıldur benum anam (2 kez)

Kız:

Uşak derman olsana gönlümün yarasına (2 kez)

Cazi kaynanaların giderum havasına (2 kez)

Erkek:

Ha bu kadar işleri beraber atlatacağız

Alursak birbirini mutlu yaşayacağız (KK: 138, 139).

2.6.1.40. Atma Türkü

Kız:

Ettum bi hamsikoli

Kenarlari hep moli

Siz gibi delikanli

Ahir dipleri doli

Erkek:

Ahir dibine tuzak

Uzak durursun uzak

E kiz senun başuni

Desen yaladi buzak

Kız:

Boğazina kiravat

Rahat duruyi rahat

Kiravatuna göre

Var mi kolinda saat

Erkek:

Sen karşıye ben beri

Uzatalum çemberi

Yuzunden akan teri

Şerbet ede ver beri

Kız:

Kolundaki saat

Amerikan malidur

O saatleri takan

Vallahi sevdalidur

Erkek:

Başundaki çemberun

Solsun dallari solsun

Sen bana bi iş ettun

Olsun bakalum olsun

Kız:

Kara çeçulli yarum

Kararumsen kararum

Kara çeçullerini

Elum ile tararum

Erkek:

Boğazuna beş beşli

Beşi da sira sira

Gir koynuma ufağum

Beluni kira kira

Kız:

Çifun çiçeği sari

Balini yedi ari

Çok mi gördüler bana

Sari çeçulli yari

Erkek:

Kapiya mandalina

Lağus astum dalina

Kiz babnun evinden

Gel salina salina

Kız:

Ayakkabi ustine

Pontulun paçalari

Kalmadi sevduğume

Eski fiyakalari

Erkek:

Atma turki atarum

Yureğuni yakarum

Eski çaruklarumi

Boğazuna takarum

Kız:

Oy funduğum funduğum

Dallarına konuğum

Sevdum da alamadum

Odur benum yandığum

Erkek:

Kulağunda küpeler

Cingir cingir oterler

Yarum gitme gurbete

Bunlar bize yeterler

Kız:

Hey ettum koyunlari

Sabahun  isesine

Uyan da gel sevduğum

Cindaklarun sesine

Erkek:

G rgeu tanirum seni

Ormana gidan iken

Korkma sevduğum korkma

Ben senun sevdan iken

Kız:

Yayladan ki yurudum

İnce kuşluk var idi

Bilemiyudum sevduğum

Sende puşluk var idi

Erkek:

Dereyi geçeyiken

Ayağum kaydi taştan

Ben bilsam böyle idi

Geçerum oni baştan

Kız:

Karşıya sıra çamlar

Sakizi yere damlar

Sevup alamayanun

Yureğinden kan damlar

Erkek:

Ay açti isirluktan

Kalayli sini gibi

Dolanasan odamda

Sabah yildizi gibi

Kız:

Ağaç bedenun yaştur

Dalun niçun kurudi?

Senun da benum gibi

Yureğun mi çurudi?

Erkek:

Evun ardi yol oldi

Ben da geçtum ne oldi?

Herkes sevda edeyi

Ben da ettum ne oldi?

Kız:

Kes kestane dalini

Ayirma bedeninden

Ver baba beni yare

Ayirma beni yardan

Erkek:

Parmağunda yuzluğun

Taşı olayim taşı

Kolunda bilezluğun

Olayim arkadaşı

Kız:

Dereye alabaluk

Kuyruklidu kuyrukli

O uşak senun baban

Buyuklidu buyukli

Erkek:

Endum dereye durdum

Peştemaluni buldum

Ben bilsam senun idi

Oğa bi sarıldu

Kız:

Emicemun oğlisun

Almam seni bilursun

Ederum başka sevda

Sen hoğeden elursun

Erkek:

Çıkma sevduğum çıkma

Ağacun tepesine

Duşu da elecesun

Dayanamam acına

Kız:

Dere akayı dere

Taşları sere sere

Al götür beni yarum

Senun olduğun yere

Erkek:

Çayurun dibindeki

Üç ağaçta uzum var

O hala kızlarınun

Kuçuğünde gözüm var

Kız:

Dere kutuk getirür

Usti köpük oturur

Nişanlı olmayilen

Yiğit olan götürür

Erkek:

Dere akar aşğa

Baluklar yaya gider

Kızlar ki yola girsun

Dersen kaymakam gider

Kız:

Bu yıl çıktum yaylaya

Çimene bastum karsuz

Ander kalsun yaylasi

O da sevilmez yarsuz

Erkek:

Kar yağar karamişun

Kara yapraklarına

Eleyim sevduğumun

Balli dudaklarına

Kız:

Yaylanun çimenine

Oluk olayım oluk

Gelen geçen güzeller

İçsunler soğuk soğuk

Erkek:

Gel çikalum dağlara

Dağlar olsun evumuz

Her komadan bir yaprak

Olsun kiremitumuz (KK: 158, 159).

2.6.1.41. Hırsızın Atma Türküsü

Çayeli'nde 1910'lu yıllarda bir hırsızlık olayı olur. Hırsızlık yapan kişi aynı zamanda şairdir. Bu hırsızlık olayı duyulur, vilayete kadar intikal eder. Hırsız yakalanır ve valinin huzuruna çıkarılır. Vali de bir şair olduğundan hırsıza sorusunu türkü ile sorar:

Sorayım onu senden

Nayla nasıl sokulur?

Hırsız da cevap verir:

Olmasun çuval delik

Gideyiken dökülür

Vali kızarak türküye devam eder:

Burasi valiliktir

Kulakların çekilir

Hırsız da cevap verir:

Valilik makamından

Üst kata da çıkılır (KK: 162).

2.6.1.42. Değerlendirme

Türk sözlü kültür geleneğinde en eski zamanlardan bu yana var olan karşılıklı türkü söyleme geleneğinin Doğu Karadeniz bölgesine has ismi olan atma türküler, Rize insanının hayatının hemen her döneminde kendine yer bulabilmektedir. Birçok atma türkünün hikâyesinden de görüldüğü gibi Rizeliler, düğünde, bayramda, karşılaşmalarda, asker uğurlama şenliklerinde, imecelerde vb. insanların bir araya geldiği her yerde türkü atmaktadırlar. Atma türkülerde karşı tarafa karşı galip gelme amacı olsa da kimse karşısındaki kişiye kaba hakaret içeren sözler söylememekte, her türlü eksik ve kusuru, hatayı edebi ve mizahi bir dille ve türkü vasıtasıyla ifade etmektedir. Atma türkülerin üstlendiği bir diğer önemli işlev de yörede evlenme çağına gelen genç kız ve erkeklerin türkü atma yöntemi ile birbirleri ile iletişim kurmalarını sağlamalarıdır. Yukarıda verilen atma türkü metinlerinden de anlaşıldığı gibi birçok delikanlı sevdiği genç kıza duygularını türkü atma yolu ile ifade etmektedir.

2.7. Türkü

Hikmet Dizdaroğlu (1969: 102) tarafından Türklere mahsus bir beste ile söylenen halk şarkıları olarak tanımlanan türkü, ağıt ve ninni kavramlarını da içine alan bir türdür (Dilçin, 1984: 289). Pertev Naili Boratav (1978: 162-163) türkünün Türkiye'nin sözlü geleneğinde, bir ezgi ile söylenen halk şiirlerinin her çeşidini göstermek için, âşık şiirleri için dahi en çok kullanılan ad olduğunu belirtir. Ayrıca türkünün bölgelere ve konulara göre şarkı, deyiş, deme, hava, ninni, ağıt olarak da isimlendirildiğini belirtir.

Türkü, sözlü kültür ürünleri arasında Türk adını taşıyan tek tür olması bakımından en dikkat çekici türdür. Araştırmacılar tarafından ortak kabulle Türk'e has anlamına gelen Türkî sözcüğünün zaman içerisinde türkü şekline dönüşmesi, türkü sözcüğünün kökenine açıklık getirmektedir. Ancak Türk tarihine bakıldığında türkünün köken itibariyle çok daha eskilere dayandığını ve farklı adlar altında türkü türüne ait örneklerin tarih içerisinde görüldüğünü söyleyebiliriz. Dîvânu Lûgati't Türk'te yer alan ır/yır kelimelerinin koşma, türkü söylemek anlamlarına gelmesi türkünün köken itibariyle çok eskilere dayandığının göstergesidir. Günümüzde Türk dünyasında farklı isimlerle türkü türünün icrası devam etmektedir. Azeri Türkleri arasında mahnı, Başkurtlar arasında halk yırı, Kazak Türkleri arasında yır, Kırgız Türkleri arasında eldik ır, Kumuklar arasında yır, Özbek Türkleri arasında kaşığı, Tatarlar arasında halk cırı, Türkmenler arasında halk aydımı, Uygur Türkleri arasında nahşâ, koçu kelimeleriyle bilinmektedir²⁶ (Aytaç, 2003: 333-334).

Pertev Naili Boratav, türkünün yaradılış aşamasını açıklarken bir köyde herhangi bir vaka üzerine türkü yakan kişinin, o zamana kadar duyduğu türkülerdeki bir takım hazırlı kalıpları, zemin ve zamana göre icap eden değişiklikleri yaptıktan sonra terkiib etmek suretiyle yeni bir türkü meydana getirdiğini belirtir (Boratav, 2000: 3).

Türküleri Cem Dilçin, usullü türküler ve usulsüz türküler olarak ikiye ayırır. Usullü türküler oyun havalarını (kırık havalar), usulsüz türküler ise uzun havaları oluşturmaktadır (Dilçin, 1984: 290). Türküleri uzun hava ve kırık hava diye de iki kola ayırabiliriz. Uzun havaların belli bir çalma usulü yoktur. Bozlak, maya, divan, eğin, hoyrat ve Çukurova Türkmene uzun havalara örnek olarak verilebilir. Kırık havalar ise ölçüsü ve ritmi belli olan ezgilere sahiptir. Karadeniz bölgesinde horon, Batı Anadolu'da zeybek, Kuzey Doğu Anadolu'da bar türleri kırık havalara örnek olarak verilebilir (Gözaydın, 1989: 27; Oğuz, 2013: 271).

Türkünün zamanı olarak yakın zaman veya çok eskiden gibi muğlak zamanlar verilir. Eğer türkü bir efsaneye bağlı olarak ortaya çıkmışsa, bu efsane farklı bölgelerde o bölgeye isnat edilerek anlatılabilir. Türküler, konularına ve kullanıldıkları yerlere göre şu şekilde tasniflenmektedir (Boratav, 1978: 150-151; Aça, 2011: 551-552):

²⁶ Türkü türünün Türk dünyası sözlü kültüründeki yeri ve adlandırılması hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. (Aytaç, 2003: 374-451).

1. Konularına göre türküler

a). Lirik türküler

- Ninni

- Aşk

- Gurbet

- Hapishane

- Ağıtlar

- Çeşitli duygular

b). Taşlama, yergi ve güldürü

c). Anlatı Türleri

- Efsaneler

- Tarihlik konular

- Bölgelere/bireylere özgü konular

2. Kullanıldıkları yerlere göre türküler

a). İş

b). Tören

- Bayram

- Düğün

- Ağıt

- Dini törenlerde söylenenler

c). Oyun ve dans

- Çocuk oyunları

- Büyüklerin oyunları (Dilçin, 1984: 290-296).

Cem Dilçin türküleri yapılarına göre de şu şekilde tasnif etmiştir (Dilçin, 1984: 296-305):

1. Bentleri mani dörtlükleriyle kurulu türküler
 - a). Mani dörtlükleriyle kurulan kavuşaksız türküler
 - b). Kavuşakları mani biçiminde olan türküler
 - c). Kavuşakları bir dize olan türküler
 - ç). Kavuşakları iki dize olan türküler
 - d). Kavuşakları üç dize olan türküler
 - e). Kavuşakları dört dize olan türküler
2. Bentleri dörtlüklerle kurulan türküler
 - a). Dörtlüklerle kurulan kavuşaksız türküler
 - b). Bentlerinin dördüncü dizesi kavuşak olan türküler
3. Bentleri üçlüklerle kurulan türküler
 - a). Üçlüklerle kurulan kavuşaksız türküler
 - b). Kavuşakları bir dize olan türküler
 - c). Kavuşakları iki dize olan türküler
 - d). Kavuşakları üç dize olan türküler
 - e). Kavuşakları dört dize olan türküler
4. Bentleri beyitlerle kurulan türküler

- a). Beyitlerle kurulan kavuştaksız türküler
- b). Kavuştakları bir dize olan türküler
- c). Kavuştakları iki dize olan türküler
- d). Kavuştakları dört dize olan türküler

Nevzat Gözaydın ise türküleri biçimsel açıdan şu şekilde tasnif etmiştir (Gözaydın, 1989: 53-104):

- Dört dizelik bentli: Dördüncü dize “bağlama” yerini tutar. Bağlama her bentte tekrarlanır. Kurallarına uygun kurulmuş bir koşmaya benzer. çnc ve dördüncü dizeler anlam bakımından birbirlerine bağlıdır. rneği Ger Ali türküsü gibi
- Üç dizelik bentli: Dördüncü dizenin düşmesi ve bunun yerine farklı bir bağlamanın gelmesiyle oluşur.
- İki dizelik bentli: Bentlerdeki kısalma iki dizenin düşmesine sebep olmuştur.
- Beş dizelik bentli: Dört dizelik bentli biçiminden dönüşmüştür. Dördüncü dizenin ikizleşmesi sebebiyle türkünün beş dizeliğe dönüştüğü örneklere de rastlanmaktadır. Bağlama bentten bende değişir; ancak türkünün çok uzadığı durumlarda bent bir yerden sonra aynı kalır.
- Mani düzenindeki bentlerin sıralanması ile oluşan: Bu tip türkülerde bentler 4+3 veya 4+4’l hece ölçüsü ile yazılırlar. Ezi yoluyla bağlanırlar örnek olarak Çakırcalı Efe türküsü, Azerbaycan’da söylenen Hahışka türküsü verilebilir (Aça, 2011: 553; Oğuz, 2005: 273).

Doğan Kaya ise bugüne kadar yapılmış tasnifleri de göz önünde bulundurarak türküler işu şekilde tasniflemiştir (Kaya, 1999: 130-214):

1. Yapılarına göre türküler
 - a). Bentleri bir mısra olan türküler
 - b). Bentleri iki mısra olan türküler

- c). Bentleri üç mısra olan türküler
- d). Bentleri dört mısra olan türküler
- e). Karşılıklı türküler/Atma türküler

2. Konularına göre türküler

- a). Tabiat türküleri
- b). Aşk türküleri
- c). Yiğitlik türküleri ve tarihi olayları konu edinen türküler
- d). Tören türküleri

.....

3. Ezgilerine göre türküler.

Rize ili üzerine türküleri de kapsayan birçok müzikoloji çalışması yapılmıştır. Bu çalışmaların bazıları Rize iline müstakil çalışmalar iken büyük çoğunluğu Doğu Karadeniz bölgesi müzikolojisi üzerine yapılan çalışmalar olup Rize iline de yer verilmiştir. Bu çalışmaların başlıcaları Selim CİHANOĞLU tarafından kaleme alınan “Doğu Karadeniz Bölgesinde Oynanan Horonlar Karşılımlar-Barlar ve Halaylar”(2004), Cemil DEMİRSİPAHİ tarafından kaleme alınan “Türk Halk Oyunları”(1975) adlı eserin I. Cildi, Abdullah AKAT tarafından doktora tezi olarak takdim edilen “(B)ağsal Düşünce Çerçevesinde Doğu Karadeniz Bölgesi’ndeki Müzikal Farklılıkların İzahı” (2010) adlı çalışma, yine Abdullah AKAT tarafından kaleme alınan “Hemşin ve Hemşinlilerde Dayanışma Faaliyetleri” (2012) başlıklı makale, Mahmut Ragıp GAZİMİHAL tarafından kaleme alınan “Asya ve Anadolu Kaynaklarında İkliğ”(1958) ve “Türk Nefesli Çalgıları” (1975) adlı çalışmalardır.

2.7.1. Rize’den Derlenen Türküler

2.7.1.1. Evleri Yol Üstüdür

Evleri yol üstüdür

Kemeri bel üstüdür

.....

.....

Kolcular yar yar

Kolunda mercan

Ben sana hayran

Uy amman amman

Gece ayazlanıy

Gündüz karanlanıy

Kızlarını istesen

Annesi nazlanıy

Kolcular yar yar

Kolunda mercan

Ben sana hayran

Uy amman amman (KK: 22).

2.7.1.2. Türkü

Şu üç günlük dünyada

Sensiz nasıl güleyim

Cazi kaynanam için

Nerelere gideyim

Yanmışum kizun için

Alacağum kizuni

Eğer vermedun ise

Kiracağum beluni

2.7.1.3. Türkü

Otobüsler yan yana

Ben istemem kaynana

İsterse baldız olsun

O da gider bir yana

Köprü altında buzlar

Göbeğunda yıldızlar

Başune yastuk oldi

Karpuz memeli kızlar (KK: 22).

2.7.1.4. Türkü

Hiçbir şeyi düşünma

Fani bu dünya fani

Niceler geldi geçti

Hani eskiler hani

Bir bak hele bak hele

Kar yağmış yaylalara

Yaşasun Garadeniz

Çay dolmuş tarlalara

Heyledum sigirleri

Hey oninde kinali

Alişuktur yaylaya

Durmaz gavurun mali (KK: 26).

2.7.1.5. Hayde Gidelum

Hayde gidelum hayde

Nani nani oy oy

Hayde nani oy oy oy

Hayde gelmeyi misin?

Nani nani oy oy

Hayde nani oy oy oy

Ha bu kadar yalvardum

Nani nani oy oy

Hayde nani oy oy oy

Bir şey demeyi misin?

Nani nani oy oy

Hayde nani oy oy oy

Buyuk yaylanin duzi

Nani nani oy oy

Hayde nani oy oy oy

Bukme bukmedur suyi

Nani nani oy oy

Hayde nani oy oy oy

Ya gel ya geliyorum

Nani nani oy oy

Hayde nani oy oy oy

Ee domuzun kızı

Nani nani oy oy

Hayde nani oy oy oy (KK: 3).

2.7.1.6. Türkü

Çiktum dağun başine

Çiktum dağun başine

Erenti maanadur

Erenti maanadur

Yarumi görmek için yar

Yarumi görmek için yar

Çiktuk dağın başine

Çiktuk dağın başine

Birbirunun peşine yar

Birbirunun peşine yar

Düştüm de yanıyorum

Düştüm de yanıyorum

Sevdanun ateşine yar (KK: 4).

2.7.1.7. Yandım Tutuşiyurum

Yandım tutuşiyurum oy

Yarumun saçlarına

Olmadi doyamadum

Onun bakişlarına

Taradi saçlarını

Hem taradi hem ördi

Mevlam ona güzellik oy

Esirgemedi verdi

Tara saçını tara

İki yani bir olsun

Eğer bana gelmezsan

Yerun mezarlık olsun (KK: 4).

2.7.1.8. Kerez Çiçek Açıy

Kerez çiçek açıy

Aykiri dal üstüne

Alup kaçarum seni

Kollarumun üstüne

Fazla zengin arama

Sonra evde kalursun

Beni da bulamasun

Çok da pişman olursun (Cumhuriyetimizin 75. Yılında Rize, 1998: 187).

2.7.1.9. ay Türküsü

Rize güzel memleket

ay kokayi gl gibi

Bakmaya doyum olmaz

Parlayı yıldız gibi

ay topladum g bela

Satmak ondan da bela

Beğenmezsa ekisper

Bela ustine bela

Bahçede ay topladum

Yağmur yağdi islandum

Ha bu cavur ekisper

Nereden bize atti

Çayeli'nde fabrika

Antikadur antika

Fabrika ay yapınca

Kiskanur Amerika

Oy gidi ekisperum

Boyle başaramazsun

İstersin iki buçuk

Bu millet aç mı kalsun?

Bizum ha bu çaylara

Tazeyken başlamalı

Şimdiki ekisperi

Bir güzel haşlamalı (KK: 30).

2.7.1.10. Türkü

Yaylanun çimenine

Atumi arayurum

Oğlan vurma kapume

Saçumi tarayurum

Aşot yayladan beri

Saliverdum goyini

Günde bir defa görsem

Sevduğumun boyuni

Giz sana demedum mi?

Çikma o ağaclara

Düſer da geberursun

Yazuk olur saçlara

İn dereye in da dur

E yar sana ne dedum?

Girmizi yanağundan

Bir öpeyim mi dedum (KK: 31).

2.7.1.11. Türkü

Hay buradan aſſağa

Keçi vurur çangini

Alalım birbirini

Çıksın yürek yangini

Olalım o gözlere

Olar karadur kara

Gel dizumun üstüne

Zulufleruni

Çek aſſağa yukari

Entarenun darini

Çıkar memelerini

Ondan bulur karini (KK: 32).

2.7.1.12. Türkü

Sat'aple duzidur dünya cenneti

Taşı panzehirdur, timyadur oti

Demir kapilerun yolleri kötü

Ya gel kavuşalum sevda çiçeği

Sat'aple duzidur oturak yeri

Guzel kizlar gelurler geri geri

Sorurlar ki adam var mi ileri?

Ya gel kavuşalım sevda çiçeği (KK: 33).

2.7.1.13. Nasihat Türküsü²⁷

Bir anda yetişir gelir zevalın

Hiç faydası var mı servetin, malın?

İki üç gün ağlar ehl-i ayalın

Adet böyle denir elbet dünyada

Nerede ayrılır cesaret, hırsın

Artık tamah olur, kalmaz nefesin

Dilin dönmez bir su isteyemezsin

²⁷ Bu türkü Besim Acar'ın şiir defterinden aktarılmıştır.

Bir pamuk aranır tam o sırada

Artık bitti demek sayılır nefes

Uçurur bülbülü dünya bir kafes

Dünya bir köprüdür, geçecek herkes

Biz de geldük, geçeyürüz ne çare

Senin benim derdim, sana ne kaldı?

Hayır alemi şeytan mı çaldı?

Zebaniler şimdi eline aldı

Kapılma şeytana fani dünyada

Sensin yeri göğü donatan

Rahmeti endürür semadan

Gözün açıp kapamadan

Ölüm sana da gelir bir gün (KK: 47).

2.7.1.14. Türkü

Bazen giderum denize

Yarum çiksun karaya

Nasil gönül vermeyim

Kaşı gözi karaya

Sakside limon gibi

Sarardum onun gibi

Ne duşman ne da bir dost

Olmasun benim gibi

Gömleğumun dort yani

Sensun canumun cani

Seni seven çok olur

Candan sevenun hani

Sırruna eremedum

Sevkuni suremedum

Ardenden çok dolaştum

Kalbune giremedum (KK:47).

2.7.1.15. Nasihat Türküsü

Sen seni bak sen seni

Senden sorarlar seni

Konuşmak biliyorsan konuş

Herkes senden bir ibret alsun

Konuşmak bilmiyorsan sus

Herkes seni bir insan sansun

Bana ne olursa benden olur

Dilim durursa başum selamet durur (KK: 52).

2.7.1.16. İndim Dereye

İndim dereye oy zeytin dali kırmağa zeytin dali kırmağa

İndim dereye oy zeytin dali kırmağa zeytin dali kırmağa

Geldum seni almağa başladun ağlamağa başladun ağlamağa

Geldum seni almağa başladun ağlamağa başladun ağlamağa

Başuna paralara konar vere onlara konar vere onlara

Başuna paralara konar vere onlara konar vere onlara

Kizardu yanaklarun nane sũrdũn onlara nane sũrdũn onlara

Kizardu yanaklarun nane sũrdũn onlara nane sũrdũn onlara

Dağ başını kessene dokunur tane tane dokunur tane tane

Dağ başını kessene dokunur tane tane dokunur tane tane

Dünya doli yar olsa da alacağum bir tane alacağum bir tane

Dünya doli yar olsa alacağum bir tane alacağum bir tane

Denize dalinur dalmiyan lanet olur dalimiyan lanet olur

Denize dalinur dalmiyan lanet olur dalimiyan lanet olur

Bekar kızın halından delikanlılar bulur delikanlılar bulur

Bekar kızın halından delikanlılar bulur delikanlılar olur (KK: 52).

2.7.1.17. Asker Mektubu ve Türküsü

Askere gitmeden evvel evlenen bi çocuk askere gittikten sonra babasına mektup yazıyor. Diyo ona ki şöyle bi not ekliyor:

Ey mektubum mektubum memlekete gidecek

Ey mektubum mektubum memlekete gidecek/

Bir iken iki olduk da o çoluk ne soracak

Bir iken iki olduk da o çoluk ne soracak

Tabi babası da oğluna cevap yolluyor diyor ki:

Bu mektup iyi mektup böyle mektup gene yaz

Bu mektup iyi mektup böyle mektup gene yaz

O kumun çürük çıktı da çıkınca da gene kaz

O kumun çürük çıktı da çıkınca da gene kaz

Askere zikir verur çare onun ballari

Askere zikir verur çare onun ballari

Aşına bilur misun Ezine'nin dağlari

Aşına bilur misun Ezine'nin dağlari

Kazan başı bir kuyi yaledur çorbalari

Kazan başı bir kuyi yaledur çorbalari

Yaşasun Alamanya dizdirdi taburlari

Yaşasun Alamanya dizdirdi taburlari

Ya kapundi kardeşler kıralum kafirleri

Ya kapundi kardeşler kıralum kafirleri

Uşaklar bekler bizi bu camanun yanlari

Uşaklar bekler bizi bu camanin yanlari

Çıkalum minareye verurdum ezanlari

Çıkalum minareye verelum ezanlari

Çıktum onun üstüne kolla akillari

Çıktım onun üstüne kolla akillari

Aldı önde kaybına bu asker karıleri

Aldı önde kaybına bu asker karıleri

Balkan harbinde bir asker karısına mektup yollar. Mektubun sonuna da bu türküyü ekleyip gönderir (KK: 52).

2.7.1.18. Türkü

Asmasunun dalında almadı mu ki yaprak da almadı mı ki yaprak?

Ne edeyum sevduğumda onumuz kara toprak da onumuz kara toprak

Uşak evuni yaktum da mahallenun başına bak mahallenin başına

Benum ismun sığmazmada yuzuğunun kaşine da yuzuğunun kaşine

Ateşi köz ileda kim gördi göziyleda kim gördü göziyle?

Adam yara kusermide ellerun soziyle da ellerun soziyle

Dere akar aşağıda siler taşun kirinida siler taşun kirini

Sevmişum alacağumda anasunun birini da anasunun birini

Gel çıkalum dağlara dağlar olsun evumuz dağlar olsun evumuz

Dağlar olsun e

Her komardan bi yaprak olsun keremitumuz olsun keremitumuz

Olsun keremi

Yaylanun çimenine orak vurdum çimlensun orak vurdum çimlensun

Orak vurdum çi

Hayde ben sevdaliyim sen ne diye ağlarsun sen ne diye ağlarsun

Sen ne diye ağ.

Karşıda çam ağacı bir evde iki baci bir evde iki baci birde iki

Beyüğünün derdi var kuçuğı can ilaci kuçuğı can ilaci

Kuçuğı canı

Ahır dibine hurma ahır dibine hurma liligum

Hurmaya balta vurma

Gidiyisen askere gidiyisen askere liligum

Uç gunden fazla durma

Ay doluna doluna ay doluna doluna liligum

Su koyalar tuluma

Bari turki bilmezsen bari turki bilmezsen liligum

Çopek gibi ulama

Kestiler kestaneyi kestiler kestaneyi liligum

Eşkin vermesun diye

Sürdiler beni köyden sürdiler beni köyden liligum

Sevda etmesun diye

Bana olan dertlerin

Sana olsa yarisi sana olsa yarisi sana olsa ya

Bazen akluma gelur

Gözümün ilk ağrısı gözümün ilk ağrısı gözümün ilk a

Salaha yollarında yalin ayak yuruduk

Yalin ayak yuruduk yalin ayak yu

Bir cevuz ağacunun gölgesinde dururduk gölgesinde dururduk

Gölgesinde du

Hep kaktiler peşime Azkorozdan berisi

Azkorozdan berisi Azkorozdan be

Ben ayrıldum o yardan rahat etsun gerisi rahat etsun gerisi

Rahat etsun ge

Gelin oldum ben anne uzağa gideceğim

Uzağa gideceğim uzağa gide

Ağlama anneciğim ben gene geleceğim

Ben gene geleceğim ben gene gele

Yanağundan aşağıya gelunin gözyaşları gelunin gözyaşları

Gelunin gözyaş

Kınasında ağlıyor onun arkadaşları onun arkadaşları

Onun arkadaş

Kınaya koma elime ağlasun da ağlasun ağlasun da ağlasun ağlasun da ağ

Kına yakılmış eli kaynanası bağlasun kaynanası bağlasun

Kaynanası bağ

Kapiya armutumuz of off aman o yarum kuş yedi sarisini

Of çekerde ağlarum kuş yedi sairisini of çekerde ağlarum

Gönderdiler askere of off aman a yarum gönlümin yarusuni ah çekerde ağlarum

Gönlümin yarısını of çekerde ağlarum

Off offf aman a yarum köprü oldum kudretten of çeker da ağlarum

Köprü oldum kudretten of çeker da ağlarum

Alalum birbirini of of aman a yarum kurtulalum bu dertten of çeker da ağlarum

Kurtulalum bu dertten of çeker da ağlarum

Telefon direğine benum boyum ermiyor

Telefon direğine benum boyum ermiyor

Araban evun yoksa babam beni vermiyor

Araban evun yoksa babam beni vermiyor

Başkoyün dibi kopti hangi dozer açacak

Başkoyün dibi kopti hangi dozer açacak

Teyze kolla oğlini oğlin benle kaçacak

Teyze kolla oğlini oğlin benle kaçacak

Ayakkabı giyerum üstü beyaz olursa

Ayakkabı giyerum üstü beyaz olursa

Severum kaynanami oğli güzel olursa

Severum kaynanami oğli güzel olursa

Kaynanam kuru biber kaynatam daha beter

Kaynanam kuru biber kaynatam daha beter

İkida luzumsuz bir oğli bana yeter

İkida luzumsuz bir oğli bana yeter (KK: 52).

2.7.1.19. Oyun Havası

Omuzunda su kabi omuzunda su kabi

Düşti kirildi sapi düşti kirildi sapi kirildi sapi

Sevdaluktan sorarsan sevdaluktan sorarsan

Olirim erbabi erbabi oynasun oynasun kiz oynasun oynasun

İnce belli oynasun çifte telli oynasun çay kahveler kaynatsun

Oda tavani çakma oda tavani çakma

Bakma aykiri bakma seni kardeş bilurdum seni kardeş bilurdum

Beyhude yürek beyhude yürek yakma

Ao oynasun oynasun kız oynasun oynasun

İnce belli oynasun ince belli oynasun çifte telli oynasun (KK: 53).

2.7.1.20. Gurbet Türküsü

(Burada ah geldi akluma)

Harasun başı hiç durmadan akar gözümün yaşı

Nerden aldu bana gurbetin taşı

(Burada Haros başka Sıtmeşe başka)

İnsanlar çeşitli saymaklan bitmez

Belki de bu kalem bu kağıt yetmez

Burada insanlara cit dersun citmez

Burada lisan başka çehreler başka

Evdeki kavgalar bal oldi bağa

Bi çare gurbette kim bakar sağa

Bir Türk arayrum hep yan yana

Burada dertler başka çareler başka

Allah'um yaratmış garip insanlar, çehreler simsiyah sipsivri başlar

Burada lahana yok başkadur aşlar

Burada turp başka lahana başka

Suyumuz nildendir aceyip kokar

Güneş kızarur ağuzun yakar

Burada erkekler da peştamal takar

Burada erkek başka karılar başka

Güneş kavuruyor, kavurma cibi

İnan ki çatlamaş toprağın dibi ah geldi akluma kurtlanmış minci

Burada minci başka tereyağı başka

Hepsi boş ifade artık ne desek o kadar değişik burada ekmek

Kalkmış suratlardan gülmek eğlenmek

Burada gülmek başka eğlenmek başka (KK: 63).

2.7.1.21. Horon Teperken Söylenen Türkü

Ey morlu ea mor

(Birkaç arkadaş toplaniyoruz)

Hey morlu ea morlu

Hey amor hey amor

Assi bassi ayar ayar

He le saa ya le sa

Bir kepçe kor iki sayar

He le saa ya le sa

Onun ilen can mi doyar?

He le saa ya le sa

Hey morli ya sa

Bisa hoo

(Tekrar başlaruz)

Hey morli he amorl

Hey amor he amol

Aşlinun kazani birdur

He la saa ya le sa

Kazanun saabi demirdir

He le saa ya le sa

Bu alşam emir emirdir

He le saa ya le sa

Hey morli he amorl

Hey amor he amol

Aşlinun kazani iki

He le saa ya le sa

İçinde dolmasi pirki

He le saa ya le sa

Aşli bazi başi bize elci

He le saa ya le sa

He amorli ya sa

Bisa hooo

(Tekrar başlaruz)

Hey morli he amorl

He amor he amorl

Açlinun kazani üçtur

He la saa ya le sa

İçinde dolmasi kuştur

He le saa ya le sa

Onu yeyen hangi puştur

He le saa ya le sa

He morli ya sa

Bisa hooo

(Tekrar başlaruz)

Hey morli he amorl

He amor he amol

Açlinun kazani dörttür

He le saa ya le sa

İçinde dolması kurttur

He le saa ya le sa

Aşçi başı burda yoktur

He le saa ya le sa

He amorl ya sa

Bisa hooo

(Yine tekrar başlarız)

Hey morli he amorl

He amol he amol

Açlinun kazani beştur

He le saa ya le sa

Bilmiyorum hangi aştur

He le saa ya le sa

Bizi şaşuren hevşaştur

He le saa ya le sa

Hey morli hey amol

He amol hey amol

Eniştemuz nerde kaldı

He le saa ya le sa

Hiç yanimuze gelmedi

He le saa ya le sa

Basişumuza gelmedi

He le saa ya le sa

Hey amorl ya sa

Bisa hooo

Millet kalmiştur avara

He le saa ya le sa

Tulum bilsen çik duvara

He le saa ya le sa

Yeni gelduk sora sora

He le saa ya le sa

Millet kalmiştur avara

He le saa ya le sa

Tulum bilsen çik duvara

He le saa ya le sa

Hey amorli ya sa

Bisa hooo

Diye bu halay biter (KK: 74).

2.7.1.22. Kına Türküsü

Ben anneme varamadım

Gul kokusu alamadım

Nur yuzune doyamadım

Yaralıyım

Ben anneme varabilsem

Yuzünü görebilsem

Ellerinden opebilsem

Yaralıyım

Ben yavrunum

Senin özleminde yanmış

Derdler beni derdli yapmış

Yaralıyım (KK: 84).

2.7.1.23. Kına Türküsü–2

Kınayi getir annem

Parmağı getir batir annem

Bu gece misafirim

Yanında yatır annem

Kalk gelin hanım

Supur supur a atın altını

Kocan sana getirir

Bursa altını (KK: 85).

2.7.1.24. Kına Türküsü-3

Ah kıymetli benim annem

Hasretine doyamam

Kader bizi ayiriyo

Canım gülüm canım annem

Yeni köyüme vardım

Yeni hayata daldım

Her kapı çalığında

Abim geliyor sandım (KK: 85).

2.7.1.25. Kına Türküsü-4

Bu yazi, yazi değil

Elim terazi deyil

Mevlam ayrılık vermiş

Gönlüm hiç razı değil

Masa ustunde roman

Okurum zaman zaman

Dostum beni unutma

Evlendiğin zaman (KK: 84).

2.7.1.26. Kına Türküsü–5

Bu babamun evidur

Tağtalari kevidur

Kirulurse kirilsun

Bu da benim payımdur

Ceyizi getir anne

Boğçaya doldur anne

Ben yarun gidiyorum

Peşumden ağla anne (KK: 85).

2.7.1.27. Kına Türküsü–6

Zelehe'nin kena akşımı, dedi daa ki Huseen;

Ey gidi çam ağacı

Dallarun başı aşağı

Ben de ee almedun

Aldun benden aşağı

Biin de dedi ki;

Yarumi yol komiştum

Bu evun heyetinden

Daha hiç göremedum

Memnun mi hayatinden?

Evlendukten sonra uni dedi. Gene umuni biinun kenasinde, Zelehe'nun kenasinde;

Ey gidi nazli yeri

Yol koştum bu heyetten

Acaba memnun midur

Yaşaduğı hayattan?

Ey gidi nazli yer etti heman. Hee. O zaman Zek de der ki; horon geri alu, tekrar bidee horon gee alu ki, der ki;

Saplendun ıkamedun

Yüreğuma pıçağı

Su vermedun kuruttun

Kalbumdeki ieğı

Ka bi kezaa le! (KK: 110).

2.7.1.28. Lazca Türkü

Furtonaşı aağı

Kuğe kodolovoapđı

A bozo komaziru

Tora komevaapđı

Çoyişa eşkevulur

Sifteri ceğuneri

A bozo komaziru

Tikina ekaber

Yeşili komiyoni

Ma duyla vamağenen

Ėanumi gomiyani (KK: 84).

2.7.1.29. Nişan Türküsü

Ay doğdu evumuze

Bakun gelunumuze

Kalaylı sini gibi

Yakışti odamize

Enuştemin gömleği

Kirmizidur kirmizi

Ne da yakışmiş

Ali dayumin kizi (KK: 85).

2.7.1.30. Yayla Yolunda Söylenen Bir Türkü

Yayla yolu öneme de

Yarim seni türeme

Orayasun ey yarum da

Yedi türli veremem

Yayla yoli taşli da

Gözleri kalem kaşli

Oğlan ne oldi sana da

Daima gözlerun yaşli

Gidiyoken yaylaya da

Buldum başlik parasi

Oğlan gezme peşume da

Yersun biçak yarasi

Gidiyoken yaylaya da

Aldı bizi kanama

Duman aldi dağlara da

Yayildi ovalara

Yaylalar otlu olur da

Bekârlar dertli olur

Allahın hikmetinden de

Kızlar kıymetli olur

Oğlan oğlan uşşak da

Sen delisun delisun

Ya varun başka sevdadan da

Merağundan olürsün

Sen karşuya ben beri da

Uzatalım ipleri

Memeden akan deği da

şerbet eyle ver beri

Susadum su isterum da

Su yoluni gösterun

Oyle boyle tanımam da

Ben yarumi isterum

Yak ateşi ateşi da

Eyle bana bir yemek

Delikanlının sanı da

Yedi kere evlenmek

Ey kızlar ey gelinler da

Vebali boynunuza

Ya alıp da koyun da

Ya koyun koynunuza

Yayladan aşyorsun da

Odun mu taşıyorsun

Pire yedi orani da

Onu mu kaşıyorsun

Parmağında yüziği da

Gördüm isteyeceğim

Haçan sorarlar bana da

Ne şanslı diyeceğim

Masa üstünde nar var da

Buyur sevdiğim ne var

Dünden kırdın kalbimi da

Bugün binlerce yer var

Çıkar sevdiğim çıkar da

İçmesen benim Karum

Sen evlisun evlisun da

Ben bekarum bekarum

Kulağında küpeler de

Tıngır tıngır öterler

Kız koynunda memeler de

İkimize yeterler

Boğazında boncuklar da

Dibinde yılcuklar

Gelinler iyi gelin de

Kaynanalar kancuklar

Dumanum dağda misun da

Daha yanacak misun?

Kız babanın evina da

Daha duracak misun? (KK: 86).

2.7.1.31. Yayla Yolunda Dinlenirken Söylenen Türkü

Duman aldı dağları

Ben adlim yaylaları

Nina nina nina...

Ay dereler dereler

Neler bilirim neler

Her bildiğimi desem

Her biri yürek deler

Oy dumanlar dumanlar

Yaziliyur fermanlar

Bu benim derdume da

Bulunmuyor fermanlar

Hocam bir nuska eyle

Velimun darlığına

Bencileyin dile geldi

Ben ona yaniyorum

Almayan sevdiğini

Değmesin yaşıyorum

Yak ateşi ateşi

Eyle bana bir yemek

Delikanlinin sani

Yedi kere evlenmek

Ey kemeçe kemeçe

Ne bok yedin dün gece

Dayımın düğününde

Sen mi idun eğlence

Oy dereler dereler

Oy balıklar balıklar

Ne yesun da ne yesun

Boylesi sevdaluklar

ek aşağı yukari

Lambanın fitilini

Niçin konuşmuyorsun?

Kuş mu yedi dilini?

Ayağımı vuruyor

Yeni yolun taşları

İsmar ediyor bana

Gözleriyle kaşları

Kızılağaç benimsun

Yaprakların delinsun

Gel da konuşalım

O ne güzel gelinsun

Güneş eritiyordur

Güneyinun karuni

Ne mutlu olsun ona

Erken gören yaruni

Olsam olsam

Yoğurt ile su olsam

Güzel güzel kızları

İçirup da doyursam (KK: 86).

2.7.1.32. Sevdaluk Türküleri

Askere gideceğüm

Mendili sere sere

Dua et sevdueğum

Tez alayım teskere

İndum dereden aldum

Sarı alabalığı

Defterundan okudum

Şu kara sevdalığı

Hayde gidelum dağa

Kestane toplamağa

Kestanemi kestiler

Başladım ağlamağa

Fener astım tavana

Işık versun her yana

Ben nişanlı değilim

Dönerim her bir yana

Aşaktan gelen duman

Girer Karun altine

Yar yastuğun yağ ise

Korun başım altine (KK: 87).

2.7.1.33. Yayla Yolunda Söylenen Türkü

Ağustosun sicağı

Yakti bahçeyi bağı

Merak etme güzelum

Geçmez güzelluk çağı

Gelin çıkma ağaca

Boyalanur ellerun

Gelur Ramazan ayı

İncelenur bellerun (KK: 87).

2.7.1.34. Yayla Yolu Türküsü

İnma aşağı mahalleye

Çamur olur kayarsın

Aşağı mahallenin kızları

Dalgacidur yanarsun

Al elune elune

İp ile orağuni

Gel çikalum yaylaya

Def eyle merağune

Kestane çiçek açar

Aykırı dal üstüne

Alıp kaçırım seni

Kollarımın üstüne

Kadufe yastık yüzi

Kim bilir kalbumuzi

O da Allahtan oldi

Sevduk birbirumuzi (KK: 87).

2.7.1.35. Aspet Türküsü

Aspet'ten Liparit'a kim elçiledi beni?

Almazdum İsmail'i gelin kandırdı beni

Gittum kaya ustine kayinum vurdi beni

O beyaz entaremlan doktorlar gördü beni

Gelin ne ettum sağa gūnağun tutti beni

Mesbabucum gelince başımdan vurdi beni

Duğunciler gelince çarşafladiler beni

O Malpet'ten aşağı selamladiler beni

Liparit'un dibine ağam endurdi beni

Emicemun malina kayinum vurdu beni

Emicemun evine sal gtrdiler beni

O kıymetli odama kanli koydular beni

Gelinluk elbiselman doktor bey gördü beni

Gvey gelmiş odama "Seni kim vurdu?" dedi

Ben da söyledim oğa kardaşun vurdi beni

Gece sabaha kadar polis bekledi beni

İki saat yaşadum anne çok ağla beni

İki saatten sonra Azrail aldı beni

Gelinluk elbiselman kefene sarun beni

Tel duvağum yüzüme koyun beni

Yaşum on beş yaşında neler geldi başuma

Akibeti kuş kondi mezarumun taşına

Tel duvağumi asun beni gören ağlasun

Su tokun mezareme usti çimen bağlasun

Konsolumun kilidi gül üstüne kurudi

Bir İsmail'den sebep gençluğum da çurudi

Malpet'un yalisina vardur bakır parasi

Hemdiye yureklerum doldu kurşun yarası

Bahçelerde kediler mirnav mirnav dediler

Kardaşumla gelinum başumi da yediler

Beyaz ati nalladum soğuk suya yolladum

Gideyirem koşilar Allaha sımarladuk (KK: 89).

2.7.1.36. Baba Oğul Türküsü

Baba:

İki turki yazayım gelmiştir sırasına

Mecit kumaş gönderdi köydaki babasına

Evlatlar oyle eder yeri vardur Yasin'a

Kazım giydi elbise, bakun fiyakasına

Kumaşı kahverengi yakıştı modasına

Hepten kalmışım çiolak Silva ortasına

Sarıldum yatayırım bir meşin paltosına

Ancak akli geldi babanun kafasına

Şimdi ancak vuriyi kafasinun tasına

Kalayı fayda etmez yureğininun pasına

Bu işi vereceğüm Ulus gazatasına

Mecit açar radyoyu hep bakar sefasına

Kazandığı parayı doldurur kasasına

Baba evlatlarını gezdurur arkasına

Evlat anayı satar elun paytarasına

Baksana memlekete ananınun cefasına

Hocalar vaiz eder hafta cumaasına

Bir evlat asi olur analan babasına

Onun yeri hazirdur Cehennemun ortasına

Bir gün gemin tutulur kasım furtunasına

Durur denize duşmağa, gemi güvertasına

Bir liman bulamasun Siliva yakasına

Maşalla rast gelmiştik evlatların hasına

Ben yine sarılayım çayun kuviçasına

Sakın darılma oğlum babanın şakasına

Oğul:

Bu gün bir mektup aldum şaştum okumasına

Biz da cevap yazalum onun anlatmasına

Babalar alışuktur evlat ağlamasına

Ben da ağliyacağum gitmesun fenasına

Yasin'da buldum ayet, uydurdum şakasına

Bir ayet daha vardur bakarsan arkasına

Baba düzen verecek takasi takasına

Sonradan sarilmasun mahşerde yakasına

Herkes bir tezgâh kurdi, oturdi masasına

Senun canun darlandi anamin sobasına

Anamlan rahat eyle pek bakma karasına

Daima alçaktan yürü, tuz doğma kafasına

Bir meşin palton vardur, bir mangır pahasına

Kıymetuni bilusan bakmasun bahasına

Biraz da temas ettun radyonun havasına

O da intikal etti babadan mirasına

Bir nefes nefesine bedeldur dünyasına

Bunu şaka söyledum bakma palavrasına (KK: 90).

2.7.1.37. Ğastağane Yolunda

Ğastağane yoluna cide cele yoruldum

Doğtorlar verem dedi, yureğume vuruldum

Birak beni doğtor teselli etma beni

Uç dort seneden beri cormedum Emine'mi

Oni cordukten soñra oleceksam oleyim (KK: 105).

2.7.1.38. Askere Mektup

Eşi askere giden kadının kocasına yazdığı türkü:

Kahve kapısında açmadi güller

Biz mum gönüllerde otmaz bülbüller

Yeri asker olan her daim ağlar

Yarin hatırı için ben de yanayım.

Eşinden gelen cevap:

Kahvenun kapısında

Acep açti mi güller

Mektuba bir yaprak koy

Bana hatıra gönder (KK: 110).

2.7.1.39. Türkülü Gurbet Mektupları

Şimdi bizum ecuk gurbet olayı vurdu. Erkeklerle sürekli gurbette olurle. Böylece kadının da köyde çalışması gerekiyor. Yazın 8-9 ay köyde olması lazım. Bir gün komşumuz olan bir kadın geldi. "Kezle buğz olan işi bilir musiz?" "Ye neeldi?" dedük. "Heerde falan unden iste geçen Huseen'e bi mektup yazdum, içine bilursiz benum huyumi, türki yazmazdan mektup kapatmem." "E ne yazdun?" e yazdun ki;

Biçtüm çayır çimeni

Biçtüm kurutemedim

Anamı unuttum de

Seni unutemedum

Mektubu kapattım falan diyor işte. Zaten mektubun pastiya gitmeği bi kaç gün sure, köyden kazıye enzina kadar. Nesee, mektup gitmiş, kocasını eline gecene kadar mektubu köyden kazıya enzina kadar mektubu, kadi açmış mektubu okumuş. Adam da çok esprili, konik biri, tabi mektubu okur, kağıtu güzelce viyo kardeşine. Kardeşi cevza yazana kadar, kayni güzel bir cevap yeter. İşte etraflıca babam nasıl, su bu falan güzel bir mektubun arkasında yazdığı Türkiye'de bir karşılık. Der ki;

Denizi bolandurur, bizim dere akande

Gelinun çok dertlisen mektubuna beksinde

Der, mektubu koptu, yollar tabi buzum gelin de mektubu okuyince şok olur. Artuk der ben bunun yuzune nasıl bakarem?

Şimdi bi zamanda yaylade koça gitmişle. Kadın de bizim komşumuz. Yaşlı işte, 65 yaşlarında bi kere. U de sürekli kocası yani sebnlerce bekler. 10 sene gurbette kalmış, 10 senedir hiç görüşmemişle. Artuk işte, Mehmet köye gelecek. Mehmet köye gelecek diye haber. İşte millet haber almış. Tabii kadın da seviniyor. Saygı da fazlaca, işte utanu, ezeli, buzulu falan. Der ki "Bi zaman köye bi mektup yaz." 8-10 seneden sonra Memet köye gelecek diye haber duyulmuş. Memet bi mektup yazee köye. Der ki;

Bahçemizde açıldı çiçekler

Yüzlkerin çeşit

Bu sene de gelemem

Beşir başurğı kesit

Tabi kadun bu mektubu okuduktan sonra şok olu. Mektubu bi okuduktan sonra, artuk umudı kesecesine, u sene gine yayliye gidecek. Mektuba karşılık bi cevap yaza. Der ki;

Çikegeğum yayliye

Değler verdise aşit

Sondan bağa hayır yok

Bulmeli başka çeşitu (KK: 114).

2.7.1.40. Nişanlı Türküsü

Dere kütük götürür

Usti köpük götürür

Nişanlı olmağilen

Erkek olan götürür

Dere boyu iz gider

Bir kınalı kız gider

Kız yolini şaşırur

İnşallah bize gider

Bu derenun oyumi

Nerden gördün boyumi?

Alacaksan beni al

Ne sorarsen soyumi

Geç koyunun önine

Koyun finduk yemesin

Sevdaliğe söz katen

Müslümanum demesin (KK: 120).

2.7.1.41. Türkü

Gitti bizum Ayşe'muz

Gitti köyün yarisi

Gitti da nasi oldi

Sari kuşun karisi

Dört beş tanesi kardaş

Ebirlerdu varisi

Otuz nüfüse çıkar

Aşağı yukarisi

Pencereden ekilur

Çayirunun mayisi

Çifun dali kokayi

Derebaşı karisi (KK: 160).

2.7.1.42. Türkü

Birkaç türkü yazayim

O tutançi saliya

Aklum geldi başuma

O ki geldum yaliya

Bi gittuk Dumuşli'ye

Bi de gittuk çaliya

Hiç da odun kalmadi

Kaybana Açhali'ya

Gittum anani gördum

Otururdi avliya

Deyirum laz mehmed'i

Bağlayin bir paliya (KK: 160).

2.7.1.43. Türkü

Mangalliyin çakali

Geldi bura can verdi

Tarhasi olan vurdi

Olmayanlar yan verdi

Gene bizum bu dere

Her tarafa nam verdi (KK: 163).

2.7.1.44. Türkü

Kediler hele hele

Köpekler girdi eve

Kapiya bi şey vardu

Dersen bi ufak deve

Esmeruğ'un evine

Kim gider seve seve (KK: 163).

2.7.1.45. Türkü

Asma senun dalunden alamadum yukli yaprak

Ne edeyim sevduğum da önümüz kara toprak

Uşak evuni yaptun mahallenun başına

Benum ismum siğmaz mi yuzuğun taşına

Ateşun közi ile kim görđi gözi ile

Ada yara kızar mı ellerin sözü ile

Dere akar aşğa, siler taşun kirini

Sevmişim alacağım anasının birini

Gel çikalım dağlara, dağlar olsun evumuz

Her komardan bir yaprak olsun keremidumuz

Yaylanun çimenine orak vurdum çinlasun

Haydi ben sevdalियim sen neye ağlarsın?

Karşıda çam ağacı bir evde iki bacı

Büyüğü derde deva küçüğü can ilacı

Ahır dibinde hurma, hurmaya balta vurma

Gidiyorsun askere üç günden fazla durma

Ay dolana dolana, su koyarlar tulume

Barı türkü bilsen, köpek gibi uluma

Kestiler kestaneyi, eşkin vermesun deyi

Surdiler beni köyden sevda etmesin deyi

Bana olan dertlerin olsa sana yarısı

Bazen akluma gelur gözümün ilk ağrısı

Gelin oldum anne uzağa gideceğüm

Ağlama anneciğim ben gene geleceğim

Yanağından aşağı gelinun göz yaşları

Kinasında ağlayı onun arkadaşları

Kina yakun eline ağlasun da ağlasun

Kina yakılmış eli kaynana bağlasın

Kapıya armudumuz kuş yedi sarisini

Gönderdiler askere gönlümün yarisini

Bunden karşuki dağē köpri oldum kudretten

Alalum birbirini kurtulalum bu dertten

Telefonun direğine benim boyum ermiyor

Araban evin yoksa babam beni vermiyor

Başköy'ün dibi kopti hangi dozer açacak?

Teyze kolla kizuni, kizun benlen kaçacak

Ayakkabi severim üstü beyaz olursa

Severom kaynanamı oğli güzel olursa

Kaynanam kuru biber, kaynatam daha beter

İkisi de lüzümsüz bir oğlu bana yeter (KK: 172).

2.7.1.46. Değerlendirme

Rize ilini de içine alan Doğu Karadeniz yöresi hem coğrafik hem kültürel bakımdan son derece çeşitlidir. Bu çeşitlilik aynı zamanda dört bir yandan sınırlandırılarak her rengi

içine almış, bu bütünlük de bölgesel bir kültür zenginliğinin ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. Karadeniz'in kıyılarında halk müziği ve onun icra edildiği şenliklerden bahseden kaynaklar bunu M. Ö. V. asra kadar dayandırmaktadır (Korkmaz, 2006: 78-79).

Türkülerin Biçim Özellikleri

Hane veya dörtlük, türkünün bünyesinde değişken dizelerden oluşan yapıdır. Atma türkülerde iki dizeli haneler görülmektedir. En yaygın hane biçimi de dört dizelilerdir. Ama iki dizeli hane biçimi de vardır. Haneler a-a-x-a düz kafiye, mani tarzı biçiminde örülüdür. Rize yöresinde yaygın karşıberi veya atma türkü tarzında bu kafiye örgüsüne x-a-x-a şeklinde daha çok rastlanmaktadır. Hece ölçüsü bakımından kemeçe tarzına yakın yedili ölçü oldukça sık, bunun dışında da sekizli ve on birli hece ölçüsündeki türküler de yaygın olarak görülmektedir (Korkmaz, 2006: 81).

Bentler ve Mısra Sayısına Göre Türküler

Türkünün yapısı asıl sözlerin bulunduğu bent ve genellikle her bendin sonunda bölümleri yineleyerek birbirine bağlayan kavuştak (nakarat) bölümlerinden oluşur. Bentler ve kavuştaklar kendi arasında uyaklanır. Hecenin her kalıbıyla türkü söylenebilir. Türkülerin bentler ve kavuştaklar açısından kümelenişleri en yaygın yapı sınıflandırmalarına ölçüt olmuştur (Dilçin, 2004: 296; Özbek, 1994: 82; Kudret: 1980: 308).

Türkülerin İç Yapı Özellikleri

Türküler insanların her duygusunu ifade edebildiği bir özelliğe sahip olduğu için yöre türkülerini konuları bakımından bir tasnif ve incelemeye tabi tutulduğunda karşımıza birçok konu çıkmaktadır.

Yörede işlenen konuların başında aşk ve gurbet konuları gelmektedir. Doğu Karadeniz bölgesinin genelinde olduğu gibi Rize yöresinde de genellikle ekonomik sebeplerden dolayı insanlar gerek yurtiçi gerekse yurtdışı göç etmişlerdir. Eski dönemlerde ailesini ve akrabalarını memlekette bırakıp gurbete çalışmaya giden insanların sıla hasreti ile söyledikleri türküler de sılada kalanların gurbete gidenin arkasından söylediği türküler de yöre türkü geleneğinde çok önemli bir yer tutmaktadır.

Aşk ve gurbet konularının yanında Rize yöresi türkülerinde ölüm, ayrılık, düğün, evlenme ve doğa tabiat, askerlik, yayla hayatı gibi konular da yer almaktadır.

2.8 Mani

Mani, çeşitli kaynaklarda “Anonim halk edebiyatının bir nazım şekli olup ekseriya dört mısradan meydana gelir. Birinci, ikinci ve dördüncü mısraları kafiyeli olur. Asıl mânâ son iki mısradan ifade olunur” (Örnekleriyle Türkçe Sözlük, 2000: 1899). “Genellikle birinci, ikinci ve dördüncü dizeleri uyaklı olan, daha çok hecenin yedili ölçüsüyle söylenen halk şiiri” (Türkçe Sözlük, 1988: 986), “Türk halk şiirinin en yaygın türü. Ezgi ile okunmak üzere çoğu yedi heceli ve dört mısralı veya 7+7 heceli veya iki mısralı olarak meydana getirilir. Birinci, ikinci ve dördüncü mısralar birbiriyle kafiyeli, dördüncü mısra serbesttir (Karaalioğlu, 1980: 128) şeklinde tanımlanmaktadır.

Mani adının nereden geldiği konusunda henüz tam bir mutabakat sağlanamamıştır. Bir kısım araştırmacılar bunun Arapça, diğer bir kısmı ise Türkçe bir kelime olduğunu savunmaktadır (Çelik, 2005: 18).

Fuat Köprülü “mani”nin “mana”dan bozulduğunu ve “tuyuğ”la ilişkili olabileceğini söyler (Köprülü, 1980: 273). Veled Çelebi Arapça “mana”, Farsça “ma’ni” şeklinde telaffuz edilen kelimenin Türkçeleştirilerek “mâni” haline geldiğini belirtir (Dizdaroğlu, 1969: 51-54). Niyazi Eset ise bu kelimenin koca-man (koca adam), şiş-man (şiş adam), Türk-men (Türk adam veya Türk soy) örneklerinde görülen ve adam, soy sop manasına gelen “man”dan geldiğini belirterek man köküne nisbet eki -î’nin ulanması sonunda tıpkı Türk’ten “türkî>türkü” gibi man’dan da “mani”nin çıktığını iddia eder (Eset, 1944: 7).

Türkiye dışında da bilinen mani Azerbaycan’da bayatı, meni, mahni, mahna... Başkurlarda şiğir törö; Irak Türklerinde hoyrat, horyat, koyrat, koryat; Kırım Türklerinde çing, çinig; Özbeklerde aşule, koşuk, törtlik; Kırgızlarda tört sap; Kazaklarda aytıspa, gayım, öleng; Tatarlarda şiğir töri; Türkmenlerde rubayı, rubağı gibi isimlerle anılmaktadır (Doğan, 1999: 7-10).

Mani, dört dizeli küçük söz varlığına rağmen kendine has yapısı olan bir türdür. Halkımız arasında maninin ilk iki dizesine üst, son iki dizesine de alt denir. Manilerde ilk iki dize, ayak denilen uyak düzeni ve daha çok üçüncü dizede başlayacak olan esas konuya

bir hazırlık bölümüdür. Anlam yükünün üçüncü ve dördüncü dizelere yüklendiği konusunda başta Pertev Naili Boratav olmak üzere bütün araştırmacılar hemfikirdir. Boratav, manilerde üstle alt arasında sıkı bir anlam birliği olmamasının sebebini maninin bir içedoğmalı şiir olmasına bağlar (Akalın ve Şimşek, 2003: 257).

Mısra sayısı konusunda çeşitli görüşler mevcuttur. P. Naili Boratav iki, üç mısralı mani de olabileceği düşüncesindedir. Ancak geleneksel ve en yaygın biçimiyle mani türü dört mısralıdır. Dize sayısı dörtten aşağı olmaz; çünkü böyle bir durum Türk halk şiirinde nazım biriminin dörtlük olduğu gerçeğine ters düşer. Karşılıklı ikişer dize söylenerek iki kişinin konuşmasından oluşan maniler aslında tek bir dörtlüktür ve bir bütündür. Örneğin “Bir taş attım sıpaya / Haydin kızlar çapaya / Çapanın sırası mı / Gel de gidek tepeye”.

Türk manilerinde sözbaşı olarak kullanılan çeşitli kalıplaşmış sözler vardır. Bunlardan bazıları “Altınım, armut dalda, aşık der, ay doğar, ayvanda, azizim” gibi kalıp sözlerdir. Sıra ile her konunun birer mani söylemek zorunda olduğu mani sohbetlerinde, manicibaşı hangi klişe sözbaşı ile maniye söylemişse ondan sonrakiler de bu söz başını kullanmak zorundadır (Akalın ve Şimşek, 2003: 258-259).

Türk manilerinde, halk şiirimizin geleneksel ölçüsü olan hece ölçüsü kullanılır. Bir dizede en az dört en çok on bir heceye dayanan manilerde büyük çoğunluk yedi heceli olanlardadır. Mani deyince ilk akla gelen model budur. Ramazan manileri sekiz, eğin manileri on bir hecelidir. Müstezat manilerin birinci ve üçüncü dizeleri yedi, ikinci ve dördüncü dizeleri beş hecelidir. Albert B. Friedman, anonim halk şiirinin özelliklerinden bahsederken bu şiirlerde kısa ölçülerin daha çok kullanılmış olmasını, kolay hatırd kalması gerekliliğine bağlar (Akalın ve Şimşek, 2003: 260).

Uyak yalnız halk şiiri için değil, deyim ve atasözlerimiz için de değerli bir gelenektir. Hele manilerin yapısında uyak, öyle önemli ve gerekli bir öğedir ki anlamdan daha ön planda tutulur ve uyağı gerçekleştirebilmek için dil zorlamaları yüzünden anlamsız sözler bile kullanıldığı olur. Özetle denebilir ki mani, her şeyden önce bir uyak şiiridir. Mani türü büyük çoğunluğu ile “aaba” uyak sıralanışına uyar. Karadeniz bölgesinden derlenen manilerde bu uyak örgüsü “baca” şeklindedir. T. Kowalski “baca” düzenini, P. Naili Boratav “aaba” düzenini daha eski saymaktadır. Manilerde klasik uyak dizilişinin,

Türk drtlğne dayanarak “aaba” düzeninde biçimlenmiş olması daha akla yakın görünmektedir (Akalin ve Şimşek, 2003: 260).

2.8.1. Rize’den Derlenen Maniler

2.8.1.1. Kafiye Şeması “aaaa” Şeklinde Olan Maniler

Denize dalayim mi?

Bir baluk alayim mi?

Ay bati güneş doğdi

Daha yalvarayim mi? (KK: 120).

Başim ağirur başum

Hasta mı olacağim?

Daim dşuniyorum

Böyle mi kalacağim (KK: 5).

Bizum yoldan aşaği

Araba gider hizli

Ben sana demedum mi?

Sevdaluk olur gizli (KK: 156).

Mendilum dağda kaldı

Cozlerum yolda kaldı

Sevduğum nazlı yâri

Acaba nerde kaldı (KK: 156).

Elimde iki yüzük

Birinin gözü bozuk

E temelum sevdaluk

İkimuze de yazuk (KK: 100).

Alçak cevizin dalları

Yola serdum kolları

Elma sarısı gibi

Kızardı yanakları (KK: 156).

Evumuz karşı karşı

İkumuzun bi yaşı

Alalum birbirini

Dosta düşmana karşı (KK: 157).

Sanduk üstüne sanduk

Diye diye usanduk

Sana da gönül verduk

İnsan evladi sanduk (KK: 157).

Ah findığım findığım

Dallarına konduğum

Sevdum da alamadum

Odur benum yandüğüm (KK: 158).

Ayakkabı giyindim

Üstünü fırçaladım

Bak ben kimin kızıyım

İnsanı parçalarım (KK: 158).

Bahçeye gel göreyim

Eline gül vereyim

Asker oldum giderum

Seni nasıl göreyim (KK: 158).

Beyaz atı nalladum

Soğuk suya yolladum

Gidiyorum sevduğum

Allaha ısmarladum (KK: 158).

Elmayı nazik soydum

Yârin ağzına koydum

Afiyet olsun yârim

Sen yiyince ben doydum (KK: 158).

Gemiye bineceğim

Askere gideceğim

Merak etma sevdiğim

Ben yine geleceğim (KK: 158).

Tufeğum dolu mermi

İnsan böyle eder mi?

İnsan sevdiği yarı

Bırakup da gider mi? (KK: 158).

Ceviz yaprağı kara

Dökülür yara yara

Candan adamum olsa

Mektup yollardum yara (KK:158).

2.8.1.2. Kafiye Şeması “abbb” Şeklinde Olan Maniler

Denizun ortasına

Ben bi sari maşayim

Ben seni alur miyim?

Oy akluna şaşayim (KK: 157).

Evimun önü bahçe

Arpaluktur arpaluk

İkimize de yazık

Etmeyelum sevdaluk (KK: 4).

Başındaki yazmayı

Sarıya mı boyadın?

Neden sararıp soldun?

Sevdaya mı uğradın? (KK: 100).

Tara saçuni tara

İki yani bir olsun

Eğer bana gelmezsan

Yerun mezarluk olsun (KK: 100).

Gökteki yıldızı

Fener mi sandın?

Beni bu sevdadan

Döner mi sandın? (KK: 100).

Gece sabaha kadar

Kuşlar okur Yasin'i

Alacağum yarumi

Görmişum rüyasini (KK: 156).

Başından çemberin

Dalı var çiçeği yok

Kaybana bu sevdaluk

Benden geçeceği yok (KK: 100).

Yeşil elmanın dibi

Yeşillik var yeşillik

Yârim bana takacak

Beş tane beşi birlik (KK: 100).

Yaylalara çıkarken

Buldum bakır parası

Bana derler laz kızı

Yersin bıçak yarası (KK: 19).

Yaylanun çimeninde

Peri bağırur peri

Kar yağdı da kapandı

Konuştuğumuz yeri (KK: 100).

Yaylanun çimeninde

Kara tavuk yuvası

Yakti yandurdi beni

İmansuzun havası (KK: 100).

2.8.1.3. Kafiye Şeması “aaba” Şeklinde Olan Maniler

Yılan çıktı ağaca

Kulakları alaca

Ben sana gelmiyorum

Boşuna girme harca (KK: 157).

İndum dere ırmağa

Zeytin dali kirmaga

On iki yüzük saydum

Beş kınalı parmağa (KK: 157).

Kulağumda küpeler

Kuyumcunun işidir

Yanağında diş yara

Hangi puştun işidir? (KK: 100).

Çikma sevdiğim çikma

Portakal ağacına

Düşüp da elecesun

Dayanamam acına (KK: 19).

Yayladan geliyorsun

Hani senin yoğurdun

Ben seni kız bilirdim

On beş tane doğurdun (KK: 100).

Karşıda çam ağacı

Yaprağı aci aci

Ben bir yar sevdim diye

Millet oldi davacı (KK: 100).

Dolaptaki sağıni

Leğimlidir leğimli

Babam sana kız vermez

Yeminlidir yeminli (KK: 100).

Kız gider deremene

Gelin alır nöbete

Böyle olur da kalkar

Dünyanın bereketi (KK: 100).

Taradi saçlarını

Hem taradi hem ördi

Mevlam ona güzellik

Esirgemedi verdi (KK: 100).

Üzdurdum kayığımı

Taktum küreklerini

Ha bu köyün kızların

Yaktum yüreklerini (KK: 100).

Terekte altı elma

Üçü al, üçün alma

Sevdaluk bizden değil

Peygamberlerden kalma (KK: 157).

Bahçede tikdum feli

Kopartsam yoktur yeri

Aramıza laf katan

Cehennem olsun yeri (KK: 100).

Kurşun attım havaya

Hizara vur hizara

Baba beni evlendur

Gözüm kaldı kızlara (KK: 19).

Tabancam doli saçma

Kaçma vurirum kaçma

Ezelden yaralıyım

Bir yara da sen açma (KK: 157).

Dağdan kestum tavlina

Milali kuttavina

Bir parça ekmek verdum

Yine afkurdun bana (KK: 157).

Gemi düşti limana
Verdi duman dumana
Ne güzel bir yarum var
E helal olsun bana (KK: 157).

Denizin ortasına
Gül koydum gül tasına
Sevdiğim benziyorsun
Felek yumurtasına (KK: 157).

Bu dere yılan olsa
Derdumi bilen olsa
Ağlardum da dururdum
Yaşumi silan olsa (KK: 159).

Atma beni vurirsun
Kız kollarun kurusun
Funduk bahçelerinde
Arar beni bulursun (KK: 160).

Bu dere akmağ ile

Ne olur bakmag ile

Adam adami yer mi?

Bir gece yatmag ile (KK: 160).

Bu dere akmag ile

Ne olur bakmag ile

Sevda unutulur mi?

Uzakta olmag ile (KK: 160).

Dağlarda meşelerde

Gül olur şişelerde

Eller yârin koynunda

Biz kalduk koşelerde (KK: 160).

Denizde kum ziyade

Asker oldum piyade

Ben yarumi severum

Hayatumden ziyade (KK: 161).

Gökte uçan teyyare

Selam ederum yâre

Dedi benden fayda yok

Başine bulsun çare (KK: 157).

Elma elma ellere

Elma düştü göllere

Elma kurban olayım

Seni tutan ellere (KK: 162).

Gece çıktım ay ile

On iki bohça ile

Ben bilirim halumi

Yapamam kuma ile (KK: 163).

Gidelum çayırluğē

Biçelum yarıluğē

Yar bize sebep olan

Uğrasun sarıluğē (KK: 157).

İn dereye dereye

Kız ha böyle nereye

Bir kız bana sordu ki

Delikanli nereye (KK: 157).

Karyolan biçimine

Yar sevdim köy içine

Bir murat yapacağım

Bu ayların içine (KK: 157).

Kar yağdı kar üstüne

Çıkma duvar üstüne

Kahpe misin sevdiğim

Yar sevdun yar üstüne (KK: 157).

Kar yağar kar üstüne

Çıkma duvar üstüne

Hangi birini deyim

Dert gelur dert üstüne (KK: 157).

Gökteki yıldızları

Pay edelum kızları

Aldılar güzelleri

Kaldı yaramazları (KK: 157).

Yumurtanın sarısı

Yere düştü yarısı

On beş yaşına iken

Oldum asker karısı (KK: 157).

Bahçelerde gül var mı?

Gül dibinde yol var mı?

Geliyorum bu akşam

Karyolanda yer var mı? (KK: 157).

Ben değilim buralı

Ovalıyım ovalı

Dünya gözümde yoktur

Yârimden ayrılalı (KK: 157).

Bu dağlar olmasaydı

Çimeni solmasaydı

Ölüm Allahın emri

Ayrılık olmasaydı (KK: 157).

Deremenun saçağı

Böyle geçurdum çağı

Ben seni alır mıyım?

Bekârların alçağı (KK: 157).

Deniz altı su altı

Balıkları parlattı

Acele etme yârim

Daha yaşım on altı (KK: 157).

Şemsiyemun kanadi

Bir evlendim olmadı

Bir daha evlenmeye

Takatım da kalmadı (KK: 157).

Sini kalaylı sini

Yedim baklavasını

Alırsam kız alurum

Alamam başkasını (KK: 157).

Ayağumde nalini

Gel salini salini

On beş yaşına kızlar

Bilur sevda halini (KK: 157).

Bahçelerde nanesi

Olmuşum divanesi

Benim için büyüttü

Nazlı yârin annesi (KK: 157).

Bu derenun uyumi

Nerde gördün boyumi

Sen beni alamazsın

Sorma benum soyumi (KK: 157).

Başındaki yemeni

Verem ettun sen beni

Nasil verem olmayim

Eller alacak seni (KK: 157).

Deniz üstü tekneli

İçine kum ekmeli

Sevdaluk kolay değil

Biraz zahmet çekmeli (KK: 157).

Ey yaylaların kari

Eri da gel aşıağı

Kim olsa kız bağışlar

Benim gibi uşşağı (KK: 157).

Etekluğum pilesi

Andandur aklemesi

Yardan umut olunca

Kolaydur beklemesi (KK: 157).

Ey yaylaların eni

Topladum buğday teni

Yar ne kadar bŸyŸdŸn

Tanıyamadım seni (KK: 157).

Elindeki saati

İçindedur aleti

Elişmayun yarume

Bozultur tuvaleti (KK: 157).

Fundukluktan aşağı

Uçurdum tavuşanı

Çok sevdaliler gördüm

Bilmedum kavuşanı (KK: 157).

Tütün çubuk filesi

Yoktur yarun eyisi

Ha bu köyden çıkayım

Allahtan hayırlısı (KK: 157).

Tufegumun demiri

Heycanlidur heycanlı

Kız benimle oynama

Olursun iki canlı (KK: 157).

Karpuz kestim kan gibi

Yârim gönlü bal gibi

Açtım baktım yorgana

Tazi yağmış kar gibi (KK: 157).

İstanbul'dan o yani

Duman sardi her yani

Nazli yar konuştuğu

Ceryan çeksun bu yani (KK: 157).

Kızılağaç fidani

Ya yıkıl benden yani

Sevda bir yandan olmaz

İki yanidur yani (KK: 157).

Merdiven asak basak

Çıkma üstüne yasak

Validen emir geldi

Kızlara koca yasak (KK: 157).

Bahçelerde mor çiçek

Mor güzeli seçecek

Ben aldığım efendi

Kırvatli gezecek (KK: 157).

Gökteki yıldıza bak

Suya giden kıza bak

Kız Allahın seversen

Dön geriye bize bak (KK: 157).

Değirmen taşına bak

Gözümün yaşına bak

Beni yardan ayırdı

Feleğin işine bak (KK: 157).

Bahçelerde bal kabak

Yiyelim tabak tabak

Yeni kanun çıkıyor

Kız oğlana yalvarmak (KK: 157).

Kontram yüksek olacak

Üstü açık olacak

Ben aldığım efendi

Çarşı memur olacak (KK: 157).

Git buludum git da gel
Yardan selam al da gel
Yardan selam yok ise
Saatini çal da gel (KK: 157).

Sanduğum sandukteyim
Yarumi almaktayım
Yarumi vermediler
Ondan çok meraktayım (KK: 157).

Sırt üstüne orağum
Merağum var merağum
Yar aklume gelinca
Geliyor ağlamağum (KK: 157).

Sevdaluk ettum ettum
Sariluk peyda ettum
Sevdaluğun yolini
Ben gençluğı tukettum (KK: 157).

Uçtum havalanırım

Havada dolanırım

Koyun beni tavaya

Yağsız tavalanırım (KK: 157).

İndim derede durdum

Sarı yelek dokudum

Ander kalsun sevdaluk

Kitabında okudum (KK: 157).

Kestane dilim dilim

Nerde kaldın sevdiğim

Ne dedim de darıldın

Kurusun ağzım dilim (KK: 157).

Mendilim üçtür benim

Yârim on beştir benim

Hangi dala el atsam

Emeğim boştur benim (KK: 157).

Portakal ağacıyım

Portakaldan acıyım

Yarumi asker etti

Şubeye davacıyım (KK: 157).

Ay mısın yıldız mısın?

Sabahyıldızı mısın?

E kız seni alurdum

Padişah kızı mısın? (KK: 157).

Dağı duman olanun

Hali yaman olanun

Gece uykusu gelmez

Yâri güzel olanun (KK: 157).

Gidin bulutlar gidin

Yarume selam edin

Yârim uykuda ise

Uykuyu haram edin (KK: 157).

Evumun önü bostan

Yikilsun Arabistan

Arabistan kızları

Ne don giyer ne fistan (KK: 157).

Gökteki uçan kuşlar

Kanadi açan kuşlar

Yârime selam edun

Üstümden geçen kuşlar (KK: 157).

Gökten zembil iniyor

Ene döne geliyor

Ateş misin sevdiğim?

Seni gören yanıyor (KK: 157).

Funduk dali alçaktır

El ulaşur ulaşur

Yârin ince beline

Üç kat kemer dolaşur (KK: 157).

Ey dağlar yuce dağlar

Yüreciğim kan ağlar

Yârim burdan geçti mi?

Söyleyin yüce dağlar (KK: 80).

Dağ başında petekler

Meleklerdir melekler

Çağı geçkin kızları

Varsın yesin köpekler (KK: 80).

Denize dalan bilir

Dalmayanlar ne bilir

Savdaluk ateşini

Sevdadan yanan bilir (KK: 80).

Değirmen kitli olur

Yar seven dertli olur

Küçüklükte yar seven

Kalbi illetli olur (KK: 80).

Dağı saran dumandır
Duman değil limandır
Gidiyorum sevdiğim
Gelişime zamandır (KK: 80).

Dere çutuk çoturur
Usti çopuk çeturur
Nişanlı olan kızlar
Yiğit olan çoturur (KK: 80).

Erenti duvar duvar
Duvar kadar derdum var
Hep köyli bana uçti
Benüm ne ettiğüm var (KK: 80).

Ey celinler ey kızlar
Sızlar yureğüm sızlar
Gelinlerden fayde yok
Cene yaşasun kızlar (KK: 80).

Tufeğum atılmıyor

Pahalı satılmıyor

Oyna savduğum oyna

Günahun yazılmıyor (KK: 80).

Karşıda ayvalıklar

Derededir balıklar

Ne böyle sevda gördüm

Ne böyle ayrılıklar (KK: 80).

Konson üstüne hıyar

Boyu boyuma uyar

İkimiz de bir boyda

Ayirtmağa kim kıyar (KK: 80).

Karşıda çıra yanar

Çıra ne irak yanar

Çıra yandığı gibi

Yürek de öyle yanar (KK: 80).

Keçiler otılıyorlar
Taşdan taş atılıyorlar
Ben bir yar sevdim diye
Komşular patlıyorlar (KK: 80).

Karanfil deste gider
Kokusu dosta gider
O yar beni görünce
Evine hasta gider (KK: 80).

Karşıda sıra çamlar
Sakızı yere damlar
Yar aklıma gelince
Yüreğime kan damlar (KK: 80).

Hocalar azgun olur
Sarugi düzgün olur
Hocalara kız veren
Kizinden bezgun olur (KK: 80).

Tufeğum atılmıyor

Pehali satılmıyor

Şu uzun gecelerde

Yalanız yatılmıyor (KK: 80).

Sari saçun yilandur

Sar boynume dolandur

Giduyorsun sevdugum

Gelişin ne zamandur (KK: 80).

Sari saçun yilandur

Sar boynume dolandur

Seversen yürektesin

Dilundeki yalandur (KK: 80).

Tütün çubuk kehribar

Sen esmer de ben kibar

Gökteki melek olsan

Etmem sana itibar (KK: 80).

Sandalyen boş mudur?

Yar yüreğin hoş mudur?

Sen orada ben burda

Yüreğimiz taş mıdır? (KK: 80).

Şu gelen kayık midur?

Yelkeni yayık midur?

Yârim gitti askere

Ağlasam ayıp midur? (KK: 80).

Dere gider kumumsuz

Memur gözü uykusuz

Âlemin yâri burda

Hani bizim hayırsız (KK: 80).

Erentide gül olmaz

Benden dertli kul olmaz

Bana olduğu gibi

Kul insana da olmaz (KK: 80).

Dağa çıktum iki yaz
Güneşli gördüm biraz
Yine kavuşamadık
Geldi geçti da bu yaz (KK: 80).

Sevdaluk kötü maraz
Yürek yakar can almaz
Sevda halinden bilen
Kizinden para almaz (KK: 80).

Gece çıktum iki yaz
Bulutli gördüm biraz
Çatip kolun kurusun
Güzelleri bana yaz (KK: 3, 24).

Çimenlu çaruklarum
Çimenleri çiğnarum
Ya sorun çimenlere
Geçti mi buradan yarum? (KK: 4).

Kuş uçti, yavri kaldı

Gokyuzı mavi kaldı

Anahtar yar koynuna

Gonlum kilitli kaldı (KK: 4).

Karamışun dalına

Gel salına salına

Bizum köye vermezler

Emsali emsalına (KK: 4).

Oy dereleler, oy taşlar

Akar gözümdeñ yaşlar

Kurtuttun beni yavrim

Nasıl kurur ağaçlar (KK: 4).

İn dereye çiçeğüm

İn ben de geleceğüm

Senun babanın mali

Benüm geçineceğüm (KK: 4).

İndum dereye durdum

Ben bi peştamal buldum

Bilsam o senun idi

Oğa bi sarilirdum (KK: 4).

İN dereye bul beni

Kiz verem ettun beni

Ha bu yalan dünyaya

Sen da unuttun beni (KK: 4).

Dere kunduzi misun?

Sabah yildizi misun?

Geldun geçtun karşıma

Miralay kizi misun? (KK: 4).

Enişte ince uzun

Baldizinum baldizin

Potamya deresine

Var midur ki iki düzun? (KK: 99).

Armudi budakladim

Dallarini sakladim

Anasinun yanine

Kizini kucakladım (KK: 4).

Bu dağun başınayim

On iki yaşınayim

On iki yaştan sonra

Sevdaluk peşineyim (KK: 4).

Çikma sevduğum çikma

Felambur ağacina

Dal kerelur dűřersen

Dayanamam acina (KK: 4).

Değirmen deresine

Gir koynim arasine

Seni merhem dediler

Yűređum yarasine (KK: 4).

Kemanemun başına

Şına bağladum şına

Nasil konişmiduk

Findikluğun başına (KK: 4).

İşle yuğini doldur

Sabah seninki yoldur

Senunki bunda değil

Git da bedeğe kondur (KK: 120).

İki türki ataram

Yureğuni yakaram

Eski çaruklaruni

Boğazuna takaram (KK: 121).

Geldi girdi horona

Bi faulli dedeka

Olsa bana cüzdanum

Versam ona sadaka (KK: 156).

Makinamun tikişi

Karşuma iki kişi

Karşuma olanlardan

Alacağum bi kişi (KK: 157).

Yüksek dağun kuşuyim

Sevliye konacağum

Başkasına bakup ta

Seni ağlatacağum (KK: 156).

Masa üstüne roman

Okurum zaman zaman

Paçi alurum seni

Doktor çiktuğum zaman (KK: 157).

Ağaca yaslanursen

Yahut da islanursen

Sen evli da ben bekâr

Yine sen kiskanursen (KK: 157).

Ha bu köy çiğē gitsun

Yarumun evi kalsun

O da bana çok etti

Ona Azrail alsun (KK: 156).

Gece sabaha kadar

Pencereye vur da vur

Almayacağum seni

Öyle bekâr dur da dur (KK: 157).

Kar kara kazanlar

Kara yazi yazanlar

Cennet yüzi görmesun

Aramuzi bozanlar (KK: 156).

Siyah saçi ormezler

Beni sana vermezler

Gel kaçalum sevduğum

Karanluktu görmezler (KK: 157).

Evun alçak yeredur

Su kapına deredur

Sevduğumun odası

Ne seyhanlı yeredur (KK: 156).

2.8.1.4. Kafiye Şeması “abab” Şeklinde Olan Maniler

Bi su verun içeyim

Kaybana tasum ile

Yol verun da geçeyim

Ander sevduğum ile (KK: 4).

Doğanayun köyləri

Düz değil havalidur

O da Allah vergisi

Kızları cilvelidur (KK: 100).

Cam ağacınun dali

Kirilursa bi daha

Elursen el uşağı

Evlenurum bi daha (KK: 19).

İndim dereden aldım

Sarı alabalığı

Kızlardan satın aldım

Kaybana sevdalığı (KK: 4).

Birkaç kardan su geldi

Yeni ayrıldı kardan

Baba ver bedelumi

Ayırman beni yardan (KK: 100).

Serin rüzgâr esiyor

Yaprağı kurutmaya

Dost düşman çalışıyor

Yar bizi ayırmaya (KK: 19).

Ey duman kara duman

Doldurdun dereleri

Kız olsun gelin olsun

Sevilur güzelleri (KK: 100).

Karşilerde sayamam

Koyunun beyazini

Nasil dertli geçurdum

Bu senenun yazini (KK: 100).

Ben bir bıçak yaptırdum

Pazar yapısı gibi

Kızları oynattırdum

Kedi yavrusu gibi (KK: 4).

Ayakkabı giyindim

Yüksek olayım diye

Yüzüme boya sürdüm

Güzel olayım diye (KK: 19).

Bu dere büyük dere

Köprü olsa geçerdum

Bu efkâr üzerine

Rakı olsa içerdum (KK: 4).

Çeyizli sanduğumi

Kilitli, açamadum

Hazırladum bohçami

Babamdan kaçamadum (KK: 5).

Çekmecemun üstüne

Ufak ufak paralar

Kızlar çıktı yüz bine

Ne yapsın fukaralar (KK: 5).

Horon oynamak ile

Horon yeri düz olmaz

Kadife giymek ile

Koca karı kız olmaz (KK: 18, 19).

Çiktum dağın başına

Çalıverdum ezani

Kız senun merağundan

Tutmadum Remezani (KK: 5).

Atma beni yabana

Ben de bu dereliyim

Al koy beni koynuna

Sorma ki nereliyim (KK: 5).

Kar yağar karamişun

Dalina yaprağına

Elursam mezarumun

Gel de bak toprağına (KK: 5).

Kiraz çiçek açayi

Aykiri dal üstüne

Alur kaçarum seni

Kollarumun üstüne (KK: 19).

Karamişin altına

Serine gel serine

Konuşacağum senla

Kardeşumun yerine (KK: 19).

İnceğum dereye

Kuma sarılacağum

Ettum kendi kendume

Kime darulacağum (KK: 100).

Eyekkabi giyeram

Usti beyaz olursa

Kaynanami severam

Oğli güzel olursa (KK: 120).

Karşuki dağun duzi

Kendurluktur kendurluk

Terledi yarun yüzi

Gene oldi mendillik (KK: 19).

Dumansuz derelerun

Dumani ben olayim

Gümensuz sevduğumun

Gümeni ben olayim (KK: 121).

Çay toplaya toplaya
Dolmaz oldi kucağum
Koymişim niyetuma
Yârimi alacağum (KK: 156).

En dereye dereye
Dere çeçulli yarum
Ellere gönül verme
Benim akilli yarum (KK: 156).

Peştemalun duğumi
Geridendu geriden
Seni zalumun kizi
Sensun beni eriden (KK: 157).

Hau karşıki dağun
Bektaşiyim beктаşı
Sen benlan edemessun
Al sepeti taş taşı (KK: 156).

2.8.1.5. Kafiye Şeması “abcb” Şeklinde Olan Maniler

Aşağdan duman celur

Dumani karamağa

Duman da benum cibi

Meraktur ağlamağa (KK: 19).

Yağmur yağıyor yağmur

Bağume tane tane

Eski sevdalarumdan

Alamadum bir tane (KK: 19).

Bi vurmağa kirarum

Otuz iki dişuni

Çok kafamı kizdurma

Bitirirum işuni (KK: 156).

Benim yârim piyade

Asker oldu Konya'ya

Ölüm var ayrılık var

Benim için dünyaya (KK: 19).

Yolumuz çok yokuşdur

Geriye bir baksana

Beşi parmağum ile

Yardumciyim ben sana (KK: 19).

Yaz gelince kaynaşır

Taş üstine karınca

Bir kurban vâdim olsun

İnce bele sarınca (KK: 19).

Ey dağlarum dağlarum

Duman çıktı başına

Mektuplarım islandı

Cözlerumun yaşına (KK: 19).

Sabah güneşi doğdu

Boyalı konaklara

Yar bizi davet etti

Elmalı yanaklara (KK: 19).

Ay makinam makinam

Demononu řaşıрма

Ya gel ya götür beni

Hükümeti düşünme (KK: 19).

Mantonu ben dikeyim

Kollarini sen ekle

Üç ayum daha kaldı

Bekle sevdiğum bekle

Yağmur yağıyor yağmur

Başume tane tane

Eski sevdalarumdan

Alamadum bir tane (KK: 19).

Tufeğumun demiri

Mengenedur mengene

Senda mi adam oldun

Usureyim çenene (KK: 19).

Duman çıkar dereden

Yayilur tepelere

Ah gidi nazlı yarum

Gezersun nerelere (KK: 19).

Derunun kenarına

Kalayladum kazani

Kız senun sebebine

Tutmadım Ramazani (KK: 19).

Çay fidanı topludur

Toplayın o çayları

Sevdiğim benim gibi

Sayar mısın ayları? (KK: 19).

Derelerden aşağı

Koyverdim binek atı

Sevdiğim senden sonra

İstemem bu hayatı (KK: 19).

Taksi geliyor taksi

Aynasına bakmalı

İçindeki şoförün

Yüreğini yakmalı (KK: 19).

Karşıda ne durursun

E boyuna maşallah

Bizim evde gelin yok

Sen olursun inşallah (KK: 100).

Aldi bir ince yağmur

Paklar evun kirini

İki katar eltiler

Buldiler birbirini (KK: 100).

Atmaca idum ama

Kirdiler kanadumi

Kiz iken gelin oldum

Değiştiler adumi (KK: 100).

Çay fidani güzeldir

Tarlaların gelini

Sevdiğim ince uzun

Saramadım belini (KK: 100).

Çıktım dağın başına

Kukkuliyim kukuli

Kızlar beni almazlar

Ben da Allahın kuli (KK: 100).

Derenun kenarında

Yılanun kemikleri

Gene peşume gezer

Cavurun enükleri (KK: 100).

Sırt üstüne üç fidan

Üçüsi da kurudi

Ben ne dedum yarume

Benden dargun yurudi (KK: 100).

Ey yaylalar yaylalar

Çimen bağladunuz mi?

Ben giderken askere

Kızlar ağladunuz mi? (KK: 100).

Yaylanun duzlerine

Çiçekler dizi dizi

Seneye gelemesek

Gelenler ansun bizi (KK: 100).

Denizun ortasine

Elek dönüyor elek

Ağalara benziyor

Sevdiğim huri melek (KK: 100).

Gerdanundan aşağı

Saçların yumak yumak

İki baş bir yastıkta

Ne hoş olur uyumak (KK: 100).

Merdivenden iniyor

Ayağında paturak

Sen al beni, ben seni

Bu sevdadan kurtulak (KK: 100).

Yaylanun sularinde

Oluk akıyor oluk

Gelen geçen kızları

İçsinler soluk soluk (KK: 100).

Ayakkabımın bağı

Kurdele takacağım

Böyle uzaktan uzak

Canımı yakacağım (KK: 100).

Başında iki çember

Ver ucunu bağlayım

Söyle kimun yarisin

Oturup da ağlayım (KK: 100).

Çıktım dağın başına

Aşlamayı aşladım

Sevdaluk iyi bişe

Ben da yeni başladım (KK: 100).

Tabancamun sapını

Gülle donatacağım

Alacağım başka yar

Seni çatlatacağım (KK: 100).

Ey yaylalar yaylalar

Çimeni kuruturum

Nazlı yârin sözleri

Elinca unuturum (KK: 100).

Tepelerde kar yağdı

Orda üşüniyorum

Yarum gitti askere

Oni düşüniyorum (KK: 100).

İn dereye dereye

Dur ben da geliyorum

Üç gün görmesem seni

Meraktan eliyirim (KK: 100).

Elunde altun çanta

Gülüm bakma sen candan

Ya gel ya geliyorum

Artuk bezdum bu candan (KK: 100).

Evimin üstü kapı

Dolaşabilir misin?

Babam yüz bin istiyor

Yanaşabilir misin? (KK: 100).

Gel gidelim oduna

Edelim kuru odun

Gel biraz konuşalım

Kız kalbine ne koydun? (KK: 100).

Haydi gidelim haydi

Haydi gelmeyi misin?

Habu kadar yalvardum

Bişey demeyi misin? (KK: 100).

Kadife biçim biçim

Ben sevdum senun için

Dostları düşman ettum

Seni sevdiğum için (KK: 100).

Oy sevdiğum sevdiğum

Erenti mi biçersun?

Gel gidelum evume

Hepisini geçersun (KK: 100).

Soğuk sular akıyor

Taşların arasından

Eğil da bi öpeyim

Kaşların arasından (KK: 100).

Boğazumdaki lira

Beşluğē karışuktur

Yârim ile oynamak

Ellerum alışuktur (KK: 100).

Bu yayla dedukleri

Sevdaluk için hastur

Ne zaman düşünümüz?

Benum sabrum çok azdur (KK: 100).

Finduk dalun yaprağı

Üç defa sallanıyor

Üç senelük nişanlım

Evinde dolanıyor (KK: 100).

Fabrikanın dumani

Havaya yayılıyor

Güzel kızlar görünce

Erkekler bayılıyor (KK: 100).

Gürgen yaprağı açtı

Bir bakun ki yaz mıdur?

Delikanlılar gibi

Kızlar da beyaz mıdur? (KK: 100).

Nişanlı geze geze

Şeker tadına benzer

Gittim de tanımadım

Kürt uşağına benzer (KK: 100).

Sigaramun dumani

Bir yayılması olur

Kız kocaya gidince

Bir bayılması olur (KK: 100).

Çıktım yayla düzüne
Hey hey ettum koyunu
Üç günden bir görseydim
Sevdiğimin boyunu (KK: 100).

Sırt üstüne üç fidan
Üçüsi da kurudi
Ben ne dedim yârime
Benden dalgın yürüdi (KK: 20, 28).

Değirmen kenarine
Vurdum sari yilani
Ne öptüm ne dişledim
Niçun kurdun yalani (KK: 28).

Dağ başına ereğün
Kim kirdi bir dalini
Ben tokeyim sen yıka
Yüzunun bedalini (KK: 28).

Karamışun dibine

Karamişun fidani

Beni mi alaceeksen?

Yoksa eski sevdani (KK: 28).

Yaylanun yollarina

Oluk olayim oluk

Gelsun güzeller geğsun

İğsun soğuk soğuk (KK: 28).

Gideyirom Batum'e

Babemden darelmişim

Kayıkçı çek küreği

Yarumden ayrilmişim (KK: 28).

Bugün bi güzel gördüm

Bakamadum peşine

Ondan sağa fayda yok

Hiç da bakma peşine (KK: 120).

İstanbul'dan öteye

Öreklidur örekli

Var midur içinize?

Benum gibi merakli (KK: 121).

Peştamalimu attum

Orta bağa, kirişe

Sevduğum ne veresen

Beni sana verene (KK: 124).

Mayis ayi gelince

Dağlara kar olur mi?

Sevdum da alamadum

Boyle sevda olur mi? (KK: 156).

İstanbul'a giderken

Düzce'ye uğriyamam

Siğir işi yapup da

Malezluk doğriyamam (KK: 157).

Atmaca buldurcinun

Düşmanidu düşmani

Anam enişte etmez

Senun gibi şişmani (KK: 157).

Atmacayı vurdiler

Bir avuç kani için

Gel edelum sevdaluk

Babanun canı için (KK: 157).

En dereye dereye

Dere alaylarına

İnandun mi sevdiğim

Elun yalanlarına (KK: 157).

2.8.1.6. Değerlendirme

Rize’de Mani Söyleme Geleneği

Maniler Rize sözlü kültür ürünleri içerisinde son derece yaygın bir türdür. Rizeliler, çalışırken, eğlenirken karşılıklı mani atışması yapmaktan zevk almaktadır. Ayrıca genç kızlar ve erkekler aşk, sevgi konulu manilerle birbirlerine karşı duygularını ifade etmektedirler.

Rize manileri mani türünün şekil ve içerik özelliklerine uyum göstermektedirler. Yapılan derlemeden de anlaşıldığı gibi manilerin çoğunluğu konu olarak, aşk, sevgi konulu manilerdir. Kafiye yapısı açısından çoğunluğu “aaba” kafiyeli maniler oluşturmaktadır. Hece yapısı bakımından da çoğunluk yedili hece ölçüsüne sahiptir.

Rize Manilerinin Yapı ve Şekil Özellikleri

Rize yöresinden derlenen manilerin çoğunluğu yedi heceli, tamamı dört mısralı olup kafiyeli örgüsü “aaaa”, “abbb”, “aaba” “abab” ve “abcb” şeklindedir.

Rize Manilerinin Dil Özellikleri

Rize yöresinin dil yapısı doğal olarak manilere de yansımıştır. Çalışmada yer alan manilerde görülen söyleyiş farklılıkları tamamen bölge içerisindeki söyleyiş farklılıklarından kaynaklanmaktadır. Rize yöresi vadi temelli bir yerleşime sahip olduğu için vadiler arasında ağız farklılıkları vardır ve bu farklılıklar manilere de yansımaktadır.

Rize Manilerinde Muhteva

Anadolu'nun hemen her yerinde olduğu gibi Rize yöresinde de manilerin en temel konusu sevdalıktır. Derlenen manilerden de görüldüğü gibi büyük çoğunluğu aşk, sevgi ve buna bağlı sevgiliye kavuşamama, onunla konuşmaya çalışma, ona sevgisini ifade etmeye çalışma, sevgilinin güzelliğini övme konuları yer almaktadır. Bu bağlamda yöre gençleri manileri sevdiklerine sevdalarını açma aracı olarak kullanmışlardır.

Yöre insanı manileri aşk ve sevdalığın dışında anne babaya evlilik isteğini belirtme aracı olarak da kullanmışlardır. Derlenen manilerin bazılarında da görüldüğü gibi mani aracıyla gençler ebeveynlerine artık evlenme çağlarının geldiğini ve bir sevdiklerinin olduğunu, onunla evlenmek istediklerini ifade etmektedirler.

Doğu Karadeniz bölgesi genelinde olduğu gibi Rize yöresinde de göç ve gurbet çok eski devirlerden bu yana yöre halkının hayatının bir parçasıdır gerek yurt içi (Ankara, Sitanbul, izmir gibi iller başta olmak üzere) gerekse yurt dışı (Rusya, Almanya gibi ülkeler başta olmak üzere) göçler çokça yaşanmıştır. Bu durum manilere de yansımıştır. Manilerde gurbete gidenlerin geride kalan vatanına, eşine, ailesine, çocuklarına hasreti, evde kalanların da gurbete gidene olan özlemleri konu olarak yerini almıştır.

Hasret ve gurbet konuları içerisinde değerlendirebileceğimiz askerlik de manilerde konu olarak kendine yer bulabilmektedir. Askere gidenlerin geride kalanlara; geride kalanların da askere gidene duyduğu sevgi ve özlem manilerde işlenmektedir.

Rize yöresi insanı denizle bir bütündür. Deniz adeta hayatının ayrılmaz bir parçasıdır. Bu denizle bütünleşme manilere de yansımıştır. Rize manilerinde deniz ve denize bağlı olarak balık, gemi gibi unsurlara sıkça rastlanmaktadır.

Bunların dışında Rize manilerinde halkın gündelik hayatının önemli birer parçası olan fındık, bahçe, silah, yayla ve yayla hayatı, dere, dağ, orman gibi öğelere çokça rastlanmaktadır.

2.9. Ağıt

Şükrü Elçin tarafından insanoğlunun ölüm karşısında veya canlı-cansız bir varlığını kaybetme, korku, telaş ve heyecan anındaki üzüntülerini, feryatlarını, isyanlarını, talihsizliklerini düzenli, düzensiz söz ve ezgilerle ifade eden türkülere Batı Türkçesinde ağıt denir (Elçin, 2014: 290) şeklinde tanımlanan ağıdı Doğan Kaya “Ağıtlar, dar manada ölüm üzerine, geniş manada acı ihtiva eden her konuda ortaya konulmuş şiirler” (Kaya1999: 243) şeklinde tanımlanmaktadır²⁸.

İslamiyetten önceki devirlerde “sagu” deyimini ile karşılanan ve hiç şüphesiz “sıgtamak: ağlamak” fiilinden türemiş, ağıda bugün Azerbaycan’da “ağı”, Kerkük Türklerinde Sazlamağ” ve Türkmencede “ağı” yanında “tavs”, “tavsa” adları verilmektedir (Elçin: 2014: 290).

Ölenin arkasından yas töreni yapmak, bu arada şiirler terennüm etmek eski çağlardan beri, hemen hemen bütün toplumlarda rastlanan bir durumdur. Uruk Kralı Gilgameş, ölen arkadaşı Engidu için ağıt yakmıştır. Sümerler, ölen için yedi gün yedi saat yas töreni yaparlardı. Bilhassa, ölü defnedilmeye götürülürken ağıtçılar, rahip ve müzisyenler eşliğinde kendini yerden yere atarak şiirler söylerdi. Eski Mısırlılarda din adamları, ölen hükümdarlarına kasideler okurdu eski Şinto, Tibet, Yahudi ve Yunan toplumlarında da ölüye ağıt söyleme geleneği oldukça yaygındı (Doğan, 1999: 247).

Yas tutma geleneği diğer toplumlarda olduğu gibi Türklerde de çok eski ve köklü bir gelenektir. Orta Asya’da yaşayan Türk toplulukları, İslamiyetten önce, ölüleri için yuğ törenleri yapar, bu törene oldukça önem verirlerdi. Atlılar ölünün bulunduğu çadırın etrafında yedi defa döner, bu arada kurt gibi sesler çıkararak ağlaşır, bağırır, şırıltırlardı. Bu

²⁸ Ağıtlar hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. (Görken, 2001: 9-25; Kaya, 1999: 241-337).

konuda en çok bilinen örnek ünlü Hun Hükümdarı Mete Han'ın yuğ törenidir. Diğer taraftan Uygur Türkleri de yuğ törenlerine oldukça önem vermiş, bütün canlılığıyla bu geleneği yaşatmaya çalışmışlardır. Türklük âlemine baktığımızda az çok farklılıklarla aynı geleneğin bütün Türk boylarında yaşatıldığını (Doğan, 1999: 248-249) görmekteyiz²⁹.

Ağıtları Doğan Kaya (1999: 261-309) şu şekilde tasnifler:

A. Yapılarına göre ağıtlar

1. Beyitlerle kurulan ağıtlar
2. Üçleme ağıtlar
3. Müstakil dörtlüklerden kurulu ağıtlar
4. Koşma düzeninde yakılan ağıtlar
5. Bentlerle kurulu ağıtlar
6. Karşılıklı yakılan ağıtlar

B. Konularına göre ağıtlar

1. Kişiler için yakılan ağıtlar
2. Sosyal olaylar üzerine söylenen ağıtlar
3. Gelin ağıtları
4. Asker uğurlama türküleri
5. Hayvanlar için yakılan ağıtlar
6. Belde, mekân ve tabiat parçaları için yakılan ağıtlar
7. Afet ve felaket ağıtları

²⁹ Türklerdeki cenaze gelenekleri ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. (Roux, 1999: 217-312).

Ağıtlarda nesre yaklaşan serbest; ama ezgili bir söyleniş bulunmaktadır. Ağıtlar dörtlük biçiminde söylenirler. Yarım, tam ve zengin kafiye kullanılır. Ağıtlarda şekil özelliklerinden çok içerik önem kazanmıştır. Esas konuları ölümdür. Şükrü Elçin, bunu “ölen için söylenmiş medhiye” olarak kabul eder (Elçin, 1990: 1-2). Ağıtların içeriğı halk şairleri tarafından destan, koşma, türkü, semai, varsağı, hoyrat gibi türlerin içinde genişletilmiştir (Görkem, 2001: 29-33). Ağıtlarda esas olan ölen kişinin dünyevi özelliklerini ön plana çıkarmaktır. Ölen kişi eğer dünyada mutluysa ağıtçı mutlu günlerini yad edecek cümleler seçer, eğer dünyada acılar çektiyse onun acılarını sayar ve hafifletir. Eğer ölen kişi namlı bir kişiye onun kabadayılıklarını, mertlik dolu hatıralarını yeniden canlandırır. Ağıtlarda anlatım lirik karakterde olduğundan ağıtçı icra esnasında anlatım veya tasvirlerle başvuramayacağından icraya başlamadan önce ölen kişi hakkında birtakım bilgi vererek ağıdı bu bağlamda oluşturur. Bu bilgi genelde ölen kişinin başından geçen bir olayla bağlantılandırılır (Görkem, 2003: 482, 492-493).

Ağıt yakma geleneğı günümüzde de Anadolu'nun her yanında canlı bir şekilde devam etmektedir. Ağıtları genelde kadınlar yakmaktadır ve ağıt yakma yeteneğı ve sesinin güzelliğı ile dikkat çeken ve “ağıtçı” olarak bilinen kadınlar vardır. Rize yöresinde de ölüm başta olmak üzere birçok üzücü olay üzerine yakılmış ağıtlar bulunmaktadır.

2.9.1. Rize Yöresi Ağıtları

Bir baba oğul çarşı başında dükkân işletiyorlardı. Komşusuyla çıkan bir tartışmada komşusunun tabancasından çıkan kurşunlarla baba oğul öldüler. Akrabası olan Hanife Hanım onlara bu ağıdı söyledi:

Mustafa'dur ismim yirmi yaşında

Evlilik süresi kabri başında

Vurdun zalim bizi boşu boşuna

Bu gençlikte ölüm yazık değil mi?

Suçe karşı adam kıyıp vurdular

Bizim suçumuz neydi hesap hesap sordular

Suçumuz neydi orda duyulur

Bu gençlikte ölüm yazık değil mi?

Yok mi idi sende Müsliman kani

Nasıl kıydın baba oğulun canı

Toprağa koymayın saklayın beni

Bu gençlikte ölüm yazık değil mi?

Kurşun vurdu ciğerimden saplandı

Doktor geldi başucumda ağladı

Savileceksin oğlum, korkma dedi

Bu gençlikte ölüm yazık değil mi?

Akrabam bize nasıl verdin ateş?

Nasıl kıydın bizi vicdansız kardeş?

Genliğim mahvoldu ağlayın herkes

Bu gençlikte ölüm yazık değil mi?

Tabutum sığmadı mezaremize

Kara yazı yazılmış aynimize

Yazık değil midir genç yaşta bize?

Bu gençlikte ölüm yazık değil mi?

Gülemedum talihimden kızarım

Baba oğul yan yanadur mezarım

Nasibde idi huri kızları

Bu gençlikte ölüm yazık değil mi?

Arkadaşlar birer birer kan verin

Kan kabul etmiyor benim ciğerim

Nefes alıyorum ceri dönmeyir

Bu gençlikte ölüm yazık değil mi?

Bir çift cevabım var kardeşlerime

Buni yersiz hayir cörman malımdan

Nasıl vaz geçeyim tatli canımdan

Bu gençlikte ölüm yazık değil mi? (KK: 3).

Hanife Hanım, amcasının oğlunu trafik kazasında kaybetmiştir. Onun ölümü üzerine bu ağıtı söylemiştir:

Bir destan yazayım yürek yaralı

Ben gibi oldu mu dünya duralı

Çocukları yetim bıraktın, zavallı

Beni acımayan insan olur mu?

Çakılım yetmedi araba tuttum

Uçan kuşlar gibi kayadan uçtum

.....

Beni acımayan insan olur mu?

Saat onda evime geldim ölü

Yalan dünya boştur inanın bunu

Açın tabutumu görün yüzümü

Beni acımayan insan olur mu?

Ah gidi Fatoş'um ağlıyor musun?

Saçlarını güzel tarıyor musun?

Baba nerde diye soruyor musun?

Bana ağlamayan insan olur mu? (KK: 3).

Ardeşen-Duygulu köyünden bir delikanlının askerde iken mayına basıp şehit olması üzerine yazılan ağıt:

Geze geze çıkaramadum tadi

Dünyada görmedum geçluk muradi

Kaderimiz böyle idi ne çare

Hiç kimseye fenalığım yoğ idi

Hepisine hatur saygum çoğ idi

Bir daha görüşmek nasip yoğ idi

E komşular helal edun hakkini (KK: 23).

Fındıklı'dan Şair Mehmet Efendi'nin çok sevdiği bir komşusunun ölümü üzerine yazdığı ve defterinden not ettiğimiz ağıt³⁰:

Ah Yarabbi zahidi bana yoktur

Tez gösterdin validemle pederi

Çoluk çocuğumdan olmasa keder

Bir dakika düşünmezdim vatanı

Vatanın hükmü yok, o ki fanidir

Meğer dünya bir misafir hanıdır

İman amel Müslümanın şanıdır

Veren ki alıyor, bu tatlı canı

Dünya malı ile dünya evladı

³⁰ Deftere ulaşmamızı sağlayan KK: 39 numara ile kayıtlı Osman Özel'dir.

Getiren onlardır dünyanın tadı

Nesilsiz insanın gelir mi adı

Canı bulmaz, rahat eylemez fani

Mal ile evlattır dünya ziyneti

Can çıktıktan sonra olmaz kıymeti

Bizi halk edenin çoktur hikmeti

Münezzehdir olmaz yeri mekânı

Yanına almazdı sevmese beni

Eskilerim tazelandiler yeni

Kardeşimin yine zaiftir teni

Tedavi bulmamış, yokmuş imkânı

Validem sevindi bana bakıyor

Ağlayıp da gözünden yaş akıyor

Dedem bağırdı da dünya yakıyor

Torum ölmüş geçirmeden zamanı

Pederim der ağlama babasına

Çocukları bıraktılar anasına

Hemşiresi alsın da arkasına

Misafirdir gezdiresin her bir yanı

Geze geze buldum büyük valide

Kaynatam da durdu ha o kapıda

Kayın validem de her bir yapıda

Dedim nerde kayınbirader hani?

O da hemen gelip sarıldı bana

Dedi buyur gidelim bizi yana

Hayatımda kıyamıyorum cana

Yalan dünya aldatıyor insanı

Dayım Sadık geldi gözleri yaşlı

Safa geldi beyaz göz ala kaşlı

Oğlu Osman gözleri mercan taşlı

Konuştular anladım o lisanı

Halam Esm'e, dayım Hurşit Efendi

İkisi birlikte yanıma geldi

Dediler ki, bu çocuk da mı öldü?

Gözlerinden birden döktüler kanı

Dediler ki, kime bıraktın mülkünü

Çocuklara bıraktım büyük yükümü

Vah göstermedin mi gelecek günü

Mahşerde de tutacaklar yakarı

Halam değil güvenirdim kızıma

Her vakitte derman olur dizime

Çok yaşasın kir getirmez yüzüme

Ahirette cennet olsun mekânı

Hepisi söz alıp güldüler artık

O gece hepimiz bir yerde yattık

Birbirimizin yüzüne baktık

Doyulmaya bulamadık imkânı

Sabah ile artık düştük ayırı

Kimi düz yol gitti kimi bayırı

Yürüdüler hiç ezmeden çayırı

Dedemdir bunların bütün kaptanı

Babam gizli söyledi kulağıma

Bağladın mı atmaca konağıma

Bir atmaca getirsen ayağıma

Hazırdır çingrakla ipin kaytanı

Dedim ağustosta gidip tutarım

Hem Çiftgürgen'de suyu yutarım

Gece yarısında yola çıkarım

Bayırlarda ağarmadan rakanı

Ayrıldım vatandan o gün ah gidi

Yaşım ikmal olmadan otuz yedi

Verdiler meydanı vade ki geldi

O saatte değiştirdim mekanı

Bir zevk ile geçirmedim hayatı

Tatlı candan usanmış idim zati

Hamd Allaha şimdi buldum rahatı

Görmüyorum dünya çilesi hani

Sual melekleri geldi yanıma

Onlar da acıdı bu genç canıma

Yürüdüler dokunmadan kanıma

Oku diye bıraktılar bir Kur'an'ı.

Vurulan Oğulun Ardından Yakılan Ağıt

Bir kadının tek bir oğlu vardı. Tabi, hasım sahibiydi. Bu çocuğun babası daha evvel bir adami vurmuşdi. Bunu da kolluyorlar düşman tarafı, bunu da vuracak. Tabi, leşberzant leşber çocuk. Tarlaya gidub misur ekmek icab ediyor. Buharlu sisli de bir hava... Tabii, tarlaya misur ikmek üzere malzemesini aldı, gidiyor. Giderken anasıylan beraber anasına hati söylesin anası diyor:

Oğil dedim sağa gitme tarlaya vurirler seni

Oğul dedin bağa ana dumandur görmezler beni

Oğul dedum sağa düşman böyle durmalı

Oğul kazma çutuveti kilit kaldı

Oğul gözlerin havaya bakili kaldı

Oğul simataraların boğazuna asili kaldı

Oğul tüfeğin dala takili kaldı

Oğul Huseyun'um oğul ölürken ana dedin mi?

Oğul Huseyun'um oğul ölürken su istedin mi?

Tabi çocuk aldı malzemesini tarlaya gitti. Tarlaya gidince de düşmanları tarafından vuruldu. Vurulunca da anası bunun peşunden böyle bir agıt yaktı (KK: 52).

2.9.1.2. Değerlendirme

Rize Yöresi Ağıtlarının Muhtevası

Folklor, halkın “tarihi oluşu gözden kaybetmeyen ve izahlarda bulunmaya çalışan psikolojisi”dir (Siyavuşgil, 1943: 368). Bu tanımda folklorun geçmişle bağlantısı ve ait olduğu halkın bu mahsuller vasıtasıyla psikolojik olarak bazı şeyleri açıklama arzusu anlatılmak istenmektedir. Folklorik hadiseler genellikle “anonim ve kalıplaşmış” bir yapıdadırlar. Onlar, nesilden nesle, özellikle, sözlü gelenek vasıtasıyla aktarılır (Siyavuşgil, 1943: 371).

Folklor mahsulleri içerisinde “şiiir” önemli bir yer tutmaktadır. Şiirin gayesi, dinleyiciye/okuyucuya bazı şeyleri “bildirmek” değildir; gaye “duygulandırma” veya “heyecan verme”dir (Aksan, 1974: 559). Ağıtlar lirik karakterdeki şiiirler oldukları için, bunlar daha ziyade “duygulandırmak” maksadıyla söylenirler. Bu özellikleri sebebiyle ağıtlarda “ses/musiki” önemli bir yer tutmaktadır. Bir şiiir parçasında “ses”i, vezin, ünlü ve ünsüzlerin sıralanma şekilleri, aliterasyon, asonans ve kafiye gibi unsurlar gerçekleştirir, kuvvetlendirir (Wellek ve Waren, 1983: 183).

Müzik

Ağıtlarda aslolan müziktir; zaten müzik olmadan duyguları “lirik” bir tarzda ifade etmek de oldukça zordur. Edebî bakımdan ağıtları değerlendirirken onların “melodik yapılarını” da göz önünde bulundurmak gerekir. Ağıtların müzik açısından değerlendirilmesi sırasında onlarda mevcut olan “milli motifler” tespit edilebilirse folklorun tanımı esnasında da söylendiği gibi “tarihi oluşu” ortaya çıkarmak kolaylaşacaktır (Görkem, 2001: 105).

Ağıtlardaki müzik hususiyetlerini araştıran K. Reinhard, bunları müzik bakımından “uzun hava” ile “kırık hava”nın arasına yerleştirmenin gereğinden söz etmektedir (Reinhard, 1974: 198). Ağıtlardaki “ezgi akışı”nın genellikle “inici” bir karakterde olduğunu tespit eden Reinhard’ın (Reinhard, 1974: 195) bu tespitini Rize yöresi ağıtlarında da görmek mümkündür. Bu özellik bugün bile Orta Asya’da rastlanan çoban işi ezgilerle benzerlik göstermektedir (Reinhard, 1974: 195).

Kalıp Sözler

Bilindiği gibi halk şiiirinde dörtlük esastır. İslamiyet öncesi Uygur şiiirini inceleyen Şinasi Tekin, Türklerin nazım şekilleri ile ahemk unsurlarını başka kültürlerden almadığını

söylemektedir; çünkü Tekin'e göre bu özellikler, komşu kültürlerde mevcut değildir (Tekin, 1965: 39).

Türk şiir dilinin üslup özelliklerinden birisi, dörtlüklerde görülen ifadede muvaziliği/sentaktik paralelizm”dir. Tekin, dörtlüklerin bu sayede teşekkül ettiği kanaatindedir (Tekin, 1965: 62). Buna göre dörtlüklerdeki mısraları, genellikle “ikişerli çift parçalar” halinde düşünmek gerekmektedir. Bu parçalardaki ifadeler, birbirinin benzeri, zıddı veya ikinci kısım birincinin anlamını tekrar eder mahiyettedir. Çok az olarak da her iki parçada anlatılanların birbiriyle ilgisiz oldukları görülmektedir (Görkem, 2001: 106-107).

Türk halk şiirindeki tabiat motiflerini inceleyen Ö. F. Akün'e göre halk şairi duygu ve tasavvurlarını, önce dış alem ve tabiatın o andaki bir tezahürünü tesbit ettikten sonra ifade etmektedir. Ruhi hallere doğrudan doğruya değil, ilkin dış aleme ait bir unsura temas ve işaret ettikten sonra girmektedir: a. En evvel dış alemi kurar, tesbit eder. b. Sonra süjeyi, yani insanın duygu, tasavvur ve problemlerini verir. Tabiatın, bir kıt'anın orta ve son mısralarında zikri, onun başlangıcında yer alan zikirle nazaran daha azdır (Akün, 1953: 724). Çalışmada yer alan ağıt kıtalarının pek çoğunda bu özellikleri görmemiz mümkündür.

Ağıtlarda ele alınarak incelenecek olan kalıp ifadeler, dörtlüklerdeki bu çift parçalılık çerçevesinde düşünülmelidir (Görkem, 2001: 107). Kalıp ifadeler “bir şiir kıt'asında belirli bir düşüncenin ifade edilebilmesi için aynı vezin şartlarında devamlı kullanılan kelime grupları olarak ifade edilmektedir (Lord, 1968: 30). P. N. Boratav, halk şiirinde yer alan bu ifadelere “şiirlik motif” ismini vermektedir (Boratav, 1983: 364-378). Ağıt yakıcısı, hafızasında bulunan bu hazır kalıpları kullanarak az bir gayretle ağıdını uzatır. Ağıt söyleyicisine bu şiirlik motif/kalıp ifadeler çıkış uyakları ile “anımsatma gücü üstün anlatımlar” sağlamaktadır (Boratav, 1983: 366). Bunların ağıdın tahkiyesi ve mantığı ile bir ilgisi yoktur. Bu kalıp ifadeler, bir dilden diğerine geçemedikleri için millidirler. Bunlar sanki üsluba ait “geçmişin hayal ürünü olgularından günün gerçeğine dönüş duraklamaları” gibidirler (Boratav, 1983: 366). Bu kalıp ifadelere Rize yöresi ağıtlarında da rastlanmaktadır. Örnek:

Dünya mahı ile dünya evladı

Getiren onlardır dünyanın tadı

Nesilsiz insanın gelir mi adı

Canı bulmaz, rahat eylemez fani

Mal ile evlattır dünya ziyneti

Can çıktıktan sonra olmaz kıymeti

Bizi halk edenin çoktur hikmeti

Münezzehdir olmaz yeri mekânı

Vak'a

Ağıtların söylenmesi veya yakılması için mutlaka bir vak'anın olması gerekmektedir. Vak'a, "eserde nakledilen hadise veya hadiseler zinciri" olarak tarif edilebilir (Aktaş, 1984: 12). Anlatma esasına bağlı eserlerde vak'a anlatılır; eğer maksat gösterme ise okuyan veya dinleyenin gözleri önünde "tecessüm" ettirilir; tasvirde ise mekan ve şahıslarla ilgili hususiyetleri dikkatlere sunmada istifade edilmektedir (Aktaş, 1984: 12).

Ağıtlar tamamiyle anlatma esasına dayalı metinler değildir. Bunlarda anlatma, az olarak yer aldığı için, ağıt söyleyicisi ağıdında anlatamadığı hususları birkaç cümle ile de olsa –aşağıda başlamadan önce veya bittirdikten sonra- anlatma ihtiyacını duyar. Bu sebeple ağıtlarda anlatmadan çok gösterme, ondan daha az bir oranda da tasvir yer almaktadır. Durumun böyle olmasında ağıtların lirik özellikte olmaları da etkilidir (Görkem, 2001: 114).

Rize yöresi ağıtlarında görülen başlıca vak'alar ölüm, ayrılık-ölüm, hastalık-ölüm, hastalık gibi konulardır. Bu konular İsmail Görkem'in "Türk Edebiyatında Ağıtlar Çukurova Ağıtları" (2001) adlı eserinde yer alan vak'alarla birebir örtüşmektedir.

2.10. Tekerleme

Tekerlemeler, masal, hikâye, bilmece ve halk tiyatrosu gibi bazı türler içinde veya müstakil olarak ortaya çıkan mahsullerdir. Masalcı, meddah, karagözcü, hoşsıhbet insan vb. maksatlarını anlatmaya başlarken dinleyicilerle seyirci topluluğunun dikkatlerini bir noktada birleştirmek ihtiyacını duyarlar. İşte bu tiyatrodaki gonga benzer ihtiyaçtan doğan tekerleme, “yuvarlak bir şeyi hareket ettirip yürütmek” manasındaki maddi karşılığı ile de uygunluk göstermektedir (Elçin, 2014: 589).

Tekerleme söyleyicisi, vezin, kafiye, alliterasyon ve seciden faydalanarak hisleri, fikirleri, hayalleri tezada, mübalegaya, güldürmeye, tuhaflığa, şaşırtmaya dayalı bir takım söz kalıpları içinde ard arda, ister açık ister kapalı şekilde ustalıkla sıralar ve yuvarlar. Dinleyici, bu renkli prolog veya tasvirin kapısından asıl konuya girmiş olur. Kısa tekerlemeler bunun en güzel örneğidir (Elçin, 2014: 589).

Tekerlemelerin kökeni ve oluşumu konusunda günümüze kadar çok fazla araştırma yapılmamıştır. Bu konuda çalışma yapanlardan Şükrü Elçin; “Tekerlemelerin kaynağını aklın kanunları dışında hayalî, uydurma söz ve vakalarla gerçek maceralar teşkil eder. Ayrıca bazı şaman dualarının kutsî değerleri ile sihir güçlerini kaybederek tekerlemelere bir bakıma zemin teşkil ettiği söylenebilir diyerek Yunus Emre ve Kaygusuz Abdal’dan bu konuda örnekler verir (Elçin, 2014: 590).

Pertev Naili Boratav, tekerlemelerin kökeninde şuuraltının ifadesi olan düşleri de göstermektedir. Düşler, din ve sihre bağlı inanç fonksiyonlarını kaybettikten sonra estetik değer kazanmış ve bunların bir kısmı tekerlemeleri ve masalları meydana getirmiştir. Bunların edebî dilde kullanımına Barak Baba, Kaygusuz Abdal ve Yunus Emre’den örnekler veren Boratav, düş sayıklamalarını andıran ve şaka-ciddi sınırları ayırt edilemeyecek kadar birbirine girmiş bu metinleri tekerleme edasında bulur. Boratav, dolayısıyla tekerlemelerin kaynağında halk şiiri metinlerini de saymıştır (Boratav, 1957: 35-38’den aktaran Duymaz, 2003: 207).

Tekerlemelerin anlatım ve muhteva bakımından temel özellikleri şöyle sıralanabilir:

1. Tekerlemeler belirli bir ana konudan yoksundurlar. Bağlı buldukları türle ilişkileri itibariyle manalarından çok fonksiyonları ile değerlendirilebilirler.

2. Tekerlemeler, mısra başı ve mısra sonu kafiye, alliterasyon ve secilerle sağlanan ses oyunları ve çağrışımlarla birbirine bağlanmış, belirli bir nazım düzenine kavuşturulmuş, birbirini tutmayan hayallerle düşüncelerin sıralanmasından meydana gelmiştir.
3. Tekerlemede duygu, düşünce ve hayaller tezat, mübalağa, şaşırtma, tuhafılık ve güldürmeye dayalı birtakım söz kalıpları içinde art arda sıralanır ve yuvarlanır.
4. Tekerlemede, düşünceye sadece bu nazım unsurları kılavuzluk eder; muhteva diğer halk edebiyatı türlerinde olduğundan daha kaypak, kararsız ve tutarsızdır. Yani tekerlemede şekil ve fonksiyon, muhteva ve konunun önüne geçmiştir diyebiliriz.
5. Bazı tekerlemeler karşılıklı soru ve cevap şeklinde ve zincirleme diyalog halinde gider (Duymaz, 2003: 213-214)

Tekerlemeleri şekil özellikleri açısından “Mensur tekerlemeler, yarı mensur tekerlemeler ve manzum tekerlemeler” (Duymaz, 2003: 215-216) diye üçe ayırabiliriz. Tasnifleyecek olursak da bu konuda ortaya fikir koyan ilk araştırmacılardan birisi P. Naili Boratav’dır. Boratav, tekerlemeleri:

1. Masal tekerlemeleri
2. Oyun tekerlemeleri
3. Tören tekerlemeleri
4. Bağımsız, söz cambazlığı tekerlemeleri
5. Âşıkların söyledikleri tekerlemeli şiirler
6. Hacivat Karagöz tekerlemeleri (Duymaz, 2003: 218).

Doğan Kaya ise bu tasnifi çeşitli alt başlıkları ile daha detaylı bir şekle getirmiştir. Kaya’nın tasnifi şu şekildedir:

- A. Çocuk tekerlemeleri

- B. Masal tekerlemeleri
- C. Mektup tekerlemeleri
- D. Tören tekerlemeleri
- E. Okşamalar
- F. Dua, dilek ve temenni tekerlemeleri
- G. Seyirlik oyunların icrasında söylenen tekerlemeler
- H. Muhtelif vesilelerle söylenen tekerlemeler
- İ. Türkü, şarkı ve şiirlerin değiştirilmesiyle oluşturulmuş tekerlemeler (Kaya, 1999: 574-576).

Bütün sözlü kültür ürünlerinin olduğu gibi tekerlemelerinde ortaya çıkmasını ve sözlü gelenek içerisinde devam etmesini sağlayan işlevleri vardır. Bu işlevleri şu şekilde sıralayabiliriz:

1. Tekerleme birbirine aykırı düşünceleri, olmayacak durumları bir araya getirip mantık dışı birtakım sonuçlara varmakla şaşırtıcı bir etki yaratır. Örgüsü ve konusu bakımından bu özelliğiyle tekerlemeler, beklenmedik hayal oyunlarının boşanıvermesiyle şaşırtmak, eğlendirmek ve keyiflendirmek için başvurulan bir söz cambazlığıdır.
2. Masallar, halk hikâyesi, orta oyunu ve Karagöz'de dinleyicileri anlatıya hazırlayan bir giriş vazifesi görür, anlatılanların uydurma ve gerçekdışı olduğunu sezdirir.
3. Oyunlarda ise ebe seçimi, ebe çıkarma, tarafların tespiti ve oyunların bölümlerinin birlikte yürümesini sağlama gibi fonksiyonları vardır.
4. Tören tekerlemeleri ise daha ziyade tabiat güçlerini, olaylarını ve varlıklarını etkilemek için söylenen tılsımlı söz özelliği göstermektedir.

5. Ritmik bir söz, çoğu zaman motor bir harekete eşlik ederek ses ve oyun birlikteliğini sağlar.
6. Yanıltmacalar çocukların dil gelişiminde önemli bir rol oynar (Duymaz, 2003: 217-218).

2.10.1. Rize'den Derlenen Tekerlemeler

2.10.1.1. Bir Avcı Tekerlemesi

Babamdan kaldı bana, kantağı kırık çakmağı yok bi tüfek. Bu kantağı kırık çakmağı yok tüfeklen beraber bir gün çıkdum yola. Ava giderken rastadum üç dene göle. Göllerin ikisi kuru muru, birinin suyu yok. O suyu yok olan göle var üç dene ördek. İki su ölü mölü, birinin canı yok. O canı yok olan ördeğe kantağı kırık çakmağı yok olan tüfeklen beraber attum. Canı yok olan ördeği vurdum, aldum götürdüm eve. Hazırladum, var üç dene tencere. Cizik mizik biri, birinin dibi yok. O dibi yok olan tencereye ördenklen pulluğu attum. Pulluk pişti mişti, ördeğin haberi yok (KK: 52).

2.10.1.2. Oyun Tekelerlemesi

Küçük çocukken beraberca oyun oynarken şöyle bi şey söyledük:

Taktum dağı boynuma

Çıktum havayolina

Havayoli bir pazar

Pazarda ayı var

Ayi beni korkutti

Kulağımı savurdi

Andala mandala

Taktum seni kolima (KK: 52).

2.10.1.3. Tekerleme

İğne iğne ucu düpme

Belbeliça bel kutiça

Çoma attım tatuliça

İki gemi koşa koşa

Gideyiler kızılbaşa

Lızılbaşım ne ideyim?

Getir çizme giyeyim

Çizme selvi sanduğadur

Kitleri paşayadur

Paşa urumeliyedur

Urumeli taşı getirir

Gelin kara kaşı getir

Bir kuş vurdum uçurdum

Yedi dere geçirdim

Yedi derenin kilidi

Kapıma vuran kim idi?

Emin Ali Musa idi

Ağzı burnu hupulika idi

Gözleri çapraz idi (KK: 136).

2.10.1.4. Tekerleme

İlan ilan afiye

İlan gitti kafiye

Kelpetilan kel dişi

İlanun okumağı

Fino fino gel fino

Gezda koni cefi koni

Candan puli tadası

Mıslı hancı turası

Halama hatalama

Kata kata köftesi

Güneli'ye tarlası

Çıban okumağı

Temre okumağı

Akçam ektum tarla

Temre kül tohumu

Sabahtan kalktum, baktum, ne tarla, ne temre, ne kül, ne tohum (Kazmaz, 1993: 369).

2.10.1.5. Değerlendirme

Rize'den yapılan derlemelerden de görüldüğü gibi Rize yöresinde tekerleme söyleme geleneği yok olmaya yüz tutmuştur. Bu sebeple çok az sayıda tekerlemeye

ulaşılabilir. Daha önce Rize'nin tamamında kültürel derlemeler yapan ve birçok eser yayınlayan Süleyman KAZMAZ da sadece iki tane derlemeye yer vermiştir. Bu da bize Rize ilinde tekerleme söyleme geleneğinin çok zayıf olduğunu ve artık değişen sosyo-ekonomik şartlarında etkisi ile yok olmaya yüz tuttuğunu göstermektedir. Bu yok oluş en açık şekilde oyun tekerlemelerinde gözlemlenebilmektedir. Eskiden sokaklarda oyun oynayan insanlar, oyunlarda söyledikleri tekerlemeleri hatırlamamaktadır; yeni nesil ise artık geçmiş kuşakların oynadığı oyunları oynamamakta; dolayısı ile de tekerleme bilmemektedir.

2.11. Rizeli Halk Şairler ve Şiirleri

Türkiye'nin her yerinde olduğu gibi Rize yöresinde de güçlü bir halk şairliği geleneği vardır. Âşıklık geleneğinden de etkilenecek kendine has bir şiir dünyası oluşturan yöre şairleri oldukça başarılı eserler vermişlerdir. Bu konuda Süleyman Kazmaz tarafından kaleme alınan “Rize Halk Şairleri” (1976) ve “Çayeli Halk Şairleri” (1993), Sıtkı Can tarafından hazırlanan “Rize Şairleri” (1940) ve Orhan Naci Ak tarafından yayınlanan “Rize Halk Şiiri Derlemeleri” (1998) adlı eserler oldukça geniş bilgi vermektedir. Ayrıca Âdem İmdat Kesici tarafından yayınlanan “Mapavriden Çayeli'ne Tarihi ve Kültürel Araştırma” (2013), adlı eserde de yöreden yetişen halk şairleri ve bunların şiirlerinden örneklere yer verilmiştir.

Yörede yetişen ve ismi günümüze kadar gelen şairler arasında Süleyman Kesepara, Mehmet Girit, Kâhya Salih, Ömer Çom, Ali Sükas, Yunus Ketenci, Fatma Tanyaş, Topal Osman, Hafız Celal gibi isimler sayılabilir. Bu liste çok daha uzatılabilir; bu şairler ve söyledikleri şiirler başlıbaşına bir tez çalışması gerektirecek kadar geniştir. Bu sebeple biz sadece bu bölümde birkaç örnek şiir vermekle yetineceğiz

2.11.1. Kâhya Salih'ten Melik Hoca'ya Şiir (Muamma)

Efendum halk oldun bir katre ab'den

Nice gururiyet eder bağrunuz

Nedur bu hareket, nedur bu hengâm?

Sultan SüleymanI geçti devrunuz!

Bu kadar fazilet bir katre ab'den
Gururluk gördün mi hiçbir kitabde
Bunca enbiyalar yatar turabde
Belki toprak değil sizin kabrunuz?

Felek kesti rahatuni, uykuni
Âlem yeniledi eski kürküni
Tamire başladun bütün mülküni
Hiç kalmadı fakirluğe sabrunuz!

Namunuz yükseldi arş ile kürse
Bir talebunuz yok meraklı derse
Eğer bir imtihan zuhur ederse
O zaman bilinur sizun kadrunuz!

Efendum, inanma geçer bu çağlar
Mah-u idam olur şu karli dağlar
Cümle talebeler başuni ağlar
Bir gün hatellere doner sedrunuz!

O ki ecel gelur, vade yanaşur,

Talebeler iskatuna meleşur

Çıkarurler taht üstüne teneşur

Elun lokmasına bakar sebinuz!

Kudret tarafından sed olur nusret

Âlem kaldı dar-i dünyadan hasret

O ki Azrail'e verilir fırsat

Boş taraftan peyda olur ağrinuz!

Bülbül kuşu bir gün uçar kafesten

Ecel uyandırur kuli nuhasten

Zerre kadar olmaz zükürü nasten

Hemen hitam bulur aziz ömrünüz!

Can çikinca elbiseni soyarlar

Elemuni dost düşmanun duyarlar

Lif maa sabunla seni yuyarlar

Musallada dumduz olur eğrinuz!

Bazilar gaflette kalur, uyanmaz
Zalim nefis elum nedur inanmaz
Kimsenin çırasi sabaha yanmaz
Gün olur soyunur sürer şemunuz!

Vücut hasta olur, gider nezaket
Ruhun talip olur, ister ifaket
Kolun kenadundan kesilur taket
Bir gün firaş üzre akar bevlunuz!

Enbiya, evliya bu vakte kadar
Gelip geçmektedir ecdadi peder
Nefs-i emareye gelmesun keder
Bir muamma yazdi Salih abdunuz. (Kesici, 2013: 334-335).

2.11.2. Mehmet Girit'in Hanıma Vasiyet Şiiri

Dünyaya hükmeden firavun çoktur
Toğbekâr olsun, ahırı yoktur
Helaldan, haramdan sualun çoktur
Namazuni kıl, oku Kur'an'ı

Dinimiz İslam, edeyin beyan

Cebrail getirdi, bizlere Kur'an

Muhammet Mustafa bizi kurtaran

Şefa'at eder, mahşer zamanı

Bin üç yüz ellide hastalık aldı

Kuvvetum gitti, yaylarum kaldı

Yukumi bağladum, bir canun kaldı

Şefa'at senden, dilerum ani

Girtti gençluğum, elume girmez

Şimdi pişman oldum, geriye dönmez

Ahırı elumdur, kurtuluş olmaz

Mevlam yoldaş etsun bize imanı

Baban Hacı Hasan, çoğidi mali

Davete gelurdi, evine vali

Trabzon camesini, donattı halı

Mevlam yoldaş etsun ona Kur'an'ı

Eyzurum Beyi'dir büyük babası

Şoğuktur suları, hoştur havası

Hasankale'de var... ovası

Fatiha okuyun, unutman anı

Babamız gitti, bir kefen aldı

Yaptuğu iyilik yanına kaldı

Çiftluğı, evi, evlada kaldı

Yüz bin tohtor olsa kurtarmaz anı

İki kızı salduk, geldük meydana

Gözümüz bakmadı, asla harama

Mevlâ'nun emridur, gittük bir yana

Evladı olmayan acırum anı

Dört taraftan gelur, bize kiralar

Eyzurum'dan gelur, tulumlan ballar

Dostla ahbaplar hatırun kollar

Yetimlere bakun, incitman anı

Şevk ile namaz kıl, furset var iken

Sora kılamasun, hasta yaturken

Güvenme maluna, elum var iken

Tohtor kultarmaz çıkacak canı

Ben de güvenurdum kendi maluma

Nuzur hastaluğı girdi kanuma

Tohtor para ilan gelur yanuma

Razı edelum ulu rahmanı (Kazmaz, 1993: 190-191).

2.11.3. Ömer Çom'dan Türküler

Derdimi bire bire

Yazayım kâğıta

Heppsini yazarsam

Bitmez sekiz saata

Bitirdim askerliğı

Başladım zanaata

Hemen eşyanı yaptım

Veremedim raata

Her ayda elli lira

İstiyorsan kerata

Bu kadar ağır yüklan

Beni vurma sırata

Yaşım yirmi beş oldi

Kızlar bakar mı karta?

Bi eş alamıyorum

Kendumi tarta tarta

Ağırdı omuzlarum

Yalanuz yat yata

Belki duğun ederuk

Bir izin al gel marta

Ben çok iyi bilurum

Hısımun kıymetini

Bana hep rasgeliyor

İnsanların çetini

Yeni evli böyle tez

Bırakmaz memleketi

Görün benim adamlar

Tez azıtur atını

Burya dursan da kazsan

Çayluklarun setini

Günlüğün on beş lira
Taşı çay sepetini
Hem daha rahat yerdun
Babanun etmeğini
Yolci oldun, durmadun
Etma husumetini
Adam böyle iş için
Yıkatur mi götini
İşiten ne adam der
İşitmedun metini
Bakarum hiç gücenmem
Bir köyün külfetini
Çabuk vurmam yüzine
Herkesun illetini
Hep sinayup bakmışım
Dünyanın milletini
Sanki verdunuz bana
Dünyanın zilletini
Şindi aramayırum
... sırtını
Ben sarrafım bilurum

Altunun kimetini

Bana Havyalı dedun

Güya lafun betini

Daha tanımıyorsun

Karamışlan zeytini

Yesan da anlamasun

Sen onun nezetini (Kazmaz, 1993:273-275).

2.11.4. Ali Sükas'tan Miras Üzerine Şiir

Ali Sükas'a babasından miras olarak kalan bir taşınmaz üzerinde hem şahıs hem de banka borcu sebebiyle ipotek vardır. Ali Sükas, borçları ödedikten sonra araziyi çaylık yapar. Fakat kardeşlerinin hak iddia etmeleri üzerine mahkemelik olurlar; dava 18 yıl sürer. Bu sırada birisi aralarını bulmak ister, aracı meseleyi sulh yoluyla çözümlenmek görünümünde olmakla birlikte tarafsız davranmaz; Ali'ye "Sen bırakma yakasını" derken, karşıdakilere de fazla mal kazandırmaya çalışır. Bu mücadele üzerine yazdığı şiiri Ali Sükas, arabulucuların yanında okur. Rumuzlu bir yöntem uygulanmış olsa da aracı, amacı anlar ve Ali'nin tarafına geçer. Bir zaman sonra Ali Sükas, bedelini öder ve arazinin hepsini alır. İki parça halinde yazılmış olan şiirde bu olay anlatılmaktadır:

İstersan ki merhem vursan yarama

Kusurları başkasına arama

Herkes elbet "Ben haklıyım" der; ama

Uygun idareye sahip olmalı

Dert bugün komşuna, yarın sanadır

Seyirci zalumdan daha fenadır

Dünya meştereken birlik binadır

Mümkünse her derde çare bulmalı

Neme lazım deyip çekilsen, sana

Pahl (çekememezlik) münafık açık meydana

Buni yazduğumdan gücenme bana

Âlimler sozina kani olmalı

Her tatlı yemeğün sade zevki var

Tatlı konuşana yüksek mevki var

İslamiyet nuri aydın, şevki var

Âlimlerle iştirakli olmalı

Cahil kimselere pek olma yakın

Hele fitnelerden kendini sakın

Din İslama uygun kıyafet takın

Her günün evvelden farklı olmalı

Her insan başka başka hal olur
Zengilerin mali yüksek mal olur
Elinde taş tutsa kehribar olur
Mal değil, vicdanca zengin olmalı

Fakirlerin mali düşkün yayılır
Elindeki altın, mangır sayılır
Zengin olsam diye herkes bayılır
Lakin o mevkiye layık olmalı

Milletin nezdinde, cihan içinde
En doğru bir insan hoş ben olamam
Her işun bir hille görsem içinde
Pek ala deyip de memnun olamam

Eğri de arasam kendümü buldum
Hal başuma geldi, her kimi güldüm
Böyle ancak eğriyi, doğruyi bildüm
Kimseyi gülüp da vebal alamam

Dört kitap hükmünden kimini sakıt

İşi fitne fesat, kılar beş vakit

Mazlumi ez, Allah için yaş akıt

İşte bu vicdana razı olamam

Komşu araştırsan dört bir tarafı

Köyde bir, iki, üç bulursan kâfi

Diğerleri kaybetmiş insafı

Boyun eğüp ben evliya olamam

Bir ben idaresuz olayım, haydi

Kimseden başkaya görülmez faydı

Herkes çalmak ister bin türlü kaydı

Herkesin göğnine ben saz çalamam

Bisbütün gūnahtan salim değilim

Kimseye zulmeden zalim değilim

Tahsil ve bilgim yok, âlim değilim

Kanaatli eh-i tekva olamam

Müstakil yaşarum, kendi başuma

Bu minval ulaştum elli yaşuma

Kanaat ederim, yağsuz aşuma

Etek öpme ile gömük yalamam

Rıskumi ararsam yaradanumdan

Mamur eder beni her dört yanımdan

Ağadan, paşadan, beyden, hanımdan

Birgün alup doysam her gün alamam

Odur bu dünyayı yoktan var eden

Görülmez hayali aşıkâr eden

Bitün yoksuzları payıdar eden

Cemiyyulalemin başka bulamam

Kendi irademle beyim, paşayım

Alemun keyfine niçun koşayım?

Atmaca olup da üç gün yaşayım

Çuruk leşe konan kuzgun olamam (Kazmaz, 1993:300-303).

2.11.5. Abdülaziz'in Hasret Adlı Şiiri

Ey ağalar! Böyle zulüm olur mu?

Akşam gelin olan sabah ölür mü?

Bu dünyada kimse baki kalur mu?

Ben murada eremedim ağlarım

Geldi düğüncüler, dizildi yola

Gelemedik İsmaille kol kola

Azrail yetiştı giderken yola

Sevdiğimi göremedim ağlarım

Başımnda çarşafım, yüzümde peçe

Kalamadım sevgilimle bir gece

Kahbe felek etti bizi eğlence

Böyle gelin oldum ona ağlarım

Geldi düğüncüler aldılar beni

Kahbe felek böyle ters çevirdi beni

Mezarım üstünde gel ağla beni

Bu dünyadan hasret gittim ağlarım

Beş yüzedir belimdeki kemerim

Anama verdiler kara haberim

Tecellimiz böyle idi nidelim

Sevdiğimi göremedim ağlarım

Mezarımı yol üstüne koysunlar

Tarihimi baş ucuma yazsınlar

Gören ahbablarım eyvah desinler

Mezarıma kanlı girdim ağlarım

Malpet'ten Kiparit on sekiz ırmak

Layık mıdır kavuşmadan ayrılmak

Azrail sol yandan soktu bir parmak

Bu dünyadan kanamadım, ağlarım

Garip geçtim Çıklınar'ın başını

Nişan tuttum Pehlivan'ın taşını

İsmail dağlasın kendi başını

Ben borcumu kestim, neye ağlarım (Can, 1940:10-11).

2.11.6. Değerlendirme

Rize yöresinde Türk âşıklık geleneğinin devamı olarak çok güçlü bir şairlik geleneği vardır. İrticali olarak atma türkü, türkü, ağıt vb. söyleyenlerin yanında şiirlerini yazılı olarak üreten şairler de vardır. Bu şiirler de yukarıda verdiğimiz örneklerden görüldüğü gibi sözlü kültürde var olan gelenekten beslenmektedir; tek farkı şiirlerin yazılı

olarak üretilmesidir. Bu şiirler genelde destan türünde yazılmış şiirlerdir ve halkın gündelik hayatındaki sorunlarını, sevinçlerini, geleneklerini vb. yansıtmaktadır.

2.12. Destan

Kökeni itibariyle Farsça olan “destan” kelimesinin Türkçede ilk defa kim tarafından ve ne zaman kullanıldığı bilinmemekle beraber 9-11. Yüzyıllar arasında “İran tesiriyle Divan edebiyatımıza ve bu edebiyattan da umumî halk diline intikal ettiği tahmin edilmektedir (Çobanoğlu, 2000: 1).

Destan kelimesi günümüzde Azerbaycan Türkçesinde “dastan”, Başkurt Türkçesinde “dastan”, Kazak Türkçesinde “dastan”, Kırgız Türkçesinde “dastan”, Özbek Türkçesinde “dâstân”, Tatar Türkçesinde “dastan”, Türkmen Türkçesinde “dessân”, ve Uygur Türkçesinde “dastan” (Çobanoğlu, 2000: 1) şeklinde olmak üzere belli başlı Türk lehçelerinde yaşamaktadır.

Günümüzde Türkiye Türkçesinde epik şiir “epopée” ve “âşık destanları” anlamlarını karşılamakta olan destan kelimesinin dilimize girişinden itibaren birden fazla anlamı karşılayacak şekilde muhtelif edebî gelenek ve türlerde kullanıldığı bilinmektedir (Elçin, 1988: 34-35).

Halk edebiyatında destan olarak adlandırılan edebi türler:

- a. Mensur biyografik eserler: bu tür eserlere örnek olarak Hazret-i Ali'nin hayatıyla ilgili olayları hikâye eden “Haza Destan-ı İmam Ali, Kan Kal'ası” ve Cengiz Han ile Timur'u anlatan “”Destan-ı Nesl-i Cengiz Han ve Hem Aksak Timur” verilebilir.
- b. Manzum eserler: Bu tür eserlere “Manas Destanı” ve hece vezniyle yazılmış manzum bir masal olan “Dastan-ı Ahmed Harami” örnek olarak verilebilir.
- c. Manzum-mensur eserler: Bu tür eserlere “Koroğlu Destanı” ve âşıkların hayatları etrafında teşekkül etmiş, Türkiye Türkçesinde “Halk hikayesi, hikaye, âşık hikayesi”, Azerbaycan ve Türkistan Türkçelerinde “dastan” olarak adlandırılan nazım-nesir şeklindeki eserler verilebilir (Elçin, 1988: 33-41)

d. Âşık tarzı şiir geleneğinde destanlar: Büyük bir çoğunluğu 11 ve 8 heceli koşma, çok az bir kısmı mani ve pek nadir olarak da divani şeklindeki örneklere rastlanılan, 5 veya 7 dörtlükten aşağı olmamak şartıyla 130, hatta 150 kıta hacmindeki örnekleri mevcut olan, konu sınırlaması olmaksızın âşık tarafından destan yapmaya değer bulunan bir vak'ayı, bir cismi veya kavramı hikâye ederek anlatan ve sözlü kültür ortamında, âşığın, ele aldığı konuyu anlatım tutumuna bağlı olarak geleneksel âşık havaları eşliğinde icra ettiği nazım türüne destan denilmektedir (Çobanoğlu, 2000: 3). Bu bölümde yer verdiğimiz destanlar da bu tür destanlardır.

2.12.1. Rize Yöresinden Derlenen Destanlar

2.12.1.1. Kış Destanı

Bir yaz mevsiminde Rize'de mısırların üzerine kar yağmıştır ve kimsenin kış hazırlığı yoktur. O zaman şöyle bir destan söylenmiştir:

Ey yaradan bizi düşür bahara

Dilekçeyi verun Celal Bayar'a

Bütün millet uğramıştır zeraya

Aman Allah aman, sen kayır bizi

Ali Usta der ki gitman bir yana

Belki bu millet gelur imana

Bir kariş kalmışdur ahir zamana

Aman Allah aman, sen kayır bizi

Yusuf Hoca der ki çalışmayalım

Allahın işine karışmayalum

Deli Kasım ile barışmayalum

Aman Allah aman, sen kayır bizi

Kibaroğlu Mehmet yattı çakma

İmkani yok boğdayluğı kirmağa

Çolup çocuk oturdi ağlamağa

Aman Allah aman, sen kayır bizi

Yüzdurdum kayiği taktum küreği

Kiminun meraktan yandı yüreği

Şimden sonra Lazistanun böreği

Nesip yoktur bize aman ne çare

Utanmadun mi?

Bare menteyeşi saklamadun mi?

Bu delikanlilik sen yapmadun mi?

Aman Ellah aman sen kayur bizi (KK: 3).

2.12.1.2. Tavli³¹ Destanı

Kişin çocuklar sıkıldılar tavliyi çıktılar. Tavli oynuyorlardı. Annesi gördü bunları, babasına söyledi. Babası da tavliyi kırdı. Bunun üzerine Çaya Tevfik aşağıdaki destanı söylemeye başlar:

Ey babalar yakmayun canumuzi

Kaçaruz bir yana bırakuruz sizi

Elume almadum çemençe sazi

Tavli ile eğleniyurdik bazi

İhbar etti bizi annemiz cazi

Aman Ellah eman, sen kayir bizi (KK: 3).

Çaya Ali Rıza dayı anlatıyordu. "İstanbul'da çalışıyorum, herkes beni hor görüyor, ben de kendimi tanıtmak için oturdum, söylemeye başladım":

Hokkabaz oldum cemaati güldürdüm

İmam oldum yanlış namaz kıldurdum

Polis oldum şikayeti bildurdum

Daha kimse takışamaz biz ile

Tam üst kattan yere düştüm hiz ile (KK: 3).

2.12.1.3. Destan

Bir destan yazalum dertten meraktan

Ne yapalum her şey gelur Allahtan

Elbette kayirecek bizi yaradan

³¹ Tavli: Tavlâ

Bize acimeyen insan olur mi?

Ağlarum ağlarum yaşum kurumez

Ağirdur ikbalum bir kere gülmez

Seni alan adam dünyada gülmez

Dolarum peşundan bırakmam yakani

Nedur bu başume gelen fena işlerum

Daha beçardurler arkadaşlarum

Kan ile beraber akar yaşlarum

Koğarum peşundan bırakmam yakani

Dagi eşkapscedi mpula okkoren

Hasteri yerepe guri ve korun

Meleşi ninçakli hele moy gorum

Kagarum peşunden bıramam yakani

Çr oldi pazarli şube reisi

Kopma ile evlatlar ayirtmez bizi

Dayanilmez dayandığum dertlerum

Daire önünde annem bağirdi

Ben de gittum boğazine sarıldum

Bağirme diye orda ağladum

Gözlerumun yaşı yere damladı

Dayanılmaz dayandığım dertlere

Yarum saat sonra haçım çağirdi

Haçımın önünde zar zar ağladum

İfadelerumi deftere aldı

Dayanılmaz dayandığım dertlere

Avlaşı ogine mbuli fidani

Evladipe va momçaman meydani

Şkimi şeni yalan dünya zindani

Dayanılmaz dayandığım dertlere

Düşüne düşünce daldum derine

Nasil düştüm papizunun eline

Düşmeyen düşmesun onun eline

Genç yaşumuz elden gitti ne çare

Evlad için her bir ağı içmişim

Evlad için dört kardeşten geçmişim

Dayanılmaz dayandığım dertlere

Evlad için babamı incitmişim

Dayanılmaz dayandığım dertlere

Düşüne düşünme kalmadı ferim

Dışarıdan görülmez yandı içim

Azar azar gençlikten vazgeçerim

Gül gibi gençliğim citti ağlarım

Ağlarım ağlarım yaşım kurumaz

Ağırdır ikbalım daha yürümez

Otuz beşte gördüm evlat acisi

Amet Hamit verdi yürek sancisi

Muydin ile İsmet, bizim Hatice

Unutemem sizi gece ün gece

Bu fakir başımı koymışım derde

İndük Atina'ya mahşer kuruldi

Herkesun ettiği orda soruldi

Açıldı defterler yeçun okundi

Biz cibi duşenun sahibi olmaz

Damedun Ziya'yı aldum yanume

Üç yüz fişegi sardum belume

Şimdi haçim olan gelsun yanume

Zindanda kaldunuz ona yanarum

Yakamozlar yedi bitirler

Yazug olsun koca koca yigitler (KK: 24).

2.12.1.4. Oğula Destan

Rize'nin Pazar ilçesinden Nokta Halanın Kırım'da hapse düşüp genç yaşta ölen oğlu için söylediği destandan akıllarda kalan bir bölüm:

Kırova dediğin Kırım'ın ucu

Kahpe felek bakmaz kocayi genci

Kavga ettin seni kaldırdı kolcu

Belki hapsoldun da korktun Ahmed'im

Kırova'ya işlemezsin makine

Felek ağı kattı tatlı aşına

Çok oturdum mezarının taşına

Bundan sonra daha gelmem Ahmed'im

Bahar gelir gençler dağa yürüsün

Çalağa'nın çift pogarı kurusun

Elevit deresi taşsın durulsun

Senden sonra daha görmem Ahmed'im

Ahemet olur Ahmetlerin anası

Ezelden bozuktur evin binası

Gelin edip koyamadım kınası

Senden sonra gelin görmem Ahmet'im (KK: 25).

2.12.1.5. Sevdalık Destanı

Yaz gelince ari çiçeğe konar

Sevdasi olanın yureği yanar

Benim bu sözüme kim olsa kanar

Ne gelem Emine'm yakma canumi

Ah gidi kardaşlar şaka gelmesun

Beni seven ehbablarım dinlesun

Bana oldu hiç kimseye olmasun

Ne gelem Emine'm yakma canumi

Küçük yaştan beri baba yetimi

Yetimluktur bu dünyanun çetini

Bulamadum dert meragun zitini

Senun veremundan nazli evladum (KK: 26).

2.12.1.6. Boğulan Kıza Söylenen Destan

Bir kız Abunun deresinde boğuluyormuş. Kızı bir delikanlı görmüş ve kurtarmaya çalışmış; fakat kurtaramamış. Bu olayın üstüne bu destan yazılmış:

On altı Ağustos cumartesi

Kurusun bu Abunun deresi

Bilmeyenler sorar bu Abu neresi

Gençliğimi suya verdim ne çere

Yukardan yürüdü bir delikanlı

Dedi kurtarayim bu kizi canlı

Gömleğime baktı ki kanlı

Gençliğimi suya verdim ne çare

Köprüden ki düştüm, hemen bayıldım

Can acisi ile taş sarıldım

Can korkusu var İmdat! diye bağırdım

Gençliğimi suya verdim ne çare

Abunun deresi kanli kanli

Boğulmadan çıkarun beni canli

Gençliğim gitmeden kurtarun beni

Gençliğimi suya verdim ne çare

Kadersiz gelmişim yalan dünyaya

Gençliğimi adamışım sulara

Kurtar beni yalvarırım Allaha

Gençliğimi suya verdim ne çare (KK: 3, 27).

2.12.1.7. Pala Servet'in Destanı

İsmum Servet, kendum sevda yanguni

Bazi kızlar bilur benum halumi

Düşmanlara koma benum canumi

Aman Allah medet umarum senden

İsmum Servet, halbuki bir fakirim

Adum zengin, sanki ben bir bakirim

Bir şehsi vahide tamam yesirim

Bundan beni helas eyle yarabbi!

Ufak yaşta yetim kaldum babadan
Süt emmezden ayri düştüm anadan
On sekiz bin halik olan yaradan
Beni böyle takdir etti ne çare

Babami tanımam ne da dedemi
Göz açınca tanımiştüm annemi
Ayri düştük boyutemezden beni
Hakkun emri böyle idi ne çare

Yazuk gençluğumun kara günine
Dayanamam talihumun zulmine
Cesetumun ölümlle sürgünine
Terk i dünya edeyim mi meleğum

Yuksekk dap başinde çakilir çakmak
Sevdanun halinden ne bilur ahmak
Ne hoş olur güzel ile oynamak
Oynama, oynama yaktun canumi

Gözlerunun kaşı yılan remidur
Yüzi parlak cevahirun cismidur
Beli ince, huri melek cinsidur
Huriden mi hisse kaptun meleşum
Cennet çiçeğindendur yanaklarun
Meyvesini alur bal dudaklarun
Altun incu küpeli kulaklarun
Kiyemetuni bilmedum meleşum

Bu destani yazdum derdum batayur
Yürek dükkân olmiş derdi satayur
Gülcemal vapuri gelmiş yatayur
İstambol'a kaçayim mi meleşum?

Ağlaya ağlaya yazdum destani
Akittum gözümünden yaş ile kani
Sevdaluktur helak eder insani
Sevdaluk çekenler acisun beni

Validenun ayiptur sozleri
İşaretler kilar ala gözleri

Aydan hisse almış nazuk yüzleri
Kelamine can dayanmaz meleşum

Gavur validenun düşüm eline
Tatli cani veriyurum yoline
Düşma yokse kimse tutmaz kolune
Benum gibi can verursun meleşum

Gözleri yaşli ki gördum yürudum
Bir ateş tutuşti yandi vücudum
Geri dönup iki saat uyudum
Nazli nazli kucağıne meleşum

İki kaşun arasinde bir nişan
Aldum selamuni halun perişan
Bu dünyade yar sevup da kavuşan
O da der mi derdum vardur meleşum (KK: 39).

2.12.1.8. Şehit Asker Destanı

Oturduk çay kırdık her gün bir yerde
Bekledik gelecek diye teskere
Meğer ölüm yazılmış benim sefere

Arkadaşlar size olsun elveda

Yarumun seferi çıktı Fethiye

Gayri dedi olsun bu sefi diye

Kısmet değil imiş geri dönmeye

Yoldaşlarum size olsun elveda

Yağmurun içinde kanlarum dere

Matiya mangalsız döndüm masire

Beni kurtarmaya kalmadı çare

Ana babam size olsun elveda

Fethiye içinde mezar kazıldı

Askerler paşalar tabur kızıldı

Başımın üstüne künyem yazıldı

Esas çağ geldi ana vatandı

Babanın tezine biteyi canım

O kadar yamuldım size elvada

Yerimi tutaca yok bir evladım

Dünyadan silindi ebedi adım

Göklere yükseldi o tepe yarım

Anam babam size olsun elveda

Anıma ikeldi mezarı yerim

Fethiye der yürür biraz ileri

Başumda tok gör taze gülleri

Mezarum burası size elveda

Kanlı gömleğimi saklayın dursun

Seven arkadaşlar görüp ağlasın

Bu fani dünyada hatıra kalsın

Sevdiceğim size olsun elveda

Tabutum üstüne sarıldı sancak

Canan bekliyor kanım duracak

Vatan kurbanının kanı duracak

Yoldaşlarum size olsun elveda

Yolumu kestiniz eğulun dağlar

Zile'de sevdiğim artık atuk yuvarlar

İnsan gurbette bir ölüm doğar

O da bana geldi size elveda

Görmedim karşıma gelin er duvak

Alnuma yazılmış yazılara bak

Gençliğimi öptün ey kara toprak

Sevdiceğim size olsun elveda

Tabutumu görür geldi komutan

Dedi böyle kıldı seni yaratan

Sen yürü Ali bize elveda

Sevdiceğim size olsun elveda (KK: 52).

2.12.1.9. Sekiz Satır Bir Destan Eski Destanlardan

Çikarmadim şu ofin duzina

Gelemedum bakamadum yüzina

Çikamadum şu feraşin duzina

Gelemedum bakamadum yüzina

Dirinururu kizina senden sonra

Gelemedum yanuna

Gökyüzinda bulutlarda var da var

Kahpe feleğinen oynadum kumar

Gökzinde bulutlar varda var

Kahpe feleğinen oynadum kumar

Vardi gurbet elden mektubum var

Vardum mektubimi aldum

Senden sora gidemedum oralara (KK: 53).

2.12.1.10. Rus İşgali Destanı

Eskiden bizim yaşlı adamlar Rus köye döndüğü zaman halklar Trabzon'a geldi. Yakti yiktiler milletin evini. Milletımız boyle yıkımı bi daha çok once savaş zamani görmüştü. Oyle derdi eskilerımız. Nasi insanlar eldi bir bilseniz. Nasi kıyımlar oldi? Çok milletımız eldi çokk.. 60 sene evvel emicemizin oğli askerden dönmiş. İki çocuğı var idi. Onlar da eldi. Kaldi kimsesiz. Boyle niceleri var evlatum. Bilmeduğumuz niceleri. Halk Uruslan münakaşa edelum dedi.Vuralım olari dedi. Nerde oyle teşkilat dedi eskilerumuz. İş yok para yok. Hukümet alarında dediler. Halk demiş ki ne munasebetesun ya Rus resmen Türk toprağına nasi girecek. Bi gavurluk edecek tabi harp ayaklandı. Ne yapacağız ne yapacağız? Birisi tabi bi bişeyler yok bişe yok. Komendan yok. Herkes başli başına endiler kökler halinde. Halki Urus'u püskürtmek için topladık. Etkili olsun diye ne yapalım diye düşündük. Nasi başa çıkarık? Nasi toprağumuzu elumuzde tutarık? Düşündük düşündük yok. Silahlandıık olmadı. Çok başka oların aletleri bizi alt eder dedük. Başka bir şey düşünmek lazım geldi düşündük düşündük gene olmadı. En sonunda destan dedük. Büyük hikâyeler yapalım. O zaman bi destan düzdi. Bu da Apila köyünden. Bi destan düzdi. Hareketina göre bi destan düzmiş. Destan şöyledir:

Nice kordamide dili fangerdiğında

Her biri beraber dağıldı

Kimisi ağladı, kimisi güldi

Uyansun Dimisdan görsin zamani

Dediler ki Urus darda mi aştı Çoruh

Çocuk ordan dağlara kaştı

Emmisini tutan yollara düştü

Uyansun Dimisdan görsin zamani

Alti dağa köyin millet toprakli

Köprü ayağından oldi kuruldi

Geri kalana vakitlice soruldi

Uyansun Dimisdan görsin zamani

Birol dayim evi zor aldı

Duşune düşune dağlara daldı

Uyansun Dimisdan görsun zamani

Aroni punki bırakmaz peşini

Kinali da ancak buldi eşini

Uyansun Dimisdan gorsun zamani

Emimi kader ki ameşnerun peksuk

Medyem eve yuktuk işterum

Zate fesyafuktur benum işlerum

Amanella aman senin dağlarınlen

Bayram der ki durdun perayi

Ay dinori ama sunkinilayi

Amanella aman senin dağı ilen

Sanu elle deruni davet haci orikasim

Sürdi adaleti amanella

Amanella sen koru bizi

Oyle diyenlerin canini alsın felek

Amanella sen koru bizi (KK: 55).

2.12.1.11. Ölüm Destanı

Burada başlayan ölüm destanı

Viran oldu benden bu tatli canı

Bu dünyanın sonu mutlaka fani

Genç yaşımda toprak oldum ne çarem

Sabah inerken evden kalkdim

Soğuk bi yol etmeden ben yola çıkdım

Seversin lavu lafine baktım

Genç yaşumda öldüm ona yanarım

Böyle imiş varsa işim gereğim

Annem ne faydam

Direkten ki düştüm günlerim soldu

Kaymakam Hüseyin yanıma geldi

Ağaçtan düştü direk İsmail öldü

Genç yaşumda toprak oldum ne çarem

Reşat'ın kamyonu millet taşıyor

Beni duyanların akli şaşıyor

Babamın dertleri baştan aşıyor

Genç yaşumda toprak oldum ne çare

Muttihin boş geldik jandarına geldim

Osman'ın gizi mahşere doldu

Şahitler dillendi tatbikat oldu

Genç yaşumda öldüm ona yanarım

Kardaşım Mustafa düğünden geldi

Milleti görünce sordu ne oldu?

Dediler ona ki kardeşin öldü

Genç yaşumda toprak oldum ne çare

Arabadan indi geldi oraya sordu

Bunu kim ceturdu buraya?

Beni getirenler yok ki oraya

Genç yaşumda toprak oldum ne çarem

Bu genç yaşta nasıl tabuta yattım

Babamın emmoğlu köprüye çattım

5 aylık eşumu yetim bıraktım

Genç yaşumda toprak oldum ne fayde

Fetramlarım oldum mezar kazıldı

Alnimiza kara yazi yazıldı

Taniyanların morali bozuldu

Genç yaşumda toprak oldum ne faydem

Kardeşim Mustafa herkese bakma

Ben kendimu yıkdum sen bari yıkma

Annemin babamın sözinden çıkma

Gençliğimi kayıp ettim ne çare

Gece gündüz gezerdim korku bilmezdim

Bir gün Mustafa'mdan ayrı durmazdum

Düğüne gitseydim belki ölmezdim

Kader böyle imiş ağlama annem

Dünyaya geleli yüzüm gülmedim

Her gün başım derde bi gün görmedim

Salığını kim etdi bilmedim

Gençliğimi kayıp ettim ne çare

Kardaşım Mustafa dinle bi zahmet

Beni seviyorsan ver bana rahmet

Gelunun Fehmine sana emanet

Genç yaşumda toprak oldum ne çare

Dinleyin ahbaplar dinleyin dostlar
Hepsin varsa hakkı söylemesunlar
Bir gün kapanacak o bakan gözler
Gençliğimi kayıp ettim ne çare

Al ipara oğlu haydi al para
Ben daha gelemem sizin tarafa
Ceyrandan bağlandı ah gidi kafa
Dünyadan geçtum ona yanarum

Kahveden kalktum da Sincöze gittim
Ceyranı kesmeden direğe çıktım
Kimseye suç yoktur kendime ettim
Kader böyle imiş ağlama anam

Yeni girmiş idum 20 yaşıma
Genç yaşımda neler geldi başuma
Çok güvenim vardı benim eşime
Kader böyle imiş ağlama babam

6 gün olmadan evi bıraktun

Mutlaka annemin lafuna baktun

Annemlen babamı nasıl bıraktun

Olur, böyle işler ağlama annem

Topladun eşyani çıktın odamdan

İnsan böyle tez da ayrılmaz adamdan

5 aylık evlisun ne gördün benden

Sevdalıklaşmak kolaymış meğer

Gelemem Emine'm yolum ıraktur

Benim mezarimi yalnız bıraktun

Elbiselerimi kime bıraktun

Sevdalıklaşmak kolay mi olur?

Belki ben öldüm de kovdular seni

Yoksa evinden mi kovdular seni

6 ay oladan bıraktun beni

Genç yaşumda öldüm ona yanayrum

Ölümüm derey duyulur sevda

Yalan dünyayı sana elveda

Bu kara yaziyi yazmıştır o da

Kader böyle imiş ağlama annem

Millet sebebine fedai oldum

Daha gün ağarmadan sararip soldum

Bu dünyaya artık yaşamaz oldum

Yazım kara imiş ağlama annem

Dereler akıyor sular çalıyor

Annem babam kardeşlerim ağlıyor

Kız kardeşim beni her gün arıyor

Yalan dünya artık sana elveda

Kimse beklemesun bir gün gelurum

Askerde değulum ki tersih olurum

Hiç aklumdan geçmezdi ki ölürüm

Yalan dünya artık sana elveda

Yeni başlamıştım yuva kurmaya
Allah nasip etmemiş seni bağa
Temelli ayrılduk gelemem daha
Kader böyle imiş annem ağlama

Anam da babamdan kalduğumuza
Allah böyle yazi yazmış bir daha
Kimse bi bardak su vermedi bağa
Kime darılayım kendi kaderim

Dertlerimi dökün binbir kaleme
Okuyun duyurun cümle aleme
Acimiyan olmaz benim halime
Yanarak can verdum ona yanarum

Olur böyle işler Emine'm olsun
Senun da ben gibi günlerin solsun
Karıya güvenenin gözü kör olsun
Güvenilmez oldu bu yalan dünya

Rüzğar estiğinde seslenir dağlar
Salaha Deresi hep beni ağlar
Artık viran oldu gezdiğim uollar
Gül açmadan soldum ona yanarum

Mendillerin gözlerim yaşına
Genç yaşımda neler geldi başıma
Dertli yazımızın ağır taşına
Yalan dünya artık sana da
Düşmanlarım güldü, dostlar ağladı

Dünya Sultan Süleyman'a kalmadı
Bir arzum var idi o da olmadı
Kader böyle imiş ağlama annem
Felek güldürmedi nasıl güleyim
Düşeceğüm ben ne bileyim

Daha gelinmez ki kalkup geleyim
Ebedi yerime yerleştum annem
Ezrail geldi mi almadan gitmez
Gül açmayan dala bülbül de ötmez

Be Allah davasunun dertleri bitmez
Annelerimuza sabır ver Allah
Ne kadar söylesem dertlerum bitmez
Dünyanın kalemi kâğıdı yetmez
Tanrının yazısu alından gitmez
Talihim bu idi ağlama annem

Ben de geldum Selman kardeşim
Osi seni öldürenin kör olsun gözi
İyi insanların gülmemiş yüzi
Çiçekken solduk ne yazuk bize
Ezrail seçti de bizimi aldı

Bu iş artık fazla derine daldı
Osinin geriye yavrusu kaldı
Benim bir şeyim yok ona yanarum
Kardeşim Mustafa yalavuz kaldı

Allah ikiz verdi birini aldı
Annemin elleri koynunda kaldı
Bu kara yazıma ağlasın dostlar

Sağa sola hiç kimseye atmazdum

Kimsenin evine gidip yatmazdum

On drtlsz hiçbir adım atmazdum

Vadesi yetene bir Şey karetmez

Daha demiyorum bu kadar yeter

Bu benim ölümüm hepsinden beter

Gnahım var ise Allah affeder

Anneme babama sabır ver Allah

Annemin yüreği yanmış ezelden

Vadesi yetene ne gelur elden

Kimi işten yana kimisi dilden

Yüreği yanana sabır ver Allah

Anam bizim acimizi alasun artuk

Bundan sonra kara bağlasun

Emine'm senin de yoğidi Őansun

Allah sabır ver kalanlarımıza

Emine'm odamı bıraktun ıssuz

Dost düşmana beni eyledun

Yüzsüz bi yere gitmezdu

Benden izinsuz anladun

İsmail celemes daha

Dağlara İsmail'den hatire olsun

Bunu dinleyenin gözleri dolsun

Sebeb olanların gözi kör olsun

Allah'un rahmeti ruhuna olsun (KK: 63).

2.12.1.12. Gurbet Yoli Destani

Yari cecesinde evde galgmişim

Fener ilen Beyica'ya varmışim

Omer galay, uykuden galdurmuşim

Dertli dertli gurbet yole duşmuşim

Yavaş yavaş gavelere enmişim

Yuksek tepelerde yağmur buluşmuş

Dertli dertli gurbet yole duşmuşum

Pazara enmişim, uç gun galmişim
Çoye haber ettum yole bakmişim
Celeniumuz yoktur, garip galmişim
Garip garip gurbet yole duşmişum

Saet onde otobuse binmişim
Bileş gavesinde bir çay içmişim
Ali Riza Gaptan hesap açmişim
Hesabaki bakti girgi çecmişim

Alti ay olmıştur gurbet eldeyim
Annem mektup yazar oğlum cel deyi
Oğlun yoluni şaşurmuştur
Bileti var içen bir da almıştur

Soyadi sorarsan derdi Giran Mustafa
Guçuk yaştan beri çok çektum cefa
Babamun cuninde suruyemedum sefa
Dertli dertli gurbet elde gezerum (KK: 105).

2.12.1.13. Kız Kaçırma Destanı

Birinun karisini kaçırmişler, almiş gitmiş eve. Adam golivayi keyifli keyifli pişirmiş. Ondan sonra bir adam gitmiş, onu vurmuş. Evde tabancayla vurmuş. Ondan sonra onun üstüne destan yazmışler.

Ey koca Tudinoğli

Büktün boynumu kış gününde

Boş koyverdun koynumi

Bir gelursam unda

Kayışleram aynunu

Evler ahır altından

Tavuk çalardun

Bütün kabakluktan

Kabak çalardun

Şimdi adam oldun

Geçtin siraye

Goliva kazani asili ocağe

Beşli avizeler yasli kucağe

Cenazeler döner kucak kucağe

Bir zevk edemeduk

Beytül Efendi (KK: 118).

2.12.1.14. Mafrat Ali Destanı

Ramazan bayramı, günlerden salı

Dedum bugün Anbarluğa kılmalı

Hoş geldun dediler ey Marfat Ali

Senun gibni şeyin olmaz namazı

Çekildi bıçaklar, cümlesi birden

Fursat yok elumde, ne gelsun elden?

İslam biraderum yetiş geriden

Kardaşsuz adamun kimsesi olmaz

Ellerinden çıktım, karşıya geçtum

İslam biraderum canımda geçtum

.....

Ya getir tüfeğimi hesaplan olmaz (KK: 136).

2.12.1.15. Zinnet'un Destanı

Ekşoğun yaylasından bir mezar aldum

Bu viran dağlara bi ben mi kaldum

Zavalli Mehmet'i yalnız bıraktum

Gitsun da gelmesun bu dertli sene

Toplandi ağalar verdi karari

Onun bana geldi gene zarari

Buyuk ağam geldi konişamaduk

Gitsun da gelmesun bu dertli sene

Osman ağabeyim taksiyi tutti

Gelin hayde dedi dizum tartmadi

O zaman anladum bu iş çakmadi

Gitsun da gelmesun bu dertli sene

Reziye halam suyimi tokti

Hatce teyzemun kameti kopti

O zaman anladum bu iş çakmadi

Gitsun da gelmesun bu dertli sene

Uzum ayi geldi yayildi dağlar

Acep satildi mi ettiğum yağlar

Zavalli Mehmet ağlar da ağlar

Gitsun da gelmesun bu dertli sene

Selam olsun sana Çimida beli

Beni da aldı Mehmet'un seli

O zaman anladum bu iş çakmadi

Gitsun da gelmesun bu dertli sene

Kötidu derdiler Ömer'un huyi

Bal gibi dokerdum eline suyi

O vakit anladum bu iş çakmadi

Gitsun da gelmesun bu dertli sene

Kaybana kuşuğum sarmazdum seni

Seni saranlar angar mi beni

Mehmet derdi bağa alurum yeni

Gitsun da gelmesun bu dertli sene (KK: 155).

2.12.1.16. Bizi Kan İçinde Gören Ağlasun

Çayeli'nde Sirt köyünde eskiden dere kenarındaki düzlükler için iki ailenin arası açılır. İki taraf da adaların kendilerinin olduğunu söylerler. Sonunda ortak bir noktada buluşamazlar ve ailelerden biri diğer aileden iki kişiyi vurur. Bunun sonunda bu olay için aşağıdaki destan düzülür:

Bismillah dedum başladum destanun başi

Dinleyenun aksun gözinun yaşı

Herkesi saracak ada kalaşı

Bizi kan içinde gören ağlasun

Muzaffer çalışur heruk eline

Yağmur kurşun gibi vurur beline

Karisi da gitti onun seline

Bizi kan içinde gören ağlasun

Rasim geldi ne var diye bakmağa

O da bir kurşuna duşti yirmağa

Elbet hazir deyil idi elmağa

Bizi kan içinde gören ağlasun

Çalıştum çalıştum kadroyu aldum

Oğlum sizun için yollara kaldum

Hayat boyle devam edecek sandum

Bizi kan içinde gören ağlasun

Alt üst adalari sermişim hali

On para eder mi bu dünya mali?

Bir kurşuna oldum ben da yarali

Bizi kan içinde gören ağlasun

Cenazeye geldi Trabzon, Rize

Vakufun duzine uç tane cenaze

Vakufun duzi dondi meşe duzine

Bizi kan içinde gören ağlasun (Kara, 2010: 18-19).

2.12.1.17. Osman'un Destanı

Rahmetli Osman Dede, Sırt köyünde yaşayan biridir. Bir gün yaylacılıkla uğraşan kardeşinin yanına, Ovit yaylasına gider. Birkaç gün kaldıktan sonra geri dönmek ister. Kardeşi onu göndermek istemez; fakat o ille de dönmek ister. Kardeşinin oğlu ile beraber dönüş yoluna girerler ve yolda kaza yaparlar. Osman Dede ölür, torunu ise ağır yaralanır. Aşağıdaki destanı herkesin Tatlı Ana dediği Vesile Teyze onun için düzmüştür. Kendisi öldüğü için bu destan ondan dinleyenlerden şu şekilde derlenmiştir:

Destana başladum dertli merakli

Kaybana araba canumi yakti

Azrail kancayı başuma takti

Kader boyle idi aman ne çare

Ben destanluk oldum yazun destani

Arabaya akti başımun kani

Hiç kimsem yok idi verdum bu cani

Kader boyle idi aman ne çare

Yine dağ başına meclis kurulsun

Mangal, kebab pişsun, yeyilsun

Benum da ruhuma rağmet verilsun

Kader boyle idi aman ne çare

Çıktum yaylalara içtum sulari

Dedum bir perleyeyim ben koyunlari

Azrail başumda beni oyayi

Kader boyle idi aman ne çare

Pargun kapisinda oturdum taşa

Mevlam böyle aci vermesun başa

Ben eldum torunum sen bari yaşa

Kader boyle idi aman ne çare

Benum yavrim çıktı sarildi dala

Tutamadum oni ben girdum yola

Bu yıl bakamadum peteğe bala

Kader boyle idi aman ne çare

Kanlı şeylerumi kızum saklama

Ben daha gelemem yollarımı beklema

Düştüğüm yollari gidup yoklama

Kader boyle idi aman ne çare

Başumun kanı durmazdan akti

Aktı kefenume her gelen bakti

Bu benim elumum yureği yakti

Kader boyle idi aman ne çare

Elbise yapturdum boyuma karar

Asilmiş köşeye saybını arar

Sahipsuz elbise ne şeye yarar

Kader boyle idi aman ne çare

Kardeşum yalvardi bu akşam kalun

Felek bana dayanmış hayde gidelum

Acimakluk oldi benim bu halum

Kader boyle idi aman ne çare

Hasan kardaşum doymadum senden
Durmadum yanunda darilma benden
Azrail vurmuştı gittuğum günden
Kader boyle idi aman ne çare

Peteklerum kaldı Ardığan dağına
Gidun alun oni kendi bağına
Ben eldum ama lazim sağına
Kader boyle idi aman ne çare

Yataklarum kaldı dağın ardında
Gidun alun, geturun gene
Pişman oldum ama boyle oldi bu sene
Kader boyle idi aman ne çare

Gece saat dokuzda çıkmıştık yola
Etem ile biz geldük kol kola
Araba çarptı sağ ile sola
Kader boyle idi aman ne çare

Ne kadar anlatsam tükenmez derdum

Ben yağış fırtına canumi verdim

Ben yayla kuracam seneye derdum

Kader boyle idi aman ne çare

Sahıl comesine salum dayandi

Benum nazli tenum kızıl kana boyandi

Millet derin uykusundan uyandi

Kader boyle idi aman ne çare

Hacinun hatirina yazdum destani

Okuyun, dinleyin yazani tani

Destan yazmanun bu idi soni

Kader boyle idi aman ne çare

Dostum, erhabum eyi anlayin

Beni soranlara selam söyleyin

Bensuz yine gezun gönül eyleyin

Kader boyle idi aman ne çare

Ben razı olmişim uşaklar sizden
Toplandı hocalar okudi cülden
Biz de geldük unda yukarki düzden
Kader boyle idi aman ne çare

Dostlarum toplandı ettiler hetim
Bu gece benim da bitti derdum
şükür yaratana deyilim yetim
Kader boyle idi aman ne çare

Toplanduk bu düze hep te kabile
Düze gelene kadar çok çektüm çile
Bu gece af olduk hepumuz bile
Kader boyle idi aman ne çare

Altı ay yattum bulmadum çare
Çare nerde olsun yürekte yara
Hergün akan yaşum olur bi dere
Kader boyle idi aman ne çare (KK: 156).

2.12.1.18. Nurettin'in Destanı

Nurettin nişanlı bir delikanlıdır. Evlenmesine çok az bir zaman kala nişanlısı onların evinde kalmaya gelir. Ailece o gece çok eğlenirler; fakat gecenin sabahında Nurettin ölür. Aşağıdaki destan da bu olay üzerine söylenmiştir:

Ne oldi sağa Nurettin Sari

Kalkmaz uzerumden dağlarun kari

Anam daha Fatoş gelmez yukari

Ağlam anam ağla garip oğluni

Anam gelinuni ne çok severdun

Aldun zincirini boynina serdun

Daha tukenur mi bu senun derdun

Ağla anam ağla, garip oğluni

Babam ambulanslan çıkardi beni

Bindi arabama sanki bi deli

Anama o zaman dediler beni

Ağla anam ağla, garip oğluni

Nişan verilmişti çok sevinmiştiük

Maden deresine parayi serduk

Boyle iyi adam bulunmaz deduk

Ağla anam ağla, garip oğluni

Mukerrem ablam sokağa daldi

Oni gorenler feryada daldi

Hastahanede doktor kalmadi

Ağla anam ağla, garip oğluni

Çarşamba akşami çok eğlenmiştuk

Şanşumuza kesup kabak yemiştuk

Ezrail gelmişti biz bilmemiştuk

Ağla anam ağla, garip oğluni

Fatoş geldi, dedi ne oldi sağa?

Nurettin, Nurettin bi ses ver bağa

Zalum Ezrail kiydi bu cana

Ağla anam ağla, garip oğluni

Yaz gelince çayir çimen olacak

Daha şenlenur mi bu bizim ocak

Ahmet kardaşum sen kaldun ancak

Ağla anam ağla garip oğluni

Anam mezarluğum gzunden irak

Niceleri saklar bu kara toprak

Ha bu kiş ortasi yedun bi merak

Ağla anam ağla, garip oğluni

Geldum, aldum seni Fatoş neşeli

Baban gönderdi kirmadi beni

Sabah aldilar kara haberi

Ağla anam ağla, garip oğluni

Babam ev tuttun arşiya yeni

Ettun deduğumi kirmadun beni

Anam ne yapayim boyle kaderi

Ağla anam ağla, garip oğluni

Ettum askerluğu silağli kume

Anaşit içine beklerdum nebet

Hebet iyi idi o zaman elmek

Ağla anam ağla, garip oğluni

Daha güneş vurmaz fatoş odama

Beyaz takamadum ben mobelyama

Çeyizun gelmedi Fatoş odama

Ağla anam ağla, garip oğluni

Pembe nişanluğu geymiş üstine

Ne güzel yakişmiş mavi gözine

Tatli iken zeri katti sozume

Ağla anam ağla, garip oğluni (KK: 156).

2.12.1.19. Bir Gün Göremedum Ona Yanarum

Âşıklar köyünün Tatlı Anası diye bilinen Vesile teyzenin kendi hayatını anlattığı
destan:

Çalıştuk, oğraştuk, ettuk bi yapı

İçinde kimse yok, kapandi kapi

Satarlar deyine vermeduk tapi

Bir gun goremedum ona yanarum

Aşık Köyim gibi yandi yureğum

Ebedi tepinmez ipum orağum

Merakdan çuridi ander yureğum

Bir gun goremedum ona yanarum

Bi gelin geturduk Bayburt'tan asli

Kimse bilmezdi nasidu nesli

Kimseye diyemem yureğum pasli

Bir gun goremedum ona yanarum

Ettuk gelinleri ettuk rahati

Gelinler ikarlar ancak hayati

Nasi sevecuğum ben bu dunyayi

Bir gun goremedum ona yanarum

Bi gelin geturduk o bizum koyden

İrakli deyildi o bizum soyden

Kendi iyidu ama kotudi huyden

Bir gun goremedum ona yanarum (KK: 156).

2.12.1.20. Elbette Söylersen O Garip Ayşe

Ayşe Mağunacı kendi hastalığını anlatmak için bu destanı düzmüştür:

Ayak çekilmeyi sardi çaliya

Bağirmaklan endum o gün yaliya

Seslerum duyuldi ay Açhaliya

Elbette soylersen o Garip Ayşe

Bu sıra ayağum duşti patağa

Bir aydur ki kaldum ha bu yatağa

Bir gun ola elbet kalacak daha

Elbette soylersen o Garip Ayşe

Ben da çok eziyet yaptum canuma

Bir evladum vardu şimdi yanuma

Dokuz ay gezdurdum ben da karnuma

Elbette soylersen o Garip Ayşe

Akluma ki gelur ierum sizlar

Yanuma bakici bu yıl ki kızlar

Bir gün ola elbet vücudun buzlar

Elbette soylersen o Garip Ayşe

Komşilar bu işi her zaman bekler

Benum da sallandi arkadaş kökler

Bize boyle enmiş yer vardu oker

Elbette soylersen o Garip Ayşe

Deyman su testisi gider mi suya

Bir gun ola elbet kalacak uya

Benum hastaluğum millete ruya

Elbette soylersen o Garip Ayşe

Benum hastaluğum derine daldi

Babam çufletini çok erken aldı

Geri sakatlari ancak kaldı

Elbette soylersen o Garip Ayşe

Gelmeyenler geldi benim başuma

Anam babam elmiş benim yaşuma

Benden selam olsun ah kardaşuma

Elbette soylersen o Garip Ayşe

Bi askerum vardu Kırklareli'ne

Çok da hevesliyidum yeni geline

Horon tutamadum gelin eline

Elbette soylersen o Garip Ayşe

Emine vekilum otursun hana

Benum çibil baksun o da her yana

Yanumdan geçerken rahmet ver bana

Elbette soylersen o Garip Ayşe

Bu destani verun ya Munevver'e

Otursun ağlasun beni bi yere

Yaşlarum oldu o bacim dere

Elbette soylersen o Garip Ayşe (KK: 157).

2.12.1.21. Avcı Destanı

Avcı Ahmedilen ava yurudum

Pokutilen sali bir bir aradum

Avumi bulmadan kendum vuruldum

Evay baa yazuk baa vay baa

Tufağum kayaden asili kaldı

Urubam senduğa basili kaldı

Dağlarde nefesum kesildi kaldı

Evay baa yazuk baa vay baa

Kavrunun dağında bi gelin gördüm

Gelina yaylenun yolini sordum

Duman geri getti yayleyi gördüm

Evay baa yazuk baa vay baa

Girdum keşiş bağçesine gezerem

Bağçe baa gör görendi ezerem

Keşiş oğlinden da hille sezerem

Evay baa yazuk baa vay baa

Seneler bin uç yuz yirimi birde

Bir emir verildi herkes yerinde

Nice paşalar var, beylar emrinde

Evay baa yazuk baa vay baa

Palovit duzinde yuz fişek yandı

Arkadaşlar bi boluk geriye dondi

Dost bildiklerim de baa yâd oldi

Evay baa yazuk baa vay baa (Bekâr, 2012: 34).

2.12.1.22. Dursun Kaptan Destanı

Kurtuluş Savaşı esnasında büyük yararlılık gösteren Rizeli taka kaptanlarından birisi olan Dursun Kaptan için söylenen destan:

Dursun Kaptan limandan

Avare etti, kalktı

Popayelken giderken

Cigarasuni yakıtı.

Dursun Kaptanı görse

Sanırsun bi aslandır

Taka yüklü cepane

Tirabzan'a varacak

Düşmana rasgelursek

Takayı baturacak

Vardiyadan bağurdi

Dursun Kaptan bi duman

Uşaklar hep alesta

Ne diyecek kahraman

Kaptan aldı aynayu

Dedi ki Gülcemaldir

Bi horon edeceğuk

Kemenceyi kaldur

Bak kemencecu Ali

Gidelum yali yali

Tutalım Makriyali

Kemeri bordoladuk

Vur kemenceci Ali

Of, Sürmene, Arakli

Yanaştuk Tirabzona

İstiklal Savaşında

Çalıştuk canla başla (Yazıcı, 1984: 41).

2.12.1.23. Değerlendirme

Rize ilinde yapılan derlemelerden de anlaşıldığı gibi çok zengin bir destan söyleme geleneği bulunmaktadır. Yöre insanı destan türünün yapısına uygun olarak hemen her konuda destan söylemiştir. Tespit ettiğimiz destanlarda görülen başlıca konular; ölüm, gurbet, dünya halinden şikâyet, sevdalık, şehitlik, düşman işgali ve kız kaçıрма gibi konulardır.

Ölüm temalı destanların ağıt türüne çok yakın olduğu görülürken kız kaçırmaya gibi gündelik hayatla ilgili konular işleyen destanların mizahi unsurları da taşıdığı görülmektedir.

Şekil açısından bakıldığı zaman destanların çoğunluğunun 11’li hece ölçüsü ile söylendiği; az da olsa 12’li hece ölçüsünün de kullanıldığı görülmektedir.

Özkul Çobanoğlu’nun da belirttiği gibi geçmişte destan türünün icracıları âşıklar (Çobanoğlu, 2000: 3) iken günümüzde bu işlevi âşıkların yerini alan halk şairleri üstlenmiştir. Geçmişte âşıklar destanları müzik aleti (bağlama, kemençe vb.) eşliğinde icra ederken günümüz halk şairleri müzik aleti kullanmamaktadır. Bu da değişen sosyo-ekonomik şartların sözlü gelenek üzerine etkisi olarak değerlendirilebilir. Geçmişte destanlar sadece sözlü gelenek içerisinde sözlü olarak üretilirken günümüzde bazı halk şairleri destanlarını yazarak da üretmektedirler.

2.13. Atasözü ve Deyimler

Atasözleri atalarımızın uzun denemelere dayanan yargılarını genel kural, bilgece düşünce ya da öğüt olarak düsturlaştıran ve kalıplaşmış biçimleri bulunan kamuca benimsenmiş özsözlerdir (Aksoy, 1993: 37).

Türkiye dışında atasözleri Azerbaycan, Afganistan, İran, Suriye ve Irak’ta yaşayan Türkmenler tarafından “atalar sözü” veya “eskiler sözü” şeklinde adlandırılır. Saha ve Yakutlar “hohoono”, Tobollar “takmak”, Uranhalar “ülgercomak”, Tuvalar “Üleger Domaktar”, “Çeçen Söster”, Sagaylar “takpak”, Hakaslar “söspek”, Hoten civarında “tabma”, Kırgız, Kazak, Uygur, Özbek, Karakalpak, Kazan Tatarları, Başkurtlar ve Kırım Tatarları arasındaysa Arapça kökenli “makal”, Türkmenistan, Kuzey Afganistan, İran Türkmenleri ise hem “makal” hem de “nakıl”, Çuvaşlarda ise “samah” olarak adlandırılmaktadır. Kıbrıs, Rodos, İstanköy, Batı Trakya, Makedonya, Kosova, Bulgaristan, Dobruca gibi Balkan ve Gagavuz yukarıda işaret edildiği şekilde Türkiye, Suriye, Irak ve Azerbaycan Türkleri gibi “atalar” veya “eskiler sözü” yahut “atasözü” kelimesini kullanmaktadır (Çobanoğlu, 2004: 3).

Pertev Naili Boratav, atasözlerini

1. Asıl atasözleri

2. Atalar sözü değerinde deyimler şeklinde iki gruba ayırır (Boratav, 1978: 120-122).

Deyimler, çekici bir anlatım kılığı taşıyan ve çoğunun gerçek anlamından ayrı bir anlamı bulunan kalıplaşmış sözcük topluluklarıdır (Aksoy, 1968: 37).

2.13.1. Rize Yöresinden Derlenen Atasözleri ve Deyimler

Atasözleri

Aç ayı oynamaz (KK: 10).

Aç ayu ünemez [Bitlis] (Bölge Ağızlarında Atasözleri ve Deyimler, 1996: 27).

Açık havada çam dibini kirlenme, yağmur yağdığı zaman sana lazım olur (Bekar, 2012: 108).

Afkurmasını bilmeyen köpek, koynuna kurt getirir (KK: 140).

Ağlasa anam ağlar, gerisi yalan ağlar (KK: 5)

Ağlayanın malı gülene hayır getirmez (KK: 121).

Ağlayanın malı gülene hayır getirmez [Sivas, Van, Ankara] (Bölge Ağızlarında Atasözleri ve Deyimler, 1996: 33).

Ağliyanun mali gülene fayda vermez: Başkasının hakkına tecavüz etme (Yöremiz İkidere, t.y.: 42).

Akıl yiğide sermayedir (KK: 20).

Alet çalışır, el övünür (KK: 8).

Allah verduğu günü kesmez [Kadere itikat anlamında] (Yöremiz İkidere, t.y.: 42).

Allahdan korkmayandan kork (KK: 16).

Allahtan korkmayanın belasından, Allahtan korkanın bedduasından kork [Hatay] (Bölge Ağızlarında Atasözleri ve Deyimler, 1996: 40).

Alma mazlumun ahını, çıkar aheste aheste (KK: 45).

Alma garibin ahını, çekersin günahını [Mudurnu] (Bölge Ağızlarında Atasözleri ve Deyimler, 1996: 40).

Anasına bak kızını al, kenarına bak bezini al (KK: 65).

Aslan yattığı yerden belli olur (KK: 12).

At ölür meydan kalır, yiğit ölür şan kalır (KK: 78).

Ateş olmayan yerden duman çıkmaz (KK: 120).

Ayağını yorganına göre uzat (KK: 15).

Bacanak bacanağı dere baş ukari akar (KK: 140).

Bak tarağına al bezini, bak anasına al kızını (KK: 164).

Bal yiyen baldan bıkar (KK: 77).

Bekle eşeğüm bekle, manca pişer de yersun (KK: 140).

Benim balım olsun Bağdat'tan sineğim gelir (KK: 69).

Besle kargayı oysun gözünü (KK: 75).

Bilmediğün atin ardından geçma (KK: 70).

Boş tenekeden çok ses çıkar (KK: 71).

Bu dünya iki kapılı handır, gelen bilmez, giden bilmez (KK: 91).

Çıha gördüğü tane bitmez (KK: 140).

Çocuk evun neşesidir (KK: 95).

Çöken deve yer bulur (KK: 69).

Dağda eşek geberir, zararı eve gelir (Bekar, 2012: 108).

Dağın gözü, yerin kulağı var (KK: 165).

Davetsiz yere gitma eşek olursin (KK: 96).

Dedesi erik yemiş, torununun dişi kaşınmış (Bekar, 2012: 108).

Deniz yoğurt olsa fukaranın kaşuğu olmaz oni yemeğe (KK: 71)

Denizde baluk, tavayı attım üstüne (KK: 140).

Dere bulanmayınca durulmaz (KK: 69).

Dereyi görmeden paçayı sıvama (KK: 123).

Dert bir olaydı, ağlamak kolaydı (KK: 165).

Domuzdan post olmaz, düşman dost olmaz (KK: 100).

Dostunu tanımak için yağmurli zamani seç. Şemsiyesini açıp sana yardımcı olursa gerçek dost odur (KK: 69).

Döv kızını, dövme dizini (KK: 164).

Dövme elun kapisini, döverler senun kapini (KK: 125).

Dünya ulun, korba culun (Dünya gidiyor, karın büyüyor) (KK: 126).

Dünya yansa bir bağ çimeni yanmaz (KK: 165).

Eden bulur, yiyen kusar (KK: 170).

El elden üstündür (KK: 173).

Elun elinlan yilana tutma yazıktur (KK: 140).

En iyi kızından iyidir senin en kötü komşun (KK: 68).

Eskiye dikmeyen yenisini bulamaz (KK: 69).

Eşegi sürüyorsan kokusunu koklanacaksın (KK: 70).

Eşek dağda geberir, ceremesi eve gelir (KK: 70).

Eşek eşegin gerdanını yalar (KK: 161).

Fakir kaldum dede ne yapayım?

Fare düşse başını yarar (KK: 70).

Farzdan önce farz var (KK: 140).

Gelin baba evine ayda bir gider (KK: 140).

Göt ıslanmadan baluk tutulmez (KK: 98).

Göz görmeyince gönül katlanır.

Gözü aç olanın karnı tok olmaz (KK: 160).

Gürgen ağacı demiş ki; ben yarılmazdım; ama çivi götümünden çıktı (Büyük gürgen ağacı kesildikten sonra tomruk haline getirilerek yarıp yakacak yapılır. Bu tomrukları yarmak için kesilen gürgenin kök tarafından çivi yapılır) (Bekar, 2012: 108).

Havlamasını bilmeyen köpek sürüye kurt getirir (Bekar, 2012: 108).

İki aslan bir postta yatarsa orda kavga çıkar.

İnsanın kendi kendine ettiğini, köylü yığılsa edemez (KK: 68).

İyi at yemini arttırır, kötü at ise yemini azaltır (KK: 70).

İyilikten maraz hasıl olur (KK: 71).

Kalan işe kar yağar (KK: 161).

Kapıyı tutan uşak, karıyı tutan uşak (KK: 159).

Karının malı, katırın nalı (KK: 160).

Kazancı öldi kazani yok idi yıkanmağa (KK: 71).

Kedi anasının canı için sıçan tutmaz (KK: 140).

Kedi anasının canı için fare tutmaz (KK: 67).

Kedi uzanamadığı ete murdar der (KK: 71).

Kedinin kuyruğuna basmadıkça sağa gırlamaz (KK: 140).

Kestane kumişinden çıkmış gerisini beğenmemiş (KK: 140).

Kırk kere ölç bir kere biç (KK: 68).

Kim verirse bağa yerim, ben ondan yana derum (KK: 140).

Komşunun karnı ağırdı, sen kendi karnını oğuştur (KK: 140).

Korkma kışın kışından, kork Abırılın beşinden (KK: 161).

Köpeği andun, kutaliyi hazırla (KK: 140).

Köpek tıyünü değışir de huyuni değışmez (KK: 71).

Kör ile acemi birdir (KK: 60).

Kurdun adi çıktı, çakallar baş koparayı (KK: 140).

Kurt kocayınca köpeklerin maskarası olur (KK: 71).

Meram eden tekeden süt sağıar (KK: 70).

Miras malı mirasa gider (KK: 153).

Miras malı, yetim malı yiyenin ocağı söner (KK: 154).

Mişiri yedun yedun, torbayı ne derledun (KK: 140).

Ne doğrarsan çanağına, o gelir kaşuğuna (KK: 140).

- Ne itüren ağlar, ne de bulan sevinur (KK: 45).
- Ocağı sönen birinin malını alana o mal hayır etmez (KK: 154).
- Oçuz dağa ceberur, zararı eve celur (KK: 140).
- Oğlum fakir kaldunse ince mali töret zenginlenursin (KK: 95).
- Ortak atın beli kırık olur (KK: 70).
- Ortak mala köpek bile işemez (KK: 140).
- Sert ağacın çivisi kendinden olur (KK: 162).
- Sinek bişe değil mide bulandırmasa (KK: 123).
- Sokma akıl yedi hafta sürer (KK: 161).
- Sükut dereden kork (KK: 160).
- Sünçer düştü tekerten kirdi belini (KK: 140).
- Tatlı dil yılanı deliğinden çıkarır (KK: 168).
- Tencere yuvarlanmış kapağını bulmuş (KK: 90).
- Topla suyun gözünü çeriz eyle bir yere (KK: 152).
- Yalan dibine tencere yok ki otsun (KK: 140).
- Yatan ölmez, yeten ölür (KK: 160).
- Yemem diyen sofrayı kurutur, oturmam diyen eskemi çürütür (KK: 161).
- Yiğit muannatın elinden gider (KK: 70).
- Yukunun harmanı olmaz (KK: 140).
- Yüz verirsin Ali'ye, kalkar eder halıya (KK: 160).

Žkoma na yulun svas, daçxuri ren! (Duman olan yerde ateş vardır) (Aksamaz, 2014: 245).

Duman olmayan yerden ateş çıkmaz (Türk atasözü)

Nosi tomas va ren, tis ren! (Akıl saçta değil baştadır!) (Aksamaz, 2014: 244).

Akil yaşta değil baştadır (Türk atasözü)

Nosişeni gza ar ren! (Akıl için yol birdir!) (Aksamaz, 2014: 244).

Akılın yolu birdir (Türk atasözü)

Uça pucisti kçe mja iyen (Siyah ineğin beyaz sütü olur) (KK: 3, 21, 30)

Žk'arişi k'vanza žk'arişi gzas ŕrohun! (Su testisi suyolunda kırılır!) (Aksamaz, 2014: 245).

Su testisi su yolunda kırılır (Türk atasözü)

Žk'arişen gamaoneri çhomis daçxurişen var aşkurinen! (Sudan çıkmış balık ateşten korkmaz) (Aksamaz, 2014: 244).

Ölmüş eşek kurttan kormaz (Türk atasözü).

Deyimler

Rize yöresinden derlenen deyimler de şunlardır:

Adına kurban olmak: Birini çok sevmek (KK: 160).

Adından doymak: Adını sevmek, kişiyi sevmek (KK: 161).

Alt vurmak, üst vurmak: Bir şeyi elde etmek için çabalamak (KK: 160).

Altın oluğu: Para kazanmasını bilmek (KK: 163).

Arkasi kaşınmak: Yaramaz çocuklar için kullanılır. Canı dayak isteyen yaramazlara söylenir (KK: 69).

Armut armuda bak bak değer: Üzüm üzümüne baka baka kararır deyiminin yörede kullanılan şeklidir. (KK: 140).

Ateş almaya gelmek: Çok aceleci davranmak (KK: 71).

Acından nefesi kokmak: Geçim sıkıntısı çekmek (Yöremiz İkizdere, t.y.: 42).

Ayranım bu, yarisi su: Elimden gelen bu kadar anlamı vardır (KK: 71).

Ada kesmek: Balık tutabilmek için derenin yatağını değiştirmek (Bekar, 2012: 104).

Afiyeti uçmak: Çok korkmak (Yöremiz İkizdere, t.y.: 42).

Aldı beni yürekten: Kuşku duyulan bir iş için korkmak (KK: 162).

Ağu etmek: Zehir olmak, tadsızlaşmak, acılaşmak.

Felek ağı etti bizim balları

İnsan rahat bulmaz, şimdi elmemiş (Öztürk, 2005: 29).

Ana kuyruğu: Annesinin peşinden ayrılmamak (KK: 161).

Ağusunu dökmek: İçini boşaltmak, derdini anlatıp rahatlamak (Öztürk, 2005: 29).

Ağur ayak: Gebe, hamile kadın (Öztürk, 2005: 29).

Ağuz uydurmak: Birkaç kişinin bir konuda sözbirliği etmesi (Öztürk, 2005: 31).

Ağuz yapmak: Yalan dolan sözlerle ağız kalabalığı yapmak; gereksiz yere bol keseden konuşmak (Öztürk, 2005: 31).

Ağzunun tadunu vermek: Haddini bildirmek, muhatabın layık olduğu cevabı vermek (Öztürk, 2005: 31).

Ağzuni kollamak: Abur cubur yememek. Kötü söz söylememeye dikkat etmek (Öztürk, 2005: 31).

Ağzu çaruk gibi olmak: Susuzluktan dili damağı kurumak, çok susamak (Öztürk, 2005: 31).

Ağzunda bir kot dişi olmak: Genç ve sağlıklı olmak (Öztürk, 2005: 31).

Alalayis etmek: Elleri kolları sallayarak ağlamak, acı acı çığlık atmak, feveran etmek (Öztürk, 2005: 49).

Allah bakar dağını: Gözün arkada kalmasın (Öztürk, 2005: 57).

Allah'um me selli, Kör Ali'nin keseri: Sözün yanlış anlaşılması durumunda tepki göstermek için söylenir (Öztürk, 2005: 57).

Ander kaybana kalmak: Eşyanın sahipsiz kalması (KK: 160).

Arkasi çivi tutmaz: Maddi durumu iyi olmayanlar için söylenir (KK: 70).

Allah'un koynundan peygamberi çalmak: Uyanık tabiatlı olmak (Öztürk, 2005: 57).

Altin altin bakmak: Gizliden bakmak; başı yere doğru eğik olduğu halde fark ettirmeden gözlemek

Kalanima düzleri

Koşarım öküzleri

Altin altin bakarsun

Seveyim o gözleri (Öztürk, 2005: 58).

Alu satmamak: Değer vermemek, önemsememek (Öztürk, 2005: 60).

At kaçti torba düşti: Aceleci olmak; telaşla hareket edip sakarlık yapmak (Öztürk, 2005: 121).

Ayna göstermek: Sevdaya düşen delikanlıların, karşılıklı yamaçlardan, ev balkonlarından sevdikleri kıza, dikkatini çekmek ya da mesajlaşmak için bir ayna yardımıyla güneş ışığını yansıtması (Öztürk, 2005: 140).

Akan derelerin durması: Takdir anlamında (Yöremiz İkizdere, t.y.: 42).

Aklını çalmak: Düşüncesini değiştirmek, yönlendirmek (KK: 150).

Alemun ekmeği datlı olmak: Başka evlerde yemek yemekten çok zevk almak (Yöremiz İkizdere, t.y.: 42).

Alemun horozini akıllıyacağına kendi tavuğunu akilla: Önce kendi kızına sahip ol (Yöremiz İkizdere, t.y.: 42).

Allahun koynından peyanberi çalmak: Çok uyanık olmak (Yöremiz İkizdere, t.y.: 42).

Altına kalmamak: Yapılan iyiliğe veya kötülüğe karşılık vermek (Yöremiz İkizdere, t.y.: 42).

Altına vurmak: Yüksek yerden düşmek (Yöremiz İkizdere, t.y.: 42).

Aranıza köpek boki: Kavga eden çocukları ayırmak için kullanılan bir deyim (Yöremiz İkizdere, t.y.: 42).

Arkaluk almak: Kişiye sahip çıkmak (Yöremiz İkizdere, t.y.: 42).

Arkuri gitmek: Göz alabildiğine bir düzlükte ilerleyip gitmek (Bekar, 2012: 104).

At kaştı torba düştü: Hemen tepki göstermek (Yöremiz İkizdere, t.y.: 42).

Atı süren osuruğuna katlanır: Her işin bir tehlikesi vardır. İş yapıyorsan bunu göze alacaksın manasında (KK: 165).

Ati dövmeyi, döveyi palani: Birine kızıp başkasından hırsını almak (Yöremiz İkizdere, t.y.: 42).

Atun kuyruğu altında sinek gibi yaşamak: Çok işkenceli hayat sürmek (Yöremiz İkizdere, t.y.: 42).

Ateşin zorunu kazan bilir: Derdi çeken bilir, çekmeyen bilmez anlamında bir deyimdir (KK: 71).

Ayadin dane deşurmesi: Ay ışığının çok parlak olması (Yöremiz İkizdere, t.y.: 42).

Ayağı çekmemek: Gidilmesi gereken yere gitmeyi istememek (Yöremiz İkizdere, t.y.: 42).

Ayağuni denk al: Benzer hataya düşme (Yöremiz İkizdere, t.y.: 42).

Ayaklara karasu inmek: Yürümekten çok yorulmak (Yöremiz İkizdere, t.y.: 42).

Aydan kork bokundan da kork: Her zaman korkmak çare değildir (Yöremiz İkizdere, t.y.: 42).

Aykiri almak: Çekip gitmek (Yöremiz İkizdere, t.y.: 42).

Aykiri gitmek: Ters gitmek (Yöremiz İkizdere, t.y.: 42).

Balaki öyledur: İnşallah dediğin gibidir anlamında (KK: 10).

Balta sapini yontmaz: İnsanın yakın çevresine faydası dokunmaz anlamında (KK: 15).

Baltayı kilavlamak: İntikam almaya hazır olmak (Yöremiz İkizdere, t.y.: 42).

Baltayı taşa vurmak: Yanlış iş yapmak (KK: 100).

Baluğa giden ıslanur: Her işin bir riski vardır anlamında (KK: 20).

Basireti bağlanmak: Karar alamamak, düşünmemek (KK: 21).

Başı yastuğa elen, ağlamak istemez: Dert ve bela bırakmadan ölene ağlanmaz (Yöremiz İkizdere, t.y.: 42).

Başun kel olması: Çekinilecek, saklanacak suçlu olmak (Yöremiz İkizdere, t.y.: 42).

Bacak germek: İnat etmek (KK: 159).

Balın yoksa bal dudağın olsun: Karşındakilerle güzel konuşmak (KK: 68).

Bıraktım sevdaluğu düştüm ahret yolına: İnsan bir işe başlar ve başladığı işi yarıda bırakıp bir başka işe geçer. Böylesi durumları ifade etmek için kullanılır (KK: 68).

Bir çarşambası noksan: Akli dengesi yerinde olmayanlar için söylenilir (KK: 71).

Bir kızdán kırk tane enişte yapmak: Kişinin elinde olan malı, herkese vereceğine dair söz vermesi (KK: 68).

Bir nefes gelmek: Soluk soluğa kalmak (KK: 160).

Borç çıktı bine, gel elmanın dibine: Bir durumun içinden çıkılmaz hale geldiğini ifade eder (KK: 140).

Burnu yere almak: Kişinin omzunda fazla yükün olduğunu ifade eder (KK: 68).

Büyük durur küçük söyler, ev harabe. Gece ayaz gündüz bulut, yıl harabe: Her şeyin yerinde ve zamanında olması gerektiğini, herkesin yerini bilmesi gerektiğini anlatan bir deyim (KK: 68).

Bedava tabut bulsa içine girer: Bedava her şeyi sever (KK: 53).

Belun kesilmesi: Çok ağır yük taşımak (KK: 23).

Bir gözün diğerine faydası yoktur: Kendi işini kendin gör (Yöremiz İkizdere, t.y.: 42).

Boğulursan beyuk derede boğul: Yapacağın işlerde büyük hedefleri amaçla (Yöremiz İkizdere, t.y.: 42).

Bok boku kenefte bulur: Kötü kişiler kötü yerlerde buluşur (Yöremiz İkizdere, t.y.: 42).

Boyu göke vurmak: Aşırı uzun boylu olmak (Yöremiz İkizdere, t.y.: 42).

Bu dereden bu kadar baluk çıkar: Fazla uğraşmak gereksiz, bunun verimi bu kadardır demek (Yöremiz İkizdere, t.y.: 42).

Bir tavanın baluğu olmak: Birlik ve beraberlik içinde yaşamak anlamı vardır. Genelde komşuluk ilişkilerinde kullanılır (KK: 68).

Burnumdan çıkan sana yeter: Sana karşı öfke doluyum (Yöremiz İkizdere, t.y.: 42).

Buyuk başun ağrısı da buyuk olur: Büyük işler yapan kişilerin sorumlulukları da büyüktür (KK: 45).

Buyuk tarlanın başına bitmek: Kendini olduğundan büyük görmek (Yöremiz İkizdere, t.y.: 42).

Camenun kilimini çalmak: Her şeye tenezzül etmek (Yöremiz İkizdere, t.y.: 42).

Can çıkar huy çıkmaz: İnsan yapısı kolay değişmez (Yöremiz İkizdere, t.y.: 42).

Cani dar olmak: Tez canlı, heyecanlı olmak (Yöremiz İkizdere, t.y.: 42).

Ciniviz uşak: Aklı başında, becerikli, elinden her şey gelen 7-8 yaşlarında çocuk (Bekar, 2012: 104).

Cinivizden kalma: Çok eski zamandan kalma anlamında (KK: 54).

Cinlerim tepeme çıktı: Çok sinirlenmek anlamını verir (KK: 70).

Çimene çıkmak: Ot biçmeye gitmek (KK: 160).

Çakal düğünü: Bir tarafta yağmur yağarken bir taraftan güneş açması durumu (Bekar, 2012: 104).

Çalışmaya başlamak: Doğum sancılarının başlaması (KK: 58).

Çalumli olmak: Karşısındakileri küçük görmek (KK: 26).

Çeğduş: Ağır yük altında ezilmek (Bekar, 2012: 104).

Çene çalmak: Çok ve gereksiz konuşmak (KK: 48).

Çimiliği dağıtmak: Beyni parçalamak (Yöremiz İkizdere, t.y.: 43).

Çivileme yemek: Çeşitli yiyeceklerden atıştırmak, karışık yemek (KK: 52).

Çektuş olmak: Yemeğin veya suyun içine, toz pislik karışması durumu (Öztürk, 2005: 265).

Çesilmek: Birisini uğruna kurban olacak kadar çok sevmek, ölümüne sevmek (Öztürk, 2005: 272).

Çirikhtis etmek: Bir sıkıntıyı içine atmak, dışa vuramamak (Öztürk, 2005: 282).

Çori kesmek: Derede balık avlamak amacıyla suyun akımını değiştirerek tuzak hazırlamak (Öztürk, 2005: 287).

Çobanın deyneği atması: Çobanın yaylada inekleri gütme süresinin dolması, kiralama süresinin dolması (KK: 46).

Daldan yaprakların düşmesi: Olağanüstü işi gerçekleştirmek (Yöremiz İkizdere, t.y.: 42).

Dandaniça kuşu gibi: Yerinde duramamak, kuş gibi zıplamak (KK: 161).

Demir taradi, sağa da yaradi: Hiç emek sarfetmeden kazanılan bir şey veya durum için söylenir (KK: 140).

Derede baluk tavayi atti üstüne: Dereyi görmeden paçaları sıvamak (KK: 70).

Dil içeri koymamak: Çok öksürmek (KK: 159).

Dokuz kafuli bir atlamak: Çok çalışan çok iş yapanlar için kullanılır (KK: 70).

Dokuz telli çalmak: Kimseden korkmamak (KK: 160).

Dümeni yerinde olmak: İşleri yolunda olmak (KK: 161).

Deduğu deduk olmak: Sözünden dönmemek, inat olmak (KK: 100).

Demirciyi odun kazmasıyla gömerler: Ev yapan ustalar kendi evlerine gereken önemi göstermezler (Yöremiz İkizdere, t.y.: 43).

Denizde balık, tavayı attım üstüne: Hazıra konmaya çalışmak (KK: 67).

Deremende duran siçan aç kalmaz: Nerede ne yapacağını bilen, doğru işi yapan kişi aç kalmaz (KK: 102).

Deyneği atmak: Birisiyle bütün ilişkisini kesmek (KK: 106).

Dodoluş etmek: Ağır, seviyesiz hakaret etmek (Bekar, 2012: 105).

Dandaniça kuşu gibi: Yerinde duramayan kişiler için söylenir (Öztürk, 2005: 300).

Derenun kuşları kapması: Sel olması, derenin taşması (Öztürk, 2005: 315).

Dereye iner baluk olur, dağa çıkar geyik olur: Her ortama uyum sağlayan kişi (Öztürk, 2005: 315).

Dil kırmak: Olduğundan farklı bir aksanla konuşmaya çalışmak (Öztürk, 2005: 326).

Dili almak: Kekemelik, peltek konuşmak (Öztürk, 2005: 326).

Dişi kanlanmak: Öç almaya hazır olmak (Öztürk, 2005: 330).

Dişlerini saydurmak: Saygınlığını kaybetmek (Öztürk, 2005: 330).

Dişe değmemek: Karın doyurmayacak kadar az olmak, yetmemek (Öztürk, 2005: 330).

Cebumdaki harçluğum

Endü iki kuruşe

İki güne bir ekmek

O da değmeyi dişe (Rize merkez, Mustafa Çolak, 1950 doğumlu)

Dizinden yukarisine bakmamak: Birisine yüzüne bile bakamayacak kadar fazla saygı göstermek anlamı vardır. Genellikle yeni gelinlerin kaynana ve kayınbabalarına gösterdikleri saygıyı övmek için kullanılır (Öztürk, 2005: 331).

Donanma etmek: Dügün, yayla şenlikleri gibi özel günlerde toplu halde havaya ateş etmek (Öztürk, 2005: 336).

Donanmaya tutunmak: Şiddetli yağmura yakalanmak (Öztürk, 2005: 336).

Dünya yansa bi bağ horom oti yanmamak: Gamsız olmak, hayatı önemsememek (Öztürk, 2005: 342).

Dışarıdan horon güzel görünür: Davulun sesi uzağa hoş gider anlamı vardır. Sıkıntıyı sadece sıkıntıyı çeken bilir başkası bilmez (KK: 71).

Dört degenek bir kuyruk: Hayvanlarda fazla zayıflık (Bekar, 2012: 105).

Duşum etmek: Katırcıların yolda giderken yorulup biraz istirahat etmeleri (Bekar, 2012: 105).

Eğretiye birak kendi başına yikulsun: Bırak belasını Allah'tan bulsun, başkasından bulsun anlamında söylenir (KK: 140).

Eli ağır olmak: Çok yavaş iş yapmak (KK: 170).

Eteği bele vurmak: Kendi işlerini yorucu bir biçimde yapmak (Bekar, 2012: 105).

Erkekli anılsın: Cesaretiyle anılsın (KK: 153).

Estiği gibi yağmamak: Görüldüğü gibi olmamak, sonuç vermemek (KK: 160).

Eşeğin ayağını taştan esirgememek: Gözü kara olmak, korkmamak (KK: 70).

Ekşi yemedim karnım ağırırsa: Bu söz günümüzde yarası olan gocunur ifadesiyle aynı anlamı ifade eder (KK: 70).

Efendinin yemeği: Köy imamına köylülerin sırayla verdiği yemek (Öztürk, 2005: 346).

Eli koynuna kalmak: Sevdığı birini kaybetmek (Öztürk, 2005: 349).

Eli ağuzuna gelmek: Kendi kendine yetebilmek, kimseye muhtaç olmamak (Öztürk, 2005: 349).

Elleri altın doğramak: Çok becerikli olanlar için söylenir (KK: 70).

Eşek dağa geberur zararı sağa gelir: Bir kişinin başına gelen kötü bir olayın başkalarını da etkilediğini anlatan bir deyim (Öztürk, 2005: 363).

Ettehiyatuya oturmak: Yaşlanıp elden ayaktan kesilmek anlamında kullanılır; sebebi de yaşlanan insanların namazda Ettehiyatü duasını ayakta değil oturarak okumalarıdır (Öztürk, 2005: 365).

Fakirlik oturduğu kapıdan kolay kalkmaz: Fakirin zengin olması çok zor (KK: 173).

Fesi kızarmak: Utanmak (KK: 140).

Göbeği beraber kesilmek: Her zaman birlikte olmak (KK: 149).

Gök kapisi delindi: Çok yağmur yağıyor anlamında söylenir (KK: 168).

Geçmişî tenekeli: Geçmişinde utanılacak davranışlarda bulunmuş, toplum normlarına uygun düşmeyen hayat sürmüş kişi (Öztürk, 2005: 412).

Gebermeye yer aramak: Belasını aramak (KK: 160).

Göğün çivisinin çıkması: Aralıksız yağmur yağması (Öztürk, 2005: 447).

Götinde pantul olmamak: Yoksul olmak (Öztürk, 2005: 450).

Gözünü çıkarmasını bilmemek: Bu deyim genelde beceriksiz olanlar için söylenir (KK: 69).

Götinde bi kürek bok olmak: Bir işin acemisi olmak (Öztürk, 2005: 450).

Götümün kenari: Küçümseme ifadesi (Öztürk, 2005: 450).

Hovu olmak: İstedine kavuşmak (KK: 117).

Hartuma çıkarmak: Gürültü yapmak (Öztürk, 2005: 497).

Havadan nem almak: Hemen alınan insanlar için kullanılır (KK: 71).

Herkesin ayrıntı beyaz: Bu ifade herkes kendini süttten çıkmış ak kaşık zanneder anlamını verir (KK: 71).

Havanun ayılması: Bulutların dağılıp güneşin görünmesi (Öztürk, 2005: 500).

Haçan bir kız kaçacak yan basar ayağını: İnsanın ne yapacağı hareketlerinden belli olur (KK: 67).

Helarlağı tutmak: Delirmek, akıl dışı çılgınca davranmak (Öztürk, 2005: 504).

İş aşurmek: Zorlu da olsa bütün işlerin üstesinden gelmek (KK: 125).

İlanı kılıçıyla yemek: Menfaati icabı her türlü kötülüğü yapmak (Öztürk, 2005: 551).

İspir'de düğün burada horon: Boşuna sevinmek, olmayacak bir işten gereksiz yere umutlanmak (Öztürk, 2005: 565).

Kalaycı bedduası almak: Osmanlı dönemi ve Cumhuriyetin ilk yıllarında kalaycılık köy köy dolaşarak ifa edilen seyyar bir meslekti. Kalaycı ve çırağı yanlarında körükleri ve diğer malzemeleriyle köye geldiklerinde önce muhtara uğrar ve kendilerine yer göstermesini ve köylüye geldiklerini haber vermesini rica ederlerdi. Kalaycı köylüdeki tüm kap kacağı toplayıp kalaylardı. Köyün prestiji açısından kalaycıyla pazarlık yapılmaz, istediği para verilir; ayrıca koliva, muhlama, tatlı da ikram edilir, küçük hediyelerle uğurlamaya dikkat edilirdi. Zira kalaycının parası verilmezse bedduasının tutacağına inanılırdı (Öztürk, 2005: 600).

Kalun kaçmak: Satın alınmak istenen bir malın bütçeyi aşacak derecede pahalı olması (Öztürk, 2005: 606).

Kelli felli olmak: Güzel ve kilolu olanlar için kullanılır (KK: 69).

Kemane vurmak: Kimseden korkmamak (KK: 161).

Kendini kara bakla gibi ambarda mi görüysin?: Hiçbir suçunun olmadığını zanneden insanlar için kullanılır (KK: 69).

Kırk yılın başı bir namaz, oni da şeytan koymaz: Yapacak olduğun işe bir engelin çıkması ve işini bitiremememe durumlarında kullanılır (KK: 69).

Kız çekmek: Kız kaçırmak (KK: 161).

Köpek gibi afkurmak: Boş yere bağırarak (KK: 159).

Kör ile acemi birdir: Bir işi hiç bilmeyene yaptırmak acemiye yaptırmakla aynı şeydir anlamına gelir (KK: 68).

Kurdun adı çıktı çakal memleketi yıktı: Asıl kötülüğü ortada görünmeyen, bilinmeyenler yapıyor anlamında (KK: 70).

Kuşları dallardan dökmek: Bilmiş bilmiş konuşan insanlar için söylenir (KK: 70).

Kutunuyu eğitip yeriz kimseye el açmayız: Her türlü zor şartla baş ederiz, kimseye el açmayız (KK: 154).

Keter etmek: Boş durmamak için önemsiz herhangi bir işle uğraşmak (Bekar, 2012: 105).

Karıncaların denizden su içmesi: Deniz dalgasız olması. Deniz çok durgun, sakin anlamında söylenir.

Karı çıkarmak: Erkeğin karısını boşaması (Öztürk, 2005: 631).

Kaşlı bir bağ otluğ olmak: Gür kaşlı olmak (Öztürk, 2005: 639).

Kemane vurmak/çekmek: Bir işi, olayı veya kişiyi ciddiye almamak (Öztürk, 2005: 653).

Kızılbaş: Yunan, Rum, Ermeni kelimeleri gibi sevilmeyen kişileri nitelemek için kullanılan bir kelimedir. Hatta bu kabul ve kullanım şu ayma türküye de yansımıştır:

Karayemiş dibine

Kukutinun taşları

Seveni kavuşturmaz

Köyün kızılbaşları (Öztürk, 2005: 673).

Kotbaş/kotkafa: Kalın kafalı, anlayışsız, sersem anlamlarında kullanılan deyimdir (Öztürk, 2005: 713).

Kotağuzli olmak: İştahlı olmak, çok yemek yemek anlamında söylenir (Öztürk, 2005: 712).

Kendini kara bakla gibi ambarda mi görüysin?: Hiçbir suçunun olmadığını zanneden insanlar için kullanılır (KK: 69).

Kotlan yalan söylemek: Aşırı miktarda yalan söylemek (Öztürk, 2005: 712).

Kuru derede balık tutmak: Beceriksizlik, ekmeğini taştan çıkartma becerisine sahip olmak (Özdemir, 2005: 735).

Kuyis kıyamet koparmak: Şiddetli ve sürekli şekilde bağırarak (Öztürk, 2005: 740).

Kampara: Vurdumduymaz, hiçbir şeyi umursamaz (KK: 67).

Kakalis etmek: Yersiz, zamansız gülmek (KK: 67).

Kestane kumisinden çıktı gerisini beğenmedi: Geldiği yeri beğenmemek anlamında (KK: 67).

Laf taşımak: Dedikodu yapmak, arabozculuk yapmak (KK: 12).

Lahmi kafa: Aptal anlayışsız (Öztürk, 2005: 747).

Loza nenaten xociti inçvalen! (Tatlı dille öküz de sağılır!) (Aksamaz, 2014: 244).

Tatlı dil yılanı deliğinden çıkarır (Türk deyim)

Lezgir lezgir gezmek: Boşta gezmek avarelik yapmak (Öztürk, 2005: 778).

Lisan atmak: Köyde İstanbul Türkçesi ile konuşmaya çalışmak (Çamlıhemşin) (Öztürk, 2005: 784).

Meşe çakalsız olmaz: Yararlı işlerde engelleyici, arabozucu insan çok olur anlamında (KK: 136).

Nakşini vermek: Birisi hakkında kanaat sahibi olmak (Öztürk, 2005: 888).

Nefesi kokmak: İkizdere ilçesinde suçlu, zanlı olmak anlamında kullanılan deyim (Öztürk, 2005: 892).

Mimden aldırmaq: Küçük şeyleri bahane etmek (KK: 160).

Ne çok ağır ol asil; ne de geri kal basil: Ne durumda olursan ol ortada kal. Çok ileri de gitme çok geride de kalma anlamında bir deyimdir (KK: 69).

Ocak kazmak: ev inşa etmek anlamında deyimdir. Bu deyim anlatan Hemşin yöresinden şöyle bir derleme de vardır: “Önce evin ocaklığının temeli atılır. Falan kişinin evinin ocağı falan yere kazıldı deriz” (Öztürk, 2005: 898).

Ocağa komak: Bir şeyi eve almak, eve getirmek anlamında deyimdir (Öztürk, 2005: 898).

Öküzü tereğe çıkarmak: İşi zora sokmak (KK: 160).

Pazar etmek: Köylülerin ürettiklerini takas etmek, bir şeyler satmak ya da satın almak amacıyla Pazara gidip gelmeleri olayına Pazar etmek denir. Bu deyimle ilgili Asım Zihnioğlu'nun eski dönemlere ait bir anısını Özhan Öztürk şöyle aktarmaktadır (Öztürk, 2005: 942):

Kasabada Pazar kurulduğu bir gün, sabahleyin evden inerken köylerden pazara geldikleri anlaşılan 8-10 kadının, kırmızılı sarılı peştamallara sarılı olarak Rize çarşısına doğru yürüdüklerini gördüm. Çarşıya gelmeden önce yolun solundaki köşede, Tatoğlu Çeşmesi diye anılan çeşmenin başında durdular ve ayaklarını bu çeşmede yıkamaya başladılar.

Köylerinden yalınayak gelmişlerdi, ardından sepetlerinden çıkardıkları beyaz renkli yün çoraplarını giydiler, bunun üzerine de çarıklarını geçirdiler. Genç ve dinç görünen insanlardı. Onları yalınayak görmek beni çok etkilemişti, kendilerini biraz uzaktan

izliyordum. İçlerinden biri bunun farkına vardı: “Ne bakaysın?” dedi. “Bacılarım kusura bakmayın sizi merak ettim” cevabını verdim. “Pazara alışverişe geliyorsunuz, pazarda satmak üzere köylerinizden ne getiriyorsunuz, onu öğrenmek istedim.”

“Fidanlıkta ve ay Teşkilatı’nda görevliyim” deyince içlerinden biri beni tanıdı ve “Asım Bey, sen buraya ne arayısın?” diye seslendi. Konuşmaya başladık. Önce benim bu merakımı yadırgadılar, ama sonra sepetlerinde getirdiklerini görmeme izin verdiler. Kendilerine yaptığım rica üzerine pazardan dönüşlerinde çeşme başında buluşmamıza rıza gösterdiler. İkinci vakti odacıımı Tatoğlu eşmesi’nin başına nöbetçi koydum. Kafilenin dönüşünü haber alınca da oraya ulaştım. orap ve çarıklarını çıkararak yine yalınayak kaldılar. Köylerine ulaşınca kadar aşacakları yollarda bu arıkların eskimemesi gerekiyordu. Kendilerinin izniyle pazardan satın aldıkları şeyleri teker teker inceledim. 8-10 kilo kısır, tuz, 1 kilo kadar iç yağı, bir şişe gazyağı, bir veya iki beyaz ekmek, bazılarında şeker, bulgur vardı. Kahve, ay, pirinç ve et gibi gözde gıda maddeleri yoktu. Pazarda sattıkları ise 15-20 yumurta, yarım veya 1 kilo tereyağ ve 8-10 demet karalahanaydı. Bazıları çocukları için simit de almıştı.

Peşuğu olmak: Ailenin çocuğu olması.

Sabah sidiği: Sabahleyin yapılan cinsi münasebet. 2. Bu münasebet sonucu meydana geldiğine inanılan ahlakı bozuk kişi (Öztürk, 2005: 998).

Sabahtan kalkan, kişi ekmeği vurur dişe: Erken kalkan yol alır sözü ile aynı anlamda kullanılır (KK: 70).

Su damlar damlar da kendine yer edinir: Her şey zamanla yoluna girer anlamı vardır (KK: 69).

Saldabaş: Sorumluluk duygusu olmayan, her işi baştan savma olan kişi anlamında kullanılır (Öztürk, 2005: 1003).

Sen karin peşindesun haziri elden gitti: Kar etmeyi düşünürken olan malın da elden gitmesini anlatır (KK: 67).

Siya gitmek: Geriye doğru kürek çekerek kayığı ters istikamette hareket ettirmek

Kayığı vurdum suya

Siya giderim siya

Su kesiminden koyvermek: Ağırdan almak, ağır davranmak (Öztürk, 2005: 1037).

Sokma akıl yedi adım gider: Bu deyim başkasına akıl danışıp da yine kendi bildiğini okuyanlar için kullanılır (KK: 69).

Sen beni say da bir kovuk ceviz olsun: Hatırlanmak anlamı vardır (KK: 71).

Sütüne vermek: Bir işi vicdanına bırakmak (Öztürk, 2005: 1051).

Şaşuruklen yapmak: İstemedenden yapmak (KK: 143).

Sen zot ben zot ata kim verecek ot: Sen olumsuz konuşuyorsun, ben olumsuz konuşuyorum, orta yolu nasıl bulacağız anlamı vardır (KK: 65).

Sepet altında olmak: Hiçbir şey bilmemek (KK: 70).

Sofi soğan bulmaz bulsa da; kabağunu koymaz: Fakirin malı (özellikle de lüks mallar için geçerli) olmaz; olsa da nasıl kullanacağını bilmez anlamında bir deyim (KK: 71).

Takım almak: Rize'nin bazı köylerinde ekim ve kasım aylarında kavurma yapmak amacıyla önemli miktarda sığır kesilirken, bazı fakir aileler ticari maksatla kavurmacılık yapan tüccarlardan ineğin başı, kemikleri ve işkembesini satın alırdı. Kavurma yapma amacıyla kullanılmayan ve ticari değeri düşük olan bu parçalara takım, bu parçaları satın alma işine ise "takım alma" denirdi (Öztürk, 2005: 1068).

Tora düşürmek: Birisini aldatmak, tuzağa düşürmek (Öztürk, 2005: 1097).

Tembellikten köpeğe dayı demek: Çok tembel olmak (KK: 161).

Trabzon beşideinde sallanmak: Henüz tecrübesiz olmak veya rahat olmak (KK: 161).

Üşenenin oğlu kızı olmaz: Üşengeç insanın malı mülkü olmaz (KK: 130).

Yiyen ne bilir, doğrayan bilir: Derdi çeken bilir, başkası bilemez anlamında bir deyimdir (KK: 71).

Yıkıldım da kapandım: Mahvoldum (KK: 160).

Yol tarhalamak: Ölüme yakın olmak (KK: 159).

Yumurtadan yün kırkmak: Çok tutumlu olanlar için kullanılır (KK: 69).

Yüreği fafataris etmek: Telaşlı, heyecanlı olmak (KK: 160).

Yürüyen kayığa binmek hesabı: Yürüyen hazır işin başına geçmek, hazır bulmak anlamında (KK: 154).

Zengin çalışır fakir konuşur: Zenginliği konuşmanın değil; çalışmanın getireceğini anlatır (KK: 171).

2.13.1.1. Değerlendirme

Deyimler ve atasözleri halkın gündelik hayat içerisinde yaşadığı tecrübeleri gelecek nesillere aktaran özlü sözlerdir. Bu sebeple deyimlerin ve atasözlerinin içerisinde halkın geçmiş dönemdeki yaşantılarından, geçim kaynaklarından, inançlarından ve hayata bakış açılarından izler bulmak son derece doğaldır. Rize yöresinden derlenmiş deyim ve atasözlerinden de bu bulgulara ulaşılabilmektedir. Örneğin “Fakirlik oturduğu yerden kolay kalkmaz” diyen deyim yöre insanının fakirliği benimsediğini, kanıksadığını ve fakir olan bir insanın kolay kolay zengin olamayacağını düşündüğünü göstermektedir. Cenevizlilerle ilgili tespit edilmiş olan iki adet deyim yöreye çok eski dönemlerde yerleşip ticaret yapan Cenevizlilerin yöre insanının hafızasında çalışkanlıkları ve beceriklilikleri ile yer ettiğini göstermektedir. Aynı deyim bir benzerinin Mersin’in Silifke ilçesinde “Cinibiz (Ceneviz) akıllı: Kurnaz, becerikli” şeklinde yaşıyor olması sanırız tesadüften ziyade Cenevizlilerin Anadolu insanı üzerinde bıraktığı izlenimin her yerde aynı olmasındandır.

Tespit edilen deyim ve atasözlerinin bir kısmı Türkiye’nin başka bölgelerinde de kullanılan deyim ve atasözlerinin varyantları iken bir kısmı, özellikle deyimlerin, yöreye özgü deyim ve atasözleridir. Bu da yöre halkının kendi bilgi ve tecrübelerini, gelecek

nesillere deyimleştirek aktarma yolunu seçtiğini ve deyimlerin birçoğunun nasihat da içerdiğini göstermektedir.

2.14. Rize İli Ağzları

2.14.1. Rize Yöresi Ağzlarının Türkiye Türkçesi Ağzları İçindeki Yeri

Bazı farklılıklar dikkate alınarak beş ağız yöresine ayırabileceğimiz Rize ili ağız bölgesini toplu dil hususiyetleri yönünden bir bütün olarak ele alırsak yazı dilimizle öbür Anadolu ağzlarından birçok noktada ayrıldığını görürüz. Rize ili ağzlarını bütünleyen fonetik hadiselerin umumî olarak duru, morfolojik kalıplarla söz dağarcığının da açıklık içerisinde oluşu, bölgenin dil sınırlarını kolayca tespit edebilmemize imkân vermektedir. Kuzey yönünün Karadeniz ile çevrelendiği göz önüne alınırsa bölgenin dil sınırlarını öbür üç yöne düşen ağız bölgelerine göre belirlemek gerekecektir:

Batı sınırı: Günümüzde, dil çevrelerince kabul edilen geçerli tasnife göre Rize ili, Trabzon, Giresun, Ordu ve Samsun illeriyle birlikte Kuzey Anadolu-Karadeniz ağzları grubunu meydana getirir. Kabaca bakıldığında bu şekilde ayrılabilmesine rağmen derinlemesine incelenirse Rize ilinin Trabzon'ndan bile oldukça fazla fonetik farklılık gösterdiği görülecektir. Tonlu-tonsuz karşılıkları olan ünsüzlerin çoğunlukla yarı tonlu olarak kullanılması hemen Rize il sınırının bitiminde başlayan ve Trabzon ağız alanı içerisindeki geniş bir yöreyi karakterize eden mühim fonetik hadiselerdendir.

Doğu sınırı: Rize ağız bölgesi doğu komşusu olan ve umumî diyalektolojik yapısıyla ayrı bir ağız niteliği taşıyan Artvin bölgesinden çeşitli fonetik ve morfolojik farklılıklarla ayrılırsa da il dâhilindeki Pazar ilçesinden başlayıp Sarp'a kadar uzanan V. ağız yöresi, bu iki il arasında dar da olsa ortak bir dil alanı meydana getirmiştir.

Güney sınırı: Rize-Erzurum arasındaki tabii sınırın aynı zamanda bu iki bölgeyi birbirinden ayıran dil sınır olması dikkate değer bir husustur. Rize ağızı, öbür komşu ağzılara birçok yönden benzerlik gösterdiği halde Erzurum ağzının tesir alanı dışında kalır ve bu ağızdan önemli farklılıklarla ayrılır. Ancak bu iki bölge arasında eski bir etnik ilişkinin izlerini ortaya koyan bazı ortak dil hususiyetleri de yok değildir. Bilhassa ince sıradan kelimelerde yer alan c, ç, g, k ünsüzlerinin yer yer sızıcılaşması bunların başında gelmektedir. Ayrıca bölgemizde bilhassa II. ve IV. ağız yöreleri çerçevesinde kullanılan –

em I. teklik şahıs, -sen II. teklik şahıs ve –siz II. çokluk şahıs ekleri, Erzurum ağzındaki biçimlere uygunlukları bakımından ilgi çekicidir. Farsça ki bağlama edatı ile kurulu “o ki”, “haçan ki”, “ne zaman ki” biçimlerinin her iki ağız bölgesinde de müşterek olması yukarıda söz konusu edilen etnik bağın, muhtemelen İran çevresinde teşekkül eden eski Türk birliğine; Akkoyunlular dönemine kadar uzandığını göstermektedir (Günay, 2003: 25-26).

2.14.2. Ses Bilgisi

2.14.2.1. Ünlüler

Gerek Türkçenin tarihi gelişim kanalıyla günümüze kadar gelmiş, gerekse yabancı dillerden alındıkları halde dilimizin ses bilgisi kalıplarına uydurularak Türkçeleşmiş biçimler bünyesinde kullanılan ve Türk alfabesindeki temel ünlüleri teşkil eden sekiz ünlüden bir kısmının Rize ili ağızlarında hemen hemen hiç kullanılmadığı, birinin de belli birkaç örnek çerçevesinde kaldığı görülür. Bölge için umumi yasa niteliği taşıyan ve fonetik faktörlerden ziyade yaygın eğilimlere bağlı olarak ortaya çıkan ö > ó, o; ü > ú, u ve ı > í, i yönlerindeki değişimler, ö ve ü ünlülerinin bütünüyle, ı ünlüsünün de ikiz ünlüler dışında, öz kimliklerini yitirmelerine yol açmıştır (Günay, 2003: 37).

e > a değişmesiyle: sábab > sebeb

o,u > a değişmesiyle: danan- < donan-

Yarı kalın á, í, ò, ù ünlüleri, daha çok bölge çapında veya belli ağız yöreleri çerçevesinde yaygın eğilimlere bağlı olarak ortaya çıkan ve Rize ili ağızları için temel ünlü niteliğinde olan bu tür ünlüler, ò ve ù bakımından, ince ünlülerin kalınlaşması; á ve í bakımından, hem ince ünlülerin kalınlaşması hem de kalın ünlülerin incilmesi arasında ara basamakta doğarlar (Günay, 2003: 39).

a > á değişmesiyle: katliam; kayaları “kayaları”

e > a değişmesiyle: áski < eski

ı > í değişmesiyle: kíz < kız

Kalınlık-İncelik Benzeşmesi: Türkçe kelimeler, izleyebildiğimiz en eski dönemlerden bu yana değişmeyen bir yasa gereği kalınlık-incecik yönünden sağlam bir düzenle kurulmuş olduklarından dolayı bu tür benzeşme, daha çok yabancı dillerden; bilhassa Arapça ve Farsçadan alınan kelimelerde görülmektedir (Günay, 2003: 49).

İlerleyici Yönde Benzeşme:

a-e > e-e: heber < haber

e-a > a-a: abat < ebat

a-i > e-i: hedise < hadise

Gerileyici Yönde Benzeşme:

a-e > a-a: darba > darbe

e-a > e-e: defe < defa

2.14.2.1.1. Ünlü Değişmeleri

2.14.2.1.1.1. Kalın Ünlülerin İncelmesi

a > á, e: yeyan < yayan

ı > í, i: kíz < kız

o > ó: ótúz < otuz

u > ú: ótúz < otuz

2.14.2.1.1.2. İnce Ünlülerin Kalınlaşması

e > á, a: áski < eski

i > í: çekil < çekil

ö > ò, o: kòti < kötü

ü > ú, u: kúl < kül

2.14.2.1.1.3. Geniş Ünlülerin Darlaşması

a > á, è, ı, í, i: hınçar < hançer

e > è, í, i: kíner < kenar

o, ö > ò, u, ú: yurgan < yorgan

2.14.2.1.1.4. Dar Ünlülerin Genişlemesi

ı > á; i > a: peylavan < pehlivan

ı, i > è, e: nene < nine; hékaye < hikaye

u, ü > è, e: beyúg < boyuk

u, ü > ò, o, ó: komar < kumar; lókis < lüküs

2.14.2.1.1.5. Düz Ünlülerin Yuvarlaklaşması

a > â, o, ó: çom < çam

ı, i > ı°, i°, u, ù: fûrun < fırın

2.14.2.1.1.6. Yuvarlak Ünlülerin Düzleşmesi

o, ö > â, a, e°, e: damuz < domuz

u, ü > í, i°, i: sizil- < süzül

2.14.2.1.2. Ünlü Düşmesi

Ön seste: sirgan < ısırğan

İç seste: aşlama < aşılama

Son seste: buzak < buzağı

2.14.2.1.3. Ünlü Türemesi

Ön seste: urusca < Rusça

İç seste: yirimi < yirmi

Son seste: egere < eğer

2.14.2.2. Ünsüzler

2.14.2.2.1. Ünsüz Değişmeleri

t > t, d: tók- < dök-

k > k, g: gişi < kişi

s > z: zebze < sebze

h > ħ: ħeyir < hayır

k > g: sedege < sadaka

ç > c: naca < nalça

f > v: sever < sefer

p > b: takip ettiler < takib ettiler

2.14.2.2.2. Ünsüz Düşmesi

Ön seste:

h: açan < haçan

y: ilan < yılan

İç seste:

h: daa < daha

y: oria < oraya

ğ: baaşla < bağışla

Son seste:

t: us < üst

ş: şe < şey

l: nasi < nasıl

s: avusto < ağustos

r: baraba < beraber

2.14.2.2.3. Ünsüz Türemesi

Ön seste:

h: hancak < ancak

y: yesir < esir

İç seste:

ğ: bağzen < bazen

h: ehtibar < itibar

y: teymin < temin

Son seste:

m: keşkim < keşke

2.14.3.2. Biçim Bilgisi

2.14.3.2.1. İsim

2.14.3.2.1.1. İsim Ekleri

Hal Ekleri:

İlgi hali: -ğün, -ın, -in, -nın, -nun, -on, -un, -yun

Yükleme hali: ı, i, u

Yaklaşma hali: a, e, è

Bulunma hali: da, -dá, de, te

Ayrılma hali: dan, dán, den, tan, ten

İyelik Ekleri:

I Teklik şahıs: -ım, ím, im, -m, ùm, yum

II Teklik şahıs: -n, -un, -ng,

III Teklik şahıs: -ı, -í, -i, -sı, -su, -si, -u, -ü

I Çokluk şahıs: -ımız, -ımız, -imuz, -miz, -muz, -umuz

II Çokluk şahıs: -lari, -leri

Çokluk Ekleri:

-lar, ler, -la, -lá

2.14.3.2.2. Zamirler

Şahıs Zamirleri:

Ben, benum/benim, beni, bağa, bende/bendá, benden

Sen, senin/senun, seni, sağa/sana, sende, senden

O, onun,/unun, oni/onu, ona/oğa/una, onda/unda, ondan/undan,

Biz, bizum/bizim, bize, bizde, bizden

Siz, sizun/sizín, size/sizá, sizde, sizden

Olar/onlar, olarun/onlarun/unlarun, olari/unleri, olara/onlara/unlara, olarda/unlarda, olardan/unlardan

Bölgede dönüşlülük zamirinin kendi, gendi söylenişlerine rastlanmakla birlikte bütün ağız bölgeleri için yaygın olan söyleniş şekli “ğendi” şeklindedir.

Rize yöresi ağızlarında işaret zamiri olarak “ha, u, havu, bu” zamirleri kullanılmaktadır.

2.14.3.2.3. Fiiller

2.14.3.2.3.1. Fiilden Fiil Yapan Ekler

-t: ayir-t, yola-t-

-n (ın, in): susa-n-

-ş (iş): topalla-ş-

-il: ye-y-il-, okşa-y-il-

2.14.3.2.3.2. İsimden Fiil Yapan Ekler

-la/le: dar-la-, deli-le(n)-

2.14.3.2.4. Zarflar

Yer-yön Zarfları: ora/ore, havura; bura, habura; o yani, bu yani

Zaman Zarfları: o ki, haçan, birlan (birden bire anlamında), yekten, ikiden bi, ipti (önce), siftesi (önce)

Durum Zarfları: o halli (öylece), bu halli (böylece), hepten, bi şe (biraz), hayin (güzelce), doğru doğruya (doğrudan).

2.14.3.2.5. Edatlar

Çekim Edatları:

bile/ -lan bile: Kopeğün bilesi gitti girdi yanınase...

dan/den, -den sebep: Fakirlukden sebep

deyine (diye): Vudumi bizi atsun deyine...

kibil (gibi): Adam cebine saklar senin kibil güzeli... (Günay, 2003: 64-194).

2.14.3. Rize Ağızları İçerisinde Lazca

Lazcanın bir dil olup olmadığını, kökeninin ne olduğunu anlayabilmek için öncelikle Lazların kim olduğunu ve nereden geldiklerini anlamak gerekir; etnosun tarihi aynı zamanda dilin de tarihidir.

Lazlardan, Laz adıyla etnik bir topluluk olarak ilk kez söz eden 1. Yüzyıl tarihçisi Plinius olmuştur. Trabzon ve Doğu Karadeniz ve Kırım kıyılarını 131 yılında dolaşan Arrianus, ünlü Coğrafyasını 150 yılında yazan Ptolemeus, Bizans elçilik heyetine katılarak 448 yılında Atilla'nın sarayına varmış olan Priskos, 532 yılında Belisarius'un seferine katılarak Lazlar ülkesini gören Prokopius, 552-558 yılları olaylarını yazan Agathias, 558-582 yılları olaylarını yazan Menandros ve Theophanes, gibi birçok yazar Lazlardan, Lazların komşuları, olan Roma/Bizans ve Persler ile olan ilişkilerinden bahsederler (Aksamaz, 2014: 22).

II. yüzyıl tarihçisi Arrianus zamanında Lazlar, Sohumî'den başlamak üzere Trabzon'a kadar olan bölgede yaşamaktaydılar. Roma/Bizanslıların "Laz" dedikleri bu halkı, Gürcüler (Kartveliler) ve Abhaz-Abazalar "Megrel"; Roma/Bizanslıların "Lazika" dedikleri devletlerine de Gürcüler ve Abhaz-Abazalar "Egrisi" demektedirler (Aksamaz, 2013:8).

Lazların kökeni ve tarihi hakkında günümüze kadar Alman, Rus, Gürcü, Laz başta olmak üzere birçok milletten araştırmacı tarafından çalışmalar yapılmıştır ve bu çalışmalarda birbirinden farklı; hatta çelişkili sonuçlar ortaya çıkmıştır.

Ildıkó Bellèr Hann, Lazların Kafkasya orjinli olduklarını ve Megrelce ile Gürcüceye akraba olan dillerini (Lazuri Nena) günümüze kadar koruduklarını belirtir. Lazcanın konuşulduğu coğrafya olarak da doğuda Sarp Sınırkapısı ile batıda Pazar'ın Melyati köyü arasındaki coğrafyayı gösterir (Hann, 1999: 18-19).

Bryer'e göre Lazların anavatanlarının Abhazya'nın kuzey-batı sınırlarında uzanması mümkündür. Bazı klasik dönem coğrafyacıları Lazları, Kolhlar ile bir tutarlar. Bunun Karadeniz'in doğu hilali halklarını işaret eden geniş bir terim olduğunu da not eder. Ayrıca Bryer Lazlar ile Hemşinlileri farklı etnikler olarak kabul eder (Bryer, 1966: 175).

Feurstein'a göre Bizans ve diğer yazarlar Trabzon'u bir Laz limanı olarak yanlışlıkla yazdılar ve Osmanlı tarihçileri de bu yanlışlığı sürdürdüler. O, Hemşinlilerin bugün yaşadıkları coğrafyada ortaya çıkışlarını Arap işgalleri zamanından başlatır. Bizans'ın da Araplarla arasında bir tampon bölge oluşturmak için bu göçe göz yumduğunu belirtir (Feurstein, 1983: 21-23).

Ali İhsan Aksamaz, Lazların coğrafi, tarihsel ve kültürel olarak, bugün Batı Gürcistan olarak bilinen Kolkheti (Kolkhis) ile ilişkili bir topluluk olduğunu öne sürer (Aksamaz, 2014: 21).

Lazların tarihi ve coğrafyası ile Gürcü araştırmacılar da ilgilenmiştir. Lazlar konusunda Gürcü tezlerini savunan ve Hayri Hayrioğlu tarafından "Trabzon'dan Abazya'ya Doğu Karadeniz Halklarının Tarih ve Kültürü" adı ile çevrilen eserde Laz ülkesi (Ç'neti) ve Lazlar hakkında şu bilgiler verilmektedir:

XVIII. yüzyıldan itibaren başlayan tarihsel coğrafya araştırmaları dilbilimci Niko Maar'ın ve öğrencisi İ. Kipşidze tarafından ivme kazandırıldı. Yeni dönem Gürcü tarih yazımcıları da Lazlar konusuna büyük önem verdiler. Bu yeni çalışmalardan elde edilen veriler 1923 yılında tarihçi İvane Cavahişvili tarafından oluşturulan Gürcistan tarih atlasındaki yerini aldı. Daha sonraki tarihlerde P. İngorokva, Ç'neti'nin etnik ve politik coğrafyasının incelenmesi için birtakım çalışmalar yürüttü. Gürcü coğrafyacısı Prens Vahuşti Bagrationi de Ç'neti üzerine çalışmalar yaptı.

1950'li yıllarda başlatılan Gürcistan coğrafya tetkik ve tespit çalışmaları içerisinde önce Ç'neti'nin Gürcistan sınırları içerisinde kalan bölümü incelendi daha sonra ise sınır dışında kalan bölüm incelendi; ancak bu çalışmalar tamamen Sovyet yazılı belgeleri üzerinden yapıldı (Siharulidze ve diğerleri, 2005: 15-16).

Eserde bir etnos adı olarak Ç'ani'nin Bizans yazınında erken feodal çağlarda ortaya çıkıp "Tzannoi" ya da "Tzoni" formuyla literatüre girdiği, (Tz) kompleksinin Yunancada bazı yabancı fonemleri ifade etmek için kullanıldığı, Gürcücedeki (α) ve (C) fonemleri içinde "Tz" foneminin uygun düştüğü belirtilmektedir. Buradan yola çıkarak XII. yüzyıl Bizans yazarı Evstate Tesalonikeli'nin (Tz) sesini "Sann" etnonimi kökünün basit formasyonu olarak kabul ettiği ve "Tzanni" ya da "Sanni" etnos adını coğrafyaya teşmil

ederek bundan “Tzanike” ya da “Sanike” ülke adını türettiği belirtilmektedir. Daha sonra geç çağlarda Ç’ani etnos adının karşısına “Lazi” adının çıktığı ve Ç’ani kelimesini unutturduğu belirtilmektedir³². Kitabın savunduğu teze göre Gürcüler, en eski çağlarda bugünkü Gürcistan toprakları ile Karadeniz’in güney kıyılarında ve Mezopotamya’ya kadar uzanan verimli topraklarda yaşayan bir millettir. Bu milleti oluşturan uruklar: Svanlar, Laz-Ç’anlar-Megreller ve ana unsur olan Kartvellerdir. İ. Ö. XI.-IX. yüzyılda Güney Kafkasya topraklarında Gürcü kökenli iki krallık oluşmuştu. Batıda Kolkheti, güneydoğuda Diaukhi krallığı. Kolkheti nüfusu yerel Kolk kökenli halklardan oluşmaktaydı. Bunlar arasında Lazlar en büyük yeri tutuyordu. Bu çağlarda güneydoğu yöresi Gürcü oymakları ile Kolkhlar arasında lehçe farkı bugünkü kadar belirgin değildi. O çağlarda tüm Gürcü diyalektleri bu dilin temeli olan Kartça’ya daha yakındı. Daha sonraları Kimmer akınları gibi sebeplerle Kolkheti krallığı İ. Ö VII. yüzyılda yıkıldı. Daha sonra Akamenidler, Romalılar, Araplar ve Türkler gibi çeşitli sebeplerle Lazların Gürcülerle olan dilsel ve kültürel bağları kesildi ve Lazca ortaya çıktı³³ (Siharulidze ve diğerleri, 2005: 28–39).

Hovann Simonian’ın editörlüğünde hazırlanan “The Hemshin” (2007) kitabında ise Hemşinli Lazların Ermeni kökenli olduğu ve Hemşincenin Ermeni dilinin bir lehçesi olduğu tezi savunulmaktadır³⁴.

³² Ancak Ç’ani’den Lazi’ye dönüşümün hangi çağlarda, hangi sebeplerle ve nasıl bir ses değişimi ile meydana geldiği hakkında hiçbir bilgi verilmemektedir.

³³ Burada dikkat çeken hususlar şunlardır. Birincisi eserde [Trabzon’dan Abhazya’ya Doğu Karadeniz Halklarının Tarihi ve Kültür] Lazların, Gürcü kökenli olduğu, Lazcanında Gürcüceden ayrılma olduğu savunulmasına rağmen bu ayrılmanın ne zaman ve nasıl olduğu açıklanamamaktadır. Bu ayrılma için sadece Romalılar, Türkler gibi dış güçlerin gelip Gürcistan ile Lazların yaşadığı bölgeyi birbirinden ayırması gösterilmektedir; ancak bu kadar yakın bir coğrafyada iki farklı devlet çatısı altında yaşasalar bile bir milletin dilinde bu kadar kısa sürede bu kadar büyük farklılıkların oluşması imkânsız gözükmektedir. Buna en güzel örnek Türkiye Türkçesi ile Azerbaycan Türkçesidir. Türkiye ile Azerbaycan iki farklı devlet olmalarına rağmen coğrafi açıdan birbirlerine çok yakın oldukları için Türkiye Türkçesi ile Azerbaycan Türkçesi arasında çok fazla bir ayrışma olmamıştır. İki ülkenin insanları birbiri ile çok kolay bir şekilde anlaşabilmektedir. Ancak bir Gürcü ile bir Laz coğrafya olarak iç içe olmalarına rağmen anlaşamamaktadır. Çünkü iki farklı dili konuşmaktadırlar. Ayrıca eserde iddia edildiği gibi eski çağlarda Gürcülerin bugünkü Gürcistan’dan Mezopotamya’ya kadar uzanan bir coğrafyada yaşamaları fiziken mümkün değildir; çünkü Gürcü nüfusu bu genişlikte bir coğrafyaya hâkim olma yeterliliğine sahip değildir. Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. (Denizci, 2010: 21-59; Alasania, 2013: 12-158). Ayrıca Laz dili tarihi üzerine yaptığımız araştırmada Lazların Gürcü alfabesini kullandıkları bir döneme dair hiçbir bilgiye rastlamadık. Sadece bir dönem denendiği; ancak tutmadığı belirtilmektedir. Bu da Lazcanın, Gürcü alfabesi ile yazılıp okunmaya elverişli bir dil olmadığını göstermektedir. Bu konuda dilbilimciler tarafından daha ayrıntılı bilimsel çalışmaların yapılması gerektiği de bilinen bir gerçektir.

³⁴ Eserde Hemşinlilerin, Lazlardan farklı olduğu, Ermenilerin bir devamı olduğu tezi savunulmakta; ancak Lazlar ile Hemşinlilerin kökeni ve dili konusunda çelişkili bilgiler verilmektedir. Bu eserde de dil değişimi sadece göçe ve asimilasyona bağlanmaktadır. Ancak bu kadar yakın coğrafyada bu kadar büyük bir dil ve

Fahrettin Kırzıoğlu ise “Lazlar ve Hemşinlilerin Tarihçesi” (1994) adlı eserde Lazların kesinlikle Gürcü/Megrel olmadığını ve Lazların Türk kökenli olduklarını iddia etmektedir (Kırzıoğlu, 1994: 2-16).

Lazca ile ilgili akademik çalışmaların geçmişi Almanya’da oldukça eski bir tarihe sahiptir. Rosen, 19. yüzyılın ortalarında ilk Laz dili gramerini yazmıştır. Kluge de 1. Dünya Savaşı sırasında alan çalışması yaparak Lazca metinler derlemiştir. Avustralyalı coğrafyacı Stratut Sauer de Lazlarla yoğun olarak ilgilenmiştir.

Prof. Niko Marr 1910’da Lazistan Sancağı’na yaptığı seyahat sırasında coğrafya ve etnografya üzerine çalışmıştır. Niko Marr, aynı zamanda Lazca üzerine ilk kapsamlı çalışmayı yapan kişidir.

Günümüzde Gürcistan’da Laz dili ile ilgili akademik çalışmalar Megrel dilbilimci Guram Ķart’ozia tarafından 40 yıldan beri sürdürülmektedir³⁵. Ayrıca Arnold Çikobava da Lazca üzerine çalışmalar yapmış ve Lazca-Megrelce-Gürcüce karşılaştırmalı bir sözlük hazırlamıştır. Jgenti ve Joseph Kipşidze de Laz Dili ile ilgili çalışmalar yapan dilbilimcilerdendir. Ayrıca Hollandalı dilbilimci Yine Amse De Jong’un 400 sayfalık Lazca-İngilizce bir sözlük çalışması basım aşamasındadır (Aksamaz, 2014: 216).

Laz dilinin yaşaması ve gelişmesinin önündeki en büyük engelin bir yazılı dilinin olmaması olduğunu düşünen Freustein, 1984 yılında bir alfabe oluşturdu ve “Lazuri Ambarepe” (Lazca Haberler) adlı bir dergide yayımladı. Daha önce Gürcü (Kortuli) alfabesine dayalı bir alfabe ile Lazcayı yazmak için bazı girişimler olmuştur. [Sovyet döneminde Batum’da bazı alfabe denemeleri de yapılmıştır]. Bazen halk, Latin alfabesi kullanarak da Lazcayı yazmayı denemiştir. Daha sonra Türkiye Lazlarına tamamen yabancı bir yazı sistemini teklif etme girişiminin başarısızlıkla sonuçlanacağını anlayarak, Laz alfabesini küçük değişikliklerle Türk alfabesine dayandırdı (Hann, 1999: 33).

gelenek değişiminin nasıl meydana geldiği izah edilememektedir. Ayrıca eserin bazı yerlerinde Hemşinlilerin Gürcü kökenli olduğu savunulurken bazı bölümlerinde Ermeni kökenli oldukları tezi savunulmakta; doğal olarak eser kendi içerisinde çelişkiler taşımaktadır. Ayrıntılı bilgi için bkz. (Redgate, 2007: 3-18).

³⁵ 4 milyon nüfuslu bir ülke olan Gürcistan’da Lazca üzerine 40 yıldır akademik çalışmalar yapılırken; Alman bilim insanları 19. yüzyıldan bu yana konu ile ilgili her türlü bilimsel çalışmayı yaparken; hatta alfabe bile hazırlarken Türk dilbilimcilerin bu konuda bir tek makalelerinin bile bulunmaması, Rize ve Hemşin yöreleri ile ilgili yapılmış olan ağız çalışmalarında (bu kapsamda yapılan lisansüstü tezlerde) Lazcanın görmezden gelinmiş olması bilimsel açıdan son derece sakıncalı bir durumdur. Bu çalışmalar bilimsel açıdan son derece yetersizdir.

Lazlar geçmişten günümüze Kiril, Kortuli, Arap ve Latin harflerini yazıda kullanmaya çalışmışlardır. Ama bunların hiçbirisi Lazcanın fonetik özelliklerini tam olarak karşılayamadığı için kalıcı olamamıştır. 3'it'aşı İskenderi tarafından "Lazuri Alboni" adını verdiği bir alfabe yayınlanmış; ardından bu alfabe ile yazmış olduğu "Okitxuşeni Supara" adlı kitap, direktörlüğünü yaptığı okullarda ders kitabı olarak okutulmuştur. İskenderi'den sonra Kafkas dillerine ilgi duyan birçok bilim adamı tarafından Laz dili incelenmeye alınmış ve Lazcadaki özel sesler için kullandıkları bazı özel işaret ve harflerle takviye ettikleri Latin Alfabetesini kullanmaya başlamışlardır. 1984 yılında kabul edilen Fahri Lazoğlu (Kahraman)'na ait alfabe ise Almanya'da "Parpali" dergisi ile tanıtıldıktan sonra "Ogni" dergisi ile ülkemizde yayınlanmış ve Lazlar arasında kullanılır olmuştur. Bu alfabe 35 harten oluşmakta olup YO yerine Ö, YU yerine Ü ve YA yerine de A' harfleri ayrıca ilave edilmiştir. Bu durumda günümüzde kullanılmakta olan alfabenin 38 harften oluştuğu söylenebilir³⁶ (Avcı, 2003: 19).

Ali İhsan Aksamaz tarafından kaleme alınan "Dil, Tarih, Kültür ve Gelenekleriyle Lazlar" (2014) adlı eserde yer verilen Laz alfabesinde ise 35 harf vardır. Bunların 5'i sesli, 30'u da sessizdir.

A a

Alfabenin 1. harfidir. Türkçedeki a gibi okunur.

Ağani (yeni)

Ali (boyun)

B b

Alfabenin 2. harfidir ve Türkçedeki b gibi okunur.

Badi (ihtiyar adam)

Bandara (bayrak)

C c

³⁶ Ayrıntılı bilgi için bkz. (Avcı, 2003: 17-182).

Alfabenin 3. harfidir ve Türkçedeki c gibi okunur.

Ca (ağaç)

Coxo (isim)

Ç ç

Çala (saman)

Çkari (sıfır)

Ĉ ĉ

Alfabenin 5. harfidir ve Türkçede bulunmayan bir sestir.

Ďaba (salkım)

Ďara (yazı)

D d

Alfabenin 6. harfidir ve Türkçedeki d gibi okunur.

Da (kız kardeş)

Do (ve)

E e

Alfabenin 7. harfidir ve Türkçedeki e gibi söylenir.

Eçi (yirmi)

Emti (yokuş)

F f

Alfabenin 8. Harfidir ve Türkçedeki f gibi söylenir.

Fara (defa)

Feli (kabak)

G g

Alfabenin 9. harfidir ve Türkçedeki g gibi söylenir.

Guroni (cesur)

Gyari (yemek)

Ğ ğ

Alfabenin 10. harfidir ve Türkçedeki ğ gibi söylenir.

Ğali (ırmak)

Ğormoti (tanrı)

H h

Handğa (bugün)

Heşo (öyle)

X x

Alfabenin 12. harfidir ve Arapçadaki ħ sesine benzer

Xaçka (kültür)

Xerxi (testere)

İ i

Alfabenin 13. harfidir ve Türkçedeki i gibi söylenir.

İxi (rüzgar)

İli (kemik)

J j

Alfabenin 14. Harfidir ve Türkçedeki j gibi söylenir.

Jangeri (paslı)

Jin (üst)

K k

Alfabenin 15. harfidir ve kalındır. Türkçedeki k gibi söylenir.

Kalamani (çarık)

Kapça (hamsi)

Ķ ķ

Alfabenin 16. harfidir ve yumuşaktır. Türkçede olmayan bir sestir.

Ķinci (kuş)

Ķoli (çekirge)

Q q

Alfabenin 17. harfidir ve sadece Hopa'da kullanılır. Türkçede olmayan bir sestir.

Qali (koyun)

Qini (soğuk)

L l

Alfabenin 18. harfidir ve Türkçedeki l gibi söylenir.

Lemşi (iğne)

Lu (lahana)

M m

Ma (ben)

Maxaçkale (çiftçi)

N n

Alfabenin 20. harfidir ve Türkçedeki n harfi gibi söylenir.

Nana (Anne)

Nena (dil)

O o

Alfabenin 21. harfidir ve Türkçedeki o gibi söylenir.

Oxorale (evcil)

Okro (altın)

P p

Alfabenin 22. harfidir ve Türkçedeki p gibi söylenir.

Parpali (kelebek)

Pimpili (sakal)

Ǻ Ǻ

Alfabenin 23. harfidir. Türkçede olmayan bir sestir.

ǺaǺuli (dede)

ǺeǺeri (biber)

R r

Alfabenin 24. harfidir ve Türkçedeki r gibi söylenir.

Ragi (tuzak)

Rdala (büyüme)

S s

Alfabenin 25. harfidir ve Türkçedeki ş gibi söylenir.

Skidala (hayat)

Si (sen)

Ş ş

Alfabenin 26. harfidir ve Türkçedeki ş gibi söylenir.

Şkala (bel)

Şura (koku)

T t

Alfabenin 27. harfidir ve Türkçedeki t gibi söylenir.

Te (ışık)

Ti (baş)

Ŧ Ŧ'

Alfabenin 28. harfidir ve incedir. Türkçede olmayan bir sestir.

Ŧoba (göl)

U u

Alfabenin 29. harfidir ve Türkçedeki u gibi söylenir.

Uci (kulak)

Upi (ter)

V v

Alfabenin 30. harfidir ve Türkçedeki v gibi söylenir.

Vana (veya)

Var (hayır)

Y y

Alfabenin 31. harfidir, Türkçedeki y gibi söylenir.

Yali (ayna)

Yano (genç)

Z z

Alfabenin 32. harfidir ve Türkçedeki z gibi söylenir.

Zeni (düzlük)

Zeri (ezilmiş)

Ž ž

Alfabenin 33. harfidir. D ve z'nin birleşik harfidir ve dz gibi söylenir. Türkçede olmayan bir sestir.

Žabuni (hasta)

Žeruni (sincap)

Ʒ Ʒ

Alfabenin 34. harfidir. T ve s'nin birleşik harfidir ve ts gibi söylenir. Türkçede olmayan bir sestir.

Ʒa (gökyüzü)

Ʒxeni (at)

Š š

Alfabenin 35. harfidir. İnce ʒ'dir ve ʒ (ts)'nin t'si ince söylenir. Türkçede olmayan bir sestir.

Žana (yıl)

Žoxle (önce) (Aksamaz, 2014: 217-227).

Hemşinceyi, Lazcadan farklı bir dil olarak kabul eden Yunus Altun, Hemşincede 29 harf bulunduğunu belirtmektedir³⁷ (Altunkaya, 2012: 28).

Lazcada İsmın Halleri

İsim tamlamasını meydana getirip aynı zamanda tamlama eki olan ve Türkçedeki “in” takısının anlamını da veren “şi” hali ile yine Türkçedeki “ile” takısının karşılığı olan “ten” hali ile beraber Lazcada ismin halleri sekiz tanedir.

1. Muşi Xali (Yalın Hal): Lazcada yalın haldeki bütün isimler bir sesli harf ile bitmek zorundadır. Sesli ile bitmeyen isimler Lazca olmadığı için bu isimler Lazcada kullanılırken sonlarına daima “i” ekini alırlar (Nca: ağaç, Topuri: bal)
2. İ Xali (İ Hali): Lazcada yalın hal ile aynı formdadır. Bunlar da yalın halde olduğu gibi mutlaka bir sesli harf ile biterler. Ancak “i” halindeki isimler “Kimi: Mi ve Neyi: Mu” sorularına cevap verirler (Nca: ağacı, Topuri: balı)
3. K Xali (Ergatif Hal): Anlam olarak “Kimin tarafından: Mik” ve “Neyin tarafından: Muk” şeklinde algılandığı gibi bu sorulara cevap da verir (Selmak bere dobaxu: Selma çocuğu dövdü. Bu cümledeki “bere/çocuk” kelimesi yalın haldeymiş gibi görünmesine rağmen, aslında ismin “i” halindedir ve cümlede tümleç görevi görmektedir. “Kim?” sorusunun cevabı ise ismin “K” halindeki “Selmak” kelimesidir.
4. S Xali (S Hali): Türkçedeki “a,e,i,u, da, de... ve yalın hallerdir. “Kime: Mis, Neye Mus, Kimde: Mis, Nede: Mus, Kimin: Mişi, Neyin: Muşi, Nereye: So” sorularına cevap verir.

³⁷ Hemşince hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. (Altunkaya, 2012: 13-185).

5. Şi Xali (Şi Hali): “Kimin: Mişi” ve “Neyin: Muşi” sorularına yanıt verirler. Türkçede “-i” ve “-in” eklerinin karşılığıdır (Ğaliž'k'ari doxomu (kameskuri): Yemeği pişirmek için ateşi yakamadım).
6. Şa Hali: Türkçedeki “-e, -a” halinin karşılığıdır. “Kime: Mişa, Neye: Muşa, Nereye: So” sorularına cevap verir (Puçi oxorişa varmoxtu: İnek eve gelmedi).
7. Şen Hali: Türkçedeki “-den, dan” halinin karşılığıdır. “Kimden: Mişen, Neden: Muşen ve Nereden: Solen” gibi sorulara cevap verir (K'oçi ncaşen kamelu: Adam ağaçtan düştü).
8. Ten Hali: Miten: Türkçedeki “-le, -la ve ile” takılarının karşılığıdır. “Kimle ve Muten: Neyle” sorularına yanıt verir (K'oçi 3xeniten moxtu: Adam atla geldi).

Lazcada İsim Tamlaması

Lazcada isim tamlamaları “-şi” eki ile teşkil edilir. İsimlerin birleşik yazılması durumunda ise sondaki “-i” sesi düşer.

Pukiri-şi şura: Çiçeğ-in kokusu

Baba-şi oxori: Baba-nın evi

Pukirişşura: Çiçek kokusu

Birleşik İsimler

İsim+İsim

Ğaliçxomi: Alabalık

Dixarmarkvali: Patates (Yer yumurtası)

Sıfat+İsim

Zoğauça: Karadeniz

Didinana: Büyükanne

Fiilimsi+İsim

M3'k'ooxvat'inoni: Kemirilen karayemiş

Lazcada isimler yapısal olarak ikiye ayrılır:

Basit isimler: Bunlar yalın halde kullanıldıkları gibi sonlarına bir takım ekler ulanarak da kullanılabilirler

Cumu: Tuz

Comoni: Tuzluk gibi.

Türemiş isimler: Bunlar isim, sıfat ve fiillerin kök ve gövdelerine ulanarak elde edilir. Bu ekler çoğu zaman kök ve gövdenin sonundaki sesli harfte değişiklik yapabilir veya kök ile ek arasına bir pekiştirme harfi getirilebilir.

Araç adlarına ulanan ekler

-şi: Quci: Kulak Quci+şi: Kulaklık

Yer adlarına ulanan ekler

-ona: Mitxiri: Fındık Mitxir+ona: Fındıklık

-puna: Kva: Taş Kvaepuna: Taşlık

Meslek ve görev adlarına ulanan ekler

-ma...(l)e: Gza: Yol Ma+gza+le: Yolcu

Doğa seslerine “-a” ekleyerek türetilen isimler

Oçğialu: Çağıldamak Cğiala: Çağıltı

Fiil kök ve gövdelerine ulanan ekler

-oba: Laz (i) oba: Lazlık

-o...e: K'vinçi O+k'vinç+e: Kuş+luk

Fiil kök ve gövdelerine ulanan ekler

-ma (M): Oguru: Öğrenmek Mamguru: Öğrenci

---ale: Okosu: Süpürmek Okosale: Süpürge

-ma...oce: Oputxu: Uçmak Maputxoce: Uçucu

-m...ace: Oşkurinu: Korkmak Mşkurinace: Korkak

...eba: Oxelu: Sevinmek Xeleba: Sevinç

Lazcada Sıfatlar

Niteleme Sıfatları: Bunlar varlıkların nerede ve ne durumda olduklarını belirtir.

Doloxeni dişka: İçerdeki odun

Belirtme Sıfatları: Bunlar varlıkların sayı ve miktarlarını bildirirler ve dörde ayrılırlar

İşaret sıfatı:

Am: Bu

Am uşkiri variç'k'omen: Bu elma yenmez

Em: O, şu

Em k'oçiş mutı varuçkin: O adam bir şey bilmiyor

Akoni: Buradaki

Akoni k'ardala so idu? Oradaki tahtayı kim söktü?

Ekoni: Oradaki

Ekoni pişari mik golaş'k'u? Oradaki tahtayı kim söktü?

Akoleni: Bu taraftaki

Akoleni oxori kodilixu: Bu taraftaki ev yıkıldı.

Ekoleni: Ekoleni ont'ule dido didi ren: O taraftaki bahçe çok büyük

Akonaşi: Buraya, burada

Akonaşi modvalu mik meşonz'gipu? Buraya ayakkabıyı kim sokuşturdu?

Ekonaşi: Oraya, şuraya, orada, şurada

Ekonaşi kelaxedu do ga'ri oç'k'omu: Orada oturdu ve yemek yedi

Lazcada Zamirler

Lazcada şahıs zamirleri şunlardır:

Man: Ben

Sin: Sen

Eya: O

Çkin: Biz

Tkvan: Siz

Entepe: Onlar

İşaret Zamirleri:

Aya: Bu

Aya k'ai kişinaxit: Bunu iyi saklayın

Eya: O

Eya mutus vaairgun: O bir şeye yaramıyor

Ak: Buraya

Manişa ak komoxtit: Çabuk buraya gelin

Ek: Oraya

Ek mu dulya giğun: Orada ne işin var

Akole: Bu tarafa

Akole varkamok'axtat: Bu tarafa gelmeyesiniz

Ekole: O tarafa

Bere ekole kelaxedu: Çocuk o tarafta oturdu

Amk'ele: Bu tarafa

Amk'ele kamok'axtit: Bu tarafa geliverin

Emk'ele: O tarafa, o tarafta

Emk'ele mi alacans? O tarafta kim yatıyor?

Antepe: Bunlar/ı

Antepe skani reni? Onlar senin midir?

Lazcada Zarflar

Yer zarfları

So: Nereye, nerede

Sok'ala: Ne tarafta

Solen: Nereden

Zaman zarfları

Mundes: Ne zaman

Muk'o oras: Ne zamana kadar

Mundeşk'ule: Ne zamandan beri

Mundeşakis: Ne zamana kadar

Muk'o fara: Kaç defa

Lazcada Cümle Yapısı

Basit cümleler

K'oçi igzalu: Adam gitti

Birleşik cümle

Andğa t'aroni k'ai ren, çkar butk'a varuxuink'anas: Bugün hava iyidir, hiç yaprak kımıldamıyor.

Coğori oşumaşi, gegak'ibins: Köpeği kızdırırsan, ısırır³⁸ (Avcı, 2003: 31-99).

2.14.3.1. Değerlendirme

Lazcanın köken, gramer, alfabe gibi birtakım özelliklerini ve bu konular hakkındaki düşünceleri özet olarak verilmeye çalışılmıştır. Ancak köken konusu tarihin; dilbilgisi konusu da dilbilimin alanına girdiği için derinlemesine bir inceleme yapmanın uygun olmayacağı düşünülmüştür. Sadece burada dikkat çeken birkaç hususu dile getirmek gerektiği düşünülmektedir.

Yapılan incelemeden de görüldüğü gibi Lazcanın fonetik yapısı Gürcüce ile uyuşmamaktadır, bundan dolayı geçmiş dönemde Lazcayı yazmak için Gürcü alfabesinin kullanımı denenmiş; ancak başarılı olunamamıştır. Bu da Lazcanın Gürcücenin bir alt dili, lehçesi olduğu yönündeki görüşleri boşa çıkarmaktadır. Bir başka husus Lazcadaki seslerin çoğunun Türkçedeki seslerle aynı olmasıdır. Bu benzerlik Lazcadaki sıfat, zamir kullanımı ve cümle yapısında da görülmektedir. Lazcada da cümle Türkçedeki gibi özne+nesne+yüklem şeklinde kurulmaktadır. Bu da Lazcanın dil mantığı ile Türkçenin dil mantığının benzer olduğunu göstermektedir. Burada sadece bu benzerliklerin ilginç olduğunu ve araştırılması gerektiğini tespit etmek yeterli olacaktır.

³⁸ Lazca gramerini incelemek dilbilimin alanına girdiği için biz daha ayrıntılı bir inceleme yapmayı uygun bulmadık. Ayrıntılı bilgi için bkz. (Avcı, 2003: 31-181).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. GÜNDELİK HAYAT VE HALK BİLGİSİ

3.1. Törenler

3.1.1. Hayatın Geçiş Dönemlerine Ait Törenler

İnsan hayatının, doğum, evlenme ve ölüm olmak üzere üç önemli geçiş dönemi bulunmaktadır. Bu üç önemli evrenin her biri kendi içinde kimi alt bölümlere ayrılır. Her bir evrenin ve her bir bölümün çevresinde şekillenmiş pek çok inanma, âdet, töre, tören, âyin ve büyüsel özlü işlem bulunmaktadır. Bu işlemler, söz konusu geçişleri bağlı buldukları kültürlerin beklentilerine ve kalıplarına uygun bir biçimde yönetmekte ve böylece kişinin bu geçiş dönemindeki yeni durumunu belirlemek, kutsamak aynı zamanda da kişiyi bu sırada yoğunlaştığına inanılan tehlikelerden ve zararlı etkilerden korumak (Örnek, 1995: 131) için yapılmaktadır.

Evrenin kendisinin insan yaşamında etkileri olan bir dönemsellik tarafından yönetildiğini ve tüm toplumlarda bireyin yaşamının bir dizi dönemsel geçişten (doğum, erginlik, evlilik ve ölüm) ibaret olduğunu söyleyen Van Gennep, geçiş içeren tüm ayinler arasında dikkate değer bir benzerlik olduğunu ve pek çok ayinin erginlenme ritleriyle aynı kavramsal örüntüyü izlediğini belirtmektedir. Bu üç ayrı ayinsel evreyi içermektedir: ayrılma, geçiş ya da eşiksellik, bütünleşme. Ayrılma evresi bireylerin geçmiş durum ve/veya statülerinden kopuşunu belirler ve arınma, saçların kesilmesi, bedeni yaralama vb. bir dizi ritte karakterize edilir. Bu evrede cemaatin normal kuralları askıya alınabilmekte, ya da rit, yeniden doğuşa yol açacak simgesel bir ölümü canlandırabilmektedir. Bütünleşme ritleri ise sınırların kaldırılması, ve birey ya da grubun katıldığı yeni statü ya da durumun gerektirdiği donanımlara bürünmesiyle belirlenir. Gennep'e göre geçiş ritleri, yaşam döngüsü ayinlerinin yanı sıra bereket ve takvimsel ayinleri, teritoryal hareketler ve eşiklere ilişkin ritleri, kutsama ritlerini, biraderanlara, kült gruplarına ve daha yüksek statülere erginleme ayinlerini de kapsamaktadır (Emiroğlu ve Aydın, 2003: 325-326).

Pek çok toplumda kozmogonik mitos doğum, evlilik ve ölüm durumlarında periyodik olarak tekrarlanır; zira, daima ilk bolluğun zaman dışı kertesine simgesel bir dönüşle bu durumların tam olarak gerçekleştirilebileceği umulmaktadır (Eliade, 1994: 86).

Joseph Campbell (2010: 20) erginlenme törenleri ve kişinin bu törenlerde geçirdiği merhaleler hakkında şu görüşleri ileri sürmektedir:

İkel bir toplumun yaşamında oldukça önemli bir yer kaplayan geçiş ayinleri denen şeyler –doğum, ad verme, ergenlik, evlilik, ölüm vb. ayinler- zihnin geride bırakılan aşamanın alışkanlıklarından, bağlarından ve yaşam düzenlerinden kesin biçimde koparıldığı, biçimsel ve genellikle oldukça şiddetli kesip biçme alıştırmalarıyla öne çıkar. Daha sonra yaşam macerasını yeni durumun biçimlerine ve uygun hislerine katmak üzere tasarlanmış ayinlerin uygulandığı kısa ya da uzun bir kapanma dönemi gelir. Böylece sonunda normal dünyaya dönme zamanı geldiğinde, erginlenen yeniden doğmuş kadar iyi olacaktır. Doğum ve ölüm gibi törenlerde elbette önemli etkiler ebeveynler ve akrabalar tarafından yaşananlardır. Geçiş ayinlerinin hepsi sınanan kişiyi değil, çevresindeki herkesi etkilemeye yöneliktir.

Erginlenme yolculuğunda birey kadar ebeveynler de çeşitli şekillerde rol almaktadır. Campbell bu durumu anlatırken yaşamdaki rollerde geçiş yapan bireyin, bu yolda daha önce yürümüş ve tecrübeli rehberlere ihtiyacı olduğunu belirtir. Anne göğsünden ayrıлып yetişkinlerin dünyasına adım atan her birey babanın dünyasına geçer ve gelecekteki bir baba veya anne adayı haline gelir. Baba, bu anlamda genç insanın büyük dünyaya geçişinde bir rehberdir (Campbell, 2010: 157).

Campbell, kahramanın mitolojik macerasının standart yolunun geçiş ayinlerinde sunulan formülün büyütülmüş hali olduğunu belirtir. Bunlar ayrılma, erginlenme, dönüş evreleri olup buna monimitin çekirdek birimi adını verir. Buna göre bir kahraman olağan dünyadan doğaüstü tuhaflıklar bölgesine doğru ilerler, burada masalsı güçlerle karşılaşır ve kesin bir zafer kazandıktan sonra benzerleri üzerinde üstünlük sağlayan bir zaferle geri döner (Campbell, 2010: 41). Buna göre doğum, evlenme, askerlik, ölüm vb. törenler barındırdıkları unsurlar itibarıyla birer simgesel yolculuktur. Bu yolculuğa çıkan kahraman yolculuk esnasında bazı yetilerinden mahrum kalabilir, aşması gereken zorluklarla karşılaşabilir. Ancak sürgün bile maceranın ilk adımıdır (Campbell, 2010: 429). Tüm bu aşamaları başarı ile geçip erginlenmeyi gerçekleştiren kişi artık yepyeni bir insandır.

Doğum, evlenme ve ölüm diye üç ana bölüme ayırdığımız bu geçiş törenleri etrafında oluşan gelenek ve inanışlar kültürün ana dinamiklerini oluşturan unsurlardan birisidir. Bu gelenekler zaman içerisinde gündelik hayatta uygulana uygulana oluşurlar ve köken itibarıyla hem milletin tarihi hem de etkileşim içerisine girdikleri kültürler ile ilişki

içerisindedirler. Bu gelenekler sadece bireysel anlamda değil toplumsal anlamda da işlevi olan geleneklerdir. Doğum, evlenme ve ölüm etrafında oluşan bu geniş ve karmaşık ağ millet kimliğinin oluşmasında ve insanların aidiyetlik duygularının gelişmesinde sembolik anlama sahiptir ve kültürel kodları içerisinde barındırır.

Bu bağlamda çok köklü bir geçmişe ve çok geniş bir beslenme havzasına sahip olan Türk kültüründe doğum, evlenme ve ölüm dönemleri ile ilgili birçok inanış ve uygulama meydana gelmiştir. Türk kültür havzasının özgün bölgelerinden birisi olan Rize ilindeki geçiş dönemleri etrafında gelişen uygulamaların iskeletini Orta Asya'dan günümüze taşıdığımız Türk kültürü oluşturmakla birlikte en az 2500–3000 yıldır iç içe yaşadığımız Kafkas kültürünün izlerini de görmek mümkündür. Bu izler bir farklılığın değil kültürel etkileşimin ifadesidir. Bu durumu yaptığımız incelemede daha açık şekilde görmek mümkündür.

3.1.1.1. Doğum

Aile, toplumları ayakta tutan ve varlığın sürdürülmesini sağlayan en temel kurum olması itibariyle evrensel bir karakterdir. Toplumun en küçük birimi gibi görünen; fakat bütününe etki etme gücü en fazla olan yapıdır. Nitekim fertlerin şekillenmesi bu yapı vasıtasıyla gerçekleşmektedir. Bu sebeple Türk kültüründe “Baba/ata ocağı” ifadesiyle de kutsal bir kimliğe büründürülmüştür” (Balaban, 2006: 74).

Ailenin kuruluşundan sonra büyüüp devam edebilmesi; ancak doğumla mümkün olmaktadır. Bundan dolayı doğum, Türk milletinde de diğer birçok millette olduğu gibi hemen her zaman mutlu bir olay olarak kabul edilmiştir. Dünyaya gelen her çocuk, sadece anne ve babasını değil; aynı zamanda akrabaları, komşuları, soyu soppu da sevindirmiştir. Çünkü her doğum ailenin, akrabaların, soyun ve soppun sayısını arttırmaktadır; sayı artışıysa özellikle ekonominin tarım ve hayvancılığa dayandığı dönemlerde, gücün ve dayanışmanın artması demektir. Yaygın olarak kullanılan “Çocuk ailede ocağı tütürür” sözü de toplumun bu konudaki değer yargısını açığa vurmaktadır.

Diğer taraftan doğum, annenin ve babanın toplum içerisindeki statüsünü de yükseltir. Kadın, artık anne olduğu için ona daha çok saygı gösterilir. Erkek de çocuk sahibi olduğu için baba statüsüne yükselir ve aile, eş dost, akraba içerisindeki saygınlığı artar.

Anne babaya güven kazandıran, onların toplum içerisindeki itibarlarını yükselten, soyun devamını sağlayan doğum, hem anne baba tarafından hem de çevredeki akrabalar, komşular tarafından çok önemsenmektedir. Bu kadar önemli bir olayın etrafında bazı töre ve törenlerin olması da kaçınılmazdır.

Doğum da bir geçiş dönemi olduğu için inançlar ve gelenekler gebe kadını daha doğum öncesinden, hatta çocuk sahibi olma isteğinden başlayarak bir takım adetlere uymaya, bu adetlerin gerektirdiği işlemleri yerine getirmeye zorlamaktadır (Örnek, 1995: 131-132).

Toplumda büyük bir öneme sahip olan doğum ile ilgili uygulamaları

a) Doğum öncesi

b) Doğum anı ve sonrası diye iki gruba ayırabiliriz.

3.1.1.1.1. Doğum Öncesi

Doğum öncesi dönemi, çocuk sahibi olmaya karar vermeden başlayarak, doğum olayının başladığı döneme kadar olan süreç olarak kabul edebiliriz (Artun, 2005: 127). Doğumla ilgili âdetlerin uygulamaları hamilelik öncesi dönemde başlar. Hamile kalamayan kadınların, erkek çocuğu olmayanların, isteklerine kavuşmaları için yoğun faaliyetler olur (Şişman, 2001: 445).

Doğum öncesi gerçekleştirilen adetlerde çeşitli aksiliklere karşı önlem alma ya da bunlara çözüm arama vardır. Günümüzde de tıbbi müdahalelerin yanı sıra bu önlem ve çözümler uygulanmaktadır. Evlilik, doğuma izin veren bir geçiş olduğu için evli çiftlere çocuk sahibi olmaları için tavsiyelerde bulunulur (Güvenç, 1999: 243).

Kültürümüzdeki inanç ve gelenekler anne adaylarını, gebelik öncesi de dâhil olmak üzere bazı adetlere uymaya ve bu adetlerin gerektirdiği bir takım işleri yerine getirmeye zorlamaktadır. Doğum olayının çevresinde yüzlerce adet, inanç, dinsel ve büyüsel özlü işlem yer almaktadır (Örnek, 1995: 132).

Türklerin hayatında çocuk sahibi olmak isteyenler, Tanrının rızasını kazanmak için açları doyurur, çıplakları giydirir ve ağzı kutlu kişilerin alkışını duasını dilerlerdi. Bunun

örneklerini Dede Korkut'ta en açık şekilde görmekteyiz (Kalafat, 2010: 243). Dede Korkut boylarından Dirse Han Oğlu Boğaç Han boyunda, Dirse Han çocuğu olmadığı için bütün beylerden aşağı bir kişi muamelesi görür, buna sinirlenip toyu terk eder ve evine döner. Evde, eşine niye çocukları olmadığını sorar. Bunun üzerine eşi, deveden buğra, atdan aygır, koyundan koç kestir, açları doyur, belki bir ağzı dualının duasını Tanrı kabul eder de çocuğumuz olur der. Bu nasihati dinleyen Dirse Han, bir toy düzenler ve çocuk sahibi olurlar (Ergin, 2004: 80-81).

Günümüz Şamanist Türklerinden Yakutlar, tanrıdan çocuk, bilhassa erkek çocuk isterlerken ak şamana (ayı oyuna) başvururlar. Ak şaman, Ayısıt hatuna yahut ak at sürüleri sahibi olan tanrıya dua ederler. Bu törende kanlı kurban sunulmaz. Bu tanrılara ıdık olarak bir hayvan bağışlanır. Bu hayvana kimse binmez (İnan, 2006: 167).

Çocuğu olmayan Yakut kadınları mukaddes bir ağacın dibinde, ak boz at derisi üzerinde yer sahibine (an daydı içite) yalvarırlar; ağlaya sızlaya dua ederler. Bu duadan sonra çocuk sahibi olanlar bunun tanrıdan, yer ağaç ruhları tarafından verildiğine inanırlar (Ögel, 2006: 485).

Kırgız-Kazaklarda kadınları kısır olanlar sahrada tek başına bir ağaç, bir kuyu (pınar) veya su yanında koyun kesip gecelerler (Ögel, 2006: 168). Kırgızlarda çocuğu olmayan kadın uğursuz sayılır ve düğün gibi toplumsal olaylara katılmasına izin verilmez. Çocuğu olmayan kadınlar Nevruz'da yapılan Sümelek adlı yemeği pişirirken dua eder, sonra da onun sıcak külüne oturur. Çocuğu olmayan çocuğu olmayan bir kadının, çok çocuk doğuran bir kadının elbiselerini giyerse, onun elinden ekmek yerse çocuğunun olacağına inanılır (Jumabaev, 2006: 22).

Altaylarda ise çocuğu olmayan kişi "arjan su" denilen kaynak sularına dolunaydan önce gider, orada oturur ve bu sudan içerek tanrıya, çocuk vermesi için dua eder. Altay Türkleri arasında çocuğu olmayan Altay kişi "kutay vermiyor" der ve ondan kendisine çocuk vermesini ister. Altay dağlarında tıbben ve inanç itibarıyla kutsal sayılan yararlı sular vardır. Ruslar bu sulara itibar etmezler. Sadece Altay kişi bu suların yerini bilir ve bunlar yabancılara gösterilmez. Bunlara "arjan su" denir ve bu sulara her zaman gidilmez. Dolunaydan evvel gidilmesi gerekir. Çocuğu olmayan Altay kişi, burada yatar ve oturur. Bu esnada bir tek şey düşünür: "Altay Kutay bana bala ver" diyerek dua eder. Bu sular

kaynak sularıdır. Bunlardan bazıları sabah, bazıları öğle, bazıları da akşam içilir. Hangi suyun ne zaman içileceğini kam tayin eder (Kalafat, 2004: 86-87).

Kuzey Afganistan Türklerinde hamile kadın balıketi yerse çocuğun ağzı büyük olur; deve eti yerse dokuz ayda dünyaya gelecek olan çocuk, on bir ayda dünyaya gelir. Deve eti yediğini sonradan fark ederse devenin üzerinden üç kez geçirilir, böylece yükünü deveye atacağına ve kolay doğum yapacağına inanılır. Bazı bölgelerde hamile kadınların saçını kestirirse çocuğunun ömrünün kısılacığına inanılır. Hamile kadın, mecbur kalmadıkça cenaze evine ve merasimlere gitmez, kişi hastalıktan ölmüşse hastalığın çocuğa geçeceğine inanılır. Hamile kadın kelle paça yerse doğacak olan çocuğun, kıvrıkcık saçlı olacağı, kime dikkatli bakarsa çocuğun ona benzeyeceği inancı vardır. Hamile kadınlar yedi kez, Çarşamba günleri “Bibi Müskil” denen bir uygulamada bulunur (Bu uygulama şu şekildedir: Bir miktar kuru üzüm, leblebi karışımına Yasin suresi, yedi İhlas, yedi Fatiha suresi okunur, sofraya dökülür, yedi komşuya dağıtılır. Komşular, hamile kadına hayır dua ederler). Ayrıca “Bibi Sesenbe” (Hamile kadınlar iki aylıkken başlayan ve yedi kez Salı günleri okutulan mevlit) ve “Çitlen” gibi hamile kadınların doğumunun kolaylaşması ve çocuklarının yaşaması için yapılan uygulamalar (Zıyayı, 2004: 66-67) vardır.

Baskil ilçesinde çocuğu olmayan kadınlar yöredeki Abdülvehab Gazi türbesini ziyaret ederler. Bu ziyaretin sonunda erkek çocuğu olanlar, çocuğa Abdülvehab, kız çocuğu olanlar Zeynep ismini koyarlar. Doğumdan sonra buraya tekrar gelerek şükür amacıyla adak kurbanı kesilip fakirlere dağıtılır. Yöredeki bir diğer uygulama da buğa oturtmadır. Kadın ebem kömeci, süt ve saman kaynatıldıktan sonra hazırlanan karışıma oturtulur, böylece çocuğu olacağına inanılır. Yörede hamile kadının gece yalnız dışarı çıkmaması, ateşi ve kaynar suyu rastgele dökmemesi gerektiğine inanılır. Çünkü ateşi ve sıcak suyu döken kadına alkarısı-albarması şeklinde isimlerle adlandırılan kötü ruhların zarar vereceğine ve çocuğunu düşüreceğine veya çocuğun sakat dünyaya geleceğine inanılır. Hamile kadın çay ve tuzlu yiyecekler yerse elinin, ayağının şişeceğine inanılır. Hamile kadının aynaya bakarsa çocuğun kendisine benzeyeceğine, denize bakarsa mavi gözlü olacağına inanılır. Hamile kadın sakat birisiyle alay ederse, doğan çocuğun da sakat olacağına inanılır. Eğer hamile kadın elma, üzüm ve nar yerse çocuğunun güzel yüzlü olacağına; zeytin yerse çocuğun kara gözlü olacağına inanılır. Hamile kadın ziyarete

gittiğinde elini ziyarete dokundurmamalıdır, dokundurursa elini vücuduna dokundurmamalıdır, aksi halde dokunduğu yerde leke (ben) çıkacağına inanılır. Hamileyken kalçası çok büyüyen kadının kız çocuğu olacağına inanılır. Doğum öncesinde anne, rüyasında boncuk veya bilezik görürse kız; tabanca görürse erkek çocuğu olacağına inanılır (Kıyak, 2005: 21-22).

Konya'nın Bozkır ilçesinde hamile bir kadın herhangi bir yiyeceği yedikten sonra eliyle herhangi bir yerini kaşırsa doğacak çocuğun vücudunun orasında da bir şeyler çıkacağına inanılır. Hamile kadının rüyasında korkmasının çocuğa kötü etki yapacağına inanılır. Bunu engellemek için de kadının yastığının altına bıçak konulur. Hamile kadın ayva yerse çocuğunun, güzel ve gamzeli olacağına inanılır. Hamile kadına yumurta yedirilmez, eğer yerse çocuğunun saçının çıkmayacağına inanılır. Hamile kadın, mezara giderse çocuğunun düşeceğine inanılır. Hamile kadının karnındaki çocuk kızsız yüzünün çilleneceğine, erkekse vücudunda ve yüzünde bir değişiklik olmayacağına inanılır. Hamile kadın, çocuğuna elbise biçer ve minderin altına koyar. Eğer o anda içeri erkek girerse çocuğun erkek olacağına inanılır. Hamile kadın, sancısı çok olduğu zaman kimseye söylemez. Eğer söylerse doğumun uzayacağına ve sancının artacağına inanılır. Hamile kadın, Ferhatlar mahallesindeki kutsal çeşmeye götürülür. Boynuna ip takılıp çeşmenin etrafında dolandırılır. Bundan sonra çocuk erkek olursa Bahattin, kız olursa Bahar ismi konulur. Bir ailenin erkek çocuğu olmuyorsa son olan kız çocuğuna Döner veya Döndü ismi konulur. Bundan sonra doğacak çocuğun erkek olacağına inanılır. Yazdamı köyünün dağ kısmında bulunan Damlacık inindeki damlayan sudan, çocuğu olmayan kadınlar abdest alıp namaz kılarlar. Böylece çocuklarının olacağına inanılır. Çocuk olduktan sonra buraya hediye bırakılır. Hamile kadının düşük yapmaması için Mehmet ismini bulunduran yedi evden bıçak toplanır. Bıçaklara isimler yazılır. Bir çömleğe su doldurulup akşamleyin dama konulur. Sabah namazından sonra çömlek damdan indirilir. İçerisindeki hangi bıçak paslanmışsa o evden, okunmuş ekmek getirilip kadına yedirilir. O evin, düşük yapan kadının ocağı olacağına inanılır (Erdem, 2008: 22-24).

Elazığ'a bağlı Tadım köyü Alevileri arasında, çocuğu olmayan kadınlar Miyadun köyündeki delikli taştan geçirilerek hastalığının iyileşeceğine inanılır. Çocuğu olmayanlar Beşik Baba türbesine gider, bu türbeye ağaçtan yapılmış bir bebek bırakılır. Bundan sonra Beşik Baba'nın yüzü suyu hürmetine çocuklarının olacağına inanılır. Köyde "Tabe

boncuğu” takan kadınların çocuğunun olacağına inanılır. Tasa mum eriterek mumun aldığı şekle göre kadının ne zaman doğum yapacağı, çocuğunun cinsiyetinin ne olacağı gibi tahminler yürütme geleneği de köyde mevcuttur (Köseoğlu, 2009: 7-10).

Ergani ilçesinde çocuğu olmayan kadınlar lohusanın yıkandığı suyla yıkanılır. Gebe kalmak isteyenler kırk kemik bulup onları döver. Sonra bunları suya atar ve bu su ile üç defa yıkanılır. Çocuğu olmayanlar Armutova’da bulunan “Kadınlar taşına” giderler. Taşın etrafında üç kere dönüp dilek tutarlar. Böylece çocuklarının olacağına inanılır. Çocuğu olmayan (ölen), kadınların çocuklarının saçı yedi yıl kesilmez, örük yapılıdır. Beşik boşken kendi kendine sallanırsa çocuk olacağına inanılır. Doğumu zor olan kadınlara, kocalarının ayakkabısından su içirilir ve çakmak taşı birbirine çakılır. Böylece doğumun kolay olacağına inanılır (Uçak, 2007: 62-63).

Samsun’da hamile kadın, cenazeye bakarsa çocuğun benzinin sarı olacağına inanılır. Hamile kadın güzelleşirse kız çocuk; yüzüne sis basar, çirkinleşirse erkek çocuk doğuracağına inanılır (Şişman, 2002: 446-447).

Adana’da bir çocuğun burnunda yeşil bir damar atarsa kendinden sonra doğacak bebeğin erkek olacağına inanılır. Bebek, annesinin karnında oynadığında aya bakılırsa bebeğin erkek olacağına inanılır. Bebek, annesinin karnında oynadığında aya bakılırsa bebeğin ay kadar güzel olacağına inanılır. Hamilelikte anne, deveye, ayıya, maymuna bakarsa çocuğunun çirkin olacağına inanılır. Anne, tavşana bakarsa çocuğunun dudağının yarık olacağına inanılır. Hamile kadın, çok fazla sakız çiğnerse çocuğun çok çiş yapacağına inanılır. Hamile kadının iki kişinin ortasına oturmaması gerektiğine, hamile kadının üstünden atlanmaması gerektiğine inanılır (Akyol, 2006: 71-76).

Nevşehir’in Derinkuyu ilçesinde çocuğu olmayan kadınların tavuk tersine oturtulursa çocuğu olacağına inanılır. Çocuğu olmayan kadınların eşeğin kolunu ile beli çekilirse çocuğu olacağına dair bir inanç vardır (Kabak, 2011: 25).

Giresun ilinde kısırlığı gidermek için yedi evden ekmek toplayıp çocuğu olmayan kadına yedirirler. Hamile kadının köre, topala, sinirlenen kimseye bakması iyi sayılmazdı. Eğer bakarsa çocuğun doğunca bunlar gibi olacağına inanılırdı (Küçük, 2014: 241-243).

Rize yöresinde doğum öncesi yapılan uygulamaları

1. Dini-büyüsel içerikli olanlar
2. Tıbbi içerikli olanlar
3. Halk hekimliği temelli olanlar şeklinde üç gruba ayırabiliriz.

Bunlardan dini-büyüsel içerikli olanları halk inanışları başlığı altında inceleyeceğimiz için burada sadece tıbbi içerikli ve halk hekimliği içerikli uygulamalara yer vereceğiz.

Çocuğu olmayana kırk pınardan su toplanıp içirilir (KK: 154).

Çocuğu olmayan bi kadın vardı koyumuzde, çok yıllar çocuğu olmadı. Gene bi batıl inanç diyelim. Ona şöyle bişe dedile, derimen vardı eskiden, böyle su derimenleri, çarkları ağaçdan donerdi, "Derimenin çarklarının altına gideceksın, oriya yikanacaksın." Yikanması lazımmış ok adının ki çocuğu olsun. O donen çarktan sıçrayan sudan yikanacakmış. Ve bizzat annem oni oraya goturdi, gecenin karanlığına. Hiç kimsenin görmemesi lazım, mesele gece saat iki, uç sularında yani. Oraya goturdi oni oraya, bonyo yaptırdı o soğuk suyun altına sokdi, çıkardı, bonyo yaptı, geldi. Tesadüf mi deyim ne daha sonra o kadının çocuğu oldu. Ve annem işte ben gittim, onu bu şekilde yani boyle bişe var o şeyde yikandı çocuğu oldu, buni, bu işi kimse yapmıyor şimdi. Çocuğu olmayanlar derimenin altına yıkansa çok faydalı olduğuni soyler yani (KK: 153).

3.1.1.1.2. Doğum Anı ve Sonrası

Anne adayının doğum sancılarının hissedilmesiyle birlikte doğum hazırlıklarına başlanır. Doğum sancılarının başlamasıyla, doğum odasında ve doğum anında birçok âdet ve inanma uygulanır. Bu uygulamaların amacı doğumun kolay olması, doğacak çocuğun ve annesinin tehlikelerden korunması ve kutsanmasıdır (Başçetinçelik, 1998: 47).

Doğumun kolay geçmesi için Altay Türklerinde tecrübeli bir ebenin (ineci) ve hamile kadının yakınlarındaki diğer oba kadınlarının doğuma yardım ettiğini görmekteyiz. Doğumun kolay olması, anne ve bebeğin kötü ruhlardan korunması için Altaylarda çadırın tam ortasına bir direk yerleştirilir. Direğe bir urgan bağlanır. Urganın bir ucunu da direğe bağlarlar. Bu urgan lohusanın koltukları arasından geçirilir (İnan, 2006: 168-169).

Doğum sonrası, çocuklar için bebeklikle başlar, gençlik dönemine doğru uzanan bir süreçle devam eder. Bu dönem ad verme, kırklama, sünnet olma, day durma, ilk emekleme, ilk saç kesimi, ilk tırnak kesimi, ilk dişin çıkışı, köstek kesme, aylık kesme vb. dönemleri içerir (Kalafat, 2009: 31).

Anadolu'da yeni doğum yapmış kadına “loğusa, loğsa, doğazkesen, emzikli, nevse” (Örnek, 2000: 143) gibi isimler verilirken, Azerbaycan Türkleri “yeni uşak doğmuş kadın”, Başkurt Türkleri “Betislegen katın”, Kazak Türkleri “bosanğan ayal”, Kırgız Türkleri “cañı törögön katın”, Tatar Türkleri “bala tapkan hatın”, Türkmen Türkleri “yaña çağa doğran ayal” ve Uygur Türkleri ise “yekin arida tukkan hotun” sözlerini kullanmaktadır (Abalı, 2011: 32).

Loğusalık süresi ekonomik, coğrafi, sosyal vb. şartlar dikkate alındığında bölgelere göre değişiklik gösterebilmektedir. Ekonomik anlamda kadının işçi kategorisine sokulmadığı bölgelerde bu süre daha uzun tutulurken, kadının bilhassa tarım işçisi olarak önemli bir potansiyeli oluşturduğu bölgelerde bu süre çok daha kısa tutulmaktadır. Bu bağlamda loğusalık süresi 2 ile 60 gün arasında değişebilmektedir (Aça, 2005: 26).

Kadının bütün doğum öncesi hazırlıklardan sonra çocuğunu sağ salim dünyaya getirmesi, hem annenin hem de çocuğunun kötü ruhlar tarafından rahatsız edilmemesi için bir takım uygulamalar ve inanışlar geliştirilmiştir. Bu uygulama ve inanışlar çocuğun dünyaya gelmesiyle de son bulmaz; çünkü çocuk dünyaya geldikten sonra da ona ve annesine musallat olacak kötü ruhlar, hastalıklar vs. vardır. Türk insanı bunları engellemek, anne ile çocuğunu bütün kötü etkilerden korumak için birçok pratik geliştirmiştir.

Muğla yöresinde kırkı çıkmadan yanlılıkla karşılaşan loğusa kadınlar birbirlerinin çocuklarını üçer defa emzirirler. Böylece kırklarının karışmasını engellemiş olurlar. Ayrıca yörede kırkı çıkmamış çocuk olan evden ateş verilmez (Eşmeli, 2006: 52). Sandıklı ilçesinde kırklı kadınlar evden çıkmadan, yanlarına bir parça ekmek ya da demir parçası alırlar. Kırkını doldurmamış çocukların banyo suyunu çiğnenmeyecek bir yere dökerler. Ticaretle uğraşan babanın, ticaretten kazandığı parayla çocuğun üzerine gitmesinin, çocukta kırk basmasına sebep olacağına inanılır (Balaban, 2006: 80-81).

Adana yöresinde doğum kolay olsun diye hamile kadın su üzerinden geçirilir (Akyol, 2006: 78). Baskil yöresinde kadın kolay doğum yapsın diye kocasının ayakkabısından su içirilir, eşikten atlatılır (Kıyak, 2005: 22). Konya'nın Bozkır ilçesinde yeni doğan çocuk tuzlanır; çünkü çocuğu kim tuzlarsa çocuğun ona çekeceğine inanılır. Çocuk konuşmaya başlamadan aynaya baktırılmaz. Baktırılırsa çocuğun şaşı olacağına inanılır (Erdem, 2008: 25). Ergani yöresinde çocuğu yaşamayan aileler yedi Mehmet'ten yedi parça bez alırlar ve bu parçalardan yedi yamalı elbise yapıp çocuğa giydirirler. Çocukları ölenler çocuklara kendi isimleriyle çağırılmazlar, onlara kötü lakaplar takarlar. Çocuğu ölenler çocuklarının saçlarını yedi yaşına kadar kesmezler (Uçak, 2007: 66-67). Aydın'ın Koçarlı ilçesinde adetli ve kırklı kadınların lohusanın yanına girmesine izin verilmez (Abalı, 2011: 33).

Trabzon'da, doğum anı geldiğinde ebenin yanında, ona yardımcı olması için iki üç kadın daha bulunur. Doğum yapacak olan kadını, yardımcı kadın yüzü kendisine gelecek şekilde dizine oturtur. Ebe kadının arkasında oturarak doğum yapacak kadının makatına bir bezle baskı yapar ki makat yırtılmasın. Ebe kadın, rahmin ağzını açarak çocuğun gelişini kolaylaştırır. Çocuk eğer eğri geliyorsa doğrulması için kadın sırtta alınarak sallanır. Eğer kaynana geline beddua etmişse kadın rahat doğuramaz. Bir tasın içine konan suya kaynana okur, suya tuz atılır ve su gelinin üstüne dökülür. Suyu tuz az da beddualar suya vursun denir. Çocuğun göbek bağına eş, ayakdaş adı verilir. Doğumdan sonra göbek bağına düşmesi için kadın içi sıcak su olan bir tekneye oturtulur ve hafifçe karnı sıvazlanır. Göbek bağı kesilirken çocuğa göbek adı konulur, öbür dünyada çocuğun göbek adıyla çağırılacağına inanılmaktadır. Çocuk erkekse sesi gür çıksın diye eşin (göbek bağı) kanı çocuğa doğru sağılır (Balıkçı, 2004: 20-23).

İnceleme sahamız olan Rize ilinde de hem anne hem de çocuğu doğumdan sonra meydana gelecek hastalıklar ve musallat olacak kötü ruhlardan korumak için birçok uygulama mevcuttur.

Yeni doğum yapmış loğusa kırk gün dışarı çıkarılmaz (KK: 103).

Kırk güne kadar gelin ikindiden sonra dışarıya çıkamaz (KK: 140).

Çocuk doğar doğmaz kulağına ezan okunur ve adı verilir. Ad verilirken genellikle aile büyüklerinin adı seçilir. Ölmüş anne, baba, kardeş varsa bunların ismi de çocuğa verilir (KK: 103).

Doğumdan sonra kızın annesi tarafından “Beşik alayı” yapılırdı. Alay erkek evinde olurdu. Alaya kızın ailesi ve yakınları katılırdı. Çocuk kız ise kırmızı, erkek ise mavi beşik hediye edilirdi. Bu alay sadece ilk çocuk için düzenlenirdi. Diğer çocuklar bu beşikle büyütülürdü (KK: 103).

Beşik alayına katılanlar, çeşitli eşyalar ve hediyeler verirlerdi. Kundağa konulmuş paralar ise çocuğu yıkayan ebeye hediye edilirdi. Ebeler çoğu zaman bu parayı almaz; çocuklara bırakırdı (KK: 103).

Yeni doğan çocuğun göbeğini ilme irfana düşkün olsun, okusun diye Kur'an-ı Kerim'in arasına konulur (KK: 165).

Yeni doğan çocuğun eli ayağı düzgün olsun diye, çocuk kundaklanır (KK: 165).

Doğum sonrası yapılan loğusa ziyaretine paramuna denir. Ziyaretçiler bebek ve anneye hediyeler getirmektedir. Doğumu izleyen yedinci gün eş dost ve akrabalar çağrılır. Bebeğin ebesi bir kaptan daha küçük olan başka bir kaba kırk defa su döker. Daha sonra bu suyun yarısını annenin yarısını bebeğin başına döker ve bu arada üç İhlas bir Fatiha duası okur. Daha sonra da topluca yemek yenir. Davetlilerden birisinin yemek yememesi durumunda çocuğun açgözlü olacağına inanılır (Öztürk, 2005: 933).

Salyası çok akan bebeğe “şela kesmek” adı verilen uygulama yapılırsa bebeğin salyasının akmasının engelleneceğine inanılır. Bu uygulama şu şekilde yapılır (Öztürk, 2005: 1058):

Salyası akan çocuk akarsuyun altına getirilir, tükürmesi istenir, çocuğun tükürüğüyle birlikte akan suyu, ilaç yapmasını bilen bir kadın makasla keser, bu sırada ilacı yapan kadına orada bulunanlar birkaç defa “Çimun şelasını çeseyirum” diye cevaplar.

Çocuk durmadan ağladığı zaman “Çocuğa bir şey oldu” derler ve ilk tedbir okunmaktadır. Çocuğu efendiler yani din adamlarına okuturlar. Ya da kor halinde olan

kömürün atıldığı su ile çocuğun eli, yüzü yıkanır, kömür suyu dökülür (Kazmaz, 1994: 204).

Yeni doğan bebeği sarılıktan korumak için üzerine sarı bir bez örtülür (KK: 165).

3.1.1.1.3. Kırk Basmasına Karşı Önlemler

Loğusa bi kadun yani yeni doğmuş bi kadun çocuğunun eşyasını ikindiye kada dışarda pırakabilir. İkindiden sora kapiya, dışarıya kalmaz muhakkak çamaşırların toplanması lazım dışardan.

Dalda altına alması lazım çocuk kırklanmadan da dışarıya çıkılmaz eğer çok gerekliyse yani çıkılacaksa, bu sefer köngür veya musaf çocuğun üzerine koyulur, dışarıya çıkılır. Yani doktor icabi bişey eder o kırk olduğu zaman da kırk gün oldu çocuk o ne kadar eşyayı kullanmışsa kadın annesi neleri kullanmışsa, onlar bütün hepsi yıkanacak yani kırk demek kırklanacak. Her şey yıkanacak, şey edicek ondan sora, çocuk serbesttir. Çamaşırlarını da asabilursun, dışarıya da çıkabilursun. Her şey olabilir yani mesela bir yeni gelin daha kırkı olmamış mahalleye bi gelin geldi o kırkı olmamış gelin, o gelini görmeye gidemez bir birlerini basarlar, hasta olurlar, yani ondan sora mesela cenaze geldi mahalleye, cenazeye gitmesi gerekiy gelinin, gelin cenazeden yüksek bi yerde olması lazım. Mesela ondan tabut aşağı olalcak ya bir üst kata alurlar yahut ayakta durur, tabut ondan aşağıdur oturmaz (KK: 50).

3.1.1.2. Evlenme

Geleneksel olarak evlilik, yetişkin bir erkek ile yetişkin bir kadın arasındaki yasal geçerliliği olan, belirli hak ve yükümlülükler getiren bir ilişki olarak kabul edilir (Marshall, 2005: 223) ve toplumun çekirdeği, temeli olan aile yapısının oluşmasını sağlayan törendir. Evlenmenin temel amacı temelde aile olarak tanımlanan birimi oluşturmak ve türün üremesini düzenli, toplumca kabul edilen yasalar çerçevesinde temin etmeye yarayan eşler arasındaki cinsel ve ekonomik birliği oluşturmaktır. Evlilik kurumunun temel işlevleri vardır. Temel bir düzenleme olarak insanın fizyolojik ihtiyacı olan cinsel ihtiyacının giderilmesi, anne ve yeni doğan çocuğun bakım esnasında hayatını maddi olarak idame ettirebilmesi için türün üyelerine biyolojik ve toplumsal olarak uyarlanma, eşler arasındaki maddi ve manevi karşılıklı emek yararlanması ve toplumsal yaşam için gerekli ittifaklar ve

toplumu oluşturan bireyler arasındaki mübadele (başlık parası, çeyiz, nafaka vb. uygulamalar) olarak çeşitli işlevlere sahiptir (Emiroğlu ve Aydın, 2003: 293-295).

Evlilik biçimleri aile sistemi tipleri gibi çok çeşitlidir. Çekirdeksel ailenin temel yapısı evlilik adetlerinin çeşit çeşit oluşundan pek az etkilenmektedir. Tersine, bağımsız çekirdeksel aile ile büyük aile biçimleri evliliği biçimlendirmekte ve etkilemektedir. Büyük ailenin bulunduğu yerlerde, başat olduğu yerlerde çoklu evlilikler görülmekte (ekonomik yönden avantajlı oluşu nedeniyle) eş seçimini ailenin reisi olan yaşlı kimsenin yapma olasılığı artmakta, evlilik, ekonomik bir alışveriş niteliği kazanmakta, boşanmalar ise enderleşmektedir. Çekirdeksel ailenin göreceli bir bağımsızlık kazandığı yerlerde evlilikler monogomiye dönüşmekte, bireyler eşlerini kendileri seçmekte, evliliğin ekonomik alışveriş olma niteliği azalmakta ve boşanmalar artmaktadır. Bununla beraber evlilik adet ve geleneklerinde belirli bazı benzerlikler bulunmaktadır. Çoğu zaman ve çoğu yerde cinsiyet oranlamasının 1'e 1 oluşu nedeniyle, tüm toplumlarda başat olan evlilik tipi monogamidir. Samuel Johuson'un dediği gibi "Hiç kimse bir başkasının evlenme olanağını ortadan kaldırmadıkça iki karı alamaz". Polyandry (Bir kadının iki ya da daha çok erkekle evlenmesi) ise o kadar az görülen bir durumdur ki, Murdock bu olguyu etnografik bir tuhaflık olarak değerlendirmektedir. Çok karılılık (Polygny) daha çok rastlanan bir evlilik biçimidir ve erkeklerdeki ölüm ortalamasının kadınlardakinden daha yüksek oluşu sonucunda erkek nüfus karşısında kadın nüfusun çokluğundan ileri gelmektedir. Çok karılığa izin verilen yerlerde bile başat evlilik tipi tek karılıktır. Buralarda zengin ve güçlü kimselerin çoğunlukla tek karılılıkla yetinmedikleri anlaşılmaktadır (Bottomore, 1984: 184-185). Bunların dışında tarihi süreç içerisinde görülen temel evlenme şekilleri şunlardır:

- a). Endogami (içten evlenme): Bu grupta evlilik, kendi ailelerinin bulunduğu gruplar içinden evlenmeyi, eş bulmayı ön görür.
- b). Ekzogami (dıştan evlenme): Bu evlilik tipinde eşler yabancı kabilelerden alınır.
- c). Patrilokal (baba çevresi): Bu evlilik türünde evlenen kadının, erkeğin sosyal, kültürel, dini ve coğrafi çevresine dahil olması ösz konusudur.

d). Matrilokal (ana çevresi): Bu evlilik türünde, erkeğin kadının sosyal çevresine girmesi gerekmektedir (Nirun, 1994: 22-23).

Bottomore tarafından yapılan bu tespitler Rize ili için de geçerlidir. Saha araştırması esnasında yaptığımız gözlemlerden elde ettiğimiz verilere göre Rize ilinde tek eşlilik esastır; ancak birden fazla kadınla evli olanlara da rastlanmaktadır. Bunlar genellikle ya ilk eşinden çocuğu olmadığı için ikinci evliliklerini yapmış kişilerdir; ya da maddi durumu çok iyi olduğu için birden fazla eş almış kişilerdir. Rize ilinde rastlanılan bir diğer durum da dini kimliği ile ön plana çıkan kişilerin çok eşliliğe daha yatkın olmaları durumudur. Sosyolojik bir araştırma ile bu durumun sebep ve sonuçlarının daha iyi izah edilebileceği kanısındayız.

Evlilik ile kurulan ve toplumun temeli, çekirdeği olan aile üzerine geçmişten günümüze birçok araştırma yapılmıştır. Bu araştırmaları yapan bilim insanları genel olarak aileleri geniş aile ve çekirdek aile diye iki gruba ayırmışlardır. Geniş aile genellikle kırsal veya geleneksel toplumların bir kurumu olup ekonomik ve siyasal bir birlik olarak düşünülür. Bu aile tipinin fonksiyonlarını şu şekilde sıralamak mümkündür:

a). Ekonomik Fonksiyon: Ekonomik olarak bir bütün olan bu ailede, gelir tek elde toplanır ve masraf tek elden yapılır. Ayrıca özellikle tarımda görüldüğü gibi bu ailede oldukça gelişmiş bir ekonomik iş bölümü ve işbirliği vardır.

b). Prestij Fonksiyonu: Üyeler toplumdaki statülerini aileden alırlar. Soyluluk, rençperlik gibi kanla ya da meslekle ilgili toplumsal statünün kaynağı ailedir.

c). Eğitim Fonksiyonu: Ailenin üyelerinin her türlü eğitiminden (mesleki, dinsel vb.) sorumludur ve bu fonksiyonu yerine getirmeye çalışır.

d). Koruyucu Fonksiyon: Aile, üyelerini korur. Bu koruma maddi veya manevi olabilir. Ailenin sosyal sigorta fonksiyonu burada belirlemektedir.

e). Dinsel Fonksiyon: Aile, üyelerine tam bir dinsel eğitim vermekle kalmaz, ibadetlerini de kontrol eder.

f). Eğlenme ve Dinlenme Fonksiyonu: Aile üyelerinin, dinlenme ve eğlenmelerinin en iyi yapıldığı yer ailedir.

g). Eşler Arasında Sevgiyi Sağlama ve Çocuk Yapma Fonksiyonu: Bu fonksiyon ailenin en eski ve belki de değişmemiş tek fonksiyonudur (Kongar, 1986: 26).

Geleneksel aileye karşılık, modern toplumlarda aile tipi olarak çekirdek aile daha yaygındır. Bu ailenin başlıca iki fonksiyonu vardır. Bunlardan biri üreme ve çocukların küçük yaşlardaki sosyalizasyonu, ikincisi ise eşler arasında psikolojik dengenin sağlanmasıdır.

Bu aile tipinin özelliklerini de şu şekilde sıralayabiliriz:

a). Aile, yardım için akrabalarına güvenemez. Akrabalar da aileden yardım beklemez.

b). Aile ve ailenin akrabaları birbirleri yönünden karşılıklı haklara pek sahip değildir. Bu nedenle karşılıklı yerine getirilmesi gereken zorunluluklar çok azdır.

c). Aile ve akrabaların birbirleri üzerindeki değer ve ahlak denetimi çok azdır.

d). Akrabalar, ailenin konut ve yerleşme yerini seçemezler. Böylece ailenin konut yeri akrabaların oturduğu yerle bağımlı değildir. Bu ise akrabalarla toplumsal etkileşimin derecesini azaltarak ailenin bağımsızlığını destekler.

e). Eşler, birbirlerini akrabaların haklarına ya da çıkarlarına bağlı olmadan sadece kendi kararlarıyla seçerler. Evliliğe uyum ise yalnızca karı koca arasında yapılır.

f). Çekirdek ailede evlenme yaşı da geleneksel aileden farklıdır. Endüstriyel toplumlarda kişilerin meslek edinmeleri için uzun bir eğitim sürecinden geçmeleri gerekmektedir. Bu da evlenme yaşının yükselmesine sebep olmuştur.

g). Doğurganlık eşlerin ihtiyaçlarına göre kendi kararlarıyla tespit edilir.

h). Evlilik omnilienaldır. Yani ana tarafından veya baba tarafından ya da erkek tarafının veya kadın tarafının özel bir ağırlığı yoktur.

j). Birey olarak eşlerin duygusal dengeleri bu küçük çekirdek birimde sağlanmak zorundadır. Çünkü duygusal dengeyi sağlamak için başvurulacak başka bir kaynak yoktur.

k). Çekirdek aile türünde ayrılık oranları geleneksel aileye göre daha yüksektir.

l). Eşlerin biri öldüğü ya da ayrılık olduğu zaman yeniden evlenme eğilimi yüksektir (Kongar, 1986: 27-28).

Aile kurumu sosyalizasyon sürecinin kaynağı durumundadır. İnsanın kazandığı duygu, düşünce, inanç ve davranışların kökü ailededir. Biyo-psikolojik vasıflarla başlayan aile ilk zamanlarında hukuki normların desteğine ihtiyaç duysa da biyo-psiko-sosyal karaktere ulaştıktan sonra hukuk normlarının desteğine fazla ihtiyaç duymayacaktır. Özellikle çocuğun doğumundan sonra aile sosyal bütünlüğünü tamamlar ve giderek toplumun odak noktası olma durumunu kazanır. Değişen sosyal ve kültürel normlar içerisinde aile, nesillerin devamını sağlamakla yükümlü olup çocukları yetiştirerek sosyalizasyon süreci içerisinde topluma kazandırması sebebiyle görevini ve önemini artırmaktadır. Ailenin görevinin ve öneminin kaynağı “aile içi dayanışma”dır. Solidarite, endüstri toplumunda sosyal huzur ve güven faktörleri ile aile içinde desteklenmektedir. Endüstri toplumlarında, ferdiyetçiliğin gelişmesine mukabil aile içindeki solidarite, aile bireyleri arasındaki “biz duygusu” ihtiyacını karşılamaktadır. Çağımıza gelene kadar geçen süre içinde sosyo-kültürel değişme teknolojiyi, bürokratikleşmeyi, iletişimi ve diğer aktüel olguları ön plana çıkardıysa da aile her zaman olduğu gibi görevini ve önemini muhafaza etmiştir. Bunun sebeplerini şu şekilde sıralayabiliriz:

1). Akrabalık ilişkileri belki zayıflamıştır; fakat aile bireyleri arasındaki dayanışma önemini muhafaza etmektedir. Çünkü sosyal tabiatın gerçeklerine dayanması, ayrı cinslerden kurulması ve çocuğun uzun süre bakıma muhtaç olması akrabalık ilişkilerini ve aile içi dayanışmayı gerektirmektedir.

2). Ailenin kutsallığı ve mahremiyeti sayesinde, endüstri düzeni ailenin özüne fazla etki yapmamıştır; çünkü aile aynı zamanda bir “referans grubu” olduğu için toplum şartlarına kolayca uyum sağlayabilmektedir (Nirun, 1994: 19-21).

Aile, sosyal tarih boyunca çeşitli görevler üstlenmiştir. Göçebe ve çoban kabilelerde, hayvanlara bakmak ve onları yetiştirip ehlileştirmek ailenin görevidir. Çapa tarımında tarım faaliyetleri ve çapalama işleri aileye aittir. Özellikle, tarlaların sabanla sürülmeye başlanmasından sonra tarım, başlı başına bir aile işlevi haline gelmiştir. Erkek

önem kazanmıştır. Avcılık genelde erkeklerin işleridir. Üretici ve tüketici karakterini birlikte yürüten büyük ailelerde ilaçların, otlardan toplanarak yapılmasından av malzemelerinin yapımına kadar pek çok iş aile bünyesinde gerçekleştirilmekteydi. Modern çağın endüstri düzeninde görülen sosyal hareketlilik, para piyasası, piyasa için üretim, kitle halindeki seri üretim, iş bölümü, ihtisaslaşma olayları, zamanla büyük ailenin fonksiyonlarını üstlenmeye başlamıştır. Böylece günümüz ailesi bir üretim biriminden ziyade tüketim birimi haline gelmiştir (Nirun, 1994: 21).

Tarihsel süreç içerisinde ailenin yapısında bir takım değişimler olsa da Türk kültürü dünyada evlilik konusunda en zengin âdet, töre, tören ve inanışın bulunduğu kültürlerden birisidir. Milletin çoğalmasını, gelecekte var olmasını, güçlü olmasını sağlayacak olan çocuklardır; çocukları yetiştirenlere ailedir. Bunun, daha ilk çağlarda farkına varan Türkler, aileyi kutsal bir kurum olarak kabul etmiş ve aileler ne kadar sağlam olursa toplum da o kadar sağlam olur diye düşünmüştür. Bu düşünceyle daha ilk eş seçiminden düğünün sonuna kadar yapılan her işlem dikkatle süzgeçten geçirilmiştir. Eşler birbirine uygun mu, kadın çocuğa bakabilecek, evin işlerini yürütebilecek olgunlukta mı; erkek, ailesini geçindirip eşine kocalık, çocuklarına babalık yapabilecek durumda mı? Bunlar sık dokunup ince elendikten sonra eşlerin evlenmesine izin verilmiştir. Aileye bu kadar çok önem ve değer veren Türkler, evlilik kurumunu zedeleyecek, bozacak her türlü hareketi de en ağır şekilde cezalandırmışlardır. “Hiyong-nular (Hunlar) evli bir kadını kirleten kimseyi ölüme mahkum ederler, genç bir kızı iffal eden ise büyük bir fidye vermeye ve hemen o kızla evlenmeye zorlardı” (Şeşen, 1975: 12). Oğuzlar ise zina diye bir şey bilmezler. Böyle bir suçu işleyen birini ortaya çıkarırlarsa onu iki parçaya bölerler. Şöyle ki: Bu kimseyi iki ağacın dallarını yere yaklaştırarak bağlarlar. Sonra bu dalları bırakırlar. Dalların eski durumuna gelmesi neticesinde o kimse iki parçaya bölünür (Şeşen, 1975: 31). Kutluklarda ise kadınlar ömrü boyunca sadece bir erkekle evlenir. Kocasını ölen kadın bir daha evlenemez. Kutluklar, idarecileri ve kendine has kanunları olan bir boydur. İçlerinde zina eden kadın veya erkeği yakarlar. Onlar arasında boşanma yoktur. Evlenen bir erkek bütün malını mihr (başlık) olarak verdiği gibi kızın velisine bir sene hizmet eder (Şeşen, 1975: 91). Günümüzde hala Anadolu’da Aleviler arasında boşanmanın yasak olduğunu, boşananların toplumdan dışlandığını, zina edenlerin düşkün olarak ilan edildiğini ve kimsenin selam bile vermediğini (Yörük, 1998: 82-286) düşünürsek bu kuralların çok köklü ve eski kurallar olduğunu görebiliriz. Buradan ayrıca Türk toplumunun geçmişten

günümüze aileye çok değer verdiği ve bu kutsal kurumu kirletenleri sevmediği sonucunu da çıkarabiliriz.

Türkler, diğer toplumların aksine ilk çağlardan itibaren kadına çok büyük önem vermiş, kadının ailede erkek kadar önemli olduğunu düşünmüştür. Türk milletine göre kadın, eşi olmadığı zaman eşi varmış gibi misafiri ağırlayıp yolcu edebilecek güç ve beceriye sahip olmalıdır. Ailede kadının önemi ve hangi kadınla evlenilip hangisiyle evlenilmemesi gerektiği konusunda bize en güzel bilgiyi Dede Korkut vermektedir. Dede Korkut'ta kadınlar "Birisi tolduran topdur. Birisi ivün tayağıdır. Birisi niçe söylesen bayağıdır (Ergin, 1994: 76) şeklinde dört guruba ayrılır ve uzun uzun anlatılır. Kadın ve erkeğin eşit neredeyse eşit statülerde bir araya gelmesiyle kurulan Türk aile yapısı son derece sağlam ve uzun ömürlüdür. Ancak İslamiyet'in kabulünden sonraki dönemde İslam dininin yorumlanışında ortaya çıkan bir takım arızalar sebebiyle kadının aile içindeki konumunda zaman içerisinde değişimler olmuştur. Tüm bu bilgiler ışığında Türk toplumunda evliliğin geçmişten günümüze çok önemli bir müessese olduğunu ve bunun etrafında birçok tören, ritüel ve inanın ortağa çıktığını söyleyebiliriz.

3.1.1.2.1. Evlendirme Biçimleri

Evlilik, insan hayatında iki gencin hayatını birleştirmesiyle oluşan önemli geçiş dönemlerinden biridir. Ailenin temeli evlilik ile atılmaktadır. Bu kurum daha önce gençlerin ailelerinin verdiği kararlarla kurulurdu ve bu karara karşı gelindiğinde gençler kaçarak evlenirdi. Günümüzde aileler, çiftlerin kararına saygı duymaktalar. Bundan dolayı kaçarak evlenme azalmıştır. Aileler, bu duruma saygı gösterecekler de evlilik kurumunun gereği olarak yaşadığı toplumun gelenek, görenek, töre ve yasalarına uymak zorundadırlar. Toplumumuzda farklı biçimlerde evlenmelerle karşılaşmaktayız. Kültürel değişimlerin etkili olduğu büyük kentlerde doğrudan tanışıp evlenme artarken gelenekselliğin ağır bastığı yerlerde hala görücülük en etkili evlenme biçimi olarak karşımıza çıkmaktadır (Artun, 2005: 148).

Görücüyle evlenme geleneği erkeğin aile, akraba ya da komşu gibi yakın çevresinden seçilen birkaç orta yaşlı kadının; çevrelerinden oğulları için önerilen, yakıştırılan bir genç kızın evini ziyarete gitmeleriyle gerçekleşmektedir. Erkek tarafının kadınları, hem genç kızın oğullarına uygunluğu açısından değerlendirirler hem de niyetlerini

belli ederler. Buna “kız bakma”, “dünür gizme”, “görücü çıkma” gibi adlar da verilir. Görücülük yoluyla evlenme geleneğinde evlenecek gençlerden çok, ailelerin girişimi, isteği ve beğenisi rol oynamaktadır (Örnek, 1995: 185-186).

Yörede görücü usulüyle evlenmeye bir örnek olaya şu olayı aktarabiliriz:

Görücü usulüyle evlendim. Elçi celmedi. Ablamun kayniydi. İstedile beni babamdan. Ben istemiyidim. Babam verdi beni. Verdiler gittiler beni işte. Bi ay sorada duğunum oldi. Duğun hazurluklarına eskiden hazır bişe yokidi. Bezi kestile, keserdile bezleri, elbiseleri, bi terziye tikiludile. Olari oğlan tarafı mes- papuç ederdi. Mes-papuç derdile cotururdiler kiza. Kiza cotururduler pazartesi mes-papuç olurdi. Çarşamba cunida kiz eşyasini cotururdi oğlanun evine. Oğlan odayi donaturdile.

Odaya bi demir karyolam var idi benim. Bi da bi sanduğum bi da bi dolabum varidi. Mes-papuçtan sonra gelini hazırlardiler. Gelinun kaşlarını alurdiler. Yuzuni tellerdiler. Mitari teli varidi. O tellen birlukte gelunun yuzuni tellerdile.

Ondan sonra kina gece olurdi kiza. Gelini hazırlarler kina gece ederler kiza. Kizun evine. Saat on içiye kadar horon horon, yemek misir ekmekleri oluridi, horonlar sarmalar, gelen millet hep yemek yerdi. O olurdi işte oynardile şey ederlerdi. Kina gece biterdi. Olurdi sabah Perşembe günü gelir kizi evden alurdile. Duğunçi celurdi kiza ayakla. Araba yokidi. Abim ceturdi seni oğlanun evine. Cirdi kolima. Cetirdile beni oğlanun evine. Kaynanam elume bal surdi. Surdini kapının kiyine. Abim kapiyi çesti. Evden bakir bi sini hediye verildi. Eve otukadile beni evun içine otukadile beni. Oğlan tarafından eyağumi yikadile. Çorap giyindim çorabun içine bozuk para koydile. Olari tökerdile, çorabumi çıkaruken paralar dokulurdi leğenun içine. Olari oğlan tarafı alurdi parayi. Ondan sorada gelini cotururdile odaya. Kaynanin elini operdi. Eleturdile seni odaya. Sonra gelini ederdiler. Beyaz celinlik melinlik giyerdi. Eskiden haboyle duvak takardile haburdan aşığıya sim asardile. Kizlar bohça cotururdi. Bohçalar koyulurdi masanun ustune. Bohçalar corunurdile. Oğlan kaynana o bohçalara para atardi. O para celunun duzençisi alurdi parayi. Ondan sonra... bohçanın içinde yatak takumu, kaynanaya gecelukler, oyle bişeler işte koyulurdi.

(Bohçalar) Kaynuna , kaynanana corumune,eltiye olurdi. Bohça o bohçalar corunduktan sonra celinin sanduğuna yiğilurdi. Cumartesi cuni bohçalar dağıtulurdi sahiblarına. Anlatabildum mi?

Benum çeyizimde yokidi oğul eskiden ne kadar çeyiz vardı, eski peşkilleri, pulli peşkilleri olurdi, havlular olurdi, eşya olaridile. Odamada bi demir karyola, bi sanduğum işte, bi dolabum bida tokuma purtili kiliminden bi kanat odana olurdi.

Bohçalar cumartesi cuni dağılurdile, bohçaları, kime verursen bohçaları, o da celine bi miktar para verirdi, yuzuk alurdi, oyle büyük bi hediye vermezdiler oğul.

Duğun cunu Cuma cuni ederdile gelini, Cuma ederdile, 2 tane şair celurdi , kemañeci gelurdi. Akşama kadar horon kemane, şairler. Atma turçi atardile birbirlerune, hancisi alt kalacak, hancisi yenecek. Bular derdile birbirlerine derdile, millet el vurmak kiyamet kopardi. Çok hain duğun ederdile.

(Nikâhı kıymak için) Hoca celdi. Dedi en once sordile oğlana, “kebul edeyi misun?”, “Edeyirum dedi” geldida abim bağa sordi. Benda kabul ettum nikahum oldi.

(Nikâh soruları) Ayri ayri soruldu. Nikahumuzda olduktan sora verdiler bize birer, damadi coturdile odaya, haboyle 2 sandalye koydile, otukadiler bizi yan yana, verdile bize birer bardak şerbet, içtuk o şerbetleri, ondan sonra artik kapiyi kapattile. Kalduk odaya. Kocami ilk o zaman cordum. Otukadile bizi, ondan sonra kapiyida kapattile, kalduk başbaşa. Tekrar yattuk işte. Sabahtan kalktuk gene duğun devam etti. Akşama kadar yine duğun oldi Cuma. Yemek yemek tatlılar, siniler baklavalar, yekun gelenlere verildi yemek, duğunum oldi bitti sona erdi. Cuma günü da akşam olacak ya bitecek duğun kaynana horoni ederler, kaynana damat gelin, kayinlar, eltiler toplanurlar horona, çemane, şairler, eniştenun ayağına atardile çemaneyi, eniştada parayi verurdi çemaneye, yerden kalkardi çemane, ondan sora artik duğun biterdi, dağılurdi.

7 gün kız beklerdi. 7 gün beklerdi. 7 gün oldimi, kizun tarafı gelurdile, gelini alurdile coturdile kizun babasunun evine. Biz babadan utanurduk. Kizlenurduk. Cotururdi evden biri babamun elini operdum. Yediye bir akşam kalurduk, oğlanun evindan gelip alcaklar kiziya 7 diye, ederdile bi sini baklama şey bi bavul lokum. Celurdi

oğlanun evine olar işte, biz olara hiç el tutamazduk. Olarun meymari kaynana olacaydi. Kaynanan dağıtacakidileri. Olurdu 15, 15'e de yine gelurdile, kizun tarafi alurdini gene lokum getururdi, alurdile kizi, cotururdile babasunun evine. O vakit 2 akşam kalacaydi. 7ye bi akşam 15e iki akşam kalurduk. 15ede ederdiler oğlan tarafini davet, toplardile butun milleti cotururdile kizun babasunun evine davete. Anlaşurdile eskidende tabak, çatal, kaşuk, alurdile kizli, derdile sana ki aricağuk seni, gizli çorabunun içine sokardile, bulamazdilari ceblerine. Şakalaşma ederdile. Buni de ederdile işte.

Bi adet işte. Ederdiler. Oyle on beşta oldi mi, davetida oldi mi, davet biterdi. Olurdi bebeğun. Alay ederdiler, bebeklere alay edilurdi, bebeğe eşya getururdiler, hediye getururdiler, bu da olurdi bebeğun şeyi (KK: 175).

Kız kaçırma ile evlilik, kültürümüzde yaygın olan evlilik geleneklerinden biridir. Evlenmek isteyen gençler çeşitli nedenlerle, en önemlisi de ailelerinin onay vermemeleriyle çareyi kaçmakta bulurlar. Ancak yukarıda da belirttiğimiz gibi günümüzde ailelerin bilinçlenerek evlilik tercihini çocuklarına bırakmalarıyla birlikte kaçarak evlenme geleneği neredeyse son bulmuştur. Ancak bu geleneğe eski Türklerden beri rastlandığı için burada yer verme gereği gördük. Eski Türklerin, ataerkil kabile ve aşiret olarak yaşadıkları dönemlerde, evliliklerin kız kaçırma suretiyle olduğu görülmektedir.

Yakutlarda evlenecek genç, kızını kaçırmadan önce Şaman tarafından bir ayin yapılır. Şaman, atların çevresine kırmızı döküp kırk kötü ruhun adlarını sıralar. Ardından bu kötü ruhlara karşı gençleri koruması için Tanrı'ya dua eder. Altaylılarda ise kız kaçırma, diğer Türk boylarından farklı olarak kızın rızasıyla hatta anne ve babasının onayı ile olur. Kız kaçırıldıktan sonra erkeğin arkadaşları çalı çırpıdan otağ hazırlarlar. Gelin ve damat bu otağda üç gün kalırlar. Bunlara dışardan ateş verilmez, ateşlerini çakmak taşıyla yakarlar (İnan, 2006: 166).

Doğu Karadeniz bölgesinin tamamında olduğu gibi Rize yöresinde de geçmişte kaçarak evlenme çok yaygın olmasına rağmen günümüze yaklaştıkça azalmaktadır. Bunda ailelerin artık evlenme konusunda çocuklarına daha çok söz hakkı vermeleri etkili olmaktadır. Günümüzde gençler arasında üniversitede okuma, büyük şehirlere gidip

buralarda aileden ayrı çalışma oranı arttığı için aileler karar verme sürecinde daha pasif hale gelmiştir. Geçmiş dönemde yaşanan bir kız kaçırma olayı şu şekildedir:

Ben o vakitler sevdaluk nedur bilmezdim. Sevdaluk edenlere kizardum. Bizim mahalleden bi uşak beni cormiş bağa âşık olmuş. Beni isteyenlere gidip ben Hayriye ile sözlüyüm dermiş. Tabi benum haberim yok bu durumdan. Gelirdi bizum oraya bakardi bağa ama ben hiç bakmazdum oğa. Herkese gidip biz Hayriye ile sevdaluk ediyruk demiş. Ben buni duydum çok hayin sinirlendum. Nefret ettum ondan. O zamanlar askere gitcekti. Askere giderken anasina demiş bu işi hallet diye. Hayriye'yi alacam deyimus başka bişe demiyimmiş. Bi cun izinden geldi. Celdi babamun yanina dedi biz Hayriye ile seviyruk birbirumizi. Kimliğini verda hazırlıklara başlayalum. Babamda cahil bağa sormadan verdi kimluğumi. Benim bişeden haberim yok. Ondan sora bizum oraya var Fatma deyine bi arkadaşum. Geldi bi gün diyi bağa hadi çamaşır yıkamaya dereye inelim, Annen dedi. Benda dedum anam bağa bişe demedi. Ben gelmem dedum. Birazda hastayım dereye inemam dedim. Ne kadar ısrar ettiyseda gitmedum onla. Meğerse oni Ahmet condermiş aracı olarak. Benum o zamnlar tabi bundan haberim yok. Neysa oldi bikaç gün daha geçti. Fatma yine geldi. Hadi Sülbiye halaya gidelum dedi. Benda anamdan izin aldum, koyulduk yola gittuk. Meğer yine Ahmet yollamış Fatma'yi. Gittuk oraya bi baktum o. Dedi bağa Hayriye gel evlen benle. İnat etme dedi. Benda dedum sen beni herkesun diline düşürdün. Yalan laflar ettun, sağa çok kizmişum. Evlenmem dedum senle. Sen misun boyle diyen. Tutti bi kolumdan o, bi kolumdan arkadaşı. Kaçırıldılar beni evine. Daha da dönemem babam vermiş nufus cuzdanumi. Mecbur razı oldum. Yolladılar eve haber. O zamanlarda kaynatam yeni elmişti. Çok olmamıştı eleli. Duğun muğun olmadı. Anasunun evine bi nikâh kiyildi o kadar. Gelunluk yerine kadifeden bi elbise tiktile bağa. Hem nikâha hem da normal bi yere giymeklik bi elbise. Onu giydum. Duğunda olmadı kaynatam eldi diye. Oyle evlenduk. İlk başta sevmemişum ama sonradan ben da sevdum Ahmet'i (KK: 174).

Kız kaçırma yörede oldukça sık görülen bir olaydır. Sadece gençler değil ihtiyarların bile kız kaçırıldığı olmaktadır. Doğanay Köyü'nde meydana gelen böyle bir olayı Harun Dalbastı şu şekilde anlatmaktadır:

İlyas amcanun hanumi ölür. Yakınındakiler buni evlendurelum derler. Ama nerede bulacağuz buna münasip. Araştırdılar maraştırdılar dediler ki:

“Yanivet’da Gittipge deyi bir hala var” zaten hisim idiler. O kadunun da Timisvat köyünde kızı var idi. Kızını yoklamak için oraya gideceğini söyleyurler. Aracılık yapan da bir kadın. İlyas amcanun da durumu müsait idi. Kadun da yetim kalıyordu. Fakir idi olduğu yerde. Önce söylediler kaduna “Ben evlenmeyeceğim” dedi. Ama aracılık yapan kadun ısrar etti. “Bu kadun o garibanların içinde kalurse daha yetim kalur. Bu İlyas Çavuşle evlenurse daha rahat olur.” Zengin adam, akıllı adam. Aracılık yapan kadun İlyas Çavuş’a “Kadun üç gün sonra tornini yoklamaya gidecek” dedi.

İlyas Çavuş’in yakınleri Mustafa Dayı, onun gibi yaşlıler, buni duyunca dediler ki:

“Oni çekelum, geturelim”.

Hala, Yanivat’tan yola çıkıyor. Bunlar da iriğinci’de yolını keseyurler.

“Eeee Gittipge, nereye gideyursin, ne haber?”

Ben tornimi yoklamaya gideyrum.

Dediler ki: “Yok seni İlyas Çavuş’a götüreceğuz”

Kadun ani korkti. “Olmaz” swsi. “Ben yetim, zavalli. Beni mi buldunuz burada?”

Tabi, ilkin biraz bağırdı çağırdı, bunlara karşı geldi. Ama o koca adamların yanında başka çare kalmadı. Omuzunden tuttuler. “Sen niçun bağırecek idun, biz sana eyuluk yapayırız” dediler.

Hala da yavaş yavaş yumuşadı, geldi. Benum annemle 30 sene bir arada yaşadiler. O kadar eyi geçindiler ki annem rahmetli elinceya kadar dua edeyurdi (KK:4).

3.1.1.2.2. Evlilik Çağı ve Evlenme İsteğini Belli Etme

Ülkemizde, 1926 yılında kabul edilen ve yürürlüğe giren Türk Medeni Kanunu’nun 124. Maddesine göre, evlenme yaşı kızlar ve erkekler için 17’dir. Ortalama 17-18 yaşlarına gelmiş genç bayan ve erkekler için birbirinden farklı roller ortaya çıkmıştır. Evlenmek için girişim genelde erkekten ve erkeğin ailesinden gelir (Örnek, 1995: 190).

Toplumumuzda kız ve erkeğin buluş çağına girmesiyle fizyolojik ve biyolojik olarak evlilik çağına girdiği kabul edilir. Genç kızların ev işlerine katılması ve karşı cinsle

ilgilenmesi evliliğe hazır olduğunu gösteren diğer belirtilerdir. Erkeklerde ise evin ekonomisine katkıda bulunması, askerliğini yapması evlenme için gerekli ölçütlerdir.

Geleneksel kültürümüzün yaşandığı kimi yörelerde ağabeylerin ve ablaların, kardeşlerinden daha önce evlenmelerine önem verilir. Küçük kız kardeşlerin ablalarından önce evlenmesi durumunda son yıllarda izin istenmektedir. Çünkü ablanın evlenmemiş olması önemli bir engel olarak görülmektedir (Artun, 2005: 150).

Rize yöresinde eskiden gençlerin evlenmeleri, eş seçmeleri genelde kendi iradeleri dışında olurdu. Genç kız ve erkeklerin evlenme çağlarına gelmeleri halinde kendilerine sorulmaksızın evlendirildikleri bir vakıa idi. Ama bunun yanında sevdalanma ile evlenme de az değildi.

Eskiden kız ve erkeklerin birbirlerini görüp konuşmaları pek mümkün değildi. Sevdalanma, köylerde eğratlıklarda (imecelerde), mahalli sibyan mekteplerinde, düğünlerde, bayramlarda, yaylalarda başlardı. Birbirine sevdalanma gizlilik içerisinde kimseye hissettirilmeden yapılırdı. Sevdalanma öncelikle erkek tarafından başlar, kızın da karşılık vermesi ile devam ederdi. Sevdalılar, bir araya gelip görüşebilmek için düğün, bayram ve eğratlık günlerini, yaylaya gitme zamanlarını beklerlerdi. Çünkü bu zamanlarda daha çok görüşme imkânı bulabilirlerdi. Ayrı köylerden olup da aynı yaylaya giden kız ve erkeğin yaylada sevdalanmaları, yayladan döndükten sonra görüşmemeleri bazen sevdalığın bitmesine sebep olurdu.

Bazı kızlar sevdalığını gizlemeye çalışırdı. Ana ve babası bunu aracı ile araştırıp sordurduğunda böyle bir şeyin olmadığını söyler; ancak daha sonra sevdalandığı gençle kaçtığı görülürdü (Rize Kültür Derlemeleri, 1999: 170; KK: 187).

3.1.1.2.3. Kız İsteme

Kız istemeye 3-4 kişi gidilir. Gidenlere yemek verilir. Genelde ikram edilen yemek beyaz kabaktır. Bir süre sohbet edildikten sonra Allah'ın emri Peygamberin kavli ile kız istenir. Erkek tarafı kız evine bir bohça ile gider. Bohçada bir takım elbise, gömlek, peştamal, kazak, mendil, ayakkabı ve bir çift çorap olur. Bir de “apet pileçisi (mayalı büyük bir ekmek) olur. Bu ekmek “Pitta çarı” de denilen beyaz, nakışlı bir bohçanın içinde

götürülür. Bu ekmek bizzat kendileri tarafından yapılır ve bereket manasına götürülür (KK: 5).

Kız istemeye kayın peder ve yakın akrabalarından 3-4 kişi giderlerdi. Kız verildi mi o anda söz kesilirdi. Nişan olarak siyah ve beyaz yazmayı kayınpeder cebine koyar, kız verilince o da yazmaları geline verirdi, böylece söz kesilmiş olurdu. Çok eski zamanlarda başlık parası da verilirdi (KK: 3).

3.1.1.2.4. Nişan

Nişanda altın, elbise, gömlek falan alınır bohça yapılırdı. Nişanı bazıları yapar bazıları yapmazdı. Sözün nişan yerine geçtiği de olurdu. Kız nişana kadar gösterilmez, nişan anında da gösterilmez. Kız ortaya çağrıldığında yüzü peçe ile kapalı olurdu. Yüzükler takılırdı ondan sonra kızın yüzü görülürdü. Yüzük takma işinden sonra karşılama türküler söylenir kemençe ile horon oynanırdı.

Nişanlılık döneminde gelin, damadın yakınlarına peçe yapardı. Damadın yakınlarıyla konuşamazdı, sadece nişanlıyken geline hediye alıp gidenle barışır ve konuşurdu. Bu düğüne kadar devam ederdi. Bu âdete “obarişu” (barışma) denirdi.

Gelin nişanlı olduğu süre içerisinde nişanlısıyla da konuşamazdı. Bunun manası evlenmeden yüzüme bakamazsın demektir.

Nişanlılık döneminde gelinle damat açık açık görüşemedi; ancak gizliden görüşürlerdi. Gelin damadın evine gidemez, yakınlarıyla konuşamazdı. Damat da gelinin evine gidemez, yakınlarıyla konuşamazdı. Arada bir geline hediye veya on para götürülürdü (KK: 5).

3.1.1.2.5. Düğün Hazırlıkları

Düğünler güz ve kış mevsimlerinde işler daha az olduğu için genelde bu mevsimlerde yapılırdı. Düğüne birkaç gün kala her iki taraftan da birkaç kişinin katılımıyla geline eşya almaya çıkılır. Gelinin eksikleri alınır. Çamaşır, gömlek, elbise vb akla ne gelirse geniş çaplı bir alışveriş yapılır, altınları alınır ve gelin sandığı hazırlanır.

Oturma odalarının ve yatak odalarının eşyaları da alınır ve düğün için yemek hazırlığına başlanır. Yemeğin ağırlık noktası baklava, laz böreği, lahana sarma, pilav,

fasulye ve yoğurttur. Çok eski yıllarda düğünlerin ana yemeği süzme pilav ve kesme makarnaydı (Rize Kültür Derlemeleri, 2011: 126-127). Misafirleri ağırlamak için hem kız evinde hem erkek evinde imece ile yemekler hazırlanır. Eğer düğün yapan kişinin maddi durumu iyi değilse çatal, kaşık, sandalye, masa gibi ihtiyaçlar mahalle içinde komşulardan toplanarak tedarik edilir. Tatlılar, börekler hazırlanır. Sinori, bükme, kedi merdiveni ve süt böreği gibi bazen 12 çeşit tatlı hazırlanır. Bu yemekler ve tatlılar hazırlanırken maniler söylenir, gelin ağlatılır. Bu manilerden birisi şudur:

Gelinimiz duvaklı evi olsun suvaklı

Kaynananın yanında

Oturursun meraklı

Ay dopdu odamıza

Bakın gelinimize

Kalaylı sini gibi

Yakıştı odamıza

Enişte gel içeri

Soğuk girdi canune

O güzel ablamuzi

Nasıl aldun yanune

Mecidun kravati

Kırmızıdur kırmızı

Mecidiye yakıştı

Ali Dayu'nin kızı

Kına daha sonra orada olanlara dağıtılır. Herkes parmağına yakar. Tulum eşliğinde horon oynanır. Çeşitli atma türküler, karşıberi türküler söylenir (KK: 3).

3.1.1.2.6. Davet

Gelinin ve damadın yakınları birlikte gezip herkesi düğünlerine davet ederler. Bu gezenlere davetçi denir. Hem erkek tarafından hem kız tarafından davet yapılırdı. Uzak köylere elçiler gönderilir.

Düğüne bir gün kala tatlıların şerbetleri dökülür, son hazırlıklar yapılır, sabaha kadar uyumazdı.

Düğün sabahı erkenden masalar kurulur, yemek sofraları hazırlanırdı. Yemekler önce büyüklere verilirdi. Çocuklara ayrı sofralar hazırlanırdı (KK: 6).

3.1.1.2.7. Gelin Kaldırma/Gelin Çıkarma

Gelini erkek tarafının bayanları hazırlardı. Eskilerde geline manto giydirilirdi. Üstüne atkı atılır, eline süslenmiş şemsiye verilirdi. Erkek tarafı gelin kaldırma parasını koyarlardı. Erkek tarafından 10-15 kişi gelin kaldırmaya gelirdi. Kayın peder gelini evinden çıkartmak için odasına giderdi. Gelinin kardeşlerinden biri kardeş hakkı, dayısı dayı hakkı ister, pazarlık sonucu bunlara bir miktar para verilirdi. Buna dış kirası da denirdi. Gelin sandığına oturan kişiye de bir miktar para verilirdi (KK: 8).

Gelin evinde hiç kimse kalmayacak şekilde herkes evin dışında toplanır, damadın babası iki bıçağı, gelinin çıkacağı kapının iki yanına koyar, gelin Besmele ile birlikte alkışlarla bu kapıdan çıkarılırdı. Sebebi aralarından (gelinle damadın) sır geçmemesiymiş. Daha sonra bıçaklar kınına yerleştirilir, kapının üstüne konurdu. Kız evinden çıkarken çok fazla silah atılırdı.

Gelin erkek evine ya yürüyerek ya da atla giderdi. Nişanda ve gelin kaldırmada geline bohça götürülürdü. Bohçanın içine yazma, iç çamaşırı, elbise konulurdu. Bu bohçayı

yakın kişilerden birisi taşırdı. Bohçayı taşıyan kişiye gelin, mendil ve şekerleme verirdi (KK: 9).

3.1.1.2.8. Yol Kesme

Gelin evinden çıktıktan sonra yakın yerlere yaya olarak götürülürdü. Yollara ip gererek bir şekilde yol kapatılır, bahşiş istenirdi. Yol kesenlere bahşiş verilir, yolun açılması sağlanırdı. Yol boyunca silah atılır, tulum çalınırdı (KK: 3).

3.1.1.2.9. Bağlanma

Yöre halkının kız, oğlan evlendirirken en çok korktukları şey kızın veya oğlanın, bu ailelere hasım olan birisi tarafından büyüsel yöntemlerle bağlanmasıdır; çünkü bağlanan kişi cinsel işlevini yerine getirememekte bu da eşlerin ayrılmasına sebep olmaktadır. Özellikle gelin eve getirilirken bağlanma işlemi çok olmaktadır. Bu konuda bilgi aldığımız kaynak kişiler bize şu bilgileri verdiler:

Dışarıdan biri üç kuluvella bir elhemdü der ipi bağlar, yakar veya saklar, çözmez ise bağlanıyor. Eğer ipi çözerse açılıyor. Mesela ben kızımı veya oğlumu evlendiriyorum. Kızımı kimse bağlayamasın için ben evde iki tane, üç tane talu yaparım... Hamur yağururken üç kuluvella bir elhemdü ile hamurı bağladun mi bağ üstüne bağ olmiyor.

Bi babaannenun kız kardeşi var idi. Beğa hala derduk. Memet ile evlendurdiler. Ama oni bağladiler. Nasıl yaptılar ise bilmiyorum bağladiler. Ondan sonra kari koca birbirlerine yaklaşamadılar. Kari kocaluği surduremediler, sevmediler. Adam yattuği zaman terliyurdi. Fenaluk celiyurdi. Öylelikle onlar ayrıldiler.

Bir delikanli bir kizi çok seviyordu. Kizi ona vermediler, başkasine evlendurdiler. Evlendurdükleri zaman duğuncunun geçtiği yolda üstünde üzüm bağı vardı. Üzüm bağının üstünde ağaçlar varidi. Çendisi cörünmeyurdi. Oturdi, duğunci oradan çeşmekte üzüm dalini bağladı. Senelerce o sevduği kızın çocuği olmadı. Daha sonra duydu buni. Çittio üzüm dalini çesti. Bağladuği yeri çesince ordan kan akti. Etrafıda seneler geçtiği için o dal kabardi. O dali cesti, kızım ondan sonra çocuği oldi (KK: 14).

Bir ay içinde aynı evden iki kız çıkarsa aynı kapıdan çıkmıyorlar. Pencereden veya başka kapıdan çıkarılırdı. Basılıyor, bağlanıyor diye. İlk giden kız bağlanıyor. Bir günde

iki tane düğün var. İlk gelin gidiyor, ikinci gelin aynı yoldan götürülmüyor. Eğer uygun olursa düğün ertesi güne bırakılıyor. Yoksa önde giden kız bağlanıyor (KK: 15).

3.1.1.2.10. Erkek Evine Giriş

Erkek evine yaklaşıldığında gelinin bir madesi, damadın da dadısı seçilir. Erkek evinin uzağında durulur. Damat tarafı biraz daha “Gelin buyurun” der. Kız tarafı “Halı serin gelemiyoruz” der. Halı gelene kadar beklenir. Halı serilir, biraz daha yaklaşılır. Bu sefer kayınpeder çağrılır. Kız tarafı kayınpedere “Gelinine ne verdin, ne bağışladın?” derler.

Kayınpeder “Oğlumu verdim” der.

“Onu zaten verdin, başka bir şey ver” derler.

“Bütün evim onundur. Tarlayı, ağacı bağışladım” der kayınbaba.

Eve bir temsilci gönderilir. Neyi var neyi yok bakılır. Yataklara odalara bakılır, “Tamam” deyip ev teslim alınır.

Gelin eve girmeden önce damat tarafından buyur edilir. Damat, hanımların yanına gider. Temenna ile “Hoş geldiniz” der. Damat, geline döner ve gelinin şemsiyesini tek elle almaya çalışır. Gelin de vermemek için mücadele eder. Damat, şemsiyeyi alınca tek elle kapatır. Gelinin üstüne para ve kesilmiş renkli kâğıtlar döker. Döktükten sonra da gelinin kafasına eliyle vurur. Kız tarafı vurabildiği kadar damada vurur. Erkek tarafı da damadı korumaya çalışır. Damat sırtını dönmeden geri gider. Gelin de eve girer.

Gelin tek başına eve adımını atar, kaynana gelinin elinden tutup evini bir köşesinden diğer köşesine kadar boydan boya gezdirir ve yerine oturtur (KK: 5).

3.1.1.2.11. Selim Sayma

Gelin eve girdikten bir süre sonra kız tarafından biri evin çatısına çıkar. Gelini ocağın başına getirirler. Klemurinun (zincir) ucundaki kazanı yukarı çekerken bazı şiirler okurlar, buna “Kazankaldırma veya Selim sayma” denir.

“Kazan küçük

Kendi ağır

Heksa helesa

Kulağumuz oldi sağır

Helesa, yalesa

Heyimola hisa hisa hooy

Ahçi hala bizden korkti

Başini duvara sokti

Helesa yalesa

Heyimola hisa hisa hooy

Ahçi hala burada mısın?

Yine eski huyda misin?

Helesa yalesa

Sesumuzi duymayursin

Helesa yalesa

Heyimala hisa hisa hooy

Ahçi hala ayar ayar

Bir kepçeyi iki sayar

Helesa yalesa

Heyimola hisa hisa hooy” (KK: 16).

Uzun çarşı çamur oldi (Tek kişi söyler)

Helesa yalesa (Topluca söylerler)

Baklavalalar hamur oldi

Helesa yalesa

Kız babasi cavur oldi

Helesa yalesa, heyamola hisa

Hisa hop!

Aşçi hala aşun uştur

Helesa yalesa

Bütün köyleri dolaştım

Helesa yalesa

Baklava böreğe şaştım

Helesa yalesa, heyimola hisa

Hisa hop!

Eniştenun boyi uzun

Helesa yalesa

Ali dokkoru moy cuzun (Boğazında neden yuları var?)

Helesa yalesa

Ėepe saetti vacuzun (Ellerinde saati yok)

Helesa yalesa, heyimola hisa

Hisa hop!

Kazan ufak kendi ağır

Helesa yalesa

Kalkmıyor bağı da bağır

Helesa yalesa

Kulağumuz oldi sağır

Helesa yalesa, heyimola hissa

Hissa hop!

Aşçı hala burada misin

Halesa yalesa

Yine eski huyda mısın

Helesa yalesa

Sesumuzi duymayursin

Helesa yalesa, heyimola hissa

Hissa hop!

Eniştenun boyi kısa

Helesa yalesa

Biraz daha uzun olsa

Helesa yalesa

Gelinun da ondan kısa

Helesa yalesa, Heyimola hissa

Hissa hoop! (Rize Kültür Derlemeleri, 2011: 128-129).

3.1.1.2.12. Eve Girildikten Sonra Yapılan Eğlenceler

Eve girildikten sonra ‘‘Bize hoş geldin diyecek biri yok mu?’’ diye sorulur. Damat gelir yine temenna ile onları selamlar (Dalbastı, 2001: 78). Misafirler oturduktan sonra evin pencerelerinden atlar, sonra tekrar eve girmeye çalışır. Kız tarafı kapıyı kilitler. Bahşiş isterler. Bahşiş alınır ve kapı açılır. Damat odasına geçer. Gelin kaynanasının ayağını suyla yıkar. Kaynana orabının içine para gizler. Bu parayı gelin bulur ve alır. Bu paranın uğur ve bereket getirdiğine inanılır.

Gelin bundan sonra odasına götürülüp sandığın üzerine oturtulur. On dakika sonra damat çağırılır. Gelinin üstündeki atkıyı alır. Bıçağı odanın duvarına saplar. Atkıyı da üstüne asar. Gelinin mantosunu çıkarır. Atkıyı alırken birbirlerinin ayağına basarlar. nce kim basarsa evde onun sözünün geçeceğine inanılır. Damat, gelinin peçesini kaldırır, gelinin üstüne kolonya döker. Yanında oturanların da üstüne serper. Damat tekrar geri gider. Tekrar gelinin dadısı damadı çağırır, gelinin yanına oturtur. Gelinin kız kardeşleri, arkadaşları tek çift oyunu oynarlar.

Kız tarafından fındıklar kavrulur, kavrulan fındıklar iplere dizilir. Bu iplerin uzunluğu damadın boyu kadar olurdu. Bu iplere dizilmiş fındıklar damada takılır. En uzun ipli fındık en makbul olarak kabul edilir.

Kazan kalktıktan sonra horon oynanır. Bu horon sabaha kadar sürerdi (KK: 3,5).

3.1.1.2.12.1. Yemekte Mangal

Selim çekildikten sonra yemek masalarına gidilir. Masada iki taraftan da sözcü seçilir. Gelin tarafının tüm istekleri sözcü tarafından yerine getirilmeye çalışılır. Masaya önce baklava börek istenir sonra tavuk istenir. Karşı taraf işi eğlenceye dökmek için canlı tavuğu süsleyerek getirir. Damat, gizlice tavuğu çalar ve bağirtarak kaçar. Tavuğu çakal kaçırdı denir. Bazen tavuk yerine yelken istenir. İki çatal ile mendil getirilerek tatlıların üzerine yelken yapılır. Peşi sıra bal, turşu, kuru yemiş ve meyve gibi yiyecekler de istenir. Sonunda sofradakilere yetecek kadar sigara ile yakılacak mermi ve içki istenebilir. En son olarak altın saat ve en iyi tabanca istenerek damat çağrılır. Damat gelince alkışlanır, saat koluna, tabanca beline takılır ve “Bizi sabaha kadar koruyacaksın. Bu saatle her saat başı bize bakacaksın” denir ve damat gönderilerek yemeğe başlanır. Alınanların birçoğu tekrar geri verilir. Kadınlar da aynı usulleri uygularlar. Bu âdete “Yemekte mangal” adı verilir. Erkeklerin tulum eşliğinde başlattığı horonlar sabah kadar sürer; bu horonlara evin tahta kısımlarına ayakla veya başka bir cisimle vurularak tempo tutulurdu. Kızlar horonları seyrederek veya kendi aralarında oyunlar oynarlardı (Rize Kültür Derlemeleri, 2011: 129).

3.1.1.2.13. Gelin Evini Ziyaret

Gelin üç gün sonra babasının evine gider. Buna “ayak dönmesi” denir. 20-30 kişi kızın evine gider. Gölgeden eniştenin yüzünü kimse görmesin diye, enişte lambanın altına oturtulur. Daha sonra sofraya kurulur, enişte sofraya oturtulur. Enişte iki kaşık alır, yemek yemez. “Bu ziyaret genelde gündüzleri yapılır. Yemek esnasında mangal âdeti tekrarlanır” (Rize Kültür Derlemeleri, 2011: 129). Yeni gelin, işleri bittikten sonra salon kapısının önünde durur “Gel, otur” demeden oturmaz. Gelin bir ay boyunca evdeki büyüklerle oturup yemek yiyemezdi. Yemeğini birisi götürür, odasında görüncesiyle veya başka biriyle yerd.

Gelin kayınpederi ve kayınvalidesi ile “konuş” demeden konuşamazdı. Bebekleri olduktan sonra da büyüklerinin yanında çocuğunu kucağına alamazdı, süt veremezdi. Çocuğa mama yap demeden mama yapamazdı (KK: 3)³⁹.

³⁹ Rize yöresinde düğünler ana hatları ile bu şekilde olmakla birlikte ilçeden ilçeye küçük farklılıklar da göstermektedir. Bütün Rize ilinin evlilik adetleri için bkz. (Rize Kültür Derlemeleri, 2011: 3-350).

3.1.1.2.3. Değerlendirme

Hemen bütün toplumlarda olduğu gibi Türk toplumunda da aile en eski ve köklü kurumlardan birisidir. İki kişinin bir araya gelmesi ile kurulan aile kurumunun temellerinin atıldığı ve topluma ilan edildiği evlilik töreni kendi içerisinde birçok anlamı ve işlevi barındıran bir ritüeldir. Evlilik töreni ile öncelikle gelin ve damat birlikte yaşamaya başladıklarını topluma ilan ederek aile kurumunun meşruiyetini sağlamaktadırlar. Diğer yandan düğünde yeni kurulan ailenin kötülüklerden ve kötü ruhlardan kurtulması için birçok dini ve büyüklük mahiyetler taşıyan uygulamalara yer verilmektedir. Bu yeni kurulan ailenin ve çiftlerin selameti için gerekli görülmektedir. Düğün törenine katılan eş, dost, akraba ve komşular da hem yeni kurulan aileye maddi, manevi anlamda destek olmakta hem de yeni kurulan aileyi tanıdıklarını ve benimsediklerini ilan ederek ailenin toplum nezdindeki meşruiyetini tasdiklemektedirler.

Düğün törenlerinin bir başka işlevi de düğüne katılan bekâr gençlerin burada oyunlar esnasında bir araya gelerek birbirlerini tanımalarını ve yeni kurulacak ailelerin temellerini atmalarınıdır. Bilindiği gibi geçmiş dönemlerde Türkiye'nin hemen her yerinde olduğu gibi Rize yöresinde de gençlerin bir araya gelip tanışabilecekleri yer ve durumlar çok azdır. Bu nadir yerlerden birisi de düğünlerdir. Düğünlere gelen gençler burada birbirlerini görmekte, oyunlar esnasında yan yana gelme, ilk iletişime geçme imkânı kazanmaktadırlar. Ayrıca düğüne gelen annelerin oğulları için kız baktıkları ve düğüne gelen kızlardan beğendikleri ile çeşitli yollarla iletişime geçtikleri de bilinmektedir. Görüldüğü gibi düğünde bir ailenin temelleri atılırken yeni kurulacak aileler için ilk çalışmalar da yapılmaktadır.

Türklerde aile kültürün ve neslin devamı açısından her zaman kutsal bir nitelik taşımakla birlikte birçok farklı coğrafyada farklı inanç ve kültür çevresinde yaşandığı için aile içi dengelerde –özellikle kadının konumunda- değişimler olmuştur. Bu değişimde hem İslam dininin yorumlanışındaki hatalar hem de kadının iş hayatından uzaklaştırılarak eve hapsedilmesi etkili olmuştur. Geçimini tarım ve hayvancılık ile sağlayan ailelerde kadın erkeği ile birlikte çalışmak zorundadır; bu da kadına göreceli de olsa aile içinde bir güç ve söz söyleme imkânı vermektedir. Ancak eşin çalıştığı kadının sadece evin içerisinde çocuklara bakmakla görevli olduğu ailelerde kadının bu üretimden doğan gücü elinden alınmaktadır. Bu da kadının eve hapsedilmesine ve bütün ekonomik ve yönetsel

güçlerinin elinden alınmasına sebep olmaktadır. Rize yöresi kadınlarında da bu durum görülmektedir. Kadınların sadece çay toplama zamanı ekonomiye katıldığı ailelerde genellikle kadın geri plandadır ve en önemli işi sadece çocuğuna bakmaktır; ancak kadınların da çalıştığı ailelerde kadın daha güçlü ve etkilidir.

Hayatın geçiş dönemleri ile ilgili adetler geçmişten günümüze sosyal ve ekonomik sebeplerle değişim göstermektedir. Geçmiş dönemlerde köylerde ve açık alanlarda yapılan düğünler günümüzde daha çok düğün salonlarında, kapalı ortamlarda yapılmaktadır. Geçmiş dönemlerde düğünlerde yerel sanatçıların ağırlığı daha çokken günümüzde radyo, televizyon, internet gibi toplu iletişim araçlarının da etkisi ile düğünlerde yerel sanatçıların söylediği yerel müzik eserleri yerlerini yavaş yavaş ulusal düzeyde popüler olmuş müzik parçalarına bırakmaktadır. Artık düğünlerde geçmiş dönemlerde olduğu gibi yerel kıyafetler (gelinlikler) ve damatlıklar değil ülkemizin her yanında yaygın olan beyaz gelinlikler ve takım elbise şeklindeki damatlıklar giyilmektedir. Ancak geçmiş dönemden bu yana değişmeyen yeni evlenen çiftte katkıda bulunma, düğünde horon tepme gibi adetler de mevcuttur.

Sonuç itibari ile hem yaptığımız derleme çalışmalarında kaynak kişilerimizden aldığımız bilgilerden hem de yaptığımız gözlemlerden Rize yöresinde aile kurumunun halen önemini koruduğu; geniş aile tipinden hızla çekirdek aile tipine geçildiği; kadınların aile içinde ekonomik güçleri ile doğru orantılı olarak söz sahibi olduğu; tek eşliliğin yaygın olmakla birlikte çok eşliliğin de görüldüğü; yeni evlenen gençlerin artık evleneceği kızı veya erkeği seçebildiği, bu konudaki kuralların eskisi kadar katı olmadığı sonucuna ulaşılmıştır

3.1.1.3. Ölüm

Doğum ve evlenmeden sonra gelen ve insanoğlunun hayatının –en azından bu dünyadaki- sona erdiği, başka bir boyuta taşındığı ve bazı inançlara göre sona erdiği geçiş dönemi ölümdür. Ölümü diğer geçiş dönemlerinden ayıran en büyük özellik ölümden sonra geçilen aşamanın bilinmezliğidir. İnsanoğlunun ilkçağlardan itibaren en çok merak ettiği olaylardan birisi ölümden sonra ne olduğudur. Tek tanrılı ve çok tanrılı dinlerin hepsi bu soruya cevap vermeye çalışsalar da insanoğlu bu cevaplardan tatmin olmamış olacak ki

hala ölüm ve ölüm sonrası ile ilgili birçok inanış ve uygulama, farklı şekillerde varlığını devam ettirmektedir.

İster modern toplumda ister geleneksel toplumda olsun, farklı anlamlandırmalarda ortak olan nokta ölümün kaçınılmaz bir son olduğu ve bununla ilişkili olarak korkutucu olduğu gerçeğidir (Sağır, 2014: 17). Geleneksel kodlarla sınırları çizilmiş bir toplumsal yapı “bireyin kaybı” gerçekliğini kabul etmez. Statü ve rol kaybının gerçekleşmesine sebep olan ölüm, boşluğun doldurulması ve acılarının paylaşılarak toplumun sürekliliğinin sağlanması konusunda belirleyici bir amaç üstlenir. Geleneksel toplumlarda sıklıkla karşılaşılan merasim ve törenler, bu amacın önemli bir yansımasıdır. Ölüm, Tanrı ve metafizik alanla ilişkisini devam ettirir; ancak ölümün bilinmezliği basit ve tekdüze çözümlerle üstesinden gelinen bir duruma dönüştürülmüştür. Bu bağlamdan hareketle din, geleneksel topluluklarda, ölümün bilinmezliğine dayalı korkuların ortadan kaldırılması amacıyla “rahatlatma işleviyle” gündeme gelir (Sağır, 2014: 37).

Dinde, felsefede, sanatta, tarihte, tıpta, psikolojide ve birçok disiplin içerisinde ölümün karşıtıları ne bireyden bağımsız ne de toplumsal alandan kopuktur. Örneğin mitolojide unutmaya ve ölüm arasında yakın bir ilişki kurulur. Yunan mitolojisinde unutmaya kavramı, ölümle eşdeğerdir. Mitolojik anlatılarda yaşayanlar bellekler sahip olanlar; ölümler ise belleklerini yitirmiş olanlardır. Platon’a göre de unutmaya ölümün ilk aşamasıdır. Aynı zamanda yaşamla yeniden cisimleşmeyle bağlantılıdır; çünkü “ruh, dünya yaşamına gelirken de kendini unutmaya” (Eliade, 2001: 160-161). Aykut’a göre (2004: 204) İslam dininde vahyin içerisinde de farklı anlamlarla örülü bir ölüm kavramı vardır ve bunlardan birkaçı “uyku, hüznün, huzur ve intizar”dır. Unutmaya ölüm eşdeğerdir; çünkü kişilerarası iletişimde yaygın olan inanç “insan ancak kalplerde ölmüşse ölü” sayılabilir şeklindedir. Mezarlıklar da ölümler unutulmasın ve her an hatırlansın diye yapılır, mezarların üzerine mezar taşları dikilir ve bu mezar taşlarını ölenin künyesi yazılır. Bu, “ben buradayım” demenin toplumsallığa bürünmüş halidir ki bu uygulamalar genelde ölen kişi için yapılmaz, geride kalanlar için yapılır (Sağır, 2014: 38).

Ölüm, felsefeciler tarafından çoğu zaman “hayatın diyalektik sonu” olarak yorumlanır. Hayatın diyalektiği kavramı; ölüm ile yaşam arasındaki doğal zıtlığı da kendiliğinden akla getirdiği gibi Marksist bir bağlamı da içinde barındırır ki “hayatın

doğuşundan itibaren ölüm de var olur, Tanrı hariç hiçbir varlık bu diyalektik ilişkiden kaçamazdı” (Aykut, 2004: 206). Bu düşünceye göre doğa bir varoluş mücadelesi alanıdır ve bu varoluşu değerli kılan şey birilerinin ya da bir şeylerin doğadan kaybolup gitmesidir. Ölüm, bu bağlamda çoğu zaman “yaşamın kendisinden sonsuzca daha yakın durmasıdır” (Solomon ve Malpas, 2006: 173). Sosyal teoriler içerisinde ise ölüm “toplumu yeniden inşa eden” ve kollektif bağları güçlendiren bir süreç” olarak değerlendirilir. Böylece sosyal teoriler içerisinde ölüm düşüncesi, evrimci bir mantığın nesnesine dönüşür. Ancak bütün bu farklılıklara rağmen genel bir kabulle ölüm “hayatın bir sonudur” ve “çok boyutlu bir alana geçişin kendisi” olarak temellendirilebilir (Sağır, 2014: 21).

Ölüm çevresinde kümelenen ve ölüyle toplum üyelerini kuşatan inanmaları, adetleri, işlemleri, törenleri ve kalıp davranışları başlıca üç grupta toplayabiliriz. Birinci grup ölenin öte dünyaya gidişini kolaylaştırmak; onun gerek geride bıraktıklarının gözünde gerekse öte dünyada saygın ve mutlu bir kişi olmasını sağlama amacına yönelik olanlar. İkinci grup ölenin geri dönüşünü önlemek, yakınlarına ve geride bıraktıklarına zarar vermesini engellemek amacıyla yerine getirilenlerdir. Üçüncü grup ise ölenin yakınlarının bozulan ruh durumlarını sağaltmak; sarsılan toplumsal ilişkilerini düzeltmek ve yeniden topluma katılmalarını sağlamak için yapılan uygulamalardır (Örnek, 2000: 207).

Bu uygulamaların yanı sıra Türk boylarında ölüm çevresinde gelişen ortak bir literatür de mevcuttur. Örneğin “nefes, tın, rüzgâr, esinti gibi kelimeleri hemen hemen bütün boylarda görebiliriz. En büyük Türk boylarından olan Şamanist Yakutlar ruh, can mefhumunu “tın, kut” ve “sür” kelimeleriyle ifade ederler. Tın kelimesi aynı zamanda esinti, rüzgâr, nefes anlamlarına da gelir. Kut, bazı izahlara göre toprak, rüzgar ve ana-kut denilen üç unsurdan mürekkeptir. Tın, vücuttan ayrılırsa ölüm vukua gelir; fakat kut ayrılırsa ölüm olmaz. Sür, insanın enerji, irade ve umumiyetiyle ruhi hallerini meydana getiren unsurdur. İnsan uyurken sür’ü vücuttan çıkıp her tarafta dolaşabilir.

Altaylılar ruh-can mefhumunu “tın, süne” ve “kut” kelimeleriyle ifade ederler. Tın, bütün canlı varlıklarda vardır; süne ise ancak insanda bulunur. Kut her şeyde bulunur, cansız şeylere kutsiyet verir; ağıllarda, ahırlarda bulunursa sürüler bereketli ve sahibi çok zengin olur. Çobanların değneği kutlu olursa hayvanlara zarar veren ruhlar ve kurtlar uğramaz. Altaylıların inançlarına göre tın, süne ve kuttan başka insanın bir de “yula”

denilen eşi vardır, insan uyurken “yula”sı her yerde dolaşabilir. Düş dediğimiz işe bu “yula”nın gördüğü şeylerden ibarettir.

Ölülerin serseri dolaşan ruhlarına Altaylılar “üzüt”, Yakutlar ise “üör” derler. Kazan Müslümanlarında da üör anlamında “ürek” kelimesi vardır (İnan, 2006: 176-177).

Günümüz Anadolu’sunda uygulanan cenaze adetlerini ve bu adetlerin çevresinde gelişen halk inanışlarını anlayabilmek için Orta Asya’da yaşayan eski Türklerin cenaze adetlerini ve ölümlerle, cenazelerle, ruhla ilgili inanışlarını bilmek gerekir. Çünkü günümüzde yapılan pek çok uygulamanın temeli o dönemlere uzanmaktadır.

Altay toplumlarının cenaze törenlerinde çok çeşitlilik vardır. Yalnızca yazılı kaynakların okunması bile insanın kafasını karıştırmaya yetecek kadar çeşitlilik ve karmaşa gösterir. Hemen hemen aynı coğrafyada yaşayan ve birbirine yakın kültürleri yaşayan bu toplumların cenaze adetlerinin nasıl bu kadar farklı olabildiği ilk başta kafa karıştırabilir. Ancak eldeki belgeler ve bilgiler derinlemesine incelendiğinde başlangıçta farklı gibi görünen adetlerin hepsinin köken itibarıyla birbirlerine çok benzedikleri fark edilir. Tüm bu bilgi ve belgeler incelendiğinde cenazenin kaldırılmasında başlıca üç yöntem uygulandığı görülür: Cesedin toprağa gömülmesi, cesedin yakılması ve cesedin sergilenmesi. Bir de cesedin yırtıcı hayvanlara terk edilmesi yöntemi vardır; ancak bu yöntem çok nadir olarak uygulanmıştır (Roux, 1999: 217-218).

Türklerin geçmişteki ölü gömme adetlerine ilk olarak Çin yıllıklarında rastlamak mümkündür. Çin kaynaklarında Hunların defin törenine dair verilen haber, İsa’dan önce III. yüzyıla aittir. Bu habere göre Hunlar, ölülerini tabut içinde koyarlardı. Bu tabutlar iki katlı olup iç ve dış tabutlardı. Bu tabutları altın ve gümüş işlemeli kürklerle örterlerdi. Ağaçlar dikilmiş mezarlıkları ve matem elbiseleri yoktu. Ölü ile öldürülenler yüz hatta yüzden fazla olurdu (İnan, 2006: 177-178).

Kırgızlar ölülerini hiçbir şekilde gömmezler, ceset çürüyüp düşene kadar bir ağacın tepesinde bekletilir. Yukarı Yenisey’de yaşayan Toupo (Tuba) Türkleri ölülerini bir kamaşa sarıp ağaca asarlar (Roux, 1999: 220-221).

Yakut Türkleri çıplak cesedi ormanda dört kazıkla taşınan tahta levha üzerine yerleştirip bir öküz ya da at derisiyle sarmaktaydılar. Başka bir belgeye göre ise eskiden

Yakutlar cesetlerini yakarlar ya da bir ağacın üzerine koyarlar ya da onları öldükleri klübede bırakırlardı. O dönem Minusinsk Tartlarının şu sözü meşhurdur “Öldüğüm zaman beni toprağın bağına gömmü, dokuz karaçamı tepelerinden bağla, tabutu tepelerinin üzerine yerleştir (Roux, 1999: 2-223).

Türklerin, bu şekilde cesetlerini ağaçların tepelerine yerleştirmelerinin sebebi şudur: ağaçlar, görünüşte ölmüş ve kurumuş bile olsalar canlıyken kendilerine hayat veren ruhu saklayabilirler. Ağaçtan yapılan peykenin genellikle ormanda kurulduğunu yani ağacın gücünün en yüksek noktada olduğu bir yerde kurulduğunu da ilave edelim. Bu şekilde desteklediği nesne, ağaç türünün kolektif hayatıyla birlikte yaşamaya devam edecektir. Buna göre eski Türkler (en azından Kırgızlar) ağaçta ölümsüz bir ruh olduğunu ve bu gücün ona asılan cesede de yaşam verdiğini düşünmektedirler; yani ağacı bir ebedilik sembolü olarak görmektedirler (Roux, 1999: 224). Buna bir iskele ya da ağacın üzerine yerleştirilen cesedin tanrısal göğe yükseldiğini kabul eden düşünceyi de eklemek gerekir.

Çin belgelerinden Türklerin cenaze törenleriyle ilgili geleneklerinde zamanla değişiklikler meydana geldiğini öğrenmekteyiz. Souei yıllığında Çin imparatorunun şu sözü yer almaktadır: Bir zamanlar (Tu-kiülerde) ölüleri yakma geleneği vardı; artık ölüler gömülmekte ve mezar yapılmakta.

Türklerin cenazelerini yakmalarının sebebini Maqdisi şu şekilde açıklamaktadır: “Onlar, ateşin cesedi kirlilikten arındırdığını sanmaktadırlar”. Marvazi, Maqdisi’ye paralel olarak: “Ateşin arttığı ve temizlediği bahanesiyle ölülerini yakıyorlar” diyor ve şunları da ekliyor: “Bu, onların eski bir geleneğiydi. Müslümanlara komşu olmalarından sonra ölülerini gömmeye başladılar.”

Oğuzların defin töreni Göktürklerin defin töreninden farksızdır. Onlardan biri hastalanırsa köleler ve cariyeleri bakar, ev adamlarından hiç kimse hastaya yaklaşmaz. Haneden uzak bir çadır dikip hastayı oraya koyarlar; iyileşinceye veya ölüncüye kadar orada kalır. Yoksul ve köle hastalanırsa onu kırlara bırakıp giderler. Onlardan (varlıklı birisi) biri ölürse ev gibi büyük bir çukur hazırlarlar. Ölüye ceket giydirebilirler, kuşağını kuşandırır, yayını yanına korlar; eline nebiz dolu tahta kadeh tutturup önüne de nebiz dolu bir tahta kap koyarlar. Bütün mal ve eşyasını bu eve/çukura doldurup ölüyü buraya

oturturlar. Sonra çukurun üzerine topraktan kubbe gibi döşeme yaparlar. Servetine göre atlarından yüz iki yüz at kesip etlerini yerler. Başını, derisini, ayaklarını ve kuyruğunu sıriklara asıp “Bu onun atıdır, bununla cennete gider” derler. Bu ölü, hayatında adam öldürmüş ve cesur kişi ise öldürdüğü adam sayısı kadar ağaçtan suret yontarlar ve mezarın üzerine koyarlar. Derler ki: “Bunlar uşaklarıdır, cennette ona hizmet edecekler”.

Eski Türklerde “Nehir kıyıları, yüksek dağlar ya da en azından tepe dorukları, ormanlar gibi özellikle sihirli yerler çoğu zaman gömüt yeri olarak seçilmiştir⁴⁰ (Roux, 1999: 178-249).

3.1.1.3.1. Ölümü Düşündüren Ön Belirtiler

İnsanlar tecrübeleri ve bazı tesadüfi olaylar neticesinde çeşitli durum ve vakaların ölümü haber verdiğine inanmışlardır. Bu haberciler arasında hayvanlar ilk sıradadır. İnsanlar, hayvanların ötüşü, hareketleri vs. gibi durumlardan ölümle ilgili birçok sonuç çıkarmışlardır. Bazı eşyaların durumlarından gök cisimlerinin hareketlerinden, gördükleri rüyalarından da insanlar ölümü düşündüren sonuçlara varmışlardır.

Hayvanlardan başka ev, ev eşyası, araç gereçler ve yiyeceklerle ilgili bir takım inanışlarında ölümle bağlantısı vardır. Evde ve ev eşyalarındaki gıcırdama, kütüleme, kırılma, çatlama gibi fiziksel olaylarla beklenmedik bir sırada kapı ve pencere çalınması ölüme işaret olarak yorumlanmaktadır. Özellikle acı ve tatlı yiyeceklerle kimi mutfak malzemesini geceleyin komşuya vermekten kaçınmada ölüm korkusundan çok eve gelecek başka bir felaketin en çok da verilen şeyin bereketinin ve uğurunun kaçacağı, nazar degeceği inancı vardır; fakat halk inancı bu genel uğursuzluğun içine ölümü de katmıştır.

Hastada görülen bir takım psikolojik ve fizyolojik değişiklikler hastanın yakınları tarafından dikkatle izlenerek değerlendirilmektedir. Hastanın “gidici” olduğuna, artık sonunun yaklaştığına birer işaret sayılan bu değişikliklere ve isteklere önem verilmekte, ona göre hazırlığa girişilmektedir (Örnek, 1971: 20-30).

Ölümü önceden haber veren belirtiler arasında rüya da çok önemli bir yere sahiptir. Halk, rüyasında gördüğü bazı aletleri, giysileri (gelinlik gibi), toplantıları, vs. ölüme

⁴⁰ Eski Türklerde ölüm çevresinde ortaya çıkan ritüeller ve inanışlar hakkında daha ayrıntılı bilgi için bkz. (Roux, 2001: 257-297).

yormaktadır. Bu tür inanışların yaygın olduğu yerlerde rüyalar, özellikle bu işten anladığına inanılan rüya yorumcusu kişilere ve hocalara yorumlatılmaktadır.

Köpeğin uzun uzun uluması (Merzifon ve Uşak), acı acı uluması (Sivas), sabaha karşı uluması (Çubuk), geceleyin uluması (Sivas), mahalle arasında uluması (Maraş), ölüme yorulmakta ve bunun ölümün bir işareti olduğuna inanılmaktadır.

Atın ön ayakları ile yeri kazması ve kişnemesi (Kayseri), hasta olan evde kişnemesi (Kızılcahamam), bulunduğu yerde tepinip huysuzlaşması (Durağan) ölüme işaret olarak yorumlanmıştır.

Tavşanın, yolcu önüne çıkması (Çankırı), tilkinin anormal sesle uluması (Durağan), kurdun gece uluması (Sivas), kazın tüyünü dökmesi (Maraş), yarasanın gece uçarken ötmesi (Sivas), horozun öğleyin ötmesi (Afyon), tavuğun horoz gibi uzun uzun ötmesi (Çubuk ve Sivas) ölüme işaret olarak kabul edilmiştir (Örnek, 1971: 16-18).

Anadolu'nun her yerinde olduğu gibi Rize yöresinde de ölümü hatırlatan, ölüme yorulan birçok unsur vardır.

Hıçkırık tuttuğu zaman ölüm olacağına inanılır. Hızlı ve yoğun hıçkırık tuttuysa yakın bir kişinin öleceğine, yavaş ve hafif bir hıçkırık tuttuysa uzak birisinin öleceğine yorumlanır.

Erkek çakal birinin bahçesine girer de bağırsa o bahçe sahibinin evinde birisi ölür. Köpeğin uluması, baykuşun ötmesi, hayvanların huysuzlaşması, eşek arısının bir insanın başının etrafında dönmesi o kişinin öleceğine yorulur.

Sol gözün seğirmesinin ölüm getireceğine inanılır. Kapının pervazının veya sobanın üstüne oturmanın ölüm getireceğine inanılır.

Hırçın, huysuz bir insanın aniden uysal, sevimli olması, bu tür tavırlar sergilemesi o kişinin öleceğine işaret eder (KK: 3,4).

Hasta olan kişinin yanında kim varsa Kur'ân okur, hastaya Kelime-i şahadet getirtilir. Hastanın ağzına pamukla su verilir (KK: 3).

Hasta olan kişinin ölmüş bir yakınıyla konuşması, rüya görmesi, görünmeyen varlıklarla konuşması, teninin kuruması yakında öleceğine işaret olarak kabul edilir (KK: 176).

Hastanın burnu düşer, nefes alması zorlaşır, derin nefes alamazsa ölümünün yakın olduğu anlaşılır (KK: 177).

Bölgede kulak çınlaması ölüm olacağına yorulur (KK: 177).

Hastanın ayak parmağının kararması öleceğine işaret olarak kabul edilir (KK: 178).

3.1.1.3.2. Ölüm Anı ve Sonrası

Hasta öldükten sonra hemen gözleri kapatılır, ölünün yastığı alınır, hemen düz yatırılır. Üç kere kaldırılıp yatırılır, başparmakları bağlanır. Çenesi açık kalmasın diye bağlanır. Tareti aldırılır, abdest aldırılır. Ölünün üstüne soğuk su serpilir (KK: 5).

Hasta olan kişiye son nefeslerini çekerken abdestli biri tarafından su içirilir. Çünkü şeytan tam bu sırada hasta kişiyi suyla kandırarak kendi yanına çekmek ister. Kişi son nefesini verdikten sonra çenesi bir bezle başından bağlanır, gözleri kapatılır. Ölen kişi bu şekilde hazırlandıktan sonra yanında olan kadınlar bağırarak ağıt yakmaya başlar (Çiçekoğlu, 2009: 37).

Ölen kişinin üzerine şişmesin diye makas veya bıçak konulur (KK: 39).

Ölü, yöremizde mutlaka bir gece kendi evinde bekletilir (KK: 39).

Ölüm olayı köyünde ve çevre köylerde Selâ okutularak duyuruluyor. Daha uzak yerlere de haberciler vasıtasıyla duyuruluyor (KK: 3).

3.1.1.3.3. Ölü Yıkama

Erkeklerin cenazelerini imamlar veya yıkamayı bilen erkekler yıkar. Kadınların cenazelerini kadınlar yıkar.

Cenaze yıkamaya baştan başlanır. Birisi yıkar birisi su döker. Güğümdeki suyu bir defa baştan aşağı dökersin. Cenaze sağdan yıkanmaya başlar. Sağ üçer, sol üçer defa yıkanır. Yıkama işlemi bittikten sonra su dökülür, başka hiçbir işte kullanılmaz (KK: 2,3).

3.1.1.3.2.1. Kefenleme ve Tabuta Koyma

Erkeğin kefeni beş parça, kadının kefeni yedi parça olur. Cesedin başı da örtülür. Belden aşağı bir parça, yüze peçe örtülür. Üste ayrı gömlek gibi giydirilir. En sonunda boy elbise kesilir. Eskiden kefen bezi yerine parça kendir bezi kullanılırdı (KK: 3).

Kefenlendikten sonra ölü, tabuta yerleştirilir ve evin en müsait yerine alınır. Ölünün yüzü yakınlarına gösterilir. Hoca herkese “Bu mevtadan razı mısınız?” diye sorup herkes “Razıyız” dedikten sonra hoca, dua okur. Ondan sonra cenazeyi evden alıp çıkarırlar ve musalla taşına koyarlar (KK: 5).

Cenaze evden çıkarken evde uyuyan çocuk varsa uyandırılır ve kaldırılır. Özellikle yaşı dolmamış çocuklar üç defa havaya kaldırılıp indirilir (KK: 170).

3.1.1.3.2.2. Cenaze Namazı ve Defin İşlemi

Cenaze, namazı kılındıktan sonra aile mezarlığına götürülüp defnedilir. Defin esnasında bir yandan da hoca Kur'an okur. Cenaze namazının bitimini takiben ıskat işlemi yapılır. Bir miktar para elden ele dolaştırılır. Cenazeye uzak köylerden gelenlere komşular tarafından yemek verilir (KK: 3).

Cenaze eğer bekletilecekse tabuta bir avuç toprak dökülür. Burada amaç cenazenin toprağa hasretini gidermektir (KK: 171).

Can çıkınca toprağa hasrettir diye cenazenin bekletilmesi hoş karşılanmaz (KK: 172).

Cenaze defnetmek için götürülürken arkaya bakmanın ölüm getireceğine inanılır; bunun için cenaze defin işlemi için götürülürken kimse geriye bakmaz (KK: 174).

3.1.1.3.2.2.1. Definden Sonraki İşlemler

Cenaze defnedildikten sonra ölünün can verdiği oda su ile yıkanır. Eğer ev ahşap ise bir bez ıslatılıp her taraf paspas yapılır. Ölünün kullanmış olduğu elbiseler yıkanır. Ölünün yatmış olduğu odada kırk gün ışık yakılıp bir bardak su bırakılır. Ölü evinde yemek pişirilmediği için üç gün boyunca komşuları ve yakınları tarafından yemek pişirilip

ölü evine getirilir. Evde her Perşembe akşamı Kur'ân okutulur. Eğer ölüye Mevlit okutulacaksa yemekli veya şerbetli olur.

Ölü defnedildikten sonra mezarının belli olması için etrafı ahşap çitle çevrilir. Mezarın her iki yanına 40-50 kilo ağırlığında yumurta şeklinde taşlar konulur (KK: 3).

Ölü evinde 3-4 gün yemek yapılmaz; ama komşu yemek getirmezse de başka birinin evinde ölü yakınlarının kendisi yemek yapardı (KK: 177).

Kur'an-ı Kerim'i hatmetmek ibadet şekillerinden bir ibadettir ve büyük bir sevap kazanılacağına inanılır. Ölenlerin arkasından hatim yapıp sevabını ölenin ruhuna hediye etmek öteden beri süregelen bir gelenektir. Eskiden bugünkü gibi hafızlar tutup hatim yaptırılmazdı. Ölünün yakınları her gün bir miktar Kur'an okuyarak hatmeder ve mümkünse bunu ölünün kırkına kadar tamamlarlardı. Ayrıca her evde Cuma akşamları Yasin'i Şerif okunurdu (Rize Kültür Derlemeleri, 2011: 40).

3.1.1.3.3. Değerlendirme

İnsanın dünyadaki hayatının son evresi, son geçiş dönemi olan ölüm diğer geçiş dönemleri (doğum ve evlilik) aksine mutluluk değil; üzüntü getiren bir süreçtir ve bu nedenle hemen her toplumda yas tutma, hüznün, ağlama gibi sembollerle yan yanadır. Ölümün hüznün ve mutsuzluk getirmesinin sebebi ölen kişinin fiziklen yaşayanların arasından ayrılmasıdır. Bu ayrılış doğal olarak geride kalanları üzmetmektedir. Bu fiziki ayrılış doğal olarak beraberinde ölen kişinin ne olduğu –yok mu oldu, başka bir âlemde yeni bir hayata mı başladı, oradaki hayatı nasıl, kötü bir yerde mi devam edecek iyi bir yer demi devam edecek, eğer ölen kişinin ruhunun gittiği bir yer varsa orası nasıl bir yerdir? gibi birçok soru- insanoğlunun ilk çağlardan bu yana sorduğu sorulardır. Bu sorulara her kültür ve kültürün bir parçası olarak din, kendine göre cevaplar üretmiştir. Bu cevaplar, milletlerin ölüm ile ilgili uygulama ve inanışlar içerisinde kendini göstermektedir. Örneğin yukarıda verdiğimiz bilgilerden de görüldüğü gibi hem eski Türklerde hem Anadolu'nun çeşitli coğrafyalarında hem de Rize ilinde cenazeye hürmet gösterildiği onun defin işlemleri sırasında birçok ritüelin yapıldığı görülmektedir.

Cenazenin çıktığı odada ışık yakmak, su bırakmak, ölen kişinin ardından Mevlit okutmak, iskat işlemi yapmak gibi birçok ortak uygulama Anadolu'nun bütün coğrafyalarında görülmektedir.

Kayıtlardan anladığımız kadarı ile eski Türklerden günümüze kadar Türkler, daima bir öbür dünya inancına sahip olmuş, ölümün bir son değil yeni bir hayatın başlangıcı olduğu inancı ile yaşamışlardır. Bu inanış İslam dinini kabul eden Anadolu Türklüğünde İslami motiflerle de bezenerek devam ettirilmiştir. Bu inanışın Rize yöresi adet ve uygulamalarındaki yansımaları da açıkça görülmektedir.

Rize yöresi ölüm adetlerinden ölümü düşündüren işaretler (Örnek, 1971: 15-37), ölüm olayının duyurulması, ölünün üzerine bıçak, makas gibi metaller konması (Örnek, 1971: 41-59), gibi pekçok unsur başta Trabzon, Artvin, Erzurum, Gümüşhane gibi çevre iller olmak üzere Türkiye'nin hemen her bölgesinde görülen inanç ve uygulamalarla benzerlikler göstermektedir⁴¹

3.1.1.4. Askerlik

Türkler, birçok coğrafyada farklı kültürler içerisinde örgütlenmeyi ve devlet kurmayı başarmış bir millettir. Bu becerideki en büyük pay da Türklerin askerliğe olan yatkınlığı ve yeteneğidir. İlk çağlardan itibaren Türk gelenekleri ve töresi içerisinde önemli bir değer olan askerlik; İslamiyet'i kabul eden boylarda askerliğe şehitlik boyutunun da eklemlenmesi ile daha da kutsal bir mevki kazanmıştır.

Türklerde günümüzde hala diğer birçok milletin aksine askerlik, para için yapılan profesyonel bir meslek değil "vatan borcu" ibaresi ile tanımlanan kutsal bir ödevdir. Bu sebeptendir ki Anadolu'nun bütün bölgelerinde asker uğurlamaları çeşitli şenliklere, kutlamalara ve dua etmelere sahne olur. Askerlik çağına gelmiş gencin askere yolcu edilmesi, askerlik dönüşü karşılanması bir gelenek haline gelmiştir. Askerlik, gencin askere gideceğinin kesinleşmesiyle başlayarak, asker uğurlanmasından, şiirlere konu olmasından, ardından ağıt yakılmasından, gönderdiği mektuplara kadar belli bir dizi geleneği olan bir geçiş dönemidir. Her törende olduğu gibi askerliğin etrafında da birtakım adetler, inanmalar ve pratikler zinciri oluşmuştur (Artun, 2005: 144).

⁴¹ Bu konuda ayrıntılı karşılaştırma için bkz: (Örnek, 1971: 15-92).

Rize ilinde de askerlik erkeklerin hayatındaki en önemli geçiş dönemlerinden birisidir ve bu dönemle ilgili kutlamalar, Şenlikler mevcuttur. Rize’de; eskiden askere gidecek gençler köyde bir evde toplanırdı. Köyün genç kızları, kendi evlerinde tatlı, dolma vb. ne yapabiliyorsa hazırlarlardı ve o eve getirirlerdi. Ceviz, fındık, fıstık ne varsa ortadaki büyük bir masanın üstüne getirilirdi. Önce onlar yenilir, daha sonra eğlence başlardı. Tulum çalar, horon oynardılar. Gece yarısına kadar bu eğlence sürerdi. Tabancası olanlar havaya ateş de ederdi. Askere gidecek olan gençler birbirlerine karşılıklı atma türkü atarlardı. Oyunun sonunda askere gidecek olan gençler, küçük parmaklarına kına yakarlardı. Sabah olunca erkenden kalkar, köyün yaşlılarını dolaşır onlara Allah'a ısmarladık der, hayır dualarını alırlardı. Büyükler de ellerinde ne varsa beş on lira, artık maddi durumuna göre ne verebilirse gençlerin ellerine harçlık verirlerdi. En sonunda da köyde henüz askere gitmemiş olan gençler, gidenleri tulum eşliğinde köyün çıkışına kadar uğurlar, sonra geri dönerlerdi (KK: 10).

3.1.1.4.1. Değerlendirme

Türkler daima teşkilatlı ve devletli bir millet oldukları için askerliğin önemini çok erken dönemlerde kavramışlar ve askerliğe önem vermişlerdir. Ancak bu önem tek başına somut bir önem değildir; bu önemin bir de manevi yanı vardır. Bu manevi yan da askerliğin kutsal sayılmasıdır. “Asker ocağı Peygamber ocağıdır” gibi deyişlerle yansıtılan bu kutsiyet halkımızın askere ve askerliğe önem vermesini, askere giderken bir Şenlik havası içerisinde gitmeyi âdet haline getirmesini sağlamıştır. Anadolu’nun her bölgesinde olduğu gibi Doğu Karadeniz bölgesinde, özelde de Rize yöresinde de gençler askere Şenlikler eşliğinde, tulum oynayarak, yiyip içip eğlenerek gönderilmektedir; çünkü genç delikanlı kutsal bir göreve gitmektedir ve bu kutsal görevi yerine getirme sırasının kendine gelmiş olması genç ve ailesi için bir mutluluk bir övünç kaynağıdır. Bu kutlamalar da yörenin geleneksel müzik enstrümanları olan tulum ve kemençe eşliğinde yapılmakta; birçok türkü söylenmektedir.

3.1.2. Kutlama Törenleri

3.1.2.1. Bayramlar

3.1.2.1.1. Ramazan Bayramı

Eski ramazanlarda ilk hazırlık olarak pazara gidilirdi. Buna halk arasında “hafta günü” denirdi. Yani haftanın belli bir günü, belli bir yerde pazarlar kurulurdu. Bu eskiden Perşembe günü olurdu. Ramazan başlamadan bir hafta önce pazara gidilir; un, yağ, şeker gibi malzemeler alınır. O zamanlar demirbaş malzemeler bunlardı. Ramazandan önce bu hazırlıklar yapıldıktan sonra ramazanın başlamasıyla birlikte her evde börek ve baklava yapılırdı. Bir de halk arasında “kaymaklı” denen süt ve peynirden yapılan yemek mutlaka yapılırdı. Ramazan girişinde geç saatlere kadar silah atılırdı. Bu şekilde ramazanın gelişi kutlanırdı. Çocukların da bu silah atma âdeti hoşuna gider, çıkıp izlerlerdi. Akşama yakın köyün her yanında karşılıklı silah sesleri duyulurdu. O zamanlar ramazanda çok çalışma vardı. Herkes işinde gücünde uğraşır. Akşam olunca iftar yapılırdı. İftarın yapılması da çok güzeldi. Şimdiki gibi her taraftan haber verilmezdi (Televizyon, internet gibi iletişim araçlarını kastediyor). Köylerde görevli bir kişi boru çalardı. İnsanlar o boru sesiyle iftarlarını açarlardı. Boru sesini beklemek de bir hoştu. Gençler bir meydanda toplanıp bekler ve boru çalınca büyüklerine haber verirlerdi. Tabi beklerken birbirlerine şakalar yapar, maniler söylerlerdi. İşte o manilerden bir örnek:

Bahçelerde ala bakla

Güvercinler vurur takla

Hiçbir şeyin yok ise

Sandığın dibini yokla

İftardan sonra erkekler teravih namazına giderlerdi. Namaza giderken yaşlı, genç herkese haber verilir topluca gidilirdi. Yolda giderken birbirlerine şakalar yapılırdı. Teravih namazı kılındıktan sonra, akrabalar ve komşular toplanır; büyükler, ileri gelenler hikâyeler anlatırlardı. Ayrıca hoş sohbetler de yapılırdı. Bu sohbetler çocukların da hoşuna gider, can kulağıyla dinlerlerdi. Bu sırada atma türküler de söylenirdi. İşte o türkülerden bir örnek:

Bu akşam nerden geldun?

Adam mısın yoksa yabani?

Atlamak ile geçtum

Dağlar ile kabani

Türküyü doğru söyle

Öldürürler anani

Abu bahçelerinde

Süreçeğum sabani

Bazı yerlerde ikindiden sonra hatimler yapılırdı. O hatimde bulunanlar, iftarı da hep beraber yaparlardı. Daha sonra da hep beraber teravih namazına gidilirdi.

Ramazanın sonunda eskiden “dolap” denen tahtadan dönme dolaplar kurulurdu. Herkes köy meydanında toplanır, bu dolaba binip sallanırdı. Ayrıca burada tulum ve kemeçe çalınır, horonlar oynanırdı.

Arife gününde yemekler hazırlanırdı. Mezarlıklar ziyaret edilir, etrafı temizlenir, dualar okunurdu. Bayram sabahı, herkes sabah erkenden kalkar ve çoluk çocuk hep birlikte bayram namazına köy meydanına giderlerdi. Arife günü hazırlanan yemekler de bayram sabahı köy meydanına getirilirdi. Namazdan çıkanlar bu yemeklerden yerlerdi. Yemekler yendikten sonra bayramlaşırdı. Herkes kendi ailesinin büyüklerini, yaşlılarını ziyaret eder, ellerini öperdi. Mezarlıklar ziyaret edilir, dualar okunurdu. Çocuklar da başta akrabalar olmak üzere, komşular dâhil her evi ziyaret ederlerdi. O zamanlar un helvası yapılırdı. Bütün çocuklar o helvadan toplamak için ev ev dolaşırlardı. Şimdiki şeker yerine o zamanlar un helvası verilirdi. En çok hoş giden şeylerden birisi de sohbetlerdi. Yaşlılar

sohbet eder, çocuklar da dinlerdi. Ramazan bu şekilde ifa edilirdi. Beş vakit namaz kılmayanlar bile teravîh namazına gider, çoluk çocuk camileri doldururdu. Ramazanların gelişi sevinç getirir, giderken de hoş bir şekilde uğurlanırdı (KK: 101, 102).

Eskiden Ramazan geldiği zaman rahmet başlardı inmeye. İnsanların kalbi bir hoş olurdu. İnsanlar neşe içerisinde birbirleriyle bayramlaşırlardı. Birbirlerinin eksiklerini tamamlamaya çalışırlardı. Fakirler sevindirilirdi, dullar, yetimler gözetilirdi, elbisesi olmayanlara elbise verilirdi, ceplerine harçlık konulurdu. Bayram günü herkes sabah erkenden kalkar sabah namazını bazıları evinde bazıları da camide kılardı. Sabah namazı ile bayram namazı arasındaki boşluk Allahı zikirle geçirilirdi. Bayram namazı başladıktan sonra imam hutbede “Millet camiden çıkmadan önce bayramlaşacağız. Herkes sıra olsun, bayramlaştıktan sonra ayrılışın” derdi. İmamın bu telkininden sonra namaz bitince herkes sıraya geçerdi ve birbirleriyle bayramlaşırlardı. Ondan sonra camiden dışarıya çıkarlardı. Camiden dışarı çıktıkları zaman ilk çıkan, hemen piştofini [tabanca] çeker, havaya bir şarjör mermi atardı ki evdeki insanlar namazın kılındığını anlansın ve kendi aralarında bayramlaşsın. Böylece bayram başlamış olurdu. Tabi camiden çıkar çıkmaz herkes doğrudan evine gitmezdi. İlk önce köyün umumi mezarlığına gidilir, Kur’an okunurdu. Ondan sonra millet evine gider, kahvaltı yapardı. Ondan sonra başlardı program yapmaya. Komşularını bir sıraya koyar, büyükleri ziyaret ederdi, küçükler de onlara gelirdi. Bayramlaşmalarda gelenlere ikramlar yapılırdı. Böylece bayram biterdi (KK: 83).

3.1.2.1.2. Kurban Bayramı

Rize yöresinde Kurban bayramları da hemen hemen Ramazan bayramları ile aynı şekilde ifa edilmektedir. Aradaki ufak fark Kurban bayramında kurbanlıkların da kesilmesidir. Bu usulün nasıl olduğunu yöreden yaptığımız derlemeden şu şekilde aktarabiliriz:

“Keserduk. Kurban çeserduk. Vakif düzluuna çeserduk, ekseri cameleğin yanlağına çeserduk. Hepisi çesemezdi. Fukarasi zencini vardi. Kurbanı çeserdile, ederdile oni üç bay. O üç payun biyini uşaklara dağıturduk, ederdile bizi sira uşaklari erçek kız ederdile sira, biz da sevinurduk et alacağuk diyene sevinurduk. Kamagallerinden sahlilar ederdük, kama kablarından sahlilarin tepelerini sivrilirdük, ciderdük, dizilirdük. Ooouuu içi, uç sira ederdile bizi. Celurdüle, dağıturdüle bize et, oni ince ince kiyardük, oti, celurdüle,

dağuturdile bize. Kuçuk olurduk, sahlilari sokemezduk, sokerdile, sahlilarimizi et doldurdile. Urdan ciderduk başka yere çeserdile, ciderduk. Urdan da toplarduk.

Her yerden alurduk, her kurbandan alurduk, celurduk, tekneleği analarumuz et doldururdi. Çeserdile, kavuğurdile oouuu hisim, erkaba toplanurduk. Kurbanda toplanurdi, celurdile, yerduk, şenluk, çalme, turçi...turçi derdile. Saz çalardile, şey tulum çalardile, tulum çalardile çe ederdile” (KK: 73).

3.1.2.2. Özel Günler

3.1.2.2.1. Hatım Duası

Kur'an-ı Kerim'i baştan sona okumaya hatım etmek, hatım sonunda yapılan duaya da “hatım duası” denir. Çocuklar Kur'an-ı Kerim'i okumayı camiye giderek öğrenirlerdi. Kur'an'ı baştan sona okuyup bitirdiklerinde bir hatım duası merasimi yapılırdı. Beş yaşlarında camiye başlayan çocuklar yedi sekiz yaşlarında Mushaf'ı hatmeder, namaz sureleri ve Yasin-i Şerif'i ezbere öğrenir ve sonunda bir merasim düzenlenirdi. Bazen bir, bazen de üç beş kişi bir arada hatım ederdi. Hatım duası yapılacağı gün önceden ilan edilir, o gün komşular ve akrabalar camiye toplanırdı. Mushaf'ı hatmeden çocuklar cemaatin önüne alınır, namaz surelerinden birer sure okur ve sonunda hocanın heyecanlı duası başlardı. Herkes sesli olarak “âmin” der, bilhassa çocuklar büyük bir heyecan yaşardı. Bu merasime kadınlar da katılır, merasim sonunda hazırlanan baklavalar yenirdi. Muhtemeldir ki bu amaçla çocuklara yeni giysiler yaptırılır (bir keten pantolon veya bir gömlek hatta bir yeni çarık) hocaya da para veya hediyeler verilirdi. Bir camide her yıl bir veya iki hatım duası yapmak adettendi. Bu merasimler çocukların toplum hayatına katılmalarının bir adımı olurdu (Rize Kültür Derlemeleri, 2011: 40).

3.1.2.2.2. Mevlit Okutmak

Yörede asker dönüşü, erkek çocuk doğması, yeni eve oturma, ağır bir hastalığı olanların iyileşmesi, çocuğunu sünnet ettirme gibi durumlarda Allaha karşı borcunu ödeme düşüncesiyle mevlit okutulur. Mevlitlerde bal, pekmez, akide şekeri gibi ikramlarda bulunulur. Ayrıca durumu iyi olanlar etli yemekler de çıkarır (KK: 39).

3.1.2.2.3. İcazet Merasimi

İcazet merasimi iki halde yapılırdı. Bunlardan biri hafızlığını tamamlayanlar için yapılan merasim, ikincisi de medrese tahsilini tamamlayanlar için yapılan merasim. Birincisine hafızlık icazeti, ikincisine hocalık icazeti denirdi. Hocalık icazetini tamamlayanlar camilerde hocalık yapabilirlerdi.

Çocuklara yapılan hatim merasimleri bir caminin cemaatini ilgilendirir bir olaydı. Oysa icazet merasimleri köy topluluklarını ilgilendirir ve birkaç saatlik yoldan gelenler olurdu. Büyük bir kalabalık toplanır, gür sesli hocalar cemaate vaiz eder ve sonunda da icazet duası okunurdu. Herkes yüksek sesle âmin derdi. İcazet alanlar (mezuniyet diploması) özel giysilerini giyerlerdi. Sonunda da icazet merasimi için getirilen baklavalar yenirdi. Bu tür büyük merasimlere çevre halkının bir tepsi baklava ile gelmesi adettendi. Çok kalabalık bir cemaat davet edildiğinden bu merasimler için en geniş camiler seçilir veya havanın yağmurlu olmaması halinde dışarda bu merasimin yapılabileceği geniş alanlara çıkılırdı. Merasime katılanlara pekmez şerbeti ve bal şerbeti dağıtılırdı. Bu şerbetlerin masrafını köyün zenginleri karşılardı (Rize Kültür Derlemeleri, 2011: 41).

3.1.2.2.4. Yağmur Duası

Rize bölgesi yağmurlu bir bölge olduğu için yağmur duası çok nadir yapılmaktadır. Kendirli köyünün yaşlıları, küçükken dere kenarlarına gidip hocanın isteği ile taşlar topladıklarını ve bunları dereye attıklarını, o gün orada toplanan kalabalıkla birlikte yağmur duası yaptıklarını ve aynı gün içinde yağmur yağdığını hatırlamaktadırlar. Ayrıca Güneysu ilçesinden bazı yaşlılar, 1930'lu yıllarda kurak geçen uzun bir dönemden sonra büyük bir kalabalığın toplandığı bir cenazede Yusuf Hoca (Eski Müftü Yusuf Karali)'nın yağmur duası yaptığını ve bu duadan sonra yağmur yağdığını ifade etmekteiler.

Yağmur duasının başka şekillerde yapıldığından da bahsedilmektedir. Bunlara göre cemaatle birlikte dere kenarına gidilir. Suyu bir mezar patisi atılır ve üzerine taş konur, ayrıca ağaç fidanının başı üç defa dereye batırılır, üç defa abdest aldırılır, hoca önde, cemaat arkada parmakla aşağı tutularak dua edilir ve duadan sonra yağmur yağardı (Rize Kültür Derlemeleri, 2011: 42).

3.1.2.2.5. Güneş Duası (Ablık Bublik/Güneş Çağırma)

Caferoğlu, birbirine zıt gibi gözüken “Yağmur-Güneş” töreninin yağmur yağması için olanının Anadolu’da; güneş açması için olanının da Azerbaycan sahası ile kısmen Karadeniz bölgesinde olduğunu belirtir (Caferoğlu, 1956: 68). Yayla hayatının sert iklim şartları, durmadan yağan yağmurlar ve daimi sis bölge halkının tabiatıyla, yağmur yağmasını değil güneş açıp sıcaklığın yükselmesini istemesine neden olmuştur. Yağmur dualarındaki dilek unsurunu teşkil eden yağmur, yağış veya İslami söylemle rahmet, yerini bölgedeki uygulamada güneşe terk etmiştir. Caferoğlu’nun tespit ettiği varyantlardan biri “Güneş Duası” olduğu halde diğerinin adı “Babrabubrik”tir (Caferoğlu, 1956: 71). Caferoğlu, makalesinde “Kudu” adında, havanın kurak gittiği zamanlarda yağmur yağması dileğinde bulunmak üzere yapılan bir törenden bahseder. Söz konusu tören Ayancık ve Sinop’ta “Göde Göde”, Kastamonu’da “Gode Gode” adıyla tespit edilmiştir (Caferoğlu, 1956: 68). Caferoğlu, yazısında “Kudu/Kodu”nun insanlarla “Büyük Tanrı” arasında arabuluculuk yapan tanrının yahut ilahenin tam da kendisi olduğunu iddia eder. Böylece Yakut ve diğer Şamanist Türk halklarına, yerleşme mahallini seçmekte yardım eden ve sosyal hayatlarının kutlu olmasını sağlayan, kendilerini bütün varlığı ile koruyan “Kudu”; Azeri Türklerini yağmurdan, Anadolu Türklerini ise kuraklıktan koruyan, mukabilinde her iki ülke folklorunda, kendi janrına göre, bir çığır açan “Kodu/Gode Gode” halk inancına bakılacak olursa, bu işte tam ödevini yapmış sayılır (Caferoğlu, 1956: 72) diyerek iddiasını tamamlar. Azerbaycan bölgesinde uygulanan güneş çağırma ritüelinin benzeri olan ve Rize’nin Çamlıhemşin ilçesi başta olmak üzere birçok ilçesinin köylerinde yapılan güneş çağırma ritüelinin yöresel ismi “Babrabubrik”tir. Dua için bir çalı süpürgesi bulunur, süpürgenin iki yanından sopalar geçirilir. Üzerine bir elbise giydirilir. İki kişi bunu eline alarak taşır; ev ev dolaşır helva almak için gerekli malzemeleri ister. Dolaşılırken ezgili bir şekilde şu sözler söylenir:

“Babrabubrik ne ister

Kaşık kaşık yağ ister

Gadelden kaymak ister

Verene bir koç oğlan, vermeyene kör topal bir kız...”

Bu esnada ev sahibi un, şeker, yağ, kaymak verir. Bunlar bir torbada toplanır, daha sonra köyün meydanında ateş yakılır, toplanan malzemeden helva yapılır. Helvanın üstündeki yağ ateşe dökülür, bu sırada etraftakiler başlarını yukarı kaldırarak “açıklık, açıklık, açıklık; günei, güneş, güneş” diye bağırlar (Apak, 2013: 10).

Yörede yapılan Babrabubrik ritüelinde helvanın bulunması tesadüfi değildir; çünkü helva inanç boyutu olan bir gıda maddesidir. Eski Türk dini olan Tengricilikte ruhlar/ata ruhları önemli bir yer tutar. Hayat, ölümle bitmez, devamlılık arz eder. Ruhlardan yardım alabilmek veya onlardan gelebilecek zararlardan sakınabilmek için bir takım uygulamalar yapılır. Koku çıkarmak da bu uygulamalardan biridir. Helva da hazırlanırken koku çıkaran bir besindir. Denilebilir ki helvanın Türk kültüründe kod oluşturması atlı medeniyetin taam ürünü olması ve bu medeniyetin inancı olan Tengricilikte de koku itibariyle yer almasındandır (Kalafat, 2009b:159).

Biz Ablık bublik veya güneş çağırma ritüelini biz şu şekilde tespit ettik:

Yağmuri ve sisi bol olan Rize’de cuneş duasi yapılı. Bu duaya “babra bubrik” duasi deyulu. Bu duada habele yapılı. En once bi dane çali sufurçesinin beline bi ağaç çeçurule. Buni bi çocuğa benzeturle. Bu bebeği eline olan sebile yayla çaylerini bi dane dolaşup habu turçiyi söylemeye başlarlar:

Babra bubrik ne ister

Kaşuk kaşuk yağ ister

Foldan yumurta ister

Tekneden kaymak ister

Verenun oğli olsun

Vermeyenun da çor topal kizi olsun

Bu turçiyi söyleyen sebilere evdeciler kaymak, yağ, un, tuz verule. Sebiler bulari kazana koyup hoşmere denilen bi yemek pişurule. En sora da cuneç çıksun diye çeççe

çepçe hem dağıtıp hem de meydan ateşine atarlar. Bolece çok kere cuneçun açtuğune tanuk olurler (KK: 188).

Güneş duası Trabzon'a bağlı Sürmene yaylalarında da "Sis kovma" adı altında devam etmektedir. Trabzon'un Yomra ilçesinde sisin yoğunlaşması üzerine "Duman kaç, kaçarım; iki taşın arasına gelir götünü açarım" diye bağrılmaktadır. Maçka'da sisin dağılıp güneşin gelmesi için elleriyle dumanı itiyormiş gibi bir hareket yapıp "Duman kaç, Karadağ'dan kurt geliyor" denir (Coşar, 2000: 161).

3.1.2.2.6. Çakal Dügünü

Çakal düğünü eskiden Derepazarı'nda çakal tarafından ısırılan kişiler için yapılırmış. Bunun nedeni çakalın kuduz olma ihtimaline karşılık o kişinin uzun bir süre uyanık kalmasını sağlamak içinmiş. Zamanla bu düğün genç kızlarla erkeklerin buluşup sevdalık yapma olayına dönüşmüş. Çakal düğünlerinde sevdalılar birbirlerine günlerce atma türkü atıp kolkola horon oynarlarmış.

Bazen sevdalılar buluşup horon edebilmek için yalan söyleyip kendisini çakalın ısırıldığını yayarlarmış. Böylece bir araya gelip günlerce eğlenirlermiş. Çakal düğünleri genellikle üç gün üç gece sürermiş (Rize Kültür Derlemeleri, 2011: 212).

3.1.2.2.7. Vartevor Şenliği

Vartivor gül bayramı, ot bayramı demektir ve Temmuz sonları, Ağustos başlarında kutlanmaktadır. Hayvanlar otlasın, katık bol olsun diye yaylalara çıkılır, yaylada her evde bir katık yapan, bir de sığırları otlatan çoban bulunur. Yazın köydeki işler Ağustos ayı başında biter. İşler bitince köylü toplanır, Vartevor yapmak için yaylaya çıkar. Köyden yaylaya gelenlere "Vartevorcu" denir. On beş gün boyunca vartevorcularla yaylacılar, yaylada eğlenirler. Çalışmanın yorgunluğunu üzerlerinden atarlar, gece sabaha kadar tulumla horon oynarlar, içki içip tabanca atarlar.

Vartevora giden köylüler en güzel elbiselerini giyerek sabahın erken saatlerinde yola çıkarlar. Türkü söyleyip horon oynayarak yaylanın yolunu tutarlar. Yaylacılar, köyden gelen vartevorcuları büyük bir sevinçle karşılarlar. Yaylaya vartevorcu tulum eşliğinde türkü söyleyerek büyük bir coşku içerisinde giriş yapar.

Vartevor zaman olarak yayla döneminin tam ortasına rast gelmektedir. Bu dönem köylerde işlerin azaldığı, sıcaklık ve nem oranının arttığı Ağustos ayının ilk 15 gününü kapsamaktadır. Yörede yaşlıların kullandığı “köy hesabı” veya “ay takvimi” hesabıyla 20-22 Temmuz’da başlayıp 15 gün sürmektedir.

Şenlikler ciddi bir organizasyon çerçevesinde kutlanmaktadır. Kutlamaların düzenli yapılabilmesi için başkan ve kutlama komitesi oluşturulur. Şenliğin başlamasından bitişine kadar, bütün aşamalardan başkan ve kutlama komitesi sorumludur. Şenliğin bütün masrafları da katılımcıların verdikleri paralarla karşılanır. Burada bir zorlama yoktur, herkes gücüne göre katkı yapar.

Vartevorda kızılı erkekli horonlar oynanır, gençler balığa giderler ve hoşmeri, lokum gibi özel yiyecekler yapıp hep beraber yenilir (Gündüz, 2002: 127-128).

3.1.2.2.8. Hodoç Şenliğı

Hodoç şenliğı Vartevor kadar yaygın bir şenlik değildir. Bu isimle sadece Ayder yaylasında kutlanır. Diğer yaylalarda güç göçü şenlikleri olarak bilinmektedir. Hodoçta da Vartevorda olduğu gibi mahalle ve köylerden gelen akraba ve yakınlarla birlikte horonlar oynanır, içkiler içilip eğlenceler düzenlenir. Ancak Ayder sadece Hala köylülerinin yaylası olduğu için Hodoça dışardan gelenler kabul edilmez.

Hodoç aslında “ot biçme” töreninin adıdır. Mahalle ve köylerde ot biçme işlemini tamamlayan kadın, erkek ve gençler, Ayder’deki çayırları biçmek için buraya çıkarlar ve bu çıkış çeşitli şenliklerle kutlanır. Bu kutlamalara da Hodoç Şenliğı denir. Eskiden Hodoç Şenliğı Ağustos sonlarında başlayorken bu tarih günümüzde, çay kesiminin geç bitmesi nedeniyle eylül ayına kaydırılmıştır.

Genç kız ve kadınlar günümüzde erkeklerin ot biçme işlerine rağbet etmeyip çoğunlukla kahvehanelerde vakit geçirmeyi tercih etmeleri nedeniyle Hodoç’un eskisi kadar canlı kutlanmadığından yakınmaktadır (Altay, 2005: 59-60).

3.1.2.2.9. Bayram Şenliği

Rize'nin Hemşin ilçesine bağlı Nurluca köyünde Ramazan ayının ilk teravih namazından sonra silah sesleri ile başlayan Ramazanı karşılama uygulamaları, bayram gününden 2-3 gün önce yapılan hazırlıklar ile şenlik havasına dönüştürülür.

Akrabalar, aile büyüğünün evinde toplanır ve o evi bayram şenliğine hazırlar. Salıncaklar kurulur, yenilecek ve misafirlere ikram edilecek yemekler ve tatlılar yapılır. Çocuklar bayramlık elbiselerini birgün önceden hazırlarlar. Bayram sabahı erkenden kalkan çocuklar, büyüklerinin namazdan çıkmasıyla mahalle ve köyü gezerek herkesle bayramlaşırlar. Karşılığında şeker veya harçlık alırlar.

Çocuklar bayramlaşmayı bitirdikten sonra hazırlık yapılan eve gelip toplanır ve çeşitli oyunlar oynarlar. Köy meydanında ise şenlik havasında bir başka bayram eğlencesi yapılmaktadır. Şenlik yapılacak alanda uçurum kenarına salıncaklar kurulur, erkek ve kızlar yöresel kıyafetlerini giyerler, tulumlar şişirilip çalınır, yaşlı kadınlar karşılıklı atma türküler söyleyip atışırlar. Bu şenliklerin bir başka özelliği de gençlerin birbirlerini beğenme yerleri olmasıdır. Genç erkekler kızlara, kızlar da erkeklere kendini beğendirmeye çalışır. Bazen de kadınlar oğulları için kız beğenirler.

Köy meydanında yapılan bayram eğlenceleri tam bir şenlik havası içinde geçer. Tulumun şişirilmesiyle horon tepilir; herkes, evinde yapmış olduğu yöreye has yemekleri getirir ve hep beraber yenilir (Oğuz ve diğerleri, 2010: 30).

3.2. Oyunlar ve Eğlenceler

Oyun, özgürce razı olunan, ama tamamen emredici kurallara uygun olarak belirli zaman ve mekân sınırları içinde gerçekleştirilen, bizatihi bir amaca sahip olan, bir gerilim ve sevinç duygusu ile "alışılmış hayat"tan "başka türlü olmak" bilincinin eşlik ettiği, iradi bir eylem ve faaliyettir (Huizinga, 2013: 50); ancak oyun, kültürden daha eskidir. Nitekim kültürün oluşabilmesi için mutlaka insan topluluğu gerekmektedir; ancak hayvanlara baktığımızda onların da oyun oynayabildiklerini görürüz. Buna en güzel örnek köpek yavrularının, aslan yavrularını vb. yavruların birbirleri ile yaptıkları oyunlardır. Bu da göstermektedir ki; oyun kültür oluşmadan önce de var olan bir unsurdur.

Psikoloji ve fizyoloji, oyunu hayvanlarda, çocuklarda ve yetişkinlerde gözlemek, tasvir etmek ve açıklamak için çaba sarf etmektedir. Bu bilim dalları oyunun doğasını ve anlamını saptamaya ve onun hayat düzlemindeki yerini belirlemeye uğraşmaktadır. Bu yerin önemi, oyunun yerine getirdiği işlevin gerekli veya hiç değilse yararlı karakteri, genel olarak ve çelişkisiz bir şekilde, her bilimsel araştırma ve incelemenin hareket noktası olarak kabul edilmiştir. Oyunun bu biyolojik işlevini tanımlamaya yönelik çok sayıda çalışma ve bu çalışmalar sonucu ortaya çıkan çeşitli yaklaşımlar vardır. Kimileri oyunun kökeninin ve temelinin, yaşam enerjisi fazlalığından kurtulmanın bir biçimi olarak tanımlanabileceğine inanmıştır. Başka teorilere göre ise, canlı varlık oyun oynarken, doğuştan gelen bir taklit eğiliminin hükmü altındadır veya bir gevşeme ihtiyacını tatmin etmektedir veya hayatın ondan talep edeceği ciddi faaliyetlere hazırlık antrenmanı yapmaktadır; ya da oyun, insanın nefesine hâkim olmasını sağlamaktadır. Başka teoriler ise oyunun hem egemenlik kurma arzusu hem de yarışma ihtiyacı içinde, bir şey yapabilmeye veya bir şeyi belirleyebilmeye yönelik olan kendiliğinden yatkınlıkta aramaktadır. Nihayet diğer bazı teoriler, oyunu zararlı eğilimlerden masum bir şekilde kurtulma yolu olarak kabul etmektedirler. Bu teorilere göre oyun, ya fazlasıyla tek taraflı olarak hareket etmeye yönelen bir eğilimin zorunlu telafisidir, ya da gerçek hayatta gerçekleştirilmesi olanaksız arzuların bir kurmaca aracılığıyla giderilmesi ve böylece kişisel benlik duygusunun korunmasının sağlanmasıdır. Bütün bu teoriler ortak bir hareket noktasından yola çıkmaktadır: oyunun oyun olmayan başka bir şey karşısında ortaya çıkmıştır ve bazı biyolojik beklentilere cevap vermektedir (Huizinga, 2013: 17-18).

İnsan toplumunun ilk büyük faaliyetleri olan dil ve ibadet oyunla iç içedir. İnsanın iletişim kurabilmek, öğrenebilmek ve emredebilmek amacıyla ortaya çıkardığı dil şeyleri düşünce alanına yükseltmektedir. Dilin yaratıcısı olan zihin, oyun oynayarak maddeyle düşünülen şey arasında sürekli olarak gidip gelmektedir. Soyutun her ifadesinde bir simge vardır ve her simge de bir kelime oyunu içermektedir. Mitosları ele aldığımızda bunların da gerçeğin dönüştürülmesi veya “hayal edilmesi” olduğunu görürüz. Ama burada kullanılan dil, gündelik hayattaki dilden çok daha karmaşık bir dildir. Mitosun gerçek görüntüsü verdiği değişken fantezilerin her birinde, ciddiyet ile şakacılığın sınırlarında yer alan yaratıcı bir zihin vardır. Diğer yandan ibadet konusuna bakarsak; ilkel topluluk, kendine dünyanın esenliğini güvenceye alma olanağı sağlayan kutsal ayinlerini, adaklarını,

bağışlarını ve törenlerini, kelimenin tam anlamıyla, basit oyunlar biçiminde gerçekleştirmektedir (Huizinga, 2013: 21).

Simgesel anlamı, toplumsallaşma veya iletişim yolu oluşu ile oyun antropolojinin de ilgisini çekmiştir. Oyunla başka türlü ifade edilemeyen anlam, eylem ve ilişkiler ifade edilmekte ve oyun başlığı altında yer aldığı anda anlam değişmektedir. Oyunun bu işlevi sıradan eylem ve nesnelere yaratıcı gerçek dışılığın konusu yapmakta ve oyuncuya kendisini ve kültürünü tanıma ve ifade etme olanağı sağlamaktadır.

Hayvanların ve özellikle primatların oyun davranışları üstüne araştırmalar yapılan etoloji çalışmalarında oyunun tanım ve sınırlarının çizilmesinde çekilen zorluklar ortaya konmuştur. Çocuk oyunlarının toplumsallaşma aracı oluşu ve yetişkin yaşamını taklit edici niteliği yanında psikolojik içeriği ve ifade kanalı oluşturması çocukluk araştırmalarında dile getirilmiştir. Yayılmacı görüş ve folklor araştırmaları daha çok oyun kural ve metinlerinin karşılaştırılması ve tarihsel yayılımının kanıtları olarak oyuna eğilirken, çağcıl araştırmalarda içerik üstünde durulmaktadır. Oyunların kültürel örüntünün modelleri oluşu görüşü ile, toplumsal gerilimlere yönelik toplumsal rollerin hazırlayıcı işlevi olduğu Altı Kültür Projesinde de benimsenmiştir (Emiroğlu ve Aydın, 2003: 655).

Kültür içerisinde bu kadar derin ve geniş bir etkiye sahip olan oyunun Türk kültürü içerisindeki yeri ve önemi üzerine de birçok çalışma yapılmıştır. Bunlar özellikle köy seyirlik oyunları üzerine yapılan tanım, tasnif ve içerik inceleme çalışmalarıdır. P. Naili Boratav, bu oyunların oynanış zamanı ile ilgili şu değerlendirmeyi yapar (1978: 221):

Seyirlik köylü oyunlarının bazılarının, yılın mevsim değişmelerini belirleyen günlerinde, aşağı yukarı hep aynı tarihlerde yapılan törenlere bağlılığı dikkati çeken bir olgudur. Bunları, bir çeşit resmiliğini yitirmiş olmakla beraber gelecek olarak hala bayram sayılan günlerin kutlanması diye adlandırmak yerinde olur. Bu oyunların yanı sıra tören dışı nitelikte olan “farce” denilen oyunlar da vardır. Örnek olarak Yozgat’taki Elekçioğlu oyununu ve Eskişehir’deki Tülbentçi oyununu vermek mümkündür.

Metin And, bu oyunların tarihi kökenlerine vurgu yaparak kırsal bölgelerde, köylerde görülen, daha çok tarih öncesine uzanan bolluk (tarım ve çobanlık), erişirme,

canlandırıcılık, atalara tapınım gibi işlevsel kut törenlere bağlı bir tiyatro geleneği bilgisini vermektedir⁴² (And, 1985: 43).

3.2.1. Rize İlinden Derlenen Oyunlar

3.2.1.1. Beş Taş Oyunu

Bu oyun iki veya daha çok kişi ile oynanır. Oyunda küçük beş tane taş olur. Toplanan küçük taşlar, avuç içinde toplanıp havaya fırlatılır. Havaya fırlatılan taşlar, yere düşmeden elin arka tarafında tutulmaya çalışılır. Elin arkasında biriken taşlar tekrar havaya fırlatılarak yere düşmeden bu defa avuç ile yakalanmaya çalışılır. Avuç içerisinde en fazla taş biriktiren oyunu kazanmış olur (KK: 22).

3.2.1.2. Saklambaç (Kuku) Oyunu

Bir kişi tekerleme sayılarak ebe olur. Ebe olan belli bir sayıya kadar gözleri kapalı sayar. Bu sırada da diğerleri saklanır. Ebe sayması bitince gözlerini açar ve saklananları aramaya başlar. Bütün aramalara rağmen bulunamayan son kişi “kuku” diyerek yerini belli eder ve oyunu kazanmış olur (KK: 22).

3.2.1.3. Mendil Kapmaca

Kovalamacaya oyununa benzer. 20 m kadar uzakta bir çocuk elinde bir mendille durur. İki gruptan çıkan oyuncuların, önce giden mendili alır, diğerine yakalanmadan grubuna geri gelir. Koşarak mendili ilk tutan kişinin arkasından dolaşarak kendi arkadaşına verir. Bu sırada da karşı gruba yakalanmamaya çalışır. Mendili kaptıran oyunu kaybeder (KK: 22).

3.2.1.4. Yakan Can Oyunu

Oyun kalabalık bir şekilde oynanır. Oyunda olan kişi sayısınca karayemiş yaprağı toplanır. Bu yaprakların bazılarının ucu yırtılır, bazıları delinir, bazıları da sağlam bırakılır. Delikli olanları çekenler polis, ucu yırtık olanları çekenler jandarma, diğerleri de hırsız olur. Oyuncular dağılır. Jandarmalar hırsızları yakalamaya çalışır. Yakaladıklarını polise getirirler. Yakalananlara ceza verilir (KK: 22).

⁴² Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. (And, 1985: 49-175).

3.2.1.5. Yüzük Oyunu

Bu oyunu çocuklardan ziyade gençler oynar. Akşam bir araya gelen gençler, bu oyun ile ortamı daha neşeli hale getirirler. Gençler eşit olacak şekilde iki gruba ayrılır. Bir havlunun ucu sıkıca bağlanır ve ıslatılır. Yazı tura ile yüzüğün hangi gruba verileceği belirlenir. Yüzüğü alan grup oyunu başlatır. Grup ellerini arkaya toplar ve gruptan birinin eline yüzük bırakılır. Herkes avuçlarını kapattıktan sonra dizinin üstüne koyar. Karşı grup yüzük bulunan eli bulmaya çalışır. Bulabilirse yüzük ve havluyu alır. Yüzüğü bulamazsa ıslatılan havlu ile avuçlara vurulur. Dayağı yüzüğü elinde tutan atar. Bu oyun çok sert ve uzun bir oyundur. Ardeşen ve Pazar ilçelerinde gençler arasında çokça oynanır. Düğün, nişan ve eğlence gecelerinin en önde gelen oyunlarından (KK: 22).

3.2.1.6. Adın Ne? Ne Yersin?

Bu oyun da daha çok gençler arasında oynanan bir oyundur. Herkese bir isim verilir ve ne yediği sorulur. Örneğin “Adın ne? Tavuk”, “Ne yersin? Mısır”? şeklinde oyun devam eder. Sorular hızlı bir şekilde sorularak karşıdakinin dikkati dağıtılmaya çalışılır. Her yanlış cevapta ıslatılmış havluyla yanlış cevap veren kişiye vurulur. Bu oyunun galibi yoktur, en az dayak yiyen başarılı sayılır (KK: 22).

3.2.1.7. Met/Değnek (Çelik çomak) Oyunu

Genellikle erkek çocuklar tarafından oynanan bu oyunda biri kısa biri uzun olmak üzere iki çubuk vardır ve bu çubuklar oyunun temel oyuncaklarıdır. Yörede "met" olarak adlandırılan kısa çubuk, uzun çubukla vurulmak suretiyle uzağa atılmaya çalışılır. Met'i karşı taraf eğer havada yakalayabilirse atan oyuncu kesilmiş (yanmış) sayılır. Met'i atarken mete vuramayıp ıskalayan da yanmış sayılır. Met'in bittiği yer adımla veya bir sopa ile ölçülür. Daha önceden anlaşılan sayıya ulaşıncaya oyun biter (KK: 22, 166).

3.2.1.8. Beştaş

Beştaş daha çok kız çocuklarının oynadığı bir oyundur. Adından da anlaşılacağı üzere beş tane misket büyüklüğünde taşla oynanır. Oyuncu elindeki taşları yere bırakır yani serer. Daha sonra içlerinden birini seçerek onu havaya atar ve o taşı düşürmeden yerdeki taşı almaya çalışır. Bu şekilde birer, ikişer ve üçer olmak üzere her atışta yerdeki taşları toplar. Sonunda avuç içine toplanan beş taşın beşi de havaya atılıp elin üstünde

tutulmaya çalışılır. Elin üzerinde yere düşmeyen kaç taş kalmışsa o kadar karşı tarafa sayı (çivi) yazılır. Karşı taraf da bu çivileri eksiltmeye çalışır. Bu şekilde belli bir sayıya kadar bu oyun devam eder (KK: 166).

3.2.1.9. Kiremit Oyunu (Sek sek oyunu)

Genellikle kızlar tarafından oynanan bu oyun, düz bir kiremit veya taş parçası ile oynanır. Kiremitle yere büyük bir dikdörtgen çizilir ve dikdörtgen sekize bölünür. Oyuncu tek ayağı üzerinde sekerek taşı, diğer ayağı ile çizginin üzerine gelmeyecek veya kutuyu aşmayacak şekilde ileriye itmeye çalışır. Zıplama esnasında çizgiye basan veya kiremiti kutunun dışına çıkaran yanar (KK: 166).

3.2.1.10. İp Atlama

Kızlar tarafından oynanan bir oyundur ve bir adet iple oynanır. İpi bir ucundan bir kişi, diğer ucundan başka bir kişi tutar ve çevirir. Oyundaki diğer kişiler ip havadayken dönen ipin içine girer ve ip ayaklarının altına geldiğinde ipin üstünden atarlar. Atlayamayanlar yanar ve ipi çeviren kişilerden birisiyle yer değiştirirler. İp sallanırken içinde birden fazla kişi olacağı gibi tek kişi de olabilir (KK: 166).

3.2.1.11. Topaç Oyunu

Daha çok erkeklerin oynadığı oyun bir adet tahtadan yapılmış topaç ve iple oynanır. Topaca sarılan ip sayesinde topaç yere fırlatılarak döndürülür. Kimin topacı yerde daha fazla dönerse oyunu o kazanır (KK: 166).

3.2.1.12. Birdir Bir Oyunu

Erkekler tarafından oynanan bir oyundur. Bir kişi ellerini dizlerinin üstüne koyar ve diğerleri onun üstünden atlar. Eğer herkes atlıyorsa biraz daha yükselmesi istenir. Bu şekilde bir kişi üzerinden atlayamaz duruma gelene kadar yükselir. Atlayamayan kişi ebe olur ve o eğilir (KK: 166).

3.2.1.13. Top Oyunu

Top oyunu bezden yapılan topun karşılıklı atılması ile oynanır. (Yakar top gibi)

3.2.1.14. Salıncak

Daha çok eğlence niteliği taşır. Çocuklar özellikle kız çocukları evin içinde, kırlarda, inek bekleme sırasında salıncak kurarak sallanırlar. Ancak bu oyunun tehlikeli tarafları vardır. İpin kopması yüzünden yere düşmek bunların başında gelir (KK: 166).

3.2.1.15. Bebek Yapmak

Kız çocukların oynadığı oyunlar arasında yer alır. Kız çocukları yaptıkları bebekleri beşiklerde sallayarak evcilik oyunu oynarlar (Kazmaz, 1994: 89).

3.2.1.16. Ara Kesme

Bu oyunda çocuklar, iki takıma ayrılır, araya bir çizgi çizerler. O çizgiyi geçeni kovalarlar (KK: 166).

3.2.1.17. Lapaza

Deniz kıyısından alınan yassı, ortalama avuç büyüklüğündeki yuvarlak taş lapaza, bu taşla oynanan oyuna da lapaza oyunu denir. Bu oyun lapaza denen bu taşlarla tek ayak üzerinde sekerek oynanır. Oyunun oynanış şeklini şu şekilde anlatabiliriz:

Yuvarlak taş ortaya konur. Ebe bu taşı bekler. Yuvarlak taşın uzağında sınır çizgisi çizilir. Oyuncular bu çizgiyi geçmeden yuvarlak taş lapaza atarlar, yuvarlak taş yerinden oynatırlarsa, ebe bu taşı alıp tekrar yerine koyuncaya kadar, çizgiyi aşar ve taşlarını alırlar. Eğer ebe yuvarlak taş yerine getirdikten sonra lapaza sahiplerinin birini çizgi içerisinde yakalarsa, o oyuncu ebe olur. Oyuncular taşlarını attıkları halde yuvarlak taş yerinden hiç oynatamazlarsa lapazalar yığılır. Diğer oyuncular ebeyi lafa tutarak taşlarını oradan almaya çalışırlar. Bu arada ebeye “Bokunu bekle, bokunu bekle!” diye laf atarlar. Taşın uzağında bir çizgi vardır. Taşın uzağında çizgi vardır. Taşlar atılırken kim vurursa ebe oo olur. Taş orada kalırken yakalamak gerekir. Ebe taşı vurursa yuvarlak taş alır, yerine koyar, yakaladığı kişi ebe olur (Kazmaz, 1994: 91).

3.2.1.18. Cüce Oyunu

Kızlar veya erkekler tarafından oynanan bu oyun, fındık büyüklüğündeki taşlar ve yerde açılan yuva şeklindeki çukurlarla oynanır. Oyunda genelde 2 veya 4 oyuncu olur. Herkesin önünde üç tane yuva bulunur. Her yuvada bulunan belli sayıdaki taşlar diğer

yuvalara dağıtılır. Bir yuvada üç taş olacak şekilde taşımı bitiren kişi daha sonra o yuvada biriken taşlarını alır. Taşların tamamı bitene kadar oyuna devam edilir. Bu oyun fındıkların olgunlaştığı dönemlerde fındıklarla, karayemişin olgunlaşma zamanında karayemiş ile de oynanır (KK: 166).

3.2.1.19. Kule Oyunu

Bu oyunda taşlar üst üste dizilir ve oyuncular belli bir mesafeden bu kuleye taş atarak yıkmaya çalışır. Kuleyi yıkamayan yıkanı, taşının düştüğü yere kadar sırtında taşır (KK: 166).

3.2.1.20. Miras Oyunu

Miras oyunu cevizle oynanan bir oyundur. Günümüzdeki bilye ile oynanan oyunlar eskiden cevizle oynanırdı. İlk önce ceviz bilye gibi pürüzsüz hale getirilir daha sonra da süslenirdi. Bu şekilde hazırlanan cevizler yere konular, şahadet parmağı yuvarlak hale getirilerek baş parmağın iç kısmı ile birleştirilir, arkasından şahadet parmağı ile cevize vurulur. Bu şekilde kendi cevizini iterek rakibin cevizine vurmaya başaran oyuncu oyunu kazanmış olur (Kazmaz, 1994: 92).

3.2.1.21. Üç Taş, Dokuz Taş, On İki Taş Oyunları

Bir tablo, karton veya tahta üzerine iç içe çizilen üç karenin kenar ortalarının ve köşelerinin birleştirilmesiyle oluşan şekil üzerinde oynanır. İki kişi tarafından oynanan bu oyun, değişik renkli taş veya tanelerin belli kurallara göre ileri, geri; sağa sola kaydırılmasıyla oynanır. Karşı tarafın taşlarını alabilmek için kendi üçtaşını aynı çizgi üzerinde toplamak oyunun esas kuralıdır. Karşı tarafın taşlarını kim önce bitirirse oyunu o kazanır (KK: 166).

3.2.1.22. Bey Kamçı Oyunu

İki kişi veya iki grup arasında bir kibrit kutusu ve mendilin bir ucunu düğüm yaparak oluşturulan bir kamçı ile oynanır. Kibrit kutusunun yüzeylerine bey, kamçı gibi isimler verilir. Geniş yüzeyden biri yanmak (kesilmek) için seçilir. Yanan kişiye, bey adı verilen kenarı veya kamçı adı verilen kenarı denk getiren kişi, mendilden yapılan kamçı ile elinin içine vurur. Hem beyi hem kamçıyı denk getiren kişi istediği kadar vurma hakkına sahiptir. Bu oyun eskiden kızılı erkekli karışık halde de oynanırdı (KK: 166).

3.2.1.23. İp Vurmaca

İp vurmaca oyunu genellikle bayramlarda açık havada oynanan bir oyundur. Oynayanlar da genç kız ve erkeklerdir.

Oyunu oynamak için 20 metre uzunluğundaki bir halatın, bir ağaca karşılıklı olarak bağlanması suretiyle salıncak kurulur. Salıncağın iki yanına iki delikanlı durarak bu salıncağı var gücüyle sallar. Salıncak neredeyse tam daire çizecek kadar yükselir. Bu da salıncaktaki kişinin ve izleyenlerin korkulu, heyecanlı anlar yaşamasını sağlar. Salıncaktaki kişi gidip gelirken yanda duran erkekler onun karnına, ayaklarına "Şak, şak!" diye ses çıkaracak şekilde vururlar ve "Sevdiğin kim?" diye sorarlar. Sallanan, acıya dayanamadığı için sevdiği kızın ismini söylemek zorunda kalır. Tabi bu sırada yan taraftan kızlar da onları izlemektedir. Böylece kızlar da hangi delikanlının kendisine sevdalı olduğunu öğrenmiş olurlar (KK: 106).

3.2.1.24. Kiremit Oyunu veya Aynalı

Bu daha çok kızlar tarafından oynanan bir oyundur. Düz bir kiremit veya taş parçasıyla oynanır. Yere büyük dikdörtgen çizilir, sekize bölünür. Tek ayak üzeri sekerek kiremit parçası çizgilerin üzerine gelmeyecek şekilde itilerek oynanır. Çizgiye basan veya kiremidi çizginin üzerinde olan yanar (KK: 140).

3.2.1.25. Çudi

Bu oyun iki veya dört kişi ile oynanır. Eğer iki kişiyle oynanıyorsa araları en az yirmi metre olacak şekilde iki uzunca taş karşılıklı dikilir. Her taşın yanında bir çocuk durur. Her ikisi de ellerine bir yumruk büyüklüğünde birer taş alarak başla komutu ile taşları, daha önce karşılıklı diktikleri taşlara atmaya başlarlar. Kim kimin taşını devirirse, deviren kişi galip sayılır. Mağlup olan, galip geleni taşların arasındaki mesafede sırtında taşır. Eğer dört kişi tarafından oynanıyorsa dört tane taş dikilir. Oyun aynı şekilde dört kişi arasında devam eder. Oyunun sonunda sırta binme olduğundan çocuklar birbirine yakın yaş ve cüssede olmalıdır. Oyun genellikle Hemşin'in yüksek yaylalarında oynanır; çünkü yaylalarda düz alan köylerden daha fazladır (Bekar, 2012: 102).

3.2.1.26. Elli Melli

Bu oyun iki kişi ile oynanır. Her iki çocukta da birer tane el içi büyüklüğünde yassı taş vardır. Tespit edilen noktaya ebe denilen ceviz büyüklüğünde yuvarlak bir taş yerleştirilir. Yine ebeden en az 20 metre uzak durmak koşuluyla iki çocuk yan yan durur. Durdukları noktadan sıra ile ebeye ellerindeki taşı atarlar. Bu atılan taşların hangisi ebeye daha yakınsa o yakın taşın sahibi olan çocuk oyuna başlar. Oyuna başlayan çocuk, elindeki taşı ebeye vurup yuvarlatır. Ebe ne kadar yuvarlanırsa oynayan o kadar faydalanır. Yuvarlattığı noktadan yuvarlandığı yere kadar adım sayar. Bu sayı 50'yi bulmazsa aynı noktadan bir daha vurur. Esasında 62 sayısını bulması lazımdır. Eğer 50 sayıyı bulabilirse 50'den sonra şu tekerlemelerle saymaya başlar ve oyun biter:

Elli melli

Çanak çömlek

Astım kestim

Bir arkadaşın götüne

Bir çivi bastım (Bekar, 2012: 103).

3.2.1.27. Çilinova (Tahterevalli)

Düz bir yere 1 m. boyunda bir kazık çakılır. Kazığın üst kısmı inceltilir. 6-7 m. uzunluğunda, 30-35 cm. kalınlığında bir sırık hazırlanır. Sırığın tam ortasına, kazığın inceltilen yeri kadar bir delik açılır. Bu delik kazığa geçirilir. Sonra da iki kişi aksi istikamette olmak şartıyla abanıp dönmeye başlarlar. Bir taraf yere vurarak sırığın hız almasını sağlar. Bu oyun, oyuncular sıkılana kadar bu şekilde devam eder (Bekâr, 2012: 103).

3.2.1.28. İsim Oyunu

İnce bir çubuk veya çalı yakılır. Herkes baş harfi aynı olan bir isim söyler, isim söylerken de çubuk elden ele dolaştırılır. Çubuk kimin elinde sönerse ona ceza verilir. Sönen çubuğun karası ile yüzü boyanır. Bu oyun genelde yaylalarda oynana bir oyundur (Gündüz, 2002: 129).

3.2.1.29. Oyuncaklar

Çocukların oyun oynarken kullandığı ve satın alma yöntemi ile değil de kendileri yapmak suretiyle elde ettikleri bazı oyuncaklar şunlardır:

Bez bebek: Bebek kıyafetlerinin içi artık kumaş parçalarıyla, pamuklarla vb. doldurulur. Doldurulan kıyafetler kenarlarından güzelce dikilir. Tülbent veya beyaz renkli bir çorap alınır, aynı kıyafetini çi doldurulur gibi yarısına kadar doldurulup bebeğin kafası yapılır. Yapılan kafa, kıyafetin yaka kısmına dikilir. Bebeğin yüzü (kaş, gözü, dudağı, kirpikleri) kalemle çizilerek bebek oynamaya hazır hale getirilir (KK: 16).

Çaput top: Toplanan artık kumaş parçaları iyice birbirine dolanır. Dolanan kumaşların birbirinden ayrılmaması için yaklaşık 1 m. boyunda bir ip kumaşlara sarılarak yumak yapılır. Bazen bu yumağın çabuk eskimemesi için dışına muşamba veya naylon geçirildiği de olur (KK: 17).

Bilyalı: Genişliği 40-50 cm, uzunluğu 1-1.5 m. olan dikdörtgen bir tahta kesilir. Ön kısmı burun şekline gelecek şekilde şekil verilir ve ortasından bir delik açılır. Bu delikten direksiyonun sabitleneceği vida, demir gibi bir mil geçirilir. Bu mil, bilyalının yönetileceği direksiyonu da sabitler. Direksiyonun alt kısmına çakılan takoza bir veya iki bilyalı yerleştirilir, bunlar ön teker olur. Arkaya da enlemesine bir kuşak şeklinde bir tahta parçası çakılır ve bu tahta parçasının iki ucuna birer bilyalı yerleştirilir. Bu da arka tekerler olur. Bilyalı ana şekliyle böyle olmakla birlikte yapan çocuğun yeteneğine göre çeşitli değişiklikler de yapılabilmektedir (KK: 21).

Ok ve yay: İnce ve yaş bir çubuk kesilir. Bu çubuğun esneme özelliği göstermesine dikkat edilir. Daha sonra bu çubuğun iki ucu bir lastikle (genellikle yuvarlak lastik) gergin bir şekilde birleştirilir. Daha ince bir çubuk da ucu sivri olacak şekilde düzülür. Böylece ok ve yay hazırlanmış olur (KK: 21).

Kuş lastiği: Uygun kalınlıkta bir ağaçtan “Y” şeklinde bir çatal kesilir. Bu çatalın bir ucuna serum lastiğinin birisi diğer ucuna da diğeri bağlanır. Serum lastiklerinin ucu dikdörtgen şeklinde kesilen bir deri parçası ile birleştirilir. Tüm bu lastiğin bağlantıları siyah lastikten (genellikle iç lastikten) kesilen sicimlerle yapılır. Deri kısma yerleştirilen küçük taşlar, serum lastiği gerginleştirilerek hedefe fırlatılır (KK: 39).

Tekne: 2-2,5 m. uzunluğundaki çıtalar, kano şeklinde çakılır. Daha sonra etrafı şeker çuvalı ile iyice sarılır. Şeker çuvaları tahtaya raptiye ile çakılır. İsteyen teknesini istediği renge boyar. Böylece denize inmeye hazır bir tekne yapılmış olur (KK: 39).

Çahatara: İki adet cevizden yapılan bir çocuk oyuncağı (Öztürk, 2005: 240).

Çortikal: Genellikle livor ağacından yapılan çocukların ustupi veya buruşturulmuş kağıt parçalarını nefes gücüyle fırlattıkları, içi oyularak boşaltılmış kamış sopa (Öztürk, 2005: 288).

Kabak zurnası: Çocukların oyun oynamak amacıyla kabak sapı ve yaprağından hazırladıkları bir çeşit zurnadır. Kabak zurnası şu şekilde hazırlanır:

Kabağın dalı ve yaprağı kesilir, yaprak kısmının altına bir yarık sonra sıra ile delikler açılır. Yarık kısmı ağza sokulur, üflenirken parmaklar delikler üzerinde gezdirilerek flüt gibi çalınır (Öztürk, 2005: 577).

3.2.1.30. Değerlendirme

Rize yöresindeki oyun ve eğlencelere yer verilen bu bölümde yetişkinler tarafından oynanan oyunlara daha önceki bölümlerde imeceleri ve şenlikleri anlatırken zaman zaman değinildiği için tekrar yer verilmedi. Sadece çocuk oyunlarına yer verildi.

Oyun, ilk bakışta eğlence amaçlı bir faaliyet olarak görülse de giriş kısmında verdiğimiz bilgilerden de görüldüğü gibi tarihi kültür tarihinden bile eskiye dayanmakta ve birçok biyolojik ve ruhsal ihtiyaca cevap vermektedir. İnsanoğlunun ilk dini ritüelleri zaman içerisinde dini vasfını kaybedince oyunlara dönüşmüştür. Onun için günümüzde var olan oyunların birçoğunun içinde mitolojik ritüel ve sözlerden kalıntılar bulunmaktadır.

Rize yöresinde oynanan oyunlar incelendiğinde oyunların çoğunda çocukların çevrelerinde kolayca bulabilecekleri taş, ağaç, demir gibi maddeleri kullandıkları görülmektedir. Günümüzde hem oyuncaklara ulaşım kolaylaştığı hem de insanların alım güçleri geçmişe göre arttığı için oyuncaklar satın alınırken; geçmiş dönemlerde genellikle çocuklar oyuncaklarını kendileri yapmaktadırlar. Bu da çocukların el becerilerinin gelişmesini sağlamaktaydı.

Rize yöresinde oynanan oyunların çocuklar üzerindeki işlev ve önemleri şu şekilde sıralanabilir:

a). Çocuklar özellikle geçmiş dönemlerde oyuncaklarını kendileri yaptıkları için bu aktivite çocuğun el becerilerinin ve alet kullanma yeteneğinin gelişmesini sağlamaktadır.

b). Bu oyuncaklar yapılırken bir takım matematiksel hesaplamalar (bir anlamda mühendislik hesaplar) da gerektiği için çocuğun aerodinamik hesap yapma yeteneği de gelişmektedir.

c). Çocuklar genellikle oyuncaklarını çevrede bulunan taş, ağaç gibi doğal maddelerden yaptıkları ve genellikle oyunlar açık alanlarda oynandığı için çocuk doğayı daha iyi tanımakta ve çevresindeki cisimleri erken yaşlarda daha iyi tanımlayabilmektedir. Bu da çocuğun botanik ve ekolojik bilgisinin artmasını sağlamaktadır.

d). Geçmiş dönemlerde açık alanlarda oynanan oyunlarda oyuncaklar birlikte yapıldığı için çocukların yardımlaşma ve iş bölümü yapma yetenekleri, sorumluluk alma duyguları gelişmektedir. Bazı çocuklar bazı oyuncakların yapımında “usta” olarak adlandırıldıkları için bu onların kendilerini daha iyi geliştirmelerinin ve gerçekten ustalık yeteneği varsa bunu profesyonel iş yaşamında da kullanmasının önünü açmaktadır.

e). Oyunlarda birçok çocuk bir araya geldiği ve ortak kurallar çerçevesinde oynadığı için çocukların topluma ve toplum kurallarına uyum süreci çok erken başlamakta; bu da çocuğun ilerleyen yaşlarda topluma ayak uydurmasını kolaylaştırmaktadır. Burada çocuğun erken yaşlardan itibaren sosyalleştiğini de gözden kaçırmamak gerekir.

f). Oyun ortamı çocuğun sosyalleşmesini sağlamasının yanında aynı zamanda bir kültürlenme ortamıdır da. Çocuk, arkadaşlarından yeni bilgiler öğrenmekte, bunları da başka arkadaşlarına aktarmaktadır.

g). Oyunlarda oyunu yöneten, yönlendiren lider vasıflı çocuklar kendiliğinden ön plana çıkmakta, böylece çocukların içerisinde ilerde toplum lideri olabilecek yeteneğe sahip kişiler varsa daha çocukluktan bu yeteneklerini geliştirmektedirler.

h). Oyunlardaki sayışmalar, hesaplar çocuğun matematik yeteneğini geliştirmektedir.

D). Özellikle evcilik gibi büyüklerin rollerinin üstlenildiği oyunlar hem çocuğun tiyatral yeteneğini geliştirmekte hem de ebeveynleri ile empati kurmasını bir nebze de olsa geliştirmektedir; çünkü burada çocuk kendisini ebeveynlerinin yerine koymakta ve onlar gibi davranmaktadır.

i). Oyunlardaki sayışmalar, tekerlemeler ve kalıp sözler çocuğun hem dil gelişimini hem de edebiyat bilgisini olumlu yönde etkilemektedir.

Görüldüğü gibi oyunlar çocukların hem zihinsel hem sosyal hem de teknik açıdan gelişimine katkı yapan önemli bir unsurdur. Ancak günümüzde hem köylerde çocuk sayısının çok azalması hem de bilgisayar, telefon gibi teknolojik aletlerin gelişmesi ile çocuklar sokakta oynamak yerine sanal oyunları oynamayı daha çok tercih etmektedirler. Bu da çocukların ruhsal ve fiziksel gelişimlerini olumsuz etkilemekte; çok zengin bir varlığa sahip olan oyun ve oyuncak kültürünün gelecek nesillere aktarılmasını da engellemektedir.

3.3. Halk İnanışları

Tarihi süreç içerisinde Asya, Avrupa ve Afrika'da kontrol ettiği 55 milyon kilometre karelik bir alanda (Üçüncü, 2014: 1056) kurduğu huzur, barış ve refah ortamı içerisinde zengin bir kültür havzası meydana getiren Türkler, tarih içerisinde hep başat olan ve tarihe yön verme imkânına kavuşan çok az sayıda millettendir. Bu uygun ortamda meydana gelen Türk kültür havzasını besleyen birçok yan kollar vardır. Bu kollar havzanın içerisinde tek başına bir varlık ifade etmese de bütünü oluşturan parçalardan birisi olarak varlıklarını göstermektedirler. Bu zengin havzanın etkisini en iyi şekilde görebildiğimiz kültürel sahalardan birisi de halk inanışlarıdır. Türkler, tarihi süreç içerisinde temasa geçtikleri bütün dinlerden ve kültürlerden (Hıristiyanlık, Kamlık, Musevilik, Budizm, İslamiyet vb.) etkilenmiş ve birbirlerini de etkilemiştir. Bu da Türk halk inanışlarının son derece zengin ve renkli bir yapıda olmasını sağlamıştır.

Kültürün en önemli parçalarından birisi olan halk inanışı kişice ya da toplumca, bir düşüncenin, bir olgunun, bir nesnenin, bir varlığın gerçek olduğunun kabul edilmesidir. Halk inanışları din, ahlak kuralları gibi kesinlik ve katılık taşımazlar ve yerden yere, topluluktan topluluğa değişiklik gösterirler (Boratav, 1997: 7). Halk inanışları din demek değildir; ancak dinin tamamen dışında da değildir. Dinle ortak birçok noktası vardır; fakat

ayrılan birçok noktası da vardır. Örneğin birçok halk inancı din gibi kutsal öğeler barındırır ve ruhanilik taşır; ancak halk inanışlarında ödül ve ceza din kadar kesin değildir. İlahi dinlerde yasak olan şeyleri yapmanın cezası bellidir ve kesindir; ancak halk inanışlarında bir kesinlik yoktur; olabilir veya olacağına inanılır. Dini kuralların kaynağı bellidir ayetler, peygamber kıssaları vs'dir; ancak halk inanışlarının çoğunun kaynağı halk tarafından bilinmez, sadece inanış söylenir (Kabak, 2011: 8).

Başka bir ifadeyle halk inanışları, tamamen dini olmayan ve dinin tamamen de dışında kalmayan, bu yönüyle de dinin halka göre algılanış ve hayata geçiriliş biçimidir. Bu açıdan halk inancı konusu aynı zamanda halkların tarihi inançlarını da az çok yansıtır. Sürekli yenilenmekle birlikte kökleri ilk inanç sistemlerine kadar uzanır. Bu özellikleriyle halk inançları elimizdeki yaşayan canlı malzemelerdir (Kalafat, 1999: 88).

Halk inançları toplumun kabul ettiği ilahi dinin hükümleri ve öğretileri dışında kalan, fakat halk arasında yaygın bir şekilde yaşatılarak bir sonraki nesle aktarılan inanmalardır. Toplumlar, hayatlarını derinlemesine etkileyen adet, inanç ve geleneklerini yeni bir dine veya kültüre girdiklerinde bırakmazlar ve yeni dinin, kültürün özelliklerine eski adet, inanç ve geleneklerini uydurmaya çalışırlar. Halk inançları toplumsal hayatımızda teknik gelişmelerden, evlenmeye, doğuma, ölüme, sosyal hayatımıza kadar her türlü etkinliklerde yer almaktadır (Kılıç, 2001: 415).

Halk inanışları yere ve zamana göre değişiklik gösterse de kendine has bir takım özellikleri vardır. Hangi coğrafyada ve kültürde olursa olsun, bu özelliklere sahiptir. Halk inanışlarının bu genel özellikleri şunlardır.

3.3.1. Millilik

Her topluluk birlik şuuruna ve mensubiyet hissine sahiptir. Toplumların oluşmasının temelinde de ortak bir geçmişin olduğu inkar edilemez. Bu nedenle her toplum, kendi bireylerinin aralarında paylaşmakta olduğu belli bazı temel değerlere sahiptir ve bireyler bu değerlere katılırlar. Ayrıca, her toplum taklit, tebliğ ve eğitim yoluyla kendi kültürel değerlerine, örf ve adetlerine, yanlış ve doğrularına uygun değerleri benimseyip onlara göre davranışlarda bulunur. Bu benimseme sonucunda, toplumun genel karakteri de benimsenen değerlere göre oluşur. Türk toplumunda, askerlik yapmanın kutsal bir görev sayılması buna örnek olarak verilebilir. Bayrak ve büyüklere saygı da aynı

kapsamda değerlendirilebilir. Bunlar başka milletlerde de bulunmakla birlikte, farklılık arz etmektedir. Bazı toplumlarda askerlik vardır; ama para ile yapılan bir durumdur (Eşmeli, 2006: 9).

3.3.2. Bağlayıcılık

Halk inanışlarının bu özelliği hukuk kurallarının yaptırım gücü gibi kesin değildir. Esnek bir bağlayıcılıktır. Herhangi bir yaptırım-ceza yoktur. Halk inançlarının bağlayıcılığı kendiliğinden oluşan “manevi-sosyal” bir bağlayıcılık olup takibatı yine toplumun kendisi tarafından yapılır (Eşmeli, 2006: 9). Bu takip zamana göre değişiklik gösterebilir. Bundan elli yıl önce toplumun çok sert bir şekilde tepki gösterdiği bir olay bugün toplum tarafından umursanmayabilir. Örneğin geçmiş dönemlerde kız kaçırma olayları cinayetle sonuçlanabilmekteyken günümüzde genellikle aileler bir süre sonra barışmaktadırlar.

3.3.3. Değişmezlik ve Süreklilik

Halk inançları tarihin derinliklerinden ve ilahi kaynaklı değerlerden kaynaklanması hasebiyle, bunların kısa zamanda ve zorla kaldırılması mümkün olmamaktadır. Burada kastedilen değişmezlik özelliği hiç değişmez anlamına gelmez. Mutlaka zaman içerisinde değişim ve dönüşüme uğrayacaktır; ancak bu sürecin oldukça uzun olduğu bilinmelidir. Bu inançlar kapalı toplumlarda daha katı, daha kalıcı ve insan hayatını sıkı sıkıya yönlendirme özelliğine sahiptir. Dışa açık toplumlarda ise değişen ve gelişen şartlara göre değişim ve dönüşüme maruz kalır. Ancak bu değişim yukarıda da belirtildiği üzere kısa zamanda oluşabilecek bir değişim değildir. İnsanlar sahip olduğu ve kabullendiği inançları kolay kolay terk etmezler. Ancak değişen ve gelişen şartlar karşısında yeni inançlar oluşabilir (Çelik, 1995: 17).

3.3.4. Ortaklık

Aynı coğrafyada yaşayan insanlar belli inanç ve kabulleri paylaşmak zorundadır (Çelik, 1995: 131). Örneğin baykuşun ötmesi Anadolu'nun hemen her bölgesinde uğursuzluk olarak kabul edildiği gibi Rize yöresinde de uğursuzluk olarak yorumlanır.

3.3.5. Meçhuliyet

İlk ortaya çıkışları dikkate alındığında halk inançları, kaynağı ve gerekçesi bilinen bir gerçektir. Ancak uzun zaman sonra bu inançların özellikleri gereği yazılı olmaması

nedeniyle sebepler unutulmuş, tebliğ ve telkin ile benimsenen inançların gerekçeleri hafızalardan silinmiştir. Aynı zamanda halk inançlarının meçhul olması, ayırt edici özelliklerden birisidir. Herhangi bir inancı tatbik eden bir kişiye bunu niçin yapıyorsun, bunun kaynağı nedir? gibi sorular yöneltildiğinde niçin sorusuna söyleyecek bir şeyler bulmakla birlikte kaynağı konusunda kesin bir şey söyleyemeyecek, atalarımızdan, büyüklerimizden böyle gördük, onlar böyle yapardı diyeceklerdir (Eşmeli, 2006: 10).

Genel özelliklerini beş başlık altında verdiğimiz halk inanışlarının birçok kaynağı vardır. Bu kaynakların başında da din ve kültür gelir. Türkler, tarihi süreç içerisinde çok geniş bir sahaya göç etmişleridir. Bazı boylar Orta Asya'da iken bazı boylar Avrupa'ya kadar gelmişlerdir. Bu kadar geniş bir coğrafyaya yayıldıkları için de birçok dini tanımışlar ve bu dinlerden etkilenmişlerdir. Türk boyları içinde aynı zaman diliminde hem Müslüman hem de Şaman boylara rastlamak mümkündür.

Türklerin tarih boyunca birçok imparatorluk kurduğunu ve bu imparatorlukların çatısı altında birbirinden farklı birçok milletin bir arada yaşadığını da unutmamak gerekir. Bütün bu milletlerin kültürleri Türk kültürünü etkilemiş ve türk kültüründen de etkilenmiştir. Onun için Türk halk inanışları çok zengin ve renklidir. İçerisinde birçok dinden ve kültürden kalma öğelere rastlamak mümkündür.

Türk inançları ile ilgili en eski bilgilere Çin kaynaklarında Bengü taş yazıtlarında ve yıllıklar gibi yazılı kaynaklarda rastlamaktayız. Bu konudaki ilk bilgiler M.Ö. yaşamış olan Hun Türkleri ile ilgilidir. Bu bilgilere göre atalarımız olan Hun Türkleri, Tengriye, yir-sub iyelerine, yağız yir iyelerine, Gök Tengri (mavi gök) iyelerine ve ata avraklarına kurban keserlerdi. Hun Türklerinde kağan, yılın beşinci ayında halkı bir araya toplayarak kurban merasimi yapardı. Aynı ayın sonbaharda da tekrarlanırdı ve ayinden sonra halk, kağan ile orman etrafında dolaşırdı. Hun çağından sonra gelen Türk devletlerinde de Tengriye, yağız yire, yir-suba, güneş ve aya, ata ruhlarına kurban kesildiğinden kaynaklarda söz edilmektedir.

Türkler, Bengü taş yazıtlarında gelecek nesillere öğütler verirken inançlarla ilgili bilgilere de yer vermişlerdir. Bu yazıtlarda, Kök Türk inanç sisteminde yaratıcı, kılıcı, kut, küc, ülük, bilik verici yüce varlık Tengri, her şeyin üstünde olarak görülmektedir. Kök Tengri, yir-sub (yer ve sular, yani yeryüzü) Tengri tarafından kılındığı yaratıldığı ıduk

kabul edilir ve kutsanır. Bu düşünce tarzı günümüzde “Yaratılanı severiz yaradandan ötür” mısrasında bile yaşamaktadır (Kalafat, 2010: 89-90).

Orta Asya’dan gelip Anadolu ve Rumeli’ye yerleşen Türkler, kendi kültürlerini de yeni coğrafyaya taşıdı. Anadolu coğrafyası, birçok uygarlığın, din ve inanç sisteminin bulunduğu kültürlerin ortak kaynağı olmuştur. Türk kültürü, İslamiyet ve Anadolu kültürüyle tanışınca yaşama bakışı ve değer yargıları yeni bir içerik ve nitelik kazandı. Anadolu inanç önderlerinin yaydığı düşüncelerde bile pek çok eski din, inanç sistemi ve inanç, yeni inanç örgütü altında devam etti.

Anadolu’da anlatılan menkıbelerde, efsanelerde, yadır, türbe ziyaretlerinde, mevsimlik törenlerde, hayatın geçiş dönemleri ile ilgili inanç ve pratiklerinde vb. birçok şeyde eski inançlar bütün canlılığıyla yaşamaktadır. Yaşayan inançların kökeni konu edildiğinde, Anadolu kültürünü besleyen, Türklerin İslamiyet öncesi inanç sistemleri, dinleri ve inançları incelenmelidir (Artun, 2002: 5).

Türklerin Orta Asya’daki dini yapısına bakarsak geleneksel Türk dini tarihi içerisinde rastlayabildiğimiz en eski terim “Tanrı”dır. Çin yıllıkları, Hunların bir Gök Tanrıya inandıklarını bize haber veriyor. Hunların yanı sıra Tabgaçlar, Göktürkler ve Uygurlar gibi Asya’nın doğu ucundan Orta Avrupa’nın içlerine kadar her yerde kendini gösteren bütün tarihi türk topluluklarında hep Tanrı inancı merkezi bir yer almış; Türklerin dâhil olduğu bütün dini sistemlerde özünü koruyarak varlığını devam ettirmiştir.

Türklerde Tanrı telakkisinin semavi bir mahiyeti olup toprakla bir ilişkisinin bulunmadığı; bu inancın, avcı, çoban ve hayvan besleyici toplumlara mahsus olduğu, bu itibarla da menşenin Asya bozkırlarına bağlanması gerektiği, araştırmacılar tarafından umumiyetle kabul edilmektedir (Günay ve Güngör, 2007: 57-58).

Zaman içerisinde kutsalın gökyüzünden yeryüzüne yayılmaya başlamasıyla kültür ortaya çıkmaya başlamıştır. “Kült, yüce kutsal olarak bilinen varlıklara karşı gösterilen saygı ve onlara tapınmadır” (Tezcan, 1996: 20). Eski Türk zümreleri arasında en eski ve en köklü inançlardan birinin atalar kültü olduğu söylenebilir. Hemen hemen bütün Kuzey ve Orta Asya kavimlerinde bulunduğu görülen ve ataerkil aile yapısının bir sonucu olarak değerlendirilen atalar kültü, tarihi iyi bilinen en eski Türk topluluklarından Hunlar

zamanında tespit edilmektedir. Hunlarda yılda bir kere düzenlenen merasimle ataların ruhlarına kurban kesilirdi. Orhun kitabelerinde, özellikle Bilge Kağan kitabesinin sonunda atalar kültürüne işaret eden satırların bulunması, bu kültürün Göktürklerde de varlığını göstermektedir. Bu kültür genel olarak atanın bizzat kendine tapma mahiyeti taşımaz, sadece onun öldükten sonra ailesine yardım edeceği inancından doğan korku ve saygı karışık bir uygulamalar bütünüdür (Ocak, 1983: 26-27).

Günümüzde, Anadolu halkı, evliyaların yattığı yerleri (tekke, zaviye, türbe, mezar, hazine, dergâh vb) ziyaret eder ve onlardan yardım diler (Kaya, 2001: 200). Bugün hala Anadolu’da varlığını sürdüren bu evliya, dede, baba inançlarının kökeni atalar kültürüne bağlanabilir (Artun, 2002: 6).

Şamanizm öncesi Türk inançları içerisinde tabiat kültürü de önemli bir yer işgal etmiştir. Eski Türklere göre bütün tabiat bugün ruh diye ifade edebileceğimiz gizli güçlerle doluydu. Dağlar, tepeler, ağaçlar ve kayalar hisseden, işiten, iyilik veya kötülük yapabilen varlıklardır, daha doğrusu bunları yapan onlardaki gizli güçlerdir (Ocak, 1983: 32). Eski Türklerde yer kültürüne bağlı olarak birçok inanç gelişmiştir. Kutsal dağ kültürü, demir kültürü, mağara kültürü gibi kültürler (Çoruhlu, 2010: 53-55) ve bu kültürlerin çevresinde gelişen inanışlar da yer-su ruhlarından kaynaklanmıştır.

Eski Türk dininde tabii kudretlerden ateş kültürü de çok önemli yer tutmaktadır. Altaylı Şamanist Türk boyları içerisinde anlatılan bir efsaneye göre, ilk insanlar meyve ve otlarla beslendikleri için ateşe ihtiyaçları yoktu. Tanrı onlara et yemelerini emrettikten sonra ateşe ihtiyaç hâsıl oldu. Ülgen gökten biri kara biri ak iki taş getirdi. Kuru otları avucunda ezerek taşın üzerine koyup diğeriyle vurdu, otlar ateş aldı. Ülgen, böylece ilk defa insanlara ateş yakmasını öğretip “Bu ateş atamın kudretinden taşla düşmüş ateştir” dedi. Bundan dolayı Altaylarda ve Yakutlarda çakmak taşından elde edilen ateş kutsaldır.

Ateşe bakıp kehanette bulunmak Türklerde çok eski bir gelenektir. Eski bir Arap gezgini bu konuda şu bilgileri verir: “Türklerin büyük hükümdarlarının muayyen bir günü vardır. O gün kendisi için büyük bir ateş yakılıp bu ateşe kurbanlar sunulur ve dua edilir. Daha sonra bu ateşin üzerinde yükselen alevlerin rengine göre kehanette bulunur”. Şamanistlerin inançlarına göre ateşin her şeyi temizleyip kötü ruhları kovma gücü vardı. VI. yy’da Batı Göktürk hakanına gelen Bizans elçileri ateşler arasından geçirilmişti. Moğol

saraylarında da bu adet mevcuttu. Ateş ruhuna hitaben okunan şaman ilahilerinden anlaşıldığına göre aile ocağı kültü ile ateş kültü birbirinden ayırt edilemez. Aynı zamanda ocak kültü atalar kültüyle de bağlantılıdır (İnan, 1976: 41-44).

Türklerin eski inanç sistemlerinde en önemli kültlerden birisi de ağaç kültürüdür. “Ötüken ormanlarının (Ötüken yış) Göktürkler ve Uygurlar devrinde bütün Türklerce mukaddes sayıldığını biliyoruz (İnan, 2006: 62). Altay Tatarları, her şeyin merkezinde, yeryüzünün göbeği üzerinde, dünyadaki ağaçların en büyüğü, tepesi Bay Ülgen’in oturduğu yere değen devasa bir çam ağacı bulunmaktadır, demektedir. Yakutlar, yeryüzünün merkezinde, göğü kat eden büyük gövdeli bir ağacın olduğunu ve köklerinin altından güç verme yeteneği bulunan ebedi bir dalganın fişkırdığını, bunun köpüklü sarı bir sıvı olduğunu söylemektedirler. Gövdesi yardımıyla, göksel dalları toprak altındaki köklerle temas ettirdiği düşünülen ve bazen de göğün dayanağı, direği olan bu kozmik ağaç, Şamanizm’de büyük bir rol oynamaktadır. Çoğu kez yedi veya dokuz dalı bulunan, gövdesi üst delikten geçecek şekilde Yurt’un merkezine dikilen ağaç, Şaman’a kozmik yolculuğunda merdiven görevini görür (Roux, 2001: 154-155).

Yer-su ruhlarının en önemli mümessili dağdır. Şamanist Türklerde dağ kültü Gök Tanrı kültüyle ilgili bir kült olmuştur. Hunların eski vatanı olan Yeni-si-şan yahut Şan-din-şan sıra dağlarındaki Han-yoan dağı Hunların her yıl Gök Tanrı’ya kurban kestikleri dağdı. Hun hakanları Çin ile yaptıkları sözleşmeleri Hun dağı denilen bir dağın tepesinde kurban keserek içtikleri antla teyit ederlerdi. Orta Asya’nın başka kavimlerinde de Gök Tanrı’ya kurbanların yüksek dağ tepelerinde sunulduğunu Çin kaynakları haber vermektedir. Orta Asya dağlarının çoğu türkçe veya Moğolca mübarek, mukaddes, büyük ata, büyük hakan anlamlarına gelen sıfatlarla zikrolunur. Her boyun ve her oymağın kendine ait mukaddes, ıduk dağı bulunduğu gibi boylardan kurulan büyük birliklerin de müşterek mukaddes dağları vardır (İnan 2006, 48-49).

En eski devirlerden beri Türklerin tabiat kültüründe su önemli bir unsur olmuştur. Orhon yazıtlarında yer-su Türklerin koruyucu ruhları olarak zikredilir. Ongin yazıtında “Yer-sub tengri” sözü geçmektedir (İnan, 1976: 40).

Büyük İslam bilgini El Biruni El- Asarü’l Bakiye adlı eserinde Oğuzların çok bereketli bir pınar yanındaki kayaya taptıklarını, secde ettiklerini yazmıştır. Altay-Yenisey

Şamanist Türklerin ayinlerinde söyledikleri ilahilerde Yanisey, Abakan, Kem, Tam irmaklarının adı geçer (İnan, 1976: 41).

İçinde majik (büyüsel) gücün ya da cinin bulunduğu inanan taş, boynuz, pençe, post, deri, bez parçası, figür vb gibi objelerden yarar ummak amacı ile yapılan çeşitli pratiklere fetişizm, söz konusu objelere de fetiş denir. Fetişler hiçbir zaman kendilerine tapınılan birer put ya da ilah olmamışlar, tersine amulet ve uğurluk olarak kullanılmışlardır (Örnek 1995, 46). Nazar değmesin diye taşların takılması, evlere diken ve sarımsak asılması, başa kurşun dökülmesi, siyah tavuk kanı ile muska yazılması, büyü yapılması vb olaylar fetişizmin biraz değişikliğe uğramış pratikleri olarak yorumlanabilir (Uraz 1994, 205).

Bilinen yollarla sağlanamayan şeyleri elde etmek, birine zarar vermek ya da zarardan korumak için bir takım gizli güçleri kullanarak doğayı ve doğa yasalarını zorla etkileme amacını güden işlemlerin tümüne büyü denir (Örnek, 1995: 135).

Büyü, temelinde yatan düşüncelere, psikolojik durumlara, bir de büyüsel işlemlerin bünye ve amaçlarına göre kollara ayrılmaktadır. Bunların başlıcaları taklit büyü, temas büyü, ak ve kara büyüdür. Bunlardan temas büyü ile taklit büyü sempatik büyü adı altında toplanırlar. Analoji büyü de denilen taklit büyüünün esası, adından da anlaşılacağı gibi taklide dayanmaktadır. Bu büyü çeşidi, taklit yoluyla istenilen sonucu meydana getirme; benzer işlemlerle istenilen şeyi ya da olayı öne alma, böylece o olayın yakın bir gelecekte gerçekleşmesini zorlama denemsidir. Bunu yaparken benzer benzeri yaratır ilkesinden hareket edilmiş olur (Örnek, 1995: 141-142).

Sempatik büyüünün ikinci kolu, temas ilkesine dayanan temas büyüdür. Frazer, bu büyüün çıkış noktasını şöyle açıklamaktadır: “Bir zamanlar birbirlerine bağlı olan parçaların daha sonraları birbirlerinden ayrılmış olsalar bile aralarındaki bağlantı devam eder.” parça bütüne aittir ilkesi parçaya sahip olanın bütüne de sahip olacağı düşüncesini doğurur. Buna göre, birinin saçına sahip olan ya da tırnak, kirpik, elbise parçası vb. gibi şeylerini elde eden kimse, söz konusu olanın üzerinde olumlu veya olumsuz büyüsel bir etki gücüne sahiptir (Örnek, 1995: 143,144).

Büyünün amacı olumlu ya da olumsuz olabilir. Örneğin; ak büyü yağmur yağdırmak, ekinleri büyütme, avı bereketli kılmak, düşmanı öldürmek gibi kötülükleri önlemek, şeytanı kovmak vb. için yapılır. Kara büyü ise, bir kimsenin başına bir felaket ya da ölüm gelsin diye yapılır (Tezcan, 1996: 120).

Günümüzde sıklıkla rastlanan okunmuş piriç, tuz, şeker ya da benzeri yiyeceklerin yenmesi, yutulması, muskaların giysilere iliştirilmesi, duaların yazılı olduğu kolyelerin, yüzüklerin takılması vb. inanmaların birer temas büyüü uzantısı olduğu düşünülebilir (Artun 2002, 120).

Şamanizm, milattan önceki yıllardan bu yana Türklerin ve çevrelerindeki toplulukların İç Asya ve Orta Asya’da yaşadıkları bölgelerde uyguladıkları ve şaman ya da kam adı verilen din adamları aracılığıyla gerçekleştirilen bir inanç ve uygulamalar bütünüdür (Çoruhlu 2000, 15). Şaman kelimesi, Rusça aracılığıyla, Tunguzca “Saman” sözcüğünden gelir. Asya’nın ortalarında ve kuzeyinde konuşulan öteki dillerde buna karşılık olan terimler şunlardır: Yakutça ojun, Moğolca buge ve udagan, Türkçe-Tatarca kam (Eliade, 2006: 22).

Çok geniş bir sahada hüküm sürmüş olan, dünyanın en eski ve köklü dinlerinden birisi olarak kabul edilen Şamanizm’in kendine has bir dünya ve ahret tasavvuru ile tanrılar sistemi vardır. Şamanizm’e göre dünya bir sürü katlardan ibarettir. Yukarıdaki on yedi kat, ışık âlemi olan semâyı ve aşağıdaki yedi veya dokuz kat da karanlıklar âlemini meydana getirirler. Sema katları ile aşağıdaki dünyanın katları arasında insanoğullarının oturduğu yeryüzü vardır. Böylece yeryüzü, üzerinde yaşayan bütün insanlarla birlikte zikredilen her iki dünyanın tesiri altında bulunur (Radloff, 1956: 5).

Kişioğullarını yaratan, koruyan ve muhafaza eden bütün iyi ruhlar, dahiler ve tanrılar ışık dünyasının yukarı katlarında otururlar; çünkü ışık bütün insanların dostudur ve tabiattaki bütün hayat tezahürlerini elinde bulundurur. Alttaki karanlık katlarda ise ifritler, kötü ruh ve tanrılar yaşarlar, bunlar insanlara zarar vermek ve onları mahvetmek isterler ve bütün mücadelesine rağmen neticede onu karanlığa sürükleyip götürürler (Radloff, 1956: 5).

Şamanizm'e göre Tengere Kayra Han semanın on yedinci katında oturur ve oradan kâinatın kaderini idare eder. Kayra Han'dan sudur yolu ile aşağıdaki üç yüksek ilah meydana gelmiştir: semanın on altıncı katında altın bir dağ üzerinde yaşayan ve orada altın bir taht üzerinde oturan Bay Ülgön (Ülgen); semanın dokuzuncu katında oturan kudretli Kızagan Tengere ve semanın yedinci katında yaşayan akıllı Mergen Tengere; gökle yeri aydınlatan güneş ana (Kün ana) da burada bulunur. Beşinci katta en yüksek yaratan Tanrı Kuday Yayıçi oturur. Yüksek Bay Ülgen'in iki oğlu vardır. Biri Yayık'tır, diğeri insanların hamisi ve piri May-tara'dır. İlahlar ile insanlar arasındaki bağlantıyı ise Yersu'lar sağlar (Radloff, 1956:8).

Karanlıklar diyarı olan yer altı dünyası dokuz kattan ibarettir. Bütün bu katlarda yeraltına mahsus bir güneşten çıkan korkunç bir ışık hüküm sürmektedir. Burada bütün kötü ruhlar, yani insanların peşine düşen ve bütün gayretleri onlara zarar ve ziyan vermektен ibaret olan varlıklar yaşarlar. Bunlar acayip şekilli cinlerden, kuğuya benzeyen bakire kadınlardan, Ayna, Körmös, Etkar ve Yaman Üsüt'lerden ibarettir. Bütün bu varlıkların başında bizzat Tanrı Ülgen tarafından yaratılmış olan Erlik Kan bulunur. Şiddetli hükümdar Erlik Kan aşağı dünyanın beşinci veya dokuzuncu katında, kendisinin yukarıda sayılan kötü ruhlardan ibaret saray erkânı tarafından çevrilmiş olarak kara bir tahtın üzerinde oturur. Erlik'ten daha aşağıda sürülmüşlerin ikametgâhı olan cehennem (Kasırgan) bulunur (Radloff, 1956: 12).

Şamanizm'de din adamı ve en önemli kişi Şamandır. Şaman, Şamanistlerin inançlarına göre Tanrılarla insanlar arasında aracılık yapma kudretine malik olan ve Tanrıların seçtiği kişidir (İnan, 1976: 54).

Şamanın birçok vazifesi vardır. Şaman bazen ölenin ruhunun geri dönmesini önlemek için cenaze törenlerine çağrılır; yeni evlileri kötü ruhlardan korumak için düğünlerde de hazır bulunur. İnsan ruhunun ruh olarak -yani hep tehdit altında bulunan, bedeni bırakıp gitmeye eğilimli, cinlere ve büyücülere kolayca av olabilecek bir psişik birim olarak- yaşantılarını ilgilendiren tüm rit ve törenlerde şamanın yerini kimsenin tutamadığı görülür. Bu nedendir ki bütün Asya ve Kuzey Amerika'da hatta başka yerlerde (Endonezya vb) şaman, hekim ve iyileştirici işlevi görür; hastalığa tanı koyar, hastanın kaçak canını/ruhunu arar, bulur, yakalar ve terk ettiği bedene yeniden girmesini

sağlar. Şamanın sağaltıcı ve ruh taşıyıcı olması, esrime tekniklerini bilmesi sayesinde, yani onun ruhu hiç zarar görmeden bedenini terk edip çok uzak yerlere yolculuk yapabilir, yer altı dünyasına girebilir, göğe çıkabilir (Eliade, 2006: 14).

Animizm (canlılık, ruhçuluk) ise ölenlerin ebediyen dünyadan ayrılmadıkları, bunların ruhlarının cenazenin çevresinde, ağaçlarda, bitkilerde ve giderek tüm doğada dolaştığı inancı ve böylece tüm doğanın canlı olarak algılanmasıdır. Psikolojik olaylarda olduğu gibi hayatla ilgili olayları da düşünen bir ruhun yönettiğine inanan sistemdir (Artun 2005, 84).

Animizme göre ölü kutsaldır. Bu yüzden onun karşısında kutsal olmayan her türlü işi, çalışmayı durdurmak gerekir. Bugün Anadolu'da cenaze haberi alındığında her türlü iş bırakılır, ölüm halinde kimi hareketler yapmak, ağlamak, sızlamak, kadınların saçlarını kesmesi, bedenlerine toprak sürmesi, bazen çok uzun süre konuşmayarak yas tutması gereklidir (Hançerlioğlu 1993, 37).

Totemciliğin, Orta Asya Türkleri arasında da yerleşmiş olduğunu gösteren birçok kayıt vardır. Bunların başında kimi canlıların ya da nesnelere totem olarak kabul edilmiş olması gelmektedir. Totem, topluluğun geldiği, türediği kabul edilen kutsal varlıktır. Topluluğun atası sayılır. Totemi oluşturan insanlar, tek bir aile ve kan kardeşi sayılır (Tezcan 1996, 115). Totemler daha çok hayvanlardan olur. Kimi zaman da söz konusu hayvan yerine onun bir parçası (kuyruğu, dili, pençesi, tüyü vb) totem yerine geçer. Hayvan totemleri en çok avcılıkla geçinen ilkel toplumlarda görülür. Hayvanlardan sonra ikinci sırayı bitki totemleri almaktadır. Daha seyrek rastlanılmakla birlikte çeşitli nesnelere ile fırtına, ebemkuşağı vb. gibi meteorolojik olaylar da totem olurlar. Ayrıca çeşitli nesnelere de totemler olur (Örnek 1995, 39).

Türkler bahsettiğimiz bu inanç sistemleri ve kültürler dışında semavi dinlerin etkisi altında kalmıştır. Bu dinlerden Yahudiliği kabul eden tek Türk halkı Hazarlardır. Orta Asya Türkleri daha Göktürkler döneminde Hıristiyanlıkla tanışmışlardır (Turan 1994, 105). Aslı On-ogur boyuna dayanan Bulgar Türkleri, bugünkü Bulgaristan'da devlet kurmuş; fakat sayıca çok kalabalık olmadıkları için Slav kitleleri arasında eriyip gitmişlerdir. Bulgarların dışında Peçenekler, Uzlar, Kumanlar-Kıpçaklar ve Avarlar da Hıristiyanlığı kabul eden Türk boyları arasındadır (Eröz 1983, 4-16). Türkler değişik

etkenler ile çevrelerinde karşılaştıkları dinlerden birçoğuna girdikleri halde bunlar arasında en sürekli olanı ve ulusal kültürü en çok etkileyeni İslamiyet olmuştur (Turan 1994, 105). Ancak hepsi Türk halk inanışları üzerinde etki bırakmıştır.

3.3.6. Geçiş Dönemleri ile İlgili Halk İnanışları

3.3.6.1. Doğum ile İlgili Halk İnanışları

3.3.6.1.1. Doğum Öncesi ile İlgili Halk İnanışları

Evliliğin ilk evresinde gelinin hamile kalması istenirdi (KK: 103).

Gelinin hamile kalamaması durumunda, kusurun gelinde olduğuna inanılırdı (KK: 103).

Hamile kalamayan gelinler hocalara götürülüp okutulurdu (KK: 103).

Efendim yanlış olmasın, on tane mi deyim, yedi tane mi deyim, yeni evlenenlerden para toplanırmış. Artık çok bir cüzi miktar, yani ne kadar? Beş lira, on lira neyse yani. Toplanırmış, o parayla bi şeyler alınırmış. O, çocuğu olmayanlara ilaç olurmuş. Eee benim büyük annemin da çocukları durulmuyordu. -Annem, babamın teyzesinin kızıydı- çocukları, düşük oldu, cansız oldu, o şekilde (KK: 154).

Gelin eğer birkaç yıl içerisinde hamile kalamazsa anlaşmalı olarak ya boşatılır ya da üstüne kuma alınırdı (KK: 103).

Araziye kamış fidanı dikenin erkek çocuğu olmaz (KK: 140).

Hamile kadın ciğer yerse çocuğunun sakat doğacağına inanılır (KK: 103).

Gelinler hamilelik sırasında kaynana tarafından ceviz ve fındık yememesi için uyarılır. İnanca göre buna uymayan kadınlar çilli bebek doğurur (Şeşenoğlu, 2003: 13).

Hamile bayan tarafından çilek ve ciğer ellenmez; çünkü doğacak yavrunun vücudunda leke yapacağı söylenir (Şeşenoğlu, 2003: 13).

Kadın hamileliğinin dokuzuncu ayında avluda oturur ve eteğine mısır ufalayarak ata yedirir. Bu hareket uğurlu sayılır (Şeşenoğlu, 2003: 13).

Hamile iken ciğer yiyen kadının çocuğu benekli olur (KK: 103).

Tırmata (ekmek kırıntısı) yiyenin çocuğu güzel olur. Yemeyenin erkek çocuğu olmaz (KK: 103).

Hamile kadın, pasmanika (patlamış mısır) fazla yerse doğacak çocukta cilt hastalığı olur (KK: 103).

Hamile kadın, çocuk karnında oynayana kadar tavuk yerse doğan çocuğun boğazında problem olur (KK: 103).

Hamile kadınlar şeftali yediklerinde doğan çocuk da tüylü olur (KK: 103).

Hamile kadın ayva yerse doğacak çocuk düşük yanaklı, nar yerse pembe yanaklı, muz yerse gamze yanaklı olacağına inanılır (KK: 103).

3.3.6.1.2. Doğum Anı ve Sonrası ile İlgili Halk İnanışları

Yörede ilk doğan çocuğun erkek olması istenir (KK: 103).

Çıpayı (göbek kordonu) kesen ebenin huyu çocuğa geçer (KK: 103).

Süt çocuk, sütkardeşi ve ondan sonra doğacak çocuklarla “süt aşağı akar” diye evlendirilmezdi (KK: 103).

Yörede doğan her çocuğun rızkı ile geldiği inancı yaygındır. Bu inancı belirtmek için “Kadir mevlam, çocuğun rızkını gökten zembille indirir” sözü sık sık söylenir. Aynı inancı yansıtan ve Rizeli bir denizciden derlenen “Eğer biz ekme bulabiliyorsak bu çocuklar yüzündendir” sözü de çocuğun rızkı ile doğduğu ve ailenin de bu rızıktan yararlandığı inancına vurgu yapmaktadır. Çayeli’nde Birinci Dünya Savaşı’ndan önce yabancı kadınla evlenen bir erkek, karısının kaçmasından korkuyor ve “Kadına göz kulak olun, çocuğu alır gider, sonra mahvoluruz” diyor. Bir başkası da “Çocuktan daha iyisi yok dünyada, çocuğum olmuyordu. İkinci defa evlenecektim. Ocak çocuk istiyor. Sonra Allah verdi. Rahmetli babam erkek çocuğumu gördü.” Tüm bu sözlerde çocuğun rızkı ile doğduğu ve doğduğu eve bereket, rızık, bolluk getirdiği, çocuksuz aile olamayacağı inancının yansımaları görülmektedir (Kazmaz, 1994: 157).

Anne, elini cebine, entarisine ya da eteğine sokup çıkardıktan sonra çocuğun sırtını okşarsa nazarın bozulacağına inanılır

Çocuk doğduğu zaman cinden periden korunması için muska yapılır.

Çocuk doğunca göz olmasın, bir şeye çarpılmasın diye 24 saatte muska yapar, üstüne koyarlar.

Çocuğa, melaikeler taratsın diye bağ bağlanır. Bu bağ çocuğun belinden dolandırılır.

Çocuğun yürümeye başlaması tatlılı ekmek töreniyle kutlanır. Burada saç geleneği vardır. Çocuğun yürümesinden duyulan memnuniyet ve şükran, tatlılı ekmek dağıtarak saç yapılması yöntemiyle belirtilmektedir.

Közde pişirilen mısır ikiye ayrılır, ortasından bir çocuk geçirilir. Yarıları bir çocuğa, yarıları da öbür çocuğa verilir.

Küçük çocukların Osmanlı sabunu (yerli sabun) ile yıkanması gerektiğine inanılır.

Nazar değmesin diye çocuğun burnuna kömür sürülür.

Nazar değmemesi için çürük otu doldurulan küçük bir kese çocuğun omzuna ya da cebinin gizli bir yerine dikilir.

Nazarı önlemek için çocuklara, sarımsak, çürük otu ve yeşil kaleçi takılması ve eski elbise giydirilmesi gerektiğine inanılır (Kazmaz, 1994: 161-162).

Çocuklara nazar değmesin diye mavi boncuk takılır, ateşten alınan kömür dört yol ağzına dökülür veya kurşun döktürülür (KK: 165).

Erkek çocukları yaşamayan anneler, 41 nikâhlı kadından küçük yamalar (bez parçaları) toplayarak birleştirir ve bunlarla yapılan giysiyi yeni doğan çocuğa giydirirse çocuğun yaşayacağına inanılır (KK: 165).

Küçük çocuk eğilip ayağının altına bakarsa eve misafir geleceğine inanılır (KK: 165).

Eve gelen çocuğun boynuna çalışkan olsun diye mısır bağı asılır (KK: 165).

Sidiği kötü kokan çocuğun huyu da kötü olur (KK: 103).

Yeni doğan çocuğa nazar değmesin diye kırmızı giydirilmez (KK: 21).

Çocuğa nazar değmesin diye kömür sürülür (KK: 103).

Yürüyemeyen çocuklar, kurbanın üstüne bastırılır. Böylece yürümeye başlayacağına inanılır (KK: 165).

Yeni doğan bebeği sarılıktan korumak için üzerine sarı bir bez örtülür (KK: 165).

Yeni doğan çocuğun eli ayağı düzgün olsun diye, çocuk kundaklanır (KK: 165).

Doğum sonrası yapılan loğusa ziyaretine paramuna denir. Ziyaretçiler bebek ve anneye hediyeler getirmektedir. Doğumu izleyen yedinci gün eş dost ve akrabalar çağrılır. Bebeğin ebesi bir kaptan daha küçük olan başka bir kaba kırk defa su döker. Daha sonra bu suyun yarısını annenin yarısını bebeğin başına döker ve bu arada üç İhlas bir Fatiha duası okur. Daha sonra da topluca yemek yenir. Davetlilerden birisinin yemek yememesi durumunda çocuğun açgözlü olacağına inanılır (Öztürk, 2005: 933).

Çocukların çekilen dişi, evin çatısına atıldıktan sonra kargalar bu dişi alır, dişin yenisi çıkar (KK: 103).

Salyası çok akan bebeğe “şela kesmek” adı verilen uygulama yapılırsa bebeğin salyasının akmasının engelleneceğine inanılır. Bu uygulama şu şekilde yapılır (Öztürk, 2005: 1058):

Salyası akan çocuk akarsuyun altına getirilir, tükürmesi istenir, çocuğun tükürüğüyle birlikte akan suyu, ilaç yapmasını bilen bir kadın makasla keser, bu sırada ilacı yapan kadına orada bulunanlar birkaç defa “Çimun şelasını çeseyirum” diye cevaplar.

Boş beşik sallanırsa bebeğin karnında ağrı olur (KK: 68).

Çocuk durmadan ağladığı zaman “Çocuğa bir şey oldu” derler ve ilk tedbir okunmaktadır. Çocuğu efendiler yani dina damlarına okuturlar. Ya da kor halinde olan

kömürün atıldığı su ile çocuğun eli, yüzü yıkanır, kömür suyu dökülür (Kazmaz, 1994: 204).

Çocuk sabah akşam durmadan ağlıyorsa horozun ötmediği bir yere götürülür, horoz sesinin duyulmadığı bir yere. Orada bir çam dalı bağlanır. İki güne çocuk tedavi olur. Ağlaması kesilir (KK: 4).

Çocuklar korktuğu veya çok ağladığı zaman eski camilere götürülüp dua edilir. Oralarda eskilerin duası vardır. Bazen türbelere de götürülür (KK: 3, 4).

Sabah kalkarsun işine, mamaka değer dişine. Eee, eskiden beri bizde halk arasında inanulan bazı olaylar vardır. Bu olaylardan bazularına günümüzde hala inanılmaktadır. Mesela küçük çocuklar eğilip de bacaklarının arasından geriye doğru baktıkları zaman bir misafirin geleceğine inanılır (KK: 52).

Çocukların hareketleri çok çeşitli olduğu için bunların üzerine yapılan inançlar da çok farklı farklıdır. Başka bi inanişaya göre çocuklar küçükken bol bol altlarını ıslaturlar. Bu alışkanlıklarından onları vazgeçirmek için eski bir süpürge ucü yakılıp bunların peşinden koşulur koşulurdu ve süpürgeyi bunların götlerine tutmak istemiş gibi yapup bunları korkutmak isterler ve böylece korkudan bir daha altlarını ıslatmayacaklarına inanılırdı (KK: 52).

Başka bi inanişaya göre küçük çocuklar yine ellerindeki değneklerle yere sık sık vurdukları zaman yağmur yağacağına inanılırdı. Bu nedendir ki çocuklar bu tip alışkanlıkları yaptıkları zaman büyükleri tarafından azarlanırlar. Bir daha yapmamaları istenirdi (KK: 52).

Bebeğin bezleri veya elbisesi gün batımından sonra avluda unutulmuşsa giysiler ateş üzerinde gezdirilerek üzerine sinen kötü ruhlardan arındırılır (Şeşenoğlu, 2003: 13).

3.3.6.1.2.1. Kırk Basmasına Karşı Önlemler

Loğusa bi kadun yani yeni doğmuş bi kadun çocuğunun eşyasını ikindiye kada dışarda pirakabilir. İkindiden sora kapiya, dışarıya kalmaz muhakkak çamaşırların toplanması lazim dışardan.

Dalda altına alması lazım çocuk kırklanmadan da dışarıya çıkılmaz eğer çok gerekliyse yani çıkılacaksa, bu sefer köngür veya musaf çocuğun üzerine koyulur, dışarıya çıkarılır. Yani doktor icabi birşey eder o kırk olduğu zaman da kırk gün oldu çocuk o ne kadar eşyayı kullanmışsa kadın annesi neleri kullanmışsa, onlar bütün hepsi yıkanacak yani kırk demek kırklanacak. Her şey yıkanacak, şey edicek ondan sora, çocuk serbesttir. Çamaşırlarını da asabilursun, dışarıya da çıkabilursun. Her şey olabilir yani mesela bir yeni gelin daha kırkı olmamış mahalleye bi gelin geldi o kırkı olmamış gelin, o gelini görmeye gidemez bir birlerini basarlar, hasta olurlar, yani ondan sora mesela cenaze geldi mahalleye, cenazeye gitmesi gerekiy gelinin, gelin cenazeden yüksek bi yerde olması lazım. Mesela ondan tabut aşağı olalcak ya bir üst kata alurlar yahut ayakta durur, tabut ondan aşağıdur oturmaz (KK: 50).

Henüz kırkı çıkmamış bir bebeği ay halinde olan kadın görürse bebeğin vücudunda aşırı derecede sivilceler çıkar. Çıkan bu sivilcelerin geri gitmesi için ise ay halinde bebeği gören kadına bol atlet tarzı bir şey giydirilir ve bebek kadının koynundan üç kez geçirilir. Bu uygulama sonucunda bebekte olan kırmızı sivilceler geri gider (KK: 68).

Kırkı çıkmamış bir bebeğe ikindi vaktinden sonra ziyarete gidilmez. Bebeğe kötü ruhların musallat olmasından korkulur. Şayet ikindiden sonra bebek ziyareti yapılırsa evvela evde yanan sobanın borusuna dokunulur ve ondan sonra bebeğin yanına gidilir. Sobaya dokunulmasındaki sebep ise eğer gelen kişide kötü ruhlar var ise kötü ruhların sobanın sıcaklığı ile ortadan kaybolup gittiğine inanılır (KK: 68).

3.3.6.2. Evlenme ile İlgili Halk İnanışları

3.3.6.2.1. Düğün Öncesi ile İlgili Halk İnanışları

Beşik kertmeli nişanlıyı terk etmek günah sayılır; böyle bir hareketin ölünün ruhuna azap verdiğine ve mutluluk getirmeyeceğine inanılır. Bu inançla ilgili şöyle bir anlatı da mevcuttur. Bir genç beşik kertmeli nişanlısını bırakır, başkasıyla evlenir. Fakat bu evlilik yürümez; çiftler kısa bir süre sonra geçimsizlik nedeniyle boşanırlar. Buna karşılık beşik kertmeli kız, mutlu bir evlilik yapar. Olay beşik kertmeli nişanlıyı terk etmenin uğur getirmediği şeklinde yorumlanır (Kazmaz, 1994: 124-125).

Lahanayı karıştırmak için kullanılan “kutaliyi” yalayanların düğününde kar yağacağına inanılır (Kazmaz, 1994: 161).

Kız istemeye giderken ayakkabılarını, yeleklerini ters giyerler. Böylece elçiliğe gittikleri anlaşılır (Kazmaz, 1994: 163).

Gelinin ayakkabısının altına adını yazan kızın, ayakkabı eskimeden evleneceğine inanılır (Yazıcı, 1984: 65).

3.3.6.2.1.1. Kısmet Açmak

Bu pratik talibi çıkmayan genç kızlara ve genç erkeklere uygulanır. Cuma günü beyaz bir mendil alınır ve mendilin içine bir miktar para koyulur. Mendil bağlanır, ardından mendile sıkı bir düğüm atılır. Daha sonra bu mendil cuma vaktinde insanlar namaza durduğu vakitte kimseye görünmeden cami kapısına bırakılır. Camiden çıkan ilk kişinin mendili açması beklenir. Eğer mendil açılırsa kısmetin açıldığına inanılır. Mendil içinden çıkan para ise camiye ya da herhangi bir yere bağışlanır (KK: 68).

Gelinliği, gelinden önce bir kız giyerse o kızın kısmeti açılır (KK: 103).

Bir genç kız, ilk kez misafir gittiği bir evden gizlice aldığı bir ekmek parçasını okuyup yediğinde, o gece kısmetini görür (KK: 103).

Ters döndürülen değirmen taşında öğütülen tuz ve mısır unundan yapılan koleti yenirken “Kısmetim neredeyse o kapıdan su içeyim” genç kız, rüyasında o evi görür (KK: 103).

Yemek kepçesini çok yalayan kişinin düğünü kar veya yağmura rastlar (KK: 103).

Baykuş, mahallede “hohori” şeklinde öterse, o mahalledeki hamile kadının erkek; “kivici” şeklinde öterse kız çocuğu olur (KK: 103).

3.3.6.2.2. Düğün ve Düğün Sonrası ile İlgili Halk İnanışları

Yeni evlenen geline ilk gün iş yaptırılmaz, iş yaparsa işinin hiç bitmeyeceğine inanılır (KK: 165).

Yeni gelinlik dönemi çok tehlikelidir. Hastalık kadar büyüden de korkulur. Özellikle gelinin daha önce bir isteyeni olduysa bu riskin daha da arttığına inanılır. Aynı şey damat için de geçerlidir. Bu tehlikeyi azaltmak için yöre halkı bazı tedbirlere başvurmaktadır. Bu tedbirlerden en önemlisi eski bir inanış olan “kırk geleneğine” uymaktır. Yeni gelin düğünü izleyen kırk gün boyunca akşam namazından sonra evden çıkamaz. Başka zamanlarda da yalnız başına dolaşamaz, yanında bir yakınının bulunması gerekir. “Marazlanır, çarpılır, bir şey olur” diye korkulduğu için gelin yalnız dışarı bırakılmaz. Ayrıca yine bunlara meydan vermemek için yeni gelin koynuna enam ya da muska koymalıdır. İkisini boyuna da asabilir, yeni gelin bunları devamlı yanında taşımalıdır.

İnanışa göre gece dışarıda cin çarpar, onun için dışarıya Besmelesiz çıkılmamalıdır. Özellikle yeni gelinlerin ve yeni doğum yapmışların bu kurala uyması gerekir. Bir anlatıma göre yeni gelin ve yeni doğan çocuk kırk gün evden dışarı çıkmaz, yoksa “paçarıslanır”, yani hastalanır ya da bir tarafına inme iner.

Yörede büyüden çok korkulur. Büyü ile kötürüm hale getirilen, geçimsizliğe hatta ölüme sürüklenen gelinler olduğuna söylenir. Büyüler çeşitli şekillerde yapılır. Kızdan, daha doğrusu gelinden haberi olmadan alınan saçın değirmen çarkına bağlanması, yiyeceklere kedi, köpek tüyü atılması gibi yöntemler uygulanmaktadır. Onun için gelinlik döneminde bütün bu tehlikelerin bilinip ona göre tedbirli olunması gerektiğine inanılır (Kazmaz, 1994: 156-157).

Yeni gelinin kucağına oğlan çocuğu oturtulur, bunun ilk çocuğun erkek olmasına vesile olacağına inanılır (Yazıcı, 1984: 65).

Kırkı çıkmamış iki gelin aynı ortamda bulunursa ikisi arasında “nikâh basığı” olur. İki gelin de birbirlerini basar. Bu basık sonucunda ise gelinlerden birinin çocuğu olmaz. Bu durumu engellemek için ise aynı ortamda bulunan gelinlere geniş bir tepside su içirilir. Su içmeden önce şöyle söylenir: “Ne senden bana zarar gelsin ne de benden sana zarar gelsin.” Ardından tepsi içindeki su aynı anda ikisi tarafından içilir. Bunun sonucunda oluşacak olan nikâh basığı oluşmaz. Yine aynı şekilde kırkı çıkmamış bir gelinin evine herhangi bir et çeşidi getirilmez. Getirilirse eğer gelin et basığı olur ve çocuğun olmamasından korkulur. Köy yerinde hala bunlara dikkat edilir ve tedbirler alınır (KK: 68).

Sevip de evlenemeyenlerin maraz hastalığına yakalanacağına inanılır (KK: 103).

18 yaşını geçmiş kızlara “küle kalmış” yani evde kalmış denirdi ve bu kızlar istenmezdi (KK: 103).

Gelin, damat evine girmeden önce tatlı dilli olsun diye elini balla sürüp sağ parmaklarıyla kapının başına sürerlerdi (KK: 103).

Gelinle damat zengin olsun diye gelinin başına bez koyup para dökerlerdi (KK: 103).

Gelin odasına götürülür, oturtulur, yanına ablası veya yengesi oturtulurdu. Bazen de o mahallede yeni gelin olmuş birisi oturtulurdu (KK: 103).

Düğün Pazar günü biter. Pazartesi günü gelin erkenden kalkıp işe koyulurdu; ama uğursuzluk getirmesin diye geline bir hafta süpürge tutturulmazdı (KK: 103).

Yeni evlenen gelin üzerinde kibrit taşırorsa marazlanmaz (KK: 103).

3.3.6.3. Ölüm ile İlgili Halk İnanışları

3.3.6.3.1. Ölüm Öncesi ile İlgili Halk İnanışları

Ölü olacağını, ev hayvanları hisseder, yerli yersiz fazla bağırlar, böylece huzursuzluklarını belli ederler (Kazmaz, 1994: 164).

Ölüm olacak evin hayvanları bunu hissedermiş (KK: 165).

Evin etrafında köpeğin uluması, evden birinin öleceğine delalettir (KK: 47).

Pardi (çakal) kimin arazisinde bağırsa orada ölü çıkar (Kazmaz, 1994: 164).

Pardi (çakal) kimin arazisinde bağırsa orada ölü çıkar. Çakal bu sesi çıkardığı zaman acısı var demektir. Çakal, pardi diye bağıyor dendiği zaman çıkardığı ses hayra yorulmaz, bu sesin uğursuzluk getirdiğine, kara haber, ölüm gibi bir acı haber verdiğine inanılır (Öztürk, 2005: 933).

Hıçkırık tuttuğu zaman ölüm olacağına inanılır. Hızlı ve yoğun hıçkırık tuttuysa yakın bir kişinin öleceğine, yavaş ve hafif bir hıçkırık tuttuysa uzak birisinin öleceğine yorumlanır.

Erkek çakal birinin bahçesine girer de bağırsa o bahçe sahibinin evinde birisi ölür. Köpeğin uluması, baykuşun ötmesi, hayvanların huysuzlaşması, eşek arısının bir insanın başının etrafında dönmesi o kişinin öleceğine yorulur.

Sol gözün seğirmesinin ölüm getireceğine inanılır. Kapının pervazının veya sobanın üstüne oturmanın ölüm getireceğine inanılır.

Hırçın, huysuz bir insanın aniden uysal, sevimli olması, bu tür tavırlar sergilemesi o kişinin öleceğine işaret eder (KK: 3,4).

Kardeşi olan kişi yırtık tülbent dikerse kardeşinin öleceğine inanılır (KK: 165).

Kulağı öten (çınlayan) kişi bunu ölüme yorarmış (KK: 165).

İki kuş çarpışıp ayrılıyorsa karı kocadan birisinin öleceğine inanılır (KK: 178).

Çocuk bacak arasından bakarsa ölüm olacağına inanılır (KK: 177).

Eskiden “Büyük dua” diye tabir edilen bir hatim yapıldı ki bu hatim genellikle ağrısı, ıstıraplı olan ve çok uzun süre hasta yatan hastalara yönelikti. Bu duayı hastanın kendisi ve yakınları isterdi. İnanışa göre bu duanın sonunda hasta ya iyileşir veya ölmüş. Her iki halde de hasta ıstıraptan kurtulmuş (Rize Kültür Derlemeleri, 2011: 40).

3.3.6.3.2. Ölüm Anı ve Sonrasıyla İlgili Halk İnanışları

Ölüm olayının gerçekleştiği andan itibaren bir takım uygulamalar Anadolu'nun her yerinde görülmektedir. Bu işlemlerin başında ölüm olayının eş, dost ve akrabalara duyurulması gelir. Bir ölüm olayı ölü sahipleri veya komşular tarafından, camide sala verdirmek suretiyle bazen de gazetelere ilan vermek suretiyle duyurulur. Özellikle küçük yerlerde ölen kişinin kimliği anlaşıldıktan sonra herkes birbirine haber verir (Örnek, 1971: 41-42).

Ölümden hemen sonra yapılan işlemlerin bir kısmı doğrudan doğruya cesetle ilişkili iken bir bölümü de ceset etrafında toplanmaktadır. Ölünün öte dünyaya gönderilişine ön hazırlık niteliğindeki bu işlemlerin kimilerinin temelinde ölene “canlı” gözüyle bakmanın ve ondan korkmanın tipik belirtileri yatarken kimilerinde de hijyenik düşünceler ve dinsel gelenekler rol oynamaktadır. Bu ön hazırlık işlemlerinden Türkiye genelinde görülenleri şu şekilde sıralayabiliriz:

- 1). Ölenin gözleri kapatılır
- 2). Ölünün çenesi bağlanır
- 3). Başu kible yönüne çevrilir, ayakları yan yana getirilir, elleri yan yana ya da göbek üstüne konur.
- 4). Ölünün üzerindeki soyulur
- 5). Yatağı değiştirilir, ceset “rahat döşegi”ne alınır
- 6). Ölünün karnına bıçak, demir, makas, bakır, kayış vb. metal eşyalar konur
- 7). Ölünün bulunduğu odanın pencereleri açılır
- 8). Ölünün bulunduğu oda aydınlatılır
- 9). Ölünün başucunda Kur’an okunur (Örnek, 1971: 44-47).

Bu ön hazırlıklar tamamlandıktan sonra gömme için gerekli olan hazırlığa geçilir. Bu hazırlık yıkama, kefenleme ve cenaze namazı olmak üzere üç aşamadan oluşmaktadır.

Yıkama işlemini mevta erkekse erkekler, kadınsa kadınlar yapar. Yıkayıcılar hocalar, din büyükleri, meslekten yıkayıcılar olabileceği gibi ölen kişinin yakınları da olabilir. Yıkama işlemi tamamlandıktan sonra ölünün kefenlenmesine geçilir. Kefenleme işlemi İslamî usullere göre yapılır. Yine cenaze namazı da İslamî usullere uygun şekilde kılındıktan sonra bazı yörelerde devir, sıkat işlemi yapılır. Bundan sonra cenaze defnedilir (Örnek, 1971: 48-60).

Rize yöresinden derlediğimiz inanış ve uygulamalar ise şunlardır:

Ölünün ruhunu teslim ettiği odada kırk gece lamba yakılır. Çünkü ölünün ruhunun odaya geldiğine, sabaha kadar dolandığına, ortalık ağarmaya başlayınca kabre döndüğüne inanılır. Bu dolaşmanın kırk gün devam ettiğine kırkıncı günün sabahında ölünün ağlayarak odadan gittiğine ve bir daha dönmediğine inanılır. Bu konuda Süleyman Kazmaz şu hatırasını aktarmaktadır (1994: 163):

Annemin bir akrabası vardı: Gülfe Abla. Gülfe Abla Çayeli'ndeki evimizde ölmüştü. Annem Hüsniye Kazmaz, Gülfe Abla'nın öldüğü odada kırk gün ışık yaktı. Bir akşam annemle birlikte odaya girdik. Odada loş bir aydınlık ve derin bir sessizlik vardı. Annem “ruhu dolaşıyor” diyerek bizi dışarıya çıkardı.

Ölümün elli ikinci gecesi etin kemikten ayrıldığına ve ölünün o zaman çok acı çekip feryat ettiğine, bu feryadı da hayvanların duyduğuna inanılır (Kazmaz, 1994: 163).

Ölü, çarşıdan gelen ham sabunla yıkanır. Onun için ham sabunla yıkanmamalı, yıkanmadan önce sabunu bir beze sürmeli (Kazmaz, 1994: 164).

Yemeklerden sonra o evin ölülerinin adını anarak yakarıшта bulunmak dini inanç gereği sayılır. Bununla ilgili Süleyman Kazmaz'ın şöyle bir anısı vardır (1994: 164-165):

Bir gün akrabamız rahmetli Raife Abla'nın evinde koliva yiyorduk. Sonunda Raife Abla kocasını kastederek “Hafızın canına gitsin” dedi. Bunun üzerine annem Hüsniye Kazmaz, yakarışın şöyle olması gerektiğini söyledi “Canına dersin elli senede gider bulur. Onun ruhuna diyeceksin.”

Köydeki cenaze kalkmadan çamaşır yıkanmaz, örme ve dikiş işlerine el atılmaz (Yazıcı, 1984: 65).

Cenaze geçerken ayağa kalkmak gerekir. Ayağa kalkmayan kişiyi ağırlık basar (KK: 66).

Cenaze geçerken cenazeden aşağıda kalmanın çocuk ve kadınlar üzerinde etkisi vardır halsizlik olur (KK: 103).

Ölünün kırkı çıkana kadar mezarından çıkma tehlikesi vardır. Bunu engellemek için şunlar yapılır:

Ruhun fiziki olarak mezardan çıkması, kabirden çıkması anlamına geliyor. Yatsı

ezanından sonra çıkıp sabah ezanına kadar dolanıyormuş. Kendi evine gidiyo veya sevdiklerinin evine gidiyo, işte onları rahatsız ediyo, sesler çıkartıyo, işte bu da tek bi şekilde bida çıkmamasını sağlamak için sabah ezanına kadar onu kuvvetli bi şekilde tutman, yani elinle veya herhangi bi şekilde tutup bağlaman gerekiyo, sabah ezanında.

Sabah ezanına kadar tuttuğun zaman onu işte, kırk gün içerisinde, kırk gün içerisinde çıkması demek bu kırk günden sonra zaten çıkmıyo. Sabah ezanında ezan okunduğu zaman işte cesedin, o ruh denilen varlığın cesed olarak kalması, ölü olarak kalması tekrar alıp görüyorsun. Gömdüğün takdirde tekrar çıkma ihtimaline karşı işte ağzı, ne ağzı tam olarak bilmiyorum, ağzından bir kazık yapıyorsun işte mezarın baş tarafına vurduğun zaman daha çıkmıyo kırk günden sonra zaten (KK: 72).

Kırk gün ölen insanların işte odaları şey yapılmaz yani lambaları söndürülmezmiş. Burda bi inanç var, lambaları söndürmez ruh gelecek diye, lambaları söndürmüyor, televizyon izlenmez öyle bişe ederler (KK: 72).

Ölünün ruhunu teslim ettiği odada 40 gece lamba yakılır (KK: 165).

Cenaze evinde bulunan bütün su dolu kaplar boşaltılır, yemekler dökülür; çünkü ölen kişinin ruhunun sindiğine inanılır (KK: 178).

Cenaze evden çıkarken arkasından bakılması hoş karşılanmaz; çünkü bir can daha gideceğine inanılır (KK: 170).

Cenaze olan evde hayvan geçerse o evde periler, cinler, hortlaklar, didamangisalar olur, sabah kadar gezerler inancı vardır (KK: 173).

Cenazenin üstüne gül suyu, zemzem suyu dökülür (KK: 173).

Yörede canı almak için, eğer kötü biriysen bir dudağı yerde bir dudağı gökte kötü melekler gelir, eğer iyi biriysen iyi melekler gelir inancı vardır (KK: 173).

Hiç giyilmemiş eşya ile ses vermeye gidilmez. Öyle gidildiği takdirde keder ve ölüm getirildiğine inanılır. Eğer eşya hiç giyilmemişse ucunu ıslatmak gerekir.

Ses vermeye gidilip dönüldüğü vakit, eve girmeden önce ölüm getirmesin diye; üç defa yüzünü yıkacaksın, üç defa suyu başından arkaya döküceksin.

Ölüm olan yerde cenazenin arkasından bakmayacaksın. Gelen misafirleri kapıdan uğurlamayacaksın. Ev halkına arkasından bakmayacaksın.

Ses vermeye gidip de dönüldüğü zaman, dışarıdan getirilen eşya, çiçek vb. ne olursa olsun eve alınmaz. Eve girilir, çıkılır ondan sonra içeri alınır (KK: 3).

3.3.7. Günlük Hayat, Tabiat ve Doğa Olayları ile İlgili Halk İnanışları

3.3.7.1. Gökyüzü ve Astronomik Olaylarla İlgili Halk İnanışları

3.3.7.1.1. Gök Cisimleri ile İlgili Halk İnanışları

Ay eskisinde yeni çamaşır giyilmez (Kazmaz, 1994: 162).

Ay tutulduğu zaman abdest alırsın, dualar ederiz, namaz kılarız, tövbeye geliriz. Silah atarız (KK: 3).

3.3.7.1.2. Yağmur, Şimşek, Gök Gürültüsü, Hortum gibi Hava Olaylarıyla İlgili Halk İnanışları

Karasinek şiddetli ısırıldığı zaman arkasından yağmur yağar (Kazmaz, 1994: 163).

Mayısın ilk günlerinde yağın yağmur saçların büyümesine yardımcı olur (KK: 140).

Kapıya sirke dökersen yağmur yağar (KK: 140).

Kulağın kaşındı mı yağmur yağacağına inanılır (KK: 152).

Ceviz ağacına yıldırım düşer. Ceviz ağacının dibine durursan kesin yıldırım düşer. Onun için evin yakınına ceviz ağacı dikilmez (KK: 153).

Eğer orman bölgelerinde ağaçların sararması yukardan aşağı başlarsa o yıl soğuk fazla olacak demektir (Solak, t.y, 62).

Eğer hayvanlar güneşli havalarda otlaklarda fazla kalıyorsa yakın zamanda havanın bozulacağına işarettir (Solak, t.y., 62).

Gökkuşağının sabahleyin görülmesi yağmurun geleceğini, akşam görülmesi de havanın düzeleceğini gösterir (Solak, t.y., 62).

Geceleyin hayvanların boynundaki zil aynı tempoda çalarsa bu havanın düzeleceğine işarettir (Solak, t.y., 62).

Koyunların havaya bakıp melemesi bir felaket işareti olarak değerlendirilir (Solak, t.y., 62).

Hayvanların acı acı bağrımları bir havada bir olumsuzluğa işarettir (Solak, t.y., 62).

3.3.8. Zaman ve Günlerle İlgili Halk İnanışları

Salı ve çarşamba günlerinde yeni elbise giyilmez (Kazmaz, 1994: 162).

İlk kez Çarşamba günü giyilen ayakkabının çabuk yıpranacağına inanılır (Kazmaz, 1998: 204).

Akşam namazından sonra kadınlar, pencereden veya kapıdan eşya silkelerse çarpılır (KK: 103).

Sabah ezanından sonra yatmadan önce evin dış kapısını açıp kapamak o gün, o eve bereket getirmiş (KK: 165).

Küçük ayında düğün yapıldığında doğacak çocuk ufak olabilir (KK: 103).

Salı günü yola çıkmak uğursuzluk sayılmış ve salı günü başlanan işler hep ters gidermiş (KK: 47).

Ay eskisinde, salı ve çarşamba günlerinde yeni elbise giyilmez (KK: 165).

Salı günü uğursuz sayılır. O gün ekin ekilmez, çayır biçilmez, göç edilmez (KK: 68).

Cuma günleri ev süpürülmez (Kazmaz, 1994: 162).

Cuma günü hava açmışsa yakın zamanda yağmur yağacak demektir (KK: 153).

Cuma günleri sarımsak yenilmez ki ağız kokmasın. Böyle yapılmazsa meleklerin yanına gelmeyeceğine inanılır (Kazmaz, 1994: 162).

Temizlik Perşembe günleri yapılır. Cuma günü temizlik olmaz, camiye gidilir (Kazmaz, 1994: 165).

Cuma günü fasulye ekersen güzel olur. Perşembe günü ekersen çiçek döker (KK: 3).

Bal kabağı sabah ekildiği zaman hortumu düz gider. Akşam vakitlerinde ekersen yakın yerde kabak verir. Kabak eken kişi ektikten sonra yanına oturup yan yatar “Kabağım kütük gibi olsun!” diye bağırır (KK: 3).

Fasulyeler güzel olsun diye Abrılın beşinde dikilir (KK: 3).

Pazar günü ekilen fasulye çiçek döker, güzel olmaz (KK: 3).

Pazar günü lahana ekmeyiz bitlenir diye (KK: 3).

Pazar günü eşya kesmeyiz dikmek için. Kesilmiş olursa dikeriz de kesmeyiz (KK: 3).

Yerdeki kabak çürür diye kabağın üstünden geçmeyiz (KK: 2,3).

Pazartesi ya da Cuma iyi gün, yarun kazimeğe başlayacağım mesela, bir gün evvelinden bir avuç mısırı toprağa gömerdik. İlk önce soğan ekilir. İlk soğan acı çıkmasın diye mısır ya da kabak tohumu toprağa gömerdik, tatlı oluyor diye (KK: 3).

Cuma günü seyrek oluyor diye ağaç budamazdık, kemre kesmezdik (KK: 3).

Akşamdan sonra parmakları öttürmemeli, ıslık çalmamalı. Böyle yapanların şeytanı çağırılmış olduğuna inanılır (Kazmaz, 1994: 162).

Akşamdan sonra “paçarıslanmamak” (huylanmamak) için dışarıya işememeli (Kazmaz, 1994: 162).

Akşamdan sonra parmakları öttürmek, ıslık çalmak iyi değildir. Böyle yapanlar şeytanı çağırılmış (KK: 165).

Gece tırnak kesen ömründen keser (KK: 68).

Eğer geceleyin gökyüzünde çok fazla yıldız olursa ve Altıkardeş dedikleri yıldız kümesi o gece gökyüzünde var ise anlaşılıyor ki o gecenin sabahında hava güneşli olacak (KK: 69).

Gökyüzü yine yıldızlarla kaplıysa şöyle söylenir: “Ayam çekti siyirdi. Yarın çırnak gibi güneş var.”

Bu sözden de anlaşılacağı üzere o gecenin sabahında hava güneşli olacaktır (KK: 69).

Eğer öğleden sonra hava netliğini kaybeder ve gökyüzünde bulutlar yükselmeye başlayınca şöyle söylenir:“ Ayam koyunladı.” yani yağmur yağabilir (KK: 70).

Akşamdan sonra tırnak kesmek, aynaya bakmak ve ağaca çıkmak iyi sayılmaz (Kazmaz, 1994: 162).

Akşam olunca kapının eşliğinde oturulması iyi sayılmaz (KK: 66).

Gece aynaya bakılmaz. Ömrün kısılacığına inanılır (KK: 66).

22 Haziran sıcakların başlaması olarak kabul edilir ve bugünden sonra fasulye dikilirse yetişmeyeceğine inanılır (Öztürk, 2005: 785).

Litropi, kiraz ayının bir ya da birkaç gününün adıdır; başka bir anlatıma göre de 15 Ağustostan önceye rastlar. Yaz mevsiminin en sıcak günleri olan bu günlerde denize girmenin sağlık açısından çok yarar sağladığına, fufudi, kapoçi ya da kapuçi adı verilen cilt yaralarının ve hastalıklarının deniz suyu ile tedavi edilebileceğine inanılır. Onun için litropi zamanında yöreden, yakın köylerden kadınların, gündüzleri kıyılarına indikleri, elbiseleri ile denize girdikleri ya da tasla başlarından aşağı su döktükleri, deniz suyu ile yıkandıkları görülür (Öztürk, 2005: 785).

Ayva ağaçları çok meyve verirse o yıl kış ağır geçer (KK: 68).

Sonbaharda kuşlar ağaçlara değil de yerlere konarsa o yıl kış ağır geçer (KK: 68).

Kışın kediler ayağını yalayıp yüzüne sürdükten sonra ateşe bakarsa o yıl çok kar yağar (KK: 68).

Kavak ağacı yapraklarını aşağıdan yukarı dökerse o yıl kış ağır geçer (KK: 68).

Kabak yapraklarının üzeri küllenirse kış o yıl ağır geçer (KK: 68).

“Mart dokuzi vur topuzi” derler. Martta kar yağsa yağabiliyor. Martta dokuz karış kar yağdığını bilirim. Mart dokuzunda ekilen kabak çok güzel olur (KK: 3).

Mart ayının 21’nde kurtlar suya girip çıktıklarında eğer üstleri kurursa hava sene boyunca açık olur. Buna “Kurt kuruma” olayı denir (Altay, 2005: 55-56).

Mayısın birinde toprağa çıkmazdık, günahmış. Babam derdi ki “Mayısın birinde bahçeye girmeyen bana gelsun, otururuz” derdi. O gün bahçede toprak oynatmazdık. “İyi değil, gülerek yeyinmez” derdi babam. Toprak verimli olmazdı. Ağustos birde de bahçeye girmezdik. Girsek bile “Ezü Besmele” çekip abdestle girerdik; çünkü bahçelere bereket giriyor (KK: 3).

Yılbaşı sabahı evde ekmek yapılır. Ekmeğin içine para, kabak çekirdeği ve mısır karıştırılır. Ekmek piştikten sonra ekmeğin etrafından ev halkına kırılır. Kırılan parçalardan kimine para kimine de kabak çekirdeği çıkar. Para çıkan kişi, eve zenginlik getirsin diye evin reisi ile o parayı üç defa alıp verir.

Yılbaşı sabahı evin yakınlarından biri beyaz gömlek giyinip dışarıdan gelir (Daha çok erkek çocuklar). Gelen çocuk evin çatısına gönderilir (Çocuğa beyaz giydirilir. Siyah giyindiği vakit pire olacağına inanılır). Çocuk çatıda oraya buraya vurur. Aşağıdan biri sorar:

- Ne yapıyorsun?
- Pireleri öldürüyorum.
- Pireleri nereye gönderiyorsun?
- Yangini Tahirun evine (Sevilmeyen adamların evlerine pireler gönderilir).

Yine yılbaşı sabahı evin büyüklerinden biri erken kalkıp ineklerin üstüne un veya tuz serperlerdi, hayvanlar çoğalsın diye.

İnekler iyi anlaşsınlar, birbirleriyle kavga etmesinler diye ineklerin kulakları temizlenip birbirlerinin ağzına verilirdi (KK: 3).

Yeni yılın başlangıcı olan Ocak ayının 14'ünde ana babası sağ olan bir erkek çocuğun eve gelmesi ve ateşlikte bulunan zincirin yukarı doğru vurulması uğurlu sayılır (KK: 155).

Mayıs ayının ilk günlerinde yağın yağmur saçların büyümesine iyi gelirmiş (KK: 165).

Ocak ayında zincir yukarı çekilmezmiş (KK: 165).

3.3.9. Hayvanlar ile İlgili Halk İnanışları

Ölümün 52. gecesi et kemikten ayrılır, o zaman ölü çok acı çekermiş. Bu yüzden o gece hayvanlar bunu duymuş ve feryat edermiş (KK: 165).

Ahırdan getirilen suyu, damlalıkların, çatının altına dökmemeli (Kazmaz, 1994: 167).

Çakallar uluduğunda hava açıksa yağmur yağar; kapalıysa güneş açar (KK: 103).

İnek doğurduğu zaman Besmele ile sağmaya başlamalı (Kazmaz, 1994: 167).

Geyiğin vurulması günah sayılır (KK: 154).

Leyleği senenin baharında ilk kez uçarken görenler baharda çok seyahat eder; otururken görenler etmez (KK: 103).

Ajdahar (ejderha)'nın ağzından ateş çıkan ve insan yiyen bir varlık olduğuna inanılır (Öztürk, 2005: 142).

Ev yapılacak yere bir iki ay öncesinden bir taş konur, şayet taşın altına karınca girmişse ev yapılır, akrep girmişse vazgeçilirmiş (Karınca, güneşin gözünde yuva yapar, akrep ise nemli nemli yerleri tercih eder) (KK: 47).

İneğin memelerinden bir ya da birkaçının nazar değmesi veya bir hastalık sonucu süt vermemesine süt vermemesi durumuyla ilgili inanışa “memetika” denir (Öztürk, 2005: 841).

Baykuş ötüşü uğursuz sayılır (Öztürk, 2005: 934).

Baykuşun iki çeşit ötüşü vardır, bi ince ötüşü vardır, bi de kalın ötüşü vardır. İnce ötüşüne "kövitzi", kalın ötüşüne ise "hohori" derler bizde. Baykuş geceleri hamile bi kadının bulunduğu evin önünde "küvitzi küvitzi" şeklinde öttüğü zaman kadının çocuğunun kız olacağına, hohori hohori şeklinde öttüğü zaman da kadının kızının erkek olacağına inanılırdı (KK: 52).

Çakalın erkeği kimin bahçesinde öterse o aileye uğursuzluk getireceğine inanılır (Öztürk, 2005: 934).

İlkbaharda alabalık yemeden yılanla karşılaşmak, düşmana üstünlük verildiğinin işareti sayılırmış (KK: 47).

Yılanları ev ve tarladan şu duaların uzak tutacağına inanılır (Öztürk, 2005: 551):

İlan ilan

Başuni kaldurma, kuyruğini sallama

Artma, yuruma, yuva etma

Keserum seni, asarum seni

Ağanun kutuya korum seni

Deryanun dibine atarum seni (Çayeli)

İlan ilan afiye

İlan gitti kafiye

Kelpetilan kel dişi

Bağladum ilan dişi

İlanun okumağı

İlan ilan ildişi

Bağladum ilan dişi

Hazreti Ali'nun kılincınlan

Bu ilanın gidişi (Çayeli)

Yılanla karşılaşan bir kişi şu duayı okumalıdır:

Bir kere Elham

Bir kere Muavvezeteyn

Yedi kere Kulhu Vellahu Ehet

Yedi kere Tebbed

Yedi kere Selamun ala nühin

Üçler, beşler, yediler, erenler, evliyalar,

İmiler, çıtırna, pıtırna, katarna (Kazmaz, 1994: 204).

Hayvanlarda duygunun önemli olduğuna inanılır. Hayvanlar, sahibinin üzüntüsünü ve sevincini hisseder. Hayvanlar kendi isimlerini bilirler ve sahibini tanırlar. Bazı hayvanlar sahibinden başkasına sütünü vermezler, ayaklarını teperler ve yabancılara karşı boynuz sallarlar. (KK: 180)

Hayvanlar yağmurun yağacağını hissederler ve o zaman daha iyi otlamaya başlarlar. Güneşli havalarda ise hayvanlar sivrisinekten etkilenip evin yolunu bulurlar, ahırlara kaçarlar. (KK: 180)

İneğin karnının altında olan çift damarın büyük ve iri olması o ineğin iyi olmasına işarettir. İyi bir ineğin bacakları ince ve uzun memeleri düzgün ve iri olmalıdır. Kırmızı hayvanların daha makbul olduğuna inanılır. (KK: 180)

Hayvanların ayak tırnakları rahat gezebilsin diye kesilir ve boynuzlarının bir karışı geçmemesine dikkat edilir. Yeni doğan bir buzağın başına çubuklarla veya başparmak ve işaret parmağını kullanarak şekil verilmesiyle buzağın boynuzlarının o şekilde büyüyeceğine inanılır. (KK: 180)

Küçük kuş bağırdığı zaman yakın çevrede kötü haber alınacağına inanılır (KK: 20).

Ali Sarı kuşu çevrede öttüğü zaman misafir ya da iyi bir haber geleceğine inanılır (KK: 20).

Kukudi kuşu bağırmadan önce işe gitmek ve yemeği de o bağırmadan yemek iyi sayılır (KK: 165).

İlkbaharla birlikte guguk kuşları gelir. Çok erken ötmeğe başlayan bu kuşları yenmek için sesini duymadan önce ağza bir dilim bir şeyler koymak gerektiğine inanılır. Ayrıca aynı aylarda o yılın yılanını görmeden az da olsa alabalık yenmesi gerektiğine inanılır (Yazıcı, 1984: 65).

Kedinin yalanması misafir geleceğine işarettir (KK: 66).

Bizde çakal denen hayvanın pardi diye bir ismi de vardır. O pardinin geceleri evin önünde uzun uzun uluyup öttüğü zaman o evdeki insanlardan birinin öleceğine inanılırdı (KK: 52).

Kurbağalar bağıınca yağmur yağacağına inanılır (KK: 103).

Evde incir odunu yakanın arıları ölmüş (KK: 140).

Kurban kanı meyve ağaçlarına sürülürsem meyvesi dökülmez (KK: 140).

Evin hayvanı bağııp ağlarsa o evden birisi ölür (KK: 140).

Koç kurban edildikten sonra, evin üstüne (boynuzu) takılırdı, o sene iyi geçermiş diye (KK: 152).

Pardi bağırdığı zaman herkes bir silah atar, o mutlaka bire ölü demektir. O bağırdığı zaman mutlaka çevrede bir cenaze vardır. Herkes silahını alır ona ateş ederdi (KK: 152).

Nazar değmesin diye ineklerin, öküzlerin boğazlarına muska takılır (KK: 165).

İneğin sütü kimseye gösterilmez, ayrıca yoğurdu ve sütü nazar değmesin diye kimseye yedirilmez (KK: 165).

İnek sağılırken huysuzluk edip süt kabını devirirse ineğe nazar değdiğine inanılır (KK: 165).

İneklerin sütü başkasına verilecekse, ineğe nazar değmesin diye sütün içine az miktarda tuz atılır (KK: 165).

İnek doğum yaptıktan sonra ilk sütü Besmele ile sağılırsa, sütünün bol olacağına inanılır (KK: 165).

Pardi eve yakın bir yere gelip bağırsa o eve kötü bir haberin geleceğine inanılır (KK: 165).

Eve yakın bir yerde karga bağırsa kötü haber geleceğine inanılır (KK: 165).

Üzerinde yılan resmi olan yılanlı kuruşundan kolye yapıp boğaza takılırsa, insandaki ağrıları gidereceğine inanılır (KK: 165).

Bir evde veya evin yakınlarında eğer akrep görülürse o ev veya ev halkından birisi için dışardan birilerinin kötülük düşündüğüne inanılır (KK: 165).

3.3.10. Cansız Maddeler, Eşyalar, Aletler ve Besinlerle İlgili Halk İnanışları

Kişinin üzerindeki elbise dikilmez, yama vurulmaz. Böyle yapılırsa o kişinin ömrü dikilmiş olur (Kazmaz, 1994: 162).

Süpürge ile dövülen çocuk geveze ve kısa boylu olur (KK: 68).

Süpürge ile çocuğun başına vurulursa çocuk büyümmez (KK: 20).

Eve girerken ayakkabı, burnu girişe bakacak şekilde yere konmalıdır (Kazmaz, 1994: 162).

Kapının eşiğinde oturana iftira atılır (KK: 68).

Kapı eşiği üzerinde oturulmaz. Günah olduğuna ve uzaktaki yakınlarından haber alınamayacağına inanılır (KK: 55).

Kapı eşiğinde oturmak iyi sayılmaz (KK: 100).

Misafirin ayakkabısını çevirmek saygı gereğidir. Mutlaka yapılması gerektiğine inanılır (Kazmaz, 1994: 163).

İğne ve kına vermek sevaptır (Kazmaz, 1994: 162).

Kitabın sırtının, adının yazılı olduğu kısmın dışarıya getirilmesi ve bu biçimde rafa dizilmesi sevaptır (Kazmaz, 1994: 163).

Mezarlıklarda yetişen meyvelerin yenilmesi iyi sayılmaz. Bir mezarlığın kenarında bulunan örneğin elma için “Bu elma mezarlıkları çekiyor. Onun için yenmesi günahtır” denir (Kazmaz, 1994: 164).

Yenilen maddeye basılmaz, günahtır. Soğan soyulduğu zaman kabuğunu ateşe atmamak gerekir; aksi halde acı getirir. Soğan kabuğu ateşe, bahçeye atılmaz (Kazmaz, 1994: 165).

Ekmeği keserek parçalayan erken yaşlanır (KK: 68).

Birisine süpürge ile vurmak uğursuzluk getireceğinden vurulan kişinin süpürgeye tükürmesi gerekir (Öztürk, 2005: 1040).

Sabun elden ele verilirse iki kişi arasında kavga olurmuş (KK: 19).

Buğday ekmeği yoğururken bir damla yere düşerse o gece eve misafir gelir (KK: 19).

Hiç kullanılmamış sabunu kullanmadan evvel ayağının altına süreceksin, öyle kullanacaksın. Doğrudan kullanmak günahdır. Hiç kullanılmamış sabun ölüye kullanılmış (KK: 20).

Mesela üstümde bir eşya var onu dikeceğim. Önce ipi ağzına vereceksin ondan sonra dikeceksin. Üstündeki eşyayı çıkarmadan dikeceksen böyle yapacaksın (KK: 20).

Kazan veya güğüm boş bırakılırsa uğursuzluk getirir. O evde ölen olacağına inanılır (KK: 19).

Bir hanım bir hanımdan makas alırken elden alması iyi sayılmaz. Makas, yere bırakılmalı, oradan alınmalıdır. Makas elden ele alınırsa iki gelin arasında kavga çıkacağına işarettir (KK: 66).

Ocaklıkta zincir sallandırıldığında ineğin başının ağrıyacağına inanılır (KK: 103).

Boş beşik sallandığında çocuğun başının ağrıyacağına inanılır (KK: 103).

3.3.11. Bereket, Uğur ve Uğursuzluk ile İlgili Halk İnanışları

İncir ağacının odununu yakmak iyi değildir, uğur getirmez (Kazmaz, 1994: 162).

Sabah yola çıkınca ilk önce kadına rastlamak uğursuzluk sayılır (KK: 47).

Miras almak iyi değildir (Kazmaz, 1994: 163).

Gece zamansız horoz ötmesi uğursuzluğa yorumlanır (KK: 47).

İlkbaharda kahvaltıdan önce guguk kuşunun sesinin duyulması tembelliğe, zayıflığa düşüleceğine yorumlanır (KK: 46).

Ocakta zinciri yukarı çekmek iyi sayılmaz (Kazmaz, 1994: 163).

Tırnağın atılması uğursuzluk getirir. Kesilen tırnakları bir kâğıda sarıp taş arasına ya da duvarın içerisine koymalı ve “Kıyamet günü gelin, beni bulun!” demelidir (Kazmaz, 1994: 165).

Gökkuşağının altından geçmek uğursuzluk sayılır (KK: 47).

Karın aç iken giyilen elbisenin üzerinde düğme dikmek uğursuzluk sayılır (KK: 47).

Ağustos ayının ilk günü bahçeye inilmez, bereketin gideceğine inanılır (Yazıcı, 1984: 64).

Gelinin başına atılan paradan almak uğur getirir derler (KK: 50).

Bir yolda giderken esnafın önünden bir kadın geçerse o esnafın işlerinin kötü gideceğine inanılır (KK: 66).

3.3.12. Dini Günler, Bayramlar ve Törenlerle İlgili Halk İnanışları

3.3.12.1. Yılbaşı

Hemşin köylerinde pire döğmek adı verilen bir adet vardır. Bu âdete göre yılbaşı sabahı evin en yaşlı hanımı elinde bir sopa ile tahtalara vurur. Böylece o yılın piresiz geçeceğine inanılır. Yaşlı kadın pire döverken ev halkından birisi ona ne yaptığını sorunca şu diyalog ortaya çıkar:

Ka ne edersen ka?

Pire doğüyom pire

Nereye göndersen?

Mollara göndeerom

Benzer bir adet Acaristan'daki Gürcüler arasında da bulunmaktadır (Öztürk, 2005: 960).

3.3.12.2. Hıdrellez Eğrisi

Her yıl Mayıs ayının 6. Günü yapılan Hıdrellez Şenlikleri köyümüzde bir nevi bahar bayramı olarak yaşanır. O gün yaylada arazi sahibi olanla yaylaya gübre vurmaya giderler. Dernek çimeninde az da olsa alışveriş çadırları kurulur. Küçük çaplı eğlenceler düzenlenir (KK: 68).

Bu günde hemen hemen herkes "Hıdırellez eğrisinin" korkusunu yaşar. İnanişaya göre o gün eğici, kesici, bükücü aletler kullanılmaz. Eğer kullanılırsa doğacak çocuklar, buzağılar, oğlaklar eğri büğrü doğarlar ve vücut hatları tam haliyle oluşmaz. Bu günde sandık ve dolap kilitlenmez, kapı açıp kapanmaz. Çamaşır yıkamak, çamaşır sıkmak, yufka açmak, ayakkabı bağcığı düğümlemek, demir tutmak oldukça sakıncalı sayılır. Özellikle hamile bayanlar bu tür işlerden uzak durmalıdır. Hıdırellez eğrisi günün belli bir saatinde gerçekleşmiştir. Fakat günün hangi saatinde gerçekleşeceği bilinmediği için 5 Mayıs günü ikindi vaktiyle başlayıp 6 Mayıs ikindi vaktinde son bulan süre zarfında yukarıda saydığımız işler yapılmaz (KK: 68).

Hıdırellez eğrisinden sakınılmak için 6 Mayıs ikindi vaktinden sonra tarlaya kabak ekilir. Bu kabağa da Hıdırellez kabağı denir. Kabak tohumunu tarlaya ekerken şunlar söylenir: "Benim ve ailemin Hıdırellez gününde yaptığımız bütün eğrilikler bu kabağın başında toplansın." Bu söz üç kere söylenir ve kabak olgunlaşınca kabağın üzerinde minik minik kabarıklar oluşur. Kabağın üzerinde oluşan kabarıklar yapılan olumsuz işlerin simgesi durumundadır (KK: 68).

Hıdırellez günü erken kalkıp yokuş yürüyen insanların ömrünün uzadığına inanılır (KK: 68).

Bu günde suya tuz atılırsa yapılan tüm eğriliklerin tuz gibi suda eridiğine inanılır (KK: 68).

3.3.12.3. Mart Dokuzu

Koca karı ayına göre Mart ayının 1. ile 9.günü arası (Şimdiki takvime göre 13 /22 Mart) "Mart dokuzu" diye bilinir. Yılın en sert havaları bu günlerde yaşanır. Bundan ötürü gerek mart ayı gerekse "Mart dokuzu" hakkında bir dizi inanışlar oluşmuştur.

Mart ayı dert ayı.

Mart kapıdan baktırır kazma kürek yaktırır.

Mart ayında göle düşen kurt çıktıktan sonra sırtını kurutursa o yıl havaların güneşli olacağına inanılır (KK: 68).

3.3.12.4. Çürüklük Ayı

Ağustos ayı boyunca cuma günleri "çürüklük günü" diye bilinmektedir. Fakat ayın hangi cuma günü olduğu bilinmez. İnanişâ göre bu günde yıkanılan her çamaşır çürüyüp gider. Çürüklüğün belli bir saati vardır; ama saati halk tarafından bilinmediği için ağustos ayı boyunca cuma günleri kesinlikle çamaşır yıkanmaz. Köy yerinde bu inanişâ hala yaşamını sürdürmektedir (KK: 68).

Çürük ayının (Temmuz) son haftası ile ağustosun ilk haftasına rastlayan on günlük süre içinde, yıldırım çarpması kadar kısa, öyle bir an vardır ki o an geldiğinde suyun içerisinde olan canlı, cansız her şeyi etkiler. Eğer insan o anda su ile temas halindeyse su değen yerleri benek benek olur. Bu olaya "Behur" denilmekte ve bu süre içerisinde suya bir çivi veya herhangi bir demir atılırsa behuru çekeceğine inanılmaktadır (KK: 103).

Salı günü uğursuz günmüş. Benim büyük annem, bizim iki tane ev vardı, aşağıda yukarıda, böyle bir taşıma işi olunca veya bir yere, Rize'ye gidecekse salı günü gitme derdi (KK: 152).

3.3.13. Su ile İlgili Halk İnanışları

Akşamdan sonra dışarıya su serpilmez, eğer serpilirse, serpen kişi paçarıslanmış [Hastalanmış] (KK: 164).

Artık suyu içmenin sevap olduğuna inanılır (KK: 164).

Suyu oturarak içmenin sünnet olduğuna inanılır (KK: 164).

Bir evde ölü olduğu gün su ve sabun kullanılmaz. Arada dere yoksa bütün suların ölünün olduğuna inanılır (KK: 164).

Suyu birden içmek iyi değil; üç yudumda üç besmele ile içmek gerekir (KK: 164).

Su içerken baş açık olmamalıdır. Ya el başın üstüne konmalıdır ya da baş bir örtü ile örtülmelidir (KK: 164).

Yeni yılın (14 Ocak) sabahında eve ilk giren kişinin o yıl evin kaderini belirleyeceğine inanılır. Bu yüzden, o gün eve birisi gelmeden ilk kalkan ev ferdi kimseye

görünmeden dışarı çıkar ve eve su getirir. Bu su evin duvarlarına ve köşelerine serpilir (KK: 56).

3.3.14. Sağaltma Metotları ve Ocaklarla İlgili Halk İnanışları

İncir ağacından düşenin yarası kolay kolay iyi olmaz (Kazmaz, 1994: 163).

Dili doğuran, anasına “Ana dilim doğurdu” dediğinde anası da “Tukur da at oni” diye karşılık verdiğiğinde, dili doğuran da “tu” diye tükürdüğünde ve bunu üç defa tekrarladığında dili iyileşir (KK: 103).

3.3.15. Nazar ve Nazardan Korunma ile İlgili Halk İnanışları

Göz olmaması için sütü, yoğurdu okumalı, üflemeli (Kazmaz, 1994: 167).

Küçük çocukları nazardan korumak için közün ucundaki karadan burnunun ucuna hatta yüzüne sürülür. Güzelliği görünmesin, çirkin görünsün, bakan çirkin görsün diye bu yapılır (KK: 154).

İneğin, sütü kimseye gösterilmez, yoğurt ve süt yabancıya yedirilmez; göz değer (Kazmaz, 1994: 167).

Nazar değmesin, göz almasın diye ineklerin, öküzlerin boyunlarına, boğazlarına muska asılır (Kazmaz, 1994: 167).

Nazar olan insan bana gelir. Bir tabağın içine su koyar. Nazar olan kişiye ve suya bildiğim duaları okurum. O suyun içine tükürürüm ve nazar olan kişinin o suyla yüzünü yıkamasını söylerim (KK: Salih Yazıcı 1979, Rize, Lise, Fırıncı).

“Maşallah süphanallah kuvvete ilah, billah” denildiği zaman hiç kimsenin nazarı değmez (KK: 21).

Nazarlı bir insanla karşılaştığı vakit onu geçtikten sonra yedi tane taş, ayakla çevrilir, üstüne basılır. Her çevirmede “Nazarın taşa vursun” denir (KK: 21).

İçine nazar duası yazılan muskalar nazara karşı kullanılır. Mavi boncuk takılır. Nazar değdiği zaman boncuk kırılır (KK: 21).

Evlerin nazardan korunması için delikli katır nalı evlerin girişine, kapının üstüne asılır. Hayvan boynuzlarının asıldığı da olur. Beyaz kumar yaprağı kırılıp evin girişine, bahçelere asılırsa nazar değmez. Köpek pisliği bir torbaya konulup eve asılırsa nazar değmez. Kesilmiş hayvanların başları (inek, boğa) soyulup özellikle yeni yapılmış evlerin damlarına asılır. Eski eşyalar (ayakkabı, giysi) aynı şekilde evlere salınır (KK: 21).

Kuru hayvan kafasına “gağuz” denir ve bulunduğu yerin göz almasını önler inancı ile evlere ve bahçelere asılır (Yöremiz İkizdere, t.y., 11).

Özenle boşaltılan yumurta kabuklarının içlerinden dikenli çubuk geçirilir. Bu çubuklar birkaç kat dolaştırılarak daire şeklinde verilir. Dikenlere dizilen yumurta kabuklarının aralarına biberler ve eskimiş bez parçaları takılır. Bu halçili, evlere ve bahçelere asılır. Takıldığı yerleri nazardan koruduğuna inanılır (Yöremiz İkizdere, t.y., 10).

İneğin alnına muska bağlanır, mavi boncuk takılır, memesine çamur sürülür. Nazar geçsin diye nazar duaları okunur. Eğer nazar değmişse dua okuyanın gözleri yaşarır, başı ağrımaya başlar (KK: 21).

Selahattin Dayi evini yeni yapıyordu. Ndure Amedi ile Mtuti Osman oradan geçiyorlarmış. “Yahooo bu ev ne kadar güzel oluyur” deyi söylenmişler. Geçip gitmişler. Hemen arkalarından ahirde duran yüklü olan hayvan (doğuma üç ayı var) tepinmeye başlamış. Dilini dışarı bırakmış. Ağzından çöpük getirmiş. Aşe (Ayşe) Hala da hemen tuzi almış, okutmuş. Okunmuş tuzu alup köye gitmiş. Hayvana yedurmuş, hayvan hemen iyileşmiş (KK: 21).

İrfan mezreden geliyormuş. İnekleri köye getiriyordu. Duymaya Ahmet ile Ayı Osman (ikisi de nazarcı olarak biliniyor) karşılaşmışlar, durup konuşmuşlar. Onları biraz geçtikten sonra ineklerden biri kayadan yuvarlanmış. İrfan hemen adamalrın peşinden gitmiş. İkisini da geri döndürmüş. “Bu ineği siz düşürdünüz, düşürdüğünüz gibi çıkarın” diye dayatmış İrfan. Duymayan Ahmet hayvanun yanına inmiş. Okumaya üflemeğe başlamış. Hayvan canlanmış, o kayaluktan kendisi çıkmış (KK: 21).

3.3.15.1. Kurşun Dökme

Kurşun bir sac tenekenin içinde ateşte ısıtılarak eritilir, su şekline gelir. Onu içinde su olan bir tasın içine dökerler. Suyun içerisinde kurşun şekil aldığı anda, kurşun döken kişi tarafından yorumlanır. Kişiye nazar değmişse kurşun insan şeklini alır, değmemişse düz şekil alır. Kimin nazar değdirdiğini kurşun döken kişi aldığı şekilden bilir (KK: 154).

3.3.16. Büyü ve Sihir ile İlgili Halk İnanışları

Muskanın çürüyünce zarar vermez hale geleceğine inanılır (Kazmaz, 1994: 163).

Eşyası kaybolan kişi, şüphelendiği kişilerde olmak üzere birçok kişiden fasulye toplar. Fasulyelerin üzerine okunur ve nemli bir yerde bekletilir. Fasulyeler nemden kabarıp kabuğu çatlamaya başlayınca eşyayı çalan hırsızın da karnının şişip çatlayacağına inanılır (KK: 103).

Muska yapan kişi, ayet yazdığı kağıdı üçgen şekline sokar, muşambaya, su geçirmez beze sararak verir. Bazı muskacılar, muska yazdığı kağıdı keser, yuvarlak haline getirir, hastaları onun arasından geçirir (Kazmaz, 1994: 198).

Mum Dökmek: Kıskançlık, kötülük etmek gibi sebeplerle kızın saçı değirmen çarkına bağlanır; çark döndükçe kızın başı döner. Bundan kurtulmak için mum dökülmesi gerekir. Bu işlem de şu şekilde yapılır:

Mum tavaya konur, eritildikten sonra hasta kişinin başından geçirilerek suya dökülür. Bu sırada dua okunur, dua okunurken mum şekil alır. O şekil açılır göz olan, çibana benzeyen yerler çıkarılır, toplanıp ateşe atılır. Bundan sonra mum tekrar tavaya dökülür. Bu işlem yedi defa tekrarlanır. Yedincide tavadan çıktığı şekliyle gösterilir, asılır. Böylece gözden kurtulunmuş olur (Kazmaz, 1994: 199).

Rize yöresinde aşk, sevdalık konularında zaman zaman çeşitli büyüsel işlemlere başvurulur. Örneğin sevgilinin gönlünü çelmek için cinciye muska yazdırılır, muskanın konulduğu su sevgiliye içirilir. Birkaç muska yaptırılır, biri bir tas suya atılır ve yıkanır. Böylece elde edilen muska suyu kıza içirilir. Ötekiler de dama yastığının altına yerleştirilir. Kız, muska suyunu içince oğlana kaçır. Babası başka yere vermek istese bile mücadele eder, direnir bir şekilde büyüü yaptıran oğlana gider. Bunların dışında kızın habersizce

alınan saç telinin değirmen çarkında döndürülmesi yöntemi de vardır. Çark döndükçe kızın akli da döner ve oğlana kaçır (Kazmaz, 1994: 202).

Damadı, çekemeyenlerin, sevmeyenlerin başvurduğu büyü yöntemi genelde “Güveyi bağlama” denilen yöntemdir. Gerdek gecesi, damadın geçeceği yolun bir yanına bıçak, öteki yanına da bıçağın kını konur. Damat ikisinin arasından geçtikten sonra bıçak kınına yerleştirilir. Böylece damat bağlanmış olur; cinsi ilişkide bulunma gücünü kaybeder yani kocalık vazifesini yapamaz. Gelin de bakire olarak kalır. Ancak bu büyüyü bozmak için de şöyle bir karşı büyü vardır: Sedir ağacından yedi tane yaprak alınır, taşla dövülür, başka su ile karıştırılır, üzerine bir Ayet’el Kürsi, üç İhlas bir Muavvezeteyn okunur, üç yudum içtikten sonra kalan su ile damat yıkanır (Kazmaz, 1994: 203).

Bunların dışında büyü amaçlı yapılan cincilerin okudukları suları içme suyuna karıştırarak büyü yapılmak istenen kişiye içirmek gibi yöntemler de vardır (Kazmaz, 1994: 203).

Tedavi için Trabzon’a gitmişim. Kaldığım otelde temizluk yapan bir kadın vardı. Benimle konuşmaya başladı. Bana “Ben senun halunden anladum” dedi. “Ben senu üfleyeceğim” dedi. Üflemeye başladı. Bana üfledi üfledi, artuk üflerken titreyebiliyordu. Çenesi yamuliyurdi, gözlerinden yaş akiyordu. O akşam hiç uyuyemedum. Akşam eşum gelmemişti. Ben uyuyorum güya, kapi kapali. Biraz uykuya daldığım anda büyük kizum Havva geliyor, kapıyı açıyor. Başını içeri uzatıyor, ben baktuğum zaman kaçıyor. Öyle öyle eşum gelene kadar uğraştım. Eşume her şeyi anlattum. “Kendini oku, öyle yat” dedi bana ama uyuyamadım. O akşam rüyamda yarı insan, yarı köpek beni kovalıyordu. Sabahleyin kadın sordu bana: “Bu akşam ne oldu?”

Kadına anlattum. Boy abdesti alıp şeker üfleyeceğim. Şekeri üfledi, getürdi. “Buni köye götürdüğün zaman sabah aç karında güneş doğmadan (namaz vakti) pınardan akan suyi dışarıdan getirecekler, bırakacaklar, hiç ses yapmadan geri gidecek” dedi. “Sen de sana verduğum şekeri mangala koyacaksın, ateşi yakacaksın. Şekeri de atacaksın içine, üstüne da biberi koyacaksın. Eğer o biber çok fazla kıvranurse sana sır yapan insanlar hala devamdadurler. Çok şiddetli sir yapiliyur demektur. Eğer biber hafif hafif yanarsa demek ki senun sırrun bitmiştir, böyle yapacaksın” dedi. Ben de aynı şeyleri yaptum. Geturdukleri suyi da evin dört bir yanine döktüm. Daha bir şey yapamıyorlar.

Bi da yine ayni kadun benim belum ağırıyordu. “Sen sabah güneşi doğmadan yedi türlü çimen toplayacaksın” dedi. “Eve getüreceksin. Yedi türlü olsun da ne olurse olsun. Ama sabah güneşi doğmadan eve götüreceksin. Bol sarmusak kabuğı, bol soğan kabuğı büyük kazanda hepsini kaynatacaksın. Onun suyu ile ağırduğı yerlere banyo yapacaksın. Yapraklarını da ağırduğı yerlere bağlayacaksın. Öyle faydasını görüyorsun” (KK: 21).

Yeni ölen insanın mezarındaki toprağı alıp da evin üstüne serpersen kimin adını verdiysen o kişi toprak gibi olur, gözünü açamaz, halsiz düşer, hasta olur (KK: 21).

Muska yapıp evin içine ya da herhangi bir yere kötü olsun diye yerleştiriyorlar.

Ben hasta idum. Yeni yeni iyileşiyordum. Bahçeye çıktım bostana, ayağume bir şey takildi. Bi baktım naylona sarılmış muska var içinde. Uzun uzun bir naylona sarmışlar. Muska bir kırmızı mürekkeple bir yeşil mürekkeple yazılmış. Hemen İlyas Hoca’ya götürdüm. Muskayı okudu. “Bu kötü bir muska ama bu kadar kötü bir insanun olabileceğine benim inancum gelmeyur” dedi. O muskayı bir da Çayeli’ndeki bi hocaya götürdüm ama o yokti. Birkaç kez gittim, bulamadım. Muskayı eve sokmuyordum, korkuyordum, dışarıda saklıyordum. Soni hocaya götürdüm, bakturdum (KK: 21).

Domuz yağını bir eve sürersen o evde kavga eksik olmaz, birbirlerini yerler. Kapının önüne okunmuş bir toprak dökerlerse ve o toprağı birisi basarsa basan kişi kötü olur. Eğer toprağı süpürürsen, süpürdüğün yerde bastığında da aynı şey olur (KK: 21).

Timisvat köyünde bir kadun var imiş. Yolun üzerinde evi var idi. Kim neyini kaybederse ona sorarlardı. Elini kucagine alur, kaybettugi şeyun yerini söylerdi. Benim bir kazmam (bergi) kaybolmuşti. Arayuruz arayuruz kaç senede bulamayuruz. O zamanlar böyle şeyler kıymetli idi tabii. Bir gün inerken ona sordum “Kazmani yakın komşun aldı. Ondadır ama söylemeyur. İçeri tutuldi, söylemeyur” dedi. Bir hafta sonra bahçeye kazmayı dikti. Bizum çocukler kazmayı bulduk deyi eve ceturdiler. Yaşli kadın utandı. “O sizun değildi, benim idi” derken geri verduk kazmayı. Her şeyi o kadune soruyorduk. O kadun ellerini kucagine koyayur her şeyi biliyordu. Kafasını bir sağa bir sola çeviriyordi. Elinden okuyordi. O yaşli kadun elduktan sonra cemscomile (falsız) kaldun deyi güleyurlerdi bana (KK: 3).

Damadı Bağlamak: Bağlama şeyi var, düğünlerde kız alınıp götürülürken efendim götürürken vatandaş işte, o öteki vatandaş, damadı bağlamak isteyen, yani düşmanı veyahut da şaka vari şimddi yok yani bu eski dediğim.

O kızı alıp giderken onlar ona bakarak efendim, bir yere bir kazık çakarlar mış veyahut da bir tahtaya çivi çakarlar mış. O artık efendim, af edersiniz daha cinsel temasta bulunamaz mış. Artık çakarken dualar okurmuş, onu da herkes yapamaz mış. O çivi çaktığı zaman onlar birleşemezmiş, ta ki onlar çare aramaya başladığı zaman, artık kim bağladı, kim şey etti? Sonra o vatandaş kim ise kazığı, çiviye sökene kadar o bağlı kalırmış guya (KK: 154).

3.3.17. Kutsal Yerler ve Ziyaret Yerleriyle İlgili Halk İnanışları

Salin köyün bir yerinde patika bir yol var. Bu patika yol bir kavise giriyor, bir boşluk var. O tarafı tümsek bu tarafı tümsek, ortada boşluk var. Orda dediler ki “Burada bir mezar var, bir koca karı mezarı”. Gelen geçen burada dua eder. Bir taş atar. Diz ağrısı, bel ağrısı olan iyileşir. Eskiden burada Meryem Ana'nın komple altından bir heykeli varmış, tabi bulundu alındı (KK: 21).

Kadunun birisi gununun (petegun) içine bal doldurdi. Her gün oradan bal aliyurler. Bal hep aynı seviyede. Kadun huylandı. Bal aliniyur, yeniliyur ama bal hep aynı seviyede hiç bitmiyor. Demiş bunda bir keramet var. Yani aylarca bal kullaniliyur, fakat bitmiyor. Meğer eyilerden birinin duasi varmış. Kadın dayanamayıp söylüyor. “Söylemeyup da ne olacak?” diyor. Kadın öyle konuştuktan sonra sır bozuliyur, bal bitiyor (KK: 21).

3.3.18. Cin, Şeytan ve Meleklerle İlgili Halk İnanışları

Çayeli'nin batısında Şairler Deresi'nin 30-40 metre ilerisindeki kayalıklara halk arasında “Kayanın dibi” ya da “Kayanın altı” denir. Bu kayaların altında geçen yol eskiden çok dardı. İnanışa göre kayaların ağaçlıklı olan yukarı kısımlarında cinler, periler bulunmuş ve aşağıdan geçenlerin üzerine taş atarlarmış. Zaman zaman tepeden yuvarlanan taşların sebebinin cinler olduğu söylenirdi (Kazmaz, 1994: 165).

Cinler su üstünde yürüyemez, onun için eskiden İstanbul'a vapurla giderdik (KK: 73).

Çayeli ilçesi Eskipazar mahallesinde bulunan küçük çağlayanla ilgili bir olayı mahalle sakini bir kişi şu şekilde anlatmaktadır: “Bir gece pazardan geliyordum. Baktım, orada, suyun altında bir kız var, çok güzel. Saçlarını yıkıyor. Yanına yanaştım hiç kaçmıyor. Elimi sürdüm bir şey demedi. Sonra eve gelirken bana öyle bir tokat vurdular ki” Aynı kişi sözlerine şöyle devam etti: “Bu yollarda eskiden çok taş atılırdı. Buralar sahiptiydi. Gece giden iki kişiyi taşa tuttular. Korkarsan taş olur, korkmazsan bir şey olmaz” (Kazmaz, 1994: 166).

Adacami köyünün alt tarafında Cin Irmağı diye adlandırılan ırmağın cinli olduğuna inanılır ve buradan geçenlere taş atıldığı rivayet edilir (KK: 74).

Cin, peri gibi insanları çarptıklarına inanılan hayali varlıkların sürekli olarak buldukları yerlere halk arasında sahipli denir. İnanışa göre böyle yerlerden geçenlerin, buralara basan ya da işeyenlerin ağızları, vücutlarının başka yerleri çarpılır; kişiye inme iner (Kazmaz, 1994: 166).

İncir ağacının altında abdest bozanı cinlerin çarpacağına inanılır (KK: 66).

Değirmenler, cinli, perili yerlerdir. Yani değirmenler cinlerin emrindedir (Öztürk, 2005: 310). Böyle yerlere halk arasında “eserli” denir (Öztürk, 2005: 357).

Culame Ali’nun gelini bizum evde konuşmuştu. Adi Filiz’dur. Dayım bana “Bir tatlı yap” deyi söyledi.

Oturdum yarım saatte sekiz tane tatlı (baklava) yaptım. Dayım şaşırды, hayret etti. “E nasıl yaptun?”. “Yardım ettiler bana”.

Şimdi çay topluyorum günde 500 kg çay topluyorum, bana yardım ediyorlar.

Bazileri da var, aklinden geçiyorlar. Bazileri yardım ediyorlar. Bazileri da kötülük yapayurler. Bütün köyli toplaniyur, tutamayurler. Ne bulurse öldürmeye çalışiyur. O şekilde cebelleşiyur, tutayurler, böylelikle bayiliyor, kimi geç ayılıyor, kimi uzun zaman baygın kalıyor (KK: 5).

Seferberlik olmuş, bu yüzden köyde kimse kalmamış. Benim babam ile Mecit amca arkadaşdılar. “bi yaklaşalum mahalleye” dediler. Mahallede kimse yok.

Köye gelmeye başladılar. Alt yoldan yaklaştılar. Camiye yaklaştılar. Camide bir kalabalık ses var, bir ağlamak var, bir ağlamak var.

“Durduk” dediler. Kimse yoktu da ne oldu, bunlar nereden geldiler. Herkes seferberlukteler. Kadın, çocuk kimse yok köyde. Yaklaştılar caminin altına. Cami de bir ağlamak var ki cami inleyur.

Olduğumuz yerde kalduk. Köyde kimse yok da bu ne oluyor? “Yavaş yavaş yaklaştuk”. Camide hiç kimse yok. O sesler meğerssem ölümler ağlıyordur. Köyde kimse yok diye ağlıyorlardı (KK: 3).

Memet’un bir halası var idi, delilendi, bağladılar. Duvarı bir şeyler görüyordu. Kadın bağıriyordu. Beni çağirdiler. “Bunun perisi var, perisini vuralım” dediler. Tabancam yoktu, Osman’ın bir tüfeği var idi. Kadın perisi ile konuşiyordu. Kadun görmezken arkasından bir kurşun attuk. Kadun bağırmeye başladı. O olayun gerçek olduğunu anladum. Kadun rahatladi, ondan sonra vuruldu diye rahatladi. Yer düştü gitti deyi kadun zor bağırdi.

İrmak kenarlarında akşamüstleri çarpiliyor. Karanlıkte dolaşılmaz oralarda. Çocuklere ırmak kenarlarına işetilmez, çarpılır deyi. Oralardan geçerken dualar okunur, öylelikle geçilir. Bir da küle basılmaz, adam çarpınurmuş, öyle diyorlar (KK: 18).

Elmanın kabuğu soyulduktan sonra ateşe atılıp yakılırsa şeytanın çatlayacağına inanılır (KK: 66).

Cin Çağırma Olayı

Eee cin çağırma olayını duyduğum kadarıyla gördüğüm kadarıyla anlatmaya çalıştım. Öncelikle beyaz bir boş kâğıdın üzerine beyaz ya da renkli boş kâğıdın üzerine a b c olarak yirmi dokuz harf yazılır. Altına bir evet hayır olayı yuvralak içinde yazılır. Artı birden ona kadar rakamları yazarız. Fincan normal bir kahve fincanı ters çevirerek işte şu anda anımsayamıyorum bir süre dua okunarak onun ismiyle beraber bişe, baba adı altında çağırılıyor ve cin geliyor. Cin çağırıldıktan sonra işte soruluyor cine ben sordum hatta yaşadım tabi. Tabi lise çağlarında küçüklük çağlarda yaptık. Soruluyor işte kimsin, nesin, dinin nedir hangi dine mensupsun? Genelde Müslümanı da raslıyo, Hıristiyanı da raslıyo, yalandan söyliyeni de oluyo. Tabe yaşın kaçtır kız mısın erkek misin? Hepsine kendin iki

kişi parmak sadece dokundurmak babında tam bastırmak değil; dokundurmak babında hissettirebilmek babında parmağın ucuyla koyulduğu zaman harekete başlıyo. Sorularına cevap veriyö. Eğer geldiyse tabi. Zaten söylüyorsun yaşıñ kaçtır? On sekiz, on dokuz kaçsa. Kız mısın, erkek misin? Üstüne üstük cevap veriyö Müslüman mısın diyosun, onlara cevap veriyosun, ne istiyosun soruyosun ona. İşte kocam beni aldatıyo mı, karım beni aldatıyo mu? Hesabı işte aklına ne tür soru geliyosa hepsine cevap veriyosun. Cevap veriyö. Al bunu cevap veriyö. İşte göndermeye çalışırken de normal bazı yine şu anda hatırlayamadığım sure duaları var onla beraber gönderiliyo. Başka çağırduğımız zaman yine geliyo. Şöyle yalancıları da oluyo tabi geliyo, senden daha önceki çağırıklarına işte daha önceki çağırıklarına diyo ki bu Müslüman değildir. Bu Müslüman değildir, san yalan söylüyo hesabı. Tabi yine çağırıklarımızda daha önceki çağırıklarımızı da yalanlaya biliyo. Tabi yani diyo ki ben Müslüman; ama daha önceki Hıristiyandı. Sana yalan konuştu. İşte seni kandırdı böyleleri de oluyor. Yalnız bunun bir tehlikesi var bu dini yönden. Bu cin çağırma olayı gerçektir. Gerçekten çağırma olayı vardır ve doğrudur; ama şu sakıncası vardır. Cini çağırıldıktan sonra cin gitmiyo sahipleniyor da sevdiği kız olur, erkeği sever, genç erkeği sever, ona sahiplenir. Ver bana onu sahiplendim, gitmiyorum, ben ondan hoşlandım, gitmiyorum. Eee artık erkek olur yanında bi bayan olur ondan hoşlanır gitmiyorum diyebilir. Ya benim de başıma böyle bir olay geldi. Yanımızda bir bayan vardı sahiplendi. Yani şöyle sahiplendi tam sahiplenmedi çocuktur. Ben dedi felancı kişiden hoşlandım gitmiyorum dedi. Kalbine sorduk, ııı yani okuduk bildiğimiz bütün duaları okuduk, o gece gitmedi. O gece kaldı, gitmedi. Ertesi gün zor şer bi şey yaptık yolladık ve bu dini açıdan da günahdır. Artı çokta sakıncalıdır. Bu böyle sahiplenme olayı olduktan sonra daha bırakmiyo seni. Hayatın boyunca beraber onla yaşıyorsun. Artı dünyada hiçbir huzurun kalmıyo. Aile kuramıyosun; çünkü ailen ortamına giriyor, huzurunu bozuyor. Evlen de evlenemiyosun. Artı yaşamında değişiklik oluyo. Ya seni bırakmiyo kısaca çok tehlikelidir gerçektir; ama tehlikeli bir olaydır. Bildiğim kadarıyla da bu kadar. Teşekkür ederim (KK: 72).

Şimdi bu cin peri olayı, İslamiyette var yani. Yani inanan, inananlar için var yani, inanmayanlar için bir şey diyemeyiz de. Şimdi böyle mesela eskilerden duyduğumdan yani, en yakın tanıklarımın annem derdi ki “Biz değirmene giderdik” derdi. Yani insuz cinsuz yerde daha çok olur. “Peri kızları o kadar güzel olurdu ki” diyo sapaşarı. Böyle sarışın saçlarını böyle örerdı diyo. Giderdik oraya diyo, bizi görürlerdi böyle “Hi hi

hi hi” güler kaçarlardı diyo. O kadar yakın olurdu biz görürdük yani diyo (KK: 123).

Eve cin gelmesin diye evin temeli açılırken etrafına daire çizilir, hoca getirilip dairenin etrafında döndürülür. Evin dört bir tarafına giriş yerleri açıldığında daireler çizilir (KK: 152).

Cinlerin iyi kısmı ve kötü kısmı diye ikiye ayrıldığı söylenir. Öyleki bu cinlerle evlenen insanlar da var. Yani gündüz normal evinde oluyor, gece evden yok olup cinle beraber oluyor. Bunlara "cin kızı" diyorlar. Cin kızıyla evlenmiş, normal bir hayat sürmüş insanlar var. Erkek dişi cinle, dişi de erkek cinle evlenirmiş. Büyük annem bunu isim de vererek anlatırdı. İyisine denk geldiğin zaman iyi olurmuş da kötüsüne denk gelince çarparmış (KK: 153).

Bu cinlerin adam taşlama olayında çok olurdu mesela. O zaman anneler, biz çocuktuk bizi derimene, genelde çok iş olduğu için akşamları giderlerdi yani zamandan tasarruf, mısır vardı, mısırı öğütmek için ee gündüz normal işine seyreliyor veyahutta gündüz kalabalık oluyo, değirmen değirmen beş köye hitap eden bi derimen nöbet oluyo, o zaman nüfus daha çokdi bu memlekette, herkes hep mısırla geçindiği için sıra bulmak çok zordı. En sıra ne zaman olurdu, on ikiden sonra sabah arası. Gecenin belirli bi saatinde kalkıp bunla derimene giderdi. Ve tabi biz da çocuk olarak heveslik ederdik, "yahu biz da gidelim, biz da sizinle gelelim." "Yok, size cinler taş atar korkarsınız, çarpılırsınız size taş vurur belki." Bizi götürmezlerdi. Ve bi defasında çok iyi hatırlıyorum gidip derimene donduktan sonra işte anlatıyo: "Taş tam burnumun ucuna vurdi, ayağımın altına vurdi." Cin olayında evet, taş atarlardı bu yirmak ağızlarına bazan böyle sesleri da çıkardı. Fakat hiç kimseye bu cinlerin taşının dokunmadığı söylenir, yani başının ucundan geçer, kulağının yanından geçer; fakat bir türlü insana dokunmaz (KK: 153).

Cinlerin bazen köpek şeklinde, pisik (kedi) şeklinde de görüldüğü söylenirdi (KK: 153).

Bazan beyaz bi tabut şeklinde çıkarmış; yolda giderken böyle yanlarine beş metre onune, bembeyaz bi tabut yani uç metre yani bu gunki tabirle bu tabut diyelim beyaz bembeyaz, uç metre boyunda, elli santim genişliğinde onini kesermiş. Bunlar da artık ya yol değiştirmek zorunda kalırdı veyahut okurdu, okumaya başlardı, okumayı bilenler

işte. Kulhuvallahu, Allahulailahe okurdi işte, bu surelerden Elhamdan işte ve o giderdi. Biraz korkan adamlar ise korkudan dolayı, bu çapılma olayı, yani büyük annemin anlattığına göre ona hiç korkmazdı, benim annem bişe olmaz, çok da okurdi zaten hocaydı, her çeşitten. "Cin adama bişe yapmaz" derdi. Korkmazdı. Çarpma olayını şöyle değerlendirirdi "Korkunun verdiği bişeyden dolayı." Yani oni goruyo bu ben korkusundan dolayı kişi aklını yarıya yitiriyö gibi yani. Ondan sora da bu cin çaptı olayı oluyo yani (KK: 153).

3.3.19. İnsan Cinsiyeti, Vücudu ve Davranışlarıyla İlgili İnanışlar

Bir kişi işe başladığında eğer işinin üstüne tembel birisi gelirse işinin bitmeyeceğine, çalışkan birisi gelirse işinin çabuk biteceğine inanılır (KK: 155).

Evde ıslık çalan hastalık çağırır (KK: 68).

Eli ağır olan dul kadınla evlenir. Vurduğu zaman ağrı veren kişiye eli ağır denir ve bu tür kişilerin dul kadınlarla evleneceğine inanılır (Kazmaz, 1994: 162).

Köstebeğin yukarı kaldırdığı toprağın üzerinden geçen insan kaşınır (KK: 68).

Kepçeyle su içenin düğününde yağmur yağar (KK: 68).

Erkek, kadınların arasından geçmemelidir; çünkü kadın şeytandır (Kazmaz, 1994: 162).

Uzun yolculuğa, gurbete giden biri varsa ev o gün süpürülmez. Komşuya veya başka bir kimseye hiçbir şey verilmez. Süpürülen ev dışarıya doğru değil da içeriye doğru süpürülür (KK: 19).

Köşeye, bucaklara doğru süpürülür. Dışarıda, tarlada toprak ve gübre oynatılmazdı. Eğer evi süpürülürse giden kişinin bir daha eve dönmeyeceği düşünülür (KK: 20).

Dışarıya giden birinin arkasından su dökülür. Çabuk gidip çabuk gelsin diye (KK: 19).

Hiç yatmaduğun evde o kişi ev süpüremez (KK: 20).

Bir kişi yola çıktığı zaman uğursuz sayılan (kendine göre) biriyle karşılaştığı zaman geri döner. Geri dönmediği vakit işleri ters gider (KK: 19,20)

Evden çıkan kişi küçük çocuğu önüne alır. Önce çocuk evden çıkar. Böyle yapılırsa işlerin yolunda gideceğine inanılır (KK: 19).

Askere giden birisinin hanımın yatağına o gece erkek çocuk yatırılır. O gece yatağı boş bırakmazlar (KK: 20).

Geceleri tırnak kesmek günahdır, ömür biter (KK: 19).

Bir kız, evinden gelin gittikten sonra evine döndüğü zaman evinde tırnağını kesemez. Tırnak kendinden bir parça olduğu için babansın evinde o parçayı bırakmanın ayrılık getireceğine inanılır (KK: 20).

Çocuk başını yere diktiği zaman misafir geleceğine inanılır (KK: 20).

Sağ elin kaşınırsa para gelir, sol elin kaşınırsa para gider (KK: 19).

Sağ ayağın kaşınırsa gidersin, sol ayağın kaşınırsa birisi gelir (KK: 20).

Kulağından ses gelirse (kulağın ınlarsa) başını yere egeceksin. Hiç kimse bakmadan “Eşhedü enlâ ilâhe illelâh ve eşhedü enne Muhammeden abduhu veresulühu” deyip “Çavurepeşi, çavuripeçi” diyeceksin (KK: 19).

Kız istemeye giderken bir şeyi çorap, hırka ters giyip öyle gideceksin. Uğur getirir (KK: 19).

Yemek yerken lokma düşerse yakınlarından birisi aç demektir (KK: 20).

Bir kişi elini çapraz koltuk altına sokarsa o kişinin öksüz kalacağına inanılır (KK: 66).

Bir hanım bir hanımdan sabun alırken elinin üstü ile almalıdır. Elinin içi ile alırsa tatsızlık çıkacağına inanılır (KK: 66).

Bir kişi otururken ellerini birbirine taraklarsa o kişinin kısmetinin kesileceğine inanılır (KK: 66).

Düğmesi dikilen kişinin ağzına bir şey vermek gerekir. Aksi takdirde düğme ile birlikte o kişinin aklının da dikildiğine inanılır (KK: 66).

El tırnağının üstünde beyaz lekeler olursa o hanıma bir şey alınacağına işaretler (KK: 66).

Kulağı büyük olanın ömrü uzun olur derler (KK: 66).

Kulağın çınlaması, kulağı çınlayanın bir yerlerde anıldığı şeklinde yorumlanır (KK:66).

Sağ el kaşınırsa bir yerden para geleceğine işaretler. Sol el kaşınırsa elden para çıkacağına işaretler (KK: 66).

Sol gözün seğermesi o kişinin kötülük göreceğine işaretler (KK: 66).

Yerde oturan birinin ayaklarının üstünden geçilmesi iyi sayılmaz (KK: 66).

Başka bi inanışa göre ise elleri göğüste bağlayıp bir araya getirmenin kısmeti bağlayacağına inanılır, yapılması hoş karşılanmazdı (KK: 52).

Ayağının altı kaşınanın bir yere gideceğine inanılır (KK: 140).

Kulağı çınlayan birinin öleceğine inanılır (KK: 140).

Elçiliğe giderken iç çamaşırını ters giyenin işi yolunda gidermiş (KK: 155).

Elbise insanın üzerindeyken dikilmemelidir, yama yapılmamalıdır. Yapılırsa elbiseyi giyenin ömrü de dikilmiş olur (KK: 156).

Vurduğu zaman ağrı veren insanlara eli ağır denir. Bu tür kişilerin dul kadınlarla evleneceğine inanılır (KK: 156).

Bir erkeğin kadınlar arasından geçmesi iyi sayılmaz; çünkü kadının şeytan olduğuna inanılır (KK: 157).

3.3.20. Mitolojik Varlıklarla İlgili Halk İnanışları

3.3.20.1. Oburla İlgili Halk İnanışları

Türkiye Karaçayları ve Dilleri adlı eserde “Alkarısı” (Doğan, 2012: 237); Karadeniz Ansiklopedik Sözlük adlı eserde ise “Hortlak” (Öztürk, 2005: 897) olarak açıklanan obur ile ilgili birçok anlatı ve inanış mevcuttur. Ünlü seyyah Evliya Çelebi, Seyahatnamesi’nde Hatukay Çerkezi ülkesindeki Obur Dağı mevkiinde bulunduğunu söylediği Pedsi Kasabası’nda Çerkez oburları ile Abaza oburlarının gökyüzünde bütün gece çarpıştığını anlatır (Kahraman vd, 2011: 279).

Rize yöresinde de çok yaygın bir şekilde bilinen obur ile ilgili anlatı ve inanışlar şunlardır:

Obur çıkan kişi, üstünde kefeniyle köyü gezer, evlerin darnısında gürültü yaparmış; oburun hortlamasını engellemek için mezarının üzerine tersine döndürülmüş bir sepeti bir pelit dalı ile çakmak gerekirmiş (Öztürk, 2005: 897).

Ölülerin geceleri mezarlarından çıkarak dolaştıklarına, evlere girdiklerine inanılır. Yörede bunlara obur denir. Yine inanışa göre oburlar beyaz örtülere, dolayısıyla kefene bürünmüş olarak gezerler. Bazı yerlerde oburların birçok çeşidinin olduğuna da inanılır. Bunlar için “Uğrama oburu”, “Tabutu arkasında gezen obur” gibi tabirler kullanılır. bu konuda şöyle bir anlatı da mevcuttur:

Bir gece evin kapısı çalınır.

Uğrama oburu geldi.

Derler. Evin büyüğü kalkar, kapıya birinin geldiğini düşünerek tüfeği eline alır, üst kattaki pencereden dışarıya uzatır, bir süre öylece bekler (Kazmaz, 1994: 164).

Hayvan sahibine memur olarak camedeyik. Orda, orda arkadaşlardan orda ark arda akşamdan, oburdan bahsedildi. Edince Civelek bi sefili vardı, aranır hocası, onu tanıyan anlatırdı. "Biz şimdi Musa Efendilen, ben işittiğim" dedi. Civelek Musa Efendi'nin babası da Hacı Saffet Efendi var idi.

"Ben" dedi "Babamlan beraber" dedi "Bi köyde cameye imalık ederiken, hafızlık edeyirum, babam o camenin imamı" dedi. "O gün" dedi "Birisi öldi, geldiler" dedi, "Tam camenin böyle dibinde" dedi. "Gömecekler onu, mezarlık kazayiler." Babam dedi olara ki "yav, bu kadar yakına gömmeyin, uzağa bi yere koyalım ha buni." "Yok iddia ettiler, neyse oraya gömdiler oni" dedi. "Gece oldi" dedi. "gel" dedi, "gel" dedi. Korktuk, korktuk "Böyle bi nalın sesiyle beraber merdivenden yukarı bi şey çıkayı dedik..."

Ben de bir yatağa girmişim, böyle uyumamışım, babamı bekliyorum. O da "Namazını kıl" dedi. Dersini okudu, gelecek yatmaya. Kapı "tok tuk" edince babam dedi, böyle bi dinledi o zama da eşkiyalar var. Hocalari soyayiler. Yani kırmızı liralari olur hocalarin diye soymak için eşkiyalar var. "Babam da öyle zannederek tapancayı çekti, kapıya doğru gitti" dedi. Böyle kapinin kolini açar açmaz, baktı ki kefene sarılmış, o gün gümdükleri adam çıktı karşisine. Çıkar çıkmaz girdi içeri, bunlar basti, başladiler döğüşe. Döğüşünce babam, "Bi şey akiyi" dedi. "Düşürüyi onu yere" dedi, "ben" dedi, "O gelince babama dalayı" dedi. "böyle çarpişiyler" dedi. "Ben yorgainin altında böyle" dedi. Kodum sineyi korkayım, bakayım olara. "Böyle sabah yakinine kadar mücadeleler ettiler" dedi. "Nihayet" dedi "Horoz ötme zamanı işte, şey zamanına kalktı, gitti" dedi. Babam dedi olara ki "Ha bu son namazı kıldırayım size, ben daha sizin köye duracak değilim." Kitapları topladı, bohça etti. "Niçin?" "Ben size dedim ki buraya bu adamı komayalım. Ben bu gece sabbaha kadar bunlan döğüştüm" dedi ve "Bu şekilde" dedi. "Babam topladı prtısını çıktı" dedi, "Ordan" dedi. "Bu" dedi başıma gelmiştir (KK: 127).

Yeni ölen bir insanın 40 gün içinde mezarlıktan çıkması, fiziki olarak çıkması. İşte yatsı ezanından sonra çıkıp sabah ezanına kadar dolaşıyormuş. Kendi evine veya sevdiklerinin evine gidiyormuş. Onları rahatsız ediyor, sesler çıkarıyor, gürültüler çıkartıyor. İşte bunun da bir daha mezardan çıkmamasını sağlamak için sabah ezanından fiziki bir varlık, insan gibi yani insan bedeni tamamen canlılaşıyor. 40 gün içinde çıkar. Ezan okunana kadar yakalandığı vakit bekletilirse ceset olarak yerde kalır. Buna obur diyorlar. Oburu tekrar alıp gömüyorsun. Gömdüğün takdirde tekrar çıkma ihtimaline karşı bir ağacı (pelit) kazık yapıyorsun, mezarın baş tarafına vuruyorsun. Baş tarafına vurduğün zaman daha çıkmıyor. 40 günden sonra zaten çıkmıyor, yani bitiyor. 40 gün içinde et kemikten ayrılırmış (KK: 130).

... ee bi de "obur soyu" varmış. O aile genellikle obur olurmuş. Bu şimdiki zamanda çok yiyen manasında değil yani. Efendim, eski evler böyle tahtadan, derme çatma, harabeydi. Bizde eski evlerin ocaklarına "aşhana" derler. Ee yemek pişirilen yer yani. Obur meselesi, guya gece mezardan kalkarmış, herkese has değilmiş o, öyle birileri varmış, o oburmuş. Gelirmiş, kedi şekline girermiş, evde dolaşmış falan. Evde tıkrıtı yaparmış, artık miyavlarmış. Bi türlü onu yok edemezlermiş. Sonra nası şeyini bulmuşlar, daha kalkıp gelmesin hesabı. Guya o mezara -pelit derle bizim burda- meşe ağacına pelit derle bizim burda. Pelit kazığı çakarlarmış, şeye mezarın üzerine, bi daha kalkmazmış o şey. Obur çıkmazmış. Obur çıktı derler, uyumayan çocuğa "obur mu çıktın?" derler (KK: 154).

Bizim şimdi koyumuzun çok yakın bi yerinde bi akrabası var, akraba var yine. Onlara Duranoğlu derle, biraz bunların yapıları böyle nankör yapılı bi insan. Yani bizim da yakın bi akrabamız, yani kız almış vermişiz eskiden; fakat bu insanlarda böyle bi namkör yapı var. Yani ona verdiğim gunuyu obur gun seni unuttur. Tabi buni devamlı böyle olaylar olduğu zaman komşular arasında benim annem -uvey annem; ama biz oni bizi buyutmuş olduğu için biz oz anne olarak, bizi yetiştirdi, onun kendi çocukları olmadı- o anlatırdı bize "Onla obur yiyen cinsdi" derdi. Obur yiyen, "Yav bu nasi obur yemiş, obur nedir?" Obur, e kötü bi insanmış, anlattığına göre obur, insanlara devamlı kotuluk, e zararı dokunan, öldükten sonra tekrar diriliyomuş, tekrar dirilerek evine geliyomuş, evinin işte böyle us katlarına dolaşarak gurultile çıkararak, bağırarak ev halkını tedirgin eden bi insan, orda mezarda rahatı olmayan bi insan, onu yani onların anlattığına göre o geleneğe göre, mezar, toprak kabul etmiyo bu insani, yani buni kovalıyo ordan, evine gönderiyomuş, vayahutta orda çok ağır cezalara muhatap oluyomuş, o da evine geceleyin gelebiliyomuş, evin halkını rahatsız ediyomuş (KK: 153).

Buni onlemenin tek bi usuli varmış, aynı zamanda pelit ağacı dediğimiz, bu gün bu şeylerde meşe ağacı deniyo, oyle sert bi ağaç, bundan kazık yani en az boyu on metre olacak, kalınlığı on beş, yirmi, otuz santimetre şeklinde bi kazık. Bu mezara vurulması gerekiyomuş. Yani gidip meşeden bu ağaç kesili, köydeki on, on beş kişi tarafından bu adam evi rahatsız ediyo, oburdur, taniyanla görüyo, böyle beyaz şey giymiş şekilde geliyo, bu pelit kazığını o mezarın tam ortasına yani adam orda yatıyor, cesedin tam ortasıyla beraber ona bastırıyor aşağı, ordan çıkmaması için alınan bi onlem. Pelit kazığı derle buna,

buyuk pelit kazığı o mezarın ortasına çakılır ki kişi ordan kalkıp gelmesin. Ee o kazık çuruduktan sonra o kazık çururse uç beş sene sonra tekrar yenisi yapılmış. O insani ancak o şekilde onlüyolsr. Obur, obur çıkdi, yani obur çıkdi derle bizim orda. Mezardan çıkdi geldi, o kadar korkunç bi adam (KK: 153).

Rize'nin Pehlivan mahallesinde kötü bir insan olarak tanınan adam ölür. Cenazeyi camiye götürürler. Akşam namazı vakti hoca camiye gider. Bu sırada hocanın kulağına garip sesler gelmeye başlar.

"Kalkayım mı, kalkayım mı?" diyen bu sesin ölüden geldiğini anlayan hoca "Kalkarsan kalk" deyiverir.

Ubur ayağa kalkınca hoca minarenin merdivenlerinden yukarı tırmanmaya başlar. Ubur da peşinden koşar. Sabah olunca ubur, hocayı bırakır. Ubur eski haline gelince, hoca, cesedin göbeğinin üzerine pelit ağacından bir kazık çakar. Böylece ubur mezardan çıkamaz (Işık, 1998: 99).

3.3.20.2. Karakoncoloz/Karakoncilo ile İlgili Halk İnanışları

Karakoncolos, yaban adamı, esmer tenli veya tüylü, dağlarda yaşayan, konuştuğu varsayılan, yeni yıl (Kalandar) zamanı ortaya çıkan, ustalıkla kandırılmaz veya bazı tedbirler alınmazsa insanlara zarar verebileceğine inanılan yaratıktır. Bazı bölgelerde adına yaban adamı da denir. Karakoncolosla ilgili anlatılar Rize, Trabzon ve Artvin muhitinde çok yaygındır. İkizdere'de "Karakancala daha çok kış aylarında dışarıda, ıssız yerlerde dolaştığına inanılan cğın peri türü varlıklardır" diye tasvir edilir. Trabzon'un Çaykara ilçesinde "Karakoncilo zamanı serander açılmaz, yoksa kıtlık gelir" inancı vardır.

Karakoncolosun ateşten korktuğu ve ateşle kaçırılabilceğine inanılır. Bununla ilgili anlatılar da mevcuttur. Rize'nin Çayeli ilçesinde "Adam Güzeltepe köyünün İncearap mahallesinde kalif içinde ayı beklerken kendir soyuyormuş. Bir aralık yaban adamı gelmiş, kalif bekçisini taklit etmeye başlamış. Kalif bekçisi kibrit çakmış, ayağındaki tüyleri yakmış. Yaban adamı da aynı hareketi yapmış. Fakat çok tüylü olan yaban adamının bütün vücudunu alev sarmış. Bunun üzerine yaban adamı bağıra bağıra dereye doğru gitmiş. Yolda 'Ben kendim ettim' dermiş" şeklinde yaygın bir anlatı mevcuttur.

Çaykara Şur köyünde kaydedilen bir anlatı şu şekildedir:

Sultan Murat dağlarının karşısındaki Matur dağında bir çoban varidi. Bi gün dağda koyunlarını kayalukların içine yaturduktan sonra ateş yakti. İsinmeğe başladı. Geç vakit yari insan yari heyvan tüyli vahşi bir mehluk geldi. Ne yabayisun dedi ona. O da isiniyurum dedi. O vehşi mehluk dedi ben da isineyim nasi isineyusun. O da aldı eline çirayi yakdu üzerine yaklaştirdi. Ha boyle isiniyrum dedi. Karakoncilo olan bu mahluk o da aldı cirayi yaktu ustina tuttuğu gibi çatur çatur yanmaya başladı. Oy oy deyup bağırmaya başladı. Uzaklardan bi ses ona bağirdi, ola ne oldi sana. Karakoncilo dedi ki: “Yanayirum yanayirum.” Oteki ses cevap verdi: “Ola kim yakti seni?”. O da cevap verdi: “Kendu kendume, kendu kendume yanayrum” (Öztürk, 2005: 621).

Aralık ayının son, ocak ayının ilk haftasına rastlayan günlerde insanlara görüldüğüne inanılan Hemşin yöresinde bu varlığa koncolos denir ve hem erkek hem de dişi türünün olduğuna inanılır. Elinde tapul tarağı (bir çeşit yün tarağı) ile dolaşır ve karşısına çıkan insanlara bir takım sorular sorarmış. Bu sorulara içinde “kara” kelimesi geçen cevaplar vermek gerekirmiş. Aksi takdirde elindeki tarağı insanın kafasına vurarak onu öldürebilirmiş (Öztürk, 2005: 622).

Bu konuda Özhan Öztürk’ün Karadeniz Ansiklopedik Sözlük adlı eserinde (2005: 622) şöyle bir anlatı mevcuttur:

“Adın ne?”

“Kara Mahmut”

“Nereden geliyorsun?”

“Karaköy’den”

“Nereye gidiyorsun?”

“Karadağa”

Hemşin yöresinde koncolosların yılın diğer zamanlarını (Aralık-Ocak ayları dışında kalan zamanı) deniz kenarında kum eleyerek geçirdiklerine inanılmaktadır. Bu inanış yöre halkı tarafından şöyle ifade edilmektedir (Öztürk, 2005: 622):

Koncolozların yılın diğer mevsimlerinde bilinmedik bir deniz kenarında elindeki eleklerle kum ölçmekte olduklarına inanılırdı. Eleğin altı delik olduğu için kum alttan boşalır, Koncoloz tekrar tekrar doldurmaya devam ederdi. Bu durum Allah tarafından kendilerine verilmiş bir bela olarak köylere dağıtılacakları zamana kadar sürer gider.

Koncolos, sürekli olarak bir elekte dereden bir kazana su taşırmış. Kazan dolunca kıyamet de kopacaktı (KK: 18).

3.3.20.3. Tavara ile İlgili Halk İnanışları

Geceleyin insanların (daha çok loğusa kadınların) üstüne çıkarak onları boğmaya çalıştığına inanılan olağanüstü varlığa yörede tavaraya denir. Tavaraya eliyle uyuyanların ağzını ve burnunu kapatır. Bu halde iken insan konuşmak ister fakat konuşamaz. Tavaranın eli deliklidir. Eliyle insanların ağzını veya burnunu kapatsa da uyuyan insanlar bu delikten nefes alır şeklinde bol miktarda anlatı mevcuttur.

Çamlıhemşin yöresinde tavaraya hipilik de denir. Hipilik insanın göğsüne oturup nefes almasını engeller, baş parmağınızı hareket ettirdiğiniz takdirde gider şeklinde bir inanış mevcuttur (Öztürk, 2005: 1074).

3.3.20.4. Cadı ile İlgili Halk İnanışları

Ardeşen bölgesinde cazı için gece gelur diye evler kilitlenir, dualar yapılırdı. Kadunun bebeği peşukteydi. Rahna (böcek) peşuğe tırmanmaya başladı. Kadın kocasına dedi ki: “Böcek peşuğe çıkıyor” deyince adam böceği aliyor, ayaklarını kesiyor. Sabah kalkıyorlar çocuk annesini çağırıyor çağırıyor, annesi gelmiyor. Gidiyor annesinin odasına ki annesinin ayakları kesilmiş. Ayaklarını kestüğü böcek annesiymiş. Çocuğu boğacakmış. Eskiden böyle çok olurdu. Caziler çok oluyordu. Kendümüzi çocuğu koruyorduk. Çocukleri boğayurdu çoğu zaman. Dua edeyorduk, öyle yatarduk. Köpeğun saçını koparup yakacaksın. Çarpılmış olanlara iyi geliyor (KK: 18).

Cazılığı. Yani... ya ... diğer bi ayağıyla, arkadaşlar görmüş, onu satarmış yani, yani

demirdenmiş ve o doğan yeni çocukları boğar, doğan yeni danalar, inekler inek mi, buzaları neyse boğmak için gelmiş. Şimdi adamın birisi dedi ben bunu boğacağım. Adam hasır içine girmiş, hasırın içine girmiş, girince bekliyor gece. Gece şimdi bu şey baba gelmiş danayı ama boğcaktı, inek doğurdu ya. O danasını boğcağı sırada buna hemen atlıyor elindeki iğneyi sokuyor. İğneyi sokunca bu ne ise o oluyor insan isa insan, başka şey başka şey. Hemen bakmış ki kendi anası (KK: 72).

Şişeka nineka vardı. Şişeka nene derdiler oğa. Ben tanırım oni. Buzak bağırmaya giderdi. Diyilene göre çocuk ta boğarmış. Bir evde çocuk olmuyormuş. Olan çocuklar boğluyormuş. Ha bunun nedenini araştırmışlar. Bir gece beklemişler, artık bi iki dane çocuk öldükten sonra beklemişler. Çocuğa devamlı bekçi almışlar. En sonunda bunu bekliyorlar ve yakalıyorlar. Onların o anlık bi sirlari vardır. Benim nenem 95 yaşında ölmüş, görmüş buları. Bütün dünya harblerini, Yunanistan savaşları, hepsini biliyor. O der ki "Onun bi sirri var. Artuk bilmeyrum." Zincirden yukarı, asma zincir var ya ondan yukarı çıkarmışlar. Bi sirlari onların yüzüne, o zincirin kafasında sürermiş. Ordan yukarı çıkardılar. Mesela kimin yeni doğan buzağı var, onlara hastaydiler bir de çocuklara.

Nenenm bizzat kendisi, onlarla arkadaşlık etmiştir. Değirmene gidiyorlardı gece. Eskiden el feneri vardı. Değirmene el fenerinlan giderdiler. Değirmene yaklaştıklarında ooo değirmen kıyamet kopuyor. Kalabaluk, ooo, halbuki gecenin bi yarisi, yarisine gidiyorlar. Değirmen kalabaluk. Onlar da seviniyorlar tabi.

Gidiyorlar oraya, hiçbirini tanımıyorlar. Kendilerinin değirmeni, hiçbirini tanımıyorlar. Gidiyorlar, onlarla muhabbet ediyorlar, en sonunda kayboluyorlar, hani zaman zaman. Tabi, bunlar küçük çocukları, yani şimdiki annelerimizi, onların yanında, onlar korkmasın diye güvence veriyorlar. Falancı tanıyorum onları, filancı şudur, budur diye cesaret verirdiler bunlar. Ekseriyetle dere kenarında yaşarmışlar.

Bana oldu, ben çocuktum, ben bi abimle birlikte bizim değirmenlerin yerinde orda devamlı varmış. Onlar şimdi, biz oturup rakı içtiğimiz yerler var. O zaman genç, ufak tefek bişelerdik. Issız, rakı içtiğimiz bölge var; ama gündüz akşam saatleri biz de öyle bir otam ki iki köy arası çok تنها. Bi köyden ebirine geçmemiz gerekiyor. Çay zamanı, benim yatsı namazı okunmuş, bizim köyden çıkıyoruz. Ben biraz daha tabi on iki, on üç yaşlarında abim biraz daha büyük işte on altı, on yedi yaşlarında o korkmuyor desen.

Biz vurduk yola, aslında ordan geçilmez; ama bizim cahilliğimizden. Vurduk ordan yukarı, tam dereye, dereye indik. Dereden bi kari vurdi, bize işten bağıyorlar. Ben aynen derenin üzerinden böyle hem de gür ses, kalabaluk seslen bize ismen bağıyor.

"Bahattin!", ağbime baarıyor, "Bahattin!" Biz de aynen tahmin ettiğimiz arkadaşların ismini onlara diyoruz. Yapma Sahattin buraya ne araylar. Aynı bunların sesi. "O mu?" biz de aynı onlara kendi isimlerini bağıyoruz. Onlar bi de ses veriyolar bize gayet. Tabi biraz daha ilerledik. Tabi rampadan öteki... baktık o burun şeysi bi cürültüyle beraber dereden aşağı kaydi. Yani bu istikamette bizi böyle gidiyoruz. Bu istikamette. Ses geliyo bize, bi de o tarafa doru bağıyoruz; ama biz bu tarafa doru biraz bapırdık. Biz devam ediyoz yine, ordan öbür tarafa doru bizim arkamız istikametinde dereden aşağı (KK: 132).

Filanci bi kari dedi "Ben cazı oldum" dedi. Kendi anlattı onu ha, "Cazı oldum" dedi. "Beni" dedi, "Aldılar" dedi, "Evden, götürdüler" dedi. "Yaliya, bi kayığa" dedi. "Kürek yok, bişe yok" dedi. "Kodilar beni kayığa" dedi. "Dih çubuğum dih, dih çubuğum dih diyiler" dedi. "Kayık" dedi, "Böyle gideyi" dedi, "Rusya'ya" dedi. "Öyle ya, bi yere gittik" dedi. "Bi dağın dibine" dedi. "Ordan çıkarttiler bizi" dedi, "Dağa nasıl çıktik oni de bilmem" dedi. "Ooou, ordan" dedi, "Gelinler, kızlar, horon, yemekler, içmekler, bi panayir yeri" dedi. "Kiyamet kopayı, oraya ben de onlan beraberim" dedi. "Ondan sonra" dedi, "Götürdüler beni gine aynı kayıklan beraber" dedi. "sabahtan eve teslim ettiler" dedi. "Okundum, okundum" dedi, "Böyle zor kurtardım onlardan" dedi (KK: 127).

Taşcıoğlu vardı orda ya, şehirde şey var, o deli Sülbiye'nin var ya yukarısında orda su vardı, çeşme vardı. Ordan geçerken "Gideyim, bi su içeyim" dedim. Saat gece 1, 1.30 arası. Bi de baktım ki bi kari diyor, "Saçları ha buraya kadar" dedi, "Elinde bi şey yıkayı, oraya" dedi. Dedim ona:

"Ulan ne ediyosun bu saatte, burda?"

"Saa ne, saa ne?" dedi.

Ayaklarına baktım, ayakları ters.

"Du" dedim "ben bi su içeyim de sonra konuşuruk."

Ha boyle tam arkadan sarilacaydım ona. Bu nasi kaçayı biliy misun? Ben peşine, o benim önüme. Bunu kaybettum. Bi de baktım ki diyi benbeyaz bi at önime. Ta düşün de ordan dere boyu, ta bizim oralara çıkmış, ata binmek için. "Olmadi, bilemedum" ani dedi. Düşüm peşine onlan beraber. Onun peşine değil; etrafına uğrayamıyoruz (KK: 133).

Eskiden değirmene giderdiler, değirmenler bilirsiniz "yırmak" ucunda oluyorlardı, değirmenler, suyla dönen değirmenler, bu taş değirmenler. İşte o yırmakta (ırmakta) efendim, taş atarmış cadılar falan, periler...

Sorarım büyüklere bu yırmaklardan size taş atardile, şimdi niye yok? Haa onu da şöyle diyorlar "O derin yırmaklar vardı" derler. Yani böyle korkunç yırmaklar. "Efendim oralar şimdi şenlendi, araziler hem yol oldu hem gidiliyor, yani öyle ıssız yer yok artık." Yani o derin yırmaklar vardı, oralardaydı, bu cadılar, derin yırmaklardaydı o cadılar. "Eskiden çok büyük bir selinti etti" falan. Oraları alıp götürmüş. Ornlari sel alıp götürurken yırmaklarda ağlarmış guya. Şeyler giderken yani efendim, feryad ederlermiş (KK: 153).

Rametli kaynatam anlaturdi. İlle ahere gelurmiş cazı, hayvani bomaya gelurmiş. Unda da başına file geçirezekmişsen file (Abadoğlu, 2005: 95).

Adamın birinin çocukları doğduktan sonra, bilinmeyen bir sebeple ölüyormuş. Beşinci çocuğu dünyaya gelince, adam çocuğunun başında gece gündüz beklemeye başlamış. Bir gece yine beklerken, bacadan aşağı birisinin süzülerek odaya girdiğini görmüş. Hemen odada bir yere saklanmış. Bacadan giren yaratık bebeğin beşiğinin yanına gelmiş ve ona: "Torunumsun, sana kıyamıyorum; ama mesleğimden de vazgeçemiyorum" demiş.

Adam, saklandığı yerden çıktığı gibi yaratığı bir güzel dövmüş, kolunu bacağını kırmış. Cazı güçlükle kaçarak adamın elinden kurtulmuş. Sabah olunca bütün ev halkı toplanmış ama büyükanne yokmuş. Öğleye kadar kalkmayınca, adam durumdan şüphelenmiş ve annesinin odasına girip "Anne neden kalkmıyorsun?" deyince, annesi "Oğlum nasıl kalkayım? Gece beni evire çevire dövdün" demiş. Adam, diğer çocuklarını öldürenin annesi olduğunu anlamış (Işık, 1998: 91).

Kırım cadılarının, Kırım'a gidip insanların yüreklerini kavanoza koyup geldiğine ve daha sonra bu yürekleri yediklerine inanılır (Işık, 1998: 88).

3.3.20.5. Hızır-İlyas ile İlgili Halk İnanışları

Bizim buranın inancı örf ve şeyi bunlar vardır. Hızır ve İlyas vardır. Hızır karadadır İlyas denizdedir. Benim başıma bi olay geldi. Efendim bi sabah namazdan sonra zil çaldı. Zil çalınca ben kapıya indim. Bir misafir geldi diye veya köyden mahalleden bi arkadaş geldi diye, kapıyı açınca bu sefer bi dilenci karşımda gördüm. "Buyurun amca ne isteyesun, nedir, kimsin sen?". "Benim hastam vardır ben bi yardım istiyorum". "Canım be kardeşüm dilencilığın de bi usülü vardır, bi kaidesi vardır. Efendüm beni yataktan kaldireysun benden yardım isteysun. Canım sende hiç mi utanma yok idur? Yorgun idum yataktan kaldurdun beni". Ben buna zaten dilenciye gıcığım. Ben buna tamamıyla kafayı takınca tutup ben bunu azarladım. Bu gitmeyince geri gitmeyince hiddetlendim bir iki şamar veya tokat vurdum. Bir iki tokat veya şamar vurdum. Geldu kaçmaya başlayınca katurun arkasına anahtarı yoğdı büyük bi sopa bi sopa vardı dayamuştuk kapı açılmasun gece diye tesadüfen ben hırsımı alamayınca bu sopayı ona peşine attım bu da istesen olmaz tabi bu sopa baş kış baş kış giderken sırtına diklemesine vurdi ve adam da yere düştü. Sopa da tabi yere düşüp sopa durdi. Adam kalkup hızla kaçtı ve ben de tabi sinirum geçtuktan sonra mutessir oldum ama iş işten geçmişti. Ve ondan bi kaç gün belki bir ay sonra veya 25 gün sonra ben kazaya kaldım. Görülmemiş bir kazaya kaldım. Ee dememem icap eder ama diyim ben gene bi kavga esnasında luzümsüz bi iş için vuruldum. Senelerce hastanelerde yattum, evimde yattum alçıda. Araşturdum ya ben ne yapmıştım Allaha karşı ne aksilik yaptum ki bu kazaya kaldum sebepsiz yere. Efendüm en sonuna işi buna döndü. Kapıma gelen sabahlan o dilenciyi dövdüğüm için oldu. Peki, bi dilencinin bedduası insana tutar mı vermeyince? Mecbur değilsin verme ya bu Hızır İlyas idi diye ben bu kazaya kaldum (KK: 63).

3.3.20.6. Yaban Adamı ile İlgili Halk İnanışları

Yabani adam yani aynı adam da yaşamış; fakat elbise felan yok. Bütün yabani olduğu için, elbise olmadığı için bütün tüy kaplamış. Bütün her tarafını tüy yani ayu gibi; ama insan. Ama tabi konuşamaz, etmez, bilmez. Şimdi kadıncağız yatıyormuş, kapı açık tabi... eskiden böyle soba filan yoktu, evin ortasına ateş yanardı. Şimdi adam, kadın bakmış ki ateşin yanında bi adam gelmiş, ısınıyor, efendim ısınır. Allah Allah bu ne demiş, kalkmış bu gelmiş bakmış ki, günüz gece değil. Anam, ısınıyor. Dağlık tabi dağlığın içinde ev, bi ev... İşte bir kilometre, iki kilometre, beş kilometre şey beş yüz metre... Allah Allah,

kalkmış ordan ekmek almış, yemiş [Ekmeği yaban adamı yemiş] (KK: 72).

3.3.21. Ağaçlarla İlgili Halk İnanışları

İncirden düşen kişinin düştüğü incir ağacını kesmesi gerekirmiş; aksi halde o kişi ölmüş (KK: 165).

Evinde incir odunu yakan kimsenin varsa arıları ölmüş (KK: 165).

Cevize yıldırım düşeceğine inanılır (KK: 165).

Eski dönemlerde İkizdere’de her köyün camiisinin bir korusu olurdu ve bu korudaki ağaçları kimse kesmez, dalını bile almazdı. Çünkü bu ağaçların beddualı olduğuna ve kesen kişinin çok büyük günah işleyeceğine inanılırdı (KK: 55).

Sakız, kestane ve ceviz ağaçlarının altına işenmez. İşeyeni cin çarpacağına inanılır (KK: 55).

Cinlerin ceviz ağacının altına toplandığına inanılır. Hastalanan çocuklar ceviz ağacının altından geçirilirdi (KK: 55).

Ceviz ağacından düşenlerin fazla yaşamayacağına inanılır (KK: 55).

Salı günü meşe ağaçlarına “kurun” çekilir. Bunun uğur getireceğine inanılır (KK: 55).

Ladin ağacının kutsal olduğuna inanılır (KK: 55).

Cuma günü ağaca çıkılmaz (KK: 33).

3.3.22. Değerlendirme

Halk inanışlarının kökenlerini ve mantığını anlamak için ilkel denilen düşünce tarzının ve zihniyetinin mahiyetini, işleyişini ve özelliklerini bilmek gerekir. E. Durkheim, ilkel düşünce tarzını kolektif olarak nitelemiştir. Durkheim ve arkadaşları mantığın ilk şeklini ilkel toplumlarda yaşayan insan zihninde görmüşler ve mantıklı düşüncenin toplumların gelişmesine bağlı olduğunu ileri sürmüşlerdir. Özellikle L. Lévy-Bruhl, ilkelerin düşünce tarzı hakkında ilginç görüşler ortaya koymuştur. Lévy-Bruhl, ilkel

zihniyetin özelliklerini başlıca üç noktada toplamıştır:

a). İlkel zihniyet prelojiktir

b). İlkel zihniyet iştirak kanunda temellenmektedir.

c). Nedensellik, zaman ve mekan anlayışları farklıdır ve mistik bir görüşe bağlanmaktadır (Örnek, 1995: 17-20).

İlkel düşünce ile gelişmiş düşünce arasındaki farklardan ilki, ilkel düşüncenin genellikle kritikten yoksun olmasıdır. Duygusal ve saf olan bu düşünce tıpkı çocuğun düşüncesine benzemektedir. Demek oluyor ki ilkel insan –yani doğaya bağlı insan- aptal bir insan değildir; tıpkı çocuğun düşüncesi gibi eğitilmemiş bir düşünceye sahiptir. Çocuklarla ilkelerin düşünce tarzının bir özelliği de ana mesele ile ikinci planda kalan mesele arasındaki ayrılık üzerinde durmamak ya da gereğinden az durmaktır. İlkel düşünce doğa olaylarının arkasında belli bir yaratık aramakta, dolayısıyla somutlamaya, kişileştirmeye dayanan bir düşünce tarzıyla belirlemektedir. Kritik ve dikkatten yoksundur. Rastlantı zaman ve yer bakımından birbirine bağlı olan, arka arkaya ya da yan yana ortaya çıkan iki belirti, nedensiz bir beraberlikle birbirine bağlanır ve bu bağlantı gelecek için de kabul edilir. İlkel düşüncede çağrışım sadece benzerlik ilkesine dayanmayıp zıtlık ilkesine de dayanmaktadır. “Contraria contrariis” ilkesine göre, bir şey zıddının çağrışımına yol açar. Bu nedenle insan mutluluğunu övmemeli, aksine kötülemelidir; yoksa mutluluk mutsuzluğu getirir (Örnek, 1995: 21-22).

İlkel ya da gelişmemiş düşüncenin bir başka özelliği de çözümlene yeteneğinden yoksun oluşu, olayları bir bütün olarak ele alışıdır. Böylece nedensel düşüncenin temel ilkesi onlar tarafından “benzer nedenler, benzer sonuçlar doğurur” şeklinde bilinmekte ve yorumlanmaktadır. İlkel insan çevresini ve bu çevreyi dolduran şeyleri ya arzuladığı ya korktuğu şekilde ya da geleneksel yararlarına göre algılar. Böylece öznel bir düşünceyi temsil eder (Örnek, 1995: 22).

F. Hempler, eğitilmemiş halk düşüncesinin eksik yanını büyük ölçüde, halkın olayları birbirine bağlayıp sonuca varma tarzında bulmaktadır. Hempler’e göre eğitilmemiş, ham muhakeme ve sonuç bizim düşüncemizden kuvvetli bir şekilde ayrılmaktadır. Algılamak, görmek ve farkına varabilmek için halkın kavrayıcı mantıksal

düşüncesi eksiktir. Kategoriler gelişmemiştir. A olayının sonucu B olduğu gibi, aynı olay B'nin nedenidir; bazen de hem nedeni hem sonucudur. Kısaca halk inanması koşul, neden yerine sadece karışık, dalgalı bir çağrışımı tanıyıp bilmektedir (Örnek, 1995: 22).

Gelişmemiş düşüncede dışa ait şeyler önemli rol oynar; renk, koku, alışılmışın dışındaki biçimler, sesler vb. göze çarpan şeyler üzerinde durulur; eşya ve olaylar dışa ait noktalara göre sınıflanır ve sıralanır. Kuvvet ve madde, ilkel düşünceye göre birbirinden ayrılmaz bir birliktir. İkel insan, yediği şeyin içinde var olan “kuvveti” de kazanmış olabileceğine inanır. Keskin bir gözlem yeteneği, pratik bir yatkınlık ve çoğu kez iyi bir bellek ilkelerin düşünce faaliyetlerinin olumlu yanlarını teşkil etmektedir (Örnek, 1966: 13-14).

Bu bağlamda ilkel düşünce yapısının ortaya çıkardığı inanış ve ritüeller, günümüze kadar geçen süreçte sosyo-ekonomik gelişmelerin de etkisi ile büyük oranda değişime uğramış ve insan hayatındaki öncelik sırası ve önemi değişmiş olsa da halk inanışları içerisinde insanların gündelik hayatını, dini inanışlarını, hayata bakış açılarını ve değer yargılarını etkilemeye ve ondan etkilenmeye devam etmektedir.

Rize yöresi halk inanışlarına bakıldığında genel itibari ile halk inanışlarında İslam öncesi Türk inanışlarının (Kalafat, 2006: 359-367), İslami inanışların ve Kafkas coğrafyası halklarının inanışlarının etkilerini görmek mümkündür.

Türkler, hayvancılıkla uğraşan ve zor doğa şartlarında yaşam sürdüren bir millet olduğu için eski dönemlerden beri Türklerde evlenen çiftlerin hemen çocuğunun olmasına önem verilir. Bu durum Rize yöresinde de geçerlidir. Rize’de gelinin hemen çocuğunun olması istenir. Çocuğun olmaması durumunda bel çektirilmesi, şifalı otlar hazırlanması gibi uygulamalar ocak kültürünün bir devamıdır. Eliade’ye göre “Orta ve Kuzey Asya’da şamanın başlıca işlevi hastalıkları iyileştirmektir” (Eliade, 2006: 247). Eskiden şamanların yaptıkları bu işi günümüzde ocaklı kadınlar veya otacılar yapmaktadır.

Yörede, aynı Dede Korkut’ ta (Gökyay, 2006: 25-39) olduğu gibi çocuğun olmaması durumunda kadın sorumlu tutulmakta; erkeğe kusur bulunmamaktadır. Bu durum Türkiye’nin birçok yerinde geçerli bir inanıştır. Ne yazık ki ülkemizde çocuğun olmamasından kadının sorumlu olduğuna inanılmakta; erkeğe hiç kusur bulunmamaktadır.

Aynı duruma Nevşehir ilinin Derinkuyu ilçesinde de rastlamıştık (Kabak, 2011: 64).

Çocuğun cinsiyeti, kusurunun olup olmayacağı gibi durumlar hakkında gelinin yediği meyvelerden hareketle çeşitli inanışların varlığı Rize yöresinde olduğu gibi bütün Türkler arasında yaygın bir inanıştır. Bunlarla ilgili Anadolu'nun hemen her yerinden birçok derleme yapılmıştır (Kalafat, 2009:24-27).

Yörede çocuğun cinsiyetini önceden belirlemek için bir takım uygulamaların ve inanışların olduğu görülmektedir. Türk toplumu ataerkil bir toplum olduğu için erkek çocuk daha çok sevilmiştir, aileler erkek çocuklarının olmasını daha çok istemişlerdir. Rize ilinde de insanlar, erkek çocukları olması için bir takım uygulamalar yapmaktadır. Bu uygulamaların benzerleri Türk kültür coğrafyasının her bölgesinde görülebilmektedir (Kalafat, 2010: 242-257).

Yeni gelinin erkek çocuğu olsun diye, kucağına çocuğun verilmesi, yatağında erkek çocuk yuvarlanması gibi uygulamalar, taklit büyüünün bir yansımasıdır; çünkü taklit büyüü, taklit yoluyla istenilen sonucu meydana getirme, taklit yoluyla istenilen sonucu erkene alma ilkesine dayanan bir büyüdür. Bu işlem yapılırken benzer benzeri yaratır düşüncesi hâkimdir (Örnek, 1995: 142). Gelinin eline erkek çocuk vererek, yatağına erkek çocuk yuvarlayarak yapılmak istenen de taklit yoluyla istenilen amaca ulaşmaya çalışmaktır.

Çocuğu olmayanların ve çocuğunun sağlıklı doğmasını isteyenlerin de yatırlara, türbelere gidip dua etmesi, dilek dilemesi gibi uygulamalar eski Türk inanışlarındaki atalar kültürünün bir uzantısıdır (Kabak, 2011: 66).

Çocuğun yeni yürümeye başladığında tatlılı ekmekle kutlama yapılması eski Türklerdeki saçı geleneğinin bir devamıdır. Saçı ile yaradana şükredilmekte ve rızası için kansız kurban verilmektedir (Kalafat, 2010: 324).

Yöredeki doğum ile ilgili inanışların içerisinde anne ile bebeğini korumaya yönelik birçok inanış ve uygulama bulunmaktadır. Anne ve bebeği albasması, kırk karışması gibi olaylardan, cadı (cazu)'dan, cin ve perilerden korunmaya çalışılmaktadır. Bilindiği gibi Alkarısı Türk dünyasının hemen her yerinde görülen ve günümüzde de tüm etkinliğini sürdüren bir iyedir. Alkarısı Umay iyesinin tam tersi üremenin ve çoğalmanın düşmanı

gibidir. Daha çok yeni doğum yapan loğusa kadınlara ve yeni doğan çocuklara musallat olduğuna inanılır. Yaygın inanca göre yeni doğum yapan kadınların ve yeni doğan çocukların ciğerlerini söküp suya atarmış. Bu kadınların veya çocukların ciğerlerinin sökölüp suya atılmasını önlemeyi ve tekrar yerine takılmasını sadece kamlar ve ocaklılar başarabilirmiş (Kalafat, 2010: 112-113). Rize yöresinde yaptığımız derlemelerde de Alkarısına ve albasmasına inanıldığını ve ocaklılar tarafından önleme ve tedavi pratikleri uygulandığını tespit ettik.

Yörede kırkı çıkmamış anne ve çocuğun evden çıkarılmaması, eve yabancı alınmaması gerektiği yönündeki inanışların temelinde anne ile bebeğini ev iyelerinin⁴³ korunmasından mahrum bırakmama inancı vardır (Kabak, 2011: 66).

Yörede anne ve çocuğu kırk basmasından ve nazardan korumak, kurtarmak için çeşitli inanış ve uygulamalar vardır. Bu inanış ve uygulamalar Türk kültür havzasının genelinde yapılan uygulama ve inanışlarla benzerlikler göstermektedir (Kalafat, 2009: 23-31).

Zamanla ilgili inanışlarda günlerden Salı ve Çarşamba günleri ön plana çıkarken günün bölümleri içerisinde en çok akşam ve gece ile ilgili inanışlar ön plandadır. Hem Salı günü hem de Çarşamba günü Türk kültür havzasının tamamında yörede tespit ettiğimiz inanışların benzeri inanışların bulunduğu günlerdir (Kabak, 2011: 167-181).

Deniz suyunun tedavi edici özelliğinin bulunduğu inancı Silifke ilçesinde yaptığımız derlemelerde de rastladığımız bir inanıştır (Kabak, 2011: 167-181).

Burada dikkat çekici husus “Obur” inancıdır. Obur inancı giriş kısmında da değindiğimiz gibi Kafkaslarda yaygın olan bir inanıştır. Rize yöresi Kafkas coğrafyası ile tarihi süreçte bağlantısı olan bir coğrafya olduğu için bu inanış Rize yöresine de yerleşmiştir. Rize yöresinde hortlak ile ilgili inanışlar da son derece ilgi çekicidir. Hortlaktan korunmak için yapılan mezara kazık çakma gibi inanışlar Hıristiyanlık dininde var olan uygulamaları hatırlatmaktadır. Bu inanış ve uygulamalar da kanımızca Kafkas coğrafyasından gelen Hıristiyan Kıpçaklardan ve Arşaklılardan kalma inanış ve uygulamalardır.

⁴³ Koruyucu iyeler hakkında ayrıntılı bilgi için bkz: (Kalafat, 2010: 98-105).

Genel itibari ile söylemek gerekirse Rize yöresi halk inanışları Anadolu'nun her yerinde rastlanabilecek inanış ve uygulamalarla benzerdir. Sadece obur inancı ve hortlak inancı diğer yörelerden farklılık göstermektedir. Bu da az önce de ifade ettiğimiz gibi yörenin Kafkasya coğrafyası ile sürekli bir iletişim ve ilişki içerisinde bulunmasından ve yörede eski dönemlerde Hıristiyan Türklerin yaşamış olmasından kaynaklanmaktadır⁴⁴.

3.4. Halk Hukuku

Toplumsal yaşam, bireyler, gruplar ve cemaatler arasındaki ilişkilerin düzenli bir biçimde sürdürülmesi için bir dizi beklentiyi, kalıp davranışı, işlemi, kaçınmayı ve yasağı gerektirir. Bu türden davranış ve beklentiler, sosyal kurallar kavramı içinde kümelenmektedirler. Bir takım düzenleyici ve denetleyici mekanizmanın özlerini oluşturduğu sosyal kurallar, sosyal alışkanlıklardan, örf, adet, töre, gelenek, görenek ve kanunlara kadar genişleyen bir tabloyu içine almaktadır (Örnek, 1995: 121; Tezcan, 1985: 93). Yazılı hukuk düzenlemelerinin henüz gelişmediği veya mevcut düzenlemelerin halk hayatının çeşitli alanlarında ihtiyacı karşılayamadığı durumlarda, topluluk tarafından sözlü ve geleneksel karakterde geliştirilen halk hukuku kuralları işlerlik kazanmıştır. Halk gruplarının her biri bir ölçüde bir çeşit halk hukukuna sahiptir. Halk hukukunun karakteristik özellikleri genel olarak folklorun ve bununla beraber mitler, masallar (halk öyküsü), efsaneler, türküler, atasözleri, bilmeceler ve diğerlerinin karakteristik özellikleriyle aynıdır. Bu özellikler içinde çoklu varolma ve varyasyon özellikleri ilk sıradadır (Dundes-Renteln ve Dundes, 1995: 3). Toplumun inanç, gelenek ve örfleri ile vicdanında yaralar açmayacak düzenlemeler ortaya konulması düşüncesiyle, yazılı hukuk kurallarının oluşturulması süreçlerinde çoğu zaman halk hukukundan yararlanılmaktadır (Yund, 1963: 3181).

Doğaları gereği çoğu zaman değişime dirençli olan geleneksel hukuk kuralları, başlangıçta karmaşık koşulları karşılamak üzere ortaya çıkarlar. Mevcut koşullar devam ettiği sürece işlerliklerini koruyan kurallar, koşulların değişmesi halinde değişime uğrarlar. Diğer bir ifadeyle grubun bazı kuralları ihtiyaçlardan ve değişen unsurlardan ötürü esnetilebildiği gibi mevcut olanlara yenileri de dâhil olabilir. Sosyal gruplar içinde bağlılık fikri yaratmak, gruplar arası farklılıkları ortaya koymak, grubun kalıcılığını sağlamak, belli bir ortamda hangi davranış kalıplarının kabul edilebilir olduğunu belirtmek ve belirsizliği

⁴⁴ Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz: (Kırzioğlu, 1992).

azaltarak doğru eylem çizgisini seçtiği konusunda kişinin kendinden emin olmasını kolaylaştırmanın yanı sıra üyelerin eylemlerini grubun hedeflerinin gerçekleştirilmesi doğrultusunda koordine etmek (Hogg ve Vaughan, 2011: 331-332) gibi işlevlere sahip olan geleneksel hukuk kurallarının takibi (Aça, 2014: 209), Rize yöresi halk kültüründe de mümkündür.

3.4.1. Halk Hukuku ve Töre İlişkisi

Töre kelimesi Türkçe “türe” kökünden gelmekle birlikte Tarama Sözlüğü’nde âdet, usül, örf, gelenek, kanun ve ayin anlamlarını taşımaktadır (TS, 1996: 3871). Sedat Veyis Örnek, töre hakkında bir toplulukta bireylerin uymakla yükümlü olduğu veya içinde yaşadıkları toplum tarafından mutlaka uymasının beklendiği davranışlar bütünü olarak tanımlamanın mümkün olduğunu belirtmektedir. Özellikle kırsal bölgelerde yaşayanlar arasında oldukça etkili olan törelere uymayan davranışlar çoğu zaman affedilmez ve bu davranışları sergileyen kişiler sert bir şekilde cezalandırılır (Örnek, 1995: 123–128).

3.4.1.1. Başlıca Uygulama Sahaları

3.4.1.1.1. İmece/Yardımlaşma

Çayeli’nde imecelere eğratlık denilir. Aile içerisinde eğratlık yapılacak gün belirlenir ve havanın güzel olmasına dikkat edilirdi. Önce evde bir iş bölümü yapılır ve ilk iş olarak evin temizliğine başlanırdı. Bir kişi temizlikle uğraşırken diğer iki kişi de eşe dosta, konu komşuya haber verir eğratlık gününü ve hangi işin yapılacağını bildirirdi. Önceden evlerde bugünkü gibi ana, baba ve çocuklar olmazdı. Bir aile denildiği zaman evde dede, nine, amcalar, yengeler varsa halalar ve bunların çocukları da olmak üzere büyük bir kalabalık olurdu. Bunun için evde iş bölümü yapıldığı zaman herkes gücünün yeteceği işleri yapardı. Böylece evde herkes muhakkak bir iş görürdü. Ev işi dışında evin çevresi, bahçeleri, bütün her tarafı bir kişi tarafından etraflıca silinip yerleştirilirdi. Dışarının işleri bittikten sonra eğratlık günü gelecek kişilere verilecek olan yemeklere sıra gelirdi. Önce hangi yemeklerin yapılacağı kararlaştırılır ve iki kişi bu işle uğraşır. Yemeklerin içinde baklava, el heriştisi, beyaz kabak ve fasulye ile karışık kabak çorbası, lahana çorbası veya sarması, tereyağı ile kavrulmuş bir turşu veya mısır unundan yapılmış bir muhlama olurdu. Yemekler akşamdan titlikle hazırlandıktan sonra çoluk çocuk yatırılır ve evin temizliği, eksiklikleri gözden geçirilirdi. Eğrat günü ev halkı sabah

erkenden kalkar, evin günlük işleri yapılır, yavaş yavaş iş için çağrılan kişiler toplanmaya başlardı. O gün odun taşıyacaklarsa hep beraber taşınacak olan odunların yanına varılır taşıma işlemi başlardı. Kadınların ve kızların yanı sıra o gün köyün delikanlıları da yardıma gelirdi. Eğer gençler o gün gelmişlerse işler daha hızlı ve neşeli olurdu. Böyle yerlere sevdalı gençler daha fazla katılırdı. Amacı sevdiğini görebilmek ve onunla konuşabilmektir. Odun yüklerini delikanlılar kurarlardı. Kızlara naz yapmak bahanesiyle yüklerini ağır kurar ve bazen hafif yük yaparak cilveleşirlerdi. Bu cilveleşmeleri gözetlemek eğrâtlıkların eğlencelerinden birisiydi. Acaba birbirlerine nasıl bakıyorlar, neler konuşuyorlar, delikanlı kıza acıyor mu, kız yükünü hafif yaptırabiliyor mu?... Bunları kollayarak diğer gençler de boş durmazlardı. Bunların hal ve hareketlerine bakarak düzdükleri manilerle milleti eğlendirirlerdi. Bu eğrâtlıklarda söylenen karşılıklı manilerden bir örnek (Rize Kültür Derlemeleri, 1999: 194-195; KK: 32):

Kız

Karşıya kayalara

Ayna misen cam misen

Geziyisen yollara

Benden Sevdalımisen

Beyaz puarın suyi

Doli bardak içilmez

Her şeyden vazgeçilur

Yarum senden geçilmez

Yaylanın çimenini

Biçene bak biçene

Beni babam verur mi

Rakı şarıp içene

Karşılardan gelsana

Beyaz gömlek giysana

Madem ki seviyisen

Anani göndersana

Kapi başı yüksektur

Ulaşıp açamaz sun

Babam milyon itsiyi

Gelip yanaşamazsun

Hey ettim koyunlara

Sabahın çisesine

Uyan da gel sevdiğum

Çindakların sesine

Duman dağın üstine

Vaynana dur vaynana

Uşak senin anana

Diyeceğum kaynana

Kapıya lahanası

Geldi gurbet ağası

Acap var mı cebinde

Bir evlenmek parası

Erkek

Karşıya koyun kuzi

Koyuna verun tuzi

Ağlatmayın uşağı

Verun sevduğı kızı

Yayladan ki yürüdüm

Yayla güneşli idi

Bakamadım geriye

Gözlerim yaşlı idi

Yaylanın çimenine

Ben biridum biridum

Evvel böyle değıldum

Sevdaluktan eridum

Kızıl ağaç fidanı

Budayiler mi seni

Kaç gel bana sevdiğim

Tutayiler mi seni

Çiseli kayalardan

Geçme yavrum kayarsun

Bensiz geçen günleri

Ömürden mi sayarsun

Gökten bir damla düştü

Saatumun üstüne

Ben sevda eder miyim

Sevdiğumun üstüne

Çayırımın dibine

Üç ağaca üzüm var

O hala kızlarının

Küçüğünde gözüm var

Karşıdan gel karşıdan

Bizim evin başından

Vurup alurum seni

Korkarım kardaşından

Böylece atışmalar devam edip giderdi ve gün öğleyi bulurdu. Eğer gübre taşınyorsa sepetler sıra ile dizilir, odun taşınyorsa ipler sırayla bir yere konur ve taşıyıcılar el ve ayaklarını temizce yıkar eve giderlerdi.

Bu arada ev halkı yavaş yavaş sofraya düzenini kurmuş, kadınlara ve erkeklere ayrı sofralar hazırlamıştır. Herkes sofraya oturur ve sırasıyla yapılan bütün yemeklerden ikram edilirdi. Eğratlar yemeklerini yedikten sonra ev halkı da toplanır yemeğini yer ve sofralar kaldırılırdı. Namazlarını kılanlar kılar, kılmayanlar ise işin başına geri dönerdi. İş yerlerine ilk gelenler delikanlılar olurdu. Yükleri hazırlar kızları beklerdi. Kızlar gelince şakalarla ve büyük bir neşe ile yükler kızların arkasına verilir. Ve böylece devam edilirdi. Eğratlıklar şimdiki gibi dört-beş kişiyle değil onbeş- yirmi hatta daha fazla kişiyle olurdu. Akşam ezanına kayar süre gelen iş, akşamın olmasıyla son bulurdu. Gelen kişiler eve toplanarak ve ev halkının teşekkürleriyle uğurlanırdı (Rize Kültür Derlemeleri, 1999: 194-196)⁴⁵.

Köylerde yapılan eğratlıkları şu şekilde sınıflandırabiliriz (Rize Kültür Derlemeleri, 1999: 196–197):

3.4.1.1.1.1. Kişisel Eğratlıklar

1. Odun eğratlığı
2. Gübre eğratlığı
3. Çimen biçme ve taşıma eğratlığı
4. Manoç eğratlığı (Manoç kendirden ip ve bez yapımı)
5. Mısır eğratlığı

⁴⁵ Bu bilgiler (KK: 32)'den de teyit edilmiştir.

6. Ev yapanlara kereste taşıma eğrathlığı
7. Ev yapanlara duvar kurmak için taş taşıma eğrathlığı
8. Ev temeli açma eğrathlığı

3.4.1.1.1.2. Köyün Ortak İşleri İçin Yapılan Eğrathlıklar

1. Su arkı kazma ve çeşme yapma eğrathlığı
2. Cami yapma eğrathlığı
3. Yol yapma ve yol onarma eğrathlığı
4. Mezar üstü temizleme eğrathlığı

Bu eğrathlıklardan yörede en çok görülen ve önemsenenlerini burada kısa da olsa anlatmakta fayda var.

3.4.1.1.1.2.1. Odun Eğrathlığı

Odun kesme eğrathlığında üç grup oluşturulur. Birinci grup odunu keser, ikinci grup taşınacak hale getirir, üçüncü grup da evlere taşır (Kazmaz, 1994: 215; KK: 49).

3.4.1.1.1.2.2. Gübre Eğrathlığı (Mecisi)

Evin altında bulunan ahırdaki gübre, uzak bölgelere gübre eğrathlığı (mecisi) yöntemi ile taşınır. Bunun için 30-40 kişilik bir grup oluşturulur ve bu topluluk gruba ayrılır. Birinci grup yerdeki gübreyi sepetlere doldurur, ikinci grup sepetleri yanlarından tutarak taşıyıcıların arkasına kaldırır. Üçüncü takım da bu gübreleri tarlaya taşır. Tarlaya gübre taşıma işi daha çok yukarı köylerde yapılan bir iştir. Kıyıda hayvan sayısı az olduğu için elde edilen gübre de araziler için yeterli değildir. Bu sebeple toprağı gübrelemek için farklı yöntemler uygulanır. Bunlardan birisi koyun yatırma yöntemidir. Koyun yatırmadan maksat sürünün tarlada yatırılması suretiyle sidiğinin ve dışkısının tarlada kalmasını sağlamaktır. Böylece arazi gübrenmiş, yöredeki deyimle “ahponlanmış” olurdu (Kazmaz, 1994: 213-214; KK: 189).

Çayeli’nde koyun yukarı köylerde beslenir. Onun için koyun sahipleri bahar mevsiminde, henüz ekimin yapılmadığı aylarda sürülerini kıyıya indirirler. Böylece koyun

yatırma işlemini gerçekleştirmiş olurlar. Çayeli'nden gelip geçen sürülerden de aynı şekilde yararlanılır (Kazmaz, 1994: 214; KK: 189).

Koyun yatırma iki türlü olur. Birinci usulde koyunlar koyun yatağı ya da koyun ağılı denen yerlere kapatılır. Buraların etrafı çevrilidir, koyunların kaçma, kaybolma ihtimali yoktur. Onun için koyun sahibi burada rahatlıkla kalır. Ayrıca yerin sahibinden de ücret alır. İkinci yöntem sürünün düz yerlere yatırılmasıdır. Bu durumda ücret söz konusu değildir. Sadece arazi sahibi, yatırma işi için sürü sahibinden ricada bulunur. Böylece toprağının gübrenmesini sağlar (Kazmaz, 1994: 214; KK: 189).

Görüldüğü gibi sürü sahiplerinin tarlalarda veya ağıllarda hayvanlarını yatırmaya yönlendirilmesi hem sürü sahiplerinin hem de tarla sahiplerinin işine yaramaktadır. Sürü sahipleri hem hayvanlarını eğleyecek güvenli bir yer buldukları için hem de ağıl olduğu zaman ücret aldıkları için kazançlıdır. Tarla sahipleri de hayvanların tarlada veya ağılda yatması yolu ile doğal gübre elde ettikleri için ve bu gübreye satın almaya göre çok daha az bir ücret ödedikleri hatta tarlada yatanlara ücret bile ödemedikleri için kazançlı çıkmaktadırlar.

Tarlalara hamsi serilmesi de eskiden uygulanan gübreleme yöntemlerinden birisiydi. Gün boyunca satılmayan hamsiler, balıkçı kayıkları kıyıya yanaştırılmak suretiyle tarlalara boşaltılırdı. Fakat çürüyen hamsiler çevreye çok kötü bir koku saldığı için bu yöntem çevre halkı tarafında hoş karşılanmazdı. Ayrıca eski dönemlerde tarlaların insan dışkısı ile gübrelendiğı de görülmüştür. Ancak antikolostom adı verilen bağırsak paraziti hastalığının çoğalmasına sebep olması nedeniyle bu yöntem zamanla terk edilmiştir. Çünkü gübrelerin çıplak ayakla çiğnenmesi esnasında ayak tabanlarından vücuda giren bu çengelli parazitler, insan bağırsağına yerleşerek onun zayıf düşerek başka hastalıklara yakalanmasını tetiklemektedir (Kazmaz, 1994: 214; KK: 189). Bu uygulama günümüzde hem sağlık açısından uygun olmaması hem de artık geçmişteki gibi bol balık bulunmaması gibi sebeplerle tamamen ortadan kalkmıştır.

3.4.1.1.1.2.3. Çimen Biçme ve Taşıma Eğrathğı

Çimen kesme, yaprak yapma, çimenleri, yaprakları evlere, ahırlara ve otluklara taşıma işleri de hep birlikte eğrathlıkla yapılır. Bu işleri genelde kadınlar yapar (Kazmaz, 1994: 215).

3.4.1.1.2.4. Mısır Eğrathığı

Mısır mecisi, kışın mısırın kabuğunu soymak için yapılan toplantıdır. Konu komşu bir araya gelir, birbirinin mısırlarını ayıklar, mısırın koçanını kabuğundan ayırır. Bu işe mısır soymak da denir.

Mısır mecisi, evin içinde, mısırın yığıldığı odada gerçekleştirilir. Bu meciye komşu kadınlar ve erkekler katılır. Mecide türkü de söylenir. Bir mecide söylenen türküden hatırlanan beyit şöyle:

İşlerum, yığum dolmaz

Çözerum çile dolmaz

Bu beyitte hanım yün eğirdiğini; ancak iğinin dolmadığını, fazla iplik yapamadığını, çilesinin (yün yumağının) tamamlanmadığını söylerken bir taraftan da sıkıntılarının, dertlerinin bir türlü bitmediğini ifade etmektedir (Kazmaz, 1994: 216).

Mısır soymanın bir başka özelliği eğlence, yarışma yönüdür. Çok az rastlanan kırmızı mısıra “Kırmızıka” denir. Soyma esnasında kırmızıka bulan “Kırmızıka buldum” diye bağırır. Bu şekilde haykırmak aynı zamanda beylik ilanı niteliğindedir. Çünkü kırmızıka bulan bey olur. İlan edilen beylik ikinci bir kişinin kırmızıka bulmasına kadar sürer. Yeni bulan kişi beyliği devralır. Bir de siyah mısır vardır. Siyah mısıra bulan da muhtar veya ağa olur. Beylik, muhtarlık, ağalık mısır soyma işini hızlandırır. Yani bu gelenek mısır soyma işini eğlenceli hale getirmenin yanında işi yarışma havasına sokarak mısır soyma işinin daha çabuk bitirilmesini de sağlar (Kazmaz, 1994: 216).

Mısır soyma işinin bir başka yönü daha vardır. Harmanın yığıldığı odada genç kızlarla erkekler karşılıklı türkü söylerler. Bu sırada delikanlılar sevdikleri kızın yanına giderler. Fakat sevdiğini dışa karşı belli etmemeye çalışır. Bu arada koliva yapılıp kabaklar da pişirilir. 1903 yılında Çayeli'nin yanıkdağ köyünde geçen bir olayda kadının etrafında yığılı olan mısırlar soyulurken köyde asıl adı Mustafa, takma adı Mutika olan delikanlı şu türküyü söyler:

Soyun uşaklar soyun

Soyalım bu harmanı

Az bir şey daha kaldı

Kadının altı yanı

Eğratlıklarda, mecilerde horon oynamak ve türkü söylemek yaygın bir gelenektir. Böylece eğratlık toplu çalışma olduğu kadar birlikte vakit geçirme, eğlenme ortamı olarak bölge insanının hayatında geniş bir yer tutardı. Harman zamanı atma türkü söylenirdi; çalgı ve oyun yoktu. Ancak helva yapılır, kabak pişirilir, silah atıldığı da olurdu. Genellikle eğratlığını mecinin eğlenme tarafı ağır basar; kızlar, delikanlılar, sevdalık çekenler, birbirini sevenler böyle zamanlarda bir araya gelir, karşılıklı türkü söylerlerdi (Kazmaz, 1994: 216-217; KK: 189).

3.4.1.1.2. Halessa Yalessa

Fındıklı ilçesinde gerek ceviz ve gerekse yine bir zamanlar çok bol olan kestane kütükleri imecilerle taşınırdı. Uçlarına ip bağlanır, dere kenarlarına veya ana yollara kadar “**halessa yalessa**” naraları ile çekilirdi. Bu günlerde çocuklar çok neşelenir, etrafı çınlatan naraları dinledikçe zevk alır, ellerinden geldiğince yardımda bulunurlardı. Dinlenme anlarında toplu yemek yendiği, ardından horon oynandığı çok olurdu (Rize Kültür Derlemeleri, 1999: 230; KK: 189).

3.4.1.1.3. Mecilik (İmece)

Hemşin yöresinde adına mecilik denilen yardımlaşma faaliyetleri günlük hayatın hemen her safhasında kendini gösterir. Kışlık odun hazırlamak, tarlayı kazmak, ekin ekmek, ot biçmek ve taşımak, alaf getirmek, ev yaparken beton dökmek gibi güç gerektiren birçok işin yapılmasında mecilik faaliyeti önemli bir yer tutmaktadır. Mecilik yapacak olan kişi bir gün önceden yapılacak olan işin yerini ve konusunu da belirterek ev ev dolaşır ve kişileri davet eder. Meciliğe gelenlere “meci” denir. Sabahleyin davet edilen evde toplanan meciler, hep birlikte çalışacakları yere giderler. İş bittikten veya ara erdikten sonra tekrar davet edilen evde toplanırlar. Yemekler yendikten sonra iş bitmemişse tekrar

çalışmaya devam edilir. Bitmiş ise sohbet ve eğlence içerisinde bir süre hoş vakit geçirerek dinlenilir (Rize Kültür Derlemeleri, 1999: 263).

3.4.1.1.4. Hodoç

Hodoç, Hemşin yöresinde yöresel olarak "Hados" olarak da bilinir. Hodoç Ağustos on beşte yapılır; ancak hava durumuna göre daha erken veya daha geç de başlayabilir.

Ağustos on beşte köylü topluca Ayder'e gelir. Hava iyi olursa hep birlikte ot biçimine başlanır. Otlar köylerde orakla biçilir; ama Ayder'de alan geniş ve taşsız olduğu için tırpanlar biçilir. Erkekler tırpanla ot biçerken kadınlar da kenarlardaki taşlık yerleri ve orakla biçerler. Oraklar ve tırpanlar sıradan eğelerle bilenmez. Özel bir örsü ve çekici vardır. Bu örs normal örslerden daha küçüktür. Oraklar ve tırpanlar burada bilenir, ondan sonra masat vurulur.

Akşama kadar hep birlikte otlar biçildikten sonra. Akşamları, önceden belirlenen bir horon evinde herkes toplanır. Horon evi önünde geniş düzlük bulunan evlerden seçilir. Bu evlerin önünde tulum eşliğinde kızlar, gelinler, erkekler horon oynarlar. Horondan yorulanlar da kenarlarda sohbet ederler.

Horon evinde eğlence devam ederken gençler arasında sevdiği kıza atma türkü atanlar da olur. Bu türkülere bir örnek şu türküdür:

Kapi ile olursan kez

Kapi sayamisen

Bu ne kadar güzellük

Vitrin boyası misen?

Kız da delikanlıya şu türküyle karşılık vermiş:

Atma türki atarsan

Yüreğüni yakersen

Ben seni sevmiyorum

Ne derinden bakersen? (KK: 109).

3.4.1.1.5. İyidere Eğratlıkları

Eğratlık genelde tarla kazmank, mısır fidelerini (fitra) seyreklemek, mısır tarlasındaki yabancı otları temizlemek (çağan etmek) ve harman zamanlarında yapılır. Akşamdan eğratluğa gelecek olanlara haber verilir. Sabah namazdan sonra hemen tarlaya gidilir. Tarlada kadın erkek birlikte çalışır. Çalışırken maniler, türküler ve karşıberi atma türküler söylenir.

Haçan yayladan celdum benum atum toy idi

Aradum buldum oni suyun altına idi

Güneş baş üstüne geldiğinde yemekler yenirdi. Tarla uzakta ise yemek tarlaya getirilir ve buraya getirilen lahana mancası, minci, yoğurt ve mısır ekmeği birlikte yenirdi. Yoğurt göpeçiye konur. Göpeçin ağzı kutuni ile kapatılırdı.

Bir yıl boyunca kendisine yetecek mısırı olanlara “ağa” denirdi. Ağalar hasat zamanı harmanı atla taşırlardı. Harman çuvallanıp hayvanlara yüklenir, çuvallara peşenk (zil) takılırdı. Atı olmayanlar harmanı sırtında taşırdı.

Harman temizlendikten sonra geriye kalan otlar harmanlanır yığınlar yapılırdı. Bu yığınlara yörede “tomoni” denir. Bu tomonların sabah erkenden toplanarak iplenip yapılması gerekirdi. Çünkü otlar erkenden nemli olur ve nem dağılmalarını önler (Rize Kültür Derlemeleri, 1999: 314).

Bölgede imece ile yapılan işlerden birisi de mısır ayıklama işidir. Mısırları kabuğundan soymaya mısır ayıklama denir. Mısır ayıklama işi akşamları toplanan komşularla birlikte yapılırdı. Eskilerin anlattıklarına göre bazen harmanın içinden kırmızı mısırlar çıkardı. Bunlara “bey” denirdi. Mısır ayıklayanlar iki tarafa ayrılırdı. En çok bey gelen taraf diğer tarafı alt ederdi. Galip gelen taraf hep birlikte “Koduk sizi ahıra” diye bağırarak galibiyetlerini kutlardı. İşin sonunda pişirilen kolivalar ve kabaklar zevkle yenirdi. Ayıklama sırasında çıkan taze mısırlar paylaşılıp evlere götürülürdü (Rize Kültür Derlemeleri, 1999: 314).

3.4.1.1.7. Büyük Küçük İlişkisi

Rize'nin Çayeli ilçesinde toplum hayatında çok önemli bir yeri olan ve halk arasında kısaca kahve denilen kahvehanelerin kendilerine has kuralları vardır. Bu kuralları Süleyman Kazmaz "Rize Çayeli Halk Kültürü Araştırmaları" adlı eserinin (1998: 118–119) I. Cildinde şu şekilde anlatmaktadır:

Kahvelerin kendilerine özgü kuralları vardı. Kahveler yaşa göre düzenlenirdi. Çayeli'nde yaşlıların kahvesi olan Ayazoğlu kahvesinde en az ellisinde olanlar oturabilirdi. Gençler bu kahveye giremezdi; gençlerin kahveleri ayrıydı.

Bir ihtiyar kahveye girdiği zaman oyun oynanmaz, sigara içilmezdi. İhtiyar kahveye girecek de gencin biri orada tavla oynayacak, sigara içecek? Bu, olur iş değildi. Bununla birlikte ihtiyar sokakta sigara içeni görmemezlikten gelirdi. Kahvelerde yaşa dayanan saygı düşüncesi mahalle hayatının yaygın ve köklü geleneğiydi. Bu konuyla ilgili olarak bir hatıramı nakletmek isterim.

Çayeli'nde, bizim mahallede bir gelenek vardı. Mahalleli akşamları sokağa çıkar, kahvelerde oturur, gece geç vakit birlikte eve dönerlerdi. Çoğunlukla babam Hacı Hafız Osman Kazmaz, ağabeyim Mustafa Asım Kazmaz ve diğer komşular önde, biz çocuklar arkada giderdik; büyükler konuşurdu; biz dinlerdik.

Henüz ilkokuldayım. Bir akşam yine eve dönüyoruz. Önde her zaman olduğu gibi babam, ağabeyim ve komşumuz İlyas Çavuşoğlu vardı. Ben de arkadan yürüyordum. Toplulukta başka kimlerin bulunduğunu hatırlamıyorum.

Bir ara ıslık çaldım. Bunun üzerine İlyas Çavuşoğlu bana dönerek,

Süleyman, çok terbiyesizsin

Ya da,

Terbiyesizlik ediyorsun,

Dedi. Sebebini sormam üzerine sözlerine şöyle devam etti:

Bizim yanımızda ıslık çalıyorsun!

Ben sustum. Babam ve ağabeyi komşumuzun uyarısını yerinde bulmuş olacak ki hiç karışmadılar. Çünkü mahallenin çocuğu yaşlılara saygıyla yükümlüydü; büyüklerinin yanında ıslık çalamazdı. Bu kurala aykırı hareket durumunda anne-baba kadar mahalle büyüklerinin de uyarıda bulunma yetkileri vardı.

3.4.1.1.8. Çocuk Terbiyesi

Kızlar küçük yaştan itibaren camilerdeki kurslara gönderilirler ve namaz kılmaya başlarlar. Kurs dönemi bittikten sonra da namaz kılmaya devam ederler. kızlar camiye gittikleri sürece ve sonrasında evin içinde ve dışında odun toplamak, ekmek yapmak, yemek pişirmek, ev süpürmek, çamaşır yıkamak v bez dokumak gibi birçok işi görürler. Çevre şartlarına göre kendir ekmek, biçmek, roka işlemek, ketan, feretiko dokumak, dövmek, ağartmak da kızların işleri arasındadır. Kızlar ayrıca feretikodan çeyiz hazırlar, gömlek, döşek, yatak çarşafı, yağlık, işlik ve peşkir yaparlar. Bundan başka hayvan bakımı, inekleri, öküzleri tarlada, çayırdaki beklemek, olatmak, bahçe kazmak, oğunculuk etmek (karasabanın önünde giden kişiye oğuncu denir), çiftin önünden giderek dane dökmek işleri de kızlara aittir. Kızların yetiştirilmesi döneminde çok etkili olan bazı yasaklar vardı. Özellikle kasabada ağaca, evin önüne çıkmak, köprüden geçmek, pencereden bakmak gibi hareketler kızlara kesinlikle yasaktı. Bir kızın pencereden bakarak “Babam geliyor” dediği, bir kızın da perdeyi geçerek evin önüne çıktığı için dayak yediği görülmüştür. Erkeklerle birlikte oynadığı için de kızların dayak yediği olurdu (Kazmaz, 1994: 90; KK: 162).

Kızların giyim kuşamına çok dikkat edilirdi. Özellikle kasabada 10 yaşından sonra çarşaf giyer, peçe örterlerdi. Kızları korkutan bazı kadınlar olurdu. Bu kadınlar kızların yanlış bir şey yaptıklarını gördükleri an onları döverlerdi (Kazmaz, 1994: 90).

3.4.1.1.9. Kadın Erkek İlişkileri

Rize bölgesinde kadın ile erkek arasındaki fark genellikle iş bölümünden gelmektedir. Kadın, evden ve çocuklardan sorumludur; evin yönetimi, çocukların bakımı ve yetiştirilmesi kadına aittir. Kadının yüklendiği bu sorumluluğun getirdiği üstünlüğü ifade eden halk inanışları vardır. Örneğin Rize’de “Kız doğar, nur doğar. Kız dokuz kısımetiyle doğar” gibi inanışlar mevcuttur. Kadına üstün değer verilmesinin köklü bir sebebi daha vardır. Savaş döneminde erkekler cephe dedir, savaştan sonraki dönemde de gurbetçilik başlamıştır. Yani çoğunlukla erkek evden dışarıdadır. Erkeğin evden uzakta

olduğu dönemde evi çekip çeviren, aileyi bir arada tutan kadındır (Kazmaz, 1998: 188-189).

Yörede kadının erkeği, üstün görmesi, yüceltmesi eski bir inanış ve gelenektir. Erkeğin aleyhinde bulunmak, onu çekiştirmek günah sayılır. Her zaman “Yiğitler bilir” deyimini kullanılır. Erkeğin aile ve kadın için çok önemli olduğu “Erkeğin ayağının çamuru aile için berekettir” sözü ile açıklanır. Burada kadın tarafından erkeğe bir kutsallık atfedildiği ve erkeği kendinden üstün görme durumunun olduğu görölmektedir. Ancak bu düşünceler tek taraflı değil; karşılıklıdır. Erkek de “Kadın erkeğin namusudur” düşüncesinden hareketle, kadını namusu, manevi değerlerinin simgesi halinde benliğine mâl eder. Kadının ve erkeğin varlığını saran bu duygu ve inanışlar güçlü bir aile yapısının temellerini oluşturur. Bu sebeptendir ki erkek, savaş, gurbetçilik gibi nedenlerle evinden ayrı kalsa bile kadın evi tek başına çekip çevirerek ailenin dağılmasını engeller.

Karı-koca arasındaki hitaplarda karşılıklı sevgi ve saygının izlerini görmek mümkündür. Özellikle eski dönemlerde ikisi de birbirine isimleri ile hitap etmezlerdi. Kadın kocasına hitap edeceği zaman çocukları araya koyar, “Babanıza söyleyin ...”, erkek de karısı için aynı şekilde “Ananıza söyleyin ...” derdi; karşılıklı olarak isim söylemezlerdi. Yokluklarında da aynı durum devam eder, kadın kocası için “Uşakların babası, çocukların babası”, erkek de karısı için “Uşakların anası, çocukların anası” derdi (Kazmaz, 1994: 157-158).

3.4.1.1.10. Yemin/And İçme

Rize'nin Çayeli ve Pazar ilçelerinde evlenme ile ilgili bir yemin geleneği vardır. Bu gelenek şu şekildedir:

Kızın, daha doğrusu gelinin, damadın evine gitmek üzere baba evinden çıkışı sırasında bir yemin yaptırılır. Bu yemini kızın yakın akrabaları, babası, amcası, dayısı yönetir; genellikle kızın babası kaçınır.

Kız kendi evinin, babasının evinin eşiğindedir. Başta damat olmak üzere kızı almaya gelenler evin dışında durmaktadır. Kız tarafından bir kişi, kızın yanında kalır. Adamın elinde bıçak bulunur. Bu sırada yemin yaptırılır. Kız tarafından olan adamın yönettiği yemin şu şekilde olur:

Kız tarafı: Bakacak mısın?

Erkek tarafı: Bakacağım.

Kız tarafı: Söz veriyor musun?

Erkek tarafı: Söz veriyorum.

Bu arada “Bismillah” denir, dini konuşmalar yapılır, arkasından kız tarafı yemini şöyle bitirir:

“Ben de Allahın emriyle bu kızını sana veriyorum”.

Ondan sonra kız babasının evinden çıkar, damadın evine gider.

Yeminin bir başka anlatımı da şöyledir:

Düğünde kız, daha doğrusu gelin, kapıdan çıkarken iki taraf pazarlığı başlar. Pazarlık sırasında kızın babası, amcası, dayısı, oğlanın da babası, dayısı hazır bulunur. Oğlan dışarıda bekler. Kız tarafından biri bıçağını kapıya dayar ve oğlan tarafına şöyle der:

“Kızımıza iyi bakacaksın, namusunu kendi namusun gibi koruyacaksın. Aç bırakmayacaksın, susuz bırakmayacaksın, kötülük etmeyeceksin”.

Oğlan tarafı bunları kabul eder (Kazmaz, 1998: 180-181).

3.4.1.1.11. Kız Kaçırma

Eskiden, evlenmede gönül rızası ile evlenme veya anne babanın isteği ile evlenmenin dışında Çayeli yöresinde bir de dışarıdan gelen baskı sonucu evlenme vardı. Kızı beğenenler önce iyilikle kızını isterler; fakat sonuç alamazlarsa şiddete başvurlardı. Buna “kız çekme” denirdi. Fakat bazı aileler durumu anlayınca kendiliğinden rıza gösterirlerdi; yani kızını verirlerdi. Kız istemese bile baskıya boyun eğdikleri için teklifi kabul etmek zorunda kaldıklarını söylerlerdi. Bu durumda kızlar ailelerine uyarak evlenmeğe razı olurlardı. Geçmişte yaşanmış olan şu iki olayı bu duruma örnek gösterebiliriz:

1892’de henüz 17 yaşında olan kıza, annesi ve kardeşleri aralarında konuştuğundan sonra

Allah’ın emridir, herkes gidiyor. İşi bağladık seni vereceğiz

Dediler. Genç kız karşı koydu.

Gitmem!

Ancak ağabeyi diretti

Gideceksin. Sonra kötü muamele ederler, çekerler!

Burada deli kanlı, iyilikle vermedikleri takdirde erkek tarafının, kız kardeşini çekeceğinden, yani zorla alacağından endişe ettiğini anlatmak istemektedir.

İkinci olayı anlatan hanım 1988’de 80 yaşında yani 1908 doğumlu bir kadındır. 14 yaşında iken bir aile onu zorla almak istedi. Babası evlendirmekten yana değildi. Çünkü henüz küçüktü. O yaşta kız evlenir mi? Daha önemlisi “oğüne” vardı; yani önünde ablası vardı, önce onun evlenmesi gerekirdi. Fakat karşı tarafından zor kullanacağı biliniyordu, babası onlardan korktu. Kızı isteyen aile bir gece gönüllü olarak almaya geldi. Baba korkudan verdi, kıza hiç sormadı. Kız ağlamakla gitti. Hanım durumunu kısaca şöyle anlattı:

- Evvelden sormak var mıydı ki?... Nereden isterlerse oraya verecekler (Kazmaz 1994: 137-138).

Yaşanmış bir kız kaçırma olayı:

Tabiki oliyurdi bi gizi bir oğlan ilan sevdalanurderdi istiyurderdi tabi baba annesi istemezlerdi oğlanun annesi babasi ya da kız tarafı istemezlerdi. Sonra tabi çecuk illa buni alacağım diye anesini babasini zorlardı. Razi olmiyurderdi illa oni almiyacaksun ya bizdan vazgeçeceksun ya ondan vazgeçeceksun diyurderdi. Seneler aylar öyle beklerlerdi çecukler sonra artuk baş edemeyurderdi illa isteyeceksunuz illa gideceksunuz. Gönderurderdi, elçi giderdi. Gidince tabi giz tarafında söylerlerdi ki madem ki bizi istemiyurder, sevmiyurder biz de gizumizi vermiyoruz diyurderdi. Kizun annesi babasi tabi o da hâkli. Mademki

istemiyurler, zorlan kizumuzi vermiyoruz diye; ama çocukler bir birinden vazgeçmiyuler illa seviyurler. Her bişey göz onune aliyurler. Seneler geçer bir sene, iki sene, uç sene ya askerligu varsa gider askerliguni yapar. Giz da evlenmaz, bekliyor oglani gelecek ta evleneceğiz diye. Bitanesi istediler istediler, istediler, vermediler. Askerlugu geldi, gitti iki buçuk sene askerlug yapti. Oğlan geldi, gelinca dedi ki kız işe gireceksin, yogisa beni neylan besleyeceksin. İşe gireceksun ondan sora bi sen çalışacaksın, parayi yapacaksın, bi eve açacağumuz para olacak ki evleneceğiz. Oğlan gidiyor gurbete, gurbete gidince mektuplaşıyurler. İşte ne gada paran var, yapabildun mi bişey, ev açabiliyormiyiz? Ben ondan sora da çalışup seni iyi geçundireceğum. İşte iyi yapcağım, söyliyur çocuk gurbetten geliyur, çocuk yine elçi geliyur. İlla verin ne olur, illa verun ne olur, ne olur. Ötekiler razi olmadilar, annesi babasi razi olmadi. Yok biz kizumuzi ona vermiyoruz, işte parasi yoktur, işte zengin değıldur, kizumuzi neylan besleyecek, ne yapacak? Yalvariurlar, ısrar ediyurler, yok tabi gizlan oğlan buluşiyurler, konuşiyurler beraber. Anlayınca dövüyurler, kizi dövüyurler, dövüyurler. Giz da şe yapıyor, ısrar ediyor. Annesine diyor ki beni ona vereceksunuz yogisa intar edeceğum diyor, illa vereceksun. Dayisi dogdi, babasi, annasi saçını maçını yoldi. Kizun böbreğini patlattı annesi, böbrek ganamasi yaptı oni götürdiler doktora, babasi dogdi dogdi yok. İlla vazgeçmiyor sonra artuk yataklara düştü, çocuk o zaman dedü ki tamam dedi. Ben vazgeçtim dedi, kız meğerssem yine konişiyurler telefon ilen konişiyurler. Sonra geldi telefon parasi bu neydi, nerden geldi, çocuklen kız konişiyurlerdi. Haberlendi gızı kapattiler uç ay evdan dışari çıkarmadiler gızı. Olmadi olmadi, artuk vermiyurlerdi, giz yatak çarşafleri bağılyur ikinci kattan beline takiyur, ip gibi yapıyor tabi, kız kapaliya evun kapisi, kitliyurler. Çarşafleri beline bağılyur, iniyur gece pencereden, tabi çocuk bekliyor dışarda. Kaçiyurler çocuklen beraber, öğlenilan beraber. Sabah kız niçun kakmiyur diye annesi gapiyi çaliyur bişey yok, ses yok seda yok. Acaba bayıldı mi ne oldi de gapiyi girdiler. Gırdukleri zaman ne goydun ki ne bulasin? Kız kaçmış, uuvv yollara düştiler, aradiler, taradiler yok. Jandarmaydı, polisidi bi yerden bulamadiler, oni bulamadiler. Bir hafta on gün polis dolaştı, meğerssem eskiden yaylara giderlerdi. Küçük evler koliva gibi bi şeyler vardı. Bi gece orda kaliyurlar, eteki gece mağaraya gidiyurler, öteki mağariya gidiyurler. Öyleliklan öyleliklan alti ay geçti aradan, yok artuk kayup mi oldiler, boğıldiler mi denizi aradiler yok. Kimse bulamiyur. Haberlerini alamiyurler. Bi daha yaylaya inekleri getiriyurler ki gızun ayakkabisi yirtilmiş. Meğerssen yolda buldiler, bi köşeye sikiştürmüş. Giz galdi mi çıplak ayalken, oni taniyurler.

Diyurler ki buralardaymış diye yine jandarmeler aradiler aradiler altı aydan sora neyse izini buldiler. Gızı aldiler babasına verdiler, yine gızı dövdi dövdi, babası dövdi yine. Gapatti eve, yine çaresini buldi. Bi sene sora ben daha vazgeçtüm gitmiyorum diye. Öyleluklen şey yaptı, bi sene sonra yine kaçtı. Yine kaçtı, yine kaçtı. Çare edemediler. Şimdi bu sefer oğlanun adamları kabul etmiyor, gelmeyecek o, eve almıyoruz diye. Dışardan bi küçük ev tuttılar, goni gomşi yardım ettiler, oturdiler. İki de bi kaynanası işte sen benum oğlumi çaldun, benum oğlumi zorlan geldun, biz seni kabul etmiyoruz, sana gelunluk yaptırmıyoruz. Öyleluklen öyleluklen neyse öyleluklen, gelin vereme tutuldi, verem oldi. Bir sene öyle veremli ağzından kan geturdi bilmem ne oldi. Öyle veremliydi, oni eve gapattılar, kimse gitmedi pencereden gomşiler yemek veriyurler, yemek atiyurler. Eve kimse koymadiler. Kaynatasi kaynanasi öyleluklen gız eldi. Çocuk ta oğlan da bi ağacın tepesine çıktı, ormana gitti ağacın tepesine çıktı. Gaç metre yükseklikte ağacın tepesine intihar etti çocuk. Ondan sora vay çocuğum vay oğlum vay kızum ama ne fayda ikisi de toprağa gömüldükten sonra ağlamışsun sizlamışsun ne fayda (KK: 52).

3.4.1.1.12. Alışveriş, Ticaret ve Ortaklıklar

Mısır ekiminde halk hukuku ile ilgili ve sözleşme niteliğinde bazı geleneklere uyulurdu. Mısır tarlalarının ekiminde iki yöntem vardır. Yaygın olan birinci şekilde toprak sahibi bütün işleri doğrudan kendisi yapar. Bu arada eğralık-meci geleneği uygulanarak ürünün ekim ve hasadı yapılır. İkinci şekil yarıcılıktır. Buna yarılığa vermek de denir. Yarıcılık iki kişi arasında kurulan bir çeşit tarım ortaklığıdır. Birinci kişi toprak sahibidir. O sadece tarlasını ortaya koyar, başka hiçbir işe karışmaz, yükümlülük altına girmez. İkinci kişi yarıcıdır. Mısırın ekiminden hasadının yapılıp tarla sahibinin evine taşınmasına kadar gereken bütün işlerin görülmesi, tohum, gübre gibi ihtiyaçların karşılanması yarıcıya aittir. Elde edilen ürün ise yarı yarıya bölüşülür (Kazmaz, 1994: 218).

Yarıcılığın dışında en yaygın ortaklık usullerinden birisi tarlalığa alma yöntemidir. Bu yöntemde taraflardan birisi fidanlık sahibi öteki de kesicidir. Kesici fidanlığı keser, çıkan odunların tamamını arazi sahibine verir. Buna karşılık kesilen fidanlığın yerinde meydana gelen tarlayı bir yıl eker biçer. Elde edilen mısır, fasulye gibi ürünlerin tamamı kesiciye ait olur (Kazmaz, 1994: 218).

Yörede yapılan bu anlaşmalar, sözlü olarak yapılır ve taraflar hayatta olduğu sürece geçerlidir. Uygulamada genellikle anlaşmazlık çıkmaz. Herkes sözüne sadık kalır. Yaşayan halk hukukunun bağlayıcılığı ve insanlar arasındaki sevgi saygı ile kurallar yazılı hukuk kurallarımı gibi uygulanır (Kazmaz, 1994: 218).

Vakıf Malı:

Bizim buralarda yol kenarındaki ağaç vakıf malıdır, buna "vukuf" da denir. Bizim bahçenin yoldan tarafında bir kiraz ağacı vardı. Babam "O vakıf malıdır siz çıkmayın" derdi. Vakıf malı olan ağacın meyvesini ağaç sahibi yemezdi. O yoldan gelip geçenlere vakfedilmişti (KK: 154).

3.4.1.1.13. Aile Yapısı ve Aile İçi İlişkiler

Emine Turan'ın anlatımıyla aile içi ilişkiler ve büyük-küçük hukuku:

O hem da nasi eğer bi sabah erken biz ezanlan bile kakardık, biz ezandan kaynanam kaynatamdan öğüne kaktın, kaktın kakmadın mu o gün sen daha evda duramasun. Kıyamet kopar. U gelun yatti. Gelun yatar mi? Oler namaza kalkınca da sen olardan öge kalkacasın. Ateşi yakacasın. Abdest sularini ısıtecesun. Havli elinde olari bekliyecesun. Eğer olari etmesan zate iyi gelun değilisin. Atar seni dışari. Olari edecesun. Ondan sora havli elinde beklicesin. Abdestini etcek neyisa namazini kilacak. Artuk sen başlıcasın ağırardan, çocuktan. Ondan sora çayirdan, bayirdan al işinun başinu. E bi sabah gene aynı oyle başlar. Kocan de savunamaz seni. O da yaşı küçük o halda emir ederler. Git haruye, git habureye gider gelur. Saygidan dolayı o da zate kari var mi yok mi zaten adimizi diyemezdük. Bağuri bağa "şit şit şit, ov ov ov!!" ben de oğa "olo şit olo şit olo". Öyle hoş o bağa Emine, ben oğa Niyazi hoş diyemezdük birbirimuze. Oyle desan sen he boyle sağa he he. Mesela ben ettim kaç tane çocuk 6-7 taneyi daha babalarınun kucağıne oturdukları yoğidi. Dedelerinin yanına o da gelirdi Almanya'dan. Çocuklar de sığınidiler kucağıne ki babamızun kucağıne gidelum. Seviyeler oni daha ne bilecek babasınınun kucağıinden atacak oni geri geri. O babasınınun yaninde çocuğini kucağıne alabili mu? Alamaz ki ebedi alamaz. Niye alamaz saygi; ama şimdiki şeyler oo çok güzel ama tabi güzel yanlarında çocukları seveyiler. Olar da baba biliy o da evlat sevgisi biliy. Hoş eskiden oyle bişe yoğidi. Hele büyük uşaklar büyük evlatlar hiç babayı baba bilmezdi.

Büyükler de o da büyük uşak o da büyük uşak da oyle bişe bilmem. Sora sora eğlileştikçe oradakiler biraz daha babayi anladı (KK: 64).

Gelin kaynana ilişkisine yaşanmış bir örnek:

İşte Rize'nin Çayeli kadının biri gelin etmiş her akşam oğlinun yanına boyle yemek yediriyor ondan sonra oğli ciddukten sonra boyle yatağa fırlatıyor, ondan sonra oğli celiyor kadın hasta kadın hasta oliyor ki desen ki bana yemek vermedi kendini elmişti. Adam ne oldi sana ne oldi sana, bir şeyler adam o gelinun kocasi, arkadaşına soyluyur ki ya çok hasta arkadaşı da ona soyluyor ki sen bunu biliyordun bak eyi oldi. Adam gelmiş eve söylemişci gel yemek yiyelum kaynana bu sefer soyluyur ki biz yemişik yemişik. Yok demiş adam illa yiyeceksunuz. Zorla kadunu yedurdi bu sefer gelin eyi oldi. Kaynana bu sefer kalkti sabahtan oğline soyledi ki he oğlum gel bak hele kadın ne yapmış. E ne etmiş işte kafasini yakmış ondan sonra demiş bu nedir? İşte karini zorla yedurdu yedurdu kafasini yakmış. Bu sefer bu adam cene gitti arkadaşına işte boyle boyle karimu yedurdu ama boyle oldi. He o da demişci ben bi geleyim oraya. Ben bi ananın yanına celeyim. Celdi anasinin yanına. Orada arkadaşına demişci "Ooo bu ne marifetli ki kari idi bunu yapan çok bir yana dayali bişedur." Veli koyunden ismi Halime. Çocuklarinun adi biri Turgut biri Fatma. Bu kadun kocasini yolladi. Bu adam oraya evlendi. Ondan sonra mektup yazdi Veli köyine Fadime'ye:

Fadime benden selamlar olsun Turgut'un anasine

Ben buraya evlendim gitmesun fenasine

yazdi bu adam Fadime'ye. Fadime da okuryazarlığı yok. Ciddi buni arkadaşına okutti. Kiz boyle yazayi sana dedi. Kocan evlenmiş boyle diyi. Bu da gel dedi bişe dedi aklima bişe geldi dedi. Gel buni yazalım yollatalum Almanya'ya. O da yazdıci:

Benden selamlar olsun Fatma'nın babasına

Bazi bazi yanarum köyun havasına

Bu tabi koy adami sinirlendi. Ondan sonra bu adamin okur-yazarlığı yok bir arkadaşına okutmuş çok utanmış çok sinirlenmiş bu sefer ordan gelmiş binmiş uçağa gelmiş. Doğri çıkmış eve. Eve girememiş. Evi sarmış taşa evun usti da keremit. Bütün

keremitleri kırdı. Kadın yani oturunmayacak hala gelmiş. Bu sefer kadun iki çocuğuyla gitti babasının evine. Ceride evi yakmış bu adam. Yakmış etmiş bunu çul. Demiş o lafi bana nasi yazdun, o kelimeyi? Ondan sonra kadine bu sefer bunu vermiş mahkemeye. Demiş boyle boyle yazdi bende boyle boyle yazdum. Bu sefer adam mahkemeye çıkmıyayım diye Almanya'ya başvurmuş. Citmiş Almanya'ya. Kocasi elmiş idi. Anlattı komşisine (KK: 50).

Fındıklı ilçesinden gündelik hayat ve gelin-kaynana ilişkilerine bir örnek:

İşte işler imece ilen yapiliyurdi, odalarda toplanıyurlardi, üç kişi dört kişi toplanurdi, gelunlerin kaynanasi şe yapıyurdi yemek yaparlardı. İmece bahçede gaziyurler tabi yemek zamanini bekliyurdi, gaynanam yemek yapacak ta imeceye yemek yedirecekti. İşte bekle bekle bekle öğlen yemek adettur da saat on ikide felan taze gaynanalar saat üçe dörde gadar yemek yapamiyur. İmece acikiyor gelina diyurlerdi ki bi git daha yemek olmadı mi yemeğa bak ta yiyelum. Yemek o da korkidan zavallı kapiya kadar gidiyor gaynanalardan eskiden çok korkulurdi. Kapiya kadar giderlerdi, niçun geldun diye bağıriyurdi kaynanasi, ne yapalum ne yapalum işte arkada dulap olurdi. Turşi yaparlardı, tuplen destiylen beraber giderdi gelunde ordan turşiyi çalardi, birer avuç birer avuç bahçeye getirurdi. Gizliden öyleluklen öyleluklen saat üçe dörde gelurdi o zaman çağururdi kaynanasi hade yemeğa gelun, haydi gelun diye çeğirurdi. Öyle kaynaneler de olurdi ki akşam gelun eve gelmekteyken yani korkidan eve giremezdi. Bazisi da iyi gadunlar iyi oluyirlardi, kaynanasi olurdi tezden gelunleri çağiriyurlardi gel hadi yoruldun gel eve hadi çecuklaim ilhak diğerişuni yarun yaparsun diye iyiluklen, öyleluklen şe yaparlardı. Bazisi da çok kötülükler yapardı, yapıyurlardi imeceyleylen eskiden herbi şey imeceyleylen yapıurdi. Çay toplanurdi bugün ötekinun çayı toplanacak bugün filan yerde imece var. Çay zamanında tabi kazma zamani bahçe zamani geldi bugün felan yerda kazinacak imece var. Kazma omizlarında giderlerdi akşama kadar gazmaylen bi daha da türki söylerlerdi bi taraftan gaziyurlardi işte öyleluklen gazma zamani geçti mi odun çekmeğe toplanurlardi. Herkesun bir mevsimi var da odun zamanunda odin taşıyacaksun, kesme zamanında keseceksun. İşte kazidler mi bahçe kazindi mi ondan sora odin işine bakiyurlardi. Yedi sekiz kişi odun taşıyurlardi. İşte ötekinun ki bittiyse daha ötekinun. Öyleluklen beraber işte sonradan misur gelirdu. Bahçelerde inek oti geliyurdi, orayı temizleyecektun, orayı yapacaktun. İnek yemeğe ye atacaksun, öğütecekleri öğütürlerdi.

Dağlara gidiyurlardi kara yemiş yapraklari bile taşıyurlardi. Nereye dögeceğiz diye yiğarlardi manç ediyurlardi. Orda yiğayilardi gara yemiş yapraklarini öğün işte kışun onlari dögeceğiz diye. İneklere şimdiki gibi balya oti olmaz, bahçende yapacaktun, öğütecektun öyleluklen inekleri satmayacaktun. Şimdi her evde da uç dört tane inek oliiyirdi, eskiden elli evda bekide bitane inek bulunirdi. Yani işte o zamanlarda keçiyidi, koyinidi akşamaa kadar çoluk çecuk, keçi koyun hayvan, atlen atlen odun taşıttururlardi. Kimi çarşıya finduk getirirlerdi. Elma olurdi eskiden, çook elma oliyirdi, Findukli'de kazada yani elma fabrikasi vardi. İlk önce otuz sana once sepetlen beraber arkalerune aliyurlardi. Saat köyünden Megiski bucağına elli kilo, atmiş kilo, kırk kilo elma daşıyurlardi. Fabrikaya getiriyirlerdi, orda satiyurlardi tabi fabrika çalışiyurdi. Döneceksin, gideceksun eve akaşam kadar ancak gidebiliyorsun. Hamsi oliyurdi ikişer teneke, uç teneke sepete doldiriyurlardi, getiriyirlerdi eve. Onlari temizliyirlerdi sabaha kadar, çook ince hamsi oliyurdi iplik gibi yani sabaha kadar oni teker teker oni temizliyirlerdi. Tabi gaynanaeler yatarlerdi, gelunler akşama sabaha kadan onlarlen uğraşıyurdi. Çecukler kimi sandalyade uykiya dalarlardı, kimi orda köşelerde tabi gelunler korkidan ne çecuğı alabiliyurdi ne bişe. Neler çekliyurdi, yani şimdi zaman ilen o zamaan çook fark var. Şimdiki zaman ey gidi eskiler söyliyurler, biz ne çektuk işte korkidan yatağa giremiyurduk, korkidan yatamiyurduk, korkidan yemek yiyemiyardun, şimdiki gelinler ne sefasini yapıyurlar diye şey yapıyurlar biz de dinliyoruz ki bunlar ne diyurler diye; ama ne yapacaksun eskiden çok öyle hayunlukler vardi işte (KK: 54).

Yadigâr Akın, gelin kaynana ilişkileri konusunda yaşadıklarını şöyle anlatıyor:

Kaynatom ben geldikten sonra on sene ustine eldi. Kaynonom da beş sene var elmiş. Yavriyum ben unlere az hizmet etmemişim. Sabaha iki saat kalara kalkardum, abdest sularini isiturdum, hepsinin abdest suyini isiturdum, herkes abdese giderdi, ben da geride abdestumi alup nemazumi kelardum. Onden sonra inerdum ahire. Eski adet uyidi, iyi ya da kötü davransa bile gene hezmetleri yapilecekti, biz büyüklerimizden öyle terbiye görduk.

[Sen gelinliğini yaptın yani] E he ben gelinluğumi etmişim, kaynonom fena deyildi; ama birez işe mereğidi, u olsun, bu olsun, kaynatom zaten on sene ustine eldi; ama u da yatardi, inle gidup kapiye vurenidum, kapiyi açenidum, odesinin sobasini yakenidum.

Abdes suyini isitup verenidum, zaten almiştub yirmi beş seneden beri hep böyle yapardum (KK: 172).

3.4.1.1.14. Miras Paylaşımı

Rize yöresinde arazinin çok sınırlı olması sebebiyle kız çocuklarına mirastan pay verilmezdi. Bazı aileler kızlarının elinden “Hakkım olan arazilerimi anneme, babama, kardeşlerime vb. hibe ettim” şeklinde imzalı bir kâğıt da alırlardı. Ancak günümüzde bu durum değişmiş artık kız çocukları ile erkek çocuklarına miras eşit bir şekilde paylaşılır olmuştur (KK: 187).

3.4.1.1.15. Kişiler Arası Anlaşmazlıkların Çözümü

Köy veya mahalle sakinleri arasında bir anlaşmazlık çıktığında muhtar ve köyün/mahallenin aksakalları, hatırlı kişileri aralarında anlaşmazlık olan kişileri toplar orta yolu bulup onları anlaştırırdı. Bu anlaşmada kimsenin hakkının yenmemesine orta yolun bulunmasına dikkat edilirdi. Bu şekilde birçok mesele mahkemeye gitmeden çözüldü (KK: 187).

3.4.1.1.16. Değerlendirme

Toplumsal hayatı düzenleyen ve bazen yazılı hukuk kurallarından bile daha geçerli ve işlevsel olan sözlü kurallar yani halk hukuku da diyebileceğimiz kurallar; Rize yöresinde hem kişiler arası ilişkilerdeki düzeni (örneğin büyük küçük ilişkisi gibi) hem de anlaşmazlık konularını çözmekte son derece etkin bir rol oynamaktadır. Böylece hem gündelik hayat düzenlenmekte, insan ilişkilerinde kargaşa çıkması engellenmekte hem de insanlar birçok sorununu mahkemelere başvurmadan çözebilmektedir. Yörede halk hukukunun geçmişte daha baskın bir yaptırım gücü varken günümüzde bu güç, göçler, çocukların eğitim, çalışma gibi sebeplerle aileden uzakta yaşaması, hatta büyümesi gibi sebeplerle gittikçe etkisini kaybetmektedir. Bunun en belirgin özelliği gelin kaynana ilişkilerinde görülmektedir. Geçmiş dönemlerde yaşanmış olaylardan yaptığımız alıntılardan da görüldüğü gibi geçmişte kaynanalar gelinleri üzerinde sarsılmaz bir otoriteye sahiptirler; ancak günümüzde bu otorite neredeyse yok olmuştur. Bunda artık genellikle evli çiftlerin refah seviyesinin de yükselmesi ile yeni bir evde yaşaması hatta başka şehirde yaşaması gibi faktörlerle geniş ailelerin çözülüp yerini çekirdek aile tipine bırakması etkili olmaktadır.

Yörede arsa anlaşmazlığı, alacak verecek anlaşmazlığı gibi anlaşmazlıklar Türkiye'nin hemen her yerinde olduğu gibi cemiyette hatırı sayılır kişilerin ara buluculuğu (ki bu büyükler genelde mahalle muhtarı ve ihtiyar heyeti gibi toplum nezdinde saygın kişilerdir) ile çözülmekteymiş; ancak günümüzde bu konuda halk genellikle mahkemelere gitme yoluna başvurmaktadır.

Sonuç olarak sözlü hukuk kurallarının zayıfladığı, birçok kuralın sadece anılarda kaldığı, açıkça görülebilen bir gerçektir; ancak yörede yaptığımız saha araştırmalarında yaptığımız gözlemlerde yöre halkının hala büyüklerine saygı duyduğu, onların sözünden büyük oranda çıkmadığı, küçük anlaşmazlıkları onların hakemlikleri altında çözdüğü; kız kaçırma olaylarında artık büyüklerin araya girerek kan akmadan olayı tatlıya bağladığı açıkça görülmektedir.

3.5. Geleneksel Mimari

Toplumlarda, binalar, zaman içerisinde kalıcı olacak şekilde insan eliyle yapılır ve düzenlenir; fakat bu iş genellikle profesyonel mimarların katkısı olmadan esnek geleneklere göre yapılır ve buna “geleneksel mimari” veya “halk mimarisi” denir. Halk geleneklerinin diğer özellikleri gibi yerel mimari de toplumun paylaştığı estetik anlayışının dışında güncel tarzlarla da bağlantılı olan karmaşık ve geleneksel fikirler içerir. Bu bina (yapı) türü toplumun umut ve ideallerini karşılayacak çeşitlilikle hassas geleneklerin bir kombinasyonudur (Brunvand, 1996: 79).

Halk mimarisi deyiimi, geniş anlamda belirli bir disipline bağlı kalmaksızın, halkın kendi kendine tasarladığı ve meydana getirdiği ürünleri kapsamaktadır. Bu tip yapılar ekseriyetle kırsal kesimlerde inşa edilmekle birlikte ev, ahır, depo, kahvehane vb. şekilde çeşitlilikler arz etmektedirler. Geleneksel halk mimarisi, modern mimariden belirli bir plana bağlı kalmaksızın meydana getirilmesi şekliyle ayrılmakta ve bu anonimliği sayesinde şifahi edebiyat ürünleri olan mani, türkü, atasözü vb. ürünler gibi nesiller boyu aktarılmaktadır (Saatçi, 1997: 343).

Tarih zaman boyutunda var olurken mimarlık bunu yer boyutunda gerçekleştirir. Tarih, insanoğlunun yaşadıklarını amlamlandırma ihtiyacı adına zamanın kesintisiz akışına müdahale eder ve onu parçalara ayırarak yeniden düzenler. Mimarlık ise uçsuz bucaksız alanlara dolar ve onlara uygun işe yarar parçalara böler. Boş alanlara güç uygulayarak

onları kullanabileceğimiz mevkilere dönüştüren mimarlık böylece yer boyutuna anlam getirmiş olur. Bu bağlamda yapılar ve geleneksel mimari, şiirler ve törenler gibi kültürü yapan öğelerdir (Glassie, 2005: 232).

Geleneksel insana göre bir arketipik modelin taklit edilmesi o arketipin ilk kez gösterildiği mitsel anın yeniden canlandırılmasıdır. Dolayısıyla, ne periyodik ne de kolektif olan bu törenler de din dışı zamanın, süremin akışını durdurur ve kutlamayı yapanı mitsel zamana aktarır. Ancak, inşa ayinleri bunun da ötesinde bir şey göstermektedir:

Kozmogoninin taklidi, dolayısıyla yeniden güncelleştirilmesi... Her evin inşasıyla yeniçağ açılır. Her inşaat bir mutlak başlangıçtır; yani, başlangıç kertesini, tarihin izini taşımayan bir şimdinin çokluğunu yeniden kurma eğilimindedir (Eliade, 1994: 81).

Doğu Karadeniz bölgesinin tamamında olduğu gibi Rize yöresi evlerinde de mekânlar ahşap, taş gibi kalıcı malzemelerle, günlük yaşantıdaki farklı eylemleri barındıracak şekilde ayrılmıştır. Ev içinde farklı işlevli mekânların düzenlenmesi; kültürel gelişim, yapı tekniğindeki ilerlemeleri, araç gereçlerin gelişmesi, kullanımın yaygınlaşması ve geleneklerdeki değişimler sonucu ortaya çıkmıştır (Sümerkan, 2015: 11).

Bölgemizde saptanan ev tipleri arasında dörtgen planlı mekân içinde bir köşede yalnızca 2,5x2,5 m. ölçülerinde yatak odası olan evlere rastlanmıştır. Bu gerçek, belki de geçmişte yalnızca dış örtüsü olan, içinde hiçbir mekân bölünmesi bulunmayan çadır benzeri evleri akla getirmektedir. Tek fark, dış yüzeyinin keçeden değil de taş ya da ahşaptan yapılmış olmasıdır.

Çadırılı toplum üyelerinin taş ve ahşabı bulunca hemen birkaç odalı ev yapacağını düşünmek mümkün değildir. Bu tür değişimler, yüzyıllar süren kültürlenme ve adaptasyon süreçleri içinde algılanır ve zamanla sınırlanmadan sürüp gider. Zaman ilerledikçe değişen, başkalaşan gelenekler ve farklı örnekleri görerek bilgilenme süreci; iç bölümün birden çok mekâna ayrılmasını sağlamış olmalıdır (Sümerkan, 2015: 11).

Rize yöresi köy evleri tahtadan yapılır, bunun başlıca sebebi iklim şartlarıdır. Çevrenin çok rutubetli, yağışlı olması bu yöntemin uygulanmasını gerekli kılmaktadır. Rutubetli iklimde tahta evler daha sağlıklıdır. Halk kültüründe yerleşik olan evin kendine özgü nitelikleri vardır. Genellikle meyilli arazide üç kat üzerine kurulan evlerin bodrum

diyebileceğimiz ilk katları toprağın kazılması suretiyle meydana getirilir. Çünkü zemin katı oluşturan odalar ve mutfak aynı hizada bulunduğu için altta bir boşluk ortaya çıkar. Bu boşluk zemine, orta katı dolanan taş duvar örülmek suretiyle ahıra dönüştürülür. Böylece açılan toprağın dört yanında yapılan taş duvar yapının bodrumunu, dolayısıyla temelini oluşturur. Evin zemini diyebileceğimiz orta kat bu temel üzerine oturtulur. Böylece ev, taş bodrum ve temel duvarlarla ahşap olan orta kat ve tavan-darni olan çatı katlarından meydana gelir (Kazmaz, 2001: 150).

Rize yöresi köy evlerinde usta, ev için bir plan çizmez; herhangi bir şekli kâğıda geçirmez. İş sahibinden alacağı bilgiye göre kafasında bir taslak hazırlar, evin enini, boyunu, büyüklüğünü hesap eder. Evin büyüklüğü karışla ölçülür. En büyük ev 40-50 karış olur. Evlerin evi “ayna bağı” olarak adlandırılır. Ayna bağı genellikle 30 karıştır.

Daha önce de belirttiğimiz gibi köy evi tahtadan yapılıdır. Tahtalar belli ölçülerde parçalar halinde kesilir. Sonra bu parçalar birleştirilerek evin iskeleti, dış ve iç duvarları meydana getirilir. Bodrum ve temel duvarları taştan, öteki kısımlar tahtadan yapılıdır. Tahtalar birbirine geçirilir. Böylece taraba ve evin bölümleri meydana getirilir. Tahtaların birleşmesine, birbirine geçirilmesine “boğaz kesmek” denir. Tahtaların gözlerden, dışta birleştiği yerlerden çaprazlama olarak dışarıya doğru 15-20 cm kadar çıkması gerekir. Boğaz kesmek tahtaların bu şekilde birleştirilmesidir. Burada geçen göz, tahtaların birbiriyle birleştiği yerdir. Tahtaları yan yana bir birine geçirmek için önce birine delik açılır. Bu delik gözdür. Deliğe komar çivisi yarıya kadar sokulur, ikinci tahtaya da delik açılır. Tahtanın bu deliği birinci tahtanın çivisine sokulur; iki tahta birbirine iyice yapışmaları için tokmakla dövülür. Tahtaların birbirine geçmesine çiftleme; çiftlemenin yapıldığı, komar çivilerinin geçtiği deliklere de göz denir (Kazmaz, 2001: 152-153).

Daha sonra tahtaların direk etrafında birleştirilmesi aşamasına geçilir. Tahtalar direğe sokulmak suretiyle direk etrafında birleştirilir. Bunun için direğe 2-2,5 cm oyuk yapılır. Bu oyuğa “kiniş” denir. Kiniş tahtanın kalınlığına göre ayarlanır. Tahta 4 cm ise direğin içerisine 4,5 cm delik açılır. Daha sonra dizme işlemine geçilir. Dizme, odaların dış kısımlarını örtmek, başka bir deyimle dış tahta duvarı yapmak için tahtaların üst üste konulmasıdır. Dizmenin kenarları 1,5-2 metre içeri alınır. O zaman evin eni 30 karış olur.

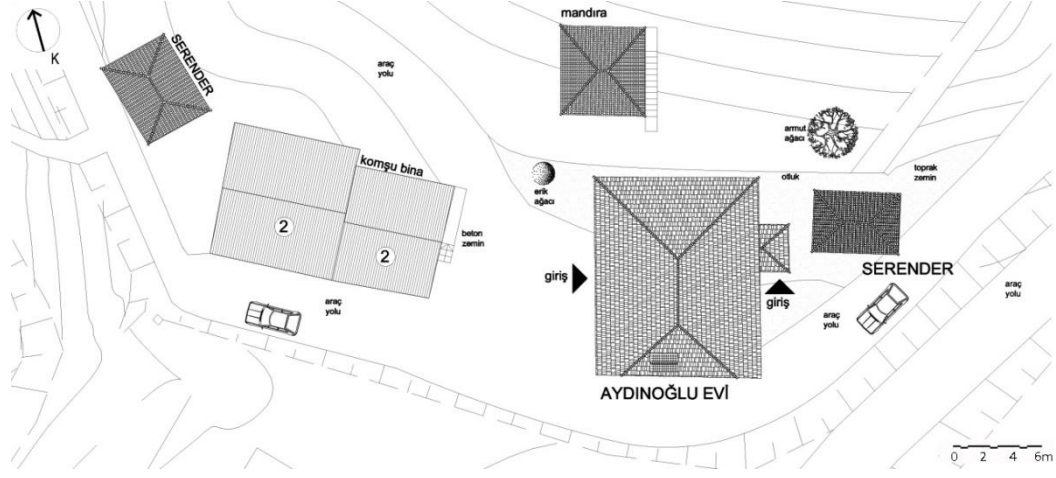
Dizme üzerine konulan ve evi çepeçevre çeviren ağaca “bağ” denir. Bu ağacın üzerine de tavan arası gelir. Tavan arasına halk arasında “darni” denir (Kazmaz, 2001: 153-154).

Evin yatak odaları, hayat ya da salon dışında kalan bölümüne ev ocağı denir. Buranın boyu 2,50x2,70 m olur. Buraya mutfak ya da modi de denir. Mutfağın giriş kapısı güneşe karşı olup doğuya, güneşin doğduğu tarafa bakar. Kapının altındaki tek giriş yerine kapı altı denir. Buradaki taş, duvar halinde mutfağın sonuna kadar birkaç parça şeklinde devam eder. Mutfak kapısı içerlek olduğu için kapıdan itibaren bir boşluk meydana gelir. Bu boşluk “kubbeli mutfak” olarak adlandırılır. Buraya odun ve eşya konulur. Mutfağın doğu tarafındaki büyük kapısının karşısında, batısında bir kapı vardır. Fakat giriş çıkışlar daha çok doğudaki büyük kapıdan olur. Bu kapı sürekli olarak açık tutulur; çünkü mutfak buradan aydınlanır. Mutfağın bu kapıdan başka ışık alacak yeri, penceresi yoktur. Ancak kapının sürekli açık tutulması içeriye kedi, köpek gibi hayvanların girmesi sakıncasını ortaya çıkarır. Bu sebeple mutfağın girişine büyük kapıdan başka bir de küçük kapı yapılır. Bu kapıya “modi” denir. Modi, genellikle 3,5-4 m eninde olur. Yüksekliği de ortalama büyük kapının yarısı kadardır. Mutfağın bu kısmına modi de denir.

Kapının yanında, sağda bir merdiven vardır. Buradan darniye çıkılır. Bu merdivenin bitişiğinde ayrıca bir kapı açılır. Buradan da eski evlerde hayata, yeni evlerde salona geçilir. Mutfağın zemini topraktır. Dip tarafta, arka duvarda tömelye, ocak ve zincir bulunur. Yemekler burada yenir (Kazmaz, 2001: 168-169).

Rize yöresi geleneksel konak mimarisinin özelliklerini Rize Fındıklı’da bulunan Aydınoğlu Konağı üzerinden anlatmak çok daha faydalı olacaktır; çünkü çay bahçeleriyle çevrelenmiş eğimli bir arazide konumlanan Aydınoğlu Evi, su kuyusu ve serenderiyle birlikte, Doğu Karadeniz konak mimarisinin günümüze kadar çok az değişiklik geçirerek kalabilmiş tipik bir örneğidir. Yapı, geçmişte ahır olarak kullanılan kısmi bir bodrum kat, günlük yaşamın geçtiği zemin kat ve üretilen tarımsal ürünlerinin saklanması için kullanılan çatı arası mekânlarından oluşmaktadır. Bölgedeki pek çok yapıda olduğu gibi manzaraya açılan ön cephesi iki katlı, arka cephesi ise tek katlıdır. Yapının parseli içerisinde konutun yanısıra serender, mandıra, su kuyusu ve çay bahçesi bulunmaktadır (Kahya ve Güler, 2015: 4).

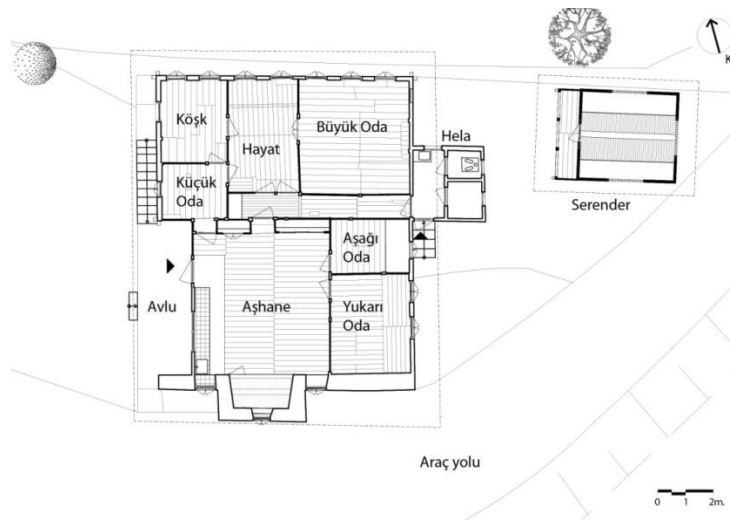
Şekil 1. Yerleşim planı

Kaynak: Kahya ve Güler, 2015: 4

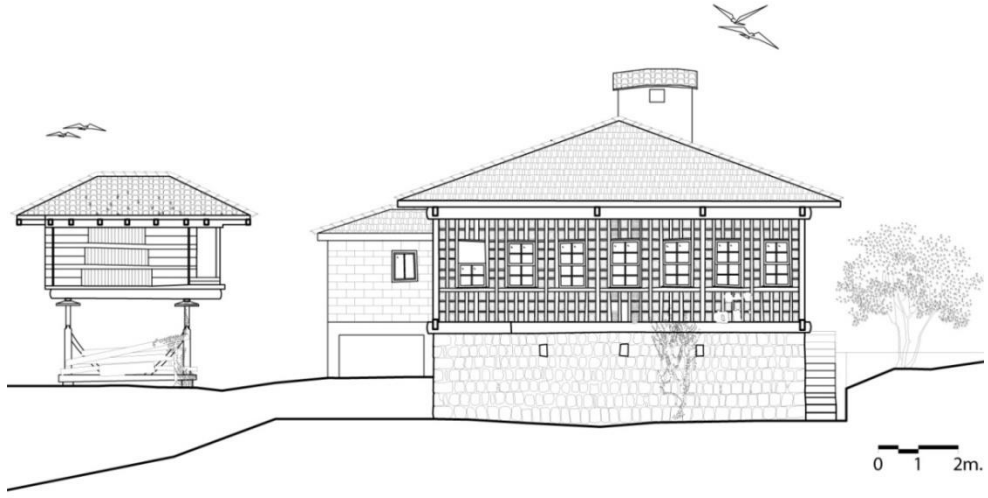
Yapıların genellikle iki ayrı girişinin bulunması, yerel mimarinin özelliklerinden biridir. Aydınoğlu Evi'nde de doğrudan yaşama mekanına açılan ana girişin yanısıra, zeminden birkaç basamakla yükseltilerek ıslak mekanlara dışarıdan ulaşımı sağlayan ikincil bir giriş daha bulunmaktadır. Geçmişte erzak deposu olarak kullanılan ve yerden dikmeler yardımıyla yükselen serenderin alt katında geçmiş yıllarda yapının su ihtiyacının karşılandığı su kuyusu yer almaktadır (Kahya ve Güler, 2015: 5).

Şekil 2. Zemin Kat Planı

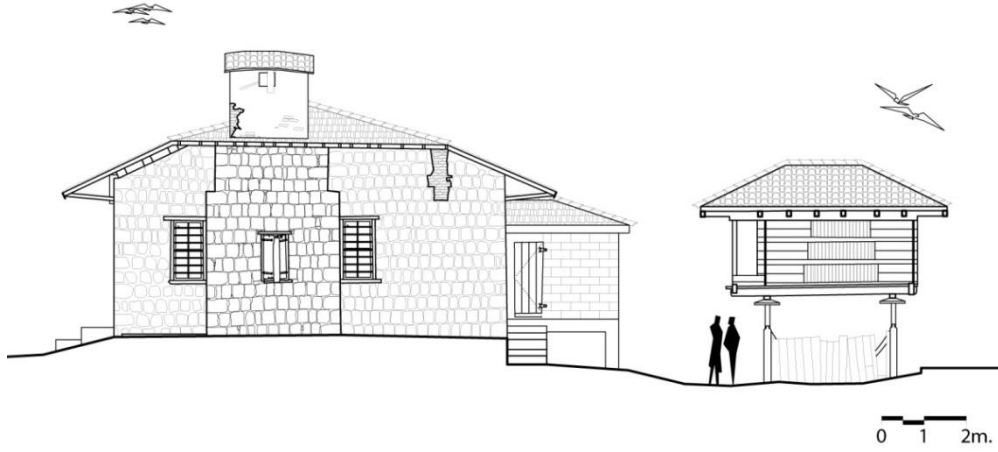
Kaynak: Kahya ve Güler, 2015: 5

Şekil 3. Kuzey Cephesi

Kaynak: Kahya ve Güler, 2015: 5

Şekil 4. Güney Cephesi

Kaynak: Kahya ve Güler, 2015: 6

Şekil 5. Doğu Cephesi

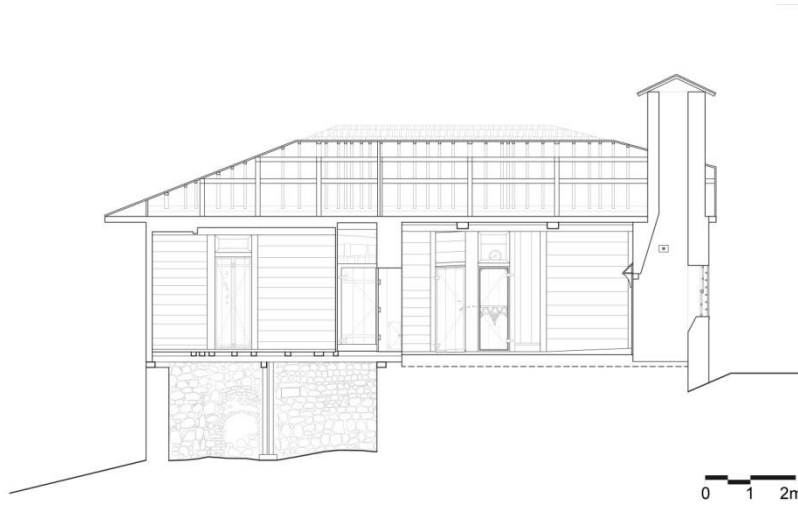
Kaynak: Kahya ve Güler, 2015: 6

Şekil 6. Batı Cephesi

Kaynak: Kahya ve Güler, 2015: 7

Şekil 7. Arazi Eğimine Dik Kesit

Kaynak: Kahya ve Güler, 2015: 7

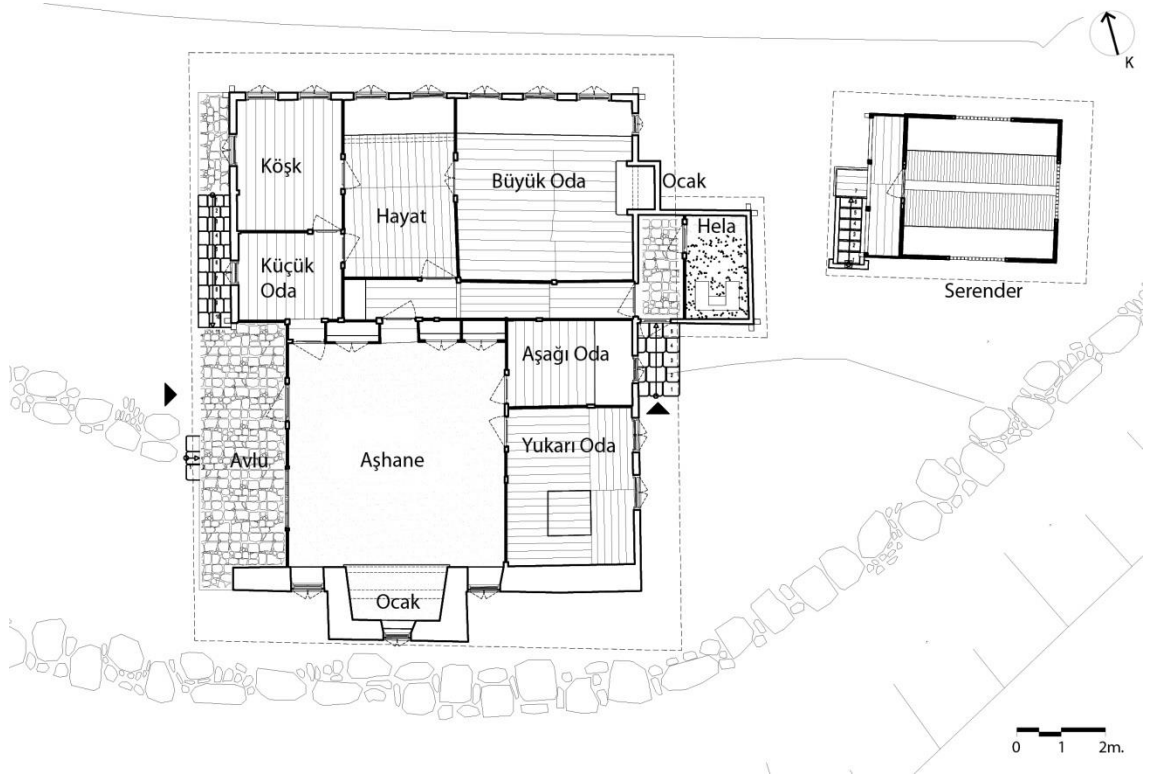
Bölgedeki konut plan şemaları, kırsal çevrede yaşayan kullanıcıların yaşam kültürünü yansıtmaktadır. Aydınoğlu Evi'nde gözlenen ve Doğu Karadeniz'in kıyı kesiminde de oldukça yaygın kullanılan plan şeması; içerisinde yeme-içme, oturma, dinlenme işlevlerini birarada barındıran bir ana yaşama mekanı ve onun çevresinde şekillenmiş odalardan meydana gelmektedir. Evlerin girişlerinin de genellikle doğrudan "Oxoşgagure" ya da "Aşhane" olarak adlandırılan mekana açıldığı gözlenmektedir. Aydınoğlu Evi'nde Aşhane mekanında ocaklık ve dolaplar dışında başka sabit donatı elemanı bulunmamaktadır. Yeme-içme eylemi bakır sini etrafında gerçekleştirilirken, oturma gereksinimi ise arkalıksız iskemleler "o'rzo" ile karşılanmaktadır. Yeme-içme sonrası taşınabilir olan eşyalar, mekandaki dolaplara kaldırılarak, Aşhane bir sonraki kullanıma hazır hale getirilmektedir. Dolapların alt kısımları toprak zemine de konulabilen kazan, bakraç, tencere ve benzeri eşyalara, daha rahat ulaşılan orta kısımları günlük olarak en çok kullanılan mutfak gereçlerine ayrılmıştır. Aşhane mekanındaki diğer sabit donatı olan ocaklık, yemek pişirme işlevinin yanı sıra kış aylarında ısınma ve yanan ateşin korlarından mangal yakma gibi bir çok eylemin gerçekleştirildiği önemli bir yapı elemanıdır. Ocaklık tavanında yüksekliği ayarlanabilir bir çengeli bulunan ve bölgede "k'oremuli" diye adlandırılan bir zincir bulunmaktadır. Yemek pişirme eylemi, büyüklüğü ve biçimi yemeğin türüne göre farklılaşan kazanların bu zincire asılmasıyla gerçekleştirilmektedir (Kahya ve Güler, 2015: 8).

Aydınoğlu Evi'nde ocaklığın cepheye de yansıyan taş bir bacayla vurgulandığı görülürken bölgedeki daha mütevazi yapılar da sıklıkla ateşin aşhane zemininde oluşturulan bir alanda yakıldığı, dumanın da çatı arasındaki boşluklardan atıldığı örneklere rastlanmaktadır. Bu örneklere duvarların, mekan içinde açıkta yakılan ateşin yarattığı is nedeniyle kararmış olduğu gözlenir. Kestane ağacının zaman içerisinde doğal olarak kararıp siyah bir renk almasının yanında, özelleşmiş bir bacanın olmadığı evlerde görülen açık ateşin de bu kararmayı hızlandırdığı ve artırdığı açıktır. Yapıdaki izlerden, Aydınoğlu Evi'nde Aşhane'nin yanısıra, Büyük Oda ve Ahır mekanlarında da birer ocağın yer aldığı anlaşılmaktadır. Konutu yaptıran ailelerin maddi durumları ve dolayısıyla yapıların büyüklüklerine bağlı olarak her odada ocak bulunabilmektedir (Kahya ve Güler, 2015: 10).

Aydınoğlu Evi'ndeki ikincil nitelikteki ortak mekan 'Hayat', Ařhane⁴⁶ ile yatak odalarının arasında manzaraya açılan yönde konumlandırılmıştır. Bölgedeki evlerin byklğine göre Hayat'ın yanında birer ya da ikişer oda bulunabilir. Aydınoğlu Evi'nde Hayat'ın bir tarafında Büyük Oda diğer yönde Köşk ve Küçük Oda yer almaktadır. Hayatın her iki yanında yer alan odaların Aşhane mekanı ile ilişkisi dolaylıdır. Hela mekanı dışarıdan ayrı bir girişi olacak şekilde düzenlenmiştir. Biriket malzeme ve betonarme döşeme ile yenilenmiş olan heladaki değişim, geçmişteki plan izleri doğrultusunda ve eski giriş kapısı da kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Bölgedeki diğer yapıların plan şemalarıyla yapılan karşılaştırmalar da helanın zgn biçimi, yapım tekniği ve boyutları hakkında bilgi vermektedir (Kahya ve Güler, 2015: 10).

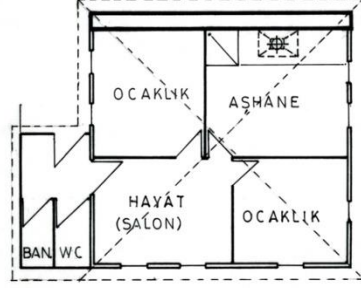
⁴⁶ Aşhane hakkında ayrıntılı bilgi için bkz: (Sümerkan, 2015: 10-26).

Şekil 8. Zemin Kat Planı Restitüsyonu

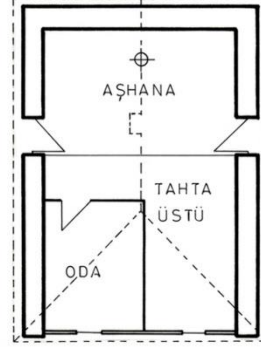

Kaynak: Kahya ve Güler, 2015: 10

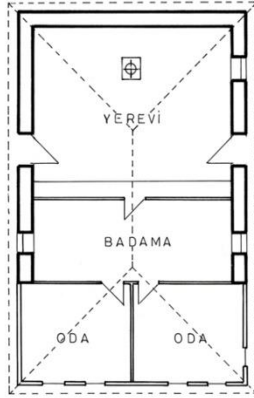
Şekil 9. Giresun, Trabzon ve Rize'den Zemin Kat Planı Örnekleri

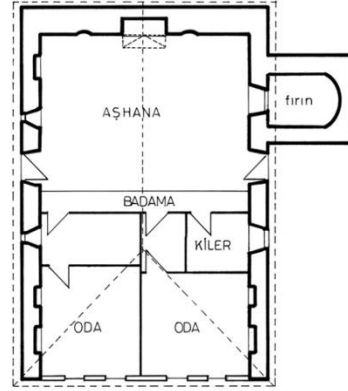
Giresun - Merkez Melikli Köyü

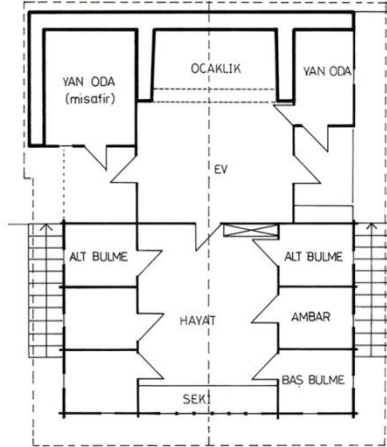
Trabzon - Beşikdüzü Yeşilköy

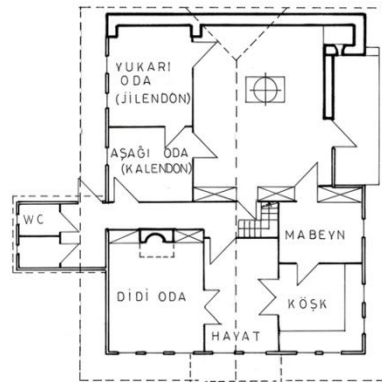
Trabzon - Merkez Aydınlı

Trabzon - Akçaabat Yeşiltepe

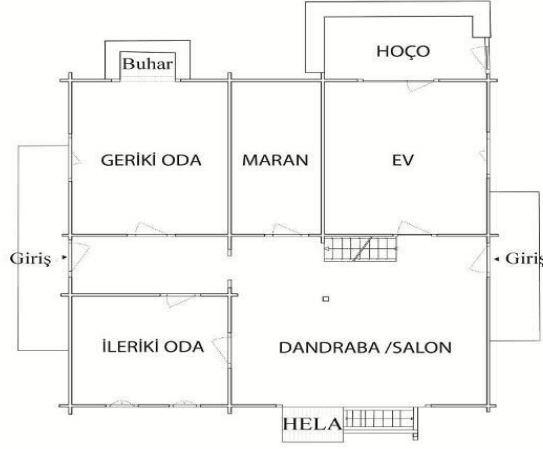
Rize - Çamlıhemşin Şenköy

Rize - Fındıklı Arılı

Kaynak: Sümerkan, 2015: 15

Şekil 10. Artvin Yöresinden Yaygın Olarak Görülen Zemin Kat Planı

Salman ve Arifoğlu, 2015: 63

Yapıda, ana giriş kapısının karşısına gelen yönde iki oda yer almakta, bu odalar birbirlerine olan konumlarına göre “Yukarı Oda” ve “Aşağı Oda” olarak tanımlanmaktadır. Bölgede Aşhane’ye tek bir odanın açıldığı yapılarda, bu mekânlara “Yan Oda” denilmektedir. Çatı arası çeşitli besinlerin kurutulup depolandığı bir mekândır (Kahya ve Güler, 2015: 11).

3.5.1. İkincil Yapılar

3.5.1.1. Serender/Nayla

Üretimle içiçe olmak üzere tasarlanan konutlar genellikle yapılan üretime göre farklılık gösteren ikincil nitelikteki yapılarla birlikte bir bütün oluşturmaktadır. Bu yardımcı yapılar arasında “serender” kendine özgü yapısıyla bölge mimarisinin en dikkat çekici elemanıdır. Serin, havadar yer anlamına gelen serender, üretilen besinlerin bozulmadan saklanması amacıyla evlerin yanında yapılan, depo niteliğinde, içinde yaşanmayan bir mekândır (Batur, 2005).

Rize’de bahçenin uygun bir yerinde "Nayla" adı verilen ve Doğu Karadeniz yöresine mahsus çok özel bir yapı vardır. Nayla, farelerin ulaşmasının istenmediği fındık, mısır vb. yiyeceklerin muhafaza edildiği çok özel kilerdir.

Bu kiler büyüklüğüne göre dört, altı veya sekiz adet çok kalın kalastan yapılmış direkler üzerine inşa edilir. Her bir direğin en üstteki ucunda çok kalın ağaçlardan kesilmiş

tekerlek şeklinde başlıklar bulunur. Bu başlıklardan geçerek farelerin yukarıya çıkmaları mümkün değildir. Bu sistemin üst tarafında ağaçtan yapılmış çok güzel oymaları bulunan, hava geçirmesi için birçok aralığı olan kiler inşa edilir. Çatısı, ev çatısı gibi tamamlanır. Merdivenin üst kısmı kilere bitişik, alt kısmı ise bir- iki metrelik seyyar bir merdivendir. Kullanılmadığı zaman kaldırılır. Böylece fare hiçbir yerden bu yapıya çıkamaz.

Tahta aralıklardan yağmur geçemediği halde hava geçebildiği için fındık, mısır gibi ürünlerin kuruması sağlanır (KK: 39).

3.5.1.2. Maran/Paçğa

Arazinin imarı, ot ve benzeri maddelerin korunması amacıyla evlerin dışında bazı yapılar inşa edilir. Bu yapılara Çayeli yöresinde “maran”, Pazar dolaylarında “paçğa” adı verilir.

Paçğa evden uzak yerlerde, otların muhafazası için tahtadan yapılır. Buralara ot konur, aynı zamanda Ramazan geceleri kızlar burada gizlice toplanarak türkü söylerler, eğlenirler; ancak çalgı çalamazlar (Kazmaz, 1998: 121).

3.5.1.3. Su Kuyusu

Geçmiş dönemlerde evlerin kapılarında, su ihtiyacını karşılayan kuyular bulunurdu. Bu kuyulara ipe kovalar sarkıtılarak su alınırdı. Bu iş genellikle kuyunun ağzında kurulan çıkırıklarla yapılırdı. Kova çıkırıkla kuyuya indirilir, dolunca yine çıkırıkla çekilirdi. Kuyular aynı zamanda buzdolabı işlevi de görürdü. Suyu soğuk olduğu için kavun, karpuz gibi meyveler torba içine konarak kuyuya sarkıtılmak suretiyle soğutulurdu (Kazmaz, 1998: 122).

3.5.1.4. Su Değirmeni

Rize yöresi halk dilinde “Deremen” olarak anılan su değirmenleri, çoğunlukla köyün ortak malıdır; ancak nadir de olsa şahsa ait değirmen bulunurdu. Değirmenler dere/ırmak yataklarına kurulan tek göz taş, nadiren ahşap yapılardır.

Su değirmenleri kahve, buğday ve mısır gibi taneli bitkileri öğütmek için kullanılır. Yarım metre genişliğindeki bir harkla (kanalla) derenin suyu oluğa kadar getirilir. Oluk bir bayır üzerine kurulur. Uzunlukları değişmekle birlikte beş metrenin altında değildir. İç

çapları kırk santim kadar olabilir. Suyun çıktığı noktada beş santim çapında yuvarlak “soina” denen odundan yapılmış bir huni bulunur. Yukarıdan basınç yapan su, sifonda sıkışarak daha güçlü bir basınçla çarptığı çarkı hızla döndürür. Çarkın ortasında değirmenin içine uzanan demir ya da ahşap direğin ucunda öğütücü olarak kullanılan değirmen taşı vardır. Değirmen taşı üst üste konulmuş silindir biçiminde iki taştan oluşur. Bu iki taşın altta duranı sabittir. Üst taş ise alt taşın ortasından geçen dikey bir eksen üzerine oturur ve bundan hareket alır. Değirmen taşlarının yüzü doğal olarak pürüzlüdür. Ayrıca üzerine ışınvari oluklar açılmıştır. Nihayet taşların birbirlerine bakan yüzleri, ortada aralarında altı milimetre kadar bir açıklık kalacak biçimde hafifçe leğenvari oyulmuştur. Kenarlarda yirmi santimlik bir kısım boyunca çepeçevre birbirlerine iyice temas ederler. Her iki taş da sacdan ya da tahtadan bir muhafaza içinde bulunur. Öğütülecek buğday veya mısır döner taşın eksenindeki bir delikten geçerek sabit taşın ortasına düşer ve iki taşın arasına yayılır. Böylece önce taneler parçalanır, sonra taşlar leğen biçiminde oyulmuş olduğundan tane parçaları gittikçe daralan bir mekan içinde çevreye doğru yol alır. Taşların basınç ve kesme etkisiyle tanelerin iç kısmı gittikçe ufalanarak irmik ve un haline gelir ve bu arada iç kısım bir tür kazınmayla kabuktan ayrılır. Bütün bu karışım taşların kenarından dışarıya doğru dökülür ve bir elek tertibatı dökülen bu karışımı eleyerek çeşitli unsurları (taş gibi) ve unu birbirinden ayırır (Kesici, 2013: 437-438).

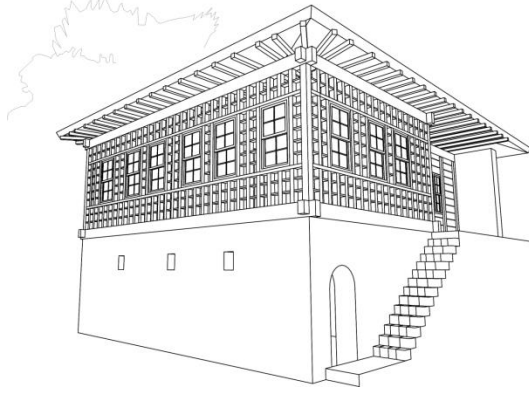
3.5.2. Yapım Tekniği, Strüktür ve Malzeme Özellikleri⁴⁷

Doğu Karadeniz bölgesinde bol yağışlı iklimin yarattığı zengin orman alanları, artan nüfusla birlikte tarım alanlarına dönüştürülmüş ve bu durum büyük ağaç türlerinin azalmasına neden olmuştur. Bölge insanı ağacı eskisi kadar kolay elde edemez duruma gelince doğada bulunan bir diğer geleneksel yapı malzemesi olan taşla yönelmiştir. Akarsuların vadileri aşındırması sonucu dere yatakları, yerel halka bol miktarda taş kaynağı sağlamaktadır. Doğu Karadeniz bölgesinin daha çok sahil bölümlerinde görülen göz dolgu sistem, taş ve ahşap malzemenin yaratıcı bir şekilde bir araya getirilmesiyle oluşturulan yöreye özgü bir yapım sistemidir. Göz dolgu sistemle inşa edilmiş Aydınoğlu Evi’nde, göz dolgu sistemin kurulmasına ahşap karkas sistemlerde yaygın olarak görüldüğü üzere moloz taşla oluşturulmuş subasman duvarının üzerine yaklaşık 15/15cm. kesitindeki iki adet taban kirişinin kurt boğazıyla birbirine oturtulmasıyla başlanmıştır.

⁴⁷ Rize yöresi geleneksel mimarisi hakkında daha fazla bilgi için bkz: (İnanç, 2010: 59-104).

Daha sonra yerleştirilen bu taban kirişinin üzerine yaklaşık 25cm. aralıklarla ve yaklaşık 8/8cm. ya da 10/10cm. boyutlarındaki ahşap dikmeler geçme olarak oturtulmuştur (Kahya ve Güler, 2015: 14).

Şekil: 11. Yapının Üç Boyutlu Çizimi

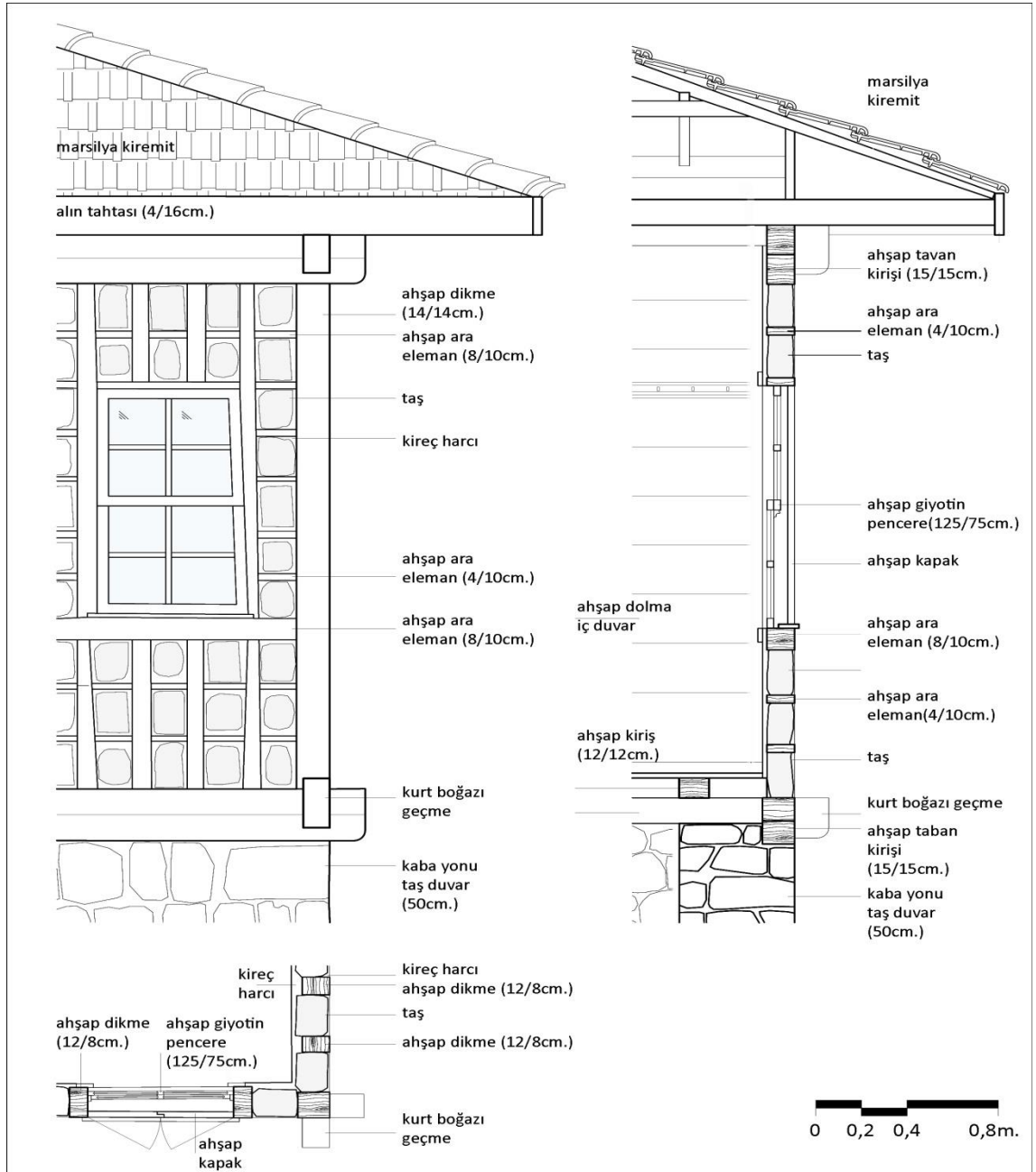

Kaynak: Kahya ve Güler, 2015: 15

Köşelerde, pencere boşluklarının iki kenarında ve iç bölmelerin cepheyle birleştikleri noktalarda bu dikmelerin kesit boyutlarının büyüdüğü gözlenmektedir. Yapıda, bütün cephe düşeyde yaklaşık 25cm. aralıklarla bölündükten sonra yatayda da 3-5 cm. kalınlığındaki ahşap parçalarla tekrar eşit aralıklara bölünmüştür. Bu ahşap parçaların dikme üzerinde açılan geçme boşluklarına 20-25cm. aralıklarla oturtularak iki dikme arasına sabitlendiği gözlenmektedir. Böylece yatay ve düşeyde oluşan dikdörtgen gözlere tavan kirişinin de oturtulmasıyla bina duvarları çatı haricinde tamamlanmış olur. Kurulan bu cephe düzeninde oluşturulan gözlerin yörede bulunan malzemenin boyutlarına göre tek bir büyük taşla veya birden fazla küçük taşla doldurulduğu görülmektedir. Aydınoğlu Evi'nde dolgu malzemesi olarak tek parça taş kullanılmıştır. Dışarıdan yerleştirilen taşın ahşap dikmelerle arasında kalan boşluklar kil veya kireç harcı ile doldurulur. İç mekânda ise bağdadi çıtalara üzerine sıva yapılır. İncelenen yapıda iç mekânların yalnızca cepheye bakan duvarları, zeminden sedir seviyesinin üzerine kadar ahşapla kaplanmış, bu seviyeden tavana kadar olan kesimlerde ise bağdadi çıtalara üzerine sıva yapılmıştır. Diğer iç mekânların ise ahşap dolma tekniğiyle yapıldığı görülmektedir. Ahşap dolma tekniğinde, oda bölümlenmeleri ve kapı boşlukları için yerleştirilen ahşap dikmelerin arası 4-5cm. kalınlığındaki ve yaklaşık 25-30cm. genişliğindeki ahşaplarla doldurulmuştur. Ahşaplar, dikmelere geçme detayıyla, birbirlerine de yörede "M3'k'uli" denilen ahşap çivilerle

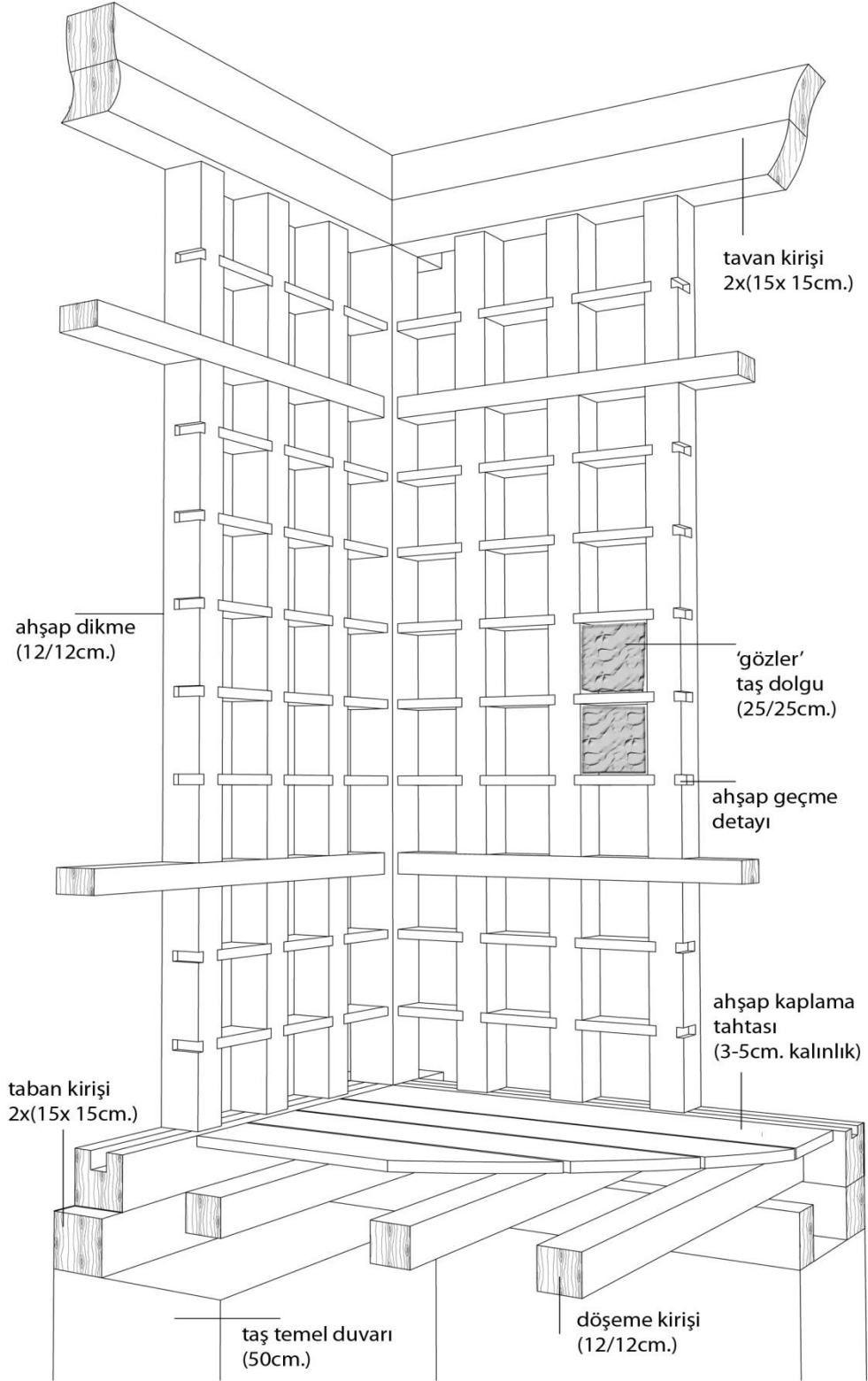
sabitlenmiştir. Aşhane mekânı dışında yapının tüm döşemeleri ahşap kaplıdır. Kestane ağaçlarından, yaklaşık 4cm. kalınlığında ve 30-35cm. genişliğinde kesilerek hazırlanan döşeme kaplamaları, 12/12 ve 14/14cm. boyutlarındaki ahşap döşeme kirişlerinin üzerine çivilerle tutturularak sabitlenmiştir (Kaynak: Kahya ve Güler, 2015: 15).

Şekil 12. Göz Dolma Yapım Tekniği Detaylar

Kahya ve Güler, 2015: 16

Şekil 13. Göz Dolma Yapım Sistemi İzometrik Görünüşü

3.5.3. Çatı Özellikleri

Yörede ‘‘dört omuz’’ olarak tanımlanan kırma çatıyla örtülmüş olan yapıda, ana kütle ve ıslak hacimlerin çatıları farklı seviyelerde sonlandırılmıştır. Kırma çatının ayrıtları kuzey yönünde köşelere otururken güney yönünde ise köşelere oturtulmamıştır. Örtü malzemesi olarak marsilya kiremiti kullanılmıştır. Çatı arasına doğal ışığın girmesini sağlamak amacıyla kiremitler arasına cam malzemedan yapılmış kiremitler de serpiştirilmiştir. Çatıda marsilya ve cam kiremitlerin kullanılması, Aydınoğlu Evi’ne özgü, bölgede sık rastlanmayan bir durumdur. Yaklaşık 90cm. ye ulaşan geniş saçaklar, Karadeniz Bölgesi’nin çok yağış alması nedeniyle, yapıyı su ve nemden uzak tutmak için tasarlanmış olmalıdır. Yapıda saçakların altının bir bölümünün ahşaplarla kaplandığı, bir bölümünün ise açık bırakıldığı gözlenmektedir. 1.Dünya Savaşı’nın hemen sonrasında yapılmış olan yapının saçak altlarının, daha önemli gözükken kuzey cephesi dışındaki diğer cephelerde kaplanmamış olması, dönemin sınırlı maddi olanakları nedeniyle anlaşılır bir durum olarak değerlendirilebilir (Kahya ve Güler, 2015: 18).

Ocaklık bacasını, alaturka kiremit kaplı beşik bir çatı örtmektedir. Çatı arasında ocaklık bacasının sınırlarında yükselen duvar üzerine aşıklar oturtulmuştur. Çatı tıpkı zemin kattaki duvarların ahşap taban kirişine oturtulması gibi yaklaşık aynı kesitlerdeki kestane ağacından kirişlere oturtulmuştur. Bu kirişlerin üzerine oturtulan ahşap dikmeler genellikle 12/16cm. boyutlarındadır ve boyutları 12/12cm. olan ahşap aşıkları taşımaktadır. Ahşap aşıkların üzerine dik yönde çakılan merteklerin boyutları sabit olmamakla birlikte sıklıkla 5/10cm.’dir. 15-50 cm. aralıklarla yerleştirilen merteklerin aralıklarının düzenli olmadığı gözlenmektedir. Merteklerin üzerine kiremitlerin serilebilmesi için aralıklarla kesiti düzgün olmayan 5/5 cm.lik tahtalar çakılmıştır. Çatı örtüsü cephede 3/18cm. boyutlarındaki alın tahtasıyla sonlandırılmıştır. Alın tahtalarının doğu cephesinin bazı bölümlerinde zaman içerisinde kaybolduğu gözlenmektedir. Biriket malzemeyle yenilenen helanın saçaklarının genişliği ana kütle aksine daha azdır. Serenderin çatı örtüsünde ise Aydınoğlu Evi’nin aksine o dönemde daha kolay ulaşılabilen alaturka kiremit kullanıldığı gözlenmektedir. Bu durum; ev sahibinin gemiyle getirdiği Marsilya kiremitlerin sayısının kısıtlı olabileceğini düşündürmektedir. Serender’de de Aydınoğlu Evi’ndeki gibi geniş saçaklar yapılmıştır, ancak yapıdaki aksine alın tahtasının kullanılmasına gerek duyulmamıştır (Kahya ve Güler, 2015: 18).

3.5.4. Değerlendirme

Doğu Karadeniz bölgesinin genelinde olduğu gibi Rize ili de yağışlı ve nemli bir iklime, oldukça dik ve engebeli bir coğrafyaya sahiptir. Geleneksel konut yapımında iklim ve coğrafya yapılan konutların şeklini ve kullanılan malzemeyi birinci derecede etkileyen faktörlerdir. Bu etki Rize ili geleneksel mimarisinde de açıkça görülebilmektedir. Rize yöresi, yağışların bol olması sebebiyle gür ormanlara sahip bir ilimizdir; dolayısıyla kereste de boldur. Bundan dolayı bölgedeki geleneksel evlerin çoğunluğu ahşaptan yapılmıştır. Ağaçların azaldığı dönemlerde ise ahşabın yerini yine bölgeden çıkarılan siyah taştan yapılan konutlar almaktadır. Serender (nayla), mimari ile iklim ilişkisine verilebilecek en güzel örneklerden birisidir; çünkü serenderin dizaynı tamamen iklim özellikleri düşünülerek yapılmıştır. Serenderin yerden yüksek olması ve direkler üzerinde durması hem içinde saklananların aşağıdan hava almasını sağlamakta, toprağın neminin çürümeye sebep olmasını engellemekte hem de fare gibi kemirgenlerin serendere ulaşmasını engellemektedir. Aynı şekilde yanlardaki ahşabın arasından giren hava daima serenderin içinin havadar olmasını sağlamaktadır. Bu da nem oranının çok yüksek olduğu coğrafyada serenderde saklanan gıdaların çürümemesi için son derece hayati bir öneme sahiptir.

Bölüm içerisinde koyduğumuz çizimlerden de görüldüğü gibi Rize yöresi geleneksel konut planlarının, bölgenin diğer illeri olan Artvin, Trabzon ve Giresun illerinde kullanılan konut planlarından çok büyük bir farkı yoktur. Hem bölge kültürünün kendine has özellikleri olmakla birlikte Türk kültür havzasının bir parçası olması hem de iklim ve coğrafyanın hemen hemen aynı olması benzer konut planlarının ortaya çıkmasına neden olmuştur.⁴⁸

3.6. Halk Hekimliği

Halk hekimliği kavramı olarak halkın olanakları bulunmadığı zaman veya başka nedenlerle hekime başvuramayınca veya başvurmak istemeyince hastalıklarını teşhis ve tedavi amacıyla uyguladığı yöntem ve işlemler (Boratav, 1978: 122) şeklinde tanımlanmıştır.

⁴⁸ Rize geleneksel konut mimarisinin, evlerin planlanması ve kullanım şekilleri açısından geleneksel Türk mimarisi ile aynı özelliklere sahiptir. Bu konuda karşılaştırma yapmak için bkz: (Baykara, 2001: 75-94). Rize yöresini de içine alan Doğu Karadeniz geleneksel mimarisi için bkz. (Özgüner, 1970).

Hastalık ve sağlık kavramlarına yüklenen anlamlar kültürden kültüre farklılık göstermektedir. Hastalığın giderilmesi, onu ortaya çıkaran nedenle ilişkilirken bu nedenleri biçimleyen de kültürel yapıdır. Her toplumda hastalıkların tanımlanmasında ve sağaltımında, sözel yolla aktarılarak geçmişten devranılan, geleneksel bilgiye ve tecrübeye dayalı uygulamalar mevcuttur (Özkan, 2012: 308). Bu uygulamaların gelişmesi ve yaygınlaşması ile oluşan halk hekimliğinin amacı maddi ve manevi araçlar yardımıyla insanları hastalıklardan korumak ve hasta insanları iyileştirmektir (Acıpayamlı, 1989: 5). İnsanoğlunun tarih boyunca doğa karşısında aciz kaldığı pek çok durumda sihir, büyü ve dinden medet umması, hayatı boyunca edindiği deneyimleri gelecek kuşaklara aktarması halk hekimliğinin oluşmasındaki etken amildir (Artun, 2005: 215).

Modern tıptaki tüm gelişmelere rağmen hemen hemen her toplumda çok sayıda insan, hala geleneksel tıpta çözüm aramaktadır. Çünkü modern tıp sadece geleneksel toplumlarda değil; modern toplumlarda da geleneksel tıbbın yerini bütünüyle alamamıştır. Özellikle dünyanın bazı bölgelerinde, geleneksel tıp, modern tıba oranla daha geniş bir kesime hitap etmektedir. Modern veya biyolojik ya da batı tıbbı olarak da adlandırabileceğimiz tıp, deney ve araştırmaya dayanan bilimsel uygulamalarla hastalığı daha çok hastanın dışında oluşan birtakım fiziksel öğelere (virüs, bakteri vs.) bağlarken geleneksel tıbbın uygulandığı gerek doğu gerekse batı toplumlarında, hastalığa yaklaşım daha çok toplumsal, ahlaki ya da ruhani özellikler göstermektedir (Özsan, 2001: 77-78).

Ülkemizde sağlık/hastalık sistemini sosyolojik ve sosyal antropoloji yönünden ilk kez ele alan çalışma, Orhan Türkdoğan'ın Erzurum'un Ilıca kasabası ve 37 köyünde gerçekleştirdiği "Doğu Anadolu'da Sağlık-Hastalık Sisteminin Toplumsal Araştırması" adlı çalışmasıdır. Bu çalışma, halkın sağlık/hastalık anlayışını, halk tababeti ve modern tıp arasındaki ilişki biçimlerini, halkın doktor ve hastane ile ilgili tutumlarını, yine sağlık problemi karşısında inanç ve tutumları ile din ve sağlık/hastalık sistemi gibi konuları ayrıntılı bir şekilde incelemektedir. Türkdoğan, eserinde kendi zamanına kadar yapılan çalışmalarda sağlık/hastalık sorunlarının hiçbir zaman toplum içinde kültürel bir unsur görülmediğini, bu tür sorunların yalnızca modern tıbbın ilgi alanına girdiği düşüncesinin yaygın olduğunu söylemektedir (Türkdoğan, 1972: 1; Yılmaz, 2014: 420).

Kırsal kesimde oturan halkın dünden bugüne yaratıp koruduğu geleneksel tedavi usullerinin kaynağını anlayabilmek için toplumun kültürel yapısını bilmek zaruri bir gerekliliktir. Halk hekimliği olarak tabir edilen ve medikal Sosyoloji ile Kültürel Antropolojinin bir sahası olan Medikal Antropoloji gibi bilim dallarının ortaya çıkmasını sağlayan geleneksel tedavi yöntemleri, insanın içinde bulunduğu çevresiyle ve bu çevrenin sahip olduğu tabiat ve tabiatüstü inanç sistemiyle kaynaşık bir yapı arz eder (Türkdoğan, 1968: 33-46; 1973: 40-47; Maden, 1977: 97-100). Bir milletin kültür unsurları gibi hastalıklarla savaşıma yolları da insanın tabiata karşı direncinin sonucunda oluşmakta ve bu bağlamda insanların hayat tarzı, dünya görüşü ve inanç sistemlerinin bir parçası olmaktadır (Türkdoğan, 1987: 403-405).

Birçok meslekte olduğu gibi tıbbın da halk arasında uygulanan kendine has tedavi şekilleri ve inanışları vardır ki bunlar tıp mesleğinin folklorunu oluşturur. ilkel çağlarda insan, hastalıklardan korunmak ve hastalandığında iyileşmek için sihir, büyü ve dinden yardım beklemiştir. Zamanla ilk insan bu tür varlıkları kutsal tutmaya başlamış ve böylece totem-klan anlayışı doğmuştur. Tedavi amacı olarak totemin sembolü olan muskalar sihir ve düğmeler kullanılmıştır (Şar, 1989: 219).

Eski Mezopotamya'da tedavide tanrıların öfkesini dindirmek için dua edilmesi, kurban kesilmesi, vücuda giren ve hastalıklara neden olan cinleri kovmak için muska yazılması, sihir yapılması, hastanın başına su dökülmesi ya da sert bir cisimle vurulması, kafasına delikler açılması; Eski Mısır'da hastalıkları tedavi amacıyla bitkisel, hayvansal ve mineral kaynaklı ilaçlar kullanılması; Eski Çin'nde tedavilerde bitkisel ilaçların ve jimnastiğin kullanılması (Asil ve Şar, 1984: 46-77); Türklerde hastanın başı etrafında kırmızı renkli bir bez parçasının çevrilmesi (İnan, 1998: 264) halk hekimliği uygulamalarına örnek olarak verilebilir.

Yaşamın restore edilemeyip ancak kozmogoninin tekrarı yoluyla yeniden yaratılabileceği düşüncesi iyileştirme ritüellerinde açıkça görülmektedir. Birçok ilkel halkta herhangi bir tedavinin en önemli unsuru kozmogonik mitosun sözle anlaşdır; sözgelimi Hindistan'ın birçok arkaik kabilesinde, Bhillerde, Santallarda, Baigalarda bu durumun varlığı belgelenmiştir. Kozmik yaratılış'ın, tüm yaşamın örnek modelinin

güncelleştirilmesi yoluyla hastanın fiziksel sağlığı ve tinsel bütünlüğünün yeniden kazanılabileceği umulmaktadır (Eliade, 1994: 86).

Halk hekimliğinde hastalık kavramı, hemen her türlü fiziksel ve psikolojik rahatsızlığı kapsamaktadır. Halk hekimliğinin tedavi alanından, kötü etkileri ve tabiat dışı varlıkların (cinler, periler vb.) sebep olabileceği sakatlıklara kadar türlü bozuklukları anlamak gerekir (Boratav, 1984: 149). Halk geleneğinde sağlığı koruma, hastalıkları tanılama ve sağaltma yöntemlerinin bir bölümü sadece büyüklük niteliktedir; ikinci bir bölümünde büyüklük ve akli işlemler birbirini tamamlar (Boratav, 1984: 150).

3.6.1. Halk Hekimleri

Halk arasında “kocakarı”, “ocaklı”, “efsuncu” vb. olarak tanınan ve kendine göre tedavi uygulamaları geliştiren kişiler aslında birer halk hekimidir. Bu kişiler çoğunlukla usta-çırak geleneğinde yetişmiştir. Halk hekimleri, tedavilerini evlerinde yapmakta ve halkın kendilerine verdikleri “ocak”, “kırık-çıkıkçı”, “ara ebesi” gibi isimleri kullanmakta ve “ağırlık atmak” olarak tanımlanan bir ücret karşılığında tedavilerini yapmaktadırlar (Artun, 2005: 216-217).

Ocak olma soydan sürüp gelen bir yetki sahibi olma demektir (Artun, 2005: 218). Ocakların başlangıcı Orta Asya’da yaşayan Türk Kavimlerine ve şaman inancına dayanmaktadır. Ocaklılar için Orta Asya şamanının bugüne ulaşmış şeklidir demek mümkündür (Acıpayamlı, 1969: 5). Eski Türklerde önemli bir yeri olan şamanlar İslamiyetin kabul edilmesinin ardından dinin gereklerine uymaya başlamışlardır. İslamiyet’in büyü, sihir, fal gibi uygulamaları yasaklamasıyla onlar da dinsel-büyüsel niteliklerini bırakıp hekimlik yönlerini ön plana çıkarmışlardır (Köprülü, 1989: 56-72).

3.6.2. Ocak ve Ocaklık Sistemi

Türk halk hekimliğinde önemli bir yere sahip olan halk hekimlerine ocaklı da denmektedir. Bu isimlendirmenin dilimizde farklı yerlerde kullanıldığı görülmektedir. Ocak kelimesinin ateş kültürüyle de sıkı bir ilişkisi vardır. Mitolojide ateşle güneş arasındaki benzerlik nedeniyle ateşin güneşten çıkmış olacağına inanılmakta ve ibadetle göğe, yıldızlara tapma arasında yakınlık görülmüştür. İnsanoğlu ateşin sönmelerini önlemek için

yanında kül taşımaya başlamış ve ateşin yanmasını devam ettirme isteği bir müddet sonra ateşin kutsallaştırılmasına yol açmıştır (Tanyu, 1976: 285-286).

Eski Türk inanç ve uygulamalarında ateş ve ocak kutsaldır. Ateş; uğur, bolluk ve bereketin, servet, mutluluk ve huzurun kaynağı olmanın yanında cezalandırmanın, felaketin, azap ve ıstırapın sembolü olarak da kabul edilmiş; ateşin canlı bir varlık olduğuna da inanılmıştır (Kırcı, 1998: 398-407).

Türk dünyasında ateş, önemini günümüzde de korumaktadır. Altaylarda ve Yakutlarda çakmak taşından elde edilen ateş kutlu sayılmaktadır. Türk topluluklarının inancına göre Tanrı Ülgen gökten biri kara, biri ak taş getirerek kuru otları taşın üzerine koyup diğeriyle vurmuş ve otlar ateş almış ve böylece ateş ortaya çıkmıştır. Yakut şamanları, ayin ve törenler için kullandıkları ateşi çakmak taşı ile elde ederler ve bu ateşi “ayi out” (mukaddes ateş), kibritle yakılan ateşe ise “nüçça out” derler ve bu ateş ayinlerde kullanılmaz. Ayrıca bu topluluklarda aile ocağında yanan ateş, nasıl yakılırsa yakılsın kutsal sayılmıştır (İnan, 1998: 66).

Ocaklı olma aileden gelen bir yetenek olup ocaklar tedavi etme yeteneğini baba ve anasından kan kan yoluyla alırlar (Acıpayamlı, 1969: 64). Ocaklı, aileden olmayan, kan bağı olmayan bir kişiye de el verebilir. Ocaklı, akrabası olmayan kabiliyetli gördüğü bir çocuğu küçük yaşta yanına alarak onu yetiştirir, eğitir ve “el verme” ismi verilen merasimle, hastalık tedavi etme gücünü ona devreder (Acıpayamlı, 1969: 5). Ocaklı sayılmanın bir başka şekli ise ocaklı bir eve gelin gitmektir. Böylece gelin gitmiş olduğu ailenin bütün gücünü kazanmış olur. Fakat bu evden ayrılan kızlar, çalışmaya giden erkekler ocaklı olma özelliğini kaybetmiş olurlar (Duvarcı, 1990: 35). Tanınmış bir yatırın yanındaki evde yaşayan kişilerin de o yatırın soyundan geldiğine inanılarak bu kişiler de ocaklı sayılmıştır. Bu da ocaklı sayılmanın bir başka yoludur. Ayrıca ünlü bir yatırın bulunduğu köyün bütün halkı ocaklı olarak kabul edilip şifa dağıtılabilir (Boratav, 1984: 138).

Türk kültür coğrafyasında hemen her hastalığın bir ocağı vardır. Bu ocaklardan en çok bilinenleri sarılık, kabakulak, siğil, dalak, yılançık, sıtma, fitık, nazar, arpacık, albastı, kurdeşen, temreği, kısırlık, yel bağlama, bademcik gibi ocaklardır. Bu ocaklarda şifa dağıtan ocaklılar erkek olduğu gibi çoğunlukla bayandır; çünkü Türklerin en eski inanç

sistemi olan kara şamanlık kurumunu kadın başlangıçlıdır (Bayat, 2010: 35). O bakımdan kadın şamanların bütün hastalıkları tedavi ettiği de söylenir. Bu hastalıklar: asabiyet, sinir hastalıkları, delilik, bayılmalar, iktidarsızlık, evlatsızlık, çeşitli kadın hastalıkları, yürek, böbrek, mide ve bağırsak hastalıkları, baş, göz, boğaz ağrıları vs. olarak gösterilir (Bayat, 2010: 104). Ancak zamanla demirciliğin öne çıkması ve kadın şamanların davul, özel kostüm (manyak) kullanmaları, bu kostüme takılan metal levhaların ve genelde demirden olan aksesuarların demirciler tarafından yapılması, kadınların yavaş yavaş kendi yerlerini erkeklere devretmesine sebep olmuştur (Bayat, 2010: 36). Bu değişimle birlikte kadınlar şamanlığı erkeklere kaptırsa da, şamanlığın tedavi işlevini sürdürmeye devam etmişler; başta ebelik olmak üzere halk hekimliği ve otacılıktaki yerlerini günümüze kadar korumayı başarmışlardır.

3.6.2.1. Ocakların Tedavi Yöntemleri

Hastalığı iyileştirmek şaman pratikleri arasında en önemlisi, en yaygınıdır. Bugün kadın şamanların başlıca fonksiyonları daha çok hastaları tedavi etmekte korunmuştur. Hatta Kırgızların anlattıklarına göre kadın şaman Kaliypa, şamanlık vergisini kabul ettikten sonra çeşitli vesilelerle kamlık yapar ki Kırgızlar kamlık yapmağa “baksı oynat” derler. Ancak bu kadın baksı, insanları iyileştirmekten imtina ettiği için ruhlar önce onu kör eder, sonra da öldürürler. Bu etnografik bilgiden de anlaşılacağı üzere şamanların, özellikle de kadın şamanların başlıca görevlerinden birisi hastaları iyileştirmektir ki, bunu onlara ruhlar telkin ederler. Bu şamanlar vücudu değil ruhu tedavi ederler. Bu tedavi sırasında şamanlar da tıpkı otacılar gibi sık sık ilaçlara, bitkilere başvururlar. O halde her şaman aynı zamanda bir otacıdır (Bayat, 2010: 105-109). Zamanla İslamiyet, Hristiyanlık, Musevilik gibi dinleri kabul eden Türk boyları arasında şamanlık kurumu ortadan kalkmış olsa da otacılar, ocaklılar bu kurumun işlevini yerine getirmeye devam etmişlerdir. Bu sürekliliğin izlerini ocaklıların kullandığı tedavi yöntemlerinde açıkça görebilmekteyiz.

Ocakların tedavi yöntemlerinde büyü, ırvasa (Doğrudan vücutla ilgisi olmayan, hastayı etkileme amacı güden uygulamalar), parpılama (hastanın vücudunu çizerek, delerek, dağlayarak, keserek vb. yapılan uygulamalar), dini inançlar ve tabii ilaçlar bulunmaktadır. Bunlar beraberce veya ayrı ayrı kullanılmaktadır (Sezik, 2004: 62).

Halk hekimi, tedavi esnasında “Bismillahirrahmanirrahim, el benim elim değil Fatma Anamızın eli...” deyip tedavisini yapar. Ocaklıların tedavide “Fatma Anamızın eliyle” tabirini kullanmaları dikkat çekicidir. Hz. Fatma, Hz. Muhammed’in kızıdır. Hz. Fatma ile ilgili inançlar, gebelik, doğum ve hastaların tedavisi, uğur ve bereket temini, onun adından güç, kuvvet almak gibi inançlardır. Ocaklıların tedavi esnasında kullandıkları “Fatma ananın eli” tabiri, tedaviyi dini bir telkin gücüne sokarak hastayı rahatlatmakta, tedavi hastaya huzur ve güven vermektedir (Tanyu, 1982: 493). “Fatma ananın eli” motifi her ne kadar İslami içerikli bir motif gibi görünse de temelinde eski Türk inanışlarında yer alan Umay Ana inancı yatmaktadır (Kabak, 2011: 163).

3.6.3. Rize Yöresinde Tespit Edilen Halk Hekimliği Uygulamaları

3.6.3.1. Hekimler, Hastalıklar ve İlaçlar

3.6.3.1.1. Hekimlik

Rize yöresinde halk hekimi olarak tarif edebileceğim insanlar özellikle, doktorlara ve hastanelere ulaşmanın zor olduğu geçmiş dönemlerde çok önemli rol oynamışlardır. Çayeli ilçesinde hekimliği ile meşhur olan ve bugün bile halkın hafızasında yer alan pek çok insan vardır. Kendi yaptıkları ilaçlarla halkı tedavi eden bu hekimlerden bazılarını Süleyman Kazmaz, “Çayeli Geçmiş Günler ve Halk Kültürü” (1994: 195-198) adlı eserinde özetle şu şekilde aktarmaktadır:

Çayeli’nde Çeçeva doktorunun adı çok anılır. Askerlikte öğrendiklerini uygulamak suretiyle çevresine yararlı olan bu halk hekiminin ameliyat diyebileceğim bir çalışmasını gördüm. 1930’lardan önceki yıllarda komşumuz bir kaza geçirmişti; belinden ya da elinden düşen bir tabanca ateş almış, kurşun komşumuzun baldırına saplanmıştı. Çağrılan Çeçeva doktoru baldıra penseye benzeyen bir alet sokmak suretiyle kurşunu çıkarmıştı. Bu sırada bayılma ya da uyuşturma söz konusu olmadığı için iki kişi yaralıyı tutmuştu. Komşumuzun hayli acı çektiği derin derin inlemesinden belli oluyordu.

Çeçeva doktorunun bir özelliğinden daha bahsedilirdi. Yaranın üzerine gazlı bez koyar, sonra da oksijenli su olmadığı için cımbızla iplikleri tek tek çekmek suretiyle yarayı temizler ve bezin yenisini koyardı. Bezin alınması sırasında hastaların acı duyduğu yakınmalarından anlaşılırdı.

Bir diğer hekim Demirhisar köyünden Osman Kurtuluş, yaralar, kırık ve çıkıklar için hazırladığı mehlemi şöyle tarif etti:

50 gram halis zeytin yağı, 50 gram tuzsuz tereyağı, 50 gram çam yağı (çam ağacından alınan yağ), ½ gram karanfil, ½ gram darçın, 2 gram bal, 1 gram ispirto, çok az balmumu.

Bu maddeler alındıktan sonra mehlem şu şekilde hazırlanır:

İlkin zeytinyağı ve tuzsuz tereyağı, çay gibi 100 dereceye kadar kaynatılır. Yukarıda sayılan maddeler kaynatılan zeytinyağı ve tereyağının içerisine konularak karıştırılır, meydana gelen madde bezde sürülür. Bu suretle elde edilen mehlem, kırığın, yaranın üzerine sürülür, kırık rahat eder. Ancak yarada ya da kırıkta mikrop olursa mehlem fayda etmez.

Osman Usta, bu merhemi dedesinden, o da yaşlı birisinden öğrendi. Osman Usta, dedesi ile birlikte 10 yıl kadar kırıkçılıkta ve çıkıkçılıkta çalıştı. Kendisi 40 yıldan beri bu işi görmektedir. Yukarıda söylediğimiz merhemi Osman Usta yaraya sürmektedir; ancak dedesi hastaya yedirirdi.

Osman Usta'nın dedesi Mamuşoğlu İbrahim (İbrahim Kurtuluş) birçok ilaçlar bilirdi. İrmaklardan çeşitli otlar toplar, gece ayaza koyar, hastalara, veremlilere, ince marazlılara içirirdi. Bu işleri 1930'lu yıllarda yapardı. 1945 yılında 105 yaşında öldü. Mamuşoğlu İbrahim, bu ilaçları yapmayı Rize'nin Müderris köyünden Topal Hekim'den öğrendi.

Topal hekim ameliyat yapardı. O zamanlarda vurgi çok olurdu. Topal hekim vurgide bağırsakları kesilenleri, parçalananları ameliyat ederdi. Bu amaçla buğday unundan ürettiği boruyu kurutur, hazır ederdi. Sonra bu boruyu parçalanan bağırsağın içerisine koyar, borunun dış tarafında bağırsağı birleştirir, uçlarını ibrişim ile birbirine diker, arkasından süt verirdi. Sütle bağırsağın içerisindeki hamur erir giderdi. Bunlardan kimi ölür kimi kalırdı.

3.6.3.2. Hastalıklar ve Tedavi Usulleri

3.6.3.2.1. Ateşli Hastalıklar

Ateşli hastalıklarda koyun yününden yapılmış keçe parçası, üzerine sirke dökülerek başa konulur (Kazmaz, 1994: 188).

Ateşli hastalara sirkeli gömlek giydirilir. Yine bu tür hastalar kızgın sobanın yanında terletilir (Kazmaz, 1994: 188).

3.6.3.2.2. Açık Yaraların Tedavisi

Bir yerinde açık yara varsa kedi diline benzer bir ot var, o otu çiğneyeceksin (suyu çıkacak şekilde). Çiğnenen yaprağı daha sonra o yaranın üstüne basacaksın. Kaynatıp suyunu da içeceksin (KK: 4).

Yara bere kabarma gibi şeyler olduğu zaman şöyle bi ilaç yapıyolar. Eski evler genelde ahşap olurlardı. Bu ahşap evler ortasında da uzun bir kalıp direği vardı. O direğin dibinde yedi tane çift bi tane tek kaşuğu sulan birlikte iyicene yıkardiler. O sulan birlikte yıkadıktan sonra o yere dökülen suyun olduğu topraktan alup bu çocukların suratlarına sürerdiler. Çocuklar sabah kalktukları zaman o yüzlerindeki yaralar berler kabaruklar falan hepsi kaybolurmuş yüzleri akpak olurmuş (KK: 52).

Ateşin yanmakta olan közü yara üzerine sürülürse yarayı iyileştirir (KK: 140).

Kan çıbanı olanlar yarayı sülüğe emzirtir (KK: 140).

Yoğurt kaymağına tuz konur, karıştırılıp yüze sürülürse yüzdeki sivilceler gider (KK: 140).

Kavrulmuş mercimek, yumurta akı ile iyice karıştırılır ve bu karışımdan yaraların üstüne sürülür (KK: 168).

Taze tereyağı ile kavrulmuş pırasa, sıcak sıcak yaraya bastırılır ve üzeri bağlanırsa iltihaplanmış yara üç güne kalmaz iyileşir (KK: 168).

Havacıva denilen bitkinin tereyağında eritilerek içilmesi boğaz ağrılarını, mikrop kapmış yaraları iyileştirir (Kesici, 2013: 412).

Taze karaağaç yaprağı dövülüp kanayan yaranın üzerine konulursa akan kanı durdurur (Kesici, 2013: 412).

3.6.3.2.3. Boğaz Ağrısı

Hava cıva denilen maddenin tereyağında eritilerek içilmesi boğaz ağrılarına iyi gelir (KK: 140).

Çokça pişirilip sıcak sıcak yenen soğan, boğaz ağrısına iyi gelirmiş (Kesici, 2013: 413).

3.6.3.2.4. Baş Ağrısı

Baş ağrısı için marul koparılır, dövülür, üzerine sirke dökülür ve yenir. Bu ilacın baş ağrısını kestiği söylenir (Kazmaz, 1994: 189).

Karayemiş, lahana, kızılağaç yapraklarını başına bağlayacaksın; ama otlar taze olacak (KK: 3).

Isırgan otunun suyu çıkarılıp başa sürülürse baş ağrısı geçer (KK: 154).

Portakal veya mandalina kabuğu alna bağlanırsa baş ağrısını alır (Kesici, 2013: 413).

3.6.3.2.5. Bağırsak Hastalıkları

Bağırsakların iyi çalışması için ısırgan otu kaynatılıp suyu içilir. Limbrosca'nın suyu da iyi gelir (KK: 4).

Sütün peynirini aldıktan sonra kalan suyu içilirse bağırsak kurtlarını döker (Kesici, 2013: 412).

Pırasa yaprağının suyu kulak ağrısına iyi gelir (KK: 140).

Kabız olanlar zeytinyağı ile sabunlu su içermiş (KK: 140).

3.6.3.2.6. Bel Ağrısı

Bel ağrısı için sarı yaprak dövülür, ceviz kabuğuna doldurulup ağrıyan yere sürülür. Ancak sürerken dikkat etmek gerekir, çünkü fazla sürülürse yakar (Kazmaz, 1994: 189).

Sabah güneşi doğmadan, konuşmadan dışarı çıkacaksın. Yedi türlü otu toplayacaksın. Sarımsak kabuğunu, soğan kabuğunu karıştırıp kaynatacaksın. Suyu ile banyo yapacaksın. Yapraklarını ağrıyan yerine bağlayıp akşam öyle yatacaksın (KK: 4).

3.6.3.2.7. Boğmaca

Ocaktaki zincir ateşte kızdırılır. Boğmaca öksürüğüne tutulan kişi bu zincirin ortasından geçirilir (Kazmaz, 1994:189).

Boğmaca öksürüğüne tutulanlar selvi ağacından yapılmış boş bir sandığın içine konulur. Bu uygulama sandığın ebadından dolayı genellikle çocuklar için yapılan bir tedavi yöntemidir. Çocuk birkaç dakika sandıkta kalır. Sonra kapak açılır ve çocuk çıkarılır (Kazmaz, 1994: 189).

Çocuk boğmacaya yakalandığında, hastalığın başlangıcında ise sabah aç karnına hiç konuşmadan ceviz kökünün altından çocuğu geçireceksin. Geçirirken üç Kulhüvella, bir Elham okuyacaksın. Cevizin köküne üç defa girip çıkacaksın. Bu işi bilen birisinin yapması lazım (KK: 4).

3.6.3.2.8. Çarpıntı

Çarpıntı için üç gram kedi otu kaynatıp suyundan suyundan çarpıntı geçinceye kadar her yarım saatte bir çay kaşığı içilmelidir (Kazmaz, 1994: 189).

3.6.3.2.9. Çıban Hastalığı

Çıbanın tedavisi için yulaf unu, süt, bal ve arpadan yapılan lapa kullanılır (Kazmaz, 1994: 189).

3.6.3.2.10. Sıtma Hastalığı

Şimdi eskiden çok sıtma varidi, devamlı bir ay sürerdi. Benim annem de ederdi ilaç. Kimisi çamur, sirke, sarmusak, bulari vururdi, vururdi. O hastanın vücuduna sürerdi oni. Böyle yere yataydi, böyle yer yatağına yatardi hasta, üstüne mesela kırardı bunun karnına dökerdi. Başka şeyler de orterdi üstüne. O hasta terlerdi, terlerdi. Ondan sora çabuk çabuk alur yikardi oni. Hama giydururdi oni, o hastaya daha hiç sitma kalmazdı (KK: 50).

3.6.3.2.11. Dalak Hastalığı

Sıtma ya da çok su içmeden dolayı dalağı büyüyenler için dalak eritme adı verilen yarı sihri yarı tıbbi bir tedavi yöntemi vardır ve şu şekilde uygulanır:

Dalağı büyük olanı soyarlar, çarşafa sararlar, toprağa bastırırlar, kibleye döndürüp toprağı çizerler. Soğanı yarıktan sonra toprağa gömerler daha sonra hastayı soğanın üstüne üç defa bastırırlar ve soğan çürüyünce hastalık iyileşir (Kazmaz, 1994: 190).

Dalak eritme konusunda Süleyman Kazmaz, kendisinin bizzat şahit olduğu bir tedavi ritüelini şu şekilde aktarmaktadır (1994: 190):

Hacıbaşı Camii'nin etrafındaki mezarlıklar henüz kaldırılmamıştı. Bir genç adam getirildi. Hoca, bir soğanı birkaç tarafından yarı, toprağa gömdü. Genç adam yere bastı. Bu arada soğanı toprağa gömmeden önce mi sonra mı orasını kesin olarak hatırlayamıyorum, hoca ustura ya da bıçağa benzer bir aletle genç adamın iki kaşının arasını çizdi; çizilen yerden biraz kan çıktı. Böylece yapılacak iş tamamlandı.

Dalak üzerine toprak koyup okuyup üfleyerek dalak kesme işlemi yapılır (Öztürk, 2005: 297).

3.6.3.2.12. Kısırlık

Çocuğu olmayan kadının karnına yaşını doldurmamış buzağının derisi sarılır (Kazmaz, 1994: 190).

Kısırlığın sebeplerinden birisi olarak görülen soğukluk için ısırgan otu, çisa, yaban karamişi (yabani karayemiş) ve marol pişirilir, leğene konular, kadın onun üzerine oturtulur; burada kadın terletilir. Böylece soğuklama gitmiş olur (Kazmaz, 1994: 191).

3.6.3.2.13. Kesikler ve Tedavisi

Bir yerin kesildiği zaman kızılağacın gövdesinden ya da dalından kazıyacaksın. Kazınan tozları yaranın üstüne bastıracaksın, kanamayı durdurur. Kanamayı durdurmak için tütün ve beyaz kumar dalı tortusu da kullanılır. yaranın üstüne bastırılırsa bunlar da kanamayı durdurur (KK: 4).

Eski zamanda -otuz beş yıl önce- kesikten sonra oluşan yaralar için yaraya şeker veya tütün koyulurdu.(KK: 69).

3.6.3.2.14. Hayvan Sokmalarına Karşı Uygulanan Tedavi Yöntemleri

Arı sokması:

Sigaranın dumanı ağız yardımıyla arının zarar verdiği yere üflenir.

Şişkinliğe ayran sürülür.

Soğanın içinde olan incecik zar, arının zarar verdiği yere koyulur. Yine aynı şekilde soğan suyu da sürülebilir (KK: 70).

3.6.3.2.15. Diş Ağrısı

Meşe ağacının bir senelik filizinin kabuğu yontulur, kurutulur, kaynatılır, tütsüsü durduktan sonra suyu ile ağız çalkalanır (Kazmaz, 1994: 191).

Gazete parçası bardağın alt kısmına, silindir şeklinde sarılır. Sarılan gazete çakmak yardımıyla yakılır. Yanan gazeteden geriye kalan plak bir pamukla temizlenerek ağrıyan dişe koyulur.

Ağrıyan dişe tuzlu zeytin koyulur (KK: 69).

İltihaplı dişler için bir incir, bir bardak suda pişirildikten sonra yarım saat kadar ağızda tutulur (Kazmaz, 1194: 191).

3.6.3.2.16. Fıtık

Fıtık olan çocukları aç, çıplak bir şekilde üç Pazar arka arkaya hiç konuşmadan kestane fidanı yarığından girip çıkaracaksın. Sabah çok erken gideceksin, yolda hiç konuşmayacaksın.

Parayı bele, fıtık olan yere bağlardık. Sabah akşam bunu yapardık. Fıtığa iyi gelirdi (KK: 3).

3.6.3.2.17. Göz ile İlgili Hastalıklar

Gözde meydana gelen beyaz kurtlar için yama, eritilmiş balmumuna batırılarak muşamba haline getirilir. Kukuçiden hamur yapılır ve muşamba bu hamura sokulur. Hastanın başına peştamal örtülür. Kukuçiye batırılan muşamba yakılır, çıkan duman hastanın yüzüne vurur. O zaman gözdeki kurtlar, hastanın önüne konulan suyun içine dökülür (Kazmaz, 1994: 192).

Gözde kepeklenme veya kaşıntı varsa göze anne sütü damlatılır. Suleri yakılır. Hastanın üstü battaniye ile örtülür. Yakılan sulerinin tütmesi gözdeki kurtların dökülmesine neden olur. Hasta kaşıntılarından kurtulur.

Gözünde yara çıkan birine kendi soyundan olmayan birisi elinin tersi ile bir yerine vuracak. O zaman yara iyileşir (KK: 4).

Eskiden gözünün herhangi bir yerinde bir çıban çıktığı zaman bu çıbanı patlatmak için bir baş soğan ortası delinerek külün içerisine konulmuş. O külün içerisinde iyice piştikten sonra soğanı alıp bu çıbanın üzerine konulmuş ve böylece o çıbanın içindeki iltihabı çekermiş (KK: 52).

Gözde olan kaşıntı ya da çapaklanma için göz içine bir iki damla anne sütü damlatılır (KK: 70).

Ağustos aylarında tarlalarda görülen bir bitkinin siyah bir boncuğa benzeyen tohumları toplanarak ezilir ve suyu çıkarılır. 15 tane şeftali çubuğu alınarak uçlarına pamuk bağlanır. Çubukların ucundaki pamuklar ezilen tohumların suları ile ıslatılır. Çubuklar yakılarak , gözler bir örtü altında bu çubukların alevine tutulur. Gözlerin kaşıntılarına sebep olan küçük kurtçukların gözlerin altına tutulan su dolu bir tepsiye döküldükleri görülür. (Kesici, 2013: 412).

3.6.3.2.18. Grip Tedavisi

İhlamur çayı gripli hastalara çok iyi gelir (KK: 4).

3.6.3.2. 19. İdrar Yolları Hastalıkları

İdrarından kan gelen kişi, kuru elma ya da kuru armut kabuğunun suyunu kaynatıp içerse hastalığı iyileşir (Kazmaz, 1994: 192).

Kara lahana veya maydanoz suda kaynatılır. Suyu süzülür. Sabah aç karnına içilir. Böylece idrar yolları iltihaptan temizlenir (KK: 181).

3.6.3.2.20. Kellik ve Diğer Saç Hastalıkları

Asmanın üzerindeki kabuk dövülür, toz haline getirilir. Bu suretle elde edilen toz, kel olan yerin üzerine sürülür. Kellik bununla iyi olur (Kazmaz, 1994: 192).

Saç kıran hastalığı için yörede birçok ilaç ve tedavi usulü bilinmektedir. Bunlardan birisi de şudur: Kumar ağacı yakılır. Bu sırada bir yağ damlar. Bu yağ alınır, barutla karıştırılır, macun yapılır. Başta, yüzde olan saçkıranın üzeri yün ya da bez parçasıyla ovulduktan sonra üzerine bir macun konulur ve sarılır. Böylece saçkıran iyi olur (Kazmaz, 1994: 193).

Asma suyu ile yıkanan saçların gür ve uzun olacağına inanıldığı için saçlar asma suyu ile yıkanır (Yazıcı, 1984: 65).

Saçın uzaması için üzüm asmasının yeşil yaprakları toplanır ve onlardan çıkan su saç tiplerine sürülür (KK: 68).

3.6.3.2.21. Kırık Çıkık

Salıncaktan düşüp omzunu çıkaran bir kız çocuğuna şu tedavi uygulandı: Muşamya yumurta dağı sürüldü ve üstünden katranlı bez ile sarıldı (Kazmaz, 1994: 193).

Karasakız diye bilinen bir tür zift, bir bez parçasına koyulur ve ısıtılır. Daha sonra ısıtılan bez incitilen yere güzelce sarılır. Bu uygulama bilek, ayak burkulması haricinde ağrıyan yerlere de sarılır (KK: 70).

Kırık çıkıklarda ince tahta parçalarıyla beraber yumurta yakısı yapılır. Bu yumurta yakısıyla kırık olan yer sarılır. İyi oluncaya kadar bu yakı kırık olan yerde durur (KK: 182).

Eskiden ağaçtan düşen biri olursa düşen kişiyi keçi postuna sararlarmış ve üç gün boyunca keçi postuna sarılı bir şekilde yatarmış (KK: 69).

Mısır unu ile yumurta karıştırılır, alçı gibi koyulaşana kadar karıştırıldıktan sonra kırık olan yere sarılır. O alçı gibi donunca kırığı iyileştirir (KK: 153).

Eline dolama olan kişi çiğ süt kaymağı ile ham sabunu çırpıp yarasının üzerine koyarsa yarasının iltihabı akar (Kesici, 2013: 412).

Ayağı burkulana “sangulis oldi” denir. Ayağı sangulis olan, zeytini çekirdeği ile dövüp ağrıyan yerine sararsa bunun ağrıyı alacağına inanılır (Kesici, 2013: 413).

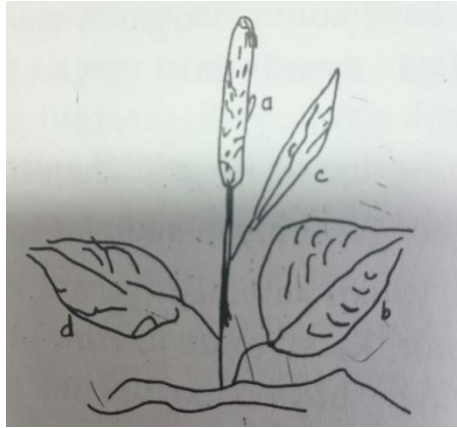
3.6.3.2.22. Menenjit Hastalığı

Menenjit ya da ateşli hastalık geçirenlerin başları sirke ile yıkanır (KK: 3).

3.6.3.2.23. Sarılık

Sarılık için on gram maydanozu bir litre suda karıştırarak içmek gerekir (Kazmaz, 1994: 193).

Şekil 14. Kukudi Otu

Kaynak: Kazmaz, 1999: 192

Kukudi yerde oturur yerde oturur şekilde görülen otun (a) kısmına tükürür. Bu otun b ve c harfleriyle gösterilen yaprakları kaynatılacak, suyu alınacak, her sabah aç karnına içilecek, yarım saat sonra yemek yenecek. Bu su, böbrek taşı geçiren, nefes yollarını açar,

nefes yolları ve bağırsak hastalıklarına, dizanteriye iyi gelir, mayasılı yok eder (Kazmaz, 1994: 192).

5 limon, 1 diş sarımsak, 1 günlük taze yumurta alınır, 1 yumurta, 5 limonun sıkılmış suyuna katılıp üç gün gece ayazında bekletilir. Üç gün sonra bir diş sarımsak dövülüp bu suya ilave edilir. Tekrar 7 gün gece ayazında kaldıktan sonra her sabah aç karına birer kaşık içilir. Kullanıldığı sürece gündüz kapağı kapalı tutulur, gece ayazda bırakılır (Kesici, 2013: 412).

3.6.3.2.24. Kulak Hastalıkları

Kulağı sağır olanlara mumlu muşamba yapılır, kukuçi toplanır, muşambaya konulur. Muşamba yuvarlak hale getirilir. Muşambanın ucuna gazyağı dökülür ve gaz ateşlenir. Bu şekilde duman çıkarken kulağa sokulur. Çıkan duman sağırlığı giderir (Kazmaz, 1994: 193).

Kulağın içini temizlemek için mumlu muşambayı külah şekline getirip kulağın içine sokarlar. Bu kulağın üzerine yakılırsa kulak kendiliğinden akar, temizlenir (Kesici, 2013: 413).

Kulak ağrılarında karayemiş yaprağı koyulur. Sarımsak közlenir zeytinyağına batırılarak kulağa sarılır veya üç damla sidik kulağa damlatılır (KK: 182)

Pırasa yaprağının suyu kulak ağrısına iyi gelir (KK: 140).

Kabakulak:

Kabakulak hastalığını tedavi etmek için "tülbent gibi küçük beze karabiber öğütülerek koyulur. Üzerine bal dökülür."El benim elim değil peygamberimizin eli" diyerek şiş olan yerin üzerine koyulur" (KK: 181).

3.6.3.2.25. Mide Hastalıkları

Mide ağrısı için tuzsuz yağ ve şekerden yapılacak haplardan yatarken bir ya da iki adet yutulur, gece uyanınca tekrar alınır. Böylece mide ağrısı iyileştirilir (Kazmaz, 1994: 193).

Mide ağrısı olan kişiye süt ile bal karıştırılıp aç karnına içirilir. Süt mutlaka ılık olmalıdır. Çok sıcak veya soğuk olmamalıdır. Mide bulantısı varsa kahveye limon karıştırılıp içirilmelidir (KK: 181).

Kabızlık olanlar için sütün içine zeytinyağı karıştırılır. Sabun suyuyla lavma yapılır (KK: 181)

İsha olanlara bir tatlı kaşığı Türk kahvesinin içine beş damla kadar limon damlatılıp içirilir veya peklik yapsın diye muz yenir, kola içilir (KK: 181)

Karın ağrıdığı zaman şeker şerbeti içirilir (KK: 5).

Fındıklı ilçesinde bulunan Andon içmelerinin suyu, mide, bağırsak ve romatizma hastalıklarına iyi gelir (Yazıcı, 1984: 85).

3.6.3.2.26. Yıldırım Çarpması

Yıldırım çarpan bir kişide meydana gelen yaraya suda pişirilen diken yaprağı konulur, sonra da yumurta çalkalanarak üstüne sürülür (Kazmaz, 1994: 195).

3.6.3.2.27. Temre Hastalığı

Temre hastalığını tedavi etmek için cuma günü cuma namazından önce hastaya “*Şeceratün cemmâ fî sahratin samâ lâ asle lehâ sâbit ve lâ ferâu lehâ sâbit yûnusun haraca min batnil hût fedarabehâ bi asâhü fahterakat fahterakat*” duasını okuyarak yaranın etrafını kalemle daire içine alırım” (KK: 181).

3.6.3.2.28. Bademcik Hastalığı

Bademcik enfeksiyonuna ve gribe, su limon ve tuz karışımı koyulur. Vücuda ve eklem yerlerine sürülür. Bunlar ateşi de düşürür (KK: 181).

Üç beş tane ayva yaprağı kaynatılarak içilir.

Boğaza koyun yünü sarılırdı (KK: 69).

3.6.3.2.29. Hava Çarpması (Güneş Geçmesi)

Hava çarpması hastalığı yani güneşli havada insanlar dışarı çıktığında sıtmalı hastalığa yakalandıklarında kendilerini toprağa gömerlerdi ya da üzüm yaprağına sirke dökülerek vücuda sarılırdı (KK: 182).

3.6.3.2.30. Egzama Hastalığı

Isırgan (sırgan, sığran, eğinç otu) kurutularak ufalanır. Tülbentten geçirilir ve balla karıştırılır. Yenilen bu karışım egzama (mayasıl hastalığına iyi gelir (Kesici, 2013: 412).

3.6.3.2.31. Hayvan Hastalıkları

Göze gelen, hasta olan ineklerin ağzına sarımsaklı turşu suyu dökülür (Kazmaz, 1994: 205).

Hasta sığıra malez, hamur yedirilir (Kazmaz, 1994: 205).

Mısır saplarında siyah renkte bir çeşit mantar bulunur ve buna halk arasında karabaş denir. Karabaş toplanır, bir şey yemiyen iki aylık buzağıya yedirilir (Kazmaz, 1994: 205).

Hayvanlara nazar değdiği zaman yapılan tedavilerden birisi de “El Dermanı” denilen tedavi usulüdür. el dermanı için kırk kişi, kırk tane mısır tanesi, bir şişe su ve küçük bir leğen gerekir.

Bu tedaviyi yapacak olan kişi yol kenarına çıkar, gelen geçen insanlardan yardım ister ya da bizzat kapı kapı dolaşır. Bulunan ilk kişi ilk önce leğene elini yıkayıp ardından leğene tükürür. Daha sonra leğenin içine bir mısır tanesi atar. Bu süreç böyle kırkinci kişiye kadar devam eder. Bu sürecin sonunda leğendeki mısır taneleri ayıklanır ve elde edilen su ineğin yemine dökülür. Böylece tedavi süreci tamamlanmış olur ve inekteki nazarın geçmesi beklenir (KK: 68).

Yedi Ayrı Su:

Bu derman buzağı olmayan hayvanlar için yapılır. Özellikle de inekler içindir. Bu saçı için yedi farklı yerden çıkan suya ihtiyaç vardır. Yedi kaynaktan alınan sular bir yerde

toplanır ve ineğe içirilir. Bu uygulama sonucunda aradan bir süre geçtikten sonra ineğin buzağı olması beklenir (KK: 68).

Yedi Parça Demir:

Yine buzağı olmayan hayvanlara yapılır. Yedi parça demir alınır ve alınan demir parçaları demir bir süzgece koyulur. Süzgece su dökülerek hayvanın üzerinde başından kuyruğuna kadar üç kez gezdirilir. Bu şekilde derman, halk deyimiyle, tamamlanmış olur (KK: 68).

Şirozen hastalığı çoğunlukla yaşlı hayvanlarda olur. İneğin kanı etlerine döner. Kanser gibi bir hastalıktır ve tedavisi yoktur. Bu hastalıktan ölen hayvanların eti yenmez, gömülür (KK: 180).

Tapah hastalığı hayvanlardaki öksürük hastalığıdır. Pekmez içirilerek iyileştirilmeye çalışılır (KK: 180).

Süt felci, doğum yapan hayvanın sütünün çeşitli sebeplerle çekilmesi hastalığıdır. Veteriner hekim müdahalesiyle bile iyileşmeyebilir (KK: 180).

İshal durumunda hayvanlara nişasta, yoğurt veya kola içirilir (KK: 180).

3.6.3.2.32. Yanık Tedavisi

Yanıklarda, havaciva, zeytin yağı ve mum eritilip karıştırılır. Bu karışım sabah akşam yaranın üstüne sarılır.

Porçuma pavriyi kaynatıp suyu ile yarayı temizliyorsun, yaprağını yaranın üstüne koyuyorsun. Bu yaprakları kurutup kışın da kullanabilirsin.

Yanık olduğu zaman elini suyun içine bırakacaksın. Daha sonra pekmezi yanığın üstüne süreceksin. Biraz duracak, yaranın ağrısını dindirir (KK: 3).

Yanan derinin ölü kısmı tavuk kanadıyla soyulur ve yaranın üzerine halis zeytinyağı yine tavuk kanadı yardımıyla sürülür. Bu işlem böyle devam ettirilerek yaranın iyileşmesi beklenir.

Yanık olan yere aralıklarla yoğurt sürülür.

Yine yanıklar için yara üzerine salça sürülür (KK: 70).

Petekten alınan balmumu, halis zeytinyağı, havacıva (bir ot) bir kaba doldurularak ateşte eritiliyor, macun şekline sokulduktan sonra lahana ya da pazı yaprağına seriliyor. Yanığın üzerine yerleştiriliyor. Bir süre sonra yarada kabuk oluşuyor. Kabuk soyulunca yeni deri sabakası meydana çıkıyor (Kazmaz, 2003: 176).

3.6.3.2.33. Korkan Çocuğun Tedavisi

Eski inançlara göre çocukların bir yerden korktukları zaman onların o korkusunu giderebilmek için inandıkları bir durum vardı. Şöyle ki bizim tabirimizle güğüm diyoruz. O güğümün içerisine suyu koyup kaynatıyorlar. Kaynattıktan sonra bi şey de okuyolar ona tabi dua şeklinde bi şey okuyolar. Okuduktan sonra bunu bir tepsinin içine sürü döküyorlar ve o güğümü de kupas olarak suyun üzerine koyuyorlar. E tabi orda o suyun sıcak buharı yukarı çıkmasıyla o tepside olan bir güğüm suyu tekrar o güğüm geriye çekerek güğümün içerisine doluyor. Bu arada da güğümün tam ters tarafına bi barça ekmek koyuyorlar. O güğümün suyu çekdikden sonra güğümü kaldırıyorlar, su gene onun tepsinin içerisine dökülüyor, o ekmeği bir köpeğe atıyorlar ve o suyu da getirip çocuğun dizlerine, kollarına sürmek şartıyla dört yolun ortasına döküyorlar ve bu şekilde çocuğun korkusu giderilmiş oluyor (KK: 52).

3.6.3.2.34. Ayak Bağı Kesme

Bir kadun bir çocuk doğirdi, bacakları felçli. Hiç basmak yok. Dediler oaki gel bi nene var, o saa bi ilaç öğretür. Bi kadun geturdiler ona. Nene dedi oaki siyah bi tavuk bulacaksun, bi nosa kabuk, bir yumurtası ne zaman çıkarsa alacasun, uç yolun ortasına şey yapacaksun, gömecesun. Anası uç yolun ortasına uç insan gidecek, o yumurtanın üstüne basturacak, diyecek ki bu çocuğumun bacakları felçlerini al, dirisini ver. Kakti onları etti, kakti olmadı. Gene çocukta hiç değişen bişe olmadı. Ondan sora dediler oaki, gel saa bi bi ilaç daha öğretelum. Arıcasun mahalleye bi ham ev, hiç ona taşınmamış, çıkacasun keremitin üstüne. Diyecesun ki "habu ev seni bastı, sen bas onu. Bu ev seni bastı, sen bas onu". Bu çocuğun gene anası desin basturdi keremitin üstüne, gene çocuğa fayda olmadı. Gene dediler oaki gene seni götürüyüm bi yere. Getidiler oni gene bi yere. Gene öğrettiler ona ilaç ki sen buni getir mahalleye bir yeni gelin olduğu zaman, git buni evine omizlarına bastur, habu "bu gelin seni bastı sen bas onu, bu gelin seni bastı sen bas onu" uç kere.

Ondan sora gene olmadı. Bu sefer gettiler oni başka bi yere. Dedi ki sende en sonına Cuma namazi tek kapılı camiya girecesun, elune bir makas, hiç konişmıcasun, çecuğun ayağına tikendir teli koyacasun, alicasun oni, camenin kapisına ilk çıkan cemaatten birine kestirecesun. Oni bu adama verecesun makası eline, o çecuğun hac olan kendirleri kesecesun, ondan sora gene etti anası o zaman çecuk başladı gezmeye (KK: 50).

3.6.3.2.35. Boğmaca Hastalığı ve Tedavisi

Çecuk boğmaca olduğı zaman eskidan ilaç yoğıdi, bişey yoğıdi. Doktora gitsen ilaç vermezdi. Hiç ilaç yok. Bunun ilacı yokti. Uç ay birine, uç ay etekına derdi, kordı yola. Dediler ki ilacı bulduk. Nasıldur? İlaç bir asma köpri bu tarafa, karşıki bedeninden karşıya bağlanursa da asma köpri olursa iki taraftan baştan tepeden bağlandı. Köpri oldı onun iki asmanın bedenundan karşıki toprağı kök salarsa o zaman altından geçmek ilaç olirdi. Ordan getirirdiler. Uç sabah, uç şey açmanın dibinn geçirirdiler, ondan sora daha hafiflerdi biraz boğmaca hafiflerdi (KK: 50).

3.6.3.2.36. Çocuk Çok Terlerse Tedavisi

Bir kadun bir çecuk doğirdi. Bu terleme çecuk terliy. Çecuğun üstünde uç defa beş defa elbise değıştiriy oni. Ondan sora bunu nenelere gezdi. E doktor bi çare bulamay, yani eskiden ilaj mi variidi. Ondan sora demiş ki ne yapayım neydeyim, nenelere gezdi. Bi danesi dedi ki ben bu çecuğun terine, ben bi ilaj biliyrum. Ben oni diyyim da o terina fayda olur. Gidecesun çeyizin yataklarını toplicasun, epeyce dedi bir kuyuca oları getircesun. Bi kazana neresi olursa kaynatacasun. Olcak simsiyah su. Bu çecuğı çiplaklicasun, ondan sora güneş altına buni koyacaksun, şey koyacaksun oni güneşin altına. Bu çecuğı da dayanacak kada o suya basturacasun, banyo edecesun oni sıcak suya. Ondan sora vicudu çekecek, böyle uç dört gün edecesun oni, ondan sora o çecuğun teri o anda kesiliy teri. Daha çecuk terlemiy (KK: 51).

3.6.3.2.37. Uçuk ve Tedavisi

Dudaklarda ve yüz ucuklamalarında yapılan bi ilaç şu şekilde yapılır. Yaranun etrafı bi kömürle çizilerek daire içerisine alınırđı. Alunduktan sonra şu şekilde mesela okunurđı:

Ay yıldız rahme sakuma

Akşam yattum sabah kalktum

Ay yıldız ne rahme sakuma.

Değınmek suretiyle yaranun sarulacağuna inanulırdı (KK: 52).

Diken Altından Geçme:

Bu tedavi pratiği çocuğu olmayan kadınlara yapılır. Çocuğu olmayan kadın diken altından geçirilir. Fakat bu diken öyle herhangi bir diken değildir. Dikenin taşıması gereken bazı özellikler vardır:

Diken yere kök salmış olmalı.

Dikenin yeşerrmiş dalları olmalı.

Yeşeren dalların tekrar yere kök salmış olması gereklidir.

Kadın bu özelliklere sahip olan dikenin altından üç kez geçirilir. Üçüncü geçiş esnasında diken bir bıçak yardımıyla kesilir. Kesilen diken alınır ve kadının ayağının altına koyulur. Kadın tarafından üzerine basılır. Böylece bu tedavi de tamamlanmış olur (KK: 68).

3.6.3.2.38. Kadının Ay Hali Ağrısı (Sancısı)

Ay hali olan kadınlarda şiddetli karın ağrısı görülür. Bu tedavi pratiği, ağrının giderilmesi için yapılır. Bilindiği üzere yaz aylarında armut ağaçlarında karıncalar oldukça fazladır. Bu karıncaların bazıısı aşağı doğru inerken bazıısı ise yukarı doğru çıkar. Aşağı doğru inen karıncalardan yedi tane alınır ve öldürülerek suya atılır. Sudaki karıncalar temizlendikten sonra sancısı olan kadına bu su içirilir ve sancının geçeceğine inanılır.

Rivayete göre bu yöntem alim bir hoca tarafından bir ablaya söylenilir ve ablaya uygulanır. Ardından sancı kesilir ve bir daha ablada ay hali ağrısı görülmez (KK: 68).

3.6.3.2.39. Parmak İltihaplarının Tedavisi

Parmağa lokum, soğan kabuğu, damar otu diye bilinen bir ot çeşidi, çam ağaçlarında oluşan çam zifti parmağa sarılır (KK: 70).

3.6.3.2.40. Aya Görünmek

İkizdere'de şifa umudu kalmamış, dermansız bir hastalığa yakalanan hastalar, geceyarısı bir tahta kürek üzerinde aya gösterilir (Öztürk, 2005: 131).

3.6.3.3. İlaçlar

3.6.3.3.1. Isırgan Otu

Isırgan otu yemekte kullanılmazdı. Bu ottan diz ve baş ağrıları için, romatizma için ilaç üretilirdi ısırgan yaprağı pişirilir, ayaklara ve başa konulurdu. Ayrıca ısırganın emoroite de iyi geldiği söylenirdi. Özellikle mayıs ayında toplanan taze ısırganın yapraklarını lahana gibi pişirerek yiyen kişilerin emoroitinin geçtiği söylenir. Ayrıca ısırgan tohumunun mide ülserine de iyi geldiği anlatılır (Kazmaz, 1994: 191).

3.6.3.3.2. Su Teresi

Su teresi kanı temizler, tohumları balla birlikte yenilirse bağırsak kurtlarını düşürür, bal ve su ile kaynatılarak içilirse balgamı söker, astım şikâyetlerini giderir. Tohumların kaynatıldığı su ile saçlar yıkanır, böylece saç dökülmesi önlenir; saçlar gürleşir. Ezilen tohumlar gazyağı ile karıştırılarak mehlem haline getirilir. Bu merhem kafa derisindeki kelliğe çok iyi gelir. Tohumlar su içerisine bırakılır, böylece elde edilen su içilirse safra birikmesi önlenir, lüzumsuz safra dışarı atılır. Tohumları ezilip arpa unu ve sirke ile karıştırılarak lapa yapılır. Bu lapa kalça ağrılarını iyi eder. Onun için lapa ağrıyan yerin üzerine sürülür (Kazmaz, 1994: 194).

3.6.3.3.3. Yara ve Şişlikler İçin Kullanılan İlaçlar

Vücudun köteklenen yerlerini iyileştirmek için kavrulmuş mercimek, yumurta akı ile karıştırıldıktan sonra kullanılmalıdır (Kazmaz, 1994: 194).

İnce, körpe kızılağaç yaprağı dövülür, kanayan kesik yaranın üzerine kapatılır. Bir süre öyle bırakılınca yara kurur, yaranın üzeri kabuk bağlar. Yaprak alındığı zaman geride tentürdiyoda benzer bir iz bırakır (Kazmaz, 1994: 194).

Zulata yaprağı (kalın damarlı bir yaprak) alınır ve üzerine tereyağı sürüldükten sonra yaralı yerin üzerine kapatılır. Bu yaprak yarayı iyileştirir (Kazmaz, 1994: 194).

Yaranın üzerini portakal dikeniyile çizip okumak da uygulanan tedavi yöntemlerinden birisidir (Kazmaz, 1994: 195).

3.6.3.3.4. Yılcık Kuruşu

Rize Çayeli'nde boğaz ağrılarında ve yaralarına yılcık denir. Bunların tedavisi için "yılcık kuruşu" kullanılır. Yılcık kuruşu yuvarlak bir maden parçasıdır, gümüşten veya beyaz madenden yapılır. Beşi bir yerde büyüklüğünde olur ve ağrıyan yerlere takılır (Kazmaz, 1994: 195).

3.6.3.3.5. Mide Ağrısına İlaç

Annem eskiden ilaç ederdi böyle kudretleri varidi. Oni kuranlan tikerdi. O beylilirdi, böyle sıra çıkardı, böyle salataluk gibi açılırdı, etrafı tikenli kendi de tikenli. O kızardığı gibi kızardı mı yâri yarıya zeytin yağı ederdi, kırardı kırardı doldirirdi. Böyle atacasun oni bi güneşe, güneşe devamlı güneşe duracak. Bi sene geçecek üstünden, bi sene duracak böyle. Sora vurcaksun, vurcaksun. Aynı Macar kimin olacak, ondan sora oni sabahtan aç karnına yiyecesun mide ağrılarında, mide yaralarına birincidir (KK: 50).

3.6.3.3.5. Isırgan Otu

Erkek kardeşime varidi şey hastalığı, cemre hastalığı. Böyle beyaz beyaz, başına çıktı anam da bahçeden ısırganları topladı, güzel doğra, pişürdi. Onun suyuna akşam sabah içürdi, ona ole bir zaman içti olar, geçtiler o beyazluklar geçtiler. Bu ısırganın suyu hem şekere iyidir her şeye şifadır (KK: 50).

3.6.3.3.6. Zeyri Yağı

Gelünün biri olmuş hasta. Bua çarşıya ilaç kalmamış. Bu sefer gittiler doksan yaşına bi dedeye. Boronşit olmuş işte hiç fayda olmay, ona bu sefer ne yapalım? gidelum o dedeye. Dede de bir ilaç tarif etti. Ee halis zeyri yağı, iki uç kaşuk şeker, bi çay kaşuğu karabiber, bir fincan su. Bunu pişür pişür. Bunun o gelune çok faydası oldu (KK: 50).

3.6.3.3.7. Nefes Darlığının İlacı

Eskiden bir kadun oldu hasta. Doktora gidey, şurubunu alur, şeyini alur, fayda etmey. O işte daha sen oldun, aslim dedi. Sen dedi böyle nefes pompası alacasun, nefesun tıkanıduğu zaman şey etcesun. Köyden ehtiyaçlı bi dede dedi ki gel saa bi ilaç öğretiyim

dedi, yaparsın. Halis bal bulacasun, iyi bal. Ondan sora halis zeytin yağı alacasun dedi. Zeytin yağı değil yaniş öldi alacasun dedi halis bal. Horozsuz yumurta, on dane yumurtanun sarisini şey yapacasun, o bala koyacasun, uç baş sarmusağ iyice doğricasun, kuyacasun. O bala buni koycasun. O gene oliy bal şeklinde lezzeti da çok güzeldur. Bu sefer buni bi akşam bi ayaza koyacasun. Bu alduğun bi kilo bali her sabah akşam bundan birer kaşuk yicesun. Karunun nefesi da geldi kadunun o nefes tıkanukluğu da gitti. Kari eyiya döndi yani ilaç bu (KK: 50).

Bir okka keskin sirke alınır, içerisine bir miktar, ortalama bir fincan su katılır. Sonra ateşin üstüne konur, yumurta pişirecek kadar bir süre yavaş yavaş kaynatılır. Arkdasından sirkenin içerisine bir kilo şeker konur, kaynatılır, şurup haline getirildikten sonra ateşten indirilir ve bir kapta saklanır. Su içmek gerektiği zaman bu şuruptan bir kaşık, bir miktar suya karıştırılarak içilir. Ayrıca su içilmez. Kırk gün bu şekilde içmeye devam edilir (Kazmaz, 2003: 178).

3.6.3.3.8. Minci Suyu (Çökelek suyu)

Böbrek taşını düşürmek için minci suyu içilir (KK: 140).

Çocuğu sivrisinek, tatarcık ya da başka bir böcek ısırđında meydana gelen alerji küflü minciyle iyileştirilir. Minci yaranın üstüne konur ve penisilin işlevi görür (Kazmaz, 2003: 177).

3.6.3.4. Nazar ve Tedavi Yöntemleri

3.6.3.4.1. El Dermanı

Yapılan bu tedavi pıratığının amacı ineklerde olan nazarın giderilmesidir. Yapılabilmesi için bazı vasıtalara ihtiyaç duyulur.

Kırk kişi

Kırk tane mısır tanesi

Bir şişe su

Küçük bir leğen

Bu uygulamayı yapacak olan kişi yol kenarına çıkar gelen geçen insanlardan yardım ister. Ya da bizzat kapı kapı dolaşır. Bulunan ilk kişi ilk önce leğene elini yıkayıp ardından leğene tükürür. Daha sonra leğenin içine bir mısır tanesi atar. Bu süreç böyle kırkinci kişiye kadar devam eder. Bu sürecin sonunda leğendeki mısır taneleri ayıklanır ve elde edilen su ineğin yemine dökülür. Böylece tedavi tamamlanmış olur ve inepteki nazarın geçmesi beklenir (KK: 68).

3.6.3.4.2. Köz Söndürme

Üzerinde nazar olduğuna inanılan insanlara ve hayvanlara yapılır. Bu pratik için de kor gibi yanan bir ateş gereklidir. Genelde soba yardımıyla yapılır. Su dolu bir kap alınır ve sobadan alınan közler suya atılır. Atılırken şu sözler söylenir: “Gören görmiyen işiten işitmiyen duyan duymıyan ne kadar nazarları varsa bu suyun içinde sönüp gitsin.” Bu işlem bittikten sonra su ineğin yemine dökülür. İnsan için yapılmışsa su süzdürülerek kişi tarafından içilir (KK: 68).

3.6.3.4.3. Duman Tütsüsü

Demir bir vasıta yardımıyla sobadan köz alınır ve üzerine biraz mısır unu biraz da zeytinyağı dökülür. Eklenen bu malzemeler sonucundan sonra duman tütmeye başlar. Duman üzerinde nazar olduğu düşünülen hayvana koklatılır ve hayvanın üzerinde gezdirilir. Böylece nazarın yok olacağına inanılır (KK: 68).

3.6.3.4.4. Yol Ayrımı

Yine üzerinde nazar olduğuna inanılan hayvanlara yapılır. Kuru bir bez alınır ve ıslatılır. Islak olan bez sabahın erken saatlerinde yol ayırımına serilir. Fakat yolun en az üç ayırım noktası olmalıdır. Bez ıslak olduğu için yerdeki toprakları bünyesine alacaktır. Yerden alınan bez saçı sonunda hayvanın yemine sıkılır ve hayvana yedirilir ve nazarın gideceğine inanılır (KK: 68).

3.6.3.4.5. İz Alma

Hayvanı kimin nazar ettiğini biliyorsak ya da şüphe duyduğumuz birileri varsa o kişinin ayak izi alınır ve yine hayvanın yemine katılır. Böylece nazarın gideceğine inanılır (KK: 68).

3.6.3.4.6. Kurşun Dökme

Yine bebeği olmayan kadınlara uygulanır. Kadın bir sandalyeye oturtulur ve başına bir tülbent atılır. Böylece kadının etrafı görmesi engellenir. Ardından su dolu bir kap getirilir ve kadının başının üzerinde tutulur. Elde olan kurşun suya atılır ve suda bir suretin görüldüğüne inanılır. Suda suret belirmediği zaman kadında olan negatif enerjinin yok olup gittiğine inanılır ve bu uygulama sona erer. Böylelikle kadının çocuk sahibi olacağı umut edilir (KK: 68).

3.6.3.4.7. Yılan Derisi

Yılan derisinin nazara iyi geldiği söylenir ve bu söylenti üzerine çayırda, orada, burada bulunan yılan derileri -halk deyimiyle yılan gömleği-toplanır. Toplanan bu gömlekler bir beze sarılır ve bebeklerin omzuna, ineklerin boğazına takılır. Böylece kötü bakışlardan korunacağına inanılır (KK: 68).

3.6.3.5. Değerlendirme

Geleneksel halk tıbbı ilk çağlardan günümüze kadar insanların, kendi sağlıkları ve hayvanlarının sağlıkları için geliştirdikleri tedavi yöntemlerini, buldukları ilaçları ve uyguladıkları sihri/büyüsel uygulamaları içeren önemli bir kültürel ögedir.

Rize yöresinde yaptığımız araştırmalar sonucunda yöredeki geleneksel halk tıbbının halk hekimleri/otacı/ocaklı dediğimiz kişiler tarafından yürütüldüğü görülmektedir. Bu kişilerin kullandığı tedavi usulleri, ilaçlarla yapılan tedaviler ve sihri/büyüsel içerikli tedaviler olarak ikiye ayrılabilir. İlaçlarla yapılan tedavi yönteminde kullanılan ilaçlar genellikle Rize yöresinde yetişen otlardan, bitkilerden elde edilen ilaçlardır. Hangi, bitkinin hangi hastalıklara iyi geldiği, hangi hastalığa nasıl tatbik edilirse faydalı olacağı bilgisi ocaklılar tarafından kuşaktan kuşağa aktarılarak günümüze kadar taşınmıştır. Sihri büyüsel içerikli tedavi yöntemlerinde ise muska yazdırma, hocaya okutma, yatırlara/türbelere gitme, aya⁴⁹ gösterme gibi uygulamalar başta gelmektedir ve bu uygulamaların hepsi Türk kültür havzasının her yerinde görebileceğimiz uygulamalardır. Zaten Rize yöresinde de halk tababetini yaşatan her yerde olduğu gibi ocaklılardır.

⁴⁹ Bu uygulamada Türk mitolojisinde kutsal olarak kabul edilen ve hakkında birçok inanış ve uygulamanın var olduğu ayın, tedavi edici bir özelliğinin olduğuna inanıldığı görülmektedir. Türk mitolojisinde ve halk inanışları içerisinde ay ile ilgili inanış ve uygulamalar için bkz. (Kalafat, 2010: 133-137).

Özellikle şehre ulaşımın doğal olarak da hastaneye ve doktora ulaşımın çok zor olduğu dönemlerde geleneksel halk hekimliği uygulamaları çok yaygınken günümüzde insanların ulaşımın ve doktorlara ulaşımın kolaylaşması sebebiyle bu uygulamalar git gide azalmaktadır.

3.7. Geleneksel Mutfak ve Beslenme Kültürü

3.7.1. Beslenme Kültürünün Tarihsel Gelişimi

1930'larda kendi adına bir konu olarak ilk beslenme sistemi araştırmaları başlamış, 40'larda Kardiner'in de etkisiyle kültür ve kişilik alanındaki çalışmalarla, Freudgil bir yaklaşımla kişiliğin oluşumuyla beslenme arasındaki ilişki araştırılmıştır. Yapısalcı okulun mutfağın bir kültürün yapısını ortaya koyduğu teziyle yürütülen araştırmalardan sonra beslenme konusu ekoloji alanı içinde ele alınmaya başlamıştır. Beslenmenin insanı hayvandan ayıran pişirme ve üretim yönü kuramsal olarak da antropologların ilgisini çekmiş bir konudur. İnsanın evrimini anlama çabasındaki ilk antropologlardan beri avcılık-toplayıcılık ve tarım yoluyla beslenmenin sağlanması, üretim biçimleri ve toplumların evrimini anlamak çabasının bir parçası olmuştur (Emiroğlu ve Aydın, 2003: 134-135). Bu minvalde başlayan çalışmalardan elde edilen verilere göre beslenme kültürünün oluşmaya başlaması günümüzden milyonlarca yıl önce başlamıştır. Mağarada ya da göçebe yaşayan insan toplulukları henüz ekmek nedir bilmiyorlardı. Doğada karşılaştıkları yabani hayvanları avlıyor, bitki ve bitki köklerini, tohum ve meyveleri yiyerek yaşamlarını sürdürüyorlardı. İnsanların yerleşik düzene geçmeye başlamalarının ardından yabani buğday, arpa, yulaf, darı gibi tahılların ehlileştirilmesiyle ekmek insanoğlu için vazgeçilmez bir gıda maddesi haline geldi (Ünsal, 2011: 13). Ama bu öyle bir çırpıda olmadı, uzun zaman ve uğraştan sonra insanlar tahıl ekmeği ve bu tahıldan ekmek yapmayı öğrendi.

İnsanlar, ilk önce hayvanları ehlileştirip bunlardan sürüler oluşturdu. Böylece hem bütün günlerini alan avlanma için ayırdıkları zaman azaldı hem de yiyecek stoku oluşturarak avlanmadıkları zaman aç kalma tehlikesinden kurtuldular. Evcilleştirdikleri koyun, keçi ve sonraki dönemde sığırların etinden, sütünden, yününden, derisinden yararlanıyor, böylece temel gıda sorununu büyük ölçüde çözüyorlardı. Ancak bu kez ortaya başka bir problem çıkmıştı, devamlı et yiyen insanlarda protein ve karbonhidrat eksikliğinden hastalıklar oluşuyordu (Ünsal, 2011: 14). Bunun farkına varan insanoğlu

önce dağda bayırda kendi başına bitip olgunlaşan ve rüzgârın etkisiyle oraya buraya saçılan yabancı bitki tohumlarını topladı, sapında kaldıysa silkeledi, rüzgârda savurarak çöpünden ayırdı. Sonra taşla kırdı ve öğüttü. Fakat yutmasının zorluğu bir yana, çığ tahıl yemek, insanın midesine de iyi gelmiyordu; çığ tanenin içerdiği nişastayı sindirimi zordu, üstelik insanın karnını da ağrıtıyordu; ama kavrulduğu veya pişirildiği zaman sorun yoktu. Filizlenmeye yüz tutmuş, “çimlenmiş” tanelerin de insanı hasta ettiği tecrübe ile sabitti. Bunları çığ olarak yiyemeyeceğimize göre bir biçimde yenir hale getirmemiz gerekiyordu; ya kavuracak ya da pişirecektik.

Yabancı bitki tohumlarını (arpa, buğday, darı, süpürge darısı ve diğerlerini) kavurma işi ateşte kızdırılmış yassı taşlarla yapılabilirdi. Ama bunları yemek çok zordu; çünkü taneler çok sertti ve insanın dişi kesmiyordu. M. Ö. 7000-8000’li yıllarda henüz insanlar, toprak tencere yapmayı bilmediği için ilk dönemde tohumlar kavrulup kabuğundan ayrıldı ve daha sonra taş dibeklerde dövülerek öğütülüp un haline getirildi. Bu unlar, suyla karıştırılıp hamur haline getirildi ve o dönem henüz fırın olmadığı için yere kazılan çukurların içerisinde, kızdırılmış taşların üstünde pişirildi. Bu ekmeğin dış kısmı pişiyordu; ama iç kısmı hem çığ kalıyordu hem de çok sert oluyordu. Günümüzde bildiğimiz anlamda ekmeğin yapılması ancak M. Ö. 4000’lerde Mısır’da gerçekleşti. İnsanlar bir tesadüf eseri mayayı buldular. Maya olarak ilk önce ekşi hamur, bira suyu, üzüm şirasına batırılmış darı unu, bira köpüğü kullanıldı (Ünsal, 2001: 16-30). Burada dikkat edilmesi gereken en temel konulardan birisi ekmeğin yerleşiklik ve medeniyet arasındaki ilişkidir. Çünkü insanoğlu tarım yapabilmek için çapa, saban, hayvan koşumları gibi aletler yapmaya, ekip diktiği toprağa yerleşmeye ve burada ev yapmaya başlamıştır. Zamanla tarladan hasat edilen buğday, arpa, mısır gibi tahılların saklanacağı depolar yapılmaya başlanmış; bu da mimarinin gelişmesini sağlamıştır. Ayrıca avcılık insanların tüm gününü alırken ve yarın aç kalınıp kalınmayacağı belli değilken; tarım daha az zaman almış, depolanan tahıllar açlık tehlikesini ortadan kaldırmış, böylece insan için artı zaman ortaya çıkmıştır. Artı zaman ve ürün de medeniyetin gelişmesinde en önemli rolü oynayan iki unsurdur. Çünkü artı zaman insanlar arasındaki iletişimi, sanatı geliştirmiş, artı ürün de ticareti ve özel mülkiyeti geliştirmiş, böylece medeniyetin doğması için gerekli olan uygun ortam hazırlanmıştır (Uhri, 2003: 51-80; Şenel, 2011: 41-46).

Anadolu’da ise ekmek yapımı Cilalı Taş (Neolitik) devrinde Orta ve Güneydoğu Anadolu’da yaşayan avcı ve toplayıcı toplulukların yerleşmeler kurarak çiftçiliğe yönelmeleri ile başlar (Ünsal, 2011: 43). Ancak burada şunu belirtmek gerekir ki ateşi kullanmak, bir eti, bitkiyi ya da kökü basit anlamda korların üzerine koyup pişirmek, henüz yemek yapmak anlamına gelmemektedir; çünkü gerçek anlamda yemek yapmak ya da pişirme, malzemelerin bir araya getirilmesiyle kotarılan bir işlemdir. Bunun için yani yemek yapmayı öğrenmesi için insanoğlunun daha çok beklemesi gerekmektedir. Burada beklemeden kastımız insanoğlunun yaşam biçiminde bir devrim gerçekleştirebilmek için gereken bilgi birikimine ve bilişsel düzeye ulaşması ve doğal tarih zekası sayesinde elde ettiği bilgilerle teknik ve sosyal zekasının birikimlerini kaynaştırma sürecidir. Bu da büyük ihtimal Üst Paleolitik Çağ ile başlayan süreçte ortaya çıkmıştır. *Neanderthal* ile *Homo sapiens*lerin giriştiği mücadele ve rekabet sonucu ortaya çıkan *sapiens sapiens*in yani bizlerin ortaya çıktığı günümüzden yaklaşık 30.000 yıl öncesinden başlayarak özellikle Mezolitik Çağ’dan itibaren gözlemlenebilen bazı bitki üretim denemeleri günümüzden yaklaşık 12.000 yıl öncesinde insanoğlunun yerleşik yaşama geçmesiyle noktalanmıştır. Bundan sonrasında piroteknolojideki gelişmeler, avcılık ve toplayıcılıktan ilk üretimciliğe geçiş ve çanak çömlek yapımı ile birlikte yemek yapma ya da pişirmede de önemli adımlar atıldığı görülmektedir (Uhri, 2011: 26).

Günümüzde acı, ekşi, tatlı, tuzlu, buruk gibi tat duyusuyla algılanan tatların oranlarını ayarlayarak, besinlerin niteliklerini hesaba katarak ve sağlık koşullarını dikkate alarak bir yemeği uyuma götürme sanatı olarak tanımlayabileceğimiz yemek yapma işi elbette ki başlangıçta bu amaçlarla yapılmıyordu. Burada yemek yapmanın ve yemenin ne anlama geldiği, toplumda ve bireyde ne gibi değişimlere yol açtığı konusunun irdelenmesi gerekir. F. Fernando- Armesto’nun dilimize “Yemek İçin Yaşamak” adıyla çevrilen eserinde de belirttiği gibi yemek yemek her yerde sihirli bir kültürel dönüşüme yol açar. “... Kendi kimyası vardır. Bireyleri topluma kazandırır, hastalıkları iyileştirir. Dinsel olmayan durumlara dinsel anlamlar katabilir. Ritüel işlevi görebilir. Ritüele dönüşebilir. Yiyecekleri ilahi veya şeytani kılabilir. Güç yaratabilir. Bağlar oluşturabilir. İntikama veya aşka işaret edebilir. Kimliği sergileyebilir. Türümüzün yemek yemeyi sadece pratik bir eylem olmaktan çıkarıp ritüel hale getirmesinin yarattığı değişim, devrimdi...” (Armesto, 2007: 46). Armesto’nun burada dikkat çektiği nokta yemek yapmanın insanlık tarihinde büyük bir değişim ve devrim yaratmış olduğu gerçeğidir.

Paleolitik dönem diyeti %37 protein, %41 karbonhidrat ve %22 yağdan oluşmaktaydı. Ayrıca lif, vitamin ve mineral alımı günümüz beslenme rejimlerinde düşünülemeyecek kadar yüksek olup bu dönem beslenmesinin karakteristiği de yüksek hayvansal protein, düşük doymuş yağ oranı, düşük oranda tuz ve yüksek kalsiyumdu. Paleolitik beslenme, Neolitik dönemle birlikte yerleşik yaşam ve tarımın ortaya çıkışıyla bugün klasik Akdeniz beslenme biçimi denilen beslenme biçimine yakın bir şekilde dönüşmüştür. Başka bir deyişle kepekli buğday unu, lifli besin maddeleri, sebzeler ve meyvelerle kırmızı etin az olduğu beslenme ön plana çıkmıştır (Uhri, 2011: 27-28).

Kentleşmenin başladığı ve gelişip yayıldığı Kalkolitik ve Erken Tunç Çağı özellikle M. Ö. 3200'den itibaren itibaren yazının icadı, uzun soluklu ticaretin gelişmesi, iş bölümünün yerini uzmanlaşmanın alması, dinsel inanış sistemlerinde görülen dönüşüm ve ana tanrıça kültürünün yerini yavaş yavaş yerini ataerkil inanışlara bırakışı gibi birçok özelliği ile dikkat çeken ve insan yaşam biçiminin büyük değişimler gösterdiği çağlardır. Bu çağlarda kentleşme ile başlayan doğadan kopuş insanların yeme içme biçiminde ve beslenme alışkanlıklarında da değişime sebep olmuştur. Bu değişim kendini dönemin sanat eserleri olan figürlerde ve çanak çömlek formlarında da kendini göstermektedir. Neolitik çağ eserlerinde ana tanrıça kültü ile de bağlantılı olarak şişman, doğurgan kadın figürleri görülürken Erken Tunç çağı ile birlikte bu figürler zayıflayarak günümüz mankenlerini anımsatacak bir forma dönüşmüştür. İdeal kadın tipinin bu şekilde değişmesinin sebebi ile ilgili üç fikir öne sürülmüştür. Bunlardan en geçerli olanı Erken Tunç Çağının başından ortalarına kadar Anadolu'da görülen birkaç yüz yıllık iklim değişikliğine bağlı olarak yaşanan iklim sertleşmesinin besin kaynaklarını vurması ve kıtlık nedeniyle beslenme biçiminde görülen değişimin bu figürlerde yaşanan incelmeye dışa vurulmuş olmasıdır (Uhri, 2011: 29).

Erken Tunç Çağının sonu ve Orta Tunç Çağı ile birlikte organize, kentsel yaşam, ticaret, ekonomik gelişme ve bunların sonucu Mezopotamya'da daha da gelişen yazılı kültür büyüsel de olsa yeme içme ile ilgili olan bazı uygulamalar hakkında geniş bilgiler vermektedir. Özellikle bazı hastalıkların sağaltımında besin maddelerinin ön plana çıktığı anlaşılmakta, hatta bu sağaltım yöntemlerinde büyüün hiç yerinin olmadığı yorumunun yapılabileceği görülür. Anadolu'da M. Ö. II. bin yılın ikinci yarısından itibaren ilk devlet organizasyonunu gerçekleştirmiş olan Hititlerde beslenme ile ilgili öğütlerin olduğunu,

kendilerine özgü bir mutfak kültürlerinin bulunduğunu ve büyük olasılıkla tahıla dayalı bir beslenme biçimine sahip olduklarını geriye bıraktıkları yazıtlardan anlamaktayız (Uhri, 2011: 30).

Şimdiye kadar değindiğimiz prehistorik ve protohistorik geçmiş bundan sonra olacaklara öncülük etmekle birlikte gerçek anlamda beslenme düşüncesinin olgunlaşması için insanoğlunun daha epey yol kat etmesi gerekmiştir. Bundan sonra tarih çağları gelmekte ve tarihi belgelerin ortaya koyduğu kanıtlar, Yunan ve Roma dünyasında bir dereceye kadar tıp ile beslenme arasında kurulan ilişkinin arttığını göstermektedir. Ancak burada dikkat edilmesi gereken husus bu devletlerde yönetici sınıfın ve aristokrasinin sıradan halka göre daha yüksek bir refah seviyesinde yaşıyor olması ve bu sebeple halk ile yönetici sınıfın ve aristokrasinin beslenme biçiminin bir birinden farklı olduğu gerçeğidir. Bununla birlikte hastalıkların tedavisinde beslenme biçiminin öneminin sıklıkla vurgulandığı birçok belge vardır. Hıristiyanlık dininin yaygınlaşması ve bu inanç içinde yer alan yedi ölümcül günahın biri olan oburluk ise düşünce sistemindeki değişikliklerin başlangıcı sayılabilir. Hıristiyanlık inancının Roma’da yaygınlaşması, Yahudilikte var olan oruç kavramının yavaş yavaş gündelik hayat içerisine girmesi ve Orta Çağın başlarında Bizans’ta tıpla ilgilenenlerin değişik besin maddelerinin farklı mevsimlerde yenmesi olgusunu geliştirmeleri sağlıklı beslenme düşüncesinde alınan yolun göstergeleridir. Ayrıca Bizans’ta belirli günlerde kırmızı etten uzak durulup balığa yönelmesi ise ilgi çekici beslenme ritüellerinden birisi olarak dikkat çekmektedir. Başlangıçta Çarşamba ve Cuma, sonrasında Perşembe ve Cuma, inanç gereği etin yasak olması ve onun ikamesinin balık olması önemli bir değişimin de başlangıcıdır. Aslında bu düşüncenin altında İsa’nın son akşam yemeğinde balık yemesi yatmakta olduğundan, belki de bilinçsiz bir şekilde beslenme kültüründe bir değişimin başlamış olduğu görülmektedir (Uhri, 2011: 31).

İnsanlığın başlangıcından yaklaşık 3,5 milyon yıl geçtikten sonra insanların beslenme kültüründe büyük değişimler yaşanmıştır; ancak bu değişimler genelde yavaşken Rönesans, coğrafi keşifler, sömürgecilik ve sonrasında Sanayi devrimi ile başlayan süreç oldukça hızlı bir şekilde insan hayatının bütün yönlerinde olduğu gibi beslenme kültüründe de çok hızlı ve kökten değişimlere sebep olmuştur. Bu dönemde ortaya çıkan ve bugünkü restoranların öncülü olan mekanlar, başlangıçta tamamen sağaltım amaçlı yerlerdir. 18. Yüzyılın başlarında “restoran” sözcüğünün anlamını açıklayan Fransızca sözlüklere

bakıldığında bu durum açıkça görülmektedir. Yine aynı dönemde başlangıçta askeri kaygılarla, bir diğer deyişle orduların beslenmesi için yapılan daha sonraları kentlerdeki sivil nüfusun da daha kolay beslenebileceği buluşlarla günümüze kadar gelmiştir. Buna en iyi örnek askerlerin yiyebileceği ucuz tereyağı üretimi üzerine yapılan çalışmalarla margarinlerin keşfi arasındaki ilişkidir (Uhri, 2011: 31-32).

3.7.2. Türk Beslenme ve Mutfak Kültürü

Türkler, ana yurdu olarak kabul ettikleri Orta Asya'nın geniş bozkırlarında uzun bir tarih diliminde büyük ölçüde hayvancılığa dayanan konargöçer bir hayat sürmüşlerdir. Bölgede karasal iklimin hüküm sürmesinden dolayı bu geniş topraklar bozkırlar ve çöllerle kaplıdır. Tabiat ve iklim özellikleri bölgenin aynı zamanda ekonomik durumunu da belirlemiştir. Günümüzde önemli tarım faaliyetlerinin ve hayvancılığın yapıldığı geniş bozkırlarda, şartların elverişli olmasından dolayı geçmişte daha çok hayvancılık yapılmaktaydı (Istvan, 2007: 24-29). Bu durum belli bir bölge içinde çadırı, hayvanları ve diğer araçlarıyla yer değiştiren, sabit bir yerde daimi olarak mukim kalamayan suyun ve otlakların durumuna göre yer değiştiren konargöçer (göçer evli) bir kültürün ortaya çıkmasına sebep olmuştur (Chailland, 2001: 25). Bundan dolayı her ne kadar toprağın ve iklimin tarıma elverişli olduğu yerlerde tarım yapılsa da bozkır kültürünün en önemli besin kaynağı hayvanlardan elde edilen et ve süt ürünleri olmuştur.

Yaşadıkları bölgenin şartları gereği beslenmelerini ağırlıklı olarak hayvani ürünlerden sağlayan eski Türkler, önem sırasına göre at, koyun, keçi ve diğer büyükbaş hayvan etlerini mutfaklarında kullanmaktaydılar. Bu hayvanların sadece etlerinden değil sütlerinden ve sakatatlarından da beslenmede faydalanılıyordu. Bunlarla birlikte avlanan çeşit çeşit hayvanların etleri de Türk mutfağında önemli bir zenginlik kaynağıydı (Alpargu, 2008: 24).

Hunlardan itibaren Türklerin yetiştirdikleri ve yedikleri hayvanlar arasında en öne çıkanların at ve koyun olduğunu Türklerle ilgili bilgi veren Çin kaynaklarından da anlamak mümkün olmaktadır. Çin kaynaklarında Türklerin sefere giderken besin maddesi olarak yanlarında et götürdüklerinin, at ve koyunların birer savaş erzakı olarak kullanıldığını belirtilmesi bu gerçekliği göstermektedir (Tsai, 2006: 174). Uygurlarla ilgili bilgi veren Çin elçisi Wang Yen-Te de zengin insanların at eti yediklerini diğerlerinin ise sığır ve

yaban kazlarının etini tükettiklerini söylemektedir (İzgi, 1986: 68). Aynı şekilde Kaşgarlı Mahmud'un at etinin mis gibi koktuğunu söylemesi de (Kaşgarlı, 2005: 600) eski Türklerin mutfak kültüründe at etinin çok önemli bir yere sahip olduğunu göstermektedir.

Pastırma ve sucuk uzun süre dayanıklı oluşları ve her yere kolayca taşınabilmeleri sebebiyle konargöçer hayatın şartlarına son derece uygun olan Türk besinleridir. Ayrıca kurutulmuş et ve et tozu da pastırma ile birlikte savaş sırasında büyük önem taşımıştır. Sürekli hareket halinde oldukları için karınlarını genellikle hazır yiyeceklerle doyuran Asya Hun Türkleri de at ve koyundan oluşan konserve daima yanlarında taşımaktaydılar. Eti uzun süre korumanın yolunu keşfeden Türkler, pastırma ve sucuk gibi bugünün neredeyse aynısı olan besinleri göç ve sefer sırasında genellikle at sırtında tüketmekteydiler (Alpargu, 2008: 18).

Türkler arasında süt ve süt ürünlerinin önemli bir yeri bulunmaktaydı. Özellikle hayvancılıkla uğraşan Türkler için yağ temel besin maddesi olarak görülmekteydi. Tereyağı Türk mutfağında en çok tüketilen yağ türüydü. Tereyağının dışında don yağı da kullanılmaktaydı. Don yağı için Türkler arasında en eski terimin, Uygur Türkçesindeki “yağrı” sözü olduğu sanılmaktadır (Ögel, 2000: 14). Tereyağının ne kadar önemli olduğunu Divânü Lûgati't Türk'te de tereyağı hakkında söylenen şu sözden anlaşılmaktadır: “Tereyağı hazımsızlığa sebep olsa da (yavan ve tuzlu yiyecekten) yeğdir; güneş yaksa da (bulutlu puslu havadan) yeğdir” (Kaşgarlı, 2005: 77).

Eski Türk sofralarında et temel tüketim maddesi olmasına rağmen; ekmeğin pek yer bulamamıştır. 8. yüzyıl ortalarında Türk hükümdarını İslam'a davet eden Emevi elçisinin “eti çok; ama ekmeği az olan” bir evin sofrasına misafir edilmesi, Çin kaynaklarının Türklerden söz ederken herkesin gıdasının et olduğunu, sadece hükümdarların sofrasında yeterince ekmeğin bulunduğunu (Baykara, 2003: 243) belirtmeleri bu durumu açıkça göstermektedir.

Orta Asya bozkırları hayvancılığa elverişli olduğu kadar tarıma elverişli olmadığı için tarım belli alanlarda yapılmaktaydı. Türklerin bölgede 5. yüzyıldan başlayarak az da olsa bir tarım kültürüne sahip oldukları ve tarım ürünlerini bir destek besin maddesi olarak kullandıkları anlaşılmaktadır (Gürsoy, 2004: 27). Ancak yerleşik hayata geçtikten sonra Türkler arasında tarım çok hızlı bir gelişme göstermiştir. Türklerin yetiştirdiği ürünlerin

başında buğday, çavdar, arpa ve darı görülmekteydi. İlk önceleri önem verilen ürün darı iken daha sonra onun yerini buğday almıştır. 11. yüzyıla gelindiği zaman buğdaydan yapılmış olan ekme türünden yiyecekler daha çok görülmeye başlanmıştır. Bu durum tarihi süreç içerisinde buğdaya karşı ilginin ve ekmeğe verilen kutsiyetin artmasının hem yerleşik yaşama geçiş hem de İslamiyet dininin kabulü ile bağlantılı olduğunu göstermektedir (Közleme, 2012: 105).

Eski Türkler, Çin’de son derece önemli bir besin kaynağı olarak görülen pirincin ekimine, onların da etkisi ile erken çağlardan itibaren başlamışlardı. Özellikle Uygurlar ve Göktürkler mutfaklarında pirinci kullanıyorlardı. Uygur kaynaklarında pirinçten yapılan “tuturkan aşı” isimli bir yemekten söz edilmektedir (Gürsoy, 2004: 77).

Orta Asya’da konargöçer bir hayat süren Türklerin, sebzelerden kabak, pancar, pırasa, havuç, soğan, sarımsak, şalgam, turp, patlıcan, dağ ıspanağı, salatalık gibi bitkileri bildikleri; ancak genel olarak bakıldığında o devir Türk mutfağında sebze ile yapılan yemeklere ilginin çok az olduğu anlaşılmaktadır (Alpargu, 2008: 21). Kaynaklarda sebze türü yemeklerden çok bahsedilmemesi halkın o dönem mutfağında sebzeyle çok da önem verilmediğini göstermektedir. 11. yüzyılda kaleme alınmasına rağmen zaman içerisinde gelişen Türk kültürünün birçok özelliğini günümüze yansıtan Kaşgarlı Mahmut’un eserinde de bu durum açıkça kendisini göstermektedir. Tahıl ürünlerinden yapılan yemeklerin dışında bitki kökenli özellikle tam bir sebze yemeğine neredeyse rastlanmamaktadır (Alpargu, 2008: 25). Bunun asıl sebepleri arasında sebzeyle dayalı yemek alışkanlığının zirai üretimle doğrudan alakalı olması gösterilebilir. Sebze yemeklerinin az olmasına rağmen; yukarıda saydığımız sebzelerden soğan, sarımsak ve pırasanın Orta Asya kökenli olması sebebiyle Türk mutfağında çok erken dönemlerden itibaren yer tuttuğunu da belirtmek gerekir (Gürsoy, 2004: 79).

Yemek kültürünün bir parçası olarak meyve üretimine önem veren eski Türklerin yetiştirdiği meyve çeşitliliği dikkat çekici ölçüdedir. Meyvelerin hem taze olarak hem de kurutulmuş olarak değerlendirildiği bilinmektedir. Günümüzde Anadolu’da yetiştirilen birçok meyve türü ile o devrede Türklerin yaşadığı topraklarda yetiştirilen ürünler benzerlik göstermektedir (Alpargu, 2008: 25). Erik (erük) kelimesi, erik, şeftali ve kayısı gibi meyvelerin hepsini karşılayan bir sözcüktü. Kayısı ve zerdali bölgelerinin yerli

meyvelerindendi. Elma, kavun, karpuz, şeftali, iğde, dut, fıstık, armut, üzüm, fındık ve ceviz gibi ürünlere Kaşgarlı Mahmut'un eserinde yer verilmektedir. Ayrıca üzümden pekmez, sirke, şarap yapıldığı, o zamanki Türkler arasında hem yaş hem de kuru olarak tüketildiği bilinmektedir. Ayrıca sirke o dönemin çok önemli mutfak ürünleri arasındaydı (Alpargu, 2008: 22).

Türklerin ilk önce bütün türlerini "burçak" diye adlandırdıkları ve batıya göçleri sırasında "börülce" dedikleri baklagiller arasında bakla, fasulye, bezelye, mercimek ve adı hiç değişmeden günümüze kadar gelen nohut bulunmaktaydı. Bu bitkilerden pek çoğunun Çin'e Orta Asya'dan geçtiği bilinmektedir (Gürsoy, 2004: 78).

İçecek türü olarak kımızın önemi, yazılı kaynaklarda belirgin bir şekilde kaynaklarda görülmektedir. Çin kaynaklarından hareketle eski Türk kabilelerinden bahseden Eberhard, onların et yiyip kımız içtiklerini ifade etmektedir (Eberhard, 1986: 94). Türklerin sadece eğlencelerinde değil dini ritüellerinde de kullandıkları (Kabak, 2012: 144-154) kımız, deri torbalar içinde hazırlanırdı. Taze kısrak sütü ve bu sütün üçte biri oranında önceden hazırlanmış mayalıklı kımız deri torbaya doldurulurdu. Deri torba içinde ılık bir yerde saklanan bu kımız, torbanın ağzından bir sopa ile sık sık dövülür, 12 veya 24 saat sonra kımız içilecek hale gelirdi. Bundan sonra kısrakın her sağılışında kımızın bir bölümü deri torba içinde maya olarak bırakılır ve üzerine taze süt eklenirdi. Tamamen bir Türk buluşu olan kımız ile diğer içkiler su içer gibi içilmezdi. Bunun da bir töresi bulunmaktaydı. İçki önce kutsal yere, yurtta bulunan tös ve heykelciliklere serpidikten sonra içilmekteydi (Ögel, 2000: 173).

Bozkırın en kadim içkilerinden birisi olan ayranın dışında hububat ürünlerinden yararlanılarak elde edilen içkiler toplumun çeşitli tabakaları tarafından tüketilmekteydi. İçki olarak üzümden yapılan ürünler de o devredeki insanlar açısından önem taşımaktaydı (Alpargu, 2008: 25).

İslam öncesi dönem Türklerinin içecekleri arasında kanın da bulunduğu dair bir rivayet İtalyan asıllı seyyah Marco Polo'nun seyahatnamesinde bulunmaktadır. 13. yüzyılın sonlarında uzun süre dünya seyahati yapan Marco Polo, Orta Asya'nın Moğolistan'a yakın bölgelerinde savaşa giden Tatar askerlerinin yanlarında erzak taşımadıklarını, yalnızca her binici için 18 at hesabıyla at sürülerinin orduya eşlik ettiğini

yazmaktadır. Yolda, her öğünde ayrı attan olmak üzere atın damarından yaklaşık çeyrek litre kan çektiklerini, bu kanı çiğ olarak ya olduğu gibi ya da süte katarak içtiklerini yahut da pıhtılaşmasını bekleyip ateşte ızgara yaptıklarını anlatmaktadır (Gürsoy, 2004: 83).

Türk mutfağında en eski ve önemli gıdalardan birisi de yoğurttur. Yoğurt tamamen Türklerin buluşu olan bir gıda türüdür. Kelime olarak da bütün dünyaya Türkçe şekliyle yayılmıştır. Yoğurt ile terbiye edilmiş yemekler Türk mutfağının en özgün özelliğini meydana getirmektedir. Kurut sözü ile bozulmayacak bir şekilde kurutulmuş bütün süt çeşitlerinden bahsedilmektedir. Kurut o dönemde ayrıca bir savaş azığı olarak da görülmektedir. Savaşlarda askerlerin, normal zamanlarda halkın beslenmesinde bir nevi peynir olan ve koyun sütünden yapılan kurut büyük yer tutmaktaydı. Kurutu olan kimse açlık çekmeyeceği gibi kimseye de yiyecek yönünden muhtaç olmazdı (Gürsoy, 2004: 20).

Bozkır ikliminde çadırda yaşayan Türkler, bu çadırın bir bölümünü mutfak olarak kullanıyorlardı. Sıradan bir Türk ailesinin mutfak gereçlerinin nelerden oluştuğunu en açık şekilde Kaşgarlı Mahmut'un Divanü Lûgat'it Türk'ünde görebiliriz. Eserde ismi geçen metal eşyalar "bardak, selçi bıçak (aşçı bıçağı), etlik (et çengeli), ıvrık (ibrik), tewsi (tepsi), kova, saç, şiş, soku (havan) ve susgak (susak); ahşap ve toprak eşyalar küp, çanak, çömçe, kaşuk, tekne, tuzluk, yasgaç (yasdıgaç) gibi eşyalardır. Ayrıca eserde geçen sanaç (dağarcık), sarnıç (su tulumu), tagar (dağarcık), tulkuk (tuluk) gibi deriden yapılan mutfak eşyaları günümüzde hala Anadolu'nun çeşitli bölgelerinde kullanılmaya devam eden araç gereçlerdir (Genç, 2008: 4).

Bütün dünya mutfaklarında olduğu gibi Türk mutfağının şekillenmesinde de çevre ve iklim şartları ile birlikte dini inançların da önemli bir rol oynadığının en dikkat çekici örneklerinden birini Uygurların Mani dinine girdikten sonra beslenme anlayışlarında meydana gelen değişim oluşturmaktadır. Yerleşik hayata geçen Uygurların tarımla daha çok ilgilendikleri ve tarım ürünlerine beslenmelerinde daha çok yer vermeye başladıkları bir gerçektir. Ancak Uygur mutfağındaki asıl değişimin 763'te Böğü Kağan'ın et yerine bitki ve sebzelerin yenilmesi ile ilgili emirnamesinden sonra başladığı görülmektedir. Mani dininin beslenme anlayışından kaynaklanan bu gelişmeden sonra tarım faaliyetlerinin arttığı ve bu ürünlerin yeni Uygur inancının gereği olarak Uygur mutfağında daha çok kullanılmaya başlandığı görülmektedir (Denis, 2002: 449-450).

İpek ve Baharat yolları gibi milletlerarası ticaret ağları münasebetiyle ulaşım imkânının kolay olduğu bölgelere gelen ve buralarda hâkimiyet kuran Türkler, çeşitli bölgelerden gelen ürünleri tanıma ve kendi ürünlerini de tanıtmaya imkânına kavuşmuşlardır. Türklerin Orta Asya'da oluşturup daha sonraki nesillere intikal ettirdikleri yemek kültüründen mantı, yoğurt, ayran, kımız gibi birçok unsuru günümüze miras bıraktıkları ve bu yolla dünya mutfak kültürüne de önemli katkılar yaptıkları bilinen bir gerçektir (Mark ve Surina, 2005: 97).

Türkler, Anadolu başta olmak üzere gittikleri her yere kendilerine özgü mutfak kültürünü de götürmüşlerdir. Bu kültür gittikleri coğrafya ve yeni kabul edilen dine göre çeşitli yeni özellikler de kazanıp zenginleşerek büyümeye devam etmiştir. XI. Yüzyıla gelindiğinde büyük Türk yazarı Yusuf Has Hacib şunları söylemektedir:

Senden büyükler başlamadan yemeğe başlama. Yemeğe besmele ile başla ve sağ el ile ye. Başkasının önündeki lokmalara dokunma, kendi önünden ye. Sofrada bıçak çıkarma ve kemik sıyırma. Çok obur olma ve pek de sünepe oturma. Fakat ne kadar tok olursan ol, ikram bulunan yemeğe haz ve arzu ile elini uzatıp ye ki, o yemekleri hazırlayan evin hanımı memnun olsun. Böylece zahmet edip sana ziyafet hazırlayanların bu zahmetini de boşa çıkarma. Ağzına aldığını ısır ve ufak ufak çiğne. Sıcak yemeği ağzınla üfleme. Yemek yerken sofraya üzerine sürünme ve etrafındaki insanların huzurunu kaçıрма. Yemeği ölçü ile ye, zira insan her vakit az yiyip az içmelidir (Yusuf Has Hacib, 1947: LXVI).

Yusuf Has Hacib'in sözlerinden de anlaşıldığı gibi yemek yemek artık Türklerde sadece karın doyurmak için yapılan bir faaliyet değil; belirli kuralları, işleyiş usulü olan bir kültür haline gelmiştir.

Türk kültüründe çok önemli bir yere sahip olan şölenler ve bu şölenlerde verilen ziyafetler için kurulan sofralarda Türk mutfak kültürünün önemli bir parçasını oluşturmaktadır. Düzen ve temizliğin öne çıktığı bu ziyafetler, o zamanki şartların gereği gündüz saatlerinde yapılmaktaydı. Özellikle elçi kabulleri sırasında daha da önem verilen ziyafet sofraları bir hiyerarşiye ve belli usullere göre düzenlenirdi. Ziyafet sofralarının düzeni ve inceliği ile ilgili Yusuf Has Hacib şunları belirtmektedir (Yusuf Has Hacib, 1947: LXVI):

Evin barkın, sofran ve tabakların temiz olsun. Odan minderle döşenmiş, yiyecek ve içeceklerin de seçkin olsun. Gelen misafirlerin arzu ile yiyebilmeleri için yiyecek ve içecekler temiz ve lezzetli olsun. Yemekte, yenilecek ve içilecek şeyler birbirine denk ve bol olsun. Misafirin içeceği asla eksik tutulmasın ve biri biter bitmez diğeri hemen hazır bulunsun. Çeşitli içeceklerden ister fuka (soğuk su), ister mizâb (oluk suyu), istersen cülengbin (gül balı, reçel) ve cülab (gül şerbeti) ikram et. Yemek ve içecek faslı bittikten sonra ise çerez ve meyve ver. Kuru ve yaş meyvenin yanında çerez olarak simiş de bulunmalıdır. Ayrıca, halin vaktin yerinde ise ziyafete gelenlere hediyeler ver. Gücün yeterse ipekli kumaşlar armağan et. Mümkün ise dış kirası da ver ki gelenlerin ağız kapansın.

14. yüzyılın ünlü seyyahlarından İbn Batuta, gezmiş olduğu Türk illerinde gördüklerini şu şekilde aktarmaktadır (İbn Batuta: 2004: 466):

Bu Türkler ekmek ve buna benzer katı yiyecekler yemezler. Duki (düğü=bulgur) denilen anlı'ye benzer bir darıdan yapılan ekmeği pişirirler. Önce suyu ateşin üzerine koyarlar, kaynayınca dukiden bir parça içine atarlar, evde et varsa lime lime edip onu da tencereye koyarlar ve birlikte pişirirler. Yemek olunca herkesin payını bir tabağa koyup verirler ve tabaktaki yemeğin üzerine yoğurt döküp içerler. Yemek üstüne ise kısrak sütünden yapılmış kımız adındaki içkiyi içerler.

Yine İbn Batuta, Orta Asya Türk sofralarında tatlı yemenin bir nevi ayıp sayıldığını, at etinin sofralardan pek eksik olmadığını ve davet yemeklerinden sonra Kur'an-ı Kerim ve ilahiler okunduğunu da eklemektedir (İbn Batuta, 2004: 466).

3.7.2.1. Türk Mutfağında Ekmek ve Yapım Teknikleri

Türk mutfağında yapılan ekmek çeşitlerini tasnif ederken hamurun hazırlanışı ve pişirilme tarzı; kullanılan tahılın cinsi; mayalı olup olmaması; yağ, yumurta, sebzeler, otlar, etler, peynirler ve bazı tohumlar gibi ilavelerin bulunup bulunmaması gibi çeşitli ölçekler kullanılabilir. Pişirme tarzı ise iki esas prensibe dayanır: Alttan ısıtma ve fırın sistemi. Alttan ısıtmada bir taş veya bir demir (Doğu Karadeniz bölgesinde kullanılan pileki taşı gibi) saç, sacayağı üzerine oturtulur, altında ateş yakılarak kızdırılır ve hamur da bu kızdırılmış taş veya sacın üzerinde çevrile çevrile pişirilir. Yani pişme hamurun kızgın madde ile doğrudan teması sonucu gerçekleşir. Fırın veya aynı prensibe uygun tandırda ise

yine sıcak, yatay veya dikey bir yüzey bulunmakla birlikte çevre atmosfer de ısınmış olduğundan ekmek her tarafından vuran ısı ile eşit derecede pişer. Bundan dolayı ekmeği pişerken çevirmeye gerek kalmaz. Her iki pişirme tarzında da hem mayalı hem mayasız ekmek pişirilir. Genellikle taş veya sac köylerde; fırın ve tandır ise kasaba ve şehirlerde yaygın olarak kullanılır (Oğuz, 2002: 353).

3.7.2.2. Türk Mutfağında Bulgur Tüketimi

Ekmekle birlikte bulgur, köy sofralarının baş yiyeceğidir. Çoğu zaman kışların tek çeşidi, yaz aylarında da ağır tarım işçilerinin güç kaynağıdır. Genellikle tabakta hüviyetini korumakla birlikte karışımına girmediği sebze ve et yemeği çeşidi azdır. Hatta Türk mutfağında bu kadar çok tüketildiği için insanımızı biraz da bıktırması olacak ki Tahtacı Türkmenler arasında “Borç bini aşınca Tahtacı her gün pirinç pilavı yer” diye bir deyim bile ortaya çıkmıştır. Aslında bu deyimde zengin ile fakirin sofrası arasındaki fark da ortaya çıkmakta; pilav fakir yemeği olarak nitelendirilmektedir (Oğuz, 2002: 401).

Harmandan kaldırılan buğday evde elenir, taş vs. içindeki yabancı maddeler temizlendikten sonra yıkanır. Yıkama işlemi bittikten sonra buğday, bir kazana dökülür ve iyice kaynatılır. Bu, suyunu çekip “hedik” haline geldikten sonra damlara serilip kurutulur, kuruduktan sonra çuvallanır ve “dink/dübek” gibi isimler alan taşlarda ıslatılıp dövülür. Dövüldükten sonra dama serilir ve kepeği savrulup içinde kalan taşlar temizlenir. Bundan sonra mahsul, değirmene götürülür ve öğütülür. Bu öğütmeden sonra mahsul kalbur eleklerle elenir. Elenmiş kısım birkaç bölüme ayrılır ve iri kısmına “bulgur”, daha ince olanına da “dügü/dügürçük/dügürcek” gibi isimler verilir (Oğuz, 2002: 401-402).

3.7.2.3. Türk Mutfağında Hayvansal Ürünlerin Tüketimi

Türklerin Anadolu’ya gelip yerleştiği dönemde Türk mutfağı, konar-göçer geleneğinin bir sonucu olarak et ve süt gibi hayvani ürünler ile yerleşik hayatın temel geçim kaynağını teşkil eden tarım ürünlerinden mürekkep iki ana kaynaktan oluşmaktaydı (Közleme, 2012: 117).

Orta Asya’da iklim şartlarının da etkisiyle hayvancılığa dayalı bir hayat tarzı oluşturan Türkler, bunu Anadolu’ya gelince de sürdürdüler. Ancak Orta Asya’da üretim ve tüketim at ve koyun üzerine kurulmasına karşın Anadolu’da at tüketimi azalmış; bunun

yerini keçi ve koyun almıştır. Atın tüketimden daha çok binek olarak kullanılmaya başlanması, İslamın Türk beslenme kültürüne bir etkisi olarak görülebilir; çünkü İslam at eti tüketimini mekruh olarak kabul etmektedir. Hayvancılığın bu kadar önde olmasından dolayı sözü edilen hayvanlardan elde edilen et, süt ve süt ürünleri Anadolu Selçukluları ve Beylikler dönemi mutfağının önemli bir yanını oluşturmaktaydı. Et, Anadolu Selçuklu mutfağında hemen her sofrada bulunurdu. Koyun ve keçinin bu coğrafyada oldukça verimli olması et ve süt fiyatlarının da ucuz olmasını sağlamıştır. Büyükbaş ve küçükbaş hayvanların yanı sıra tavuk, horoz, ördek ve kaz gibi kümes hayvanlarının etleri ve yumurtaları da tüketilirdi. Ayrıca bu dönem mutfağında av hayvanları ve balıklar da önemli bir besin kaynağı olarak mutfaklardaki yerini almaktaydı (Közleme, 2012: 117-118).

Mutfakta etten yapılan yemekler arasında “biryan” adı verilen kebaplar çoğu kez ana menüyü oluşturmaktaydı. Kebap (biryan) saray ve çevresinde oldukça itibar gören bir yemek iken sufiler arasında nefse hoş gelmediği için pek rağbet görmemiştir. Kümes hayvanlarının baharatla tavada kızartılması olan “söğürme”, köfte, yahni gibi et ürünleri de o dönem mutfağında tüketilmekteydi. Ayrıca Orta Asya mutfak kültürünün bir devamı olarak pastırma, kavurma ve sucuk da etten üretilen besinler arasındaydı. Et kullanılarak yapılan yemekler arasında bazı çorbalar da bulunuyordu. Özellikle kelle paça çorbası çok tüketilmekteydi. Paça ve et suyuna eklemek doğramak suretiyle yapılan “tirit”, bu dönemde en çok beğenilen yemekler arasındaydı (Közleme, 2012: 118).

Orta Asya geleneğinin bir devamı olarak süt ve süt ürünleri de Anadolu’daki Türk mutfağının temel besin maddeleri olarak mutfakta yerini almıştır. Peyniri, yoğurdu ve yağı yapılan ve Türk mutfak geleneğinde önemli bir yeri olan süt, İslam sonrası Türk mutfağında Hz. Peygamber’in en sevdiği besinlerden birisi olma ünvanını da kazanarak varlığını devam ettirmiştir (Eflaki, 1995: 562).

3.7.2.4. Sebze ve Meyveler

Orta Asya’daki Türklerin aksine Anadolu Türk mutfağında sebze tüketimi oldukça yaygın görülmektedir. Bu dönemde mercimek, kabak, patlıcan, biber, havuç, kereviz, pırasa, nane, susam, marul, tere, patlıcan, haşhaş, hıyar gibi sebzeler yetiştirilmekte ve bu sebzelerle çeşitli yemekler yapılmaktaydı. Susam, Mentешеoğulları Beyliği’nin ihraç

kalemleri arasında bulunuyordu. Yemeklerde zeytinyağının da kullanılmaya başlandığı, yemekleri renklendirmek için safran kullanıldığı bilinmektedir. Şeker ve yağla ezilmiş mercimekten yapılan “tirit” Ramazanlarda oruç açmak için tüketilmesi geleneksel hale gelmiş bir yemektir. Anadolu Selçuklu ve Beylikler döneminden günümüze ulaşan kaynaklardan anlaşıldığına göre, o zamanın Anadolu’sunda hemen her türlü meyve yetişmektedir. İç bölgelerde kayısı ile neredeyse her bölgede yetiştirilen üzüm başta olmak üzere elma, armut, incir, nar, erik, şeftali, ayva, kavun, karpuz oldukça yaygındır. Nar ve üzümünden başta şerbet olmak üzere pekmez ve şarap yapılmaktaydı. Ayrıca diğer meyveler yarılıp kurutularak kak haline getirilir, daha sonra yemeklerde veya hoşaf olarak tüketilirdi (Közleme, 2012: 121).

3.7.3. Rize Yöresi Mutfak ve Beslenme Kültürü

3.7.3.1. Çorbalar

Birçok bölgede ilk önce masaya çorba gelmesine rağmen; Rize yöresinde sofraya birinci yemek olarak genelde tava yemekleri gelir. Bundan dolayı bölgede çorba kültürü çok gelişmemiştir. Çorba çok önemli bir yemek türü değildir.

3.7.3.1.1. Korkot Çorbası

Malzemeler:

Süt

Yarım tabak mısır unu

Hazırlanışı:

Süt tencereye doldurulur. Biraz ısındıktan sonra yarım tabak mısır ununun en incisi ilave edilir ve karıştırılır. Sürekli karıştırılır. Katılaşıncaya kadar hafif ateşte kaynatılır ve tuz atılır.

3.7.3.1.2. Arpa Çorbası

Malzemeler:

Arpa

Süt

Yağ

Hazırlanışı:

Arpa dibekte dövülür ve çorbalık hale getirilir. Dövülen arpa ezmesi kazana konur; süt, tuz ve su ilave edilerek pişirilir. İsteğe göre arpa çorbasına kuru fasulye de konulabilir.

3.7.3.1.3. Kara Lahana Çorbası

Malzemeler:

Lahana

Soğan

Yağ

Hazırlanışı:

Lahana ince bir şekilde doğranır, yıkanır ve ocaktaki su dolu kazana konulur. Su kaynayınca lahanalar içine atılır. Lahanalar pişince suyu süzülür. Soğan ve yağ kavrulup lahanalar konur. Tuzu biberi atıldıktan sonra biraz daha su eklenir ve pişirilir (KK: 3).

3.7.3.1.4. Fasulye (Loby) Çorbası

Malzemeler:

3 su bardağı kuru fasulye

Domates büyüklüğünde iç yağı

2 bağ orta boy soğan veya soğana karşılık pırasa yaprağı

Hazırlanışı:

Önce kuru fasulye suda pişirilir. Soğanlar veya pırasa yaprakları ayrı bir kaptaki pembeleşinceye kadar yağ ile kavrulur. Fasulye, iç yağı, tuz ve su ilave edilip pişinceye

kadar yeniden kaynatılır. Kemik ilave edilirse daha lezzetli olur. İsteğe göre nane katılarak da yenebilir (Şen, 2012: 4).

3.7.3.1.5. Kabak Çorbası

Malzemeler:

1 beyaz kabağın dörtte biri

1 su bardağı kuru fasulye

3 çorba kaşığı yağ

Hazırlanışı:

Kabuğu soyulan kabak, kuş başı şeklinde doğranır. Kazana konup ayrı bir kaptaki pişerken başka bir kaptaki pişirilen kuru fasulye, tuz ve yağla birlikte kabağa ilave edilir. Kuru fasulye yerine taze fasulye kullanılabilir. Çorbaya bulgur, arpa veya pirinç de ilave edilebilir (KK: 141).

3.7.3.2. Yemekler

3.7.3.2.1. Lahana Haşlaması (Pancar)

Malzemeler:

Altı bağ lahana

Biraz iç yağı

Bir kase fasulye

Yarım tabak mısır unu

Sıvı yağ veya tere yağ

Biber, tuz ve soğan

Hazırlanışı:

Önce lahanalar yıkanıp temizlenir. Daha sonra elle bükülerek parçalanır. Fasulye ile beraber veya ayrı ayrı haşlanır ve süzülür. Lahana kaynatılıp süzülmezse tadı acı olur.

Soğanlar doğranır, hafif pembeleşince haşlanmış fasulye ve lahanalar içine atılır. Kavrulmaya başlanır. Ayrı bir tavada içyağı eritilir. Eritilen içyağı lahananın üzerine gezdirilir. Lahana kavrulurken tuzu ve biberi atılır. Biraz kaynatıldıktan sonra servise hazır hale gelir (KK: 3).

3.7.3.2.2. Ezme Lahana

Malzemeler

Lahana

Soğan, tuz

Hazırlanışı:

Lahanalar damarlarından ayrılıp elle doğranır (Bıçakla doğrandığında lezzetinin azaldığı düşünülür). Kaynar suyun içine atılır ve iyice pişirilir. Piştikten sonra suyu süzülür. Tekrar içine su konur. İçyağı, biber, tuz ve yağ ilave edilir. Kaynamaya başlayınca önce mısır unu serperek cedvaleşe (bir çeşit yemek kaşığı) ile lahanalar ezilmeye başlanır. Kısık ateşte bu şekilde 20-30 dakika pişirilir. Lahanalar iyice ezildikten sonra ocaktan indirilir (KK: 3).

3.7.3.2.3. Açık Sarma

Malzemeler:

Lahana

Soğan

Sıvı yağ

İçyağı

Tuz, biber

Yarım bardak pirinç

Fasulye

Hazırlanışı:

Lahanalar yıkanır, temizlenir ve fasulyelerle birlikte haşlanır. Lahana piştikten sonra suyu süzülür. Tencerede soğan ve yağ kavrulur. Lahana bir kat bıçakla kesilir. Pembeleşen soğana lahana ilave edilir, tuzu ve biberi atılır. En üstüne veya arasına yıkanmış pirinç konulur. Kendi seviyesinden biraz daha yukarıda su eklenir. Suyu çekinceye kadar pişirilir (KK: 3).

3.7.3.2.4. Lahana Dolması

Malzemeler:

Kara lahana

Soğan

Pirinç

Yağ

Taze kıyılmış et ya da kıyma

Maydanoz

Biber

Hazırlanışı:

Lahananın ince ve taze yaprakları seçilir. Lahana yaprakları temizlenir ve yıkanır. Kaynar suyun içine düzgün bir şekilde konulur. Lahanalar haşlandıktan sonra çıkartılır ve soğumaya bırakılır.

İç malzemesi için soğan ince ince kıyılır, pirinç ilave edilir. Kıyma konur. Maydanoz ince doğranır. Biberi, yağı ve tuzu ilave edilip kavrulur. Hazırlanan bu iç

haşlanmış lahana yaprakları ile sarılır. Dolmaların üzerine su çıkmayacak şekilde su ilave edilip kazanda pişirilir (KK: 3).

3.7.3.2.5. Pazı Kavurması

Malzemeler:

Dört bağ pazı

Üç baş soğan

Beş, altı diş sarımsak

İki kaşık tereyağı

Hazırlanışı:

Soğanlar halk halka doğranıp yağda kavrulur. Pazılar haşlanıp sıkılır. Yağda kavrulmuş soğana ilave edilir. Ezilmiş sarımsak ve tuz konup 10-15 dakika kavrulur (KK: 3).

3.7.3.2.6. Turşu Kavurma

Malzemeler:

Fasulye turşusu

İki üç baş soğan

Sıvı yağ

Hazırlanışı:

Soğanlar doğranır. Fasulye turşusu isteğe bağlı olarak iki üç parçaya bölünebilir. Soğan pembeleşince hazırlanan turşu tavaya ilave edilir. Ezilmiş sarımsak ve biber varsa ilave edilir. On dakika kavrulur. Biraz su ilave edilerek pişirilir. Eskilerde ilk yemek olarak mısır ekmeği ile birlikte yeniyordu. Günümüzde ise turşu kavurma salata gibi sofraya konulmakta ve iştah açıcı olarak kullanılmaktadır (KK: 3).

3.7.3.2.7. Barbunya

Malzemeler:

Barbunya

Tereyağı

İç yağı

Mısır unu

Hazırlanışı:

Barbunya suda kaynatılır. Ayrı bir tavada tereyağı, iç yağı ve mısır unu kavrulur. Barbunyanın içine atılır, karıştırılır. Biberi ve tuzu atılıp pişirilir (KK: 3).

3.7.3.2.8. Cemtusceri (Isıtılmış)

Malzemeler:

Mısır unu

Yağ

Süt veya kaymak

Hazırlanışı:

Büyük bir tavaya su konur ve kaynatılır. Çok katı olacak şekilde mısır unu ilave edilir. Onun kokusu çıkıncaya kadar karıştırılır. Dibine yapışmasın diye yandan biraz yağ ilave edilir. Ekmek katılığına gelinceye kadar karıştırılır. Ocaktan indirilir. İsteğe göre tereyağı ortasına konur. Süt veya kaymakla karıştırıp yenir (KK: 3).

3.7.3.2.9. Yağlı Korkot

Malzemeler:

Tereyağı

Mısır unu

Hazırlanışı:

Tereyağı eritilir, mısır unu konur, çok iyi bir şekilde kavrulur. İyice kavurduktan sonra suyu, tuzu atılır ve kaynatılır. Suyunu çektikten sonra afiyetle yenir (KK: 11).

3.7.3.2.10. Ekşası

Malzemeler:

Fasulye

Bir bardak un

Bir buçuk bardak armut pekmezi

Bir çay bardağı pirinç

Hazırlanışı:

Fasulyeler dört bardak su ile pişirilir. Barbunyanın suyu süzülür. Tekrar temiz su konulur ve kaynatılır. Su kaynadıktan sonra pirinç konur. Buğday unu sulandırılarak ilave edilir. Kaynadıktan sonra pekmez ve tuz ilave edilir. Biraz kaynadıktan sonra ocaktan indirilir (KK: 3).

3.7.3.2.11. Burgi Kavurma

Malzemeler:

Burgi yaprağı

Yağ ve soğan

Hazırlanışı:

Burgi yapraklarının tazeleri toplanır, önce sıcak suda kaynatılır. Acı suyu çıkartılır. Yağ ve soğanla ve az su eklenip kaynatılır (KK: 14).

3.7.3.2.12. Keşkek

Çepniler de dâhil Oğuz boylarının tamamında bulunan keşkek, Rize yöresinin de sevilen yemeklerinden birisidir.

Malzemeler:

Buğday

Süt

Tereyağı

Soğan

Hazırlanışı:

Bu yemek mdika (buğday) tanelerinden yapılır. Bu buğdaylar mangana denilen bir aletle tanelere ayrılır ve tanelerin kabukları soyulur. Beyazlaşan bu taneler tekrar elekten geçirilir ve rüzgarlı bir yerde elenir. Bu eleme işlemi üç defa tekrarlanır. Eleme bittikten sonra tanelerin üstüne su serpilir. Su ile iyice yıkanıp güneşe sererek kurutulur. Keşkek yemeği de bu tanelerden yapılır. Buğday taneleri suya koyup kaynatılır. Eğer fasulyeli yapılacaksa bu esnada fasulyeler de suya atılıp kaynatılır. Belli bir süre kaynadıktan sonra suda buğday unu açılır. Keşkeğin içine atılır ve iyice karıştırılır. Tekrar tereyağı eritilir. Sütle yapılacaksa tereyağı atılmaz, süt katılır. Tereyağı ile soğan atanlar da vardır. Keşkek suyu çekip pirinç pilavı kıvamına geldiğinde pişmiş demektir (KK: 3).

3.7.3.2.13. Lahana Keşkek

Bu yemeğin normal keşkek yemeğinden tek farkı hazırlanırken içine lahana da katılır.

3.7.3.2.14. Mca (Süt) Gomu

Malzemeler:

Buğday ve süt

Hazırlanışı:

Pasta (buğday) tanelenir, manganada ezilir ve üç defa elekten geçirilip yıkanır. Yemeklik hale gelen bu taneler suda kaynatılır. Pirinç gibi suyunu çeker, tuzu atılır. Bir iki kaşık buğday unu suda açılır ve üzerinde gezdirilir. Daha sonra karıştırılır ve tekrar üstüne süt gezdirilir (KK: 16).

3.7.3.2.15. Beyaz Gomu

Beyaz gomu da süt gomuna benzer. Pasta suda kaynatılır, tuzu atılır, üzerine süt gezdirilir. Piştikten sonra geniş bir siniye boşaltılır ve ekmek şeklinde katılaştır (KK: 16).

3.7.3.2.16. Luu (Lahana) Gomu

Malzemeler:

Lahana

Barbunya

İçyapı ve tere yağ

Hazırlanışı:

Lahana elle küçük parçalara ayrılır ve barbunya ile birlikte kaynatılır. Tuzu atıldıktan sonra suyunu tam çekmeden üstüne bulgur dökülür, birlikte pişirilir. Suyu iyice çekildiği zaman iç yağı ve tereyağı ayrı bir tavada eritilir, bu karışımın üstüne gezdirilir. Daha sonra geniş bir siniye boşaltılır ve orada ekmek gibi kesilir (KK: 16, 20).

3.7.3.2.17. Tavalama (Cettaganeri)

Malzemeler:

Tereyağı

Peynir veya çökelek

Çok az su ve tuz

Hazırlanışı:

Tereyağı eritilir, yağ kısık ateşte hafif yakılır, minci veya peynir içine konur. Çok az su ilave edilir, tuz serpilir. Yarım saat kaynatılır. Sıcak yenir (KK: 19, 30).

3.7.3.2.18. Muhlama

Malzemeler:

3 tahta kaşığı mısır unu

3 kaşık tereyağı

1 kase tel veren peynir

Ilık su

Tuz

Hazırlanışı:

Bakır bir tavada tereyağı eritilir. Mısır unu konulup pembeleşinceye kadar kavrulur. Tavaya ılık su ve peynir ilave edilir. Peynirin tuzuna göre tuzu ayarlanır. Hafif ateşte karıştırılarak yağını üzerine verinceye kadar pişirilir.

Muhlama tel veren peynirle yapılabileceği gibi her türlü peynirle veya minci ile de yapılabilir. Peynir ve minci sade olarak da yağda pişirilebilir (KK: 20, 30)

3.7.3.2.19. Turşu Kavurması

Malzemeler:

1kg fasulye turşusu

5 diş sarımsak

3 adet soğan

Tuz

Yarım su bardağı sıvı yağ

Hazırlanışı:

Bir tencereye turşular koyulur ve üzerine bir litre su ilave edilir. Hafif ateşte pişmeye bırakılır. Turşular yumuşayınca kadar pişirilir. Daha sonra bir süzgece dökülür ve süzmesi beklenir. Soğuyan tursu iki elle suyu iyice çıkıncaya kadar sıkılır. Ne kadar kuru olursa kavurma o kadar güzel olur. Soğanlar ince kıyılır, sarımsaklar ezilir ve bir tencereye yarım bardak sıvı yağ ile birlikte soğan ve sarımsaklar eklenir. Hepsi beraber kavrulur. Soğanlar pembeleşince turşular eklenir ve ağır ateşte karıştırarak kavrulur. Arzuya göre tuz ve pul biber eklenebilir (KK: 19, 20, 23).

3.7.3.2.20. Hamsili Köfte

Malzemeler:

500gr hamsi

50 gr. kaşar peyniri

1 tutam maydanoz

4 sap yeşil soğan

Aldığı kadar galeta unu

Tuz, karabiber

Sıvı yağ 500 gr. hamsi ayıklanıp, temizlendikten sonra hamsiler ince ince kıyılır. Daha sonra üzerine küp küp doğranmış, bir süre dolapta bekletilmiş kaşar peyniri, doğranmış maydanoz, yeşil soğan ve galeta unu eklenerek köfte kıvamında bir harç oluşturulur. Köfte şekli verilerek çiçek yağında kızartılır (KK: 183).

3.7.3.2.21. Termoni

Malzemeler:

1 bağ kara lahana

1 adet soğan

Yarım su bardağı un

1 fincan iç yağı

Sıvı yağ

3 litre su

Yapılışı:

Seçilip temizlenen lahanalar ince ince doğranıp pişirilir. Pişen lahanalar süzülüp yıkanır. Ardından süzgeçten geçirilen lahanalar bir tencereye alınır ve üç litre su eklenir. Bir köşede de tavaya sıvı yağ konulur ve içine biraz da iç yağı atılıp eritilir. Ardından tavaya ince doğranmış soğan ilave edilir ve pembeleşinceye kadar kavrulur. Bu işlem bittikten sonra da tavadakiler su ve lahananın bulunduğu tencereye alınıp karıştırılır. Yaklaşık 20 dakika pişirildikten sonra tuzu da ilave edilip servise hazır hale getirilir (KK: 7).

3.7.3.2.22. Çağala

Malzemeler:

İç yağı

Fasulye

Kara lahana

Kaymak

1 baş soğan

Yapılışı:

İlk önce fasulye (lobiye) suya konulur. Sabahtan o fasulye yıkanır, yıkandıktan sonra tencere konulur. Tencereye koyduktan sonra soğan eklersin, üstüne biraz da iç yağı konulur, üstüne de su eklenir. Bunlar sert ateşte iyice kavrulur. Fasulyeler iyice pişince güzelce yıkanıp seçilmiş olan lahanalar, hiç bıçak dokundurulmadan tek tek elle koparmak

suretiyle tencereye eklenir. Sonra da bir büyük kaşık kaymak eklenip lahanalar da iyice pişene kadar kaynatılır. Bu şekilde yemek hazır hale gelir (KK: 11).

3.7.3.2.23. Lapa

Malzemeler:

Lapa

Barbunya veya fasulye

Tereyağı

Hazırlanışı:

Lapanın kabuğu soyulur, içi alınır, kalan kısmı küp küp kesilir, suda kaynatılır. Barbunya atılır, biraz piştikten sonra suyu süzülür. Tekrar su konulur, tuz ilave edilir. Lapalar ezilir. Buğday unu su ile açılır, lapaya ilave edilir ve kokusu çıkana kadar kaynatılır. Üstüne eritilmiş tereyağı gezdirilir (KK: 23).

3.7.3.2.24. Sütlü Lapa (Cavloni)

Aynı şekilde lapa pişirilir, fasulye atılmaz. Aynı işlemler yapılır. Suyu süzildükten sonra süt ile lapa kaynatılır. Buğday unu açılır ve içine konur. Tereyağı atılmaz. Tabakta isteyen şeker gezdirebilir (KK: 23).

3.7.3.2.25. Çeçeni Korkotti (Ekşili Muhallebi)

Malzemeler:

Minci suyu

Buğday unu

Hazırlanışı:

Minci suyu tencereye konur, kaynayınca üzerine buğday unu serpilir ve tuz atılır. İyice kaynatıldıktan sonra orta katılığa ulaştığında ocaktan indirilir (KK: 23).

3.7.3.2.25. Pekmezli Kabak

Malzemeler:

Pekmez ve kabak

Hazırlanışı:

Pekmez haline gelecek olan şıra, büyük pekmez tavalarında saatlerce kaynatılır. Kaynatma esnasında şıra buharlaştıkça pekmez haline gelmeye başlar. Pekmezin olmasına yarım saat kadar bir süre kalmıştır. İşte o zaman daha önce hazırlanmış olan beyaz kabaklar (uzunlamasına kesilmiş olan kabağın, ikiye, üçe ayrılmış parçaları) pekmez tavaşına atılır. Kabaklar tatlılaşmakta olan şıra ile birlikte pişer, giderek kahverengi bir renk alarak tatlanır. Pişen kabaklar uzun saplı bir süzgeçle pekmez tavaşından toplanır. Daha sonra sıcak veya soğuk olarak yenir (KK: 23).

3.7.3.2.26. Termoni

Malzemeler:

Bir buçuk bardak ballı fasulye

Bir buçuk bardak renkli fasulye

Bir bardak buğday unu

Bir buçuk bardak armut pekmezi

Bir çay bardağı şeker

Hazırlanışı:

Ballı fasulye dört bardak su ile biraz pişirilir. Renkli fasulye dört bardak su ilavesi ile tencereye konur ve ikisi birlikte pişinceye kadar kaynatılır. Fasulyeler pişince biraz daha su ilave edilir ve su kaynayınca kadar pişirilir. Daha sonra buğday unu ilave edilir. Biraz kaynadıktan sonra pekmezi, şekerini ve tuzu ilave edilerek beş dakika daha pişirilir. Piştikten sonra kaselere konarak ılık veya soğuk şekilde yenilir (KK: 23).

3.7.3.2.27. Unda Pepetsi

Malzemeler:

Üzüm

Mısır unu

Yapılışı:

Önce bir sepet üzüm toplanır. Eve getirip sinilere dökülür. Sinilerin içinde üzümün çürüğü ayıklanır. Daha sonra kalanlar yıkanıp kazana dökülür. Kazanın içinde kepe ile karıştırarak iyice kaynatılır. Kepeyle karıştırmanın sebebi üzümün iyice kızarmasını sağlamaktır. Kaynatma işlemi tamamlandıktan sonra üzümler çuvallara boşaltılır. Çuvalın içinde iyice sıkılarak suyu alınır. Daha sonra çıkan su kazana doldurulur. Artık su iyice kaynatılarak şıra haline getirilir. Su, şıra haline gelince içine mısır unu dökülür ve kepe ile karıştırılır. Böylece pepetsi hazırlanmış olur (KK: 73).

3.7.3.2.28. Hamsili Yumurta

Malzemeler:

Hamsi

Mısır unu

Tereyağı

Yumurta

Hazırlanışı:

Tuzlu hamsi suya konulur. Tuzu gittikten sonra kılçıklarından ayrılarak istenilen lezzete göre mısır unuyla da tereyağında kavrulur. Yumurta çırpıldıktan sonra bu hamsinin üstüne dökülerek pişirilir (KK: 95).

3.7.3.2.29. Hamimli

Malzemeler:

Hamsi

Patates

Biber

Sebze

Yumurta

Hazırlanışı:

Önceden ayıklanan hamsiler doğandıktan sonra içine çeşitli sebzeler, yumurta, rendelenmiş patates ve biber katılır. Tavada kızartılarak servise hazır hale getirilir (KK: 117).

3.7.3.2.30. Kara Lahana Sarması

Malzemeler:

Kara lahana

Bir miktar kıyma

1 kg kıymaya 1 su bardağı pirinç

3/4 tane kuru soğan

Karabiber

Tuz

Salça

Hazırlanışı:

Soğanlar ince ince doğranır, doğranan soğanların üzerine tuz ve karabiber ekleyip beraber ovulur. Sonra bir kenarda lahanalalar haşlanıp dağılmamasına dikkat ederek süzülür. Sonra hazırlanan soğanların üzerine 1 kg kıymaya 1 su bardağı pirinç konularak iyice harmanlanıp yoğrulur. Hazırlanmış olduğumuz yaprakların üzerine bu harcı az az

alarak parmak büyüklüğünde sarmalar sarılır. Burada lahananın orta kılçığını almaya dikkat edilir. Sarılan sarmalar tencereye dizilerek üzeri lahana yapraklarıyla kapatılır. Sonra üzerini kapatacak şekilde kaynamış suyunu koyarak sarmalar pişirilir (KK: 141).

3.7.3.2.31. Hamsili Pilav

Malzemeler:

1 bağ pazı

4 tane kuru soğan

1 kase salamura olmuş, kılçığı alınmış hamsi

1 adet maydanoz

1 demet nane

1 çorba kaşığı salça,

1 çay kaşığı pul biber

1 çay kaşığı karabiber

500 gr pirinç

Hazırlanışı:

Önce sıvı yağda soğan kavrulur, sonra malzemeler eklenip kavrulur. Sonra da bütün malzemeleri konulan yemek pişirmeye bırakılır (KK: 142).

3.7.3.2.32. İçli Hamsi

Malzemeler:

4 tane kuru soğan

1 kilo pirinç

1 bağ maydanoz

1 tane patates

1 tane havuç

İsteğe göre kuş zm

2/3 diş sarımsak

Sıvıyağ

Pul biber

Karabiber

Tuz

Kılçığı alınmış hamsi

Salça

Yapılışı:

İlk önce tepsinin içine hamsiler güzel bir şekilde serilir. Sıvı yağ ile soğan pembeşinceye kadar kavrulur. Daha sonra salça ilave dilerek kavrulmaya devam edilir. zerine bir bardak su koyarak suyunu çekmesi beklenir. Serilen hamsinin üzerine bu malzeme dökülür. Tekrar bunların üzerine bir sıra hamsi daha serilir. Hamsiler serildikten sonra bir su bardağı su ilave edilir ve fırına verilir. Kızarıncaya kadar pişirilir (KK: 142).

3.7.3.2.33. Hamsi Kuşu

Malzemeler:

1 bağ pazı

1 bağ taze soğan veya yerli pırasa yaprağı

2 bardak ince mısır unu veya buna denk buğday unu

1 yumurta büyüklüğünde iç yağı

Kızartma için sıvıyağ veya tereyağı

Hazırlanışı:

Hamsiler önceden suya konarak ayıklanır, kılçıklarından temizlenir; hamsi, un, kıyılmış pazı ile soğan içyağı ile karıştırılarak ekmek hamuru gibi hafifçe yoğrulur, tuzu kontrol edilir. Yumurta katılırsa daha iyi olur. 1 cm kalınlığında veya daha ince yayılarak tavada kızartılır. Hamsi kuşu hamuruna köfte biçimi vererek de kızartabiliriz (KK: 142).

3.7.3.2.34. Kiremitte veya Pilekide Hamsi

Hazırlanışı:

Taze hamsi, başları kesilerek temizlenir ve tuzlanır. Bir oluklu kiremit alınarak üzerine kumar yaprağı veya lahanaya yaprağı serilir. Temizlenmiş hamsi yaprağının üzerine dizilir, üzeri aynı tür yaprakla örtülür ve en üste bir oluklu kiremit daha konarak ocağa veya ateşe sürülür ve üzerine közler çekilerek pişirilir. Kiremit yerine pileki de kullanılabilir (KK: 142).

3.7.3.2.35. Pazı Dolması

Malzemeler:

4 bağ pazı

1 bardak korkota

2 baş soğan

2 kaşık tereyağı

Hazırlanışı:

Önce pazılar bir kazanda haşlanıp süzülür. Doğranmış soğanlar yağda kavrulur. Daha önce haşlanmış ve süzölmüş pazılar doğranarak kazana ilave edilir. Daha önce ıslatılmış korkota, su ve tuz konur, karabiber katılır, 20 ila 30 dakika pişirilir. Pirinçli ıspanak yemeği kıvamında veya biraz daha katı olur. Korkota yerine bulgur veya pirinç konabilir (KK: 142).

3.7.3.2.36. Çumur

Malzemeler:

Sıcak mısır ekmeği

Tereyağı

Minci

Hazırlanışı:

Sıcak mısır ekmeğinin içi yayvan bir kap içerisine boşaltılır. İçerisine bol miktarda tereyağı ve tuzlu minci katılarak karıştırılır. Mısır ekmeğinin sıcağında yağ, ekmeğe ve minciye sirayet eder. Soğutulmadan yenir. Sıcak ekmeğ bulunmadığı zamanlarda soğuk ekmeğ bir tavanın içine ufalanıp yağı ve mincisi konur. Sonra hafif ateşte ısıtılarak yağın ekmeğe nüfuz etmesi sağlanır. Böylece leziz ve besleyici bir yiyecek elde edilir (KK: 143).

3.7.3.2.37. Fomari Yemeği

Hazırlanışı:

Doğada yetişen ve lahanaya benzeyen bir bitki vardır. Bu bitkinin yaprakları geniştir. Bu yaprakların dibi koparılır. Bu dip kısma "fomari" denir. Bu dip kısım suda kaynatılarak pişirilir ve yenir; ancak fomari kuko bağırmadan önce yenir. Kuko bağırdıktan sonra kartlaştığı için yenmez (KK: 154).

3.7.3.2.38. Lahana

Malzemeler:

2 bağ kara lahana

1 bardak kuru fasulye

3 kaşık mısır unu

1 bardak küçük parçalara ayrılmış iç yağı

3 litre su

Biber

Hazırlanışı:

Bir tencerede üç litre su ilave edilmiş fasulyeler yarı pişmiş kıvamına gelene kadar haşlanır. İyice yıkanıp doğranan lahanalar içine ilave edilir. Birlikte iyice kaynatıldıktan sonra mısır unu, tuz, iç yağı ve biber eklenerek pişirilir (KK: 154).

3.7.3.2.39. Haşlama

Malzemeler:

Lahanada kullanılan malzemelerin aynısı kullanılır. Sadece kuru fasulye yerine taze fasulye konulur. İsteğe göre patates, soğan ve korkota (Mısır yarması) veya iki kaşık bulgur da konulabilir.

Hazırlanışı:

Yapılma şekli lahana yemeğinin aynısıdır, sadece lahana kadar pişirilmez (KK: 154).

3.7.3.2.40. Haşıl

Malzemeler:

1 litre su

2 su bardağı kauru unu

Tuz

2 kaşık tereyağı

Hazırlanışı:

Bir tencerede su kaynatılırken elenmiş un suya yavaş yavaş karıştırılarak ilave edilir. Tuzu da koyularak iyice pişirilir.

Servis yapılırken üzerine isteğe göre yağ, şerbet ve süt ilave edilerek servise hazır hale getirilir. Ayrıca ılık haşilin üstüne yoğurt da dökülebilir (KK: 153).

3.7.3.2.41. Hamsikoli

Malzemeler:

300 gr hamsi

4 bardak mısır unu

1 demet pancar yaprağı

1 adet pırasa

İçyağı

Su

Hazırlanışı:

Bir kaba mısır unu konulur, içine ayıklanmış, temizlenmiş, iki parçaya ayrılmış hamsiler konulur. Yıkanmış ve ince ince doğranmış pancar ve pırasa da eklenir. İçyağı kaynar suda çözüldükten sonra tuzla biber una katılır. Ilık su eklenerek orta kıvamda bir hamur yapılır. Hamur yağlanmış tepsiye konur ve üstü kızarıncaya kadar pişirilir (KK: 153).

3.7.3.2.42. Korkota Sarması

Malzemeler:

3 bardak korkota

1 soğan

400 gr et

Karabiber

Tuz

Karalahana

2 kaşık zeytinyağı

Hazırlanışı:

Lahanalar haşlanıp ikiye ayrılır, korkota (mısır yarması) yıkanır, ince kıyılmış et, incecik doğranmış soğan, karabiber, tuz, yağ ve su eklenerek iyice karıştırılır. Bu karışım haşlanmış lahana yapraklarının içine sarılarak tencereye dizilir. Üzerini örtecek şekilde su ilave edilerek pişirilir (KK: 153).

3.7.3.2.43. Pazaria

Malzemeler:

2 bardak fasulye

1 soğan

2 kaşık mısır unu

Birkaç küçük parça içyağı

1 kaşık tereyağı

3 bardak su

Tuz

Biber

Hazırlanışı:

Bir tencerede fasulyeler pişirilir. Soğanlar ince ince doğrandıktan sonra kavrulur. Un, içyağı ve tuz ilave edildikten sonra pişirilir. Pişerken üstüne biber de atılır (KK: 153).

3.7.3.3. Tahıl Ürünleri

3.7.3.3.1. Pirinç Pilavı

Malzemeler:

Pirinç

Tuz

Su

Yağ

Hazırlanışı:

Pirinç ayıklanır, yıkanır ve kaynayan suyun içine dökülür. Tuz atılır. Pirinç kıvama gelince süzgeçten süzülür. Büyük bir siniye pilav konulur, üstüne tereyağı gezdirilir ve karıştırılır. Düğünlerde üstüne toz şeker de serpilir. Düğünlerde en ortaya pilav, kenarlarına elde yapılmış makarna, pilavın üstüne de börek konurdu. Herkes sofraya oturur damadın gelmesini beklerdi. Damat gelince fark ettirmeden mendili çalardı. Çalamadığı zaman mendilin uçlarından tutarlar ve iki yandan çekiştirirler, böylece eğlence yapılırdı (KK: 181).

3.7.3.3.2. Kavut

Malzemeler:

Arpa

Un

Yağ

Su

Hazırlanışı:

Arpa kavrulduktan sonra değirmende öğütülür, elde edilen un tavada yağ ve su dökerek kavrulur. Böylece helva haline getirildikten sonra tepsiye aktarılır. Boş bırakılan orta kısmına yağ ve şeker şerbeti konulur, kenarlarından koparılan parçalar ortadaki yağ ve şerbete batırılarak yenir (Kazmaz, 1992: 117).

3.7.3.4. Tatlı ve Börekler

3.7.3.4.1. Şekerleme (Enişte Lokumu)

Üç su bardağı tereyağı veya margarin

Üç su bardağı yoğurt

Altı su bardağı şeker

Üç yumurta

Yarım bardak limon suyu

Yarım çorba kaşığı karbonat

Buğday unu

Tuz

Hazırlanışı:

Şeker, yumurta ve yoğurt bir kap içine konur, çeker eriyinceye kadar çırpılır. Şeker, yağ içinde erimeyeceği için eritilmiş ılık yağ bu karışımın içine sonradan ilave edilir. Diğer yandan limon suyuna karbonat katıp karıştırarak yağlı karışıma ilave edilir ve alabildiğince un konarak kulak memesi yumuşaklığında bir hamur hazırlanır. Daha sonra hamur on dakika dinlendirilir. Bu hamurdan alınan iki yumurta büyüklüğündeki parçalar avuç arasında yuvarlanıp uzatılarak lokum şekli verilir, yağlanmış tepsiye birer parmak ara ile yerleştirilir. Üzerine bıçakla (Z) şeklinde kesikler atarak şekillendirilir. Plekide ekmek pişirir gibi üzerine saç örtülerek veya kuzinede orta hararete pişirilir.

Enişte lokumunu eskiden kaynanalar damatları için yaptıkları ve kızlarını her ziyaretlerinde bir bohça yapıp damat evine gönderdikleri için bu tatlının adı damat lokumu olmuştur (KK: 3).

3.7.3.4.2. Şekerleme

Malzemeler:

Yoğurt

Şeker

Bir çay kaşığı karbonat

Un ve tuz

Hazırlanışı:

Yoğurt ile şeker karıştırılır. Bir çay kaşığı karbonat atılır. Daha sonra un ve çok az tuz eklenip katılaşıncaya kadar yoğrulur. Hamur haline geldiğinde yumurta büyüklüğünde parçalar alınarak avuç içinde yuvarlanır (Damatlara şaka olsun diye hamura insan, fare gibi şekiller verildiği de olur). Avuç içinde şekillendirilen hamurlar üç parmak ara ile yağlanmış tepsiye dizilir. Tepsi ısıtılmış plekiye konur. Üzerine sac örtülerek ağır ağır pişirilir ve damatlara ikram edilir (KK: 151).

3.7.3.4.3. Fındık Şekerlemesi

Malzemeler:

Fındık

Şeker

Un

Hazırlanışı:

Fındıklar tavada beyaz hale gelinceye kadar kavrulur. Aynı bir tavada biraz su ve şeker katı hale getirilir. Kavrulan fındıklar bu karışıma katılır ve iyice karıştırılır. Karıştırma işlemi bittikten sonra soğumaya bırakılır. Üzerine tekrar toz şeker serpilir, parça parça alınır ve parlak kâğıtlarla süslenir. Damat ve ailesine şekerleme ve fındık şekerlemesi birlikte sunulur. Sunulurken yanına mendil de konur. Nişanda erkek tarafı giyecek kıyafetleri bavulla getirir, kız tarafı şekerlemeyi vermeden kıyafet bavulunu vermezlerdi (KK: 151).

3.7.3.4.4. Kabak Tatlısı

Hazırlanışı:

Kabakların dışı soyulur, iç kısımlarındaki tohumlar alınır ve küçük parçalar halinde doğranır. Doğranan kabaklar, tepsiye gelişi güzel konur, üzerine şeker serpilir, üzerine bir bardak da su ilave edilip fırına sürülür.

Kabak (feli) eski dönemlerde çok tüketilen bir yiyecekti. Bölgede kolaylıkla yetişen bir bitki olması bunun en önemli sebebidir. Büyüklerin anlattıklarına göre Ramazan aylarını sadece kabak yiyerek geçirdikleri olurmuş. Çok eski dönemlerde değil bundan 50-60 yıl evvelinde bu tür şeyler çok sık yaşanmaktaydı. Rahmetli babaannem Ramazan için yetiştirdiği kabakların çalındığını ve bundan duyduğu üzüntüyü tekrar tekrar anlatırdı (KK: 181).

3.7.3.4.5. Laz Böreği

Malzemeler:

Süt muhallebisi

2 yumurta

Tereyağı

Şeker

Hazırlanışı:

Süt tencereye konur, kaynamadan yumurta sarısı ve tereyağı karıştırılır. Kaynadıktan sonra yarım bardak şeker atılır. Muhallebi soğumaya alınır (Muhallebinin katı olmasına dikkat edilir).

2 tane yumurta sarısı, un, tuz, hamur yoğrulur ve yufka şeklinde açılır. İnce bir şekilde olmasına dikkat edilir. Her yaprağın arasına erimiş tereyağı serpilir. Dört yapraktan sonra muhallebi konulur, üstüne dört yaprak daha konur. En üstüne de erimiş tereyağı gezdirilir. İstenilen şekilde kesilir ve fırına verilir. Daha önceden hazırlanan şurup, börek pişip soğuduktan sonra üzerine dökülür (KK: 3).

3.7.3.4.6. Sütlü Makarna

Malzemeler:

Elde kesilmiş makarna

Süt

Su

Dört kaşık toz şeker

Tuz

Hazırlanışı:

Tencerenin yarısı süt ile doldurulur. O sırada su ilave edilir ve karıştırılır. Süt kaynadıktan sonra elde yapılmış makarnalar sütün içine katılır. Kıvamı katı ayran haline gelinceye kadar kaynatılır. Hafif tuz ve dört kaşık şeker atılıp katılaşana kadar karıştırılır (KK: 3).

3.7.3.4.7. Muska Tatlısı (eveşi)

Malzemeler:

Un

Tuz

Su

Hazırlanışı:

Hamur katı bir şekilde yoğrulur, kalın yufka şeklinde açılır ve yufkalar üçgen şeklinde kesilir. Kesilen bu hamurlar kaynar suyun içine atılır. Bu hamurlar on beş dakika kaynadıktan sonra suyu süzülür, ayrı bir tavada tereyağı eritilir ve sudan çıkarılan hamurlar bu yağda kavrulur. Kavrulduktan sonra hafif su atılır, üstüne  dört kaşık şeker serpilir ve biraz kaynatılır. Pişince ocaktan indirilir ve ılık olarak yenir (KK: 3).

3.7.3.4.8. Gavisci Helva

Malzemeler:

İki kilogram tereyağı

Mısır unu

Hazırlanışı:

2 kilo tereyağı, aldığı kadar mısır unu ile karıştırılıp hafif ateşte kavrulur. İyice kavrulduktan sonra herkese ikram edilir (KK: 3).

3.7.3.4.9. Armut Pekmezi

Pekmez yapma işini erkekler ve kadınlar birlikte yapar; bazen komşuların imece ile yaptığı bile olur.

Armut pekmezi için armudun iyice olgunlaşması beklenir. Kıvama gelince güçlü kuvvetli biri ağaca çıkar, dalları sallar veya musakali (ince uzun bir sopanın ucuna bağlanan bir torbadan oluşur) yardımıyla toplar. Salladığı zaman ağacın altı uygunsa bez serilir, yoksa normal şekilde yerden toplanır ve çuvallara doldurulur.

Toplanan armutlar ambolinaya götürülerek ezilir. Burası genelde mahallenin veya köyün ortak kullanım yeridir, şahsa aitse izin alınıp öyle kullanılır. Ambolinanın büyüklüğüne göre (1 çuval armut 1 ağız denir) armutlar boşaltılır ve bol suyla yıkanır. Eğer armutlar yerden toplanmışsa bu işlem üç dört kez tekrarlanır. Armutları ezme için kullanılan topuzlar (büyükten küçüğe doğru farklı ağırlıktadırlar) ele alınır. Armutlar ezilmeye başlanır. Bu arada armudun sırası akmaya başlar. Bir kazana ya da kovaya dolar. Ezme işlemi iyice bittikten sonra ezilmiş armutlar ambolinanın baskı kısmına toplanır. Aletler yardımıyla burada iyice suyu çıkarılır. Bu işlem üç dört defa tekrar edilir. İyice sırası çıktığına kanaat getirildikten sonra posası çıkarılır. Torbalar doldurulur. Konu komşuya dağıtılır, hayvanlara yedirilir. Armut ezme işlemi bittikten sonra toplanan şıralar ince tül süzgeçlerden geçirilip büyük tavaya konur. Tava üç taş üstüne kurulur. Taşlar tavanın kulplarına gelmeli ve tavanın terazide olmasına özen gösterilmelidir. Tavayı teraziye alma işi tavaya bir tas su dökerek kontrol edilebilir. Su tavanın ortasına göllenmelidir. Tavanın üzerine oturtulduğu taşların üzerine taş genişliğinde, sert, çimenli toprak parçası konur, bu dengenin daha çabuk sağlanmasına yarar.

Yağmur ihtimaline karşı pekmezler genelde açık havada pişirilmez. Tava kurulduktan sonra sıra tavaya tülbentlerden, süzgeçlerden geçirilerek konulur. Altına kuvvetli ağaç dallarından ateş yakılır. Kaynamaya başlayınca üzerinde oluşan köpükler alınarak atılır. Şıra buharlaşıp tavanın dibine doğru azalmaya başlayınca pekmez olmuş demektir. Pekmezin piştiğini anlamak için sık sık örnek alınıp soğutulularak kontrol edilir. Pekmez fazla katılaşırsa “pekmez kaçtı” denir. Pekmez pişince, pekmez tavası üç

kulpundan üç kişi tarafından tutularak ateşin üstünden aşağı indirilir. Tavanın bir tarafı hafif kaldırılarak sabitlenir, buradan pekmez küplere, kaplara doldurulur. Tavanın dibinde kalan pekmezi de mahallenin çocukları parmaklarıyla yalarlar, buna “pekmezi olosko” denir. Pekmezi saklamak için naylalara yerleştirilen küplerin etrafına kül dökülür.

Tavanın ateşe salınması gecenin ilerleyen saatlerine kadar sürer ve ancak o zaman işin telaşı azalır. Eskiden tava ateşin üzerine salınınca gençler dağılmaz; şakalaşmalar, sohbetler, yarışmalar yapılırdı. Tavalar kurulu iken en çok kızanın bahçesinden mısır kırmaya gidilirdi. Yine en çok kızanın evinden kabak çalmaya gidilirdi. Çalınan kabaklar ve mısırlar büyük bir zevkle güle oynaya yenirdi. Ertesi gün kızdırdıkları kişi takip edilir, onun hareketleri taklit edilirdi. Pekmezcilik gecelerinin en itibarlı eğlencelerinden birisi yüzük yarışmasıydı. Gençler iki gruba ayrılır, galip gelenler yenilenleri cezalandırırlardı. Pekmezcilik gecelerinin en ağır şakası da uyuyakalanların yüzüne kara sürmektir. İntikamı alınması gereken bir şakaydı; fakat çoğunlukla kim vuruya giderdi; çünkü bu işi yapanlar söylenmezdi. Kışlık olarak hazırlanan pekmez genelde sade yenirdi. Eskiden bir sahanla (bakır tabak) yemeğin sonunda sofraya gelirdi ve aile fertleri aynı sahana ekmek banardı (KK: 3).

3.7.3.4.10. Üzüm Pekmezi (Kalkandere)

Kalkandere'de derinliği 30 cm olan büyük tavalar vardır, bunlar özel tavalardır, bu tavalara "pekmez tavası" derler. Üç parça çemberden oluşur ve her çemberde tutmak için bir halka vardır.

Ekim, kasım aylarında üzümler tamamen ballandığında (özellikle kokulu üzüm) pekmez yapılır. Yörede ağaca göre üzümün tadının da değişeceğine inanılır. Bunun için asmalar genelde dişdubak ağacı ve ceviz ağacına sarılır.

Köylerde genelde ya iki ya üç tava vardır onun için pekmez zamanları "tava kapma yarışması" yapılır. Tavayı erken alan işini erken bitirir. Acemilerin pekmezi güzel olmaz, ekşi olur.

Üzümler sepetlere toplanır, bir sepet en az 50 kg'dır. Sepetlerle taşınan üzümler "şaravaz"da ezilir. şaravaz tabut şeklindedir. İçine üzümler dökülür ve çiğnenir. Ön tarafındaki delikten çıkan üzüm suyu sarmaşıktan dokunmuş elekten geçirilerek aşağıdaki

kaplara akıtılır. Üzümün kabuğu ve çekirdeği de eleğin üzerinde kalır. Aşağı inen sırası fiçılara doldurulup kül katılarak kestirilir. Ancak burada fiçılara katılan kül de seçilir. Ceviz ağacının ve gürgen ağacının külü en çok tercih edilen küllerdir. Bu küller fiçı dediğimiz ahşaptan yapılmış dip kısmı geniş, ağız kısmı dar fiçılara dökülür. Şıra orda külle birlikte kestirilir. Şıra koyulunca içine uzun bir sopa sokulur ve iki, üç kişi tarafından çevrilir. Bu şekilde yorulan yerini başkasına bırakarak uzun süre şırayı karıştırır. Karıştırma işlemi şıranın yüzeyine köpük çıkana kadar devam eder. Yüzeye para büyüklüğünde köpük çıkmaya başladığı zaman "kesti" derler (Kesme olayı, külün şıranın içerisindeki tortuları dibe çökertmesi olayıdır) ve en az bir saat beklemeye bırakılır. Dinlenen şıra, yavaş yavaş, hiç bulandırmadan alınır.

Alınan şıra eskilerin "aşhana" dedikleri ve herkesin evinde bulunmayan, bacası 4 m'ye 4 m genişlikte, üstten bir metreye kadar daralarak devam eden bacasının olduğu ocaklarda kaynatılır. Bu aşhanadaki taşlara "ehl-i taş" derler. Bu taşların üzerine konulan tavaya, şıra foretikadan dokunmuş torbalardan süzdürülerek dökülür. Torbaların içine su eklenerek kalan tortular tekrar tekrar süzülür. Daha sonra tavanın altı yakılır. Isındıktan sonra kaymağın üzerine köpükler gelmeye başlar. Bu köpükler külün kalıntılarıdır. Bu köpükler alınır. Bir süre sonra artık yüzeye sarı köpükler gelmeye başlar. Şıra da kaynaya kaynaya yarıya inmiştir. Sarı köpük gelmeye başladıktan sonra köpüğe dokunulmaz. Bu şekilde en az beş altı saat kaynatılır. Bu şekilde pekmez olur. Buralarda pekmez zamanına kalması için özellikle geç ekilmiş mısırlar vardır. Bu mısırlar, fındık vb pekmez kaynatılırken tava başında yenir, çay içilir. Bu arada şaka olarak insanlar birbirine kazan karası sürerler.

Bir de pekmez kaynatılırken içine kabak atılır. Bizim buralarda iki çeşit kabak yetişir. Birincisi "kastanica" kabağıdır. Birisi de sert kabuklu "arakopi" kabağıdır. Pekmezin içine "kastanica" kabağı atılır. Gece pekmez kaynatılacak ya, önceden kimin bahçesinde güzel kabak var tespit edilir. Ama kabak çalmanın da bir usulü vardır. Örneğin Mehmet Amca'nın tarlasında güzel kabak var. İki kişi bu kabaklardan çalmaya gider. Bahçeye girerken biri diğerini sırtına alır, kabakları üstteki çalar, alttaki hiç dokunmaz kabaklara. Sonraki gün Mehmet Amca, bahçeden kabakların gittiğini görünce

"Kim aldı buni?" der.

O der ki (İki kişi çalmış ya kabağı, biri diğerini sırtına almış):

"Vallahi ben senin bahçene ayak basmadım (Hakikaten basmamış. Diğerinin sırtında girdi ya bahçeye).

Öteki de (Alttaki):

"Vallahi ben senin kabağına el sürmedim" der.

Bu şekilde şakalaşmalar, espriler, demeler, gülmeler olur.

Eskiden ahşap evlerde ambarlar olurdu. Bu ambarların içinde de fiçılar olurdu. Bu fiçılar topraktan yapılmış küplerdi. Bu küplere pekmez küpü derler bizim buralarda. Pekmezler bu küplerin içinde saklanırdı (KK: 153).

3.7.3.4.11. Papa

Malzemeler:

Mısır unu

Tereyağı

Bal

Pekmez

Yoğurt

Hazırlanışı:

Mısır unu, kaynayan suya yavaş yavaş ilave edilirken bir yandan da karıştırılır. Göz göz kabarıp ses verince kıvama geldiği anlaşılır. Servis tabağına dökülerek üstüne kızdırılmış tereyağı dökülür. İsteğe göre bal, pekmez ve yoğurt ile de yenebilir. Ayrıca fırında da pişirilebilir (KK: 95).

3.7.3.4.12. Pepeçura

Malzemeler:

Üzüm

Mısır unu veya beyaz un

Hazırlanışı:

Üzümler temiz bir teknenin içinde yıkanır. Ondan sonra ayrı bir kaba doldurulur. Üzümler seçip yıkandıktan sonra elle bir güzel ezilip suyu bir süzgeçten sızdırılır. Kalan kabuklar bir tencereye doldurulup su da eklendikten sonra kaynatılır. Ondan sonra kalanlar bir süzgeçle süzülür. Üzerine mısır unu veya beyaz un katılır, muhallebi gibi pişirilir. Pişerken şeker de eklenir. Piştikten sonra sıcakken kaplara, kaselere sütlaç gibi boşaltılır. Daha sonra dolaba konulup soğuk şekilde tüketilir (KK: 135).

3.7.3.4.13. Paluze

Hazırlanışı:

1 bardak un

2 bardak şeker

1 çay kaşığından biraz az tuz

Tereyağı

Hazırlanışı:

Tencereye önce soğuk su konulur, bu suya un ilave edilerek iyice çırpılır. Sonra bu karışıma şeker eklenip çırpılır ve ocağa konulur. Ocağa muhallebi kıvamına gelinceye kadar pişirilir. Üzerine tereyağı eritip dökülür. Sonra kaselere dökülüp sıcak şekilde servise hazır hale getirilir (KK: 145).

3.7.3.4.14. Enişte Lokumu

Hazırlanışı:

500 gr tereyağı

2 paket margarin

1 paket kabartma tozu

1 tutam karbonat

1 bardak st

1 bardak yoğurt

2,5 veya 3 kase Şeker

Alabildiği kadar un

Hazırlanışı:

Yağlar eritilerek kepęeyle beraber ęırpılır, alabildiği kadar un ilave edilir. Hamur Őekillendirilerek kesilir. Tepsiyeye dizilip fırında yaklaşık yarım saat pişirilir (KK: 146).

3.7.3.4.15. Kabak Stlacı

Malzemeler:

1 tane orta boy taze, siyah kabak

1.5 kg st

1 su bardağı Şeker

Tuz

Hazırlanışı:

Kabak, paręalara blnp kabukları soyulur, kğk kğk doğranıp suyla pişirilir. Kepęe ile iyice ezilerek st, Şeker ve tuz ilave edilir, on dakika kadar pişirilir, sahanlara veya taslara boŐaltılarak soğuk veya sıcak yenebilir (KK: 147).

3.7.3.5. Turşular

3.7.3.5.1. Fasulye (Lobya) Turşusu

Hazırlanışı:

Fasulyelerin en tazeleri toplanır. Toplandıktan sonra en az bir gün havadar bir yere serilir ve biraz kurutulur. Ertesi gün büyük bir kazanda su kaynatılır, fasulyeler bu kazana atılır ve bir kat haşlanır. Haşlandıktan sonra tekrar siniye serilir (KK: 19).

3.7.3.5.2. Domates Turşusu

Hazırlanışı:

Yeşil domatesler toplanıp yıkanır. Esler hafif yaralanır. Bol sarımsak ve tuz ile turşu küpüne konulur (KK: 19).

3.7.3.5.3. Şekerpancarı Turşusu

Hazırlanışı:

Toprak içerisinden çıkarılan pazı kökleri bol su ile yıkanır, sıcak suyun içinde haşlanır ve kabuklarından sıyrılıp temiz hale getirildikten sonra yaprakları da aynı şekilde yıkanıp haşlanır. Bol sarımsak ve tuz ile suya bastırılır (KK: 19).

3.7.3.5.4. Hamsi Tuzlama

Malzemeler:

Hamsi

Hazırlanışı:

Hamsiler yıkanıp temizlenir ve küplerin içine yerleştirilir. Sonra tuzlu su yapılarak küplerin içine dökülür. Sonra küpler hava almayacak şekilde kapatılarak güneş görmeyen bir yerde saklanır (KK: 150).

3.7.3.6. Ekmek Çeşitleri

3.7.3.6.1. Mısır Ekmeği

Malzemeler:

2 Su Bardağı Mısır Unu

1 Su Bardağı Beyaz Un

1/2 Su Bardağı Sızma Zeytinyağı

1,5 Su Bardağı Süt

1 Paket Kabartma Tozu

1 tatlı kaşığı Tuz

Hazırlanışı:

Malzemeleri karıştırılıp koyu kıvamlı bir kek hamuru elde edilir.Tepsi Yağlanır,unlanır, hamur tepsiye dökülür. 180 derece de ısınmış olan fırında, yaklaşık 40-45 dakika pişirilir (KK: 3).

3.7.3.6.2. Hamsili Ekmek

Malzemeler:

Kılçığı çıkarılmış hamsi

Üç baş soğan

Sivri biber

Patates

Maydanoz, nane, pazı, lahana

Mısır unu

Salça

Pul biber

Hazırlanışı:

Malzemeler ince ince doğranır. Soğan kavrulmaya başlar, tam kavrulmadan hamsi de ilave edilir ve hamsi ile birlikte bir süre daha kavrulur. Doğranan sebzeler karışmış bir şekilde ilave edilir ve bir süre daha kavrulur. Sebzelerin rengi dönene kadar bu işleme devam edilir.

Mısır unu elenir, daha sonra kavru lan sebzeler mısır unuyla karıştırılır (Hamsinin tuzu yetersiz gelirse bu arada tuz da ilave edilir). Hamura az sıvı yağ eklenir ve su ile yoğrulur. Sıcak bir tepsiye mısır ekmeği konur ve sırtına verilir. Bu ekmeğ sıcakken tüketilir (KK: 3).

3.7.3.6.3. Yalancı Hamsi

Malzemeler:

Pazı

Nane

Taze burđi

Maydanoz

Lahana yaprağı

Hazırlanışı:

Bütün malzemeler ince ince doğrandıktan sonra acı suyu çıkartılır. Mısır unu ilave edilir ve suyla yoğrulur. Pleki ısıtılır. Hazırlanan karışım plekinin içine yerleştirilir ve mısır ekmeği gibi pişirilir (KK: 3).

3.7.3.6.4. Pekmezli Ekmek

Malzemeler:

Mısır unu ve pekmez.

Hazırlanışı:

Mısır unu ve pekmez karıştırılıp yoğrulur. Bu esnada tuzu da eklenir. Hamur kıvamına geldiğinde plekide pişirilir.

3.7.3.6.5. Çırıhta

Malzemeler:

1 su bardağı un

1 bardak su

Yarım çay kaşığı karbonat

Sıvı yağ

Tuz

Hazırlanışı:

Karıştırma kabının içine su, tuz ve karbonat koyup iyice eriyene kadar karıştırılır. Sonra yavaş yavaş un ilave edilip karıştırmaya devam edilir. Yoğun bir kıvamına gelinceye kadar çırpılır. Tavaya sıvı yağ koyup iyice ısıtılır. Kızgın yağın içine hamur, kaşıkla yavaş yavaş akıtılır ki tarafı güzelce ısıtılır ve isteğe göre reçelle birlikte yenir (KK: 144).

3.7.3.7. Reçeller

3.7.3.7.1. Kızılıcık Reçeli

Malzemeler:

3 kg kızılıcık

5 kg şeker

Hazırlanışı:

Tencereye şekerin tamamı konular, şeker ıslanana kadar üzerine su ilave edilir ve ocakta pişirilir. Kaynadıktan sonra kızılıcığı koyular, bu şekilde reçel kıvamına gelinceye kadar pişirilir. Şekerlenmesin diye içine birkaç damla limon da sıkılır (KK: 148).

3.7.3.7.2. Likapa Reçeli (Yaban Mersini)

Malzemeler:

1 kg taze likapa

1 kg şeker

1 limonun suyu

Hazırlanışı:

Tencereye koyduğumuz likapayı örtecek şekilde şeker eklenir. Kısık ateşte pişirmeye başlanan reçel, daha sonra daha kuvvetli ateşe alınarak meyvelerin suyu çıkıp şeker eriyinceye kadar kaynatılır. Kaynamasına yakın limon suyu da ilave edilip kısık ateşte yarım saat pişirilir. Piştikten sonra soğumaya bırakılır ve soğuyunca kavanozlara katılır (KK: 149).

3.7.3.8. Süt ve Süt Ürünleri

3.7.3.8.1.Süt Peyniri

Hazırlanışı:

Bir tencere süt kaynatılır, kaynadıktan sonra yarısına kadar yoğurt eklenir. Yoğurt onu peynir haline getirir ve sıcak sıcak bez torbaya dökülüp bu torba büyük bir taşın altında bütün suyu akıncaya kadar bekletilir. Daha sonra bu torba yüksek bir yere asılıp kuruması beklenir (KK: 151).

3.7.3.8.2. Rize Kurçi Peyniri

Hazırlanışı:

Bekletilerek ekşitilmiş inek veya koyun sütü ateş üstünde kaynayıncaya kadar ısıtılır. Süt kaynamaya başlayıp içinde pıhtılar oluşunca içine biraz peynir mayası katılır. Peynir mayası ilave edildikten sonra pıhtının tamamen oluştuğuna kanaat getirilince ateş üzerinden alınır ve soğutulur. Soğuyan teleme, süzek bezlerinden süzüldükten sonra tuzlanarak tüketime sunulur (KK: 151).

3.7.3.8.3. Minci

Hazırlanışı:

Minci bölgeye özgü bir gıda maddesidir; rengi beyazdır, yumuşak bir kıvamı vardır, irili ufaklı topaklardan oluşur. Minci süt ve ayrandan üretilir. İyi minci kesilmiş süttten yapılır. Süttten peynir yapılır; ancak kesilmiş süt boşa gitmemesi için minci üretiminde kullanılır. Süt, ortalama ortalama iki günde, hava sıcaksa bir günde kesilir.

Koruma araçlarının yaygın olmadığı dönemlerde süt kesilmesi sık sık rastlanan olaylardandı. İmkânsızlıklar yüzünden kesilen sütün atılmasını önlemek için minci yapılırdı. Kesilen sütün, iyice kesilmesi için içerisine biraz tuz katılır, arkasından kaynatılır, daha doğrusu pişirilir, sonra ateşten indirilir, soğutulur, torbaya doldurulur, süzülür, minci haline getirilir. Geride yeşil bir süt kalır buna da “siten” denir (Kazmaz, 1992: 168-169).

3.7.3.8.4. Peksimetli Süt

Hazırlanışı:

Süt kaynatılır, derince bir tabağa dökülür, içerisine şeker katılır. Peksimet, tamamen süte gömülecek şekilde tabağa yerleştirilir. En az bir gün öylece bırakılır. Peksimet sütü iyice emer, yumuşak hale gelince yenir (Kazmaz, 1992: 170).

3.7.3.8.5. Koloti Peyniri

Hazırlanışı:

Sağılan süt kaba boşaltılır, kendiliğinden keser, üzerindeki kaymak alınır, kalan kısım ateşte kaynatılınca suyun altına iner, üstte kalanı ise peynir olur. Bu da bir kaba aktarılır, içine tuz atılır, koloti halini alır. Koloti peyniri zamanla küflenir. Onun için üzerindeki küf perdesi kaldırılıp yenir (Kazmaz, 1992: 171).

3.7.3.8.6. Karışıklı/Ovalı

Hemşin yöresinde minci peyniri ile yağsız tel peynirin eşit miktarlarda karıştırılması suretiyle hazırlanıp kaplarda saklanan bir peynir türüdür (Öztürk, 2005: 631).

3.7.3.8.6. Süt Huşlaması

Hazırlanışı:

Süt huşlaması, süt, yağ ve undan oluşur. Önce süt tavaya doldurulur, unla pişirilir, üstüne yağ konur. Un, sütlü haline gelinceye kadar süte yedirilir. Süt olmadığı zaman suya, minci ve erimiş yağ katılmak suretiyle süt huşlaması yapılır (Kazmaz, 1992: 175).

3.7.3.9. Mutfak Düzeni

Yöre coğrafyası dik ya da meyilli olduğu için ocaklar yeri, çoğunlukla arazi oyularak meydana getirilir. Böyle durumlarda arka duvarı toprakla birleştiren evin önü ve yanları açıktır. Düzluklerde ise evle toprak arasında genişçe bir boşluk vardır. Evler genellikle tek katlıdır. Bazı köylerde iki, hatta üç katlı olanları da vardır. Evin yarı bölümü mutfığa ayrılır, öteki bölümün üstünde hayat ve odalar, altında da ahır bulunur. Mutfak, evin arka kısmında dağ ya da yamaç bölümündedir. Genellikle doğuya bakar ve mutfaktan hayata geçilir (Kazmaz, 1992: 25).

Mutfığın zemini topraktır. Yerden itibaren yapılan kapı dışarıya açılır. Bazı yerlerde ev içine gündüzleri tavuk, kedi, köpek gibi hayvanların girmesini önlemek amacıyla yarım kapı yapılır. Bu kapı yalnız gündüzleri kullanılır. Asıl büyük kapı, mutfığın aydınlanması için sürekli açık tutulur, yalnız geceleri kapalı tutulur. Mutfakta genellikle pencere bulunmaz. Bununla birlikte doğuya açılan penceresi bulunan mutfaklar da vardır. Ancak mutfak pencereleri küçüktür, demir parmaklık ya da tahta kanatlarla kapatılır. Eski mutfaklarda da pencere bulunurdu; fakat camları olmazdı; tahta kepenk kullanılırdı. Eve mutfak kapısından girilir, burdan ateşin yandığı yere gidilir. Mutfak, kapıdan pencereden ışık alır, geceleri ateşle aydınlanır. Günümüzde ise aydınlanma elektrikle yapılmaktadır. Kapı kacak gibi yemek ve su içmek için kullanılan araç gereçler mutfakta durur. Mutfakta, ev içinde kapların yerleştirilmesini sağlamak amacıyla yapılmış kaplık, raf, terek ve dolaplar vardır. Kalas niteliğinde olan kaplık, genellikle ocağın karşısında bulunur. Yerden on santim kadar yükseklikte bir tahta ya da taş üzerine konur, üstüne su kabı, güğüm ve kazanlar dizilir, destiye su doldurulur; güğüm ise baş yıkama ve abdest alma işlemlerinde kullanılır. Kaplıktan sonra raf, terek bölümü gelir. Kaplığın üstüne raf, terek yapılır, raflar sahanların sayısına göre birden fazla olabilir. Yemek sahanları, bakır sahanlar bu rafa dizilir; kap kacak genellikle üst üste sıralanan terekte durur, aile sahanın büyüğünü kullanır (Kazmaz, 1992: 26-28).

Rafların, bazan da dolapların altına çengeller takılır, çiviler çakılır. İneğin sütünü sağlamak için kullanılan ve sağacak denen bakır kaplar, kazanlar bu çengellere, çivilere asılır. Yemek kaplarının bir kısmının kulpları olur. Bütün kaplar, yemekleri, böcek ve diğer hayvanlardan korumak için bu kulplarından asılır. Yine mutfakta yemeklerin konulması için tereklerin yanında gömme ya da kapaklı, genellikle üç raflı dolaplar bulunur. Taslar,

yemek sahanları, yağ ve peynir gibi gıda maddeleri bu dolaplarda saklanır. Mutfakta ayrıca yağ, şeker gibi kumanya için kapalı sandık bulunur. Bu sandıkların ve dolapların anahtarı eskiden kaynanalarda olurdu (Kazmaz, 1992: 28-29).

Ocak, mutfağın içinde genellikle güneyinde, arka duvarın ön kısmında kurulur. Baş tarafta, bir köşede ya da ortada da olabilir. Ocağın altı topraktır, üstü tuğla ya da taştan yapılır. Ocaktaki üç taşın ikisi sağda ve solda olmak üzere yanlarda; üçüncüsü de üst tarafta, daha doğrusu baş tarafta bulunur ki “tömelye taşı” ya da “tömelye” denir. Tömelye ateş yakılan yerin arkasındadır; iri, düz ve yüksek olur, üstüne odun konur. Ekmek yapılırken hamurun doldurulduğu pleki, tömelyenin üstüne yerleştirilir. Tömelyenin arkasındaki taş “femele taşı” denir. Ondan sonraki kısım küllüktür. Buraya eskiden “külhan” denirdi. Külhanın yanlarında bulunan taşlar ateşin etrafa sıçramasını önler. Ateşliğin üstünde dolap vardır. Gaz ve kibrit buraya konur. Islak çarık, sacayağı ve kakuç dolabın yanındaki askıya asılır. Aynı zamanda zincir işini gören sacayağının yanında ateş yanar (Kazmaz, 1992: 49).

3.7.3.10. Mutfakta Kullanılan Araç Gereçler

Açkı çubuğu: Hamurdan açkı açmaya, hamur açmaya yarayan, odundan yapılmış ince, uzun ve yuvarlak çubuk (oklava) (KK: 3).

Açkı tahtası: Kadınların hamur açmakta kullandıkları ayaklı, düz tahta. Bu tahta dikdörtgen, kare veya yuvarlak olabilir (KK: 181).

Albiçi (Albeçi): Bakırdan yapılan, içerisi derin olan yemek tabağı. Genellikle sofraya yemek getirmede ve muhlamanın sofraya konmasında kullanılır.

Bakraç: Bakırdan yapılan bir çeşit kaptır ve genellikle yemek taşımada kullanılır.

Batman: Ölçü aletidir. Bir batman beş kiloya denk gelir.

Çark: Lahana ve yoğurt vurmaya yarayan alettir. Çamdan yapılır. Çam ağacından yana doğru 5-6 filiz veren dal kesilir, soyulur, kurutularak çark haline getirilir. Çarkın boyu 50 cm. kadar olur.

Encis: Plekiyi geri çekmede ve tandırda ekmeğin pişirilmesinde kullanılan alet. Uzunluğu 60-70 cm kadardır ve demirden yapılır. Bir ucu düz diğer ucu çengellidir.

Fiçiko: Su kabağından yapılan kaptır. Su kabağı içi boşaltılıp kurutulmak suretiyle kap haline getirilir. Kaymak, yoğurt ve yağ kabı olarak kullanılır.

Kadı: Ağaçtan özel surette yapılan, ortalama bir metre yüksekliğinde, aynı çapta, yuvarlak, fiçı biçiminde, su geçirmeyen büyük bir kaptır. Kadı genellikle salamura hamsi, salamura peynir, tuzlanmış hamsi, tuzlanmış peynir, turşu gibi uzun süre saklanacak gıda maddelerinin konulması için kullanılır ve buna göre “hamsi kadısı”, “peynir kadısı” gibi isimler alır.

Kakuç: Zincirin ucundaki halkadır. Ağaç ya da demirden yapılır, ucu çatallıdır. Ateşin üzerindeki plekiyi almak için kullanılır.

Kap: Yemek katıp sorafaya koymak için kullanılır. Eskiden bakır kaplar, toprak kaplar daha çok kullanılırken günümüzde bunlar çok azalmıştır.

Kaşık: Yemek yemek için kullanılır. Eskiden daha çok tahta kaşıklar kullanılırken günümüzde demir kaşıklar daha yaygındır.

Kati: Beşikçiler tarafından tahtadan yapılan ve 1950'lere kadar sahan olarak kullanılan kaptır.

Kavran: Tahtadan yapılan 20-25 cm çapında, 100 cm yüksekliğinde yuvarlak bir kaptır. Kavranın altına minci, üstüne de koloti konulur, kolotinin kenarları minci ile beslenir. Böylece koloti peyniri elde edilir.

Kaymaklık: Odundan yapılır ve kaymak koymak için kullanılır. Teknenin üzerinde biriken kaymak, odun kaşığı ile alınarak kaymaklığa doldurulur, sonra yoğurtla birlikte yayığa aktarılır, vurularak yağ yapılır, artan suyu ayran halinde içilir.

Kebiç: Bal kabı olarak da adlandırılır. Ihlamur ağacından yapılır; çünkü ihlamur ağacı balı tutar, balın tadını ve kokusunu bozmaz, ekşimesine meydan vermez. Bir kebiç 5 batman bal alır.

Klenbur: Ocakta, ateşin üzerinde, yukarıdan aşağıya sarkan zincirdir.

Korza: Ağaçtan yapılan, bir tarafı yuvarlak şekilde çıkık olan ve lahana çorbasını ezmek için kullanılan alettir.

Kukari: Demirden yapılan ucu çatallı bir alettir. Kukari plekiyi ateşten kaldırmak ve ateşi karıştırmak için kullanılır.

Lenger: bakırdan yapılır ve sahanın büyüğüdür.

Putina: Çamurdan yapılır, peynir ve kaymak koymak için kullanılır. Yayıda peynir, bastıra bastıra bu kaba doldurulur.

Putinanın çam ağacında yapılanları da vardır. 60 cm boyunda, 8 cm eninde ve yarım santim kalınlığındaki çam tahtalar birleştirilip fındık çubuğu ile sarılır, özel kaba konur, su ile sıkıştırılır. Böylece putina yapılmış olur.

Rapata: Tandır ekmeği yapmaya yarayan alettir. Yarım küre şeklindedir. Dış kısmı yuvarlak, iç kısmı düzdür. Fındık çubuğundan örülür, bezle örtülür, bezin altına yün konulur. Tandır ekmeğinin hamuru, rapatanın üzerinde elle açılarak şekillendirildikten sonra tandırın kenarına yapıştırılır, öylece pişmeye terkedilir (Kazmaz, 1992: 37-44).

3.7.3.11. Gıdaların Muhafaza Edilmesi

Mutfak ve beslenme kültüründe en önemli hususlardan birisi de üretilen gıdaların saklanması konusudur. Bu konu üç noktada düşünülebilir. Birincisi pişirilen yemeklerin kısa süreli muhafazası, ikincisi kış için hazırlanan gıda maddelerinin muhafazası, üçüncüsü de bunların konulacağı yerler ve kaplar (Kazmaz, 1992: 56).

Geçmişte dönemlerde günümüzde bulunan buzdolabı, derin dondurucu gibi teknolojik araçlar olmadığı için günlük yapılan yemeklerin muhafazası da çok zordu. Yapılan yemekler tüketilemediği zaman ekşiyordu (yöre insanının deyimiyle “aldırdı”). Yöre insanı yemeğin ekşimesini önlemek için kaynatma yöntemini kullanırlardı. Kalan yemek, yeniden pişirilir gibi kaynatılırdı böylece yemeğin ömrü birgün daha uzatılırdı (Kazmaz, 1992: 56).

Geçmiş dönemlerde maddi imkânsızlıklar, ulaşımın zor olması gibi sebeplerle insanların istedikleri an istedikleri gıdalara ulaşmaları çok zordu; bu sebeple geçmiş dönemlere gidildikçe pişirilen yemekler dışında beslenme alanında kışa yönelik tedbirler alındığı, gıda maddeleri hazırlandığı görülmektedir.

Kış hazırlığı türlü alanlarda yapılır. Bunların başında tahıl gelir. Bölgede tahıl tarımı mısıra dayanırdı. Harmandan kaldırılan mısır, kabuğu (yöredeki adıyla şokalisi) soyulduktan sonra anbara ya da nalyaya yığılır, burada kurumaya terkedilirdi. Böylece, bir yıllık mısır stoku yapılmış olurdu. Bu mısır unundan kışları en çok temel gıda maddesi olan ekme ve hamsikoli yapımında kullanılırdı.

Rize bölgesi rutubetli olduğu için genellikle sebze kurutulmaz, sadece fasulye ve biber kurusu yapılırdı. Fasulyenin tazesini iplere dizilir, nalya ya da pencere kenarlarına asılır, kabuğu ile birlikte kurutulduktan sonra anbarın bir köşesine konur, kışa saklanır.

Biber toplandıktan sonra ipe dizilir, evin bir yanına, pencereye ya da nalyanın dış kısmına asılarak kurutulur. Fasulyeden ve biberden başka kabak, lahana ve pırasa da kış için hazırlanan gıda maddeleri arasında yer alır. Lahana, karın altında saklanır, gerektiği zaman kürekle çıkarılır.

Kış için hazırlanan gıdaların arasında çerezler de önemli bir yer tutar. Bu çerezlerden birisi de “kastaniça kabağı”dır. Bu tür kabak anbarda, nalyada saklanır, şubat ayına kadar durur. Gelen misafirlere “Bir kabak fesili yapalım” denir ve kabak, dilimlere ayrılıp suda pişirildikten sonra çıkarılır, suyu süzülür, bıçakla kesilerek yenir.

Kış için hazırlanan gıdalar nalya (serender), anbar, mahzen, dolap unluk, tuz sandığı ve hamsi taşında saklanır.

Anbar, yörenin Güneyce gibi fazla mısır yetişmeyen bölgelerinde nalya yerine kullanılan ve evin üst katında bulunan ve yiyeceklerin saklandığı bölümdür. Anbar, havadar olması bakımından evin üst katında çatı arasında, darında bulunur. Anbar, farenin yemesini engellemek için kestane, ceviz veya karaağaç gibi sert ağaçlardan yapılır. Anbar oda biçiminde olur. Eskiden her tarafı kapalı olurdu; ancak son zamanda hava alması için anbara pencere de konulmakta ve bu pencerelere cam yerine tel takılmaktadır. Anbarın bir tarafı bölünür, bu kısma “sakonar” denir. Ufalanan, tane haline getirilen mısır ve fasulye

burada muhafaza edilir. Anbara mısır ve fasulyeden başkayağ, bal, peynir, kabak gibi uzun süre saklanacak gıda maddeleri de konur.

Mahzen bazı evlerde güneş görmeyen bir bölümde bulunan ve içinde turşu, hamsi gibi özel kaplara doldurulmuş yiyeceklerin saklandığı bölümdür.

Dolap, kısa bir süre için yemeklerin ve günlük ihtiyacı karşılayacak gıda maddelerinin saklandığı bir araç olup tahtadan yapılır. Kaplığın yanında, kenarında ya da üstünde rafların üzerinde bulunur. Yemeklerin boşaltıldığı kaplar ve sahanlar dolaba yerleştirilir. Yemek zamanı oradan alınarak siniye getirilir. Nalyaya çıkarılacak kadar fazla olmayan miktardaki mısır, peynir, yağ, ekmek gibi gıda maddeleri de dolaba doldurulur. Böylece dolap bir yönüyle kiler işini görür; yemekler yalnız dolapta veya kazanda muhafaza edilir.

Unluk, mutfakta mısır ununun konulması için kullanılan tahta bölmeye bitişik sabit bir dolaptır. Tahtadan yapılan, daha çok kasaba evlerinde görülen unluk, yerden bir metre kadar yüksekliktedir, üstünde geniş bir kapak, altında kapağı aşağıdan yukarıya doğru hareket eden bir delik vardır. Unluk üstten doldurulur, aşağıdan boşaltılır.

Tuz sandığı tuzun saklanmasına yarayan bir araçtır. Birbirine çakılan dört tahtanın altına ve üstüne birer tahta daha eklenmek suretiyle meydana getirilen tuz sandığı, tömelyenin yanına konur. Yöre nemli olduğu için tuzun nemden etkilenmemesi için ateşin yanına konulmasına dikkat edilir.

Hamsi taşı, kemertaşı ya da karataş olarak da adlandırılır. Hamsi taşı Çayeli'nin 5 km doğusundaki Kemer Burnu'ndan getirilen taşın oyulması suretiyle yapılır. Hamsi, bu kısmın içerisine konur. Aynı iş için kullanılan bir çeşit kap daha vardır ki ona "Çay taşı" denir. Çayda, deniz kenarında bulunan taşlar düzenli biçimde kesilir, oyulur, içlerine hamsi doldurulur. Böylece hamsi uzun süre kalır (Kazmaz, 1992: 56-65).

3.7.3.12. Değerlendirme

Beslenme sadece karın doyurma gibi biyolojik bir ihtiyacı gidermek için yapılan bir faaliyet değildir. Beslenmenin yemeklerde kullanılan gıdaların hazırlanış, şunuş şekilleri;

mutfaqlarda kullanılan araç gereçler; saklama usulleri gibi boyutları ile kültürel bir boyutu da vardır.

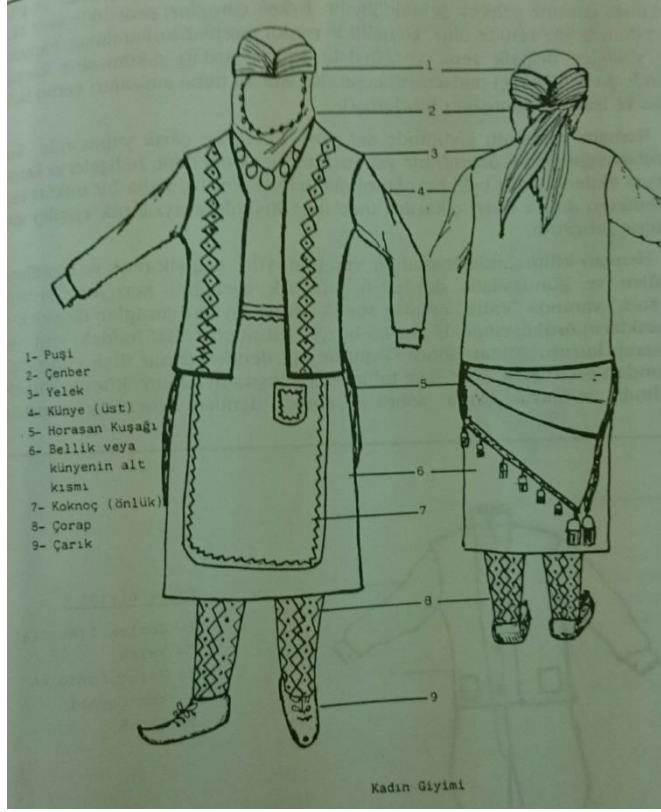
Beslenme ile coğrafya ve iklim özellikleri arasında sıkı bir ilişki vardır. Bu ilişki Rize yöresinde yapılan yemeklere bakıldığı zaman çok net bir şekilde görülebilmektedir. Rize yöresi iklim itibari ile bol yağış alan bir bölgedir ve bu nedenle de bitki florası oldukça gelişmiştir. Buna bağlı olarak da mutfak kültüründe Doğu Karadeniz bölgesinin bütününde olduğu gibi sebze ağırlıklı bir beslenme söz konusudur. Yapılan yemeklere bakıldığı zaman çoğunun yörede yetişen sebzelerin çeşitli şekillerde pişirilmesi ile elde edildiği görülmektedir. Yörede geçmiş dönemlerde özellikle büyükbaş hayvancılık yaygın olmasına rağmen; genelde süt amaçlı bir hayvancılık yapıldığı için yöre mutfağında et yemekleri yok denecek kadar azdır. Etle yapılan yemekler genellikle Türkiye'nin her yerinde yapılan yemeklerdir. Yöreye özgü bir et yemeği bulunmamaktadır. Buna mukabil yörede çok yaygın şekilde yetişen lahanaya ile yapılmış birçok yemek çeşidi bulunmaktadır.

Beslenme kültüründe gıdaların üretimi kadar saklanması da önemlidir. Özellikle ulaşımın zor olduğu, satın alma gücünün çok düşük olduğu hatta savaşların olduğu dönemlerde kışlık besinleri yaz mevsiminde tedarik etmek ve onları kışa dayanacak şekilde saklayabilmek son derece önemli bir husustur. Bu konuda her toplum, birikimleri doğrultusunda yaşadığı iklim ve coğrafyaya uygun teknikler üretmiştir. Rize yöresinde de bu teknikleri görmek mümkündür. Doğu Karadeniz bölgesi çok nemli bir bölge olduğu için gıda ürünleri açısından en büyük tehlike nemden dolayı oluşacak çürüme ve bozulmadır. Bu riske karşı yöre insanının ürettiği en güzel çözüm de serender/nalya gibi isimlerle anılan erzak dopalarıdır. Serenderi Doğu Karadeniz bölgesinin tamamında görmek mümkündür ve kullanım amacı her yerde aynıdır. Serender tamamen yöre insanının iklim şartlarına karşı kendi teknoloji ve mühendislik bilgisini kullanarak ürettiği bir yapı şeklidir ve gıdaların saklanması da son derece önemlidir.

3.8. Giyim Kuşam

3.8.1. Kadın Giyimi

Şekil 15. Hemşin Yöresi Kadın Giyimi

Kaynak: Rize Kültür Derlemeleri, 1999: 253

Kadınlar başlarına Trabzon'dan getirilen kırmızı çember sararlardı. Bellerine de Rize peştemalı bağlarlardı. Ayaklarına çarık, çarığın içine de koyun yününden yaptıkları çorapları giyerlerdi (KK: 22). Köy halkı, giysilerini kendisi üretirdi. Koyun yününü eğirir bundan şal yaparlardı. Kendir, kenevir ekerler, kadınlar bunlardan kumaş dokurlardı. Kadınların bu kendirleri sökerken bayıldıkları bile olurdu. Bunların dışında kadınlar, “lemsca” denilen gömlekler, pantolonlar işlerlerdi (KK: 5).

Kızlar başlarına “makasli peştamal” denilen 1 m x 0.7 m ebadında kırmızı, sarı, siyah ve beyaz ipliklerden örülen kenarları püsküllü, pamuklu dokuma baş örtüsü takardı (Öztürk, 2005: 809).

Rize merkezde kadınlar başlarına siyah tülbent ve çember, makaslı peştamal-çeşan takarlardı. Bedenlerine de elbise, etek, bluz, içdonu, dolaylık giyerlerdi. Ayaklara çorap ve ayakkabı giyerlerdi. Kırsal kesimde ise başa şifon, çember ve iç bağı giyilir. Bedene diplik, köynek, içlik, göğüslük, göynek, elbise-forka, yelek, çuha önlük (koknoç), iç donu ve

şalvar, kurta, kemer ve şal kuşak giyilirdi. Ayakta yün çorap, yemeni veya çarık (çapula) bulunurdu (Salman, 2006: 180-182).

Şehir merkezinde yaşayan kadınların geleneksel kıyafetleri şu parçalardan oluşurdu:

Siyah tülbent ve çember: Saçların korunmasını sağlamak için makaslı peştemalin altına sarılan tülbent, çok ince pamuklu kumaştan dokunarak elde edilir. Genelde beyaz renkli veya desenli olarak kullanılır. Tülbentin kenarları tül boncuk, iğne oyası veya dantel ile süslenir. Bazı yörelerde örneğin Cimil’de baş peştemalini tutturmak için peştemalin üzerine çember biçiminde bağlanıp düğüm atılarak kullanılır (Salman, 2006: 180).

Makaslı peştamal/Çeşan: Başa, çemberli veya çembersiz olarak takılan büyükçe bir başörtüsüdür. Yaklaşık olarak 1 m eninde, 1.75 cm boyundadır. Kenarları kalın çizgili, orta bölümleri düz ince çizgili olabildiği gibi aynı kalınlıkta çizgilerden de oluşabilmektedir. Çizgiler çoğu zaman kırmızı, siyah, beyaz ve sarı renklerden oluşur. Dokuma tekniğinden dolayı desenin ağzı makasa benzediği için makaslı adı verilmiştir. Genellikle başta kullanılan peştamal, bazı bölgelerde takım halinde hem belde hem başta kullanılır. Başa bağlama şekline gelince; peştemalin sağ ucu uzun, sol ucu daha kısa bırakılır. Sağ tarafta kalan uzun taraf, sol omuzdan atılarak boğazı saracak şekilde bağlanır (Salman, 2006: 180-181).

Elbise: Çiçekli desenleri olan basma kumaştan dikilebileceği gibi desenli pazen kumaştan ya da düz renkli kumaştan da yapılabilir. Uzun kollu elbisenin beden kısmı düz kesimli, etek kısmı ise bol bir şekilde büzgülerle yapılır. Etek altları, fırfırlı fitolarla veya su ataşları ile süslenir (Salman, 2006: 181).

Etek: Desenli basmadan veya saten kumaştan yapılan etek, belden bir lastikle büzülerek kullanılır. Uçları sutaşı ile süslenir. Basmadan olanı günlük giyilirken kadife ve saten olanları ise özel günlerde ve misafirlikte giyilir (Salman, 2006: 181).

Bluz: Sadece Rize’de dokunan, kendinden desenli olan ve çeşitli renkleri bulunan Rize bezi kumaşından ya da saten kumaştan yapılır. Robadan büzgülü olan bluz, hâkim yakalı, uzun kollu ve manşetlidir (Salman, 2006: 181).

İçdonu: Pamuklu veya keten kumaştan yapılır. Boyu dizüstüne kadar iner. Elbise altına giyilerek kullanılır (Salman, 2006: 181).

Dolaylık: Bele dolanarak kullanılması nedeniyle dolay peştamal olarak isimlendirilen çizgi desenli bir peştemaldir. Kuşak şeklinde kullanılan dolaylık basma etek üzerine bel kısmından sarılarak kullanılır. Dolaylık, 80x130 cm ölçülerinde, çizgili kumaştan yapılan iki renkli yöresel bir bel bağıdır. Pamuk veya ketenden dokunur. Dolaylık peştamal, belde bir torba şeklini alarak büyük bir kolaylık sağlamaktadır. Köylü kadınlar, bu torba içerisine bahçede topladığı çeşitli sebzeleri biriktirip taşıyabilmektedir. Gezmeye veya çarşıya çıkan kadınlar dolaylığı düz olarak bellerine sararlar. Dolaylığı belden 6 cm kadar kıvrılarak arka bel üzerine iki düğüm atarak tutturulur. Kıvrılan 6 cm'lik kısım, bir kemer gibi beli tutar. Dolaylığın boyu elbisenin boyunu birkaç santim geçer. Çay toplamada veya bahçe işlerinde kullanırken bele bağlı dolaylığın iki ucu kaldırılarak bel kemerine sokulur. Böylece dolaylığa bir torba şekli verilmiş olur. Bu torba, elle toplanan sebze ve meyvelerin biriktirilmesine elverişli bir hal alır (Salman, 2006: 181).

Ayakkabı: Eskiden ayağa giyilen çarıkların yerini daha sonraları yemeni almıştır. Bej rengi, kırmızı, kahverengi ve siyah en fazla kullanılan renklerdir.

Kırsalda yaşayan kadınların giyim kuşamları şehir merkezinde yaşayanların giyim kuşamlarından bazı farklılıklar göstermekteydi. Kırsal kesim kadınının geleneksel kıyafetleri şu parçalardan oluşmaktaydı:

Şifon: Kenarları pul boncuklarla işlenmiştir. Köşe kısmı alın üzerine gelecek şekilde örtülür. Karşıda kalan çapraz köşe de arkadan bele doğru sarkıtılır. Siyah renkli olan şifon eşarp ipek iplikle dokunmuş ince ve şeffaf bir kumaştır (Salman, 2006: 181).

Şay/Şar (Şayak/Puşi): Rize'de şay ve şar olarak adlandırılan bir örtü, şifonun üstüne bağlanır. Arkadan öne doğru dolaştırılarak getirilen şay, önden bir kez dolandırıldıktan sonra zarif bir şekilde düğümlenerek arkaya doğru götürülür ve başın gerisinde sıkıca düğümlenir. Çeşitli renklerde olabilmekle birlikte genelde çingene pembesi ya da sarı renkli olanları tercih edilmektedir (Salman, 2006: 181).

Çember: Kenarları çeşitli el oyaları veya boncuklarla süslenmiş olan siyah renkli bir yemenidir (Salman, 2006: 181).

İç bağı: Yazma türünde olup şifonun kaymasını önlemek amacıyla en içte kullanılan yazma türü bir örtüdür (Salman, 2006: 181).

Diplik: Patiska kumaştan çift katlı olarak dikilen diplik, belden büzgülü, uzun kollu bir giysi parçasıdır. Kol ağızlarına, yakasına ve eteklerine tandil dikilmektedir. Hemşin yöresine ait bir giysi parçasıdır (Salman, 2006: 181).

Köynek: Bütün kumaş türlerinden dikilebileceği gibi genelde kadife kumaştan yapılan köynek, koyu yeşil, bordo, lacivert ve kahverengi kumaşlardan yapılır. Bele ya da robaya kadar düğmeli olan köynek, yuvarlak yakalıdır. Kolları düz veya manşetli olabilmektedir. Etek uçları, kol ve yaka ağızları sutaşı, dantel veya fırfırlarla süslenmektedir (Salman, 2006: 182).

İçlik: Köynek üzerine giyilen ve her çeşit kumaştan yapılabilen boyu kalçaya kadar uzanan bir iç giysisidir (Salman, 2006: 182).

Göğüslük: İçliğin üzerine takılarak kullanılır. Çeşitli renklerde ipekli kumaşlardan yapılır. 30x40 cm boyutlarındaki kumaşlardan dikilir. Bel boyuna bantlarla bağlanan göğüslük, çocuk önlüğü görünümündedir. Düz renkli, boyuna çizgili veya desenli kumaştan yapılabilmektedir. Hemşin dolaylarında günlük olarak giyilen bu kıyafet, kadife, kutnu veya bunlara benzer kumaşlardan yapılmaktadır (Salman, 2006: 182).

Göynek: Yarım kollu ve yakasız bir modele sahip olan göynek, kendirden dokunmuş kumaştan dikilir. Basit dikişli olan bu kıyafet parçası diz üstüne kadar uzanır.

Elbise-Forka: Yörede forka adıyla bilinen elbise, furka veya foga gibi isimlerle de bilinmektedir. Önden ya da arkadan düğmeli olan elbise, hâkim yakalı ve kol manşetleri tek düğmelidir. Kumaş rengine yakışacak renkte sutaşları ile süslenen giysinın etekleri fırfırlarla da zenginleştirilir. Günlük kıyafetlerde basma kumaş kullanılırken, özel günlerde ise kadife ve ipekli kumaştan yapılmış elbiseler kullanılır. Dizkapağı altına kadar uzanan elbise, alt ve üst bölümü bütün olarak yapılan bir giysidir (Salman, 2006: 182).

Yelek: Elbisenin üstüne giyilir. Kollu ve kolsuz şekilleri vardır. Kumaştan kesilerek dikilen ve örme olarak yapılan iki çeşidi vardır. Yeleklerin kenarları değişik motiflerle

işleme yapılarak veya simli püsküller ve pullarla süslenerek oluşturulur. Genellikle koyu renkler tercih edilir (Salman, 2006: 182).

Çuha: Kadife kumaştan dikilen çuha, sutaşı ve gümüş düğmelerle süslenmiş bir ceket türüdür. Yaka, kol ve cepler ayrı renklerde olan kadife kumaşlardan yapılır. Dantellerle de ilave süslemeler gerçekleştirilir (Salman, 2006: 182).

Önlük (Koknoç): Siyah renkte olan önlük, giysinın üzerine takılarak kullanılır. Saten veya keten kumaştan yapılan önlük, cepli ve kenarları süslüdür. Önlükler belden itibaren forkanın firfırları hizasına kadar iner. Bel kısmı iki yandan presli olup kendi kumaşından yapılmış şerit biyelerle bele bağlanır. Kenarları kırmalı olan önlük, pembe veya sarı sutaşlarıyla süslenir (Salman, 2006: 182).

Kemer: Şal kuşağı bele tutturmak için kullanılır. Bu kemerlere tankkupak veya dizbak da denir. Bunlar 1 cm eninde ve 2-3 m boyundadır. Tank kupak ile dizbakın farkları da vardır. Dizbaklar, çarpana adı verilen dokuma türünden yapıldığı için bu kuşaklara çarpana kuşak da denir (Salman, 2006: 182).

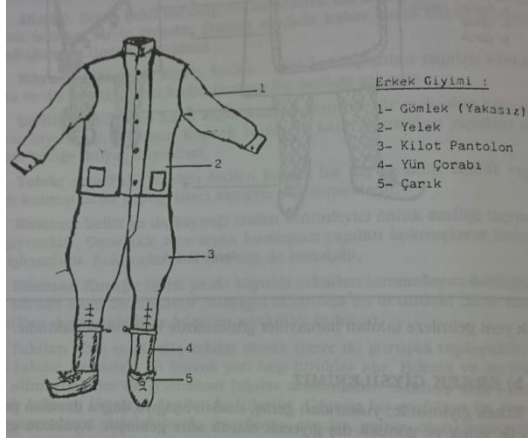
Şal kuşak: Bele bağlanan bir kuşak türüdür. Yün malzemeden kare biçiminde dokunan bu kuşaküçgen biçiminde katlanarak kullanılır. Üçgen kısmın sivri tarafı arkaya gelecek şekilde bele, öne doğru dolanarak sarılır. Kuşak olarak lahorinin dışında yün, ipek ve orlondan dokunan türleri de mevcuttur (Salman, 2006: 182).

Çorap: Genelde beyaz yünden elde örülen çoraplar, renkli ipliklerle desenlendirilerek süslenir. Yöreye has motifler taşıyan bu çoraplar titer, eğrili, kereç, çalıklı, buruk açığı, zampara bıyığı gibi isimler alır (Salman, 2006: 182).

Yemeni: Üstü deri, altı kösele olan ökçesiz bir ayakkabıdır. Genellikle kırmızı renkte olan yemeniler bazen de giysi bütünlüğünü sağlamak için giysi rengine yakın renkte de olabilmektedir (Salman, 2006: 182).

3.8.2. Erkek Giyimi

Şekil 16. Hemşin Yöresi Erkek Giyimi

Kaynak: Rize Kültür Derlemeleri, 1999: 254

Erkekler yığmal şalvar (mçoğa) dikerlerdi. Bele dizbak denilen kuşaklar sarılırdı. Lemsca'dan yapılmış yakasız gömlekler de vardı. Her şeyi kendirden yaptıkları ipliklerle kadınlar örerdı. Koyun yününden kışlık çoraplar örülürdü, bazıları kafalarına sarık da sarardı. Ayaklara çarık giyilirdi. Çarık da halkın kendisinin yaptığı bir ayakkabıydı. İnek derisini soyduktan sonra bir yere gerip güneşte kuruturlardı. Kuruduktan sonra da birer çarıklık (çablalık) parçalar halinde keserler ve çarık dikerlerdi.

Kendirler eğrilip imece ile lemsca yapılır, şal örülürdü. İmeceler genelde kışın olurdu. Bir akşam benim, bir akşam senin, bir akşam diğerinin... Bu şekilde herkesin yünü eğrilirdi. Bir kişi yünü inceleştirirdi, 20 kişi devamlı iplik eğirirdi. Şal çok sert bir şeydi, onun için sıcak suyla yumuşatılırdı. Daha sonra da terzilere diktirilirdi⁵⁰ (KK: 5).

Geleneksel erkek kıyafetleri şu parçalardan oluşurdu:

Kudi (Başlık): Genelde siyah renklidir. Giyilen giysinin kumaşından yapılabileceği gibi koyu renkli farklı bir kumaştan da dikilebilirdi. Başlığın her iki yanında 20 cm eninde, 70-80 cm boyunda uçları süslü olan sarkaçlar vardır. Sarkaçların uçları süslemeli olup bu kısma "kireviz" adı verilir. Sarkaçlar, başlığın düşmemesi için başa sarma maksadıyla da kullanılır. Böyle sarılınca arkadan düğümlenerek sıkıştırılır (Salman, 2006: 180).

⁵⁰ Giyim kuşam konusunda daha ayrıntılı bilgi için bkz: (Kazmaz, 1998: 115-116)

Göynek/İç göyneği: Keten ve pamuklu kumaştan yapılan göynek kısa kollu olup en içe giyilen fanila ya da atlet vazifesi gören bir iç çamaşırıdır (Salman, 2006: 180).

Diplik: Kalçaya kadar uzanan ve patiskadan dikilen uzun kollu bir iç çamaşırıdır (Salman, 2006: 180).

Mintan: Keten, poplin veya ipekli kumaştan dikilen beyaz renkli, uzun kollu, hâkim yakalı bir gömlektir. Kolları uzun ve manşetli olan mintan çift ceplidir (Salman, 2006: 180).

Yelek: Kışlık ve yazlık olmak üzere iki türü vardır. Yazlık olanı kolsuz, kışlık olanı uzun kolludur. Kışlık olanına “ruza” adı verilir. Siyah veya çabuk kirlenmeyen haki renklerde dikilir. Yün kumaştan yapılan yelekler hâkim yakalıdır. Üst cepler körüklü ve kapaklıdır. Önden bel hizasına kadar açık ve düğmelidir. Alt cepler yan taraftadır. Kolsuz yelekler tamamen önden açık ve düğmelidir (Salman, 2006: 180).

Çuha: Pantolona uygun kumaştan dikilen bir cekettir. Ceket kolları omuz kısımlarında hafifçe bol olup bileklere doğru daralır. Düğme olarak genellikle gümüş düğme kullanılır. Hemşin dolaylarında kullanılan bir giysidir (Salman, 2006: 180).

Çıkvar: Yün kumaştan dikilen bir erkek pantolonudur. Siyah veya gri renklidir. Üst kısmı dize kadar geniş, dizden aşağısı dar ve yanlardan düğmelidir. Yün kumaşlar daha çok Hemşin civarında dokunur ve buralarda kullanılır (Salman, 2006: 180).

Pantolon-Asma Kilot-Kilot Pantolon ve Zıpka: Pantolonda kullanılan kumaş kışlık olanlar için yünlü, yazlık olanlar için de ince kumaştan olup yelekle bütünlük sağlayacak renktedir. Dizlerin iç kısımlarısürtünmeden meydana gelebilecek yırtılmalara karşı deri ile dikilir (Salman, 2006: 180).

Zangal: Keçi kılından yapılan bu ayakkabı aslında yün çoraba benzer. Ayak tabanına lastikle bağlanan bu giysi parçasının aslında taban kısmı yoktur. Diz ve ayak bileği arasına normal çorabın veya pantolonun üstüne giyilir (Salman, 2006: 180).

3.8.3. Değerlendirme

Rize yöresi giyim-kuşam kültürü incelendiğinde eski dönemlerde kıyafetlerin ham maddelerinin halkın kendi ürettiği dokumalar, örmeler ve hayvan derileri olduğu açıkça görülmektedir. Halk, kendi imkânları ile elde ettiği yünlerden ve hayvan derilerinden kendi kıyafetlerini oluşturmaktadır. Burada hem halkın yeterli alım gücünün bulunmaması hem de köylerden şehirlere ulaşımın günümüzdeki kadar kolay olmaması en büyük etkidir. Yörede Rize Bezi (Feretiko)'dan dokunan gömlek ve içlikler uzun yıllar halkın giyim kuşam ihtiyacını karşılamıştır. Hem hammaddesi halkın kendi yetiştirdiği keten olduğu için hem de sağlık açısından faydalı bulunduğu için (Rize bezinin “hava alma” ve vücudu serin tutma özelliği vardır) bu giysiler yörede çok yaygın olarak kullanılmıştır.

Yöre insanının beslediği keçi, koyun ve sığır derisinden elde ettiği çarıklar günümüzdeki gibi fabrikasyon ayakkabıların olmadığı dönemlerde halkın ayakkabı ihtiyacını karşılamıştır. Hem feretikodan giysi dikmek hem de deriden çarık yapmak özel beceri isteyen zanaatlar olduğu için bu giyeceklerin kullanıldığı dönemlerde bu işi yapan çok sayıda usta varmış; ancak günümüzde bu giysiler kullanılmadığı için bunların yapıldığı tezgâhlar ve yapan ustalar da yavaş yavaş yok olmaktadır. Öyle ki saha araştırmamız sırasında çarık dikmeyi bilen, daha önce çarık dikmiş olan insan sayısının üç-beş kişiyi geçmediğini gördük.

Rize yöresi kıyafetlerini incelerken dikkat çeken hususlardan birisi yöre kıyafetlerinin genellikle dar ve vücudu saran elbiseler olmasıdır. Bu da coğrafyadan ve insanların yaşam tarzlarından kaynaklanmaktadır. Yöre insanı dik ve engebeli bir coğrafyada sürekli hareket halinde yaşadığı için giyimleri de bu hareket ve yaşam tarzına uygun olarak dizayn edilmiştir.

3.9. Halk Takvimi

Halk takvimi bir olayı, toplum tarafından önem gösterilen bir anı ya da toplum üyelerince bilinmesi gerekli bir zaman dilimini, mensubu olunan toplum tarafından kabul edilmiş ve tekrar edilen periyodik bir sistem; hatırlamayı kolaylaştıran doğal ama aynı zamanda dinamik bir sistem bütünüdür. Van Genep'a göre geçiş ritleri doğum, ölüm gibi yaşam döngüsü ayinlerinin yanı sıra bereket ve takvimsel zamanları da kapsamaktadır

(Emiroğlu ve Aydın, 2003: 326). Buna göre takvimsel zaman Şimdiki gibi çizgisel bir yapı değil, döngüsel bir yapıyı oluşturmaktadır.

İlkel toplumlarda yeni yıl, tüm topluluk için yeni hasat üzerindeki tabunun kaldırılmasına eşdeğerdir. Böylece hasat tüm topluluk için yenilebilir ve kullanılabilir hale gelir. Farklı mevsimlerde ayrı zamanlarda olgunlaşan birden fazla tür tahıl veya meyve ekimi yapılan yerlerde kimi zaman birden fazla yeni yıl bayramı olduğunu görmek mümkündür (Eliade, 1994: 61). Zaman birimi olarak güneş yılının kabul edilmesi Mısır kaynaklıdır. Diğer tarihsel kültürlerin çoğunluğunda ve belli bir döneme kadar Mısır'da yıl, aynı zamanda hem güneş hem ay takvimine dayalı, 360 günlük (her biri 30 gün olan 12 aylık) ve beş artık günün eklendiği bir yıldır. Yılın başlangıcı gerek ülkeden ülkeye gerekse dönemden döneme deđiŐiyor, bayramların ritüel anlamlarının tekabül ettiği varsayılan mevsimlere uyması için sürekli takvim reformları yapılıyordu (Eliade, 1994: 62).

Her yeni yıl zamanın baştan başlaması, yani kozmogoninin bir tekerrrdr. İnsanın dönemsel selametinin dolaysız muadilinin gelecek yılın besininin sağlama alınması, yeni hasadın kutsallaŐtırılması olması bu törenin ilkel bir tarım bayramının kalıntısından ibaret olduğu gibi bir izlenime kapılmamıza yol amamalıdır. Beslenme, gerçekten tüm arkaik toplumlarda ayinsel bir anlam taşımıştır; bizim hayati değerler dediğimiz Şey aslında biyolojik terimlerle ifade edilmiş bir ontolojidir; arkaik insan için hayat mutlak bir gerçekliktir ve bu Şekliyle kutsaldır (Eliade, 1994: 64-69).

Josph Campbell'a göre yerli olarak addedilen halkların mevsim Őenliklerini doğayı denetleme çabası olarak anlatmak alışkanlık olmuştur; ancak bu yanıltıcı bir açıklamadır. İnsanın her eyleminde ve özellikle de yağmur bulutlarının getirdiği, hastalığı iyileŐtirdiđi büyü ayinlerinde denetleme arzusu elbette vardır; ancak bütün gerçekten dinsel törenlerin egemen motifi kaderin kaçınılmaz Őeylerine teslim olmadır. Kışın gelmesini engellemeye çalışan bir toplum yoktur. Aksine törenlerin hepsi doğanın geri kalanıyla birlikte kıŐı karşılamaya hazırlanır. Baharda zayıf düşmüş toprak hemen ürün vermesi için zorlanmaz, önce kendisini toparlayabilmesi adına onu iŐlemeyi esas alır. Zorluklar ve neşe dönemleri içinde yılın bu muhteŐem döngüsü insan topluluklarının yaşam macerasında tekrar eden bir düzende sürüp gider (Campbell, 2010: 429).

Geçmişte belli bir olayın zamanını göstermek için halk dilinde örneklerine sık sık rastlanan yöntem, toplumun yaşamında iz bırakmış daha önemli bir olayın bellek taşı olarak alınmasıdır. Seferberlik (1914-1918 Savaşı), 93 Harbi (1876), Balkan Harbi (1912), Erzincan depremi (1939) gibi. Kimi zaman da tersine bir yol tutularak, bir olayın tarihini, konuşan kişi kendi yaşını kendi yaşını hareket noktası olarak belirler. “Ben 15 yaşında iken...” gibi. Bunlar şüphesiz bireylik değerinde yöntemlerdir (Boratav, 1984: 132).

Hayvancılıkla ilgili kelimeleri ay adlarını göstermek için kullanmak Türklerde eski bir gelenektir. Kaşgarlı Mahmud’un sözlüğünde, kışın yaklaştığı bir döneme koç katımı anlamında koy köği, baharın başlangıcından sonraki aya oğlak ay ve ondan sonrakine de ulug ay deniyor. Anadolu takvimlerinde koç katımını gösteren dönemlerden başka da döl dökümü, kuzu ayı, döl başı deyimleriyle belirli mevsim bölümlenmelerinin gösterilmesi aynı yöntemin çeşitlenmeleridir. Bu son türden halk takvimlerinde aynı deyimlerle gösterilen dönemlerin resmi takvimde aynı aylara veya ay bölümlerine rastlaması düşünülemez, örneğin koç katımı veya döl dökümü her bölgenin iklim şartlarına göre daha erken veya daha geç olur (Boratav, 1984: 136).

Halk takvimlerinin belirlenmesinde gündelik hayatta elde edilen tecrübelerin yanı sıra tarihsel, sosyal, ekonomik ve dinsel olgular etken amiller olarak göze çarpmaktadır. Gündelik hayatını temelde tarım ve hayvancılıkla idame eden toplumlarda doğanın dengesini idrak etmek ve yaşantıyı bu denge etrafında kurabilmek temel amaçtır. Tarım ve hayvancılık temelli üretim tarzı, insanları ister istemez tabiatı gözlemlemeye ve belirli işlerin her yıl belirli zamanlarda yapılabilmesi için belirli günlere özel adlar verilmesini gerektirmektedir. Bu nedenle toplum ekonomisini oluşturan üretim biçimleri yerel takvimlerin oluşmasında önem taşır. Örneğin fındık üretiminin yapıldığı Doğu Karadeniz bölgesinin hemen tamamında ağustos sonu ve eylül ayı başlarının fındık ayı olarak adlandırılması bu duruma örnektir. Ancak aynı bölgede yer almalarına rağmen denize kıyısı bulunan ilçeler balıkçılık etrafında gelişen ekonomileri sonucu eylül ayını istavrit ayı olarak adlandırmaktadır. Benzer şekilde haziran ayının kiraz olarak adlandırılması her yıl aynı zamanda kiraz hasadının yapılacağı, temmuz ayının orak ayı olarak adlandırılması ekinlerin biçilmesi zamanının göstergesidir. Orak ayında ayın ilk on beş günü bölgede genellikle yağmur yağdığı için insanlar bu günlere çürük günler adını vermiştir (Yılmaz, 2014: 453).

Mevsim, ay ve günlerin adlandırılmasının yanı sıra insanlar bazı günleri uğurlu, bazı günleri uğursuz olarak nitelerler. İşlerini ona göre ayarlarlar. Bu inanış tüm toplumlarda olduğu gibi Türk toplumunda da tarih boyu bulunmaktadır. Bir toplumun inanışlarının oluşumunda, bağlı bulunduğu inanç sisteminin şekillendirici etkisi vardır. Örneğin Müslümanlarca kutsal kabul edilen Cuma günlerinde iş yapmak, evi süpürmek uğursuzluk alameti olarak görülür ve melekleri kaçıracağı inancıyla bu günde iş yapmaktan kaçınılır. Eski inanışlardan etkilenme olduğu gibi çeşitli diğer adet ve inanmalardan etkilenme de vardır (Boratav, 1984: 137-138).

Çalışma sahamızda Miladi takvimin yanı sıra "eski hesap" adıyla bilinen Kameri takvim ve 12 Hayvanlı Türk Takvimi diye adlandırdığımız en eski Türk takvimi de kullanılmaktadır. Bu takvime göre:

Yıl Adları:

1. Yılan yılı
2. Sığır yılı
3. Koyun yılı
4. Keçi yılı
5. Sıçan yılı
6. İt yılı
7. Tavuk yılı
8. Tilki yılı
9. Domuz yılı
10. Ayı yılı

Olarak bilinmektedir. Bu yılların içerisinde yılan yılında çok kıtlık olduğu, koyun yılında ise çok bolluk olduğu belirtilmektedir.

Yöre halkı aylara da Miladi takvimde bildiğimiz ay isimlerinin dışında isimler vermiştir. Bu isimler şu şekildedir:

Ay Adları:

Ocak: Boyug ay

Şubat: Gucug ay

Mart: Mart

Nisan: April

Mayıs: Mayıs

Haziran: Çerez

Temmuz: Çürük ay

Ağustos: Ağustos ayı

Eylül: İlk cüz

Ekim: Orta cüz

Kasım: Ahir cüz

Aralık: Kara kış

Rize Merkezde Ay Adları:

Kalandar: Ocak

Küçük: Şubat

Mart: Mart

April: Nisan

Mayıs: Mayıs

Kiraz: Haziran

Orak: Temmuz

Ağustos: Ağustos

İstavrit: Eylül

İzim: Ekim

Ayrit: Kasım

İstiyana: Aralık

Kalkandere İlçesinde Ay Adları:

1. Karakış

2. Yenyıl

3. Küçüg ayi

4. Mart

5. April

6. Mayıs

7. Kerez ayi

8. Çurug ayi

9. Ağusto

10. Ohtorvi

11. Uzim ayi (KK: 153).

Çayeli İlçesinde Ay Adları:

Ocak: Beyuğayi

Şubat: Kuçuğayi

Mart: Mart

Nisan: Abril

Mayıs: Meyis

Haziran: Kirazayi

Temmuz: Çuruğayi

Ağustos: Ağusyos

Eylül: İstavrit

Ekim: Oğtovri

Kasım: Uzumayi

Aralık: Hustiyar (KK: 155).⁵¹

Eyyam-ı bahur yazın en sıcak günlerini, ağustos ayında yedi gün süren sıcakları anlatmak için kullanılan bir ifadedir. Başka bir deyişle eyyam-ı bahur temmuzun son gününde başlayıp ağustosta devam eden yedi gündür (Kazmaz, 1998: 257).

3.9.1. Değerlendirme

Halk takvimi insanların gündelik hayatlarını düzenlemek için kendi bilgi ve tecrübelerine dayanarak oluşturduğu takvimlerdir. Rize yöresinde de halk, kendi kültürel geçmişi ve tecrübelerine dayanarak bir halk takvimi oluşturmuştur. Bu takvimde dikkat çeken unsurlardan birisi On İki Türk Takvimi'nin yörede hala biliniyor ve kullanılıyor olmasıdır. 12 Hayvanlı Türk Takvimi'nde yer alan yıl adlarının (Osman Turan, 2004) hala unutulmadan yörede ay adı olarak kullanılıyor olması çok ilgi çekicidir.

Yörede ilçeden ilçeye küçük değişiklikler göstermekle birlikte aylara verilen isimler, Doğu Karadeniz bölgesinin diğer illerinde kullanılan isimlerle hemen hemen

⁵¹ Günler ve aylarla ilgili halk inanışları ayrıntılı bir biçimde "Halk İnanışları" bölümünde verilmiştir.

aynıdır.⁵² Bu isimlendirmelerde yörenin başlıca geçim kaynağı olan tarım ve hayvancılığın izlerini görmek mümkündür. Bu da bize halk takviminin halkın gündelik yaşantısı ile son derece yakından ilgili olduğunu göstermektedir.

3.10. Halk Meteorolojisi

Meteoroloji, tarihin derinliklerinden itibaren insanoğlunun yaşam kavgasının bir istihbarat silahı olmuş; her yıl mutad şekilde tekrar eden semavi olaylar, fırtına, soğuk veya sıcak dalgaları özenle kaydedilmiştir (Oğuz, 2003: 778). Anadolu'da geleneksel hava tahminleri yörelere göre az çok farklılıklar arz etmektedir. Çoğu zaman geleneksel takvim bilgisi ile birlikte işleyen bu bilgi çeşidinde, hava tahminlerinin yapılmasında dikkate alınan emare ve araçlar, Nail Tan tarafından şu başlıklar altında toplanmaya çalışılmıştır (1976: 250-275):

- 1) Uzaydaki varlıklardan ve göksel olaylardan yararlanarak tahmin
- 2) İnsanlardan yararlanarak tahmin
- 3) Bitkilerden yararlanarak tahmin
- 4) Hayvanlardan yararlanarak tahmin
- 5) Yerel işaretlere göre tahmin
- 6) Tabiattan yararlanarak tahmin
- 7) Haftanın günlerinden yararlanarak tahmin
- 8) Halk takvimine göre tahmin
- 9) Diğer tahmin yöntemleri

Rize yöresinde de halkın gündelik hayatını düzenlemek ve gerekli durumlarda tedbirler almak için kuşaktan kuşağa aktardığı meteorolojiye yönelik bilgileri mevcuttur. Bu bilgilerden bazıları şunlardır:

⁵² Karşılaştırma yapmak için bkz: (Yılmaz, 2014: 454).

Kestanenin bol olduğu yıllarda kışın karlı ve sert geçeceğine, karayemişin çok olduğu yıllarda ise findığın bereketli olacağına inanılır (Yazıcı, 1985: 63).

Ocak ayının ilk on iki günü, on iki ayı temsil eder. O günlerde hava nasıl olursa, o aylarda da hava o şekilde olur. Örneğin birinci günün yarısı güneşli yarısı yağmurlu geçerse ilk ayın (Ocak ayı) da yarısı güneşli yarısı yağmurlu geçer (KK: 3, 21).

Çakallar güneşli günde fazla bağırdığı zaman ertesi gün yağmurlu, yağmurlu havada fazla bağırdığı zaman ertesi gün güneşli olur.

Sağ kulak kaşınırsa ertesi gün hava güzel olur. Halk arasında "Eyam geliyor" denir. Sol kulak kaşınırsa ertesi gün hava kötü olur.

Gökyüzü güneyden gürleyince güneşli, kuzeyden gürleyince yağmurlu olur.

Görülen gök kuşağının renklerine göre o yıl hangi sebzelerin çok olacağına yönelik tahminler yapılır. Yeşil ve tonlarında görüldüyse lahana, mısır çok olur. Sarı, kırmızı görüldü ise buğday, arpa çok olur.

Yaz ortasında yaprak sararırsa kış erken gelir. Hava çok yağmurlu giderse "Eyvah bu kış ağır olacak" denir (KK: 4).

Kuka Bağırmasına Göre İklim Tespiti:

Bizim buralarda kuko derler, "gukgu, gukgu" diye bağırır. Kuko bağırdığı zaman ekinler ekilmeye, fasulyeler dikilmeye başlar. Komşular birbirine "Kuko bağırdı mı?" diye sorar. Komşusu bağırdı derse dikerler. Genelde kuka mart, nisan ayları gibi bağırır.

Ayrıca kuka bağırana kadar fomarinin yemeği yapılır yenir (bir çeşit ot); ama kuko bağırdıktan sonra yenmez (KK: 154).

Kalandar ayının ilk on iki gününde havaların durumu izlenir. Her günün hava durumu sırası ile o yılın aylarına karşılık getirilir. Belirli ayların yerini tutan günlerde hava nasılsa o günün karşılığı olan aylarda da havanın öyle olacağına inanılır.

Diğer bazı ayların özellikleri de şunlardır:

Kiraz ayında kirazlar olgunlaşır.

İzim ayında üzümler olgunlaşır.

Orak ayında çayırlar biçilir.

İstavrit ayında balık sezonu açılır.(1 Eylül) (KK: 68).

Ufukta Nil yeşili bulunursa rüzgâr çıkacak, hava bozacak demektir. Yeşilin içinde kızılık olursa rüzgâr şiddetli eser.

Mavi gökte beyaz bulutların şekillenmesine, birbiri üzerine konmasına “kaz göğsü” denir. Gökte kaz göğsünün oluşması havanın bozacağına delalet eder. Havanın bozması, rüzgârla birlikte yağmurun geleceği anlamında kullanılan bir deyimdir. Rüzgâr olursa yağmur da olur (Kazmaz, 1998:249).

Güneş batarken alt taraftan denize değdiği yere alt dudak, dairenin üst kısmına üst dudak denir. İki arasında mesafe zaman açısından 11 dakikadır. Hava tahmini için bu esnada güneşin aldığı renkten yararlanır. Grup sırasında daha doğrusu, güneş batarken renginin sarı olması yağmur yağacağını gösterir. Sarı renkteki güneşe “ölü güneşi” denir; ölü güneşine bakarak hava tahmininde bulunurlar. Ölü güneşi denize değil de dağa batarsa yine yağmur yağacağına delalettir. O zaman rengi kirli sarıdır. Kirli sarı, kızıl renk alırsa kuvvetli bir rüzgârın çıkacağını gösterir. Bedir zamanı ayın çevresinde küçük daireler çizilmiş gibi şekiller görülür. Bunlardan aya yakın olana “küçük daire”, daha geniş olana “büyük daire” bu dairelere de “mat bulut” denir. Mat bulut, kirli anlamına gelir. Geniş, büyük daire rüzgâr eseceğini, havanın bozacağını gösterir. Bu işaret belirdikten sonra havanın bozma süresi en az 3, en çok 24 saattir (Kazmaz, 1998: 251–252).

Ateş yandığı zaman dumanın dimdik çıkması havanın bozacağının işaretidir. Yaz ise yağmur, kış ise kar yağar.

Karasinek çok acı ısırıldığı zaman hava yağacak derler.

Küçük, yeşil kurbağaların yaz mevsiminde ağaçlarda bağirmaya başlamaları yağmur yağacağını gösterir.

Havanın çok güzel olduğu zamanlarda, çakallar yüksek yerlerde bağırırsa havanın aynı şekilde devam edeceği, alçak dere kenbarlarında, vadilerde bağırırsa havanın bozacağı anlaşılır.

Martıların denizin üstüne konması havanın güzel olduğunu gösterir. Martıların denizden havalanmalar, havada dolaşmaları, yaz, kış farketmez 24 saat içinde rüzgar çıkacağıının, havanın bozacağıının işaretidir. Martıların çok yükseklerde, karaya doğru uçmaları da fırtına belirtisidir.

Karabatak türü kuşlar belagre, mimilik ve karabataktır. Belagre kuşu durgun denizde seyrek öter, eğer sık ötmeye başarlarsa 24 saat içinde fırtına çıkacağıına işarettir.

Kefalin denizde gösteri yapar gibi sık sık atlaması, “takoz yapmak” deyimiyile anlatılır. Kefalin sık sık atlaması havanın bozacağıına işaret eder (Kazmaz, 1998: 253-254).

Yapraklar üzerinde kışın kırağı, yazın çiğ görülür. Yazın çiğ ayağı ıslatacak şekilde fazla olursa hava bozacak, yağmur yağacak demektir. Kışın da kırağının fazlalığı kar yağacağıını gösterir.

Rize yöresinde şimşek çakmasına “çakırıntı” denir. Yazın şimşegin çaktığı yerden yani kuzeyden fırtına, rüzgâr, yağmur gelir. Yağmur yağarken bir kez şiddetli çakırıntı olması havanın açacağıını, birkaç defa olması havanın aynı şekilde devam edeceğini gösterir (Kazmaz, 1998: 255-256).

3.10.1. Değerlendirme

Halk meteorolojisi tamamen halkın kendi gözlem ve tecrübeleri ile oluşturduğu ve sözlü gelenek içerisinde gelecek kuşaklara aktardığı bir bilgidir. Bu nedenle halk meteorolojisinde kullanılan unsurlar gündelik hayatın içerisinde olan unsurlardır. Rize yöresinde de görüldüğü gibi halk, hava tahminlerinde bulutların hareketlerinden, güneşin renginden, hayvanların hareketlerinden, çıkardıkları seslerden çeşitli hava tahminleri yapmaktadır. Aslında tahmin yapılan unsurları ve yapılan tahminleri incelediğimizde Türkiye'nin hemen her yerinde yapılan uygulamalarla aynı olduğu görülmektedir.⁵³

⁵³ Karşılaştırma yapmak için bkz: (Oğuz, 2003: 642-895).

3.11. Geleneksel El Sanatları

Folklor, objesi olan insanı ve yaşadığı toplumu daha iyi anlamak ve hakkında daha derin bilgilere sahip olmak amacıyla insan davranışlarını ve geleneklerini inceleyen bir bilim dalı olarak tanımlanmaktadır (Çobanoğlu, 2002: 5). Bu bağlamda maddi kültür çalışmaları, nesnelere insan düşünce ve davranışlarına yaklaşmak için kullanılır. Maddi kültürle ilgili çalışmalar, başta arkeoloji, antropoloji, tarih, çevrebilimi, halk bilimi gibi disiplinlerden olmak üzere pek çok araştırmacı tarafından ele alınmıştır. Günümüz maddi kültür çalışmaları, görünen nesnenin ardındakileri görmeyi esas almaktadır. Bu çalışmalarda maddi kültürün insan iletişimindeki rolü vurgulanarak iletişimin somut ürünü olduğu ifade edilmektedir. Maddi kültür insana görülebilen ve dokunulabilen şeyleri üretmek için planlar, yöntemler ve nedenler sağlayan bilgi parçalarını içerir (Glassie, 1986: 2). Maddi kültür, kültür ile maddenin birleşimi olup nesnelere bağlayan; ancak onunla bitmeyen bir yapıya sahiptir. Maddi kültürün, kültürün algılanış biçimlerinde saklı olan anlamlarla birlikte var olduğu vurgulanmaktadır. Glassie ayrıca, maddi kültür çalışmalarında el sanatlarını ön plana çıkartmakta ve bunları maddi kültür çalışmalarının merkezine ve zirvesine koymaktadır (Glassie, 1994: 41).

El sanatları ile ilgili çalışmalar başlangıçta sınıflama, anlamlandırma, teknik açıdan değerlendirme, stil olarak analiz etme gibi daha çok eser üzerine odaklansa da, sonraları el sanatlarının sosyal kullanımı ve kültürel anlamı, etkileşimsel ve iletişimsel boyutu da incelenmeye başlanmıştır. El sanatları ele alınırken sadece esere odaklanılmamış, onun sosyal ve teknik bağlamında üretilmesi, kullanılması ve yorumlanması sürecine de önem verilmiştir (Glassie, 1986: 11). 1970 ve 1980'li yıllardan itibaren el sanatları, tıpkı söz sanatları gibi bir performans olarak düşünülmüş ve halk icrası bağlamında değerlendirilmiştir.

Bir el sanatı ürününde Kenan Özbel'e göre şu özellikleri görmek mümkündür:

- a). Geleneğe dayanan bir karakter
- b). Milli sanat zevkini temsil eder
- c). Yaratıcılık fikrini geliştirir

- d). Aile içinde bedii zevk ve sanat terbiyesi temin eder
- e). Topluluk hayatında ve düşüncede büyük bir değer taşır
- f). Aile masraflarında tutumluluğu sağlar
- g). Ruhi hayatın aynasıdır (Özbel, 1945: 4).

Reeşat Sümerkan'a göre el sanatlarının genel karakteri içerisinde şu olgular yer almaktadır:

- a). El sanatları kişisel bilgi ve beceriye dayanır
- b). Bu bilgi ve beceri ustadan çırağa iletilir
- c). Bilgi iletimi ve üretim süreklidir. Böylece geleneksel özellik taşır
- d). Kırsal üretimlerde hammadde yöreseldir
- e). Üretim kişiseldir ya da küçük işletmelerde gerçekleştirilir
- f). Ürünler o toplumun üretim ve yaşayış biçimiyle ekonomik düzeyinin aynasıdır (Sümerkan, 1998: 13).

El sanatlarında, onu üreten toplumun yaşadığı coğrafyanın, iklimin, inandığı dinin ve dünyayı algılama şeklinin izlerini görmek mümkündür. Bu açıdan geleneksel Türk el sanatlarını hammaddelerine göre şu şekilde tasnifleyebiliriz:

a). Hammaddesi bitkisel ve hayvansal lifler olan sanatlar: Yün, kıl, tiftik, deve yünü, ipek, pamuk, keten, kenevir vb. lif maddelerine dayanan iplik eğirme, boyama, dokuma, örme, nakış, oya, halı, kilim, battaniye, tepme keçe gibi sanatlar bu grupta toplanabilir.

b). Hammaddesi ağaç olan sanatlar: Oymacılık, oyuncakçılık, tahta kaşık, tabak vb. gibi turistik hatıra ve hediyelik eşya vasfını taşıyan biblo vazo, heykel yapma işleridir.

c). Hammaddesi bataklık sazları, mısır koçanı kabukları, tahıl sapları, söğüt, fındık dalları ve kamış şeritlerini işleyen sanatlar: Bu grupta da hasır, sepet, sazlık mobilya, sazlık

kadın ve erkek şapkaları gibi zevkle para bırakabilecek hafif kolay taşınabilir ürünler toplanabilir.

d). Hammaddesi özellikle şekil vermeye, kurutularak pişirildikten sonra verilen şekli bozulmadan muhafaza edebilen topraklar olan sanatlar: Çanak, çömlek, testi, çini, porselen gibi işleri kapsamaktadır.

e). Hammaddesi yontulabilen ve işlenebilen şekillerin verilmesine uygun olan renkli, renksiz her türlü taşlara dayanan özellikle lüle taşı, Hacıbektaş taşı, altın tozu, beyaz mermerlere dayanan sanatlardır.

f). Hammaddesi çeşitli madenler olan sanatlar: Bu grupta çeşitli bakır işleri, kara demirciliği, bıçak çeşitleri, çingirak ve çanlar, tunçtan yapılan çeşitli heykelecik minyatür veya figürler bu gruba girer.

g). Hammaddesi post ve deri olan, turistlerce çok beğenilen deriden av torbaları, fişeklik, silah kılıfları, çarık, işlemeli terlikler vb. sanatlardır.

h). Hammaddesi denizden sağlanan ve denize yakın köylerde çeşitli deniz ürünlerini işleyen sanatlardır (Yıldırımış, 2014: 59-60).

3.11.1. Bakırcılık

Rize’de Salarha yöresi, bakırcılığın merkezi ve başladığı yer olarak tanımlanmaktadır. Bakır yumuşak bir madendir, çekiçle dövmek suretiyle hem sertleştirilir hem de süslenir. Böylece sanat eseri haline getirilir. Arkasından kalaylanır. Kalay yapıldığı zaman süsleri ortadan kalkmaz. Kalay olmazsa bakır kabın içerisine konan yemek zehirli hale gelir.

Yörede bakırdan yapılan eşyaların başlıcaları baklava tepsisi, muhlama tavası, lahana kazanı, güğüm gibi eşyalardır.

Bakırdan bir eşya yapılacağı zaman önce gövdenin taslağı çıkarılır, arkasından tokmakla gövde şekillendirilir, aşağıya doğru genişletilir ya da levha bakırı tavlandıktan, başka bir deyimle, ısıtıldıktan sonra ay şeklindeki bir örs, yer örsü ya da yer demiri üzerinde tahta tokmakla çukurlaştırılır. Bu suretle gövde yapıldıktan sonra başka bir

deyimle, bakıra gerekli şekil verildikten sonra dip tarafın perdahlanmasına geçilir. Bunun için de örsle dip taraf çukurlaştırılır, gövde demiriyle gövde dibi kazan örsünde şekillendirilir. Gövde, yer örsüyle gövde dibi birbiriyle uyum sağlayacak şekle sokulur. Bunun için tırnak makasıyla kenarlar kesilir, bir parça içeriye ya da bir parça dışarıya doğru bükülür ya da kabasına geçirilir, kenarlar birbirine uydurulduktan sonra iş kaynağa hazır hale getirilir.

Kaynak için çinko, sarı ve tenekar bir araya getirilir, sarı bir tarafta eritilir, kaynak koyu bir şekil alır. Bir taraftan da kazanın altı ısıtılır, koyu şekilde olan kaynak onun üstüne dökülür. Tepesi eğildikten sonra ocaktaki ağaç kömürüyle bakır erime derecesine gelinceye kadar ısıtılır. Böylece kaynak işlemi tamamlanır.

Kaynak işi bittikten sonra kaynatılan yere tuz ruhu ve sac yağı sürülerek belirli ısı derecesine kadar ısıtılır, üstünün havı alınır, bakır rengi ortaya çıkar. Sac yağı (Satın alınan bir çeşit asitli su) ocağa konularak ısıtılır kalay yapılacak yer bu su ile yağlanır. Yağ, bakırın kirini pasını alır. Yağdan sonra ürün bol suyla ıslatılır. Bundan maksat asidi gidermektir. Arkasından kalay yapılır. Sac yağı kalay için kullanılır. Günümüzde bu iş kostik soda ile yapılmaktadır. Bu işlemlerden sonra usta kazanı süsler, perdah çekiciyle kazanın dip kısmını döver, kenarını kazan kaburga örsünde perdah çekiciyle boşluk bırakmadan şekillendirir. Bu şekillendirme çekiçle vurmak suretiyle yapılır. Bu süsleme esnasında vurulan çekiç darbeleri aynı zamanda bakırı da sağlamlaştırır (Kazmaz, 2001:58-60).

3.11.2. Beşikçilik

Beşik, özellikle geçmiş dönemlerde yeni doğan çocuklar için el emeği ile ustalara yaptırılan ve son derece önem verilen bir unsurdur. Çocuk doğduğu günden itibaren beşiğine yatırılır ve orada büyümeye başlar. Beşik aile hayatında o kadar önemli bir unsurdur ki beşiğin boş sallanmasının uğursuzluk getireceği gibi birçok inanış bile oluşmuştur.

Beşik yapımında kullanılan bazı araç gereçler şunlardır:

Lift: Lift, keskin ağızlı bir alettir, çift taraflı bilenir. Ağaç kesme, oyma gibi ağaç işleme işleri lift ile yapılır. Günümüzde liftin yerini torna almıştır.

Zayta: Beşiğin parçalarını ağaçtan yapmaya yarayan alettir. Takoz ve beşiğin diğer parçaları zaytanın ipine takılır, iple çevrilir. İki tarafa takılı olan tahtalara kütük, kütüklerin takıldığı yere de kanca denir. Zayta, ağacı çevirir, yontmayı sağlayan ağacın dayandığı tahta köprüdür.

Beşik şu parçalardan oluşur:

Seren: Seren, beşiğin en üst kısmında bulunan çubuktur. Beşik, serenden tutulmak suretiyle sallanır. Çocuğun emziği ve nazar boncukları da serene asılır. Bu nazarlığa “kaleci” de denir.

Topuz: Serene takılan süslerdir.

Yuvarlak kasnak: Beşiğin iki tarafında bulunan yuvarlak kısımdır. Seren bu iki kasnağı birbirine bağlar.

Bacak: Kasnakların başlarını, aynı zamanda ikisini dikine olarak birbirine bağlayan parçadır.

Doğruluk: Serenin alt kısmında ve beşiğin iki tarafında bulunan dikey bağlantı; beşiği dışardan bağlayan ve “desene” de denilen parça. Doğruluk ya da desenenin üzerinde sallanan halkalara “gagastari” denir.

Aykırlık: doğruluğu bağlayan topuza halkaların geçirildiği orta ağaçtır.

Şatı: Halkayla ayna topuzunun bağlı olduğu kısımdır.

Sırık: Aykırı olan çubuklar. Bunlar üst sırık, orta sırık ve alt sırık olmak üzere üç tanedir. Üst sırıkla orta sıırığı birbirine bağlayan halkalara tabanlık denir. Orta sırıkla alt sıırığı bağlayan parçaya takoz, bunlara konulan halkalara gagastari, orta sıırıkları bağlayan çubuklara deġenek adı verilir.

Beşik ayağı: Beşiği sallamak için tutulan ya da ayakla dokunulan kısım.

Kutuçi: Beşiğin ayağının uç kısmıdır.

Boya: Eskiden beşik boyaları vardı. Çam sakızına attarda satılan toz boya katılırdı. Çam ağacından akan sakız alınır, sıcak suda ufak parçalara ayrılır, parçalar sıcak suda eritilir, hamur haline getirilir. Bu suretle erimiş olan sakızın içine kırmızı, sarı, mavi renkte boyalar konularak tekrar ateşte pişirilir. Erimiş olan sakızla toz boya ateşe gösterildikten sonra düz bir yere serilir. Burası taşın üstüne de olabilir. Kılıçla, kalemlle vurulmak suretiyle boyanın, macunun her tarafına işlenmesi sağlanır. Ardından ortalama 10 santimlik koloti halinde şekillendirilir, tahta üzerine konarak soğutulur, böylece taş şeklini alır.

Boyanın hazırlanmasından sonra yontulan ağacın, yontulan beşik parçalarının zımparası yapılır. Ardından boyaya sıra gelir. Çark çevrilir, boya ağaca sürülür, ağacın bir kısmı istenen rengi alır, sürülen renk düzeltildikten sonra kızılağacın taze filizlerinden kesilmiş 30 cm'lik filizler alınır, ateşte ısıtılarak yumuşatılır. Bununla boya eşit ölçülerde parçanın her tarafına yayılır. Böylece kızılağaç filizi silindir vazifesi görür ve boya parçanın her tarafına yayılır. Bu şekilde beşiğin parçaları boyanır.

Boya işinden sonra sıra çatma işine gelir. Çatma, ayak ve seren, elin tuttuğu baş sıruk, kasnak, kamara, kenarlardaki yuvarlaklar hariç beşiğin diğer parçalarının bir araya getirilmesi, birleştirilmesi demektir. Beşiğin baş sıruk, kasnak, ayak takımı gibi öteki parçalarını bir araya getirmek suretiyle beşik yapımını tamamlamaya da “donatmak” denir. Donatma işleminden sonra beşik tamamlanmış olur (Kazmaz, 2001: 68-75).

3.11.3. Dokumacılık

Rize ilinde yapılan dokumaları kenevir ipliğinden, pamuk ipliğinden ve yün ipliğinden yapılan dokumalar şeklinde üç başlık altında toplayabiliriz.

Kenevir ipliğinden yapılan dokumalar masa takımı ve peçete, feretiko, ketan, şut bezi; pamuk ipliğinden yapılan dokumalar atkı olarak başa alınan büyük peştamal, bele bağlanan dolay peştamal, yatak çarşafı, peçete ve masa örtüleri, Rize bezleri; yün ipliğinden yapılan dokumalar da şal ve kilim, heybe gibi ürünlerdir (Yağan, 1978: 75).

3.11.3.1. Rize Bölgesinde Kullanılan Dokuma Tezgâhları ve Özellikleri

Anadolu'da tarih öncesi derinliklerinden devam edegelen el dokumalarının büyük geçmişi yanında, kullanılan tezgâh ve araçların da büyük önemi vardır. Eski çağların o son derece ilkel araçları, asırlar süren yavaş aşamalarla düne ulaşmış, ananelerine son derece

bağlı, alışkanlıklarını kolay bırakmayan yöre insanı ile son zamanlara kadar ulaşmıştır (Yağan, 1978: 78).

Fakat günümüzde geleneksel olarak adlandırılan el tezgâhlarının yerini modern, elektrikli tezgâhlar almıştır. Hatta bölgede el tezgâhları kullanılmadıkları için unutulmaya yüz tutmuştur. Halkın çoğunluğu, seri ve kolay üretim yapabilmesinden dolayı artık elektrikli tezgâhları tercih etmektedir (KK: 184, 185). Rize yöresinde kullanılan dokuma tezgahları şunlardır:

Yüksek Tezgâhlar: iki ayak üzerine çalışan ve mekiği el ile atılan tezgâhlardır. Bütün parçaları döşeme üzerindedir. Kooperatif kurulduktan sonra 1938-1942 yılları arasında terkedilmiştir (Şengül, 2015: 9).

Kamçılı Tezgâhlar: Diğer tezgâhlardan farkı mekik, el ile değil kamçı ile atılır. Bu tezgâhlardaki ip gücülerin yerini tel gücüler, kamış taraklarının yerini ise demir taraklar almıştır. Desen kabiliyeti geniştir. Elektrikli tezgâh olarak da bilinir (KK: 185).

Şah Tezgâhları: Bunlar en ilkel tezgâhlar olup son derece basittir. Eskiden “zıpka” denilen yerli kıyafetlerin yapıldığı kaba yünden şal dokumasında kullanılırdı (KK: 185).

3.11.3.2. Kendir Dokumacılığı (Rize Bezi/Feretiko)

Forotiko veya feretiko diye adlandırılan kendir dokuma, baştan sona yöresel malzeme ve el emeği ürünüdür. Yörede geçmişte çok yaygın olarak dokunan; ancak günümüzde dokunmaz olan feretikonun ortaya çıkış evreleri şu şekildedir:

a). Genelde nisan-mayıs aylarında ekilen tohumlar, beş ay sonra yani ağustos veya eylül aylarında olgunluğa erer ve olgunlaşan kendir bitkileri sökülürdü. Tohumluk olarak bırakılan “kuvel” ise tane tutması için bir müddet daha tarlada bırakılırdı. Kendir bitkisinin boyu 1.5 ila 3 m arasında değişirdi.

b). Sökülen kendir bitkisinin kökleri bir ağaç kütüğünün üstüne konarak kesilir; dal, yaprak ve başları kılıçla temizlenerek serilir veya bağ yapılarak açıkta soldurmaya bırakılırdı.

c). Soldurma sonucunda olgunlaşan kendirler, elle kırılır ve lifleri odunsu kısmından soyularak alınır. Kol kalınlığındaki lif demetine bağ, 40 adet bağa da yumak denirdi.

d). Kendir yumaklar, el tokmağı eya “kopali” denilen su tokmağı ile alt üst çevrilerek dövülür, inceltilir ve yumuşatılırdı.

e). Dövmüş yumaklar kofta ile kesir yumaklar haline getirilirdi. Bu küçük yumaklar bundan böyle uskuli diye adlandırılacaktır.

f). Uskuli denilen küçük yumaklar, önce vurçi ile ve sonra da şimşir veya kemik tarakla taranırdı. Taranmış olan bu yumakların iyisine ros, kötüsüne ise ifale denir.

Kendir taranırken diz üzerine konur, diz zarar görmesin diye de bir deri veya muşamba kullanılırdı. Bu diz bezi, yöresine göre peçi veya tomar diye adlandırılırdı.

g). Ros veya ifale denilen lifler “roçe”ye sarılır ve üstüne de rohat bağlanırdı. Roçe/roka bir değneğin başına konur, değnek beldeki kuşağa sokulurdu. Yığ ile işlenerek iplik haline getirilirdi. İplik eğirme işi çok kere rikopol/rokopedi veya rokopoli denilen bir araçla yapılırdı.

h). Eğrilen iplikler kelepçeye çözülerek iplik yumağı (şina) yapılırdı.

I). Şinalar “tuş” kazanına atılarak odun külü ve kaynar sudan yapılan kül suyu ile bir ön ağartmaya alınır.

i). Ağartılan şinalar lif vermesin veya birbirine dolaşmasın diye kaynar suya atılan mısır unuyla yapılmış bir bulamaç içinde 12 saat bekletilirdi. Buna bazı yörelerde “numeni” denmektedir.

j). Bu bulamaçtan çıkarılan iplikler yıkanır, kurutulur ve sonra da bir anemira/alemidiye geçirilerek sağra/çahra yardımı ile masura veya ondan daha büyük olan “kalam” a sarılırdı.

k). Masuralar ise makoç içine “makoç” içine konarak kullanılırdı. Tezgâha konan çözümlü ipliklerinin arasından makoç, bir sağa bir sola atılır, her atıştan sonra çözgünün

içinden geçen iplikler tarakla sıkıştırılırdı. Bu işlem sürdürülerek dokuma işi gerçekleştirilirdi.

1). Dokunan forotiko bezi çeşitli şekillerde ağartılarak kullanılacak hale getirilirdi. Forotiko ağartma işlemine “kasarlama” denmektedir. Kasarlama Rize'nin salaha bölgesinde adeta kurumsallaşmıştı. Dere kenarında kasarlama için kurulan derme çatma binalara “kasar” denirdi. Kasara gelen forotiko ve ketanlar, dere kenarına serilerek “lavat” denen kürek şeklinde bir araç vasıtasıyla birkaç gün boyunca ıslatılır, taşlara vurularak dövülür, özel olarak yapılmış büyük bakır kazanlara konan odun külü ve rendelenmiş sabun ağartma işlemini kolaylaştırırdı (Rize El Sanatları, 2004: 7-8).

Forotiko bezi, tek en 45 cm olarak dokunurdu ki bu genişlik mensucat ölçülerine uygundu. Değişik amaçlı daha dar dokunanlar da vardı. Bir forotiko gömleği 20-30 yıl boyunca giyilebilirdi. Bu kaliteli bezin ter emme yönü çok güçlüdür. Ayrıca gözenekleri ile vücudun hava almasını sağlar.

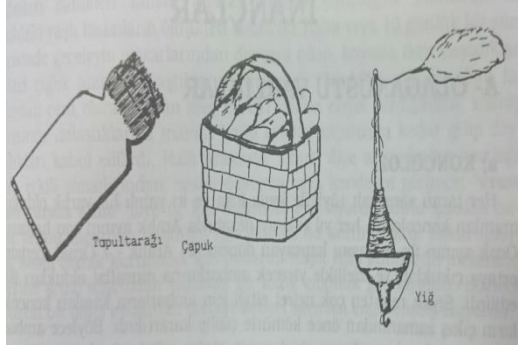
Usta bir dokuyucu kadın, bir günde iki donluk yani 40 pitemi forotiko dokuyabilir. Bunun metre cinsinden uzunluğu yaklaşık olarak $40 \times 45 = 1800$ cm yani 18 metredir.

Forotiko genel olarak iç giysi, gömlek yapımı, boyama ile şalvar, sargı bezi, mendil, dolaylık, peşkir ve şalvar olarak kullanılırdı (Rize El Sanatları, 2004: 9).

Kendir bezi dokumalarda kullanılan forotiko tezgâhı, bir yandan dokuma tezgâhı olarak kullanılır, bir yandan da peşkiri işlemek için gergef görevi görürdü. Peşkir dokunurken nakışlanır, kilim dokuma tekniği ile peşkire nakışlar çıkarılırdı. Bu nakışlar için renkli nakış ipliği veya ipek kullanılırdı. İpek ipliği tabii rengine olurdu. Peşkirler uygun boylarda dokunur (ortalama 40×120) ve kenar temizliği için uçlarda çözümlü ipliği bırakılırdı. Uçlarda bırakılan bu çözümlü iplikleri ile peşkirlerin kenarları püsküllendirilirdi. Kenarlar püsküllü yapılmayacaksa tığ danteli ile süslenirdi. Peşkirlerde kullanılan motif isimleri şunlardır: Verev ve yılan beli, Ajur, Ayva Çiçeği, Açma, Yarım açma, Açma kapatma, Cazı tırnağı, Dirsek, Çift Dirsek, Delik, Çubuk, Eğrelti dalı, Gelin kaşı, Güğüm, Kafes, Kuş gözü, Kıрма şeker, Lokum, Dikine lokum, Çift lokum, Lale gülü, Nalim beli, Pul, Sukabağı çiviti, Toka, Top gül (Rize El Sanatları: 15-16).

3.11.3.3. Çorap Örucülüğü

Şekil 17. Örmeye Kullanılan Bazı Araçlar

Kaynak: Rize Kültür Derlemeleri, 1999: 255

Eskiden bütünüyle yaygın bir uğraş olan çorap örücülüğü bugün ancak Rize'nin yüksek yerleşim birimlerinde görülmektedir. Fındıklı ve Ardeşen'in yüksek kesimleri çorap örücülüğünü sürdürmekle birlikte Hemşin ve İkizdere'nin Kabahor (Gölyayla) çorapları diğerlerine nazaran daha çok ün kazanmıştır (Rize El Sanatları, 2004: 22).

Hemşin'de eskiden yazın yün, kışın kıl çorap giyilirdi. Kıl çorap keçi kılından, yün çorap koyunyününden örülür. Yün ve kıl iyice yıkanır, sendekten geçirip taranır. Sondakte tabul eder, liserde işleyerek dokunacak hale getirilir. Daha sonra ip, soğan kabuğu ile kaynatılıp boyanır.

Hemşin'in en önemli çeyiz malzemesi çoraptır. Kız, on yaşına geldiği zaman çeyizlik çoraplarını hazırlamaya başlar. Gelinin kaynana ve kaynatasına vereceği ilk hediye çoraptır. Buna kaynana, kaynata çorabı denir. Gelin, koca evindeki herkese çeyizlik çoraplarından hediye etmek zorundadır. Gelin, düğününde ve nişanında kendisine hediye veren herkese karşılık olarak çorap verir. Bu çoraba yörede "odençkin" denir. Çeyizinde çorap olmayan ve kendisine bahşış verenlere çorap veremeyen gelin kınanır. Gelin ve eniştenin çorabı düz renkten olur. Eniştenin çorabı beyaz, gelinin çorabı sarı, pembe, kırmızı gibi canlı renklerden olur. Dize kadar örülen gelin çoraplarının üstüne bazı küçük desenler de çizilir.

Yörede çorap motifleri köylere göre değişiklik gösterir. Genç kızların ayaklarındaki çorapların renklerine ve desenlerine göre hangi köyden oldukları bilinir. Üzerinde bitki, hayvan motifleri olan bu çorapların Anadolu'daki diğer çorap örnekleriyle karşılaştırıldığında örülür tekniği ve şekil bakımından farklı, üzerindeki motifler bakımından benzerlik gösterdiği ortaya çıkar (Gündüz, 2002: 132). (Bkz: Ek 13-Ek 42).⁵⁴

Dağa giderken, komşuluktayken çorap pendeği (çantası) daima bayanların yanında olur. Çorap beş şişle ucundan başlayarak örülür. Çoraplara iki telli, eğrili, düz gibi isimler verilir. İki telli çoraplar desenli olur. (Gündüz, 2002: 132). Bu desenlerin hepsinin bir adı vardır ve en çok karşılaşılan desenler şunlardır: titer, kelebek, eğrili ((Âşık yolu şaşırıldı): Bu şekil Çamlıhemşin ve Hemşin yöresinin doğal yapısından alınmıştır. İnişli çıkışlı ve zikzaklı patika yollarına benzetilerek bu desene eğrili ismi yakıştırılmıştır (Rize El Sanatları, 2004: 23)), kalp, lale, yonca, maydanoz, gül, akrep, çam, kuş, süpürge, keroç, boynuzlu yaprak, bukma (burgu), çam dalı, çay çiçeği, halı deseni, hızar dişi, kuş gözleri, koç boynuzu, merdiven, yıldız (Rize El Sanatları, 2004: 24), biber, yıldız, sıçan dişi, kurt ağzı, kaz sürüsü, eli belinde, balıklı.

Halkın gündelik hayatında çok önemli bir yeri olan çoraplar sözlü kültürde de kendine yer edinmiştir. Bu çoraplar üzerinden söylenen manilerle sevgililer birbirine seslenir. Bu mani onlara bir örnektir:

Eğrili çorabına

Niye baktın yüzüme

Bana mı sevda oldun

Yoksa ela gözüme

Ayağına çorabın

Nakışını öreyim

⁵⁴ Hemşin çoraplarında kullanılan motiflerin Türk dünyası dokumalarında görülen motiflerle benzerliklerini görmek için bkz: (Üçüncü, 2015: 36-38).

Kalmışım karanlığa

Seni nasıl bulayım?

Bir çorap edeceğim

Yeşil ile alayı

Pas tutmuş yüreğimi

Daha almaz kalayı

İki telli çorabın

Arkası yamalıdır

Benim sevdiğim kızım

Anası halalıdır

Ayağında çoraplar

Keçilerin kılından

Allah sana vermemiş

Güzelliğin telinden

Ayağında çoraplar

Kalemleri çok uzun

Seni güzel gösteren

Ha o kırmızı yün

Bir ayağında çorap

Birini sürütürüm

Yine beş delikanlı

Arkamdan yürütürüm (Gündüz, 2002: 132-133).

3.11.4. Sepet Örücülüğü

Karadeniz bölgesinin engebeli, dik doğal yapısı kağnı, at arabası gibi yük taşıyıcıların kullanılmasına müsait değildir. Hatta at, katır gibi hayvanlar bile çoğu yerde rahatlıkla çalışamazlar. Bundan dolayı özellikle günümüzdeki gibi yolların olmadığı dönemlerde yöre insanı, özellikle de kadınlar bütün yüklerini sepetle taşımışlardır. Sepet yük taşımak için yapılmış bir araçtır ama küfe de değildir. Oldukça biçimlendirilmiş, süslenmiş, insan sırtına uygun bir hale getirilmiş, gördüğü işe göre de şekillendirilmiştir.

Sepet, fındık ağacının düzgün çubuklarından yapılır. Bu çubuklar 2-3 yıllık, dalsız ve yabani ağaçtan olursa sepet de o nisbette sağlam olur. Sepetin bazı bölgelerde kestane çubuklarından yapıldığı da görülür.

Çubuklar kesildikten sonra bir hafta kadar bekletilir. Sonra bir çentik açılarak dizde eğitmek suretiyle halk arasındaki deyimle tomaç (temeçi) denilen şeritler elde edilir. Bunlar yontulup düzeltilir. Bir kısmının her iki tarafı da yontulup beyazlatılır. Bir kısmının da sadece bir tarafı yontulur, bir tarafı doğal kabuğu ile bırakılır. Her iki tarafı da düzeltilmiş olanlara “diyoçi” veya “istami” denir ve sepetin boyuna olan dikmelerinde kullanılır. Bir tarafı kabuklu olanlarına “tomeçi” veya “ifadi” denir ve genelde enine örmelerde kullanılır.

Sepet yapmaya ağız için hazırlanmış iki adet kalınca çubukla başlanır. Bunlara “merali” denir. Bunlar yan yana uzatılıp dikmeler üzerine örülerek sıralanır. Sonra daire haline getirilir ve dikmelere tomaçiler, bir alt bir üst şeklinde örülür. Dibe doğru sepet daraltılır, sivriltilip yassılaştırılır. Çapı kadar olunca da bitirilir. Sonra iki adet çatalı komar odunu dip kısma karşılıklı olarak yerleştirilip örülmek suretiyle sağlamlaştırılır. Bunlara “topuk” denir. Topuklar ip takmaya ve sepetin bir yere yaslanarak durmasına

yarar. Omuzlara geçirilecek iplerin diğeri ucu da sepetin yarından biraz yukarısında, son marel denilen çubukla sağlamlaştırılmış kısma bağlanır.

Rize yöresinde genel olarak dört çeşit sepet yapılmaktadır:

Çocuklar için veya meyve toplamak için yapılan küçük sepetler. Bunlara bazı yerlerde “dingina” da denir.

Tabii gübre (hayvan gübresi) taşımak için yapılan küçük sepetler.

Eskiden ot sepeti, bugün çay sepeti denilen orta boy sepetler.

Kilelik denen çok büyük sepetler. Kile eskiden kullanılan dört kot tutarında iki tenekelik bir ölçüdür ve genellikle mısır ölçmede kullanılır.

Sepetlerin en şıkları değirmen sepeti ile çarşı sepetidir. Bunlar orta büyüklükte olup özenerek yapılırdı. Eskiden kadınların sepetsiz çarşıya gitmeleri ayıp karşılanırdı (Rize El Sanatları: 25-28).

Sepet örme tekniği kullanılarak yapılan başka sepetler de vardır. Bunlar şu sepetlerdir:

Tiyeter: bu sepete Ardeşen’de “güdeli” denir. Çoğunlukla üzüm ve diğer meyveleri toplamakta kullanılan tek topuklu uzun ve sivri sepettir. Ağız kısmı geniş olup dip kısma doğru tamamen inceler. Ağaçtan sarkılırken engellenmemesi için dip kısma topaca benzer sert bir ağaç monte edilmiştir. Topuktan başlayarak ağıza doğru örülür.

Üç topuklu sepet: Elde taşınan, saplı, üç ayağı üzerine oturabilen küçük bir sepettir.

Kuviça: Çok küçük, saplı, topuksuz, eskiden kadınların el işlerini taşıdığı, çift sürerken tohumluk mısırların konduğu veya meyve toplamak için kullanılan sepettir.

Garnal: Elips biçiminde, derinliği az, kola takılarak taşınabilen, kolay taşınabilsin diye bazılarının yan kısımları boğumlu olarak yapılabilen bir sepet. Hafif olsun diye çok ince ve kaliteli çubuklardan örülür.

Yaprak sepeti: Taze fındık çubukları hiç yontulmadan olduğu gibi iyice aralıklı olarak büyükçe örülür, yörede hayvan altlığı olarak yararlanılan yaprakları taşımada kullanılır. Çalı sepeti de denilen bu yaprak taşıma aracına Rize merkezde “karnalı” veya “muta” da denir (Rize El Sanatları, 2004: 28-29).

3.11.5. Sarmaşık Örücülüğü

Tabiatta kendiliğinden yetişen sarmaşık, özellikle ırmak kenarlarında ve şelale özelliği gösteren su boylarında bulunur. Bol yağışlı biri klime sahip olan Doğu Karadeniz’de yetişen sarmaşığın Rize dışında işlendiğine pek rastlanmamıştır.

Doğadan toplanan sarmaşıkların yaprak ve dal uzantıları temizlendikten sonra büyük kazanlarda kaynatılır, üst zarı soyulmaya başlayınca pişmiş sayılır ve kazandan çıkarılarak kabuklarından ayıklanırdı. Daha sonra ortadan bölünerek kurutulmaya terk edilirdi. Sarmaşığın bir özelliği de baştan sona aynı kalınlıkta soyulabilmesidir.

Pişirilip kurutulmuş olan sarmaşık, işlemeye hazırdır. Sarmaşıkla örülmüş olan eşyaları cila ile parlatmak mümkün ise de sarmaşık örgüler tabii görünümünde daha çok beğenilmektedir. Sarmaşık örücülüğü yörede yaklaşık 1700’lü yıllardan beri bilinmektedir. Sarmaşıktan iskemle, sele, koltuk ve teyter gibi ürünleri ören ustalar bunları Rize merkezde veya İstanbul’da satarlar (Rize El Sanatları, 30-31).

3.11.6. Mısır Koçanı Örücülüğü

Bu örgü için mısır kapçıklarının (şokali) yumuşak, geniş ve narin olanları seçilir ve suda kaynatılarak yumuşatılır; yumuşatılan mısır kapçıkları dar şeritler halinde bölünürdü. Bölünmüş olan bu kapçıklar ise “çambi” denen üçlü saç örgüsü şeklinde örülüp ip haline getirilirdi. İşte bu ipleri kullanarak iskemle, koltuk, kazan ve tencere altlığı, şapka, zenbil, el çantası ve çamaşır selesi gibi eşyaların yapılması işine mısır kapçığı örücülüğü denmektedir. Sele dışındaki eserlerin bütününde eserin hem çözgüsü hem atkısı mısır kapçığı iplerinden yapılırdı. Sadece çamaşır sepetinde, sepetin eğilip bükülmemesi gerektiği için çözgü yerine kamış veya ağaç letalar kullanılırdı. Mısır koçanı örücülüğü de sarmaşık örücülüğü gibi ustalık isteyen bir sanattır ve ne yazıkki günümüzde bu işi yapan usta bulunmamaktadır (Aydın, 2004: 32).

3.11.7. Kıl Örücülüğü

Küçükbaş hayvanlar sınıfında yer alan keçi, Rize'nin dağlık ve yüksek kesimlerinde yetiştirilmektedir. Her mevsim besinini açık havadan sağlayabilen bu hayvanın eti, sütü ve derisinin yanı sıra kılından da yararlanılmaktadır. Keçi ve tekeler genellikle Mart-Nisan aylarında kırklık denilen özel makasla kırkılırlar ve bu kıllardan çorap, kazak, başlık, eldiven ve süt süzgeci gibi giysiler ve eşyalar dokunur.

Keçinin kılı düz ve kıvrımsızdır. Aynı zamanda örücülükte kullanılan diğer mamül maddelere göre serttir. Örüldüğünde üzerine kar ve su tutmaz; örgünün içine ıslaklık, nem ve soğuk sirayet etmez. Bundan dolayı dağlık bölgelerde yaşayan ve özellikle keçi sürüsü sahiplerinin çorap, kazak, sueter, başlık, eldiven gibi giysileri eskiden tamamen kıldan olurdu. Bu ürünleri kıldan elde etmek için belli aşamaları geçmek gerekir. Önce keçi, teke ve oğlaklardan kırılan kıllar güneşte kurumaya bırakılır. İçlerinden yumuşak kıllar seçilir (Genç hayvanların kılları yumuşak, yaşlıların sert olur) ve yıkanır. Yıkanan bu kıllar güneşte kurutulur ve kuruduktan sonra renklere ayrılır. Yün ve benzerlerinin tarandığı taraklarda taranır ve bu tarama sonucunda kılların tamamına yakını uzunlamasına yan yana getirilmiş olur. Tarama esnasında tarağın üzerinde kalan yumuşak kısım örücülükte bir işe yaramaz. Temizlenip taranan kıllar, eğrilip iplik haline getirilir. Bunun için kullanılan bazı araç gereçler vardır. Bu araç gereçler şunlardır:

Tarak: 70x40 cm ebadında tahta zemin üzerindeki 40x20 cm ebadındaki alanda dikine, sık aralıklarla sıralanmış, ince demir çubukların oluşturduğu bir tezgâhtır. Bu tezgâhta keçiden ayrılan kıllar taranarak artık maddelerden arındırılır. Taranıp temizlenen kıllar "tapul" denilen 20-25 gramlık parçalara ayrılır.

Yığ: 30-35 cm uzunluğunda orta kısmında çapı 1,5-2 cm olan, alt ve üst kısımlarına doğru gidildikçe incelerek çapı 0,5 cm'yi bulan odundan yapılmış bir alettir. Bu alet "tapul" diye parçalara ayrılmış kılları iplik haline getirmek için kullanılır. Tapullar yığa takılır ve yığ döndürülür; bu dönme sırasında tapuldan şerit halinde ayrılan kıllar eğrilerek iplik haline gelir. Bu iplikler yığa sarılır.

Risel: Kıllar eğrilerek iplik haline gelir. Bu iplikler yığa sarılır.

Risel: Yığın alt kısmına takılan 8-10 cm çapında, orta delik, üstü düz, huni biçiminde odundan yapılmış bir parçadır. Riselin deliğine yığın alt kısmı geçirilir. Risel, yığa sarılan ipliklerin aşağı inmesini engeller, yığın dengesini sağlar ve eksenini etrafında dönüşünü kolaylaştırır.

Podes: Riselin yığa takılmış şekline benzeyen ve onun yarısı kadar büyüklükte olan bir alet. Bu alet, iplikleri birleştirerek daha kalın iplikler haline getirilmesi amacıyla kullanılır.

Örgü şişleri: Örülecek eşyaya göre çeşitli büyüklüklerde ve kalınlıklarda olur (Engin ve Ekşioğlu, 2004: 33-34).

3.11.8. Kaşıkçılık

Kaşıkçılık, yörede ağaçtan kaşık yapma sanatıdır. Ağaç kaşık kızılağaç, komar ya da şimşir ağacından yapılır. Kaşık için kullanılan şimşir ağacının en iyisi Çamlıhemşin'de ve Senoz'da (Çayeli) yetişir.

Kaşık yapmak için şu araç gereçler kullanılır:

Bıçkı-el hızarı: Bıçkı ya da el hızarıyla kaşık yapılacak ağaç kesilir.

Keser: Ağacın üstünü, sapını düzlemek için kullanılır.

Törpü: Ağacı, kaşığı düzeltmek için kullanılır.

Endaze: Kaşığın kalıbıdır. Kâğıttan üretilen, endaze düzlenen ağacın üzerine konular, kenarları çizilir, böylece kaşığın şekli ortaya çıkarılır. Ondan sonra kaşığın baş kısmı ayrılır. Endazenin güzelliğini anlatmak için şöyle bir beyit de söylenir:

Endazenin biçimi

Bir yudum su içimi

Kaşık lifteri: Kaşığın baş tarafının çukurunu oymada, kaşığın baş tarafının içini almada kullanılır. Kaşığın içi olacak kısım kaşık lifteri ile oyulur.

Zaytalı el tezgâhı: kaşık yapmak için önce kaşığın büyüklüğüne göre ağaç kesilir. Ortalama olarak boyu 15, çapı 4 cm olur. Ağacın her iki ucunun baş tarafları yuvarlak olur. Ağaç bıçkıyla, yani el hızarıyla kesilir. Bundan sonra dört aşamada kaşık haline getirilir.

İlkin ağaç, el hızarıyla kesilir; arkasından yontulur ve törpüyle düzeltilir. Düzeltilen ağacın yüzüne endaze konulur. Ağaç çizilir, böylece kaşığın şekli ortaya çıkmış olur. Ardından kaşığın baş tarafı, içerisi, daha doğrusu yemeğin konulduğu çukur kısım kaşık lifleriyle oyulur. Bu suretle kaşığın çukur kısmı ortaya çıkarılır, baş taraf yuvarlak hale getirilir. Kaşığın sapı, keser ya da bıçkıyla düzeltilir. Kaşığın sapıyla baş tarafının arka kısımları törpülenir. Kaşığı bir yere asabilmek için sap kısmının ucuna bir delik açılır veya çentik bırakılır. Buna “asacak” denir (Kazmaz, 2001: 123-125).

3.11.9. Taş Ustalığı

Taş ustalığının Çayeli yöresinde doğuşu ve gelişmesi yörede taş ocaklarının bulunmasından kaynaklanmaktadır. Çayeli'nin doğusunda Büyüktaşhane, Küçüktaşhane ve Kesmetaş Mahallesi'nde taş ocakları vardır. Özellikle Büyüktaşhane'deki taş ocakları eski ve yörede oldukça ünlü ocaklardır. Bu mahalle sonradan Büyüktaşhane ve Taşhane diye iki bölünmüştür. Buralarda çıkarılan taşlardan kapı pencere kenarları, fırınların üstlerindeki ve içlerindeki taşlar ile ekmek pişirmede kullanılan pleki yapılmaktadır. Ancak anılan mahallelerdeki taşların nitelikleri aynı değildir. Büyüktaşhane'den çıkarılan taşlar sert olduğundan kapı ve pencere kenarlarında, fırınlarda ve pleki yapımında kullanılmaktadır. Buna karşılık Kesmetaş mahallesinden çıkarılan taşlar yumuşak olduğundan kapı ve pencere yapımı için elverişli değildir; daha çok pleki yapımına uygundur. Bununla birlikte Kesmetaş taşının pilekileri bir yıl dayanmasına rağmen Taşhane taşının plekileri iki yıl dayanmaktadır. Yani Taşhane taşının plekileri Kesmetaş'a göre ısıya daha çok dayanmaktadır. Kapı ve pencere taşlarının çıkarıldığı Büyüktaşhane ocakları zamanla kapanmış, bu tür taşlar sadece Kesmetaş'tan alınır olmuştur (Kazmaz 2002: 947).

Çayeli'nde taş ocaklarının çok olması sebebiyle birçok taş ustası yetişmiştir. Bunların başında Mustafa Şişmanoğlu, Osman Palyaçoğlu ve Ruşen Kamiloğlu gelmektedir. Bu üç usta Çayeli'nin en eski camisi olan Hacıbaşı Camii'nin yapılışı sırasında 1309 (1893) tarihinde Büyüktaşhane, Küçüktaşhane ve Kesmetaş mahallelerinin camilerini yapmışlardır. Çayeli'nin yeni camileri arasında sayılabilecek Kazmazların

Camii adıyla bilinen camiinin kapısındaki yazılar da Ahmet Mustafaoğlu'nun eseridir. 1918 (1334)'te yaklaşık 85 yaşında ölen Mustafa Şabanoğlu taş ustalığını Rizeli Çembercioğulları'ndan ve Yalı Mahallesi'nden (eski adı Galata Deresi) Selim oğlu Hüseyin'den öğrenmiştir. Daha sonra ustalık Şabanoğlu'ndan Osman Palyaçoğlu'na ve Ruşen Kamiloğlu'na geçmiştir. Bu ustalar önceleri sadece kapı ve pencere taşı yontmasını bilmekteydiler. Mustafa Şabanoğlu'nun sağlığında Rizeli, daha doğrusu İyidereli bir usta onlara pleki yapmasını öğretmiştir (Kazmaz 2002: 948).

Yörenin bilinen taş ustalarından birisi olan İbrahim Taşdelen kendi ifadesine göre, dedesi öldüğü zaman 11 yaşındaydı; dedesinin yanında çalışan kendisinden 7 yaş büyük amcasından bu sanatı öğrendi (Kazmaz 2002: 948).

Taştan Hamsi Küpü:

Hamsi küpü, kayalardan çıkan parça taşlardan yapılır; gövdesi ve ağız yuvarlak olur, iki tarafı sivri demirle yontulur, içerisi demir küsküyle delinir; küpün yüksekliği dışarıdan 43, içeriden 36; ağız genişliği 18, dış gövde çevresi ise 135 cm'dir.

Hamsi küpü genellikle satmak için değil; özel ihtiyaçlar için yapılır. Hamsi küpüne tuzlanmış hamsi konulur. Bu küplerin topraktan değil de taştan yapılmasının sebebi tuzlu suyun toprak küpü çok çabuk tahrip etmesidir. Tuza dayanıklı olduğu için bu küpler taştan [Trabzon yöresinde mermerden] yapılmaktadır (Kazmaz 2002: 950).

Kapı- Pencere Taşları:

Yontma taş ustalığında önemli çalışma alanlarından birisi de kapı ve pencere taşlarıdır. Sert taştan üretilen kapı ve pencere taşları Büyüktaşhane ve Taşhane'den çıkmaktadır. Büyüktaşhane ocakları İbrahim Taşdelen'in dedesi Mustafa Usta'nın (Mustafa Şabanoğlu) zamanından beri işletilmektedir. Fakat bu ocaklar bitince taşlar Taşhane'den alınmaya başlanmıştır (Kazmaz 2002: 951).

Kapı ve pencere taşları lağım atmak suretiyle ocaktan alınır, külünkle yontulur. Boyutlarına göre önce büyük taşlar demir çiviyle yarılr. Külünkle, maçaıyla düzeltilir. Taş yontmak için külünk, gönye, tarak, dişli ve mastar kullanılır; külünkle yontulan taşların

kenarları tarakla düzeltilir. Bunun için tahta master kullanılır. Dişliyle yüzler düzeltilir. İki köşe arası masterla düzgün hale getirilir; gönyeyle kenarlar düzeltilir (Kazmaz 2002: 951).

Kapı ve pencerelerde kullanılan taşlara yontma taş denir. Kapılardaki dik taşlara direk, baştaki, üstteki taş kapıbaşı, alttakine de kapı tabanı denir. Kapı geniş ise iki taşın alt kısımları oyulur, taşların arasına, açılan oyuğa demir konulur. Kapı taşlarının genişliği genellikle 30, kalınlığı 20 cm, boyları 1 metre ya da genişliği 30, uzunluğu 80-100, kalınlığı 20 cm olur. Taşlar ısmarlama olarak yapılırdı. Bu taşların yapımı 1930'larda sona erdi (Kazmaz 2002: 951).

Taş ocakları kişilerin malı olduğu için kiralanırdı. Kiralama işlemi şöyle yapılırdı: Ocağın eni boyu ölçülür; bu ölçüler genelde en-boy 30-40 m; derinlikler de aynı olurdu. Pazarlık buna göre yapılır, bedel olarak 50-100 lira ödenirdi. Yandaki ocaklar için de aynı şekilde pazarlık yapılır bu şekilde kiralanan ocaklardan lağım atmak suretiyle duvar taşları ve direkler çıkarılırdı (Kazmaz 2002: 951-952).

Ocak kiralayanlara ocakçı denirdi. Ocakçılar taş alır, sipariş verenlerin bildirdiği boyutlara göre enini, boyunu yontarak hazırlar, müşteriye teslim ederdi. Ocakçı duvar yapmasını bilmezdi; ancak taş ustası olduğu için taşları yontar, müşteri de gelir ya kendi kayığıyla ya da kiraladığı kayıkla götürürdü. Ocakçı taşları, müşteriye ocakta teslim ederdi. Kapı ve pencere taşlarının fiyatı, boyutlarına göre 50-80 kuruştı (Kazmaz 2002: 952).

Pencere taşları da kapı taşları gibi ocaklardan lağım atmak suretiyle çıkarılan taşlardan üretilir. Bu tür taşların boyutları genellikle kapı taşları kadar olur. Genişlikleri 30, kalınlıkları 20 cm; boyları 1 metre ya da genişlikleri 30, uzunlukları 80-100, kalınlıkları 20 cm'dir. Pencere taşlarının alttakine pencere tabanı, üsttekine pencere başı, ikisini birbirine bağlayana da pencere direği denir. Pencere geniş olur ve iki parça taştan yapılması gerekirse her iki taşın alt kısımları kapı taşlarında olduğu gibi, uzunluğuna ve dar bir şerit halinde oyulur. Daha doğrusu taşların alt kısımlarına bir kanal açılır, buraya bir demir yerleştirilir, taşlar bu demir üzerine konulmak suretiyle birbirine bağlanır. Pencereye konulan demir parmaklıklar da taşlarla birlikte yerine yerleştirilir (Kazmaz 2002: 952).

Duvar taşları da ocaklardan çıkarılır ancak bu taşlar adi taşlardır ve genellikle bu taşlarla yapılan duvarlara moloz duvar adı verilir. Bundan başka çay taşları, deniz

kıyısından alınan taşlar ikiye ayrılmak suretiyle iki sıra taş duvar yapılır. Evlerdeki duvarların kalınlığı böyle sağlanır (Kazmaz 2002: 953).

1950’li yıllara kadar Rize’nin mahalle ve köylerinde helâlar evlerin dışlarındaydı. Sadece Rize ve Çayeli’nin bazı evlerinde helâlar içerideydi. Kendisi de taş ustası olan İbrahim Taşdelen’in dedesi Kazmaz Hacı Mustafa Efendi’nin Çayeli’nin Eskipazar deniz kıyısında yaptırdığı ev ile Rize’de Fener Mahallesi’nde Tıkana Mehmet Efendi’nin aldığı ev bunlar arasındadır. Bazı yerlerde de dışarıdaki helâlar sonradan evle birleştirildi. Helâların evlerin dışında yapılmasının sebebi “Helâ olan evde namaz olmaz” inancıdır (Kazmaz 2002: 953).

Evlerin dışındaki helâlarda genelde tuvalet taşı bulunmamaktadır ve bu helâlar ağaçtan yapılmaktadır. İbrahim Usta taştan tek parça bir helâ taşı yaparak kullanmıştır (Kazmaz 2002: 953).

İbrahim Usta (İbrahim Taşdelen), yapı yaparken zeminin, daha doğrusu toprağın sertliğini belirlemek için boru vurma yöntemini uygulamaktadır. Taşhane Camii’ni yaparken zeminin sertliğini ölçmek için 6 metre boru vurmuş ve sert zemini burada bulmuştur. Bu derinlikte toprağın kayıntı yapmadığını, başka bir deyimle toprağın kaymadığını belirlemiş ve daha sonra camii inşaatına başlamıştır (Kazmaz 2002: 954).

İbrahim Taşdelen bir yapıyı meydana getirirken yazılı bir planı olmadığını, işi kafasında tasarladığını sadece demir hesabını mühendisten aldığını belirtmektedir (Kazmaz 2002: 954).

Taşçılıkta Kullanılan Aletler:

- a). Büyük külünk
- b). Dişi tarak (Kapı, pencere direklerini, pencerelerin göleklerini, orta kısımlarını, iç ve dış kısımlarını yontmak için kullanılır).
- c). Külünk (Bütün taş işlerinde yontmak, çivi yeri yapmak, direkleri, hela taşlarını yontmak için kullanılır).
- d). Maça (İki tarafı keskin olan çekiçtir).

e). Mastar (Düz tahtadır).

f). Pergel (Plekinin çevresini belirlemek için kullanılır; komar, karayemiş ve fındık gibi esnek, bükülmeye elverişli ağaçlardan yapılır. Bu ağaçlardan uzun bir dal alınır, orta kısmı yatsılaştırılarak eğilir, yuvarlak olarak bırakılan uçlarına birer çivi geçirilir, bir tarafına bir, öbür tarafına iki delik açılır, bu delikten birine yuvarlak bir mandal sokulur, delik içinde döndürülebilen bu mandala kavila denir. İlk [önce] bir deliğe ip takılır, bu ip öbür taraftaki deliklerden alttakine geçirildikten sonra kavilaya bağlanır. Kavila döndürüldükçe ip üzerine sarılır. Böylece ip kasılır, pergelin iki ucu birbirine yaklaşır. Bu suretle kavila, plekinin büyüklüğüne, küçüklüğüne göre pergeli ayarlar, dolayısıyla plekinin büyüklüğü, küçüklüğü ayarlanır. Pergel kullanılırken kavila tarafındaki çivi sabit tutulur, öteki çivi döndürülmek suretiyle plekinin çevresi çizilir. Pergel İyidere'den gelen bir usta tarafından getirilmiştir, adını da o söylemiştir.)

g). Pleki kazması (Plekinin içinin ve dışının tesviyesinde kullanılır. Plekinin içi külünkle oyulur, kazmayla tesviye edilir).

h). Tarak (Yuvarlak yerleri, köşeleri yontmak, pencere kapı taşları ile öteki taşları yontmak için kullanılır. yontma taşlar, mastar ve gönyeyele gönyeleri alındıktan sonra yontulur).

I). Demir çivi (Taşları yarmak için kullanılır). (Kazmaz 2002: 954-955).

Marangozluk Aletleri:

a). Ayak keseri (Keser biçiminde olup keserin büyüğüdür. Tahtanın ortası, iki kenarı rendeyle yontulduktan sonra, ayak keseriyle alınır, sonra tahta rendeyle düzeltilir. Bu tahta döşemelerin tahta bölümlerinde kullanılır).

b). Çapana (Kapıları direğe bağlamak için kullanılır; aynı zamanda menteşenin eski ismidir).

c). Çivi

d). Döğme çivi

e). Kiniş (Direklerde kanal açmak ve bölme yapmak için kullanılır. Bölme tahtalarını direklere geçirmek için kanal açılır. Tahtalar bu kanallara geçirilir).

f). Kulp (Pencere kancası).

g). Lamba kinişi (Tahtaları birbirine geçirmektir).

h). Lamba tavanı (Lambalı tavanlarda tahtaları birbirine geçirmek için kullanılır).

D). Lenca/Şakul (Ucuna kanca takılır). (Kazmaz 2002: 955).

3.11.10. Sobacılık

Rize merkezden Tahsin Topal Bey, sobacılık mesleğine başlamasını ve bu meslek hakkında bildiklerini bize şu şekilde anlattı:

Sobacılık benim baba mesleğimdi. Babamın sanatı olduğundan ben de bunu yapmaya karar verdim. Ben aslında ilk önce bakırcıydım, daha sonraları bu meslek daha uygun diye buna döndüm ve 1955 yılında dükkân açtık. Epey zaman çalıştıktan sonra emekli olunca dükkânı kapattım ve bir sürede evimin bahçesindeki imalathanemde köylülerin, komşularımın işlerini yaptım.

Sobacılık mesleği eskiden çok zor bir meslekti. Makine olmadığı için sacları elimizle keserdik. Araba olmadığı için malzemeleri hayvanlarla, insanlarla taşırdık, bu sebeplerden de işler yavaş ilerlediği için bazen işleri yetiştiremezdik. Eskiden sobaları satmak için çarşıya götürürken de hayvanları kullanırdık. Hayvanın sırtına yükler, çarşıya, pazara götürür, yıkardık. Orada satabildiğimizi satar, kalanını tekrar yükler dükkâna getirirdik. Epey zahmetli bir işti. Daha sonra makinelerin çıkmasıyla sobacılık da kolaylaştı. Teknolojinin gelişmesi, şartların iyileşmesi sobacılığı kolaylaştırdı; ama kazançları da düşürdü. Eskiden hemen herkes soba kullanırdı. Daha sonra elektrikli sobalar çıktı, kalorifer çıktı, şimdi de doğal gaz var. Artık insanlar eskisi gibi soba almıyor. Artık sobayı sadece köylüler ve çay toplamak için çay zamanı köye gelenler alıyor.

Sobanın yapımı şu şekildedir: soba siyah sacdan yapılır. Bazı sacları santimlere göre kesersin. 40 cm, 45 cm hatta 1 metre. Bazı sobalar dik sobadır, bazıları da yassı soba. Biz bunlara bademli soba da diyoruz. Onlar 128 veya 130 cm kesilir, enleri 25 cm'dir.

Yapılış şekli ve işçilik olarak bademli soba dik sobadan daha zordur. Onlara şekil veriyorsun, içerisine demirden yastık yapıyorsun. Sacları kestikten sonra makinede kıvırıyorsun, kapı yerlerini kesiyorsun, bunu el ile kesiyorsun. Kestikten sonra da tekrar makinede kıvırıyorsun. Bademli sobaya yuvarlak şeklini vermek zordur, dik sobanın kendisi zaten yuvarlaklaşır, yuvarlak olunca soba şeklini alıyor. Onun üstten kapalı var, kapaklısının üstü delikli oluyor. Bacası da yani boru yeri de üstten oluyor. Sobaların kapısı elle yapılıyor. Kapı yeri, kapı olarak kullanılacak parça ve menteşeler el makasıyla kesilip ayarlanıyor. Ondan sonra da monte ediliyor. Eskiden biz bu işlemleri el makaslarıyla, penselerle yapardık, şimdi kesme makineleri var, punto makineleri var. İş çok kolaylaştı; ancak sobacılık mesleği bitmeye başladı (KK: 12).

3.11.11. Tulum Ustalığı

Rize'nin Çamlıhemşin ilçesinde tulum yapıcılığı ile uğraşan Süleyman Serin bize meslek hayatı ve tulum yapımının safhaları hakkında şu bilgileri vermiştir:

Tulumculuk benim baba mesleğim değil. Tulumu çalan aynı zamanda da yapıp satan komşumuzun yanında zaman geçirerek bu işi öğrendim. İlk yedi yaşında tulumla ilgilenmeye başladım. Çıraklık dönemimi de bu komşumuzun yanında geçirdim. Temizlik yaptım, yardım ettim, enstrümanların bakımını yaptım böylece mesleği öğrendim. Kendim de tulumu hem yapabilirim hem çalabilirim. Ayrıca tulumun yanında bağlama ve kemençe de yapabilirim ama esas mesleğim tulum yapmaktır.

Tulumculuk ekonomik getirisi olan bir meslektir. Tulumun diğer enstrümanlardan farklı bir özelliği vardır. Cebi olan tek enstrümandır. Yani para isteme melodisini de içinde bulunduruyor. Horonculardan da para alınabiliyor.

Dünyanın en eski çalgılarından birisi tulumdur. Bu da şuradan anlaşılıyor: Kestane zamara (kabak çubuğu) anlamına gelen ilk kabak çubuğundan yapılmış tulumun icadı. Daha sonra kampara (içi boş bir ağaç türü) ağacına benzer içi boş, delikli bir ağaç var. Kamparadan sonra da kamışa dönülmüştür. Bunun ilk tekniği sipsi günümüzde zamıra denen bir enstrümana dönüşmüştür. Eski olduğunun bir diğer kanıtı da dünyadaki birçok enstrümanda nota sesi bulunmasına rağmen tulumda nota sesi yoktur hicaz falan çalınmıyor. Kendine özgü beş aralıklı beş ana sesi var ve yan yana iki tane aynı sesi doğal stereo verebilen bir ses yapısına sahip değil. İki tane yan yana tulum çalınmaz çünkü nota

ile dizayn edilmediği için ses aralıkları birbirini tutmaz. Tamamen kendine has bir ses sistemi vardır.

Tulumun ufak ve büyük olmak üzere iki türü vardır. Fakat ses olarak genelde "ra" sesinde oluyor. Sol, si ve do seslerinde de tulumlar var. Hem kızların hem erkeklerin bulunduğu ses "si" ve "sol" sesleridir. Bunun için bu seslerdeki tulumlar halk arasında daha çok seviliyor.

Tulumun Karadeniz bölgesinde yerleşmesinin ve çok sevilmesinin sebebi deri kısmı ve tulumun çalan yerinin nemli havayı çok sevmesindedir. Karadeniz'de de aşırı nem olduğundan Karadeniz'de çok iyi ses vermektedir. Bu da tulumun yöre insanı tarafından sevilmesini sağlamıştır. Pazar'ın Papilat köyü tulumun ilk yerleştiği yerlerden birisidir. Bu yörenin 150'ye yakın oyun havası vardır. Bunların 20'ye yakını yol havasıdır. Bir rivayete göre Lazlar, Müslüman olmadan önce cenazelerini dahi tulumla gömerlermiş. Yol havası dedikleri de ebedi yolculuk anlamındaymış. Tulumla çalınan Hemşin yöresinde aşağı yukarı 80 tane oyun havası vardır. 50'ye yakın da Lazların oyun havası vardır. Lazlar Müslüman olduktan sonra günah diye tulum çalmayı bırakmışlar. Ondan sonra türkülü olarak tulum çalma işini tekrar Hemşinlilerin başlattığı söyleniyor. Eskiden tulum çalmak bir kur yapma sanatı idi. Yani güzel tulum çalabilene ve tulum havalarını iyi oynayabilene kızlar aşık olurdu. Eskiden evlerin dört odasının da kapısının açıldığı şimdilerde koridor denen (eski adı Hayrat) yerde tulum eşliğinde horon oynanırdı. İçerden bakan kızlar dışarı çıkar halka oluşturulurdu. Bu halkada oğlanlar sevdiği kızla karşı karşıya gelir, erkek sevdiği kızın dikkatini çekmek için

- Oyun dur! Diye komut verirdi.

- Tik tak

- Papilat

Denir ve oyun tekrar devam ederdi. Tulum oyunlarının bu şekilde ortaya çıktığı rivayet edilir.

Tulum yapımına gelince. Bir tulum demek bir keçi demektir. Keçinin de büyüme dönemi bittiği an kesilmesi gerekir. Tulum 15 kilo ağırlığındaki yaklaşık 8 aylık oğlak

derisinden yapılır. Keçinin derisinden tulum çıkar. Arka bacaklarından yarılarak deri kısmı alınır. Arka bacakları içeri bağlanır. Ön iki ayaklarından birine üfleme kısmı takılıyor. Ötekine de nav takılıyor. Boynun olduğu kısım da içerden bağlanıyor. Bunun tabaklama süresi var. Bir ayda çıkıyor. Tüyünün alınması, hâsıl yapılması, ondan sonra hava şartlarından etkilenmeden güneşte kurutulması gerekir. Güneşte kurutulduktan sonra naylona bağlanır (Uçları bağlanır). Bir tarafına nav takılıyor. Navın eski isimleri de " neçka, selse". Daha sonra nav denir olmuş. Üflenen bölümünde sibop, şamandıra sistemi vardır. Üflediğin zaman içerdeki havayı geri vermiyor. Dış tarafındaki kılıf isteğe göre yapılıyor. Bir de kılıfta cep yapılıyor. Anlattığımız gibi para istenebiliyor. Tulumun dışındaki kılıf ıslanmayı engelliyor. Tulumun daha uzun ömürlü olmasını sağlıyor.

Nav kısmına gelince çalan kısma nav kısmı denir. Orda da dediğimiz gibi iki tane kanalı var. İki ayrı ses vardır. Navın dış kısmı şimşir ağacından olur. Şimşir ağacının içine iki tane kamış konuluyor. Delik açılıyor. Deliklerin iç tarafında da daha önce yağda kızartılmış iki tane ince dil var. O dilleri hava şartlarından etkilenmemesi, sıcakta da soğukta da aynı sesi çıkarması için yağda kızartıyoruz. Ayarı bozulmaması için "piina" dediğimiz iki tane dili var. Onlarla akort yapılarak monte ediliyor. Ön bacağına birine bağlanmıştır. Her enstrümanda bir ayar oluyor. Bir ince ayar yapılıyor. Eğer ses birinde daha ince ise süpürge çöpü bir tarafa takılarak daraltılabiliyor. Ayrıca bal mumunu deliklerin yanlarına sıvayarak da ses ayarı yapıyoruz. İyi bir tulum az hava yutacak, çok üflediğin zaman tıkanmayacak, sesler arasında detone olmayacak, ondan sonra çok yumuşak çalacak, çok tatlı bir seda verecek, hava kaçırmayacak... buna benzer özelliklere sahip olacak. Geçmişte yapılan tulumlara bakınca teknolojinin gelişmesinin de etkisiyle bugün yapılan tulumların daha iyi ses verdiğini daha iyi tulumlar olduklarını söyleyebilirim.

Son olarak ben hem tulum yapan hem tulum çalan birisiyim ama şu bir gerçektir ki çok iyi tulum yapanlar çok iyi çalamazlar. Ben tulumun çalmasındansa yapması kısmında daha iddialıyım (KK: 186).

3.11.12. Ağaç İşçiliği

İklimi ve coğrafi yapısı gereği pek çok değişik ağaç türünün yetiştiği Rize ilinde el sanatları konusunda en verimli alanlardan birisi ağaç işçiliğidir. El sanatlarında kullanılan

ağaçların çeşitli özellikleri vardır. Bazıları çok kalındır; yek pare oyularak veya işlenerek kapkacak ve muhtelif eşyalar yapılır. Bazıları yumuşaktır; kolay işlenir. Bazılarının da sert ve ağır olmasından faydalanılır. Bazıları kestane gibi özlü olur ki bunlar rutubete karşı dayanıklıdır. Şimşir, kestane, ceviz, köknar, gürgen, dişbudak, ıhlamur, fındık, komar, armut, kiraz ve en bol kıızılağaç yörede bulunan başlıca ağaç türleridir.

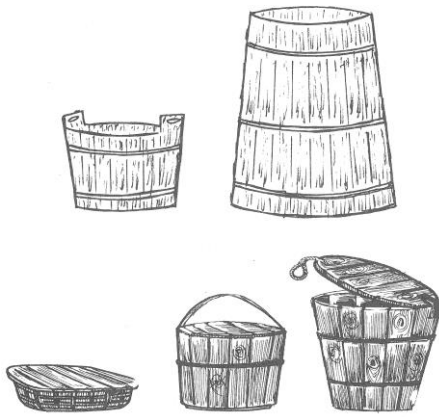
Ağaç işleri ustaları bıçkı, keser, rende, planya, balta, el hızarı, metre, gönye, terazi, matkap ve çırpı teli gibi alet ve edevat yanında bir de su gücünden faydalanırlar. Su gücünün kullanıldığı aletler arasında su hızarı ve su tornası bulunmaktadır. Su hızarı kereste biçiminde su tornası ise kapkacak yapımında ve süslemecilikte kullanılır (Kabaoğlu, 2004: 37).

Yörede ağaç işöiliği ile yapılan başlıca ürünler şunlardır:

3.11.12.1. Kadı ve Gerdel Yapımı

Kullanılış şekline göre büyük, yuvarlak veya yayvan olur. Genellikle kestane, köknar veya ıhlamur ağacından yapılır. Kullanım amacına göre turşu kadısı, yağ kadısı, minci kadısı, tuz kadısı, şıra kadısı gibi isimler alır.

Şekil 18. Kadı ve Gerdel Çeşitleri

Kaynak: Kabaoğlu, 2004: 38

Kadının yapımı şu şekildedir: 1,5 cm kalınlığında 7 cm eninde ve istenilen boyda hazırlanan tahtalar, önceden hazırlanmış olan kalıbın üzerine dizilir. Kuşak denilen ağaç ve demirden olan bir çemberle sıkıştırılır. Bundan sonra kadının tabanı düz bir şekilde kesilir.

Tabandan 3,5 cm yukarıda işaretlenen yerde, “zina köfte” denilen aletle bir kanal açılır. Bu kanalın eni 1,5, derinliği 5 mm’dir.

Bilahare kadının çevresi ölçülür, çevre uzunluğu altıya bölünerek yarıçap hesaplanır. Önceden bir birine yapıştırılarak hazırlanan taban tahtalarının üzerine, pergel yarıçap kadar açılarak bir daire çizilir. “Zivane” biçkisi ile kesilip çıkarılan bu daire, kadının tabanına açılan bu kanala yerleştirilir ve kuşakla iyice sıkıştırılır.

Kadılar ağızdan dar, tabandan geniş olarak yapılırlar. Bu oran 1 metrede %15 meyil verilerek gerçekleştirilir. Bu orana göre taban çapı 60 cm olan bir kadının ağız genişliği 51 cm olur. Kadıyı meydana getiren tahtaları bir arada tutmak ve sağlamlığını temin etmek için her kadıya iki veya üç kuşak vurulur. En büyük kadı şıra kadısıdır. Pekmez yapılacak üzüm şırası tavaya konmadan önce bir miktar odun külü ile kestirilerek dinlendirilir. Bu dinlenme işinin yapıldığı kadının tabanına yakın yerine bir musluk konulur. Şıra kadıda dinlendikten sonra bu musluktan tahliye edilir.

Gergele Ardeşen’de “gergen” denir. Büyükbaş hayvanların yem kabı olarak kullanılan gerdel, ortalama 40 cm çapında ve 35 cm yüksekliğindedir. Kadıdan farklı olarak ağızdan geniş, tabandan dardır. Ağza doğru genişleyen gerdelde genişlik %20 oranındadır. Kadı nasıl yapılıyorsa gerdel de aynı teknikle yapılır. Diğer yanda gerdel ile küçük kadıların kovanlar gibi oyularak yapılanlarına da rastlamak mümkündür. Oyma kadı ve gerdeller için genellikle ıhlamur kütükleri kullanılır (Kabaoğlu, 2004: 37-39).

3.11.12.2. Kayık- Tekne Yapımı

Ahşap tekne ve gemi yapımcılığı Karadeniz kültüründe denizi ve ormanı birleştiren son derece orijinal ve kadim bir sanattır. Geleneksel teknik, yöntem ve malzemelerle devam ettirilen bu sanata dair geleneksel bilgi usta-çırak ilişkisi içerisinde kuşaktan kuşağa aktarılmıştır (Davulcu, 2015: 55).

Karadeniz kıyılarında inşa edilen teknelerin en büyük özelliği Karadeniz’in çalkantılı sularına, güçlü dalgalarına ve şiddetli fırtınalarına dirençli ve dayanıklı olmaları ile denize kolaylıkla indirilip bir o kadar kolaylıkla da karaya çekilebilmeleridir. Bununla birlikte son derece ince bir teknik işçilik de içerirler. Yörede geçmişten günümüze

taşımacılık, askeri, ticaret, balıkçılık ve ulaşım amacıyla ahşap tekne inşa edilmektedir (Davulcu, 2015: 71-72).⁵⁵

3.11.12.3. Tepuri (Sofra)

Özellikle geçmiş dönemlerde hemen her evde kullanılan sofra yöredeki en yaygın ahşap işçiliği ürünlerinden birisidir.

Sofra şu şekilde yapılır:

Önce 1 metre çapında ve 1 metre kadar derinliğinde bir çukur açılır ve buraya bir çuval fındık dökülerek üzeri iki karış kadar toprakla kapatılır. O fındıklar filizlenip boyları 30-40 cm olduğunda çukura inilerek tüm filizler saç örgüsü gibi birbirlerine dolanır ve örülür. Örgü işi bitince üzerine iki karış kadar toprak atılır.

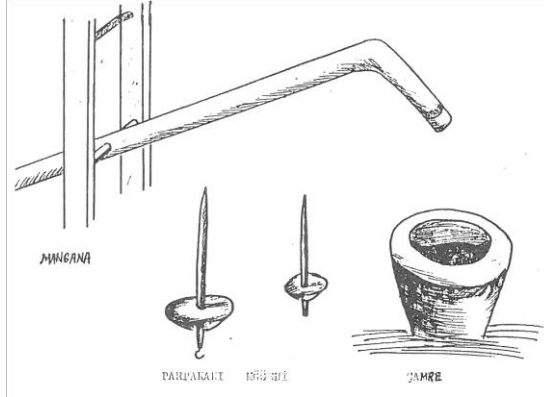
Ertesi sene filizler topraktan 30-40 cm yükselince tekrar saç örer gibi örülür ve örülen yer toprak altında kalacak kadar toprak ilave edilir. Bu şekilde 10-15 sene bekletilir. Sonra fındık ocağının etrafı kazılarak en dibe kadar inilip 1 metre kadar kalınlaşan kökü dipten kesilir. Üst kısmı da kesilip sofra yapımında kullanılır. Bu sofranın özelliği tek parça halinde olmasıdır (KK: 187).

3.11.12.4. Manga (Dibek Taşı Tokmağı)

Günümüzde nadiren kullanılan bu aracın tokmağı, iki kasnak arasına yerleştirilen “L” biçiminde sert bir ağaçtan yapılmıştır. Bu ağaç kısmına manga denir. Sert bir taştan yapılarak oyulan yapılan bölümüne de “çamra” denir. Genel olarak mısırı koçanından, pirinci çeltiğinden ayırmak ve arpayı dövüp bulgur yapmak için kullanılır (Kobaoğlu, 2004: 44).

⁵⁵ Karadeniz ve özelinde Rize yöresinde yapılan ahşap teknelerin inşası hakkında ayrıntılı bilgi için bkz: (Davulcu, 2015: 74-82).

Şekil 19. Dibek, Parpanaki,Çamre

Kaynak: Kabaoğlu, 2004: 44

3.11.12.5. Delme Kovan

Bazı yerlerde petek de denir. Delme kovan ıhlamur ağacından yapılır. Bu kovanların boyu 60 cm olup kalınlığı ağacına göre değişir. 60 cm uzunluğunda kesilen ıhlamur ağacının içi oyularak çift saplı kesici bir aletle düzeltilir. Ön ve arka yüzü yaklaşık 5 cm kalınlığında tahta kapaklarla kapatılır. Arka kapak sabit değildir; kovanın temizlenmesi ve bal sağımı için kullanılır. Ön kapakta açılan deliklerden arıların içeri girip çıkması sağlanır. Delme olmayıp ıhlamur tahtalarının birleştirilip çakılması ile yapılan yuvarlak kovanlar da vardır (Kabaoğlu, 2004: 44).

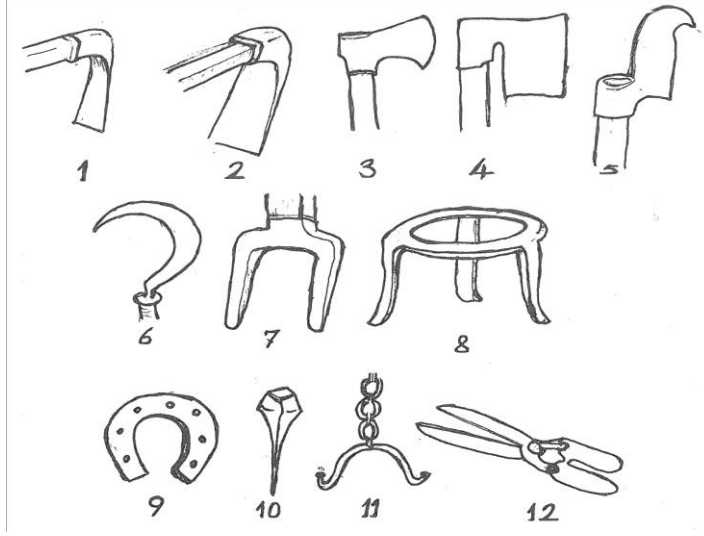
3.11.12.6. Yayık

Giderek kullanımı azalan yayık, yoğurdu çalkalamak suretiyle yağın çıkarmak için kullanılan araçtır. Bir metre boyunda ve ortası şişkin bir yapıdadır. Çam tahtasından yapılır. Her iki yanını kapayan kapakların yapılışı, kadıların tabanının yapılışıyla aynıdır (Kabaoğlu, 2004: 44).

3.11.13. Demircilik

Rize yöresinde demirci ustalarının yaptığı başlıca ürünler kazma, çapa, nacak, balta, tahra, orak, bel, nal, nal çivisi, sacayak, zincir ve çay makasıdır. Geçmişte yörede birçok demirci ustası bulunmakta iken günümüzde artık bu işi sürdüren usta kalmamıştır (Kayacı ve Yılmaz, 2004: 51).

Şekil 20. Demircilik Sanatı Ürünleri

Kaynak: Kayacı ve Yılmaz, 2004: 52

(1. Kazma, 2. Çapa, 3. Nacak, 4. Balta, 5. Tahra, 6. Orak, 7. Bel, 8. Sacayak, 9. Nal, 10. Nal çivisi, 11. Zencir, 12. Çay makası).

Bir demirci ustasının kullandığı başlıca araç gereçler şunlardır:

Körük: Körük, demirci dükkânının bel kemiğidir. Ağır gövdesi bir karaağaç kütüğüdür. Körük, ocağa hava basan, ateşin yanmasını sağlayan araçtır. Demir, ateşte kor haline getirilerek yumuşatılır ve yumuşayan demir dövülerek şekillendirilir.

Örs ve çekiç: Örs, demirci dükkânının ikinci önemli elemanıdır. Demir, örs üzerinde dövülerek şekillendirilir. Demiri dövmek için çeşitli büyüklüklerde çekiçler kullanılır. Genellikle demiri dövme işini usta ile çırak birlikte yaparlar. Kızmış demirin soğumadan en süratli şekilde dövülmesi gerekir. Birlikte dövmede çekiçin biri kalkarken biri iner ve böylece dövme işi çabuklaştırılmış olur.

Ayrıca her demirci dükkânında kızgın demiri tutmak için kısıkaç ve maşa, pürüzleri gidermek için eğe ve bileyi, makas, muhtelif kalıplar, sıcak mamülleri söndürmek için su yalağı, demir testere, keski ve mengene bulunur. Kısıkacın düz demiri tutmak için ayrı, yuvarlak demiri tutmak için ayrı şekilleri vardır.

Demir ustalığının en önemli ve ustalık isteyen işi alete su vermektir. Alete su verme, aleti belli bir ölçüde sertleştirmek için yapılır. Sertleşme çok olursa alet çalışırken kırılır, sertleşme yumuşak olursa aletin ağzı zorlayınca eğilir (Kayacı ve Yılmaz, 2004: 52-53).

3.11.14. Pleki Yapımı

Plekiler çeşitli büyüklüklerde ve genellikle bir tepsi biçiminde yuvarlak olarak yapılır. Elips biçiminde yapılanları da vardır. Yassı plekilerde hamsi pişirilir ve buna hamsi plekisi denir. Hamsi plekilerinin altında, hamsinin suyunun akmasını sağlayan bir delik bulunur. Çapı 90 cm olan plekilere “kotluk” pleki, çapı 45 cm olan plekilere yarım kotluk (3 kg) pleki denir.

Yapılacak plekinin ebadına göre taş ocağındaki yeri işaretlenir. Bu işaretlenen yerin etrafı külünkle 19 cm derinliğine kadar oyulur. Pleki yapılacak taşın şekli belirlenir. Bu taşın yerinden koparılmasına geçilir; taşı koparabilmek için taşın kayaya ekli olduğu yerlere beşer onar santim aralıklarla külünkle yavaş yavaş vurulur (Bkz: Ek 150), gerek sarsıntı ve gerekse külünkün yaptığı oyukla pleki yapılacak taş yerinden koparılır. Bu taşın yerinden koparılması işi çok ustalık ister; zira taş koparılırken çatlayabilir veya kırılabilir. Koparılan taşın önce alt kısmı yani yere oturacak kısmı, daha sonra da ağız kısmı ince külünkle düzeltilir. Düzeltme işlemi bitince ortası bulunur, pergelle önce iç daire, sonra da pergel pleki kalınlığı olan 5 cm açılarak dış daire çizilir. Plekinin içi, derinliği 10-11 cm olacak şekilde ince külünkle oyulur ve kenarları oval olacak biçimde düzeltilir. Oyulma işlemi bitiminde bu oyulan kısmın tesviye işine geçilir. Pleki kazması ile ince işçilik denilen tesviye işlemi yapılır. Bu tesviye yapılırken kalınlık 1 cm daha kaybedilir. Böylece plekinin iç kısmı tamamlanmış olur. Plekinin dış kısmı da pleki tarağı ile ovalığı korunacak şekilde tesviye edilir. Artık pelki tamamlanmıştır. Plekinin kullanılabilmesi için hamlığının giderilmesi ve üzerine kapak vazifesini görecek aynı büyüklükte kubbeli bir sac alınması lazımdır. Plekinin hamlığının giderilmesi için yavaş yavaş ateşte kızdırılır ve daha sonra da soğumaya terk edilir. Bu şekilde pleki kullanıma hazır hale getirilir (Rize El Sanatları, 2004: 62-63).

3.11.15. Değerlendirme

Rize yöresi el sanatlarını incelediğimizde en öne çıkan sanatların ağaç ürünlerine dayalı sanatların olduğu görülmektedir. Bu da yörenin coğrafi ve iklimsel özelliklerinden dolayı ağaç türlerinin bolca bulunmasından kaynaklanmaktadır. Günümüzdeki gibi sanayi-teknoloji ve ulaşım imkânlarının gelişmiş olmadığı dönemlerde insanlar gündelik hayatlarında kullandıkları araç gereçlerin çoğunu çevrelerinde bulunan ağaç, taş, toprak gibi doğal ürünlerden yaptıkları basit araç gereçlerle karşılamışlardır. Bu da geleneksel el sanatlarının ortaya çıkmasını sağlamıştır. Bu sanatlarda kullanılan araç gereçler insanların yaşadığı coğrafya ile doğrudan bağlantılıdır. Örneğin İç Anadolu bölgesinde topraktan yapılan araç gereçler ön plana çıkarken Doğu Karadeniz bölgesinde ahşap işçiliği ön plana çıkmaktadır. Yörede ağacın dışında taş, demir ve bakır da el sanatlarında kullanılan maddelerdir. Bakırcılık, demircilik gibi ustalıklar ülkemizin hemen her bölgesinde rastlanabilen zanaat kolları iken pleki yapımı Doğu Karadeniz bölgesine özgü bir ustalıktır. Rize’de de özellikle geçmiş dönemlerde pleki yaygın olarak kullanılmıştır.⁵⁶

Rize yöresi dokumalarında iki tür ön plana çıkmaktadır. Birincisi Rize bezi/Feretiko gibi isimlerle anılan ve hammadde kendiri olan dokumalardır. Bu dokumalar, tarlada yetiştirilen kendirler çeşitli işlemlerden geçirildikten sonra elde edilen ipele dokunan ve yöre insanının giyim kuşam, çeyizlik peşkir, örtü, perde gibi ihtiyaçlarını karşılayan ve Rize yöresine özgü olan dokumalardır. Rize bezi dokunduğunda bej bir renge sahiptir; ancak zamanla yıkandıkça beyazlar. Dışardan bakıldığında ipeksi bir görünüşü vardır; ancak sert bir kumaştır. Bu nedenle dayanıklıdır da. Koklandığı zaman sadece ot kokusuna benzer bir koku yayar bu da onun hiçbir kimyasal işleme maruz kalmadığını ve tamamen doğal bir ürün olduğunu gösterir. Rize bezinden dokunan gömlekler (Bkz: Ek 48, Ek 49), yöre insanının geçmiş dönemlerde neredeyse tek kıyafetidir.

Yörede öne çıkan bir diğer dokuma türü ise Hemşin çorapları ve kilimleridir. Hemşin çorapları genellikle koyun yününden veya keçi kılından elde edilmektedir. Dokuma tarzı olarak bazı farklılıklar gösterse de bu dokumalar üzerinde mevcut olan motifler bize Hemşin yöresi kültürü hakkında ipuçları vermektedir. Yörede dokunan çoraplarda özellikle koçboynuzu motifi dikkat çekmektedir; çünkü koç başı/koç boynuzu

⁵⁶ Karşılaştırma yapmak için bkz: (Kabak, 2014: 587-604).

motifi Türk halı-kilimlerinin genel karakteristik özelliğini oluşturan bir damgadır. Koç başı damgası canlı ve farklı üsluplarla bütün Türk dünyasında çok belirgin olarak görülmektedir (Aksoy, 2014: 124). Hemşin yöresi çorap dokumalarında da bu motifin örneklerini gördük (Bkz: Ek 5, Ek 6, Ek 7). Koçbaşının dışında eli belinde, biber, dibek, kaplumbağa, kurt ağzı gibi Avşar Yörük dokumalarında ve Azerbaycan, İran gibi Türk kültür havzasını oluşturan coğrafyalarda görülen motif örneklerini Hemşin dokumalarında da gördük.

Dokuma motiflerini

- a). Damgalar (Aşiretleri belirleyen özel işaretler
- b). Sihirlik oyun kökenine bağlı dinsel ve sisyal inançlar kökenli motifler
- c). Kıskançlık, haset, nazar, kavuşma, aşk ve ayrılığı belirleyen yanlışlar
- d). Tarihi kalıntılar kökenli yanlışlar şeklinde dört gruba ayırabiliriz (Durul, 1985: 9).

Kilimlerde, çoraplarda ve diğer dokumalardaki yanlış ve kompozisyonları toplumun tarih, din, etnografya ve yaşam özellikleri açısından değerlendirilmesi gerekir. Dokuma bir mektuptur. Yanlış ve kompozisyonlarına bakarak dokuyan elin sosyal durumunu saptamak mümkündür. Dokumalarda model yoktur ve kullanılmaz (Durul, 1985: 9). Kullanılan motif ve kompozisyonlar tamamen geçmişten gelen kültürel birikimin kuşaktan kuşağa aktarılması ile öğrenilir ve öğretilir. Bu motif ve kompozisyonların anlamını çoğu zaman dokuyan kişinin kendisi bile bilmez. O sadece atalarından gördüğü motifleri nakşeder. Bugün hala İran'daki, Azerbaycan'daki, Adana'daki, Tarsus'taki bir kilim motifini Hemşin çoraplarında görebiliyorsak bu tamamen toplumsal bilinçaltının, ortak kültür kodlarının bir yansımasıdır.

3.12. Yaylacılık ve Hayvancılık Kültürü

Rize'nin birçok bölgesinde eskiden yaylacılık meşhurdu. Yayla denince insanları bir heyecan, bir duygu, bir hareketlilik alırdı. Yaylacılık önemli bir geçim kaynağı idi. Yayla sezonu 3,5-4 ay sürerdi.

Yaylaya çıkanlar kapacak, yatak, yorgan gibi bazı ev eşyalarını yanlarına alırlardı. Yayla sonu köye dönerken yaylaya getirdikleri ile birlikte yaylada yaptıkları katıkları katırlara yükler köye geri getirirlerdi. Yayladan aşağı getiremedikleri eşyaları da olurdu. Depur, pleki, sac, hamurluk, sefaki gibi bu eşyaları çalınmasın diye gizli bir yere saklardı. Bunlar genellikle yaylaya yakın büyük bir çamın altına gizlice konur, üzerleri çam dalları ile örtülürdü. Gelecek sene her yaylacı sakladığı eşyayı gidip alırdı. Bu eşyaların saklandığı yere “pun” denirdi (Rize Kültür Derlemeleri, 1999: 198).

Çayeli'nin yüksek köylerinde her yaz yaylaya çıkılırdı. Yaylaya çıkanlar ya evlerini kapatır veya yaşlılar evde kalırdı. Yazın bir döneminde gezmek ve eğlenmek için yaylaya çıkmaya “vartevor” veya “behur” denir.

Yayla kuran ailelerin genellikle iki yaylası olur. Bunlardan biri aşağı yayla, diğeri yukarı yayladır. İlk yazdan aşağı yaylaya çıkılır. Çuruğayında (Çürük ayında) 30-40 günlüğüne yukarıki yaylaya çıkılır. Bu zamanda köyler rutubetli ve sıcak olur. Yayla kuran ailelerin genelde gençleri, kadın erkek yukarı yaylaya giderler. Yaylada geçen günler genellikle şenlik içinde geçer. Horon oynanır, türkü söylenir, mermi atılır. Bu süre neşe içinde geçirilirdi. Hatta komşu üç beş yayla uygun bir yerde toplanırlar, horon oynar, türkü söylerlerdi. Mermiler atılır, hangi yaylanın insanı fazla mermi atarsa o yayla üstün gelmiş sayılırdı. Yaylada birkaç tane tulumcu olurdu. Bunlar horon eşliğinde tulum çalarlardı. Yol boyu çalınan tulum genelde uzun hava şeklinde çalınırdı. Çürük ayında şenlik yapmak, eğlenmek, gezmek ve dinlenmek için yaylaya gitmeye “Vartevor” denirdi. Vartevor için yaylaya gidenler yaylaya girerken silahlarını çıkarırlar mermi atarlar, yaylayı mermi atma ile selamlarlardı. Yaylada bulunanlar da mermi atarak onlara karşılık verirdi. Bu şekilde karşılıklı mermi atışları uzun süre devam ederdi. Ondan sonra yaylaya girilir, herkes evine giderdi. Vartevor bittikten sonra vartevora katılmak için gelenler köyelerine dönerken “Allaha ısmarladık” anlamında silahlarını çıkarıp mermi atarlardı. Vartevor için yaylaya gitme zamanı olarak çürük ayı (Temmuz)'nın ortalarında bir gün seçilirdi. Vartevora köyden hep bereber gidilebildiği gibi birkaç gün içerisinde parti parti de gidilebilirdi. Dönerken de hep beraber dönülebildiği gibi ayrı ayrı dönüldüğü de olurdu (Rize Kültür Derlemeleri, 1999: 198-199).

Hemşin’de yaylaya çıkış için birkaç aile ortak bir gün tespit ederlerdi. Hemen yolculuk hazırlıklarına başlanır, katırların semerleri onarılır, sığırların alınlarına ya da boynuzlarına nazar boncuğu ve muska takılırdı. Göç günü sabah erkenden kalkılır, hayvanlara ot verilip su içirildikten sonra yola çıkılırdı. Yaylada sürekli kalacak kişilerle birlikte hayvanların götürülmesine yardımcı olmak üzere birkaç kişi de kabile ile beraber bulunurdu. “Köçcü” denilen bu kişiler, sığırları yaylaya çıkardıktan sonra orada birkaç gün kalıp tekrar köye dönerlerdi. Yaylaya çıkışlar genellikle iki gün sürer, birinci günün sonunda hanlarda konaklanırdı. Hanlar; zemin kat kahvehane, üst katı birkaç odadan ibaret bir otel niteliği taşırdı. Ahşaptan inşa edilen hanlara bitişik olarak bir ahır ve ot konacak bir bölüm de bulunurdu. Hayvanlar çok kalabalık olur da ahırda yer bulunmazsa dışarıda yere çakılan kazıklara bağlanırdı. Hayvanlara hancının ot deposundan ot satın alınıp verilir, ayrıca içilen çay ve kalma parası olarak da bir miktar para ödenirdi.

Yaylaya çıkan köççüler, orada kaldıkları birkaç gün zarfında bir araya gelirler, horon ve atma türkülerle “vartevor” denilen şenlikler yaparlardı.

Yayla hayatı haziran ayının başından eylül ayının ilk haftasına kadar süren üç aylık bir süreyi kapsar. Havaların iyi veya kötü gitmesi bu süreyi azaltıp kısaltabilir. Yaylada günlük hayat çok erken başlar. Sabah erkenden kalkılır, sığırlar sağılıp sütü eve çıkarılır. Sütün kaymağı alınıp kaymak kabında, kaymağı alınmış süt ise peynir kazanında biriktirilir. Güneş doğarken hayvanlar çözüldür ve yayıma (meraya) bırakılır. Hayvanlar yayıma götürüldükten sonra ahırın gübresi temizlenir. Gübrenin temizlenmesinde ağız geniş bir kazma ile “süpürgelik” denilen dalları sert ve esnek bir yapıda olan bir cins çalıdan yapılan ahır süpürgeleri kullanılır. Ahırın ortasında toplanan gübre, evin önünde uygun bir yerde biriktirildiği gibi sepetlerle meraya da serpilir. Bazen bu gübrelerden tezek yapanlar da olur. Yörede “atar” diye adlandırılan tezek, özellikle peynir yaparken ve minci taşıtırırken (pişirirken) odunun yanında ek yakacak olarak kullanılır (Rize Kültür Derlemeleri, 1999: 268-269).

Yaylacının günlük işlerinin başında sağılan sütü değerlendirmek gelir. Bunun için elde edilen kaymak, kaymak kadellerinde biriktirilir. Diğer taraftan peynir kazanında toplanan kaymağı alınmış süt, belli bir kıvama geldiğinde peynir yapılır. Peynir suyu (şerat) kaynatılarak tülbentten yapılmış minci torbalarına dökülerek süzdürülür. Bu şekilde

elde edilen peynir ve minci tuzlandıktan sonra peynir ve minci kadellerine konur. Kaymak kadeli dolunca yayık yapma zamanı gelmiş demektir. Oldukça zor bir iş olan yayık vurma işi için yaylacı, diğer komşularını yardıma çağırır. Genellikle her yaylada ortak olarak kullanılan bir veya iki yayık bulunur. Yayık vurma zamanları eğlence ve şenlik içinde bir ortam oluşturur. atma türkülerle şenlenen yayık evinde elde edilen yağ, yıkanıp tuzlandıktan sonra yağ kadellerine basılır. O gün için hazırlanan yemekler yenir ve daha sonra herkes dağılır.

Sığırların engebeli ve dik yamaçlardan ve taşkın derelerden korunması için yaylacılarla birlikte bir de yardımcı bulunur. Sığırlar ikindiden sonra yayımdan toplanarak eve getirilir ve ahırlara bağlanır. Sisli havalarda sığırların yerini tespit etmede bir kolaylık sağlamak için boyunlarına orta büyüklükte çingirak takılır. Çingirak takma adeti aynı zamanda kurt gibi yabani hayvanları ürkütmeye de yarar. Bazen sığırlardan bir kısmı eve dönmeyebilir. Özellikle sisli havalarda yeri tespit edilemeyen bu hayvanların ayağının taşta sıkıştığı, yamaçtan yuvarlandığı, ayı veya kurt tarafından parçalandığı ya da cinlerin kendisini bağladığı gibi ihtimaller düşünülür. Sığırı bulmak için toplanan kişiler ellerinde fenerlerle gece yayımları dolaşarak kaybolan sığırın ismiyle bağırarak etrafı araştırırlar. O gece bulunamazsa ertesi sabah sığır sahibi kendi hayvanını araştırmaya devam eder. Güz mevsimine yaklaşırken otların sararmaya başlaması ile otlak alanların gittikçe azalmaya başlaması karşısında, sığırlar doymak için daha çok dolaşmak zorunda kaldıklarından eve dönmeleri gecikir. Yorgun kalıp karnını geç doyuran hayvan bazen kırlarda yatabilmektedir. Onun için güz mevsimi yaklaşırken yaylacılar hayvanları toplayıp getirme konusunda daha dikkatli davranırlar. Bununla birlikte gece sığır arama işinde de artış gözlenir. Gruplar halinde elde fenerlerle bağırıp çağırarak gece sığır aramaya çıkmak, yayla hayatının renkli kesitlerinden birisidir (Rize Kültür Derlemeleri, 1999: 269-270).

Yayımdan dönen sığırlar ahıra bağlandıktan bir müddet sonra sağılır. Hayvanlar sağılırken önlerine tuz veya kepek konur, bunları yalarken sütü sağılır. Süt genellikle “ketoğ” denilen ortası dar kaplara ya da kovanın içine sağılıp buradan gaz yağı tenekelerinin içinde biriktirilir. Eskiden sütün kaymağını almak için süt teknesi veya kaymak teknesi denilen tek parça halinde ağaçtan yapılmış, ortası delik leğenler kullanılırdı. Günümüzde bunun yerini makineler almıştır.

Otlar azalmaya başlayınca, otlak alanların bir bölümü geçici bir süre hayvanların girmesine yasaklanırdı. Yaylacıların ortak kararı ile alınan ve 20-30 gün süren bu yasaklama adetine “koru” denilirdi. Korunun sona erdiği bir gün önceden her eve duyurulur, ertesi sabah bütün yaylacılar hayvanlarını koru süresince biraz daha yeşeren bu alana götürürlerdi. Buna da “koru bozmak” denirdi. Korunun bozulması yaylacılara endişe ile karışık bir heyecan verirdi; çünkü korunun bozulması yayladaki sığırların tek bir alanda toplanmasına sebep olduğunda bu durum, özellikle hayvanların birbirleriyle kapışmalarına (çatmalarına) ve yamaçlarda gezerken ayaklarına takılan taşları yuvarlamaları yönünden tehlikeli bir ortam oluşturmaktaydı. Bunun için yaylacılar, korunun bozulduğu gün daha dikkatli olurlar, sığırlarının başında giderlerdi. Özellikle boğaların daha saldırgan ve hareketli bir yapıda olmaları ve iki boğanın kapışmasının (çatışmasının) çok daha uzun ve şiddetli olması nedeniyle, kapışmanın dik ve engebeli arazilerde olması birisinin yuvarlanıp ölmesine sebep olabilmekteydi. Bu sebeple koru bozulduğu gün, yaylacılar ellerinde sopalarla pür dikkat kesilir, bu durum birkaç gün devam ederdi (Rize Kültür Derlemeleri, 1999: 270-271).

Toplanan günlük gübrenin çayırlara serpilmesi daha çok yaylada otların yeni yeni uzamaya başladığı haziran ayında yapılmaktadır. Otlar belli bir boya ulaşınca otları ezmek için gübre, çayırlara götürülmeyp ahır önünde biriktirilir. Kenarından ırmak veya dere akan yaylalarda biriken gübreyi gidermek için ırmak veya dereye yaylanın üzerine doğru bir ark açılır, bu ark bütün evlerin ahır kapısından dolaştırılırdı. Daha sonra arka su bağlanır, arka dolan su sırayla her eve yönlendirilerek evin önündeki gübre akıtılırdı. Dereye karışan gübre, bir anda suyu bulandırır, alabalık avlamak isteyenler için de iyi bir ortam oluşurdu. Gübrenin suya verildiği zamanlarda bir tarafında ellerinde küreklerle gübreyi suya vermeye çalışanlarla diğer tarafta ellerinde serpmeye ile balık avlayanlar tam bir bütünlük arz ederdi.

Ot biçimi zamanları yayla hayatının en hareketli dönemleridir. Her yayla evinin yakınında veya bitişiğinde etrafı taş duvarlarla çevrili çayırılığı bulunurdu. Yaz başında yaylaya çıkıldığında elde edilen günlük gübrenin bir kısmı bu çayırlara serpilir. Dere ve ırmak yakınında olan çayırlara ark açılarak su getirilir ve ana ark çayırılık içerisine çok sayıda ince kollara ayrılarak çayırılığın tamamına su ulaştırılmaya çalışılırdı. Bu sayede daha fazla ot alınması temin edilirdi. Dere ve ırmaklardan arklar açılarak çayırılıklara su

getirme âdetine “su bağlamak” denirdi. Temmuz ayının sonlarına doğru otlar iyice büyüyünce çayırılığa verilen su kesilir. Çünkü suyun devamlı akması otu çürütebilir ve biçmeyi zortlaştırabilir (Rize Kültür Derlemeleri, 1999: 271).

Ağustos ayına girildiğinde otlar biçilecek seviyeye gelmiş olur. Ot biçimi için güneşli günler tercih edilir. Aksi halde biçilen otlar kurutulamadığı için çürüyüp heba olabilir. Çayırıkların düzgün olan kısımları tırpanla (kerendi), taşlık ve çok dar olan alanlar ise genellikle orakla biçilir. Genellikle tırpanla ot biçme işini erkekler, orakla ot biçme işini de kadınlar yaparlar. Ot biçme zamanı geldiğinde köyden birkaç kişi ot biçmek üzere yaylaya çıkarlar. Yayla nüfusu bu dönemlerde bir anda artar. Yayladaki sükunetin yerini bir anda hareketlilik alır. Ot biçme işi adeta insanları yağmur ile bir yarışa iter. Biçilen otlar serilerek güneşte kurumaya bırakılır. Kuruyan otlar “gelberi” denilen ağaçtan yapılmış dişli bir aletle kümeler halinde bir araya getirilir. Küme halindeki kuru ot, el yardımı ile sarılarak “guvel” ya da “sarma” denilen daha küçük demetlere ayrılıp evlerdeki ya da evin bitişiğinde inşa edilen ot depolarına taşınır. 5-6 güvel ot, bir yük ot olarak nitelendirilir. Bir çayırılığın ot verimi yük hesabı ile yapılır (15 yüklük, 20 yüklük çayırılık gibi). Gündüz ot biçerek yorulan yaylacılar, akşam bir evde toplanarak tulum eşliğinde horon oynayıp atma türkü söyleyerek eğlenirler. Bu iş için yaylacılardan birisi evinin bir bölümünü veya evine bitişik olarak inşa ettirdiği kapalı bir alanı tahsis eder. Ancak eğlence yerine girmek belli bir ücrete tabidir. Bu ücreti yer sahibi alır. Ot biçme işini bitirenler tekrar köye dönerler. Bir süre sonra yayla yine eskisi gibi sessiz sakin hale gelir. Biçilen otlar, güzün ve kışın soğuk günlerinde hayvanlara verilir.

“Güz köçi” diye adlandırılan yayla dönüşü eylül ayının ilk haftalarına denk gelir. Otların sararması ve havaların soğumasıyla birlikte yaylacılar tekrar köyelerine dönerler (Rize Kültür Derlemeleri, 1999: 271-272).

Hayvancılıkla ilgili hayvan hastalıkları ve tedavi yollarına “Halk Hekimliği” başlıklı bölümde, hayvanlarla ilgili inanışlara da “Halk İnanışları” başlıklı bölümde değindiğimiz için burada tekrar değinmeyeceğiz.

3.12.1. Değerlendirme

Yaylacılık geleneği hayvancılıkla çok bağlantılı bir gelenektir. Özellikle geçmiş dönemlerde hayvancılık yapan yöre insanı yaz döneminde hayvanlarını kıyı kesminin

sıcağından korumak, yayladaki meralarda oluşan otları yedirmek ve kışlık ot ihtiyacını depolamak için hayvanları ile birlikte yaylalara çıkmıştır. Burada hayvanlarını otlatıp otları depolarken hayatına eğlenceyi de katmış vartevor şenlikleri gibi şenlikler de yapmıştır. Bu dönemlerde yaylacılık tamamen ekonomik temelli bir faaliyettir. Ancak günümüze yaklaştıkça hayvan sayısının azalması sebebiyle yaylalar ve yaylacılık da eski önemini kaybetmiş; artık yaylacılık sadece yazları yaylamak amacıyla yapılan bir faaliyet haline gelmiştir. Yani ekonomik ve zorunlu bir faaliyet olmaktan çıkmış daha çok hali vakti yerinde olanların ve emeklilerin yazları sahil şeridinin sıcağından kurtulmak için yaptıkları bir faaliyet haline dönüşmüştür. Bugün Rize yaylalarında hayvancılık yapıp ot biçen az sayıda da olsa yaylacı bulunmakla birlikte gelenek yok olma arefesindedir.

3.14. Avcılık

3.14.1. Atmaca Avcılığı

Atmacacılık, Rize bölgesinde yaygın bir uğraştır. Atmacacılık dört aşamada gerçekleştirilir. İlk çekirge yakalanacak, onunla kuş, kuşla atmaca tutulacak, arkasından da bildircin avlanacaktır.

İlk aşama çekirgenin yakalanması aşamasıdır. Çekirgenin yöresel ismi çekirdektir ve genelde ağustos ayında yakalanır.

Çekirge kuvvetli tarlalarda değil de daha çok zayıf ve çimenli yerlerde yaşar. Buralarda, böğrölce dalı ile çimenlere vurulduğu zaman çekirgenin “Pır...” diye atladığı görülür. Özellikle güneşli havalarda çekirge çabuk kaçar. Bu yüzden elle tutulamaz, üstüne ceket, pantolon ya da çuval atma suretiyle yakalanır. Çekirge en çok yağmurlu ve dumanlı havalarda olur. Böyle günlerde kaçamadığı için kolay tutulur. Avlanan çekirge “hapi” denilen kaplarda saklanır. Hapi, su kabağından yapılır. Su kabağının ortası boğumlu, üstü dar, altı geniş ve yuvarlak olur, içi boşaltıldıktan sonra kurutulur. Yarıya kadar ot veya mısır peçemi ile doldurulur, boğum yerine ip takılır. Avcı, bu şekilde bağlanan hapiyi beline veya kayışına bağlar, böylece tarlalarda çekirgeleri kova kova tutar. Toplanan çekirgeler hapiye konur. Ot ya da mısır peçemi ile beslenen çekirge, burada 10-15 gün kadar yaşar (Kazmaz, 1994: 229-230).

İkinci aşama kuşun tutulması aşamasıdır. Atmaca avlamak için kullanılan kuşlara atmaca kuşu denir. Bu kuşlar üç türdür.

a). Karakaş. Erkek kuştur. Baş, göğsü beyaz, kaşları siyah ve çekme olur. Karakaş bir yıllık yavrudur.

b). Ğaço, dişi kuştur. Ğeço yavrudur, yumurtadan çıktıktan bir yıl sonra yuva yapar. O zaman “yuvacı” adını alır. Tüyleri değişir, koyulaşır, parlak hale gelir; göğsünün rengi de beyazlaşır.

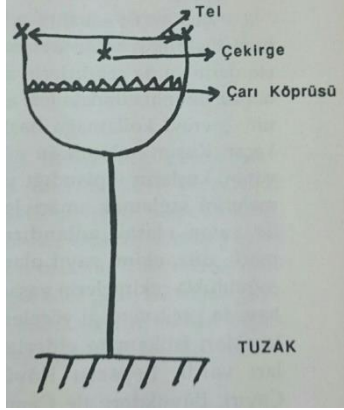
c). Usta yavruları. Usta yavru tehlikeyi bilen, anlıyan yavru; yemi alırken kendini tehlikeden sakınabilen kuştur.

Usta yavru için iki tehlike vardır: İnsan ve tuzak. İnsanların bulunduğu yere gitmemek, çarıya, tuzağa konmamak, çekirgeyi alırken tuzağa yakalanmamak. Onun için çekirgeyi yakalayacağı zaman çarı köprüsüne konmaz, yukarıdan gelerek avlanmaya çalışır. Bu iki tehlikeyi gören, bu tehlikeleri bilen usta kuş usta yavrudur. Bundan başka açığöz, cadaloz olanlar da usta kuştur. O da şöyle anlaşılır: Ana kuş çekirgeyi, dana burnunu ve diğer haşereleri avlar, yavrularını beslemek için yuvaya götürür. Yavrular yemi gördükleri zaman, ana kuşun etrafını alır, ağızlarını açar “çi...çi...çiğiri” diye ötmeye başlar. Ana kuş hangisinin ağızına koyacağını bilir. Onun için hepsini sıraya dizer, bildiğine verir. Fakat bu sırada cadaloz olan yemi kapar. Ona da usta yavru denir.

Atmaca, tuzak ya da kapan yöntemiyle yakalanır. Tuzak şöyle yapılır:

Uzun bir dal kesilir, yarısından az bir kısmı ortadan ikiye ayrılır, yarısı küre şekline sokulur, içerisine, içerisine bir çubuk gerilir, uçları iple tutturulur. Bu çubuğa “çarı köprüsü” denir. Ayrıca yuvarlak hale getirilen dalın iki ucu da iple birbirine bağlanır. Çarı köprüsünün üzerine konacak, tuzak işini görecektir, kuşun yakalanmasını sağlayacak kıllar ineğin kuyruğundan alınır. Bu kıllar tuzak şeklinde çarı köprüsünün üzerine dizilir. Kılların ince olması gerekir. Kalın kıllar işe yaramaz (Kazmaz, 1994: 229-231).

Şekil 21. Atmaca Tuzağı

Kaynak: Kazmaz, 1994: 231

Kuşun çarı tuzağına gelmesini sağlamak için tuzağın iki ucunu birleştiren ipin ortasına çekirge asılır. Kuş, ipte sallanan, çırpınan, kanat çırpan çekirgeyi almak için gelecek; bu sırada ayağı çarı köprüsündeki kıl tuzağa takılacak, böylece yakalanacaktır.

Tuzak, Ağustos ayının 10. Gününe kadar hazırlanmalıdır. Ondan sonra kuş avına gidilir. Kuş tutmaya çıkacak olan avcı, önce havaya bakar; çünkü bu tür kuşlar hergün bulunmaz, açık havada yakalanmaz, yağmurlu, özellikle yağmurdan sonraki dumanlı günler seçilmeli. Havanın açılmasını izleyen günler, ilk 1-2 gün boyunca ava çıkılmalıdır. Ayrıca saatin de önemi vardır. Atmaca gündüzleri, sabahtan kuşluğa kadar olan dört saatlik süre içinde avlanabilir. Bu saatten sonra doymuş olacağı için ağaca çıkar, çekirgeye vurmaz.

Kuş avcısı sabahın erken saatinde, elinde tuzağı belinde hapsi olduğu halde avlanacağı yere varır, tuzağı çimenliğe, ekinlerin ya da çendirlerin arasına diker, çekirgeyi ince iple çarı köprüsünün üstündeki tele asar, sine sine gider, yere yatar, gizlenir, çevreyi kollamaya başlar. Kuş, avcuyu farkedince korkar, kaçar. Kuşun bulunduğu yüzeye de “vatan” denir. Bu anlamda vatan, kuşların toplandığı alandır. Ayrıca kuşların bir araya gelmelerini sağlamak için kuru dalların biriktirildiği yerler de vatan olarak adlandırılır. Buralar çendirlik, çalılık, gamarlı, düz, ekimi zayıf olan arazi parçalarıdır. Atmacalar çoğunlukla çekirgenin yaşadığı bu gibi yerlerden geçer. Kuşların havada geçit verdiği yörelere “oluk” denir. Atmaca kuşu geçit kuşudur, yani göçmen kuştur. Denizden gelir, 10-

25 Ağustos günlerinde buralarda kaldıktan sonra dağa geçer. Onun için ağustos ayında avlanırlar.

Bir de kuşların kuvvetli geçit zamanları vardır. Bir sırttan kalkar, ötekine konarlar. İlerisi aç kolduğu için hızla giderler. Böyle durumlarda kuşun hangi yönden geldiğine bakılır. Kuşun, uzaktan görebilmesi ve dikilebilmesi için ipe büyük ve güçlü çekirge bağlanır. Kuş, çalıya konduğu zaman çekirgeyi görür. Fakat ilkin çarı köprüsüne konmaz, çekirgeyi almak için uzun süre uğraşır, başarılı olamayınca köprüye konar. Böylece yakalanmış olur.

Kuş avlamanın diğer bir yolu da kapan kurmaktır. Kapan şöyle kurulur:

Tahtanın üzerine kukul (ağ) konur, çağ denen ufak çubuklarla dikilir. Kukul, tahtanın üzerine yuvarlak şekilde yerleştirilir, çağlarla tutturulur. Sadece bir yerde kapı bırakılır. Kukulun bir tarafında, tahtanın üstünde, kapının altında yay ve caydırıcı vardır. Danaburnu kukulun ortasına asılır. Kuş, uzaktan, kukulda uğraşan danaburnunu görünce gelir, kapaktan girince caydırıcıya baasar, o zaman yay atlar, yukarı kalkan kapak tuzağı kapatır. Delik kapanınca kuş içerde kalır.

Gerek tuzak gerek kapanla tutulan kuşlar atmaca avlamak için kullanılır. Yakalanan kuşların hepsi atmaca avcılığına uygun değildir. Kuşun iyisi hiç durmamalı, telde kaymalıdır. Kuşun bu duruma getirilebilmesi için yapılması gereken işlemler vardır. Başta kuşun gözlerini kapatmak gerekir. Atmaca avlanan kuşların gözleri görmemelidir. Gözü açık olan kuşlar kolay kolay oynamaya alıştıramaz, bunun için de makbul sayılmaz. Çünkü bu gibiler, yani gözü açık olanlar, uzaktan atmacanın kendine göre geldiğini görür, hırçınlaşır, bağırır, ipe asılır, kaynamaz. O zaman atmaca bir tuzak kurulduğunu anlar, ağa vurmadan geri döner. Bununla birlikte gözü açık olarak alıştıranlar da vardır. Kuşun gözünün görmemesi için özel bir yöntem uygulanır. Alt göz kapağına bir ip geçirilir, ipin ucu kuşun başından dolandırılır ve düğüm yapılır. Böylece gözün alt kapağı kendiliğinden kapanır. 3-4 gün o şekilde durur. Eğer on günden fazla kalırsa göz kapağı çürür, dikilmez olur. O zaman kuş görür. 3-4 gün içinde kuşun iyi oynayıp oynayamayacağı anlaşılırsa, göze özel bir kapak yapılır, göz yarı kapalı olur. Böyle bir kuş üst kısmı görmez, sadece alt kısmı görür. Dikiş yapılırsa göz hiç görmez. Kapak üretiminde özel bir yöntem uygulanır.

İkiye bölünen karayemiş çekirdeğinden alınan zift, ince kesilen meşine sürülür. Bu suretle hazırlanan meşin, kuşun gözünü kapatmak için kullanılır (Kazmaz, 1994: 231-234).

Gözünde yarım kapak olan kuş, yukarıdan gelen atmacayı görmez, ama alttaki sereni görür ve serenin üstüne konan et, yumurta, çekirdek gibi yiyecekleri yer. Bu yöntemle kuş aynı zamanda kaynamaya alıştırılır. Et, kıyma, gibi ince ince kıyılır, serenin ucuna yerleştirilir. Gözü yarı kapalı olan kuş, altta olan kıymayı görür, almaya çalışırken kaynar, yani havaya doğru uçar, yorulunca aşağıda tutunacak yer arar, serene konmaya yer arardolayısıyla kaynar. Eğer kuşun gözü tamamen kapalıysa yem gagasına konur, daha doğrusu gagasına değiştirilir, kuş da onu ısırır, yem olduğunu anlayınca alır ve yutar (Kazmaz, 1994: 235).

3.14.1.1. Atmacanın Avlanması

Atmaca belli zamanlarda genellikle ağustos ayında avlanır. Atmaca ilkbaharda nisan, mayıs ve haziran aylarında yavru yapmak için batıdan doğuya; ağustosta da yavrularıyla birlikte doğudan batıya gider. Sonbaharda sıcak ülkelere doğru yayılmaya başlar. Bu mevsimde avlanır. Atmaca denizden gelir. Fakat denizden gelen atmaca yorgundur; iyi de değildir; rüzgâr onu denize doğru iter. Doğuya giderken yakalanan atmaca yaşlandığı zaman yaşamaz; buradan gidenler en az bir senelik olduğu için yaşamaz. Yuvadan uçtuktan sonra hemen yakalanan atmaca yaşamaz. Bir senelik tuylah yakalanınca hareket etmez. Ancak yavru iken yakalanırsa yaşar. Dönüşte gelen yavrular, 2-3 aylık olanlar yaşar.

Atmacanın tutulduğu yerler bilinir. Buralara “geçit yerleri” denir. Atmaca darlandığı zaman yengeç, kurbağa yer. Yemlerini bulacağı, kuşların oluklandığı, geçit verdiği istikamete gider. Buralar yemini bulacağı yerlerdir. Atmaca yemini alınca تنها bir yerde ağaca konar, orada yemini yer (Kazmaz, 1994: 236-239).

Atmaca avlamak için yakalanan kuşla birlikte (çeçeğen) tepelere çıkılarak aatmaca geçidi olan yerlere “tenta” (saklanma klübesi) kurulur. Tentalar yeşil yapraklı ağaç dallarından yapılır. Yaklaşık bir veya iki metre civarında tentalar yapılır. Dikilen kazıkların etrafı ağaç dalları ile örülür. Eğrelti otları ile delikleri kapatılır. Yan kısımlar ağaç dalları ile çevrilir. Üzeri dallarla kapatılır. Atmacanın geliş istikametine oturup etrafı rahatça görebilecek yükseklikte genişlemesine doğru “gözleme deliği” (pencere) açılır. Arka

kısımda kazıklar üzerine tahtalar veya dallar çakılarak oturulacak yer hazırlanır. Sağ kol istikametinde klübeye gitmek için ve kuş oynatmak için yarım metre genişliğinde kapı bırakılır. Bu şekilde barınak hazırlanmış olur. Klübe giriş kapısının bir iki karış ilerisinde atmaca avlama ağı kurulur. Bu ağlar üç çeşittir:

a). İki sopalı ağlar (Sindomi): Bu ağlar üçgen olarak işlenir. Bir ucu serbest olarak iki ucu da düzgün sırik geçirilmek üzere hazırlanır. Sırıkların dip kısımları birleşir. Sırıkların uç kısmına sağlam bir ip bağlanarak ağ genişliği kadar açılır. Sırığın biri tenta kapısının az ilerisinden sağa doğru yere yatırılırken diğeri de klübeye bağlı bir kazığa dik olarak küçük bir ip parçası ile hafifçe tutturulur. Sindomi eski yıllarda daha çok kullanılan bir tuzaktı. Atmaca ağa vurunca dik duran çubuk yere, diğeri çubuğun üzerine düşer. Ağ torbalanır, atmaca da yakalanmış olur.

b). Sabir sopalı ağ (Nefer): Nefer ağlar kare veya dikdörtgen olarak işlenir. Etrafındaki gözlere naylon iplik geçirilerek karşılıklı kenar uzunlukları kadar iplikler köşelerde sıkıca bağlanır. Ağların boyu kadar iki sırik hazırlanır. Sırıkların üst kısmında çatal bulunması ve düz olması gerekir. Çatalı yoksa çivi çakılarak, ucu yukarı doğru bükülerek hazırlanır. Sırıkların biri tentanın kapısından ileriye doğru tenta ile birleştirilerek sağlamca dikilir ve barınağa bağlanır. Diğeri sırik ise ağ genişliği kadar mesafede dikilen bir sıriğin sağına dikilir. Ağın karşılıklı köşelerinden bağlanan başka bir iplik hazırlanan çivi veya çataldan geçirilerek ağın diğeri köşe ile birlikte düzeltilerek sıriğin alt kısmına kısa bir ip ile tutturulur. Karşısındaki ip de diğeri sıriğin altına çekilerek tutturulur. Ağ gerilmiş vaziyette bekler. Atmaca çarpınca altta tutturulan iplikler sıriktan kurtulur. Üstteki çatala bağlı olan iplikten geriye doğru torbalanır ve atmaca yakalanır.

c). Sabit ağlar (Boda): Atmacanın göç yolları üzerinde ağaç dallarına kurulan ağlara sabit ağ denir. Ağaç dalları kesilerek açılan “L” biçiminde bir dal kesilerek torba biçiminde bir ağ örülür. Ağın bir yakası 20-30 cm yüksek olur. Alçak yakası hazırlanan dala bağlanır, yüksek olan yaka ileriye doğru iplikle çektilerilerek ucu da dalın yukarıya doğru uzatılan kısmına düğümlenir ve çubuğa paralel olarak gerilir. Atmaca, hazırlanan dala oturur ve sonra ileri doğru uçar. Ağın yüksek yakasına çarpınca torbaya doğru düşer. Torba ağdan yukarıya doğru çıkamaz ve yakalanır. Bu ağlar rastgele kurulan ağlardır ve atmaca kendiliğinden gelip oturursa yakalanır (Rize Kültür Derlemeleri, 1999: 150-151).

Ağ kurmanın dışında atmaca avlamada kullanılan bir diğer yöntem de tente kurup eğitilmiş kuşlarla atmaca avlama yöntemidir. Avcı ağını tentenin ilerisine gelecek şekilde kurar. Ancak kuşu, arkadan gelecek yırtıcı kuşlara boğdurmamak için arka ve yanlara ilave ağlar gerer. Avcı, uçuşu ve kanat çırpmalarından atmaca ile doğan ve şahin gibi diğer yırtıcı kuşları birbirinden ayırabilecek yetenektedir. Atmaca kanatlarını düz olarak gerer. Kanat çırpmasını üç kere veya en çok dört kez yapar ve gideceği yöne doğru yönelir. Kanatlarını devamlı çırpan veya aşağı yukarı hareket ettiren kuşlar başka tür kuşlardır.

Avcı, gözleme deliğinden ileriden gelecek atmacayı kollarken dürbün kullanabilir. Gelmekte olanın atmaca olduğu anlaşılınca uzun çubuğa bağlı bulunan kuş, kapıdan dışarı çıkarılır. Görme menziline yaklaşınca çubuk yukarıya kaldırılır ve tekrar aşağı indirilir. Çubuk aşağı inince kuş yerinden uçar. Bu hareket birkaç kez tekrar edilir. Kuşu gören atmaca havada geniş bir daire çizerek dönmeye ve yükselmeye başlar. Yüksekten kanatlarını birleştirerek hızla kuşa doğru gelir. Atmaca o esnada yuvarlak gibi gözüktür. Bu duruma “atmaca top oldu” denir.

Atmaca gelirken kuşun çubuğu hiç oynatmadan beklenir. Arasına çubuk yerinde döndürülerek kuşun sadece kanat çırpması sağlanır. Atmacanın gelişi gözleme penceresinin yanında açılan küçük bir delikten kıpırdamadan takip edilir. Atmaca ağa doğru yaklaşınca yere çarpmamak için kanadını açar ve kendini frenlemek ister. Kanat sesi duyulunca kuş geriye doğru çekilir. Atmaca kuşun kaçtığını zannederek kuşa doğru hızla uçar ve ağa çarparak yakalanır (Rize Kültür Derlemeleri, 1999: 151-152).

3.14.1.2. Atmaca Türleri

Atmacalar renklerine göre üçe ayrılır. Beyaz atmaca, kara atmaca ve kızıl atmaca.

Beyaz atmaca (ispiri):

Atmacanın en iyisi ve en az bulunanıdır. Bu atmacaların önü ve arkası sade beyaz renktedir. Bu atmacalara halk arasında ispiri de denir.

Kara atmacalar açık kara, kömür kara, kara ve boz kara diye dörde ayrılır.

a). Açık kara atmacalar, atmacaların renk itibariyle en iyi cinleri olarak bilinir. Bu atmacaların göğüs renkleri çok beyaz, kafa kısmı beyaz, arka renkleri ise karışksız koyu renktedir.

b). Kömür kara atmacalar arka yazıları siyah, göğüs yazılarındaki beyazlar çok beyaz, siyah olan kısımları da çok siyah ve belirgindir. Kuyruğa doğru iç kısmında “çapa” denen “v” biçiminde yazılar devam eder. Baş kısmı siyahtır. Bu cins atmacaların çok keskin avcı olduğu bilinir.

c). Kara atmaca, arka renkleri siyah ile kıvıl, göğüs renkleri beyaz ve siyah renklerle karışıktır. Boyun altındaki beyazlık çizgi veya kalın noktalarla çizilidir. Kuyruğa doğru çizgilerdevam eder. Göğüs kısmındaki çizgiler kenarlara doğru düzgün bir sıra oluşturuyorsa bu tür yazılar “yılan yazıda kara” diye isimlendirilir. Göğüs yazıları nokta şeklinde devam ediyorsa “noktalı kara” ismini alır. Bu atmacaların omuz ve kanat altları kıvıl renklerle boyanmıştır.

d). Bozkara atmacalar bilhassa Rize ve çevresinde çok bilinen bir atmaca türüdür. Bozkara atmacalar, kara atmacaların rengindedir. Göğüs yazıları açık karaya benzer. Fakat onun kadar beyaz değildir. Göğüs çizgileri daha karışık, kuyruk çizgisi devam etmez. Beyazlar kirli beyaza yakındır.

Kıvıl atmacalar çam kıvıl, uça çam kıvıl, boz kıvıl, kıvıl olmak üzere dört türe ayrılır.

a). Çam kıvıl atmacalar arka kısımları kara, yer yer çam ağaçlarının kıvıl rengi ile benzerlik gösteren bir atmaca türüdür. Göğüs yazılarındaki çizgiler çam ağaçlarının tepesi gibi sıralanmıştır. Kıvıl renkler omuz ve kanat altlarında daha çoktur.

b). Uça çam kıvıl atmacalar ismini Lazcasa siyah anlamına gelen “uca” kelimesinden alırlar. Arka ve kafa kısmı siyah renktedir. Gözlerinin hizasında kara bir şerit oluşur. Kaş kısmında beyaz çizgi vardır. Göğüsteki siyahlar koyu renkte ve yazıları çapaya benzer. Yazılar kuyruğa inmeden karın bitiminde son bulur.

c). Boz kıvıl atmacalar arka kısımları açık siyah ve açık kıvıl renklerin karışımından oluşan atmacalardır.

d). Kızıl atmacalar ön ve arka kısımlarında kızıl renginin fazla olduğu atmacalardır. Göğüs kısmı turuncu rengine yakın derecede kızıl olabilmektedir. Beyaz rengi olmaz, kafa renkleri de siyah ve kızıl renklerden oluşmaktadır.

Sarı atmaca denilen atmaca türü arka dengi siyah olup tüyleri arasında sarı renginin de bulunduğu bir atmaca türüdür. Göğüs kısmı boğazdan başlayarak kuyruğa kadar sarının değişik tonları ile süslenmiştir (Rize Kültür Derlemeleri, 1999: 152-154).

3.14.1.3. Atmaca Eğitimi

Yakalanan atmacayı devamlı el bileğine oturtmak ve kanat kenarlı ile göğüs tüylerini diğer elle sıvazlamak gerekmektedir. Önceleri hırçın olduğundan el yaklaştırıldığında pençe atmaya veya gagalamaya çalışarak kendini korumaya gayret eder. İlk anda verilen yemi de yemez. Yeni tutulan ve eğitim almamış atmacaya “acemi atmaca” denir. Avcı, atmacayı insanlara alıştırmak için kalabalık yerlere götürür. İnsanları devamlı görerek alışmaya başlar. Eğer insandan korkuyorsa “adamdan sayıyor” denir. Atmacanın insan korkusunu atması bir hafta kadar sürer. İlk avlanma eğitimi için akşam yem verilmez ve aç bırakılır. Sabah avlanma alanına gidilerek geniş ve düz bir yer seçilir. Bir bildircin alınır, ipe bağlanarak yerde uçurulur. Eğer atmaca onun üzerine atılmak isterse av için hazır demektir. Uzun bir ipin, bir ucu atmacaya diğer ucu da bildircine bağlanır. Atmaca avuca alınır, bildircin gösterilmeden havaya atılır, peşine atmaca salınır. Atmaca havada bildircini yakalarsa belli yere kadar götürerek yere bırakır. Bazen avını uzaklara götürür, bazen de ağacın dalına konar. Her ikisi de atmaca için olumsuzluktur. Avlanmada iyi olan atmaca, avını yakalayınca götürmeden açık bir yere bırakan atmacadır.

Atmaca yemini yediği zaman istirahata bırakılır. Atmacanın bu tok olma durumuna “atmaca oynlidur” denir. Atmaca oyunlu iken gezdirilirse rahatsız olur. Sürekli uçup ragat oturabileceği bir yer arar.

Atmaca oyunlu iken de av peşinde gidip avını yakalayabilir. Her atmaca kolay kolay tok iken av peşine gitmez. Bunu yapan atmacalara “arsız atmaca” denir. Atmacayı alıştırmak için verilen ilk eğitimde başka yöntemler de denir. Kendisine güvenilen atmaca aç bırakılmadan ve hatta peşine ip takılmadan da bildircin veya başka bir kuşun peşine atılarak denenebilir. Eğer avını tutarsa “çok keskin atmaca” diye meth edilir. Atmaca avını yakalayamaz ve bir ağaca konarsa leş ile çağrılır veya konduğu ağaç çıkılması

kolay bir ağaçsa yanına yaklaşılmaya çalışılır. Eğer yanına yanaşıldığında uçmadan beklerse “dalda yanaştıran” denir. Eğer ağaca çıkarken uçup giderse ve yakalamak mümkün değilse buna “kaçağan atmaca” denir ki kaçağan atmacalar makbul değildir. Atmacanın ilk yakaladığı av ile uzaktan gelmesi sağlanır. Geldiğinde kuşun boynundan yağlarını vermeden biraz yedirilir. Bu hareket birkaç kez tekrarlanır. En sonunda kuşun göğüs etleri elle tutularak yedirilir. İkinci ve sonraki günlerde ısıklık veya diğer seslerle çağrılarak kuş yedirilir. Diğer zamanlarda da normal yemini vermeden önce ısıklar çalınarak yanıdır ve yem ondan sonra verilir. Böyle atmaca ısığa şartlanır. Dışarı bırakılıp serbest kaldığında ısıklık çalınınca yem verilecek diye hemen gelir (Rize Kültür Derlemeleri, 1999: 155–156).

3.14.2. Değerlendirme

Avcılık, özellikle kara avcılığı Türk kültürü içerisinde çok önemli bir yer tutmaktadır. Avcılığın Türkler arasında en eski dönemlerden beri geçimini sağlamak, eğlence ve spor gibi amaçlarla yapıldığı başta Göktürk Kitabeleri olmak üzere birçok birçok kitabe ve metinde av ve avcılıkla ilgili geçen terim ve anlatılardan anlaşılmaktadır (İlhan ve Şenel, 2008: 259). Türk kültürünün en önemli eserlerinden birisi olan ve 11. yüzyılda kaleme alınan Kaşgarlı Mahmud’un ölümsüz eseri Divânü Lügati’t Türk’ün I. Cildinde yer alan av hayvanları arasında atmaca “ıl kuş: atmaca” (DLT: 1/331) şeklinde yer almaktadır. Bu da göstermektedir ki şurada Rize yöresinde devam eden atmaca avcılığı Türklerde çok eski dönemlerden bu yana var olan bir avcılık türüdür. Eskiden beri atmaca yakalama ve avcılıkta kullanma bilgisine sahip olan Türkler bu işi dönem dönem hem beslenme hem de spor amaçlı gerçekleştirmişlerdir.

3.15. Halk Oyunları

Rize yöresinde oynanan oyunlara Horon denir. Halk müziği ve geleneksel halk oyunları Doğu Karadeniz yöresinin tipik özelliklerini taşır. Trabzon’da oynanan horonlarla büyük benzerlikler görülür (Cihanoğlu, 2004: 180). Rize’de iki türlü horon oynanmaktadır. Hemşin horonları ve Rize horonları. Hemşin horonları genellikle tulum, Rize horonları kemençe eşliğinde oynanır. Hemşin horonlarından farklı olan Rize horonları, İkizdere-İyidere hattından doğuya doğru Çeyeli’nin sahil kesimini içine alacak şekilde genişçe bir alana yayılmıştır. Hemşin horonları ise Çayeli’nin dağlık kesiminden başlar doğuya doğru Hemşin, Pazar, Ardeşen ve Fındıklı ilçelerini içine alır (Küspeci, 1999: 82).

Yörede horon daha çok imecelerde, düğün ve nişan törenlerinde, yayla şenliklerinde, dini ve ulusal bayramlarda vb. zamanlarda oynanır. Oyun esnasında görülen titreme, ürperme ve silkinmiş figürleri denizi ve denizden çıkan bir balığın can çekişmesini anımsatır. Bununla birlikte oyunların temel yapısındaki figürlerin birçoğunda tarla kazma, belleme, ağaç kesme, taşıma, kütük biçme, dibekle mısır dövme vb. gibi insan-doğa ilişkileri görülmektedir. Horonun kendine özgü tekerleme ve uyarıları vardır. Bu görevi genelde “Horoncu başı” yapar. Ancak tulumla oynanan oyunlarda bazen nefes aralarında tulumcu da bu görevi yapabilir. Bu tür uyarımlarhoronun birliğini ve düzenini sağlamak için yapılır. Oyunlar genelde el ele tutuşarak halka, yarım ay veya tek dizi olarak oynanır (Küspeci, 1999: 82).

Yörede oynanan başlıca halk oyunlarının tasvirleri şu şekildedir:

3.15.1. Çayeli’nden Öteye Oyunu

Bu oyun “Çayeli’nden öteye gidelum yali yali” türküsüne uyarlanarak yörenin çay haşatını anlatan birkaç figürlük düzenlenmiş bir oyundur. Oyun ritmi 7/8’lidir.

1. Figür: Kızlar, ellerinde çay makası (sırtlarında çay sepeti olabilir) ile çay keserek müzikle birlikte sahne merkezine yürürler. Hareketler söz konusu türkünün bir müzik cümlesi ile eştir. Merkezde yerini alan oyuncular seyirciye dönerler. Bir müzik cümlesi ile çay keserek öne gelirler.

2. Figür: Aynı ölçü içerisinde sağ çapraza ve sol çapraza dönerek çay keserler.

3. Figür: Makasları bırakıp geriye doğru önce sağ el ile ter atar, sonra sol el ile alın terini alarak hareket ettikleri noktaya dönerler.

4. Figür: Ter atma bittikten sonra el ele tutuşarak tüm oyuncular önce sağ yana 4 sayı ile yürüyerek 4. Sayıda sol ayağı fırlatırlar. Sol yana 4 sayı gelerek sağ ayağı öne fırlatırlar (Küspeci, 1999: 83).

3.15.2. İki Ayak (Düz Horon)

En yaygın halk oyunudur. Buna “düz horon” da denir. Kemeçe, tulum, kaval, armonika ve türkü söylenerek bu çalgılar eşliğinde veya bu çalgılardan bir tanesi ile de

oyunabilir. Kız ve erkek grupları ayrı oynadığı gibi karma da oynanabilir. Oyun ezgisi sabit değildir.

1. Figür: Oyun, sağ adımla sağ yana adım atarak başlar. Tüm figürleri 6 sayılıktır. Sağ, sol, sağ adımla yana dizlerden esneyerek yürüme yapılır. Sol ayak öne fırlatılır. Sol ayak çekilir, sağ ayak fırlatılır. Aynı figür müzik cümlesi sonuna kadar tekrar edilir.

2. Figür: Müzik cümlesi başa dönüp sağ ayağa denk geldiği zaman figür değiştirilir. Aynı 6 sayı ile erkekler ayaklarını yukarı çeker, kızlar belden sağa sola doğru esneyerek ayakuçları yere yakın basarak tekrar ederler.

3. Figür: Oyunun ilerleyen dakikalarında oyuna konsantre olan oyuncular taban basarak ve vücudu titreterek, kolları omuz ve daha yukarıya kaldırarak aynı altı sayılık figürü hareketli bir şekilde sürdürürler (Küspeci, 1999: 84).

3.15.3. Sallama Oyunu

Tamamıyla ayak ritimlerine dayanan bir oyundur. Ritmi 9/E’lidir. Erkeklerin oynadığı bir oyundur.

1. Figür: Sağ ayak yana bir omuz genişliğinde açılır, belden sağa doğru ayakla birlikte esnenir ve solun yanına getirilir. Aynı şey sol ayakla yapılır. Sağa ve sola ayak açılıp getirilirken iki defa tabanlar üzerine çift basılır. Bu hareketler bir müzik cümlesi içinde olur.

2. Figür: Kollara düşme yapılır, ayaklar yere vurularak sol ayak taban basarken sağ topuk sol çaprazda doğru üç defa vurulur. Her vuruşta sol taban üzerinde vücutla omuzlar sallanarak dönülür. Yine 1. figüre geçilir. Aynı hareketler sol ayakla da yapılır.

3. Figür: Sağa sola ayak açılarak oynanırken yine ayaklar yere vuruş yapar, sağ ayak öne basılarak 2 kez öne (kollar omuzdan yukarıda tutularak) yürüyüş yapılır. Geriye 2 kez çapraz koşu hareketi ile gelince ve 2 defa çift basılır. Tekrar 1. figüre dönülür. Oyun süresince böyle devam edilir (Küspeci, 1999: 84).

3.15.4. Siya Siya Oyunu

1. Figür: Oyuncular sağ çapraz dönerek birbiri peşine dizilir. Kollar arada kürek çekme hareketi yaparak sağ ayak vücut yönüne taban basıp ani çekmelerle oyun alanına ilerlenir. Aynı hareket sol tarafa da yapılabilir.

2. Figür: Karşıya dönülür, sağ adımı 4 sayı da eller kalkarak geriye çıkılır. Aynı figür 2-3 kez tekrar edilir.

3. Figür: Kollarla geriye çekme ve aşağı alma hareketi yapılır. Sağa sola belden kırılarak, ayaklar dizlerin iç kısmına çekilerek koşma hareketi yapılır. Dört sayı koşma, 5. Sayıda sağ ayakla yana, 6. Sayıda sol ayakla yana taban vurulur.

4. Figür: 3. Figürdeki sol ayağın tabanını vurduktan sonra ani bir hareketle tüm oyuncular çift taban üzerine, ayaklar bir omuz genişliğinde açık bir şekilde sağa birbiri peşine dönerler. Sağ ayağı basıp sol fırlatılır. Sol ayağı basıp sağ ayağı fırlatarak omuz sallanır. “Oyna oyn” veya “Gez gez” komutu ile tekrar seyirciye döner, 10 sayılık öne ve geriye gelme figürünü yaparlar. Oyun temposu hareketlidir. Böylece oyun başa dönülerek tekrar edilir (Küspeci, 1999: 85).

3.15.5. Atlama Oyunu

Atlama oyununu genelde erkekler oynar. Son zamanlarda karma da oynandığı görülmektedir. Oyun figürleri altı sayılıktır. Halay adımı gibi oynanır. Sadece tavır farklıdır. İki ayak horonunun atlayarak yan adımların daha açık ve uzaun atılarak ve vücutça da sıçrayarak oyun figürlerine ekleme yapılmıştır. Atlama oyununun belli ve kesin bir ezgisi yoktur. Oyun hareketliliğine uyum sağlayan ezgilerle oynanabilmektedir (Küspeci, 1999: 85).

3.15.6. Karadere Oyunu

Kalkandere ilçesinin eski adı Karadere’dir. Bu oyun tarzı bu ilçeden alındığı için bu adla anılmaktadır.

1. Figür: Oyun ezgisi başlar başlamaz sağ ayak yukarı dize kadar çekilerek yerinde koşma hareketi yapılır (1 sağ, 1 sol). Bu ayak çekmeler oyunun ezgisinin bir cümlesi sürecindedir.

2. Figür: Sağ ayak solun önüne, sol ayak sağın önüne çapraz atılarak 4 sayıda kollar çevrilerek öne çıkılır. Aynı 4 sayıda geriye omuzlar sallanarak ve belden öne eğik bir şekilde gidilir.

3. Figür: Önce sağa dönülür. Bir ezgi cümlesi sağ tarafa oynandıktan sonra bellerden öne eğilerek 4 sayılık koşar adım alınır. Aynı şekilde omuzlar sallanarak geri yerine gelinir. Bu figür sol tarafa da yapılır.

4. Figür: Seyirciye döndükten sonra ayaklar sürekli çapraz birbiri önüne atılarak yerinde oynanır. Oyun bu şekilde başa dönülerek devam eder (Küspeci, 1999: 86).

3.15.7. Sıksaray Oyunu

Bu oyun el ele tutuşan ikiden fazla oyuncu ile oynanan bir oyundur. Oyuncular birbirine yaklaşp kemeçenin titreşen nağmeleri ile birlikte titreyerek ileri ve geri 10 sayılık ritimle ayak ve vücut figürleri gösterirler. Bu figürler izlenmesi güç, ani hamleler ile devam eder. Oyunda bir araya toplanan kapanma gibi hareketler mevcuttur. Figürler çok çabuk oynandığı için yazıyla ifade edilmesi zordur. Ancak Rize sıksaray oyununun Akçaabat'ta oynanan sıksaray oyunundan daha esnek, daha yumuşak hareketleri olduğu gözlenmiştir. Figürler çok sert değildir. Bu oyunda üç çeşit düşme hareketi vardır:

1. Kolları aşağı olarak yapılan hareket

2. Ayaklar üzerine çömelerek kolların ve ayakların yana açılıp kapanması ile yapılan hareket

3. Dizler üzerine düşüp kalkma hareketi (Küspeci, 1999: 86).

3.15.8. Bıçak Oyunu

Bıçak oyunu, sıksaray oyununun bıçakla oynanan değişik bir versiyonudur. Kemeçe eşliğinde iki oyuncu tarafından oynanır.

İki arkadaş el ele tutuşup dostça oynarken, biri diğerinin ayağına basar. Bu şekilde oynarken birbirlerinin elini bırakır ve ayrı ayrı oynamaya başlarlar. Tekrar birleşirler. Bu sırada biri nara atar ve silahını çeker. Bu silah kamadır. Çömelerek ve ayakta sıksaray ezgisi ile çabuk ve hareketli figürler yaparlar. Bir taraftan da kama ile oynarlar. Oyun

süresince ritmik hareketlere ve kemeçenin vermiş olduğu ritme uyulur. Birbirlerini yenemeyen oyuncular sonunda el ele tutuşarak barışı ve oyun sona erer (Küspeci, 1999: 87).

3.15.9. Çarışka Horonu

Bu horonun doğuşu hakkında şöyle bir efsane anlatılır: Tahminen 1800'lü yıllarda Çamlıhemşin'den gelen bir yayla göçü olmuştur. O yıllarda yaya olarak Kanlı Boğaz mevkiinden Suçatı köyündeki Çarışka mevkiinde durmuşlar ve dinlenirken bir horon oynamışlardır. Bu horon o zaman oynanan horondur.

Çarışka horonunda topluca ağaç biçen yöre insanının kol hareketleri ile güğümlere dreden su taşıyan kadınların hareketleri figür haline getirilmiştir. Diğer horonlara göre daha yavaş oynanan bir oyundur (Topaloğlu, 2008: 97-98).

3.15.10. Anzer Horonu

Eller havada iki defa ileri çömelleme şekli yaparak esnenir. İki defa normal geri adım atılır. Üç kez tekrarlandıktan sonra eller ileri doğru uzatılıp geri esneyerek aşağı inilir. Normal şekile inip yine ileri geri çömelleme hareketi yaparak türkü söyleme için for denir. Rahat anlamında bir dörtlük türkü söylenir. Horon atmosferine göre bu türkü iki defa da olabilir. Böylece Anzer horonu oynanmış olur (Topaloğlu, 2005: 43).

3.15.11. Bakoz Horonu

Bakoz horonu Yüksek Hemşin horonunun bir benzeridir. Ağır oynanır. Figür olarak da kollar aşağıda üç defa içeri vurulduktan sonra (kırık), sola doğru eller aşağıda, sola doğru gidilir. Bu oyun genelde Ardeşen ilçesinin Yamaçdere 8Bakoz) köyünde oynandığı için bu ismi almıştır (Topaloğlu, 2005: 45).

3.15.12. Hemşin Horonu

Yüksek Hemşinlilerden aşağı kesimlere yerleşmiş olan Hemşinlilerdir. Genellikle yaylacıdırlar. Bunlarda da yayla göçleri vardır. Göç esnasında yol uzak olduğu için yer yer konaklarlar. İşte bu konaklama esnasında şenlikler olur ve horon oynanır. Bunların oynadığı horona Hemşin horonu denir. Horondaki figürler duraklama ve tekrar şekline olduğu için bir göçün konaklamayıp tekrar yola gitmesini çağırır (Topaloğlu: 1999: 51).

3.15.13. Yüksek Hemşin Horonu

Hayvancılıkla geçimini sağlayan Hemşinlilerin yayla göçleri esnasında yaptıkları şenliklerde (vartevor) oynadıkları horonlara Yüksek Hemşin horonu denir. Horondaki hareketler sürüsü başında üşüyen çobanın yaptığı ısınma hareketlerini andırır. Yüksek Hemşin horonu “yık aşağı yık” komutuyla kollar yere dik, omuzlar topuk hareketiyle ayak parmak ucundan esneyerek başlar. İkinci bölümde “al ver” komutuyla sağ ayak üzerinde esneyerek harekete kollar da eşlik eder ve hafifçe sağa ilerler. Sağ ayakla sağa ilerlerken ritmik olarak yerden keser, kollar dirsekten kırılarak sağ ve sol tarafa paralel hareket eder. “Beri bak zaa haa” diyerek üç kez içeri vurma hareketi yapılır. Ardından “Yaslan sağ sol” komutuyla önce sola sağa ve sola sağ ayağı yere vurarak sol ayağı dizden esneyerek, kollar bacaklara yapışık tekrarlanıp içeri vurma hareketine dönlür. Üç kez içeri vurduktan sonra “Yaslan tek vur” ve “Savuş gel bana” komutlarıyla önce sola bir kez dönlüp sağ ayak vurularak savuşma hareketine geçilir.

Üçüncü bölümde ise savuşma hareketinden sonra “Kalk oyna” komutuyla birlikte kollar havada yere dik tutuşta ayak parmak uçlarında ve dizde yaylanarak oynanır. “Seslen vur içeri” komutuyla içeri vurma hareketi ve sağ sol vuruş tekrar içeri vurup bir kez sol vuruşla savuşmaya geçilir. Bu oyun ikinci bölümün tekrarıdır (Topaloğlu, 2005: 65).

3.15.14. Değerlendirme

Halk oyunları, halkın düğün, nişan, bayram, yayla göçü, yayla şenlikleri gibi bir araya geldiği her ortamda oynanan oyunlardır. Bu oyunlar hem insanların eğlenmesini, hoşça vakit geçirmesini sağlamakta hem de insanlar arasındaki kaynaşmayı arttırmaktadır. Ayrıca kızılı erkekli oynanan horonlar birçok evlilik çağına gelmiş gencin bir araya gelip tanışmalarına da vesile olmaktadır. Tulum ve kemence eşliğinde oynanan Rize yöresi halk oyunları figürlerini halkın günlük hayatında yaptığı göç, çobanlık, su taşıma, ağaç kesme, denizden tutulan balıkların hareketleri, tarla kazma, çay toplama gibi işlerde yaptıkları hareketlerin taklitlerinden almaktadır. Yani halk oyunlarının figürleri halkın gündelik hayatının bir yansımasıdır.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Rize ili geleneksel kültürel ürünlerinin incelendiği bu çalışmaya başlanırken, öncelikle problemler ve bunların teorik bir perspektifi ortaya konmaya çalışıldı.

Rize ili geleneksel kültürü incelenirken göz önünde bulundurulması gereken en önemli problemlerden biri Rize'nin tarihi ve bu tarihi süreç içerisinde Rize'de ortaya çıkan kültürel geleneğin günümüzden geriye doğru art zamanlı olarak ortaya konmasıydı. Bu amaçla Rize tarihi üzerinde yapılan incelemelerden (Rize ili tarihi ile ilgili günümüze kadar kapsayıcı bir akademik çalışmanın yapılmamış olması, mevcut kaynakların da çok yetersiz olması en önemli zorluk olarak belirdi) Rize'yi, Rizelilik kimliğini oluşturan yapı içerisinde Türk (Hıristiyan Kıpçaklar, Türk kökenli Hıristiyan Arşaklar, ve Oğuz Boyu Çepniler), Ermeni ve Lazların bulunduğu tespit edildi. Yörede az da olsa Laz ve Ermeni, tarihi süreç içerisinde yaşamışlardır. Bugün Ermeniler yöreden tamamen göç etmiş olsalar da Lazlar hala yaşamaya devam etmektedir. Ancak Rize geleneksel kültürünü oluşturan kültür, Türk kültürüdür. Bu sonuca ulaşılmasının sebebi de yöre sözlü kültüründen ve etnografyasından elde edilen bulgulardır. Özellikle etnografik eserler yöredeki Türk kültürünün muazzam bir imtizaç kabiliyeti ile paylaşılan yegane kültür olduğunu göstermektedir. Dar alandaki sözlü folklor yöresel bir zenginlik olarak vardır.

“Geleneksel El Sanatları” başlığı altında incelendiği üzere yörenin geleneksel mimarisi (ev planları, serander ve kullanım amacı gibi) ve dokumalarında kullanılan motifler tamamen Türk kültürünün damgalarını ve sistematik özelliğini taşımaktadır (bkz. Şekil 13, Şekil 14). Özellikle Hemşin yöresi çoraplarında ve kilimlerinde kullanılan motiflerin yapılan karşılaştırma sonucunda Akdeniz Bölgesi, İç Anadolu Bölgesi ve Doğu Anadolu Bölgesi dokumalarında kullanılan motiflerle bire bir benzerlikler gösterdiği (bkz. Ek 1-Ek 48); hatta Azerbaycan, İran ve Türk kültür coğrafyasındaki diğer yerlerde de kullanılan Türk dokumalarından benzer motiflerin bulunduğu tespit edildi. Yöre dokumalarında kullanılan motiflerin Ermeni veya Gürcü dokuma motifleri ile değil de Türk dokuma motifleri ile benzerlik göstermesi yöre kültürünün Türk kültür havzası içinde

var olduğunu göstermektedir. Bu tespitler yapıldıktan sonra yöreyi oluşturan kültürel yapı ile ilgili problemler açıklanmaya çalışıldı.

Yöre kültürü ile ilgili bir diğer sorun ise vadi yapılanmasının ortaya çıkarmış olduğu kültürel farklılıktan dolayı yöre kültürü araştırılırken nasıl bir yöntem inceleneceği problemi idi. Bilindiği gibi Doğu Karadeniz bölgesi genelinde olduğu gibi Rize de vadi temelli bir yerleşime sahiptir. Vadiler dışı kapalı birer yapı olduğu için her vadinin kültürel yapısının kendine has bazı farklılıkları olduğu gibi (Bu farklılık özellikle kelime dağarcığında kendini göstermektedir) kültürel yapının fazla bozulmadan günümüze kadar gelmesini de sağlamıştır. Bu sebeple saha araştırması yapılırken vadi temelli bir araştırma planı hazırlandı ve öncelikle İkizdere Vadisinde daha sonra Hemşin-Pazar Vadisinde daha sonrada Fındıklı ilçesini içine alan vadide araştırmalar yapıldı. Daha sonra bu araştırmalardan elde edilen veriler, karşılaştırıp yorumlanarak, olabildiğince ortak bir dille yazıya aktarılıp incelenmeye çalışıldı. Vadilerdeki etnik yapı farklılıklarının (Özellikle Hemşin-Pazar vadisindeki Laz varlığının) yöre kültürünü zenginleştiren, renklendiren ama Türk kültür havzası içerisinde kendisini ifade edebilen renkler olduğu görüldü.

Kültür uzun bir süreçte, pek çok damardan beslenip tabakalaşarak; coğrafya ve iklimin de etkisi ile ortaya çıkan karmaşık bir olgudur. Bu sebeple Rize ili kültürünü incelerken onu ortaya çıkaran tarihi süreci ve bu süreç içerisinde etkili olan dinamikleri gözden kaçırmamak gerekmektedir.

Rize coğrafi konumu itibari ile tarihi süreç içerisinde çok eski dönemlerden bu yana yerleşim yeri olmuş ve pek çok farklı kültürü bünyesinde barındırmış bir coğrafyadır. Tarihi kaynaklardan edindiğimiz bilgilere göre yörenin eski dönemlerinde Hristiyan Kıpçakların varlığı (Kırzioğlu, 1992: 1-50; Aynakulova, 2009: 122; Altınkaynak, 2008: 73; Arıcı, 2008: 32-33), Karadeniz'e olan Got saldırısından sonra Alanlar ile birlikte Karadeniz bölgesine gelen Türklerin (M.S. 275), M.S. 300'lerde Hunların, Perslerin, M.S. 590-610 yıllarında Dambur'u kuran Ayrarat bölgesinde yaşayan Türklerin, Hazar Türklerinin (Arıcı, 2008: 29-33), Çepnilerin (Sümer, 1992: 94), Uzların, Peçeneklerin, Kıpçak-Kumanların (Bilgin, 2013: 25; Tellioglu, 2004: 13-40) varlığı bilinmektedir. Rize yöresinde tarihi süreç içerisinde Ermeni olarak tanımlanan kitleler de yaşamıştır; ancak bu kitlelerin çoğunluğunun Haylardan olmadığını, Ermeniler kendilerine "Hay/Hayk"

ülkelerine de “Hayastan” derler (Tezcan, 2012: 216), Oğuzların Saka Türk boyları ile birleşerek oluşturduğu Arşaklar (Partlar) boyundan gelen Türk kökenli boylar olduğunu Fahrettin Kırzioğlu “Ani Şehri Tarihi”(1982: 3) adlı eserinde belirtmektedir. Armenia tabiri başlangıçta Van Gölü’nün güney doğusundaki dağlık bölge ile belki de Dicle Nehri’nin yukarı kaynağı olan Büyük Zap Irmağı yukarısını ifade ediyordu ve etnik bir isimlendirme olmayıp muhtemelen “dağlık ülke”, “yukarı ülke/yukarı el” anlamında B. Piotvorsky’nin tabiriyle “tasviri bir terim”, coğrafi bir isimdi (Tezcan, 2012: 213; Piotvorsky, 1969: 43; Kırzioğlu, 1978: 46; Kırzioğlu, 1985: 133; Özmenli, 2014: 1). Haylardan ayrı olan Arşaklar, Armenia’ya Asya’dan gelip yerleşmiş, bilinen ilk egemen unsurlardır (Özmenli, 2014: 1-2). İran’da M.Ö. kurulan Parth/Arşak Hanedanlığı’na (Tezcan, 2012: 131), tarihçiler Büyük Arsaklılar, Armenia’dakine de “Küçük Arsaklılar” (Özmenli, 2014: 1) demişlerdir. Ateşe tapan İranlılardan kaçan Arşaklılar yeryüzünde Hıristiyanlığı devlet dini olarak kabul eden ilk topluluktur (Özmenli, 2014: 1). Küçük Arşaklıların toprakları Horasan’dan bugünkü Anadolu’nun doğusunu ve Rize’yi de içine alan geniş bir alanı kapsıyordu (Kırzioğlu, 1963: 365; Ak, 2011: 27). Günümüzdeki Hemşinliler de bu Arşakların mensubu olarak 626 yılında bölgeye gelip yerleşenlerdir (Ak, 2011: 27). Bu tespitin delili Hemşin yöresi söz varlığında, etnografya ve dilindeki Türk damgasıdır⁵⁷. Hemşin dokumalarında kullanılan motiflere, mimari eserlerin özelliklerine ve dildeki öz Türkçe kelimelere bakıldığı zaman bu gerçek net bir şekilde görülmektedir.

Rize’nin Fındıklı, Ardeşen, Hemşin ve Pazar ilçelerinde yaşayan ve kendini Laz olarak tanımlayan etnosun kaynağı, nereden geldiği gibi konular hakkında da çeşitli görüşler mevcuttur. Muhammed Vanilişi ve Ali Tandilava tarafından kaleme alınan “Lazlar’ın Tarihi” adlı eserde Laz ya da Tçani kavminin Kolheti kavmi ile yakın ilişkili olduğu ve köken olarak bir Gürcü boyu olduğu (Vanilişi ve Tandilava, 2005: 15) iddia edilmektedir. Yılmaz Avcı da “Lazuri” adlı eserinde Lazların kökenini Kolhetilerle ilişkilendirip Gürcülere bağlamaktadır (Avcı, 2003: 11). Yine aynı görüşe sahip Ali İhsan Aksamaz da Lazların kökenini Kolhetiler ve Gürcülerle ilişkilendirir (Aksamaz, 2014: 21-33). Ancak gerek Lazca ile ilgili yapılmış olan metin, gramer değerlendirmesinden gerek Hemşin yöresi etnografyasından elde edilen verilerden gerekse de Hemşin-Pazar yöresi

⁵⁷ Bu konuda örnek olarak Divânu Lüğati’t Türk’te bulunan ve Hemşin yöresinde de kullanılan bazı kelimeleri burada vermek istiyorum: Ağıl=Ağıl, Agu=Ağu, Aguz=Ağız, Ana=Ana, Artuk=Artuk, Aşuk=Aşuk, Azuk=Azuk, Çingrak=Çingrak, Enük=Enük, Emşen=Hemşen, Eşik=Eşik, Kaçan=Haçan, Karşu=Karşu, Kışlağ=Kışlak, Kiçük=Kuçuk, Könglek=Köynek, Kulun=Kulun (DLT, 1998: 9-361).

sözlü kültür geleneğinden elde edilen verilerden Lazların kökeninin Gürcü olma olasılığını ortadan kaldırmaktadır; çünkü elde edilen veriler Türk dili ve kültürü ile birçok ortak noktaya sahip olmasına rağmen Gürcü dili ve kültürü ile ortak noktası neredeyse bulunmamaktadır.

Bunlardan farklı olarak “The Hemshin” kitabında ise Lazların kökeni Ermenilere dayandırılır (Redgate, 2007: 3-18). Peter Alford Andrews de “Türkiye’de Etnik Gruplar” adlı eserinde Hemşinlilerin kökeninin Ermeni olduğunu söylemekte; ancak Ermenilerle Hemşinliler arasında nasıl bir bağlantı olduğu hakkında bilgi vermemektedir (Andrews, 1992: 181-184). Bu kaynakların hiçbirisinde verilen bilgiler Gürcü, Ermeni kroniklerine ve diğer Eskiçağ kroniklerine dayanmamaktadır. Çoğunda mitolojik ve efsanevi anlatılara atıflar yapılmaktadır. Bilindiği gibi mit, destan ve efsane türü anlatılar tarihi belge olarak kabul edilemez.

Fahrettin Kırzioğlu ise Gürcü kroniği Kartlis Tshovreba⁵⁸’dan ve diğer seyahatname, rapor ve kronik türü eserlerden elde ettiği bilgilere dayanarak Lazların Gürcü olmadığını, onların Gürcülerden ayrı bir kavim olarak tarihi belgelerde yer aldığını açıkladıktan sonra Ermeni kaynaklarından, ve Strabon’un eserlerinden elde ettiği bilgilere dayanarak Lazların önemli bir kısmının Turanlı ve Türk olduklarını iddia etmektedir (Kırzioğlu, 1994: 2-16). Tarafımızdan yörede yapılan sözlü kültür ve etnografya çalışmalarından elde edilen verilere göre de yörede Lazca adı ile konuşulan bir diyalektin varlığı bilinmekle ve Lazlar sözlü kültür, giyim-kuşam, mimari, el sanatları, mutfak kültürü, inanışlar, geçiş dönemi adetleri ve özel günler, geleneksel dünya görüşü, töre ve hayat tarzı gibi kültürel ve etnografik açıdan, bazı farklılıklara sahip olmakla birlikte tamamen Türk kültür geleneği içerisinde yaşamaktadırlar. Başka bir deyişle kültürel dinamikler, kültürel mantığın işleyişi Türk kültürüne aittir. Sadece dar folklorik çeşitlenmelerden hareketle etnik bir kültür tasviri yapamayız. Yöre kültüründeki küçük farklılıklar bu haliyle Türk kültür havzasını besleyen kolların kattığı, coğrafya ve tarihi dinamiklerin ürettiği renk tonlarıdır.

Doğu Karadeniz bölgesinde ihmal edilen konulardan birisi de Hristiyan Türkler konusudur. Hâlbuki yöre tarihi ile ilgili bilgi ve belgeler bize Doğu Karadeniz bölgesinin

⁵⁸ Kırzioğlu’nun bahsettiği bölümü, kroniğin “Kartlis Tshovreba” adlı Rusça çevirisinden inceleyip verdiği bilgilerin doğru olduğunu teyit ettik.

geçmişinde yoğun bir Hıristiyan Türk varlığı bulunduğunu göstermektedir. Hem Hıristiyan Arsaklar hem Hıristiyan Kıpçaklar, bölgenin dini ve kültürel yapılanmasında son derece etkili olmuşlardır. Bu etki Rize’de Osmanlı Devleti tarafından 1486 yılında yapılan ilk nüfus sayımında da görülmektedir. Bu nüfus sayımına göre Rize’de 1108 Hıristiyan nüfus varken sadece 111 Müslüman nüfus vardır. (Kayıtlarda Hıristiyan 195 hane, 30 bive, 13 mücerred gözükrken sadece 31 Müslüman nefer gözükmektedir). Bu 111 kişide kale görevlisi olan 31 kale neferinin ailesidir (Bostan, 2002: 212). Buradan hareketle şunu söyleyebiliriz ki Rize yöresinde tarihi süreç içerisinde bir miktar Ermeni nüfus yaşamıştır; ancak bu, yörede yaşayan bütün Hıristiyanlar Ermeni veya Gürcüdür demek değildir; çünkü yörede yaşayan çok büyük miktarda bir Hıristiyan Kıpçak ve Arsak nüfusu mevcuttur. Bundan dolayı yöre tarihi incelenirken sadece nüfus sayımındaki Hıristiyan, Müslüman sayılarına bakarak yörede büyük miktarda Hıristiyan (Hıristiyan=Ermeni) nüfus vardı; Türkler çok sonraları gelip yerleşti gibi sonuçlar çıkarmanın tarihi dayanakları yoktur⁵⁹.

Rize kültürünü oluşturan en büyük dinamik bu, Milattan Önceki asırlara dayanan Türk varlığıdır. Günümüz kültürünü incelerken bu bin yıllara dayanan Türk kültürel varlığını iyi anlamak ve yorumlamak gerekir. Çünkü her kültürel öğenin bir tarihi boyutu vardır. Hiçbir kültürel öge bir anda ortaya çıkmaz, onun doğmasına ve gelişmesine ortam hazırlayan tarihi bir süreç vardır. Kültürel öge bu köklerden beslenir ve günün ihtiyaçlarına göre evrilerek yeni şekiller alır. Ama bu şekil değişikliği onu tarihi köklerinden ve özünden asla koparmaz. Rize kültürünü incelerken bu tarihi arka planı gözden kaçırmamak gerekir.

Rize yöresi sözlü kültür ürünlerini incelediğimiz zaman ortaya çıkan tablo Fahrettin Kırzioğlu’nun tarihsel süreçte iskân konusundaki görüşlerini önemli ölçüde desteklemektedir. Zira yöreden derlediğimiz ve bizden önceki araştırmacıların yaptıkları derlemelerden yararlandığımız masal ve efsane metinlerinde var olan motif yapılarının, özellikle Erzurum, Erzincan ve Bayburt yöresi masal ve efsanelerinin motif yapıları ile bire bir örtüşmesi tesadüfi bir durum değildir. Burası Rize yöresi yerleşiminin göç yoludur. Erzurum, Erzincan, Bayburt, Gümüşhane hattından Rize yöresine yerleşen Türk boyları kültürel özelliklerini de Rize coğrafyasına taşımışlar ve günümüze kadar yaşatmayı başarmışlardır. Ayrıca bazı masal ve efsanelerin Türk kültür havzasının uzak bölgelerinde

⁵⁹ Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. (Emir, 2015: 311-328; Yemez, 2015: 328-376).

var olan anlatılarla aynı motif ve epizotları taşıması da tesadüfi değildir. Aynı benzerlikler kendisini yöreden derlemiş olduğumuz bilmecelerde, deyim ve atasözlerinde de göstermektedir. Bu benzerlikler yöre sözlü kültürünün Türk kültür kodlarını taşıdığını, Türk sözlü kültür geleneği dairesinde bulunduğunu göstermektedir.

Yöreden derlenen fıkralardaki güldürme unsurları genellikle söz komiği denilen türdendir. Bu da Türk fıkra geleneğinin temel özelliklerinden birisidir. Ayrıca yörede Hemşince Nasrettin Hoca fikrasının derlenmiş olması, yöreden derlediğimiz fıkralar arasında Bektaşî fıkralarının varyantlarının bulunması da yöre kültürünün temel yapı taşının Türk kültürü olduğunu göstermesi açısından oldukça önemlidir. Aynı durum Lazca derlenen masal ve efsanelerde de görülmektedir. Anlatım dili Lazca olmasına rağmen, sözlü kompozisyonu oluşturan motif ve epizotlar Türk kültür havzasının diğer coğrafyalarından derlenen anlatılarla büyük oranda benzerlik göstermektedir. Aynı benzerlik yöreden derlenen bilmece, atasözü ve deyimlerde de kendini göstermektedir.

Yöreden derlenen bilmecelere bakıldığında bilmece mantığının “Türk Halkının Bilmeceleri” adıyla yayımlanan ve Türk dünyasının tamamından derlenen bilmecelere yer veren eserde mevcut olan bilmecelerle büyük oranda aynı olduğu görülmektedir⁶⁰.

Aynı benzerlik yöreden derlenen manilerde de kendini göstermektedir. Rize yöresinde mani söyleme geleneği Doğu Karadeniz bölgesinin tamamında olduğu gibi çok yaygındır. Yöre halkı çalışırken, eğlenirken, birbiri ile atışırken sık sık manilere başvurmaktadır. Bu şekilde maniler hem insanları eğlendirmekte hem de irticali olarak söylendiği için sanatsal yönü ile yöre insanının ne kadar mahir olduğunu ortaya koymaktadır. Maniler hem işlevsel hem içerik hem şekil hem de söyleyiş tarzı açısından incelendiği zaman Doğu Karadeniz mani geleneği ile çok büyük benzerlikler göstermektedir. Örneğin atışma, çatma, atma, karşı beri gibi isimler verilen mani söyleyiş tarzları hem Trabzon’da hem de Rize’de yaygın olarak görülmektedir (Çelik, 2005b: 87).⁶¹

Yöre sözlü kültürünün önemli bir parçası olan ve halkın eğlenme ihtiyacının giderilmesinin yanı sıra duygu ve düşüncelerini de ifade etmesinde aracı olan türküler, atma türküler, karşı beri türküler vb. türkü çeşitleri Karadeniz bölgesi sözlü kültür geleneği

⁶⁰ Karşılaştırma için bkz. (Başgöz ve Tietze, 1999: 107-790).

⁶¹ Daha ayrıntılı karşılaştırma için bkz. (Çelik, 2005b: 85-95).

ile uygunluk arz etmektedir. Bu türküler şekil ve içerik açısından farklılıkları bulunmakla birlikte; Trabzon yöresi türküleri (Şenel, 1994: 131-184) ile benzer ezgilere ve teknik özelliklere sahiptir. Yörede çok yaygın bir şekilde var olan atma türkü/karşı beri türküler özellikle geçmiş dönemlerde evlilik çağına gelen gençlerin birbirleri ile iletişim kurmalarında, sevgilerini ifade etmelerinde aracı rolü üstlenmiş, düğünlerde, yayla şenliklerinde bu türkülerle birbirine açılan gençler yeni aileler kurmuşlardır.

Rize yöresi ağızları “Kuzeydoğu Grubu Ağızları” (Karahan, 2011: 97) içerisinde yer almaktadır. Bölge ağızı ses ve yapı özellikleri bakımından kendine has bazı özellikler göstermekle birlikte yöre ağızlarının genel özelliklerini taşımaktadır. Yörede konuşulan Lazca söz varlığı çalışmada irdelenmiş ve Lazcanın ses özellikleri, cümle kuruluşu gibi özellikler bakımından Türkçe ile benzer özellikler gösterdiği tespit edilmiştir. Bu konuda dilbilimciler tarafından çok daha derinlemesine, geniş çaplı araştırmalar yapılarak Lazca, linguistik açıdan değerlendirilmelidir.

İnsan hayatının doğum, evlenme ve ölüm olan üç ana geçiş dönemi, bütün toplumlarda ve çağlarda çeşitli ritüeller ile karşılanmıştır. Türk kültürü de bu geçiş dönemlerinde yapılan törenler açısından son derece zengin bir kültür. Rize yöresi kültüründe de yapılan incelemede, bu yörede yapılan tören ve uygulamaların Türk kültür coğrafyasının genelinde yapılan törenlerle paralellik gösterdiği görülmüştür. Türk kültüründe yeni evlenen çifti ve kurulan aileyi kötü ruhlardan korumak için birçok sakınmaya yönelik ritüel yapılır. Aynı sakınma, korunma ve yeni döneme hazırlama ritüellerinin Rize’de de bulunduğu yapılan çalışmada görülmektedir. Yeni doğan çocuğun ve annesinin evden çıkarılmaması, kimseye gösterilmemesi, üzerlerine nazarlık, muska asılması gibi uygulamalar da aynı koruma düşüncesinden kaynaklanan ve Türk kültür havzasının genelinde görülen uygulamalardır. Ölüm, bütün toplumlarda olduğu gibi Türk toplumunda da olumsuz çağrışımlar yapan ve insanları üzen bir geçiş dönemidir. İnsanlar öldükten sonraki hayata hazırlanmak, orada başına gelebilecek kötü durumlardan sakınmak için daima çeşitli uygulamalara başvurmuşlardır. Türk kültüründe de bu durum görülmektedir. Örneğin ölen kişinin arkasından Kur’an okutulması, kırk, elli iki yemekleri verilmesi, ölen kişinin odasında bir süre ışık yakılması gibi uygulamalar hem, mevtanın diğer dünyadaki hayatına hazırlanması hem de bu dünyaya dönerek geride kalanları rahatsız etmemesi gibi düşüncelerle yapılan uygulamalardır.

Rize yöresinde pek çok özel gün kutlanmaktadır. Bu günler içerisinde özellikle, Hemşin yöresinde, kemeçe ve tulum eşliğinde oynanan horonlarla kutlanan Vartevor dikkat çekicidir. Levon Haçikyan tarafından kaleme alınan “Hemşin Gizemi” (1996: 69-72) gibi eserlerde Vartevor, Tufanla ilgili bir Ermeni mitine dayandırılarak bir Ermeni bayramı gibi lanse edilmektedir. Hâlbuki Vartevor pagan bir ritüeldir ve doğa merkezli eski inançların mitolojik bir ifadesidir. Rize yöresinde de halkın yaylaya çıkış ve bahar bayramı olarak yaşamaya devam etmektedir. Hem baharın gelişi hem de yayla döneminin başlaması bu şenliklerle kutlanmaktadır. Benzer yayla şenlikleri başta Trabzon ve Giresun olmak üzere Doğu Karadeniz bölgesinin tamamında yapılmaktadır⁶². Haçikyan’ın iddia ettiği gibi Vartevor sadece Ermenilere özgü bir bayram olsaydı bu kadar geniş çaplı bir yayılım göstermezdi.

Yöreden yapılan çocuk oyunları ile ilgili derlemelerden de görüldüğü gibi geçmiş dönemlerde çocuklar dışarda ve çevrelerinde bulunan taş, ağaç gibi materyallerden kendi ürettikleri oyuncaklarla oynamaktadırlar. Bu oyunlar çocukların el becerilerini, matematik bilgilerini geliştirdiği gibi sosyal iletişim kurma becerilerini de geliştirmektedir. Ancak günümüzde teknolojinin gelişmesi, çarpık kentleşme nedeniyle çocuklara gerekli oyun alanlarının bırakılmaması, ailelerin çeşitli sebeplerle çocuklarının dışarıda oynamasına izin vermemesi gibi sebeplerle bu oyunların yerini daha çok bilgisayar oyunları almıştır.

Rize yöresi halk inanışları bağlamında çok zengin bir kültüre sahip olan bir bölgedir. Yapılan derlemelerden elde edilen veriler yörede yaşayan halk inanışlarının günlük hayatın her safhasında olduğu ve halkın davranışlarına tesir ettiği görülmektedir. Halk inanışları derinlemesine incelendiği zaman da eski Türk inanışları ile ilişkileri olduğu görülmektedir. Bazı halk inanışları ise, obur gibi, Kafkasya coğrafyasında yaygın olan halk inanışlarıdır. Bu da ilin Gürcistan üzerinden Kafkasya ile daima iletişim halinde olan bir il olmasından kaynaklanmaktadır. Ayrıca yöre halk inanışları diğer yörelerimizde mevcut olan halk inanışları ile karşılaştırıldığı zaman büyük oranda benzerliklerin bulunduğu görülecektir.⁶³ Özellikle nazar ve nazara karşı alınan tedbirler, tedavi yöntemleri Anadolu’nun geneli ile benzerlikler göstermektedir.

⁶² Karşılaştırma yapmak için bkz. (Küçük, 2014: 314-316;).

⁶³ Karşılaştırma yapmak için bkz: (Kalafat, 2010: Kalafat, 2010b).

Doğu Karadeniz bölgesi bitki örtüsü açısından ülkemizin en çok çeşide sahip bölgesidir. Bundan dolayı halk tıbbında ve halk mutfağında yörede yetişen bitkilerin büyük ağırlığı gözlenmektedir. Özellikle mutfak kültürüne bakıldığı zaman et yemeklerinin ve çorbanın çok az yer tuttuğu buna karşılık sebze ağırlıklı bir beslenme kültürü olduğu görülmektedir.

Doğu Karadeniz bölgesi ve doğal olarak da Rize yöresi ikliminin en çok etki ettiği alanlardan birisi de yörenin geleneksel halk mimarisidir. Halk mimarisinde binalar çevrede bulunan taş, ağaç gibi maddelerden yapılır. Rize yöresi orman örtüsü bakımından zengin bir yöre olduğu için geleneksel mimarinin çoğunluğunu ahşap binalar oluşturmaktadır. Bu binaların yerleşim planları ve yapı malzemeleri ile yapım teknikleri incelendiğinde Giresun, Trabzon ve Artvin ili mimarisi ile benzerlikler gösterdiği görülmektedir. Yöredeki evler genellikle üç katlıdır. İlk kat yani zemin kat ahırdır ve genellikle yüzeyin altındadır. İkinci kat oturma olarak kullanılan ve aşhanenin de içinde bulunduğu esas evdir. Üçüncü kat da çoğu evde çatı katı, depo olarak kullanılmaktadır. Bu üç kat sistemi Doğu Karadeniz mimarisinin genelinde görülen bir sistemdir.

Rize ilinin kendir ve kenevir dokumacılığında elde edilen Rize bezi ile ilgili giyim-kuşam ürünleri yaptığı ve bunun çok meşhur olduğu yapılan tespitler arasındadır; bilindiği gibi Türkler Orta Asya'da iken keten ve kenevirden dokuma ve giyecek ürünleri elde etmekteydiler (Kafesoğlu, 1997: 319; Ögel, 2000: 375-388). Bu gelenek Rize yöresine gelen Türkler tarafından günümüze kadar devam ettirilmiştir. Özellikle yokluk zamanlarında halk kendi dikip büyüttüğü keten ve kenevirden elde ettiği gömlek, pantolon, içlik gibi giysilerle giyim ihtiyacını gidermiştir.

Hemşin dokumaları ise coğrafyada en çok bilinen dokuma türlerinden birisidir. Bu dokumalarda kullanılan motifler Türk kültür coğrafyasının değişik bölgelerinde kullanılan motiflerle⁶⁴ birbir örtüşmektedir. Binlerce kilometre uzaktaki farklı coğrafyalarda aynı motiflerin kullanılmasının bir tek açıklaması vardır; o da bu iki coğrafyanın aynı kültür havzasının parçaları olduğudur.

Geleneksel el sanatları konusunda Rize yöresi çok değerli ürünlere sahip bir bölgedir. Yapılan çalışmadan da anlaşılacağı gibi yörede kendine has bir kendir

⁶⁴ Karşılaştırma yapmak için bkz: (Aksoy, 2014, 170-204)

dokumacılığı, sarmaşık dokumacılığı ve hasır dokumacılığı vardır. Bunun yanında beşikçilik, bakırcılık, kaşıkçılık, sobacılık gibi geleneksel sanatlar da mevcuttur. Geçmiş dönemlerde usta zanaatkarların ürettiği özellikle bakır mutfak eşyaları, beşikler vb. el sanatı ürünleri günlük hayatta aktif şekilde kullanılırken günümüzde bu ürünler çoğu zaman dekoratif ürünler olarak kullanılmakta; yeni çıkan sanayi ürünlerinin karşısında işlevsel özelliğini kaybetmektedir.

Rize yöresi el sanatları içerisinde ahşap işlemeciliği de son derece gelişmiştir. Bölgede geleneksel mimari ahşap ağırlıklı olduğu için geçmiş dönemlerde çok büyük ahşap ustaları yetişmiş ve bu ustalar geleneksel Türk mimarisinin özelliklerini kullanarak çok değerli eserler ortaya çıkarmışlardır. Bu konuda verilebilecek en güzel örneklerden birisi Hemşin ilçesinde bulunan Tepan Camii'dir.

Yörede ahşap ustalığının yanı sıra taş ustalığı da çok gelişmiştir. Özellikle evlerin temelleri, taş dolgu duvarları, değirmenler, taş köprüler, pleki gibi taş işçiliği gerektiren birçok eser günümüze kadar gelmeyi başarmıştır. Yörenin siyah taştan yapılmış evleri de kendine has mimari özelliği bulunan ve alanında uzman mimarlar tarafından incelenmesi gereken nadide eserlerdir. Taş ustalığı bağlamında Hemşin ilçesinde bulunan koçbaşı heykelinin de kültürel açıdan çok büyük bir önemi vardır. “Çünkü Koçbaşı damgası canlı ve farklı üsluplarla Türk dünyasında çok belirgin olarak görülmektedir” (Aksoy, 2014: 124). M. Ö. 1000’li yıllarda ölen Alpların mezar taşlarına dağ tekesi, koç/koyun tasvirlerinin resmedildiği bilinmektedir. Hunlara ait Pazırık korganlarında lahitler üzerinde bakırdan yapılmış dağ tekesi bunun en güzel örneklerindedir. Gerek Kül-tigin Bengütaşında ve gerek diğer Köktürk mezarlarında koç heykelleri bulunmaktaydı. Kırgız Türklerine ait VII-IX. Yy’dan kalma I. Kapçal ve Uybat korganlarında çok miktarda koyun kemiği yanında koyun figürleri ve tahtadan yapılmış koyun heykelleri de ortaya çıkmıştır. Türk kültürünün bir başka coğrafyası Altay bölgesinde de VII-VIII. yy’lardan kalma Uybat ve Bria nehirleri arasındaki Çamak bölgesinde bulunan bir mezar taşının bir tarafında yılan, diğer tarafında koçbaşı kabartması vardır (Çay, 1990: 37). Bu da göstermektedir ki koçbaşı kabartmaları ve heykelleri Türk kültür coğrafyasında en eski çağlardan beri kullanılan bir semboldür.

Yörede müzik aleti olarak tulum ve kemençe ön plana çıkmaktadır. Hemen bütün şenliklerde ve düğünlerde Hemşin yöresinde ağırlıklı olarak tulum, İkizdere-İyidere hattından Rize merkeze kadar olan bölümde de kemençe çalınmaktadır. Bu da yörede tulum ustalığının yaygınlaşmasını sağlamıştır. Rize yöresi Artvin ile birlikte tulumun en çok yapıldığı ve çalındığı yöredir.

Rize yöresinde hayvancılık genellikle koyun ve büyükbaş hayvancılık üzerine gelişmiştir. Keçi üretimi çok az olmuştur. Bundan dolayı yörede kıl dokumacılığı var olmakla birlikte çok gelişmemiştir; ancak yörede dokunan; su, soğuk geçirmezliği ve dayanıklılığı ile bilinen kıl çoraplar günümüzde çok az sayıda kalmış olsa da varlığını devam ettirmekte ve az sayıda çoban tarafından kışları kullanılmaktadır.

Rize yöresinin geçmiş dönemlerde en temel geçim kaynaklarından birisi hayvancılıktır. Buna bağlı olarak da yaylacılık yörede yaygın olarak yapılmaktadır. Ancak geçmiş dönemlerde yaylacılık geçim temelli bir faaliyet iken bugün hayvancılığın azalmasının da etkisi ile dinlenme amaçlı bir faaliyete dönüşmüştür. Yörede hayvancılık yaygın iken ulaşım ağı da şimdiki kadar iyi olmadığı için hem yaylaya gidiş gelişlerde yol üstlerinde hem de yaylada pek çok eğlence düzenlenmiş, halk bir taraftan çalışırken bir taraftan da eğlenmiştir. Günümüzde ulaşım araçlarla sağlandığı için yollarda konaklama yapılmamakta; bundan dolayı da yollarda düzenlenen şenlikler yapılmaz olmuştur; ancak yayla şenlikleri hala devam etmektedir.

Rize yöresinde avcılık deyince akla ilk önce atmaca avcılığı gelmektedir. Atmaca avcılığı Divânu Lügati't Türk'ten de öğrendiğimiz gibi Türklerin eskiden beri yaptığı bir avcılık türüdür. Rize halkı bu ata geleneğini hala devam ettirmektedir.

Rize ili kültürünün incelendiği bu çalışmada yörenin sözlü kültürü ve etnografyasına dair pek çok husus tespit edilip incelenmeye çalışıldı; ancak çalışma bir monografi çalışması olduğu için ancak yöre kültürünün çerçevesini çizip ana hatları ile değerlendirme yapılabildi. Rize ili kültürel çalışmalar açısından son derece bakir bir yöredir; bu sebeple çalışma Rize kültür araştırmalarını sonuçlandıran değil başlatan bir çalışma olarak değerlendirilebilir. Bu bağlamda yöre kültürü ve tarihi ile ilgili yapılması gereken çok önemli araştırmalar vardır. Öncelikle Rize'nin sosyal tarihi bilimsel bir açıdan saha verileri de gözetilerek baştan yazılmalıdır.

Bu çalışmada konu başlıklarından birisi olan Lazca/Laz dili, dilbilimciler tarafından incelenip Türkçe ile ilişkisi ortaya konmalıdır. Yine konu başlıkları arasında olan Halk mimarisi mimarlık alanında çalışan uzmanlar, halk müziği müzikologlar tarafından, dokuma ve örmeler ile diğer el sanatları geleneksel el sanatları uzmanları tarafından daha derinlemesine incelenmeli ve bilimsel eserler olarak ortaya konmalıdır.

Sonuç olarak söylemek gerekirse Rize yöresi kültürü, Türk kültür havzası içerisinde, kendine has renkleri, kültür coğrafyası, çevre ve iklim koşullarının tesiri altında eski çağlardan günümüze kadar harmanlanmış; özgün bir kültürel yapıdır.

YARALANILAN KAYNAKLAR

Abadoğlu, Ayşe Nur Kolivar (2005), **Description and Government Phonological Investigation of Karaağaç and Çeşmeli Dialect**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Abalı, İsmail (2011), **Koçarlı Halk Kültürü**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Abaşığı, Nurdoğan (2005), **Lazuri Paramitepe Laz Halk Masalları**, İstanbul: Kolkhis Yayınları.

Acıpayamlı, Orhan (1969), “Türk Folklorunda Halk Hekimliği ve Özellikleri”, **Ankara Üniversitesi Dil Tarih ve Coğrafya Fakültesi Dergisi**, XXVI., 1 (2), 5-94.

_____ (1989), “Türkiye Folklorunda Halk Hekimliğinin Morfolojik ve Fonksiyonel Yönden İncelenmesi”, **Türk Halk Hekimliği Sempozyumu Bildirileri**, (23-25 Kasım 1988), 1-8, Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.

Aça, Mehmet ve diğerleri (2011), **Başlangıcımızdan Günümüze Türk Edebiyatında Tür ve Şekil Bilgisi**, İstanbul: Kesit Yayınları.

Aça, Mustafa (2005), **Balıkesir Yöresi Doğum Sonrası İnanış ve Uygulamalar**, İstanbul: Kum Saati Yayınları.

_____ (2014), **Giresun ve Trabzon İlleri Balıkçılarının Meslek Folkloru**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Ak, Orhan Naci (1998), **Rize Halk Şiiri Derlemeleri**, Rize: Rize Halk Eğitim Müdürlüğü Yayınları.

- _____ (1994), **Rize Karşıberi Atma Türkü Yarışmaları**, Rize: Rize Halk Eğitim Merkezi Müdürlüğü Yayınları.
- _____ (1994), **Rize Medreseleri ve Medrese Alimleri**, Trabzon: Rize Halk Eğitim Müdürlüğü Yayınları.
- _____ (2011), **Rize Tarihi**, Trabzon: Rize Halk Eğitim Merkezi Müdürlüğü Yayınları.
- Akalın Sami ve Şimşek, Esmâ (2013), “Maniler”, **Türk Dünyası Edebiyat Tarihi**, 3. Cilt, *içinde* (251-297), Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.
- _____ (1954), **Erzurum Bilmeceleri**, İstanbul: Erzurum Lisesi Folklor Kolu Yayınları.
- _____ (2010), **(B)aşsal Düşünce Çerçevesinde Doğu Karadeniz Bölgesi Müziklerinin Değişim Süreci**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İTÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- _____ (2012), “Hemşin ve Hemşinlilerde Dayanışma Faaliyetleri”, **Karadeniz Araştırmaları Dergisi**, 35, 207-227.
- Aksamaz, Ali İhsan (2013), **Lazlar-Lazca Laz Kimliği**, İstanbul: Sorun Yayınları.
- _____ (2014), **Dil, Tarih, Kültür ve Gelenekleriyle Lazlar**, İstanbul: Belge Yayınları.
- Aksan, Doğan (1974), “Dil Bilim Açısından Şiir”, **Türk Dili**, 29(271), 558-573.
- Aksoy, Mustafa (2014), **Tarihin Sessiz Dili Damgalar**, İstanbul: Oluşur Basım Hizmetleri.
- Aksoy, Ömer Asım (1968), **Atasözleri ve Deyimler El Kitabı**, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- _____ (1993), **Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü**, 1. Cilt, İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Aktaş, Şerif (1984), **Roman Sanatı ve Roman İncelemesine Giriş**, Ankara: Birlik Yayınları.
- Akün, Ömer Faruk (1953), **Anadolu Halk Şiirinde Tabiat Motifleri**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi.

- Akyol, Neriman Senem (2006), **Adana (Merkez) Halk Kültüründe Halk İnançları Bayramlar ve Törenler**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Alangu, Tahir (2006), **Billur Köşk Masalları**, 2. Baskı, İstanbul: Dünya Kitapları Yayınları.
- Alasania, Giuli (2013), **Gürcüler ve İslam Öncesi Türkler**, (Çev. Nanuli Kaçarava), Trabzon: KTU Karadeniz Araştırmaları Enstitüsü Yayınları.
- Alemdar, Gülsüm (2006), **Rize'nin Çayeli İlçesi'nde Atma Türkü Geleneği**, Yayınlanmamış Lisans Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi Fen- Edebiyat Fakültesi.
- Alpargu, Mehmet (2008), “12. Yüzyıla Kadar İç Asya’da Türk Mutfak Kültürü”, **Türk Mutfağı, içinde**, (15-30), Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Altay, Emine (2005), **Çamlıhemşin Yöresindeki Hemşin Halkının Kültürel Özellikleri**, Yayınlanmamış Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi
- Altinkaynak, Erdoğan (2008), “Ukrayna’daki Kıpçak Balballarında Eşya ve Motifler”, **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, 1(3), 72-82.
- Altunkaya, Yunus (2012), **Hemşince Kültür Dil Bilgisi**, İstanbul: Çiviyazıları Yayınevi.
- And, Metin (1985), **Geleneksel Türk Tiyatrosu Köylü ve Halk Tiyatrosu Gelenekleri**, Ankara: İnkılap Kitabevi.
- Andrews, Peter Alford (1992), **Türkiye’de Etnik Gruplar**, (Çev. Mustafa Küpüşoğlu), İstanbul: Ant Yayınları.
- Apak, Fadime Tikbaş (2013), “Rize-Çamlıhemşin-Yazlık Köyü Örneğiyle Mevsimlere İlişkin İnanç, Bayram ve Ritüeller”, **Acta Turcica**, 5(1), 1-15.
- Apte, Mahadev (1992), "Humor", **Folklore, Cultural Performance and Popular Entertainments**, 1. baskı içinde (67-75), New York: Oxford University Press.
- Arat, Reşit Rahmeti (1991), **Eski Türk Şiiri**, Ankara: TTK Yayınları.

- Argunbayev, H. (1996), **Kazak Otbası**, Almatı: Kaynar Yayınları.
- Armesto, F. Fernando (2007), **Food: A History**, Pan Book.
- Arslan, Ahmet Ali (1998), **Kuzey Anadolu (Kars) Türk ve Kuzey Britanya Halk Edebiyatlarında Masallar**, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları.
- Artun, Erman (2002), **Adana Halk Kültürü Araştırmaları I**, Adana: Adana Büyükşehir Belediyesi Yayınları.
- _____ (2005), **Türk Halkbilimi**, İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Asil, Eriş ve Şar, Sevgi (1984), “Eski Mısır’da Eczacılık”, **Ankara Eczacılar Odası Bülteni**, 46-80.
- Atalay, Besim (1998), **Divanu Lügâti’t Türk**, Ankara: TDK Yayınları.
- Avcı, Yılmaz (2003), **Lazuri Lazca Dilbilgisi**, İstanbul: Etnokültür Kitapları Yayınları.
- Aydın, Eyüp (2004), “Mısır Kapçığı Örucülüğü”, **Rize El Sanatları, içinde (32)**, Rize: Rize Halk Eğitim Merkez Müdürlüğü Yayınları.
- Aykut, A. Sait (2004), “Ölüm: Aşk ve İnanç Renginde”, **Cogito**, 40, 192-211.
- Aynakulova, Gülnisa (2009), “Ermeni Kıpçakları Mı Gregoryan Kıpçaklar MI?”, **Milli Folklor**, 21(84), 114-126.
- Aytaç, Pakize (2003), “Türküler”, **Türk Dünyası Edebiyat Tarihi**, 3. Cilt, *inde* (336-454), Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları.
- Ayverdi, İlhan (2006), **Misalli Büyük Türkçe Sözlük**, Cilt. 1, İstanbul: Kubbealtı Yayınları.
- Bakara, Tuncer (2001), **Türk Kültür Tarihine Bakışlar**, Ankara: AKM Yayınları.
- Bakırcı, Nedim (2010), **Kırım Tatar Masalları**, Konya: Kömen Yayınları.
- Balaban, Tuğrul (2006), **Sandıklı Halk İnanışları ve Uygulamaları**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- Balaşoğlu, Necati (1946), **Karadeniz Destan ve Deyişleri**, 1. Cilt, İstanbul: Sebat Basımevi.
- Balıkçı, Gülsen (2004), “Trabzon’un Bazı Yörelerinde Doğum Adetleri”, **Trabzon Halk Kültürü Araştırmaları**, içinde, (9-44), Trabzon: Trabzon Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları.
- Başçetinçelik, Ayşe (1998), **Adana Halk Kültüründe Geçiş Dönemleri, Doğum Evlenme Ölüm**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Başgöz, İlhan (1993), **Türk Bilmeceleri**, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Batur, Afife (2005), **Doğu Karadeniz’de Kırsal Mimari**, İstanbul: Milli Reasürans T.A.Ş.
- Bayat, Fuzuli (2010), **Türk Kültüründe Kadın Şamanlar**, İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Baykara, Tuncer (2003), **Türk Kültürü**, İstanbul: Kültür Sanat Yayıncılık.
- Bekar, Remzi (2012), **Hemşin Folkloru**, Ankara: Elma Teknik Basım Matbaacılık.
- Bergson, Henri (1996), **Gülme**, (Çev. Yaşar Avunç), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Bilgin, Mehmet (1997), “Rize’nin Tarihine Bir Bakış”, Seyfi Başkan (Ed.), **Rize**, 1. Baskı içinde (22-30), Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Bilgin, Mehmet (2000), “Doğu Karadeniz Bölgesinin Etnik Tarihi Üzerine”, **Trabzon Tarihi Sempozyum Bildirileri**, (47-88), Trabzon.
- Bilgin, Mehmet (2013), **Karadeniz Dünyası**, İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Bock, Philip K. (2001), **İnsan Davranışının Kültürel Temelleri**, (Çev. N. Serpil Altunek), İstanbul: İmge Kitabevi.
- Boratav, P. Naili (1969), **100 Soruda Türk Halk Edebiyatı**, İstanbul: Gerçek Yayınları.
- _____ (1978), **100 Soruda Türk Halk Edebiyatı**, İstanbul: Gerçek Yayınevi.
- _____ (2007), **Az Gittik Uz Gittik**, 3. Baskı, İstanbul: İmge Kitabevi

_____ (2007b), **Zaman Zaman İçinde**, İstanbul: İmge Kitabevi.

_____ (1978), **100 Soruda Türk Folkloru**, İstanbul Gerçek Yayınevi.

_____ (2000), **İzahlı Halk Şiiri Antolojisi**, İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları.

Bostan, Hanefi, (2002), **XV-XVI. Asırlarda Trabzon Sancağında Sosyal ve İktisadi Hayat**, Ankara: Türk Tarih Kurumu.

Bostan, İdris (2008), "Rize", **İslam Ansiklopedisi** Cilt. 35, içinde (147-151), İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınları.

Bölge Ağzlarında Atasözleri ve Deyimler, (1996), Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Brunvand, Jan Harold (1996), **American Folklore An Ansiklopedia**, London and New York: Garland Publishing.

Caferoğlu, Ahmet (1956), "Azerbaycan ve Anadolu Folklorunda Saklanan İki Şaman Tanrısı", **Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 5(1), 65-75.

Campbell, Joseph (2010), **Kahramanın Sonsuz Yolculuğu**, (Çev. Sabri Gürses), 2. Baskı, İstanbul: Kabalcı Yayınları.

Can, Sıtkı (1940), **Rize Şairleri**, Giresun: Akgün Basımevi.

Chailland, Gerard (2001), **Göçebe İmparatorluklar: Moğolistan'dan Tuna'ya**, İstanbul: Doğan Kitapçılık.

Cihanoğlu, Selim (2004), **Doğu Karadeniz Bölgesinde Oynanan Horonlar Karşılımlar-Barlar ve Halaylar**, İstanbul: Trabzon Valiliği Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları.

Clarke, Mary ve Kenneth Clarke (1963), **İntroduction Folklore**, Newyork: Holt Mc Dogual.

Conrad, Jo. Ann (1997), "Polyphemus and Tepegöz Revisited", **V. Milletler arası Türk Halk Kültür Kongresi Halk Edebiyatı Seksiyon Bildirileri**, (1997), 1. Cilt, (139-160), Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

Coşar, Mevhibe (2000), “Trabzon Yöresinde “Güneş Duası” ve “Sis Kovma” Uygulamaları”, **Uluslararası Anadolu İnançları Kongresi Bildirileri**, (2000), 1. Cilt, (153-166), Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

Coşkun, Oğün (2009), **İkizdere İlçesinin Beşeri ve Ekonomik Coğrafyası**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Cumhuriyetimizin 75. Yılında Rize, (1998), Ankara: Başbakanlık Basımevi.

Çakar, İlker (1994), **Karadeniz Bölgesi**, Ankara: Özkan Matbaacılık.

Çandarlıoğlu, Gülçin (1988), “Karadeniz’in Kuzey Bölgesinin Türkleşmesi”, **Birinci Tarih Boyunca Karadeniz Kongresi Bildirileri**, (9-16), Samsun.

Çay, Abdülhaluk M. (1990), **Türk Milli Kültüründe Hayvan Motifleri-I-**, Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları.

Çelebioğlu, Amil ve Öksüz, Yusuf Ziya (1995), **Türk Bilmeceler Hazinesi**, İstanbul: Kitabevi Yayınları.

Çelik, Ali (1995), **İslam’ın Kabul veya Reddettiği Halk İnançları**, İstanbul: Beyan Yayınları.

_____ (2005), **Trabzon Çaykara Halk Kültürü**, İstanbul: Doğu Kütüphanesi.

_____ (2005b), **Manilerimiz ve Trabzon Manileri**, Ankara: Akçağ Yayınları.

Çiçekoğlu, Nihan (2009), **Fındıklı’da Düğün, Doğum ve Ölüm Törenleri**, Yayınlanmamış Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi.

Çobanoğlu, Özkul (2000), **Âşık Tarzı Kültür Geleneği ve Destan Türü**, Ankara: Akçağ Yayınları.

_____ (2004), **Türk Dünyası Ortak Atasözleri Sözlüğü**, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı.

Çoruhlu, Yaşar (2010), **Türk Mitolojisinin Ana Hatları**, İstanbul: Kabalcı Yayınevi.

- Dalbastı, Emine (2001), **Derleme Çalışması (Rize-Ardeşen)**, Yayınlanmamış Lisans Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi.
- Davulcu, Mahmut (2015), “Günümüzde Karadeniz Bölgesinde Ahşap Tekne Yapımcılığı”, **Uluslararası Karadeniz Havzası Halk Bilimi Araştırmaları Dergisi**, 1(2), 53-90.
- Demirsipahi, Cemil (1975), **Türk Halk Oyunları**, C.1, Ankara: Türk İş Bankası Kültür Yayınları.
- Denis, Sinor (2002), **Erken İç Asya Tarihi**, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Denizci, Özge (2010), **Gürcüler Tarih Dil Kültür ve Müzik**, İstanbul: Çiviyazıları Yayınları.
- Dilcin, Cem (1984), **Örneklerle Türk Şiir Bilgisi**, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- _____ (2004), **Örneklerle Türk Şiir Bilgisi**, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Dizdaroğlu, Hikmet (1969), **Halk Şiirinde Türler**, Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.
- Doğan, Ahmet (2009), **Büyük Türkçe Sözlük**, Cilt. 1, Ankara: Akçağ Yayınları.
- Doğan, İsmail (2012), **Türkiye Karaçayları ve Dilleri**, Ordu: Altınçekiç Ofset.
- Doğan, Kaya (1999), **Anonim Halk Şiiri**, Ankara: Akçağ Yayınları.
- Doğu Karadeniz Projesi Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı (2013), **Rize İl Raporu**, Giresun: DOKAP Yayınları.
- Dundes-Renteln, Alison ve Dundes, Alan (Ed.) (1995), **Folk Law – Essays in the Theory and Practice of Lex Non Scripta: Volume-I**, Madison-Wisconsin, The University of Wisconsin Press.
- Durmuş, İlhami (1997), “Anadolu’da Kimmerler ve İskitler”, **Belleten**, 121 (231), 273-286.
- Durul, Yusuf (1985), **Anadolu Kilim Motiflerinden Örnekler**, İstanbul: Ak Yayınları.
- Durul, Yusuf (1987), **Anadolu Kilimlerinden Örnekler: 2**, İstanbul: Ak Yayınları.

- Duvarcı, Ayşe (1990), “Halk Hekimliğinde Ocaklar”, **Milli Folklor**, (7), 34-38.
- Duymaz, Ali (2003), “Tekereleme”, **Türk Dünyası Edebiyat Tarihi**, 3. Cilt, *içinde* (206-223), Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları.
- Eberhard, Wolfram (1986), **Çin’in Şimal Komşuları**, (Çev. Nimet Uluğtuğ), Ankara: TTK Yayınları.
- Eflaki, Ahmet (1995), **Ariflerin Menkıbeleri**, İstanbul: Kabalcı Yayınları.
- Eker, Gülin Öğüt (2003), “Fıkra”, **Türk Dünyası Edebiyat Tarihi**, 3. Cilt, *içinde* (63-130), Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.
- Elçin, Şükrü (1986), **Halk Edebiyatına Giriş**, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı.
- _____ (1988), “Türk Dilinde Destan Kelimesi ve Mevhumu”, **Halk Edebiyatı Araştırmaları**, I. Cilt *içinde* (33–41), Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- _____ (1990), **Türkiye Türkçesinde Ağıtlar**, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- _____ (1970), **Türk Bilmeceleeri**, Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları 1000 Temel Eser.
- _____ (2014), **Halk Edebiyatına Giriş**, Ankara: Akçağ Yayınları.
- Eliade, Mircea (1994), **Ebedi Dönüş Mitosu**, (Çev. Ümit Altuğ), Ankara: İmge Kitabevi.
- _____ (2001), **Mitlerin Özellikleri**, (Çev. Sema Rıfat), İstanbul: OM Yayınları.
- _____ (2006), **Şamanizm İlkel Esrime Teknikleri**, (Çev. İsmet Birkan), Ankara: İmge Kitabevi.
- _____ (2003), **Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi**, Cilt. 2, İstanbul: Kabalcı Yayınları.
- Emir, Osman (2011), **Prehistorik Dönemden Roma Dönemine Kadar Trabzon ve Çevresi**, Trabzon: Serander Yayınları.

- _____ (2015), “Anadolu’nun Kripto Müslümanları”, **Anadolu’nun Türkleşme Süreci ve Türk Bizans İlişkileri**, içinde, (311-328), Trabzon: Kültür Bilimleri Akademisi Yayınları.
- Emiroğlu, Kudret ve Aydın, Suavi (2003), **Antropoloji Sözlüğü**, Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Engin, Özer ve Ekşioğlu, Cengiz (2004), “Kıl Örucülüğü”, **Rize El Sanatları**, içinde, (33-34), Rize: Rize Halk Eğitim Merkez Müdürlüğü Yayınları.
- Erdem, İbrahim (2008), **Bozkır İlçesi Manevi Halk İnançlarının Dinler Tarihi ve Din Fenomenolojisi Açısından Tahlili**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Eren, M. Erdal (2006), “Tarih ve Kültür Kentimiz Rize’de Korunması Gerekli Kâgir ve Taş Yapılar”, **I. Rize Sempozyumu**, (324-329), İstanbul.
- Ergin, Muharrem (1994), **Dede Korkut Kitabı Metin-Sözlük**, Ankara: AKM Yayınları.
- _____ (2004), **Dede Korkut Kitabı**, Cilt. 1, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Ergun, Metin (2007), **Türk Dünyası Efsanelerinde Değişme Motifi**, Cilt. 1, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Eröz, Mehmet (1983), **Hıristiyanlaşan Türkler**, Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları.
- Ersoy, Ruhi (2002), "Karadeniz'e Kıyısı Bulunan Türk Topluluklarında Ortak Bilmece Kültürü", **Karadeniz ve Çevresi Uluslar arası Tarih-Dil-Edebiyat Sempozyumu Bildirileri**, (3-5 Mayıs 2001), II. Cilt: Dil-Edebiyat, 59-65, Trabzon: T.C. Trabzon valiliği İl Kültür Müdürlüğü Yayınları: 13.
- Eset, Niyazi (1944), **Mukayeseli ve Neşredilmemiş Maniler**, Ankara: Ankara Halkevi Neşriyatı.
- Eşmeli, İsa (2006), **Muğla-Yatağan ve Çevresi Halk İnanışları ve Uygulamaları Üzerine Bir Araştırma**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- Gazimihal, Mahmut Ragıp (1958), **Asya ve Anadolu Kaynaklarında İklğ**, Ankara: Ses ve Tel Birliği Yayınları.
- _____ (1975), **Türk Nefesli Çalgıları**, Ankara: Kültür Bakanlığı Milli Folklor Araştırma Dairesi Yayınları.
- Genç, Reşat (2008), “XI. Yüzyılda Türk Mutfağı”, **Yemek Kitabı; Tarih-Halkbilim-Edebiyat, içinde**, (3-18), İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Georges, Robert (1971), "The General Concept of Legend: Some Assumptions to be Reexamined and Reassessed", **Amerikan Folk Legend/A Symposium**, (1-19), Amerika.
- Glassie, Henry (1972), “Folk Art”, R. M. Dorson (Ed.), **Folklore and Folklife An Introduction**, (253-280), Chicago and London: The University of Chicago Press.
- Goloğlu, Mahmut (2013), **Trabzon Tarihi**, Trabzon: Serander Yayınları.
- Göde, Halil Altay (2010), **Yalvaç Masalları**, Isparta: Fakülte Kitabevi.
- Göker, Cemil (1993), **Gülme ve Güldüren Sanat Türleri**, Ankara: Kültür Bakanlığı Yay.
- Gökşen, Cengiz (2002), Temel Fıkraları Üzerine Bir Araştırma, **Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**.
- Gökyay, Orhan Şaik (2006), **Dedem Korkudun Kitabı**, İstanbul: Kabalcı Yayınları.
- Görkem, İsmail (2001), **Türk Edebiyatında Ağıtlar-Çukurova Ağıtları-**, Ankara: Akçağ Yayınları.
- Görkem, İsmail (2003), “Ağıtlar”, **Türk Dünyası Edebiyat Tarihi**, 3. Cilt, *inçinde* (454-507), Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları.
- Gözaydın, Nevzat (1989), “Anonim Halk Şiiri Üzerine”, **Türk Dili Türk Şiiri Özel Sayısı III (Halk Şiiri)**, 445-450, *inçinde* (1-105), Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Güler, İbrahim (2006), “XVIII. Yüzyılda Rize”, **I.Rize Sempozyumu**, C. 1, (42-47), İstanbul.

- Günay, Turgut (1976), "Doğu Karadeniz Bölgesinde Atma Türkü Geleneği", **I. Uluslararası Türk Folklor Kongresi Bildirileri**, II. Cilt, 73-83, Ankara: Kültür Bakanlığı Milli Folklor Araştırma Dairesi Başkanlığı.
- Günay, Umay (2011), **Elazığ Masalları ve Propp Metodu**, Ankara: Akçağ Yayınları.
- Günay, Ünver ve Güngör Harun (2007), **Türklerin Dini Tarihi**, İstanbul: Rağbet Yayınları.
- Gündüz, Ali (2002), **Hemşinliler Dil-Tarih Kültür**, Ankara: Ardanuç Kültür Yardımlaşma Derneği.
- Güney, Eflatun Cem (1957), **En Güzel Türk Masalları**, İstanbul: Varlık Çocuk Klasikleri.
- Günün Fıkrası, (2015), <http://www.sabah.com.tr/yazarlar/donat/2015/01/28/gunun-fikrasi> (Erişim Tarihi: 10.03.2015).
- Gürsoy, Deniz (2004), **Tarihin Süzgecinde Mutfak Kültürümüz**, İstanbul: Oğlak Yayıncılık.
- Güven, İshak (1998), **Kalkandere Tarihi**, İstanbul: Kaya Matbaacılık.
- Güvenç, Bozkurt (1999), **İnsan ve Kültür**, Ankara: Remzi Kitabevi.
- Hançerlioğlu, Orhan (1993), **Dünya İnançları Sözlüğü**, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Hand, Wayland, (1965), "Status of European and American Legend Study", **Current Anthropology**, 6 (114), 439-446.
- Hann, Ildıkó Bellèr (1999), **Doğu Karadeniz'de Efsane Tarih ve Kültür**, İstanbul: Çiviyazıları Yayınları.
- Hogg, Michael A. ve Vaughan, Graham M. (2011), **Sosyal Psikoloji**, (Çev.: İbrahim Yıldız ve Aydın Gelenez), İstanbul: Ütopya Yayınları.
- Huizinga, Johan (2013), **Homo Ludens Oyunun Toplumsal İşlevi Üzerine Bir Deneme**, (Çev. Mehmet Ali Kılıçbay), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Işık, Âdem (2001), **Antik Kaynaklarda Karadeniz Bölgesi**, Ankara: TTK Yayınları.

- Işık, Neşe (1998), **Doğu Karadeniz Efsanelerini Derleme ve Araştırma**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- İbn Batuta (2004), **Seyahatname**, C.1., (Haz. A. Sait Aykut), İstanbul: YKY Yayınları.
- İlhan, Nadir ve Şenel, Mustafa (2008), “Divânu Lügati’t Türk’e Göre Av, Avcılık ve Hayvancılıkla İlgili Kelimeler ve Kavramlar”, **Turkish Studies**, 3(1), 259-277.
- İnan, Abdülkadir (1976), **Eski Türk Dini Tarihi**, İstanbul: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- _____ (1998), **Makaleler ve İncelemeler**, 1. Cilt, İstanbul: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- _____ (2006), **Tarihte ve Bugün Şamanizm Materyaller ve Araştırmalar**, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- İnanç, Tülay (2010), **Geleneksel Kırsal Mimari Kimliğin Ekoloji ve Sürdürülebilirlik Bağlamında Değerlendirilmesi Rize Çağlayan Köyü Evleri**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.
- İzgi, Özkan (1986), **Kutluk Bilge Kağan, Bögü Kağan ve Uygurlar**, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Kabak, Turgay (2011), “Silifke Halk İnanış ve Uygulamalarında Çarşamba Gününün Yeri ve Önemi”, **Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi**, 9 (1), 167-181.
- _____ (2011), **Derinkuyu Yöresi Halk İnanışları**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Nevşehir Hacı Bektaş Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- _____ (2012), “Şamanizmden Aleviliğe Dini Ritüellerde Rakı ile Kırmızın İşlev ve Önemi”, **Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi**, 4(16), 144-154.
- _____ (2014), “Trabzon-Akçaabat’taki Geleneksel Fırıncılık ve Ekmek Yapım Teknikleri Üzerine Halkbilimsel Bir İnceleme”, **Dünden Bugüne Akçaabat Sempozyumu**, (26-28 Nisan 2013), Trabzon: Akçaabat Belediyesi Yayınları.
- Kafesoğlu, İbrahim (1997), **Türk Milli Kültürü**, İstanbul: Ötüken Yayınları.

- Kahraman Seyit Ali, ve diğlerleri, (2011), **Evliya Çelebi Seyahatnamesi**, 2. Cilt, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları
- Kalafat, Yaşar (1999), “Türk Dünyası Tarih Çalışmalarında Halk İnançlarının Önemi”, **Milli Folklor**, 6 (44), 88-91.
- _____ (2004), **Altaylar’dan Anadolu’ya Kamizm-Şamanizm**, İstanbul: Yeditepe Yayınları.
- _____ (2006), “Eski Türk İnanışlarının Rize ve Yöresi Halk Kültüründe İzleri”, **1. Rize Sempozyumu**, (16-17-18 Kasım 2006), (359-367), Rize.
- _____ (2009), **İslamiyet ve Türk Halk İnançları Türk Kültürlü Halklarda Halk İnançları**, Ankara: Berikan Yayınevi.
- _____ (2009b), **Kodlar-Kültler 1**, Ankara: Berikan Yayınevi.
- _____ (2010b), **Türk Kültürlü Halklarda Ölüm**, Ankara: Berikan Yayınevi.
- _____ (2010), **Doğu Anadolu’da Eski Türk İnançlarının İzleri**, Ankara: Berikan Yayınevi.
- Kar, Fatih Sultan (2007), **Rize’de Yaşanmış Fıkra Gibi Olaylar**, İstanbul: Çınar Vakfı Yayınları.
- _____ (2014), **Rizeliyim Rizeli**, İstanbul: Heyamola Yayınları.
- Kara, Zeynep (2010), **Çayeli Yöresi Halk Kültürü**, Yayınlanmamış Lisans Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi Edebiyat Fakültesi.
- Karaaliöğlu, Seyit Kemal (1980), **Türk Şiir Sanatı**, İstanbul: İnkılap ve Aka Kitabevleri.
- Karadavut, Zekeriya (2006), **Kırgız Masalları**, Konya: Kömen Yayınları.
- Karahan, Leyla (2011), **Anadolu Ağızlarının Sınıflandırılması**, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Karpuz, Haşim, (1993), **Rize**, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

- Kaşgarlı Mahmud (2005), **Divânü Lügati't Türk**, (Haz. Şeçkin Erdi ve Serap Yurtsever), İstanbul: Kabalcı Yayınları.
- Kaya, Muharrem (2001), “Eski Türk İnanışlarının Türkiye’deki Halk Hekimliğindeki İzleri”, **Folklor Edebiyat**, 7 (25), 199-218.
- Kaya, Muharrem (2007), **Mitolojiden Efsaneye Türk Mitolojisinin Türkiye'deki Efsanelerde İzleri**, İstanbul: Bağlam Yayınları.
- Kayacı, Ali ve Yılmaz, Ekrem (2004), “Demircilik”, **Rize El Sanatları**, içinde, (51-53), Rize: Rize Halk Eğitim Merkez Müdürlüğü Yayınları.
- Kazmaz, Süleyman (1976), **Rize Halk Şairleri**, Ankara: Rize Halk Oyunları Tanıtma, Turizm Kalkındırma ve Dayanışma Derneği.
- _____ (1992), **Rize Yemekleri ve Yemek Kültürü**, Ankara: Odak Ofset Matbaacılık.
- _____ (1993), **Çayeli Halk Şairleri**, Ankara: Halk Kültürünü Araştırma ve Tanıtma Vakfı Yayınları.
- _____ (1994), **Çayeli Geçmiş Günler ve Halk Kültürü**, Ankara: Türk Halk Kültürünü Araştırma ve Tanıtma Vakfı Yayınları.
- _____ (1998), **Rize Çayeli Halk Kültürü Araştırmaları I**, Ankara: Türk Halk Kültürünü Araştırma ve Tanıtma Vakfı Yayınları.
- _____ (2002), “Çayeli’nde Küçük Sanat Hayatı”, **Erdem Dergisi**, 12 (36), 947-973.
- _____ (2003), **Rize-Çayeli Halk Kültürü Araştırmaları**, III. Cilt, Ankara: Birlik Matbaacılık.
- Kesici, Ahmet İmdat (2013), **Mapavri'den Çayeline Tarihi ve Kültürel Araştırma**, Trabzon: Kent Ofset Matbaacılık.
- Kılıç, Abdullah (2001), “Isparta Yöresi Halk İnanışları”, **Uluslararası Anadolu İnançları Kongresi**, (23-28 Ekim 2000), Ankara: Ervak Yayınları.

- Kırcı, Emine (1998), “Türk Kültüründe Ateşle İlgili İnanışlar”, **Folkloristik: Prof. Dr. Dursun Yıldırım Armağanı**, içinde (397-408) Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Kırzioğlu, Fahrettin (1963), “Dede Korkut Oğuznameleri Arsaklılar Devleti Oğuzlarının Destanıdır”, **Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi**, 12(139), 363-369.
- _____ (1976), **Osmanlıların Kafkas Ellerini Fethi (1451-1590)**, Ankara: TTK Yayınları.
- _____ (1978), “Armenya/Yukarı Eller’de 2700 Yıllık Türk Varlığı; Ermenilerin Rus İstilasına Alet Olması ve Mezalimi”, **XX. Yıl Armağanı. Emeniler Hakkında Makaleler-Derlemeler**, C.2, Ankara: Atatürk Üniversitesi Yayınları.
- _____ (1982), **Ani Şehri Tarihi**, Ankara.
- _____ (1985), “Armenya/Yukarı Eller Tarihinin İcyüzü” “Dede Korkut Oğuznamelerinin Mahiyeti”, **Tarih Boyunca Türklerin Ermeni Toplumuna İle İlişkileri**, (8-12 Ekim 1984), (133-139), Erzurum.
- _____ (1992), **Rize ve Dolaylarında Bilinmeyen Tarih Gerçekleri**, Ankara: Emel Matbaacılık.
- _____ (1992), **Yukarı Kür ve Çoruk Boylarında Kıpçaklar**, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- _____ (1994), **Karadeniz Bölgesindeki Türk Boylarından Lazlar ve Hemşinliler’in Tarihçesi**, Ankara: Rızeliler Kültür ve Dayanışma Derneği Yayınları.
- _____ (1986), “Milli Tarihimizde Rize Bölgesi”, **Konferans Metni**, Rize, s.2
- _____ (1990), “Karadeniz’in Doğu Kıyıları, Gürcistan ve Eski Turabozan (Batum-Samsun Dahil) Bölgesinde, MÖ VII. Yüzyıldan Osmanlı Fethi’ne Kadar Yerleşen Türkler ve Coğrafyada Yaşayan Hatıraları”, **İkinci Tarih Boyunca Karadeniz Kongresi Bildirileri**, C.1, (83-88), Samsun.
- Kıyak, Abdülkadir (2005), **Baskil ve Çevresinde Yaygın Halk İnanışları**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- Kongar, Emre (1986), **Türkiye Üzerine Araştırmalar**, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Korkmaz, Esat (2005), "Dede", **Alevilik ve Bektaşilik Terimleri Sözlüğü içinde** 1, (180), İstanbul: Anahtar Yayınevi.
- Korkmaz, Ramazan (2009), "Sınırları İhlal Edilen Doğanın İntikamı: Tepegöz", **Turkish Studies**, 4 (8), 65-78.
- Korkmaz, Mehmet Akif (2006), **Türkü Türü ve Doğu Karadeniz Türkü Kültürü**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kökten, İ. Kılıç (1940), "Anadolu'da Prehistorik Adamların Kullandıkları Malzeme ve Ele Geçen Bazı Maddi Kültür Belgelerinin Etnografya Yolu ile İzahı", **Bellekten**, 13 (50), 331-341.
- _____ (1944), "Kuzeydoğu Anadolu Prehistoryasında Bayburt Çevresinin Yeri", **Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi**, 3 (5), 465-486.
- _____ (1952), "Anadolu'da Prehistorik Yerleşme Yerlerinin Dağılışı Üzerine Bir Araştırma", **Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi**, 10 (3-4), 167-207.
- Köprülü, M. Fuat (1980), **Türk Edebiyatı Tarihi**, İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Koroğlu, Haluk, (1998), "Depegöz ve Polifem", **Milli Folklor**, 5 (37), 39-47.
- Köse, Bayram Arif (2014), "Ortaçağda Rize ve Çevresinin Tarihi Coğrafyası Hakkında Bir Değerlendirme", **History Studies**, 6 (4), 71-86.
- Köseoğlu, İbrahim (2009), **Elazığ Merkezine Bağlı Tadım Köyü Alevilerinin Halk İnanışları ve Bunların Dinler Tarihi Açısından Değerlendirilmesi**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kösoğlu, Mustafa (2006), "Rize Arıcılığı ve Sorunları ve Çözüm Yolları", **I. Rize Sempozyumu**, (524-527), İstanbul.
- Közleme, Olgun (2012), **Türk Mutfak Kültürü ve Din**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- Kudret, Cevdet (1980), **Örneklerle Edebiyat Bilgileri**, İstanbul: İnkılap Kitabevi.
- Kuyumcu, Osman (2006), **Türkçenin Hemşin Ağzı**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü.
- Küçük, Abanoz (2014), **Giresun Çepnileri Tarih Halk Edebiyatı Halkbilimi**, İstanbul: Gece Kitaplığı Yayınları.
- Kümbetoğlu, Belkıs (2012), **Sosyolojide ve Antropolojide Niteliksel Yöntem ve Araştırma**, 3. bs., İstanbul: Bağlam Yayıncılık.
- Küspeci, Hulusi (1999), “Rize’de Halk Oyunları”, **Rize Kültür Derlemeleri, içinde**, (82-97), Rize: Rize Halk Eğitim Müdürlüğü Yayınları.
- Maden, Ahmet (1977), “Medikal Antropolojinin Uygulamadaki Yeri ve Önemi”, **Antropoloji Dergisi**, 10, 97-100.
- Malinowski, Bronislaw (1990), **Büyü, Bilim ve Din**, (Çev. Saadet Özkal), İstanbul: Kabalcı Yayınları.
- Marshall, Gordon (2005), **Sosyoloji Sözlüğü**, (Çev. Osman Akınhay ve Derya Kömürcü), Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Martin, Vivien de Saint (1852), **Historique et Geographique De L’Asie Mineure**, C. 2, Paris.
- Martin u Tsin, (t.y.) <http://hamshentsi.blogspot.com.tr> (Erişim Tarihi: 09.03.2014).
- Nirun, Nihat (1994), **Sistemik Sosyoloji Yönünden Aile ve Kültür**, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.
- Ocak, Ahmet Yaşar (1983), **Bektaşî Menkıbelerinde İslam Öncesi İnanç Motifleri**, İstanbul: Enderun Kitabevi.
- Oğuz, Burhanettin (2003): **Türk Halkının Kültür Kökenleri 2/C (Tarım-Hayvancılık-Meteoroloji)**, İstanbul: Anadolu Aydınlanma Vakfı Yayınları.

- Oğuz, Öcal ve diğerleri (2010), **Türkiye’de 2010 Yılında Yaşayan Ramazan ve Kurban Bayramı Geleneksel Kutlamaları**, Ankara: Gazi Üniversitesi Türk Halkbilimi Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayınları.
- Oğuz, Öcal ve diğerleri (2013), **Türk Halk Edebiyatı El Kitabı**, 10. Baskı, Ankara: Grafiker Yayınları.
- Ong, Walter J. (2012), **Sözlü ve Yazılı Kültür Sözüün Teknolojileşmesi**, (Çev. Sema Postacıoğlu Banon), İstanbul: Metis Yayınları.
- Ögel, Bahaeddin (2000), **Türk Kültür Tarihine Giriş**, Cilt. 5, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Ögel, Bahaeddin (2006), **Türk Mitolojisi**, Cilt. 2, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- _____ (1971), **Anadolu Folklorunda Ölüm**, Ankara: DTCTF Yayınları.
- _____ (1995), **Türk Halk Bilimi**, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Örnek, Sedat Veyis (2000), **Türk Halk Bilimi**, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- _____ (1995), **100 Soruda İlkelerde Din, Büyü, Sanat Efsane**, İstanbul: Gerçek Yayınevi.
- _____ (1966), **Sivas ve Çevresinde Hayatın Çeşitli Safhalarıyla İlgili Batıl İnançların ve Büyüsel İşlemlerin Etnolojik Tetkiki**, Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.
- Örnekleriyle Türkçe Sözlük**, (2000), İstanbul: MEB Yayınları.
- Özbek, Mehmet (1975), **Folklor ve Türkülerimiz**, İstanbul: Ötüken Yayınları.
- _____ (2004), **Rize (Merkez İlçe) Sosyal ve Ekonomik Yapısı**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Özgün, Recai (2000), **Lazlar**, İstanbul: Çivi Yazıları.
- Özgüner, Orhan (1970), **Köyde Mimari Doğu Karadeniz**, Yayınlanmamış Lisans Tezi, Orta Doğu Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi.
- Özgür, Murat (2011), **Nüfus Coğrafyası**, Ankara: Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Yayınları.

- Özkan, İsa (1999), **Türkiye ve Türkmen Türkçesiyle Nasreddin Hoca Fıkraları Ependi Şorta Sözlükler Yomaklar**, Ankara: TİKA Yayınları.
- Özkan, Mahir (2014), **Hemşin Öyküleri**, İstanbul: Aras Yayınları.
- Özkan, Tuba Saltık (2012), “Geleneksel Tıpta İyileşmenin İnanç Boyutu Üzerine Kuramsal Yaklaşımlar: Psikosomatik Tıp, Plasebo Etkisi ve Kuantum İyileşme”, **Milli Folklor**, 95 (12), 307-314.
- Özmenli, Mehmet (2014), “Armenia’da Arsaklar ve Kamsarakanlar”, **Yeni Türkiye**, 60, 1-14.
- Özsait, Mehmet (1999), “İlkçağ Tarihinde Trabzon ve Çevresi”, **Trabzon Tarihi Sempozyumu Bildirileri**, C.I, (35-45), Trabzon.
- Özsan, Gül (2001), “Geleneksel ve Modern Tıp Üzerine”, **Toplumbilim**, 13, 77-78.
- Öztürk, Özhan (2005), **Karadeniz Ansiklopedik Sözlük**, 2 Cilt, İstanbul: Heyamola Yayınları.
- Özünlü, Ünsal (1999), **Gülmecenin Dilleri**, Ankara: Doruk Yayınları.
- Pehlevan, Arzu (2008), **1495 Numaralı Şer’iyye Sicili Defterlerine Göre Rize’nin Ekonomik ve Sosyal Hayatı**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Piotrovsky, Boris (1969), **The Ancient Civilization of Urartu**, New York.
- Propp, Ja. Vlademir (1987), **Masalların Yapısı ve İncelenmesi**, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Radloff, Wilhelm (1956), **Sibirya’dan**, Cilt 2, (Çev. Ahmet Temir), İstanbul: Maarif Basımevi.
- Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, (t. y.): <http://www.rize.edu.tr/> (Erişim Tarihi: 22.04.2014).

- Redgate, Anne Elizabeth (2007), “Morale, cohesion and power in the first centuries of Amatuni Hamshen”, **The Hemshin**, 1. Baskı içinde (3-18), USA: Reutledge Taylor and Francis Group.
- Reinhard, Kurt (1974), “Güney Türk Ağıtlarının Biçimleri”, **I. Uluslar arası Türk Folklor Semineri Bildirileri**, (1974), 192-215, Ankara: Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı Folklor Dairesi Yayınları.
- Rize El Sanatları**, (2004), Rize: Rize Halk Eğitim Merkezi Müdürlüğü Yayınları.
- Rize Kültür Derlemeleri**, (2011), Trabzon: Rize Halk Eğitim Müdürlüğü Yayınları.
- Rize**, (1998), 1. Baskı, Ankara: Başbakanlık Basımevi.
- Roux, Jean-Paul (2001), **Türklerin ve Moğolların Eski Dini**, İstanbul: Kabalcı Yayınları.
- Roux, Jean-Paul (1999), **Altay Türklerinde Ölüm**, (Çev. Aykut Kazancıgil), İstanbul: Kabalcı Yayınları.
- Saatçi, Suphi (1997), “Halk Mimarisinin Halk Bilimi Açısından Değerlendirilmesi”, **V. Milletlerarası Türk halk Kültürü Kongresi Maddi Kültür Seksiyon Bildirileri, (24-29 Haziran 1996)**, 343-345, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Sağır, Adem (2014), **Ölüm Sosyolojisi**, Ankara: Phoenix Yayınevi.
- Sakaoğlu, Saim (2004a), **101 Türk Efsanesi**, Ankara: Akçağ Yayınları.
- _____ (1973), **Gümüşhane Masalları Metin Toplama ve Tahlil**, Basılmış Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- _____ (1992), **Türk Fıkraları ve Nasreddin Hoca**, Konya: Selçuk Üniversitesi Yayınları.
- _____ (2004b), **101 Anadolu Efsanesi**, 4. Baskı, Ankara: Akçağ Yayınları
- _____ (2013), **Efsane Araştırmaları**, 2. Baskı, Konya: Kömen Yayınları.
- Salman, Fikri (2006), “Rize ve Yöresi Geleneksel Giysileri”, **I. Rize Sempozyumu**, (16-17-18 Kasım 2006), 179-187, İstanbul: Rize Valiliği Yayınları.

Sarıkaya, Makbule (2000), **Milli Mücadele Döneminde Rize**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü.

Seçilmiş Göstergelerle Rize (2013): Ankara: Türkiye İstatistik Kurumu Yayınları.

Seyidoğlu, Bilge (1975), **Erzurum Halk Masalları Üzerinde Araştırmalar**, Erzurum: Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.

_____ (1986), "Masal", **Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi**, içinde, (149-153), İstanbul: Dergah Yayınları.

Sezik, Ekrem (2004), "Halk İlacı Araştırmalarında Ocaklık Geleneği", **Turhan Baytop Anma Kitabı**, içinde (61-65), İstanbul: İstanbul Üniversitesi Eczacılık Fakültesi Yayınları.

Siharulidze, Yuri (2005), **Trabzon'dan Abhazya'ya Doğu Karadeniz Halklarının Tarih ve Kültürleri**, (Çev. Hayri Hayrioğlu), İstanbul: Sorun Yayınları.

Siyavuşgil, Esat (1943), **Folklor ve Milli Hayat**, İstanbul: Elazığ Üniversitesi Yayınları.

Solomon, Robert ve Malpas Jeff (2006), **Ölüm ve Felsefe**, (Çev. Nur Küçük), İstanbul: İthaki Yayınları.

Soysaldı, Aysen (2009), **Düz Dokuma Teknikleri ve Teknik Desen Çizimleri**, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.

Sümer, Faruk (1994), **Çepniler**, İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı.

Sümerkan, Mustafa Reşat (2015), "Doğu Karadeniz Köy Evlerinde Aşhane Mekânı Üzerine Notlar", **Uluslararası Karadeniz Havzası Halk Bilimi Araştırmaları Dergisi**, 2(1), 10-26.

Şar, Sevgi (1989), "Halk Hekimliğinin Dünü ve Bugünü", **Türk Halk Hekimliği Sempozyum Bildirileri**, 221-231, Ankara: Kültür Bakanlığı Milli Folklor Araştırma Dairesi Yayınları.

Şen, Ecem (2012), **Rize Merkezde Yemek Kültürü**, Yayınlanmamış Lisans Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi Edebiyat Fakültesi

- Şenel, Süleyman (1994), **Trabzon Bölgesi Halk Musikisine Giriş**, İstanbul: Anadolu Sanat Yayınları.
- Şevket, Şâkir (2013), **Trabzon Tarihi**, 2. Baskı, İstanbul: Kurtuba Kitap Yayınları.
- Şimşek, Esmâ (2001), **Çukurova Masallarında Motif ve Tip Araştırması**, Cilt. 1, Ankara: Kültür Bakanlığı.
- _____ (2003), "Bilmeceler", **Türk Dünyası Edebiyat Tarihi**, 3. Cilt, içinde (224-251), Ankara: AKM Yayınları.
- Şişman, Bekir (2001), "Samsun Yöresinde Geçiş Dönemleriyle (Doğum, Sünnet, Evlilik ve Ölüm) İlgili Yaşayan Halk İnançları ve Bunlara Ait Uygulamalar", **Erdem Dergisi Türk Halk Kültürü Özel Sayısı**, 13 (111), 39.
- Tan, Nail (1976), "Türkiye Halk Meteorolojisinde Hava Tahmini", **I. Uluslar arası Türk Folklor Kongresi Bildirileri IV. Cilt: Gelenek Görenek ve İnançlar**, (250-282), Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı MFAD Yayınları.
- Tanyu, Hikmet (1976), "Türklerde Ateşle İlgili İnançlar", **I. Uluslar arası Türk Folklor Kongresi Bildirileri, IV. Cilt (Gelenek Görenek ve İnançlar)**, 283-304, Ankara: Milli Folklor Araştırma Dairesi Yayınları.
- _____ (1982), "Fatma Anamız (Fadime Anamız) ve El ile İlgili İnançlar Üzerine Kısa Bir Araştırma", **II. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri**, 4. Cilt, 479-497, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Milli Folklor Araştırma Dairesi Yayınları.
- Tarhan, M. Taner (1979), "Eskiçağda Kimmerler Problemi", **VIII. Türk Tarih Kongresi Bildirileri, I**, (355-371), Ankara.
- Taş, İsmail (2001), **Türk Düşüncesinde Kozmogoni-Kozmoloji**, Konya: Kömen Yayınları.
- Taymaz, Battal (1950), **Yeşil Rize ve İli**, Ankara.
- Tekin, Talat (1989), **XI. Yüzyıl Türk Şiiri- Divanü Lügati't Türk'teki Manzum Parçalar**, Ankara: TDK Yayınları.

- Tellioğlu, İbrahim (2004), **Osmanlı Hakimiyetine Kadar Doğu Karadeniz’de Türkler**, Trabzon: Serander Yayınları.
- Tezcan, Mahmut (1985), “Ülkemizde Geleneksel Halk Hukuku Uygulamaları”, **Türk Folkloru Araştırmaları**, 1985/2, 93-109, Ankara: Kùltür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Tezcan, Mahmut (1996), **Kùltürel Antropoloji**, Ankara: Kùltür Bakanlığı Yayınları.
- Tezcan, Mehmet (2012), **Klasik ve Ortaçağ Dönemlerinde Karadeniz ve Kafkasya**, Trabzon: Serander Yayınları.
- Tezel, Naki (2008), **Türk Masalları**, 3. Baskı, İstanbul: Bilge Kùltür Sanat Yayınları.
- Thomas, Bryer (1966), “Some Notes on the Laz and Tzan”, **Bedi Kartlisa**, 21 (2), 174-195.
- Thompson, Stith (1946), **The Folktale**, USA: California Press.
- Topaloğlu, İhsan (2005), **Rize Folklorunda Tulum-Horon ve Dügünler**, Rize: Eser Ofset Matbaacılık.
- _____ (2008), **Rize-Pazar Suçatı (Apsö) Köyü**, Rize: Kendi Yayını.
- Tural, Sadık (1990), "Nekre ve Nükde Kavramlarının Kùltür İçindeki Yeri veya Gülmenin Sosyo-psikolojik Boyutları", **Milli Folklor**, 1(7), 2-5.
- Turan, Osman (2004), **On İki Hayvanlı Türk Takvimi**, İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Turan, Şerafettin (1994), **Türk Kùltür Tarihi**, Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Türk Dil Kurumu, (1988), **Türkçe Sözlük**, Cilt. 2, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi
- Türkçe Sözlük** (2011), Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Türkdoğan, Orhan (1968), “Erzurum Bölgesinde Tıbbi Tedavinin Sosyo-Kùltürel Safhaları”, **Türk Etnografya Dergisi**, 11, 33-46.
- _____ (1972), **Doğu Anadolu’da Sağlık-Hastalık Sisteminin Toplumsal Araştırması**, Erzurum: Atatürk Üniversitesi Basımevi.

_____ (1987), "Tıbbi Folklor Açısından Sağlık Hastalık Sistemi", **III. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri IV**, I. Cilt (Gelenek-Görenek-İnançlar), 403-405, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Milli Folklor Araştırma Dairesi Yayınları.

_____ (1997), **Etnik Sosyoloji**, İstanbul: Timaş Yayınları.

Türkmen, Fikret (1996), "Mizahta Üstünlük Teorisi ve Nasreddin Hoca Fıkraları", **V. Milletlerarası Türk Halk Kongresi Bildirileri**, (263-271), Ankara.

_____ (1997), "Modern Mizah Teorilerine Göre Nasreddin Hoca Fıkralarının Yorumu", **Uluslar arası Nasreddin Hoca Bilgi Şöleni (Sempozyumu) Bildirileri**, (47-52), Ankara.

Türkyılmaz, Dilek (2007), **Türk Dünyasında Bilmece**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Uçak, Salih (2007), **Ergani'de Eski Türk İnançlarının İzleri ve Halk Hekimliği**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Uraz, Murat (1994), **Türk Mitolojisi**, İstanbul: Düşünen Adam Yayınları.

Üçüncü, Kemal (2014), "Yeni Bin Yılın Eşiğinde Milli Mefkurenin İmkan ve Kabiliyetlerine Eleştirel Bir Bakış", **Yeni Türkiye**, 10 (56), 1056-1073.

_____ (2015), "Hemşin Dokumaları Ekseninde Yöre Etnografyasının Söyledikleri", **Türkiye Yeni Ufuklar**, 25, 36-38.

_____ (2001), "Tepegöz Masalının Trabzon Varyantı Üzerine Bir Değerlendirme", **Uluslar arası Tarih-Dil-Edebiyat Sempozyumu Bildiri Metinleri**, (5 Mayıs 2011), 1. Cilt, 53-58, Trabzon: Trabzon Valiliği Yayınları.

Vanilişi Muhammed ve Tandilava Ali (2005), **Lazlar'ın Tarihi**, İstanbul: Etik Yayınları.

W., Feurstein (1983), "Untersuchungen zur Materiellen Kultur der Lazen" **Unpublished Dissertation Magisterarbeit**, Albert Ludwings Universität.

- Wellek Rene. ve Warren, Austin. (1983), **Edebiyat Biliminin Temelleri**, Ankara: Kültür Bakanlığı.
- Yağan, Şahin Yüksel (1978), **Türk El Dokumacılığı**, Ankara: İş Bankası Kültür Yayınları.
- Yazıcı, Hamdi (1984), **Fındıklı**, Trabzon: Karadeniz Matbaası.
- Yemez, Öznur (2015), "Pontus'taki Bizanslı Türkler", **Anadolu'nun Türkleşme Süreci ve Türk Bizans İlişkileri, içinde**, (328-376), Trabzon: Kültür Bilimleri Akademisi Yayınları.
- Yıldırım, Dursun (1998), "Fıkra Türü", **Türk Bitiği Araştırma/İnceleme Yazıları, içinde** (221-232), Ankara: Akçağ Yayınları.
- _____ (1998), "Sözlü Kültür ve Folklor Kavramı Üzerine Düşünceler", **Türk Bitiği Araştırma/İnceleme Yazıları, içinde** (37-42), Ankara: Akçağ Yayınları.
- _____ (1999), **Türk Edebiyatında Bektaşî Fıkraları**, Ankara: Akçağ Yayınları.
- Yıldırım, Fatma (2014), **Sözlü Kültür ve Gelenek Bağlamında Trabzon Yöresi El Sanatları**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Yıldız, Naciye (2010), "Türk Destanlarında Kötü Huylu Devler", **Milli Folklor**, 22 (87), 41-51.
- Yılmaz, Fatma (2010), **Osmanlı Öncesi Dönemde Rize ve Çevresinde Türklük İzleri**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Yöremiz İkindere**, (t.y.), 1. Baskı, Gebze: Gebze Gürdere Köyü Kültür ve Yardımlaşma Derneği Yayınları.
- Yörükkan, Yusuf Ziya (2008), **Anadolu'da Aleviler ve Tahtacılar**, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Yund, Kerim (1963), "Türk Hukuk Folkloru Üzerine", **TFA**, 8 (170), 3181-3182.

Zaman, Serhat ve Coşkun, Ogün (2008), **Rize İlinin Nüfus Coğrafyası Özellikleri ve Bunları Etkileyen Etmenler Üzerine Bir İnceleme**, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 12 (2), 263-283.

Zıyayı, Najiba (2004), **Afganistan Türklerinin Dini İnanç ve Yaşayışları (Kuzey Afganistan Örneği)**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

KAYNAK KİŞİLER

Kaynak Kişi No	Adı Soyadı	Doğum Tarihi	Mesleği	Öğrenim Durumu	Yaşadığı Yer
KK:1	Emine Duman	1965	Ev hanımı	Ev hanımı	Çamlıhemşin
KK:2	Yaşar Duman	1954	Öğretmen	Üniversite	Çamlıhemşin
KK:3	Hanife Dalbastı	1943	Ev hanımı	Okuma yazması yok	Ardeşen
KK:4	Harun Dalbastı	1943	Çiftçi	İlkokul	Ardeşen
KK:5	Hızır Selimoğlu	1926	Çiftçi	Okuma yazması yok	Ardeşen
KK: 6	Ömer Önder	1940	İnşaat ustası	Okuma yazması yok	Ardeşen
KK: 7	Fahriye Önder	1940	Ev hanımı	Okuma yazması yok	Ardeşen
KK: 8	Sultane Yılmaz	1970	Ev hanımı	İlkokul	Ardeşen
KK: 9	Halise Döne	1955	Ev hanımı	Okuma yazması yok	Ardeşen
KK: 10	Necati Vural	1940	Emekli çiftçi	İlkokul	Hemşin
KK: 11	Memnune Ferah	1938	Ev hanımı	Okuma yazması yok	Hemşin
KK: 12	Tahsin Topal	1935	Sobacı	İlkokul	Rize merkez
KK: 13	Atilla Ferah	1955	Pastacı	İlkokul	Hemşin
KK: 14	Hanife Yaşayan	1936	Ev hanımı	Okuma yazması yok	Ardeşen
KK: 15	Muhammet Yaşayan	1918	Çiftçi	Okuma yazması yok	Ardeşen
KK: 16	Hanife Önkibar	1930	Ev hanımı	Okuma yazması yok	Ardeşen
KK: 17	Semahat Yazar	1954	Ev hanımı	İlkokul mezunu	Ardeşen
KK: 18	Subiye Dalbastı	1964	Ev hanımı	İlkokul mezunu	Ardeşen
KK: 19	Hanife Eksilmez	1933	Ev hanımı	İlkokul mezunu	Ardeşen
KK: 20	Hafize Eksilmez	1965	Ev hanımı	İlkokul mezunu	Ardeşen
KK: 21	Mehmet Dalbastı	1929	Çiftçi	Okuma yazması yok	Ardeşen
KK: 22	Havva Dalbastı	1973	Öğretmen	Üniversite mezunu	Ardeşen
KK: 23	Hatice	1967	Ev hanımı	İlkokul	Ardeşen

	Eksilmez			mezunu	
KK: 24	Hatice Dalbastı	1960	Ev hanımı	İlkokul mezunu	Ardeşen
KK: 25	Hasan Basri Albayrak	1970	Öğretmen	Üniversite mezunu	Pazar
KK: 26	Mustafa Tezcan	1949	Çiftçi	Okuma yazması yok	Pazar
KK: 27	Nermin Yaşayan	1918	Ev hanımı	Okuma yazması yok	Ardeşen
KK: 28	Hatice Yazıcı	1941	Ev hanımı	Okuma yazması yok	Ardeşen
KK: 29	Elif Tabak	1978	Öğretmen	Üniversite mezunu	Ardeşen
KK: 30	Ayşe Eksilmez	1956	Ev hanımı	İlkokul mezunu	Ardeşen
KK: 31	Suat Çilli	1965	Çiftçi	İlkokul mezunu	Pazar
KK: 32	İbrahim Cin	1963	Çiftçi	Okuma yazması yok	Ardeşen
KK: 33	Kemal Kabaoğlu	1969	İşçi	İlkokul mezunu	Ardeşen
KK: 34	Huriye Yaşayan	1923	Ev hanımı	Okuma yazması yok	Ardeşen
KK: 35	Fadime Yıldırım	1950	Ev hanımı	Okuma yazması yok	Fındıklı
KK: 36	Öznur Acar	1970	Ev hanımı	İlkokul mezunu	Fındıklı
KK: 37	Selime Görgü	1940	Ev hanımı	Okuma yazması yok	Fındıklı
KK: 38	Selime Görgü	1945	Ev hanımı	Okuma yazması yok	Fındıklı
KK: 39	Osman Özel	1950	İşçi	İlkokul mezunu	Fındıklı
KK: 40	Hatice Çakır	1970	Memur	Lise mezunu	Ardeşen
KK: 41	Emine Yaşayan	1975	Ev hanımı	Okuma yazması yok	Ardeşen
KK: 42	Hatice Yazar	1950	Ev hanımı	Okuma yazması yok	Ardeşen
KK: 43	Lütfiye Atabey	1911	Ev hanımı	Okuma yazması yok	Ardeşen
KK: 44	Orhan Atabey	1941	Emekli	İlkokul mezunu	Ardeşen
KK: 45	Ali Rıza Keleş	1938	Çiftçi	Okuma yazması yok	Fındıklı
KK: 46	Besim Özel	1955	İşçi emeklisi	İlkokul mezunu	Fındıklı
KK: 47	Besim Acar	1970	Memur	Lise mezunu	Fındıklı

KK: 48	İbrahim Akın	1933	Emekli	Ali okulu	Çayeli
KK: 49	Yadigar Akın	1941	Ev hanımı	Ali okulu	Çayeli
KK: 50	Nermin Kazmaz	1950	Ev hanımı	Okuma yazması yok	Çayeli
KK: 51	Halil Serdar	1960	İşçi	İlkokul mezunu	Çayeli
KK: 52	Mahmut Serdar	1960	Emekli öğretmen	Üniversite mezunu	İkizdere
KK: 53	Kenan Fazlıoğlu	1950	Kemençeci	İlkokul mezunu	Fındıklı
KK: 54	Dilek Köseoğlu	1955	Ev hanımı	Okuma yazması yok	Fındıklı
KK: 55	Ekrem Delibaş	1950	Emekli	Ali okulu	İkizdere
KK: 56	Ziya Coşkun	1948	Çiftçi	Ali okulu	İkizdere
KK: 57	Nezahat Mete	1950	Ev hanımı	Okuma yazması yok	İyidere
KK: 58	Mevlûde Tat	1965	Ev hanımı	Okuma yazması yok	İyidere
KK: 59	Vasfiye Aynacı	1950	Ev hanımı	Okuma yazması yok	İyidere
KK: 60	Zehra Mete	1953	Ev hanımı	Okuma yazması yok	İyidere
KK: 61	Ahmet Mete	1950	Emekli	Ali okulu	İyidere
KK: 62	Hacer Eyuboğlu	1960	Ev hanımı	Okuma yazması yok	İyidere
KK: 63	Sabri Turan	1955	Emekli	İlkokul mezunu	İyidere
KK: 64	Emine Turan	1945	Ev hanımı	Okuma yazması yok	İyidere
KK: 65	Yücel Topaloğlu	1970	Esnaf	Lise mezunu	Ardeşen
KK: 66	Döndü Acartürk	1950	Ev hanımı	Okur yazar değil	İkizdere
KK: 67	Fatma Ceylan	1950	Ev hanımı	Okuma yazması yok	Kalkandere
KK: 68	Ahmet Ceylan	1945	Çiftçi	Okuma yazması yok	Kalkandere
KK: 69	Sevim Akkol	1950	Ev hanımı	Okuma yazması yok	Kalkandere
KK: 70	Nevim Akkol	1965	Ev hanımı	İlkokul mezunu	Kalkandere
KK: 71	Hasan Akkol	1965	Çiftçi	İlkokul mezunu	Kalkandere
KK: 72	Abdülmecit	1960	İmam	Üniversite	Rize merkez

	Demirdağ			mezunu	
KK: 73	Fatma Aygün	1940	Ev hanımı	Okuma yazması yok	İyidere
KK: 74	Gülsüm Aygül	1969	Ev hanımı	İlkokul mezunu	Ardeşen
KK: 75	Temel Mete	1960	Emekli	İlkokul mezunu	İyidere
KK: 76	Nezahat Mete	1965	Ev hanımı	İlkokul mezunu	İyidere
KK: 77	Elami Tarakçı	1950	Çiftçi	Okuma yazması yok	İyidere
KK: 78	Mevlüde Mete	1965	Ev hanımı	İlkokul mezunu	İyidere
KK: 79	Vasfiye Aynacı	1940	Ev hanımı	Okuma yazması yok	İyidere
KK: 80	Zehra Mete	1953	Ev hanımı	Okuma yazması yok	İyidere
KK: 81	İlve Mete	1960	Ev hanımı	Okuma yazması var	İyidere
KK: 82	Ahmet Aynacı	1980	İşçi	Lise mezunu	İyidere
KK: 83	Osman Murat	1948	Çiftçi	Okuma yazması yok	Rize merkez
KK: 84	Gülsüm Şamlıoğlu	1952	Ev hanımı	İlkokul mezunu	Ardeşen
KK: 85	Fatma Köroğlu	1940	Ev hanımı	Okuma yazması yok	Ardeşen
KK: 86	Nazmiye Yeşildağ	1960	Ev hanımı	İlkokul mezunu	Fındıklı
KK: 87	Recep Çiçek	1970	Çiftçi	Lise mezunu	Fındıklı
KK: 88	Hurşit Turna	1943	Çiftçi	Okuma yazması yok	Fındıklı
KK: 89	Kazım Kalyoncu	1960	İşçi	Okuma yazması var	Çayeli
KK: 90	Mecit Kalyoncu	1955	İşçi	Okuma yazması var	Çayeli
KK: 91	Hasan Makas	1935	Emekli	Okuma yazması var	Çayeli
KK: 92	Ömer Makas	1968	İşçi	İlkokul mezunu	Çayeli
KK: 93	Muhammet Sandıkçı	1957	Emekli	Ortaokul mezunu	Çayeli
KK: 94	Müjgan Yazıcıoğlu	1938	Ev hanımı	Okuma yazması yok	Fındıklı
KK: 95	Adviye Yazıcı	1970	Ev hanımı	İlkokul mezunu	Fındıklı
KK: 96	Fadime Sarı	1965	Ev hanımı	İlkokul	Çayeli

				mezunu	
KK: 97	Makbule Sarı	1938	Ev hanımı	Okuma yazması yok	Çayeli
KK: 98	Sevim Sarı	1974	Ev hanımı	İlkokul mezunu	Çayeli
KK: 99	Hüseyin Yılmaz	1970	Emekli	İlkokul mezunu	Rize merkez
KK: 100	Fehmi çalışkan	1975	Emekli	İlkokul mezunu	Rize merkez
KK: 101	Nurhan Acar	1950	Ev hanımı	Okuma yazması yok	Fındıklı
KK: 102	Ali Acar	1942	Emekli	Okuma yazması var	Fındıklı
KK: 103	Hasan Uzun	1951	Emekli	İlkokul mezunu	Rize merkez
KK: 104	Ali İhsan Şişmanoğlu	1936	İşçi	Okuma yazması yok	Ardeşen
KK: 105	Miyase Kalay	1939	Ev hanımı	Okuma yazması yok	Çamlıhemşin
KK: 106	Safiye Kalay	1950	Ev hanımı	İlkokul mezunu	Çamlıhemşin
KK: 107	Ali Kalay	1950	Emekli	İlkokul mezunu	Çamlıhemşin
KK: 108	Yusuf Kalay	1970	Memur	İlkokul mezunu	Çamlıhemşin
KK: 109	Mustafa Sarı	1970	Emekli	İlkokul mezunu	Çamlıhemşin
KK: 110	Pakize Sarı	1975	Ev hanımı	Okuma yazması yok	Çamlıhemşin
KK: 111	Nazile Doğu	1970	Ev hanımı	Okuma yazması var	Çamlıhemşin
KK: 112	Nadiye Işık	1952	Ev hanımı	Okuma yazması yok	Çamlıhemşin
KK: 113	Melikşan Demirci	1963	Ev hanımı	Okuma yazması yok	Çamlıhemşin
KK: 114	Hanife Yıldırım	1975	Ev hanımı	İlkokul mezunu	Çamlıhemşin
KK: 115	Meryem Yaşar	1935	Ev hanımı	Okuma yazması yok	Çamlıhemşin
KK: 116	Ayşe Şen	1927	Ev hanımı	Okuma yazması yok	Çamlıhemşin
KK: 117	Yasin Çoşar	1968	Memur	Lise mezunu	Hemşin
KK: 118	Emine Karadağ	1954	Ev hanımı	İlkokul mezunu	Çayeli
KK: 119	Firdevs Saral	1963	Ev hanımı	İlkokul mezunu	Çayeli
KK: 120	Havva	1945	Ev hanımı	Okuma	Çayeli

	Öztürk			yazması yok	
KK: 121	Halime Demirbaş	1940	Ev hanımı	Okuma yazması yok	Çayeli
KK: 122	Fatma Topçu	1953	Ev hanımı	Okuma yazması yok	Çayeli
KK: 123	Alper Topçu	1975	Memur	Üniversite mezunu	Çayeli
KK: 124	Nuray Yıldırım	1960	Ev hanımı	İlkokul mezunu	Çayeli
KK: 125	Hatice Alemdar	1930	Ev hanımı	Okuma yazması yok	Çayeli
KK: 126	Kamil Hoşoğlu	1966	Memur	Lise mezunu	Rize merkez
KK: 127	Abdülkerim Kayıkçı	1930	Emekli arzuhalci	Ortaokul mezunu	Rize merkez
KK: 128	Mahmut Çolak	1970	Memur	Lise mezunu	Rize merkez
KK: 129	Yurdakul Kayıkçı	1949	Emekli arzuhalci	İlkokul mezunu	Rize merkez
KK: 130	Mahmut Çolak	1977	Serbest meslek	Lise mezunu	Rize merkez
KK: 131	Mehmet İslamoğlu	1949	Eczacı	Üniversite mezunu	Rize merkez
KK: 132	Rıza Memişoğlu	1957	Şoför	İlkokul mezunu	Rize merkez
KK: 133	Hamdi İslamoğlu	1975	Boyacı	İlkokul mezunu	Rize merkez
KK: 134	Ahmet Terzi	1952	Emekli	İlkokul mezunu	Rize merkez
KK: 135	Aysel İslamoğlu	1947	Ev kızı	Okuma yazması yok	Rize merkez
KK: 136	Şaziye Berber	1927	Ev hanımı	Okuma yazması var	Rize merkez
KK: 137	(Salahalı) Hızır Dayı	1947	Kemençeci	İlkokul mezunu	Rize merkez
KK: 138	Harun Kuk	1943	İşçi	İlkokul mezunu	Rize merkez
KK: 139	Sevim Usta	1964	Ev hanımı	İlkokul mezunu	Rize merkez
KK: 140	Gülten Yazıcı	1963	Ev hanımı	İlkokul mezunu	Rize merkez
KK: 141	Sebahat Şen	1942	Ev hanımı	Okur yazarlığı var	Rize merkez
KK: 142	Nurcan Şen	1974	Ev hanımı	Ortaokul mezunu	Rize merkez
KK: 143	Fatma Topal	1938	Ev hanımı	Okur yazarlığı var	Rize merkez

KK: 144	Melek Topal	1965	Ev hanımı	İlkokul mezunu	Rize merkez
KK: 145	Zehra Dil	1966	Ev hanımı	Lise mezunu	Rize merkez
KK: 146	Nejla Dil	1957	Ev hanımı	İlkokul mezunu	Rize merkez
KK: 147	Deniz Dil	1965	Ev hanımı	İlkokul mezunu	Rize merkez
KK: 148	Hızır Dil	1961	Ev hanımı	Lise mezunu	Rize merkez
KK: 149	Fulya Ataman	1979	Ev hanımı	Lise mezunu	Rize merkez
KK: 150	Aslan Öksüz	1975	Aşçı	Lise mezunu	Rize merkez
KK: 151	Zehra Çelik	1962	Ev hanımı	İlkokul mezunu	Rize merkez
KK: 152	İbrahim Çepnioğlu	1943	Emekli	İlkokul mezunu	Kalkandere
KK: 153	Salih Çepnioğlu	1970	Memur	Üniversite mezunu	Kalkandere
KK: 154	Eyup Çepnioğlu	1971	İşçi	İlkokul mezunu	Kalkandere
KK: 155	Hatice Kara	1933	Ev hanımı	Okuma yazması yok	Çayeli
KK: 156	Havva Kara	1950	Ev hanımı	Okuma yazması var	Çayeli
KK: 157	Ayşe Mağunacı	1942	Ev hanımı	Okuma yazması yok	Çayeli
KK: 158	Hatice Çoruh	1970	Ev hanımı	İlkokul mezunu	Çayeli
KK: 159	Recep Çoruh	1964	İşçi	İlkokul mezunu	Çayeli
KK: 160	Ayşe Mağunacı	1932	Ev hanımı	Okuma yazması yok	Çayeli
KK: 161	Harun Suiçmez	1941	Emekli	Okuma yazması yok	Çayeli
KK: 162	Necati Arıcı	1956	Emekli	İlkokul mezunu	Çayeli
KK: 163	Sakine Hürremoğlu	1954	Ev hanımı	Okuma yazması yok	Çayeli
KK: 164	Emine Adalı	1954	Ev hanımı	Okuma yazması yok	Çayeli
KK: 165	Hatice Çoruh	1956	Ev hanımı	İlkokul mezunu	Çayeli
KK: 166	Ali Kara	1973	İşçi	İlkokul mezunu	Çayeli
KK: 167	Fatma Kara	1970	Ev hanımı	İlkokul mezunu	Çayeli
KK: 168	Sabit Kara	1941	Emekli	İlkokul mezunu	Çayeli

KK: 169	Sultan Kazdal	1951	Ev hanımı	İlkokul mezunu	Rize merkez
KK: 170	Hatice Kazdal	1973	Ev hanımı	Lise mezunu	Rize merkez
KK: 171	Sebahat Uzun	1940	Ev hanımı	Okuma yazması yok	Rize merkez
KK: 172	Yadigar Akın	1938	Ev hanımı	Okuma yazması yok	Çayeli
KK: 173	Fatmana Yılmaz	1932	Ev hanımı	Okuma yazması yok	Mersin/Silifke
KK: 174	Hayriye Güzel	1927	Ev hanımı	Okuma yazması yok	Rize
KK: 175	Neire Başak	1927	Ev hanımı	Okuma yazması yok	Ardeşen
KK: 176	Arif İslamoğlu	1933	İşçi	İlkokul mezunu	Ardeşen
KK: 177	Hanife Kanoğlu	1966	Ev hanımı	Lise mezunu	Ardeşen
KK: 178	Güler Zengin	1955	Ev hanımı	İlköğretim mezunu	Ardeşen
KK: 179	Ferdane Zengin	1966	Ev hanımı	İlkokul mezunu	Ardeşen
KK: 180	Selçuk Kuy	1970	İşçi	İlkokul mezunu	İkizdere
KK: 181	Methiye Karaağaçlı	1946	Ev hanımı	İlkokul mezunu	Rize merkez
KK: 182	Salih Yazıcı	1979	Fırıncı	Lise	Rize merkez
KK: 183	Ayla Güzel	1960	Ev hanımı	İlkokul	Rize merkez
KK: 184	Reyhan Çelik	1967	Dokumacı	İlkokul	Rize merkez
KK: 185	Hasan Zaimoğlu	1956	İşletmeci	Lise	Rize merkez
KK: 186	Süleyman Serin	1966	Tulum ustası	İlkokul	Çamlıhemşin
KK: 187	Şakir Aksu	1965	Müfettiş	Üniversite	Hemşin
KK: 188	Arzu Kalkavan	1950	Ev hanımı	Okuma yazması yok	Hemşin
KK: 189	Erkan Sevimli	1961	Şantiye şefi	Lise	Rize merkez